

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

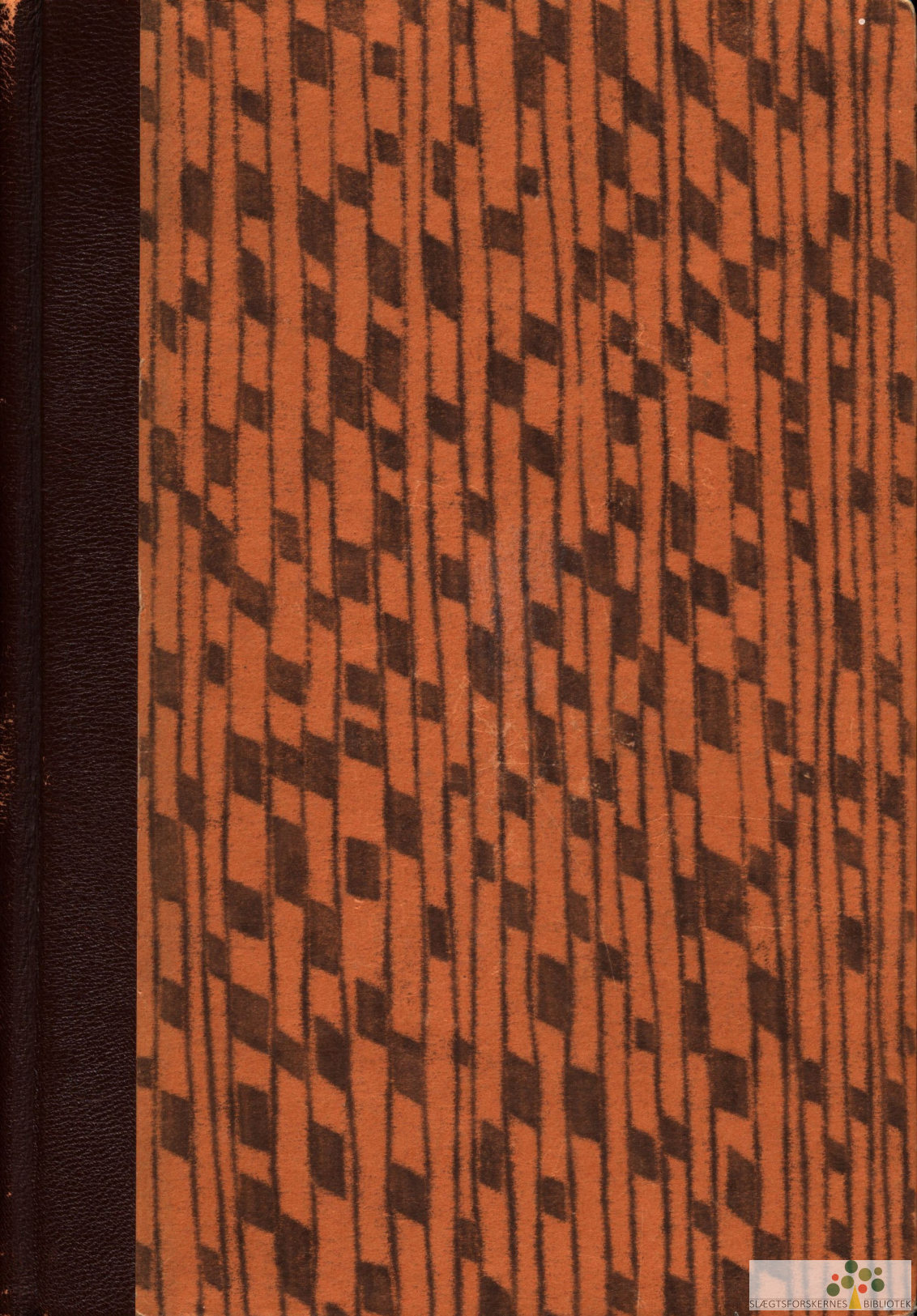
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

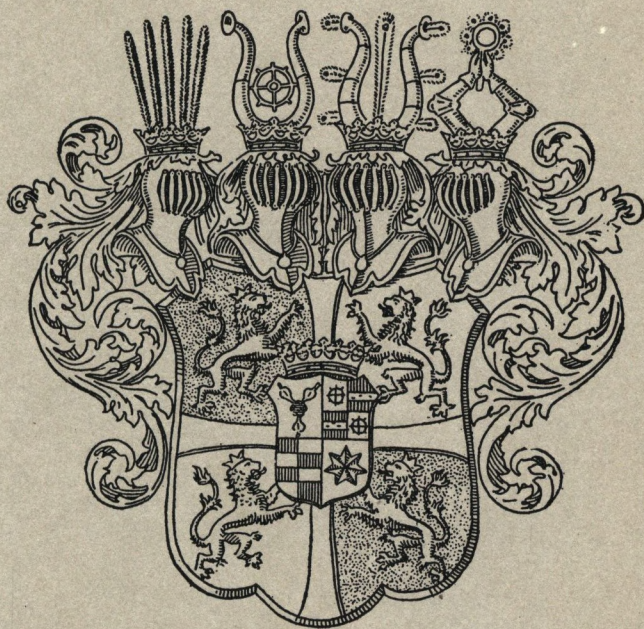
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

C. O. BØGGILD-ANDERSEN

HANNIBAL SEHESTED

En dansk Statsmand

II

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

HANNIBAL SEHESTED

HANNIBAL SEHESTED

*Kobberstik af Albert Haelwegh efter maleri af
 Karel van Mander. 1650.*

C. O. BØGGILD-ANDERSEN (†)

HANNIBAL SEHESTED

En dansk Statsmand

II

DANMARK-NORGES RIGSSKATMESTER

1660-1666

INDSATS I DANSK-NORSK YDREPOLITIK

1660-1666

Udgivet af

JYSK SELSKAB FOR HISTORIE

ved

OLE DEGN

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

1970

Udgivet med støtte af
CARLSBERGFONDET

AARHUUS STIFTSBOGTRYKKERIE A/S 7353.70

ISBN 87 504 0240 4

FORORD

Professor, dr. phil. *C. O. Bøggild-Andersen* døde den 9. februar 1967. Efter år med lange perioder, hvor helbredet var svækket, havde den gamle arbejdsiver igen været i opblomstring. Dette og det, at *C. O. Bøggild-Andersen* stod over for sit otium, havde styrket håbet blandt danske historikere om en snarlig udgivelse af det afsluttende bind af den store *Hannibal Sehested*-biografi.

Kolleger og elever var vidende om, at hovedparten af manuskriptet var færdigt. Det var derfor naturligt for Jysk Selskabs bestyrelse, der netop består af kolleger og elever, at undersøge mulighederne for en udgivelse af det efterladte manuskript. Det var en opmuntring, at fru *Gerda Bøggild-Andersen* straks var indforstået med planen og var villig til at betro Jysk Selskab udgivelsen. Arbejdet med denne er udført af arkivar, cand. mag. *Ole Degn*.

Det er forbundet med store betæneligheder at udgive en afdød forskers manuskripter. I et tilfælde som her, hvor forfatteren har haft manuskriptet liggende i flere år, må betænelighederne yderligere øges. Ved afgørelsen har det imidlertid vejet tungt, at det til det sidste var *C. O. Bøggild-Andersens* erklærede hensigt at udgive værket. Det forekommer da mindre væsentligt i forhold til de mange nye resultater og vurderinger, han har fremlagt, at det ikke har været muligt at tilgodese de sidste forskningsresultater på nogle af områderne. Uden udgivelse ville den store arbejdsindsats og den omfattende viden, som værket repræsenterer, stort set være gået tabt.

Til udgivelsen har *Carlsbergfondet* ydet en betydelig støtte. Det er en stor glæde for Jysk Selskabs ledelse, at fondets direktion gennem sin bevilgning har muliggjort, at 2. bind af »*Hannibal Sehested*. En dansk statsmand« nu fremkommer.

Troels Fink

Formand for Jysk Selskab for Historie

INDHOLD

(En detaljeret oversigt over indholdet af 1. og 2. bind findes s. 549–60).

Forord. Af <i>Troels Fink</i>	V
Indledning. »Hannibal Sehested« – værket og manuskriptet. Af <i>Ole Degn</i>	IX

5. Bog:

RIGSSKATMESTEREN OG RIGERNES STÆNDER. ÆNDRINGER I DEN STEDLIGE FORVALTNING (1660–66).

I. Rigsskatmesterens stilling og indflydelse. Forholdet til adelen og dennes stilling.	3
II. Rigsskatmesterens forhold til gejstligheden. Gejstlighedens stilling	19
III. Rigsskatmesterens forhold til borgerstanden. Københavns og provinskøbstæder- nes stilling	28
IV. Rigsskatmesterens forhold til bondestanden. Bøndernes stilling	43
V. Tilstanden efter Karl Gustav-krigene. Ændringer i lokalforvaltningen. Lenene og de ny amter	48

6. Bog:

RIGSSKATMESTEREN OG STATENS FINANSER (1660–66).

I. Statens finanser. Udgifterne til hæren og arbejdet for en hærreduktion. Ud- gifterne til flaadene, kongefamilien og hoffet, embedsmændene	57
II. Statens gæld. Krongodset, bortassignmenter og pantsættelser, krongodsudlæg og krongods erhvervelser	84
III. Kronens indtægter. Krongodset. Regalierne. Konsumtionsskatterne. Matrikel- skatterne. Byskatterne. Extraordinære skatter. Toldindtægterne. Tilgodehaven- der og laan	99

7. Bog:

RIGSSKATMESTEREN OG NORGE (1660–66).

I. Reformprogram for Norge. Landkommissariatet. Arvehyldingen i Christiania 1661. Stændernes ønsker	129
II. Voxende slendrian i Norge. Gyldenløves og Sehesteds reformarbejde. Det nor- ske erhvervsliv	154

8. Bog:

HANNIBAL SEHESTEDS VIRKSOMHED I DANSK-NORSK YDREPOLITIK
(1660-64).

I. Guineasagen og dens baggrund	175
II. De nordiske stater og udlandet	183
III. Hannibal Sehested i England. Karl II.s avancer til Sverige om en handelstraktat. Sehested og Rantzau. Instruxerne til den franske ambassade	256
IV. Sehested i Holland og England. Artikel 3. Den engelsk-nederlandske afslutning. Sehesteds drøftelse af det dansk-svenske problem med Karl II. og Clarendon. Carlisles sendelse til Rusland og Norden	281
V. De dansk-franske traktater. Sehested og Colbert. La Roche Thudesquin. Abbé Paulmyer	302
VI. »Le concert de trois«. Sehested og Johan de Witt. Sehested og Downing	351

Tillæg

HANNIBAL SEHESTED OG DEN DANSKE YDREPOLITIK 1660-66	381
---	-----

KILDEHENVISNINGER OG ANMÆRKNINGER.

Utrykte kilder	489
Trykte kilder og fremstillinger	493
Kildehenvisninger og anmærkninger	499

INDHOLDSOVERSIGT.

Oversigt over indholdet af bind 1 og 2	549
--	-----

REGISTRE.

Forkortelsesliste	563
<i>Annegrete Dybdahl og Lars Dybdahl:</i>	
Stednavneregister	566
Personnavneregister	579

INDLEDNING

»Hannibal Sehested« – værket og manuskriptet

VED OLE DEGN

Da professor, dr. phil. C. O. Bøggild-Andersen i 1946 udgav første bind af sit store værk om den danske statsmand Hannibal Sehested, lovede han i forordet en snarlig fortsættelse med udgivelse af andet og sidste bind. »Værkets anden og afsluttende del«, hed det, »hvortil manuskriptet for en stor del foreligger udarbejdet, skal skildre Hannibal Sehesteds virksomhed som Danmark-Norges rigsskatmester 1660–66... Forudsat at der undes mig den fornødne pekuniære støtte til udgivelse og trykning, er det mit haab allerede om et aars tid at kunde udsende denne afsluttende del, som vil indeholde person- og sagregister til hele værket«.

Af flere grunde kom det dog til at trække ud med færdiggørelsen af andet bind.

Modtagelsen af første bind gav Bøggild-Andersen anledning til at overveje værkets plan. Af betydning var vistnok især den svenske rigsarkivar, fil. dr. Ingvar Anderssons meget indgående anmeldelse i *Historisk Tidskrift*, 11. række 2. bind, 1947–49, s. 405–34: »Hannibal Sehested. Anteckningar kring en biografi«.

Ingvar Andersson gjorde ikke uden ret opmærksom på den biografiske forfatters evige problem: vurderingen af heltens rolle i begivenhederne. Han understregede risikoen for overvurdering af hovedpersonen, tilbøjeligheden til at sætte alt i tiden i relation til denne. Som Bøggild-Andersens tese så han, at Hannibal Sehested stod bag det mest originale og moderne i sin tids danske politik, og han hævdede ved en gennemgang af en række eksempler, at forfatteren kunne gå for vidt i sine idé- og dokumentattributioner i forbindelse med Sehesteds virksomhed i Danmark-Norge; ofte blev der bygget på indirekte beviser og indre kriterier, og ofte var der tale om ideer eller forhold, som kunne have ligget i tiden; disse kunne stamme fra Holland og ikke som påstået fra det af Sehested beundrede Sverige, eller de kunne være båret af andre i kongens kreds.

Der kunne være noget rigtigt i disse kritiske vurderinger, selv om man ikke må overse, at Bøggild-Andersen gennem mange års intenst arbejde

X

med et imponerende stort kildemateriale havde erhvervet en særlig fortrolighed med 1600-årenes ideer, forhold og begivenheder. Der kunne også være noget rigtigt i flere andre af Ingvar Anderssons kritiske bemærkninger, at bogen med sit omfang og med sin komplicerede disposition manglede overskuelighed; at de meget indgående referater og forfatterens trang til den størst mulige fuldstændighed gjorde bogen i hvert fald delvis tung at læse; at det sproglige udtryk var farvet af kildematerialet, så det nu og da fik tone af en latiniserende sætningsbygning i barokstil; at man kunne savne mere konsekvente vurderinger af de forskellige grupper af diplomatiske o. a. kilder; at der var flere eksempler på en subjektiv kildekritik i forsøget på at spore en ubrudt linje i Sehesteds ideer vedrørende en arbejden henimod en nordisk forståelse.

Ikke desto mindre var dog hovedindtrykket af Ingvar Anderssons anmeldelse for den uvildige læser yderst positivt. Selv om bogen krævede meget af læseren, så fik han dog ikke lejlighed til at fortryde det besvær, han havde lagt i tilegnelsen. Og hvad der var fremført af reservationer og kritik ud fra principielle standpunkter, skulle ikke skjule anmelderens høje værdsættelse af Bøggild-Andersens arbejde om og omkring Hannibal Sehested. Bogen var en imponerende præstation af en lærd forsker og en fin skribent.

Alligevel førte anmeldelsen som nævnt til nye overvejelser hos Bøggild-Andersen. Ikke mindst følte han trang til at benytte de åbnede grænser efter 2. verdenskrig til at søge yderligere dokumentation i udenlandske arkiver. Men samtidig bevirkede væksten i studentertallet ved Aarhus Universitet, at han i høj grad blev fanget af sin gerning der: forelæsninger og øvelser, vejledning af de specialestuderende, arbejdet med bedømmelse af disputatser og med officielle oppositioner. Til dette kom jævnlige sygdomsperioder. Manuskriptet til andet bind af Hannibal Sehested fik derfor lov at ligge.

Endnu i midten af 1960'erne udtalte Bøggild-Andersen dog, at han glædede sig til i sit otium at skulle få tid til at færdiggøre bogen om Hannibal Sehested, der stod for ham som hans vigtigste opgave. Men allerede i februar 1967 døde han, godt et år før han skulle være trådt tilbage.

Af manuskriptet til andet bind forelå da i forskellige former store dele, måske det meste. I hvert fald et enkelt afsnit mangler dog: skildringen af Sehesteds diplomatiske virksomhed 1664–66. Tilbage stod en afpudsning af en del detaljer og en endelig redigering, med indsættelse af overskrifter, færdiggørelse af noter m. m. Hvornår Bøggild-Andersen senest arbejdede på det store manuskript, kan næppe afgøres.

Skildringen af Hannibal Sehesteds liv og virke havde været længe undervejs. Tanken om at skrive denne statsmands biografi var gammel hos Bøggild-Andersen. I hvert fald i de første år af 1930'erne arbejdede han med dette stof; i januar 1936 kunne han skrive forord til manuskriptet »Hannibal Sehested og Norden«, og allerede måneden efter, i februar, til en stor bog på 545 sider om statsomvæltningen i 1660.

Statsomvæltningen i 1660. Kritiske studier over kilder og tradition, som Bøggild-Andersen forsvarede som disputats i maj 1936, var en direkte udløber af arbejdet med Hannibal Sehesteds historie. Det hedder i forordet: »Denne studie er blevet til ved udvidelse og delvis omarbejdelse af et kapitel i en bog om den danske statsmand Hannibal Sehested, som jeg gennem flere aar har arbejdet paa, og hvis 1. bind forhaabentlig snart kan foreligge afsluttet. Da dette kapitel baade ved sin art og sit omfang truede med at sprænge bogens rammer, har jeg besluttet at udgive det for sig i udvidet skikkelse«. Baggrunden for bogen var en erkendelse af, at en skildring af Hannibal Sehested ikke kunne komme uden om en belysning og en vurdering af hans virksomhed under det store stændermøde i 1660. Efterhånden havde Bøggild-Andersen set, at de indtil da givne skildringer af statsomvæltningens historie led af væsentlige mangler, som for en stor del skyldtes, at kildematerialet ikke havde været underkastet den nødvendige kritiske analyse. Statsomvæltningens indre historie stod som et problem. Og samtidig havde han ved studiet af Hannibal Sehested at gøre med en personlighed, der var en gåde ikke blot for sin samtid, men også for eftertiden. Med disputatsen forsøgte Bøggild-Andersen, som han selv siger i forordet, at løse de to gåder ved at forene dem til én.

Efter disputatsen stod Hannibal Sehesteds historie tilbage. Som nævnt havde Bøggild-Andersen i januar 1936 skrevet forordet til manuskriptet *Hannibal Sehested og Norden*, med undertitlen *Et kapitel af den danske ydrepolitiks historie*.

Som det fremgår af forordet, var der tale om første bind af en skildring af Danmarks-Norges ydrepolitiske historie 1660–66, samlet om Hannibal Sehesteds personlighed. Bindet var delt i to bøger på tilsammen 606 maskinskrivne foliosider. Arbejdets sigte var at vise de synspunkter og den stræben, der dikterede Sehesteds diplomatiske virksomhed. Manuskriptet sluttede med Sehesteds hjemkomst fra hans langvarige ambassade til England, Nederlandene og Frankrig 1662–64. Efter planen skulle værkets andet og betydelig kortere bind, omfattende tredje og sidste bog, skildre Sehesteds sidste aar (1664–66). Hovedemnet var her »hans kamp for at faa virkeliggjort den »concert de trois« mellem de to nordiske stater og Storbritannien, som var hans ydrepolitiske kongstanke, og hvorved han

XII

haabede at bryde den nederlandske politiske indflydelse i Norden, som var voxet frem i det 17. aarhundredes to første tredjedele«. En epilog skulle kort sammenfatte Sehesteds politiske ideer og årsagerne til, at de ikke lod sig gennemføre; samtidig skulle den vise, at de ikke døde med ham, men vedblev at spille en rolle hos både danske og svenske statsmænd i de følgende år.

Denne politiks ydre og indre forudsætninger søgte Bøggild-Andersen at vise i værkets første kapitler, ikke blot gennem en redegørelse for de nordiske staters indbyrdes forhold og deres stilling i den europæiske statsverden, men også gennem en skildring af Hannibal Sehesteds personlige udvikling og livsskæbne. Det var Bøggild-Andersen om at gøre at få sammenhængen mellem »det alment-tidshistoriske og det personligt-individuelle« frem og at vise vekselvirkningen mellem de indrepolitiske og de ydrepolitiske faktorer. Selv følte han dog, ifølge forordet, at linjerne sine steder kunne være draget med større kontinuitet og skarphed; men han trøstede sig med, at selve den historiske udvikling jo ikke foregår ligeløbende og uden spring, og udtalte det håb, at der dog af de mange enkeltheder, de mange krydsende linjer, ville tone et ansigt og en karakteristik af en dansk statsmand frem.

Formentlig har Bøggild-Andersen alligevel ikke været tilfreds med manuskriptet. Det blev aldrig trykt, men kun benyttet som et udgangspunkt, en lille kerne, til en helt ny og meget større bog. Han flyttede tyngdepunktet. Før havde skildringen drejet sig om Danmark-Norges ydrepolitiske historie 1660–66, samlet om Hannibal Sehesteds personlighed. Nu kom Sehested selv i centrum, om end rammen fik et format, der er usædvanligt for en biografi, hele tidens indre- og ydrepolitiske historie i en lang række aspekter.

Før det endelige værks første bind forelå i 1946, var der imidlertid føjet endnu nogle gnister af essen, om end ikke af samme format som disputatsen fra 1936. Allerede i 1937–38 havde Bøggild-Andersen haft lejlighed til at komme ind på Sehesteds diplomatiske forhandlinger i Paris i 1662–63, i artiklen *Traktatudgaver. Til Belysning af L. Laursens Traktatværk*, i *Historisk Tidsskrift*, 10. r. 4, side 369–413 (side 406–10, jfr. side 380 og 394).

I 1940 kom den lille afhandling *Hannibal Sehested og Sir George Downing*, i *Smaaskrifter tilegnede professor, dr. phil. Aage Friis paa halvferds-aarsdagen 16. august 1940*, side 97–120. Den viser forbindelsen mellem Sehesteds finanspolitik og Danmarks udenrigspolitik, hans virke for en fælles dansk-svensk frigørelse fra Holland på det økonomiske, politiske og finansielle område, i samarbejde med England, ved en dansk-svensk-engelsk

»concert de trois«. I afhandlingen stilles Sehested over for sit modstykke i England, sjælen i hele den aggressive engelske handelspolitik, den engelske resident i Haag Sir George Downing. Og skildringens hovedpunkt er mødet i begyndelsen af 1663 mellem disse to, Europas mest nidkære repræsentanter for en mod Holland rettet merkantilpolitik.

I 1941 kom biografien af Hannibal Sehested i den nye udgave af Dansk biografisk Leksikon, bd. XXI, side 556–71. Den er på 16 sider og har en litteraturliste, der er længere end de fleste i dette værk. På samme tid biograferede Bøggild-Andersen til Dansk biografisk Leksikon næsten alle de personer, Hannibal Sehested havde forbindelse med, tilsammen næsten et helt bind.

I 1942 udkom det lille skrift *Hannibal Sehested. En nordisk statsmand*, som 5. bind i *Det frie Nord's Skrifter*. Det er en velskrevet lille bog på 72 sider, med en afrundet biografi og en kortfattet karakteristik af manden.

Samme år forelå Bøggild-Andersens skildring af Christian 4.s tidsalder i *Schultz Danmarkshistorie*, bind III, s. 1-170. Hannibal Sehested optræder her mere end en halv snes gange, og man får en kort karakteristik af hans personlighed.

I 1945 kom afhandlingen *Hannibal Sehesteds slægt, barndom og skoleaar*, i festskriftet *Til Knud Fabricius 13. august 1945*, side 112–35. Den giver en skildring af Sehesteds baggrund og tilværelse indtil afslutningen af hans ophold på Sorø Akademi i 1629.

Til denne gruppe af afhandlinger hører endnu én, nemlig den velskrevne, elegante afhandling fra 1946, *Colbert og Danmark 1661–65. Et bidrag til belysning af den ældre merkantilismes handelspolitik*, i *Festskrift til Erik Arup den 22. november 1946*, side 194–224. Afhandlingen, der bygger på en kritisk gennemgang af danske og franske kilder, giver en veloplagt skildring af Colberts første forsøg på at sikre fransk skibsfart og handel adgang til markedet i Norden og Østersøområdet. Skildringen af det mærkelige afsnit i fransk handelspolitisk historie, som hedder »Colbert og Norden«, kommer nødvendigvis også ind på Hannibal Sehesteds virksomhed, hans handelspolitik og hans forhandlinger i Frankrig under ambassaderejsen 1662–64.

Endelig i 1946 kom så første bind af *Hannibal Sehested. En dansk statsmand*.

Forholdet mellem det oprindelige arbejde og det endelige værk belyses ved en betragtning af dispositionen til det første arbejde, hvor de to bøger titler og opdeling i kapitler var følgende:

XIV

I. bog. Københavnfreden og dens forudsætninger. Hannibal Sehested.

1. kapitel. Norden, Østersøen og Europa. Samfærdsel og politik indtil Karl Gustavkrigene 1- 73
2. kapitel. Karl Gustavs svenske imperialism. Haagkoncerterne 74-109
3. kapitel. Hannibal Sehested 110-191
4. kapitel. Københavnfreden og Bornholms vederlag. »Somnium Gersdorphanum« 192-236

II. bog. Rigsskatmesteren. Den store ambassade.

1. kapitel. Hannibal Sehested som rigsskatmester. Nyordningen af statshusholdningen. Finansproblemet 237-273
2. kapitel. Handels- og toldpolitik. Det nederlandske tryk. Guineaspørgsmaalet 274-316
3. kapitel. De nordiske stater og udlandet 317-423
4. kapitel. Hannibal Sehested i England. Karl II.s avancer til Sverige om en handelstraktat. Sehested og Rantzau. Instruxerne til den franske ambassade 424-460
5. kapitel. Sehested i Holland og England. Artikel 3. Den engelsk-nederlandske traktats afslutning. Sehesteds drøftelser af det dansk svenske problem med Karl II. og Clarendon. Carlisle's sendelse til Rusland og Norden 461-491
6. kapitel. De dansk-franske traktater. Sehested og Colbert. La Roche Thudesquin. Abbé Paulmyer 492-564
7. kapitel. »Le concert de trois«. Sehested og Johan de Witt. Sehested og Downing 565-606

Sammenholdes denne indholdsoversigt og de pågældende afsnit med det endelige værk, ses det, at fem af de i alt elleve kapitler er gået over i det endelige værk, i mere eller mindre omarbejdet og udvidet form, mens fire er gengivet i hovedtræk. Rækkefølgen viser, i hvilken grad det oprindelige arbejde er blevet støbt om. I. bogs kapitel 1 findes i det endelige værks første bind side 18-35, kapitel 2 side 154-98, kapitel 3 side 1-18, og spredt andre steder, kapitel 4 side 198-220 og 221-37. II. bogs kapitel 1 findes i det endelige værk til dels side 315-31 og 332-48, kapitel 4 findes i største korthed side 348-74 og 374-84, ligesom kapitel 5 side 411-24 og 424-44, kapitel 6 side 397-411 og kapitel 7 side 411-24 og 424-44. Tilbage står II. bogs kapitel 1 og 2, hvis emner ifølge forordet til første bind af det endelige værk hører til i andet bind af dette værk, samt kapit-

lerne 3–7, der kun i korthed er foregrebet ud fra et særligt aspekt, Hannibal Sehesteds forhold til de øvrige i regeringskredsen.

Således var det imidlertid ikke efter den oprindelige plan for det endelige værk.

Da første bind af *Hannibal Sehested. En dansk statsmand* kom i 1946, havde det undertitlerne *Manden og tiden. 1609–1666. Indsats i dansk-norsk politik. 1636–1660*. Af en række henvisninger i det, der nu er manuskriptet til andet bind, fremgår imidlertid, at i hvert fald også afsnittet om rigsskatmesteren og statens finanser skulle have været med i første bind; ikke mindre end 11 steder står der nemlig i margenen: se bind 2. Imidlertid var første bind dermed vokset ud over alle grænser. Det sidstnævnte afsnit er derfor taget ud og overført til andet bind. Men selv i den form, første bind nu har, er det med sine 629 sider rigeligt stort.

Som undertitlen viser, skildrer dette bind Sehested og hans tid 1609–66, og hans indsats i dansk-norsk politik 1636–60. I 1. bog behandles Hannibal Sehesteds liv og virke til hans fald i 1651, i 2. bog beskrives hans kamp for oprejsning og hans virksomhed under svenskekrigene 1657–60 og fredsslutningen 1660, i 3. bog vises hans indsats under stændermødet i København 1660 og ved indførelsen af arveriget, og i 4. bog behandles den nye regering og dens mænd og Sehesteds forhold til disse. I 4. bog er i korthed foregrebet en del af de resultater, der skulle fremlægges i andet bind, idet en skildring af Sehesteds diplomatiske virke i årene 1660–66 også kaster lys over hans stilling inden for den danske regeringskreds i disse år.

Tilbage til andet og afsluttende bind stod da en fremstilling af Hannibal Sehesteds virksomhed som Danmark-Norges rigsskatmester 1660–66 og af hans indsats i dansk ydrepolitik i den nordiske forståelses tegn. Dette fremgår ikke blot af forordet til første bind, men også af den lange række henvisninger i første bind og i forudgående afsnit i manuskriptet til andet bind.

Det foreliggende manuskript til andet bind af Hannibal Sehested består af to forskellige dele. Deres indhold betegnes af de to undertitler, der her er tilføjet: Danmark-Norges rigsskatmester 1660–1666 og: Indsats i dansk-norsk ydrepolitik 1660–1666 (1664).

Den første del består af 63 ark gul koncept, hvor næsten hvert arks fire sider er beskrevet med blæk på venstre halvdel, mens noterne er tilføjet med blyant på højre halvdel. De første 14 ark har nummereringen 1–13 og 3A, mens de øvrige 49 ark er nummereret 108–149, med flere indlagte unummererede ark, hvoraf adskillige blot indeholder noter, der næppe har skullet indgå i den færdige bog; numrene 137–39 omfatter blot et enkelt

blad. Denne nummerering, 1-13 og 108-149, antyder, ligesom de mange henvisninger til »bind 2« i margenen på ark 129-147, at dette materiale oprindeligt har skullet indgå i første bind, men er blevet udskudt til andet. De 107 ark før ark 108 har vel været manuskriptet til første bind; disse ark svarer vel blot til ca. 300 tryksider i første bind; men der kan have været mange tilføjede ark, nummereret A, B, C osv. De nu foreliggende ark med numrene 1-13 er formodentlig nyskrevne med henblik på andet bind; de indeholder ingen henvisninger til »bind 2«, men derimod til bind 1.

Denne første del af manuskriptet behandler Sehesteds virksomhed som Danmark-Norges rigsskatmester 1660-66, hans forhold til rigernes stænder, arbejdet med ændringer i den stedlige forvaltning og statens finanser og hans forhold til Norge.

At manuskriptarkene 108-148 har været skrevet samtidig med, at manuskriptet til første bind, altså formodentlig arkene 1-107, forelå, fremgår af, at en del udstregede afsnit fra disse ark genfindes i første bind. Når disse afsnit er blevet udstreget i manuskriptet, med bemærkningen »ud-gaar« i margenen, skyldes det altså, at de er blevet overført til første bind. Det gælder et afsnit om Hans Schack og hans indflydelse (s. 114b-c, trykt i bind 1, s. 437-38), en del af et afsnit om bl. a. Claus Ahlefeldt (s. 119a, trykt s. 388-89), et afsnit om Hannibal Sehesteds økonomiske forhold, hans fordring på kronen, hans pension, hans andragende til Frederik III. 1662 og overdragelsen af St. Knuds kloster i Odense til ham samme år (s. 121b-d, trykt s. 380-82), et afsnit om Sehesteds forhandlinger med William Davidson, overleveringen af St. Knuds kloster, Sehesteds pension, pengetransaktioner og opgørelse med Frederik III. (121d-122b, trykt, stærkt udvidet, s. 429-33) samt et afsnit om kronprins Christians og Hannibal Sehesteds Christianiafærd i sommeren 1661 (s. 135b-c, trykt s. 361-62).

Den anden del af manuskriptet til andet bind omhandler Hannibal Sehesteds diplomatiske virksomhed 1662-64 og består af 301 maskinskrevne foliosider (s. 306-606), taget fra det aldrig trykte manuskript til *Hannibal Sehested og Norden* fra 1936. Da dette manuskript endnu opbevaredes hos Bøggild-Andersen, tilmed med omslagspåskriften *Hannibal Sehested. En dansk statsmand. II*, har dele af det formentlig skullet indgå i andet bind. Teksten gengives i sin helhed, selv om flere, ogsaa længere, afsnit allerede er trykt næsten ord til andet i første bind. Hvis sådanne afsnit skulle have været udtaget, havde det været nødvendigt at foretage større ændringer i Bøggild-Andersens tekst. I hvilken udstrækning teksten svarer til den planlagte endelige, kan ikke afgøres. Der er ikke ændret i manuskriptet, siden det blev renskrevet og korrekturret i 1936, og der findes ingen

noter til det. Bevidst havde Bøggild-Andersen i 1936, således som det fremgår af forordet, foretrukket ikke at tynde selve teksten med noter; det var dog hans plan, såfremt der kunne skaffes midler til trykningen, at forsyne bogen med noteapparat i et tillæg, altså en form som den, der senere blev realiseret ved første bind af Hannibal Sehested. Noterne til denne del er imidlertid aldrig blevet udarbejdet; det er dog en mangel, der for en del afhjælpes af, at Bøggild-Andersen i ret stort omfang bevidst søgte at indarbejde notestof i teksten, således at det vil være forholdsvis let at finde frem til de aktstykker, der er benyttet, bl. a. ved hjælp af fortegnelserne over benyttede kilder i første bind. En stor mængde henvisninger forekommer i øvrigt også i noterne til de afsnit, der i første bind i korthed foregriber skildringen af Hannibal Sehesteds diplomatiske virksomhed. Man kan her også have nytte af de førnævnte afhandlinger *Hannibal Sehested og Sir George Downing* og *Colbert og Danmark 1661–65*, der har udførlige kildehenvisninger. Det gælder ikke mindst den sidste afhandling, hvor henvisningerne optager hele 10 af afhandlingens 23 sider.

Tilsyneladende foreligger der ikke mere i manuskript til andet bind af Hannibal Sehested. Hvor meget der mangler, kan ikke afgøres, men det springer i øjnene, at der ikke foreligger nogen behandling af Sehesteds diplomatiske virksomhed 1664–66. Det var dette afsnit, der også manglede i manuskriptet *Hannibal Sehested og Norden* fra 1936. En kort oversigt med Bøggild-Andersens syn på denne virksomhed har man dog i første bind (side 424–61). Og i 1949 fik Bøggild-Andersen i en række gæsteforelæsninger ved Göteborgs Högskola lejlighed til at behandle dette emne. Forelæsningerne indeholdt ikke blot en gennemgang af diplomatiske forhandlinger og ydrepolitiske forhold, men også en kritisk vurdering af kilde-materialet og tidligere fremstillinger, således at de for en del står som et svar på kritikken af første bind. Manuskriptet til disse forelæsninger, »Hannibal Sehested og den danske ydrepolitik 1660–1666«, gengives her som afslutning på andet bind. Det omfatter 47 foldede maskinskrevne folio-blade. En del tilføjelser og rettelser med blyant i margenen er medtaget, men det har ikke været muligt at læse alle de håndskrevne tilføjelser og rettelser.

Hvorledes Bøggild-Andersen arbejdede med det store manuskript, og hvorledes han stadig rettede og støbte om, får man et godt indtryk af ved sammenligninger mellem teksterne i de omtalte udstregede tekstafsnit og den endelige trykte version i første bind. Da manuskriptet til dette bind ellers ikke synes bevaret, er disse udstregede tekstafsnit den eneste mulighed, man har, for at iagttage Bøggild-Andersens omhyggelige arbejde med komposition og formulering. Som eksempel kan anføres et brudstrykke fra det

XVIII

omtalte afsnit vedrørende Sehesteds økonomiske forhold. Det lyder i den udstregede kladde (s. 121C-d) således som gengivet i spalten til venstre. Det fremgår, at i første bind er stykket fra den udstregede kladde ikke blot ændret i formuleringen, men splittet i to stykker. (De genfindes henholdsvis s. 381-82 og 429-30):

»Resultatet af denne henstilling, [herfra og til og med »med rigsskatmesteren« tilføjet i margenen] som utvivlsomt er opsat efter samraad med rigsskatmesteren, var et kongebrev til Sehested af 18. marts 1662, hvori Frederik III. udtalte, at da han »noksom og jo mere og mere (fornam) den underdanigste tro og singuliere inclination, som I til Vor og Vort huses kon-servation og tiltagelses befordring have«, skænkede han Sehested og hans arvinger St. Knuds kloster med tilliggende bønder-gods. For at forekomme al jalousi og snak – tilføjes det højst betegnende for de stemninger, med hvilke rigsskatmeste-ren omfattedes af de høje officerer og store dele af adelen [herfra og til og med »klo-steret i forlening« tilføjet i margenen], og maaske med specielt henblik paa kansler Reetz, hvis forgænger i embedet havde haft klosteret i forlening – skulde skødet imidlertid udfærdiges til Sir William Da-vidson, kong Karl II.s faktor i Amsterdam, der bl. a. var interesseret i norske bjerg-værker og [udstreget: havde forretnings-forbindelser med Sehested. Han] var en af Sehesteds kreditorer.

En ordre til [udstreget: Kammerkolle-giet] rentemestrene af 19. april 1664 med-deler, at tanken ved kongens overdragelse af St. Knuds kloster til rigsskatmesteren ved skøde til Davidson var, at Sehested derefter kunde forhandle med denne om at betale en del af sine kreditorer. Dette havde imidlertid ingen fremgang haft, da Sir William nægtede at have med andet at gøre end sin egen fordring paa Se-hested. Skøde og følgebrev var da tilbage-leveret i kongens eget kammer. Til hjælp for Sehested skulde nu klostergodset ud-lægges til landsdommer Jens Lassen for

»Resultatet af denne henvendelse, som utvivlsomt er opsat i samraad med Sehe-sted, var en kongelig haandskrivelse af 18. marts 1662, hvori Frederik III. udtalte, at da han »noksom og jo mere og mere« fornam »den underdanigste tro og singu-liere inclination, som I til Vores og Vores huses kon-servation og tiltagelses befor-dring have«, og paa det I udi samme for-sæt desto bedre kan animeres«, skænkede rigsskatmesteren og hans arvinger St. Knuds kloster i Odense med alt tillig-gende bøndergods. For at forekomme »al snak og jalousi« – tilføjes der højst be-tegnende for de følelser, hvormed Sehested omfattedes i visse hofkredse, og maaske tillige ikke uden henblik paa kansler Reetz, hvis forgænger i embedet havde haft klosteret i forlening – skulde skødet imidlertid udfærdiges til Sir William Da-vidson, kong Karl II.s »konservator« og resident for de skotske sager i Amster-dam, der var en af Sehesteds kreditorer og havde økonomiske interesser i Norge.

Det fremgaar af den kongelige ordre til rentemestrene af 19. april 1664, at tanken med overdragelsen af St. Knuds kloster til rigsskatmesteren ved skøde til Davidson var, at Sehested derefter skulde forhandle med denne om tilfredsstillelse af sine største kreditorer. Det gik imid-ler tid, som vi siden skal se, ikke saa glat hermed.«

Op det andet stykke:

»Som tidligere nævnt [note: Se ovenf. s. 381 f.] var St. Knuds kloster i marts 1662 blevet formelt tilskødet Sir William Davidson, med hvem Sehested derefter vilde forhandle om afbetaling af en del af sin gæld. Davidson nægtede imidlertid, da det kom til stykket, at have med andet

hans fordring paa kronen, mens lige saa meget gods andet steds, som klosteret var værd, skulde udlægges til kongens kreditorer mod, at de paatog sig at betale saa meget af Sehesteds gæld, som svarede til klostrets værdi.«

at gøre end sin egen fordring paa rigsskatmesteren. Skøde og følgebrev leveredes saa tilbage i kongens eget kammer. En ordre til rentemestrene af 19. april 1664 befalede nu, at klostergodset til hjælp for Sehested skulde udlægges til landsdommer Jens Lassen – en af kronens største kreditorer – for hans fordring paa kronen, mens lige saa meget andet gods andet steds, som klostergodset var værd, skulde udlægges til andre af kronens kreditorer mod, at de paatog sig at betale saa meget af Sehesteds gæld, som svarede til klostergodsets værdi.«

Sammenligninger mellem disse to tekster viser med al tydelighed, hvor omhyggeligt Bøggild-Andersen arbejdede med sin tekst, indholdsmæssigt så vel som sprogligt.

Manuskriptet til det nu foreliggende andet bind af Hannibal Sehested er søgt gengivet så nøjagtigt som muligt, med hensyntagen til den ortografi og de navneformer, der er benyttet i første bind. Enkelte fejl i gengivelsen af den ofte vanskeligt læselige tekst har næppe kunnet undgås. I endnu højere grad gælder dette dog noterne, der for det meste er udgnidrede, stenografilignende blyantsnotater med mange forkortelser og tegn og mange steder med tilføjelse til tilføjelse, ofte på løse ark. Disse noter har ikke været beregnet til at skulle læses af andre, og det har ikke været overkommeligt at gå alle henvisningerne efter i kilder og litteratur. I en del tilfælde har det været nødvendigt at gengive teksten med et hul, med angivelse i skarp parentes af, at et eller flere ord har været ulæselige.

I gengivelsen af noterne er så vidt muligt benyttet de samme citatformer og forkortelser som i første bind. En systematisering af noterne har været nødvendig, og hvor fejl og inkonsekvenser er bemærket, er de søgt rettet. Ved gengivelsen af noterne er der forsøgt en mere overskuelig opsætning end den, der er benyttet i første bind.

I margenen til første del af manuskriptet har Bøggild-Andersen mellem noterne nedskrevet adskillige spørgsmål, som han ikke selv har fået besvaret, som »Findes der noget om dette i S[jællandske] T[egnelser]?« »NB Kbh.s Dipl.?« osv. Det er her fundet rigtigst i skarpe parenteser mellem noterne at gengive disse spørgsmål og ideer, som de står i manuskriptet, frem for at arbejde videre med dette og tilføje stof, som ikke er Bøggild-Andersens. Kun ved en del spørgsmål i forbindelse med henvisninger, årstal, datoer, sidetal, tal og lignende er hullerne fyldt ud.

Den første del af manuskriptet, de gule konceptark, rummer blot to overskrifter og kun enkelte inddelinger. Derfor har der måttet foretages en opdeling af stoffet, og det er forsøgt at skrive overskrifter og klummetekster i stil med dem, der findes i første bind.

På grundlag af noterne er der udarbejdet en fuldstændig fortegnelse over de kilder og den litteratur, der er benyttet i dette bind. Så vidt muligt er anvendt de samme forkortelser og citatformer som i første bind. En alfabetisk liste over alle forkortelser, også dem, der er benyttet i første bind, findes s. 563–65.

Det blev i forordet til første bind lovet, at andet bind skulle afsluttes med et person- og sagregister til hele værket. Et sagregister til hele værket har det ikke været overkommeligt at udarbejde; men der bringes et person- og stedregister, udarbejdet af fru *Annegrete Dybdahl* og stud. mag. *Lars Dybdahl*, og for i nogen grad at afhjælpe savnet af sagregistret gives s. 549–60 en oversigt over indholdet af de to bind, bygget på kapitels- og afsnitoverskrifterne og klummeteksterne. Disse registre og indholdsoversigten skulle lette brugen af dette meget betydelige, men ikke altid helt overskuelige værk, der med en rigdom af detaljer skildrer en fremtrædende statsmand og hans tid.

Ole Degn

5. Bog.

Rigsskatmesteren og Rigernes Stænder.
Ændringer i den stedlige forvaltning
1660 – 1666

I. RIGSSKATMESTERENS STILLING OG INDFLYDELSE. FORHOLDET TIL ADELEN OG DENNES STILLING.

SOM SKILDRET I dette værks 1. bind, blev Hannibal Sehesteds stilling, efter at han 26. oktober 1660 var blevet udnævnt til rigets skatmester, inden længe præget af vanskeligheder. Den uafhængighed, han opnaede for sit kollegium, skatkammeret, i forhold til kancelliet, bidrog til at sætte ondt blod mellem ham og den nye kansler Peder Reetz, mellem kammerkollegiet og det mere aristokratisk sammensatte kancellikollegium. Endnu skarpere var dog modsætningen mellem Sehested og hans kollegium og krigskollegiet, der 22. november 1660 med sin ny præsident, rigsfeltherre Hans Schack, placeredes over rigsskatmesteren og kammerkollegiet. En særlig betydning fik denne modsætning ved de afvigende synspunkter paa omfanget og udformningen af rigernes militærmagt, som senere skal behandles.

Nederlag for rigsskatmesteren var ogsaa den rolle, som Frederik III.s tyske raadgivere ved siden af krigskollegiets tyske assessorer, især grev Christian Rantzau, fra august 1661 som »premierminister«, og Christoffer Gabel, fra august 1664 statholder i København, sammen med sin protegé, statssekretæren for de udenrigske anliggender Conrad Biermann, kom til at spille i de kongelige konsilier. Dette hang sammen med Frederik III.s uudryddelige mistillid til rigsskatmesteren og den danske adel i almindelighed og hans ønske om paa »enevoldsarveregeringsakten«s grundlag at skabe en uindskrænket kongelig enevælde, støttet i første linie paa den hvervede hær og hans tyske raadgiverkreds. At Sehested, i overensstemmelse med de borgerlige stænderførere i 1660, ikke saa den bedste forfatning for riget i en tyskpræget militaristisk enevælde, er tidligere paavist. Men hans usikre position tvang ham til i denne som i andre henseender at vise stor forsigtighed med hensyn til personlige meningstilkendegivelser, omgivet som han var af et net af mod ham rettede intriger.

Alt dette voldte, at rigsskatmesterens indflydelse paa statens styre og den politiske kurs saavel indad- som udadtil havde sin bestemte begrænsning.

Den var meget betydelig under forhandlingerne om arveregeringen i oktober 1660 og naaede sin *culmen* i ugerne strax efter arvehyldingen 18. oktober, da han var »faktotum'et hos kongen« og som rigsskatmester fik rang nærmest efter den dødsmerkede rigsdrost Joachim Gersdorff – selvom den kejserlige gesandt baron Goës 23. oktober skrev, at Sehested maatte gaa med til flere ting, som han misbilligede. Den aftog imidlertid med stændermødets gradvise opløsning, Schacks udnævnelse til rigsfeltherre og krigskollegiepræsident (22. november) og Rantzaus anbringelse som »generalstatholder« i samtlige kollegier (januar 1661). I midten af december 1660 hørte landshøvding Magnus Dureel fra en, som det synes, god kilde, at rigsskatmesteren ganske vist var den, paa hvem den ny statsordning beroede, men at kongen og »hans fornemste« havde »store suspicioner« til ham. I det følgende halve aars tid var han uden tvivl stadig den virksomste kraft i finanspolitikken, men hans stilling var af flere grunde usikker, og efter hans afrejse til Norge 22. juli 1661 – til og med hvilken dato han regelmæssigt har paraferet de kongelige skrivelser til statkammerkollegiet – og Rantzaus udnævnelse til premierminister (23. august) hvilede den kongelige unaade over ham, og først 8. februar 1662, efter halvsyvende maanedes fraværelse, kunde han fra England og Flandern vende hjem til København. Under hans ophold her, 8. februar–13. maj 1662, før han tiltraadte sin store ambassade til Vesteuropa, vandt han, støttet bl. a. af dronning Sofie Amalie, i stor udstrækning kongens naade igen, og trængte sin rival grev Rantzau i baggrunden, samtidig med at han udfoldede en rastløs virksomhed baade i og uden for skatkammeret. Atter er det ham, som fra 19. februar til 13. maj sætter sit navn under de fleste kongeordrer til dette. Hans store sendefærd holdt ham imidlertid det meste af to aar (13. maj 1662–12. marts 1664) borte fra Danmark og gav hans fjender lejlighed til at virke imod ham og Christoffer Gabel til at udbygge sin indflydelse, medens spændingen mellem kongehoffet og den gamle adel øgedes; og selvom Sehested ved sin hjemkomst kunde støtte sig paa sine diplomatiske resultater og rette blikket mod posten som førsteminister efter Rantzaus død (8. november 1663), var hans position stadig usikker. Det er sikkert berettiget i rigsskatmesterens hjemkomst at se årsagen til den omstændighed, at det sandsynligvis på hans initiativ oprettede statskollegium, som under det meste af hans fraværelse i tiden fra september 1662 til januar 1663 havde afholdt ret faa møder, nu igen i nogen grad blomstrede op, og at der atter, omend med aftagende hyppighed, fandt kollegiale drøftelser sted i skatkammerkollegiet. Fra november 1664 synes imidlertid baade Sehested og Gabel at være udeblevet fra disse, og fra juli 1665 til februar 1666 ophørte statskollegiet at sammentræde. At dette stod i sammenhæng

dels med magtkampen mellem rigsskatmesteren og den ny statholder i København, som frygtede rivalens indflydelse paa kollegiedrøftelserne, dels med kongens uvilje mod at forelægge det vigtigere sager, kan næppe være tvivlsomt. 30. april 1665 afløste Peder Schumacher som Frederik III.s kammersekretær Ditlev Testmann, der i et skrift varmt havde taget ordet for en rigsstændersk forfatning efter engelsk og svensk mønster, og den definitive udarbejdelse af den længe forberedte enevældige »kongelov« begyndte. Samtidig tilspidsedes mere og mere modsætningen mellem de to ledende ministre i den vanskelige ydrepolitiske stillingtagen. Da Sehested 10. november 1665 tiltraadte sin sidste sendefærd, hvorfra han ikke skulde vende tilbage, stod Gabel som den faktiske sejrherre. Rigsskatmesteren tilhørte ikke længere regeringskredsen.

Hvilken indflydelse Sehested i de perioder, han som rigsskatmester opholdt sig i København, har øvet paa regeringens handlinger og lovgivning, lader sig oftest ikke med sikkerhed bestemme paa grundlag af det bevarede kildemateriale. Denne indflydelse har dog utvivlsomt paa tidspunkter, hvor han var i stand til at vinde kongens øre og gøre sig gældende i skatkammerkollegiet, statskollegiet og konseillet, været af ikke ringe betydning, og der skal i det følgende gøres et forsøg paa inden for forskellige omraader af statslivet at redegøre for dem med saa stor en grad af sandsynlighed, som det er muligt at tilvejebringe.

Rigsskatmesterens virksomhed ved organisationen af den ny centraladministration og hans forhold til de andre fremtrædende medlemmer af denne er skildret i dette værks 1. bind. Hvorledes var hans stilling til de enkelte stænder og deres tarv og ønsker, og hvilken andel havde han i de omdannelser, som fandt sted i det lokale styre i Danmark og Norge? Fra de kongelige dele af Hertugdømmerne kan der i sidstnævnte henseende næsten helt ses bort; de kom vel til finansielt delvis at falde inden for skatkammerets omraade; men af dettes assessorer synes alene Gabel at have haft med dem at gøre, og de styredes i øvrigt gennem tyske kancelli og regeringskancelliet i Glückstadt, paa hvis forhold Sehested hverken som rigsskatmester eller assessor i statskollegiet havde mulighed for at øve indflydelse.

Til den stand, han ved sin fødsel tilhørte, den gamle danske adel, kom Sehested til at staa i et mærkeligt dobbeltforhold. Til den ældre modsætning, som var skabt ved hans norske statholderpolitik og omstændighederne omkring hans fald i 1651, i nogen grad ogsaa ved hans holdning under krigen 1658–60, kom nu hos standens flertal harmen over den rolle, han i samarbejde med kongen og de uadelige stænder havde spillet ved statsomvæltningen, og den ydmygelse, den betød for den gamle herrestand. Der fattes ikke vidnesbyrd herom fra tiden nærmest efter arverigetets ind-

førelse. Til gengæld skaanede Sehested i sine udtalelser til abbé Paulmyer ikke den danske adels holdning over for konge og understænder før statsomvæltningen. Hans forhold til den danske adels anden repræsentant ved siden af ham selv blandt kollegiecheferne og i kongens snævrere raad, kansler Peder Reetz, var heller ikke godt. Flere indenfor den yngre adelige generation, med hans søstersønner Jens og Niels Juul i spidsen, knyttede sig dog mere eller mindre varigt til ham, og den plønske hofraad Otto Mauritius berettede i april 1662 fra København, at rigsskatmesteren især fandt sin støtte hos rigsraaderne og den gamle adel i almindelighed. I god samklang hermed staar udtalelser i breve til Sehested fra Norges statholder Iver Krabbe omkring samme tid. Krabbe ønskede ved budskabet om rigsskatmesterens hjemkomst fra exilet i februar 1662, at »han nu forbliver hjemme i riget og kontribuerer sin høje visdom til landsens velfærd«, og skrev ved meddelelsen om, at Sehested skulde gaa som ambassadør til Frankrig, at han gerne havde set, at det havde behaget kongen, at Sehested »havde forbleven hjemme for at assistere og befordre Hans kgl. Majst.s tjeneste«, og ønskede hans snarlige hjemkomst »med god contentement« og »til Hans kgl. Majst.s og fædrelandets tjeneste og bedste«. (En tilsvarende varme er ikke til stede i statholderens breve til Rantzau og Reetz).

Nu hørte Krabbe, den største skaanske jordegodsejer, som i juli 1661 havde været betænkt paa at træde i svensk tjeneste, ganske vist til de danske adelsmænd, som regeringen stræbte at knytte til sig. I september 1661 – da Sehested var borte fra København i halv eller hel unaade – var han blevet udnævnt til statholder i Norge og assessor i statskollegiet. Men det er betegnende, at den svenske resident Duwall som hans motiv til faa maaneder før at søge svensk tjeneste nævner hans og andres – obersterne Knud Thotts og Christian Urnes – »jalousi, da vi ser fremmede og især Holstenere at blive dem foretrukne«. Da kansler Reetz kun besad ret begrænset yndest og indflydelse hos Frederik III., og hverken Rantzau eller Gabel kunde mistænkes for en velvillig indstilling over for den danske adel – det var først i 1669, nogle aar efter Sehesteds død, at Gabel i saa henseende ændrede politik – stod rigsskatmesteren i 1660'ernes første aaringer da faktisk ogsaa som den, der var denne adels mest betydende talsmand inden for den højeste regeringskreds.

Trods de spændinger, der, som før nævnt, var til stede mellem Sehested og den gammeldanske adel, og skønt han som kongens halvsvoger følte sig hævet op i en klasse over sine standsfæller, saa bandt hans fødsel, slægtsforbindelser og interesser som dansk adelig godsejer ham stadig med en række baand til disse. Baade i kraft af sin rolle i statsomvæltningen og af overbevisning var han forpligtet til at virke for den større borgerlige lighed

– den, han bl. a. søgte at virkeliggøre i sit kollegiums sammensætning – og for de krav om ændringer i forvaltning og statshusholdning, som understænderne i 1660 havde givet udtryk. En udelukkelse af den gamle adel fra statslivet var dog baade uden for den praktiske politiks muligheder og hverken hans eller stænderledernes tankegang. Denne gik ud paa et samarbejde mellem adel og uadel, »paa enighed og god fortrolighed mellem alle stænder . . . saa at enhver efter stand og kondition kunde nyde sin respekt«. Saaledes hed det i det københavnsk-borgerlige indlæg fra oktober 1660, som i væsentlige henseender knyttede sig nær til det store september-projekt, og hermed stemmer Hans Svanes ord til rigsraadet under det afgørende møde paa slottet 13. oktober. Ogsaa de københavnske privilegier af 1658 og 1659 og de ønsker om en stænderforfatning, som var kommet frem paa det store stændermøde, og til hvilke rigsskatmesteren sluttede sig, forudsatte et saadant samarbejde. Enigt var samtidig det store flertal blandt alle stænder om det indfødsretsprincip, som fik udtryk i kravet om fortrinsret for danske til de civile og militære embeder fra de højeste til de laveste, om den hvervede hærs aftakning eller stærke nedskæring og om den størst mulige sparsommelighed i statshusholdningen. De sidste krav virkede rigsskatmesteren, som vi skal se, for at realisere i den udstrækning, det var muligt. Det første gav han i sit »politiske testamente« udtryk for hærens vedkommende, og han kunde ifølge hele sin stilling og alle sine forudsætninger være lige saa lidt interesseret som Iver Krabbe og andre danske adelige i, at Holstenere og andre fremmede vandt en afgørende indflydelse blandt kongens raadgivere. Rantzau, Gabel og Biermann skulde tilfulde belære ham om den fare for hans egen position, som laa gemt her.

Som det tidligere er vist, bidrog det danske kongepars mistillid til den danske adel og de forskellige udslag, som spændingen mellem kongemagt og adel i første halvdel af 1660'erne gav sig, til at svække rigsskatmesterens stilling. Han var her nødt til at vise stor forsigtighed. Han tilhørte jo, som Abbé Paulmyer gengiver hans ord i det »politiske testamente«, denne adel og kunde mistænkes for at dele uviljen over dens tab af tidligere privilegier. Sin utilfredshed med dommen over Corfitz Ulfeldt for majestætsforbrydelse vovede han kun at give luft over for fremmede som den svenske Paris-resident Leijonskjöld. Aktionen med Kaj Lykke juli–september 1661 fandt sted under hans fraværelse og muligvis ikke uden sammenhæng dermed. Under konflikten mellem Frederik III. og Gunde Rosenkrantz i 1664 forholdt Sehested sig afvisende over for den sidstnævntes henvendelser; men da kongen efter den uheldige rigsraads flugt til Sverige og angreb paa Danmarks højesteret og regering i januar 1665 bød statskollegiet overveje formen for en stævning af den bortrømte, var det øjensynlig rigsskatmesteren,

som fik sagen standset – vel ved over for kongen at henvise til de komplikationer, den kunde volde i forholdet til naboriget. I sit »politiske testamente« lagde han vægt paa at indprente kongen, at adelen var for splittet og for meget savnede føreremner for en modstandsbevægelse og stod i for stærkt modsætningsforhold til andre stænder til at frembyde nogen alvorlig fare for kongemagten, i alt fald, hvis det haarde skattetryk, som maaske kunde bygge bro over modsætningen, lindredes.

I samme testamente viser han, at dansk-adelige godsejersynspunkter og følemåder ikke var ham ligegyldige. Han nævner den tunge byrde, som udgifterne til den gevorbnede hær lagde ogsaa paa adelen, og beklager, at denne hærs officerer var i stand til »for en slik at købe de bedste adelige jordegodser«. Han føjer ogsaa til sine forslag om reformer i bøndernes kaar, at de bør indføres »gradvis og umærkeligt«, og »med de lempeligste midler«, »for at betage herremændene (les seigneurs feodaux) anledning til klage«.

Som vi senere skal se, præger en tilsvarende tendens til at gaa gradvis og lempeligt frem i den nærmeste tid efter statsomvæltningen ændringen i de adelige lensmænds stilling. Noget lignende gælder anbringelsen af de fleste af de gamle rigsraader i den nyoprettede højesteret, samtidig med at lighedskravet fyldestgjordes ved, at halvdelen af assessorerne toges blandt borgerlige. De sidste fik imidlertid ingen løn, mens kongen i april 1662, sikkert paa rigsskatmesterens initiativ, samtidig med, at der udfærdigedes bestallinger for en række rigsraader, gav de gamle raader løfte om en penge-løn paa 3000 rdl. aarlig, ganske vist paa opsigelse med et halvt aars varsel.

En sag for sig er, at denne løn, som i 1664 nedsattes til 1000 rdl., efter Sehesteds bortrejse paa hans store ambassade kun udbetaltes dem, der foruden at møde i højesteret og statskollegiet beklædte et embede, og kun for enkelte andres vedkommende efter Christian V.s tronbestigelse ses at være ydet.

Om de overvejelser, som er gaaet forud for udstedelsen af de ny privilegier for den danske adel af 24. juni 1661, er vor viden kun ringe. Rigs-kansler Christoffer Urne havde 17. oktober 1660 paa sin stands – eller rettere: den mest konservative del af dennes – vegne overgivet kongen en række adelige privilegiekrav.

I en afskrift af disse krav er de forsynet med en række anmærkninger, som temmelig sikkert maa stamme fra tiden før 26. oktober 1660, dvs. en periode, hvor Hannibal Sehesteds indflydelse var meget stor, og fra en af den kongelige raadgiverkreds' medlemmer, maaske Peder Reetz. I disse anmærkninger betegnes kravet om, at adelens tjenere ikke besværedes med skat eller paalæg uden rigens raads og samtlige stænders samtykke som »ej

ubilligt«, kravet om, at kongen altid vilde have en rigens hofmester, kansler og rigsmark af dansk adel, som »gavnligt«, de om adelens ret til »rang og præ« for andre og raadets samtykke til naturalisering af fremmede – »at indfødte ikke for mange beneficia af fremmede skal betages« – som »billige«, mens kravet om, at rigens raad skal bestaa af danske adelsmænd henskydes til kongens »naadigste vilje«. Det var en naturlig konsekvens af det enevældige princip, som fandt udtryk i »enevoldsarveregeringsakten« og siden i »kongeloven«, at bestemmelserne om raadets og stændernes beføjelser ikke optoges i de endelige privilegier, af det samme princip, det borgerlige lighedskrav, og kongeparrets tyske tendenser, at det samme blev tilfældet med bestemmelserne om rigsemedsmændene, raadernes dansk-adelige herkomst og om naturalisering af fremmede. Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at privilegiernes indledning – som optræder i samme form i de samtidig udstedte privilegier for gejstligheden og borgerstanden – uden hensyn til enevoldsarveregeringsakten hverken taler om »suverænitet« eller »absolut regering«, men kun om, at alle stænder har overdraget kongen og hans hus »arverettigheden« over Danmark og Norge og kasseret haandfæstningen. Dette begrundes med, at den i haandfæstningen fastsatte regering ikke havde ført til rigernes »tiltagelse, flor eller velstand«, men tværtimod til »adskillige konfusioner« og »stor besværing, klagemaal og indbyrdes jalousi« mellem de fleste stænder. De ny stænderprivilegier burde derfor ikke være til skade for den kongelige arveret eller »det gemene bedste«. Det var nok saa meget tanken om en privilegieudjævning som om en ubegrænset kongemagt, der her kom til orde.

Naar undtages de førnævnte, kongens myndighed indskrænkende bestemmelser, fulgte de adelige privilegier af 24. juni 1661 anmærkningerne fra oktober 1660. Det var ikke i uoverensstemmelse med disse, at den adelige frihed for skat og andre paalæg kun opretholdtes i det omfang, »det kongelige huses eller undersaaters konsistens og velfærd« tillod – hvad der i praksis betød, at den ophævedes for baade adelens personer, hovedgaarde, bønder og andre tjenere (ogsaa ugedagstjenerne), indtil den under Frederik III.s efterfølger fra 1670 for sædegaardenes og i udvidet form for de nyoprettede grev- og friherreskaber listede sig ind igen. En tilsvarende begrænsning fik, som i anmærkningerne, udskrivningsfriheden for adelens bønder. Det stemte ogsaa med anmærkningerne, at privilegierne ikke opfyldte kravet om, at enhver maatte beholde sin »charge, løn og beneficie, saa længe han det forsvarlig forestaar« – hvor anmærkningerne henstillede baade dette og vilkaarene for indehaverne til kongens »disposition« – og kun gav adelen adgang til »honores og beneficia, eftersom enhver sig der til kvalificerer«. Kravet om »rang og præ for alle andre« var i anmærk-

ningerne fundet »billigt«. Her undtog imidlertid privilegierne de ikke-adelige kongelige betjente, der betjente »fornemme charger«, »hvorom en vis forordning at lade gøre kongen sig vil have forbeholden«. Derimod optog privilegierne uforkortet kravet – der billigedes i anmærkningerne – om, at lensmændene eller andre (privilegierne: kongens betjente) ikke befattede sig med adelens tjenere og bønder.

Med hensyn til den adelige rostjeneste havde de af Christoffer Urne overleverede »postulata« ønsket den gamle ordning »efter recessen« d. v. s. recessen af 27. februar 1643, opretholdt. Anmærkningerne foreslog den imidlertid »efterladt«, da riget i sidste krig kun havde ringe nytte deraf, og privilegierne »efterlod« den for 10 aar som et tegn paa kongelig naade, uden, som et københavnsk borgerligt indlæg fra oktober 1660 foreslog, og som Christian IV. havde arbejdet for, hvad lenenes rostjeneste angik, »at kræve den afløst med penge.« Den indførtes ganske vist i juni 1666 – for baade adelige og uadelige jordegodsejere – under den da herskende krigstilstand (paa et tidspunkt, da rigsskatmesteren opholdt sig i Paris) igen for 1669 paany at ophæves. Af adelen maa ophævelsen være følt som en økonomisk lettelse, men dog samtidig vel ogsaa som et mistillidsvotum, der tillige fjernede den krigstjenestepligt, der var den oprindelige forudsætning for adelsprivilegierne. Som endnu en begunstigelse fritoges adelens bønder for den gamle pligt til at age og føre kongens og dronningens fadebur.

Paa en række punkter, til hvilke oktoberanordningen ikke tager stilling, opfyldtes de adelige ønsker. Det gælder bevarelsen af adelens hals- og haandsret over dens bønder og tjenere, af de rettelig erhvervede og hidtil upaaanket nydte patronats- og birkerettigheder, af jagt- og fiskeriretten udenfor den kongelige vildtbane, af vrageretten m. m. Regeringen fulgte altsaa ikke et i oktober 1660 fremsat borgerligt krav om inddragelse af alle patronats- og birkerettigheder, saa lidt som et andet borgerkrav om, at Københavnsprivilegiernes frihed for denne bys borgere til at erhverve adelsgoods med adelige rettigheder udvidedes til alle landets borgere. Det skulde vare til 1682, før det sidste krav opfyldtes for alle større godsejere, væsentligt for at holde gaardpriserne oppe. Ved de store udlæg af krongods, som fra december 1660 fandt sted til statens fremmede og danske borgerlige kreditorer, og bag hvilke det er nærliggende at søge rigsskatmesterens initiativ, afhændedes godset imidlertid med adelige rettigheder – med nogen vaklen ogsaa med patronats- og birkerettigheder. Af finansielle grunde medvirkede Sehested altsaa her til at udstrække de københavnske borgeres ret til ny kredse uden for den gamle adel og til at aabne døren for udenlandske kapitalister til de privilegerede godsejeres rækker.

Adelen fik ogsaa lov til at bevare sin gamle ret til at stalde øxne paa

sit eget og sine bønders gods, »dog kongen sin rettighed forbeholden«. Denne ret var billiget i anmærkningerne med den tilføjelse, at borgere og bønder burde have samme frihed, hvad der for borgernes vedkommende dog kun for saa vidt opfyldtes, som de borgerlige privilegier af 24. juni 1661 udtalte, at »den frihed øxne at stalde og dermed at handle, skal dem udi købstæderne være fri og tilladt«. Adelens gamle handelsfrihed begrænsedes af hensynet dels til kongens rettighed, dels til købstædernes »billige trafik og næring« og især de stabelstadsprivilegier, som var tilstaaet København og Christianshavn og senere tilstodes andre byer.

At en adelsmands ret til i æres- og livssager at dømmes af kongen eller det hele raad ændredes, saaledes at højesteret, der til hælvten bestod af borgerlige, sattes i raadets sted, var en nødvendig konsekvens af højesterets indstiftelse. Indsættelsen af »crimen læsæ majestatis« og andre grovelige forseelser »efter loven, som derom gives«, i stedet for »avindskjold imod kongen« som forseelser, hvorved en adelsmand forbrød sit jordegods, og bestemmelsen om, at gods og formue i saa fald skulde være hjemfaldne til kongens fiscus, hang sammen med de overvejelser, som fandt sted om »fiskalretten.«

Man maa om anmærkningerne fra tiden mellem 17. og 26. oktober 1660 sige, at de i al fald delvis synes at svare til de anskuelser, som Hannibal Sehested i kraft af overbevisning og politisk stilling maa have næret. Han var selv dansk adelsmand og dansk adelig godsejer, men havde i samarbejde med kongen og de uadelige stænder spillet en afgørende rolle under statsomvæltningen, da det stændernes lighedsprincip, som han fulgte ved kammerkollegiets indretning, gjorde sig saa stærkt gældende. Hertil kom hans ønske om at skabe dækning for statens gæld og udgifter gennem den finansforvaltning, der var underlagt hans ledelse, og hans altid stærke interesse for de borgerlige erhvervs trivsel. Ser man bort fra forfatningsspørgsmaalet og indfødsretsprincippet, præger de samme erkendelser i stor udstrækning adelsprivilegierne af juni 1661. De tog i det hele det hensyn til adelens interesser og afgørelser, som lighedskravet og de økonomiske og finansielle behov samt de enevældige tendenser hos kongen og hans tyske raadgivere tillod. De er præget af stræben efter at indordne den gamle herrestand som det stadig fornemste led under kongen i det ny regime. Kun de bebudede rangbestemmelser om de fornemme embedsmænd af uadelig stand stred imod denne almindelige tendens. At de vakte ringe tilfredshed i adelens rækker, er en sag for sig. Der var grænser for, hvor langt Frederik den III. i strid med sin tids almindelige stats- og samfundssyn kunne gaa i retning af social nivellering og i ydmygelse af rigets gamle adel. Hensynet til de til regeringen og hoffet knyttede dansk-norske adelige

og til, at det var umuligt i de højeste embeder alene at bruge holstenske og andre udenlandske kræfter, maatte ogsaa her gøre sig gældende.

Skønt rigsskatmesterens stilling i juni 1661 ikke var den samme som i 1660, stod han stadig som den politisk mest indflydelsesrige inden for den danske adels kreds. Han har efter al sandsynlighed i betydeligt omfang sat sit stempel paa de ny adelsprivilegier.

At Hannibal Sehested i det omfang, forholdene tillod, har gjort sin indflydelse gældende til fordel for de adelige godsejere – saavel som for den danske bondestand – synes at fremgaa af den kendsgerning, at generalrigsskatkommissær Otto Pogwisch's forslag om, at den i 1662 indførte hartkornsskat skulde opkræves uden afdrag for øde og forarmet gods, og at generalrigsskatkommissæren skulde lade ikke-betalt bondeskat inddrive ved execution hos godsejerne, først paabødes ved kongelig resolution af 4. juli 1662, omtrent to maaneder efter rigsskatmesterens tiltrædelse af sin store ambassade 1662–64 og imod skatkammerets ønske. Det var ogsaa under Sehesteds fraværelse, at godsejers og bønders solidariske ansvarlighed for skatten ved skattebrev af 28. april 1663 sattes i system. Hermed føres vi imidlertid ind paa rigsskatmesterens syn paa beskatningsproblemerne og statens udgiftsbudget, især hvad militærudgifterne angaar, som senere skal behandles.

Den i adelsprivilegierne bebudede rangforordning med bestemmelse om adelens plads i forhold til høje kongelige embedsmænd inden for dens rækker blev først udstedt under Frederik III.s efterfølger (25. maj 1671). I den placeredes adelsmænd, der ikke besad høje embeder eller titler eller var grever, baroner og riddere, under borgerlige over- og andre kollegieseekretærer og etatsraader. Saa vidt vovede den første enevoldskonge ikke at gaa. 10. oktober 1662 kom imidlertid et kongebrev til rigsmarskal Körbitz om rangordningen for »ministre og raader«, hvorefter de medlemmer af det gamle rigsraad, som ikke havde et af de høje rigs- og hofembeder, anbragtes bagest i rækken efter den tysk-slesvigske statholder Frederik Ahlefeldt, den norske kansler Ove Bielke og den sachsiskfødte rigsmarskal. Dette satte ondt blod indenfor den førstnævnte gruppe, fortæller Duwall, men ved henvendelse til Gabel fik dens senior, den tidligere statholder i Norge Niels Trolle, kun det svar, at kongen vilde være »absolut udi sine ordrer« og ingen »remonstrance« taale. Et reskript til rigsmarskallen af 29. november s. a. om fordeling af stolene i slotskirken gav Niels Trolle og tidligere rigskansler Christoffer Urne plads efter rigsembedsmændene og foran statholder Iver Krabbe, men tog i øvrigt intet hensyn til raadsancienniteten. Er det et tilfælde, at denne rangordning indførtes, mens rigsskatmesteren, som i foraaet synes at have udvirket hensyntagen til de gamle

raader i lønmæssig henseende, befandt sig i Paris? Hvis ikke, kan det side-stilles med de bestemmelser i privilegierne for de kongelige »høje og nedrige betjente« af gejstlig og verdslig stand i København, udstedt 23. november 1661 under Sehesteds exil i London, som gav de i byen boende kollegie- og hofffunktionærer og andre kongelige tjenere samme frihed som hovedstaden borgere til at erhverve adelsgoods og »lige acces med adelen til honores og officia« – altsaa en for den gamle adel ugunstig fortolkning af de før rigsskatmesterens afrejse udstedte adelsprivilegier og et skridt paa vejen til en mere bureaukratisk præget samfundsordning.

12. januar 1661 havde statskollegiet, i anledning af et kongebrev om at overveje indretningen af retsinstanserne under højesteret, foreslaaet, at de vedblev at bestaa i den gamle form, dog saaledes at hver adelig landsdommer fik »en dygtig borgerlig standsperson« ved sin side. Samtidig henstillede kollegiet, at der forordnedes kommissioner fra alle »provinser« i Danmark til at revidere procesordningen og ændre, hvad der ikke i den ældre lovgivning stemte med arveregeringen og var til fremme for en almindelig og god observans over det hele land«. Resultatet blev nedsættelsen, ved kongebrev af 26. januar s. a., af den første lovrevisionskommission, bestaaende af 8 adelige, 4 lærde og 10 borgerlige medlemmer (8 borgmestre og en by- og en herredsfoged). Fra hvem tanken om en saadan kommission er udgaaet, lader sig næppe paavise, men rigsskatmesteren har medunderskrevet kollegiets betænkning, og dens sammensætning var, som forslaget om landsdommerne, præget af det stænderlighedsprincip, som traadte frem i hans skatkammerordning, og, i henhold til statskollegiets indstilling af 10. januar, i den 14. februar udstedte forordning om højesteret – ganske vist for kommissionens vedkommende med betydelig overvægt for det ikke-adelige element. Ikke længe efter var det, at Duwall betegnede Sehested som »næsten . . . den eneste mand af expedition ved hoffet.« Hvad landsdommerne angaar, beklædtes embedet paa Møn og Bornholm allerede tidligere af borgerlige; for de andre danske landsting fulgtes statskollegiets raad om at adjungere den adelige landsommer en borgerlig. Med lovkommissionens arbejde fik Sehested ikke meget at gøre, og der er derfor ikke her grund til at komme ind paa dets enkeltheder. Inden længe opstod der uenighed mellem kommissionens adelige og borgerlige medlemmer om adelsens hidtidige ret til at afhænde gods uden forudgaaende lavbydning paa herredsting – hvorved kreditorerne fik mulighed for i tide at gøre deres fordringer gældende – og om, hvorvidt adelige kunde tiltales og dømmes af raadstueret og byting for misligholdelse af kontrakter indgaaede med borgere. Hertil kom visse andre tvistemaal, bl. a. om de saakaldte »ride-mænd« ved indførsler i jordegods begge skulde tilhøre den stand hos hvem

udlæg for gæld søgtes. De adelige kommissionærer klagede over, at de i saadanne tilfælde, hvor standsinteresserne stødte sammen, overstemtes af deres borgerlige kolleger. Det er bemærkelsesværdigt, at den kommissionsbetænkning af 12. december 1661, hvori denne tvist forelagdes kongen, først 3. maj 1662, under rigsskatmesterens to maaneders ophold i København mellem de to lange fraværelsesperioder, indsendtes til statskollegiets betænkning, og lige saa paafaldende, at det høje kollegium, efter at Sehested 10 dage senere havde tiltraadt sin store vesteuropæiske ambassade, ikke ses at have afgivet nogen betænkning i sagen. Man skyede aabenbart blandt rigsskatmesterens kolleger at tage stilling til dette brændbare stof.

Interessant er i denne sammenhæng et andet forhold. Mens rigsskatmesteren befandt sig i udlandet under skyggen af kongens unaade, fik lovkommissionen 21. oktober 1661 kongelig befaling til at udtale sig om, hvorledes »fiskalretten« skulde indrettes. Adelige og uadelige kommissionsmedlemmer var i deres betænkning af 28. oktober enige om her at fjerne sig mindst muligt fra den gamle retsorden og tilraadede, at majestætsforbrydelsessager »bør med største moderation og forsigtighed at trakteres«. Adskilligt mere vidtgaaende i retning af at hævde fiskalembedsmændenes og kongens myndighed »uden nogen partikulær retsrestriktion« var et projekt om fiskalretten, som den ca. den 1. juli 1661 udnævnte yderst adelsfjendtlige og absolutistiske generalfiskal Søren Kornerup 24. oktober efter opfordring tilstillede en eller flere »excellencer«. Først efter rigsskatmesterens hjemkomst og paa et tidspunkt, da hans indflydelse ved hoffet var stigende, fik imidlertid statskollegiet 3. marts 1662 tilsendt Kornerups projekt med ordre til at tage stilling til det. Statskollegiet ønskede først lovkommissionens betænkning derom, hvad kongen 5. april tog til følge. Lovkommissionens bemærkninger svarede i det hele til den ældre betænkning, hvortil den henviste, og fremkaldte nogle bidske modbemærkninger fra generalfiskalens side. Nogen særlig fiskalret udstedtes ikke, men lovkommissionens holdning har maaske været medvirkende til, at Kornerup i sin sagsøgevirkning sættes under tilsyn af den besindige generalprokurør Peder Scavenius – en sejr for de mere maadeholdne synspunkter paa forholdet mellem kongemagt og undersætter og blandt disse ikke mindst dem af adelsstand. Man synes i hele dette hændelsesforløb at spore rigsskatmesterens bestræbelser for at neddæmpe kongelig vilkaarlighed og standsmodsætningerne.

Bortset fra standsuenigheden var lovkommissionen af januar 1661 alt for mangelvedet og talte for mange ikke i København boende medlemmer til at magte det vældige arbejde, som en lovrevision frembød. Det var da et praktisk skridt, at den 16. november 1662 begrænsedes til at omfatte to af de adelige medlemmer, Niels Trolle og Otte Krag, begge medlemmer af

det gamle rigsraad, og to af de juridisk kyndige, »lærde«, borgerlige kommissionærer, assessorerne Heinrich Ernst og Peder Lassen. Den ny kommission tog energisk fat og naaede til enighed om en række punkter, især i et omfattende procesforslag af 26. marts 1663. Standsmodsætningen traadte dog paa ny frem bl. a. i spørgsmaalene om ridemændene, lavbydning til tinge af adeligt gods før salg af dette og om kreditorers ret til at søge indførsel i adelige hovedgaarde og det nærmest dem liggende jordegods, naar tilfredsstillende løsøre eller andet gods tilbødes i betaling. Stridspunkterne overgaves 25. april 1663 statskollegiet til betænkning; men kollegiet nøjedes i sin betænkning af 1. juni s. a. med at udtale sig om det sidste spørgsmaal – i adelens favør, men i overensstemmelse med de to adelige kommissionærers betænkning med anbefaling af, at »borger- og bondebopæle« nød en tilsvarende beskyttelse. Kollegiet lod derpaa sagen hvile i næsten et aar til 30. marts 1664, ikke længe efter rigsskatmesterens hjemkomst fra den store ambassade, da man paa ny tog baade »de stridige poster« og andre af lovkommissionen opsatte punkter, der indleveredes af kansler Reetz efter kongens mundtlige befaling, op til drøftelse. Efter flere behandlinger, fra 2. april, i kollegiet viste det sig 9. juli umuligt at naa til enighed. De adelige kollegieassessorer afgav en separat erklæring, hvori de sluttede sig til Trolle og Krag i ridemandsstriden og samtidig ønskede fristen for debtors ret til at indløse udlagt jordegods udvidet fra de i ovennævnte forordning fastsatte 6 uger til aar og dag, svarende til hvad samtlige lovkommissionærer havde foreslaaet i en betænkning om gæld m. m. af 16. februar 1663. I bevarede koncepter til det samlede statskollegiums betænkning henstilledes det til kongen at gøre adelen indrømmelse, men dette er i sidste koncept i sekretær Franz Raschs haand ændret til, at assessorerne herom havde »opsat vores differente meninger«. I den adelige erklæring begrundedes ønsket med, at »rede penge her i Eders Majst.s riger og lande imod jordegods at regne nu befindes at være faa, og efter herværende tiders tilstand ingen saadan proportion imellem begges værd er, som tilforn haver vaaret og hos andre omliggende naboer er«, hvorfor »de fleste debitorer, som nu mest af deres kreditorer ængstes og søges, ere og de, som eje jordegods . . .«

Denne erklæring, som med hensyn til ridemændene i lighed med Trolle og Krag betoner, at ingen kan forurettes ved den foreslaaede ordning, da ridemændene maatte rette sig efter den lov, kongen gav, og der fra deres afgørelse var appel til højesteret, ligesom man gerne saa, at udlæg i ikke-adelig ejendom fandt sted ved personer af debtors stand, er desværre kun bevaret i kopi uden underskrifter. Vi kan altsaa ikke med sikkerhed afgøre, om de fire adelige assessorer, som vistnok 4. juli 1664 har underskrevet den nærmest foregaaende med underskrifter bevarede statskollegiebetænkning

(ang. en supplik fra Nakskovs magistrat) – Sehested, Reetz, Henrik Bielke og Iver Krabbe – alle har medunderskrevet erklæringen. Da kollegiets forhandlingsprotokol, hvori erklæringen er indført, ikke har nogen bemærkning i modsat retning, taler sandsynligheden dog for, at rigsskatmesteren her har sluttet sig til sine standsfæller.

Hvad der videre skete i sagen var, at Gabel efter kongens mundtlige ordre 19. juli tilbageleverede statskollegiet dettes betænkning sammen med lovkommissionens papirer, hvorpaa kansleren tog alt til sig »til videre expedition«. Samme dag udstedtes, i overensstemmelse med statskollegiets betænkning af 14. juli, en forordning om jordegodstaxten ved udlæg og indførsel. Den fastsatte, »paa det kreditor i disse besværlige tider desto bedre kan vedligeholdes og det, som lideligt er, saa vel paa debitorernes som paa kreditorernes side træffes«, denne taxt til 45 rdl. pr. td. htk. for hovedgaarde med tilliggende, besat bøndergods, 40 rdl. for andre hovedgaarde og besat bøndergods og 25 rdl. for øde og ubesat gods (i Thy og paa Mors dog mindre) og tillod debitorindløsning inden aar og dag mod erstatning til kreditor for foretagne forbedringer. Ridemandstvistene forblev uafgjort, men paa det andet punkt var den adelige erklæring i hovedsagen taget til følge. For ridemændenes taxation var der imidlertid fastsat bestemte rammer. Selvom koncepten til betænkningen er i kanslerens haand, er det sandsynligt, at rigsskatmesteren har en væsentlig andel i dens indhold.

Det næste var, at lovkommissionen 1. oktober udvidedes med to adelige og to uadelige statskollegieassessorer: Reetz, Iver Krabbe, Svane og Nansen, og fik ordre til at bringe det udarbejdede i systematisk form og opsætte deres mening om de to omstødte poster »til fuldkommen endelighed«. Noget resultat ses ikke at være naaet, og 23. februar 1666, da Sehested havde forladt landet, og Gabels ydrepolitik havde sejret, udnævntes en tredje lovkommission, omfattende to adelsmænd, som stod hoffet adskilligt nærmere end de ældre kommissioners adelige medlemmer, Christoffer Parsberg og viceskatmester Holger Vind, samt juristerne Peder Lassen og Rasmus Vinding. Lovarbejdets senere gang falder uden for Hannibal Sehesteds historie.

Knyttet til spørgsmaalet om den danske adels fremtidige stilling i stat og samfund var det om ridderakademiet i Sorø fremtidsskæbne. Det drejede sig jo om bevarelse eller ikke-bevarelse af landets eneste adelen forbeholdte højere dannelsesanstalt. Efter krigen var, skriver deres historieskriver M. Mackeprang »Akademi og skole i bundløs gæld og den vigtigste indtægtskilde, godset i forfald«, og dets faste undervisning var 1660–62 suspenderet. 1661 befalede kongen hofmesteren Jørgen Rosenkrantz og professorerne at indgive betænkning over baade akademiet og skolen. De mente op-

timistisk, at akademiet lod sig bringe paa fode, hvis den 1655 for 10 aar tilstaaede frihed for halv skat og indkvartering opretholdtes. Skønt denne begunstiggelse synes at være udeblevet, skal dog Frederik III. paa 40 aars stiftelsesdagen 30. november 1663 have »genoprettet« akademiet, og 1662–1665 genoptoges efterhaanden undervisningen. Godsmængden formindskedes imidlertid skæbnesvangert ved, at dens hoveddel, der laa paa Lolland og Falster, fra 1664 overlodes dronning Sofie Amalie uden det vederlag, hvorom der fra 1661 var forhandlet. En i 1662 fremsat tanke om at lønne professorerne ved, at der anvistes hver især indtægten af bestemte bøndergaarde, virkeliggjordes ikke. I efteraaret 1664 lod den nidkære hofmester Jørgen Rosenkrantz forstaa, at han havde forslag at stille om afbetaling af gælden og stedets »forbedring og tiltagelse«. Kongen nedsatte da i oktober s. a. en kommission, bestaaende af rigsskatmesteren, kansleren, statholder Gabel og ærkebiskop Svane – med undtagelse af Gabel alle gamle Soranere –, som 10. november forhandlede med hofmesteren paa skatkammeret og kort efter modtog et skriftligt forslag fra Rosenkrantz. Dette kommer ikke ind paa de store økonomiske vanskeligheder for akademiet, men vender sig stærkt mod tanken om en flytning af akademiet til København og appellerer kraftigt til rigens skatmester som den eneste genlevende af de rigsraader, som underskrev akademifundatsen af 1643, der omdannede akademiet til et universitet. »Formodes derfor, han og bliver som den eneste saa den bedste vores befordre og patron«.

En gennemgang af akademiets økonomiske forhold var imidlertid en nødvendighed, og en saadan overdroges i december 1664 rentemester Sten Hohendorf og generalprokurør Peder Scavenius. En følge heraf var, at der af stiftelsens gods foreløbig udlagdes for over 21.000 rdl. i lønrestancer til professorerne og til andre kreditorer. Der udstedtes derpaa 2. januar 1665 ordre til Sehested, Reetz, Svane og Scavenius – Gabel var fra 23. december 1664 til 7. marts 1665 paa rejse til Holsten – om, da der nu kun var lidt jordegods tilbage i Sorø, at indgive betænkning om en vedlagt beregning. I møde af de nævnte kommissærer drøftedes derpaa stillingen.

Som grundlag for bedømmelsen af denne havde man bl. a. et af Scavenius forfattet forslag af 31. december 1664, som gik ud paa at flytte akademiet til København, da de forhaandenværende midler ikke forslog til at opretholde det i dets gamle skikkelse. I København kunde det, hvis kongen overdrog det sin gaard i Kannikestræde og forskellige indskrænkninger fandt sted, opretholdes og samtidig yde det trængende universitet understøttelse. Scavenius betonedede i samme forbindelse stærkt, at skolen i Sorø led stærkt under sammenblandingen af dens og akademiets økonomi, og at den med egen indtægt – som hidtil – burde bevares som en gratis skole for baade

adelig og uadelig ungdom. At rigsskatmesteren anmodede Scavenius om at udarbejde en ny betænkning – som ikke kendes – kunde tydes som vidnesbyrd om, at han gerne vilde yde Rosenkrantz' ønsker sin støtte. I samme retning kunde det pege, at kongen efter Gabels hjemkomst, da forholdet mellem ham og Sehested var præget af spænding, befalede ham, kansleren og ærkebiskoppen, men ikke Sehested, at gennemgaa skolens jordebog og sørge for, at den fik alt det gods, som i fundatsen var tillagt den, da kongens vilje var, i overensstemmelse med fundatsen, at »separere« skolen fra akademiet. Ganske vist ophævedes Sorøakademiet ikke formelt, men det ophørte at fungere af mangel paa indtægter, efter at der fra december 1665 havde fundet yderligere store udlæg af dets gods sted.

Har Sehested indtaget den antydede holdning i akademisagen, havde han meningsfæller i de tre adelige statskollegieassessorer Reetz, Christoffer Parsberg og Erik Krag, hvem Christian V. i januar 1671 overdrog – sammen med deres kollega Henrik Rantzau, der stemte for flytning til København – at afgive betænkning om en ansøgning fra hofmester Jørgen Rosenkrantz om akademiets genoprettelse, med visse indskrænkninger, i dets gamle skikkelse. Kærlighed til den gamle skole og respekten for stifteren Christian IV.s vilje kan for ham som for de tre andre assessorer have spillet sin rolle. Men formentlig har ogsaa vedhængen ved den gamle adelige kulturtradition gjort sig gældende og ved siden deraf følelsen af, at den danske adels uddannelsesmuligheder og indflydelse i statslivet vilde fremmes bedre ved en fortsættelse af Sorøakademiet end ved det foreslaæede ridderakademi i København. Da Christian V. oprettede et saadant for adelige og rige borgerlige, viste det ogsaa kun ringe livskraft.

Demokrat i moderne forstand var Hannibal Sehested ikke og kunde efter sin tids forudsætninger ikke være det. Naar Niels Trolle og Otte Krag i deres betænkning om ridemænd m. m. af 16. februar 1663 udtalte, at »undersked iblandt stænderne . . . i alle monarkiske regeringer er højfornøden«, falder denne tankegang, som senere fik sin filosofiske udformning af Montesquieu, sikkert sammen med hans, saa meget han end var rede til at medvirke ved en mere retfærdig ordning af standsprivilegierne.

II. RIGSSKATMESTERENS FORHOLD TIL GEJSTLIGHEDEN. GEJSTLIGHEDENS STILLING.

TIL DEN DANSKE gejstlighed bestemtes rigsskatmesterens forhold i meget ved hans nære forhold til dens primas, ærkebiskop Hans Svane. Det skyldtes bl. a. Sehesteds anbefaling, at ærkebiskopen i december 1660 og januar 1661 opnaaede, at landets præster forskaanedes for indkvartering mod at yde underholdsbidrag til et vist antal soldater, og at det i december 1660 bevilgedes ham, mod indlevering af skødet paa det pantsatte krongods i Mariager klostres len, som ifølge kongebrev af 28. juli 1659 var bestemt til underhold af fattige præsteenker i Sjællands stift, at han i stedet af hver kirke paa Sjælland, som kongen havde rettigheder over, oppebar 1 rdl. aarlig, som maatte anvendes til fattige præsteenkers underhold. Til gengæld var Svane med til at stille præsterne i finansforvaltningens tjeneste, idet det var med udgangspunkt i et forslag af ham i statskollegiet om at lade dem undersøge antallet af haandkværne hver i sit sogn og opkræve en kvartals- eller maanedsafgift deraf, at rigsskatmesteren udvirkede en kgl. ordre til bisperne 24. april 1661 om at formaa præsterne til »paa nogen kort tid« at paatage sig forvaltningen af møllekonsumtionen og græsgangspengene og 7. maj s. a. en ordre, hvorved konsumtionsbetjentene paa landet afløstes af præsterne – en ordning, som paa grund af konsumtionens bortforpagtning fra november 1661 dog kun blev kortvarig. Men gejstligheden toges i brug paa anden maade. Opkrævningen af hovedskatten af 5. november 1660 overdroges for gejstlighedens og kapitlernes vedkommende hvert stifts biskop. I januar 1661 fik bisperne i Norge ordre til i forbindelse med den almindelige landkommissions arbejde at formaa alle præster til at yde bistand i alt, hvad der forhandlede med almuen, og »demonstrere« denne kongens velmente forordning til dens egen »lindring og velstand«; og i anledning af de mange ansøgninger, som indløb om stadfæstelse af jordegods- og tiendebenaadninger til gejstlige, kirker, skoler og hospitaler, befalede det i maj s. a. bisperne i Danmark dels at lade gejstlighedens be-

naadninger indsende, dels at lade hver sognepræst sammen med lensmanden give en beskrivelse af sognet før krigens hærgninger med angivelse af bondeejendommenes størrelse. Man fik hermed et middel til kontrol af og et supplement til de indkaldte jordebøger. Uden for skatkammerets omraade falder det kongebrev, som et par aar senere, 19. august 1664, befalede ærkebispens at lade Københavns præster forfatte ugentlige fortegnelser over de fra hver gade og stræde begravede, »saa og af hvad sygdom og tilfælde, saa vidt derom vides kan«, og over tallet paa fødte og døbte drenge- og pigebørn. Men det var et udslag af den mere udstrakte anvendelse af gejstligheden i verdslige sager, som rigsskatmesteren havde indledet, og som den danske enevælde siden paa forskellige maader praktiserede.

Gejstlighedens privilegier af 24. juni 1661 svarede i det store og hele til det privilegieforslag, som standen i oktober 1660 havde indgivet, og som afholdt sig fra krav af forfatningsmæssig art. Paa forskellig maade sikredes kirker og præster den dem tilkommende tiende og andre indtægter, og kongen lovede at støtte præster i ringe kald. Uden vederlag fritoges præster nu for indkvartering. Patronatsrettigheder maatte kun nydes af dem, kongen privilegerede dertil, og bøder, som præster idømtes, skulde tilfalde fattige præsteenker, uanset hvem patronatsretten tilhørte. Præsterne havde ønsket at købe deres præstegaarde til ejendom, saaledes at de afhændedes til efterfølgeren efter vurdering for ikke over 500 sletdaler. Dette tilstodes »af synderlige naade« og har vel for præsternes vedkommende i første linie staaet som et middel til at efterlade enker og børn en kapital. Hvortil de ved købet indkomne summer skulde anvendes, omtaler privilegierne ikke. Som vi skal se, gjorde der sig her siden afvigende meninger gældende. Som første punkt stod bestemmelsen, at bisperne skulde være mellemed mellem kongen og gejstligheden uden indblanding af lensmændene og deres fuldmægtige.

For disse privilegier kan den danske gejstlighed uden tvivl i første række takke sin nidkære og formaaende ærkebiskop, til hvem de, som han fortalte sine provster paa landemodet i oktober, overrakte af selve dronningen, der ombandt dem med et silkebaand i fredens hvide farve. Det skyldes sikkert ogsaa i første række ham, at bisperne 15. juli 1661, kort før hans afrejse til Norge sammen med prins Christian og rigsskatmesteren, fik ordre om sammen med nogle erfarne provster at gennemgaa 1. bog (om gejstligheden) i recessen af 1643, kirkeordinansen af 1539 og Ribeartiklerne af 1542 og indgive skriftlig betænkning til ærkebispens om, hvad der burde ændres som stridende mod den kongelige suverænitet og arveret. Gejstligheden inddrog hermed i det paabegyndte lovrevisionsarbejde. Af de indkomne betænkninger kendes kun den fra Ribe stift (dat. 2. september 1661).

Den betoner bl. a. ønskeligheden af større indflydelse af bisper og provster paa præste- og degneembedsbesættelserne, større frihed for præster til at handle med deres øxne og anden avl, pligt for baade sædegaarde og købstadborgere til at yde nogen præstetiende, og egen gejstlig retspleje. Den kom ogsaa ind paa spørgsmaalet om præsteenkers underhold og hævdede, at de i privilegierne tilstaaende præstemulkter kun foreslog lidt i saa henseende. Der burde derfor tænkes paa »nogen kapital til deres underholdning enten af præstegaardsbygning, som skal købes«, eller paa anden maade.

Efter at Svane i september 1661 var vendt hjem fra Norge, tillod han sig at minde Frederik III. om, at denne før rejsen havde lovet ham, at der for ægtevielser som mod recessen ikke fandt sted »i den hele forsamling«, altsaa i forbindelse med gudstjeneste, betaltes 50 rdl. til kongens kasse og 50 rdl. i lige dele til kirken, skolen og de fattige. At noget kongebrev herom ikke ses at være udstedt, kan muligvis hænge sammen med, at ærkebiskoppens fasteste støtte i ministerkredsen, rigsskatmesteren, for en tid befandt sig uden for riget og i unaade. Kort efter Sehesteds tilbagekomst, da der i det hele blev taget energisk fat paa behandlingen af en række norske sager, udgik to kongebreve af 19. og 20. februar 1662, der indskærpede kirketiendenydernes pligt til at sørge for brøstfældige norske kirkers reparation, en sag, som maatte ligge ærkebiskoppen paa sinde. Og en maanedstid efter opnaaede Svane i alt fald en meget stor begunstiging for de fattige i København, blandt hvis inspektører han indtog forsædet. For at afskaffe alt tiggeri ved dørene, forsyne fattige skolebørn med nødtørfigt underhold og faa »spindeværket igen optaget og andre tjenlige manufakturer til det gemene bedste og de fattiges fremtarv oprettet«, tilstod kongen, at hans og hans faders gæld til Københavns fattigkasse, ca. 50.000 rdl., maatte forrentes og afdrages af de penge, som indkom ved præstegaardsbygningernes salg til præsterne, samtidig med at han tilskødede fattigdirektionen sin gaard paa Christianshavn. Ved en forordning af 24. oktober samme aar gaves nærmere bestemmelser om de ved præstegaardsbygningernes salg indkomne penges anvendelse til fordel for hovedstadens fattige. De Ribe provster maatte tænke paa andre midler til præsteenkerens underhold. Den nævnte forordning gav i øvrigt anledning til strid om, hvorvidt patronatsretten omfattede præstegaardsbygningerne, hvad cancelliet og nogle – jo sikkert de adelige – medlemmer af statskollegiet mente, og det fik udtryk i et kongebrev til lensmænd og amtsforvaltere af 13. november 1662, mens Svane, sekunderet af sine kollegaer i fattiginspektionen, præsident Hans Nansen og borgmester Christoffer Hansen, stod haardt paa det modsatte synspunkt. Kongen afgjorde til sidst – ved en forordning af 19. januar 1664 –

at de kirkeejere, som kunde bevise at have betalt bygningerne, skulde have pengene refunderet af fattiginspektionen – ikke, som de tre fattiginspektører havde ønsket, af kongen. Det var i præsternes, men ikke i fattigkassens favør, at der i stedet for de 150–500 sletdaler, hvortil bygningerne efter 1662-forordningen skulde taxeres, nu tillodes hver præst at faa sin bygning for 100 rdl. – en bestemmelse, som ejendommeligt nok udgik i det 22. januar udfærdigede kongebrev til bisperne om sagen.

Vi sporer her en modsætning mellem ærkebispem og Københavns magistratsøverste paa den ene, Peder Reetz, hans standsfæller i statskollegiet og kancelliet paa den anden side. Svane var imidlertid ogsaa indviklet i et modsætningsforhold af anden art. Han havde uden tvivl sin andel i en klage fra den københavnske gejstlighed over, at »mange og fast de bedste huse i sognene beboedes af tyske eller ægtefæller, hvoraf den ene var tysk, og som næsten alle søgte den tyske St. Petri kirke, og unddrog deres sognepræster, hvad de efter ordinansen var pligtige at yde dem i offer, præstepenge og andet.« Kongen tog klagen til følge og befalede 24. juli 1662, at de paagældende skulde yde deres sognepræster, hvad de var skyldige. Det hensyn, kongen her tog til de danske præster, viste han ikke, da han et aar senere, 14. juli 1663, bestemte, at den tyske præst paa Christianshavn, mag. Mathias Hildebrandt, skulde betjene kongens enspændere under garden med vielser, barnedaab og andet. Dette og andre mellemværender gav anledning til bitter strid mellem byens danske og tyske præst, en strid, hvori Svane 18. marts 1664, 25. april suppleret med rigsmarskal Korbitz, fik befaling til at forlige eller fælde dom. 24. august modtog derpaa ærkebispem et kongebrev, som indtil videre tilbagegav den danske sognepræst Rasmus Byssing hans tidligere embedsbeføjelser. Striden fortsattes dog, og 17. april 1665 fik Svane, da den tyske chef for kongens livgarde til hest Fredr. v. Arenstorff meddelte, at præsten er rede til forlig, ordre til at tilvejebringe et saadant. Det lykkedes ved en overenskomst af 2. maj, som i det hele er i Byssings favør, bl. a. ved at sikre ham offer og præstepenge ogsaa af de tyske indvaanere i byen, med mindre han tillod Hildebrandt at betjene dem.

Til gengæld maatte ærkebispem finde sig i en forordning af 22. december 1664, som lagde de kongelige garnisonspræster og skibspræster under sognepræsten til Bremerholm kirke som deres »præpositus«. At han ikke var helt tilfreds med formen for denne ordning, fremgaar af, at han 21. maj 1666 fik lagt Holmens provst og præster under sin inspektion i lighed med alle andre provster og præster i København og det øvrige Sjællands stift.

Hans Svane stod i et nært tilknytningsforhold til rigsskatmesteren. 27. ok-

tober 1663 udtalte han i stærke ord sit ønske om Sehesteds snarlige hjemkomst fra den store ambassade. Vi har set, at han i tiden før rigsskatmesterens afrejse til Norge og under Sehesteds Københavnophold februar-maj 1662 aabenbart havde medvind med hensyn til sine ønskemaals opfyldelse. Dette varede ved til og med udstedelsen af forordningen om præstebygningernes salg i oktober 1662. Ovenfor er nævnt kongebrevet til de københavnske sognepresters bedste af 24. juli 1662. Det var sikkert ved Svanes medvirkning, at hans og rigsskatmesterens ven, dr. Bülches søn Titus Bülche, ved samme tid som kirkekommissarius fik overdraget inspektionen over kirker og præstebol i Norge. 16. august 1662 befriedes alle kirkers bønder og tjener i Sjællands stift for ægt og arbejde (eller arbejdspenge) til andet end kirkegodset. 17. september tillagdes der ærkebispens gejstlig inspektion ogsaa over Bornholm, der saaledes forenedes med Sjællands stift, og 24. september stadfæstede kongen sin ældre fundats af 28. juli 1659, der til fattige præsteenker i Sjællands stift skænkede 1500 rdl. og al den arv samt sjette- og tiendepenge, som i gejstlige dødsboer tilfaldt kronen; de nævnte og andre i samme øjemed skænkede kapitaler skulde forvaltes af Sjællands biskop og provsten i Sokkelund herred. Hænger det sammen med de intriger, som i foråret 1663 udspillede sig mod den i Paris virkende rigsskatmester, og den voxende kølighed i Gabels holdning over for den sidstnævnte, at ærkebispens indflydelse i alt fald fra sommeren 1663 synes aftagende? Den næste større begunstigeelse til den danske gejstlighed faldt i hvert fald først efter Sehesteds hjemkomst og som resultat af en betænkning i statskollegiet af 14. marts 1664, hvoraf han var medunderskriver, over et indlæg fra den nylig afdøde Aarhus-bisp Hans Brochmand og en supplik fra deputerede af den jyske gejstlighed. Talen er om et aabent brev af 5. april 1664, der bl. a. fritog købstadgejstliges og deres enkers boliger i Jylland for skat og paalæg, tillod, at skatten af deres andre huse og jorder i købstæderne maatte erlægges til superintendenten, at de selv maatte deltage i taxeringen, og at de ikke af præstelig rente og tiende skulde yde oftere og større skat end deres kolleger paa landet. (Det samarbejde mellem ærkebiskop og rigsskatmester, for hvilket baade betænkning og kongebrev giver udtryk, gjorde sig sikkert ogsaa gældende ved udnævnelsen i juli 1664 af stiftsskriverne i de danske stifter til at aflægge regnskab for kirker og stiftsmidler.)

I august 1664 udnævntes Christoffer Gabel til statholder i København og gehejmestats- og kammerraad. I november samme aar fik han fordrevet dronning Sophie Amalies kammertjener Jacob Petersen, der havde været knyttet til rigsskatmesteren, efter kort før at have faaet friherre Paul Würtz ansat som dansk feltmarskal, efter den almindelige mening for at skabe en modvægt mod Sehesteds indflydelse. Skal den for ærkebispens ubehagelige

forordning fra dec. s. a. om Bremerholms præst ses paa denne baggrund? Og hænger det sammen med Gabels fraværelse i Holsten, at kongen 28. februar 1665 var saa naadig at stadfæste et kongebrev fra 1641 om præstegaardstyendes fritagelse for udskrivning, og med rygterne om rigsskatmesterens ophøjelse til førsteminister i april 1665, at ærkebispden den 26. i denne maaned forordnedes til præident i universitetets konsistorium? Den følgende for Sehested stormfulde tid indtil hans bortrejse i november 1665 er sparsom paa benaadninger af større betydning for Hans Svane og hans gejstlighed. Først da Gabels sejr stod fast, kunde han, som bl. a. overdragelsen til ærkebiskoppen af inspektionen over Holmens provst og præster i maj 1666 viser, tillade sig at gøre rivalens gamle tilhænger indrømmelser. De begyndte med, at Københavns magistrat 14. november 1665, kongelovens underskrivelsesdato, fik bemyndigelse til at forhandle med ærkebispden om overdragelse af det til ham pantsatte gods i Roskilde amt til ejendom. En cadeau til kirkens og det teologiske fakultets primas var det sikkert ogsaa, naar det 10 dage senere forordnedes, at ingen skrifter om teologiske emner, forfattet af philosophii, maatte trykkes, før de var underkastet nævnte fakultets censur.

Ifølge Sehesteds »politiske testamente« var det Svane, som forhindrede, at Frederik III. af hensyn til handelen gav katolikker gudstjenestefrihed i alt fald i nogle af rigets hovedbyer. I spørgsmaalet om tolerance over for fremmede trosbekendere stod rigsskatmester og ærkebiskop med stærkt divergerende anskuelser, og den sidste havde her, som bl. a. Ribegejstlighedens erklæring af september 1661 viser, sit præsteskab bag sig. Tanken var fremme i forbindelse med de forhandlinger om gudstjenestefrihed for personalet ved de paatænkte franske magasiner i Danmark-Norge, som i foraaet 1664 førtes mellem Sehested og Gabel og den franske resident Antoine de Courtin. Denne skrev til finansminister Colbert, at kommissærerne kun kunde tilstaa samvittighedsfrihed af hensyn til de danske præster »som er fuldstændigt umedgørlige og formalistiske i spørgsmaalet om vor religions frihed«. I januar 1665 rejstes problemet paany, da statskollegiet til behandling fik en supplik fra borgmester Chr. Nielsen i Fredericia om midler til at fremme byens opkomst. Chr. Nielsen foreslog »fri exercitium religionis« for fremmede indvandrere uden for byen. De to kommissærer, som forinden havde haft supplikken til overvejelse, rentemester Henrik Müller og generalpostmester Paul Klingenberg, henskød i deres betænkning af 20. november 1664 sagen til kongen, med den tilføjelse, at man andre steder tilstod samvittighedsfrihed for alle kristelige religioner. En betænkning, underskrevet 25. januar 1665 af assessorerne Sehested, Reetz, Henrik Bielke, Hans Nansen og Peter Bülche lader afgørelsen bero paa kongens

»egen naadigste behag«. Er det et tilfælde, at ærkebispens, der har underskrevet statskollegiebetænkningen af 7. januar – 4 dage efter, at Fredericia-sagen havde været til første behandling – og 18. januar 1665, ikke har sat sit navn under betænkningen om Fredericia? Det blev imidlertid den intolerance, som han repræsenterede, der sejrede baade nu og en rum tid efter hans død.

Paa et andet punkt er den nævnte betænkning, som aabenbart især er inspireret af rigsskatmesteren, i øvrigt helt i overensstemmelse med Svanes dansk-nationale kirkelige indstilling. Fredericiaborgmesteren foreslog, med akklamation fra de to tyskfødte kommissærer Henrik Müllers og Klingenbergers side, at byen fik en dansk og en tysk kirke. De tre dansk-adelige assessorer og præsident Hans Nansen var sikkert fuldt enige om at foreslaa, »at sognepræsterne udi begge kirkerne bleve danske«, saaledes at man nøjedes med ved den ene at have en tysk kapellan. Dr. Bülche har i hvert fald medunderskrevet ogsaa denne post. Gabel var i Holsten. De benaadninger, som ved aabent brev af 31. maj 1665 tilstodes Fredericia, fulgte paa dette punkt [Fredericiaborgmesteren og de to tyskfødte kommissærer].

Et spørgsmaal for sig dannede domkapitlernes fremtidsskæbne. De havde faaet lov til at bestaa efter reformationen, saaledes at kongen med præbender af deres gods belønnede saavel gejstlige lærde og skolefolk som verdslige adelige og uadelige embedsmænd. Under stændermødet 1660 havde kapitlernes repræsentanter indtaget en tvetydig stilling, idet de først havde ansøgt universitetet om en løsning paa grundlag af dettes friheder. Det store septemberprojekt havde foreslaaet, at kannikedømmer og præbender som lenene udnyttedes til kronens tarv; et vistnok fra en borgerlig embedsmand stammende forslag fra oktober 1660 foreslog uden videre inddragelse mod pension i de tilfælde, hvor indehaveren udførte et arbejde i kronens tjeneste.

Kapitelsrepræsentanten fra Aarhus, sognepræst Hans Rhuman, skriver i sin dagbog, at kapitlernes privilegier og gods paa visse punkter »temmelig blev angrebet«. Kansler Reetz lovede kapitlerne sin støtte, men rigens skatmester, til hvem Rhuman og hans kollega fra Ribe, dr. Pouch, 6. november 1660 anbefalede kapitelinteresserne, tillægges ikke af Rhuman et lignende imødekommende svar. Det var ogsaa i overensstemmelse med septemberprojektets program, at rigsskatmesteren 28. januar 1661 udvirkede en kongelig ordre til skatkammeret om at undersøge kongens gæld til kirker, skoler, hospitaler og fattige i Danmark-Norge og overveje dens afbetaling og forrentning ved udlæg af »gejstligt gods«, dvs. kapitelsgods. 8. februar fulgte en ogsaa af Sehested paraferet ordre til kammeret om at tilvejebringe en specifikation over alle, der var forlenet med gejstligt gods, kirke, konge-

tiender og (i Norge) kongens savbrug, og hvor højt hvers indtægt beløb sig; og 31. maj udstedtes befaling til amtmænd og bisper om, at alle, der havde benaadninger paa gejstligt gods og tiender, skulde fremvise deres adkomstbreve. At kapitlerne, som i november 1660 havde indleveret forslag herom, ikke fik ny privilegier, kan under disse forhold ikke undre. Alligevel blev indehaverne af kapitelsgods forlangt skaanet, og det var først efter rigsskatmesterens hjemkomst fra udlændigheden i begyndelsen af februar 1662, at der 13. marts s. a. udfærdigedes et kongebrev til alle kapitler i begge riger om inden en maaned paa rentekammeret at indsende jordebog over alt deres gods og fortegnelser over de dermed beneficerede, deres boliger og anden kapitelsejendom, og paa alle prælaturer, præbender og vikarier. En aktion mod kapitelsgodset var aabenbart paatænkt som led i rigsskatmesterens bestræbelser for at skaffe midler til veje under den stadige finansnød. Aktionen synes imidlertid at være standset af de stats- og hofembedsmænd, som besad præbender, indtil rigsskatmesteren var vendt hjem fra sin store sendefærd, og først 26. oktober 1664 kom en ordre, hvorefter kongen strax inddrog kapitlernes fællesgods og det øvrige kapitelsgods, efterhaanden som det blev ledigt.

Septemberprojektets forslag var hermed taget til følge – paa bekostning af baade adelige, gejstlige og lærde interesser. For Sehested synes, selv om gevinsten for kronen ikke var overvættets stor, fra første færd de statsfinansielle hensyn at have været afgørende. Men hertil kom, at det statsforvaltningssystem, han bidrog til at grundlægge, i overvejende grad – hovedundtagelsen er præstestanden – forlod jordegodsindtægter som statslig aflønningsform.

Blandt dem, som havde indtægter af kapitelsgodset, stod universitetet og dets professorer i første række. Det havde paa stændermødet indtaget en holdning, som ikke var egnet til at vinde Frederik III.s gunst, trods hans lærde interesser, og skønt det i sidste øjeblik havde søgt at gøre skaden god igen. Det bad ogsaa i en supplik til kongen af 17. oktober 1660 om stadfæstelse paa alle sine privilegier, hvorved ogsaa maatte forstaas dets gamle skattefrihed. Det undrer, at kongen først 1. oktober 1664 befalede universitetet at indsende til statskollegiet og overdrog dette at gennemgaa universitetets statutter, love og privilegier. Kollegiets betænkning af 31. oktober, der tager stilling til nogle punkter, som det havde anmodet ærkebispens om at opsætte, er medunderskrevet af rigsskatmesteren. Det er dog ikke muligt at bestemme, hvilken andel han har haft i udformningen af betænkningen, som foreslaar ophævelse af universitetets gamle ret til at »gøre statuta« og henskyder spørgsmaalene om vederlag for tabte kapitelsindtægter – »for uden slig middel kunde professores, som dog meget ringe løn haver, ikke

subsistere« – og omfanget af universitetsbøndernes og professorernes personlige frihed m. m. til kongens vilje. Saa vel universitetets som skolernes forhold hørte til kancelliets og ærkebispens domæne, og det lader sig næppe gøre at paavise nogen indsats af betydning fra Sehesteds side paa disse felter, bortset fra hans førnævnte deltagelse i forhandlingerne om Sorø Akademis opretholdelse.

III. RIGSSKATMESTERENS FORHOLD TIL BORGER- STANDEN. KØBENHAVNS OG PROVINS- KØBSTÆDERNES STILLING.

MED KØBENHAVNS BORGERE havde Hannibal Sehested samvirket under statsomvæltningen; han nød popularitet i byen for sin andel i fredsslutningen 1660, og Terlon konstaterede ved hans død, at den vakte sorg i københavnske borgerkredse. Under striden i november 1660 om fordelingen af indkvarteringsbyrden paa gejstlighed og borgerstand spores et samarbejde ikke blot mellem rigsskatmesteren og ærkebiskoppen, men mellem disse og den københavnske magistrat. Et tilsvarende samarbejde, omfattende ogsaa de andre købstaddeputerede, havde sandsynligvis sin andel i, at den hovedskat, som udskreves 5. november 1660 med samtlige stænderdeputeredes samtykke, og hvorom generalpostmester Paul Klingenberg i januar 1657 havde stillet forslag til rigshofmester Gersdorff, for at skaffe midler til lettelse af indkvarteringsbyrden, for bisper, professorer og de mest formuende borgere samt fremmede handlende i København kom til at indeholde lige saa høje satser som for adelens personer, modsat forholdet i 1645, og delte borgerne i tre klasser efter formuen, og borgerlige deputerede, udtagne af præsident Hans Nansen, var sammen med Sehested, Hans Nansen og Schack, finans- og handelskyndige mænd og gejstlige, udmeldte af Svane, med til at udforme forordningen om konsumtionsskat af 18. november 1660, hvis satser tog hensyn til de borgerlige ønsker. Det samme gjaldt, især m. h. t. afgiftsfrihed for købmandsbøger, forordningen om stempelpapir af 28. november og den efter finanskommissarius Gabriel Gomez' forslag ændrede stempelforordning af 18. januar 1661. I overensstemmelse med understændernes konsumtionsbevilling af 20. september fik København $1/10$ af byens konsumtionsindtægt, medens andelen for de andre købstæder nedsattes til $1/20$, og samme andel tilstodes godsejerne paa landet. Saavel skatte- og militærpolitikken som rigsskatmesterens forhold til det borgerlige næringsliv i og udenfor hovedstaden skal behandles senere. I spørgsmaalet om den hvervede hærs reduktion faldt hans synspunkter sammen med baade

Københavns borgerskabs og de andre rigens stænders. Hvad angaar det københavnske erhvervslivs trivsel, havde Frederik III., i lighed med sine efterfølgere, uden tvivl vilje til her som i andre henseender at begunstige sin hoved- og residensstad. Men denne vilje gør sig, som vi skal se i særlig grad gældende, naar Sehested var i byen og øvede indflydelse paa kongen – svarende til de begunstigelser, han i marts 1662 var med til at skaffe det københavnske fattigvæsen.

19.–23. april behandlede efter kgl. ordre i statskollegiet de mange klager over konsumtionsforordningen af 18. november 1660. Kollegiets betænkning af 23. april betonedede, at konsumtionsafgifterne var nødvendige for at skaffe de rede penge, som regeringen ikke kunde undvære, men foreslog ændringer til gavn for »den fattige gemene mand«, især ved forhøjelse enten paa de varer, »som af de rige mest bruges« og nedsættelse for de, som af den fattige endeligen behøves; nemlig rug og malt. Ved siden af visse indrømmelser til bønderne toges hensyn til skomagere og kræmmere uvilje mod at skulle stemple det producerede fodtøj og spillekort, til vinhandlernes ønske om konsumtionsfrihed for den under sidste krig »med stor hazard og omkostning« indførte vin – og til vognmandsoldermændenes krav om sikkerhed for betaling af den dem tilkommende 4 sk. pr. mil og til København og Helsingørs vognmænds krav om ret til kørsel til ikke blot nærmeste købstad, men til den nærmeste derefter. Det er nærliggende at tilskrive rigsskatmesteren som skattekammerets chef en væsentlig del i de foreslaaede ændringer, som imødekommer baade borger- og bondeønsker.

Undertiden kunde Københavns interesser staa i modstrid med andre byers eller stænders. Det gjaldt saaledes spørgsmaalet om omfanget af de byen tilstaaede stabelrettigheder. Det var ogsaa tilfældet, da 18 københavnske borgere i marts 1661 klagede over bestemmelserne i forordningen af 12. februar s. a. om, at der i tre aar ikke maatte gøres udlæg hos bønderne for tidligere gæld, før ny forstrækninger fra husbonden eller andre til avlens fortsættelse var betalt. Klagerne begærede enten ret til at sagsøge »endnu mange bønder (Gud være lovet)« for ældre gæld, som havde raad til at betale denne, eller tilsvarende fritagelse for kreditorsøgmaal i tre aar. Efter gentagne overvejelser i statskollegiet opfyldte man for saa vidt det første krav, som man vedtog, at de bønder, som nogenlunde havde midler udover, hvad de behøvede til jordens dyrkning, efter evne skulde tilfredsstille deres kreditorer. Rigsskatmesterens andel i denne bestemmelse fremgaar ikke af kilderne, men uden tvivl har for ham hensynet til bondens avling været afgørende.

Det havde været Sehesteds praxis som norsk statholder at indhente raad

og betænkninger fra stændernes, ikke mindst borgerstandens side. Han gav under statsomvæltningen udtryk for, at han stadig ansaa samme praxis for nyttig. Muligvis har han ogsaa haft sin andel i, at den første lovrevisionskommission kom til at omfatte et betydeligt antal repræsentanter for København og de andre danske købstæder. At der var omraader, hvor den i kollegierne og embedsstanden repræsenterede sagkundskab efter hans mening ikke var tilstrækkelig, traadte ogsaa frem i den gennem skatkammeret expederede ordre til Københavns præsident, borgmestre og raad af 22. februar 1661. Kongen befalede her i anledning af planen om en ændring af den danske toldrulle magistraten at udnævne 12 »forfarne dannemænd af borgerskabet« til sammen med generaltoldforvalteren og to toldere to og to at fastsætte en gennemsnitlig købmandspris paa varer i hver sin varegruppe. Saa vidt kunde ogsaa Frederik III. strække sig m. h. t. borgerlig deltagelse i lovgivningen. Københavns privilegier af 24. marts 1659 gik imidlertid for denne bys vedkommende adskilligt videre. 24. marts 1661 indgav byens magistrat og 32 mænd et andragende om stadfæstelse af disse privilegier med klage over, at man intet svar havde faaet paa sine tidligere begæringer. Københavns ny privilegier af 24. juni 1661, sammenholdt med den af 1659, viste, at man ikke slap for ændringer. Den byen tilstaaede ret til som »en fri rigens stand« at have stemme og samtykke »udi alt, hvad riget til bedste delibereeres kan« er strøget og afløst af tilladelse til »naar vi godt befinde, stænderne at sammenkalde, . . . da at delibereere og deres stemme med de andre give, om hvis de til bedste komme kan«. Svarende hertil er formindsket byens bevillingsret til told og accise og retten for to udvalgte af byens »32 mænd« til med to borgmestre paa borgerskabets vegne at forhandle med raad og stænder. Tilbage staar kun den fri adgang til kongen for de to sammen med præsidenten og en borgmester »stadens og det gemene anliggende at andrage«. For denne pris beholdt hovedstaden 1659-privilegiernes andre bestemmelser og fik ved skrivelse af 12. november 1661 skænket Roskilde len i det omfang, det ikke var pantsat til andre, »til en evindelig ejendom«, saaledes at halvdelen af indtægten anvendtes til »stadens raadstue og magistratens reputerlig underholdning og den anden halvpart til stadens, politiens og menighedens forbedring . . ., over hvilket magistraten skal have dispositionen«.

Det vidner om kongens forstaaelse af styrken i de københavnske forfatningsønsker, at trods alt – modsat i de andre stænderprivilegier af samme dato – muligheden for fremtidige stændermøder holdes aaben. At Sehested forstod stændernes krav i 1660 som sigtende mod en virkelig forfatning, ikke en uindskrænket enevælde, er vist i dette værks 1. bind. Hvilken indflydelse, han kan have haft paa privilegierne, der jo med de nævnte und-

tagelser opretholdt de under belejringen givne, og som skal have vakt almindelig tilfredshed i byen, lader sig i øvrigt ikke sige. At det store septemberprojekts forslag om, at byen nød halvdelen af den i den faldende told og accise mod at vedligeholde befæstningen, naar den blev i ordentlig stand, ikke realiseredes, hænger vel først og fremmest sammen med kongens bestemte vilje til at samle den hele militærforfatning i sin haand og hans aversion mod tanken om den fri »rigsstad« – et ord, som i de ny privilegier betegnende nok ændres til »kongelig residens- og fri rigsstad«. Men at Sehesteds tilstedeværelse som rigsskatmester og en af kongens hovedraadgivere formentlig dog har haft sin betydning ved privilegiernes udformning, lader sig maaske slutte deraf, at de nogle maaneder senere, 23. november 1661, da han befandt sig i kongelig unaade i England, blev beskaaret derved, at de udstraktes til »de kongelige betjente« i kollegie- og hofstjeneste, som havde »nogen anden virkelig bestalling her i staden«. Disse fritoges samtidig for at være byens jurisdiktion undergivne og stadfæstedes i deres frihed for borgerlige afgifter, naar de ikke drev borgerlig næring, en frihed, som nu ogsaa blev deres enker til del. Man kan kalde disse privilegier, bag hvilke Gabels indflydelse spores, for en sejr for den bureaukratiske aand, som skulde blive enevældens, over den fri borgeraand, som fandt udtryk i »rigsstad«-begrebet. Et par maaneder senere gik der rygter om, at man ved hoffet havde planer om at indskrænke de københavnske privilegier, »da kongens respekt og den nærværende statsforfatning ej kan taale store friheder«. Det skete vel ikke, men Frederik III. besatte fra 1663 i stigende grad magistratsembederne med »kongelige tjenere«, især efter at Christoffer Gabel i august 1664 var blevet statholder i København.

I januar 1659 havde Københavns magistrat og borgerskab udtalt ønsket om, at borgmester og raad fik ret til at indstille til kongen af de 32 mænd, naar en magistratsstilling blev ledig. Dette ønskes opfyldtes ikke i privilegierne af marts 1659, men dukkede paa ny op i det store septemberprojekt i kravet om samtlige danske købstadmagistraters ret til selvsupplering, et krav, som gentoges i borgerlige indlæg fra oktober 1660, men ganske vist ikke i et københavnsk forslag fra denne maaned. Paa dette punkt regnes Hans Nansen og hans fæller at have slaaet sig til ro med den eksisterende ordning, altsaa kongens udnævnelsesret. Til gengæld gjorde man et alvorligt forsøg paa at organisere byens styre ved den ny vedtægt om de 32 mænd af 30. november 1661, hvorefter magistrat og borgerrepræsentanter deltes i sektioner, som hver førte tilsyn med sit omraade af byens forvaltning.

At denne vedtægt ikke omtaler byens renovationsvæsen var muligvis ikke uden sammenhæng med den kendsgerning, at kongen i marts 1661 med

statskollegiets flertals velsignelse havde overdraget toldereren Johan Esmi, som et aars tid før efter befaling (af 10. april 1660) havde fremsat forslag til de københavnske gaders renholdelse, hele gaderenovationsvæsenet i byen som »generalreoveringsdirektør«. Midlerne skulde skaffes ved en afgift af hvert fag hus, af fragt- og bøndervogne og for udkøring af gødning fra møddinger. Afgiften, der siden øgedes paa forskellig maade, vakte stærk uvilje i byen, og der klagedes over, at gaderne ikke var renere end før. Er det et tilfælde, at kongen først 5. april 1664, en maanedes tid efter rigsskatmesterens hjemkomst fra den store ambassade, tillod magistraten at overtage renholdelsesværket, dog saaledes, at Esmi beholdt Østre- og Nørreport og den dér som i de andre porte indførte »portskilling« pr. vogn og slotspladsen med omegn? I november 1664 bifaldt statskollegiet – bl. a. med Sehested som medunderskriver – varmt et forslag fra magistraten om byens brolægning og renholdelse, og 13. december s. a. udgik en kgl. forordning i overensstemmelse dermed. Kort efter overlod Esmi magistraten Nørreportspengene, men 1668, under Gabels regime, tabte den en stor del af det vundne til en ny entreprenør, Johan Heidemann, genvandt portpengene 1680, men maatte 1683 afstaa dem og de offentlige pladsers renholdelse til den kongelige politimester Claus Rasch. Det var ikke længe efter, at kongelige kommissioner var begyndt at overtage en række af byens anliggender. I Gabels regeringstid begrænsedes ogsaa magistratens ret til besættelse af de mindre bestillinger under den (raadstueskriver 1669), en ret, for hvilken den siden skulde føre en kamp uden varigt held. Det var aabenbart ogsaa Gabels værk, at den »fri rigsstad« i februar 1666 fik et kongebrev med opfordring til at gøre vejen til Køge i stand og samtidig maatte betale en særlig skat for at slippe for at hente brænde til søetaten fra Vordingborg, Abrahamstrup og Bjørnkær skove. I maj 1663, under rigsskatmesterens bortrejse, udvidede en ny kongelig instrux for stadsøverste Frederik Thuresen dennes myndighed over borgerbevæbningen paa bekostning af magistratens, samtidig med at den betonedes, at han i sit embede kun skulde »dependere« af kongen og tage sin ordre direkte eller indirekte af ham. Da der opstod ret bite tvister mellem magistrat og stadsøverste, lod kongen i januar 1664 byens øvrighed forstaa, at den ny instrux maatte følges, da den kongelige residensstad nu var blevet en grænsestad og fæstning. Fra 1668 overtog den hvervede garnison i stedet for borgervæbningen den egentlige vagtjeneste i byen. Skønt byen i privilegierne var sikret frihed for indkvartering undtagen i krigstid, maatte dog borgerskabet fra 1661 skaffe kvarterer til en garnison paa henved 2000 mand, hvad der ifølge baade Thuresens udtalelser i krigskollegiet og den svenske agent Peter Chambers' indberetninger vakte stor forbitrelse i gemytterne.

Endnu mere var dette dog tilfældet med den omfattende udvidelse og udbygning af Københavns kasteL, som Frederik III. 1661-64 – samtidig med, at de gamle volde istandsattes ved arbejde, ydet af borgerne, og en ny ravelin ved Nørreport anlagdes – lod udføre af den hollandske fæstningsingeniør, kgl. oberst, generalkvartermester og overinspektør over fæstninger Henrik Ruse, 1664 adlet Rösensten. I februar 1662 skrev den svenske resident Duwall til sin regering, at det gav »de fleste helt sælsomme tanker«, en maaned senere, 4. marts, at »borgerstandens og gejstlighedens deputerede« – hvad der maa betyde repræsentanter for den københavnske borgerstand og gejstlighed – to gange havde haft audiens hos kongen. I den første søgte de »under bøn«, i den anden »någott inständigan och trägnare« at faa ham til at opgive planen. »De udlod sig med, at han havde set vidnesbyrd nok om deres troskab, saa at der nu ikke mere end forhen behøvedes noget kasteL for hans persons sikkerhed«. Adelen havde ikke deltaget i henvendelsen, men var efter den almindelige opfattelse i høj grad indforstaaet med denne. 22. marts meldte Duwall, at borgerskabet med stor flid fortsatte sine forestillinger hos kongen, og at Ruses nedrivelse af Christian IV.s ufuldendte kirke »Sta Anna Rotunda« vakte sorg i befolkningen, baade fordi man saa en helligbrøde deri, og fordi man frygtede, at der stak andet under, og han »uformærket vilde sætte dem en kapsun paa næsen«. Arbejdet fortsattes dog, og i maj gik der rygter om, at de stræder i forstæderne, der var til hinder for det ny anlæg, skulde omlægges, »saaledes at man fra nævnte citadel kan beskyde alt med kanoner, hvorved mange skønne huse og kostelige haver bliver ruineret«. Atter vaagnede frygten for en indskrænkning af byens privilegier, fortæller Duwall i et brev af 4. juli, hvori han samtidig melder, at kongen har skænket ærkebiskoppen, borgmesteren og stadshauptmand Thuresen hver en karosse. Hverken disse benaadninger eller det rygte, som gik i september om, at man gav borgerne haab om, at de alene skulde holde vagt paa den ny fæstning og have laas og nøgle til den, formaaede dog at nedslaa uviljen mod kasteLbyggeriet og heller ikke mod de ny lige gader til kastelet, der var afstukne efter Ruses plan – i øvrigt i overensstemmelse med den ældre plan af 1650 og de kongelige forordninger af marts 1663 og juli 1664, som paabød nedbrydning af bygninger, plankeværksindhegninger, brolægninger m. m., alt til stor besvær for de ramte. Duwalls efterfølger, Lilliecrona, hørte i april 1663 i København, at man offentlig havde truet Ruse paa livet, hvorfor han ikke vovede sig paa gaden, mens kongen var paa Frederiksborg.

Det er vanskeligt sikkert at bestemme, hvilken holdning rigsskatmesteren har indtaget til tanken om udbygning af kastelet i København, hvorom der i krigskollegiet var ført forhandlinger siden december 1660. 27. januar

1661 bad kongen, da krigskollegiet havde anmodet om nogle visse midler til de mest fornødne fortikationers reparation, skatkammerkollegiet overveje, hvilket len i Jylland man bedst kunne afhænde for at skaffe midlerne dertil. Resultatet blev udlægget af Aarhusgaard len med Feldballe birk til Gabriel Marselis for 157.392 rdl. (ved brev af 5. april 1661). 13. februar 1661 drøftede kammerkollegiet paany spørgsmaalet om midler til fæstningsreparationer og -anlæg, hvortil krigskollegiet havde anslaaet en udgift paa 95.495 rdl. Gennem grev Rantzau havde kongen, men uden held, forsøgt at laane summen i Hamburg mod pant i jordegods. Kammerkollegiet fandt sig i sin betænkning til kongen foranlediget til at betone, at der »aldeles ingen forraad« var i skatkammeret, og at »man haver nøjsomlighed nok at laane og borge, hvis man til adskillige smaa uforbigængelige udgifter daglig behøver«. 17. april befalede kongen imidlertid rigsskatmesteren, at der af fire personer, som fik udlagt krongods i Norge, skulde ydes 20.000 rdl. i forstrækning, som skulde udbetales Ruse til Københavns »fortifikation«. 25. april fik Sehested ordre om, da der foruden de 40.000 rdl. til »kastellernes« bygning endnu behøvedes 20.000 rdl. til flaadens og andre presserende udgifter, at lade Gabel forhandle med Hamburgfinansmanden Emanuel Texeiras fuldmægtige om laan af det sidstnævnte beløb inden 1. maj. 30. april meddelte feltherre Schack i krigskollegiet, at kongen havde erklæret sig om fæstningsbyggeriet og vilde forhandle med skatkammeret om midlerne. 3.-6. maj fik statskollegiet til behandling en betænkning fra krigskollegiet af 30. april om nødvendigheden af i foraaet og sommeren at foretage forskellige fæstningsarbejder i København, Kronborg, Frederiksdodde, Nyborg, Korsør og Halskov og først og fremmest sætte København »in defense«. Hvad der i sidstnævnte henseende foresloges, indskrænkede sig dog til at udbedre det gamle kastel ved uddybning af gravene og gravning af to ny kornetter fra sø- og nordsiden. Hertil ansloges 111.532 rdl. Hertil gav statskollegiet i betænkningen af 4. og 5. maj sit bifald, idet det, med betoning af den store vanskelighed ved at skaffe midler til alle ønskede fæstningsarbejder, foreløbig foreslog begrænsning til udførelsen af forslaget om udbedring af mangler ved landfæstningen København. Man foreslog, at midlerne toges af konsumtionen og tolden, for saa vidt disse indtægter ikke var henlagt til kongens hofstat. 6. maj foreslog man imidlertid, at konsumtionen af Fyn anvendtes til reparation af Korsørs og Nyborgs befæstninger, og en kgl. ordre til rigsskatmesteren af 23. maj anviste konsumtionen af København, Lolland og Fyn til fæstningsbygning i almindelighed. En tidligere ordre til samme af 5. maj anviste, hvad der var i behold af konsumtionsintrader i København til byens befæstning, en ny af 18. maj henlagde konsumtionen til ikke blot fæstningernes, men ogsaa garnisonens og

hofspisningens behov. Der spores her en tendens til at begrænse udgifterne til fæstningsbyggeriet i almindelighed og Københavns i særdeleshed, som øjensynlig udgaar fra rigsskatmesteren, der har paraferet de nævnte ordrer til ham selv.

Underhandlinger med Ruse fandt sted i foraaet og sommeren s. a., men først 26. juli, 4 dage efter rigsskatmesterens afrejse til Norge, sluttedes kontrakten om kastelets anlæg. Han paatog sig opførelsen til Mortensdag 1664 for en sum af 224.280 rdl. Havde Sehested gjort finansielle og andre forestillinger mod denne udgift? Kilderne tier. Men det er bemærkelsesværdigt, at de førnævnte henvendelser til kongen fra københavnsk gejstlig og borgerlig side fandt sted ikke længe efter hans hjemkomst i februar 1662, samtidig med at han energisk virkede for en hærreduktion.

I maj s. a. drog rigsskatmesteren afsted paa sin store sendefærd, og da han i marts 1664 vendte hjem, var kastelet skredet et stort stykke frem mod sin fuldførelse. Det var i kraft af Frederik III.s og krigskollegiets vilje en kendsgerning og udbyggedes i den følgende tid yderligere.

Under sit ophold i Paris havde Sehested i foraaet 1666 samtaler med marskal Turenne og prinsen af Condé om fæstninger i store byer. De to berømte franske militære var enige om, udtalte Sehested til sin ven abbé Paulmyer, der i rigsskatmesterens »politiske testamente« lod udtalelserne gaa videre til Frederik III., at det var vanskeligt at gøre sig til herre over en stor og tætbeholdt by, naar denne ikke havde et fæstningsværk, der beherskede den; men derimod let, naar den kun havde et kastelet. Alle slotte og citadeller lod sig nemlig overrumple enten af en oprørske garnison eller af ydre fjender.

Disse ord rummer en kritik af Københavns kastelet, hvori det er fristende at se et udtryk for rigsskatmesterens grundanskuelser. Nu besad imidlertid København et kastelet, som Frederik III. »havde fundet det hensigtsmæssigt at lade opføre« – lader Paulmyer ham fortsætte sin udvikling – og det var derfor hans raad at opføre et til, dog adskilligt mindre end det eksisterende. Derved havde man mulighed for, mente de to franske herrer med henvisning til eksempler, baade at »holde en stor by i tømme« og hindre overrumpling fra en oprørske garnison eller ydre fjender.

Selv om Sehesteds udtalelser her kun er overleveret paa anden haand, sporer man bag dem hans ogsaa andetsteds i »testamentet« udtrykte mistillid til den hvervede soldateske. Ordene om at holde byen i tømme er øjensynligt kun indsat for at imødekomme et af de kongelige frygtmotiver. »Testamentet« benægter i anden sammenhæng, at der var grund til at nære frygt for sammensværgelser eller oprør fra den danske befolknings side.

Alt taler for, at han i hjertet har delt den københavnske uvilje mod ka-

stellets opførelse efter Ruses plan, selv om han var ude af stand til at hindre den.

Endnu vanskeligere end for Københavns vedkommende er det at bestemme Hannibal Sehesteds andel i den politik, regeringen fulgte i forholdet til de danske provinskøbstæder, og de punkter, paa hvilke han havde anskuelser, som afveg fra de bestemmelser, som blev truffet.

Samtlige provinskøbstæder indleverede omkr. 24. oktober 1660 15 privilegiekrav. En række af disse er i en afskrift forsynet med randbemærkninger af en person, som synes at tilhøre kongens nærmeste raadgiverkreds, og som samtidig viser en særlig omsorg for Københavns interesser. Det første krav om stadfæstelse og forbedring af købstædernes ældre privilegier betegnes saaledes som »billigt« . . . »saa vidt de andre købstæders privilegier ej præjudicerer Københavns privilegier«. Og kravet om, at landsdommere og landkommissærer burde tages af baade adel og borgerstand, foreslaas bevilget, da det kunde være til nytte for København. Af de krav, som billiges i randbemærkningerne, er følgende optagne i privilegierne »for den borgerlige stand over al Danmark« af 24. juni 1661: Kongelige befalinger skulde fremtidig sendes direkte til borgmester og raad og ikke til kongens ombudsmand (lensmand). Alt, hvad recesser og mandater indeholdt om »ufri mand, den borgerlige stand til forklejning og forargelse«, skulde aldeles være afskaffet. Af haandværkere maatte i landsbyerne kun findes grovsmede, tømmermænd, murermestre, skindere, skræddere, som syede vadmel, og skomagere, som ikke gjorde sko »at sælge til forprang«. Fra denne regel undtages dog manufakturer, oprettet med kongeligt samtykke, hvis fabrikater imidlertid skulde føres til købstæderne og sælges eller udskibes der. Kongen vilde befordre »ærlige folks børn, hvad stand de og være, til hæder og nytte« – disse fine ord er ordret tagne fra privilegiekravet – »eftersom han dem kapabel befinder«. Bønskrifter fra købstæderne skulde ikke mere forsynes med lensmandens paategning.

Naar privilegierne gav købstadborgerne »den frihed øxne at stalde og dermed at handle«, var den her tilstaaede frihed formelt mindre end den, som laa i det af anmærkeren billigede om, at alle lovbestemmelser til skade for borgernes øxenhandel maatte blive ophævet. Adelen bevarede jo i sine privilegier retten til at stalde øxne paa sine bønders foder, uden at der tilfodes borgerne en saadan ret. I praxis synes dog bestemmelserne i privilegierne paa dette punkt at være tydet til borgernes fordel. Kravet om forbud mod handel paa landet med fremmede og udlandet uden om købstæderne var, skønt billiget i anmærkningerne, ikke taget til følge, saa lidt som kravene om større sikkerhed for borgerlige kreditorer ved inddrivelse af for-

dringer hos adelige skyldnere, om landstingsret for en række købstæder, om forbud mod særprivilegier og monopoler m. m.

Det samme gjaldt de fleste af de 19 krav, affattede i nær tilslutning til punkter i det store septemberprojekt og et borgerligt udkast af 21. eller 22. september, som 24. oktober 1660 indleveredes af Sjællands og Smaaøernes købstadsrepræsentanter, og som 21. november forenedes med de førnævnte 15 i et almindeligt købstadandragende. Dette kan ikke undre, hvor talen er om stændernes ret til drøftelse af alle fremtidige love og recesser før trykningen og ret for købstæderne til at have en fuldmægtig ved hoffet med fri tilgang til konge og rigsraad og til at sende befuldmægtigede til et aarligt møde for hele riget for at forhandle om »kommerciens og trafikens forbedring« og sætte kapitelstaxt paa kornet. Frederik III. havde, da nogle sjællandske købstaddeputerede i februar 1661 holdt »en forsamling og konsultation« i Slagelse, ved sit forbud mod fremtidige møder af denne art uden hans »sær naadige ordre og tilladelse«, tilstrækkeligt vist sin uvilje mod købstadmøder. Heller ikke kravet om magistratens selvsupplering og ret til at udnævne byfoged, byskriver og andre bytjenestemænd – modsat den efter Christian IV.s købstadforordning af 1619 næsten overalt gennemførte regel, at udnævnelse af borgmestre og raader fandt sted ved kongens lensmand – stemte med enevældens aand. Allerede 23. februar 1661 fik alle danske købstadøvrigheder kongebrev om, naar en borgmesterstilling blev ledig, at sende den ældste raadmand til København for at høre kongens vilje om stillingens besættelse. Og privilegierne indeholdt som 1. paragraf, at købstæderne af kongen og hans efterkommere derved forsynes med kvalificerede borgmestre og raader, »hvilket flittig agt skulde give, at politiordningen i alle maader holdes og efterleves«. I overensstemmelse med et af de 15 krav var det, naar det samtidig lovedes, at kongen, hvor borgmestre og raad havde ringe indkomster, vilde »naadigst efter lejlighed betænke« dem for deres bestilling. Det tilføjedes, at han med naade vilde modtage forslag og begæringer fra magistraterne om, »hvorledes næringen efter hvert steds lejlighed forbedres kan«.

Svarende til et af de 19 krav var fritagelse for pligtkørsel for de kongelige betjente og andre – dog ikke medregnet kongen og dronningen, deres børn og hofstat og fremmede fyrster og gesandter. Til gengæld indskærpedes magistratens pligt til at skaffe rejsende kørsel for af kongen fastsat betaling.

Naar der bortses fra privilegiernes afstandtagen fra stændermøder, gælder det samme om dem som om de samtidige adelsprivilegier: de synes intet at indeholde, som rigsskatmesteren ikke kan have godkendt. Randanmærk-

ningerne til indlægget med de 15 punkter synes derimod at billige krav, hvis gennemførelse vilde ramme adelen i Danmark haardere, end det maa formodes at have været hans ønske. Man gætter snarere paa en mand som Hans Nansen som forfatter. Hvad angaar kravet om magistratens selvsupplering, var det opgivet for Københavns vedkommende, og det synes da ikke rimeligt at tilstaa de mindre byer denne ret. Hertil kom, som fremhævet af P. Munch, at den kongelige udnævnelsesret gav bedre muligheder for et kraftigt selvstyre i byerne end lensmændenes hidtidige ret til udnævnelse. Opfordringen til magistraterne om at indsende forslag til næringens forbedring var i hans aand, og det samme gælder bestemmelserne om manufaktur og fritagelsen for de fleste pligtkørsler – de minder om tendensen i hans norske skydsfærdsreformer i 1640'erne – i forbindelse med den byøvrigheden paalagte pligt til at sørge for rejsendes befordring.

Ved købstædernes frigørelse fra de kongelige lensmænd og deres afløser, amtmændene, kom der til at mangle et fast mellemed mellem dem og regeringen, som først efter Sehesteds tid skulde skabes ved udformningen af stiftamtmandsstillingen. Lidt af en erstatning ydede de kommissioner, bestaaende af baade adelige og borgerlige, der som et led i den almindelige matrikulering af landets jord paa skatkammerets foranledning blev nedsat i februar 1661 for sammen med lensmændene at taxere byernes ejendom, og de i august s. a., efter rigsskatmesterens bortrejse udnævnte ny taxationskommissioner (med mindsket repræsentation for adelen) for baade land og by, til hvilke borgerne i stor udstrækning henvendte sig med klager. Hertil kom zahl- eller krigskommissærene, der oppebar eller gav anvisninger paa de indtægter, som var tillagt hæren og deltog i ordningen af indkvarteringen, proviantkommissærene for naturalydelse til hær og flaae og tolderne, der opkrævede told, konsumtion og stempelpapirsafgift. Bortset herfra og fra de kirkelige anliggender, som sorterede under bisper og provster, besad imidlertid bymagistraterne i denne periode stor selvstændighed. Og det er næsten en selvfølge, at de nu som før udnævntes blandt byens næringsdrivende borgere, bl. a. fordi der kun blev gjort ret lidt for at opfylde privilegiernes tilsagn om øgede lønninger. Den 1/40 af bykonsumtionen, som tilfaldt magistraterne, ophørte med konsumtionens ophævelse for købstæder og land i 1662. Det store septemberprojekts forslag, om at byerne til vedligeholdelse af deres fæstninger og offentlige bygninger og til øvrighedens underhold burde oppebære 1/10 af den i dem faldne told og accise, virkeliggjordes ikke, bl. a. fordi de store militær- og hofudgifter gjorde det umuligt for staten at undvære den paagældende indtægt. Kun en mindre del af accisen tillagdes ved særlig benaadning visse byers magistrater. Tidens økonomiske tryk bragte tallet af velstaaende købmænd blandt borg-

mestre og raadmænd til at svinde og var ikke fremmende for den selvstændige borgerfølelse. 1661–62 begyndte man at forene byfoged- og byskriverembeder med de tilsvarende embeder i herreder og birker, og da det skete i perioder, da Sehested ledede skatkammeret, er det muligt, at ideen er hans.

Et vidnesbyrd om regeringens ønske om at hæve byraadenes anseelse var det, at landstingsretten – retten til appel fra byens raadstueret direkte til højesteret – som før 1660 kun Ribe og Odense havde haft – 1661–65 tildeles ogsaa Aalborg, Viborg, Aarhus, Nakskov, Nyborg, Korsør og Fredericia. Heri havde dog rigsskatmesteren for i alt fald de her førstnævnte byers og Nyborgs vedkommende ingen andel, da han ikke var i landet ved privilegiets tildeling. Usikkert er det, om han havde nogen andel i, at første borgmester i alle større købstæder – efter Københavns eksempel – tituleredes »præsident«.

I statskollegiet vides Sehested tre gange, i tidsrummet juli 1664–januar 1665 at have medunderskrevet betænkninger vedrørende danske købstæder; i to andre tilfælde, i marts og april 1662, er den underskrevne betænkning ikke bevaret, men han var i København, da betænkningerne afgaves og har sandsynligvis deltaget i deres udformning.

Af særlig interesse er den tidligere omtalte betænkning af 25. januar 1665 over ønsker fra Fredericias borgmester, idet den foruden af Sehested kun er underskrevet af Reetz, Henrik Bielke, Hans Nansen og dr. Büliche – Gabel var i denne tid i Holsten – og derfor formodentlig i højere grad end andre giver udtryk for Sehestedske synsmaader. Borgmester Chr. Nielsen bad bl. a. om, at den byen tillagte jord maatte blive fordelt mellem magistratsmedlemmerne og borgerne. De to kongelige kommissærer – Henrik Müller og Paul Klingenberg – der var udnævnt til at give betænkning om hans bønsskrift, sluttede sig hertil og opstillede en række regler for jordfordelingen. Statskollegieassessorerne mente imidlertid, at naar det var udlagt jord til magistraten og til græsgang for byens kvæg, saa var det »ufornødent og for borgerne ikke gavnligt, at dennem videre jord tillægges, for den lyst, de maaske skulde bekomme til jordens dyrkelse og brug, skulde forhindre mange deres handling og købmandsskab udi tilbørlig agt at have, hvilket vilde foraarsage stadens des senere og langsommere opkomst og tiltagelse«. Det er temmelig sikkert bl. a. rigsskatmesterens stemme, vi hører her. Hvad man burde arbejde bort fra, og ikke mindst, hvor det gjaldt en stabelstad som Fredericia, var den tilstand, som afdøde kansler Chr. Thomesen havde fundet karakteristisk for de fleste danske købstæder, »at der er ringe borgerskab, snarere fattigdom end formue til købmandsskab og flere adelsfolk eller bønder derudi end købmænd og haandværksfolk« –

en karakteristik, som i 1665 var endnu mere rammende end i 1636. Paa flere punkter gav betænkningen borgmesteren og kommissærerne sin tilslutning. Det var saaledes tilfældet med forslagene om, at borgerne fritoges for provinstold af levnedsmidler og andre varer fra Fyn – »efter som byerne, omtrent Fredericia ene, alle ere forarmede og ruinerede og derfor ganske lidet af landet til byen indføre kan« – at fremmede indflyttere til byen og de, som havde anvendt midler til byggeri dér, i nogle aar maatte være fri for deres kreditors søgsmaal, at der tillagdes magistrat, borgmester og raadmænd bestemte andele af byens uvisse indkomst, der i privilegierne af november 1661 var tillagt magistraten, at kongens ministre ikke modtog og kongen ikke opfyldte ansøgninger fra byens borgere om særprivilegier, før de var forelagt byøvrigheden til udtalelse, og at raadstueskriveren tillagdes et honorar af Koldinghus skriverstue. Enige med kommissærerne var assessorerne i, at retten blandt borgere og fremmede i byen skulde plejes af præsesident, borgmester og raad, og at retsbøderne skulde tilfalde kongen, byen og magistraten og de fattige med hver en tredjedel; men de vilde dog ikke gaa med til, at byfogedens ting som 1. instans afløstes af en domstol af to raadmænd, med mindre kongen vilde give Fredericia en fra de andre købstæder afvigende rettergang. Efter kommissærernes forslag skulde kongen udnævne byens præsesident, borgmester og raad indstille to af de fornemste borgere til ledige borgmesterembeder, og raadmænd vælges af magistraten. Dette brud paa den i købstadprivilegierne fastslaaede kongelige udnævnelsesret henskød assessorerne forsigtigt til kongens eget naadigste behag. Det samme gjaldt ønsket om byens fritagelse for prinsessestyr, om oprettelse af en borgervagt paa to kompagnier, motiveret med de gevorbnede soldaters store »uskikkelighed og disordre, i synderlighed om nattetid, med røveri, tyveri og anden overlast«, og – som før nævnt – om indrettelse af fri gudstjeneste for fremmede religionsbekendere. Den byen for 10 aar tilstaaede skattefrihed foreslog kommissærerne udvidet til 30 aar. Statskollegiet vilde dog nøjes med 20 aar, dog med udsigt til forlængelse. At Fredericia blev stabelstad, som kommissærerne foreslog, fandt man »nytteligt« og ikke mod kongens interesser. Paa andre punkter var kollegieraaderne uenige med Müller og Klingenberg. De fandt det hverken billigt eller gavnligt, at man skulde kunne opsigte sit borgerbrev og forlade byen eller i udlandet boende arvinger tage arv der uden at yde de sædvanlige afgifter i saadanne tilfælde, eller at Fredericias borgere og indvaanere frem for andre i landet skulde have særlig frihed til at opsætte testamenter og ægtepagter – for testamenteres vedkommende dog undtagen »de, som manufaktur forarbejder«. Ej heller bifaldt de, at alene magistratsmedlemmer maatte bygge og nyde indtægter af vindmøller, vejerhuse, kraner m. m. Samme ret burde til-

komme andre borgere og indbyggere. Den demokratiske aand, der præger den sidstnævnte bemærkning, træder stærkt frem i protesten mod, at appel til højesteret foruden i æres- og livssager kun burde være tilladt, hvor sagen drejede sig om mindst 200 eller 300 rdl. Her burde gælde samme regler som andetsteds i landet, »efterdi den fattige ikke mindre end den rige bør at befordres til at udtage sin ret for den højeste og sidste instans, og det ofte befindes, at et menneskes ganske formue og timelige velstand bestaar i ringere summa end den, kommissarierne formener udi magistratens domme og jurisdiktion at kunne exciperes«.

Den styrke, med hvilken de fattiges sag her tales, og som sikkert ikke har noget sidestykke i andre af det høje kollegiums betænkninger – nærmest kommer dets betænkning om ændringer i konsumtionssatserne af 23. april 1661, hvori rigsskatmesteren uden tvivl har en væsentlig andel – minder baade om det store septemberprojekts betoning af, at konsumtionen vilde ramme de mindst bemidlede haardest, og om den forstaaelse for de danske bønders krav, som præger baade Hannibal Sehesteds »politiske testamente« og hans virksomhed som rigsskatmester.

I april 1664 behandlede statskollegiet en ansøgning fra magistraten i Nakskov, som bl. a. klagede over, at en del borgere »ej alene af haandværksfolk, men af de fornemmeste og bedst beholdne borgerskab«, flyttede fra byen for at undgaa skatte- og indkvarteringsbyrder. Kollegiets betænkning af 4. april, underskrevet af Sehested, Reetz, Henrik Bielke, Iver Krabbe, Nansen, Bülcke og Gabel, vilde dog ikke gaa med til et forbud mod at borgerne flyttede fra byen, naar den sædvanlige afgift i det tilfælde betales, »for ellers skulde deres kondition ikke være bedre end vornede eller livegne«; de, der flyttede paa landet, ydede desuden lige fuldt skat af deres ejendomme. Et kongebrev af 18. august sluttede sig til dette synspunkt.

I marts 1664 klagede magistraten i Korsør, som i november 1661 havde faaet stabelstadsprivilegier, over den skade, som tilføjedes byens handel af »adskillige fordægtige losse- og ladestæder« i omegnen. Statskollegiet bifaldt i betænkning af 23. oktober s. a., underskrevet af de ovennævnte sammen med Schack og Svane, at kongen forbød losning og ladning de paagældende steder. Samtidig anbefalede det bl. a. magistratens andragende om, at borgmester og raad til sit underhold og vedligeholdelse af den gamle og ny skibsbro, i lighed med, hvad der i jan. 1664 var tilstaaet Nyborgs magistrat, oppebar bropenge af ud- og indskibede varer. I anledning af magistratens bøn om at maatte nyde landgilden af kronens bønder i Taarnborg sogn fandt man det »vel billigt, at borgmester og raad noget blev tillagt for deres embeder«, men alt maatte i saa henseende afhænge af kongens benaadning. Begæringen om landstingsret for byen mente man, at kongen »uden

præjudits« kunde bevilge saavel Korsør som andre stabelstæder. Et kongebrev af 17. november fulgte i det hele kollegiets betænkning.

21. april 1662 afgav statskollegiet betænkning om en ansøgning fra borgmestre og raad i Odense. De ønskede bl. a. paa grund af byens fattigdom efter sidste krig lettelse i konsumtionsskatten og i byens maanedlige bidrag (435 rdl.) til underhold af de hvervede ryttere. Den kun i afskrift og uden underskrifter bevarede betænkning stammer fra de foraarsmaaneder 1662, da rigsskatmesteren kæmpede for en stærk nedskæring af militærbudgettet. Hvad konsumtionen angik, kunde man, hed det i betænkningen, »for konsekvens' skyld« ikke tilstede Odense særlige begunstigelser. »Udi den maanedlige kontribution til rytterne haver Odense efter proportion den samme lindring at formode som andre Ed. kongl. Majst.s stæder, naarsomhelst reduktion af militien var foregangen«.

Spørgsmaalet om hærreduktionen skal i lighed med det om stabelstadordningen, paa hvilken saavel ansøgningen fra Odense som den fra Ribe, der danner genstand for statskollegiebetænkningen af 3. marts 1662, hviler, udskydes til senere behandling.

At rigsskatmesteren, som betænkningen om Korsør synes at vise, har set med velvilje paa købstadmagistraternes ønsker om øgede indtægter, tør maaske ogsaa sluttes deraf, at der 30. december 1664, paa et tidspunkt, da hans indflydelse under Gabels fraværelse var betydelig, bevilgedes borgmester og raad i Aalborg 2 sk. af hver td. udskibet sild og korn og $\frac{1}{2}$ sk. pr. sletdaler af andre varers værdi. Det er ogsaa først, efter at hans deltagelse i regeringen var ophørt, at man gik over til at nedsætte antallet af raadsmedlemmer i enkelte byer. Paa den udvikling, som førte til, at de før 1657 i omtrent halvdelen af byerne bestaaende borgerudvalg – oftest paa 24 mand – efterhaanden forsvandt, undtagen i Helsingør, Nakskov, Odense og Ribe, synes hverken han eller den kongelige regering at have haft nogen indflydelse, undtagen for saa vidt skatte- og indkvarteringstrykket bidrog til den materielle tilbagegang.

IV. RIGSSKATMESTERENS FORHOLD TIL BONDESTANDEN. BØNDERNES STILLING.

SKØNT DE DANSKE bønder ikke havde været repræsenteret paa det store stændermøde i 1660, havde der under dette rejst sig stemmer om forbedring ogsaa af deres kaar. Allerede før mødet, i foråret 1660, havde rigsraad Gunde Rosenkrantz foreslået, at kronens bønder befriedes for »rejser og ægter og pløjning« og – dog med betoning af vanskelighederne – for det paa Sjælland og Smaaøerne herskende vornedskab. Tilsvarende planer havde Christian IV. haft og i sine sidste aar drøftet med Hannibal Sehested. Det store reformforslag af 17. september 1660 havde blandt sine punkter ret for de vornede bønder, ogsaa paa adelens gods, til at købe sig fri, pengeafløsning af kronbøndernes ægt- og arbejdskørsler og – eventuelt – udstykning af kronens ladegaarde til bønder. De to sidste punkter, men ikke det første om vornedskabet, optoges i borgernes indlæg af 25. september 1660, alle tre – og for vornedskabets vedkommende, i lighed med den anonyme »patriot«s forslag, uden at der kræves frikøbelse – i den københavnske »memorial« af oktober 1660, mens købstædernes »postulata« af 24. oktober og 21. november indskrænker sig til kravet om vornedskabets ophævelse uden vederlag. De samme tre forslag kommer igen i en betænkning af daværende konrektor i Roskilde, senere generalfiskal Søren Kornerup, vist fra november eller december 1660, der dog begrænser vornedskabets ophævelse til »kronens bondesønner« mod en kendelse til kongen paa 8–12 rdl. I det i slutningen af oktober 1660 udarbejdede »Project neuer regierungs policey« anføres det som et programpunkt for den ny regering »at sætte bønderne i større frihed«, og samme ønske gennemstrømmer det stærkt adelsfjendtlige bønsskrift i de jyske selvejerbønderes navn af 15. november s. a., der især samler sig om kravet om frigørelse af de jordegne bøndergaarde, der i tidens løb var kommet i adelens eje.

Det fremgaar af Hannibal Sehesteds »politiske testamente«, i hvor høj grad de danske bønderes kaar laa ham paa hjerte, og han ønskede landgilde og andre afgifter og hoveriet bestemt fastsat og vornedskabet, inden for hvis omraade, som han betonedede, bøndernes kaar var daarligst, afskaffet, selv

om man »for at betage herremændene aarsag til klage« helst maatte gaa gradvis og lempeligt frem. Frigjordes bondestanden, vilde den »med langt større kraft hengive sig til arbejde, til landbrug, til haandværk og til handel«.

Hvor langt Sehested, hvis han havde haft frie hænder, kunde være naaet i den af ham angivne retning, lader sig naturligvis ikke sige. Men tanken om indgribende ændringer i den danske bondestands retsstilling laa aabenbart Frederik III. og hans andre nære raadgivere fjernt, og det samme gjaldt hans søn og efterfølger. Deres landbopolitiske forbilleder var mere de nordtyske end de vest- og sydeuropæiske, hvortil Sehested havde henvist, og deres militær- og skattepolitik gjorde det under landbrugets daarlige konjunkturer vanskeligere at gennemføre bondereformer, end det vilde have været med et mindre hær- og hofbudget. At det statslige udgiftsbudget blev saa tyngende, var imidlertid ikke rigets skatmesters skyld.

Som vi skal se, foreligger der et særlig rigt materiale til belysning af rigsskatmesterens politik i forhold til bønderne ogsaa i hans gamle statholderdømme Norge. Et slags motto for denne politik er givet i den i skatkammeret udarbejdede instrux for den almindelige landkommission for Norge af 17. januar 1661 i ordene om, at »alting er henset til den gemene mands gavn og forlettelse«. Udgaat fra skatkammeret er imidlertid ogsaa forordningen af 8. februar 1661, der fornyede den ældre forordning af 30. marts 1658, hvorefter bondens kreditorer i Danmark ikke maatte gøre udlæg i, hvad der var leveret ham af husbonden til avlens fortsættelse. Da »landet overalt nu fast mere er ruineret, og bonden ulige større hjælp behøver end nogen tid tilforn«, anordnedes det videre, at hvad der var ydet ham »for at komme til sin sæd, avl og bjergning igen«, skulde betales før nogen anden gæld, og at bondens bo i de tre første aar ikke maatte søges for saadan ældre gæld. Lensmanden skulde samtidig have lenene paa saadanne vilkaar, »saa at de skulde have aarsag bønderne med fornøden forstrækning at hjælpe igen paa fode«. Trods de indvendinger, som var rejst fra københavnske kreditors side, fornyedes denne forordning 1. maj 1662, under rigsskatmesterens kortvarige ophold i København mellem de to udenlandsrejser, da kongen ansaa den for »efter landets og tidens tilstand endnu højliggen at behøves«. Og i forordningen af 31. marts 1661, hvor de københavnske krav til en vis grad blev imødekommet, betonedes det, at ingen for gæld maatte søge bondens bo »udi hvis han endelig behøver til sin avl og bondenæring at drive og fortsætte, saasom sædekorn, heste, kvæg, redskab eller andet deslige, førend han noget bedre kommer paa fode og kan have middel at betale« – en bestemmelse, som gentoges efter den skaanske krig (1679) og i hovedsagen i Christian V.s Danske Lov. Den paa grundlag af

skatkammerets betænkning udfærdigede forordning om lensforvaltningen af 16. februar 1661 gjorde det til en pligt for lensmanden »at hjælpe og forstrække bønderne til deres avls indrettelse« og tilføjede ved indskærpelsen af regnskabspligten for al oppebørsel: »saa vidt bonden i fornævnte tid [1/5 1661–1/5 1662] uden endelig skade og ruin kan formaa at udgive«. Ogsaa de, der havde gods i pant, skulde, da pantevilkaarene var højst fordelagtige, yde bønderne forstrækning med saakorn o. a.

Denne forordning beskæftiger sig ogsaa med det først i det store septemberprojekt rejste spørgsmaal om kronens ladegaarde. Da bonden »saaledes er udarmet, at han næppelig skal kunne formaa at drive sin egen jord, langt mindre udstaa videre arbejde, og Vores fornemste henseende er, at landet alle vegne med sæd og avling maatte komme udi sin forrige velstand og bønderne have nogen forskaansel og hjælp for at samle heste, kvæg og andet samt opbygge deres gaarde igen« paabødes det, i god overensstemmelse med septemberprojektet og senere borgerlige forslag, at de ladegaarde, hvor der ikke fandtes hofholdning eller stutteri, skulde bortforpagtes eller »stykkevis . . . bortlejes« til de højstbydende, der vilde drive jorden paa egen bekostning uden i ringeste maade at besvære bonden med arbejde eller arbejdspenge. Lensmændene skulde samtidig paase, at bønderne mest muligt skaanedes for ægter, og panthavere maatte ikke besvære dem med ubillige ægter og arbejdsbyrder eller nogen arbejdspenge. Fra den i stænderindlæg foreslaaede pengeafløsning af de omtalte byrder tog man foreløbig afstand med den begrundelse, at bønderne, da de efter indberetning fra flere kommissarier i det første aar ikke kunde yde mere end halv landgilde, helt burde forskaanes for ægt- eller arbejdspenge eller slippe med noget »lideligt« – »udimod den store arbejd, de hidindtil ved ladegaarde samt de mange og idelig ægter haver maattet forrette og udstaa, indtil de noget bedre kunde komme paa fode og landet bringes udi bedre tilstand, end det desværre nu befindes«. Først under Sehesteds ophold i København i foraaet 1662, mellem de to udenlandsrejser, paabød et kongebrev af 28. april, at arbejdspenge skulde ydes af kronens bønder. Dog tilfaldes det befalingsmanden – som lensmanden nu kom til at hedde – at akkordere med dem, saaledes at de gjorde arbejde til ladegaardene mod, at han erlagde pengene til kronen. Motivet har sandsynligvis stadig været mest muligt at skaane bonden. To maaneder efter rigsskatmesterens afrejse bestemte imidlertid en forordning af 4. juli 1662, at arbejdspenge skulde indføres overalt paa krongodset. Arbejdspengene, hvori indbefattedes ægtpenge, sattes herved, samtidig med at de ny hartkornsskatters satser blev betydeligt højere, end han havde ønsket, til et langt højere beløb, end de tidligere var ydet, nemlig 4 rdl. pr. helgaard og for andre gaarde i forhold

dertil; forarmede gaarde betalte halv afgift. Skønt det kneb med at faa disse penge inddrevet, forhøjedes satserne yderligere (6 rdl. eller mere pr. helgaard) ved kongebrev af 18. maj 1665, samtidig med at arbejdspengeafgiften ogsaa udstraktes til de hidtil fritagne lensmænd. For denne forhøjelse, for hvilken de sjællandske amter kort efter fritoges, er Sehested utvivlsomt uden ansvar. Den paagældende ordre er ikke paraferet af ham, men af rentemester Mogens Friis, paa et tidspunkt, da rigsskatmesterens indflydelse paa provinsstyrelsen var stærkt svækket til fordel for Gabels. Lige saa lidt kan det tilskrives ham, at kronen trods arbejdspengene vedblev at kræve ægter og arbejde af bønderne.

C. Christiansen ser med rette i forordningen af 4. juli 1662 »et udtryk for opgivelsen af tanken om at blive af med ladegaardene og skaane bønderne«. Der udtaltes i den førnævnte forordning af 31. marts 1661, at det af adskillige lensmænds skriftlige erklæringer fremgik, at en bortforpagtning eller udstykning af ladegaardene ikke havde kunnet foretages tidnok til, at deres jorder kunde blive tilbørligt dyrket og tilsaact. Lensmændene fik da for indeværende aar tilladelse til at drive ladegaardene ved kronens bønders hovarbejde; dog burde arbejdet fordeles mellem bønderne paa en saadan maade, at det ikke førte til forsømmelse af deres egen avling. Sehested har altsaa ikke sluppet kravet om, at tanken i forordningen af 16. februar siden kunde virkeliggøres. Om han senere ændrede anskuelse paa dette punkt, lader sig ikke afgøre. Der var vel nok, bortset fra at lensmændene næppe har set med blide øjne paa forpagtningssystemet, der betød et indgreb i deres gamle rettigheder og indtægter, kun faa, der var villige til at forpagte ladegaardsjorderne uden at maatte anvende bønderne til pligtarbejde. Vilde en udstykning til bønder have været uigennemførlig, saafremt den kongelige regering havde vist større vilje til at skaane bondestanden med hensyn til skatter, afgifter og arbejdsbyrder?

I øvrigt begrænsede de store udlæg af krongods, som fra december 1660 fandt sted, sandsynligvis i første linie paa rigsskatmesterens initiativ, og den stedfundne bortforpagtning af hele amter, stærkt mængden af det krongods, hvor udstykningstanken kunde være realiseret. Det var ogsaa skattetrykket paa det krigshærgede land, som hindrede, at et forslag fra Hans Hansen (Osten), inspektør og forvalter paa de til dronningen pantsatte øer Laaland og Falster, om – som middel til at faa de mange øde gaarde besat – at overlade fæstebønderne gaardenes bygninger mod billig betaling lod sig realisere, skønt rigsskatmesteren og hans kollegium i marts 1662 fandt det »praktikabelt, billigt og nyttigt«.

Det er næppe muligt at bestemme Sehesteds syn paa ønskeligheden af at bevare eller udvide tallet paa de 2560 selvejerbondebrug (heraf 1350 i Jyl-

land), som ved det 17. aarhundredes midte var tilbage i Danmark vest for Bornholm – hvor ca. 70 pct. af jordbrugene ejedes af jordegne bønder – og de skaanske provinser. I hans »politiske testamente« beskæftiger han sig kun med fæstebøndernes forhold. Det er imidlertid sikkert, at det af finansielle motiver dikterede krongodssalg, som i saa stor udstrækning fandt sted i hans rigsskatmestertid, bidrog til at svække denne klasse. I afhændelseskøderne udelod man nemlig oftest – aabenbart for at øge godsets værdi i modtagerens øjne – jordebøgnernes betegnelse »jordegne« eller »selvejer«, og naar der opstod strid mellem disse selvejerbønder og godsejerne, især om deres pligt til ægt og hoveri, stillede regeringen sig i visse tilfælde paa godsejerens side. Nogen større tilbagegang i selvejerklassen synes dog ikke at have fundet sted i 1660'erne. Ogsaa fæstebønder gav krongodsudlæggene i flere tilfælde anledning til klage, naar de ny ejere søgte at drive bønder fra fæstegaarde, inddragne jorder eller hele landsbyer og paaligne afgifterne anderledes end før. Klager af denne art rejstes i 1660'erne mod folk som feltherre Hans Schack paa Møgeltønder og rentemester Henrik Müller paa Dragsholm, der fik støtte af baade regering og højesteret. I intet af disse tilfælde er det dog muligt at konstatere rigsskatmesterens indstilling. Hans grundanskuelse synes dog nu som i hans norske statholdertid at have været, at jorden dyrkedes mere effektivt i privat end i kronens eje, og at det laa i godsejernes interesse, at deres bønder ikke forarmedes. At han desuden ønskede dem sikret mod vilkaarlighed fra jorddrotternes side, hvad afgifter og hoveri angaar, bærer hans »politiske testamente«, som her anført, vidne om.

Kronbøndernes pligtkørsel til fæstningernes, flaadens, kongehusets og hofets behov var ikke til at komme uden om, hvor meget end rigsskatmesteren i sit stille sind kan have ønsket dem indskrænket. Man havde heller ikke anden arbejdskraft end bondens, naar de oftest elendige veje skulde holdes nødtørftigt ved lige. Skatkammeret maatte i saa tilfælde expedere de nødvendige ordrer. I januar 1661 gjaldt det kongevejen mellem København og Frederiksborg, i maj 1665 vejene »overalt i riget«. I sidste tilfælde paabødes det alle ejere og panthavere af jordegods at sætte deres bønder sammen med kronens, under trussel om pant og udlæg i deres bo for forsmædelige, til at reparere og derefter vedligeholde »saa vel broer, som den almindelige landevej over det ganske rige« – et af de ældste eksempler efter 1660 paa, at regeringen anvendte godsejerne som en slags embedsmænd i forhold til bønderne.

Hannibal Sehesteds forhold til den danske bondestand som rigets andre stænder faar dog først sin fuldstændige belysning ved et studium af hans syn paa, hvor store skatter det var rimeligt at paalægge landet.

V. TILSTANDEN EFTER KARL GUSTAVKRIGENE.
ÆNDRINGERNE I LOKALFORVALTNINGEN.
LENSSAMMENLÆGNINGER. DE NY AMTER.

I HVILKET OMFANG KRIGENE med Karl Gustav havde voldt tab af materielle værdier i Danmark, er et spørgsmaal, som endnu ikke ved udtømmende statistisk bearbejdelse af det bevarede kildemateriale er endeligt løst. Hertil kommer, at virkningerne af Torstenssonkrigen og af de nedadgaaende landbrugspriser og maaske – hvad befolkningstallet angaar – i endnu højere grad den hærgende pest i 1654–55 vedblev at mærkes. Det kan dog konstateres, at den stigning i tallet af øde eller forarmede gaarde, tabet af landgilde for herremanden, nedslagningen af ungvæg og ødelæggelsen af bygninger, som var en følge af de svenske og endnu mere de brandenburgske og polske troppers brandskatninger, var meget forskellig i de forskellige egne af landet. Haardest ramt var de landsbyer og købstæder, der laa ved landevejene, hvor hærenes marcher var gaaet frem, eller hvor større troppemængder i længere tid laa i kvarter (især egnen om Frederiksdode, Nyborg og København). For hele det nuværende Danmarks vedkommende er ødegaardenes tal i 1660 opgjort til 2700, hvoraf 880 paa Sjælland. Mange af disse gaarde stod ubesatte i mange aar efter krigen, og flere kom til som følge af den nedgang i folketallet, som især pesten havde medført. Selv om det var lettere at bringe øde gaarde og marker i drift igen den gang, da det danske landbrug i alle henseender var selvforsynende, end nu, skabte dog mangelen paa tilstrækkelig arbejdskraft alvorlige vanskeligheder. Desuden havde skovene lidt haardt, og en række købstadbygninger var mere eller mindre ødelagt ved brande eller fjendens nedrivninger og de fleste borgere svært medtagne ved de store summer, de havde maattet udrede i brandskat og kontributioner til fjender eller forbundsfæller. Føjes hertil, at kornpriserne var stadig synkende som følge af mindsket udenlandsk efterspørgsel, og at ogsaa udførselen af stude var paa retur, bliver helhedsbilledet af det danske samfunds materielle vilkaar ikke lyst.

Haardest ramt som stand var den danske adel, hvis existensvilkaar og

levestandard og dermed ogsaa indflydelse i samfund og stat i første linie afgang af landbrugets trivsel. C. Christiansen har beregnet, at den danske landbefolknings formue i tiden 1658–1677 gik ned med ca. 40 % fra noget over 6 til noget under 3 mill. rdl., mens bybefolkningens viste nogle procents stigning – fra ca. 6 til 6,34 mill. rdl. Allerede i 1660'erne maatte mænd af adelens kreds afhænde omkring et halvhundrede herregaarde til fremmede eller dansk-borgerlige købere med i alt ca. 2300 td. htk., mest paa Fyn og Sjælland, og denne bevægelse fortsattes i den følgende menneskealder, stærkest i tiaaret 1680–90. De bevarede økonomiske og sociale særrettigheder kunde ikke afbøde den økonomiske tilbagegang. Og samtidig fortsatte nedgangen i adesslægternes tal. 1656–99 uddøde 51 mest gammeldanske adesslægter, samtidig med at dødelighedsprocenten inden for familierne som helhed laa betydeligt over fødselsprocenten. Af de ny slægter, som i enevældens første menneskealder optoges i dansk adel, stammer langt de fleste fra de mange indvandrede tyske adelsmænd, som erhvervede gods i Danmark, kun de færreste fra danske borger- og bondesønner. Hvad det betød for landet i kulturel henseende, at den nationale adel – paa enkelte fremragende undtagelser nær – mistede den stilling som aandslivets fornemste fremmer og til dels bærer, den før havde ejet, og hvad det betød for bonden at komme under fremmed herskab med et andet og mere pekuniært betonet syn paa forholdet mellem godsherre og fæstebonde end det gammel-danske, skal ikke her uddybes. Men det er værd at paapege, at Hannibal Sehesteds mest indgribende virksomhed som dansk statsmand kom til at udfolde sig i en tid, hvor den stand, af hvilken han var fremgaaet, og hvis indflydelse i statslivet han bidrog til at begrænse, politisk og ogsaa socialt, trængtes tilbage. Hans historiske stilling, som i øvrigt ogsaa hans aandspræg, har ligheder med Mirabeaus; kun blev hans indsats i hans lands historie større og mere varigt virkende end dennes. Ser man paa hans samtids statsmænd, frembyder sig af sig selv – trods alle forskelle – paralleliseringen med Richelieu, af hvis forbillede han næppe var upaavirket. Ogsaa den store kardinal var jo konge- og statsmagtens hævder over for den franske adel, hvorfra han var udgaaet. Richelieus omdannelsesværk var fri for de skæbnesvangre nationale komplikationer, der som en kræft tærede paa det, hvori Sehested tog del. Men i økonomisk og social forstaaelse og finansiell begavelse er han ikke den danske statsmands jævnbyrdige.

Et af de mest paatrængende spørgsmaal, som rejste sig for den efter regeringsforandringen skabte ny regering, var det om den gamle lensforvaltningens omdannelse.

Det var de adelige lensmænd og de af dem indsatte ridefogeder og skrivere, som baade i Danmark og Norge stod i spidsen for den lokale forvalt-

ning. Lensmanden over et hovedlen besad baade militær og civil myndighed. Han var kommandant paa rigernes befæstede slotte, naar de laa inden for hans len, og i krig anfører for de af lenet stillede rostjenesteryttere. De fleste lensmænd bestyrede baade dele af krongodset – omkring halvdelen af jordegodset i Danmark – og forvaltede et antal herreder, hvor de lod opkræve skatter og told, indsatte herreds- og byfogeder, borgmestre og raadsmænd og havde opsyn med retsplejen paa herredstingene, købstadstyrelsen, vejes og broers vedligeholdelse m. m. En mindre del af krongodset var dog bortforlenet uafhængigt af de omgivende herreder og de lensmænd, der bestyrede dem; og den adelige jordejer var i en række henseender selv øvrighed paa sit gods, ligesom birkerne, hvoraf de fleste, ca. 50, laa under herremænds jurisdiktion, dannede selvstændige retsomraader. Ubeskaaret i statskassen gik af lensindtægterne skatter og toldafgifter. Af krongodsets »uvisse indtægter«: sagesald, oldengæld o. a., fik lensmanden en vis ringe andel. De »visse indtægter«: landgilde, kongetiende m. m., kunde han have »paa regnskab«, saaledes at han fik en bestemt »genant« i penge eller varer, efter at han havde gjort regnskab for resten, eller han kunde oppebære dem alle mod en fast afgift til kronen eller helt uden afgift til denne (»kvit og frit«). Gennem et aarhundrede var det lykkedes kronen at udvide tallet af regnskabslen; fra 1570'erne vandt afgiftslensformen frem, samtidig med at kronens indtægt af lenene øgedes. 1642 oppebar indehaverne af 58 danske og 29 norske len, naar udgifterne til lenenes rostjenesteheste fraregnes, omkring 100.000 rdl. aarligt, mens den tilsvarende indtægt for kronen var ca. 260.000 rdl. Christian IV. havde 1646, sikkert i samraad med sin svigersøn, den norske statholder, for en række hovedlens vedkommende ændret forleningsvilkaarene til kronens fordel, men det vundne maatte opgives efter kongens politiske nederlag i november 1647. Begunstigede med de bedste len og de bedste lensvilkaar var rigsebedsmænd og andre rigsraader, der efter haandfæstningen havde ret til at »forsørges« med kronens len, mens der for andre adelsmænd kun var tale om en fortrinsret til disse.

Denne administrationsform var dels dyr for kronen, dels præget af en række andre mangler: langsom regnskabslæggelse og afgiftsbetaling og ufuldkommen gennemførelse af de kongelige forordninger. Hertil kom saa modsætningsforholdet mellem adelen og de andre stænder. Intet under, at lensspørgsmaalet efter krigens afslutning og under det store stændermøde blev brændende.

Rigsraadsfrondøren Gunde Rosenkrantz havde i foraaret 1660 foreslaaet, at lensmændenes genanter blev nedsat »noget«, gjordes lige for alle, omregnedes i penge og udbetaltes gennem rentekammeret, altsaa som kon-

tantløn, men forudsatte, at lenene som hidtil forbeholdtes adelen. Det store forslag af 17. september 1660 ønskede raader og andre »høje ministre« lønnet ikke med len, men med »en honorabel aarlig pension« og krævede, at der gjordes »rigtig regnskab« af alle len, eller at de forpagtedes bort til de højstbydende, samtidig med at kronens ladegaarde enten udstykkedes til bønder eller bortforpagtedes. Hertil slutter de borgerlige deputerede sig i deres betydningsfulde indlæg til kongen af 25. september og flere forslag fra borgerlig side fra oktober s. a.

Da statsomvæltningen var fuldbyrdet, maatte det først og fremmest blive opgaven for det nye skatkammerkollegium at tage stilling til disse forslag. Den kongelige regering stod nu frit. Med haandfæstningens ophævelse bortfaldt den ovennævnte paragraf i denne, kongens forpligtelse til at »besørge Danmarks riges raad med kronens len« og til at opretholde alle klostre, prælaturer, kannikedømmer og andre gejstlige len. Nogen pludselig forandring foretog man imidlertid ikke. Det er rimeligt, at man først vilde have det planlagte matrikuleringsarbejde igangsat, i hvilken anledning det 20. januar 1661 befaledes bl. a. lensmændene inden 14 dage før paaske at indsende jordebøger, før man rørte ved lensforvaltningen. Det ansaas ogsaa for nødvendigt at lade udarbejde en ny renteritaxt, hvorefter de forskellige varespecies i lenenes jordebogsindtægter skulde beregnes, da den gamle, som kammerkollegiet udtalte i sin betænkning 10. februar 1661, der ledsagede den ny taxa, havde været meget »konfus« med forskelle i vurderingen fra provins til provins, og, tilføjedes det i betænkning af 14. februar, kongen ønskede lenene anslaaet til en vis afgift og den gamle taxa forhøjet. I et af kammeret expederet kongebrev af 8. februar, der fornyede og udvidede en ældre forordning af 30. marts 1658 om forbud mod udlæg i, hvad der var ydet bonden til hans avls fortsættelse, lod kongen derpaa lensmændene vide, at han vilde forunde dem lenene enten paa regnskab eller for en billig afgift, for at de i de vanskelige tider kunde yde bonden den nødvendige forstrækning. Herefter fulgte i overensstemmelse med kammerkollegiets betænkning af 14. februar, fremgaaet af en af rigsskatmesteren ført forhandling, en forordning af 16. februar. Den betoner i sin indledning nødvendigheden af »alle mulige midler at foretage, hvorved landet igen kunde reetableres og hjælpes paa fode«, hvortil al rigets indkomst ikke vilde forslaa. Kongen »saa gerne, at vores tro mænd og raad samt andre af adel vore len herefter som hidindtil maatte nyde og beholde«, hvis det ikke var at befrygte, at han selv skulde komme til at lide mangel i betragtning af landets armod, det pantsatte krongods og andre »inconvenientier«. Alligevel vilde han for regnskabsaaret 1. maj 1661 til 1. maj 1662 »for den villighed at hjælpe og forstrække bønderne til deres avls indrettelse« lade

lensmændene nyde lenene og en del af kronens indtægter efter den ny renteritakst mod at gøre regnskab for oppebørselen, paa saadanne vilkaar, at en rigsraad nød halvdelen og andre lensmænd en tredjedel af de visse og uvisse indtægter. Ladegaardene – hvor der ikke var hofholdning eller stutteri – skulde de lade bortforpagte eller udstykke til folk, der vilde drive dem uden at kræve hoveri af bønderne. Efter udløbet af nævnte aar ønskede kongen af lensmændene at »fornemme det bedste og tjenligste forslag til Vores indkomsters befordring og deres egen tilbørlige underholdning«.

Spørgsmaalet om ladegaardene er behandlet udførligere i anden sammenhæng. Paabudet om deres bortforpagtning greb stærkt ind i lensmændenes gamle rettigheder og indtægter, men blev foreløbig ikke udført, og 18. marts gav et kongebrev lensmændene tilladelse til at dyrke jorden ved bøndernes arbejde, dog saaledes at arbejdet forrettes retfærdigt og bønderne skaanedes mest muligt. Trods det nævnte paabud, og skønt en skrivelse af 14. februar, der ledsagede den ny forordning, mindede lensmændene om, at et ved forordning af 30. august 1660 paabudt syn over kronens gaarde og skove inden 8. oktober endnu ikke var udført, synes det, som om rigsskatmesteren med kammerassessorerne Sten Hohendorff, Mogens Friis og Henrik Müller, der har medunderskrevet betænkningen af 14. februar – Gabel var paa dette tidspunkt i Hertugdømmerne – har været imod foreløbig at gribe mere radikalt ind i lensordningen. Herpaa tyder ogsaa at Sehested 20. juli 1661 modtog en af ham selv paraferet kongelig ordre om at forny lensbrevene og fastsætte lensmandens indtægter i overensstemmelse med forordningen af 16. februar, saaledes at dog de andre forandringer med lenene skulde udføres. Det skyldes muligvis Sehesteds bortrejse, at intet nyt lensbrev ses at være udfærdiget i henhold til denne ordre. Ordren vilde ogsaa kun delvis være kunnet udført, idet allerede i 1661 halvdelen af Danmarks ca. 50 len udlagdes til folk, der havde fordringer paa kronen eller fratoges ihændehaveren af andre grunde. Faa dage efter Sehesteds hjemkomst fra det ophold i England, som senere skal skildres, modtog han en kgl. befaling af 19. februar 1662, hvorefter ordene len, lensmænd og klostre fremtidig skulde afløses af betegnelserne amter, befalingsmænd og gaarde, »som med denne Vores arveregerings tilstand bedst kvadrere og skikke kan«. Befalingen er paraferet af ham selv, men om de ny benævnelser – af hvilke »amt« stammer fra hertugdømmerne – skyldes ham, lader sig ikke afgøre. I løbet af 1662 skete der forandring med en halv snes amter. 1664 var kun ganske faa bevaret paa de gamle lensvilkaar, 1665 kun ét, Tranekær, som statholder Frederik Ahlefeldt havde i pant. I Norge gennemførtes de samme ændringer, omend i noget langsommere tempo.

I forbindelse med drøftelsen af den ny amtsforvaltning tog skatkamme-

ret, formodentlig paa Sehesteds initiativ, ogsaa spørgsmaalet om bortforpagtning af amter op. I en ikke bevaret betænkning af 24. april 1662 foreslog det en forpagtning paa 12 aar, hvad kongen dog fandt »ej gavnligt« i øjeblikket; amterne skulde endnu et aar forblive paa regnskab. Ved reskript af 28. april bestemte han, at der af befalingsmanden skulde gøres regnskab for amtets visse og uvisse indtægter. Kronens bønder skulde – som det var foreslaaet i det store septemberprojekt i god overensstemmelse med Christian IV.s og Hannibal Sehesteds reformideer fra 1640'erne – betale en pengeafløsning for arbejdsydelserne; dog tillodes det kompromis, at befalingsmanden betalte pengene og akkorderede med bønderne om lagedaardsarbejdet. De befalingsmænd, som ikke havde ældre bestalling, skulde oppebære 500 rdl. i aarlig løn. I Norge vilde kongen nærmere fastsætte lønnen paa grundlag af en vedlagt taxt over de norske amtsindtægter.

Kongens modstand mod amtsforpagtningen, der bød finansforvaltningen betydelige fordele, og som inddrog borgerlige forretningskyndige mænd i amtsforvaltningen – hvad der vistnok for Sehested var hovedsynspunktet – maatte hurtigt opgives. Allerede 1661 var Skanderborg amt, som før omtalt, forpagtet bort til ærkebispens fætter Clemend Clemensen, i 1662 bortforpagtedes yderligere 5 amter (Kalundborg, Ringsted, Tryggvælde, Møn og Vordingborg), 1663 et (Hindsgavl), 1664 et (Saltø). Kalundborg amt blev i øvrigt senere bortskødet og Møn pantsat til Marselierne. Ogsaa senere fandt bortforpagtninger sted. Forpagterne fungerede normalt tillige som kongelige befalingsmænd, mens dette ikke gjaldt panthaverne.

Ved de store udlæg af krongods blev en række ældre len lagt sammen. 1660 var der i Danmark 52 len, bestyrede af 47 lensmænd. Ved udgangen af 1662 var der – naar dronningens amter (Hørsholm og Laaland-Falster) fraregnes – 28 befalingsmandskredse, hvoraf 3 (Vordingborg, Møn og Skanderborg) bestyredes af borgerlige. Sammenlægningen fortsattes, til man 1671 var naaet ned til 20 befalingsmandskredse, men af disse var kun én paa borgerlige hænder. Resten var besat med adelige befalingsmænd, hvoraf dog flere nyadlede. Kongen og hoffet ønskede aabenbart at have repræsentative folk i denne stilling. Men det var ganske vist kun faa af lensmændene fra 1660, som gik over i de ny befalingsmænds kreds. Og for den gamle adel som helhed var lensammenlægningen og de ny lønningsbestemmelser et føleligt økonomisk tab. Fra 1662 – begyndende med Bornholm – trængte efterhaanden den forandring igennem, at oppebørselen af amtets indtægter overflyttedes fra befalingsmanden og hans tjenerne til den af kongen ansatte amtsskriver, og at amtsregnskabet aflagdes i skatkammeret af denne. Amtmanden fik dog ansvaret for, at skatterne indkom i rette tid. Amtsskriverne var alle borgerlige, og her fandt da bor-

gerstanden en stilling inden for den ny statsordning, hvor regnskabs- og forretningskyndige mænd af dens midte kunde udøve en betydningsfuld virksomhed. Amtsskriveren havde, bistaaet af en ridefoged, ikke blot opkrævningen af krongodsindtægter og skatter under sig, men ogsaa tilsynet med kronens bønders forhold, skove, broer og veje og udskrivningen af soldater til militsen.

Da befalings- eller amtmændene, som de senere kom til at hedde, ogsaa mistede de gamle lensmænds militære myndighed, deres regnskabsaflæggelse for kirkernes og stifternes indtægter – der gik over til en stiftsskriver – og deres stilling som mellemmand mellem byerne og regeringen, blev tilbage kun en øverste tilsynsmyndighed inden for amtet. Mere betød stiftamtmandsstillingen, saaledes som den udformedes 1670–71.

Bystyrelsen blev underkastet stiftamtmandens tilsyn, og borgmestre og raad udnævntes af kongen, men købstæderne beholdt deres valgte taxéborgere og »eligerede mænd« – som nu indførtes i en række byer, hvor de ikke før fandtes – og stilledes ret frit, under den kommunale regnskabsførelses ansvar, hvad der ofte resulterede i »uorden og bundløs forvirring«.

De skatteindtægter, som tillagdes hær eller flaaede, oppebares af zahlkommissærer, af hvilke flaadens var underordnet skatkammeret, mens hærens zahl- eller krigskommissærer stod under generalkrigskommissær Otto Pogwisch. Naturalydelseerne til de to etater varetoges af proviantkommissærer. Tolden, konsumtionen i byerne til dens ophævelse 1662 og derefter maltaccise og accise af fremmede drikkevarer samt til 1664 (da den forpagtedes ud) stempelpapirafgiften opkrævedes af tolderne. Paa landet opkrævedes konsumtionen, som nævnt, fra april 1661 til dens ophør i 1662 af præsterne.

Den norske forvaltning vil blive omtalt i anden sammenhæng.

I hvilken udstrækning den her skitserede forvaltningsordning kan betegnes som Hannibal Sehesteds værk, lader sig ikke fuldt sikkert bestemme. Det er muligt, at han har tænkt sig overgangen fra det gamle lensstyre mindre brat, end udviklingen og kongens og hans omgivers ønsker førte med sig. Men det er samtidig en kendsgerning, at indførelsen af betegnelserne amter og befalingsmænd først fandt sted, efter at han var vendt tilbage til København, og at det grundlæggende reskript om overgangen fra lensmandsstillingen til den fastlønnede amtmandsstilling udstedtes efter en af ham ledet forhandling i kammeret paa grundlag af den deraf fremgaaede betænkning og med hans parafering. Ansættelsen af borgerlige amtsskriverer maa ogsaa siges at bære præg af hans aand. Gennemførelsen og den nærmere udformning i praxis kan han dog ikke have haft større del i, da han i tiden efter 24. maj 1662 kun opholdt sig 19 maaneder (marts 1664–oktober 1665) i København.

6. Bog.

Rigsskatmesteren og Statens Finanser

1660–1666

I. STATENS FINANSER. UDGIFTERNE TIL HÆREN OG
ARBEJDET FOR EN HÆRREDUKTION. UDGIFTERNE
TIL FLAADEN, KONGEFAMILIEN OG HOFFET,
EMBEDSMÆNDENE.

DET VAR IKKE BLOT urede og slendrian i rentekammerforvaltningen, der mødte Hannibal Sehested, da han 26. oktober 1660 paatog sig det hverv at være det danske monarkis finansminister. Statens pengeforhold havde været slette inden den letsindige krigserklæring til Sverige i 1657. Nu var de fortvivlede.

En af de første ordrer, han (29. oktober) modtog som rigsskatmester, befalede ham at akkordere med en udenlandsk pengemand, Joachim Irgens eller den jødiske hamburgerbankier Gabriel Gomez, om en række leverancer til Kronborg fæstning og garnison. Dagen efter indløb en ordre i anledning af, at borger i København Johan Ludvig begærede en kronen tilhørende gaard i Ølstykke sogn som pant for forstrækning til Københavns garnisons underhold. 9. november fik han befaling til at skaffe kanoner og ammunition til Nakskov fæstning. Paa kammerkollegiets første mødedag 13. november om eftermiddagen forhandlede en akkord med Irgens om leverancer af krudt, bly, lunter, soldaterkjoler, rug, malt, salt, humle, stangjern og – betegnende for situationen – 500 rdl. i rede penge dels til tøjhuset og garnisonen i København, dels til Kronborg fæstning. Irgens krævede herfor i alt 22.145 rdl., som skulde betales om 6 maaneder; dog havde man overtalt ham til at give afkald paa rente. I næste møde 19. november drøftedes bl. a. den førnævnte akkord med Irgens eller Gomez, en akkord med borgmester Peder Mortensen i Nakskov om leverancer til denne bys fæstning, om forstrækning af penge til dronningens »fruentimmeri«, om tilvejebringelse af foder til stutterierne paa Antvorskov og Frederiksborg og et forslag om at formaa direktørerne i det islandske kompagni til at deponere forraad af mel paa Kronborg til garnisonens behov, om det skulde blive nødvendigt. Den 22. indgav kollegiet betænkning bl. a. om indkomne anmodninger om klæde til de kongelige børn, om brændevad til hofholdningen og om klæder til Kronborgs garnison og Holmens folk. Samme dag fik rigsskatmesteren ordre til at give rentemester Mogens Friis anvisning paa

de først indkomne konsumtionspenge for hans forstrækninger til garnisonen, den 24. befaling til næste dag at sammenkalde kammerkollegiet til forhandling med rigsmarskal Körbitz og andre hofbetjente om midler til hofetatens underhold. To dage senere ønskede kollegiet bl. a. kongens resolution i anledning af »samtlige drabanternes supplikation om nogen forstrækning paa deres resterende løn for deres mangel og armods skyld«. Kongen vidste intet andet at svare, end at de skulde have »nogen forstrækning« af de første midler, som indkom. 3. december forhandlede der om de proviantforsyninger, som Kronborgs kommandant Ejler Holck krævede for de næste 6 maaneder, og det foresloges, at man til dækning af fæstningens behov bl. a. efter forhandling med den hollandske gesandt kunde udtage 2–3000 td. rug af de hollandske skibe, som ventedes fra Reval. 5. december gjaldt kollegiets drøftelse bl. a. Marseliernes forslag om gennem generalpostmester Paul Klingenberg at laane den kongelige hofetat 30.000 rdl. kontant mod betaling i Ørum len og eventuelt noget strøgods. Lad dette være nok. Fordringerne vedblev at strømme ind over rigsskatmesterens og hans kammerraader, fra garnisonskommandanterne, fra de hvervede officerer og tropper, fra hofstaten og flaadens og fra kronens inden- og udenlandske kreditorer.

Et særligt vanskeligt problem dannede – ved siden af spørgsmaalet om den vældige statsgæld og dens forrentning – den gevorbnede hærs underhold og indkvartering. Herom havde man forhandlet og stridt under stændermødet, herom vedblev man at forhandle og stride.

Ved udgangen af 1660 bestod den staaende hvervede hær af 9 rytterregimenter og 2 frikompagnier, i alt 50 kompagnier, og 7 fodregimenter og 4 frikompagnier, i alt 76 kompagnier. Hertil kom i Hertugdømmerne 2 rytterregimenter, 2 fodregimenter og 5 frikompagnier. Det drejede sig, indbefattet generalstab, artilleri og fæstningsbetjente, den nationale milits' 416 over- og underofficerer, rostjenestens 9 officerer og de tre hvervede kompagnier, som indgik i Bornholms milits, om op imod 20.000 mand, hvoraf omkring fjerdedelen i Hertugdømmerne. Udgifterne til denne styrke ansloges til over 1.200.000 rdl. aarlig. I Norge udgjordes hærens nationale udskrevne kærne af 7 fodfolksregimenter og 6 rytterkompagnier, i alt 8–9000 mand, hvortil kom 2 hvervede kompagnier, 23 dragonofficerer, artilleri- og fæstningsbetjente og generalstab. Den norske hær, hvis samlede styrke beløb sig til noget over 10.000 mand, beregnedes i aarligt underhold til det beskedne beløb af knap 170.000 rdl.

Det er omtalt, hvorledes officererne og det hvervede mandskab, for saa vidt det ikke gjorde fæstningstjeneste, i Danmark, som ogsaa i Hertugdømmerne, indkvarteredes hos befolkningen, og hvilke klager denne indkvartere-

rings tryk fremkaldte. Indtægten af hovedskatten og konsumtionen var beregnet til hærens underhold, men begge skatter indbragte langt mindre end ventet, og regeringen maatte da dels henvise tropperne til at leve af de naturalier, indkvarteringsværterne ydede, dels optage laan. 19. november 1660 fik Sehested ordre til at forhandle med præsident og borgmestre i København om forstrækning til garnisonen paa 12.000 rdl., som skulde dækkes af kopskattens provenu; slog dette ikke til, skulde differencen godtgøres af konsumtionsindtægterne, da »garnisonen ellers vilde lide nød, og dens maanedsforsplejning er allerede omme for 6 eller flere dage siden«. Tilsvarende anmodninger om laan til garnisonens behov rettedes til forskellige borgere. 9. december befalede det rigsdrosten at lade drøfte i statskollegiet, »paa hvad maade garnisonen her paa tre eller fire maaneder kunde ligeligen forlægges og underholdes, indtil man de til des underhold forordnede middel mægtig vorder, thi det til militiens underhold deputerede middel kan ej saa snart tilvejebringes, som garnisonens høje nødtørft her i vor købstad København det uomgængelig udkræver«. Samme dag eller faa dage senere paalagde et kongebrev rigsdrosten, feltherren, rigsskatmesteren og kansleren at forsamle »nogle visse deputerede af de her tilstedeværende stænder og dem med tjenligste motiver efter sagens vigtighed disponere søge, at de paa 3 eller 4 maaneders tid garnisonen iblandt sig ligeligen vilde lade fordele og underholde«. Den 12. og 13. fandt forhandlinger med et stænderudvalg sted i det islandske kompagnihus. Gersdorff anmodede her paa kongens vegne alle stænder om »at kontribuere fremdeles som tilforn til soldateskens forplejning og indkvartering«. Det vides, at universitetets repræsentanter bad sig forskaanede for denne byrde, og de andre stænderdeputerede har næppe stillet sig mere imødekommende. Ifølge Goës henviste det københavnske borgerskabs mænd til, at byens privilegier fritog dem for indkvartering, og til »det meget, som de hidtil havde gjort i den sag«. De krævede reduktion af armeen, »uden hvilken de erklærer, at alt vilde gaa til grunde«. Dette modsatte generalerne og de lavere officerer sig heftigt, og Goës mente, at kongen saa længe som muligt vilde opsætte et saadant skridt. »Her er en stor jammer blandt soldaterne i staden, som af hunger bedriver den ene insolens efter den anden paa gaderne«, skrev Duwall 11. december. »Paa landet er der ej mindre klage, da hver fjerde bonde maa holde en rytter, hvilket først ruinerer bonden, siden borgeren, som sine midler mest hos bonden haver udestaaende; fremdeles præsten, som derved mister sin tiende og saaledes sin meste velfærd, og endelig adelnen, som allerede er forarmet nok, saa at jeg tror, at hvis Eders Majst. fandt for godt dem paa nogen maade at kaessere, skulde Eders Majst. let faa en del af dem til Skaane«. At denne skildring næppe overdriver, viser

følgende hjertesuk i sognepræsten i Horbelev paa Falster H. Th. Sadolins dagbog (under 1661): »De svenske var gode, at hvo som intet haver, de gav intet, men siden krigen blev det værre i Danmark, at der maatte intet øde være, men fattige, som selv havde intet, maatte give derfor og siden 4 kvartaler 24 sk af hver skæppe korn, magasinskat, oxeskat, rytterskat, soldaterskat i fredstid, hver maaned til klæde og gevær. O, Gud bedre for fred vi fik«.

Man maatte fortsætte ad laanevejen. Der sluttedes kontrakt med Helsingørtolderen David Melving om leverancer til Københavns garnison, provianthuset og Kronborg fæstning mod anvisninger paa norske toldindtægter, og med Henrik Müller, Selio Marselis, Paul Klingenberg og konsorter om i tre maaneder at forskyde 10.000 rdl. maanedlig til hovedstadens garnison mod assignationer paa Bergens og Agdesidens lens toldindtægter. Ogsaa rentemester Mogens Friis' kredit – til et beløb af over 13.000 rdl. – beslaglagdes til garnisonens underhold med anvisning paa stempel- og konsumtionsskatterne.

Det maatte efterhaanden staa kongen klart, at den hærreduktion, som alle stænder i Danmark var enige om at fordre, og som en til København ankommet deputation fra ridderskab og prælater ogsaa ansøgte om for Hertugdømmernes vedkommende, var en uafviselig nødvendighed. 11. januar 1661 befalede han – da der »fra vor lydige stænder« var indløbet mange klager over den haarde indkvarteringsbyrde, og da rigernes nuværende hærstyrke ikke kunde underholdes »uden deres yderste skade og ruin« – Schack at lade krigskollegiet udarbejde et overslag over den maanedlige og aarlige udgift til den nuværende militi og en betænkning om, hvorledes en reduktion af denne helst burde ske, hvor stor en forsvarsstyrke til fods og til hest, der efter tidens forhold maatte anses for absolut nødvendig, og hvad militsen vilde koste, naar den var indskrænket mest muligt. Krigskollegiet opgav i sit svar – vistnok noget lavt – den samlede aarlige hærreduktion til ca. 1 mill. rdl. Til en større reduktion var krigsraaderne – med undtagelse af Frederik Thuresen, der ansaa 5000 fodsoldater og 1500 ryttere for tilstrækkeligt for Danmarks vedkommende – meget lidt tilbøjelige, selv om generalkrigskommissær Otto Pogwisch indrømmede, at landet umuligt kunde underholde de styrker, som situationen i og for sig nødvendiggjorde. Rytteriet kunde vel mindskes noget – paa betingelse af, tilføjede Korbitz, at ogsaa flaadens bragtes i stand –, men fodfolket daarligt. Man henviste her til de vanskelige ydrepolitiske forhold. Schack stemte for bevarelse af 3000 ryttere og hele infanteriet. »Ganske vist var mere nødvendigt, men landets nød kan ikke taale det«. Det er interessant at se, at

der ved denne tid gik haardnakkede rygter om, at der kunde ventes et snarligt nyt svensk angreb paa Danmark og Norge. »Generalmajor Trampe skal med ed have bekræftet disse nyheder. Imidlertid erfarer jeg af alle, som kender noget til tilstanden her, at disse rygter kun udsprede som et paaskud for at holde den krigsmagt, som trykker landet saa meget«. Saaledes Duwall; Goës angiver samme motiv til rygternes udladelse.

Den kongelige resolution af 15. januar fulgte i det væsentlige kollegieflertallets synspunkter. Der skulde i »riget« – Hertugdømmerne altsaa ikke medregnet – holdes 3000 ryttere i 3 regimenter og 6000 mand til fods i 5 regimenter. Den 18. befalede han derpaa Schack, da den den 27. november herom til Pogwisch udstedte ordre ikke var tilkommet, at indlevere til skatkammeret en rigtig fortegnelse over alle krigskollegiets betjente og alle officerer med angivelse af deres løn, og gav samtidig rigsskatmesteren ordre til hos krigskollegiet at forlange en specifikation over, hvad der behøvedes til fæstningsværkerne i Danmark, og anvise midler dertil. En uge senere bad han kammerkollegiet overveje, hvilket len i Jylland man i dette øjemed bedst kunde afhænde.

Den maade, hvorpaa krigskollegiet med kongens samtykke udførte reduktionen, er karakteristisk for »martialisternes« uvilje mod de nedrustningskrav, som rigsskatmesteren og hans kollegium repræsenterede. Der ophævedes vel 5 regimenter, men størstedelen af mandskabet fra disse og de ophævede kompagnier afgaves til andre regimenter. Antallet af gevorbent fodfolk nedsattes ikke, og der opretholdtes i kongeriget en hvervet styrke paa ca. 10.000 mand. Bemærkelsesværdigt er det ogsaa, at de afskedigede regimentschefer alle var mænd af dansk adel: Hans Friis, Knud Urne, Mogens Kruise og Ove Thott. At kammerkollegiet var meget lidt opbygget over det militære kollegiums holdning, lyser ud af den forestilling, det 13. februar indgav i anledning af en fra dette modtaget memorial om udgifterne til fæstningernes reparation, hvori de bl. a. krævedes yderligere 500 rdl. maanedlig til den københavnske fæstningsgarnisons underhold. Man henviste til, at kongen uden resultat havde ladet grev Bentzon i Hamburg sondere, om nogen vilde forstrække kronen den nødvendige sum mod pant i jordegods, og forespurgte pikeret, om kontrakten om leverancer af materialer til Kronborgs fæstning skulde afsluttes af skatkammeret, som hidtil, eller af krigskollegiet, og hvorfra midlerne skulde tages. Kongen vidste, at kammeret »aldeles ingen forraad« havde, da der intet indkom hverken fra lenene eller toldstederne – »saa at man haver mødsommelighed nok at laane og borge, hvis man til adskillige smaa uforbigængelige udgifter daglig behøver«. Hvad de 500 rdl. tillæg til garnisonen angaar, var

der *før* reduktionen ikke anslaaet mere til garnisonens underhold end 10.000 rdl. maanedlig. Den skulde da *efter* reduktionen kunne nøjes med mindre, saa ogsaa tøjhusets folk kunde lønnes af de 10.000.

Intet under at forholdet mellem de to kollegier var paa bristepunktet. »Hr. rigsskatmesteren vil«, klagede krigssekretær Herman Meier 2. marts til Schack »ikke give kommissær Lassen saa mange penge, som han behøver til betaling af garnisonen . . . jeg hører ogsaa, at der arbejdes paa en separation eller tabel, hvorved krigskollegiet skal separeres fra kammeret paa samme maade som kancelliet. Vil ikke haabe, at de tilsender os den saadan, som det skete med kancelliet, som intet vidste derom, før de modtog tavlen og sammen med den kongelige befaling om at rette sig efter den«.

»Vort kollegium«, skrev han en uge senere til rigsfeltherren, »er i den stand, at det er lige ved at gaa under. Vi faar ingen resolution, end mindre penge, og alle raaber »Korsfæst« mod krigsmagten«. 30. marts klagede han: »alle vore forestillinger bliver af os overgivet til Hans Majst. og af denne strax efter til rigsskatmesteren og rentemestrene, og vi faar ikke det ringeste svar«. Skønt der paany sattes rygter igang om forestaaende svenske angreb (bl. a. paa Bornholm), og skønt Duwall var af den mening, at man i Danmark behøvede en stærk hær for at opretholde kongens myndighed – thi »alle stænder, især adelen, er uenige med kongen og det ny regimente, som mest gaar ud paa at besvære dem med tunge paalæg« – kunde Frederik III. ikke sidde rigsskatmesterens og finanskollegiets forestillinger overhørig. Det har vel heller ikke undladt at gøre indtryk paa ham, at det københavnske borgerskabs repræsentant i krigskollegiet Frederik Thuresen med styrke vedblev at hævde det borgerlige nedrustningskrav og 12. februar indgav en klage fra hovedstadens borgere over indkvarteringen af den kongelige garde, og at der indløb en række klager over indkvarteringsbyrden fra det øvrige land. 9. marts lod kongen krigskollegiet vide, at han skønnede, at militsens underhold trods den reduktion, som havde fundet sted, stadig tyngede for haardt paa hans undersaatte. Der skulde derfor ved hvert af de tre rytterregimenter aftakkes et kompagni. Ogsaa i Hertugdømmerne fandt aftakninger sted, saaledes at hærudgifterne paa papiret nedsattes til 626.000 rdl. i Danmark og 180.000 rdl. i Hertugdømmerne.

I betragtning af, at statens aarlige gennemsnitsindtægt – med fradrag af naturalieskatter, visse norske skatteindtægter og indtægten af det afhændede krongods, for hvilket der ikke betaltes rede penge – for aarene 1661–62 (ganske vist noget for lavt) er beregnet til 414.000 rdl. i Danmark, 369.000 rdl. i Norge og 139.000 rdl. i Hertugdømmerne, var dette hærbudget dog stadig uoverkommeligt. I april maatte der laanes yderligere 10.000 rdl. hos Selio Marselis mod assignation paa tolden i Norge til den

københavnske garnisons underhold og 20.000 rdl. til flaadens og andet hos huset Texeira i Hamburg, i maj 10.000 rdl. af huset De Lima i Hamburg. I maj og juni optoges et laan hos Joachim Irgens paa 15.000 rdl. til Holmens og flaadens folk, samtidig med at store leverancer af ammunition og vaaben ydedes af ham, Selio og Gabriel Marselis, Jakob Gomez og huset A. B. Berns. Ogsaa Christoffer Gabel maatte forstrække kongen med penge.

Baade fra adelens og de andre stænders side fortsatte klagerne over indkvarteringsbyrden og de store hærudgifter. Utvivlsomt som modtræk herimod lod Schack i krigskollegiet i anledning af meddelelser om svenske rustninger 31. maj afholde en raadslagning om, hvorledes man skulde forholde sig, »hvis de vilde forsøge noget mod Hans kgl. Majst.s lande«. »Martialisterne« lod senere udsprede et rygte om, at de svenske var faldet ind i Holsten, og at rigsskatmesteren stod i forræderisk forbindelse med fjenden. Kongen gav ifølge Duwall ordre til at efterspore ophavsmanden til dette rygte – det viste sig at være en ordonnansrytter med breve til Schack –, som skulde eksemplarer afstraffes. Hvor stærkt krigskollegiets harme vendte sig mod skatkammerkollegiet og dets chef, fremgaar af en skrivelse, som det militære kollegiums tilstedeværende assessorer – med undtagelse af Henrik Bielke – i begyndelsen af august 1661, strax efter Hannibal Sehesteds afrejse til arvehyldingen i Christiania, stiledede til kongen. Man tvivlede, hed det her, ikke om, at kongen ved oprettelsen af kollegier havde haft til hensigt, at hvert kollegium skulde holde sig til sit særlige omraade. Krigskollegiet nødtes imidlertid nu til at paatale, at visse andre kollegier »ikke alene angriber os, men nogle af deres ministre endog modarbejder os og forhindrer os i at udrette, hvad vort embede kræver«. Det maatte med smerte iagttage, at skatkammeret greb ind i krigskollegiets domæne ved at drage sager og personer, som vedkom krigsvæsenet, ind under sig, ved at afgive skøn om munitions og vaabens kvalitet, ved at ansætte officerer og uden krigskollegiets vidende udfærdige bestallinger. »Kammeret fremsætter ganske vist det paaskud, at det gør saadant for at kende Deres Majst.s udgifter eller moderere dem. Men, naadigste konge, naar det er Deres naadigste vilje og godtbefindende at holde saa mange krigsfolk til opretholdelse af ro i rigerne og afværgelse af overfald ude fra og at holde dette folk delt i saa mange regimenter eller kompagnier og trakteret efter Deres publice-rede reglement, hvad kommer det kammeret ved . . .« »Vi vil ikke berøre, hvorledes vore overleverede memorialer bliver censurerede, og hvilke midler man søger frem for at gøre os forhædte, som om, naar vi eragter noget for nødvendigt til fæstningerne eller militien og begærer det, ligesom vor egen interesse søgtes ved saadanne erindringer«.

Skrivelsen slutter med en bøn, om kongen vilde sikre krigskollegiet den

til varetagelse af hans bedste nødvendige »kraft« og »maintenere enhver, som han har sat deri, og hvis troskab han har sporet ved ydet pligtskyldigste tjeneste i den viderværdige tid, da andre sad stille, ved sin charge og tjeneste«.

Det er tydeligt, at det militære kollegium har villet udnytte et øjeblik, da rigsskatmesteren var bortrejst fra hovedstaden og hans stilling af flere aarsager syntes rokket, til at lange kraftigt ud til finansstyrelsen og dens pacifistiske tendenser. Skatkammerkollegiets forestillinger og folkestemningen havde dog paa ny gjort Frederik III. betænkelig. I juli aftakkedes en fodfolkseskadron, og 1. august – faa dage efter Sehesteds afrejse til Norge – underskrev kongen en skrivelse til Schack (paraferet af Th. Lente). Han henviste her til de store vanskeligheder, rytteriets underhold skabte, og udtalte, at han næsten daglig overvældedes af klageskrifter fra baade hovedstad og land. Feltherren skulde derfor lade krigskollegiet raadslaa, om og hvorledes »en nærmere menage« kunde foretages i hærordningen til nogen lettelse for undersaatterne, eventuelt ved reduktion af fodfolkskompagnierne. Reduktionen burde indrettes saadan, »at vore i forvejen udmattede undersaatter kunde skaffe de nødvendige midler til underhold af de tiloversblivende tropper, være i stand til at bære byrden og forblive ved deres gaarde«. Næste dag efter dansk prædiken vilde kongen afholde et raadsmøde, hvori ogsaa krigskollegiets assessorer skulde deltage. Han bad Schack give Hans Nansen underretning; statskollegiets andre assessorer var gjort bekendt med sagen.

Om et saadant udvidet statskollegiemøde, ved hvilket kongen synes at have paatænkt selv at være til stede, virkelig har været afholdt, fremgaar ikke af overleveringen. Det vides blot, at reduktionsproblemet 2. august var til debat i krigskollegiet, hvor en kongeskrivelse til feltherren oplæstes. Kollegiets flertal var mod videre aftakning paa et tidspunkt, da – som Schack fremhæver – de svenske havde skibe i søen og var fuldt rustede; men kongen nedsatte nu 4. august en kommission, bestaaende af Schack, Rantzau, Otto Pogwisch, Hans Nansen og Christoffer Gabel, til at forhandle om en reduktion af landhæren. Der opsattes 12. august en kommissionsbetænkning, som har karakter af et kompromis mellem den finansielle tvangssituation og de militære ønsker. Man foreslog at aftakke forskellige mindre nødvendige officerer og artilleribetjente, nedsætte tallet af fodregimenter i Danmark fra 6 til 4, dog med forhøjelse af de enkelte kompagniers styrke, saaledes at i alt kun 800 mand afgik, og hvorved man mente at kunne spare ca. 70.000 rdl. aarlig. Til gengæld kunde der af de hjemsendte to landregimenter formeres 4 nationale regimenter, ved hvilke de fra de gevorbne regimenter afgaaede officerer kunde ansættes. Vi møder

her tanken om en reorganisation af den nationale milits, men med overvejende ikke-danske befalingsmænd. Rytteriet var man betænkelig ved at reducere. For Norges vedkommende kunde man gaa med til at ophæve ét af de 7 fodregimenter, men det derværende rytterregiment burde da øges fra 600 til 1000 mand, til hvis underhold der efter det svenske »indelningsverk«s forbillede kunde udlægges 1200 bøndergaarde, til en udgift for kronen paa 24.000 rdl. aarlig. »Højest fornødent« var det desuden, at der i Norge anlagdes mindst tre hovedfæstninger, én i det norden- og to i det søndenfjeldske. Man nølede imidlertid paa grund af modstand i krigskollegiet med at føre dette forslag ud i livet, før der 7. november, da klagerne over indkvarteringen vedblev med stor kraft, var afholdt et »krigsraad« i »kongens gemak« i nærværelse af Schack, Kørbitz, Frederik og Hans Ahlefeldt og Gabel. Schack udtalte her, at han som fremmed ikke kunde afgøre, om landet kunde bære den bestaaende militærbyrde, men han maatte anse den nuværende hærstyrke for absolut nødvendig. Han gik dog med til augustbetænkningens hovedpunkter og fik tilslutning af de andre mødedeltagere med undtagelse af Gabel, der vilde nøjes med 6000 mand hvervet infanteri og 1200 ryttere i kongeriet for at lette befolkningens byrder og vinde dens hengivenhed for kongen.

Den ordning, hvorom man enedes, faldt i det hele sammen med Schacks forslag: 4 fodfolksregimenter paa i alt 6400 mand og et rytteri, bestaaende af livgarden, livregimentet og 10 enkelte kompagnier, i alt ca. 3000 mand, samt de 4 landregimenter. Omkostningerne ansloges til ca. 700.000 rdl. aarlig for hele riget (deraf 450.000 rdl.: Danmark) foruden 128 gaarde til landofficererne i Danmark og 1300 gaarde til rytteriet og infanteriofficererne i Norge.

Dette var dog summer, som for Danmarks og Hertugdømmernes vedkommende umuligt kunde skaffes, hvis der skulde opnaas balance paa statsregnskabet, saa meget mindre som der samtidig efter krigskollegiets forslag ofredes meget betydelige summer paa fæstningsbyggeri. Om dette var der paa grundlag af en memorial fra krigskollegiet forhandlet i statskollegiet 3.-6. maj 1661, før Sehesteds afrejse til Norge. Det er sandsynligt, at vi sporer rigsskatmesterens stemme, naar der i en (vistnok ikke afgivet) betænkning af 4. maj udtales, at »landet hverken kan udstaa at underholde sufficenter militsen til dets defension, ej heller Ed. kongl. Majst.s skibsflaade nu er ved magt«, men kollegiets flertal gik i øvrigt ind paa planen, idet det foreslog at begynde med København, da det i øjeblikket var svært at skaffe midler til mere. Kongen pressede imidlertid paa og gav 23. maj rigsskatmesteren ordre til snarest at anvise generalkrigskommissæren konsumtionen af København, Sjælland og Fyn til fæstningsbyggeri. Lederen af dette blev

den hollandske officer og ingeniør Henrik Ruse, 1664 adlet Rūsensteen, som 1661 ansattes som oberst, generalkvartermester og overinspektør over fæstningerne. Ruse foretog en omfattende udvidelse af Københavns kastel, saa at dette fik karakter af et helt nyt anlæg, »Frederikshavn« kaldet, med dobbelte brede grave og fem store bastioner, opført til forsvar ikke alene mod ydre, men sikkert ogsaa mod kongemagtens indre fjender. Samtidig med kastellets bygning, der fuldførtes 1661–66 og kostede mange gange mere, end statskollegiet havde foreslaaet, gennemførte Ruse en forbedring af de mindre fæstninger: Kronborg, Nyborg, Korsør, Nakskov, Fredericia (Frederiksodde) og Frederiksort i Slesvig, der opførtes, hvor det nedrevne Christianspris havde staaet. I Norge arbejdedes der navnlig paa Halden, der nu kom til at hedde Frederikshald, og Frederikstad. Den stedfundne reduktion tilfredsstillede ikke det danske folk og især ikke Københavnerne. Duwall hørte, at der skulde være faldet nogle skarpe ord mellem ærkebiskop Svane og Schack i den anledning. Ogsaa det ny kastel vakte den største uvilje blandt borgerskabet, som frygtede, at det var rettet mod det, og at der paatænktes en indskrænkning af byens privilegier. Da Hannibal Sehested i begyndelsen af februar 1662 var vendt tilbage til København efter sit besøg i England, under hvilket hans hjemlige fjender havde arbejdet energisk imod ham, mens dog samtidig hans uundværlighed for regeringen baade i finansiel og diplomatisk henseende følte meget stærkt, optraadte han paa ny som talsmand for en radikal nedsættelse af militærudgifterne. Strax efter rigsskatmesterens hjemkomst erfarede Duwall, at der igen var tale om en hærreduktion. Blandt tilhængerne af denne fremhæver generalløjtnant Jørgen Bielke i sin selvbiografi sig selv og nævner desuden dronningen, den øverstkommanderende i Hertugdømmerne feltmarskal Eberstein, der var en bitter modstander af Schack, og en af det slesvigholstenske ridderskabs ledende mænd, den begavede landraad og klosterprovst Godske Buchwald – der havde samvirket med Sehested i oktoberdagene 1660 – mens Gabel nu havde ord for at støtte rigsfeltherren.

»Man har i disse dage«, meddelte 3. marts Duwall, »forhandlet reduktionen af rytteriet, og man tror vel nu som tilforn, at de, der raader dertil, vil prævalere; men man frygter tillige, at naar kongen har givet sit samtykke, vil det blive paalagt disse mænd at gøre forslag til, hvorledes sagen bedst og bekvæmst kan iværksættes, og imidlertid vil modpartiet komme med nogle falske nouvelles om en eller anden ny alarm, hvorved det hele enten skal drages i langdrag eller ganske omstødes. Dette har man allerede tidligere praktiseret«. Man tager næppe fejl i at spore rigsskatmesterens indflydelse, naar den svenske resident i samme brev kan melde, at deputerede fra den københavnske borgerstand og gejstlighed to gange havde haft

audiens hos kongen. »I den første audiens søgte de ved bønner, i den anden ved mere indstændige forestillinger at bringe Hans Majst. fra at lade opføre det citadel, hvis anlæggelse er bestemt. De udlod sig med, at han havde set prøver nok paa deres troskab, saa at der nu ikke mere end forhen behøvedes noget kastel for hans kongelige persons sikkerhed. Skønt adelen ikke har været med de andre stænder (hos kongen), tror man dog, at den i højeste grad understøtter dette anliggende. Dersom Hans Majestæt lige fuldt skulde ville blive ved sin bestemmelse, saa mener man, at det vil gøre gemytterne meget koldsindige til hans tjeneste«.

»Paa reduktion af rytterne til 4 livkompagnier arbejdes nu stærkt«, skrev 9. marts 1662 den velunderrettede plønske hofraad Otto Mauritius til sin herre, hertug Johan Adolf. »Mod rigsskatmesteren og feltmarskal Eberstein staar herr feltherren og general Hans v. Ahlefeldt«. De første henviste til landets nød og til, at rytteriet paa grund af landenes adskillelse ved Store Bælt ikke dueede til offension og heller ikke meget til defension; de sidste pegede paa faren fra Sverige og adelens og de andre stænders utilfredshed med udviklingen. »Sidste fredag (da alle granderne var gæster hos general-løjtnant Hans v. Ahlefeldt) udtalte Godske v. Buchwald, at rytteriet mere var landet til devastation end konservering, da det hverken nyttede til defension eller offension, og at dronningen allernaadigst havde befalet at berette Hans kgl. Majst. dette. Hertil svarede feltherren, at han (Buchwald) som gejstlig var bedre til at regere klostre end militien«. Stemningen var saa ophidset, at de to herrer kastede deres vinglas for hinandens fødder. Rantzau, med hvem Sehested ved denne tid sagdes at »begaa sig nogenlunde«, synes under disse forhandlinger at have holdt sig i baggrunden. Han var syg og fik snart efter tilladelse til at rejse paa et kurophold i Tyskland.

8. marts kunde Duwall meddele sin regering, at rigsskatmesteren »forestillede kongen, at riget umuligt kunde bestaa paa denne fode. Som det nu gik til, foreslog indtægterne af landet næppe til at underholde hans taffel og at lønne hans betjente, mens flaaden og saa mange andre nødvendige ting tog skade og forfaldt ved forsømmelse og vanrøgt«. Man burde paa Sjælland nøjes med det mandskab og de officerer, som behøvedes til garnisonerne. Kongen havde jo aldeles intet at befrygte fra nogetsomhelst sted. Bibragtes der Hs. Majst. nogen mistanke, saa kom den kun fra de personer, som mere søgte deres egen end kongens eller rigets fordel. Disse forestillinger har baade kongen og dronningen optaget vel, og alle nærer det haab, at noget godt og for undersaatterne nyttigt vil paafølge«.

Hvad den svenske resident giver, er naturligvis ikke et fuldt nøjagtigt referat af Sehesteds ord til kongen. Rigsskatmesteren har naturligvis udtrykt sig mere forsigtigt. Han stod imidlertid (som vi skal se) med en varm anbe-

falingsskrivelse fra kong Karl II. og løfter om et intimere engelsk-dansk samarbejde i ryggen og udset til at slutte en dansk-fransk alliance, stærkere, end han havde gjort siden oktober 1660. Og de ord, Duwall, der havde gode informationsmuligheder, lægger ham i munden, svarer forbavsende godt til det syn paa dansk militær og finanspolitik, som fremtræder i hans »politiske testamente«. At paastanden om, at Danmark hverken behøvede at befrygte angreb fra svensk eller nogen anden side, var rigtig, skal senere vises.

Duwall havde ret i, at kongen ikke forblev upaavirket af rigsskatmesterens forestillinger. 6. marts underskrev Frederik III. en skrivelse til feltherren, hvori han fremhæver befolkningens nød paa grund af den ustandne krig og sidste aars misvæxt. Den kunde i det lange løb ikke underholde den nuværende krigsstyrke »uden sin totale ruin og ødelæggelse«. Imidlertid ansaa kongen militien for nødvendig under de vanskelige tidskonjunkturer og vovede ikke at reducere den mere, end det allerede var sket »og derved sætte os og vore riger og lande paa samme gang ud af al consideration og i største hazard«. Han bad derfor Schack paa ære og samvittighed udtale sig om, hvorvidt landet kunde underholde den nuværende styrke uden største ruin, om man ved salg eller pantsættelse af gods kunde skaffe midler til i alt fald et halvt aar endnu at underholde den del af krigsmagten, hvis aftakelse var nødvendig for at lette folkets byrder, endelig – i benægtende fald – (»hvad vi dog ikke vil formode«) – hvilken reduktion der da var sikrest og nyttigst.

Nu som før stødte reduktionstanken paa heftig modstand i krigskollegiet. Schack erklærede i sit svar paa kongens proposition, at han ganske vist ikke kendte rigets ydeevne undtagen for sit eget amts og sine egne godsers vedkommende. Her var det imidlertid hans erfaring, at klagerne over militærbyrderne især havde deres grund i ridefogeders og skriveres ulige fordeling af disse og i det forhold, at hele indkvarteringsbyrden hvilede paa jordbesiddelsen, mens »rentenerer« og andre velhavende folk skaanedes. Midlet til at komme disse onder til livs var den længe ventede matrikel. Hvad angik midler til gardens og rytteriets underhold i de kommende 7 maaneder (86.000 rdl. pr. maaned i Danmark og 31.101 rdl. i Hertugdømmerne), maatte det blive skatkammerets sag at stille forslag. Det var jo, udtalte feltherren ikke uden spydighed, det, »som bedst kender E. k. M.s godser og intrader og har befordringen af E. k. M.s kredit til sin egentlige opgave«. Var det absolut umuligt at skaffe disse penge, kunde militien i Danmark reduceres til en udgift af 30.000 rdl. pr. maaned. Men i saa fald havde man ikke mere en »camp volant«, men kun fæstningsgarnisoner. Og Schack vilde da for sin person være undskyldt, hvad statens sikkerhed an-

gik, »saa som jeg holder bevarelsen af krigsmagten for det sikreste og derfor ogsaa det allernyttigste«.

Omtrent samtidig med drøftelserne mellem konge og feltherre overgaves der ifølge Duwall den førstnævnte en »remonstrance« – af ukendt herkomst, selv om man gættede paa en bestemt ophavsmand – som advarede ham mod de svenske rustninger. »Vist er det, at der opponeres meget mod reduktionen; thi skulde denne finde sted, vilde den meget, om ej ganske, betage krigskollegiets autoritet«.

Overfor Schacks og krigskollegiets modstand stod imidlertid en omtrent enstemmig folkeopinion og umuligheden af at skaffe midler til underhold af krigsmagten paa den nuværende fod. Efter at have overvejet feltherrens svar og næppe uden fortsat energiske forestillinger fra rigsskatmesterens og hans meningsfællers side gav Frederik III. generalkrigskommissær Otto Pogwisch ordre til at udarbejde en oversigt over den samlede hvervede styrke, dens fordeling og indkvartering og udgifterne til dens underhold og til at erklære sig om, »hvoreledes noget derudi i fredstider kunde reduceres, saa at landet og militien uden begges totale ruin tillige kunde underholdes og herefter bedre konserveres«.

For Pogwisch var den sidste opgave, som hans erklæring af 20. marts viser, aabenbart ikke nogen let sag. Han angav det aarlige udgiftsbeløb til landkrigsmagten i Danmark til 442.403 rdl. og foreslog forskellige mindre indskrænkninger, hvorved der i alt kunde spares 89.725 rdl. Men derefter foreslog han en reduktion til 300.000 rdl. som det højeste, landet i øjeblikket kunde bære. Iværksattes en saadan reduktion ikke snarest, »er at befrygte, at militien mærkeligen skal aftage og forgaa«. Saafremt matrikelarbejdet fremmedes, kunde der dog maaske findes en bedre maade til byrdernes fordeling.

Sammenlignet med Schacks »votum« viser generalkrigskommissærens erklæring, at krigskollegiet befandt sig i retræten.

Før Pogwisch's erklæring forelaa, havde kongen 17. marts befalet grev Rantzau, rigsskatmesteren og Gabel at drøfte denne med ham og tillige overveje, hvordan de forseelser og forsømmelser, der var begået ved opkrævningen af midlerne til hærens underhold, kunde undgaas. To dage efter paabød et aabent brev, at, da kongen havde erfaret »den store besværing«, undersatterne havde haft af militien, skulde generalkrigskommissæren, saafremt officerer eller menige begik nogen »insolens« mod kvarterværter eller andre eller ikke lod sig nøje med det forordnede underhold i penge eller naturalier, sørge for de skyldiges afstraffelse.

Den 24. mødtes de tre kommissærer med Pogwisch. Resultatet af drøftelsen blev bl. a., at de anbefalede, at de hidtidige midler til hærens under-

hold, ogsaa indkvarteringen, afløstes af en skat – betalt kvartalsvis – paa 1/2 rdl. aarlig af hver td. htk., der skulde samles af generalkrigskommissæren og udgives af ham efter kongens befalinger og ordinanser. Efter Pogwisch's angivelse var der i Danmark af jord, som »endnu var ved magt eller nogenledes solvable« – bortset fra byerne – ca. 600.000 td. htk., der altsaa kunde yde 300.000 rdl. Af købstæderne uden for København kunde, naar konsumtionen forbeholdtes kongen, ventes ca. 15.000 rdl. paa grundlag af en af generalkrigskommissæren foretaget ansættelse, der modsvarede 1/2 rdl. pr. td. htk. af landet. Disse 315.000 rd. »ville være den fundus og indtægt, som til militiens underholdning af landet skulde oppebæres«.

Den nuværende udgift var af generalkrigskommissæren angivet til 442.403 rdl., men maatte, hvis de gemene knægte til fods maanedlig skulde have 3 rdl., forhøjes til ca. 470.000 rdl. Forskellen mellem dette beløb og de 315.000 rdl., altsaa 155.000 rdl., kunde nedbringes til 60.000 rdl. ved forskellige reduktioner. De 60.000 rdl. maatte tages fra kongens ordinære indtægter, »helst dersom E. kongl. Majst. endnu naadigst eragter, at disse vanskelige tiders konjunkturer og tilstand til det kongl. arvehouses sikkerhed ingen videre afgang kunde tillade«.

Til slut fremhævede de tre herrer, at de i deres betænkning havde taget hensyn »baade til undersaaternes saa og militiens velstand og satisfaktion efter materiens og indleverede overslags beskaffenhed«.

Denne betænkning er formodentlig opsat af Sehested, der var den eneste af de tre kommissærer, der skrev anstændigt dansk. Men den betød naturligvis fra hans synspunkt set et langtfra tilfredsstillende kompromis. Og det lykkedes ham under de følgende forhandlinger, hvis enkeltheder vi kun delvis kan følge, at bevæge kongen til en yderligere nedskæring. 10. april meddelte Frederik III. Schack, at han havde besluttet at ville deputerer 350.000 rdl. aarlig til »vores ordinarie militaries underholdning og udgift her udi riget«. En saa betydelig reduktion var naturligvis en stram mixtur for feltherren og hans kollegaer, men det var samtidig umuligt for krigskollegiet at angive, hvorfra midler til en større hærstyrke skulde tages. I maj forelaa et »Proiect von reduction . . . nach Ihr Maytt dessein«, der nedskar udgifterne til 340.885 rdl. og formindskede hærstyrken med 2270 officerer og menige. 13. maj rejste imidlertid Hannibal Sehested ud paa sin store sendefærd til Vesteuropa, og de følgende ugers overslag bragte hærbudgettet op paa ca. 371.000 rdl. aarlig. Den gevorbne hær i Danmark sattes til 6767 mand, hvortil kom den udskrevne hærs 280 befalingsmænd. I Hertugdømmerne beholdtes 2624 mand, der kostede 130.000 rdl. aarlig, i Norge synes man at have fastholdt ordningen af november 1661, hvorefter hæren var paa 11.000 mand, hvoraf 1500 hvervede, med en aarlig

udgift paa 89.667 rdl. Den samlede hærstyrke var da paa ca. 21.000 mand og kostede 591.500 rdl. aarlig foruden indtægten af de 128 gaarde i Danmark og 1300 gaarde i Norge, som var tillagt hæren. Af midlerne skaffedes i Danmark 306.840 rdl. ved matrikelskatten paa landet, 64.500 rdl. ved den tilsvarende skat i købstæderne. Ogsaa i Norge og Hertugdømmerne dækkedes hærudgifterne ved skatterne.

Hannibal Sehested og hans collegium havde, med folket bag sig og støttet af den finansielle nødsituation, vundet en sejr over de militære myndigheder, saa stor, som kongens ønsker om dog at have en nogenlunde stærkt hvervet hær tillod. Hvor bittert krigskollegiet følte dette, fremgaar af Herman Meiers ord i et brev til Schack fra denne tid: »In summa: den ringe militie, som er den reelleste assekurance for det kongelige arvehus, lægges overalt for nid og had« »Hadet«, hed det i et senere brev fra Meier (af 26. august), hvori han klager over hartkornsskatternes utilstrækkelighed, »gaar ud over krigskollegiet, som landet tillægger skylden for, at Hs. Majst. holder mere folk paa benene, end undersaatterne nu formaar at bære«. »Af hadet er der ogsaa opstaaet en frygt for nævnte collegium, som om det søgte en magt for sig selv, hvorfor al respekt og med denne al indflydelse er betaget dette collegium. Til alt dette bidrager saa vel civile som militære betjente, og jeg tør ikke betro pennen, hvad jeg ser og hører«. »Jeg har mange fjender ved hoffet«, klagede i juli den norske øverstkommanderende Claus Ahlefeldt, Sehesteds gamle uven. Og den ivrige absolutist, militarist og fjende af den danske adel, generalauditør Poul Tscherning skrev samtidig til sin chef: »Gaar nu militsen til grunde, vil civiletaten snart følge efter, thi vana consilia sine armis, og som forholdene nu er, maa den fremtidige regeringsform i alle henseender mainteneres ved kaarden«. Denne udtalelse giver i en nøddeskal »martialisternes« statsopfattelse, i diametral modsætning til det anonyme consiliums og »Somnium Gersdorphanum«s advarsler mod en ved vaaben skabt regeringsforandring, der affødte »intestina bella« og til de københavnske ønsker om »god fortrolighed« mellem alle stænder. Og denne opfattelse havde ingenlunde tabt sin magt over kongen og hoffet.

Indtil de ny matrikelskatter indgik – og i øvrigt ogsaa derefter – var hær og fæstningsudgifterne ogsaa efter den sidste reduktion en tung byrde for det fattige danske samfund. Den svenske agent Peter Chambers konstaterede i maj 1662, at de københavnske borgere var i højeste grad forbitrede over, at man stadig vilde paalægge dem at underholde garnisonen. De »taler derhos meget farlige og betænkelige ord. Kort sagt, det ser helt farligt ud blandt disse folk, og de er yderst misfornøjede med den ny regering.« En maanedstid senere kom han paa et vinhus i København i snak

med et par borgere fra Malmø. De udtalte, at hvis den svenske porttold ikke var, vilde mange af de fornemste københavnske borgere være flyttet til Malmø, »og de nævnte vel 20 af de bedste borgere her i staden, der endnu var sindede at drage over, naar kun denne porttold blev afskaffet.« »Vel er det sandt«, sagde de, »at vi har besvær; men saa tillades det dog ej vore soldater at gøre os nogen overlast eller vold, som her dagligen sker, og hvis kun Hs. Majst. [den svenske konge] vilde give os nogen lindring, tror vi, at hele København skulde flytte over til Skaane.

Aaret efter, i juni 1663, skrev den ny svenske resident Gustav Lilliecrona, at hvis adelen ikke fik tilfredsstillende kongelig resolution paa forskellige ansøgninger, vilde den maaske lade sig mærke med sin misfornøjelse »og forbinde sig med den øvrige hob, der rigtignok i førstningen pralede af store vilkaar og privilegier, men som nu er saa meget mere utaalmodig, siden den plages med saadanne byrder, hvorfra den mente sig befriet«. Da han i februar 1663 sendte den svenske rigskansler en designation over den danske hærstyrke (beregnet til en aarlig udgift for hele monarkiet paa 384.000 rdl. foruden over 140.000 rdl. til fæstningerne), udtalte han: »Det er alt, hvad landet kan taale, og det er utroligt, hvad disse provinser maa kontribuere dertil«. Fra militærets side benyttede man det gamle middel for at dæmpe misstemningen. I juni 1663 fandt den hollandske resident Jacob le Maire den danske hovedstad grebet af en panisk skræk for et svensk angreb; en nat sloges der alarm i byen, og alle soldater og officerer og kongen selv var paa voldene.« Nogle mener, at det er et paafund af de høje officerer, som ikke gerne vil, at nogle tropper skal afskediges og paa denne maade har villet overtønde kongen om nødvendigheden af at beholde disse tropper, som de andre ministre ønskede aftakkede for at befri landet for dem«. Vi ved, hvad le Maire da ikke vidste, at panikken delvis skyldtes meddelelserne om Corfiz Ulfeldts forræderiske forhandlinger med kurfyrsten af Brandenburg, men at officererne ikke har formindsket faren er givet. 19. februar 1665 spadserede tre lybske matroser for sjovs skyld fra Landskrona over det islagte Øresund. »Derover blev der her i staden en saadan alarm, at hele rytteriet blev udkommanderet langs stranden; hele natten maatte saavel borgerne som soldaterne holde vagt«. I de følgende dage toges yderligere forsvarsforanstaltninger. »Al denne mistro«, skrev Lilliecrona, »kommer fra disse militærpersoner, som bruger den ringeste apparence til at gøre sig nødvendige«. »Skønt det«, var i september 1663 le Maires dom, »ikke er troligt, at de svenske skulde søge at forstyrre freden og venskabet med dette rige, saa er der dog en saa indgroet mistro mellem disse to folkeslag, at de paa det mindste skin mistænker hinanden, hvilket er aarsagen til, at de, skønt i fred med hinanden, holder et saadant antal

ryttere og fodfolk, at deres lande og bønder bliver besværede i den grad, at de midt under freden føler krigens byrde«. Det er dog hoffets og krigskollegiets mere end den danske befolknings stemning overfor Sverige, Høllænderen her giver udtryk for.

Hannibal Sehested søgte ved sin diplomatiske virksomhed, som vi skal se, at fjerne grundlaget for denne stemning. Men han formaaede ikke at bringe militærbudgettet yderligere ned. Under hans fraværelse som ambassadør i Paris, London og Haag (maj 1662–marts 1664) gik Gabel, som nu blev den ledende i skatkammeret, med til – da, som han skrev til Sehested, »der Herr Feldherr und Generalcommissarius Powisch meinen, das(s) kein chrlicher Patriot, der es treure meint, darunter mit raisson reden könnte« – at der ved siden af hartkornsskatten (1 sletdaler) i oktober 1662 for at forsyne fæstningsmagasinerne og faa proviant til flaadens udskreves en kornskat paa en Aaboskæppe af hver td. htk. De samlede hærudgifter kom herved op paa ca. 445.000 rdl., hvoraf ca. 384.000 rdl. til den hvervede hær. Ved den ny indtægtsfordeling af april 1663 tillagde Frederik III. militæretaten 463.000 rdl. foruden 147.920 rdl. til den norske hær. Samme aar oprettedes der et nyt regiment i Norge, og da det kneb med her at faa de til militiens underhold bestemte skatter ind, fik den norske generalkrigskommissær Erik Banner i april 1664 bemyndigelse til, om nødvendigt, at inddrive dem ved militær eksekution. I oktober 1664 fik den ny statholder i Norge, Ulrik Frederik Gyldenløve, befaling til at skaffe de nødvendige midler til befæstning af Bergen efter den luxembourgiske ingeniørofficer Johan Caspar Cicignons planer, i januar, februar, maj og juni 1665, til dels i overensstemmelse med de af ham indgivne forslag, om tilvejebringelse af midler til fæstningsbyggeriet og den norske militi i almindelighed. En del af udgifterne hertil maatte laanes fra søetatens midler, og store bryderier voldte udlægget af gaarde til det norske rytteris underhold. En haard anstødssten for skatkammeret var ledelsen af den norske hærs økonomi. Generalkrigskommissær Erik Banner, der disponerede meget egenmægtigt, skød det af Sehested oprettede norske kommissariat til side og tog penge til militære formaal, hvor de var at finde, uden hensyn til, at skatkammeret havde bestemt dem til andet brug. Han fandt imidlertid støtte hos den kommanderende general Claus Ahlefeldt, statholder Gyldenløve og Christoffer Gabel og opnaaede i det hele, hvad han vilde. I øvrigt stemte flere punkter i det store af Gyldenløve 22. november 1664 udarbejdede reformforslag for Norge, som 4.–10. januar 1665 behandledes i statskollegiet, hvad hærens forhold angaar, overens med synspunkter, som Sehested som statholder havde gjort sig til talsmand for og stadig opretholdt. Saaledes forslagene om at erstatte de gevorbnne ryttere, som ikke vilde gøre

bondearbejde eller var i stand til at drive en gaard, med »landsens egne sønner«, om ret for bønderne i et sogn til selv at udvælge sognets landsoldater og om det udskrevne landfolks befrielse for vagthold og fæstnings- og garnisonsarbejde i fredstid. Det var, som vi skal se, ikke det eneste omraade, hvor den unge statholder og kongesøn optog sin initiativrigeste forængers ideer. En tilfredsstillelse for rigsskatmesteren maa det ogsaa have været, at Gyldenløve snart kom i et saa spændt forhold til Claus Ahlefeldt, at kongen i maj 1665 meddelte denne, at han agtede at »affordre« ham fra Norge og atter anvende ham i tjeneste i Danmark, hvorfor han inden næste foraar skulde indfinde sig her.

Gabels udnævnelse i august 1664 til gehejmestatsraad og statholder var imidlertid udtryk for en svækkelse i rigsskatmesterens indflydelse paa kongen. I skatkammeret medførte Gabels fratreden som rentemester, at dette kollegium tabte i betydning, bl. a. fordi statholderen uden om det øvede stor indflydelse paa de finansielle spørgsmaal; baade han og Sehested opførte at være til stede ved dets møder. Hvad de militære forhold angaar, søgte kongens favorit, der selv om han under indflydelse af Sehested og Rantzau og befolkningens klager over den hvervede hærs byrde en tid havde gjort sig til talsmand for en reduktion, dog i kraft af hele sin absolutistiske tankegang maatte slutte sig til den maxime om kongemagtens afhængighed af den væbnede styrke, som Paul Tscherning havde givet udtryk, at skabe en ny modvægt mod rigsskatmesterens antimilitæriske og øvrige paavirkning af kongen. Det var, som nævnt, sikkert i dette øjemed, at generaløjtnant Paul Würtz i oktober 1664 ansattes som dansk feltmarskal.

Hvad Hannibal Sehested paa dette tidspunkt ansaa for den rette maade at ordne Danmark-Norges forhold paa, maatte han nøjes med at betro sit politiske testamente.

Hvilken andel Sehested har i genoprettelsen af den nationalt udskrevne militi, hvori han i »testamentet« saa rigernes naturlige landforsvar, saaledes som han havde gjort det i sit forsvarsskrift fra 1650, lader sig ikke sikkert bestemme.

Der indkom, stilet til kongen, fra en anonym »mayestetens allerydmygeste oc lydigste tienere« en lille opsats, dateret Hamburg, den 26. april 1661 og med overskriften »Ved hvad middel kan et lidet kongerige sig imod et stort og mægtigt kongerige bestaa og altsaa blive i velstand?« Det middel, den navnløse dansker i første linie foreslaar, er oprettelsen af en national militi; 5 hele bøndergaarde, adelens og gejstlighedens sædegaarde i forhold dertil og købstadborgerne af deres »handel og jordegods« bør stille en soldat og i krigsfald yde ham 10 rdl. specie til udrustning. Soldaterne bør exer-

ceres hver mandag og fredag fra kl. 12 til 2 »uden hug og slag« »Ved dette middel kunde de fremmede officerer med tiden aftakkes og gemene soldater til officerer beskikkes, og dennem en ringe sold forundes, riget til største fordel«.

Det lille skrift foreslaar ogsaa, at der aarlig til rentekammeret, bl. a. til udrustning af flaadens, skulde ydes 4, 6 og 10 rdl. af hver helgaard paa henholdsvis adelens, gejstlighedens og kongens gods, af hver sognepræst 6 rdl. og af de adelige sædegaarde i forhold dertil; at kirkerne selv burde nyde deres rente og tiende, dog under kontrol af en »generalis inspector«, som skulde gøre regnskab i renteriet; at hver kirke burde holde en god rytterhest og købstadsognene penge til hest og ryttermundering; at hver helgaard (adelens og sognepræstens kunde dog undtages) aarlig skulde yde 1 td. rug at opbevare paa magasinhuset i »residenstaden« til flaadens proviantering og et læs hø til »residenssæderne og fæstningerne«, købstæderne i forhold dertil i penge, korn og hø; og at man burde søge »confoederationer (altid defensive, sjældent offensive) med dennem, af hvilke man kan opbygges«.

Forfatteren røber ved sine mange latinske vendinger, at han er en studeret mand; hans fromhed og interesse for kirken peger nærmest i gejstlig retning; fremstillingen er klar, men virker ikke sjældent noget ungdommeligt naiv; samtidig spores der imidlertid et ikke ringe kendskab til den ældre danske og norske militærordning.

Tanken drages hen paa de frejdige borgerlige reformforslag fra det store stændermødes tid, af hvilke den lille opsats virker som en ætling – ikke mindst det store projekt af 17. september 1660, der ogsaa gaar saa stærkt ind for en national hær med indfødte officerer; ogsaa betoningen af forsvarsalliancers nødvendighed er fælles. Samtidig er det dog tydeligt fremgaaet af situationen i foråret 1661, da kampen mod den gevorbne militærs byrder satte sindene saa stærkt i bevægelse.

Er det sandsynligt, at en forfatter af den type, som skriftet tegner, af egen drift har udarbejdet og sendt Frederik III. det? Udelukkes kan denne mulighed vel ikke, men man fristes dog til at formode en mere direkte sammenhæng med den forsvarspolitiske strid i København. Med rigsskatmesterens forsvarssyn, som det fremtræder i det defensoriske skrift fra 1650 og i det politiske testamente, stemmer det i de afgørende grundtræk overens. Af dets andre forslag staar intet i modstrid med hans synspunkter, saa vidt de kendes. Nævnes kan i denne forbindelse, at han som norsk statholder havde gennemført en enestekat for almuen paa 6, senere 4 rdl. pr. fuldgaard, og at skatkammeret paa kronens og kirkens gods som regel synes

at have anvendt den praxis, at tienderne bortfæstedes til sognets bønder for 1 rdl. – det beløb, som vort skrift vil, at hver kirke skal yde til bygning af et magasinhus for rugleverancerne.

Politisk maatte et forslag til kongen om gradvis afløsning af de hvervede styrker med en national milits komme Hannibal Sehested meget belejligt. Og sendtes det anonymt fra Hamburg og i en saadan form, at der vanskeligt lod sig eftervise nogen forbindelse mellem forfatteren og rigsskatmesteren og hans meningsfæller i København, afskar man krigskollegiet muligheden for at opspore ophavsmanden. En ung studierejsende teologs pen kunde ærkebiskop Hans Svane sikkert uden vanskelighed skaffe. Baade før og senere anvendte Sehested den taktik at udsende sine pile fra andres buestreng.

Til fuldt sikker viden om den mærkelige lille opsats' herkomst og historie kan vi ikke naa. Det samme gælder spørgsmaalet om dets virkninger. Men knap to maaneder efter dets affattelsesdato, 22. juni 1661, fremsatte Hans Schack – til hvem kongen maa formodes at have sendt det, og i hvis privatarkiv det nu opbevares – for første gang i krigskollegiet forslag om en indrullering af »landfolket«, hvad der, fremhævede han, ikke vilde besvære kongens undersaatte. 3. juli toges indrettelsen af en dansk nationalmilits atter op til drøftelse sammesteds. I august foreslog derpaa det førnævnte udvalg, som omtalt, oprettelsen af 4 landregimenter (to jyske, et sjællandsk og et fynsk). August-oktober udstedtes udskrivningsordrer, der paabød udskrivning efter svensk mønster, men en saadan fandt – vel paa grund af krigskollegiets forholdsviis ringere interesse for en dansk bonde-milits – ikke sted. En udskrivningsanordning synes først udarbejdet i sommeren 1662 – efter at Sehested var vendt hjem fra England og havde faaet gennemført en kraftigere reduktion af de gevorbnede tropper –, hvorpaa der i januar 1663 udstedtes ny udskrivningsordrer. Planen var, at 5 hele bøndergaarde skulde danne et soldaterlæg; men i februar fastsattes lægget til 60 td. htk. (øde gods dog undtaget). Adelsgodset var, modsat tiden før 1660 og tanken i det anonyme forslag, fritaget. Dette kan skyldes ønsket om at dæmpe adelens almindelige misfornøjelse med udviklingen ved at skaane dens gods, men ogsaa politisk mistillid til væbnede adelsbønder under adelige officerer. Paafaldende er det i denne sammenhæng, at af landregimenternes 32 kompagni- og eskadronchefer var kun 6 danske og deraf kun 3 adelsmænd. De udskrevne soldater anvendtes fra maj 1663, sammen med gevorbnede tropper, til fæstningsarbejde, men fik dog samtidig nogen øvelse i exercits. Af befolkningen følte den ny milits som en højt ubehagelig byrde. Der var ogsaa tanker fremme om genoprettelse af et nationalt rytteri, enten efter svensk (og norsk) forbillede, saaledes at ryt-

terne fik gaarde til underhold, eller – som Herman Meier foreslog – paa grundlag af den gamle sognerytterordning. Heraf blev der dog i Frederik III.s tid intet. Med ordningen af landmilitsens forhold ses Sehested ikke at have haft noget at gøre trods det kendskab, han i sin norske statholdertid havde erhvervet paa dette felt. Da der i maj 1664 blev nedsat en kommission til at drøfte ændringen i udskrivningsmaaden, var det Reetz og Iver Krabbe, som fik sæde i den sammen med repræsentanter for krigskollegiet. (Maaske ønskede kongen at skaane de sidste for at skulle forhandle med antimilitarismens fører).

Hvad der af skatkammeret 1661–62 udbetaltes til hæren i Danmark, er opgjort til 172.401 rdl., men det er kun en brøkdel af, hvad den virkelig kostede. Resten ydedes af kvarterværterne. Til Norges og Hertugdømmernes militær betaltes henholdsvis 151.402 og 245.085 rdl. I aarene 1663–70 er den aarlige gennemsnitsudgift til hær og fæstninger for hele monarkiet beregnet til i alt 597.389 rdl., et beløb, der dog er for lille, da alle de norske udgifter ikke kendes. Udgifterne til landmilitæret har været ca. 45 % af samtlige statsudgifter, til flaadens ca. 15 %. Af de resterende ca. 40 % paa udgiftsbudgettet gik over halvdelen til hoffet.

Det fremgaar af disse tal, at flaadens forhold til landmilitæret var stedbarn. Paa stændermødet i 1660 havde især adelen hævdet nødvendigheden af en stærk flaaede. »Det haver os lært vores naboer med deres sidste indfald, ja, det lærer os ogsaa dette riges situation, som ligger midt imellem vores naboers lande, bestaaende udi insuler mestendels; synes derfor at skulle have sine bedste volde og forsvar af en god, vel udberustet flaaede . . . Ellers kunde vel ogsaa trafikens fortsættelse mægtig hjælpe til vores flaadens bestyrkelse«. Det store borgerlige reformprojekt af 17. september 1660 nægtede vel ikke flaadens betydning, men fremhævede samtidig stærkt nødvendigheden af besparelser ogsaa her. »Indtil rigens bedre tilstand« foreslog det at nøjes med »en maadelig flaaede af bekvemme skibe og rustning, hvilke og i fredstid til kommercien bruges kunde. Saadanne skibe (med 24 stykker og derover) formodes ogsaa at kunne tilvejebringes hos undersaatterne ved frihed af halv told; item ny skibe ved fortingning at akkordere«. Samtidig foresloges afskaffelse af alle leverancer til søetaten, saa snart man havde midler til at købe kontant paa de favorableste vilkaar. Holmens funktionærstab burde – i lighed med hoffets, proviantgaardens, tøjhusets og bryghusets – nedskæres til det absolut nødvendige og sættes paa fast løn.

Skønt Sehested, som det fremgaar af hans »politiske testament«, i lighed med sine standsfæller ansaa flaadens naturlige hovedværn, tvang finansnøden og hærens og hofholdningens krav ham til at følge det her opstillede besparingsprogram. Da konsumtionsforvalter Ludvig Lorentz

i februar 1661 kom ned med et større indtægtsbeløb fra Norge, fik hofetaten 10.000 rdl. heraf, mens kun 4000 rdl. anvistes til flaadens reparation. Af de store summer, der laantes til den københavnske garnisons underhold, blev mod skatkammerets forhaabning intet tilovers til flaadens, som i april maatte hjælpes med 16.000 rdl., indkomne ved krongodsudlæg til de Limaerne og Mads Povelsen i Randers, og de forstrækninger i levnedsmidler, som proviantskriver Hans Hansen skaffede til et beløb af over 3000 rdl. Efter kongelig ordre af 26. april forhandlede Sehested, Rantzau, Hohen-dorff og Gabel med admiral Henrik Bielke om en reduktion af Holmens budget, samtidig med at søetaten sattes »udi bedre og vissere skik«. Man enedes om en nedskæring fra 77.693 til 65.822 rdl. aarlig, hvad klæder, naturalier og kostpenge til Holmens betjente angik; men hertil kom udrustning af den eskadre, som skulde føre kongen til Norge, kølhaling af de andre skibe m. m. Det første kvartal skulde man bruge 36.446 rdl., som for størstedelens vedkommende maatte skaffes ved laan fra De Limaerne, Joachim Irgens o. a.

Paa budgettet af 1662 var der anslaaet omtrent 420.000 rdl. til søetaten for et aar. Det var dog helt umuligt at skaffe denne sum, og den ny rigsadmiral Henrik Bielke fik 13. maj 1662 ordre til at aftakke flaadens betjente paa nær 400 baadsmænd og underofficerer. Hvor meget søetaten modtog 1661—62, kan ikke sikkert opgives, men store summer var det ikke. Ved budgettet af 28. april 1663 blev der, som før omtalt, tillagt den bestemte indtægter til et beløb af 210.000 rdl. aarlig. Det var 100.000 rdl. mindre end i 1651, 60.000 rdl. mindre end i 1642. Flere af disse indtægter var dog af usikker natur eller viste nedgang, og en del af dem beslaglagdes af hofetaten. I december 1663 skyldtes der Holmens og tøjhusets officerer og folk løn for et fjerdingaar, i juni 1664 havde Niels Juel 3557½ rdl. til gode i pension og besoldning, og i september samme aar fik skatkammeret ordre til at lade undersøge de mange klager over resterende pension fra »adskillige gamle betjentes enker og faderløse børn, saavel af søetaten som tøjhuset«. I oktober samme aar var nogle af købstæderne saa langt bagefter med deres kontribution til søetaten, at der beordredes militær exekution, hvis beløbet ikke snarest indbetaltes.

Intet under, at skibenes vedligeholdelse, fornyelse og forøgelse lod adskilligt tilbage at ønske. Da Peter Chambers i juli 1661 var nede i havnen for at se de 4 skibe, som skulde føre prins Christian og Hannibal Sehested til Christiania, fandt han, at »de andre skibe, som ligger her ved Holmen, ser helt ilde ud . . . Nogle af de største vil koste lige saa meget at reparere, som de er værd«. Sandsynligvis har disse mangler, som maatte gaa Niels Juel nær til hjerte, ogsaa gjort indtryk paa hans morbroder, thi det var efter

rigsskatmesterens hjemkomst fra England, at Duwall i april 1662 kunde melde, at man arbejdede paa i Norge at opdrive 20.000 rdl. til flaadens istandsættelse. Disse bestræbelser stod maaske i forbindelse med den plan, som fik udtryk i biinstrux af 9. april 1662 for Sehested paa hans sendefærd til England og Frankrig: mod et klækkeligt pengevederlag at leje Karl II. eller Ludvig XIV. 5 orlogsskibe med bemanning og bestykning – en plan, som dog senere opgaves, og som Sehested selv fraraadede, da kongen hellere burde forøge end formindske sin flaaede. I maj samme aar, kort efter Sehesteds afrejse til Vesteuropa, gik der rygter om, at der forhandlede med Henrik Müller og Paul Klingenberg om at underholde flaadens for en vis aarlig sum. Det blev dog ikke til noget, og i oktober erfarede Duwall, at planen om at anvende de ved hærreduktionen sparede midler til reparation af flaadens, »der i sandhed lider nød«, syntes at være gaaet i staa. Der fandt dog nu flere nybygninger sted, og aktiviteten paa dette omraade øgedes yderligere, efter at Cort Adeler i september 1663 var udnævnt til admiralitetsraad og admiral med overtilsyn med Holmens folk og skibsbygningen.

Det er i 1. bind af dette værk vist, at Cort Adeleres ansættelse i dansk tjeneste, bag hvilken stod Christoffer Gabel og Hannibal Sehesteds uven, den øverstkommanderende i Norge, general Claus Ahlefeldt, sandsynligvis skal ses i sammenhæng med den fra slutningen af 1662 indledede skærpede kurs overfor den danske adel fra hoffets og krigskollegiets side. Muligvis har her forventningen om den ny ude fra hentede krafts indtræden i flaaedeforvaltningen (hvorom der allerede fra november 1662 forhandlede) spillet sin rolle, naar der ved den ny indtægtsfordeling mellem etaterne af april 1663 tillagdes flaadens væsentligt større indtægter end før. En stor del af æren tilkommer dog sikkert rentemester Mogens Friis, der havde søetatens finanser under sig. Krigssekretær Herman Meier, der paa krigsetatens vegne var meget utilfreds med den ny fordeling af indtægterne, klagede 9. marts 1663 til feltherren: »De bedste indtægter har de lagt til flaadens, og Mons Friis har lagt de redeste penge og de sikreste midler til admiralitetet for at lade se frugterne af sit patronat«. Han ventilerede i denne sammenhæng sit gamle nag mod skatkammeret og beskyldte rentemesteren for »under paaskud af finanserne at ville meddisponere alle statssager og bringe dem til eksekution«. Generalkrigskommissær Otto Pogwisch søgte skatkammeret at gøre forhadet hos baade kongen og landet og »hr. Friis og Henrik Müller konserverer sig i hr. rentemester Gabels kredit, som om de alene forstod finanserne vel og handlede med troskab«.

Der har været udkastet den formodning, at det var Hannibal Sehested, der da var i Paris, som henledte Frederik III.s opmærksomhed paa denne

norskfødte søkriger, som havde vundet et navn i hollandsk og venetiansk tjeneste. Denne formodning er imidlertid meget løst underbygget, og adskilligt taler imod den. Ganske vist var Sehested klar over, at rigsadmiral Henrik Bielke ikke var sin stilling voksen, men han kan – med det psykologiske skarpblik, som saa klart fremlyser af de karakteristiker af det danske hof og dets raadgivere, han ikke længe før sin død meddelte den franske abbed Jean Paulmyer – umuligt have været blind for, hvad der boede i hans geniale søstersøn, Holmens admiral Niels Juel. Vi har vidnesbyrd om hans nære venskab med Jens Juel og hans støtte til dennes nu afdøde broder Peder Juel; hans følelser for den maritime broder har sikkert ikke været mindre varme. Men da Cort Adeler 15. september 1663 udnævntes til admiralitetsraad og admiral, snart efter med titlen »generaladmiral«, fik han rang næst efter rigsadmiralen og overtilsyn med Holmens folk og skibsbygningen, hvad henholdsvis Niels Juel og admiral Nicolaus Helt før havde haft. Der er da ogsaa vidnesbyrd om, at de to mænd følte hans ansættelse som en krænkende tilsidesættelse. Cort Adeler takker i et brev til general Claus Ahlefeldt af januar 1663 denne for, »at han har gjort sig saa store anstrengelser og gjort Hans kongelige Majestæt, min naadige Herre Konge, bekendt med min ringe person«, og det var Ahlefeldt, der under en rejse til Holland, hvor han bl. a. undersøgte galejens anvendelighed i det norske søforsvar, førte de forhandlinger med Adeler, der resulterede i dennes ansættelse. De endelige forhandlinger, efter Adeliers ankomst til København i august, førtes af Gabel. Ogsaa det mere og mere spændte forhold mellem England og Nederland, som truede med en ny søkrig, har sikkert gjort sig gældende baade da og i de to følgende aar, da skibsbyggeriet under Cort Adeliers ledelse og omsorgen for de ældre skibes udbedring tog et saa stærkt opsving, som de stadig begrænsede midler tillod. Det fremgaar af en erklæring af rigsadmiralen og rentemester Mogens Friis fra november 1665, at der af de i 1663 flaadens tillagte 200.000 rdl., kun var indkommet 170.000 rdl. aarlig, bl. a. fordi den norske hær og hofetaten tog en del af flaadens midler. Da samtidig personalet ved Holmen og tøjhuset var stærkt forøget, kunde flaadens indtægt ikke nøjes med mindre end 299.600 rdl. aarlig. Den havde desuden en gæld paa 167.570 rdl. Ikke længe efter gik Danmark – meget mod Sehesteds ønske – ind i krigen mellem England og Generalstaterne paa de sidstes side. De modtagne nederlandske subsidier og ny ekstraskatter tilførte nu flaadens en finansiell indsprøjtning, der gjorde stærke udvidelser mulig. Men forbundet og krigen lagde en stærk hemsko paa rigets ydre- og handelspolitiske uafhængighed.

Den tanke om udrustning af privilegerede defensionskibe, som det store

septemberprojekt havde rejst, og som faldt saa nøje sammen med, hvad rigsskatmesteren i sin norske statholdertid havde arbejdet for, vil der blive lejlighed til at vende tilbage til under omtalen af Sehesteds virksomhed i forbindelse med Norge.

Faldt det rigsskatmesteren haardt at faa hærudgifterne nedsat, var det endnu vanskeligere for ham at røre ved kongefamiliens og hoffets udgifter. Til dækning af disse og til civilforvaltningens udgifter var 1661 bestemt indtægterne af tolden, lenene og stempelpapiret i Danmark, fra april 1663 tolden i begge riger og Københavns konsumtion, hvortil kom indtægterne i »kongens eget kammer«, især Sundtolden. Disse indtægter slog dog især i begyndelsen af 1660'erne ikke til, bl. a. fordi en stor del af de norske toldindtægter var bortassigneret, saaledes at der maatte laanes af andre kasser, navnlig søetatens og kronens bankierforbindelser.

Frederik III. selv var ikke ødsel, selv om han anvendte en del penge til guldmageren Francesco Giuseppe Borris eksperimenter og til bogindkøb til sit store bibliotek; men dronning Sophie Amalie havde vænnet sig til en pragtfuld hofholdning, som hun ikke var tilbøjelig til at indskrænke trods de finansielle vanskeligheder, og hvis udgifter kun for en ringe del dækkedes af de indtægter, som var tillagt hende personlig, bl. a. overskudsindtægterne af Laaland-Falsters jordebogs intrader og af Hørsholm amt. Store var ogsaa udgifterne til de kongelige børn og deres hofetater og fremfor alt til prinsessernes medgift og brudeudstyr. Da kongeparrets ældste datter Anna Sophie skulde formæles med kurprins Johan Georg af Sachsen, udskreves i juli 1664 en prinsesseskat af alle stænder, som i løbet af 7 aar indbragte mindst 312.364 rdl., hvoraf en del dog gik til kongens partikulærkasse, søetaten og hofetaten. Til kongefamiliens personlige fornødenheder, haandpenge m. m. skal der 1663–65 været gaaet 65.606 rdl. i aarligt gennemsnit.

Sehested søgte i vinteren 1660–61 og i april-maj 1662, men uden held, i forbindelse med rigsmarskal Körbitz og hofmønsterskriveren at faa opgjort hoffets forbrug og antallet af hof tjenerne med deres tilgodehavende og faa anvist midler dertil. Hofetatens behov viste sig uoverskuelige, og de anviste indtægter var delvis assigneret bort til andre formaal. Selv efter indtægtsfordelingen af 1663 lykkedes det, da det kneb at faa de opstillede udgifter dækket, først i slutningen af 1664 ved forhandlinger mellem skatkammeret, statholder Frederik Ahlefeldt og rigs- og hofmarskallen at faa et reglement i stand, hvorved udgifterne nedsattes, og som holdt et par aar. Saa tog uordenen og sløseriet overhaand igen. Hof tjenerskabets løn – fra rigsmarskallen og nedefter – var ved midten af 1660'erne ansat til noget over 78.000 rd., hvad der betød en nedgang fra 1662 (ca. 98.000 rdl.) og

1651 (mindst 92.000 rdl.), men steg senere atter. Hofholdnings- og hofspisningsudgifterne gik fra ca. 240.000 rdl. i aarligt gennemsnit i 1663–64 ned til ca. 200.000 rdl. aarlig i 1665–68.

De samlede hofudgifter beregnes 1663–70 til 355.346 rdl. i aarsgennemsnit, 1663–64 og 1664–65, da der ikke var tale om ekstraordinære udgifter, til henholdsvis 294.617 rdl. og 276.576 rdl. i gennemsnit om aaret. Hertil maa dog lægges forskellige, ikke nærmere specificerede udgifter, som 1661–62 beløb sig til 9421 rdl., 1663–68 til 3485 rdl. i aarligt gennemsnit. Man har med henvisning til, at hofudgifterne for 1656 kan anslaaes til 279.331 rdl., fremhævet, at udgifterne til hoffet i normale aar ikke steg synderligt ved enevældens indførelse. Hertil er dog at bemærke, at rigsraadet i 1650'erne skarpt havde kritiseret Frederik III.s og Sophie Amalies »store, unødige og usædvanlige omkostning paa hofstaten«. Fridericias ord om Frederik III.s kongedømme som »en magt, der kredsede om sig selv, der ikke saa en stat og en nation udenfor sig«, er, naar de ses i belysning af hær- og hofbudgettet, ikke uden berettigelse.

Statens højest lønnede embedsmand – naar der bortses fra særlige be-
naadninger – var rigsfeltherre Hans Schack med en gage paa 8000 rdl. om aaret. Den næste var generaladmiral Cort Adeler, hvis faste gage (fra 1664) var 7200 rdl. aarlig. Rigsskatmesteren, kansleren, rigsadmiralen, Københavns statholder og Norges statholder og kansler samt i sin korte tjenestetid feltmarskal Würtz havde i normeret aarsgage 6000 rdl., rigsmarskalen 4000 rdl., rigsraaderne og Hertugdømmernes statholder 3000 rdl. Det vil ses, at ærkebiskoppens formaning til tronfølgeren om at give sine ministre en løn, »som svarer til embedets betydning« fra en ikke-militær synsvinkel maa siges ikke at være helt ved siden af. Den samlede lønningsudgift til centralstyrelsens og hoffets højere embedsmænd udgjorde 1666 72.100 rdl., ved Frederik III.s død 79.000 rdl., men nedsattes af hans efterfølger til 55.000 rdl. – en berettiget reduktion. Skatkammerets lønninger (medregnet papirkontrollørens, provianthusets, bryghusets og møntens samt de saakaldte aarsknægtes lønninger) beløb sig 1666 til 26.053 rdl., danske kancellis til 10.464, tyske kancellis til 5669 rdl. I alt kostede de højeste embedsmænd, skatkammeret og kancellierne det nævnte aar 114.286 rdl., et beløb, som Christian V. nedskar til 76.539 rdl.

Paa hofetatens budget opførtes ogsaa lønninger til udenrigstjenestens personale (gesandter, residenter, kommissærer, agenter, korrespondenter og andre) og landsdommere, 1666 henholdsvis 26.700 og 9071 rdl.

Lægges til de nævnte summer de pensioner og beaadninger, som Frederik III. skænkede bort, og som 1666 mindst beløb sig til 62–63.000 rdl., faar vi efter reglementerne for nævnte aar et udgiftsbeløb til de omtalte

hof- og civilembedsmænds lønninger og benaadninger paa ca. 280.000 rdl.

Befalings- eller amtmændene lønnedes almindeligt med 500 rdl. for de mindre og 1000 rdl. for de større amters vedkommende, udbetalt af amtets jordebogsindtægter, eller, hvor disse ikke fandtes eller ikke var tilstrækkelige, af et toldsted. Amtsskrivernes lønninger laa mellem 500 og 93 rdl. Toldvæsenets lønningsbudget var 1669 13.350 rdl. Den samlede provins-civilforvaltning i Danmark kostede ved denne tid ca. 50.000 rdl., d. v. s. under halvdelen af lensmændenes nettoudbytte i 1640'erne. Her opnaaedes altsaa en afgørende udgiftsbesparing for kronen, hvortil dog maa bemærkes, dels, at de lavere retsbetjente lønnedes med frigaarde, hvis indtægter ikke optræder paa statsregnskabet, og at købstædernes magistrater fik direkte anvisning paa visse byindtægter, dels at rigsembedsmænd og rigsraader og flere af de andre højere embedsmænd i centralforvaltningen før statsomvæltningen for en væsentlig del lønnedes med len.

Lønningsudgifterne til den norske civilforvaltning – befalingsmænd, rigens sekretær, assistensraader, landkommissærer, generalkirkekommissær, bogholder, registerskriver, generalpostmester, generalfiskal, generalinspektør, skovinspektør, fogeder, amtsskrivere (kammererere), toldembedsmænd, lagmænd, sorenskrivere, bondelensmænd o. a. – har maaske, i slutningen af Frederik III.s tid, medregnet statens tilskud til gejstlighedens løn, beløbet sig til ca. 70.000 rdl., en dog meget skønsomt ansat sum. I den kongelige del af Hertugdømmerne laa det tilsvarende tal omkring 45.000 rdl.

Hvad Frederik III. skænkede bort uden vederlag som gave eller donation, kan ikke sikkert opgøres, ikke engang, hvor det drejer sig om rede penge. Hvad der kendes fra regnskaberne, beløber sig for 1661–62 til 6640 rdl., for 1663–70 til 3881 rdl. i gennemsnit om aaret. Udgifter af forskellig art – til fortæring paa rejser, vedligeholdelse af bygninger og Københavns havn, fyrvæsenet o. a. – udgjorde 1661–62 13.146 rdl., 1663–70 11.579 i aarligt gennemsnit. Til erhvervelse af jordegods, bl. a. paa Bornholm, anvendtes 1661–62 i rede penge 15.636 rdl., i resten af Frederik III.s regeringstid kun 1195 rdl. (1664). Om forrentningen og afbetalingen af gælden skal der strax tales i anden sammenhæng.

Hvorledes skaffede nu Hannibal Sehested og hans kollegium midlerne til dækning af dette udgiftsbudget, som langt fra paa alle punkter stemte med hans ønsker? Og hvorledes klarede man rigets gæld?

Det sidste problem var det mest presserende.

II. STATENS GÆLD. KRONGODSET, BORTASSIGNATIONER OG PANTSÆTTELSER, KRONGODSUDLÆG OG KRONGODSERHVERVELSER.

DET DANSKE MONARKI gik ind i sin ny tilværelse med en knugende gældsbyrde, som det var nødvendigt helt eller delvis at faa af vejen, hvis ikke de bedste og sikreste indtægter, som for en stor del var assigneret eller pantsat til kronens fordringshavere, vedblivende skulde beslaglægges af forrentningen. Gersdorff havde i sin aabningstale paa stændermødet 10. september 1660 peget herpaa. Det store septemberprojekt havde gjort det samme, idet det foreslog, at kreditorerne som gode patrioter, »efterat fælles fædreland er i betryk«, burde lade sig afkorte noget af deres tilgodehavende. I Sehesteds instrux for kammerkollegiet af 8. november 1660 var det opstillet som et af kollegiets første og vigtigste opgaver at forfatte en specifikation over alle »assignationer og indvisninger paa indtægterne af len, tolde, skatter o. s. v. for at man kunde forhandle med fordringshaverne om udsættelse af afbetalingen og et overslag over alt udlagt og pantsat gods og pantsatte godsindtægter med angivelse af betingelserne for indfrielsen og over den resterende gæld til adelsmænd, købmænd, officerer og andre i og uden for rigerne.«

En beregning af den samlede gæld var ikke til, da den for en stor del bestod i ubetalte leverancer og gamle lønfordringer. En bevaret opgørelse anslaar den pr. 31. december 1660 til 4.260.033 rdl. i Danmark og Norge, hvortil kom mindst 700.000 rdl. for den kongelige del af Hertugdømmerne, i alt omkring 4.900.000 rdl. Efter tidens sædvanlige rentefod, 6 %, vilde der til denne gælds forrentning medgaa nærvæd 300.000 rdl. aarligt, d. v. s. mere end kronens rigeste indtægtskilde, den norske told, indbragte.

En del af den udenlandske statsgæld bestod i obligationer, udstedte 1653–61 til Generalstaterne, Holland og Westfrieslands stater og byen Amsterdam til et samlet beløb af 869.753 rdl., hvortil kom forskellige andre udenlandske statsfordringer og paaløbne renter. I alt opgjordes gælden til Nederland i 1665 til 1.201.233 rdl., en sum, som dog efter dansk paastand

i kraft af danske modfordringer burde indskrænkes stærkt. Hele det dansk-nederlandske finansielle mellemværende vil blive nøjere udredet i skildringen af Sehesteds diplomatiske virksomhed.

Blandt statens private udenlandske kreditorer var de største Marselierne og det med dem nært liede Hamburgfirma Albert Baltser Berns' arvinger, brødrene Jacob, Isak og Samuel De Lima, Emanuel Texeira i Hamburg og hans agent, kongens generalfaktor og finanskommissær Gabriel Gomez, den i Hamburg bosatte familie von Uffeln, oberolder i Hamburg Joachim Beckmann, der optraadte i forbindelse med Lucas v. Sprechelsens enke og arvinger, og Lübeck-købmændene Heinrich og Joachim Würger. Det vil ses, i hvilket omfang hollandsk og hamburgsk kapital havde spillet en rolle ved laan og leverancer til den danske stat, og at ogsaa jødiske pengemænd af portugisisk eller spansk herkomst var stærkt engageret. Den danske regering vedblev ogsaa senere, som vi allerede har set eksempler paa, at gøre stærkt brug af disse firmaers kapital og kredit. Seks udenlandske familier havde tilsammen ved udgangen af 1660 1.073.266 rdl. til gode og blev ved udlæg af jordegods knyttet til Danmark.

493 af fordringshaverne med et samlet tilgodehavende paa 2.362.894 rdl. havde hjemme i Danmark. Af dem havde 242 over 1000 – i gennemsnit 9430 rdl. – til gode. 63 adelsmænd optraadte med en samlet fordring paa 366.925 rdl. 26 gejstlige havde 160.557 rdl. til gode – deriblandt ærkebiskop Hans Svane 59.436 rdl., Københavns fattigkasse 46.199 rdl. – 106 personer i hof- og civiletaten 241.140 rdl., 41 personer i militæretaten – overvejende for resterende løn – 134.942 rdl. og 256 borgerlige – deriblandt Hans Nansen og hans børn 45.000 rdl. – 1.437.057 rdl. Endelig havde dronningen en fordring paa 2273 rdl. De største indenlandske kreditorer var, ved siden af de nævnte, den holstenskfødte, ved sit ægteskab til den amsterdamske borgmesterfamilie Bicker knyttede storkøbmand og i svensk minedrift interesserede Joachim Irgens, rentemester Henrik Müller, generalpostmester og admiralitetsraad Paul Klingenberg, hofkammererer Johannes Boyesen, toldskriver i Helsingør Anders Nielsen Bøgvad, proviantskriver Hans Hansen, admiralitetsraad og landsdommer Jens Lassen, sekretær i tyske kancelli Matthæus Rudolph Reinfranck, borgmester paa Christianshavn Jacob Madsens enke, raadmand Morten Mikkelsen i København, købmand i Randers Mads Povlsen, handelsmand i København Cort Heinrich Mercher, købmand i København Niels Aagesen, vinskænk Christian Fischer i Glückstadt, købmand Steffen Rodes arvinger, og inden for adelen rigsfeltherre Hans Schack (overvejende i lønfordringer), general-løjtnant Hans v. Ahlefeldt (ligeledes), feltmarskal v. Eberstein (ligeledes), general Jørgen Bielke (ligeledes), rigsdrost Joachim Gersdorff, oberst Hans

Friis til Clausholm, rigsadmiral Ove Gieddes arvinger, rentemester Mogens Friis, rigsraad Gunde Rosenkrantz og Henrik Thott til Boltinggaard.

En meget stor del af de adelige fordringer var af speciel herkomst. Det var ved den af Sehested 3. juli 1660 i Stockholm sluttede traktat bestemt, at Frederik III.s vederlag for Bornholm skulde ydes den svenske krone i 8500 td. htk. adeligt gods i Skaane, som den danske konge skulde afhandle dansk-adelige godsejere i denne landsdel, idet man overlod godsernes »definition og nomination« til danske og svenske kommissærer, »som til den ende uden opsættelse skulde paa begge sider forordnes derover at likvidere og gøre til ende«. Fra svensk side forelaa fuldmagt for generalguvernør Stenbock til at føre disse forhandlinger, men fra dansk side var de, efter at Sehested og rentemester Mogens Friis i august 1660 havde sonderet Stenbock i Malmø, blevet udsat, formodentlig fordi stændermødet og regeringsforandringen gav andet at tænke paa. I januar 1661 fik imidlertid Sehested, Rantzau, Mogens Friis og Gabel ordre til at tage sagen op til behandling, og 6. og 8. februar udstedtes befaling til rigsskatmesteren om, at vederlagsgodset skulde betales af Trondhjems lens visse og uvisse indtægter, for saa vidt der var givet de jordegodsejere i Skaane, med hvem han havde sluttet kontrakter om godsafhændelser, løfte om kontant betaling. Det var Mogens Friis, Jens Juel og Jørgen Reetz, hvem det 24. februar overdroges i Malmø at føre forhandlinger med Stenbock og hans medkommissærer (bl. a. Magnus Dureel), men der udfærdigedes 5. marts fuldmagt for rigsskatmesteren til at deltage i forhandlingerne og, hvis der opstod strid om Stockholmtraktatens forstaaelse, bistaa de danske forhandlere med raad og hjælp »for uden tidsspilde at skride ind«. Det vil sige, at overledelsen af forhandlingerne fra dansk side lagdes i hans hænder. De meget langtrukne underhandlinger, som førtes, efter at de danske kommissærer 14. marts var ankommet til Malmø ledsaget af Sehested, der forblev i Malmø til 20. marts, skal ikke her skildres i enkeltheder. Hovedanstødsstenen var de svenskes klage over, at der i det tilbudte gods var for meget strø- og pantegods, og deres krav om bestemte større og for den svenske krone gunstigt beliggende gaarde. Fra dansk side var man her paa flere punkter nødt til at bøje sig for at naa et resultat, samtidig med at Sehesteds stræben gik ud paa at betale ejerne af det afstaaede gods saa lidt som muligt i dansk krongods eller pengeanvisninger – i instruxen for kommissæerne betonedes det, at der højest maatte ydes 50 rdl. pr. td. htk., og at der ikke maatte udlægges krongods i Sjælland, Laaland-Falster (hvis indtægter var overladt dronningen), Skanderborg og Aakær len. 5. maj kunde endelig traktaten om vederlagsgodset underskrives. Den ratificeredes af Frederik III. og den svenske regering 12. juni, og 16. juni udstedte den danske konge et ces-

sionsbrev paa det afstaaede skaanske gods. Han havde stærkt ladet fremhæve sit ønske om, at den forpligtelse, der i Stockholmtraktaten var paalagt ham og hans arvinger til ikke at afhænde Bornholm til nogen fremmed ændredes. Dette vilde de svenske forhandlere, under henvisning til, at Sverige paa grund af øens beliggenhed i Østersøen havde stor interesse i, at ingen fremmed magt kom i besiddelse af den, ikke gaa ind paa. Men den svenske regering bøjede sig dog saa vidt, at den i sin ratifikation efter dansk ønske optog en passus, hvorved der gaves den danske konge og hans hus fri dispositionsret over Bornholm.

Den, der til Frederik III. og gennem ham til den svenske krone afhændede mest skaansk (og blekingsk) jordegods, var den før forhandlingernes afslutning afdøde rigsdrost Joachim Gersdorff. Det drejer sig om over 3000 td. htk. Næst ham kom rigsadmiral Ove Gieddes arvinger (ca. 1740 td.) og Henrik Thott (ca. 1450 td.). For den danske regering stillede sig opgaven at skaffe de tidligere ejere eller deres arvinger, hvis samlede fordring beregnedes til 443.667 rdl., erstatning i dansk-norsk krongods eller anvisning paa trondhjemske lensindtægter.

Ved 1660 var ca. 1/6 af krongodset i Danmark pantsat, og det samme gælder store summer af toldindtægterne, paa hvilke statens kreditorer havde faaet anvisninger til dækning af renter og afbetaling. I de følgende aar optoges der stadig store laan eller betaltes for leverancer ved saadanne anvisninger. Exempelvis kan nævnes, at Henrik Müller og Selio Marselis i oktober 1660 for deres fordringer paa kronen fik assignation paa Bergens og Agdesidens lens toldindtægter, til hovedstol og renter var betalt, mod at de og Paul Klingenberg paa egne, Gabriel Marselis' og huset A. B. Berns' vegne gav afkald paa en række toldindtægter, der tidligere var anvist dem. I april 1661 fik Selio Marselis en yderligere assignation paa norske toldindtægter for 10.000 rdl., leverede til Garnisonen i København; februar s. a. pantsattes Reins og Bakke kloster i Norge til ham og broderen Gabriel for 52.500 rdl.; december 1662 assigneredes der Gabriel Marselis for forstrækninger til Hannibal Sehesteds ambassade, prins Christians rejse og kongens eget kammer m. m. 48.000 rdl. specie aarlig af Drammens, Langesunds og Larviks toldsteder. November 1661 gaves der A. B. Berns' enke og arvinger og Leonhard Marselis »remise« paa de penge, kongen af Spanien skyldte den danske konge fra Christian IV.s tid, marts 1662 de samme anvisning i tre aar paa Nordlandenes og Trondhjems indtægter for 17.000 rdl., som de paa kongens vegne gennem Selio Marselis havde forpligtet sig til at betale den svenske diplomat Peter Julius Coyet for nogle under krigen opbragte saltladninger, tilhørende den svenske krone. Januar 1661 fik Gabriel Gomez fornyet sin frihed for øxentold i Ribe og Kolding til et beløb af ca.

30.000 rdl., oktober s. a. assignation paa indtægter i Pinneberg for over 28.000 rdl. Jacob og Isak De Lima havde anvisning paa tolden i Ribe og Kolding for 40.000 rdl. Maj 1662 fik Christoffer Gabel ordre til at betale tre til Emanuel Texeira udstedte obligationer paa tilsammen ca. 70.000 rdl. af indtægterne af det i Norge pantsatte gods, deleskatten og trælasttienden, februar 1662 s. a. den norske kansler, lensmand paa Bergenshus Ove Bielke befaling til af Bergens told at indfri kongens obligationer til Joachim Irgens, i alt 60.000 rdl. For 16.400 rdl., forstrakt under belejringen, gaves der i februar 1662 Henrik Müller anvisning paa norske indtægter for 5 aar, og januar 1664 fik han for et laan til dronningen paa 22.568 rdl. anvisning paa de først indkommende norske toldpenge. Blandt andre, der begunstigedes med assignationer for større beløb, kan nævnes ærkebiskop Hans Svane, præsident Hans Nansen, rentemester Mogens Friis, som baade ved forstrækninger til den københavnske garnisons underhold og ved det mageskiftegods, han fremskaffede i forbindelse med det bornholmske vederlag, fik store fordringer paa kronen, admiralitetsraad Jens Lassen, statholder Frederik Ahlefeldt, som selv forstrakte over 20.000 rdl. af de med hans ambassade til England 1660–61 forbundne udgifter, grev Chr. Rantzau, proviantskriver Hans Hansen, kammertjener Jacob Petersen, Christoffer Gabel og selve dronningen.

Hvor meget af kronens indtægter der paa denne maade var bortassigneret eller pantsat, er det nu umuligt at opgøre. Men det drejede sig om en meget haard byrde for statskassen, som faktisk umuliggjorde tilvejebringelsen af et holdbart budget, og som det maatte være en hovedopgave for finansstyrelsen at faa af vejen eller i alt fald stærkt mindsket.

Til forrentning og afbetaling af den ved laanene skabte gæld, indbefattet gælden til Nederlandene, gennem anvisninger og paa Kieler omslag, kan der i regnskaberne paavises som anvendt: 1661–62 i alt 69.211 rdl., 1663–70 57.812 rdl. i aarligt gennemsnit, d. v. s. ca. 4 % af statens aarlige gennemsnitsudgifter.

Fuld afbetaling af gælden i rede penge var, da man ikke havde midler nok til de nødvendigeste udgifter, udelukket. Man maatte derfor tage af kronens formue, d. v. s. dens jordegods, der for kongerigets vedkommende udgjorde ca. halvdelen af grundejendommen. Dette var sket i 1649–50 baade i Danmark og Norge vistnok især paa Hannibal Sehesteds initiativ og tildels ud fra økonomiske motiver, for hvilke der allerede er gjort rede. Det store septemberprojekt havde krævet, at kronens pantsatte jordegods snarest indløstes, da de summer, for hvilke det var pantsat, ikke stod i forhold til det lidte tab i indtægter. Magtede kronen ikke en indløsning, burde godset udbydes efter den højest mulige vurdering til formueejere af alle stæn-

der. Det var denne vej, man nu slog ind paa, og der kan ikke være tvivl om, at hovedophavsmanden var den ny rigsskatmester.

Allerede paa sin tredie mødedag 19. november 1660 behandlede skatkammerkollegiet spørgsmaalet om udlæg af jordegods mod forstrækning til hæren. Kongen resolverede dog: »Dermed at indeholdes, indtil Hans Majst. videre om lenes og Norges tilstand bliver informeret«. En uge senere fik imidlertid Sehested ordre til sammen med rentemesteren at forhandle med Henrik Müller om hans overtagelse af det til ham pantsatte krongods til en passende taxt, og 5. december billigede kongen kammerkollegiets forslag om at lade taxere det gods, kronens kreditorer havde i pant, og afhænde det til panthaveren eller andre og gav 8. december rigsskatmesteren befaling til at lade undersøge, hvilke laan der var optagne mod pant i jordegods, paa hvilke vilkaar bortforpagtningen var sket, og hvor meget det pantsatte gods beløb sig til i hartkorn, for at han kunde træffe bestemmelse om, hvilken del af godset han vilde afhænde til panthaverne som ejendom eller andre, som vilde indløse det. Afhændelsen motiveredes med, at der ingen udsigt var til, at kronen i nær fremtid vilde blive i stand til at indløse godset, og at gælden steg, da panteobligationerne gav panthaverne ret til, naar godsindtægten ikke gav ham 6 % aarlig af hans laan, at lægge den resterende rente til kapitalen, hvorfor de ikke var interesseret i at gøre driften mere rentabel.

Da denne beslutning toges, havde Sehested allerede sikret sig den første køber. Admiralitetsraad Paul Klingenberg var rede til som repræsentant for A. B. Berns' arvinger, Leonhard Marselis og konsorter for deres fordringer paa kronen at overtage Ørum len i Thy til ejendom, og allerede samme maaned blev der sluttet overenskomst, saaledes at den hamburgske finansgruppe fik lenet udlagt for 150.000 rdl., nemlig 120.000 rdl. for fordringer og 30.000 rdl. at udbetale kontant til rentekammeret. Af den sidste sum fik strax den kongelige køkkenskriver 5000 rdl., prinsessernes hofstat 400 rdl. og Gabriel Gomez og Texeira henholdsvis 5000 og 5520 rdl. for ubetalte fordringer. Der var hermed fastslaaet et princip, som fulgtes ogsaa senere. For at faa vederlag for deres fordringer maatte kreditorerne samtidig købe gods af kronen til et bestemt kontant beløb. Skatkammeret skaffede sig dermed ved udlæggene rede penge til at dække i hvert fald en del af de mange løbende udgifter.

At ideen til denne fremgangsmaade er den opfindsomme rigsskatmesters er givet, og C. Christiansen siger med rette, at »den maade, hvorpaa han samtidig med krongodsafhændelsen betalte af paa den værste gæld, frigjorde statens indtægter og skaffede rede penge, var genial«.

Ørum len udlagdes i overensstemmelse med kammerkollegiets betænk-

ning med al den herlighed, »som under adelens hovedgaarde og bøndergods bør at følge« og med patronatsret til hovedsognet, men saaledes at kongen forbeholde sig »regalierne«: højheden over den gejstlige jurisdiktion, købstæderne, vrag og arveløst gods samt told og accise og andre overordentlige paalæg. For herligheden over birkets gods skulde der ydes 1200 rdl. extra. I januar 1661 gik Frederik III. dog et skridt tilbage, idet han indtil videre forbeholdt sig patronats- og birkerettigheder, samtidig med at der indførtes en bestemmelse om, at kongen havde forkøbsret til godset for den pris, for hvilken kronen havde afhændet det. En tilsvarende tilbagekøbsbestemmelse indførtes i alle senere skøder paa krongods, ligesom det havde været tilfældet med det i kongens første regeringsaar udlagte gods. Inderst inde var Frederik III., som ogsaa andre vidnesbyrd viser, utvivlsomt stærkt betænkelig ved krongodsafhændelsen og foretrak at betragte den som en ny form for pantsættelse. Det var aabenbart under indtryk af denne betænkelighed, der sandsynligvis er blevet styrket af mænd blandt embedsmandskreditorerne, at kammerkollegiet 24. december, skønt det var overbevist om, at det var til kongens fordel at slippe for at betale 6 % i rente frem for at beholde gods, hvoraf det bedste højst indbragte 2-3 %, henstillede til ham ogsaa at indhente andres betænkning, »paa det at alting til Eders kongl. Majst.s tjenestes større vished kunde forrettes, og vi være uden al mistanke«. At Sehested ud fra den overbevisning om privatdriftens fortrin fremfor statsdriften, som han delte med tidens økonomisk mest fremskredne aander, tænkte sig afhændelsen som varig, kan der ikke være tvivl om. Staten burde have sine hovedindtægter fra andre kilder end daarligt forvaltet domænegods, først og fremmest fra en ved stærk kommerciel expansion øget told.

Samtidig med og i den nærmeste tid efter udlægget til huset Berns forhandlede skatmesteren med Gabriel Gomez, brødrene De Lima, Joachim Irgens, Selio Marselis og Paul Klingenberg om overtagelse af krongods i Danmark og Norge for deres fordringer og ydelse af laan til Københavns garnisons underhold. Rigsskatmesteren undlod herved ikke at gøre de store pengemænd, hvis kredits nødvendighed for staten han til fulde erkendte, men om hvis store profitter og ofte mislige transaktioner han fra sin statholdertid ikke var uvidende, til genstand for et betydeligt pres. Henrik Müller klagede senere over, at han udsattes for »en del truelser« og, da han hævdede, at det var mere fremmende for kongens kredit, at kongen holdt sine løfter og lod kreditorerne beholde pantegodset med en moderat skat til dets indløsning, fik han til svar, at »vilde jeg mig opponere, da skulde mig tillægges eneste aarsag til Hans kongl. Majst.s interesses og gavns forhindring«. Der var aabenbaart faa af kreditorerne, som godvilligt i stedet

for assignationer og pantegodsrenter vilde overtage forarmet jordegods under synkende landbrugskonjunkturer, og der var ingen, i alt fald af de fremmede fordringshavere, som følte trang til at følge septemberprojektets henstilling om, »efterat fælles fædreland er i betryk«, at afkorte noget i deres fordringer. Sehested tog da det drastiske skridt i december 1660 at ophæve alle anvisninger paa statens indtægter og fik under indtryk heraf, som nævnt, de til kongens tjeneste knyttede storkreditorer – Henrik Müller, Sello Marselis og Paul Klingenberg paa egne og Gabriel Marselis' og huset A. B. Berns' vegne – til at give afkald paa deres tidligere toldassignationer, ganske vist for de førstes vedkommende mod at faa andre, dog utvivlsomt mindre sikre, i stedet. For at dæmpe kreditorflokkens skræk udstedtes der dog 12. januar 1661 et aabent brev, hvorefter alle, som havde anvisninger paa kongelige indtægter i Danmark og Norge, skulde melde sig inden henholdsvis 6 uger og 3 maaneder med deres fordringer og anvisninger paa rentekammeret og forklare, hvad de havde oppebaaret af kapital og rente, for at der kunde forhandles med dem om betalingsmaaden; kongen agtede ikke at krænke deres retmæssige fordringer. Hertil føjedes 5. maj 1661 en ordre til Sehested, paraferet af ham selv, der bad ham gennemgaa alle af undersatter og fremmede i sidste krig, især under Københavns belejring, ydede forstrækninger i penge, proviant og andre varer, for hvilke der var givet gods i pant eller anvisninger paa told- og andre indkomster. Ved den »endelige afregning til udlæg udi gods eller anden betaling« skulde disse fordringer have fortrinet fremfor ældre, ligesom der skulde gøres forskel paa, hvad der var ydet i penge, varer eller tjeneste. Maaske havde dette bl. a. til hensigt at berolige københavnske fordringshavere.

Trods kongens førnævnte betænkeligheder bemyndigedes Sehested i januar 1661 til at fortsætte udlæggene for det gods' vedkommende, som var mindre godt beliggende for kronens behov. Godset skulde betales efter den paagældende egns højeste pris. Et i skatkammerkollegiet udarbejdet aabent brev af 15. januar forkyndte for alle undersatter og fremmede, at kongen af vigtige aarsager, for at styrke sin kredit, afbetale en del af gælden og faa rede penge til sin disposition samt til adskilligt gods' »bedre indtagelse og indrettelse« – altsaa for at fremme en mere effektiv drift – havde besluttet at afhænde en del af krongodset til ejendom. Vilde en køber atter sælge, skulde kongen og hans arvinger i aar og dag have indløsningsret, og en ny køber skulde efter et aar tilbyde kongen godset for saa høj en pris, som nogen andre vilde betale, samt erstatning for foretagne forbedringer. Kongen forbeholdt sig al højhedsret og patronatsret.

Hvad man ønskede at indløse, var især pantegodset paa Sjælland, fortrinsvis i Københavns len og Nordsjælland. Nu blev Henrik Müller med

gode ord og trusler tvunget til at afstaa en del til ham bortpantet gods i Københavns, Antvorskov, Skanderborg, Stjernholm og Aakær len mod godsudlæg andre steder paa Sjælland. Han klagede siden bittert over, at mens han havde pant til 21 rdl. pr. td. htk., maatte han betale det ny gods – »største del øde og forarmet gods« – med 50 rdl. pr. td. Til samme taxt fik, for at skaffe krigskollegiet midler til fæstningsbyggeriet, samtidig Gabriel Marselis udlagt Aarhusgaard len med Feldballe birk for 157.392 rdl. Den pantsatte del af dette gods bemyndigedes han til at indløse for den pris, for hvilken det var pantsat, men han skulde for det betale kronen efter samme taxt som det øvrige – et princip, som ogsaa fulgtes overfor andre købere af krongods. Herefter kom, da udlægget til Marselis ikke forsløg til at tilfredsstille krigskollegiets krav, turen til Dronningborg len og senere til andre jyske krongodser, hvoraf der inden udgangen af 1661 var udlagt i alt ca. 24.080 td. htk. Møgeltønder og andet gods i Sønderjylland fik Hans Schack for 96.070 rdl., jordegods i Dronningborg amt for 43.266 rdl. rentemester Mogens Friis for afstaaelse af skaansk vederlagsgods for 31.190 rdl. og forskellige fordringer paa kronen. Han havde ønsket i stedet at faa anvisninger paa indtægterne af Trondhjem len og tolden i Norge, men blev, som sin kollega Henrik Müller, tvunget til at tage jordegods, det jordegods, som siden blev grundstammen i Grevskabet Frijsenborg. I det øvrige Danmark udlagdes i 1661 over 11.000 td. htk. Til fordringshavere i anledning af Bornholms vederlag blev der dette aar udlagt 6365 td. htk., hvortil kom 540 td. i Norge, i alt for 345.612 rdl. Heraf tilfaldt 138.750 rdl. Joachim Gersdorffs arvinger, som fik gods paa Samsø og i Aakær len, 54.450 rdl. Ove Gieddes arvinger. Andre store kreditorer, som fik krongods udlagt i 1661, var Joachim Irgens (for 117.688 rdl., bl. a. Vestervig kloster), oberst Hans Friis til Clausholm, vinskænk Christian Fischer i Glückstadt, sekretær M. R. Reinfranck, Mads Povlsen i Randers og toldskriver Anders Nielsen Bøgvad, og af udlændige – til hvilken gruppe i øvrigt ogsaa Irgens' nærmeste maa regnes – firmaet Würger i Lübeck, familien v. Uffeln i Hamburg (for 176.330 rdl.), Lucas v. Spreckelsens arvinger og Joachim Beckmann af Hamburg. I alt blev der i Danmark udlagt til udlændinge for 664.538 rdl., til hjemlige adelige kreditorer for 484.859 rdl., til borgerlige for 286.871 rdl., til gejstlige for 2858 rdl.

Naar der medregnes det gods, som af kongen skænkedes bort til hans søn Ulrik Frederik Gyldenløve (Kalø slot og ladegaard), ærkebiskop Hans Svane (Ebberødgaard m. m.), byen København (Bidstrup gods) og de københavnske borgmestre Find Nielsen, Peder Pedersen og Christoffer Hansen, hvis loyalitet regeringen aabenbart lagde vægt paa at fastholde, udlagdes der i alt i 1661 krongods for ca. 1.800.000 rdl. i Danmark og for ca.

370.000 rdl. i Norge, hvor firmaet A. B. Berns og Leonhard Marselis fik udlæg for 298.440 rdl., bl. a. i Hannibal Sehesteds i sin tid afstaaede gods. Det var ca. $\frac{2}{5}$ af den samlede statsgæld, som paa denne maade likvideredes. Hvad der ydedes kronen i kontant betaling ved udlæggene, kan ikke sikkert oplyses; men det drejede sig uden tvivl om ret betydelige beløb. Langt den største del af udlæggene ordnedes, før rigsskatmesteren i slutningen af juli afrejste til Norge.

Alle kreditorer blev ikke behandlet paa samme maade. Der var dem, der – som Henrik Müller – blev tvunget til at overtage krongods. Der var, som før vist, andre, som stadig fik anvisninger for deres fordringer, fordi kronen ikke kunde undvære ny laan af dem eller – det gælder Hans Svane – skyldte dem et særligt hensyn. Typisk for behandlingen af den første kategori er kammerkollegiets anbefaling af borger i København Niels Aagesens bøn om udvisning i norske indtægter for en fordring paa 14.839 rdl. for leveret klæde, »at han sine kreditorer, som hannem strengeligen angriber, kunde tilfredsstille«, mod til gengæld at levere 2000 alen klæde til soldateskens fornødenhed. Der var endelig fordringshavere, som blev holdt hen, fordi man ikke skyldte dem et saadant hensyn og ikke havde nogen større interesse i at fortsætte forretningsforbindelsen med dem. I øvrigt synes det at have været ret almindeligt, at man lod dem, som fik store udlæg, betale mindre fordringshavere med rede penge eller udlagde jordegods til disse under skøderne til større kreditorer. I det hele maa skatkammeret betegnes som ret haardhændet i sin fremgangsmaade; men situationen tillod ikke alt for stor lemfældighed og hensyntagen til private interesser.

Da Sehested i midten af februar 1662 vendte hjem fra sin Englandsrejse, fandt han ved siden af andre uexpederede sager, som venteligt var, en lang række ubetalte fordringer og krav om fremskaffelse af midler til hæren, hofetaten o. s. v. Allerede 4. marts fik han da udvirket en kongelig ordre til skatkammeret om at gennemgaa alle de fordringer, for hvilke der var pantsat godsindtægter, og lade det pantsatte gods anslaa i hartkorn, for at kongen kunde resolvere, hvor meget af det han vilde afhænde til panthavere eller andre. 14. marts bemyndigedes han til at afhænde kongens bortforpantede savværker i Norge »det bedste muligt til Vores nytte og gavn«. En ordre til skatkammeret af 4. april, paraferet af rigsskatmesteren, oplyste, at kongen siden sin befaling af 8. december 1660 om udlæg af pantsat gods »af sær aarsager« havde anset for godt at holde inde med udførelsen, men nu fandt videre opsættelse umulig, »formedelst samme godsens og Vores intraders tilstand«. Dagen efter paabød en ordre af samme herkomst, da man »uforbigængelig« behøvede »en ansélig summa penge til

adskillige nødvendige udgifter og dertil ingen barschaft er forhaanden«, at udlægge forskellige godser i Norge. Den 23. april henstilledes det i en af Sehested paraferet kongelig ordre til kammerkollegiets overvejelse, om man, naar en almindelig ejer skattede $\frac{1}{2}$ rdl. pr. td. htk. af sit gods, ikke burde lade en panthaver skatte $1\frac{1}{2}$ rdl. og den, der fik gods »til fuldkommen possession« »uden betaling og vederlag« – altsaa som kongelig gave – 3 rdl. Det samtidig stillede spørgsmaal om, hvor højt en td. htk. skulde vurderes ved kronens tilbagekøb af udlagt gods, viser, at Frederik III. vedblivende ansaa udlæggene for en foreløbig foranstaltning. Efter generaløjtnant Jørgen Bielkes fortælling skal dennes kritik af dem ogsaa have gjort indtryk paa ham. Skatkammerets betænkning (af 24. april) kendes ikke, men kongens resolution af 28. april gik ud fra, at panthavere, der ønskede at beholde godset som pant, skulde skatte som ejere, men saaledes at hver td. htk. vurderedes til 50 rdl.; forslaget om 3 rdl. skat af dem, der fik udlagt gods til arv og eje, vilde han overveje nærmere. Det endelige skattebrev, som udstedtes 4. juli 1662, efter rigsskatmesterens bortrejse, har dog ingen »progressiv« beskatning af den nævnte art.

Blandt dem, som fik udlagt jordegods i 1662, før Sehested i maj drog ud paa sin store ambassade, var ærkebiskop Hans Svane, der 9. marts 1662 fik skøde paa krongods i Sundfjord fogderi i Bergenhus len for 42.860 rdl. I alt udlagdes der dette aar i gods i Danmark og Norge for 556.100 rdl. altsaa adskilligt mindre end i 1661. Det er tydeligt, at rigsskatmesterens bortrejse har virket hæmmende paa den udlægsaktion, som baade kongen og mange kreditorer kun ugerne saa iværksat. 1663 beløb det samlede udlæg i de to riger sig kun til 152.315 rdl. Der var imidlertid ingen anden vej – naar hær og hof skulde opretholdes i det ønskede omfang – end at skride til værket igen. 15. marts 1663 henstillede Frederik III., idet han fortvivlet klagede over den store mangel paa rede penge og paa de midler, som hoffet og søetaten og den kongelige regering i det hele »uomgængeligt« behøvede, til statskollegiets overvejelser, om det ikke fandt det raadeligt og fornødent, at kongen selv nyttiggjorde sig den pengeindtægt, som var assigneret bort til en række kreditorer, og i stedet betalte disse med jordegods, dog med indløsningsret for kronen. Statskollegiet besvarede i sin betænkning det stillede spørgsmaal med ja og foreslog, at kongen skulde have ret til indløsning efter 10 aar. 21. marts inddrog derpaa kongen alle anvisninger paa kongelige indtægter, saaledes at intet – med undtagelse af Gabriel Marselis' indvisning i Drammens toldsted for 24.000 rdl. og hvad der var tillagt de kongelige residenter – fremtidig udbetaltes uden efter speciel kongelig ordre. Assignationsindehaverne skulde i stedet have udlagt gods i Danmark og Norge.

Det var dog først efter, at Sehested i marts 1664 var vendt hjem fra Frankrig, at man gik i gang med beslutningens iværksættelse, og han maatte presse paa, som det fremgaar af en af ham og de fire rentemestre underskrevet forestilling af 4. april, hvori der henvistes til, at flere kreditorer daglig anholdt om betaling, til at kongens kredit hos baade fremmede og hjemlige købmænd ahang af, at betaling ydedes, og til, at foraarsarbejdet med jorden led ved udsættelsen, hvorfor man ønskede snarest at vide, hvilket gods der skulde udlægges og for hvilken pris pr. td. htk. Det fastsattes herved efter kongelig ordre, at der skulde følges den i december 1662 indførte praxis, at kongen med et aars opsigelse kunde indløse det udlagte gods for samme pris, som det var købt for, dog mod erstatning for forbedring. Gennemsnitsprisen sattes til 50 rdl. pr. td. ht., d. v. s. højere end værdien i handel og vandel, som en forordning af 19. juli 1664 om prisen ved udlæg og indførsel satte til 45, 40 og 25 rdl. for henholdsvis hovedgaardsjord, besat bondejord og øde og ubesat jord. Man vilde nu presse kreditorerne til det yderste. Undtaget var krongods i Nordsjælland og Skanderborg amt, en regel, som dog ikke fulgtes strengt. I oktober samme aar gjorde kongen – som septemberprojektet havde foreslaaet, og som der længe var truet med – sig til herre over kapitelsgodset, efterhaanden som det blev ledigt, og tilegnede sig strax kapitlernes fællesgods.

Blandt dem, der fik udlagt gods i 1664, var en række af kronens største kreditorer: Gabriel Marselis, A. B. Berns' arvinger, Paul Klingenberg, Joachim Irgens, admiralitetsraad Jens Lassen og proviantskriver Hans Hansen. I alt udlagdes i Danmark (i Norge fandt dette aar intet udlæg sted) for 2.372.917 rdl. til 76 kreditorer. Tilsammen blev der i aarene 1661–64 i begge riger udlagt for 5.248.377 rdl., hvortil kommer udlæg i Holsten for mindst 250.000 rdl. Statsgælden fra 1660 skulde herefter være ude af verden, hvad den dog ikke var, da ikke alle fordringer fra den gang var betalt, og der siden var stiftet en betydelig ny gæld. De enorme udlæg i 1664 afbetalte dog hovedparten af den ny gæld, saaledes at man kunde nøjes med i 1665 at udlægge krongods i Danmark-Norge for 478.647 rdl. og 1666 (til danske kreditorer) for 411.209 rdl. I Holsten udlagdes 1665 Segeberg amt for over 600.000 rdl., d. v. s. det meste af statsgælden i den kongelige del af Hertugdømmerne. I rede penge, som indkom ved udlægget, kan 1661–64 paavises ca. 290.000 rdl., en sum, som dog muligvis ligger under den virkelige.

I Norge anvendtes de samme regler ved udlægget som i Danmark. Det var her ofte bønderne selv, der købte deres gaarde, hvad man fra regeringens side saa med tilfredshed. Ogsaa en lang række norske borgere erhvervede jordegods ved udlæggene. 1661–62 udlagdes der i Norge krongods for

514.281 rdl., 1663–65 for 194.688 rdl. I alt beregnes krongodset 1661–70 at være formindsket med ca. 45 %, fra omkring halvdelen til lidt over en fjerdedel af monarkiets samlede jordegods.

Hvad kronen erhvervede af gods i Sehesteds rigsskatmestertid udgjorde kun en ringe brøkdel af den afhændede godsmængde. Lidt, uvist hvor meget, inddroges paa grund af skatterestancer. Gods til en værdi af ca. 25.000 rdl. blev 1663 tilskødet kongen af nogle adelige. Adskilligt mere betød den godsmængde, der til straf for politiske forbrydelser kom kongen i hænde. Corfitz Ulfeldt og hans hustru maatte saaledes for at slippe fri af fangenskabets paa Hammershus i december 1661 afstaa Frederik III. jordegods til en værdi af ca. 146.150 rdl. Samme aar beslaglagdes den for majestætsforbrydelse dømte Kaj Lykkes gods, der opgjordes til ca. 143.000 rdl. 1663 hjemfaldt ved dommen over Corfitz Ulfeldt hans resterende gods i Danmark, vurderet til ca. 147.600 rdl. til kronen. Hertil kommer ifølge statens hovedregnskaber køb af gods 1661–64 for 16.831 rdl., bl. a. for 3334 rdl. paa Bornholm. Den samlede krongodsforøgelse anslaaes 1661–64 til noget over 460.000 rdl.

Dommen over Kaj Lykke, der fældedes, mens Hannibal Sehested var i udlandet, vakte hos den danske adel »stor forfærdelse i gemytterne«. Blandt hans inddragne godser var Rantzausholm (nu Brahetrolleborg) paa Fyn. Dettens senere skæbne har en vis politisk interesse. 7. juni 1664, da dette aars store godsudlæg stod for døren, modtog skatkammeret en kongelig ordre, paraferet af rentemester Mogens Friis, der med henvisning til, at Christoffer Gabels fordring for forstrækninger til »adskillige vore betjente« efter skatkammerets afregning beløb sig til 39.865 rdl., befalede, at fordringen skulde godtgøres Gabel kontant af de kreditorer, som fik udlæg i kronens jordegods. Den kongelige favorit vilde altsaa lægge sin haand paa en klækkelig del af de kontantmidler, man oppebar ved udlægget, og som skatkammeret saa haardt havde brug for. Endnu var dog rigsskatmesteren den stærkeste. Tre uger senere udvirkede han en ordre, hvorefter skatkammeret skulde forhandle med Gabel om til afkortning af hans fordring at faa udlagt Rantzausholm eller Hevringholm (en anden af Lykkes tidligere gaarde), og 18. juli modtog Gabel skøde paa Rantzausholm for 19.301 1/2 rdl. At dette ikke var med hans gode vilje, synes at fremgaa af, at der 8. oktober 1665 udstedtes ordre til skatkammeret om at forhandle med ham om genafstaaelse af det fynske herresæde til kronen. Paa dette tidspunkt var Gabel statholder i København og besad en indflydelse som aldrig før, mens Sehested kort efter halvvejs i unaade drog ud paa den rejse, der blev hans sidste. De nævnte ordrer til kammeret illustrerer en politisk magtforskyd-

ning, som der vil blive lejlighed til at studere i forbindelse med Hannibal Sehesteds udenrigspolitik.

Betydningen af Hannibal Sehesteds samlede indsats i dansk-norsk udvikling lader sig ikke maale. Men C. Christiansen har nogen ret, naar han udtaler, at den krongodsafhændelse, som Sehested drev igennem, og som i stor maalestok genoptoges efter Frederik III.s død, saaledes at der i hele det danske monarki 1661–75 afhændedes krongods for ca. 9 mill. rdl. – i Danmark for ca. 6,3, i Norge for ca. 1,3, i Hertugdømmerne for ca. 1,4 mill. –, »var af større betydning end alt andet, hvad der skete i dette tidsrum«.

Finansielt set bragte udlæggene, som vi skal se, kronens jordebogsindtægter til at svinde meget stærkt ind og tvang staten til at opgive en stor del af sin gamle naturalhusholdning til fordel for en udvidet penge- og vareøkonomi. De bidrog til at nødvendiggøre ny, faste skatter, som ogsaa ramte adelen og tvang mange adelsmænd fra deres gaarde. Baade derved og ved selve udlægget kom store mængder af rigets jord i hænderne paa udenlandske kapitalister og landenes egne borgere og borgerligfødte embedsmænd. I 1660'erne mistede den gamle adel paa Sjælland 1055 td. htk. (16 hovedgaarde), paa Fyn 644 td. (19 gaarde), i Vendsyssel-Thy 230 td. (8 hovedgaarde), i Hobro-Randerseggen 349 td. (9 gaarde); i 1680'erne tog denne bevægelse fat med forstærket kraft. Kun faa af de fremmede pengefamilier – som en gren af Marselierne, der adledes Guldencrone – slog rod i landet; men en ny stand af borgerlige proprietærer af dansk, norsk, holstensk og anden tysk herkomst, rekrutteret fra embedsmænd, købmænd, ridefogder o. a., kom nu til at eje en betydelig del af rigets grundejendom, hvortil kom talrige indflyttede tyske adelsslægter. Det var faktisk en social revolution, som fandt sted i den politiske omvæltnings kølvand. Der tilførtes herved landbruget adskillig ny driftighed. Men det fond af udviklet dansk kulturtradition, som trods alle mangler havde fulgt den gamle adel, havde de ny besiddere lidet eller intet af, hvad der baade kulturelt og nationalt betød et tab og skabte et brud i udviklingen. Endelig medførte udlæggene og ejerskifterne vanskeligere kaar for bønderne. I skøderne paa det udlagte gods udelodes i regelen jordebøgernes betegnelser »jordegen bonde« eller »selvejer«, og naar tidligere selvejere over for de ny ejere hævdede deres ret til frihed for ægt og hoveri, blev det regeringens praxis at give godsejerne medhold. Dog synes der endnu ikke i Frederik III.s tid at have fundet en større nedgang sted i selvejergaardenes tal. For fæstebønderne var de ny ejere oftest strengere herrer, end de gamle lensmænd og adelige herremænd havde været. Det var i regelen folk, for hvem

de økonomiske hensyn var det alt overvejende, og som stræbte at faa det mest mulige ud af godserne, baade hvad afgifter og arbejdsydelser angaar. Ikke sjældent hører vi om sammenstød mellem proprietærer – som f. ex. Henrik Müller – og bønder. Vanskeligst var kaarene i vornedskabets egne. Her var mest øde jord og de største afgifts- og skatterestancer. Men det var ganske vist de amter, hvis jord for størstedelen forblev under kronen, især Københavns amt, som udpintes haardest.

Væsentlig forskelligt formede udviklingen sig i Norge, hvor, som nævnt, en ikke ringe del af det udlagte gods kom i bondeej, og hvor adelen allerede tidligere stod svagt.

I hvilken udstrækning Hannibal Sehested har forudset disse følger af hans store finansoperation, er ukendt. Det for ham afgørende har været den finansielle situations pres og hans overbevisning om den private godsdrifts økonomiske fordele. Allerede tidligt var han brudt ud af den danske adels vante tænke- og følebaner og var blevet paavirket af det syn paa erhvervs- og samfundsliv, som Marselierne og andre hollandske storkøbmænd og bankierer og merkantilismens statsmænd var bærere af. Han savnede imidlertid, som vi gentagne gange har fundet udtryk for, og som han viste det i sit »politiske testamente«, ikke blik for bondestandens vanskeligheder og for ønskeligheden af at bedre deres kaar.

III. KRONENS INDTÆGTER. KRONGODSET. REGALIERNE. KONSUMTIONSSKATTERNE. MATRIKELSKATTERNE. BYSKATTERNE. EXTRAORDINÆRE SKATTER. TOLD- INDTÆGTERNE TILGODEHAVENDER OG LAAN.

I 1656 VAR KRONENS nettoindtægter af lenene vest for Øresund – efter fradrag af de 100.000 rdl., der tilfaldt lensmændene – anslaaet til ca. 120.000 rdl. Naar ved midten af 1660'erne bruttoindtægten af jordebogsafgifterne (med undtagelse af Laaland-Falsters, som var skænket dronningen) beregnes til ca. 79.000 rdl., hvoraf der fragik ca. 45 % til lønninger til amtmænd, amtsskrivere, fogeder osv. samt andre udgifter og ca. 15 % for restancer og øde gods, spillede vel de stadig synkende landbrugspriser og krigenes følger ogsaa for de dyrkede jorder en medvirkende rolle. I gennemsnit synes krongodset ikke at have givet over $1\frac{1}{2}$ rdl. aarligt i indtægt pr. td. htk. Men hovedaarsagen til nedgangen var dog utvivlsomt den store godsafhændelse, som stadig fortsattes. I et overslag over rigets indtægter og udgifter fra Frederik III.s sidste aar regnes der overhovedet ikke med noget overskud af krongodset.

Til de gamle afgifter af dette – landgilde, tiende, stedsmaal, husbondhold, sagesald, oldengæld m. m. – føjedes nu en forhøjelse af bøndernes arbejdspenge (heri indbefattet ægtpenge) til 4 rdl. aarlig pr. helgaard ved forordning af 4. juli 1662 og en ny forhøjelse (til 6 rdl. eller mere) i maj 1665, for hvilken dog de nordsjællandske amter foreløbig fritoges, samtidig med at pligten til at give arbejdspenge ogsaa udstraktes til husmænd. Septemberprojektet havde til gavn for baade kronen og bønderne foreslaaet ægt- og arbejdsydelse afløst med en pengeafgift. Desværre for de sidste vedblev fogederne imidlertid at kræve ægter og arbejde af dem. Principielt havde Sehested altid været for arbejds- og ægtbyrdernes afløsning – vi mindes hans kamp med det norske skydsfærdsproblem –, men han begyndte, som vi har set, med et forsøg paa at realisere septemberprojektets og det 26. september 1660 til kongen overleverede borgerlige indlægs forslag om at udstykke kronens ladegaarde til bønder eller forpagte dem til folk, der vilde drive dem uden arbejdsbyrde for kronbønderne, og forord-

ningen af 4. juli 1662 om arbejdspenge, der, som C. Christiansen rigtigt har set, er et »udtryk for opgivelsen af tanken om at blive af med ladegaardene og skaane bønderne«, udstedtes omtrent to maaneder efter, at han havde forladt København for at tiltræde sin store ambassade. Ordren om den ny forhøjelse af 18. maj 1665 er paraferet ikke af ham, men af Mogens Friis paa et tidspunkt, da hans indflydelse i finansledelsen var stærkt svækket til fordel for Gabels.

Et andet uden tvivl paa rigsskatmesterens initiativ gennemført forslag for at hindre, at bøndernes kreditorer gjorde udlæg i de forstrækninger af korn og andet, som herremænd og lensmænd ydede dem for at hjælpe avlingen paa fode igen, mødte modstand fra en gruppe københavnske borgere – blandt hvilke dog ingen af magistratens medlemmer – som havde udestaaende fordringer hos bønder og 6. marts 1662 indgav en supplik til kongen mod den til bondens beskyttelse udstedte forordning af 8. februar 1661. Efter forhandling i statskollegiet udstedtes en ordre til lensmændene om, at beskyttelsen ikke gjaldt de bønder, som ejede mere, end de behøvede til at holde driften igang.

I øvrigt spores der hos regeringen en tendens til ikke at være alt for haard ved opkrævningen af jordebogsindtægterne. Bønderne blev, erklærede befalingsmanden over Københavns amt, rigsmarskal Johan Christoph v. Kørbitz – en af de mest humane personligheder blandt den unge enevældes tyskfødte embedsmænd –, i den grad plaget med skatter, arbejde og kørsler, at man var nødt til at se igennem fingre med ydelsen af landgilden.

I Norge spores der adskilligt mindre nedgang i jordebogsindtægterne som følge af krongodssalget, fordi det solgte gods for størstepartens vedkommende i forvejen var pantsat. Overskudsindtægten svingede omkring 20.000 rdl. aarligt. Det lave tal skyldes, at ca. 40.000 rdl. af bruttoindtægten medgik til lønninger, pension, frigaarde eller afkortedes for øde og forarmet gods. Til jordebogsafgifterne regnedes til 1663 ogsaa sav- eller deleskatten, som svarede af de deler, som skares paa de upriviligeredes save, og som synes at have indbragt ca. 12.000 rdl. aarligt. Rigsskatmesterens plan om at bortforpakte fogderiernes indtægter til de højstbydende skal senere omtales. I den kongelige del af Hertugdømmerne indbragte jordebogsafgifterne, »die Herrengefälle«, 1664–70 lidt over 21.000 rdl. netto i aarligt gennemsnit. Det lave tal skyldtes mere de mange anvisninger paa disse indtægter, end godsudlæggene, selv om ogsaa disse, som vist, var ret omfattende.

En anden fra ældre tid nedarvet gruppe af statsindtægter var dem, der stammede fra kongens særlige højhedsrettigheder, de saakaldte regaler; nemlig, ved siden af skatter og toldintrader, indtægten af mønten, af bjerg-

værker, af vragretten og retten til østers- og perlefangst, af monopolhandelen paa Nordlandene, Finmarken, Færøerne og Island og af forskellige andre monopoler. Der vil i anden sammenhæng blive anledning til at omtale Hannibal Sehesteds bestræbelser for at sætte visse af disse indtægter i vejret. Her skal blot nævnes, at det kongelige møntregale fik en stigende betydning, da krongodsafhændelsen tvang staten til i langt større omfang end før at skaffe sig indtægter i penge i stedet for de gamle naturalydelse af lenene, selv om ydelser in natura stadig opkrævedes til forsyning af flaadene, fæstningsmagasinerne og hoffet. De udmøntede hovedmønter var rigsdaler in specie, paa hvilken der gik 96 skilling, og som gjaldt 6 sletmark, og sletdaler à 64 skilling, som gjaldt 4 sletmark. Fra Christian IV.s tid var der en del daarlig skillemonnt i omløb, mod hvis anvendelse der 5. juni 1665 og senere udstedtes forordninger. Den omstændighed, at sletdaleren udmøntedes af ringere finhed end rigsdalerne og derfor sank i kursværdi, men vedblev at modtages efter sin paalydende værdi, medførte desuden, at speciemønten omsmeltes eller forlod landet i bytte med ringere monnt. Om Frederik III., da han 19. marts 1662 gennem grev Rantzau gav statskollegiet ordre til at overveje, paa hvad maade man bedst skulde komme dette onde til livs, er blevet gjort opmærksom paa dette udsagn af »Gresham's law« af rigsskatmesteren, som en maanedstid forinden var vendt hjem fra England og Holland, lader sig næppe oplyse. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at rigsskatmesteren og rentemestrene 28. april forelagde det samme problem for de i København forsamlede norske borgerdeputerede og foreslog en ordning, som var nært beslægtet med den senere af statskollegiet foreslaaede. Statskollegiets betænkning, som først forelaa 16. november 1663, var Sehested imidlertid ikke med til at udforme, da han paa dette tidspunkt i halvandet aar havde opholdt sig i udlandet. Dens raad om kun at slaa rigsdalermønt og reducere den i omløb værende sletdalermønt til dens faktiske værdi blev i øvrigt ikke fulgt; man nøjedes med at forbyde udførsel af guld og sølv. Heller ikke i den 5. juni 1665 udstedte forordning mod falske mønter, som er udarbejdet af Henrik Müller, lader Sehesteds andel sig paavise. Først i 1667 førtes den af statskollegiet anbefalede reduktionsplan ud i livet.

Møntningen i København synes i denne tid overhovedet intet overskud at have givet, mens mønten i Christiania, der var anvist dronningen, gav ca. 12.000 rdl. aarlig.

Af Kongsberg sølvværk havde kongen, efter at han i april 1661 selv havde overtaget værket, 1661-64 en overskudsindtægt paa ca. 25.000 rdl., mens sølvtienden og møntudbyttet beløb sig til ca. 82.000 rdl., altsaa ca. 27.000 rdl. i aarligt gennemsnit; derefter var indtægterne dalende. Tien-

den af kobber- og jernværkerne, der vistnok alle var paa private hænder, synes højst at have beløbet sig til ca. 8000 rdl. aarlig. Hvad vragretten og østersfangsten indbragte, kan ikke oplyses. Færøerne og handelen paa dem var bortforpagtet til Christoffer Gabel, som betalte kronen en aarlig afgift paa 1000 rdl. for privilegiet. Dette beløb fradrogtes fra januar 1661 i hans rentemestergage; men øerne gav ham en saa stor indtægt, at han, da han i august 1664 udnævntes til statholder i København med en løn af 6000 rdl., gik ind paa at nøjes med de 2000 rdl., han havde haft som rentemester. Som lensmand paa Island betalte rigsadmiral Henrik Bielke en afgift paa 1200 rdl. aarlig, mens det 1662 oprettede ny islandske kompagni for monopol paa handelen paa Island og Vestmannaøerne betalte 4800 rdl. For privilegierne til at drive et svovlværk paa Island betalte Gabriel Marselis, Selio's søn, fra 1665 200 rdl. i aarlig afgift. Af andre handels- og industrimonopoler synes kronen i Sehesteds rigsskatmestertid ikke at have haft nogen indtægt, naar undtages det i 1665 oprettede saltkompagni, som senere skal omtales, og som 1665-69 betalte en afgift paa 56.707 rdl. Den samlede indtægt af de nævnte regalier og af forskellige særlige indtægter af Hertugdømmerne (matrikelafgift, donationer m. m.) opføres i regnskaberne med 1863 rdl. for 1661-62 og 26.427 rdl. i aarligt gennemsnit for 1663-70. Det forslog, i lighed med jordebogsindtægterne, ikke langt til dækning af de store udgifter, vi ovenfor har lært at kende. Det samme gælder den i 1545 indførte tiende af trælast og tjære i Norge, som, under forskellige ændringer med hensyn til opkrævningsmaade, synes at have givet 20-30.000 rdl. 1661-62 og ca. 24.500 rdl. i aarligt gennemsnit 1663-70.

Den den 18. november 1660 indførte konsumtionsskat, som især skulde skaffe midler til hærens underhold, blev finansielt en skuffelse. Da der fra alle sider klagedes stærkt over dens trykkende satser og de med opkrævningsforbundne besværligheder, ændredes den 7. maj 1661 i henhold til statskollegiets betænkning paa en saadan maade, at afgiften nedsattes for de varer, som de mindrebemidlede mest havde brug for (bl. a. rugmel og malt) og forhøjedes for mere luksusbetonede varer (bl. a. hvede og fersk kød), samtidig med at den forhadte portkonsumtion af varer, som passerede byportene, ophævedes. Rigsskatmesteren har utvivlsomt deltaget i statskollegiets forhandlinger herom (19.-23. april), men hans indflydelse paa den ny forordning kan ikke nærmere bestemmes. Som skatteteknisk raadgiver benyttede han for baade konsumtionens og stempelafgiftens vedkommende sin »finanskommissarius«, generalfaktor og hofprovisor Gabriel Gomez fra Hamburg, der som løn fik 5 % aarlig af de to afgifters indtægt. Ved forordning af 20. august 1661 forpagtedes konsumtionen bort for at hindre underslæb ved oppebørselen, men ophævedes 1662 ved den ny ma-

trikelskats indførelse, undtagen for Københavns vedkommende, og indførtes, skønt der i februar 1665 fremkom forslag derom fra generaltoldforvalter Mikkel Langemack og den københavnske konsumtionsforvalter Ludvig Lorenz, ikke igen før 1671. Hvor meget konsumtionsskatten, hvoraf Københavns magistrat nød 1/10, de andre købstadmagistrater og godsherrene paa landet 1/20 inden for deres omraader, indbragte kronen, lader sig ikke sikkert oplyse. København og de andre sjællandske byer gav 1661 en indtægt af 22.525 rdl., mens der ved bispernes oppebørsel indkom 18.371 rdl. I de følgende aar var gennemsnitsindtægten af den københavnske konsumtion 11.700 rdl. om aaret. Indtægten af den fra ældre tid bestaaende maltaccise, der undertiden forpagtedes bort, opgjordes sammen med tolden. April 1665 indførtes en brændevinslicens af de ved brændevinsbrænding anvendte redskaber, der forpagtedes bort for 4000 rdl. aarligt i 1665, for 4000 sletdaler i 1666.

Den den 28. november 1660 udstedte forordning om stempelafgift tilfredsstillede ikke skatkammerkollegiet og ændredes, i samraad med Gabriel Gomez, ved ny forordninger af 18. og 19. januar 1661 (hvortil kom en forordning for Norge 30. januar 1661, mens ordningen i Hertugdømmerne fulgte en ældre forordning af 18. august 1660). Endelig indførtes, da de mange forskellige taxter voldte, at befolkningen i stort omfang unddrog sig brugen af stempelpapir, i henhold til betænkning af Paul Klingenberg ved forordning af 27. februar 1664 en inddeling i 12 taxtklasser. Stempelpapiret, hvis salg forvaltedes af en papirforvalter, indbragte for hele monarkiet 1661-75 ca. 33.000 rdl. i gennemsnit om aaret.

Hovedskatten til hærens underhold efter forordningen af 5. november 1660 skulde ydes af alle stænder i forhold til fornemhed og velstillethed og indbetales inden juleaften samme aar. Hvor meget der indkom, er ukendt, men da de forskellige stænder fik lov til i skatten at afdrage de udgifter, de havde haft til indkvarteringen, drejede det sig, skønt patrioter som ærkebispens for at give andre et godt eksempel gav større summer, ikke om store beløb. Indkvarteringsbyrden lettedes ikke væsentligt ad den vej.

Da statens bedste og sikreste indtægtskilde, tolden, ikke alene, sammen med de nævnte indtægter, kunde dække alle udgifter og desuden for betydelige beløbs vedkommende var assigneret bort, følte regeringen stærkere og stærkere nødvendigheden af en ny fast skat. Spørgsmaalet blev, hvilket ligningsgrundlag man skulde anvende.

Der var umiddelbart før eller i begyndelsen af stændermødet 1660 af en ukendt, der var knyttet til centralforvaltningen eller stod denne nær, udarbejdet et reformforslag, som bl. a. indeholdt »Contenta til en matricul over alt Danmark og Norges riger«, som forfatteren dog tilraadede at be-

vare som »et secretum« og kun gøre brug af »udi høje nøds og trangs tid«. Idet den holstenske skatteenhed »en grunds eje eller plov« her sættes lig med 40 td. hartkorn, opstilles der en udførlig beregning over, hvad en dansk grundskat vil kunne indbringe efter de i Holsten anvendte satser pr. plov (1–10 eller flere rdl.). Af penge, udlaant mod rente, burde en kapital paa 1000 rdl. sættes lig med »en grunds eje«, og i købstæderne burde alle huse, gaarde og ejendomme vurderes efter rente- og lejeindtægt med fradrag af vedligeholdelsesudgifter. Vistnok under paavirkning af denne beregning havde det store septemberprojekt foreslaaet, at alt gods paa land og i by taxeredes i »plove«, for landgodsets vedkommende paa grundlag af hartkornet, saaledes at der regnedes 24 td. htk. paa en plov. Saafremt de tidligere i projektet nævnte indtægter ikke forslog til statens udgifter, kunde der efter denne taxering udredes et vist beløb af hver plov, hvoraf godsets ejer betalte $\frac{1}{4}$ og de, som havde det i fæste eller brug, $\frac{3}{4}$. Denne tanke var optaget i det borgerlige indlæg af 25. september 1660.

Regeringen besluttede at følge den, i alt fald i princippet. Da forhandlingerne med stænderrepræsentanter i København om fortsatte kontributioner til hærens underhold ikke førte til noget resultat, befalede kongen 13. december 1660 rigsdrosten at lade drøfte i statskollegiet, hvorledes en matrikel over hele riget bedst kunde forfattes og al ejendom uden persons anseelse anslaaes.

En saadan drøftelse ses imidlertid ikke at have fundet sted. I stedet vendte kongen sig 17. december til kammerkollegiet og bad det overveje og opsætte betænkning om indretningen af en »fuldkommen matrikel« og om instruxer til kommissærer, der strax skulde gaa i gang med værket. Rigsskatmesteren og hans kollegaer var dog betænkelige ved at afgøre denne vigtige sag paa egen haand, da den angik alle stænder; de fandt det naturligt, at spørgsmaalet om den retfærdigste ansættelsesmaade forhandlede i statskollegiet. Var det ønsket om at have det centrale og videre kollegiums – og maaske ikke mindst dets gejstlige og borgerlige assessorer Svanes og Nansens – autoritet bag sig, som bestemte kammerets holdning? Vi kan kun gisne; men 20. december afgav Sehested og Mogens Friis – de andre kammerassessorer har ikke underskrevet – en betænkning i sagen. De havde undersøgt den holstenske matrikel, da den muligvis indeholdt noget, der kunde anvendes paa danske forhold, men mod forventning intet fundet. De anbefalede nu, at lensmændene skulde optage og indsende jordebøger over alt jordegods med angivelse af landgilde, gæsteri – bondens pligt til at modtage herremandens heste og svende og yde dem husly og kost, nu mest afløst af naturalydelse – mølleskyld og alle skovtilliggender. Paa

grundlag heraf skulde rentekammeret sætte alle ejendomme i hartkorn. Forud herfor maatte kongen imidlertid træffe bestemmelse om, om der ved ejendom skulde forstaas andet end den landgilde og anden indkomst, der nødes af jorden, om kongens ladegaarde og adelens avlsgaarde og bygninger skulde være undtagne som i Holsten og andetsteds, om gæsteri – mod sædvane ved køb og salg – skulde beregnes i hartkorn, hvorledes værdiforholdet mellem de forskellige landgildespecies skulde beregnes, og hvorledes skove og møller skulde ansættes. For byernes vedkommende kunde lensmanden med byens magistrat taxere bygninger og grunde og borgernes næring og formue i penge, og rentekammeret siden sætte byen i hartkorn.

I et aabent brev af 10. januar og i ordrer til lensmænd, købstæder, kapitler, bisper og universitetet af 20. januar 1661 gaves der regler for optagelse af jordebøger og taxationer, som i det hele fulgte Sehested og Friis' betænkning. Ved ejendom skulde kun forstaas indtægten af jorden, ikke bygninger. Derimod skulde kongens ladegaarde og adelens avlsgaarde sættes i hartkorn under hensyntagen til tidligere vurderinger ved arveskifte og pantsættelse. De forskellige landgildearter skulde omregnes til hartkorn efter den paa hver egn almindelige taxt. Skov- og mølleskyld regnedes kun halvt, og gæsteri medregnedes ikke.

Naar landgodserne, undtagen skovene, taxeredes efter de hidtidige ydelser uden hensyn til den af sidste krig voldte skade, mens købstæderne taxeredes efter tilstanden paa taxationstidspunktet, skyldtes det sikkert nødvendigheden af hurtigst muligt at faa skabt et ligningsgrundlag. I øvrigt er baade de to skatkammerembedsmænds betænkning og de udsendte ordrer præget af ønsket om at gaa skaansomt til værks. Hvad Sehested tilstræbte, var sikkert først og fremmest at faa militærudgifterne radikalt nedsat, ikke at bebyrde adel, bønder og borgere over evne for at skaffe midler til en stor staaende hær og til omfattende fæstningsbygninger. I taxationen deltog efter ordre af 26. februar 1661 de forskellige stifters landkommisærer og andre adelige kommissærere, bl. a. flere af de gamle rigsraader. Et kontrolmiddel og et supplement ydede de beskrivelser over sognenes tilstand før krigen, som præster og lensmænd 31. maj fik ordre til at udarbejde.

Arbejdets tempo tilfredsstillede ikke kongen, bag hvem vi sporer krigskollegiets utaalmodighed efter at faa det ny skattegrundlag færdigt. Hæren maatte leve paa sine kvarterværter bekostning og for, hvad der efter kongelig ordre udbetaltes gennem skatkammeret af forskellige indtægter. Og fra alle stænders side lød klagerne over indkvarteringsbyrden og raabet om en hærreduktion. Det var under disse forhold, at kongen 3. juli i et brev til statskollegiet udtalte, at han daglig maatte fornemme, at rigernes nu-

værende indtægter ikke forsløg til de udgifter, som han uomgængelig behøvede til at føre sin regering tilbørligt og til at konservere og beskærme sine undersaatte. Kollegiet skulde derfor overveje, hvorledes »en bestandig vis indkomst« kunde skaffes til veje. Statskollegiet havde møde 7. juli, men vovede ikke i en saa højvigtig sag at tage nogen beslutning, da tre assessorer – Rantzau, Svane og Lente – ikke var til stede, og drøftelsen ogsaa helst burde foretages i kongens egen nærværelse. Det var det store spørgsmaal om hærreduktion kontra ny skatter, som rejstes med alle dets politiske komplikationer. Man ønskede fra militær side samtidig at faa taxationen for landejendommenes vedkommende ført mere til bunds. Derfor udnævntes der 4. august – faa dage efter Hannibal Sehesteds og Svanes afrejse til Norge – ny matrikuleringskommissioner, hvor den danske adel var mindre talrigt repræsenteret end i de ældre kommissioner, og i hvilken enkelte militære indsattes. Det var samtidig med, at hærreduktionen var til debat i krigskollegiet og i et statskollegieudvalg. De ny kommissærer skulde udarbejde tilsvarende beskrivelser som præsterne, specificere udsæd og høavlens størrelse og taxere adelens sædegaarde efter deres beskaffenhed, mens man før nøjedes med gamle vurderinger. Kommissionerne skulde være færdige med arbejdet inden to maaneder; da det viste sig umuligt, udnævntes i oktober-november ny supplerende kommissioner. For saa vidt hensigten havde været at skabe større ensartethed i taxationen, opnaaedes dette ikke. De i løbet af 1662 indsendte matrikler vakte i saa henseende regeringens kritik, og 6. april 1662 – efter at rigsskatmesteren var vendt hjem i februar – fik kommissionerne i de forskellige landsdele befaling til at mødes med generalkrigskommissær Otto Pogwisch og under hensyntagen til de ældre skatter fastsætte et aarligt skattebeløb for hver købstad. De indkomne taxationer skødes herved næsten helt til side. Skattesatsen var efter ordren af 6. april 1/2 rdl. pr. td. htk.; men efter at Sehested i maj havde tiltraadt sin store ambassade, lykkedes det »martialisterne« at faa den skruet op til 2/3 rdl. De af Pogwisch og matrikelkommissærene foretagne taxationer af købstæderne fremkaldte desuden flere klager fra borgerlig side.

Paa grund af de indsendte matriklers uensartede karakter og manglende hensyntagen til landejendommenes tilstand efter krigen, og fordi skatterne ikke indbragte, hvad hæren behøvede, fandt man det i 1663, under Sehesteds ophold i Vesteuropa, i henhold til betænkning af en kommission, der bestod af Schack, statholder Frederik Ahlefeldt, Christoffer Gabel og Otto Pogwisch, og som nedsattes for at afhjælpe hærens af matrikelens urigtighed foraarsagede mangel, nødvendigt at sætte en ny matrikulering i værk. Denne overdroges de ny amtmænd og amtsskrivere, bistaaede af stedkendte mænd, og der ønskedes nu bestemte opgivelser om det øde og ubesatte

jordegods. De matrikuleringsarbejder, der var foretagne i hans fraværelse, og i hvis udformning krigskollegiets mænd havde saa stor en andel, tilfreds-stillede øjensynligt ikke rigsskatmesteren.

Efter sin hjemkomst i foraaet 1664 udvirkede han 11. april 1664 en ordre til en række danske adelsmænd og borgere – kansler Reetz, Niels Trolle, Iver Krabbe, Otte Krag, Mogens Friis, borgmester Peder Pedersen og Find Jakobsen, landsdommer Villum Lange og juristerne Peder Lassen og Rasmus Vinding – om snarest at samles i København for at forhandle om udarbejdelsen af en ny matrikel. Denne forhandling synes imidlertid ikke at have fundet sted, vel paa grund af krigskollegiets modstand. Den ny »amtsskrivermatrikel«, som traadte i kraft fra 1. august 1664, led af betydelige mangler, da en virkelig omtaxering af ejendommene ikke fandt sted og reglerne for omsætning fra landgilde til hartkorn ikke var de samme over hele landet; men den anvendtes dog som grundlag for skatteligningen, til den afløstes af Christian V.s matrikel. For byernes vedkommende lagdes dog taxationerne fra 1662 til grund.

Allerede før regeringen tog matrikuleringsarbejdet i Danmark op, modtog rigsskatmesteren 2. december 1660 en kongelig ordre, vedlagt en memorial »Norges lejlighed og indkomst vedkommende«. Han og kammerkollegiet skulde overveje denne med forøgelse af kongens indkomst af nordriget for øje og henvende deres opmærksomhed paa, at han »en gang for alle« kunde faa »en rigtig og fuldkommen jordebog« over baade hans og kronens gods og alle private godser og gaarde paa landet »til visse efterretning udi Vores rentekammer udi alle tilfald og at Vores indkomst over alt kunde bringes udi en visse og bestandig skik«. Sehested skulde drøfte den nævnte memorial med kirkekommissarius Niklas Poulsen og kontributionsforvalter Johan Garman – hans gamle slotsskriver og højre haand paa Akershus –, som for tiden opholdt sig i København, »eftersom vi naadigst forfarer, de udi Norges tilstand og vilkaar skal være kyndige og forfarne«, og forhandle med dem om, »hvorvidt de sig der udi til vores og rigets tjeneste deroppe vil lade bruge og bestille«.

I hvilket forhold Sehested har staaet til den nævnte memorial, som nu vistnok er gaaet tabt, vides ikke. Men kongebrevet er øjensynligt fremkaldt af ham, og de deri omtalte to nordmænd var gamle kendinge fra hans stattholdertid; med Garman var han vedblevet at staa i venskabelig forbindelse. Det maa have været med en ejendommelig følelse, at han nu som leder af rigernes finansstyrelse atter gik i lag med forholdene i det land, hvis tilstand og muligheder han kendte som faa andre, hvis ukronede konge han i sine bedste manddomsaaer havde været, og som han paa en saa ulykkelig maade havde maattet forlade.

Af en kongelig ordre til Sehested af 14. december 1660 fremgaar det, at rigsskatmesteren havde indleveret en skriftlig betænkning om kongens indtægter af Norge, som kongen bifaldt, idet han lovede, at de dertil nødvendige breve og andre ordrer skulde blive expederet. Han gik ogsaa ind paa rigsskatmesterens bøn om, at betænkningen under tavshedsløfte maatte meddeles den norske kansler Ove Bielke, Jens Bielkes søn og efterfølger og Henrik Bielkes ældre broder, der ved samme tid udnævntes til rigsraad, til erklæring. I de følgende dage var man, som Vogelsangh skrev til Generalstaterne, »meget beskæftiget med at undersøge, hvorledes det stod sig med indkomsterne af Norge«. Da Ove Bielke beordredes til Norge, fik hans broder, krigsraad Jørgen Bielke, i hans sted befaling til at forhandle de norske sager med rigsskatmesteren, Niklas Poulsen og Garman, og anbefalede bl. a. en lempeligere skatteansættelse i overensstemmelse med Sehesteds forslag. Resultatet forelaa 16. januar 1661 i et indlæg fra kammerkollegiet. Det foresloges her at give ordre og kommission til »visse landkyndige udi Norge« om, bistaae af krigskommissær Villum Mechlenburg, nogle af de landkyndigste personer i hvert lagdømme, lensmændenes fuldmægtige, provster, præster, fogeder, sorenskrivere og de tolv bedste bønder i hvert tinglag samt i købstæderne af disses magistrater, inden 1. maj at forfatte den nævnte jordebog over al ejendom, kongelig og privat, i nordriget, med oplysning om alt pantsat og udlagt krongods og alle øde gaarde, om hvilke det skulde anordnes, »hvorledes de bedst og snarest kunde bringes paa fode igen«, og om, hvorledes gaardene bedst kunde skatte »hver efter sin godhed og herlighed og ikke efter uvisse landskyld«. Her var altsaa, modsat i Danmark, tale om en virkelig taxation, ligesom krigens følger var taget i betragtning. Ogsaa købstadbygninger skulde taxeres. Kronbøndernes visse ydelser skulde efter jordebøgerne anslaaes »efter en lidelig og billig taxt« og arbejdsydelser til fæstninger, slotte og ladegaarde omregnes i penge, »almuen til stor forlettelse«. Kommissærerne skulde endvidere foreslaa vederhæftige personer til forpagtning af fogderierne og sørge for, at ladegaardene taxeredes og bortforpagtedes inden 1. maj samt undersøge, hvad man kunde faa i pengeafløsning af kongens og kirkens tiender. Ogsaa toldindtægternes størrelse i de sidste tre aar skulde opgøres med bortforpagtning for øje. Ved undersøgelse skulde det fastslaaes, hvilken afgang i tolden de tidligere udstedte privilegier paa toldfri ind- og udførsel medførte. Over for almuen skulde man paavise, hvor »store forlettelser« den ny skatteordning medførte i sammenligning med den tidligere, og give tilsagn om afskaffelse af skydsfærd og soldaterudskrivning i fredstid og nedsættelse af ubillige fæsteydelser. En ordinans om skydsfærd og gæstgiveri skulde udarbejdes af kansler Ove Bielke. Der skulde snarest udsendes skattebreve om

ny skatter, hvis satser specificeredes (6 rdl. pr. fuldgaard osv.), at betale med halvdelen 1. maj og halvdelen 29. september. Gejstlighedens og købstædernes skatter, afgiften af savene, hvad der skulde gives i pengeafløsning for skydsfærdspligt og udskrivning, og hvad der af Norges indtægter skulde forblive i landet selv, vilde kongen træffe bestemmelse om, naar han til vaaren kom til Akershus. Ved denne lejlighed skulde ogsaa købstæderne fremkomme med forslag om, hvorledes »kommercielen kunde tiltage og købstædernes vilkaar forbedres«.

Samme dag forelagdes der i henhold til kammerkollegiets betænkning kongen en række expeditioner vedrørende Norge, som udfærdigedes 17. januar. Til en instrux for Niklas Poulsen og Johan Garman som »landkommissarier udi vort rige Norge«, der tilsigtede oprettelsen af en slags særligt rentekammer for Norge, skal der vendes tilbage i anden sammenhæng. De andre expeditioner var et aabent brev om skatten – som bl. a. lovede, at det skulde overvejes, »hvorledes de mange slags skatter og paabud til uvisse og ubejrlige tider kunde afskaffes imod en aarlig og lidelig skat til visse og bejrlige tider« –, brev til de norske købstæder og lensmænd, Villum Mechlenburg og general Claus Ahlefeldt om skatteligningen og de andre kommissionsforretninger og til Ove Bielke om skydsfærds- og gæsteriordnansen samt en »almindelig kommission«, til 37 norske personer: de to ny landkommissærer, Vilhelm Mechlenburg og en række lagmænd, landembedsmænd, fogeder, sorenskrivere, borgmestre og raadsmænd. I denne kommissionsinstrux befaledes det de nævnte paa grundlag af indfordrede jordebøger fra alle, der besad adels- eller forleningsgods, og forhandlinger med almuen i hvert fogderi, præster, fogeder, sorenskrivere, bondelensmænd og de bedste 12 lagrettesmænd i hvert tinglag – alt inden 1. maj – at forfatte den ønskede jordebog over kronens gods efter de af kammerkollegiet angivne retningslinier og jordebøger over alt adelsgods og alt adels- og pantegods, gejstlig og verdslig tilhørende. Det skulde bl. a. angives, »hvor noget rydningsland og til hvor mange tønder sæd ved hver gaard findes, og hvor meget bonden deraf hvert aar uden forsømmelse kan og skal rydde«. Det skulde ogsaa paalægges hver bonde at plante sig en humlehave, hvor ingen fandtes, »uden ladhed og forsømmelse, med mindre han vil staa i fare for at miste sin gaard, at den til en anden, som dueligere og flittigere er, kan overlades«. Ved ligningen skulde det tilstræbes, at »der kunde træffes en lighed i skatten, at der af lige god jordbrug og herlighed ogsaa skattedes lige over alt Vort rige Norge og ingen derudi for anden skete forkort, efterdi Os berettes, at landskylden fast ulige er sat paa gaardene, at skatten ikke til visse derefter kan lignedes eller sættes«. Var landskylden sat for lavt eller for højt, skulde den ansættes »efter loven som forsvarligt«. Paa kron-

godset skulde alle afgifter og arbejdsydelser beregnes i penge, »hvorefter Vi siden kunde resolve fogderierne til visse og vederhæftige folk enten paa forpagtning eller regnskab at overlades«; ogsaa ladegaardene skulde taxeres for at kunne forpagtes bort til de højstbydende. Det samme gjaldt toldindtægterne i overensstemmelse med kammerkollegiets betænkning; kommissærerne skulde hvert sted forhandle med undersaatterne om forpagtning af toldindtægterne, foreløbig for tre aar, »førend Vi dem til fremmede overlader, som Vi nødig ville«. Skvatmøller skulde helt afskaffes og store vandmøller anlægges i stedet, »Os til aarlig visse indkomst«, og gæstgiverier, hvad skydsfærdens afskaffelse nødvendiggjorde, anordnes for hver anden, tredje eller fjerde mil.

Efter at kammerkollegiets betænkning, kommissionsinstruxen og de andre ordrer var forhandlede »udi nogle af Vore rigens raads nærværelse« befalede kongen i ordre til Sehested af 27. januar enkelte ændringer. Bl. a. skulde det om udskrivningen sagte ikke forstaas derhen, at de ordinære landregimenters eller baadsmænds fornødne udskrivning og komplettering skulde afskaffes eller forandres. Sehested maatte altsaa opgive sin tanke om paa dette punkt at skabe en – dog vel kun foreløbig – lettelse for den norske af frygt for konflikter med de militære myndigheder. I januar 1661 til Norge. Det skulde ogsaa betænkes, hvorledes kongens gods i hovedlenene bedst kunne samles omkring slottene ved mageskifte af de underliggende lens gods. Endelig skulde skatten indleveres ikke paa Akershus, men til samtlige stiftslensmænd. Hvilket skaar den sidste bestemmelse gjorde i landkommisariatets myndighed, skal siden vises. Man sporer paa flere punkter i disse ændringer indflydelse fra militær side. Havde rigsskatmesteren troet, at han i sit gamle statholderrige skulde faa fri hænder til at føre den politik, han ansaa for bedst, tog han fejl.

Hannibal Sehesteds virksomhed i forbindelse med Norge skal senere skildres. Her er det tilstrækkeligt at nævne, at de 10 afdelinger, en for hvert lagdømme, hvori den »almindelige landkommission« deltes, for at spare tid ikke indlod sig paa at foretage den omtaxation af hver gaard, som instruxen foreskrev, men lagde landskylden til grund ved matrikuleringen, skønt de fleste af dem i deres indberetninger betegnede denne som et utilfredsstillende ligningsgrundlag. I købstæderne viste det sig umuligt at faa gennemført den paabudte taxering efter formue og indtægt. De i september 1661 indkomne kommissionsindberetninger blev da heller ikke lagt til grund for skatteligningen, selv om de anvendtes ved opkrævningen af de andre afgifter til kronen.

Regeringen stræbte, men uden held, at faa skabt et ensartet lignings-

grundlag for skatterne i det vidstrakte rige, hvis erhvervs- og afgiftsforhold frembød saa store uligheder fra egn til egn. Atter og atter klagedes der over uorden og underslæb ved den norske skatteopkrævning – nu, som i Sehesteds statholdertid, da hans fjender havde benyttet dette som vaaben mod ham. Rigsskatmesteren var fra september 1661 til marts 1664 kun et par maaneder (februar–maj 1662) i Danmark, og de øvrige medlemmer af stats- og kammerkollegierne veg tilbage for afgørende skridt, til dels maa-ske af frygt for konflikter med de militære myndigheder. I januar 1661 havde man opsat udstedelsen af skattebreve for gejstligheden og køb-stæderne og angaaende afgiften af savene, til kongen kom til Norge. Da han ikke kom af sted, men lod sig repræsentere af prins Christian, ledsaget bl. a. af Sehested, udarbejdede denne sammen med de norske landkommis-særer en memorial om disse skattebreve, hvori der i stedet for de ældre skatter foresloges en enkelt skat, lignet efter ejendommenes værdi og bor-gernes formue og indtægt af upartiske mænd, valgt af borgerskabet. Des-uden anbefaledes for indeværende aar en stor skattenedsættelse paa grund af den forarmelse, krigen havde ført med sig. 18. oktober – under rigsskat-mesterens ophold i England – befalede kongen statskollegiet at udtale sig om denne sag; men kollegiet udsatte betegnende nok, »weilen dem Collegio die Materie nicht gründlich bekannt« deliberationen, til landkommis-særerne var kommet til København. Først efter Sehesteds hjemkomst til Kø-benhavn i februar 1662 toges de norske anliggender op til behandling, i hvilken anledning der forhandlede med landkommisær Niklas Poulsen og en række til byen ankomne norske lagmænd, borgmestre, raadmænd og toldere – næsten alle medlemmer af den almindelige landkommission. Til disse »vores gode venner« sendte rigsskatmesteren og de tre rentemestre Hohendorff, Gabel og Henrik Müller 28. april en memorial til skriftlig er-klæring. De første af de heri stillede spørgsmaal gjaldt ønskeligheden af at skabe »bedre lighed og vished« i »gaardetaxten«, og hvad de forskellige stænder i Norge kunde taale at skatte i henholdsvis freds- og fejdetid. De norske repræsentanters erklæring, dateret København 9. maj 1662, søgte at fastslaa, hvad der i de forskellige bygder skulde forstaaes ved »en fuld skatte-gaard«, og udtalte, at hvis skydsfærden helt afskaffedes, »den ulighed paa gaardene ved den formodelige kommission remedierer« og bonden ikke be-sværedes, baade med arbejdspenge og arbejde og slap for vagthold og arbejde i garnisonerne, kunde vel i fredstid en fuldgaard vedblive at yde de 8 rdl. aarlig, som dette aar var paabudt, men ikke mere, heller ikke i krigs-tid, før bondestanden atter kom paa fode. Borgerne, som burde taxeres af haandværk, brug og formue af »taxérborgere«, kunde næppe heller

give mere, end de nu gav og ikke engang det, »saafremt de ikke for rytterindkvartering og medfølgende insolentier, dennem til stor skade, hinder og afgang udi deres handel og næring vorder naadigst befriet«.

Det er, paa baggrund af den danske borgerstands tavshed, hvad indlæg til regeringen angaar, interessant at se, hvor frimodigt de norske borgere endnu turde udtrykke sig om skatte- og militærspørgsmaal. Men hverken den omtalte ny kommissionsforretning eller omtaxationen af gaardene ses at være blevet til noget, maaske fordi rigsskatmesteren strax efter tiltraadte sin langvarige ambassade. Regeringen raadspurgte i december 1662 og februar 1663 den afgaaede og den nuværende norske statholder Niels Trolle og Iver Krabbe, Henrik og Jørgen Bielke og Niklas Poulsen om, hvorledes skatterne i Norge kunde ansættes for 1663; men de paagældende betænkninger (hvoraf kun Iver Krabbes synes bevaret) bragte ingen endelig løsning. De talrige forskellige species, hvorefter skatterne lignedes, vedblev at bestaa.

Imidlertid forhandlede der om afskaffelse af skydsfærden, for hvilken baade de norske købstæder, landkommissionsindberetningerne og de norske repræsentanters erklæring af 9. maj 1662 stærkt havde udtalt sig, og i september 1663 naaede man her endelig et resultat. Som vederlag for skydsfærdspligten skulde der ydes 2 rdl. af hver fuldgaard, der anvendtes til de norske fæstninger. Samtidig med afløsningen – der dog ikke var fuldstændig – indrettedes de i kommissionsinstruxen af januar 1661 anbefalede gæstgiverier. Til skydsfærds afløsningen kom efter organisationen af det norske landrytteri efter dansk mønster med rytter- og officersgrader i 1663 en rytterskat paa 1 rdl. af hver fuldgaard (»rytterdaleren«).

Spørgsmaalet om en matrikel for Norge vedblev at beskæftige regeringen og toges op paa ny, da i januar 1664 Ulrik Frederik Gyldenløve udnævntes til norsk statholder. I Gyldenløves store reformforslag for Norge af 22. november 1664, der paa saa mange punkter bygger paa Sehestedske ideer, foresloges det i overensstemmelse med landkommissionsinstruxen af 17. januar 1661 og med henvisning til de norske deputeredes erklæring af maj 1662, »at de mange slags bondeskatter, som forvilder almuen og gavner fogeden, maatte reduceres til én visse skat og tvende belejlige tider om aaret at betales«, og at enhver maatte skatte og skyldte efter sin ejendom og brug som før og ikke »efter den ulige proportion«, som prægede skattebrevene for 1663 og 1664. Ogsaa købstadskatten burde »proportionaliteter paalægges«, efter borgerskabets evne og formue, og nedsættes bl. a. paa grund af den store indkvarteringsbyrde. Den unge statholder henstillede ogsaa, at den i 1661 planlagte ligning nu endelig iværksattes, og at skattebrevene affattedes i Norge »til videre naadigste censur« i København. Kongen lod

i januar 1665 statskollegiet, indbefattet rigens skatmester, behandle sin søns forslag, og dets flertal afgav med hensyn til denne post den betænkning, at kommissionen af 1661 ikke havde bragt paabudet om »proportioneret deling efter ethvert steds beskaffenhed« til »sin tilbørlig fuldkommenhed«, hvorfor det burde befales den at tilendebringe værket senest 10. august samme aar, hvorefter det kunde forelægges de i vinteren 1662–63 raadspurgte mænd og andre landkyndige samt skatkammeret til betænkning. Skattebrevet for 1665 burde dog udstedes i overensstemmelse med forrige aars. I henhold hertil blev matrikelkommissionen ogsaa 20. januar nedsat paa ny; men til noget resultat naaede den heller ikke denne gang. Gyldenløve fandt da anledning til i februar 1666 – efter at Sehested havde forladt Danmark – paany, sammen med sine andre reformforslag at fremsætte kravet om en ensartet og retfærdig norsk skatteligning. En nedsat kommission, bestaaende af Schack, Gabel og Henrik Müller, fandt tanken »vel ej utjenlig«, men ikke realisabel dette aar, og anbefalede at lade den af statholderen foreslaaede lovrevisionskommission behandle ligningssagen. Hvad skattebrevene angaar, gik man ind paa Gyldenløves krav om, at de affattedes i Norge. Med dette maatte han foreløbig slaa sig til taals. I løbet af de næste tre aar udførtes endelig matrikuleringsarbejdet af embedsmænd og hver egns særligt kyndige folk. Det var herved en forudsætning, at skyld-sætningens totalbeløb ikke nedsattes. Nogen almindelig skattelettelse vilde Gabels og Schacks regering ikke gaa med til. Men det ny norske ligningsgrundlag, for hvilket Sehested havde arbejdet, blev dog altsaa et par aar efter hans død til virkelighed, takket være Gyldenløves initiativ.

I Hertugdømmerne bevaredes den gamle i mange henseender lidet tilfredsstillende ligning efter »skatteplove« for landdagskontributionens vedkommende. Derimod nedsattes i januar 1666 en kommission for at indføre det danske matrikuleringsystem, saa vidt det lod sig gøre, for jordebogsafgifterne i de kongelige amter.

De ny matrikelskatter, hartkornsskatterne, som deres navn blev i Danmark, var de første faste skatter i riget, som ramte alle stænder, med undtagelse af København, hvor konsumtionen bevaredes. Ligheden ophørte dog 1670, da sædegaardene fritoges. Deres hovedprovenu gik til hæren, som herved fik det faste økonomiske grundlag, den før havde savnet. For at opretholde den betydelige staaende hærstyrke, som Frederik III. og hans militære raadgivere ansaa for nødvendig, afløstes indkvarteringsbyrden af en skattebyrde, som ikke var stort mindre tyngende. Som nævnt havde Sehested forgæves søgt at faa skattesatsen sat til $1/2$ rdl. pr. td. htk. i Danmark. Det 4. juli 1662 udstedte skattebrev fastsatte skatten til $2/3$ rdl. (4 sletmark) pr. td., at svare i fire kvartaler, halvt i penge og halvt i varer.

1. august 1663–1. februar 1664 svarede kun 2 mark af hver td. htk., men 1664–1665 anvendtes samme sats som 1662 (dog kun 8 sk. af tienden mod 1 mark 1662). Skatteligningen varetoges paa krongodset af befalingsmanden, paa proprietærgodset af godsets ejer. Fra 1663 indgik ogsaa skatterne fra de private godser til befalingsmændene, der leverede dem til krigskommissærerne. I sognene opkrævedes skatterne af lægdsmand, indsatte af amtmand, amtsskriver eller proprietær. Betaltes skatten ikke, skulde generalkrigskommissæren lade den inddrive ved »militær eksekution« – en praxis, som der i de følgende aar ofte gjordes brug af. Som vederlag for den ny skat lovedes indkvartering, konsumtion, accise – herfra undtoges dog maltaccisen – og græspengeafgiften paa landet ophævet.

Mod skatkammerets ønsker fik generalkrigskommissær Otto Pogwisch drevet igennem, at der ikke ved skattens ligning og opkrævning toges hensyn til øde og forarmet gods. »Ved denne ufornuftige bestemmelse, som virkelig under Frederik III. søgtes gennemført i al sin strengthed og med stor ubarmhertighed, var udfaldet af de nye skatters virkning paa forhaand givet. De skulde og maatte føre til almindelig forarmelse, selv om den ikke havde været der i forvejen. Paa krongodserne var det herved umuliggjort, at bønderne nogen sinde kunde komme paa føde igen, og man fik paa grund af skatterne en stadig voksende restancemængde paa jordebogsafgifterne, som hindrede en ordentlig regnskabsaflægning« (C. Christiansen).

»Størrelsen af disse skatter« – var Hannibal Sehesteds dom, da han for at vække Frederik III. til eftertanke, dikterede sine sidste tanker om det danske riges forhold – »der er nødvendige, saa længe den staaende hær (la milice) skal underholdes, bringer hele landet i uorden. Ikke blot adelen, men ogsaa de stakkels bønder, der hvert øjeblik maa sælge kvæg og løsøre, det vil sige de eneste midler, hvoraf de har deres underhold, til spotpris for at faa penge til at betale deres skatter. Følgen heraf er formindskelse af jordebogsindtægterne og flugt af undersaatterne, af hvilke mange forlader Eders kongelige Majestæts rige for at søge levebrødet andetsteds, hvad der med tiden kun kan blive til allerstørste skade for Eders Majestæt. Men det er umuligt, at Eders Majestæt kan raade bod paa disse onder, før aarsagen fjernes, som er opretholdelsen af alt for mange gevorbne tropper«.

Fra først til sidst var hærreduktionen og skattespørgsmaalet for ham to sider af samme sag. En tredje side var en stabilisering af det danske monarkis forhold til de europæiske hovedstater, i første linie Sverige. Men denne side kræver en skildring for sig.

Da hartkornsskatten ikke foreslog til fæstningsmagasinernes og provianthusets fornødenheder, blev der i oktober 1662 af baade besat og øde gods udskrevet en kornskat paa en Aaboskæppe af hver td. htk. at levere inden

Mortensdag halvt i rug og halvt i byg. En tilsvarende skat udskreves 1663 og 1664.

Da der, paa grund af udgifter til fæstningerne og merudgifter, overført fra 1662–64, kom til at mangle 2 maaneders indtægt paa militærbudgettet for de to sidste kvartaler af 1664, befalede Frederik III. 1. oktober 1664 Schack, Sehested og Gabel at forhandle med generalkrigskommissær Pogwisch herom. Pogwisch foreslog en extra maanedes kontribution; men det synes at være lykkedes rigsskatmesteren at hindre denne ekstraskat.

Skattebrevene til byerne havde i hovedsagen samme indhold som dem til landet. Skatten skulde lignes af magistraterne og de af dem udtagne borgere – fra 1663 af ligningsmænd, valgt af borgerne – efter enhvers »evne og vilkaar« og betales af alle, der opholdt sig i byen. Da der indløb en række klager, udstedtes der i oktober et nyt skattebrev, som fordelte de enkelte byers andele noget mere retfærdigt; saadanne omlægninger fandt ogsaa senere sted.

Det er omtalt, at flaadens trods de ny skatters indførelse vedblev at lide mangel. Admiralitetsraad Paul Klingenberg foreslog derfor 1663 indførelsen af en søskat – vistnok en proviantskat – til flaadens behov, hvad statskollegiet dog fraraadede paa grund af »Eders kong. Majst.s undersaatters forarmede og ruinerede tilstand«.

I alt indbragte matrikelskatten i Danmark 1662–65 450.000 rdl. i aarligt gennemsnit. I dette beløb indgaar dog ogsaa den del af kornskatten, som betales i penge. Tilsammen har de to skatter næppe givet stort mindre end ca. 550.000 rdl. om aaret.

Indtægten af de almindelige skatter samt skydsfærdsafløsning og »rytterdaler« i Norge kan 1663–65 vistnok anslaaes til over 200.000 rdl. aarligt; 1662 synes beløbet at have ligget omkring 120.000 rdl.

I Hertugdømmerne viser regnskaberne 1661–62 137.000 rdl. aarligt, 1663–65 112.000 rdl. som indtægt af de almindelige landeskatter. Da hæren her kostede ca. 130.000 rdl. om aaret, maatte dens resterende udgifter afholdes af de overordentlige skatter og jordebogsindtægterne.

De almindelige virkninger af den søkrig mellem England og Nederland, hvori Danmark-Norge i 1666 inddroges paa en helt anden maade, end Hannibal Sehested havde ønsket, nemlig som Generalstaternes allierede og udsat for et nyt sammenstød med Sverige, der stod paa Englands side, skal ikke skildres i denne sammenhæng. Men det bør her omtales, at den saaledes skabte situation medførte ny ekstraordinære skattebyrder, som blev staaende efter krigens afslutning i 1667. December 1665 udskreves i Danmark en overordentlig kornskat paa 1/2 skp. rug af hver td. htk. til forsyning af fæstningerne, i alt 30.000 td. rug til en værdi af 30.000 rdl. Samtidig op-

toges et forskud paa matrikelskatten til Fredericia fæstning, senere anvendt til flaaen. Februar 1666 kom en »madskat«, gentaget i november s. a.: en ox og 5 lispund røget flæsk af hver 200 td. htk. (paa Laaland-Falster og Møn udredet i ærter i stedet for flæsk, paa Bornholm i smør) samt salt og tønder at levere af købstæderne – i alt 2 gange ca. 28.000 rdl. i pengeværdi. November 1666 paabødes 1/2 skp. rug pr. td. htk. til sætatens forsyning, altsaa ca. 30.000 rdl. Samtidig forhøjedes matrikelskatten til 97 1/3 sk. pr. td. htk. i 1666, 96 sk. 1667–69 og 120 sk. 1670. Københavnerne svor dyre eder over en 1667 indført »fortifikations-« eller »voldskat«, paalignet grundtaxten, som blev en fast skat og indbragte ca. 20.000 rdl. det første aar, ca. 24.000 rdl. aarligt de fire næste.

I hele perioden 1663–70 kan indtægten af de almindelige skatter i Danmark sættes til ca. 560.000 rdl. aarligt, d. v. s. ca. 64 % af den indtægt, landets jordegods gav.

I Norge indførtes i februar 1666 en proviantskat (smør og fisk), der gav ca. 26.000 rdl. aarligt, hvorved indtægten af de almindelige skatter steg til ca. 240.000 rdl. i aarligt gennemsnit. Gennemsnittet for hele perioden 1661–70 synes at have været ca. 206.000 rdl.

I Hertugdømmerne er gennemsnitsindtægten 1661–70 anslaaet til ca. 128.000 rdl. aarligt, 1666–70 til ca. 133.000 rdl. aarligt.

For hele monarkiet beregner C. Christiansen 1663–70 den aarlige middelindtægt til ca. 920.000 rdl.

En del af de ny skattemidler fra 1666 og det følgende aar anvendtes sammen med de betydelige nederlandske subsidier til udrustning af flaaen, til hvilken der 1666 vistnok anvendtes ca. 1/2 mill., 1667 over 350.000 rdl. Hertil kom udskrivning af baadsmænd i Danmark og Norge af de fleste byer, i Norge tillige af kystdistrikterne, og i Danmark af visse øer, eller en pengeydelse i stedet (10 rdl. pr. baadsmænd). For Danmarks vedkommende anslaaes denne byrde i penge til ca. 22.000 rdl. for aarene 1666–67. Hvad hæren angaar, paalagdes der i marts 1666 præsterne i Danmark en skat paa ca. 27.000 rdl. til komplettering af rytterregimenterne, som øgedes med 2310 mand. Samtidig genoplivedes den adelige rostjeneste i den form, at det paalagdes godserne at stille en rytter for hver 300 td. htk., i alt ca. 1000 mand, hvad der i de tre aar, pligten bestod (1666–69), betød en udgift paa ca. 292.000 rdl. I Hertugdømmerne øgedes troppestyrken 1665–66 til 3020 mand (heraf det gevorbne infanteri 2541 mand), hvis underhold i et aar kostede 132.000 rdl., og en række ny bevillinger ydedes til fæstningsbyggeriet. Efter krigen knappedes flaadens midler stærkt af; men samtidig anvendtes der store summer paa udbedring af fæstningerne, især Københavns befæstning, og til oprettelse af magasiner.

Med de i anledning af krigen foretagne rustninger og de til dette formaal paabudte ny skatter og byrder havde rigets skatmester, som i november 1665 forlod Danmark og 23. september 1666 afgik ved døden i Passy ved Paris, intet at gøre. Det skal andetsteds udredes, om den udenrigspolitik, for hvilken han stod som talsmand, vilde have medført et mindre økonomisk tryk for rigernes befolkning, og især om dens gennemførelse vilde have tilladt den omfattende nedskæring af den staaende hær, som denne befolkning sukkede efter, og som han ansaa for ønskelig og mulig, den nedskæring, som var forudsætningen for den tungeste af alle byrdernes, matrikelskatternes, indskrænkning.

Mens matrikelskatterne omtrent med hele deres beløb kom militæret til gode, gik prinsesseskatterne overvejende til kongehusets og hofetatens fornødenheder, selv om søetaten ogsaa fik en andel af dens indtægt. Den prinsesseskat, som udskreves i Danmark-Norge i juli 1664 og i Hertugdømmerne – trods modstand fra landdagen – i september 1665 i anledning af prinsesse Anna Sophies forestaaende formæling med kurprins Johan Georg af Sachsen, paalagdes for Danmarks vedkommende med 24 sk. af hver td. htk. og med 5–10 % af indtægter af gods, hvormed nogen var benaadet af kronen, og af embedslønninger samt med 5 % over, hvad købstæderne ellers skattede, at betale i fire terminer (den sidste fastelavn 1666). I Norge og Hertugdømmerne var beløbet forholdsvis mindre. Den indbragte til 1671 i Danmark 235.000 rdl., i Norge 45.000 og i Hertugdømmerne 32.000 rdl. Før den var indgaaet helt, udskreves 1668 en tilsvarende skat i anledning af prinsesse Frederikke Amalies formæling med hertug Christian Albrecht af Holsten-Gottorp, og 1670 og 1671 en tredje prinsesseskat, foranlediget ved prinsesse Vilhelmine Ernestines ægteskab med kurprins Karl af Pfalz.

Som len af det tyske rige og medlem af den nedersachsiske kreds ydede Holsten en række af den tyske rigsdag og kredsdirektoriet vedtagne skatter, som delvis ogsaa opkrævedes i det ikke til riget hørende Slesvig. Til underhold af det holstenske hærkorps, som sendtes kejseren til hjælp mod Tyrkerne, der gennem Ungarn truede Wien, udskreves 1664 og 1665 »Tyrkerskatter«, som tilsammen indbragte ca. 86.000 rdl., hvortil 1665 kom en kredsskat paa ca. 13.000 rdl.

Den samlede indtægt af skatter, konsumtion, maltaccise og brændevinslicent er for 1663–65 i aarligt gennemsnit anslaaet til 586.000 rdl. i Danmark, 233.000 rdl. i Norge (indbefattet trælast og tjæretien) og 135.000 rdl. i Hertugdømmerne. 1666–70 steg, især paa grund af rigets deltagelse i den engelsk-hollandske krig og prinsesseskatterne, tallene til henholdsvis 678.000, 284.000 og 162.000 rdl. Det følgende femaar steg tallet

lidt i Danmark (til 680.000 rdl.), men sank i Hertugdømmerne (til 157.000 rdl.) og især i Norge (til 206.000 rdl.), i det sidste land som følge af Gyldenløves reformer. For hele perioden 1663–75 beregnes, at der for hvert menneske svarede ca. 1 rdl. i skat om aaret i Danmark, ca. 1/2 rdl. i Norge, og maaske 3/5 rdl. i Hertugdømmerne. Matrikelskatterne i Danmark slugte, som før nævnt, ca. 64 % af indtægten af landets jordegods, der for bønder og adelsmænd repræsenterede den hele eller saa godt som den hele indtægt. Danmark var et haardt skattebetyngt land, og Norge i forhold til befolkningens gennemsnitsindtægt næppe mindre. I begge riger var i øvrigt i forhold til indtægterne landet stærkere beskattet end byerne.

Endnu har vi ikke betragtet de statsindtægter, som altid i særlig grad havde ejet merkantilisten Sehesteds interesser, indtægterne af tolden.

Det er tidligere omtalt, hvorledes de merkantil-protektionistiske tendenser i dansk-norsk toldpolitik, som brød igennem under Christian IV., videreførtes, under udnyttelse af Henrik Müllers toldtekniske indsigt, ved toldrullerne af 1651 og 1655, samtidig med at toldforvaltningen i begge riger centraliseredes ved ansættelse af generaltoldforvaltere. Ved toldrullen af 1655, som var stærkere fiskalt præget end dens forgænger, genindførtes den 1651 ophævede provinstold, som fik samme satser som tolden mellem Danmark og Norge; men et fremskridt var indførelsen af oplagsret for et aar for varer, der var bestemte til reexport, mod erlæggelse af 1 % af værdien ved udførselen.

1655-toldrullen fik først i 1672 en afløser i Danmark. Men det var ikke rigsskatmesterens skyld. Som naturligt var, interesserede den norske told paa grund af nordrigets langt større udenrigsomsætning ham mest. Derfor fik de norske toldforvaltere sønden- og nordenfjelds allerede 20. februar 1661 ordre til – da man havde bragt i erfaring, at den hidtil ved oppebørselen gjorde forskel mellem de forskellige arter af told: Kronens, St. Annæ, bygnings- og kommissariatetolden etc., havde medført »stor vidtløftighed og besværing« –, at al told fremtidig skulde opkræves og beregnes under ét, indtil en ny toldrulle kunde blive affattet. Og 22. februar befalede det, da der indløb besværinger over »ulighed ved købmandsvarers fortolden«, den daglige forandring i varepriserne og »de mange slags told, hidindtil oppebaaren er«, generaltoldforvalteren søndenfjelds Daniel Knopf og tolder i Bergen Leonhard Lauridsen uden forhaling til skatkammeret at nedsende »alt det, som I til en perfekt toldrulle eragter tjenligt efter komerciens itzige løb og befordring samt Vore indkomsters forbedring at erindre . . .«, »paa det en fast og fuldkommen toldrulle kan vorde forfattet«. Men samme dag udgik der ogsaa et kongebrev til Københavns magistrat om, at kongen agtede at lade regulere toldrullen i Danmark, saaledes at

der herefter kun opkrævedes én slags told, hvorfor det var nødvendigt, at »alle varers og købmandsskabs pris udi middelmaadighed [d. e. i gennemsnit] bliver anset og opsat«. Magistraten skulde derfor udnævne nogle kyndige mænd af borgerskabet til sammen med generaltoldforvalter Mikkel Langemack og tolderne Jens Boysen og Johan Smidt at foretage den nævnte varetaxation, saaledes at 2 borgere tog sig af »grovvarer«, 2 af silke- og andre kramvarer, 2 af linned- og kniplingsvarer, 2 af krydderier, specerier og droger, 2 af jern-, messing-, blik- og tilsvarende varer og 2 af alle haande Nürnberger- og »æventyrske« varer. Formaalet var uden opsættelse at faa en ny »formelig« toldrulle i stand. Vi sporer her den trang til samarbejde med handelsfarne borgere, som Sehested allerede paa sin ambassade til Spanien og siden under sit norske statsholderskab havde lagt for dagen.

Vil man gætte paa aarsagerne til, at denne ordre, saa vidt det kan ses, ikke udførtes, melder sig frygten for komplikationer med nederlandske købmænd og Generalstaterne ved ændringer i toldrullen. At en saadan frygt var til stede, mangler der ikke vidnesbyrd om, og det er sandsynligt, at den ikke mindst har haft en talsmand i Christoffer Gabel, der bl. a. gennem Jonas Trellund stod i forbindelse med hollandske handelsinteresser. Men det er næppe heller utænkeligt, at tanken om at give et borgerudvalg indflydelse paa den ny toldforordning har mødt modstand baade inden for hofkredse og i bureaukratiet. Saa rejste Sehested i juli til Norge og kom først i februar 1662 tilbage til København. En maanedstid efter hans hjemkomst, 20. marts 1662, udstedes der en ordre til rentemester Henrik Müller og til de to generaltoldforvaltere for det norden- og søndenfjeldske Norge, Herman Garman og Daniel Knopf, om ufortøvet at samles paa det islandske kompagnihus i København. De skulde der, paa grund af »adskillige uligheder« i toldens administration og oppebørsel i Danmark og Norge, gennemgaa toldrullerne for begge riger og overveje ændringer, som kunde være »til Vores tjeneste og Vores intraders forbedring og rigtighed saa og negotiers tiltagelse for saa vel indlændiske som udlændiske«. Herom skulde de opsætte skriftlig betænkning til skatkammeret, »dog at i lige maader paa de med fremmede oprettede pacta og fordrag den tilbørlige reflexion bliver tagen, saa at imod dennem direkte intet forandres eller foretages«.

Det er muligt, som C. Christiansen formoder, at de tre toldkyndige herrens betænkning har dannet grundlag for den ny norske toldrulle af 8. april 1662, til hvilken der, i sammenhæng med de norske toldproblemer i almindelighed, senere skal vendes tilbage. Men i den bestaaende danske toldrulle fandt der, som nævnt, ingen betydelige ændringer sted i Frederik III.s tid. De vigtigste var, at konsumtionen paa fremmede drikkevarer, efter ansøgning af Københavns vinhandlere, nedsattes og forenedes med

tolden i en fælles afgift, og at det samtidig for at hindre toldsvig med hensyn til oplagsretten bestemtes, at købmændene ikke maatte oplægge varer i private huse, men kun paa toldboden eller i offentlige pakhuse, og at tolden for til forhandling i landet udtagne varer skulde betales maanedsviis (20. december 1662). En række andre bestemmelser havde til formaal at forebygge toldsvig. Enkelte med industriprotektionistisk hensigt skal senere omtales.

Som tidligere omtalt var den danske regerings toldpolitiske bevægelsesfrihed blevet stærkt indskrænket over for fremmede magters undersatter og baade Sundtoldens og de øvrige toldafgifters satser stærkt nedsat ved traktaterne til Brømsebro og Christianopol 1645, traktaterne med Generalstaterne af 1647 og 1658 og traktaten med England af 1654, der fornyedes 1661. Ved den af Sehested 1663 sluttede traktat med Frankrig bandt man sig ogsaa over for dette land til de bestaaende toldsatser, hvad der ganske vist i betragtning af den ringe franske skibsfart paa det danske monarkis havne betød mindre. Det blev et af formaalene for den udenrigspolitik, for hvilken rigsskatmesteren var talsmand, at løsne disse baand og frem for alt at frigøre Frederik III.s riger og lande for det baade politiske, økonomiske og finansielle afhængighedsforhold til Nederland.

Kronens indtægt af tolden mindskedes imidlertid ogsaa ved de talrige anvisninger paa toldintraderne i Danmark og især i Norge. Vi har haft lejlighed til at nævne de anvisninger, som var udstedt til kronens private kreditorer i ind- og udland. Den største del af denne paa anvisninger funderede gæld ryddedes af vejen ved de store krongodsudlæg; men det vedblev dog stadig i et ikke helt ringe omfang at være praxis, at statens leverandører og laangivere, især de udenlandske, fik indvisning i toldindtægter, uden at vi paa ethvert tidspunkt med sikkerhed kan opgøre den samlede størrelse af de saaledes anviste beløb. Hertil kom imidlertid de til Holland og Westfrieslands stater 14. november 1657 og 1. maj 1658 udstedte obligationer for 400.000 rdl., som skulde forrentes med 5 % og afdrages med 40.000 rdl. aarlig, naar krigen var ophørt. Der var herom truffet den bestemmelse, at renter og afdrag kunde afkortes i den told, nederlandske skipper var skyldige i Norge og i Sundet, saaledes at skipperne betalte tolden i deres hjemlands admiraliteter og fremlagde kvitteringer herfor i stedet for toldbetaling paa de norske toldsteder og i toldkamret i Helsingør, en ordning, som affødte utallige tvistigheder mellem skipperne og toldere. Hertil føjedes 25. marts 1661 en af Frederik III. til Generalstaterne udstedt obligation paa 139.753 rdl., som med 5 % aarligt skulde forrentes af Sundtoldindtægterne. Efter en dansk rentekammeropgørelse for maj 1665 var der i henhold til obligationerne fra 1657 og 1658 i tolden i Norge og i Sun-

det indeholdt 172.521 rdl. Fra dansk side paastodes det ved samme tid, naturligvis paa et meget skønsmæssigt grundlag, at de skadelige bestemmelser i Corfitz Ulfeldts traktat om den norske trælæsttold af 2. februar 1647 foraarsagede kongen et aarligt tab i norske toldindtægter paa ikke mindre end 200.000 rdl. Fradraget af $\frac{1}{5}$ i trælæstskibenes drægtighed opgjordes til et samlet tab af 489.000 rdl. siden 1647, drægtighedsberegningen efter salt i stedet for efter rug til samme beløb. Ved ændret bygning af skibene og andre nederlandske bedragerier mistede den danske statskasse 84.000 rdl. aarligt.

Om de forhandlinger, som under Hannibal Sehesteds ledelse førtes med den nederlandske regering om disse finansielle og andre mellemværender, vil der senere blive tale. Lad de sidst nævnte tabsopgivelser fra dansk side være overdrevne, givet er det, at kronens toldindtægter baade ved afdrag og renter til nederlandske myndigheder og gennem 1647-traktatens bestemmelser formindskedes meget stærkt. Her laa et problem, som ingen energisk finansminister kunde lade urørt.

Efter et budget fra 1662 var toldindtægterne i 1661 i Danmark, ikke medregnet indtægten af Sundtolden, 104.010 rdl., i Norge 121.954 rdl., med fradrag af de bortassignerede toldindtrader. For 1662 sætter et overslag fra april 1663 de norske toldindtægter til 240.000 rdl., de danske (vist noget for højt) til 150.000 rdl. I aarene 1663–70 var gennemsnitsindtægten i Danmark 137.705 rdl. Hvis de for skibsfarten ødelæggende krigsaar 1665–66 ikke medregnes, og det sidste aar under 1655-toldrullen 1671 tilføjes, bliver tallet 144.168 rdl. Den aarlige gennemsnitsindtægt af tolden i Norge var 1663–70 289.166 rdl., 1663–70 med fradrag af krigsaarene 1665–66 345.516. Vi ser af disse tal dels, hvor haardt sømagternes krig ramte den danske og især den norske udenrigshandel – den norske told indbragte 1665 og 1666 kun 108.420 og 170.625 rdl. –, dels, hvor stærkt fremmede for de norske toldindtægters væxt den ny norske toldrulle af 1662 synes at have virket, selv om vistnok ogsaa den norske trælæsthandels fortsatte expansion bør tages med i betragtning og endelig den kendsgerning, at det ved traktaten med Generalstaterne af februar 1666 lykkedes at ændre 1647-traktaten til Danmarks fordel paa væsentlige punkter.

Øresundstolden, som var gaaet saa stærkt ned efter Christianopeltraktaten, gik yderligere ned, efter at britiske undersaatte 1654 havde opnaaet de samme lave toldsatser som Nederlændere og Franskmænd. 1655–57 var gennemsnitsindtægten 82.617 rdl., i de aar (1661–64, 1667–71, 1674–75) af perioden 1661–75, da den nederlandske skibsfart ikke ødelæggende rammes af krig med England og Frankrig, 74.863 rdl., mens den, naar alle aar i 1660'erne medregnes, var 62.191 rdl. Den ogsaa i ikke-krigsaar betydelige

nedgang skyldes dels nogen tilbagegang i nederlandske skibspassager, dels sikkert ogsaa besvigelser i ly af den svenske og nederlandske skibe tilstaaede visitationsfrihed og maaske desuden den tidligere kongelige bibliotekar Marcus Meiboms mangelfulde administration som sundtolddirektør 1664–68. Den svenske toldfrihed gav i hele perioden anledning til mange stridigheder. I Hannibal Sehesteds udenrigspolitik kom ogsaa spørgsmaalet om mulighederne for en forhøjelse af Sundtoldsatserne til at spille en rolle.

Det meste af Sundtoldindtægten indgik i kongens eget kammer under Gabels forvaltning; et mindre beløb anvendtes til fyrvæsenet og vedligeholdelse af søtønder.

Toldsystemet og toldforvaltningen i Hertugdømmerne led baade som følge af den kongelige-hertugelige fællesregering og landdagens uvilje mod told- og accisepaalæg af mange mangler, som i hovedsagen vedblev at bestaa ogsaa efter, at en ny fælles told- og licentrule – licenten er i Hertugdømmerne betegnelsen for accisen – 1668 havde forhøjet satserne. Modsat forholdene i de to kongeriger var Hertugdømmernes prælater og ridderkab stadig fritaget for told og accise af varer, som indgik i deres eget forbrug, og af det af dem selv opdrættede kvæg. De fleste told- og licentindtægter var bortassigneret, og det er umuligt med sikkerhed at angive, hvilket beløb der indgik i kongens kasse.

Før vi afslutter oversigten over det danske monarkis indtægter i 1660'erne, er det nødvendigt at kaste et blik paa de fordringer, staten havde paa udlandet, og paa de laan, den optog. Hele spørgsmaalet om det dansk-nederlandske pengemellemværende hører hjemme i skildringen af udenrigspolitikken. Her skal blot nævnes, at man fra den danske regerings side 1664 som grundlag for forhandlinger med Generalstaterne opstillede fordringer paa disse til et samlet beløb af ca. 2.490.000 rdl. – bortset fra 6 mill. rdl., som det havde kostet kongen i et aar at underholde de danske og allierede tropper, som takket være de Herrer Staters vægring ved at konvojere de i Nederlandene lejede transportskibe i 1658–59 ikke havde kunnet overføres fra Jylland og Hertugdømmerne til Øerne, og det tab paa ca. 3 1/2 mill. rdl., som traktaten af 1647 havde paaført den danske statskasse. Hvad man opnaaede ved den med Generalstaterne sluttede alliance-traktat af 1. februar 1666, i forhandlingerne om hvilken rigsskatmesteren deltog, var, at Staterne afskrev deres fordringer paa den danske konge med undtagelse af 520.000 rdl., i alt 606.253 rdl. og lovede Frederik III. subsidier, der 1666–67 i alt kom til at beløbe sig til 1.150.000 rdl. Efter dansk opgørelse skal der heraf 1665–69 være betalt 1.030.666 rdl., hvoraf 793.982 rdl. gaves ud i Nederland ved anvisninger til danske kommissæ-

rer og gesandter for skibsfornødenheder m. m., saaledes at skatkammerets hovedregnskaber kun indeholder 236.684 rdl. af summen.

1660 lykkedes det vor udmærkede resident i Madrid Cornelius Lerche at faa betalt den sidste rest, 23.621 rdl. af den erstatningssum, som i 1641 var lovet Hannibal Sehested i hans spanske traktat. Ved forhandlinger om vederlag for andre fordringer og ny overgreb fra spansk side mod dansk-norske skibe udvirkede Lerche desuden, at Filip IV. til den danske konge 1660 udstedte en anvisning paa 119.792 rdl. i danske penge (100.000 escudos) »paa regnskab af de subsidier, som jeg har bestemt for kongen af Danmark« og 1662 fire anvisninger paa i alt 318.253 rdl., – heri indbefattet 73.995 rdl., som endnu resterede af den tidligere anvisning – som skulde betales i løbet af 8 aar af de ladninger, som de spanske sølvflaader hjemførte. 1663–69 udbetaltes der heraf 34.074 rdl. Hvad der af denne sum ikke medgik til udgifter i Spanien for at opnaa anvisninger og udbetalinger, anvendtes for størstedelen til lønning af de danske gesandter i Haag. Af to fra Frederik III.s bedstemoder dronning Sophie af Mecklenburg stammende fordringer paa hertugerne af Mecklenburg-Schwerin og Mecklenburg-Güstrow, som 1661 med rente for den førstes vedkommende beløb sig til 27.045 rdl. og for den sidstes til 110.820 rdl., betales der et mindre beløb af den Güstrowske fordring, før Frederik III. 1666 overførte resten af denne og 10.000 rdl. af den Schwerinske til den tyske ridderorden til dækning af en gæld til denne paa ca. 90.000 rdl.

Noget større statslaan optoges ikke i 1660'erne – med mindre man, som det sikkert var kongens ønske, anser krongodsafhændelsen for en slags hypoteklaan. Det stred utvivlsomt mod hele Hannibal Sehesteds finanspolitiske syn, hvorefter statens administrations-, forsvars- og andre udgifter burde afholdes af dens løbende indtægter, naar gælden ved godsudlægget og ad diplomatisk vej var skaffet af vejen, at engagere den ved ny omfattende laanetransaktioner. Fortidens synder i saa henseende virkede ogsaa skræmmende. Men hertil kom desuden, at den danske kronens kredit var yderligt ringe, og at dens største laangivere fra tiden før 1660, Generalstaterne og Holland og Westfrieslands stater, nu var blevet trykkende fordringshavere, som tillige havde svært ved at klare deres egne forpligtelser. Den konstante mangel paa rede penge, hvis dybeste aarsag, efter at krongodsudlægget havde fjernet hovedparten af den gamle gæld, var militær- og hofetatens umættelighed, gjorde imidlertid stadige mindre laan nødvendige. I stort omfang ydedes disse, mod anvisninger paa told- og andre indtægter eller udlæg i krongods, af kronens egne finansembedsmænd, især Christoffer Gabel, Mogens Friis og Henrik Müller, til hvilke slutter sig Chr. Rant-

zau, Frederik Ahlefeldt og dronning Sophie Amalie. Hvor meget disse kan beløbe sig til i alt, kan ikke oplyses, da regnskaberne for kongens eget kammer ikke er i behold. Gabel laante f. ex. ikke blot staten, men ogsaa kongens partikulærkasse betydelige summer. Hans tilgodehavende hos kronen beløb sig efter hans død (1673) ifølge en opgørelse fra 1675 med renter til 136.689 rdl. Dronningen havde i maj 1661 for resterende haandpenge og laan 75.052 1/2 rdl. til gode til forrentning og afbetaling, af hvilken sum hun fik jordebogsindtægterne af Lolland-Falster overladt. De største laan ydedes dog af de hollandske og hamburgske pengemænd, med hvilke kronen fra ældre tid havde forbindelse: Gabriel Marselis, A. B. Berns' enke og arvinger og Leonhardt Marselis og Emanuel Texeira og Gabriel Gomez. Hertil kan føjes skotten Sir William Davidson i Amsterdam. Laan af denne type bliver imidlertid sjældnere efter de store godsudlæg 1661-62 og matrikelskatternes indførelse 1662, indtil krigen 1666-67 skabte ny store laanebehov. Derimod optræder stadig leverancer til hof, hær og flaade, for hvilke betalingen trak ud, og som derfor fik karakter af forstrækninger.

Regnes der kun, hvad der ydedes i rede penge og opførtes paa statens hovedregnskaber, udgjorde de laante summer 1661-70 i alt 317.252 rdl., d. v. s. 31.725 rdl. i aarligt gennemsnit. De største laan falder paa aarene 1662 og 1666, henholdsvis 63.167 og 55.531 rdl. Ved siden heraf blev der i samme tidsrum udstedt obligationer for 684.938 rdl. I dette beløb indgaar den førnævnte obligation til Generalstaterne af 25. marts 1661 paa 139.752 1/2 rdl. og en obligation paa 146.954 rdl., som 13. juli 1661 udstedtes til en gruppe engelske købmænd i Hamburg og Danzig for leverancer fra tiden før 1660, og som af forskellige grunde ved Frederik III.s død i 1670 endnu var ubetalt. Af resten, 398.232 rdl., indgik mindst 26.385 rdl. i kongens eget kammer.

I dette kammer befandt sig ved kongens død 372.375 rdl.; men da hans søn og efterfølger i de næste 9 aar udstedte obligationer paa tilsammen 325.857 rdl. for gæld, stiftet af faderen, er der ingen grund til at dele den begejstring, som fandt udtryk i rygter om den store skat, Frederik III. havde efterladt sig.

At opgøre det danske monarkis samlede indtægt i 1660'erne nøjagtigt er ikke muligt, bl. a. fordi vi ikke kender jordebogsindtægternes fulde beløb og for 1661-62 ikke har klarhed over, hvad der gennem indkvarteringen gik til hærens underhold. C. Christiansens tal for hele rigets aarlige gennemsnitsindtægt 1661-62: 922.000 rdl. - hvoraf 414.000 rdl.: Danmark, 369.000 rdl.: Norge og 139.000 rdl.: Hertugdømmerne - er derfor for lavt. Det kan i denne forbindelse nævnes, at indtægten i Danmark for regnskabsaaret 1655-56 er opgjort til 1/2 mill. rdl. Noget sikrere er hans gen-

nemsnitstal for 1663-70: 1.667.000 rdl., hvoraf 997.000 i Danmark, 450.000 i Norge og 217.000 i Hertugdømmerne. Vi finder her for Danmarks vedkommende en meget betydelig stigning i sammenligning med 1650'erne midte, en stigning, der dog kun delvis skyldes Hannibal Sehesteds finanspolitik, da den største indtægt, den af matrikelskatterne, laa langt højere, end han ønskede og arbejdede for. Hvad der især kan regnes ham til fortjeneste, ved siden af finansforvaltningens nyorganisation, er lensreformen og de stigende indtægter af den norske told, som skyldtes den ny toldrulle af 1662, hvortil kan føjes gældsopgøret og subsidietraktaten med Generalstaterne 1666, der, selv om de langt fra svarede til hans ønsker, var forberedt ved hans diplomatiske virksomhed.

Nok saa store er hans fortjenester af udgifternes nedskæring, selv om han ogsaa her over for krigskollegiet og hoffets modstand ingenlunde naaede, hvad han tilsigtede. Først og fremmest var det ham, som drev de store krongodsudlæg igennem, der fortsattes under Christian V., og som har hovedandelen i, at den statsgæld, som i 1660 beløb sig til over 5 mill. rdl., i 1675 var reduceret til ca. 1 mill. rdl., hvoraf den største halvdel bestod af nederlandske statsfordringer, som kunde gøres og blev gjort til genstand for forhandlinger paa grundlag af paastaaede store danske modfordringer. Ved godsudlæggene frigjordes samtidig statsindtægter og tilførtes de offentlige kasser rede penge, saaledes som det ovenfor er vist. Sehested har ogsaa sin hovedandel i de reduktioner, som 1661-64 fandt sted af den danske hær, selv om han fandt det nødvendigt og forsvarligt at gaa langt radikalere til værks, end »martialisterne« ønskede og kongen vovede.

Ved opgørelsen af statens samlede udgiftsbeløb i tiden 1661-70 ligger forholdene endnu vanskeligere end ved opgørelsen af indtægterne, fordi der for aarene 1661-69 findes et udgiftsbeløb paa over 3 mill. rdl. anvendt især til hof- og civiletaten og til dels søetaten, som der ikke kan gøres ordentligt regnskab for. Monarkiets samlede underskud var i perioden 1661-75 158.654 rdl., hvoraf 25.434 rdl. faldt paa de to første aar 1661-62, 56.923 rdl. paa aarene 1663-70 og 76.297 rdl. paa aarene 1671-75. Det vil ses, at aarsgennemsnittet var adskilligt mindre i de mellemste 8 aar – ikke stort over 7000 rdl. – end før og senere, hvortil ganske vist maa føjes, at der efter Frederik III.s død fandt betydelige skattenedsættelser sted, samtidig med at flaadens budget sattes i vejret, og at underskuddet for Danmark alene 1663-70 beløb sig til 77.848 rdl. af et samlet beløb for hele perioden paa 98.103 rdl., hvoraf den største del stammede fra krigskommissærregnskaberne. Lægges indtægt og underskud sammen, faas for hele perioden 1661-75 en gennemsnitsudgift paa ca. 1.585.000 rdl., for 1661-62

ca. 934.000 rdl., for 1663–70 1.674.000 rdl. og for 1671–75 1.702.000 rdl. Tallet for 1661–62 er naturligvis alt for lavt, da indkvarteringsudgifterne til hæren ikke figurerer paa regnskaberne. For de følgende 8 aar ligger det opgivne tal derimod sikkert ikke alt for langt fra virkeligheden, og vi ser da, at statens indtægter og udgifter fra omkring 1663 nogenlunde balancerede. Denne balance skabtes ganske vist kun ved afhændelse af formue (godsudlæg) og optagelse af laan; men begge disse indtægtskilder anvendtes dog efter 1662–64 i ringere grad end før.

I betragtning af den politisk vanskelige situation, han indtog, og den modstand, han havde at kæmpe imod, især fra krigskollegiets side, maa det resultat, saa ufuldkomment det end svarede til hans hensigter og synsmaader, som den danske stats første og eneste rigsskatmester naaede, betegnes som beundringsværdigt. Et betydeligere administrationsorganisatorisk talent, en mere energisk kraft, en frodigere finanspolitisk begavelse kan den dansk-norske statshusholdningshistorie næppe opvise. Det er betegnende, at da 1692 med Christian Siegfred v. Plessen atter en aand af betydelige dimensioner sattes i spidsen for den danske finansforvaltning, genoptog han traditionerne fra Hannibal Sehesteds tid og søgte at udbygge eller genindføre Sehesteds reformer.

En stor ulykke for bevarelsen af kontinuitet i finansledelsen var det, at Sehested saa ofte og saa længe var borte fra skatkammeret i diplomatiske hverv. Sagen var imidlertid den, at den udenrigspolitik, for hvilken han gjorde sig til talsmand, dannede et nødvendigt komplement til hans finanspolitik, og ingen anden end han selv kunde føre de forhandlinger med fremmede magter, som skulde muliggøre denne politik. Vor udmærkede finanshistoriker C. Christiansen, hvem indtrængende studier over den danske statshusholdnings historie i enevældens første menneskealder har skænket et ikke almindeligt klart blik for det dansk-norsk-holstenske monarkis problemer i det hele, konstaterer hovedrystende, at trods de indførte reformer i finansforvaltning og statshusholdning kunde den danske stat ikke økonomisk bære sig selv. »Saafremt staten ikke skulde gøre gæld eller lade en eller anden institution, f. eks. flaaden, forfalde, maatte den have støtte udefra gennem subsidier. For at opnaa saadanne deltog vi i den engelsk-hollandske krig, som vi uden vanskelighed kunde have holdt os udenfor, og den kostede os mere, end subsidierne var værd. Selv om vi ikke af denne grund indlod os i den skaanske krig, kan vi paastaa, at vi ikke havde kunnet deltage i den uden subsidier. Her laa en fare for vor selvstændighed, som datidens statsmænd ikke havde øje for . . .« De sidste ord er urigtige. Netop den paapegede fare blev et hovedmotiv i rigsskatmesterens udenrigspolitik.

7. Bog
Rigsskatmesteren og Norge
1660–1666

I. REFORMPROGRAM FOR NORGE. LANDKOM- MISSARIATET. ARVEHYLDINGEN I CHRISTIANIA 1661. STÆNDERNES ØNSKER.

O PPE MOD NORD laa det rige med de store afstande, med klipperne og fjordene, med fiskenes mangfoldighed, med metalskatte i jorden og med vældige skove over den, til hvis udvikling Hannibal Sehested havde knyttet sine bedste manddomsaar, og under syslen med hvis forhold og erhvervsmuligheder hans økonomisk-politiske synspunkter havde taget form. Nu sad han i København som dobbeltrigets finansminister og skulde atter i lag med Norges forhold. Maaske har han en overgang ønsket atter at faa sin gamle norske statholderstilling. Sikkert er det, at han med største interesse gik op i arbejdet for reformer i nordriget.

Ved sin kundgørelse til de norske stænder af 16. november 1660 havde Frederik III. meddelt Danmarks omdannelse fra et valg- til et arverige ved de danske stænders beslutning, lovet en ny regeringsform og bebudet, at han »saa snart foraaet bekvem rejse og sejlads tillader . . .« »ved Vores ankomst Vores kongelige omsorg og betænkelse fornemmlig vil rette paa det, som kan eragtes at kunne strække til Vores kære tro undersaaters gavn, trøst og fornøjelighed«. Om nogen norsk arvehylding var der ikke tale, vel fordi kongen fastholdt tanken om, at han allerede besad arveret til det nordlige rige. Under forhandlingerne om »enevoldsarveregeringsakten«, som lod rigsraadet og de danske stænder overdrage kongehuset arveretten ikke blot til Danmark, men ogsaa til Norge sammen med alle jura majestatis, absolut regering og alle regalier i begge riger, opstod imidlertid hos kongen ønsket om at lade baade arveretten og den udvidede kongelige myndighed stadfæste ved en arvehylding i Christiania. I overensstemmelse hermed indkaldtes 18. december alle norske adelsmænd, lagmænd og superintendenter, 2 kanniker fra hvert kapitel, provsten med 2 præster af hvert skibrede, en borgmester, 2 raadsmænd og 2 andre fornemme borgere af hver købstad og 2 lagrettesmænd med 2 embedsmænd af hvert præstegæld til en saadan arvehylding 27. maj næste aar. De indkaldte skulde møde tre dage

før nævnte dato for at erfare kongens mening og vilje »og desudinden at gøre og slutte, hvis alle vore undersaatte til samme tid for godt anseendes vorder«.

Allerede paa dette tidspunkt var rigsskatmesteren, som før omtalt, dybt inde i drøftelser med Niklas Poulsen og Johan Garman »Norges lejlighed og indkomst vedkommende«, og planen om en norsk matrikulering var fattet, og snart begyndte overvejelserne om en revision af begge rigers toldruller. Da Bergens borgere klagede over den høje salttold og over den skade, byen havde lidt ved den nylige ildebrand, nedsattes 8. januar 1661 salttolden i det nordenfjeldske til 3 mark pr. td. og for Bergens vedkommende 10. januar for 5 år til 2 mark.

16. januar 1661 afgav kammerkollegiet sin forestilling om nedsættelsen af en almindelig landkommission til at foretage den norske matrikulering, om skattebreve for Norge, om bortforpagtning af fogderier, ladegaarde og toldindtægter, afskaffelse af skydsfærd og soldaterudskrivning i fredstid, opfordring til købstæderne om ved kongens ankomst til Norge at fremkomme med forslag til handelens fremme og bedring af byernes vilkaar m. m. De fleste af disse punkter optoges i den instrux for den almindelige landkommission, som udfærdigedes 17. januar, og hvor der desuden bl. a. var tale om pligtrydning af jord og anlæg af humlehaver og større vandmøller. Det er et omfattende reformprogram for Norge, vi her møder, og vi ser, hvorledes rigsskatmesteren, sin gamle praxis tro, inddrager en række norske borgere og borgerlige embedsmænd i arbejdet og opfordrer de norske byer til at fremkomme med forslag om handels- og andre forhold. Skulde borgerlige meningstilkendegivelser holdes nede for Danmarks vedkommende, agtede han at gøre sit til, at de blev hørt, hvad nordriget angaar.

Han greb desuden paa et andet punkt tilbage til traditionen fra sin norske statholdertid.

Der forelagdes 16. januar til kongens godkendelse en i skatkammeret udarbejdet instrux for Niklas Poulsen og Johan Garman som »Vores tilforordnede landkommissarier udi Vort rige Norge«. Det paalagdes dem her i forning at oppebære og forvalte »alle Vores intrader og pengemidler over alt Vort rige Norge«, baade lens- og jordebogsindkomster, alle skatter af enhver stand, bjærgværks- og møntindtægter og alle indkomster af tolden til lands og vands. Alle disse oppebørsler skulde af en edsvoren kasserer og en edsvoren bogholder »efter dag og datum« bogføres i de »nummererede, igennemdragne og forseglede bøger«, som leveredes af skatkammeret, og hvori tillige alle regnskabsaflæggere skulde bevidne, at der var givet dem rigtig kvittering. Bøgerne skulde aarligt nedsendes til skatkammeret i forbindelse med regnskabsklaringen. De modtagne pengemidler skulde opbe-

vares i særlige kister paa Akershus, lukket med fire forskellige laase, hvortil lensmanden paa slottet skulde have den ene nøgle og de to landkommisærere og kassereren hver en af de tre andre, mod kvittering til opperbørselsembedsmændene. Ingen kvittering maatte dog meddeles nogen, før alle restancer paa hans regnskab var indgaaet, og alle kvitteringer skulde forsynes med kassererens paategning om, at pengene var modtaget, og bogholderens attest for, at de var bogført, »saa som det her i Vores eget rentekammer brugeligt.«

Alle kongelige anvisninger paa norske indtægter skulde meddeles kommissærerne, som skulde holde rede paa, hvor store midler der til enhver tid var for haanden, og hver maaned sende skatkammeret en »balance« over indtægt, udgift og beholdning. Om udbetalinger, som fandt sted i lenene, skulde kommissærerne have tilbørlig underretning med genpart af regnskaberne, og i hvert stift skulde der ansættes kammererere eller bogholdere til forvaltning af indtægterne, som skulde staa i stadig korrespondance med kommissærerne. Aabningen af toldkisterne søndenfjelds skulde ske ved kommissariatets betjente, som derfor, i lighed med tolderne, skulde have nøgler til kisterne. Over toldforvaltningen skulde kommissærerne have flittig inspektion, »at med slig vores tolde anderledes herefter omgaaes, end før er sket«. Toldregnskaberne skulde afsluttes til nytår og inden 1. maj indsendes til rentekammeret, maanedlige ekstrakter indsendes til kommissariatet. De indtægter, som efter kongelig ordre nedsendtes til København, skulde under de sikrest mulige former føres ned af paalidelige kommissariatsembesdmænd. Intet maatte udbetales uden efter kongelig ordre undtagen i krigstid, især hvis forbindelsen mellem rigerne afbrødes, da betalingsordrer kunde modtages af »Vores guvernør eller generalperson der i riget«. Naturalindkomster maatte dog leveres gennem fogederne til garnisonens behov efter anmodning af de militære myndigheder og mod tilbørlig kvittering.

Til at paase, at de forskellige indtægter indkom til de rigtige terminer, at ingen restancer optraadte og at der ikke paalagdes undersøatterne mere, end de lovlige taxter tillod, skulde der under kommissariatets kontrol ansættes særlige embedsmænd. Alle forraad i fæstninger og slotte skulde af kommissærerne føres til indtægt og alle restancer, »saa vidt bonden formaar at udgive eller allerede udgivet haver«, klareres inden 1. maj. I øvrigt skulde regnskabsaaret fremtidig regnes fra nytår til nytår.

I kommissariatshuset paa Akershus skulde kommissærerne, naar de ikke var optagne andet steds, være til stede bestemte timer hver dag for at varetage deres embedsforretninger og overveje, hvad der kunde »befordre Vores gavn og bedste i alting« – altsaa en slags kollegiale drøftelser. For at

vogte pengekisterne skulde to kommissariatsbetjente sove i værelset nært op til det, hvor disse stod. Kommissariatets aarsregnskab skulde ved en af kommissariatsbetjentene fremlægges i skatkammeret senest hver 1. maj, ledsaget af alle nødvendige bilag. Hvert andet aar skulde en af kommissærerne selv indfinde sig.

Kommissariatet skulde overtage forvaltningen af stempelpapiret for Norge, af hvis indtægt dets lønninger og andre udgifter skulde afholdes.

Hvad kommissærerne selv »efter adskillige occurentier, som tiden og steden bedre giver anledning til udi en eller anden maade«, kunde have at foreslaa, »derom haver de Vores velbetroede rigens skatmester altid at tilskrive, som det Os igen haver at referere«. I øvrigt skulde de »af ingen dependere uden Os selv og Vores kammercollegio, hvor de og ellers for deres administration og forvaltning skulde have at svare, saa og have deres plads lige Vore krigskommissarier, som nu er eller herefter naadigst forordnet vorder«.

Hvad denne instrux, der har sit tydelige forbillede i Sehesteds instrux for generalkommissariatet paa Akershus af 1646, tilsigtede, var intet mindre end oprettelsen af en slags rentekammer for Norge. Ogsaa efter at han selv havde fratraadt den norske statholderstilling, fastholdt Sehested altsaa den overbevisning, at baade Norge og staten som helhed var bedst tjent med, at der bestod et centralt norsk oppebørsels- og regnskabsorgan i nordriget selv. C. Christiansen har om denne plan udtalt, at den gjorde sin ophavsmand ære. Udførelsen blev imidlertid forpurret faa dage efter, at instruxen var forelagt kongen. Ifølge general Jørgen Bielke – mest kendt derigennem, at han siden for at opnaa Peter Schumacher Griffenfeldts støtte til sine skuffede ambitioners tilfredsstillelse fandt sig i, at den nævnte kongelige favorit gjorde ham til hanrej – var det ham, som paaviste, at det »kunde blive skadeligt for Hans kongl. Majst., om pengene kunde forulykkes under vejs over fjeldene og store vande til søs, og bønderne til stor besværing, som skulde bære paa deres rygge eller føre paa heste, samt officerer og andre til stor bekostning og fortræd«. Det er næppe udelukket, at denne argumentation, hvis konsekvens maatte være, at Norges geografiske forhold overhovedet ikke tillod oprettelsen af nogen norsk centralregering i Christiania – gjorde indtryk paa Frederik III., som dels ikke var nogen højtbegavet mand, dels maatte være imod større afvigelser fra det centralisationssystem med den kongelige residensstad som midtpunkt, som fra første færd blev den danske enevældes. Men ved siden af Bielke har uden tvivl ogsaa andre medlemmer af krigskollegiet protesteret imod den myndighed, der tillagdes landkommissariatet ogsaa over de til den norske militærstat bestemte indtægter. Og de højere civilebedsmænd i Norge,

især lensmændene, mødte efter alle vidnesbyrd ikke det ny norske rentekammer med større velvilje, end de havde ladet Sehesteds fordums general-kommissariat blive til del. 27. januar modtog Niklas Poulsen og Johan Garman en kortfattet kongelig befaling om, at de indtil kongens ankomst til Norge og uden ordre ikke skulde befatte sig med nogen slags indkomster af andre stifter i Norge end Akershus stift. Indtægten af de andre stifter skulde leveres til hovedlensgaardene i Trondhjem, Bergen og Christian-sand. Kun restancerne fra hele landet skulde indbetales i kommissariatet. Og i overensstemmelse hermed begrænsedes i den vistnok 29. januar udfærdigede instrux kommissariatets oppebørsel og forvaltning til »saa mange af Vores intrader og pengemidler af vist og uvist, som til dem paa Vort slot Akershus at leveres naadigst befalet er eller vorder«. I øvrigt svarer instruxen, som forsynedes med datoen 1. januar 1661, til skatkammerets udkast. Under 1. januar fik samtidig de to herrer bestalling og aflagde ed som landkommissærer. 3. februar beordredes to renteskrivere udtagne til at følge dem til Akershus i egenskab af henholdsvis kasserer og bogholder, og 7. februar udfærdigedes der pas til Norge for Niklas Poulsen. Hans kollega Johan Garman synes endnu nogen tid at være forblevet i København i anledning af en tvist med generaltoldforvalteren søndenfjelds Daniel Knopf, sekretær Konrad Biermanns svigerfader, idet Knopf gennem kancelliet havde faaet bestallingsbrev som stiftsskriver i Oslo stift i modstrid med en ældre kongelig bestalling af 1650 for Garman som indehaver af dette embede. Endnu var rigsskatmesteren stærk nok til at drive igennem, at Knopf fik ordre til at indlevere sit bestallingsbrev i skatkammeret, og at hans gamle ven og hjælper Garman fik sit fornyet. Men striden synes at have gjort generaltoldforvalteren, som i øvrigt var lidet tilfreds med den landkommissariatet tillagte tilsynsyndighed over toldvæsenet, til Sehesteds fjende, og det er ikke udelukket, at det modsætningsforhold, som senere indtraadte mellem Sehested og Biermann paa udenrigspolitikens omraade, har suget næring af dette fjendskab. Sehested var i foraaret 1661, samtidig med det store arbejde, som godsudlæggene, hærreduktionsspørgsmaalet, matrikelsagen, vederlagsforhandlingerne i Malmø og meget andet lagde paa hans skuldre, stadig optaget af de norske problemer. 7. marts 1661 instrueredes Johan Garman om at undersøge, hvor meget hovedlen og underliggende len, efter den sædvanlige pris paa jordebogsaftigternes naturalier og indbefattet tienden, kunde indbringe aarligt, og hvorledes hvert af fogderierne kunde forpagtes bort for en vis aarlig sum til vederhæftige folk mod solid kaution, samt udarbejde et overslag over det indeværende aars beregnede skatte- og toldindtægter, for at kongen under sit ophold i Norge bedre kunde disponere alt.

28. marts udsendtes derpaa en forordning om »kommerciem«, i hvilken kongen udtalte, at han efter arveregeringens indførelse med flid havde overvejet, hvorledes kommerciem i hans riger og lande »ej alene at maatte tilvoxe og daglig formeres, men endog ubehindret kunde have sin fremgang og tilbørlige løb«. Bedst og sikrest skete dette, naar de med fremmede stater oprettede traktater ikke overtraadtes eller misbrugtes fra nogen af siderne. Man sporer en advarsel til de hollandske skippere i disse ord. Men vigtigere var det ogsaa, at alle undersaatte i Norge og især lensmændene ydede toldforvalterne al mulig hjælp i deres ansvarsfulde gerning, og at domme i konfiskationssager fældes i henhold til toldrullernes klare ord og uden »nogen anseelse, vild eller venskab og langt ophold«. Alle told- og acciseembedsmænd skulde under straf af afsættelse adlyde toldforvalterens ordrer i henhold til ny instruxer, som de vilde modtage efter at have stillet kaution. De skulde endvidere ikke tillade, at de skippere, hvis skibe endnu ikke var tilbørligt maalt og eftermaalt efter traktaten af 1647 eller nøjedes med selv at angive lastens omfang, fik deres varer fortoldet, før maaling og indbrænding af læstetal havde fundet sted efter forskrifterne, og indsende et rigtigt register over de maalte skibe til skatkammeret. Nøje skulde der herved paases, at »intet herunder imod traktaterne begæres«. Toldforvalterne fik befaling om stadig at korrespondere med deres underordnede og sørge for indsendelse af maanedlige toldextrakter til skatkammeret og kommissariatet paa Akershus.

Denne forordning, der ledsagedes af en forordning om toldforvalternes embedspligter, beskæftiger sig overvejende med »kommerciem«s fremme ud fra toldfiskal indstilling. De øvrige sider af spørgsmaalet har Sehested aabenbart villet udsætte til sine forhandlinger med norske borgere.

Ogsaa de norske bjærgværker, hvis trivsel i hans statholdertid havde ligget ham saa stærkt paa sinde, optog rigsskatmesterens opmærksomhed. Ved hans fald i 1651 havde kronen erhvervet hans andel ($\frac{5}{32}$) i Kongsberg sølvværk. Efter forslag af den norske oberberghauptmand Brostrup Giedde, en søn af den afdøde rigsadmiral, besluttede man nu i marts-april 1661 at udløse de andre participanter og lade kongen overtage værkets drift, i hvilken anledning betjentene fik strengt paalæg om at holde alle nyfundne sølv gange hemmelige. Overtagelsen viste sig under Gieddes dygtige forvaltning at være en god forretning for kronen, idet overskuddet 1661-64 beløb sig til 24.996 rdl., sølvtienden og møntudbyttet til 81.851 rdl. Senere indtraadte imidlertid en tilbagegang, hvortil statholder Ulrik Frederik Gyldenløve søgte aarsagen i de mange embedsmænd og de høje lønninger, og som især tog fart, efter at Giedde som leder 1666, efter Sehesteds død, var afløst af den lidet duelige Ditlev Bülche, en søn af dr. Peter

Bülche. Samtidig med forhandlingerne om sølvbjergværket sluttedes der 11. april 1661 kontrakt med Joachim Irgens, ejeren af det største kobberværk, Røros, om forpagtning af alt kongens tiendekobber i 3 aar for 57 rdl. plus 6 rdl. kobbertold pr. skippund, hvad der var en bedre forretning for Irgens end for kronen, saaledes som det senere viste sig, da kongens kobbersmed Henrik Ehm i november 1662 tilbød 60 rdl. skippundet foruden kobbertolden, for hvilken pris han overtog forpagtningen efter udløbet af kontrakten med Irgens. 14. marts 1661 fik Irgens og hans arvinger privilegium paa at bryde og bearbejde alle i Norge fundne sten, »hvorudi ingen mineral eller erts findes, som er værd at smelte, mod efter 4 aar at betale en »billig og retmæssig« udførselstold.

I landkommissærinstruxens artikel 9 havde kongen lovet at »lade bestille nødvendige personer«, som skulde undersøge og paatale restancer i oppebørslerne, forsømmelser med indlevering af regnskaber og paalæg af afgifter og skatter udover de anordnede taxter, altsaa en slags fiskaler. Der meldte sig i foraaet 1661 – om paa eget eller landkommissærernes initiativ, er uvist – en mand, som var rede til at overtage et saadant hverv. Det var Jakob Madsen, vistnok den samme, som i Sehesteds statholdertid var ammunitionsskriver paa Akershus. Han tilbød i forskellige memorialer inden kongens ankomst til Norge at ville foretage en undersøgelse over de misbrug, som fandt sted med hensyn til forvaltningen af de kirkelige indtægter, hospitalerne og fattigvæsenet, forurettelse af bønderne, jorddrotters besværing af lejlændinge imod loven, indkøb af skind og pelsværk, overholdelsen af forordninger, opsynet med ulovlige havne og ladesteder, baadsmandsudskrivningen, ulovlig opkrævning af retsbøder, ulovlig skovhugst og savskæring, fogedernes indkøb af kvæg hos bonden i kongens navn, indførelse af øde gaarde i regnskaberne efter tingsvidner m. m. Sehested maa have fundet Jakob Madsen egnet til dette arbejde, thi 6. maj 1661 fik han gennem skatkammeret et rejsepas og 200 rdl. i rejsepenge for at iværksætte den af ham selv skitserede »inkvisition«, med løfte om senere bestalling og instrux »efter sagernes beskaffenhed«. I en ordre af 19. oktober s. a. tituleres han fiskal i Norge og faar befaling om i alt, hvad der vedkom hans charge, at rette sig efter en af ham selv udarbejdet betænkning og i andre maader at varetage kongens interesser. Under Sehesteds store ambassade til Vesteuropa udfærdigedes der 31. marts 1663 en fiskalinstrux for Jakob Madsen, som, betegnende nok for udviklingen, lagde hovedvægten paa den opgave at opsnuse »ufornødelige forsamlinger, forræderi eller oprør«, rettet mod det kongelige »arvehus«. Det var ikke netop det, rigsskatmesteren havde tænkt paa, da han udkastede tanken om inspektører i det øjemed at vænne nordmændene til større lovlydighed. Men i hans

aand er den 21. januar 1664 udstedte instrux for den nyudnævnte generalfiskal for det søndenfjeldske Norge, Søren Christensen Schmidt, som bl. a. paalagde denne i stilhed at anstille undersøgelse, naar han sporede, at nogen af »den menige almue« blev graveret eller besværet.

Et spørgsmål var det, hvorledes det efter rigsraadets omdannelse og oprettelse af højesteret i København skulde gaa med de retterting af Norges kansler og et antal beskikkede rigsraader, som hidtil havde været den øverste appelinstant i Norge. Herom udtalte et kongebrev til de norske lensmænd af 4. juli 1661, at da indstævning til den københavnske højesteret vilde falde kongens norske undersaatte »alt for besværligt og ubejligt«, skulde indtil videre anordning, stævninger i appelsager, der var paakendt af lagretten, foretages »til hvilken tid og sted vores højeste ret i bemeldte Vort rige Norge berammet og forkyndt vorder«. Kopier af stævningerne skulde sendes til kansler Ove Bielke til kongens og højesterets fornøden underretning. Som vi skal se, tilfredsstillede denne ordning ikke de norske borgere.

Et betydningsfuldt spørgsmål var, i hvis hænder det norske statholderembede skulde lægges. Fra 1656 beklædtes det af den aldrende og lidet initiativrige rigsviceadmiral Niels Trolle, hvem vi har truffet som rigsraadets ordfører i oktober 1660. Han var som repræsentant for adelens konservative fløj ikke velset af hoffet og blev skarpt angrebet af generalproviantkommissær Jørgen Løvenklau for forsømmelig og uredelig embedsførelse. Den den 5. marts 1661 afsagte højesteretsdom frikendte vel Trolle fuldstændigt for Løvenklaus beskyldninger; men 28. marts fik han befaling om at overlevere Akershus len med tilbørlige inventarier til landkommissærerne, og selv om han 12. juli fik ordre til at forblive i Norge, til kongen selv eller en anden paa hans vegne kom derop, afløstes han i september af den skaanske adelsmand Iver Krabbe, der 1657–58 havde været generalmajor over det søndenfjeldske Norge og i juli 1661 tænkte paa at gaa i svensk tjeneste, men som Frederik III. nu fandt det hensigtsmæssigt at knytte til sig, maaske med den bagtanke, at han var en ret gammel mand, for hvem man om nogle aar kunde finde en afløser, som stod kongen adskilligt nærmere, men som i øjeblikket var vel ung og uerfaren. I øvrigt stod Krabbe, som hans breve fra statholdertiden viser, i et venskabeligt forhold til rigsskatmesteren. Han lykønskede i brev fra Akershus 15. februar 1662, strax efter sin ankomst til Norge, Sehested til hans lykkelige hjemkomst, »udi den forhaabning, at han nu forbliver hjemme i riget og kontribuerer sin høje visdom til landsens velfærd«. I Krabbes statholderinstrux af 13. november 1661 paalagdes det ham – i den fraværende rigsskatmesters aand – at tilkendegive, hvad der kunde være kongen til nytte og gavn, »det være

sig med indkomster eller anden landsens politiers forbedring, i særdeleshed, hvorledes fiskeriet og trælasten over det hele rige kunde Vores undersaatte til gavn og Vores intrader til formerelse bedst beneficeres«, og om flittigt at fremme bjergværkernes trivsel og holde kongen underrettet om deres tilstand. I øvrigt fik statholderen overtilsyn med landkommisærere, toldere og andre civilebedsmænd, men overordnedes ikke militæret, hvis øverstkommanderende han fik ordre til »udi bedste maader« at bistaa, hvad alle forsyninger angik. Til varetagelse af hans korrespondance ansattes en sekretær.

Det er tidligere, i sammenhæng med Sehesteds almindelige politiske stilling skildret, hvorledes Frederik III.s plan om personlig at tage til Norge i anledning af den berammede arvehyldning, først udskødes og derpaa i begyndelsen af juli 1661 opgaves, saaledes at han besluttede at sende sin ældste søn i sit sted.

19. juli 1661 udfærdigedes der, som før omtalt, en instrux for kronprins Christian og de mænd, der skulde ledsage ham til arvehyldningen i Norge, nemlig rigsskatmester Hannibal Sehested, kansler Peder Reetz, rigsadmiral Henrik Bielke, rigsmarskal Johan Christoph v. Körbitz, ærkebiskop Hans Svane og kammerraad dr. Peter Bülche. Den befalede dem efter ankomsten til Christiania sammen med statholder Niels Trolle, kansler Ove Bielke og den norske hærs øverstkommanderende general Claus Ahlefeldt at træffe de nødvendige forberedelser til hyldingen. Højtideligheden skulde aabnes med en tale af Reetz, hvori kongen, som det var sket i Danmark, lovede stænderne »med det forderligste« at lade indrette en regeringsform, der sikrede undersaatterne i begge riger en kristelig og mild regering. Derefter skulde stænderne aflægge arvehyldingseden, svarende til den danske, og underskrive en af kommissærerne medbragt akt »arverettighedens og absolut suverænitets acta«, der var bygget over den danske »enevoldsarveregeringsakt« og med hensyn til arveretten og den kongen overdragne myndighed ganske stemte overens med denne.

Mere præget af rigsskatmesterens aand var den tillægsinstrux, som 21. juli gaves kommissærerne. Det paalagdes dem her at skaffe sig grundig underretning om »den hele status militiæ« i Norge og udgifterne dertil og udarbejde skriftlig betænkning om, hvorvidt og hvorledes den norske krigsmagt uden skade for landets sikkerhed saaledes kunde reduceres, »at noget af den omkostning, som der paa nu anvendes, kan til andre vores fornøden udgifter reserveres og spares«. De skulde ogsaa undersøge og afhjælpe klagerne over, at de udskrevne norske soldater ikke nød de benaadninger, der var forundt dem.

Dagen efter, 22. juli, føjedes hertil en særlig instrux for rigsskatmesteren. Det paalagdes ham heri til Norge at medtage nogle rentekammerbetjente,

som var specielt inde i norske anliggender, at sørge for nedsendelse »til dette riges store fornødenhed« af de norske indtægter, som ikke behøvedes til den norske hærs underhold, at faa udarbejdet en fortegnelse over alle anvisninger fra norske indtægter med angivelse af, naar de mentes at kunne afbetales og »sædeles« undersøge, hvor meget hvert af de norske len indbragte efter den sædvanlige pris for de forskellige jordebogsspecies og medindbefattet tienderne, og hvorledes hvert fogderi bedst kunde forpagtes bort mod kaution til vederhæftige folk. Der skulde desuden forfattes et overslag over indtægten af alle skatter og toldafgifter i indeværende aar, »saa at vi alting derefter desto bedre kunde vide at disponere«. De midler, som var i forraad paa Akershus, skulde med en galiot nedsendes til dækning af kongehusets og hofbetjentenes »store fornødenhed«; hvad Sehested i øvrigt under sit ophold i Norge kunde indsamle, »det haver han siden at tage med sig ned«. Den til Holmen bestemte trælast skulde føres til København under konvoj af de skibe, som prinsen rejste tilbage med. I øvrigt skulde Sehested give kongen udførlig underretning om, hvad han selv fandt fornødent at indberette. Hvad der i denne instrux især har interesse, er rigsskatmesterens stadige optagethed af tanken om de norske fogderiers og, som det synes, ogsaa de norske toldindtægters bortforpagtning.

Efter at prinsen og hans følge 1. august var ankommet til Akershus, udraabte lørdag 3. august to herolder med trompeter og hærpukker fra Christianias gader, at stænderne om mandagen skulde indfinde sig til arvehyldingen paa fæstningspladsen. Her var rejst et »theatrum«, overtrukket med rødt klæde. Paa den paa forhøjningen anbragte tronstol førtes 5. august i højtidelig procession kronprinsen til sæde. De gejstlige fik plads paa højre side af »theatret«, de borgerlige deputerede til venstre, mens bønderne opstilledes uden for de »spanske ryttere«, der omgav de privilegeredes del af pladsen. Kansler Reetz holdt sin tale, og stænderrepræsentanterne med kansler Ove Bielke i spidsen aflagde ed, efterhaanden som de raabtes op. Om aftenen beværtedes de alle prægtigt og rigeligt paa slottet. Om mandagen, 7. august, blev tre exemplarer, en for hver stand, af »suverænitetsskatten« underskrevet af de stænderdeputerede, hver stand i sin forsamling, saaledes at borgere og bønder underskrev samme exemplar.

Norske historikere og statsretslærde har udtalt undren over, at de norske stænder uden at opstille betingelser af nogen art underskrev denne erklæring, som lagde en saa stor magt i kongens hænder. Hertil at bemærke, at den formodentlig kom bag paa den, og at man kunde henvise til de danske stænders eksempel. Der er endvidere i de paa stændermødet indgivne bønsskrifter, navnlig fra gejstlighedens side, vidnesbyrd om, at man – ligesom de danske borgere – ikke tænkte sig, at stændernes medvirkning

ved skattebevilling og lovgivning fremtidig skulde ophøre. Der skal her ikke gaas nærmere ind paa den ret ørkesløse diskussion om den statsretslige indebyrd af det skete og om, hvorvidt Norge er blevet forurettet derved.

Nogen myndighed til at afgøre andragender fra stænderne eller privatpersoner havde de til Norge sendte høje embedsmænd ikke. Instruxen af 19. juli 1661 bød dem tage alle ansøgninger om privilegier og benaadninger og alle klager, som maatte fremkomme, ad referendum, idet de nøjedes med at forsikre om kongens »genegenhed og omhu til at hjælpe enhver udi alt, hvis billigt og ret kan være«. Dette forhindrede imidlertid ikke, at saadanne andragender afgaves.

Fra de 17 tilstedeværende medlemmer af den norske adel kendes ingen andragende ved denne lejlighed. Maaske har Henrik og Ove Bielke ladet deres standsfæller forstaa, at tiden ikke var inde til en saadan tilkendegivelse. Derimod underskrevs 8. august andragender fra baade gejstlighedens og købstædernes repræsentanter.

Det første bad bl. a. kongen stadfæste alle kongebreve om jordegods, tiende og anden rettighed, som var tillagt kirkens mænd, alle deres privilegier, ordinansen, recessen, statutter, hvert stifts bøger og dokumenter og andre særlige benaadninger. Ved siden af en række klager og ønsker vedrørende standens økonomiske forhold fremsattes desuden et ønske om, at hvis der i Norge blev oprettet »nogle collegia, som status, justitiæ eller consistoriale«, ogsaa gejstlige maatte optages i dem, og hvis der skulde foretages ændringer i loven, ordinansen og recessen, at da »de gejstlige gamle og forstandige haver deruid og deres vota og consilia«. Et andet ønske gjaldt fri skyds for gejstligheden under embedsrejser, »besynderlig, naar de til stændernes forsamling forskrives af den høje øvrighed«.

De kongelige kommissærer – Sehested, Reetz, Svane, Bülcke, Niels Trolle og Ove Bielke – har i en fortegnelse over de ved hyldingen indkomne ansøgninger forsynet dette andragende med en paategning om, at dets »postulater vilde vi underdanigst andrage og til det bedste rekommandere Kongl. Majst., vores allernaadigste herre, til nærmere naadigst resolution«. Andragendet er imidlertid kun underskrevet af lektor i Trondhjem, magister Christen Skjoldborg og 43 præster og kapitelsmedlemmer. De tilstedeværende norske bisper og en betydelig del af den øvrige del af gejstligheden nægtede at være med til nogen petition, og biskoppen i Trondhjem Erik Bredal protesterede senere imod, at andragendet indførtes i Trondhjems kapitelsbog. Efter alt at dømme var det ærkebiskop Hans Svane, som stod bag denne vægning. Under hans ledelse var paa det danske stænderudvalgsmøde i det grønne gemak paa Københavns slot 14. oktober udarbejdelsen af den ny forfatning af praktiske grunde og politisk nødvendighed lagt

i kongens hænder. Tilkom det ikke danske stænderrepræsentanter at deltage i forfatningsværket og i fremtidige lovændringer, kunde det endnu mindre tilkomme norske gejstlige. Selv om Svane i flere henseender var betænkelig ved udviklingens gang med en hof- og militærpræget enevælde, maatte han her fastholde det standpunkt, hvis talsmand han i et afgørende øjeblik havde været. Hertil kom ogsaa, at tanken om at et særligt konsistorialkollegium for Norge maatte være ham som den dansk-norske kirkes myndige primas imod. Et særligt norsk statskollegium vilde utvivlsomt ogsaa føre den norske selvstændighed videre ud, end rigsskatmesteren ønskede, og en baandlæggelse af den norske kirkes ejendom stred ligesom kravet om friskyds for præster mod hans finanspolitik. Nogen politisk modsætning mellem ham og ærkebiskoppen har i spørgsmaalet om det gejstlige andragende næppe været til stede, selv om han, da det forelaa, fandt det rimeligt at anbefale det til kongens velvilje.

Anderledes var Sehesteds forhold til det store, af samtlige norske købstadsrepræsentanter underskrevne andragende af 8. august 1661. For det første var det ham, som i overensstemmelse med kammerkollegiets betænkning af 16. januar 1661, havde udvirket, at der sendtes kongebrev til alle norske købstæder om ikke blot at bistaa den almindelige landkommission i dens arbejde, men ogsaa »være betænkt at gøre ved Eders kongl. Majst.s egen opkomst billigt forslag, hvorved kommercielen kunde tiltage og købstædernes vilkaar forbedres«. Denne opfordring ligger i direkte fortsættelse af hans virksomhed paa de norske stændermøder i hans statholdertid, hvor byernes repræsentanter paa hans foranledning udtalte sig om en række betydningfulde spørgsmaal vedrørende baade særlige købstadsinteresser og riget i almindelighed. Paa disse stændermøder og gennem de af ham ledede forhandlinger om udredning af defensionsskibe var en norsk borgerlig fællesfølelse udviklet, som havde fundet udtryk, da alle norske købstæder ved prins Christians hylding i Christiania i 1656 havde indgivet en (nu tabt) »generalsupplikats« til kongen. For det andet tør det anses for sandsynligt, at Sehested gennem sine venner, de to landkommissærer paa Akershus Johan Garman og Niklas Poulsen, og gennem de norske borgmestre og andre magistratspersoner, hvem han havde staaet nær i sine statholderaar – Hans Eggertsen (Stockfleth), Niels Lauritsen og Morten Lauritsen i Christiania, Anders Madsen i Tønsberg o. a. – ikke har været uden indflydelse paa indholdet i det store borgerlige fællesandragende fra 1661.

Dette andragende i 37 paragraffer, hvis hovedpunkter senere skal behandles mere udførligt, klagede stærkt over den store indkvarteringsbyrde, foreslog indrettelsen af en militæ, som landet kunde taale, efter overslag af »visse deputerede landkyndige og saadanne kvalificerede personer af mi-

litæriske og adelig samt gejstlig og borgerlig stand, der ej havde henseende til andet end Kongel. Majst.s tjeneste og landets gavn« – en tydelig stikpille til de tyske officerer i krigskollegiet og general Claus Ahlefeldt – og en paa alle stænder ligeligt »uden al persons anseelse« fordelt skat til dens underhold. Der fremsattes herefter en række krav, som tilsigtede at værne købstædernes trælaster og anden handel, haandværk og skibsfart mod bøndernes handel med fremmede skippere og omvandrende udenlandske kramhandlere (»sutlere«) og uden for byerne boende skipperes og styrmænds sejlads, krav om regulering af bjælkehugst og savbrugsvirksomhed, om afskaffelse af de nærmest byerne beliggende ladesteder, af alle monopoler og til byernes skade givne toldprivilegier, af korntolden mellem Danmark og Norge og mellem det sønden- og nordenfjeldske Norge og af savskattens bortforpagtning, om begrænsning – i henhold til den engelske navigationsakts bestemmelser – af trælasthandelen paa England til norske og engelske skibe, om nedsættelse af den tyngende salttold, om udarbejdelse af en almindelig norsk stadsret, om større selvstændighed og myndighed for byernes magistrater og domstole, om afskaffelse af skydsfærden, »ligesom i Danmark sket er«, om overholdelse af forordningen mod landstrygere af 1588, om genoprettelse af de privilegerede defensionsskibe og om nedsættelse af tolden for indenlandske skibe, »at de ej med alle [dvs. aldeles] skulde fares af søen, som ellers endelig er at befrygte, om ej anderledes, formedelst med andre nationer oprettede pacta, da udi des maalning, hvilket selv lad[et] eller befragtet altid var dennem profitabel og anlede mange dem formedelst saadan tolds mildhed for [d. v. s. frem for] andre at befragte«, og om toldfrihed for indførte sejl og andre skibsmaterialier.

Det var for de flestes vedkommende krav, som Sehested allerede i sin statholdertid havde haft anledning til at beskæftige sig med og tage stilling til. En række af dem stræbte han i sin indre og ydre politik at virkeliggøre.

Ud over de borgerlige interesser i snævrere forstand sigtede ønskerne om oprettelse af et norsk kammerkollegium »handlingen til nytte«, en norsk hofret og et norsk »academia«, »hvor godt folks børn, der til boglige kunster holdes, indenlands betimelig kunde erlange deres gode fundament og ej i deres ungdom til forældrenes møje og omkost udenlands forskikkes« – altsaa et norsk universitet. Det samme gjaldt kravet om, at indfødte officerer maatte blive foretrukket frem for fremmede, »efterdi et almindeligt ord og haab, de soren [dvs. svorne] snarere at svigte end de baarne, og enhver ærlig indfødt snarere sin herre og konge tro end en fremmed«. Samtidig udtaltes ønsket om, at kongen vilde værdiges »dette riges indfødte godt folks børn af den borgerlige stand at forfremme til hæder og ære, lige ved andre dette riges stænder uden undersked, saasom enhver befindes at have gjort sig ka-

pabel til« – et ønske, der svarede til det af de danske borgere paa stændermødet i 1660 fremsatte –, og at han »ikke mindre vilde agte og anse dette riges arveundersaatte end dennem udi Danmark og os naadigst saadan privilegier og frihed forunde, som Ed. kongl. Majst.s arveundersaatte i Danmark er med benaadiget, hvilket vi ikke alene med vores armod, men endog med liv og blod allerunderdanigst og hørsommeligst vil fortjene«.

Osc. Alb. Johnsen har om det store norske borgerandragende udtalt, at den omstændighed, at den norske borgerstand endelig er naaet frem til at optræde samlet, »har medført, at dens interesser i en ikke ringe udstrækning førtes sammen med det hele folks, og har tillige formaaet at indgive den en klar og tydelig forstaaelse deraf«. Samtidig »faar følelsen af, at Norge som et eget rige har krav paa særlige organer utvetydige udtryk, og sidestilling istedenfor underordning er den fremherskende tendens. Petitionen danner derved en værdig afslutning paa stændernes nødvendigvis stærkt begrænsede, men ingenlunde helt betydningsløse arbeide under Kristian IV. og Frederik III.«. Det kan siges, men det maa dog samtidig betones, at det borgerlige andragende, modsat det gejstlige, intet indeholdt, som afgørende kunde støde regeringen i København. Det var ingen tale om et statskollegium for Norge saa lidt som om stændersk medvirkning i den fremtidige forfatnings- og anden lovgivning, og borgerne imødekom regeringens ønske om en ny skat til hærens underhold. Saavel kravet om en norsk hofret som det om et kommercekollegium – der vel fik sæde i København, men i ganske særlig grad havde norsk erhvervsudvikling for øje – blev ogsaa senere opfyldt. Det er umuligt at vægre sig mod den formodning, at andragendet har faaet sin endelige form efter samraad med repræsentanter for regeringen, og tanken vender sig da naturligt mod den mand, som inden for denne i ganske særlig grad havde kontakt med Norge og paa hvis initiativ, det var blevet til, rigens skatmester. Det frembyder saaledes en parallel til det store danske borgerprojekt af 17. september 1660, med hvilket det ogsaa i sin hele fædrelandssindede holdning har meget til fælles.

Foruden de to nævnte andragender indkom der under Sehesteds og hans medkommissærers ophold i Christiania en vrimmel af mindre ansøgninger fra enkelte byer, bygder og korporationer, som dels indeholdt de samme krav som i den almindelige købstadpetition, dels krav, der var præget af lokale og andre særinteresser. Vistnok paa grundlag af dette materiale opsattes der et uddrag i 12 punkter med overskriften »De allernødvendigste købstædernes i Norge almindelige og endrægtige begæringer«, som udelukkende holdt sig til de særlige købstadkrav og forbigik enkelte af de herhenhørende paragraffer i det store andragende, bl. a. om skovhugsten, trælasthandelen og savene, monopolers og særprivilegiers afskaffelse, korn-

tolden, salttolden, defensionsskibene, toldlempelser for indenlandske skibe og skydsfærden. Blandt ny krav optræder bl. a. ét om privilegier ogsaa for haandværkere og forbud mod, at haandværkere drev købmandshandel, samt ét om »næringen og handlingen societetsvis at maatte distribueres iblandt indbyggerne udi byerne, saa den [de] gemene ej skal betages deres handel«, et punkt, hvorom det udtales, at det især begæres af »den gemene udi byerne« og »ej udi den almindelige supp[likation] er observeret«. I denne forbindelse rettes der et skarpt angreb paa »den gamle maner«, hvorefter »en del øvrigheds personer samt nogle andre faa udi byerne maatte bruge sig saasom de lystede«. Ogsaa de jævne borgeres synspunkter ønskede man altsaa fremdraget.

Rigsskatmesterens udenlandsrejse september 1661–februar 1662, som tidligere er skildret, medførte, at de norske stænderandragender foreløbig ikke kom til behandling i København. Det er før omtalt, hvorledes statskollegiet i oktober 1661 udsatte drøftelsen af den af Sehested og de norske landkommissærer udarbejdede memorial om skattebreve til gejstligheden, borgerskabet og savene til kommissærernes ankomst til hovedstaden. Samtidig fik 19. oktober de norske lensmænd ordre til, i henhold til andre af rigsskatmesteren og landkommissærerne indgivne memorialer, i skatkammeret og kommissariatshuset paa Akershus at indlevere rigtige maanedextrakter over al indtægt og udgift til militien og andet, indgive nøjagtig specifikation paa alle civilbetjente, klarere deres regnskaber og indsende alle skatte- og andre indtægtsrestancer. En tilsvarende befaling om maanedsextrakter udgik til de norske toldforvaltere. Det synes altsaa meningen at opretholde Sehesteds landkommissariat efter den begrænsede instrux som en almindelig tilsyns- og kontrolinstans over det norske regnskabsvæsen. 9. november fik derpaa Niklas Poulsen befaling til ufortøvet at komme til København. Men over for norske købstadønsker viste regeringen ringe imødekommenhed; en supplik fra Haldens fuldmægtige om købstads- eller stabelstadsrettigheder, toldfrihed for svenske til byen førte varer, regulering af savbrugsvirkomheden m. m. afvistes 27. januar 1662 i hovedsagen af statskollegiet med henvisning til, at Halden som stabelstad vilde hindre udviklingen af Frederiksstad, der »paa krigscollegii underdanigste rekommandation« var ophøjet til stabelstad. Først i februar 1665, efter at der fra byen var indkommet en ny supplik, fik Sehested i statskollegiet sagen overgivet til en sagkyndig kommission, hvorpaa Halden 10. april erholdt ny privilegier. Den samme tendens traadte frem, da statskollegiet 26. november 1661 anbefalede en stadfæstelse af »de kontorske«s privilegier i Bergen i henhold til andragende fra Hansestæderne Hamburg, Lübeck og Bremen, skønt der fra Bergens borgeres side arbejdedes kraftigt mod fornyelsen. Det lykkedes dog at faa sagen

udsat og de privilegier, som endelig udstedtes i september-oktober 1663, stærkt indskrænket.

Først efter at rigsskatmesteren i februar 1662 var vendt hjem fra London og Nederlandene, toges der atter for alvor fat paa Norges anliggender, saaledes som det er omtalt for matrikulerings- og skydsfærdsspørgsmaalets vedkommende. »Kongen er daglig«, skrev Duwall 1. marts, »tilligemed raadet beskæftiget med norske anliggender. I disse raadslagninger admitteres ogsaa hr. Niels Trolle, der ellers ikke bruges synderlig«. I begyndelsen af marts kom de norske købstaddeputeredes ansøgninger, især om stadfæstelse og udvidelse af privilegierne, til forhandling i statskollegiet i en række møder, hvor kansler Reetz selv »for materiens vidtløftigheds skyld« paatog sig at føre protokol. Og i baade marts og april overvædedes grev Chr. Rantzau med kongebreve om at lade statskollegiet gennemgaa suppliker fra norske byer. 25. marts gjaldt ordren det store borgerandragende af 8. august 1661. Førsteministeren og hans kollegaer, med undtagelse af Sehested, Svane og Bülche, synes dog ikke at have haft alt for stor interesse for de norske byers økonomiske og andre forhold. 28. april maatte kongen i en ordre til Rantzau, bag hvilken vi sporer rigsskatmesteren, minde kollegiet om, at han allerede flere gange, ikke mindst 25. marts, havde afæsket det betænkning om, hvilke privilegier der efter overvejelse af de indkomne andragender kunde tilstaa de norske købstæder. Statskollegiet skulde saa snarest muligt tage disse andragender under behandling og naa til et resultat. Havde nogle af assessorerne lovligt forfald, skulde de andre uden hensyn dertil fortsætte forhandlingerne.

Samme dag var det, at rigsskatmesteren sammen med rentemester Sten Hohendorff, Gabel og Henrik Müller til »vore gode venner« landkommissær Niklas Poulsen og 19 norske borgmestre, raadsmænd, lagmænd og toldembedsmænd – bl. a. borgmestrene Niels Lauritsen fra Christiania og Anders Madsen fra Tønsberg og toldforvalter Herman Garman fra Bergen, som var indkaldt eller paa deres byers vegne rejst til København, – et helt lille norsk stændermøde i den danske hovedstad – rettede en »venlig hilsen og erbydelse« med opfordring til at forfatte en skriftlig betænkning, »for Kongl. Majst.s tjeneste og menige mænds gavn af alle stænder i Norge«, om en række af skatkammeret stillede spørgsmaal. For saa vidt disse spørgsmaal og den den 9. maj 1662 afgivne betænkning, underskrevet af 15 af de nævnte med Niklas Poulsen i spidsen, vedrører skatterne, skyldtaxationen og skatteligningen, er de tidligere omtalt. Blandt de andre spørgsmaal, som stilledes og udførligt besvaredes, var det om, hvilke smaa lade- og toldsteder der kunde afskaffes, og hvorledes de forskellige arter af trælast burde fordeles paa byerne og de andre ladesteder. Man ønskede ogsaa

betænkning om, hvilke byer i Norge der bedst egnede sig til stabelstæder og »ved hvad middel kommerciens snarest hvert sted kunde beforders«, og om der i stabelstæderne burde indsættes en præsident, »som trafikken forstod«. Trondhjems, Bergens, Christiansands og Christianias deputerede fandt, at deres byer burde være stabelstæder for Norge, hvad imidlertid de andre købstæders repræsentanter mente vilde være til ødelæggelse for deres byer. Alle var derimod enige om oprettelse af kommercekollegier i de enkelte byer, bestaaende af magistratens medlemmer med en særlig handelskyndig mand som præsident, hvilken titel skulde træde i stedet for borgmester. Betænkningen gentog i øvrigt det store fællesandragendes krav om afskaffelse af monopoler og særprivilegier for enkelte og tillod sig at erindre om de ved arvehyldingen fremsatte ønsker om »et statskollegium og akademi udi Norge« – »dog alting Hans kongl. Majst.s egen naadigste disposition allerunderdanigst hjemstillet«. Et forslag om oprettelse af magasinhus i Christiania, Christiansand og Trondhjem vandt almindeligt bifald. Spørgsmaalet, om det var til mest gavn for kongen efterhaanden at indløse eller at afhænde pantsat krongods, besvaredes til utvivlsom tilfredshed for rigsskatmesteren derhen, at det sidste ubetinget var fordelagtigst for Hans Majestæt, der fik $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{2}$ mere i betaling end pantessummen og desuden beholdt skatterne og en række afgifter. De store krongodsudlæg i Norge kunde herefter finde sted med befolkningens repræsentanters sanktion. De deputerede angav desuden, hvad der i de forskellige dele af landet var en rimelig pris for godset.

Hvad angik bjergværkernes toldfrihed, var det den almindelige opfattelse, at den kun burde omfatte fra udlandet indførte »ædende varer«, ikke silke, klæde, vin, specier og andre købmandsvarer.

Kongens tiendekobber var, som før nævnt, i april 1661 blevet forpagtet bort til Joachim Irgens. Skatkammeret spurgte nu, om det var bedst for kongen og riget at afhænde det og lade det udføre eller beholde det i landet til fabrikation af kanoner og »anden manufakturværk«. De deputerede gik i udpræget merkantilistisk aand bestemt ind for det sidste. »Derover kom mange haandværkere i landet, og næringen formeredes«. Den svenske grænsehandel fandt man gavnlig i kraft af den store tilførsel af korn- og fedevarer; men den burde begrænses til byer og almindelige markeder.

Mens skatkammerets spørgsmaal ikke kom ind paa Sehesteds gamle tanke om en bortforpagtning af fogderierne – der var kun tale om, hvorledes fogeders og sorenskrivers løn burde ansættes – blev de norske repræsentanter afæsket deres mening om det hensigtsmæssige i at lønne toldere og toldskrivere med 3 % af tolden i stedet for med fast løn. De mente, at den faste løn – dog med procenter af konfiskationer – vilde give mindst afgang

i kronens toldindtægter. I forbindelse hermed blev de spurgt, om det ikke vilde medføre mindre underslæb, hvis renten af de nederlandske statsforordringer assigneredes paa indtægten af bestemte toldsteder i stedet for, at de, som det nu skete, »i steden for penge i toldkisten efterlade os papirsedler«. Dette bejaede de, idet de hævdede, at toldseddelsystemet i 1661 havde kostet kronen mellem 2000 og 6000 rdl. ud over den skyldige forrentning.

I nøje overensstemmelse med en passus i det store danske septemberprojekt var det, naar skatkammeret spurgte, »om det ikke gavnligt eragtes, at undersaatterne i Norge (hvor nogen trafik er), som ikke selver ere forsynede med skibe, kunde bevilges nogle af Kongl. Majst.s egne skibe paa visse vilkaar til fragt frem for fremmede skibe, hvorved en del skibe og folk kunde i fredstid underholdes uden Kongl. Majst.s bekostning og være des mere bekvem og parat til tjeneste i fejdetid end ellers«. Navnlig mente man, at en saadan anvendelse af flaadens skibe kunde faa betydning for Bergen, »som formedelst handelens skyld er af stor konsideration for det hele rige«. Byernes kommitterede sluttede sig i princip til tanken, saafremt befragterne af de kongelige skibe maatte faa lige vilkaar som fremmede, men forbeholdt sig videre forhandling derom med deres medbrødre i Norge.

En af underskriverne, toldforvalter Herman Garman, henholdt sig, hvad posterne om toldvæsenet angik, til kongens »egen naadigste disposition« og sin paa skatkammeret indleverede memorial derom. Om stabelstads- og kommerciesspørgsmaalet afgav generaltoldforvalter Daniel Knopf en særbetænkning. Han tilraadede her at lade tildeling af stabelstadsrettigheder til enkelte byer bero indtil videre for ikke at begunstige nogle byer frem for andre; sikrede man hver by eneret til handelen inden for dens opland, var det »for det første stabel nok«. Derimod fandt han det, efter at have redegjort for sin rendyrkede merkantilistiske opfattelse af erhvervslivet, ikke uraadeligt, at der oprettedes et almindeligt kommercekollegium for Norge, ledet af »et opperhoved eller præsident, der baade havde myndighed, forstand og kærlighed til landets opkomst, gavn og velfærd«, og med en direktør for henholdsvis det norden- og søndenfjeldske Norge og en række handelskyndige assessorer, som »paa hver sted negotien og trælasthandlingen kunde forestaa«. De skulde lønnes som kongelige embedsmænd og ikke selv drive handel. Hvad handelens organisation angik, kunde der oprettes kompagnier eller »societeter«, delt i afdelinger eller »zunfter og gilder«. Der var i dette forslag træk, som mindede om punkter i Sehesteds defensionsskibsforslag af 1646, der synes at have været noget af et kanonisk skrift for tidens norske merkantilpolitik.

Gennem skatkammerets proposition og de afgivne borger- og embedsmandsbetænkninger havde Sehested tilvejebragt en række retningslinier for

den fremtidige norske finans-, told- og handelspolitik. Han kom imidlertid ikke til selv at føre dem politisk ud i livet. Allerede i april forelaa instruxen for hans ambassade til Vesteuropa udarbejdet. Det var et overvældende arbejde, som forberedelserne til sendefærden, skatkammerforretningerne, som havde hobet sig op i hans fraværelse, forhandlingerne om godsudlæg, hærreduktion, matrikuleringen og toldspørgsmaalene ved siden af beskæftigelsen med de norske sager i de sidste tre maaneder havde lagt paa hans skuldre. Intet under, at han i midten af april ramtes af et sygdomstilfælde, som i nogle dage bandt ham til sengen. Dels paa grund af alt dette, dels paa grund af vanskelighederne ved at fremskaffe de nødvendige midler til ambassaden og til prins Christians samtidige udenlandsrejse, var afrejsetidspunktet stadig blevet udsat. Der var endog, som andetsteds omtalt, tale om, at rigsskatmesteren ikke kunde undværes i riget. Rejsen blev dog til alvor; 13. maj afrejste han fra København via Ribe til Vesteuropa.

Sehested var da ikke til stede, da statskollegiet 9. juli 1662 afsluttede sine forhandlinger om de norske købstæders »desideria«. Men han har uden tvivl deltaget i de overvejelser, som satte frugt i kollegiets betænkning om de enkelte punkter i det store fællesandragende af 8. august 1661. I en del tilfælde henskød betænkningen sagen til kongens »naadigste anordning«, »disposition« eller »behag«. Det gjaldt forslaget om indrettelse af de landregimenter, landet kunde taale efter forhandling med landkyndige folk, og ønskerne om salttoldens nedsættelse, magistratsmedlemmernes selvsupplering, oprettelse af et norsk akademi og lighed mellem norske og danske med hensyn til privilegier og friheder. Ved kravene om handelens begrænsning til byernes borgere, afskaffelse af de nærmest ved byerne liggende ladesteder, byøvrighedernes opkrævning af savskatter og skydsfærdens afskaffelse henvistes til allerede truffne anordninger og kollegiets betænkninger angaaende de enkelte byers privilegier. Afvisende stillede kollegiet sig over for kravene om skipperes, styrmænds, baadsmænds og tømmermænds bosættelse i byerne, oprettelse af en hofret i Norge og appel af bytingsdomme direkte til højesteret (uden om lagmandstingene). Derimod anbefalede det kravene om haandværkeres bosættelse i byerne – for saa vidt de »ikke nødvendig behøves paa landet« –, borgernes eneret til trælasthandel, regulering af skovhugsten og savbruget, hvorom dog statholderen med kyndige folk burde afgive betænkning, begrænsning af de udenlandske kræmmeres handel, afskaffelse af monopoler og toldprivilegier for enkeltpersoner, oprettelse af et kommercekollegium i Norge, efter derom af handelskyndige mænd forfattede udkast, og om befordring af indfødte frem for fremmede og borgerligfødte lige med adelen. Helt i tavshed forbigik man punkterne om ophævelsen af den dansk-norske mellemrigstold og den norske provins-

told og om udarbejdelsen af en norsk stadsret. Begæringen om tildeling af toldprivilegier til defensionsskibe fandt man »for Hans kgl. Majst. og undersaatterne ej unyttelig«, vel at mærke, hvis det ikke skete i modstrid med de med fremmede stater sluttede toldtraktater. Det samme gjaldt toldnedsættelser for andre norske skibe frem for fremmede. Hvad angik sejls og andre skibsmaterialiers fritagelse for indførselstold, »da eragtes underdanigst meget gavnligt, at skibsfarten kunde i disse riger og lande nogenlunde beneficeres«.

Til det bemærkelsesværdige ønske om, at kongen ved »sine ministre udi England« vilde arbejde for den engelske navigationsakts opretholdelse, saaledes at »ingen anden stedes last udi England at føre uden rette norske og engelske skibe«, og for, at danske og norske undersaatere fik samme toldfrihed i England og dets besiddelser, som engelske nød i Danmark-Norge – et ønske, for ønskeligheden af hvis gennemførelse den danske regering under sine forhandlinger med Karl II. og hans ministre ikke viste sig blind – nøjedes kollegiet med at bemærke, at dette punkt »angaar ikke egentlig privilegierne«, og med at henvise til den dansk-engelske traktat af februar 1661.

Hvad angaar de økonomiske og handels- og skibsfartspolitiske ønsker i det store andragende viste statskollegiet sig i det hele saa velvilligt stemt, som forholdene – ikke mindst traktaterne med udlandets magter – tillod. Det er en rimelig antagelse, at denne velvilje skyldes rigens skatmester, hvis anstrengelser andragendet kan takke for, at det overhovedet kom til behandling i det høje kollegium.

30. juli udstedtes som et foreløbigt slutresultat af det forcerede arbejde med de norske sager i de maaneder, Sehested havde været hjemme privilegier for de norske købstæder i almindelighed og for de enkelte byer. De almindelige købstadprivilegiers 11 paragrafer fulgte vel nøje det store andragende i det omfang, dette var godkendt af statskollegiet. Særprivilegierne for de enkelte byer gennemfører de samme grundsætninger under hensyntagen til hver bys særlige forhold. Edv. Bull opsummerer de ændringer, de skabte i den ældre retstilstand, i følgende ord: »For det første er byernes eneret til trælasthandelen nu helt fastslaaet og deres monopol paa den øvrige handel og paa haandværksdrift. For det andet er der fastslaaet klar skattepligt til byen for alle som eier eller leier hus der. Og for det tredje er retsvæsenet, baade paatalemyndighed og domsmyndighed, nu bragt i klare og utvilsomme former«.

Hovedæren for dette resultat var hverken Frederik III.s eller statskollegiets. Det var Hannibal Sehesteds og de norske borgeres, med hvem han havde samarbejdet.

Det samme gælder den ny norske toldrulle af 8. april 1662, der paa flere punkter er paavirket af de i det borgerlige fællesandragende fremsatte ønsker. Af hensyn til traktaterne med fremmede stater kunde ganske vist ønskerne om toldbegunstigelser for indenlandske skibe ikke imødekommes paa anden maade, end at der paalagdes ikke-traktatbegunstigede fremmede $1/4$ mere i told end dansk-norske undersaatte. Derimod centraliseredes, undtagen for trælastens vedkommende, handelen i byerne, og indlandstolden ophævedes for kornvarers vedkommende. Om indførselstolden af kornvarer fra Danmark hed det, at kongen muligvis senere kunde finde det nødvendigt at ophæve den, men varer, der havde betalt told i Danmark, kunde toldfrit indføres i Norge, ligesom norske heste var toldfri i Danmark og norsk tørfisk her kun betalte halv told, beg og tjære en stærkt nedsat told. Af hensyn til fiskesaltningen nedsattes salttolden i Bergen væsentligt. Industriprotektionismen fandt udtryk i forbud mod udførsel af raakobber og gammelt kobber, høj told paa udførsel af garkobber (undtagen til Danmark) og høj indførselstold og lav udførselstold paa forarbejdet kobber, messing og stangjærn. 30. juli 1662 afskaffedes al told- og accisefrihed i Norge, som det tidligere var sket i Danmark, og bjergværkernes privilegium paa toldfri indførsel begrænsedes, i overensstemmelse med de norske kommitteredes erklæring af 9. maj, til korn, flæsk og kød.

I et forslag af 28. juni 1662 gentog landkommissær Niklas Poulsen, hvad han og hans medkommitterede i deres erklæring af 9. maj havde udtalt om de smaa lade- og toldsteders afskaffelse og fordeling af de forskellige arter af trælast paa de enkelte havne, og opstillede nogle punkter til regulering af bøndernes handel og skovhugst. Statskollegiet, som 1. juli fik dette forslag til udtalelse, henviste i sin betænkning af 6. september flere af punkterne til den norske statholders undersøgelse og erklæring. Iver Krabbe var imidlertid en mand uden energi, og den store varetager af de norske byers interesser inden for regeringen tilbragte det meste af de følgende to aar i Holland, England og Frankrig. Der skulde hengaa endnu længere tid, før betydningsfulde reformforslag Norge vedkommende atter lagdes paa statskollegiets bord.

Rigsskatmesterens fraværelse blev ogsaa til skade for det norske landkommissariats stilling. Han havde efter evne stræbt at opretholde dettes ved instruxændringen af 27. januar 1661 beskaarne myndighed. Det fik saaledes 9. juni 1661 befaling til maanedlig at yde den kommanderende general Claus Ahlefeldt betalinger af kontributionen til militiens underhold. 18. februar bad Rantzau statholder Iver Krabbe – vel paa Sehesteds initiativ – yde Johan Garman og hans kollega sin støtte, og 22. marts 1662 tilsendtes der Iver Krabbe og general Ahlefeldt kopier af landkommissærers-

nes instrux og bestallinger med paalæg om tilbørligt at assistere dem i deres bestilling. Nødvendigheden af et saadant paalæg er betegnende for de andre norske myndigheders utilbøjelighed til at ville anerkende det ny medlem mellem dem og skatkammeret. Efter Sehesteds bortrejse stod det helt uden støtte. Selv kongen og skatkammeret tillod sig at forbigaa det ved at udstede direkte udbetalingsordrer til generaltoldforvalteren og kæmmerererne. Kun i Akershus stift formaaede det at gøre sig gældende. Forvaltningen af land- og søetatens indtægter unddroges helt dets indflydelse. Den i sommeren 1662 ansatte generalkommissær i Norge, kongens yndling Erik Banner, gjorde sig under stadig strid med Niklas Poulsen, der forgæves rasede over generalkrigskommissærens »obstinat einbildung«, efterhaanden helt uafhængig af landkommissariatet, saaledes at han modtog betalingsanvisninger direkte fra skatkammeret og oppebar penge til hæren fra amt-mænd og fogeder i stedet for gennem kommissariatet. En lignende uafhængighed af dette opnaaede søetatens særlige kommissær i Norge og de to generaltoldforvaltere Herman Garman for det nordenfjeldske og Daniel Knopf for det søndenfjeldske Norge. Ikke længe efter rigsskatmesterens afrejse fik de norske toldere 30. juli 1662 befaling til at sende deres regnskaber til revision hos generaltoldforvalteren, hvorefter denne videresendte dem til skatkammeret. Om kommissariatets toldrevision og toldkontrol var der i modstrid med dets instrux overhovedet ikke længere tale. Naar rigsskatmesteren var borte, var det Daniel Knopf og Erik Banner, der havde de bedste forbindelser i København, ikke Niklas Poulsen og Johan Garman. Det var forgæves, at Niklas Poulsen i december 1662, idet han henviste til kommissariatets fortjeneste af de ny jordebøgers udarbejdelse og sine forslag til forøgelse af indtægterne, større lighed i skatteligningen, forpagtning af jordebogsindtægterne og tolden m. m., fordrede landkommissariatet gindsat i den stilling, Sehesteds instrux gav det.

Den mest skæbnsvangre følge af, at Sehesteds modstandere kvalte det af ham skabte norske »rentekammer« – hvis dygtige leder Niklas Poulsen i øvrigt i 1671, efter Frederik III.s død og Gabels fald, blev assessor i skatkammeret – var maaske den syndige uorden, som Erik Banner, støttet af Claus Ahlefeldt og Gabel, formaaede at afstedkomme i den norske hærs finanser. En i maj 1665 nedsat kommission, hvoraf han selv var medlem, »rensede« ham vel for de mod ham fremsatte beskyldninger; men i 1687 dømtes han af kammerretten til at betale 37.364 rdl. for antegnelser paa hans generalkrigskommissærregnskaber.

Det er ovenfor omtalt, hvorledes flere danske amter paa Sehesteds initiativ forpagtedes bort. Hans tanke om bortforpagtning af fogderierne i Norge synes ikke at have vundet tilslutning hos de norske kommitterede i foraaret

1662 og synes ogsaa at være opgivet af ham selv. Planen om forpagtning af de norske toldindtægter til landets egne undersaatte vakte heller ikke større tilslutning og forelagdes formodentlig af den grund ikke de i København samlede norske repræsentanter. I april 1663 var, i anledning af andragender fra forskellige danske borgere om forpagtning af tolden paa tobak, tobakspiber, leer og skæreknive, toldforpagtningsspørgsmaalet til forhandling i statskollegiet, hvis medlemmer (Schack, Reetz, Henrik Bielke, Frederik Ahlefeldt, Svane, Lente, Hans Nansen og Gabel) ikke stillede sig afvisende over for en bortforpagtning af tolden paa enkelte varer (Svane frygtede dog, at tobakstoldens forpagtning vilde støde hollænderne). 1. oktober 1663 indgav imidlertid Københavns magistrat og en del af byens »32 mænd«, foranledigede ved et rygte om, at »tolden over alt Sjælland til nogen fremmede skulde vorde forpagtet«, en indtrægende forestilling til kongen herimod, »efterdi ufejlbar eragtes ved saadan tolds arrende ej at søges Eders kongl. Majst.s gavn og fordel dermed at befordre, men deres egen store private nytte og dem af Eders kongl. Majst.s fattige undersaaters sved og ringe midler at berige, saa og at de disse stæders kommercerende og søfarten kunde bringe under deres kontribution, menige landsens indbyggere til største handels, nærings og formues svækkelse og præjudits, ja, formodentlig Eders kongsl. Majst. selv til stor skade paa samme tolds intrade«. I sin betænkning over denne skrivelse (dat. 16. november 1663) lod statskollegiet sig dog ikke rokke fra det synspunkt, at en saadan toldforpagtning, naar forpagterne ydede større afgift, end tolden hidtil havde indbragt, stillede tilbørlig kaution og forpligtedes til at staa den til rette, der klagede over deres forvaltning, var »Eders kongl. Majst.s gavn og interesser i alle maader gemæs«. Skønt det heller ikke indsaa, at fremmede forpagtere vilde besvære hovedstadens købmænd mere end indenlandske, henstillede det dog af hensyn til de fremsatte ønsker, at forpagtningen, saafremt kongen besluttede sig til den, først ved aabent brev tilbødes de indfødte.

Det vil af denne betænkning ses, at det ingenlunde var rigsskatmesteren – der paa dette tidspunkt var i udlandet – som inden for regeringen var den eneste talsmand for toldforpagtningstanken. Det er endog tvivlsomt, om han, efter den modstand, den havde mødt fra norsk borgerligt hold, senere med større styrke gik ind for den. Da der, efter hans hjemkomst, i august 1664 var tanker fremme om, paa grund af det mangelfulde tilsyn fra toldernes side især paa de fjernere liggende toldsteder, at bortforpagte tolden i almindelighed eller toldindtægterne af de smaa toldsteder, førtes denne plan ikke ud i livet.

Den eneste større norske indtægt, som bortforpagtedes, var kongens træ-

lasttiende, der opkrævedes som en afgift af savene sammen med savmester- og savdrengeskatten og grundlejen af savene. Det almindelige købstad-andragende af 8. august 1661 havde anmodet om, at denne forpagtning maatte ophøre, og savene af uvildige mænd sættes til en vis aarlig afgift, som byernes øvrighed kunde oppebære mod en rimelig løn. Uden hensyntagen til dette ønske udskrev regeringen imidlertid, under rigsskatmesterens ophold i England, i oktober 1661 en deleskat paa 5 rdl. og en savmesterskat paa $1/2$ rdl. pr. 1000 deler. Da der fra norsk side klagedes stærkt over den ny skats uretfærdighed, fik skatkammeret i oktober 1662, da Sehested atter havde forladt riget, befaling om at forhandle med den afgaaede norske statholder Niels Trolle, Henrik og Jørgen Bielke og eventuelt Selio Marselis om en nyordning. Resultatet blev en beslutning om at lade akkordere med savejerne om en vis aarlig savafgift, der sammen med savgrundlejen skulde betales til fogederne, og om en pengeafgift af master og spir, der skulde bortforpagtes til den højstbydende. Nu fremkom imidlertid i 1663 generaltoldforvalter Daniel Knopf med et tilbud om at overtage oppebørselen af trælasttienden in natura, eventuelt ved at forpagte den til borgerne, mod en større aarlig forpagtningssum, og det lykkedes ham efter forhandlinger med en af regeringen nedsat kommission, bestaaende af Henrik Villumsen Rosenvinge, Simon de Petkum (der var hjemme paa orlov) og Paul Klingenberg, i januar 1664 at faa en ordning i stand, hvorved han forpagtede trælasttienden søndenfjelds fra $1/5$ 1663 til $1/5$ 1666 for 45.370 rdl. aarlig, saaledes at han enten opkrævede den in natura ved toldbetjentene eller forpagtede den til borgerne i hver købstad.

Der er ikke tvivl om, at dette har været en god forretning for Knopf – og derved ogsaa for hans svigersøn Conrad Biermann –, men i norske borgerkredse vakte den ny ordning den største uvilje, idet man hævdede, at den paalagde købmanden snarere en fjerdedelsafgift af hans solgte tømmer end en tiende. Bl. a. indgav Christiansands kommerceinspektør Niels Pedersen paa byens og distriktets vegne en klage over det knopfske system. Et kraftigt modstød mod dette rettedes ogsaa af den ny statholder Ulrik Frederik Gyldenløve, som i sit store reformforslag af 22. november 1664 i overensstemmelse med andragendet af august 1661 anbefalede, at trælasttienden forpagtedes til borgerskabet selv, »al disguste og klage af undersaatterne og fremmede at remediere og forekomme«. Følgen var, at statskollegiet, i hvilket rigsskatmesteren efter sin hjemkomst i marts 1664 nu atter havde indtaget sit sæde, i januar 1665 tilraadte, at det befalede Knopf strax at indgive erklæring om, hvorledes han havde efterkommet sin kontrakt, og om Christiansands indlæg, og 15. februar s. a. afgav en betænkning om det sidste, underskrevet af Sehested, Reetz, Henrik Bielke, Hans Svane, Th. Lente,

Hans Nansen og Peter Bülche, hvori de nævnte – »anseende tienden vilde foraarsage i længden handelens store aftagelse« og »den billige grund til alt paalæg er, at den sættes paa det, som man haver indkomst af, og ikke paa det, man haver skade af« – anbefalede Niels Pedersens forslag om, at der i hans distrikt i stedet for tiende gaves 5 % af den sum, enhver fik for tømmeret, naar det var solgt – en ordning, man henstilledes ogsaa at indføre i det øvrige Norge –, og at Knopf skulde tilbagebetale tiendeafgifter, som uretmæssigt var afkrævet Christiansands borgere, og tilbagekalde en anordning om udførsel af fisk, kød, smør og andre »fedevare« fra Christiansands omraade, der skadede byens handel og dens og kastelet Frederiksholms forsyning med proviant.

Sagens videre historie opsættes forløbig.

II. VOXENDE SLENDRIAN I NORGE. GYLDENLØVES OG SEHESTEDS REFORMARBEJDE. DET NORSKE ERHVERVSLIV.

DE OMTRENT TO aar, Sehested befandt sig borte fra riget paa sin store ambassade, er for Norges som for Danmarks vedkommende præget af voxende slendrian og uorden i statshusholdningen, af overgreb fra de militære myndigheders side og af enkelte embedsmænds – som Daniel Knopfs – forsøg paa at mele deres egen kage paa samfundets og statens bekostning. Den i januar 1664 udnævnte generalfiskal søndenfjelds Søren Christensen Schmidt gav i en memorial af 20. februar s. a. et ret grelt billede af forholdene. Borgerskabet i købstæderne klagede over, hedder det her, at indtægterne af de mange kontributioner og skatter ofte ikke anvendtes til det formaal, hvortil de var bestemte, og at enkelte personer havde tilbageholdt de indkvarteringsgodtgørelser og andre benaadninger, som kongen havde tillagt købstæderne som helhed. Han bad om bemyndigelse til at foretage indgaaende undersøgelser af told- og skovforvalteres, byfogeders, visitørers og andres regnskabs- og embedsførelse, bl. a. for at faa opklaret, i hvilket omfang der var paalagt bønderne særskatter og andre kontributioner uden kongelig ordre og til enkeltes profit, foretaget uretmæssige forhøjelser af købere eller panthavere af krongods, drevet ulovlig skovhugst paa kronens ejendomme, fundet uretmæssig tilegnelse af kirkelige indtægter sted, erhvervet jordegods af fogederne osv. Skatkammeret, som fik memorialen til betænkning, tilraadede i det hele, at generalfiskalen fik den ønskede bemyndigelse, hvad kongen 2. april, efter rigsskatmesterens hjemkomst, approberede. Hvad statskollegiet angaar, indskrænkede dets beskæftigelse med norske anliggender i denne tid, efter at det 6. september 1662 havde afgivet betænkning om trælaster og bondehandelen, sig til at anbefale, at der efter ansøgning af stiftsbefalingsmanden i Nordlandene Preben v. Ahnen gaves denne privilegium paa hvalfangst ved Nordlands- og Finmarkskysten (23. marts 1663; privilegiet udstedt 22. maj), til at anbefale fornyelse af »de kontorskes« privilegier (24. august 1663) og til at tilraade, at

der blev givet zahlkommissær ved den norske hær og tolder i Christiania Frederik Bremer (Bræmer) – der i øvrigt var en uven af Daniel Knopf – privilegium paa oprettelsen af krudtmøller i Norge, baserede paa det i bjergværkerne forefundne svovl (28. december 1663, privilegiet udstedt 22. januar 1664).

Naar Sehested i den første tid efter sin hjemkomst fra ambassaden 10. marts 1664 ikke ses at have gjort skridt til at tage det norske reformprogram op, som for væsentlige punkters vedkommende var udstukket i skatkammerets memorial og de norske kommitteredes erklæring fra april-maj 1662, skyldtes det maaske til dels, at han var saa stærkt optaget af videreførelsen af de forhandlinger, han havde indledet med engelske, franske og hollandske statsmænd, og under hvilke det var et hovedformaal for ham at udnytte den oprækkende krig mellem sømagterne paa en saadan maade, at Danmark, i samvirken med England og Sverige og maaske Frankrig, frigjordes for sin politiske og økonomiske afhængighed af den nederlandske handelsrepublik og opnaaede en opgørelse af de gensidige dansk-nederlandske fordringer, som fjernede hele eller det meste af den danske gæld til den nederlandske stat. I dette øjemed blev der bl. a. truffet foranstaltninger til at faa bestemt omfanget af kronens tab ved traktaten af 1647 og de nederlandske skipperes toldunderslæb i Norge. Der var desuden den situation at klare, som var skabt ved inddragelsen af alle anvisninger paa statsindtægter, og som nødvendiggjorde ny store godsudlæg. Endelig havde Christoffer Gabel under Sehesteds fraværelse vundet en indflydelse over Frederik III. som aldrig før og en dertil svarende position, som kulminerede med hans udnævnelse til statholder i København i august 1664, samtidig med at skatkammerkollegiet tabte i betydning. Men der var tillige sket det, at Norge havde faaet en ny statholder, hvis forhold til Frederik III. var det intimest mulige, og som glødede af virkelyst og trang til at reformere og rydde op.

Allerede i juni 1663 gik der i København rygter om, at Iver Krabbe skulde afskediges fra statholderposten. Man tippede rigsmarskal Körbitz som hans efterfølger. Men Krabbes afløser blev 20. januar 1664 kongens 25-aarige naturlige søn, den nys fra en toaarig rejse til Nederlandene, Frankrig og Spanien hjemvendte gehejmerraad Ulrik Frederik Gyldenløve. Strax efter Sehesteds hjemkomst udfærdigedes 18. marts 1664 hans instrux, der var ret kortfattet, og under indflydelse af den kritiske udenrigspolitiske situation befalede ham at holde et vaagent øje med alle svenske krigsforberedelser, staa i nøje kontakt med den kommanderende general Claus Ahlefeldt, sørge for hærens og fæstningernes forsyninger og studere de med kongens allierede sluttede traktater for at paase, at hvad der var sluttet an-

gaaende »kommercielen og søfarten« blev tilbørligt overholdt. I forbindelse hermed paalagdes det residenter og gesandter i udlandet flittigt at korrespondere med den ny statholder. Det viste sig dog snart, at den unge initiativrige og begavede mand, efter at han i juni havde tiltraadt sit embede, ikke var til sinds at begrænse sin statholdervirksomhed til de her nævnte opgaver.

Det spørgsmaal melder sig naturligt, om Gyldenløve før sin afrejse til Akershus har drøftet de norske problemer med sin største forgænger i statholderembedet, hvem han havde lært nærmere at kende under begges ophold i Paris i 1662–63. Paa baggrund af Sehesteds intense interesse for Norges forhold, ikke mindst de økonomiske og finansielle, tør det, selv om direkte vidnesbyrd mangler, anses for givet, at samtaler om disse forhold har fundet sted, og at rigsskatmesteren har meddelt den yngre mand sine synspunkter. Efter al sandsynlighed har han ogsaa tilraadet Gyldenløve at søge oplysning og bistand hos landkommissærerne paa Akershus, og Gyldenløve har fulgt raadet.

Allerede da den unge statholder havde opholdt sig en sommer i landet og ved rejser og undersøgelser havde sat sig ind i dets forhold, tog han fat paa reformværket. Han lod Niklas Poulsen og Daniel Knopf opsætte memorialer om en ordning af trælasthandelen, der stemte med købstadprivilegierne af 1662, om handelen mellem bonde og borger, om anvendelse af Akershus amts indtægt i landet selv m. m. og sendte disse sammen med en af ham selv forfattet betænkning om den norske bondeskat, et forslag fra Trondhjem om at flytte Nordlandshandelen fra Bergen til denne by og et projekt af den nyudnævnte zahlkommissær Peter Dreyer om oprettelse af et kompagni til skindtilberedning til Hannibal Sehested. I et ledsagende brev af 3. september 1664 betonedede han, at rigens skatmester især var den, »som landets beskaffenhed ved og kender, og derfor bedst kan dømme, hvad det gavnligt og skadeligt kan være«. Denne tillidserklæring maa have glædet den ældre reformator og Norgesven, som strax foranledigede, at Gyldenløves »memorialer og forslag« 12. september blev overgivet de to tidligere norske statholdere Niels Trolle og Iver Krabbe, Jørgen Bielke, Peter Bülcke, Johan Garman (der da opholdt sig i København) og Bergenseren Tage Lambertsen til udtalelse. 21. oktober forelaa betænkninger fra henholdsvis de tre adelsmænd og de tre borgere i kommissionen, som i det hele sluttede sig til de i forslagene udtalte tanker, idet man dog tog afstand fra Trondhjems ønske om at berøve Bergen Nordlandshandelen og i øvrigt indstillede alt til kongens vilje, »særdeles hvis som imod traktaterne kunde støde«. Før indholdet af disse betænkninger i uddrag meddeltes Gyldenløve, havde denne nedsendt et nyt forslag om indrettelse af defen-

sionsskibe i Norge, som kongen 31. december lovede ham snarest at overgive en kommission til betænkning, samtidig med at han befalede sin søn at indhente udtalelser fra sagkyndig norsk side. Men tillige havde den reformivrige statholder ladet udarbejde et stort almindeligt reformforslag for Norge, dateret 22. november 1664, som i henhold til kongelig ordre af 2. januar 4., 7., 9. og 10. januar 1665 behandledes i statskollegiet. Det fremgaar af dette forslags slutningsord, at Gyldenløve var utaalmodig over, at kongen endnu ikke, »uden tvivl for anden vigtige okkupationers skyld«, havde taget beslutning om de tidligere sendte memorialer. Derfor »haver jeg endelig for Eders kongl. Majst.s store interesse og tidens korthed, om ellers noget derved i tilkommende aar skulde forrettes, allerunderdanigst nødigt eragtet sligt og det mere endnu ved landkommissarius Niklas Poulsen ydermere og i tide at lade erindre, eftersom han om alting videre ved at gøre forklaring og beretning, saa vidt fornødent«.

Det var altsaa Niklas Poulsen, rigsskatmesterens højrehaand i Norge, som især havde været den unge kongesøns raadgiver, og som han nu sendte til København for at faa reformplanerne fremmet – et af de mest talende vidnesbyrd om, hvorledes Gyldenløves reformarbejde ligger i direkte fortsættelse af det af Hannibal Sehested indledede.

Saa oplevede den aldrende statsmand og stridsmand da endnu engang at faa en drøftelse sat i gang i det højeste kollegium om de store norske spørgsmaal, hvis løsning laa ham saa stærkt paa sinde. Paa ikke faa punkter havde det ny reformforslag sin rod i det almindelige købstadandragende af august 1661 og skatkammerets og de norske kommitteredes forhandlinger i april-maj 1662. Dette gjaldt saaledes forslaget om oprettelse af en norsk »land- eller hofret« med appel til højesteret i København, bestaaende af statholderen, kansleren, en eller to af hovedamtmandene og lige saa mange med lands lov og sædvane bekendte borgerlige embedsmænd, der tillige som et »collegium« skulde arbejde paa en revision af norsk lov. Naar statskollegiet nu som i 1662 tog afstand fra dette forslag, var det uden tvivl ikke rigsskatmesterens skyld. Hvad vej vinden blæste inden for kollegiets flertal, for hvilket sandsynligvis den ny statholder Christoffer Gabels indstilling har været normgivende, fremgaar ogsaa af, at Gyldenløves forslag vedrørende fæstningerne, hæren og udskrivningen – bl. a. om, at de gevorbne ryttere, som ikke vilde »akkomodere sig med arbejde til bonden for hans kost, mindre formaar selv at bruge gaard«, erstattedes med »andre af landfolket, helst landens egne sønner og drenge«, at udskrivningsbyrderne lempedes, og, overensstemmende med, hvad der var udtalt i instruxen for den almindelige landkommission af januar 1661 og i de af den indsendte beretninger, at de udskrevne bondesoldater befriedes for vagt- og arbejds-

tjeneste i fæstninger og garnisoner i fredstid mod en pengeydelse – henvistes til krigskollegiets overvejelse. I en bevaret koncept til betænkningen (i kansler Reetz' haand) bifaldtes oprindelig forslaget om de gevorbne rytteres erstatning med indfødte, da »erfarenhed haver udvist, de indfødte lige saa god og bedre tjeneste end fremmede at kunne gøre, feltherren Schack selv ogsaa fornemmes denne vores mening selv tilforn at bifalde«. I den endelige form henvises til krigskollegiets betænkning, »medmindre man i steden for de gevorbne ryttere, som nu med kvinder og børn ligger bonden i Norge til stor besværing, vil hverve og i tjeneste tage indfødte«. Man sporer her brydningen mellem Sehested og hans gruppe (Svane, Nansen, Bülche) og »martialisterne«.

Kronens kobbertiende, der i 1661 var bortforpagtet til Joachim Irgens, og senere til Henrik Ehm, havde de kommitterede i 1662 raadet regeringen til selv at beholde til kanon- og anden fabrikation. Dette forslag gjorde Gyldenløve til sit, og regeringen fulgte det, idet den begrænsede Ehms forpagtning til 40 skippund aarlig.

Det næste punkt gjaldt nødvendigheden af at have »en bastant flaaede til vands«, og Gyldenløve tillod sig her at mene, at der i denne sag »ej letteligen nogen anden og bedre middel eller forslag skal kunne vides eller gøres, end hvis af Hans Excell. hr. rigens skatmester in anno 47 findes gjort og vidtløftigen deduceret samt og af højlovlig salig Kongl. Majst. naadigst ratificeret«. Der fulgte her en skitsering af hovedtankerne i Sehesteds defensionsskibsindlæg med betoning af, at dets gennemførelse »for dette fattige land, som af al handel og vandel moxen er øde«, vilde være »en stor befordring til kommerciens forøgelse, som udi dette forberørte velmente forslag udførlingen er deduceret og demonstreret«.

Det maa have varmet den graanende statsmands hjerte at læse disse ord af Christian IV.s ældste og evnerigeste sønnesøn om et af hans ungdomsværker. Statskollegiet mente, at det burde befales statholderen og kansleren i Norge snarest muligt at udarbejde en betænkning om, hvorledes forslaget kunde iværksættes.

Om forslaget om en ny skattetaxation, i henhold til »den erklæring af de norske deputerede, in anno 62 gjort«, er der tidligere talt.

Tanken om en bortforpagtning af fogderierne, som Sehested havde fremsat i 1661, men senere opgivet, genoptog Gyldenløve – under indflydelse af Niklas Poulsen? – idet han fremhævede forpagtningsystemets fordele for kronen, naar blot amtmænd og fiskal holdt øje med, at bonden ikke besværedes mere, end forpagtningsbrev, jordebog, skattebrev, lov og forordning tillod. Statskollegiet fandt imidlertid forslaget »ikke uden inconvenienser vel practicable eller for undersaatterne nytteligt«. Derimod bifaldt

det statholderens forslag om bortforpagtning af tolden, da en saadan »med nytte og fordel faldt udi alle vel konstituerede riger og stater in Europa prakticeres«, dog saaledes at forpagtningen forbeholdtes kongens egne undersaatte.

Efter at have rettet det førnævnte angreb paa Daniel Knopfs forpagtning af tiendelasten og paatalt tiendenydernes forsømmelighed med kirker- nes vedligeholdelse sluttede Gyldenløve sin memorial med forslag til regulering af den indenlandske handel og handelen mellem borger og bonde, i nær tilslutning til Niklas Poulsens betænkning fra august s. a. Han foreslog bl. a. her – med genoptagelse af en i Sehesteds statholdertid fremsat plan – at der fandt en officiel prisfastsættelse sted. Hver stiftamtmand skulde med et antal landkyndige folk og kongelige betjente aarlig til for bonde og borgere belejlige tider »sætte og gøre en vis og tilbørlig taxt og køb imellem borgere og fremmede samt mellem borger og bonde paa alle landsens vare«. Bonden skulde have en del af sin betaling i penge for at kunne erlægge skatter og afgifter, og købte borgerne ikke hans varer inden en bestemt frist, skulde han have ret til at sælge dem til fremmede. Handel uden for byerne maatte kun finde sted paa vaar- og høstmarkeder og bondehandel i byerne kun paa bestemte ugedage.

Med hensyn til disse punkter indskrænkede kollegiet sig til at anmode om, som grundlag for videre erklæring, at faa den i september nedsatte kommissions betænkning forelagt.

Man kan om statskollegiets betænkning om den unge kongesøns reformforslag som helhed sige, at den ikke var saa imødekommende, som Gyldenløve og Sehested kunde ønske. Det er sandsynligvis den sidste, som har hindret, at det forelagdes kongen, thi en bevaret kopi indeholder en paa-tegning af kollegiets sekretær Franz Rasch om, at da man med det første ventede Gyldenløve til København, forlangte og modtog Sehested, indtil videre ordre, af Rasch de originale eksemplarer af betænkningen, Gyldenløves memorial og nogle dertil føjede bilag om rytteriets underhold i Norge. Rigsskatmesteren har øjensynligt haabet paa, at kongens søn ved sin personlige nærværelse vilde være i stand til at overvinde kollegieflertallets modstand mod en del punkter. Nu medførte imidlertid den snart efter udbrudte engelsk-hollandske krig, at den norske statholder fastholdtes i Norge i det næste aars tid, og at hele sagen kom til at hvile saa længe.

Det lykkedes imidlertid Sehested og hans tilhængere i statskollegiet med hensyn til Christiansand distrikt at faa gennembrudt Daniel Knopfs monopol paa trælasttiendens opkrævning. 10. marts 1665 gav regeringen Christiansands borgere bevilling paa i stedet for tiende at maatte betale 5 % af salgssummen, der skulde opkræves af kommercedirektør Niels Pedersen.

Knopf, der befandt sig i København, var imidlertid ikke til sinds at finde sig i dette nederlag og fik, formodentlig gennem svigersønnen Biermann og statholder Gabel – der betegnende nok ikke har medunderskrevet statskollegiets betænkning til fordel for Christiansand – udvirket, at bevillingen allerede 1. april tilbagekaldtes. Det maa være Sehested, der som modtræk herimod 11. april fik kongen til at befale statskollegiet at stævne Daniel Knopf for sig og begære en skriftlig redegørelse for hans motiver til at modsætte sig Christiansands begæring samt efter fornyet gennemgang af de fra byen fremkomne indlæg afgive betænkning om, hvad det agtede billigt og gavnligt for kongen og byens indbyggere. En saadan betænkning ses ikke at være afgivet; Knopf, som i en memorial af 17. april havde betonet, at han, hvis trælasttienden nedsattes, ikke vilde være i stand til at betale de »mange og store vexler eller assignationer«, der allerede var trukket paa hans forpagtningsafgift, synes at have faaet sagen standset. Men for at afbøde ny borgerklager over Knopfs forpagtning udstedtes 20. april en forordning om trælasttienden, hvorved ydelsen overflyttedes fra borger til bonde, saaledes at denne ved salg af 10 tylvter deler afgav en 11. tylvt til staten; han fik samtidig tilladelse til selv at sælge sin trælast, hvis borgerne ikke tilbød en rimelig pris.

Kontrol med trælasthandelen fik sammen med generaltoldforvalteren de forskellige distrikters kommerce­direktører. Som det vil erindres havde de norske kommitterede i 1662 – i modsætning til Daniel Knopf, som tog ordet for et kommerce­kollegium for Norge som helhed – foreslaaet oprettelse af en række lokale kommerce­kollegier i de norske stabelstæder. En af de kommitterede var »medicus«, apoteker og vinhandler i Christiansand Niels Pedersen, der i september 1662 udnævntes til »direktør over kommercien og købhandelen« i sin by med den opgave sammen med borgmestre og raad at forordne vederhæftige og i trælasthandelen kyndige borgere til paa ladestederne at taxere al slags tømmer og overvaage salget. I september 1664 havde Niels Pedersen, der da opholdt sig i København, fra Jørgen Bielke og Peter Bülche faaet sendt Daniel Knopfs og Niklas Poulsens memorialer om trælasthandelen til udtalelse og havde forfattet to udførlige betænkninger om organisationen af denne handel og taxation af varerne under kommerce­direktørers ledelse, alt med det formaal at hindre de fremmede skippere i at bestemme lastens pris. Han foreslaar her, at der ansættes flere direktører rundt om i købstæderne »formedelst korrespondens mellem købstæderne udi handelen«. Formodentlig skyldes det Niels Pedersens forslag og det samarbejde mellem ham og rigsskatmesteren, vi kan konstatere i spørgsmaalene om knops overgreb mod Christiansand og en nyordning af trælasttienden, at der i februar-marts 1665 ansættes kommerce­direktører

med titel af præsidenter (som foreslaaet af de kommitterede i 1662) ogsaa i Trondhjem (Lorents Frandsen), Bergen (Herman Garman) og Christiania (zahlkommissær Peter Dreyer). Niels Pedersen blev selv tillige direktør over »manufakturen« i Christiansand.

25. april 1665 sendtes gennem skatkammeret ordrer til statholderen, generaltoldforvaltrene og kommerce direktørerne i Norge, hvorefter de sidste to slags embedsmænd – »eftersom dele- og trælasthandel udi vort rige Norge, sær udi disse vanskelige tiders konjunkturer og navigations besværlighed god opsyn behøver« – i fællesskab skulde virke for »at deler og trælast under én direktion og handel til indbyggernes fælles bedste maatte sælges og forhandles«. Udførligere bestemmelser herom gav en forordning af 2. oktober s. a. Den paabød, da de tidligere forordninger om trælasthandelen (1655, 1662) ikke var blevet overholdt og for at forebygge underslæb og sikre borgernes eneret til handel ifølge 1662-privilegierne, at præsidenter og kommerce direktører søndenfjelds hver for sit distrikt skulde tilforordne visse »overhandlere« til at sætte taxt paa al slags trælast, som solgtes til udlændinge. Trælasthandlerne skulde samle deres trælast paa bekvemme steder, hvor den solgtes i den orden, den indkom, under kontrol af overhandlere, havnefogeder, maalere, vejere og andre »kommerciebetjente«, udnævnte af kommerce direktøren.

Den ordning af den norske trælasthandel, som Sehested i overensstemmelse med de norske kommitterede og Niels Pedersens forslag havde virket for, som Gyldenløve havde villet lægge under stiftamtmandenes tilsyn, og som herved fik endelig form, betød et ikke ringe indgreb i Daniel Knopfs myndighed til fordel for de ny kommerce direktører. I hvilket omfang den førtes ud i praxis, er ganske usikkert, og den bestod næppe længere end til begyndelsen af 1670'erne, efter at regeringen ved oprettelsen af et centralt kommercekollegium i København for begge riger var slaet ind paa andre baner med hensyn til handelens »direktion«.

Ogsaa for defensionsskibenes vedkommende satte Gyldenløves aktion sig spor. I overensstemmelse med statskollegiets henstilling udstedte Frederik III. 5. januar 1665 kommission til den norske statholder og kansler Ove Bielke til at forhandle med de norske borgere om udredning af saadanne skibe. Kongen udtalte her, at han havde undersøgt defensionsskibsordningen i sin faders tid og især, hvad Hannibal Sehested i saa henseende havde udrettet, og fundet, at skibene ikke alene tjente forsvaret, men ogsaa »kommerciens og handelens mærkelige augmentation og formering«. Til vejledning sendte han Christian IV.s anordning om defensionsskibsprivilegier af 12. juli 1647.

Allerede i februar s. a. sluttede statholderen og den norske kansler over-

enskomster med borgere i Trondhjem og Christiania om defensionsskibsudredning. Da statskollegiet 6. marts fik disse overenskomster til gennemsyn og sammenligning med de i januar 1647 af Sehested sluttede defensionsskibskontrakter, tilraadede dets tilstedeværende medlemmer – Sehested, Reetz, Henrik Bielke, Iver Krabbe, Svane, Lente, Nansen og Bülche – at Gyldenløve og Ove Bielke fik befaling til at fortsætte og tilendebringe forhandlingerne med de øvrige norske købstæder, hvorefter kongen da kunde ratificere dem efter hvers beskaffenhed og sit »eget naadigste tykke«. Da de nødvendige privilegier først og fremmest var af toldmæssig natur, befalede Gyldenløve samtidig generaltoldforvalterne sønden- og nordenfjelds Daniel Knopf og Herman Garman at udtale sig om sagen. Begge var enige om, at den burde fremmes, og i en betænkning af 20. april 1665 sluttede Henrik Bielke, Henrik Müller og Paul Klingenberg, hvem kongen havde befalet sammen med Iver Krabbe at overveje de to generaltoldforvalteres memorialer om dette og andre spørgsmaal, sig hertil. De foreslog, at der forhandlede med købstæderne i Norge om at lade bygge 10 defensionsskibe efter en af admiralitetet udarbejdet model, eventuelt købe egnede skibe, som dog før antagelsen skulde godkendes af admiralitetet. Skibsudrederne skulde aarligt af trælasttiendens indtægt oppebære 8 % af den paa skibene og deres udrustning anvendte kapital, have fuld toldfrihed ved udførsel af de til-ladte trælastsorter og afkortes 1 rdl. pr. læst i exporttolden paa »fedeverer«. Desuden skulde de have ret til at bemande hvert skib med 30 søfolk, der var underkastet den kongelige baadsmandsudskrivning. Anvendtes skibene i kongens orlogstjeneste, skulde han erstatte saavel slitage som hele skibet, hvis det gik tabt. Frederik III. forsynede 21. april denne betænkning med en egenhændig paategning om, at dens indhold skulde iværksættes, saaledes at hans erstatningspligt dog kun gjaldt skibe, som toges af fjenden, ikke »risiko af søen«, og den 25. udfærdigedes ordre til Gyldenløve og Bielke om paa dette grundlag at forhandle med de norske købstæder og indsende de sluttede overenskomster til kongens resolution.

Da de norske købstæders fællesandragende i foraaet 1662 havde været til drøftelse i statskollegiet, advarede dette mod at udstede defensionsskibsprivilegier, som stred mod toldaftalerne med fremmede stater. Gyldenløve havde i sit forslag af november 1664 overhovedet ikke nævnt disse aftaler. Men han gav det samtidig en tydelig brod mod Nederland ved at opstille det som et hovedformaal for defensionsskibsværket med tiden at befri kongen og hans undersaatte for »de Hollænders udsugelse og pressurer«. I statskollegiets betænkning af 6. marts 1665 tilraadedes en udsættelse af ratifikationerne paa de med de norske byer sluttede overenskomster, »paa det imidlertid desto bedre bearbejdes kunde, hvad Ed. kongl. Majst. til tra-

fikkens højfornøden sikkerhed for sine undersaatte, uden hvilke og det værk med defensionsskibene ikke med nogen frugt og effekt kan indrettes, naadigst behager med andre fremmede herrer og stater, i særdeleshed i nærværende konjunkturer med England og Holland, at konvenere«. I de kommitteredes betænkning af 20. april om defensionsskibsprivilegierne og i ordren derom til Gyldenløve og Ove Bielke af 25. april er der ingen tale om hensynet til fremmede magter, og privilegierne var i bestemt modstrid med den toldlighed med kongens undersaatte, der var tilstaaet baade Nederland, England og Frankrig. Der var imidlertid sket det, at England 4. marts 1665 havde sendt Generalstaterne en formel krigserklæring, og at den danske regering 15. april var naaet til enighed med den engelske gesandt Sir Gilbert Talbot om traktataftaler, der forpligtede England til ikke at slutte fred, før de toldrettigheder, som Nederland havde aftvunget Danmark, var ført tilbage til tilstanden før 1645. Saa længe krigen varede, kunde man fra nederlandsk side vanskeligt gøre disse toldrettigheder gældende – bl. a. fordi den hollandske skibsfart paa Norge for en stor del maatte indstilles, og krigens forløb kunde medføre ophøret af de hollandske »pressurer«, over hvilke Gyldenløve med Norges borgerstand bag sig klagede saa stærkt.

Det var den europæiske situation, som muliggjorde genoptagelsen af Hannibal Sehesteds gamle defensionsskibspolitik, som af hensyn til Nederland saa længe var blevet stillet i skammekrogen.

Der blev i de følgende maaneder af Gyldenløve og Ove Bielke sluttet flere defensionsskibsoverenskomster med norske købstæder; men de opnaaede ikke kongelig ratifikation. Gyldenløve angav i den store memorial af 1. februar 1666, hvori han paany rykkede frem med sine reformplaner, bl. a. om gennemførelse af »den forslag, som hr. Hannibal anno 1647 haver proponeret«, som aarsag hertil, at »man har angivet, at der paa den maade skulde for meget afgaa i Eders kgl. Majst.s tolde etc., hvilket dog ej saa stor skal befindes, som muligens er angivet«. I den betænkning, som efter kongens ordre Hans Schack, Christoffer Gabel og Henrik Müller 28. februar afgav om statholderens memorial, hedder det kort: »Hvis om defensionsskibene andrages eragtes vel nødvendigt, mens der udi noget visse at kunde forordnes nu ej at være de tempore, mens udi roligere tilstand dette videre kunde tages udi deliberation til Ed. kongl. Majst.s videre naadigste behag«, hvortil kongen resolverede: »Forbliver til nærmere betænkende«. Frygten for toldindtægternes formindskelse ved defensionsskibsprivilegierne havde været til stede før, og Gyldenløve havde i sit forslag fra november 1664 argumenteret mod den; men den havde dog ikke hindret Frederik III. i, efter at de norske generaltoldforvalteres mening var hørt, 21. april 1665 at bi-

falde de foreslaaede toldprivilegier. Sandsynligvis er hovedaarsagen til regeringens ændrede holdning den udenrigspolitiske svingning over mod Nederland, som under Gabels ledelse i kamp med Hannibal Sehested fandt sted i sommeren og efteraaret 1665, og som fik sin endelige besegling ved alliancetraktaten med Generalstaterne af 13. februar 1666, der atter bandt den danske stat politisk og økonomisk til handelsrepublikken. Hannibal Sehested var paa dette tidspunkt tvunget ud af Frederik III.s raadgiverkreds og befandt sig i udlandet, og Gabel, der aldrig tidligere ses at have taget del i forhandlingerne om defensionsskibe og sikkert ud fra sin hollandsk-orienterede indstilling var en modstander af dem, var rigernes faktiske førsteminister.

Først efter den kongelige favorits fald, der fulgte snart efter Frederik III.s død i februar 1670, fik Gyldenløves skibsfartspolitik en saa fri bane, som de udenrigspolitiske forhold tillod, og defensionsskibsværket fik paa initiativ af det ny kommercekollegium, hvis chef han blev, og i hvilket Sehesteds søstersøn og politiske discipel Jens Juel spillede en betydningsfuld rolle, en blomstring som aldrig før, en blomstring, som fremmedes af den engelsk-hollandske søkrig 1672-74 og den fransk-hollandske krig 1672-78, og som især kom det nordenfjeldske Norge til gode, hvor importen af salt, som fortrinsvis begunstigedes af de udstedte toldprivilegier, spillede en langt større rolle end i det søndenfjeldske. Nu naaede, siger Ludvig Holberg i sin »Bergens Beskrivelse«, handelen i Bergen op »paa den høyeste spidse«.

Privilegierne af 1665 gav ingen toldlempelser for indført salt; men det var naturligvis en fordel for de bergensiske og andre nordenfjeldske defensionsskibe, som hjemførte salt fra den pyrenæiske halvø, at deres exporttold nedsattes. Man kan derfor ikke afvise den mulighed, at endnu et forhold har bidraget til at stille Gabel og hans kreds fjendtligt over for hele defensionsskibssagen.

Der var i 1655 oprettet et saltkompagni med kontorer i København og Bergen, som mod udrustning af 10 defensionsskibe fik salttolden nedsat til $1\frac{1}{2}$ rdl. pr. læst, mens andre, baade indenlandske og fremmede skippere, betalte 18 rdl. Privilegiet medførte en stigning i saltprisen, som fremkaldte stærke klager fra baade adelig og borgerlig side i begge riger. Da kompagniet samtidig var Hollænderne en torn i øjet, maatte Frederik III. 1657 love den hollandske gesandt van Beuningen at ophæve det, og 1661 presede Generalstaterne gennem deres resident i Helsingør Jacob le Maire paa opfyldelsen af dette løfte. Kongen lod i december 1661 statskollegiet drøfte sagen efter indhentet erklæring fra kompagniet.

Denne erklæring retter sig med stor voldsomhed mod den »udsugelse«

fra Hollændernes side, hvorom Gyldenløve tre aar senere talte. »Siden de fik frihed udi den Brømsebroske traktat, som anno 1645 blev oprettet (og de sig paaberaaber), at de ikke skulde give mere told end som indvaanerne her i riget, da er søfarten her i landet saaledes aftagen, at der er nu ikke mere end tvende koffardi monterede skibe i ganske Danmark, som kan gøre Eders kongl. Majst. tjeneste udi krigstid, hvoraf det ene saltkompagniet og det andet det islandske kompagni tilhører, der tilforn i forrige krigstid anno 1645 var mere end 16 vel monterede borgerskibe«. Det var kompagniets opfattelse, »at det de Herren Stater ikke er at gøre om den ringe profit, de af salthandelen her i riget kunde have, mens synes mere deres henseende at være, hvorledes de søfarten fra disse lande til deres lande kunde hen bringe«. I betragtning af disse og andre argumenter, bl. a. Generalstaternes ikke-opfyldelse af løfter angaaende maalingen af de hollandske trælastskibe, mente statskollegiet – formentlig under stærk indflydelse af sit københavnsk-borgerlige medlem Hans Nansen – at burde fraraade kongen ophævelsen. Desuagtet blev kompagniet 8. februar 1662 ophævet med den begrundelse, at det ikke havde opfyldt sine forpligtelser. Alt dette skete under Sehesteds ophold i England. Efter sin hjemkomst skaffede han kompagniets forvaltere et længere moratorium med hensyn til toldbetalingen for en hjemført ladning spansk salt.

I de følgende aar var salthandelen fri mod en importtold paa 1 rdl. tønden (18 rdl. pr. læst). De forhandlinger, som i 1664–65, i fortsættelse af underhandlinger, som Sehested i Paris havde haft med Colbert, førtes med den franske resident Antoine de Courtin om et monopol for fransk salt i kongens riger, førte ikke til noget resultat. Men i 1665 dannedes der et nyt saltkompagni. Den almindelige baggrund for dette er den engelsk-hollandske konflikt, som det nævnte aar meget stærkt indskrænkede den nederlandske skibsfart paa norske og danske havne. Christianias toldintrader sank fra 20.622 rdl. i 1664 til 8868 rdl. i 1665. Følgen var en tilsvarende brist paa salt i rigerne. 11. august 1665 fik, gennem kancelliet, rigsskatmesteren og statholder Gabel ordre til sammen med rentemester Henrik Müller og admiralitetsraad Paul Klingenberg at overveje et forslag angaaende salthandelen og snarest afgive betænkning derom, »eftersom Vores interesse derudi mærkeligen synes at skulle verseres«. 16. august udstedtes derpaa en forordning om salthandelen i Danmark og Norge, hvorved denne overdroges et saltkompagni med generaladmiral Cort Adeler, Sir William Davidson og admiralitetsraad Jonas Trelund som generaldirektører. Kompagniet fik for 6 aar fra pinse 1666 eneret til saltindførsel og salt-handel og frihed for told, laste- og havnepenge af importeret salt (men ikke

frihed for tolden af udførte varer), der skulde sælges til bestemte priser og i bestemte byer, mod en årlig afgift til kronen paa 100.000 rdl. Indtægten skulde dels anvendes til flaadens udrustning, dels til hofspisningen.

Der kan næppe være tvivl om, at forslaget om et saadant monopolkompagni udgik fra Trellund og Adeler, som stod i indbyrdes forretnings- og familieforbundelse og tidligere havde været interesseret i salthandelen. Adeler havde saaledes, da han i september 1663 ansattes i dansk tjeneste, efter forhandling med Gabel, faaet tilladelse til i stedet for sin gage (7200 rdl.) hvert aar toldfrit at maatte indføre til Bergen to skibsladninger spansk salt og nød 1663-64 dette privilegium *samtidig* med gagen. Da han og Trellund begge var nært knyttet til det store Amsterdamhandelshus Arnaut Pelt, som drev en omfattende handel paa det danske monarki, bl. a. Island og de til Gabel og af denne for handelens vedkommende til Trellund forpagtede Færøer, og hvem Adeler skaffede store leverancer til den danske flaaede, og tillige havde forbindelse med andre hollandske købmænd, ligger desuden den formodning saare nær, at kompagniet overvejende arbejdede med hollandsk kapital. Birger Fahlborg har paavist, at den under sømagternes krig 1665-67 meget stærkt voxende svenske handelsflaaede for en stor del bestod af skibe, som var købt for hollandsk (i nogen grad ogsaa engelsk) laanekapital, og formoder, at den svenske reder i mange tilfælde kun fungerede som en slags »faktor« for den virkelige hollandske (eller engelske) ejer. Paa denne maade holdt hollænderne under krigen Østersøhandelen nogenlunde i gang under dækning af det svenske neutrale flag. Alt taler for, at det ny danske saltkompagni er oprettet paa tilsvarende basis og ud fra beslægtede motiver.

Man spørger sig imidlertid, hvorfor oprettelsen i største hast gennemførtes netop 11.-16. august 1665. Svaret giver sikkert den udenrigspolitiske situation. Der var inden efteraaret 1664 i København forhandlet om en dansk-engelsk alliance, som Sehested havde forberedt under sin store ambassade, og til hvilken ogsaa Sverige skulde knyttes, med front mod det hollandske handelsvælde i Østersøen og Norden. Samtidig pressede Generalstaterne den danske regering for ydelsen af den forsvarshjælp mod et angreb, der var tillagt dem ved traktaten af 1658. Det var 20.-22. juli 1665 efter forslag af den engelske gesandt Talbot blevet aftalt mellem ham og regeringen i København, at en engelsk flaaede skulde angribe og erobre de hollandske handelsskibe, som havde søgt tilflugt i Bergens havn, hvorefter de to regeringer skulde dele byttet ligeligt; de norske myndigheder skulde protestere mod angrebet, men ikke gøre nogen modstand. De nødvendige ordrer afgik strax efter til Gyldenløve og guvernøren paa Bergenhus, General Claus Ahlefeldt, men kom ikke den sidste i hænde, før angrebet 2.

august havde fundet sted og var endt med et engelsk nederlag, takket være beskydninger fra de bergensiske fæstningsværker. De nærmere omstændigheder ved denne affære, der gav Ahlefeldt lejlighed til at indtage den holdning, som stemte bedst med hans og hans hollandsk-orienterede venner Gabels og Cort Adellers sympatier, men kom Hannibal Sehesteds politik stærkt paa tværs, skal udredes i anden sammenhæng. Det ser ud til, men er ikke absolut sikkert, at der først 14.–15. august kom paalidelige meddelelser om udfaldet af Bergenplanen til København. Men allerede tidligere havde Frederik III., under stærkt indtryk af en memoire fra den franske gesandt Terlon, overrakt 21. juli, hvori denne efter ordre fra Paris lod forstaa, at Ludvig XIV. vilde yde Generalstaterne forsvarshjælp, hvis hans bestræbelser for at mægle mellem dem og England strandede, opfordrede Danmark til sammen med Sverige ved gesandter i London at deltage i mæglingen og meddelte, at det af Staterne kunde vente fuld ratifikation med hensyn til de indbyrdes gældsfordringer, besluttet sig til at forblive neutral. 10. august meddelte han Terlon, at han, i tillid til, at kongen af Frankrig vilde lægge et pres paa Generalstaterne for at faa dem til at opfylde de danske fordringer, uden ophold vilde sende en af sine ministre over Holland og eventuelt over Frankrig til England for at understøtte den franske mægling.

Denne beslutning, der var en sejr for Gabel og det hollandske parti i Danmark, afvendte faren for et brud med Nederland og muliggjorde derved dannelsen af det dansk-hollandske saltmonopolkompagni, som kongen dagen efter gav ordre til at forhandle om, og som 5 dage senere, strax efter at udførligere meddelelser om kampen i Bergen var naaet til København, oprettedes ved kongelig forordning. At Sir William Davidson, den engelske konges faktor i Amsterdam, blev meddirektør, skyldes vel dels hans finansielle forbindelser med den danske krone og med den hollandske pengeverden, dels maaske ogsaa ønsket om at sikre kompagniets virksomhed mod engelske overgreb.

Det er klart, at kompagniets monopol og toldprivilegier paa flere punkter maatte kollideres med privilegier, tilstaaede norske defensionsskibe, og det er derfor sandsynligt, at det har bidraget til at hæmme defensionssagens fremgang. I øvrigt blev det en fiasko. Det kunde paa grund af krigen ikke skaffe de nødvendige saltmængder til riget, hvorfor saltimporten 7. oktober frigaves til 1. april, 1666, 22. marts 1666 til 1. august s. a. og 7. september 1666 til aarets udgang. 10. februar 1666 fik kompagniet kontrakten forandret, saaledes at det til krigens ophør kun skulde betale halv afgift. Da England i efteraaret 1666 erklærede Danmark krig, inddroges efter kongelig ordre foreløbig Sir Williams andel i foretagendet, hvad der

øgede dets vanskeligheder. Den Gabelske udenrigspolitik, som gjorde England (i forbund med Sverige) til Danmarks fjende, var fra dansk-norsk handels synspunkt set den slettest mulige. Adeler og Trellund indgav saa et bønsskrift til kongen, hvori de erklærede, at de umuligt kunde tilvejebringe den lovede afgiftssum, »eftersom søfarten ved denne krig saa ganske bliver dæmpet og undertrykt, at moxen ingen skibe er at finde, som tør vove sig gennem søen, og de, som sig omsider dertil fordrister, bliver mesteparten af de engelske og skotske kapere opsnapet og siden konfiskeret«. De havde siden kompagniets oprettelse indført over 1000 læster salt til Danmark og Norge, men maatte betale over 4-dobbelt fragt af den sædvanlige og ofte, bundet som de var til bestemte priser, sælge med direkte tab. For at undgaa ruin ønskede de kontrakten suspenderet, til freden var slutet. Statskollegiet, som fik supplikken til behandling, anbefalede 19. november, at kompagniet fik tilladelse til at tage 1 rdl. mere pr. td. salt, end kontrakten tillod, men at det i øvrigt skulde opfylde kontrakten indtil pinse 1667 og derefter ophæves, for at kongen selv kunde gøre sig saltolden nyttig. Allerede januar 1667 ophævedes kompagniet fra 31. marts s. a., og i november 1668 oprettedes et saltkammer under ledelse af admirallerne Henrik Bielke og Adeler og admiralitetsraad Paul Klingenberg, der drev salthandelen for flaadens regning og 1669 fik monopol, indtil Gyl-denløve 1671 fik handelen med salt forbeholdt sine privilegerede defensionsskibe. Man var hermed vendt tilbage til den ordning, som Sehested i 1646-47 havde arbejdet for, og monopolets fordele kom alle udredere af saadanne skibe til gode.

Der findes flere vidnesbyrd om den velvilje, som statskollegiet i de perioder, hvor rigsskatmesteren var i København og formaaede at gøre sin indflydelse gældende, viste forsøg paa at bringe norsk erhvervsliv i vejret eller fjerne hindringer for dets trivsel.

I maj 1664 fik det fra kongen tilsendt et andragende fra sognepræst i Trondhjem Peder Albertsen. Han klagede her over, at generaltoldforvalter Herman Garman havde befalet, at de fremmede skippere, som søgte de savværker, han med amtmandens bevilling havde oprettet i Romsdalen, baade paa ud- og hjemrejsen skulde anløbe Trondhjem for at angive sig der og siden fortolde deres last. Han ønskede derfor en toldbetjent ansat ved Romsdalens toldsted. Han bad samtidig om tilladelse til at antage participanter i de ham bevilgede savbrug og i andre savbrug og bjergværker, som han kunde anlægge paa egnede steder i Romsdalen og Helgeland, og om at kongen vilde bevilge de skibe, som søgte dertil, tre aars toldfrihed. »Sejladsen med trælast, hvilken er den meste fart paa Norge, som nu formedelst nogle bjergværker mærkeligen aftager, kongen, kronen og

landsaatterne ej til ringe skade, kunde derved oprettes«. Statskollegiet indstillede 27. juni, at Peder Albertsen fik sine ønsker opfyldte, dog kun halv toldfrihed for skibene, da »slig savsteders brug og handling med trælast« baade øgede kongens indtægter og tjente »kommerciernes forbedring (og) undsaatternes næring«, og afgangen i tolden »ved des større mængde af skibe, som formedelst slig frihed did skulde komme, letteligen igen ersættes«. Vi har her hovedartiklen i Sehesteds toldpolitiske trosbekendelse, svarende til som han i sin statholdertid havde aflagt den, i en nøddeskal.

Et aarstid senere gjaldt kollegiets deliberation en klage fra købmænd i Trondhjem over, at myndighederne i Glückstadt i kraft af byens stabelprivilegier tvang deres paa Elben sejlene skibe til at lægge til og udlosse dér. Dets betænkning, af 24. april 1665, gik ud paa, at den paagældende artikel i Glückstadts privilegier kun kunde forstaas om Bergenkontorets tyske skibe og ikke om Trondhjem, »hvilken by som en grænse- og den nordste stad, E. k. M. i sine riger og lande haver, og i varende [d. e. nuværende] uro imellem England og Holland sin største handel paa E. k. M.s stad Hamburg driver, derved udi sin næring og handel skulde lide mærkelig skade, E. k. M. selv i sine tolde og intrader til største præjudits«. Et kongebrev af 3. maj fritog trondhjemske skibe fra at anløbe Glückstadt.

Da Sehested i 1646 skrev sin store betænkning om defensions-skibe, havde han tilraadet »at dele lenene og havnene mellem visse købmænd og kompagniet med visse skibe og varer, paa visse steder og lande at handle og trafikere med visse privilegier, som de alene og ingen anden maatte bruge«. Tanken om saadanne kompagnier holdt sig i Norge. I 1654 indgav en del borgere i Christiansand til daværende lensmand paa Agdesiden Jørgen Bielke, den senere generalmajor og assessor i krigskollegiet, en ansøgning om oprettelse af et fedevare- og trælastkompagni. Bielke fik ogsaa oprettet et saadant kompagni for byen og lenet, og der blev indført den ordning, at tillidsmænd af borgerskabet skulde indkøbe bøndernes trælast til fastsat pris, lade den føre til ladestederne og der afhænde den til skipperne efter faste taxter. Han anbefalede stærkt sit kompagni i brev til oversekretær Erik Krag og ønskede, at rigsraaderne vilde indskyde penge i det; men det fremkaldte klager fra hollandske og engelske skipperes side, og kansler Christen Thomesen, der frygtede indsigelse fra Generalstaterne, især hvis det udvikledes til »et generelt værk« over hele riget, hindrede, at det opnaaede kongelig ratifikation. I anledning af Christiansandkompagniet fik general-toldforvalter Daniel Knopf befaling til at udtale sig om det gavnlige i at oprette trælastkompagnier ogsaa andre steder i Norge. Hans betænkning gik ud paa, at saadanne kompagnier maatte indrettes over hele landet, hvis de skulde gøre nogen nytte, da et enkelt kompagni blot vilde drive de frem-

mede fra det paagældende sted. Man burde dog gaa skridtvis frem og til at begynde med hindre de fremmede skippere i at handle med bønderne. Det var ogsaa uheldigt, om trælasthandelen udelukkende samledes paa de mest velhavende borgeres hænder. I en anonym, muligvis ogsaa af Knopf forfattet, udateret betænkning om et paa tysk skrevet forslag om oprettelse af »et general og fuldkommen trælastkompagni«, ledet af en »præsident« eller »hovedmand«, med et hovedkontor og afdelinger rundt omkring i landet, spores ogsaa en del skepsis. Det vilde tage lang tid at samle den nødvendige store kapital hos landets indbyggere og være svært at vænne dem til en saa uvant indretning. Og at begynde kompagniet med fremmede vilde stride mod købstadprivilegierne og vække borgernes uvilje. Endelig var Norge saa »underlig natureret og dannet« og mange af dets indbyggere saa »vanskelige hoveder, sælsomme og underlige naturer«, at det syntes næsten uhørligt, at man skulde kunne bringe dem til »et enig og korresponderlig sind, mening og forstand«.

Det var, som vi har set, virkelig lykkedes Hannibal Sehesteds energi og skabertrang at samle norske borgere og embedsmænd om forskellige forslag til handelens fremme og regulering og andet. Og da Daniel Knopf i 1662 afgav betænkning om det første punkt, foreslog han selv, som før omtalt, oprettelsen af »et absolut kommercekollegium«, ledet af en præsident eller et »opperhoved« med to direktører og lokale assessorer og delt i kompagnier, societetsafdelinger, zunfter eller gilder.

Den løsning, hvori man foreløbig havnede, var udnævnelsen af de førnævnte kommercedirektører til sammen med generaltoldforvalterne at kontrollere lastehandelen. En af disse kommercedirektører, zahlkommissær Peter Dreyer, kastede sig med iver over det problem, hvorledes man skulde faa ny manufakturer i landet.

Blandt de forslag, Gyldenløve i september 1664 sendte Hannibal Sehested, var ogsaa et af Dreyer – der skrev paa tysk – forfattet projekt om bearbejdelse og forhandling af norske bukke-, gede- og faareskind og oxehuder. Efter i en indledning at have henvist til den kendsgerning, at »haandværkerne fremmer handelen og navigationen« og derfor ombejledes af de ved havet beliggende kongeriger og republikker »som en brud«, foreslog han oprettelsen af et privilegeret kompagni med eneret til opkøb af indenlandske huder og skind – der nu for størsteparten toldfrit udførtes af Hollænderne – til en af kongen fastsat pris og med afdelinger i de fire norske hovedbyer, hvor kyndige haandværkere skulde fabrikere alle slags lædervarer ikke blot for hjemmemarkedet, men ogsaa til export, og faktorer i Danmark og Hertugdømmerne. Gode handskemagere burde indkaldes fra England. Fremmede skindvarer burde belægges med høj importtold.

Blandt argumenterne for sit forslag mindede Dreyer, som øjensynlig havde et særligt kendskab til engelske forhold, om, at blomstringen i engelsk haandværk og handel skrev sig fra det tidspunkt, da man indkaldte de fra Nederlandene forjagne wallonske haandværkere. Han anbefalede for ikke at faa kættere ind i riget kun at indkalde tyske, hollandske og engelske haandværkere af anglikansk trosbekendelse, der »lidet differerer fra os«.

De i norske forhold særligt sagkyndige kommissærer, som rigsskatmesteren overgav de fra den norske statholder modtagne forslag, fandt det i almindelighed nyttigt, at der indførtes »manufakturer« i landet, men fremhævede vanskelighederne ved at fremskaffe den nødvendige kapital. At tvinge bønderne til at sælge til det paatænkte kompagni ansaa man for betænkeligt, men mente at kunne opnaa samme resultat ved høj importtold paa fremmede færdigvarer og høj exporttold paa raa huder og skind.

Trods denne ikke ubetingede afvisning ses der ikke at være kommet noget ud af Dreyers forslag, formodentlig fordi ingen meldte sig med de nødvendige pengemidler. Ikke længe efter fik statskollegiet imidlertid et nyt projekt fra hans haand (dateret 2. november 1664) til udtalelse. Dette projekt, som vil vise, »hvorledes i Hans Majst.s kongeriger og lande manufakturer og skibsfart kan bringes til at tiltage«, har interesse ved de udprægede merkantilistiske grundsætninger, belyst ved historiske eksempler fra Frankrig, Holland og England, som Dreyer her finder det hensigtsmæssigt at forelægge regeringen. Byggende paa de vesteuropæiske landes eksempel bør man indkalde fremmede haandværkere for at lære rigernes egne indbyggere at forarbejde de raastoffer, som nu gaar ud af landene i bytte med dyrt købte udenlandske færdige varer. De raastoffer, som ikke avledes i landet i tilstrækkelig mængde, som f. ex. uld, kunde indføres fra de tyske Østersølande, som Hollænderne gjorde, toldfrit eller mod ringe told. De varer, som fabrikeredes i landet selv, vilde blive langt billigere end de indførte fremmede, i hvis priser der indgik fragt, ud- og indførselstold, risikopræmie og de i udlandet højere skatter, huslejer og levnedsmiddelpriiser. Med manufakturernes indførsel vilde ogsaa »navigationen« øges. For at fremme denne anbefalede Dreyer at følge den skibsfartspolitik, som var praktiseret i Frankrig med afgift af fremmede skibe, »fadegeld« (droit de fret), i England med navigationsakternes bestemmelser og i Sverige ved de privilegier, der var tilstaaet indenlandske skibe.

»Her har man«, siger Edvard Bull med rette, »hele merkantilismens program paa et bræt, hele det dansk-norske enevældes økonomiske plan i mange aartier fremover«.

Det fremgaar af statskollegiet 18. januar 1665 afgivne betænkning, at de tilstedeværende medlemmer, Sehested, Reetz, Henrik Bielke, Iver Krabbe,

Hans Svane, Hans Nansen og Peter Bülche, fandt dette kursus i merkantilismens historie og teori en smule overflødig for deres vedkommende. Det indvendes i denne betænkning, som er konciperet af Reetz, men hvori meget i stilen minder om, at »samme forslag aleneste derpaa udgaar, at Peter Dreyer med vidtløftige ræsonnementer, eksempler og argumenter vil bevise, manufakturers introduktion udi Norge højnyttelig at være, hvorpaa ingen af os ringeste tvivl bærer«. Dreyer bør opfordres til i artikler at angive, hvilke privilegier der efter hans mening bør gives de forskellige manufakturer i Norge, hvorledes de kan indrettes, hvilke personer der var rede dertil, og hvor store midler de raadede over, og hvor mange partipanter de kunde skaffe.

I henhold hertil opsatte Dreyer 28. januar et forslag i 22 punkter, hvori han nærmere udviklede sin gamle tanke om et kompagni til forarbejdelse af skind og huder, bestaaende af standspersoner fra hele Norge og udstyret med de i det første projekt nævnte og andre privilegier. De samme assessorer i statskollegiet, som havde haft projektet af november 1664 til behandling, fandt de ny forslag »meget vel intentioneret« og anbefalede, at der efter Dreyers ønske i kancelliet udfærdigedes et patent for ham, indeholdende de privilegier, som 1655 var tilstaaet udenlandske haandværkere i kongens riger og lande, hvormed han vilde rejse til Tyskland, Holland og England og hverve de nødvendige haandværksfolk. 27. februar 1665 udstedtes de begærede privilegier; men der er intet tegn til, at kompagniet nogen sinde blev til virkelighed. Dreyer, som 25. marts udnævntes til præsidet i Christiania og direktør over kommerciens i byen og amtet, var aabenbart mere ideernes end udførelsens mand.

8. Bog.
Hannibal Sehesteds
Virksomhed i dansk-norsk Ydrepolitik
1661–1664

I. GUINEA-SAGEN OG DENS BAGGRUND

EN SÆRSTILLING BAADE ved sit sæde og arten af sine aktionærer indtog det dansk-afrikanske kompagni i Glückstadt, der omkring 1660 repræsenterede næsten den eneste forbindelse, som det danske monarki havde med de ikke-europæiske verdensdele – thi Christian IV.s ostindiske kompagni havde, selv om dets Trankebarloge og fortet Dansborg stadig opretholdtes af kompagniets funktionærer, helt indstillet sin virksomhed, og det »karaibiske« handelskompagni i København, hvis privilegier 1662 fornyedes, synes kun i ny og næ at have udsendt et skib.

Den vestafrikanske handel med guld, elfenben, neger-slaver og andre varer var fra Portugiserne i det 17. aarhundredes første halvdel gaaet over til det nederlandske vestindiske kompagni, der som Portugiserne arvtager krævede eneret paa Guinea- og Guldkysthandelen. Allerede før 1650 maatte imidlertid kompagniet se baade engelske, svenske og danske konkurrenter dukke op, og i de følgende aartier rasede der her en hidsig og ofte i brutale former ført kamp mellem de forskellige nationers kompagnier og deres funktionærer og de indfødte høvdinge og stammer, som inddroges i striden – et sidestykke til de kampe, som hollandske, engelske og franske købmænd og kolonister udkæmpede i Ostindien og Amerika. Det i 1660'erne bestaaende dansk-afrikanske kompagnis oprettelse er knyttet til Rostockeren Heinrich Carlofs navn. Han var allerede som dreng gaaet i Westindische Compagnies tjeneste og havde som soldat, kontorist, underkommis og fiskal erhvervet sig et omfattende indblik i Guineas og Guinea-handelens forhold. Uenig med kompagniets ledelse rejste han 1648 med sygeorlov til Holland og satte sig der i forbindelse med Louis de Geer, som allerede tidligere var interesseret i Afrikahandelen og 1649 fik dronning Christinas privilegium paa oprettelse af et svensk-afrikansk handels- og søfartskompagni. Situationen paa Guldkysten var paa dette tidspunkt gunstig for ny foretagender; Englænderne havde, trykket af de urolige forhold

i hjemlandet og den nederlandske konkurrence, forladt flere af deres »lo-ger«, og Westindische Compagnie var stærkt engageret af kampe i Brasilien og med de afrikanske kyststammer, som havde fordrevet det fra flere af dets besiddelser. Som guvernør i det svenske kompagnis tjeneste lykkedes det Carlof med en ringe styrke og støttet af købekontrakter med indfødte høvdinge, især kongen af Fetu, 1650 at sætte sig i besiddelse af Cabo Corso, hvor fæstningen Carlsborg anlagdes, Tacorari, Anamabo og Accra, hvor han trods det nederlandske kompagnis forsøg paa at fordrive ham holdt sig med svensk kommission i de følgende aar. De Geers kompagni havde dog vanskeligheder at kæmpe med fra baade hollandsk og engelsk side, og en række af dets skibe kapredes af engelske krigsskibe. Under de svensk-engelske forhandlinger 1653-54 postulerede det engelske Guineakompagni eneret paa Guineahandelen, men Sir Bulstrode Whitelocke gik i en i Upp-sala sluttet traktat (maj 1654) ind paa, at de indbyrdes tvister skulde bilægges af kommissærer fra begge sider, og at de to nationer indtil da skulde lade hinanden handle frit og uforstyrret. 1656 kom det til et brud mellem det svenske kompagnis direktører og Carlof, som beskyldtes for i strid med kompagniets privilegier at drive handel for egen regning, hvad der førte til, at Carlof efter besøg i Stockholm og Hamburg tilbød kong Frederik III. sin tjeneste under den 1657 begyndte dansk-svenske krig. Allerede juni 1656 havde den danske konge givet et kompagni med sæde i Glückstadt 20 aars eneret paa farten paa den »afrikanske og guineiske kyst«. Ved patent af 1. august 1657 bemyndigede han nu Carlof til at kapre alle de svenske skibe, han kunde faa fat paa og, om muligt, erobre den svenske fæstning ved Cabo Corso og holde den til kongens haand, hvorefter der skulde forhandles om hans indtræden som direktør i et dansk-afrikansk kompagni; hans priser skulde føres til Glückstadt, hvorfra ogsaa returladningerne skulde udskibes.

Midlerne til sin expedition skaffede Carlof sig i Amsterdam, hos en købmandsgruppe, som uden om Westindische Compagnie drev handel paa Sierra Leone. I december 1657 afsejlede han fra Emden med skibet »Glückstadt«, og i begyndelsen af 1658 erobrede han med de tropper, han havde om bord, og støtte fra omegnens negre de svensk-afrikanske besiddelser og det svenske kompagniskib »Stockholms Slott«. Efter at have overdraget faktoriernes bestyrelse til en vis Samuel Smidt ankom han juni 1658 til Glückstadt med en rig ladning, som han dog strax efter overførte til Emden. I mellemtiden var nemlig Roskildefreden sluttet, og støttet paa denne krævede Sverige erstatning for de Carlofske røverier. Dette gik efter længere forhandlinger Frederik III. ogsaa ind paa, da forhandlingerne afbrødes ved Karl Gustavs fredsbrud i august 1658. Carlofs hold-

ning synes i den følgende tid at have været ret tvetydig; efter Westindische Compagnies paastand sluttede han i marts 1659 overenskomst med dette om at overdrage det de erobrede besiddelser, og samme maaned skrev han fra Amsterdam til Samuel Smidt om at overlade kompagniets »general-direktør over Afrikas norddistrikt« Jaspar van Heussen dem, dog mod forpligtelse til at tilbagegive den danske konge fortet mod betaling af de med dets erobring fra de svenske forbundne udgifter. Det fremgaar af dette brev, at Carlof følte sig forurettet af Frederik III., med hvem han dog kort efter sluttede kapitulation om besiddelsernes overdragelse til den danske krone, og at han havde erfaret, at »Marselierne og Klingenberg med deres adhærenter« vilde udruste en expedition til Guinea uden om ham. Efter Westindische Compagnies senere fremstilling, som ikke er gendrevet fra dansk side, laa forholdet saaledes, at Amsterdamkøbmanden Johan de Swaen i den hensigt at etablere en guineisk handel udenom kompagniets eneretsprivilegier, 5.(15.) marts 1659 fik Carlofs »procuratie« til i hans navn at oprette et handelssocietet under kongeligt dansk oktroj. Herefter fulgte Carlofs overdragelse af Guineapladserne til den danske konge og dannelsen af et selskab med Carlof – som dog kort efter skødes til side –, De Swaen og andre nederlandske købmænd som participanter. For at opnaa Frederik III.s protektion og give værket »een uytlandsche schijn« inddrog man i kompagniet Hamburgerne Vincent Klingenberg og Jacob Delboe og udnævnte dem til pro forma-direktører, mens De Swaen, Isaac Kooymans, Gerrit van Tetz og andre Nederlændere med De Swaen som »faktor« skulde lede de løbende forretninger og udruste expeditionerne, idet de udadtil optraadte som bodmerilaanere til kompagniet. Man havde ogsaa en plan om at inddrage Vincent Klingeborgs broder Paul Klingenberg, den danske konges generalpostmester og admiralitetsraad, som participant for at styrke sig ved hans anseelse og indflydelse hos Frederik III.

At denne fremstilling i hovedsagen er rigtig, fremgaar af, at De Swaen i breve fra den danske Haagresident Charisius nævnes som Glückstadt-kompagniets faktor i Amsterdam, af bevarede breve fra van Tetz til kompagniets Guineafunktionærer og af en fra slutningen af 1660'erne stammende, af kompagniets daværende bogholder Valentin Heinss opsat liste over kompagniets aktionærer »nach ausgelassenem königl. Mandato, Vermöge welchem verschiedene aussgetreten«. Blandt de her nævnte 24 interessenter opføres hverken De Swaen, Kooymans eller Klingenberg, men Tetz – der anføres som boende i Frankrig – er delagtig i den samlede aktiekapital paa 229.700 rdl. med 18.000 rdl. og Delboe (de la Boe) med det samme Beløb. 12 af interessenterne – til et beløb af 150.300 rdl. – er bosiddende i Hamburg, 5 – til et beløb af 39.500 rdl. – i Glückstadt, 1 (fri-

herre Carl von Friessen) i Dresden, 1 i Wilster, 1 i Lübeck og 1 (Bancques) i London. Om en andel paa 3000 rdl., tilhørende krigskommissær Johann Schwertfeger, anføres, at den tidligere har tilhørt grev Rantzau; en andel af samme størrelse anføres for oberst Johann Wittmack »in Vollmacht seiner Frauen«; en andel paa 9000 rdl., der opføres for Lovys du Boys i Hamburg, siges tidligere at have tilhørt Cornelis van der Mye.

Der kan næppe være tvivl om, at »det kongelige danske afrikanske Kompagni« i Glückstadt i sin oprindelse var et hollandsk »interlooper«-foretagende, lieret med hamburgske pengekrede, saaledes som Westindische Compagnie og nederlandske statsmænd og diplomater med Johan de Witt i spidsen vedblev at hævde overfor de mange danske klager over det paa-gældende kompagnis overgreb mod det. Hvilke kongelige embedsmænd der foruden grev Rantzau har hørt til dets interessenter, kan ikke oplyses, – det siges i et brev fra kompagniets interessenter til Frederik III., dat. Glückstadt 4. oktober 1664, at »sehr viel« af kapitalen stammede fra »Ew. königl. Maytt. getreueste Bediente« – men det er givet, at direktøren Vincent Klingenberg i sin broder generalpostmesteren, som havde nær tilknytning til hamburgske bankier- og handelskredse, har haft en god fortaler ved det danske hof. 20. maj 1659 fik kompagniets »bewindhebbers« og interessenter kgl. dansk oktroj, som sikrede den danske konge 5 % af handelsgevinsten. Det er i betragtning af den danske finansnød og af de rige ladninger, man ventede af Guineahandelen, ikke underligt, at det danske hof i de følgende aar ydede Glückstadtkompagniet en kraftig diplomatisk støtte. Det viste sig snart, at en saadan støtte var i høj grad paakrævet.

For det første overdrog Samuel Smidt, truet af svenske skibe med svensk og engelsk kommission, i april 1659 de carlofske erobringer til van Heussen. Det lykkedes ganske vist Fetukongens kommandant Jan Claeszoon kort efter at tilbageerobre Cabo Corso-fortet, men da Glückstadtkompagniets skib St. Martin under ledelse af kompagniets »kommandant og direktør« Joost Cramer i oktober s. a. ankom til kysten, fandt han det ødelagt og maatte, efter forgæves protester til den nederlandske guvernør, af den sorte potentat købe nogle strækninger i nærheden med ret til fri besejling og handel. Her opførtes fæstningen »Frederiksborg«. Af en anden negerfyrste erhvervede Cramer senere bjerget Cong, som dog erobrede af Nederlænderne, og 1661 købte han af kongen af Accra et stykke land ved Orsu, hvor fæstningen »Christiansborg« byggedes, som fik »overkøbmanden« Christian Cornelissen til kommandant. Efter Cramers død 1662 overtoges hans stilling som kommandant paa Frederiksborg af hans løjtnant Henning Albrecht, en fætter af Klingenbergernes. Men desuden kunde kompagniet ikke have sine skibe og ladninger i fred for den nederlandske rival, som

fastholdt sin eneret til handelen. Dets fra Glückstadt udsendte skibe »St. Martin«, »Die Liebe«, »Fridericus, König von Dänemark«, »Der Courier von Venetien«, »Prinz Christianus« og »Das Wappen von Glückstadt« generedes paa enhver maade af van Heussen i deres handelsvirksomhed; »Der Courier« lod han endog februar 1661 erobre og beslaglægge med hele dets ladning, og samme skæbne havde aaret efter »Das Wappen«. Angreb paa og plyndringer af kompagniets lager gik haand i haand hermed; december 1662 plyndredes saaledes en af det oprettede loge ved Sierra Leone bl. a. for et stort parti elefanttænder og vox; og Frederiksborg søgte van Heussen og hans »kommandør« Johan Valckenburg efter evne at holde blokeret. Det nederlandske kompagni havde ogsaa en klageliste mod »det foregivne danske kompagni«: Cramer havde taget en nederlandsk jagt og solgt den til nogle engelske skibe og plyndret nederlandske loger, lovet de indfødte et halvt anker brændevin for hvert Hollænderhovede m. m. Men Nederlænderne var i længden de stærkeste. Fra 1662 ophørte Glückstadtkompagniet helt med at udsende skibe. Hvor stor en gevinst dets interessenter i Amsterdam, Hamburg og Glückstadt til da havde haft af dets handelsvirksomhed i egne, hvor et forfærdeligt klima og de europæiske handelsrivalers kampe, der fra begge sider prægedes af en brutalitet, som anvendelsen af indfødte allierede ikke bidrog til at mindske, kappedes om at bortrive menneskeliv, lader sig næppe oplyse. Men de gjorde stadig modstand mod at lade sig slaa ud og fandt virksom støtte fra den danske regerings side.

Det gav de danske diplomatiske henvendelser i Haag en vis baggrund, at Glückstadtkompagniets klager fremkom samtidigt med tilsvarende klager fra svensk og engelsk side.

Ved Københavnfreden frafaldt, som nævnt, den svenske regering kravet om en dansk erstatning i Guineasagen, men det svenske kompagni opgav ikke sin fordring om at faa sine tidligere besiddelser tilbage eller erstatning for dem. Ogsaa det søgte støtte hos hamburgsk kapital og fik i december 1660 fra Hamburg skibet »Konung David« under ledelse af købmanden Lucas Lütken, dets reder, sendt til Cabo Corso, til hvilket den førnævnte høvding Jan Claeszoon for 27.000 rdl. i guld udleverede resterne af »Carlsborg«. Aaret efter udrededes, ligeledes i Hamburg, kompagniets eneste tiloversblevne skib »Christina«. Ud for Carlsborgs havn blev det angrebet og erobret af fire Westindische Compagnie tilhørende skibe, og 1663 maatte ogsaa fæstningen efter 13 maaneders blokade overgive sig. Hermed var kompagniets virksomhed faktisk ophørt. Men fra sommeren 1662 begyndte den svenske regering i Haag en diplomatisk kampagne for at skaffe det satisfaktion, som fortsattes i de følgende aar. De svenske og de

danske fordringer krydsede vel hinanden deri, at begge stater hævdede retten til de carlofske erobringer, men modsætningen betød her lidet, da disse nu var i nederlandsk besiddelse, og de mødtes i kravet om alle nationers lige ret til handel paa Guinea.

Det samme krav rejstes af England, her som i Ostindiehandelen. Vestafrikas slaveexport var af afgørende betydning for Vestindiens sukker- og tobaksplantager som for det spanske og portugisiske Amerika, og Englændere og Nederlændere kappedes om at faa denne export i hænde. Hertil kom det afrikanske guld, som var en vigtig handelsvare for begge staters ostindiske kompagnier. Royal African Company mødte ganske den samme modstand fra det nederlandske kompagni som dets danske og svenske kolleger. I maj 1661 plyndrede van Heussens negerallierede det engelske faktori ved Cabo Corso, efter at den engelske kaptajn Robert Holmes havde fyret paa de hollandske forter ved Gambia; i august tog Nederlænderne en engelsk ostindiefarer udfor det hollandske fort Elmina, og snart førtes der en bitter fejde mellem de to staters undersaatte langs hele kysten. 1663 erobrede Westindische Compagnie det engelske hovedfort Cape Coast Castle og belejrede et andet engelsk fort, Cormantin. I foråret 1664 fordrev Holmes, udsendt af Royal Company med tre kongelige skibe og ordre til at beskytte engelske handlende, Nederlænderne fra næsten hele Guldkysten. Guineaspørgsmaalet blev blandt de mange aarsager, som opdidsede de to sømagter mod hinanden, det, som til sidst bragte modsætningen til at flamme op i krig.

Fra slutningen af 1660 førte den danske resident i Haag Peder Carisius paa sin konges vegne klager over Westindische Compagnies optræden. Han sporede baade hos raadspensionær De Witt og andre en del uvilje mod dette kompagni og dets interessenter, som »deres profit alene med andres skade søger«, men fandt efterhaanden ud af, at alligevel mange indenfor regeringskredsene var interesseret i kompagniet. Han sandede ogsaa, hvad man gjorde ham opmærksom paa, at dets betjente i det fremmede ikke var meget tilbøjelige til at rette sig efter de ordrer, som regeringen hjemme sendte dem. En i december 1660 udvirket ordre fra Generalstaterne til van Heussen om at lade den danske konges undersaatte umolesteret i deres handel og vise dem al mulig favør kunde lige saa godt være uskrevet. Det samme gjaldt en tilsvarende ordre fra november 1661, som dog var betinget af, at de danske holdt sig borte fra de steder, hvor det nederlandske kompagni havde forter og loger, og at de ankom til kysten direkte fra kongens havne og byer, med skibe, der var udrustet i hans lande. Og da Frederik III. september 1661 sendte Staterne en klageskrivelse over beslaglæggelsen af »Der Courier von Venetien« og forfølgelsen af det

skib, som bar hans navn, nøjedes man med at indhente en betænkning af Westindische Compagnies præsidialkammer, der, som de senere betænkninger fra samme kilde, gav Glückstadtkompagniet, dets lovlige status og dets funktionærers overgreb al skylden. Kongen ansøgte nu Generalstaterne om at sekvestrere det nederlandske kompagnis skib »Graef Enno«, indtil hans kompagni havde faaet fuld satisfaktion, men fik via Staterne det svar fra præsidialkammeret, at »Graef Enno« for øjeblikket befandt sig i London. Allerede forinden (juni 1661) havde imidlertid Frederik III. givet sin resident i London Simon de Petkum ordre om der at søge arrest i et i Falmouth indbragt nederlandsk-guineisk skib, og i oktober udvirkede Petkum »Graef Enno«s arrestering, idet han overfor de nederlandske ambassadørers klager hævdede, at han alene handlede efter ordre fra det dansk-afrikanske kompagni, for at undgaa at gøre en statssag ud deraf. Han beklagede samtidig i sit brev til kongen, at det meste af ladningen, nemlig alt guldet og 2000 elefanttænder, allerede var udtaget af Hollænderne, saaledes at kun 700 tænder og 13 »chats de sivette« var tilbage. Disse overgav han til Glückstadtkompagniets agenter. Den engelske regerings holdning i denne sag vidner om dens vilje til at støtte Danmark i Guineasagen. Allerede februar s. a. havde Frederik III. foreslaaet Karl II., at det engelske og det danske Guineakompagni ydede hinanden hjælp. Den engelske statssekretær Nicholas gav Petkum tilsagn herom, og i november aflagde Englands Haagresident George Downing besøg hos sin danske kollega Charisius og forsikrede om sin konges faste og oprigtige intention om at underholde fætterligt venskab med kongen af Danmark i denne som i andre sager.

Petkums ønske om at lade skibsbeslaglæggelsen forblive en privatsag mellem de to kompagnier lod sig ikke realisere. I begyndelsen af 1662 indgav Generalstaternes resident i Helsingør le Maire til Frederik III. memorialer og overrakte breve fra Generalstaterne, som skarpt fastholdt Westindische Compagnies synspunkter i Guineasagen og krævede »Graef Enno« frigivet. Den danske regerings flertal var aabenbart stemt for en fredelig løsning. I sit svar til Generalstaterne af 20. marts 1662 foreslog kongen hele stridens afgørelse ved upolitiske kommissærer fra begge sider, samtidig med, at alle overgreb forbødes, indtil en afgørelse var truffet. I slutningen af april lod han Sehested, som netop var i begreb med forberedelserne til sin store ambassade til Vesteuropa, Reetz, Nansen og Gabel forhandle om sagen med le Maire, og i en skrivelse til Staterne af 10. maj klagede han ganske vist over de »haarde, mellem gode venner og naboer ganske usædvanlige ord« i deres sidste missive (af 3. marts), over de forgæves forsøg paa at skaffe Glückstadtkompagniet reparation og over van Heussen's nys stedfundne beslaglæggelse af skibet »Das Wappen von

Glückstadt« og bad dem give Westindische Compagnie ordre til inden september at tilbagegive alle tagne skibe og varer; men han meddelte samtidig, at han for at vise sin gode vilje havde givet sit kompagni – dog under forbehold af dets ret – ordre til at hæve arresten af »Graef Enno«. 20. maj tilkendegav han derpaa sit ønske om, at Sehested kunde faa udvirket en fredelig afgørelse i overensstemmelse med skrivelsen af 20. marts; Sehested skulde i Haag faa kommissærer udnævnt eller udvirke en anden ordning til forebyggelse af, at der opstod videre »vidtløftighed« af sagen.

II. DE NORDISKE STATER OG UDLANDET

DEN GUINEISKE SAG, som 1662 for en tid lagdes i Hannibal Sehesteds haand, dannede det punkt i forholdet mellem Danmark og Nederland, hvorfra der udgik flest gnister. Men det var i virkeligheden meget faa danske undersaatte og vistnok ingen danske borgere, som berørtes af den. Langt vigtigere var den almindelige mere eller mindre latente følelse hos danske og norske borgere af, at en udvikling af de to rigers egenhandel hæmmedes ved de nederlandske købmænds og skibes overlegenhed paa alle punkter, en følelse, som dog havde sin modvægt i den kendsgerning, at intet af landene kunde undvære nederlandsk tonnage og nederlandsk kapital, hverken hvad udførselen af deres produkter – den norske trælast, det danske kvæg og korn – eller deres forsyning med fremmede varer – salt, sukker, krydderier, klæde, vin, brændevin osv. – angik. En dansk-norsk skibsfartspolitik maatte arbejde paa langt sigt og gaa gradvis frem. Men da tiden var merkantilismens, saa baade statsmænd og borgere vejen i statens begunstiggelse af den nationale skibsfart og udenrigshandel, først og fremmest ved en tolddifferentiering i disses favør. Her satte Christianopolstraktaten og de efter dens mønster sluttede traktater med England af 1654 og 1661 en bom, som vi har sporet baade i defensionsskibsspørgsmaalet og paa andre punkter. Naar der indenfor den danske regering fandtes et ønske om en ændring af de skranker, som traktatsystemet satte for dens fri dispositionsret over sin toldlovgivning, var imidlertid i den første halvdel af 1660'erne motivet fuldt saa meget finansielt som økonomisk. Kronen havde, især til de store hær- og hofudgifter og til gældens forrentning, haardt brug for penge, og det var den almindelige anskuelse, at toldindtægterne gav et mindre provenu, end de var i stand til at yde. Man tænkte her bl. a. paa de store underslæb, som de nederlandske Norgesfarere kunde begaa i ly af det traktatfastsatte skibsmaalingsystem og ved »kollusion« med statens toldembedsmænd; tanken om en bortforpagtning af tolden

bundede for en stor del heri, idet man ventede, at private toldforpagtere vilde udøve et effektivere kontrolsystem end kronens toldere. Men der levede ogsaa, som det skulde vise sig, den anskuelse, at der baade for den norske trælattolds og den siden 1645 saa stærkt indskrumpede Sundtolds vedkommende kunde foretages en forhøjelse af satserne med den følge, at statens samlede toldindtægt øgedes udover det tab, som en mulig af forhøjelsen fremkaldt nedgang i den fremmede skibsfart til Norge og Østersøen vilde volde. Hovedmodstanden mod saadanne satsforhøjelser vilde komme fra Nederland, og saa længe Danmark ikke havde nogen anden allieret, som kunde sikre det mod frygtede svenske angreb, var det nødt til at optræde med den yderste varsomhed overfor Generalstaterne paa dette punkt. Først naar det tidspunkt kom, da Staterne maatte have Danmarks hjælp behov mod en fjende, kunde man begynde at røre ved det. Men problemet var der, og vi skal se det dukke op, da den engelsk-nederlandske spænding nærmede sig en krise.

Allerede under statsmøveltingen i oktober 1660 var hollandske kredse i Danmark urolige baade m. h. t. fremtidig dansk handelspolitik og traktaternes opretholdelse. Den dansk-hollandske købmand Joachim Irgens, en slægtning af raadspensionær De Witt, raadede gesandten Vogel-sangh til at faa et løfte af den danske konge om ikke at udfærdige en navigationsakt som den engelske, hvad Vogelsangh dog fandt »temerair«. Det var desuden lidet rimeligt at vente noget saadant af Danmarks »gebrooken vermogen«. Han havde imidlertid hørt, at regeringen nu »eeniger mate mede aen de gemeente staet gebraght te worden«, hvorfor »het niet outbreecken sol aen speculatie op de commercie«. Og han fremsatte overfor De Witt sin frygt for, at de med raadets samtykke sluttede traktater nu efter raadets overdragelse af herredømmet til kongen kunde anses for ugyldige, hvorfor man burde indhente en formelig erklæring af kongen om, at han godkendte dem, især da man kunde forudse, at Danmark, naar det atter kom til kræfter, vilde følge grundsætninger, der ikke var Generalstaterne behagelige. Raadspensionæren mente dog, at en saadan erklæring var unødvendig, da traktaterne var sluttet med kongen og kun bekræftet af raadet »ad majorem cautelam«. Han havde sandsynligvis, som den fine jurist han var, ret i dette spørgsmaal. Men det afgørende var, at han følte sig sikker paa, at Danmark ogsaa fremtidig vilde følge den nederlandske fane.

Raadspensionærens ro paa dette punkt deltes ikke af alle hans landsmænd. Charisius kunde vel i slutningen af oktober 1660 melde hjem, at man i Holland meget bifaldt de danske stænders »énhellige resolution« om forfatningsændringer, men faa dage efter skrev hans svenske kollega

Appelboom til sin regering, at meddelelserne om suverænitetens indførelse i Danmark var blevet modtaget med uvilje og frygt i Holland, da man mente, at den med tiden vilde blive den nederlandske stat til skade, især hvis, som rygtet gik, den engelske konge ægtede en dansk prinsesse. Man havde hellere set, at Danmark blev i sin tidligere svaghed, for at man bedre kunde »menagere Danmark efter denne stats interesser«. Nederlænderne manglede altsaa ikke følelsen af, at deres traktatsystem med Danmark kunde ændres i større overensstemmelse med Danmarks interesser.

Et andet vigtigt problem af rent finansiell natur var den danske statsgæld til Nederland. Vi har set denne statsgæld opstaa og øges. Efter Københavnfreden søgte Generalstaterne, som selv siden krigen med Cromwell led under en betydelig gældsbyrde, som yderligere øgedes under den nordiske konflikt – en hollandsk statsmand udtalte, at denne havde kostet hans stat 14 mill. gylden –, at faa de forskellige nederlandske fordringer paa den danske krone anerkendt og gældens amortisering og forrentning sikret. Gesandten Pieter Vogelsangh, som havde deltaget i fredsforhandlingerne, blev efter sine kollegers afrejse over et aar i Danmark for at faa disse spørgsmaal ordnet. Den ældste part var de 100.000 rdl., som Corfitz Ulfeldt 1649 havde laant af byen Amsterdam; den den gang udstedte obligation var fornyet i august 1658 med tillæg af 20.000 rdl. for den i 4 aar ikke betalte rente og fornyedes nu atter 31. juli 1661. Den næste var det ved redemptionstraktatens ophævelse 1653 ikke af den temporære Sundtoldfrihed dækkede forskud paa 210.000 rdl. Ogsaa for denne gæld udstedtes der 31. juli 1661 en obligation, som fastsatte, at tilbagebetalingen – med 50.000 rdl. p. a. – skulde begynde St. Hansdag 1663, men forrentningen – med 5 % p. a. – ske fra St. Hansdag 1653. Hertil kom de i anledning af krigen med Sverige 1657 og 1658 optagne laan af Hollands og Westfrieslands Stater, i alt 400.000 rdl., der skulde forrentes med 5 % og amortiseres med 40.000 rdl. p. a., naar krigen var afsluttet, men som Staterne havde sikret sig ret til at oppebære rente og afdrag af i den form, at de lod nederlandske skibe til Norge og Østersøen betale Norges- og Sundtold til de hollandske admiraliteter med fritagelse derfor i de norske havne og i Helsingør, naar de her fremviste admiraliteternes kvitteringer. Det er indlysende, at denne bestemmelse – bortset fra, at den dispositionsret, den tilstod de hollandske myndigheder over den danske konges indtægter, var krænkende for hans suverænitet – maatte give anledning til stadige tvister. Fra dansk side klagede man over, at de paagældende skibe ofte rummede langt flere varer, end toldsedlerne angav, og søgte at komme saadanne underslæb til livs ved en visitation, som Nederlænderne fandt stridende mod Christianopoltraktaten; de sidste hævdede ogsaa, at de norske toldere i flere

tilfælde ligefrem afviste at modtage toldsederne som betaling. Vi har set, at den tanke i 1662, under skatkammerets forhandlinger med Niklas Poulsen og de norske deputerede, var fremme at anvise Staterne et bestemt norsk toldsted at tage deres betaling af – en ændring, som vilde stille dem lige med de andre statskreditorer, som havde anvisning paa indtægterne af et enkelt toldsted –; men der ses ikke at være foretaget noget skridt i denne retning. Sehested var aabenbart indforstaaet med tanken; men regeringen vovede ikke at sætte den i værk, og mislighederne og stridighederne blev ved.

De nederlandske fordringer var imidlertid ikke udtømt med de nævnte. Generalstaterne hævdede desuden, at den danske krone skyldte dem en række summer for de proviant- og pengeforstrækninger, som de havde ydet den i tiden oktober 1659–december 1660, og for de udgifter, som deres flaaerustninger havde kostet ud over, hvad de ifølge traktaterne var pligtige til at yde. Begge disse poster gav anledning til haard strid. Det sidste krav rejstes allerede, da de danske gesandter Krag og Buchwald i foraaet 1660 i Haag forhandlede dels om et nyt pengelaan, dels om aktiv nederlandsk flaaehjælp. Staterne foreslog da den ordning, at de for et nyt laan paa 60.000 rdl. fik pant i told og andre kongelige indtægter af Trondhjem og andre norske amter; laanet skulde betales i løbet af et aar ved tilbageholdelse i de nævnte afgifter under kontrol af nederlandske tillidsmænd, og pantet skulde tillige danne sikkerhed for betalingen af den udover traktaaten ydede hjælp, indtil man enedes om anden sikkerhed; kunde man ikke enes om erstatningsbeløbet, kunde det overlades til voldgift af tre fra hver side valgte personer. Forhandlingerne strandede paa dette erstatningskrav. Krag og Buchwald fremførte mod det en række argumenter, som senere gentoges fra dansk side. Traktaterne forpligtede Generalstaterne til at yde Danmark krigshjælp, hvad der nødvendiggjorde en flaaes afsendelse. Og de havde ladet denne flaae forholde sig passiv, da dens hjælp var mest nødvendig, ligesom deres aktioner siden vinteren 1659–60 kun havde haft det formaal at bringe Haagkonventionerne og Elbingtraktaten til udførelse – altsaa ikke en dansk, men en rent nederlandsk interesse. De to gesandter anslog her en streng, som klang stærkt ogsaa indenfor den danske regering. Københavnsfreden efterlod en dyb og bitter følelse af, at man var ladet i stikken af den nederlandske allierede i afgørende øjeblikke, at denne havde en væsentlig del af skylden for, at de østdanske provinser blev ved Sverige, og at den stadig kun havde stræbt at tjene sine egne interesser. Der var utvivlsomt en stor sandhedskærne heri, saa lidet man end kan bebrejde De Witt og hans partifæller, at de førte en nederlandsk og ikke en dansk politik, og skyggen af denne følelse, skuffelsen over, at den af

Ulfeldt indledede alliance med Nederland ikke havde bragt, hvad man saa altfor sangvinsk havde haabet paa, danner en vigtig baggrund for dansk ydrepolitik i de følgende aar. Men De Witt stod fast paa sit krav under henvisning til den store nederlandske gældsbyrde og hensynet til »den gemene mand« i provinserne, og Generalstaterne gjorde enhver yderligere pengehjælp til Danmark afhængig af den foreslaaede »akkord«s vedtagelse, skønt baade de fra Norden hjemvendte nederlandske gesandter og Vogelsangh i København stærkt fremhævede, hvor umuligt det var at paalægge Danmark en yderligere gældsbyrde.

»Onder dessen can dit rijck als noch nict aengesien werden als een lichaem von gesontheit staende op zyn eijgen beenen, maer't geene in der daet noch hulpe van nooden heeft«, skrev den sidstnævnte i august 1660. Ordene blotter den danske stats tilstand med en sandhed, som skærrer ind til knoglerne, men de ændrede ikke raadspensionærens holdning. Frederik III. fastholdt paa sin side sin vægning ved at anerkende nogen fordring om erstatning for den ud over traktatforpligtelsen ydede flaaede og militærhjælp, idet han dog 10. oktober 1660 – samme dag som understænderne overbragte ham forslaget om arveriget – gik ind paa at lade sagen forelægge for en voldgiftskommission og eventuelt senere for »super arbitri« (hvortil Generalstaterne havde foreslaaet Frankrig og England). Da en ny regering var begyndt at danne sig efter statsomvæltningens hvirvel, kom hele gældsspørgsmaalet paa ny til forhandling. Forhandlerne blev fra dansk side Gersdorff, kansler Reetz og grev Rantzau samt den ny rigsskatmester. Vogelsangh omtaler, at en af disse kommissærer viste sig særlig eftergivende overfor de nederlandske krav; han anfører ved en anden lejlighed stærkt hollandsksindede forsikringer af Reetz. Reetz indtog da allerede nu det standpunkt, som han skulde bevare gennem hele sin 13-aarige kansleretid: fastholden ved de gamle alliancer med Generalstaterne og huset Habsburg. Sehested udtalte sig i sit politiske testamente yderst ringeagtende om hans ydrepolitiske forstaaelse, og lagde allerede ved denne tid overfor den svenske resident Duwall ikke skjul paa, at kansleren var ham dybt usympatisk. Temperamentsforskel og indrepolitisk gnidning har her spillet sin rolle, men, som vi skal se, kom de to mænd ogsaa i ydrepolitiken til at staa som modstandere. Rantzau stod, som Holstener og tysk rigsgreve, fast plantet i det habsburgske alliancesystem. Disse to har, da Gersdorff var dødssyg, uden tvivl sat deres præg paa forhandlingerne med Vogelsangh og den nederlandske Helsingørresident Le Maire. Hvad Sehested, som under Københavnsforhandlingerne til de svenske kommissærer Terlon og Sidney saa stærkt havde givet udtryk for sit »Karl Gustavske« syn paa forholdet Nederland-Norden, heroverfor har kunnet udrette, lader sig

ikke sikkert oplyse. Situationen var jo den, at kravet om tilbagebetaling af de direkte laanydelser fra nederlandsk side ikke lod sig afvise; her maatte, som nævnt, ny obligationer udstedes. Man godkendte ogsaa Vogelsanghs fordringer for leverancer, skibsfragter, vexler m. m., ydede 1659–60, til et beløb af 139.752 rdl. For dette udstedte Frederik III. 25. marts 1661 en obligation, hvorefter summen skulde forrentes med 5 % p. a. (6987 rdl.) fra 1. juli 1660, der skulde ydes af Sundtoldindtægten. Men i spørgsmaalet om krigshjælpgodtgørelsen, som i februar-marts var til behandling i statskollegiet, gik kongen, i overensstemmelse med dettes betænkning, ikke videre, end at han accepterede fremtidige forhandlinger derom i København og – om nødvendigt – sagens senere forelæggelse for arbitri. En af Nederlænderne fordret »actus submissionis«, hvorved han paa forhaand sikrede Generalstaterne pant for den sum, hvorom man maatte enes, i de førnævnte norske indtægter, henskød han til de kommende forhandlinger.

Men tillige – og her er det tilladt at spore rigsskatmesterens haand – begyndte man at finde danske modfordringer frem. Allerede i efteraaret 1660 havde man ladet Charisius minde de Herrer Stater i Haag om, at de i en aarrække havde forsømt at betale kongens næstældste datter, prinsesse Frederikke Amalie, der var født i 1649, samtidig med den Ulfeldtske alliancetraktats afslutning, og i den anledning havde faaet Generalstaterne til faddere, den aarspension, som de havde tilstaaet hende, og hvis resterende beløb nu androg o. 26.000 gylden. Oktober 1660 maatte Staterne da ogsaa vedtage en resolution om at rette deres lidet galante pligtforsømmelse. Man fremdrog nu ogsaa, i henhold til oplysninger fra den tidligere danske resident i Nederland Martin Tancke, omstændighederne ved ikke-afsejlingen af 55 fløjter og andre skibe, som den danske regering i foraaet 1659 havde lejet i Holland for at transportere en hvervet troppestyrke paa 8000 md. til Danmark og føre de allierede tropper fra Hertugdømmerne og Jylland til Fyn og Øerne. Kongens faktor i Amsterdam Gabriel Marselis erklærede, at Generalstaterne havde udstedt forbud mod afsejlingen, og Frederik III. ønskede nu at vide, om dette var sandt, eller om fejlen laa hos Marselis. Marselis frifandtes ved dom; men Staterne meddelte i brev af 28. februar (10. marts) 1661 kongen, at sagen i deres forsamling var blevet »buyten finale conclusie«. Maj 1661 rejstes, efter drøftelse med H. V. Rosenvinge, som i 1658–59 var dansk gesandt i Haag, en ny fordring. Staterne havde ved flere resolutioner marts-maj 1659 bevilget kongen 70.000 gylden af subsidier, som han havde til gode fra 1654, til udgifterne ved de nævnte transportskibe; men han havde kun modtaget 6000 gylden; han tillod sig derfor nu at give en skipper fra Enkhuizen, som kom med en privat fordring paa 5665 rdl. paa den danske krone, anvisning paa

betaling af subsidierestancen. Da kort efter Generalstaterne paa ny gentog en tidligere gennem Vogelsangh opstillet fordring om gratifikationer til de officerer og tropper i nederlandsk tjeneste, som havde deltaget i det fynske felttog 1659, lod skatkammeret indhente erklæringer fra de fynske byer om, hvad de nederlandske tropper havde kostet dem i underhold i tiden november 1659–august 1660. Det samlede beløb var o. 98.000 rdl.

Disse erklæringer fremkom i juli 1661, kort før Sehesteds afrejse til Norge. Indtil februar 1662 var han borte fra Danmark. Det lykkedes ikke i denne tid at komme til en forstaaelse med Generalstaterne om de stridige punkter, og ny kom til. Guineasagen er allerede omtalt. Et andet spørgsmaal var det om saltkompagniet, hvor den danske regering, som omtalt, endte med at bøje sig. Et tredje gjaldt de fordringer, som private hollandske købmænd havde paa den danske konge for dem tilhørende varer, som han havde beslaglagt under krigen. Han gav dem obligationer fra sin Amsterdamfaktor Gabriel Marselis; men denne erklærede sig ude af stand til at betale fordringerne, hvorefter købmændene henvendte sig til Hollands Stat. Denne henvendelse fik, som man skal se, betydningsfulde følger. Et udtryk for, hvor ringe respekt de Herrer Stater viste den ny enevældige danske kongemagt, er prinsesserpensionen, som stadig ikke betaltes, trods ny resolutioner herom. Det var provinsen Holland, paa hvis »orlogsstat« pengene var anvist, som her lagde hænderne i skødet, efter hvad De Witt meddelte Charisius ikke uden sammenhæng med den danske konges ikkebetaling af sine hollandske kreditorer. Juli 1662 bestemte ogsaa Generalstaterne at udsætte betalingen, hvad de motiverede med, at man først maatte have undersøgt de fordringer, som admiral Wassenaer-Obdam, helten fra Hven-slaget i 1658, havde paa kong Frederik III. Obdam var adelsmand; han nægtede at modtage, hvad han maatte have til gode, af prinsessens penge; men prinsessen fik stadig ingen ting. Aarsag til rivninger skabte ogsaa den københavnske magistrats haandhævelse af oplagssystemet overfor fremmede – Le Maire nævner nederlandske og skotske – købmænd, hvem den kun én dag om ugen tillod af det almindelige oplagsmagasin at udtage deres varer, som derpaa alene maatte sælges til københavnske købmænd til en fastsat lav pris. Le Maire fulgte ogsaa med kritisk opmærksomhed udstedelsen af privilegier, som kunde være til skade for nederlandsk handel.

Ved en vurdering af det dansk-nederlandske mellemværende kan man naturligvis ikke se bort fra den kendsgerning, at Generalstaterne, Hollands stater og de private nederlandske købmænd var i deres gode ret, naar de krævede den danske konges gæld til dem betalt, og at deres betaling med toldsedler i Norge og Sundet, det toldsystem, som tillod dem at udføre

større varemængder toldfrit, og bestemmelsen om toldlighed mellem danske og nederlandske undersaatte var sikret ved indbyrdes traktater. Men det er ogsaa en kendsgerning, at de traktatbestemmelser, som fastsatte de lave toldsatser og indførte det for de dansk-norske toldindtægter saa ugunstige skibsmaalingsystem, var opnaaet under indflydelse af en dansk politisk nødssituation, og at traktaterne dannede en alvorlig hindring for den nationale skibsfarts- og erhvervspolitik, i hvilken datidens danske statsmænd i lighed med deres kolleger i England, Frankrig og Sverige saa et hovedmiddel til at fremme landenes »kommercier« og næringer. Det var ligeledes ubestrideligt, at det, saaledes som Frederik III.s regering fandt godt at indrette statens budget, var meget tungt eller umuligt for den at præstere de fordrede gældsafbetalinger uafkortet. En voxende uvilje mod Nederland i vide kredse i Danmark-Norge præger de nærmeste aar efter 1660. Men under statens relative politiske isolering og visse regerings- og militærkredses stadige frygt for og nag mod Sverige stod alligevel alliancen med Generalstaterne, som i juli 1660 var blevet definitivt ratificeret af disse, som det eneste sikre ydrepolitiske holdepunkt. Saa længe dette var tilfældet, var virksomme forsøg paa at lette traktaternes og gældens tryk umulige.

Den kejserlige gesandt baron Goës havde set med bekymring paa den danske statsomvæltning og søgt ved sin mægling at bevare en del af raadets indflydelse. Han frygtede, at enevælden vilde tjene til yderligere at svække Danmark ved at skabe en stadig adelig opposition mod regeringen. Om hans anskuelser deltes af kejser Leopold og Wienerhoffet, vides ikke, men det er et faktum, at forbindelsen mellem Wien og København efter 1660 blev løsere, end den havde været under krigen og i Christian IV.s tid. En hovedårsag hertil var, at de østrigsk-habsburgske landes kræfter næsten helt optoges af de haarde kampe mod Tyrkerne; men det blev desuden mere og mere tydeligt for Nordens statsmænd som for Europas i det hele taget, at Habsburgernes to linjer, i det forfaldne Spanien og i det syd fra af Tyrkerfaren truede Østrig-Ungarn, ikke længere dannede det vigtigste tyngdepunkt i europæisk storpolitik, og at den habsburgske kejsermagt i Tyskland efter den westfalske fred, valgkapitulationen af 1657 og Rhinforbundets dannelse var meget stærkt svækket. Det europæiske tyngdepunkt var i løbet af de to tredjedele af aarhundredet, som nu var gaaet, baade i politisk, økonomisk og kulturel henseende blevet forlagt til Vesteuropa, til Frankrig, som efter Pyrenæerfreden med Spanien under sin genfødte kongemagt stod stærkere end nogen sinde baade indadtil og udadtil, til Nederland, hvis undersaatte tog størsteparten af baade Spaniens, Portugals og de nordtyske og flamske byers handelsomsætning i arv, og hvis republikansk-

borgerlige regering med kraft og kløgt havde varetaget statens interesser i kampene mod Spanien, mod England, i Tyskland og i Norden og givet det lille land en stormagts position, og til England, som under Cromwells proktorat for første gang siden Elizabeths tid førte en virkelig energisk og maaltbevidst ydrepolitik med fremherskende maritim-kommerciel tendens, og som nu i 1660 under jubel fra befolkningens flertal havde bestemt atter at blive et kongerige.

Hovedrepræsentanten for tilhængere af fortsat tilslutning til Østrig var ved det danske hof grev Christian Rantzau, der baade som Holstener og som rigsgreve til Breitenburg følte sig knyttet til kejseren. Han fortsatte i ydrepolitisk henseende den linje, for hvilken under Christian IV. dennes holstenske og andre tyske raadgivere havde været talsmænd, og det var, efter at han fra nytaar 1660–61 var blevet medlem af den danske regering, et stadigt ønske hos ham at blive leder af en ambassade til Wien, som skulde styrke det gamle forbund med Habsburg. Det var ogsaa ham, der i august 1661 paa kongens vegne foreslog baron Goës, at kejseren skulde tage et dansk regiment under Ulrik Frederik Gyldenløve i sin tjeneste mod Tyrkerne, og da han kom i besiddelse af en afskrift af den svensk-gottorpske traktat i maj 1661 lod han den gennem Goës gaa videre til Wien med paa-bud om, at kilden ikke maatte røbes. Det viste sig imidlertid, at Rantzau trods sin anseelse og yndest hos Frederik III. her var i modstrid med de strømninger, som endte med at voxte ham over hovedet.

Ogsaa Danmarks anden allierede mod syd og øst var uden en saadan styrke, at staten kunde basere sin ydrepolitik paa forbundene med dem. Med Hansestæderne Hamburg, Bremen og Lübeck ansaa man det – skønt den danske konge stadig bestred den første bys fri rigsstandsværdighed og som hertug af Holsten betegnede den som sin »købstad« – for hensigtsmæssigt at opretholde et venskabeligt forhold, fordi rigerne og især Norge ikke kunde undvære deres fragtfart. Derfor stilledes de lige med dansk-norske undersaatte i tolden, og derfor endte man, trods modstand fra de bergensiske borgeres side, med i september-oktober 1663 at stadfæste »de kontorskes« privilegier i Bergen – »efterdi Nordlandene af Eders kongl. Majts egne undersaatte uden bemeldte kontor ikke kunde forsynes«, som statskollegiet ved denne lejlighed udtalte – for Lübecks og Bremens vedkommende; og marts 1664 tilstodes der Stralsund de samme privilegier. Men stæderne havde for længst ophørt at være nogen politisk magtfaktor.

Blandt de tyske fyrster, af hvilke en række ved Rhinforbundet havde knyttet sig til fransk politik, havde naturligvis de nærmeste naboer i Nordtyskland størst interesse for Danmark. Det var, foruden Gottorp, frem for alt Brandenburg og de braunschweig-lüneburgske hertuger. Kurfyrst Frede-

rik Wilhelm havde ved freden i 1648 vundet en stor landudvidelse og sikrede sig ved Olivafreden 1660 bevarelsen af sin suverænitet over Østpreussen. Trods det vundne var Brandenburg dog endnu blot en dynastisk forening af stærkt splittede territorier, strækkende sig fra Rhinen til Polens grænser og ved Sveriges besiddelse af Forpommern og dele af Bagpommern og Polens besiddelse af Danzig spærret ude fra vigtige partier af Østersøkysten. Erhvervelsen af disse kystlande og af forbindelsesomraaderne mellem de spredte territorier blev den store fremtidsopgave for brandenburg-preussisk politik, hvis expansive tendenser saaledes naturnødvendigt maatte rette sig dels mod Sverige og Polen, dels mod Generalstaterne, som fra tidligere tid holdt garnisoner i en række brandenburgske fæstninger i Rhinegnene. For øjeblikket traadte dog tanken om landudvidelse i baggrunden for nødvendigheden af at bevare det vundne og smelte kurfyrstens besiddelser, saa vidt muligt, sammen til en administrativ, finansiel og økonomisk enhed. Frederik Wilhelm og hans ledende minister Otto von Schwerins ydrepolitik blev derfor yderst forsigtig, samtidig med, at den dog med stor behændighed udnyttede de opstaaede krisesituationer til kurfyrstens fordel og stadig opererede med hans gamle stortanke om at skabe en brandenburgsk søhandel. Uden her at gaa nærmere ind paa Brandenburgs forhold til nabostaterne og de europæiske stormagter kan denne politiks grundtendens karakteriseres derhen, at den store kurfyrste undlod at engagere sig for stærkt til nogen side og derved holdt sig muligheden aaben for i givet tilfælde at slaa om fra et alliancesystem til et andet. Køligest var forholdet til Sverige, med hvilken stat der var stridigheder bl. a. vedrørende den kejserlige investitur med de pommerske lande, og hvis hærmagt stadig følte som en trussel, og til Frankrig, hvis alliance med Sverige trods dens stærke svækkelse efter 1660 fra gammel tid dannede en hovedstøtte for det sidste riges magtstilling i Nordtyskland. Men ogsaa med Nederland var der rivninger, der især hang sammen dels med det omtalte garnisonsspørgsmaal, dels med en større nederlandsk gældsfordring paa kurfyrsten, dels endelig med dennes egenskab af onkel og formynder for den umyndige prins af Oranien. Det samme gjaldt forholdet til Polen; ogsaa her stod forskellige tvistesprogsmaal i vejen for en nærmere forstaaelse. Og selvom Frederik Wilhelm hørte til den kejserligt orienterede fløj blandt rigsfyrsterne, savnedes der ikke stridspunkter af territorial og anden art mellem Berlin og Wien, og kurfyrsten var ingenlunde til sinds at underordne sit hus' interesser under de habsburgske.

De stater, som Brandenburg i de første aar efter Olivafreden stærkest søgte tilslutning til, var England og Danmark. Med Karl II., som var Oranieprinsens morbroder, havde kurfyrsten et vist interessefællesskab i for-

myndersagen; men vigtigere var det, at England var den stat, hos hvilken han nærmest kunne regne paa støtte overfor Generalstaterne. Juli 1661 forbandtes de to riger ved en 10-aarig traktat, der sikrede Brandenburg engelsk flaaidehjælp til forsvar mod ethvert angreb paa dets besiddelser og England brandenburgsk støtte i tilfælde af angreb paa dets skibsfart og handel i Nord- og Østersøen. De to lande lovede samtidig hinanden samme toldbehandling, som de tilstod dansk-norske og nederlandske undersaatte, og en artikel forudsatte muligheden af den engelske Østersøstabels overflytning fra Danzig til en østpreussisk by. Fra engelsk side var alliancen i første linje rettet mod Nederland, for Brandenburg var dens hovedbetydning det værn, den ydede det mod mulige svenske angrebsplaner, samtidig med at der skabtes lidt af et grundlag for den udenrigshandel, som kurfyrsten drømte om. Den laa i tid imellem den dansk-engelske traktat af februar 1661 og den svensk-engelske af oktober s. a. og bliver derved et led i den engelske politik, der søgte at knytte Østersøstaterne til sig som en modvægt mod Nederlands kommercielle overvægt i dette hav. Et hovedspørgsmaal i de følgende aars nordeuropæiske politik blev, om den herved indledede forbundsdannelse ejede fremtidsmuligheder. Hverken Brandenburg eller Danmark var jo venner af den ny svenske stormagt. Men det indbyrdes forhold mellem disse to allierede af England var yderst venskabeligt. Frederik Wilhelm forsømte, efter at han i august 1660 havde hjemkaldt sin gesandt Marwitz fra København, ingen lejlighed til at bevidne Frederik III. sit venskab. Efter statsomvæltningen kom en ekstraordinær brandenburgsk envoyé Conrad von Marenholtz til den danske hovedstad for at gratulere, og selvom der efter hans hjemrejse i februar 1661 ikke fandtes gensidige residenter ved de to hoffer, viste kurfyrsten ved sin holdning i den Ulfeldtske forræderisag 1662-63 sin fortsatte gode vilje overfor den danske konge. En god vilje alene er imidlertid intet existensgrundlag, og selvom de to stater til en vis grad havde fællesinteresser overfor Sverige, saa betød et dansk-brandenburgsk forbund med antisvensk brod meget lidt over for Generalstaternes vilje til opretholdelse af status quo-forholdet ved Østersøen og det ønske, som var Englands og senere blev Frankrigs, om at knytte saa vel de nordiske riger som Brandenburg til disse lande som allierede. Heller ikke i det dansk-nederlandske mellemværende kunde en alliance med kurfyrsten yde Danmark væsentlig støtte.

I modsætning til Brandenburg, som især paa grund af sit modsætningsforhold til Sverige holdt sig tilbage, var de tre hertuger af Braunschweig-Lüneburg: Christian Ludwig af Braunschweig-Celle, Georg Wilhelm af Hannover og Johan Frederik af Lüneburg medlemmer af Rhinforbundet og derved knyttet til den fransk-svenske interesse i riget. De var brødre

af den danske dronning Sophie Amalie, som navnlig stod sin yngste broder Johan Frederik nær. Johan Frederik, Hannibal Sehesteds ven fra unaadens aar, var en begavet og meget berejst mand, stærkt præget af italiensk aand og kultur og fra 1651 katolik, desuden en beundrer og tilhænger af Frankrig og det franske hof, ved hvis støtte han nærede planer om at blive Polens konge. Det er sandsynligt, at han, som oftere besøgte det danske hof, har bestyrket søsteren i hendes forkærlighed for den franske hoftone og det franske hoffliv og ogsaa har søgt at give denne forkærlighed en politisk retning. Som deltagere i Rhinforbundet havde Braunschweigerne 1659–60 modarbejdet Frederik III.s planer om angreb paa Bremen-Verden, og det laa baade nu som senere ikke i deres interesse, at det danske kongehus udvidede sine besiddelser i Nordtyskland. Men til sikring af freden i riget ønskede de baade Brandenburg og den danske konge som hertug af Holsten optaget i Rhinforbundet og virkede 1660–61 herfor. Begge stater stillede sig imidlertid køligt til forslagene om at indtræde i det fransk-svenske parti. Det danske statskollegium fik i juli 1661 sagen til behandling, foranlediget ved en skrivelse fra hertug Christian Ludwig, som tilraadede sin svoger at indtræde i det ved denne tid for tre aar fornyede forbund. Kollegiet fraraadede med den begrundelse, at alliancen ikke vilde yde kongerigerne Danmark og Norge, men alene Holsten sikkerhed, og at denne sikkerhed i forvejen var tilstrækkeligt garanteret ved den westfalske fred og det tyske riges, Spaniens, Frankrigs, Nederlands o. a.s garanti for denne, de neder-sachsiske kredsforfatninger og alliancerne med kejseren, England, Brandenburg og Generalstaterne. En indtræden i forbundet kunde desuden føre »store vidtløftigheder og inkonvenientier« med sig, da kongen derved let impliceredes »udi nogen fremmed krig« uden at have den nødvendige sikkerhed i forbundets »af saa mange partier tilsammen bragte assistance«.

Betænkningen er medunderskrevet af Hannibal Sehested; derimod mangle Rantzaus navn, idet greven paa dette tidspunkt var i Hertugdømmerne. Rantzau havde allerede i maj henvendt sig til Goës, i anledning af meddelelser om, at Gottorp, med svensk støtte, søgte optagelse i forbundet. Den danske konge var da kommet paa den tanke, at han maaske som hertug af Holsten burde gøre det samme. Goës fik det indtryk, at Rantzau stod køligt over for planen, og var tilbøjelig til at se hans svigersøn vicesatholder Frederik Ahlefeldt som dens »autor«. Ahlefeldt overvejede nemlig, i lighed med sine standsfæller indenfor Hertugdømmernes ridderskab, alle midler til at befri sine godser fra fremtidige krigsulykker. Den kejserlige gesandt fraraadede bestemt kongen at tage et saadant skridt, »især fordi han herigenem endelig ogsaa vilde træde i alliance med Sverige«. Rantzau gjorde ingen indvendinger og tør da utvivlsomt anses for en modstander af planen;

men der er næppe heller grund til at tro, at statskollegiets andre medlemmer har været ivrige for den. Betænkningens argumentation var jo nemlig fra ethvert synspunkt set yderst forstandig. Og hvad der maatte være det afgørende, nogen stormagtsgaranti for bevarelsen af Danmark-Norges integritet gav en indtræden i det tyske fyrsteforbund ikke. Danmark vilde herved blot slutte sig til de under Frankrigs og Sveriges ægide forenede stater i Tyskland uden til gengæld at opnaa nogen betydende fordel af nogen af disse to stater.

Endnu mindre end paa alliancerne med kejseren og Brandenburg kunde Danmark bygge en ny ydrepolitisk orientering paa alliancen med Polen. Polen var som stat betragtet et knækket rør, et rige, som allerede nu befandt sig i den lange døds-kamp, som noget mere end et aarhundrede senere afsluttedes med dets deling mellem nabostaterne. Den afsluttede krig med Sverige efterlod et hærgtet land, som yderligere medtoges af de fortsatte kampe med Rusland, af kosakoprør og af den indre strid mellem fejdende adelskonføderationer. Den sidste indehaver af den svage polske kongemagt af huset Vasa, Johan Kasimir, var en ældet og syg mand. Hans dronning, den franske Louise-Marie de Gonzaga (af huset Nevers-Mantova) arbejdede paa endnu i hans levetid at faa en fransk prins, som skulde ægte en af hendes niecer, valgt til polsk konge. Mazarin og hans efterfølger som den franske udenrigspolitikens leder, Lionne, greb den tanke om at oprette et fransk dynasti i Polen, som havde været fremme og et kort øjeblik var blevet virkeliggjort i 16. aarhundrede; men hertugen af Enghien's og senere hans fader prinsen af Condé's kandidatur, til hvis gennemførelse Frankrig søgte Sveriges eventuelle vaabenhjælp, mødte modstand baade hos Østrig, der opstillede en ærkehertug som kandidat, og hos de polske magnater, som i deres indgroede frygt for en stærkere kongemagt paa rigsdagen i foråret 1662 afslog at udpege en tronarving. Den polske tronkandidatur vedblev at være et fremtrædende spørgsmaal i de følgende aars europæiske politik. Der kom ogsaa det tidspunkt, da det danske kongehus ved at støtte hertug Johan Frederik af Braunschweigs planer om den polske trone fik en mere direkte interesse i dets løsning. Men bortset herfra og fra forsøget i 1670'erne paa at faa Frederik III.s søn prins Jørgen valgt til konge i Polen var dette indtil aarhundredets slutning et land, med hvilket en alliance for Danmark frembød større farer end fordele.

Det samme gjaldt Rusland. Skønt dette først i juni 1661 sluttede fred med Sverige og trods freden vedblev at staa i et spændt forhold til dette rige, blev det aldrig til alvor med det forbund, som tsar Alexei Feodorovitsj i efteråret 1660 – hans gesandter havde audiens hos kongen dagen efter, at de to borgerlige stænder havde tilbudt denne arveriget – foreslog Frede-

rik III. En ny krig med Sverige var paa dette tidspunkt en umulighed for Danmark. Først naar en saadan opstod enten ved et svensk angreb eller næret af dansk revanchelyst, blev en tilnærmelse til den fjerne, formløse magt i Østen et aktuelt spørgsmaal for dansk politik. Indtil da maatte de to statters indbyrdes forhold underordne sig andre og i øjeblikket vigtigere sider af denne. En saadan side kom den engelske Østersøpolitik til at frembyde.

Cromwell's nordiske politik havde været nærmest svenskorienteret, og den danske regering havde efter hans død forgæves søgt at paavirke England til større imødekommenhed, hvad angaar udførelsen af Haagkoncertens bestemmelser. Karl II.s restauration aabnede her mulighed for et systemskifte, og man havde fra dansk side allerede paa et tidligt tidspunkt tanker om at udnytte denne mulighed.

Det var i efteraaret 1659 og foraaet 1660 paatænkt at sende en ny dansk ambassadør til London. Der var tale om grev Rantzau, senere om hans svigersøn, Hertugdømmernes vicestatholder Frederik Ahlefeldt, der dog 3. april fra Hamburg skrev til en unævnt adressat – muligvis den daværende danske gesandt i England H. V. Rosenvinge – at situationen laa saa usikkert, at han ikke vidste, hvilken beslutning kongen vilde tage. Men han var enig med adressaten i, at Englands venskab, selv om der ikke var udsigt til hjælp i øjeblikket, var saa nødvendigt for Danmark, at man burde søge det for enhver pris. »Vi har desuden fundet saa liden bestandighed, troskab og handlekraft hos vore venner i den sidste krig, at deres støtte i fremtiden kan regnes temmelig tvivlsom, og omvendt saa megen kraft hos vore fjender, især England, at deres venskab eller had altid bør være af stor vægt for os«. I Ahlefeldts ord laa tanken om en diplomatisk kursændring med hovedvægten lagt paa en dansk tilnærmelse til England.

Da han skrev dem, var der allerede indledt forhandlinger mellem den engelske hærs leder general Monck og den landflygtige Stuartkonge, der efter Moncks raad i begyndelsen af april flyttede sin residens fra det spanske Bryssel til det Oranieslægten tilhørende Breda. Her udstedte han sin berømte erklæring til det engelske folk, hos hvilket ønsket om kongedømmets genoprettelse stadig vandt frem. Det 25. april sammentraadte Convention Parliament gav dette ønske udtryk, og 8. maj proklameredes Karl II. i London som Storbritanniens konge. Blandt de mange gratulanter, som opvartede kongen paa hans hjemrejse til sit rige, var ogsaa de danske gesandter i Haag rigsraad Otte Krag og hans kollega Godske von Buchwald. Under deres audiens i Mauritshuis 15. maj mindedes Karl II. Christian IV.s venskab for hans afdøde fader og lovede at give Frederik III. beviser

paa sit venskab; da han 23. maj indskibede sig til England, udtalte han atter sin sympati og sin interesse for Danmark. I samme aand lød allerede 10. maj hans ord til de hollandske staters deputerede i de »particuliere discoursen«, han havde med disse. Han erklærede sig rede til i Norden at optræde til fordel for den danske konge, baade fordi Englands interesser fordrede det, og fordi han havde medlidenhed med Frederik III., der nu led under et lignende tryk, som han selv havde oplevet. Og da han den 15., strax efter sin ankomst til Haag, gav Generalstaterne audiens, udtalte han, at han gerne vilde samvirke med dem for at skaffe Danmark hjælp, en beslutning han fastholdt i sine private samtaler med De Witt trods den franske gesandt De Thou's modargumenter i svensk interesse. Hans hovedraadgivere, lordkansler Edward Hyde og jarlen af Ormonde, gav ogsaa overfor Krag udtryk for sympati med Danmark og for en fremtidig ændring af Englands holdning i det nordiske spørgsmaal, men – tilføjede Ormonde – nogen øjeblikkelig hjælp kunde næppe ydes. Det sidste lagde De Witt, bl. a. med henvisning til samtaler med Hyde, i sine samtaler med de danske gesandter stærkt eftertryk paa; parlamentet vilde næppe begynde en angrebskrig mod Sverige, og Danmark havde ingen anden udvej end snarlig fred. Men efter denne tegnede sig for hans blik et fast forbund mellem begge sømagter og Danmark, og han raadede den danske konge til ved gesandter i London at virke for at drage England bort fra Sverige.

21. februar 1660 havde Frederik III. udfærdiget ny bestalling for sin mangeaarige resident i London, den hollandskfødte Simon de Petkum, der siden juni 1659 havde haft hjemlov. I den samtidige instrux for Petkum fik denne ordre til at anmode om den engelske regerings støtte til en »ræsonnabel, sikker fred«, som gav Danmark Skaane tilbage. Han skulde med henvisning til Sveriges stræben efter »das absolutum Dominium Maris Baltici« betone, at freden i Norden uden en saadan tilbagegivelse »ikke kunde blive varig, da Sverige fra Skaane altid kunde overrumple København – til største fare for kommercierne og dermed for England selv«. Efter at Petkum i maj var ankommet til London, hvor samtidig Rosenvinge trods sin hjemkaldelse (marts 1660) forlængede sit ophold til oktober, blev han stillet overfor Karl II.s restauration. Han opvartede i begyndelsen af juni sammen med Rosenvinge baade Hyde og kongen, hvem han overrakte en lykønskningsskrivelse fra Frederik III., og bebudede den snarlige ankomst af en dansk ambassadør. Han ansøgte om engelsk hjælp i henhold til sin instrux, stillede Hyde »quelque secours reel« i udsigt og erklærede, at Sidney og Honywood ikke mere besad nogen fuldmagt som mediatorer, og at hans konge hverken agtede at give dem ordrer eller penge. Karl II. gentog sine forsikringer om venskab for Frederik III., og sagde, at det vilde

gøre ham ondt, hvis freden allerede var sluttet. Kort efter sendte han Cromwell's resident i Haag George Downing, som strax havde stillet sig til den ny regerings tjeneste, til Rosenvinge for at erfare, hvorledes han bedst kunde hjælpe Danmark. Rosenvinge nævnte baade krigsskibe, tropper og penge. Petkum mente, at et saadant krav vilde virke skræmmende paa England, og da strax efter meddelelsen om Københavnfreden naaede London, faldt det ogsaa bort af sig selv.

En ting fremgaar imidlertid af den ny engelske konge og hans kanslers udtalelser, nemlig at deres grundindstilling overfor de nordiske stater var en anden end Cromwell's. For en stor del hang dette sammen med de stuartske traditioner og slægtsbaandet mellem det engelske og det danske dynasti og med kongens og hans trofastes harme over tilnærmelsen mellem Sverige og den afdøde usurpator, men ogsaa Karl II.s taknemlighed for det venskab, som Christian IV. og Frederik III. havde vist hans fader og ham, saa længe situationen tillod det, maa tages med i betragtning. Karl II. Stuart er en af den nyere europæiske histories mest omtvistede personligheder. Den lange magre sportstrænedede mand med de kloge mørke øjne og det indolent-ironiske smil under den smalle sorte moustache har virket forvirrende baade paa sin samtid og eftertid. At han, ætlingen af Henrik IV., Maria Stuart og de danske Oldenborgere, stod i forhold til saa mange forskellige kvinder og efterlod saa mange illegitime børn, havde den første lettere ved at tilgive ham end den sidste. Til gengæld er nutiden tilbøjelig til at se mildere paa hans skepticisme i konfessionel henseende end hans egen tid og den nærmeste eftertid, der havde svært ved at anse en mand for hæderlig, som ikke tog fast stæde i en af de kirkelige baase, og er heller ikke villig til uden videre at underskrive Whiggernes fordømmelse af hans monarkisk-absolutistiske stræben. Naar han fra baade Whig- og Toryside er skildret som doven og principløs, er det en kendsgerning, at han altid gerne hengav sig til de livsnydelser, som stemte med hans naturel, og ikke kan kaldes nogen energisk administrator; men det er ogsaa en kendsgerning, at han med stadig vaagen interesse fulgte og stræbte at blive den ledende i engelsk ydrepolitik, og at han konsekvent sigtede mod en udvidelse af sin kongemagt, og at hans interesse for den engelske flaade og dens udvikling forblev usvækket. Det staar ogsaa fast, at hvilke svingninger den kongelige ydrepolitik end kom til at vise, saa forsømte den aldrig hensynet til rigets kommercielle interesser. Naar værdien af Englands export og import steg fra $7\frac{3}{4}$ mill. £ i 1662-63 til $11\frac{1}{2}$ mill. i 1688, og naar baade handelsflaaden og nationalformuen synes at være fordoblet i samme tidsrum, var en vigtig aarsag hertil vel, at borgerkrigenes ophør skabte ny udfoldelsesmuligheder for nationens kapitaler og erhvervsenergi; men Karl

II.s indre- og ydrepolitik var altid indstillet paa at fremme disse muligheder. Det er endvidere rigtigt, naar det er sagt, at »the merry monarch« besad en rodfæstet familiefølelse, og at han sjældent – og da kun under den foreliggende politiske situations pres – glemte de tjenester, som var vist ham og hans hus. Han var paa grund af sin livsførelse og sin aabent udtalte skepsis over for renheden af menneskers motiver ikke egnet til at give sit hof værdighed og højhed, og han bevarede altid meget af det vagabondpræg, som en ublid skæbne havde givet ham, den gang han, som Hannibal Sehested skrev, »søgte gløderne under asken«; men det bør skrives paa hans kreditside, at han var tolerant ogsaa overfor modstandere – en undtagelse dannede alene de, som havde haft del i faderens henrettelse –, og at han i personlig omfang viste en vindende elskværdighed, selvom hans taletrang og lyst til at turnere kyniske vittigheder i længden irriterede mange. Ingen samtidig konge i Europa var saa let at faa i tale som Karl II., ingens stemme lyder hyppigere i fremmede gesandters indberetninger.

I meget bestemtes Karl II.s holdning og virksomhed baade udadtil og indadtil ved de vanskeligheder, som var forbundet med at være konge over det 17. aarhundredes englændere, skotter og irer med deres skarpe politiske, religiøse og nationale delingslinier, og ved de skranker, som den i 1660–61 skabte forfatnings- og forvaltningsordning satte for udøvelsen af den kongelige myndighed. England skulde fremtidig styres af konge og parlament, og det sidste søgte en garanti for sin magt ved kun at tilstaa kongen 1,2 mill. £ p. a. til alle de ordinære regeringsudgifter. Da Cromwell efterlod en betydelig statsgæld, og statsindtægten i praxis indtil 1667 ikke oversteg 740.000 £ p. a., var følgen et voxende deficit, i hvilket Karl II.s gaver til maitresser, venner og fornøjelser kun havde ringe andel. En større staaende hær, som protektoren havde haft det, var en umulighed – Karl II. havde kun sin livgarde og Monck's regiment –, og flaaen kæmpede stadig med pengenød. 1667 havde flaaen, trods de ekstraordinære parlamentsbevillinger til krigen mod Nederland, en gæld paa 1 mill. £, og 1670 var det samlede deficit henved 3 mill. £. Den »Dovertraktat«, hvorved Karl II. det sidstnævnte aar sluttede en offensiv alliance med Frankrig mod Nederland mod store franske subsidier, maa ses paa baggrund af dette tal. Dovertraktaten indledede den politik, som gjorde den engelske konge til sin franske broders »pensionary«; men denne politik kom ikke paa noget afgørende punkt til at staa i modstrid med de engelske interesser, som befolkningens flertal den gang ansaa for de mest vitale, de kommercielle, og det er Karl II.s tid, som mere end nogen anden har lagt grunden til Englands senere maritime og merkantile forrangsstilling i Europa.

Den merkantile tendens i ydrepolitiken havde ganske vist gjort sig stærkt

gældende allerede under Cromwell, men den ny regering tog her protektoratets politik i arv. Dette var simpelthen en nødvendighed, hvis den skulde vinde og fastholde Londons Citykøbmænd, de store kompagnier og de andre handelskredse i landet for sig, og det er bl. a. et udtryk herfor, naar flere af Cromwelltidens statsmænd – »presbyterianerne«, som Petkum kalder dem –, gik over i det ny Privy Council og i administrationen. Et andet udtryk for kontinuitetens bevarelse i ydrepolitikken er den omstændighed, at regeringen indhentede betænkninger fra flere af den gamle tids fremstaaende mænd som statssekretær John Thurloe og gesandten i Norden 1657–58 Sir Philip Meadowe. Særligt betydningsfulde er Thurloe's betænkninger, som tilraadete venskab med Frankrig, Brandenburg og de nordiske stater. Herved kunde Frankrig skilles fra Nederland og faren for den fransk-hollandske deling af de Spanske Nederlande, hvorom der førtes forhandlinger i Haag, afværages. Hvad Nederland angik, burde det holdes nede »either by fair means or force«, og Englands handel og toldintrader sikres og øges. M. h. t. Norden betonede Thurloe, at det ikke havde været Cromwell's mening, at Sverige burde beherske hele Østersøhandelen, hvori England var saa stærkt interesseret. Et hovedsynspunkt for ham havde været at hindre den kejserlig-polsk-brandenburgske liga i at vinde magt ved Østersøen, og grundlaget for hans politik var, at hverken Sverige eller Danmark maatte ruineres. Han mente, i lighed med de franske statsmænd, at det var heldigst for de to store vesteuropæiske rigers interesser, at Sundet og Sundprovinserne forblev paa danske hænder; men faren var, at Nederlænderne vilde gøre sig til herre over Sundet og drage Danmark »into an absolute dependence upon them«. Som forholdet laa efter freden, maatte maalet blive at faa den danske konge »induced to a conjunction with Sweden and to favour its designs, the others, England and France, becoming the sponsors of the peace and amity between them«. Ved at knytte Danmark til England vilde man befri det for afhængigheden af Nederland. Kurfyrsten af Brandenburg burde ogsaa drages ind i den nordiske liga og Sverige udsones med Polen, som var Englands gamle allierede, og med hvilket fortsat venskab var heldigt af hensyn til handelen paa Danzig og Vestpreussen. »England, France, Sweden, Denmark and Brandenburgh being thus allied together upon their common interests, this was thought the best way that these affairs could be put into a reference to the interest of England . . .«

Altsaa ikke England og Danmark *kontra* Sverige, men England og Danmark og Sverige. Det svarede ikke helt til de stemninger, som Karl II. og Hyde havde givet luft i Breda, Haag og London umiddelbart før og efter restaurationen. Men tanken blev inden længe grundlaget for Englands nor-

diske politik. Den blev det, som vi skal se, ogsaa for Frankrigs, saaledes dog at dette riges navn indsattes foran eller i stedet for Englands. En svensk-dansk alliance havde aldrig dannet en fremtrædende artikel i Generalstaternes politiske katekismus; de havde vundet deres politiske magtstilling i Norden frem for alt i kraft af de nordiske rigers indbyrdes tvist. Naar tanken nu optoges af baade England og Frankrig, var en aarsag for begges vedkommende ønsket om at udvide deres egen Østersø- og Norgeshandel paa Nederlændernes bekostning; men det spillede tillige og især for Frankrig en rolle, at de to rigers indbyrdes kampstilling stærkt forringede værdien af en alliance med den ene af dem. Frankrig tænkte her, nu som før, fortrinsvis paa Sverige; ogsaa for England kom efterhaanden, som i Cromwelltiden, Sverige til at staa som den mest værdifulde allierede. Men hovedformaalet blev at vinde dem begge.

En moderne engelsk historiker har karakteriseret Cromwell's og Karl II.s tid som »that middle tract of doubt which separates the anti-Habsburg leagues of Elizabeth or Richelieu from the anti-French coalitions of William III«. Den habsburgske magt var i nedgang, Frankrigs i opgang, og de baand af religiøs og politisk natur, som tidligere havde forenet Habsburgs fjender, var i stærk opløsning. Nederland havde sluttet fred med Spanien og havde kæmpet med England om det herredømme paa havene, hvis fremtid endnu ikke var endelig afgjort. Danmark havde modarbejdet Sverige i Tyskland og havde senere forenet sig med den katolske kejser, det katolske Polen og det protestantiske Brandenburg i kampen mod naboriget. Frankrig og England var i Cromwell's tid gaaet sammen med Spanien, men Frankrig var i lige saa høj grad en fjende af, at England havde besiddelser paa fastlandet – som de i 1658 erobrede spansk-nederlandske kystbyer Duinkerken og Mardijk –, og af et engelsk »dominium maris«, som England frygtede en spansk expansion i de Spanske Nederlande, som kunde medføre, at Antwerpen, Londons gamle rival, atter blomstrede op. Og skønt Johan de Witt saa en hovedgaranti for De forenede Nederlandes og deres handels fremtidige sikkerhed i en fast alliance med Frankrig, var han mindst lige saa bange som Englænderne for en fransk erhvervelse af de sydlige Nederlande og for en genoplivelse af deres søhandel, den som Generalstaterne 1648 havde søgt at sætte en bom for ved bestemmelsen om Scheldes spærring. »Gallos amicos, non vicinos habeas«, var en gammel hovedmaxime i hollandsk statskunst.

Hvis man spurgte en gennemsnitsenglænder ved 1660 om, hvilken fremmed nation han satte mest pris paa, vilde han sandsynligvis svare: Spanien. Den berømte dagbogsskriver Samuel Pepys, der var særdeles vel underrettet om stemningerne baade i Londons borgerverden og indenfor

administrationen, skrev i anledning af et meget omtalt sammenstød mellem den spanske og den franske gesandt i London i september 1661: »And indeed we do naturally all love the Spanish and hate the French«. Det var jo lidt anderledes, end man følte og sagde i den store Armadas dage, og det er bl. a. udtryk for, i hvor høj grad de religiøse modsætninger nu i ydrepolitikken havde mistet deres brod, og hvor stærkt handelshensyn gjorde sig gældende. Englands købmænd ønskede fred med Spanien for at genvinde det spanske marked for deres klædeexport og drive Hollænderne ud af den position i handelen paa Spanien og dets kolonier, som det siden 1648-freden og under de indre engelske uroligheder havde vundet. Naar det alligevel kun kom til en vaabenstilstand (juli 1660), var hovedaarsagen Englands modstand mod at tilbagegive Duinkerken og det 1655 erobrede Jamaica og dets venskab med Portugal, der fra 1640 forsvarede sin uafhængighed mod Spanien og 1654 ved en traktat havde givet engelske undersatter handelsfrihed i alle sine besiddelser efter tidligere at have støttet baade Karl I. og II. med penge. Strax efter restaurationen befæstedes dette venskab yderligere, og i oktober 1660 aftaltes et ægteskab mellem Karl II. og den portugisiske infanta Catharina, som i maj 1661, efter nogen modstand fra hoffets spanskvenlige fløj og fra Nederland, som havde krig med Portugal, blev endeligt besluttet. Englands gevinst var Tanger, Bombay, udvidede handelsprivilegier og en sum penge, Portugals især engelske troppe-sendinger i krigen mod Spanien.

Den nærmere tilslutning til Portugal ledsagedes af en entente med Frankrig, mod hvilken stat Karl II., støttet af en stærk folkestemning, oprindelig havde næret saa ublide følelser paa grund af forbundet mellem Mazarin og Cromwell, at han havde nægtet at modtage de ny kreditiver, som sendtes dets gesandt. Modsætningsforholdet til Nederland og Spanien tillod dog ikke at opretholde denne holdning, som tillige medførte en fjernelse fra Frankrigs protegé Portugal og maaske kunde vanskeliggøre en modus vivendi med Sverige, til skade for baade den indiske handel og Østersøhandelen. Hertil kom det habsburgske Europas svaghed, som øgedes ved et køligt forhold mellem husets østrigske og dets spanske linje, og kejserens krig med Tyrkiet, til hvilket England for sin Levantehandel skyld maatte søge et venskabeligt forhold opretholdt. For en fransk-engelsk intim forstaaelse virkede ivrigt Karl II.s i Frankrig levende moder, enkedronning Henriette Marie, Henrik IV.s datter, og hendes omgivelser, ikke mindst hendes unge datter Henriette, som allerede august 1660 blev lovet Ludvig XIV.s broder, hertugen af Orléans, til ægte. Kort efter kom en pragtfuld fransk gratulationsambassade til England; marts 1661 fejredes Orléans-brylluppet, og samtidig sendte den franske finansminister Fouquet en agent til London

med løfte om pengehjælp til Portugal og fransk-engelsk samarbejde ved de traktater, som Generalstaterne paa denne tid forhandlede om i begge lande. De franske betalinger til Portugal paafulgte ogsaa fra februar 1662, omend ikke helt i det lovede omfang, og da den franske gesandt D'Estrades vistnok i juli 1661 fremdrog spørgsmaalet om et fransk køb af Duinkerken, gav det anledning til forhandlinger, som oktober 1662 afsluttedes med en salgs-traktat. England fik 5 mill. livres og løfte om kvarter i Picardiet for kongens broder Jacobs, hertugen af Yorks, irske regiment i tilfælde af indre engelske uroligheder – for saadanne frygtede man stadig, skønt landet som helhed var roligt nok, og nogle optøjer, som i januar 1661 havde fundet sted i London, kun skyldtes et faatal af religiøse fanatikere. Salget vakte harme hos George Downing, som erklærede en kontinental befæstet by i engelsk eje nødvendig for rigets magtstilling, og hos det brede folk, som saa en national ydmygelse deri. For det talte de store udgifter, som byens forsvær nødvendiggjorde, og det velkomne tilskud til de engelske finanser, som købesummen bragte, og den uvilje, som Englands besiddelse af den vakte paa baade fransk og spansk side; dets hovedtalsmand var Hyde, nu adlet som Lord Clarendon, for hvem, foruden finansmomentet, ønsket om en fransk støtte overfor indre uroligheder var bestemmende. Det blev i den følgende tid en hovedstreng i hans politik at bevare venskabet med Frankrig, selvom de fra marts 1661 førte forhandlinger om en fransk-engelsk »nærmere union« ikke førte til noget positivt resultat, og begge konger kort efter Duinkerken-traktaten gav udtryk for indbyrdes mistillid.

Hovedkilden til denne mistillid var forholdet til Nederland.

Under Karl II.s ophold i Breda og Haag havde baade han og de hollandske statsmænd talt varme ord om en alliance, som skulde rydde de gamle stridspunkter af vejen, og i efteraaret 1660 sendte Generalstaterne ambassader til baade London og Paris – den sidste ledet af van Beuningen – for at afslutte handels- og alliancetraktater, som frem i tiden kunde betrygge Nederland og dets storhandel. Det viste sig dog for Englands vedkommende snart, at modsætningerne var uforligelige. Mindst betød de nederlandske regentkredsers frygt for, at den engelske konge skulde støtte sin 10-aarige søstersøn Prins Vilhelm af Oraniens interesser og det monarkiske Oranierpartis intriger; Karl II. var i denne sag meget reserveret, langt mere end det stemte med hans medformynder kurfyrst Frederik Vilhelms og Oraniernes ønsker. Afgørende var den vidt forgrenede økonomiske modsætning og rivalitet mellem de to stater og folk, og det blev snart aabenbart, at den af Nederlænderne ønskede defensivalliance var en umulighed. Det var merkantilismens handelskrigsprincip, som de engelske statsmænd, i tilslutning til Thurloe's betænkninger og med handelskompagnerne bag sig,

fylkede sig om overfor den nation, som i de foregaaende aaringer havde samlet det meste af verdenshandelen i sine driftige og kyndige hænder. Bestemt afvistes det hollandske krav om handels- og toldlighed med indfødte, og september 1660 fornyedes Cromwell's navigationsakt af 1651 i skærpet form. Dens formaal var, som dens forgængers, at rette et drøbende stød mod den nederlandske fragtfart mellem de europæiske lande og de engelske kolonier og England og derved bringe den engelske egenskibs fart i vejret. Og hvad enten dens bestemmelser bidrog til at fremme dette formaal eller ikke, saa er det sikkert, at man satte de største forhaabninger til den i England og rettede skarpe klager mod den fra nederlandsk side. Den var aarsag til, at Hollands Stater afviste en ansøgning fra Karl II. om et stort pengelaan, og Downing skrev hjem, at Hollænderne gerne gav nogle millioner for dens ophævelse, »it being of all things in the world the greatest thorne in their side«. Samme aar fulgte et forbud mod udførsel af engelsk raauld, og der oprettedes et Council of Trade – et »kommercekollegium« – med bl. a. Clarendon, Monck, adlet som hertug af Albemarle, og Downing som medlemmer, hvis hovedformaal skulde være den engelske handels fremme, især, hed det, i de spanske lande og i Østersøen. Over det store nederlandske sildefiskeri langs Storbritanniens østkyst fra Shetlandsøerne til Yarmouth, grundlaget for den nederlandske export af saltsild til Østersølandene, Spanien og Frankrig, havde Englænderne klaget siden Sir Walter Raleigh's tid, og deres regering havde søgt at komme det til livs ved begrænsning af fiskeriarealet og paalæg af licensydelse, støttende sig paa Selden's paavising (Mare Clausum 1635) af Englands suverænitet over »the narrow seas«. Der fremlagdes i Underhuset, støttet bl. a. af Downing, et lovforslag til fremme af det engelske egetfiskeri, som forbød fremmede at fiske indenfor 10 miles' afstand fra de engelske kyster. Regeringen fik vel bill'en standset før dens behandling i Overhuset ved at opløse Conventionparlamentet (december 1660), da dens vedtagelse vilde umuliggøre al videre forhandling med Generalstaterne; men de følelser, som havde dikteret den, døde ikke, og i december 1663 betegnede Council of Trade i en betænkning en krig med Nederland som en nødvendig forudsætning for de engelske fiskeriers genoplivelse.

Knyttet til spørgsmaalet om »de engelske farvandes« udstrækning var den gamle strid om nederlandske skibes og flaadere salutpligt overfor engelske i disse farvande. Mere reel betydning end dette honnørspørgsmaal havde Englands krav om visitationsret overfor nederlandske skibe, som førte kontrebandevarer til Spanien og andre med England i krig værende lande. Nederlænderne bestred under den berømte devise »frit skib, fri ladning« visitationsretten og krævede kontrebandebegrebet indskrænket til kun

at gælde ammunition og vaaben, ikke penge og levedsmidler, hvad den engelske regering nu, som i Cromwell's tid, bestemt modsatte sig. En særlig gruppe dannede tvisterne om handelen i de fjerne verdensdele. Her var det England, som overfor Nederlænderne, der i de fleste tilfælde – i Vestindien, Afrika og Ostindien – var »*beati possidentes*«, hævdede retten til fri handel ogsaa med indfødte fyrster, som var de nederlandske kompagniers fjender, og med pladser, som blokeredes af disses skibe og tropper. Gamle blodplettede minder fra de to ostindiske kompagniers fortid gravedes op igen, og Englands liste over erstatningskrav for nederlandske overgreb mødtes med en tilsvarende liste fra nederlandsk hold.

Den hidsigste talsmand for de engelske kompagniers fordringer og sjælen i hele den aggressive engelske handelspolitik var Storbritanniens resident i Haag Sir George Downing. Skønt Downing, der som dreng var fulgt med sine forældre til Ny-England, hvor han studerede ved det spæde Harvard-universitet, og saaledes med en vis ret kan kaldes den første Amerikaner, som har indskrevet sit navn i europæisk historie, senere blev feltpræst i Cromwell's armé og medlem af parlamentet og sluttelig protektorens gesandt i Haag, senere ydede et fortrinligt arbejde i det engelske finansministerium og i de forskellige handels- og kolonikomiteer, var han ikke af saadanne intellektuelle dimensioner, at han kan sidestilles med Colbert i Frankrig, selv om ogsaa denne, som Downing, havde sin store del af tidens økonomiske fordomme og fejltagelser. Han kunde ogsaa ved sin hensynsløse hævdelser af sin konges og sin egen værdighed i etikettespørgsmaal og den ordrige og aggressive form, hvori han i memoriale efter memoriale slyngede Generalstaterne de engelske klager og krav i ansigtet, fremtræde som »*un assez désagréable personnage*« (den franske diplomat Comminges' ord om ham, og Comminges var ikke ene i sin dom). Hans landsmand Pepys, som i øvrigt var royalistisk nok efter 1660, og ikke var alt for let at chokere, tillod sig endog i anledning af Downing's tilfangetagelse af tre i Delft skjulte »kongemordere«, blandt hvilke hans egen tidligere regimentschef fra »jernsidernes« dage, at kalde ham »*a perfidious rogue*«. Og han var en mand, som i sin offentlige virksomhed samlede sig en stor formue, bl. a. de ejendomme i nærheden af Whitehall, som gav navn til »Downing Street«. Han kan desuden for saa vidt betegnes som en daarlig diplomat, som han ikke troede paa – og ikke ønskede –, at De Witt og hans regering vilde lade det komme til den krig, som han ved sin udæskende optræden bidrog saa stærkt til at fremkalde. Han var ikke blind for, at samvirken med Generalstaterne var nødvendig for at redde de Spanske Nederlande fra Frankrig, og at det var i Englands interesse, at dette skete. Men hans herskende lidenskab var ønsket om at gøre England til verdens førende handelsnation,

og han virkede baade ude og hjemme til fremme af dette ønske med en kraftudfoldelse og et ivrigt studium af alle de veje, som kunde føre til maalet, som trods alle mandens mangler aftvinger beundring. Uden sympati med privilegerede kompagnier og monopoler, som blot avlede slendrian og høje priser, ivrede han for skabelsen af hensigtsmæssige og billigt sejlene engelske fragtskibe, som Nederlænderne havde dem, beskyttede af orlogskonvojer, for indkaldelse af erfarne hollandske fiskere til Yarmouth, for forbud mod irsk vedexport til Holland, for oprettelse af linned- og porcelænmanufaktur og for udvidelse af Englands søhandel ikke blot i konkurrence med Nederland, men ogsaa med Frankrig, ikke blot i den spanske verden, men ogsaa i Østersøen og Norge. I en skrivelse til statssekretær Henry Bennet (Lord Arlington) fra december 1663 sammenligner han en regerings virken til fremme af handelens væxt med den virksomhed, som en gartner udfolder for at faa sine urter og træer til at gro, og søger, uden nøjere historisk redegørelse, aarsagen til den nederlandske storhandels opstaaen deri, at den nederlandske regering omkring det sidste aarhundredskifte begyndte at lægge vind paa kommercierne. »And I doe evidently see in all my experience here, that it is not the people putts on the Governours, but the Governours by prudent orders and contrivances putt on the people to all manner of trade; neither am I at all of opinion, that a Commonwealth Government is fitter for trade than a Monarchy. But be the Government what it will, trade may be had, if they give themselves to encourage it; but it is not to be had, nor by one good Act, but to be pursued from step to step«. Downing er en af de mest renlivede merkantilister blandt det 17. aarhundredes statsmænd, en talsmand for tilsvarende teorier, som Hannibal Sehested udtalte i 1640'erne og Peter Dreier i 1660'erne, og som netop nu i Frankrig fik sin store repræsentant i Colbert. De citerede ord knytter sig til en længere udvikling af Østersø- og Norgeshandelens betydning og vilkaar, hvortil der senere skal vendes tilbage.

I august 1661 fik de nederlandske gesandter i London ordre til at vende hjem, hvis den engelske regering ikke stillede sig mere imødekommende i stridsspørgsmaalene. I begyndelsen af 1662 var der i Karl II.s Council tale om udstedelse af kaperbreve mod nederlandske skibe; hvad dog den fredsvenlige kansler modsatte sig. Først i september 1662 naaede man til afslutningen af en traktat, som dog paa alle hovedpunkter gik uden om vanskelighederne. Hverken den engelske regerings flertal med kongen og Clarendon i spidsen eller Generalstaterne ønskede et brud. Men luften var svanger med ny tvister, og den engelsk-nederlandske alliance, som De Witt havde haabet paa, efter at det stuartske kongedømme var genoprettet, var skudt ud i en uvis fremtid. Lidt over en maaned efter var det, at England

sluttede Duinkerken-traktaten med Frankrig; men heller ikke en intimere engelsk-fransk alliance syntes at have lovende udsigter. Clarendon havde haabet paa fransk støtte i forhandlingerne med Nederland og løfte om fransk hjælp i tilfælde af en krig med denne stat. Hans illusioner brødes ved den traktat, som van Beuningen i april 1662 sluttede med Frankrig, og som i flere henseender gik imod engelske interesser, især ved at give parterne gensidig garanti for deres frie fiskeret. 10-milelovsforslaget havde nemlig ogsaa vakt frygt hos de franske Nordsøfiskere, som desuden førte stadige klager over engelske overgreb. Men tillige begunstigede traktaten nederlandske undersaatter fremfor alle andre i franske havne, samtidig med, at den opretholdt den 1659 af finansminister Fouquet indførte afgift af 50 sous pr. ton af alle fremmede skibe, som vakte modstand baade paa engelsk og nederlandsk side. Denne afgift var et udtryk for, at ogsaa Frankrig nu var ved at udvikle en protektionistisk skibsfartspolitik; men samtidig var traktaten vidne om, at dette rige, i lighed med de nordiske stater, endnu ikke besad en saa stor national tonnage, at det kunde undvære den nederlandske fragtfart.

En lige saa stor rolle spillede dog Ludvig XIV.s ønske om ikke at drive Generalstaterne over i Spaniens arme, naar han begyndte sin kamp mod dette rige igen. Allerede nu kastede det spanske arvefølgespørgsmaal sin store slagskygge over Europas politik. Trods Pyrenærfredens afkald rejste den franske konge kravet om arveret for sin spanskfødte dronning, og alle indviede vidste, at han havde sit blik rettet mod de spanske Nederlande som i høj grad egnede til at forsyne Frankrig med mere »naturlige grænser«. De Witt og den franske gesandt i Haag Godeffroy d'Estrades førte forhandlinger om en deling eller en »kantonnering« af de belgiske lande, naar spørgsmaalet om deres skæbne ved kong Filip IV.s snart ventede død blev akut, men nogen enighed naaedes ikke. I England antydede Karl II. for at vinde Frankrigs støtte i fiskerisagen muligheden af engelsk hjælp i arvefølgesagen; men der var engelske statsmænd, som saa med større frygt paa en fremtidig fransk landudvidelse mod nord. Frankrigs stræben blev at vinde begge sømagter for neutralitet i denne sag og at skille dem begge fra Spanien. Et hovedproblem var, hvorledes det fransk-spanske spørgsmaal – hvori England til dels allerede var engageret ved sin troppehjælp til Portugal og Karl II.s i maj 1662 afsluttede ægteskab med den portugisiske infanta og ved striden om Jamaica – i tidens løb vilde paavirke staternes holdning i sin krydsning med de merkantile faktorer: den engelsk-nederlandske handelsmodsatning, der efterhaanden fik et sidestykke i en fremspirende interessekonflikt mellem Generalstaterne og Colberts økonomiske politik, Nederlændernes faktiske handelsovervægt i Spanien og dets

besiddelser og Englændernes ønske om her at gøre dem rangen stridig og den merkantile modsætning, som ogsaa traadte frem i forholdet mellem England og Frankrig. Forgæves førtes der i slutningen af 1664, da Colberts ny toldtarif fremkaldte klager baade i England og Holland, og de to sømagters stridigheder udenfor Europa nærmede sig en krise, forhandlinger om en engelsk-fransk handelstraktat. Frankrig fastholdt sin skibsafgift, England sit skibsfartsprotektionistiske toldsystem. Og samtidig foretog Ny-England-kolonisterne med irokesisk støtte raids ind over det franske Kanadas grænser, og sammenstød mellem franske og engelske undersaatte fandt sted i Vestindien, ved Gambia, i Marokko og i Levanten. Det er den stærkere fremtræden af de økonomiske motiver og modsætninger, som fra aarhundredets midte gør Europas internationale politik saa meget mere kompliceret end før, selv om samtidig de religiøse drivkræfter traadte stærkt i baggrunden.

I Englands forhold til de nordiske stater blev ogsaa den økonomiske faktor, hensynet til den britiske handel paa Østersøen og Norge, den dominerende, overfor hvilken Stuarternes slægtskab med Oldenborgerne og royalisternes nag til Sverige sank ned til kun at spille en andenhaands rolle.

Havde man fra dansk side haft haab om noget andet, viste resultatet af Frederik Ahlefeldts forhandlinger i London i efteraaret 1660 og begyndelsen af 1661 fejltagelsen heri.

Ahlefeldts første instrux er fra 30. maj 1660, kort efter at den danske konge havde faaet meddelelse om det engelske kongedømmes genoprettelse og tre dage efter Københavnfredens afslutning. Han skulde lykønske Karl II., men i øvrigt nøjes med at sondere det engelske hofs stemning m. h. t. en nærmere alliance; var den gunstig, skulde han bebude ankomsten af en dansk rigsraad som forhandler. Ahlefeldt var øjensynligt ikke tilfreds med det begrænsede opdrag, som betroedes ham, og udvirkede da ogsaa, støttet bl. a. af sekretær Erik Krag, fuldmagt til at slutte en alliance (20. juni) og en videregaaende instrux (5. juli), der tillod ham at foreslaa Karl II. et forsvarsforbund paa grundlag af den dansk-engelske traktat af 1621. Man forudsaa dog, at Englænderne vilde opstille større fordringer, hvad handelen angik, og gav derfor Ahlefeldt lov til her at følge Westminstertraktaten af 1654 og de ældre traktater af 1645 og 1646. Forsvarshjælpens størrelse overlodes hans eget skøn; dog vilde man gerne have løfte om en engelsk hjælp paa 8–10 orlogsskibe; efter Ahlefeldts ønske fastsatte dog en senere ordre 6000 md. fra engelsk og 4000 fra dansk side, saaledes at hver part kunde vælge en ækvivalent i skibe eller penge. Under forhandlingerne skulde han spille paa, at Cromwell's prosvenske politik havde en hovedskyld i de tab, Danmark havde lidt ved Københavnfreden.

I det sidste synspunkt gav den engelske konge, hos hvem Ahlefeldt 25. august havde sin første offentlige og to dage efter en privat audiens, den danske regering ret, og baade han og Hyde lovede overfor den svenske resident Friesendorff at holde spørgsmaalet om en engelsk garanti af Københavnsfreden hen. De fjernede ogsaa efter Ahlefeldts ønske nogle svensk-sindede »presbyterianere« fra den kommission, som udnævntes til at forhandle med ham. Men baade han og Petkum sporede snart, at Englændernes herskende synspunkt var det kommercielle, og at fremtrædende personer i den ny regering, bl. a. statssekretær Morice, en »presbyterianer«, som sammen med sin royalistkollega Nicholas havde det ydrepolitiske kancelliarbejde under sig, ud fra dette og andre motiver ønskede venskab med Sverige, hvis resident ogsaa støttedes fra fransk side. Hyde skjulte heller ikke, at en engelsk alliance med Danmark kunde indvikle hans konge i »fare og stor vidtløftighed«, uden at der kunde ventes stor hjælp af Danmark til gengæld. Men han betonedede dog samtidig, at kongen havde interesse af det dansk-norske riges bevarelse.

Ahlefeldt indsaa under sine forhandlinger, at man for at faa en forsvarsalliance i stand var nødt til at gaa lige saa vidt i handelsindrømmelser som i traktaten med Cromwell. De lange forhalinger af konferencerne med kommissærerne vakte hans misstemning. Han saa aarsagen dels i regeringens optagethed af det indre reorganisationsarbejde, dels og især i dens frygt for at støde Frankrig og Sverige, saa længe der ikke var sluttet fred med Spanien. Petkum pegede ogsaa paa, at en ordning af forholdet til Nederland var en nødvendighed for England, før det sluttede sig nærmere til dettes allierede Danmark. Fra begyndelsen af oktober gik forhandlingerne i over en maaned næsten helt i staa. Dette skabte en vis uro i København, som fandt udtryk i ordrer til Ahlefeldt af 7. og 9. november. Ud fra den paa Karl II.s og Hyde's udtalelser byggede overbevisning, at garantien for Københavnsfreden ikke eller kun efter modstand vilde blive tilstaaet Sverige, befalede man Ahlefeldt »pro forma« at ansøge om den for ikke at give Sverige nogen »ombrage«. Men viste afslutningen af en alliance sig umulig, skulde han alvorligt søge garantien gennemdrevet, da den i saa fald kunde give Danmark sikkerhed for engelsk hjælp »i fremtidige, uforhaabede tilfælde«.

Da disse ordrer udfærdigedes, havde statsforandringen i Danmark fundet sted, og Hannibal Sehested, manden, som sidste sommer i Stockholm havde talt om sin mulige diplomatiske rejse til London, var i øjeblikket regeringens mest betydende personlighed. Vi ved fra hans senere udtalelser til engelske statsmænd, at han, som forholdene laa, ikke ansaa en engelsk garanti for den nordiske fred for en ulykke. Det er, som om man i de

nævnte ordrer ser et saadant synspunkt krydset med den uvilje, som i hofkredse vedblev at herske mod garantien, og som havde sin inderste grund i fremtidshaabet om de tabte provinser genvinding. I øvrigt vakte statsændringen Karl II.s bifald – han gav, da han tilkendegav dette overfor Ahlefeldt, den danske konge det raad at benytte sin magt til at skabe en stærk flaaede, som var det sikreste værn for hans lande og riger og vilde gøre ham »konsiderabel« til alle sider – og synes at have bedret Danmarks position i England. Petkum benyttede lejligheden til overfor en forsamling af lorder at fremhæve fordelene ved en dansk prinsesse som Karl II.s brud og fandt efter sit sigende en del stemning for tanken, som ogsaa støttedes fra spansk side. Kongen havde imidlertid ogsaa blikket rettet mod enkedronning Hedvig Eleonora af Sverige, hvis fortrin ivrigt betonedes af den svenske rigsraad Bengt Skytte, som i uofficiel stilling opholdt sig i London og i breve til den svenske rigsdrost energisk gjorde sig til talsmand for en baade dynastisk og kommerciel-maritim alliance mellem Sverige og England; snart vandt det portugisiske ægteskab sejren over alle andre muligheder. Hvad Sverige angaar, skadedes dets stilling af den omstændighed, at Friesendorff havde været dets repræsentant hos Cromwell, at Karl Gustavs specialudsending til protektoren, den engelskfødte Fleetwood, var direkte forhadet af monarkisterne, og at formynderregeringen udsatte afsendelsen af en gratulationsambassade, til den til september indkaldte rigsdag i Stockholm var overstaaet og foreløbig indskrænkede sig til at lade Friesendorff virke for garantien, hvori man ønskede hertugen af Gottorp medoptaget. Friesendorff kunde vel berette, at gamle Cromwellianere indenfor den ny regering som Monck-Albemarle, admiral Montagu, nu udnævnt til jarl af Sandwich, Morice, Antony Ashley, den senere saa berømte jarl af Shaftesbury, og andre, ja, selv royalisten Ormonde var Sverige velsindede, og at kongen bifaldt hans paavisning af, at Danmark ved freden befriedes »fra udenlandske allieredes og især Hollændernes aag og byrde« og noterede hans redogørelse for Englands sande interesser i Norden op i sin »gedenckbuch«. Han fandt ogsaa londonske købmanskredse, med hvilke den af Karl Gustav til England sendte svensk-hollandske købmand van Eyck stod i forbindelse, rede til mod svenske toldprivilegier at aabne en betydelig exportfart til Sverige af salt, sild, specerier, vin osv. og at oprette en tjærestabel i London og engelske stabelpladser i Malmø eller Landskrona. Men Karl II. afviste længe – Friesendorff forstod: efter Ahlefeldts tilskyndelse – tanken om at stadfæste den garanti, som republikkens gesandter uden hans fuldmagt havde ydet, og da det i november kom til forhandlinger med kommissærer herom, gjorde disse en garanti betinget af en alliancetraktat, som bl. a. fastslog Englands suverænitet over de britiske farvande og fratog svenske

undersaat den begrænsede fiskeret ved engelske kyster, som tidligere var tilstaaet dem, og til hvis afslutning Friesendorff savnede fuldmagt.

De i november genoptagne dansk-engelske forhandlinger viste imidlertid betydelige modsætninger mellem, hvad Ahlefeldt var bemyndiget til at tilstaa, og hvad de engelske kommissærer fordrede. De vilde have forsvarshjælpen begrænset til en vis tid og gjort lige for begge parter, og de krævede britiske undersaaters frihed for Elbtold sikret ved en særlig artikel, mens Ahlefeldts instrux helst saa, at alle skibe og varer underkastedes denne told, saafremt kongen – der ønskede sin ret hertil fastslaaet – atter indførte den. Men tillige erfarede Ahlefeldt, at der ud over de ved ældre traktater tilstaaede var ny engelske fordringer af merkantil art under opsejling. Navigationsaktens fornyelse havde til at begynde med forskrækket ham og Petkum. De saa den som begyndelsen til en mod alle fremmede rettet toldprotektionisme, som vilde tilintetgøre, hvad der fandtes af dansk – det vil især sige: norsk – skibsfart paa England. Petkum ændrede dog senere sit syn paa akten og fandt den endog – som senere de norske borgere – fordelagtig for Danmark-Norge, hvis man kunde faa Englænderne til at yde de samme toldafgifter i Norge, som de betalte, før 1654-traktaten gav dem ligestilling med Nederlænderne. At faa de engelske toldbegunstigelser i Danmark-Norge reduceret viste sig dog at være et haabløst foretagende. Det lykkedes Ahlefeldt ved kongens indgriben at faa forskellige videregaaende krav, bl. a. om nedsættelse af Øresundstolden til 1 rosenobel pr. skib, som den var før Peder Oxes læstetolds indførelse i 1566, og om indsættelse i traktaten af britiske købmænds private pengefordringer paa den danske krone, standset i statsraadet; men paa de andre punkter maatte han vige. Dette gjaldt ogsaa Englændernes fastholden af deres mestbegunstigelsesret i forhold til alle andre fremmede nationer undtagen Sverige, til gengæld for hvilken han dog fik sikret dansk-norske samme ret i den engelske konges lande, Elbtolden og de engelske købmænds tidligere erhvervede ret til først at betale Sundtold ved deres tilbagekomst fra Østersøen – for at undgaa udførsel af metalvaluta fra England – skønt han ved forskellige tillægsbestemmelser søgte i praxis at begrænse denne ret. En væsentlig forskel mellem denne traktat og Christianopeltraktaten var imidlertid, at mens den sidste sikrede Nederlænderne ligestilling m. h. t. told- og andre afgifter med den danske konges egne undersaatte, fik Englænderne alene ligestilling med de mest begunstigede fremmede – svarende til, hvad de selv tilstod saadanne –, og Ahlefeldt fik indsat den bestemmelse, at begge konger skulde beholde deres frie ret til at paalægge, hvilke afgifter de vilde, eller ændre de bestaaende, »modo memorata æqualitas ab utraque parte prædicto modo stricta observetur«. Den dansk-engelske traktat hindrede altsaa

ikke en dansk differentialtoldlovgivning til fremme af rigernes egenskabsfart – forudsat, at man kunde tvinge Nederländerne til at anerkende en saadan lovgivning.

Naar Ahlefeldt bøjede sig saa vidt, at man ved slutningen af 1660 havde naaet omtrentlig enighed om de merkantile punkter, var en hovedaarsag den danske regerings stærke ønske om at sikre sig Englands venskab, der gjorde den villig til i øjeblikket at ofre en del artikler inden for denne kategori i haab om, at de senere kunde gennemføres. Der var ganske vist et øjeblik, da den, i den tro, at en parlamentsakt havde ophævet alle med Cromwell sluttede traktater, og med henvisning til den engelsk-hollandske handelsspænding – hvis væxt Ahlefeldt og Petkum aarvaagent fulgte i deres breve – spurgte Ahlefeldt, om ikke tiden nu var inde til et helt nyt sæt af dansk-engelske handelsaftaler, som bl. a. kunde omfatte den engelske Hamborgstabels forlæggelse til København. Der henvistes til rygter om, at Frankrig paatænkte oprettelse af en stabel dér. Hvem, der stod bag denne ordre – af 18. december 1660 – kan ikke sikkert fastslås; men den falder i tid sammen med det ny skattekammerkollegiums første feberagtige aktivitet paa alle omraader, og det falder da fristende at se Hannibal Sehested som ophavsmanden. Som vi skal høre, var Østersøen og dens handels problemer kort efter fremme i hans tanke.

Ahlefeldt udtalte i sit svar sin forvisning om, at der ved stabelplanens gennemførelse »ville kunne tilvoxe Ed. kgl. Majt.s kongeriger og lande en mærkelig nytte og fordel«, men fandt ikke øjeblikket egnet, da der let der ved kunde opstaa mistillid og »vidtløftigheder« mellem Danmark og Nederland, og Englands indre tilstand ikke endnu besad en saadan »maturitet« og »firmitet«, at kongen kunde forlade sig sikkert paa det. Han raadede foreløbig kongen til at søge fred og god forstaaelse med alle sine naboer og imidlertid bringe sine indre affærer i bedre stand; saa kunde han senere tage sine forholdsregler »efter tidens lejlighed«. Men Ahlefeldt vilde sondere, hvilken stemning der i England var for planen. Sandsynligvis ønskede man i København heller ikke mere, og den unge statsmands kloge raad blev fulgt. Man lod foreløbig tanken hvile.

Tilbage stod endnu spørgsmaalet om forsvarshjælpen. Den danske regering havde her bemyndiget Ahlefeldt til at indrømme det engelske lighedskrav, og efter endnu et forsøg paa at fremhæve, at England som den stærkere stat burde yde mest, endte han i januar 1661 med at acceptere et af Hyde efter Karl II.s ordre opsat udkast, hvori den engelske konge lovede den danske et uopløseligt forbund og venskab, at optage ham i alle sine traktater med fremmede magter og, saafremt de lande, han nu besad (quæ jam possidet) – men ogsaa kun disse – blev angrebet, at bistaa

ham ikke blot med den i de ældre traktater fastsatte hjælp – 1621-traktaten nævnte 8 orlogsskibe – men med en saadan styrke til lands og vands, som hans stilling maatte udkræve. Forpligtelsen var ensidig for England, og den var meget almindeligt holdt. Den giver udtryk for, hvad Hyde havde betonet, at Danmarks bevarelse var en engelsk livsinteresse; men den er ogsaa udtryk for det synspunkt, at et mere bestemt dansk-engelsk forsvarsforbund var af ringe værdi for England, saa længe Sverige stod udenfor. Det var hensynet til Sverige, som indsatte ordene om Danmarks territoriale status quo. Kongen af England havde foreløbig ikke garanteret Københavnsfreden, men dens opretholdelse var en nødvendig forudsætning for Englands nordiske politik.

Naar Ahlefeldt ved nytårstid 1661 overfor Friesendorff erklærede sig rede til at acceptere den meget omtalte garanti, hvorpaa Svenskeren sendte ham et udkast til et fælles memoriale derom, som Ahlefeldt dog fandt uegnet, var det naturligvis for at opfylde sin regerings ordrer om ikke at give Sverige »ombrage«, og i haab om, at garantien kunde undgaas. Men naar han samtidig overfor sin svenske kollega udførligt udviklede, at »disse to riger havde aldrig floreret højere og gjort sig konsiderablere saa vel inden- som udenlands, som naar de havde holdt oprigtigt venskab indbyrdes, og det ene ikke havde været jaloux over det andets fremgang, som i Gustavi I. og Friderici I. tid«, og at »nu var Gud ske lov grænserne rigtige og befæstede af naturen selv, og vi i Norden kunde bedst give andre den balance, som vi nu maatte modtage af dem, fordi vi langt bedre kunde undvære dem, end de os«, var det et problem for Friesendorff, som fandt, at disse udtalelser ikke var »uden raison og fundament«, om den unge Slesvig-Holstener talte »sans feintise«. Ahlefeldt forsikrede selv dette, og at han sammen med sine venner, som ikke var de ringeste og svageste ved det danske hof, gav sin konge consilia af denne art. Vi kan blot sige, at det var lettere for et medlem af Hertugdømmernes ridderskab at affinde sig med Københavnsfredens dansk-svenske grænser som de »naturlige«, end det var for en dansk gennemsnitsadelsmand, at Ahlefeldt siden altid var en talsmand for fred i Norden, og at han i de første aar af 1660'erne sluttede sig til Hannibal Sehesteds ydrepolitik.

Den dansk-engelske traktat, som undertegnedes 11. februar 1661, efter at kiliasten Venners rejsning i London og endnu en sidste modstand fra »presbyteriansk« side havde forhalet afslutningen, var baade restaurationsregeringens og det danske arvekongedømmes første. Den betød for Danmark for saa vidt ikke nogen politisk nyorientering, som de danske konger altid havde staaet i venskabsforhold til Stuarterne, men den var, set paa baggrund af begge staters tvistemaalet med Nederland, alligevel et dansk

skridt i retning af emancipation fra det afhængighedsforhold til Generalstaterne, som var grundlagt, da England hærgedes af borgerkrig. Ahlefeldt forelagde da ogsaa Karl II. de nederlandske krav om erstatning for udgifterne i den sidste nordiske krig og fik et løfte om, at kongen, hvis Danmark begærede det, vilde yde det sin velvillige støtte i denne sag, og baade Hyde og lordskatmester Southampton erklærede, at de fandt erstatningskravene ubillige. Ikke længe efter var det, at Frederik III. bad om engelsk hjælp i Guineaspørgsmaalet. Det vakte ogsaa stærkt anstød i Holland, at traktatens artikel 3 bestemte, at ingen af de konger eller deres undersatter maatte yde hinandens fjender hjælp af nogen som helst art, hvad man fandt stridende mod den dansk-nederlandske forsvarsalliance. Traktaten indeholdt da kim til en ny dansk ydrepolitisk orientering; men den rummede samtidig flere problemer og uløste spørgsmål.

Efter Ahlefeldts hjemrejse med traktaten var Simon de Petkum Danmarks enerepræsentant i England. Petkum var af fødsel en nøgtern Hollænder, med tydelig sympati for sit fødeland, og havde været dansk resident i London under Cromwell, da den engelske politik hældede mere til svensk end til dansk side. Begge dele har vistnok bidraget til at frembringe en vis skepsis hos ham overfor engelske forhold og personligheder, som danner en mærkelig kontrast til de stemninger, som fik udtryk i hans svenske kollegers skrivelser. Han betegner et sted England som et land, der er »fertile à produire des hommes inconstants et d'une humeur bizarre, plus qu'aucun autre pays d'Europe que je connoisse«, og i et andet brev hedder det: »L'Afrique n'est pas plus fertile à produire des monstres entre les brutes que l'Angleterre parmy les hommes«. Og hans hovedrysten over den engelske nation, dens mange religiøse og politiske fanatikere og dens handelsverdens urolige paagaenhed parredes med en almindelig mistillid til soliditeten af den ny regering, med hvis ledende medlemmer Petkum i øvrigt ikke havde meget samkvem. Modsat de svenske residenter havde han heller ingen større tilknytning til de londonske købmandskredse, selv om hans stilling medførte, at han ofte kom ind paa handelsspørgsmaal. Videregaaende synspunkter m. h. t. disse rummer dog hans depecher ikke; det er kun praktisk foreliggende spørgsmål vedrørende den stedfindende dansk-norske skibsfart paa engelske havne og, i henhold til hans regerings ordrer, Guineasagen, som beskæftiger ham. I februar 1661 indgav han saaledes til Hyde-Clarendon en klage over, at Eastland Company paalagde dansk-norske i England indførte varer afgifter i strid med navigationsakten og den nylig sluttede traktat, idet det – efter Petkums paastand: med urette – hævdede, at varerne i virkeligheden var nederlandsk ejendom, som kun pro forma indførtes i danske agents navn. I april fjøede han, samtidig med

at han bad om den engelske konges beskyttelse for Glückstadtkompagniet, hertil en klage over, at et nyoprettet London-kompagni kun tillod norske købmænd og skippere at udføre engelske varer mod store gebyrer til kompagniet. Tillige fremførte han ønsket om en lempelse af navigationsakten, saaledes at den tillod danske og især norske skippere at handle paa England i ikke norsk-byggede skibe. Det sidste krav skjulte muligvis, som klagen over Eastlandkompagniet, et forsøg paa at opretholde en nederlandsk handel paa engelske havne med norske og baltiske varer gennem danske og norske agenter og pro forma-redere, og der er intet spor af, at den engelske regering her har imødekommet Petkums memorialer, skønt der i sommeren 1661 fandt forhandlinger sted herom mellem ham og de samme kommissærer, som havde ført forhandlingen med Ahlefeldt. Et andet omraade, hvor han mødte vanskeligheder, var de gældskrav, som engelske købmænd i Hamburg rejste paa Frederik III. for under krigen leverede og beslaglagte varer til et beløb af 143.000 rdl., og som Karl II., skønt det var lykkedes Ahlefeldt at faa deres optagelse i traktaten hindret, støttede ved en skrivelse til Frederik III. (af 7. maj 1661).

Petkum fremhævede gentagne gange, hvor nødvendigt det var at have bestikkelsesmidler til sin raadighed for at opnaa noget ved det engelske hof. Han vilde ogsaa herved bedre kunne hindre indflydelse af det svensksindede parti. Han fulgte med uro de forhandlinger, som førtes med Friesendorff om en svensk-engelsk traktat, skønt de ikke havde større fremgang. Grundet paa Karl II.s uvilje mod Københavnfredsgarantien holdt den svenske regering foreløbig den ambassade under rigsdrostens brodersøn grev Niels Brahe, som var besluttet i oktober 1660, tilbage og nøjedes med i foraaet 1661 at lade O. W. Königsmarck overbringe en simpel lykønskning til tronbestigelsen. Og i de Friesendorffske allianceforhandlinger vakte fiskerisagen, det engelske krav om ret til visitation af svenske skibe under krig og andre spørgsmaal stadig vanskeligheder. Friesendorff fremhævede, i tilslutning til Skytte, ivrigt ønskeligheden af en alliance med England-Portugal som modvægt mod Nederland-Danmark, og i februar 1661 viste det svenske raad tilbøjelighed til at lade garantikravet falde ud fra den anskuelse, at garantiens reelle betydning i en krig næppe vilde være stor. Det fastholdt imidlertid kravet om ikke-visitationsret for svenske skibe, som var forsynet med svenske myndigheders søpas. For alliancen med England var især rigsdrosten, grev Nils Brahe og rigsadmiral Wrangel, mens rigsskatmester Gustav Bonde, til hvem den ny rigskansler Magnus Gabriel de la Gardie og grev Claes Tott sluttede sig, holdt fast ved Nederland »for handelens og kreditens skyld«. I februar overgav statssekretær Morice Friesendorff en i det engelske handelsraad vedtaget betænkning, som næppe er blevet til uden

medvirken af residenten, men dog samtidig vidner om en voxende interesse for Østersøhandelen i engelske købmandskredse. Man ønskede i traktaten indsat bestemmelser om toldnedsættelse i Sverige for visse engelske varer, ophævelse eller indskrænkning af det svenske beg- og tjæremonopol og indførelse af engelske stabelrettigheder i Stade, til hvilken by man i saa fald kunde tænke at overflytte den engelske Hamburgstabel. Betænkningen afvistes imidlertid bestemt af den svenske regering som stridende mod det svenske toldsystem og de svenske byers privilegier, og da instruxen for Brahe i juni endelig udfærdigedes, gjaldt den kun afslutning af en almindelig venskabstraktat, skønt Bonde nu, paavirket af Friesendorff og af frygt for at knytte England nærmere til Danmark, sluttede sig til det engelske parti. Da Nils Brahe i september kom til London, var det lykkedes Friesendorff at fjerne de værste anstødssten, hvad fornyelsen af de ældre traktater angik, og 21. oktober kunde traktaten undertegnes. Den byggede paa traktaterne af 1654 og 1656 og gav, som den dansk-engelske traktat, de to nationer mestbegunstigelsesret, hvad der for britiske undersaatte betød, at de sidestilledes med Nederlænderne m. h. t. Elbingelucidationerne. Det svenske certifikatkrav anerkendtes; men traktaten gav kun frihed for neutrale varer, ikke for varer, tilhørende en med en af parterne krigsførende stat, i den neutrale parts skibe, og Englænderne fik kontrebandebegrebet udvidet til ogsaa at omfatte »provisions« (commeatus), hvorved de forstod ogsaa skibsmaterialier. Den svenske traktat kom paa det sidste punkt til at svare til den danske, mens denne ikke indeholdt nogen særlig bestemmelse om certifikater. Vi sporer her den svenske handelspolitik's større energi og omsigt.

For Friesendorff, som i slutningen af oktober rejste hjem til Sverige med den ny traktat, var det en stor skuffelse, at det ikke var kommet til et nærmere handelsforbund mellem England og Sverige. Og da han i december aflagde rapport for regeringen, betonedes han stærkt, at Karl II. ved hans afskedsaudiens havde udtalt, at han havde stor aarsag til at holde et saa stadigt og fortroligt venskab med kongen af Sverige som med ingen anden potentat i verden og for sin part var rede til et nærmere venskabsforbund. Paa dette tidspunkt var den engelsk-nederlandske modsætning traadt frem i al sin skarphed. Snart efter Friesendorffs afrejse vakte Brahe ved sin udsejling af Themsen (november 1661) en storm af harme ved det engelske hof, fordi han ikke sænkede flaget for krigsskibet »Royal Charles«. Dette incident i det nyoprettede svensk-engelske venskab bilagdes vel efterhaanden; men England greb lejligheden til over for verden og med speciel hollandsk adresse at fastslaa sin højhedsret i de britiske farvande. Den engelske dominium maris-stræben og udsigten til en skærpelse af kon-

flikten mellem sømagterne blev en vigtig faktor i europæisk politik, til hvilken ogsaa de nordiske stater maatte tage stilling.

Før Brahe forlod Themsen, havde han besøg af en nys til England ankommen dansk statsmand. Det var Hannibal Sehested, som i de følgende aar skulde blive forgrundsfiguren i engelsk-nordisk politik. Sehested fik under denne rejse lejlighed til at studere Englands holdning ikke blot i forhold til Norden, men ogsaa i forhold til de øvrige stater i Europa, først og fremmest Nederland og Frankrig.

Frankrig stod efter den sejrige fred med Spanien i 1659 og den 22-aarige Ludvig XIV.s personlige overtagelse af regeringen som enevældig hersker efter Mazarins død i marts 1661 ved begyndelsen af en udvikling, som gennem et halvt aarhundrede skulde give det stillingen som Europas førende stat i baade politisk og kulturel henseende. Grundlaget herfor var landets naturlige rigdom paa levnedsmidler, som uden vanskelighed brødfødte den største og tætteste befolkning, som nogen stat inden for verdensdelen da ejede, dets store og voxende staaende hær, den stærke og stigende centralisation i forvaltningen og regeringens velskolede diplomatiske korps. Ingen anden stat ejede en tilsvarende indre styrke som Frankrig, et saa stort økonomisk autarki og en saa sluttet politisk organisation som det, ingen regering havde i det omfang statens finansielle ressourcer i sin haand som den franske.

Det har indtil dato været en historisk lov, at naar et stort og stærkt land er omgivet af svagere naboer, vil det stræbe at udvide sig paa disses bekostning. Af denne lov og det franske kongedømmes, i Ludvig XIV. legemliggjorte, dynastiske og nationale ærgerrighed bestemtes hans politik overfor Spanien, Tyskland og Italien. Den franske expansionsstræben samlede inden aarhundredets udgang næsten alle Europas stater imod sig. Det var ikke alene Spanien, Kejseren, en række tyske fyrster og Savoien hertug, som følte sig truet, ogsaa Nederland og England fandt, at de ikke kunde taale, at de spanske besiddelser i Europa, deriblandt de sydlige Nederlande, og uden for Europa forbandtes med den franske krone. For Nederland spillede, som nævnt, frygten for at have Frankrig som direkte nabo en vigtig rolle; men af største betydning var samtidig for det og endnu mere for England de kommercielle motiver. Sømagterne frygtede en paa Spanien og dets kolonier opbygget fransk handelsvælde. Vi staar her overfor den ny faktor, som efter 1660 i langt højere grad end før præger fransk politik: ønsket om at skabe en fransk storhandel, baseret paa udvikling af en fransk storindustri og paa de fremmede verdensdeles produkter, hjemført af franske skibe.

Den franske merkantilismes store skikkelse er Jean Baptiste Colbert, fra 1661 som »intendant«, fra 1665 som »controleur général« leder af de franske finanser i videste forstand. Colberts maal var, som det er sagt, at »gøre Frankrig rigere for at kunne øge kronens indtægter«, altsaa i sin grund et fiskalt, nært forbundet med den stærke følelse for staten og dens magt, som kendetegnede de franske statsmænd af Richelieus og Mazarins skole, »Solkongens« utrættelige tjenere. Hovedmidlet til at naa dette maal var frem for alt en øgning af Frankrigs handel, og Colbert gik, som alle sin samtids handelspolitikere, ud fra den tanke, at Europas handel og dens afsætningsmuligheder var en nogenlunde konstant størrelse, og at en stat derfor kun paa bekostning af andre kunde øge sin andel deri. Han opstillede den beregning, at denne handel beskæftigede o. 20.000 skibe, hvoraf 15.–16.000 var nederlandske, 3–4000 engelske og 5–600 franske. Skulde den franske tonnage bringes i vejret, var det nødvendigt at hindre den engelske i en alt for stærk væxt; men det var frem for alt nødvendigt at bringe den nederlandske ned. Midlerne i den handelskrig, i sin rod en »guerre d'argent«, en krig om penge, som Colbert projekterede, var bygning af franske skibe, oprettelse af »manufakturere«, øgning af Frankrigs export og mindskning af dets import, oprettelse af store privilegerede kompagnier efter nederlandsk og engelsk mønster, udsendelse af handelsresidenter og oprettelse af handelsaftaler med fremmede stater og udvikling af den lovgivning til beskyttelse af fransk egenskabsfart og industri, som allerede tidligere var begyndt, for skibsfartens vedkommende især ved den af Colberts finansministerielle forgænger Foucquet indførte 50 sous-afgift af fremmede skibe, og som nu fik udtryk først i den dog endnu relativt maadeholdne tarif af 1664, som forhøjede tolden paa de fremmede varer, som Frankrig selv kunde producere, og derpaa i 1667-tarifen, der ved sine prohibitive satser for udenlandske artikler, især tekstiler, havde karakter af en økonomisk krigserklæring mod omverdenen. Det er ikke opgaven her at vurdere Colberts økonomiske politik og at skildre aarsagerne til, at han, trods den meget betydelige fremgang i fransk handel og industri paa en række omraader, hvoraf han har hovedæren, ikke naaede de store maal, han havde sat sig. Blandt de rent økonomiske aarsager var en af de vigtigste, at nederlandsk tonnage og kapital havde faaet et saa fast tag i fransk export- og importhandel, at de franske handelskredse – naar undtages Spanien- og Levant-handelen – savnede evne og for en stor del ogsaa vilje til at afryste dette tag. Det er lignende træk, som vi møder i de nordiske lande; men dets virkninger forstærkes i Frankrig ved nationens flertals medfødte uvilje mod at vove sig for langt bort fra det kære, skønne hjemland og mod at tage de store risici og de strabadser, som søfart i fjerne

egne medførte, og ved de muligheder for hjemlig pengeanbringelse, i køb af statsembeder og i jordegods, som landet frembød. Der er en storhed over Colberts systematiske og haardnakkede arbejde paa at gøre Frankrig til Europas førende handels- og industrimagt, som hæver ham op over alle hans samtidige blandt statsmændene; men storheden har et skær af tragik.

Colberts merkantilisme blev en betydningsfuld faktor i Frankrigs forhold til andre europæiske stater; men den var hverken den eneste eller den dominerende. For Ludvig XIV. og hans i Mazarins skole uddannede udenrigsminister Hugues de Lionne – en diplomat af sjælden smidighed og overblik, skaberen par excellence af den franske diplomatiske korrespondances stilistiske elegance og gennemsigtige klarhed, og en arbejder, som trods sin trang til livsnydelse staar maal med sin kollega i finansstyrelsen – var territorialexpansionen og kampen mod Habsburg hovedsagen. Og selv om Colberts energiske arbejde paa at skabe en fransk flaade – han fik december 1662 alle marinesager under sig –, som kunde sikre den franske skibsfarts væxt og frihed, mødte varm sympati hos den unge konge, var dog den hær, som den tredje blandt de store ministre, Louvois, gjorde det til sin livsopgave at give fasthed, ensartethed, disciplin og styrke, i endnu højere grad hans øjsten.

Hvilken rolle spørgsmaalet om dronningens arveret og de Spanske Netherlandes fremtidsskæbne spillede i fransk politik og for Frankrigs forhold til Nederland og England, er ovenfor skitseret. I Tyskland byggede Ludvig XIV. sin indflydelse dels paa det i 1660 fornyede Rhinforbund og paa alliancen med Sverige, medgaranten for den westfalske fredsordning, dels paa særforbund med vesttyske fyrster, dels paa sin hærmagt, dels endelig paa den svækkelse af Kejserens stilling, som kampen mod Tyrkerne medførte. I det fjerne dæmrede det maal at kunne besegle den definitive sejr over Habsburg ved at sætte kejserkronen paa den franske konges hoved; men det nærmere hovedmaal for fransk politik var at hindre, at Kejseren eller andre tyske fyrster skulde yde Spanien hjælp, naar arvespørgsmaalet blev brændende, og tiden var inde til at sende franske tropper mod de belgiske grænser. Et nyttigt støttepunkt for Frankrig i ryggen paa Østrig kunde skabes ved virkeliggørelsen af den polske dronnings plan om at sætte en fransk prins paa Polens trone, og Ludvig XIV. opgav trods den polske adels modstand ikke denne plan. Her, som i Tyskland, behøvede han, som vi skal se, Sveriges hjælp.

Colberts handelspolitik havde, som enhver anden aktiv handelspolitik i det 17. aarhundrede, i første linje sin brod rettet mod Nederland, den stat, som besad hovedparten af den handel, som man vilde vinde. Det laa

ganske vist hverken i hans eller den øvrige franske regerings plan at fremkalde en vaabenkrig med Generalstaterne for handelens skyld. Dertil manglede man foreløbig baade en orlogsflaade og en fransk koffardiflaade, som kunde overtage den nederlandske fragtfart paa franske havne; og man frygtede ogsaa ved en for stærk svækkelse af Nederland at bane vej for et engelsk kommercielt og maritimt dominium maris. Englands »grande ambition et ses forces maritimes nous donnent du soupçon«, skrev den franske diplomat De Thou i december 1661 til sin kollega D'Estrades. Men det var dog uundgaaeligt, at det nederlandske erhvervslivs mænd med uvilje og uro fulgte den stærkere merkantile strømning i fransk politik, og at den store finansminister i stedse heftigere udtryk talte om Nederländerne som de vigtigste modstandere af og hindringer for virkeliggørelsen af hans store drømme. Ud fra denne tankegang kom han, i tilslutning til planer om en fransk-engelsk handelstraktat, som allerede Mazarin 1651 havde fremsat, efterhaanden til den anskuelse, at frygten for et engelsk handelsvælde maatte træde i skygge for de to landes kommercielle fællesinteresser overfor Nederland. Stærkest finder dette udtryk i hans udførlige betænkning fra marts 1669 («Dissertation sur la question quelle des deux alliances de France ou de Hollande peut être plus avantageuse à l'Angleterre»). Som Spanien til lands, hævder han her, maa Holland tilintetgøres til søs og hindres i, som hidtil, at foreskrive fyrsterne sin vilje. Den aarhundredgamle rivalitet og hadet mellem engelske og franske maa vige for den store fordel, som et forbund vilde give begge. Thi begges handel kan alene udvides paa Nederlændernes bekostning. Derfor burde de anvende »tout leur industrie à faire une guerre secrete au commerce des Hollandais« og samvirke i dette øjemed baade i de europæiske og indiske farvande. For at bane vej for et saadant forbund var han nu villig til at opgive tariffene af 1664 og 1667 for Englands vedkommende.

Selv om denne tankegang næppe var fuldt udformet hos Colbert i begyndelsen af 1660'erne, saa ligger det dog i sagens natur, at Nederländerne for denne Franskmand var den farligste af alle fremmede nationer. Og allerede før han blev medlem af regeringen, var der ved at udvikle sig en merkantil spænding mellem de to lande. Den franske skibsafgift af 1659 fremkaldte i Amsterdam planer om at besvare den med en lignende afgift fra nederlandsk side og med importforbud mod franske frugter og manufakturer; franske kaperier overfor nederlandske Spaniensfarere bidrog til at øge misstemningen, og i marts 1660 meldte den nederlandske gesandt Boreel fra Paris, at der paatænkes toldforhøjelser for fremmede tekstilvarer. Ogsaa det 1644 oprettede franske hvalfangstkompagni (Compagnie du Nord) gav anledning til klager som stridende mod handelens

frihed. Paa deres side søgte Nederlænderne at lægge et skib, som Ludvig XIV. 1660 havde købt i Amsterdam og vilde sende til Kina og Ostindien, alle mulige hindringer i vejen. Disse og andre spørgsmaal kom til forhandling med den ambassade, som Generalstaterne i efteraaret 1660 sendte til Paris under ledelse af den tidligere gesandt i Stockholm og København van Beuningen, føreren for de amsterdamske handelsinteresser indenfor den hollandske regering, og debatteredes med megen skarphed fra begge sider, samtidig med, at et nyoprettet fransk »Conseil du Négoce« ivrigt drøftede midlerne til fremme af Frankrigs egenhandel. Foucquets fald og Colberts udnævnelse til hans efterfølger (september 1661) bidrog ikke til at fremme underhandlingerne, som nu havde varet omtrent et aar. Naar Frankrig dog til sidst bøjede sig saa vidt ved at tilstaa en formindskelse af skibsafgiften og gaa ind paa den garanti for fiskeretten, som det af hensyn til England hidtil havde vægret sig ved at give i selve traktaten, at der i april 1662 kunde sluttes en alliance- og handelstraktat, som sikrede de to stater gensidig hjælp i tilfælde af angreb fra en tredje magt, var aarsagen den franske regerings frygt for at drive Nederland i Spaniens arme. At den spanske tronarving i november 1661 døde, og at Filip IV. i februar 1662 blev alvorligt syg, bragte først forhandlingerne over det døde punkt. Og traktaten opfyldte langt fra alt, hvad Nederlænderne havde ønsket. Hertil kom, at Frankrig, bl. a. paa grund af de med England indledede Duinkerkenforhandlinger, udsatte dens ratifikation og først bekvemmede sig til denne, da Generalstaterne i april 1663 havde garanteret Frankrig besiddelsen af den nyerhvervede flamske kystfæstning.

Vi ser i de fransk-nederlandske forhandlinger den gamle traditionsbaarne antihabsburgske tendens i fransk politik brydes med den ny merkantilistiske. Ogsaa i Frankrigs politik over for de nordiske stater gjorde begge tendenser sig gældende.

Sverige havde været Frankrigs vigtigste forbundsfælle i kampen mod Habsburg og var sammen med Frankrig »pars principalis paciscens« ved den westfalske fred og garant for fredens gennemførelse og opretholdelse. De to kroner havde stadig brug for hinandens hjælp i Tyskland, hvor de begge som oprindelige fremmedlegemer i forhold til det tyske rige og m. h. t. deres hovedomraade liggende uden for dette var genstand for uvilje og mistillid ikke blot fra Kejserens, men ogsaa fra en række rigsstænders side. Paa den anden side havde hver af dem sine særinteresser i riget. Frankrig havde et klientel blandt de katolske fyrster i Vesttyskland med de gejstlige kurfyrster af Mainz og Köln i spidsen, mens Sveriges anseelse i meget beroede paa, at det kunde bevare og fæstne sin stilling som de protestantiske stænders hoved. Naar Sverige alligevel efter Karl Gustavs død, især gen-

nem rigsraad Matthias Biörenklous forhandlinger i Frankrig og Tyskland, og efter Københavnsfreden, stræbte at faa en nærmere fransk-svensk alliance i stand, spillede foruden forholdet til Tyskland ogsaa frygten for danske revancheplaner og det polsk-russiske spørgsmaal en vigtig rolle. Den svenske regering var enig om, at Polens integritet burde bevares som en nødvendig barriere for de svenske Østersøbesiddelser mod Moskvas udvidelsestendenser og stræben mod Østersøen. Men de tropper, som det svenske storriges forsvar mod Rusland, Kejseren, Brandenburg og Danmark nødvendiggjorde, evnede landet ikke selv at underholde, og derfor var franske subsidier nødvendige. Mazarin og Lionne stillede sig imidlertid meget køligt i subsidiesagen. Under den svenske rigsdag i efteraaret 1660 spillede det polske spørgsmaal en hovedrolle, og Sten Bielke, kendt fra de københavnske fredsforhandlinger, fik instrux om i Warszawa at forhandle om en svensk-polsk alliance »contra quemcunque«, samtidig med at der i Kardis førtes forhandlinger om en fred med tsaren. En forudsætning var stadig franske subsidier, og Claes Tott sendtes derfor i foraaet 1661 til Paris med den opgave at slutte en fransk-svensk alliance til sikring af den westfalske fred og især til beskyttelse af Polen mod Rusland og mod habsburgsk indflydelse. Skønt den franske regering havde accepteret dronning Louise-Maries plan om en fransk-polsk tronkandidatur, var den dog vedblivende meget tilbageholdende. Da samtidig meddelelserne fra Kardis lød lidet beroligende og forbandtes med frygt for angreb fra Danmark og den omtvistede rigstad Bremen, besluttede regeringen i april at sætte riget i fuldt forsvarsberedskab; der taltes om et nederlandsk krigsmaal og om en alliance med Brandenburg. Snart efter indgik der imidlertid efterretninger, som syntes at love en snarlig fred med Rusland, og da Bielke gav et meget mørkt billede af de polske forhold og befolkningens indgroede mistillid til Sverige, fik han ordre til kun at slutte en rent defensiv traktat i almindelige udtryk. Hvad en aftakning af hæren angik, for hvilken rigsskatmester Bonde var hovedtalsmanden, besluttede man først at afvente resultatet af de Tottske forhandlinger (juni), men tog dog ikke længe efter (16. juli), under indtryk af pengensnøden og de fortsatte rømninger, den beslutning i raadet at skride til en betydelig hærreduktion.

I Frankrig haabede man, at hertugen af Enghiens kandidatur skulde kunne gennemføres uden svensk vaabenhjælp. Da den polske adels holdning tilintetgjorde dette haab, blev man mere imødekommende overfor Sverige, selvom Ludvig XIV. og hans ministre længe modsatte sig de svenske krav om subsidier i fredstid og i sine subsidietilbud gik langt under, hvad man fra svensk side ønskede. 12. (22.) september 1661 sluttede Tott en traktat i Fontainebleau. Den indeholdt foruden nogle artikler til sikring af de to

landes indbyrdes handel bestemmelser om opretholdelse af den tyske fred og forlængelse af Rhinforbundet. Men hovedbestemmelsen, som optoges blandt de sekrete artikler, var, at saafremt den polske valgfrihed hindredes af en fremmed magt, skulde Sverige paa den polske regerings opfordring sende 6000 ryttere og 6000 md. fodfolk til Polen; det skulde desuden sammen med Frankrig modarbejde en habsburgsk, brandenburgsk eller russisk kandidat og støtte Enghien. Som vederlag herfor vilde Frankrig betale det 480.000 rdl. aarligt, saa længe interventionen varede, og 1.600.000 rdl., betalt med 266.666 rdl. p. a. i 6 aar, til den svenske hærs underhold i fredstid. Blev Sverige under sin krig i Polen angrebet af nogen fjendtlig magt, bl. a. Danmark, lovede Frankrig at støtte det med al sin magt.

Fontainebleautraktaten kan, selvom den til dels havde forbilleder i Trediveaarskrigens svensk-franske traktater, siges at danne indledningen til et nyt afsnit i de nordiske staters ydre politik. Sverige kunde ikke ved egne midler holde den militærstyrke paa benene, som forsvaret af det svenske rige, der var skabt i langvarige krige og under temporært gunstige konjunkturer, især de omliggende staters indre svækkelse og indbyrdes tvister, krævede. Det søgte derfor pengehjælp af den stærkeste kontinentalmagt mod til gengæld at stille sine stridskræfter til tjeneste for dennes politik. For Danmark, hvis konge ogsaa, fremfor alt ud fra frygten for og revanchelysten overfor det nordiske naborige, ansaa det for den højeste statsræson at holde en hær, der hvilede som et lammende aag paa hans folk, blev den svenske subsidiepolitik et forbillede og en spore. Den jagt efter militærsubsidier, hvorover Hannibal Sehested klagede saa bittert, blev en hoveddrivkraft ogsaa i dansk ydrepolitik.

I det svenske raad var tilfredsheden med Totts traktat almindelig. Man var ikke blind for, at den i fremtiden kunde »släpa någon tunga med sig«, men trøstede sig herfor med den betragtning, at »fast Frankrike intet inresserade sig, så tål intet Sveriges condition, att Polen skall i andra händelser förfalla«. Ikke desto mindre kom traktaten aldrig til at træde i kraft. Under indflydelse af Polakkernes modstand mod en fransk tronfølge bad den polske dronning Ludvig XIV. om selv at faa de Sverige lovede subsidier for at hverve en kongelig polsk hær og købe tilhængere af Enghien indenfor den polske adel. Saa vidt vilde den franske konge dog ikke gaa; men, under henvisning til, at Sveriges ratifikation var indløbet 4 dage for sent, aftvang han Tott nogle tillægsartikler (januar 1662), hvorefter de svenske hjælpetropper skulde anvendes ikke blot mod en fremmed intervention i Polen, men mod de polske konfødererede, som modarbejdede »valgfriheden«, og skulde staa under polsk overkommando. En polsk rigsdagsbeslutning i marts 1662 mod ethvert kongevalg, saa længe den regerende

konge endnu levede, vakte imidlertid paa fransk side ønsket om at faa Fontainebleautraktaten helt ophævet. Juli 1662 sendtes Hugues de Terlon, den franske »mediator« under de københavnske fredsforhandlinger, til Stockholm i dette øjemed. I det svenske raad var man ikke utilbøjelig til at slippe for den polske »tunga«. Frygten for et overmægtigt fransk dominium i den europæiske politik kom til orde, og man var bange for, at en indgriben i Polens indre forhold kunde fremkalde en krig med Østrig. Den tanke – hvis hovedrepræsentant var den efterhånden mere og mere anti-franske Biörenklou – begyndte at vinde magt, at Frankrigs expansionstrang frembød en større fare for Europas fred og status quo end det svækkede Habsburg. Og Pehr Brahe tog, støttet af Bonde, ordet for at Sverige burde undgaa indblanding i en fastlandskrig og i stedet for benytte lejligheden til at udvide sine kommercier. Selv om regeringen, bl. a. paa grund af de vanskeligheder, som rejste sig i Wien m. h. t. en kejserlig investitur med Bremen-Verden og andre svensk-tyske besiddelser, gik med til at ratificere Totts tillægsartikler, holdt disse stemninger sig, ogsaa efter at Terlon i august havde forebragt sit ærinde, og den heftige meningsudveksling, som fandt sted med ham, gjaldt mindre de polske aftalers opretholdelse end ønsket om at bevare de franske subsidier. Helt mistede man heller ikke disse; men man maatte i den ny venskabstraktat, som sluttedes i december 1662 (januar 1663), efter at Fontainebleautraktatens polske artikler var ophævet ved en særlig »abolitionsakt«, gaa ind paa en betydelig nedsættelse: 100.000 rd. p. a. i 4 aar foruden 100.000 rdl., som allerede var udbetalt Tott.

Det fransk-svenske forhold var ved aarsskiftet 1662–63 afgjort køligere, end det havde været et aar tidligere. Alligevel stod forbundet med Frankrig for de fleste svenske statsmænd vedblivende som en hovedhjørnesten i rigets udenrigspolitik, og det havde indenfor regeringen stærke talsmænd i rigskansleren Magnus Gabriel de la Gardie, som bl. a. i erindringen om sin franske afstamning hele sit liv følte sig mere tiltrukket af den franske alliance end af nogen anden, og som, trods sit ofte usikre politiske skøn, i stigende grad kom til at indtage en førerstilling, og i Fontainebleautraktatens forhandler Claes Tott. To omstændigheder bidrog ved samme tid til at give forbindelserne mellem Stockholm og Paris en ny karakter. Den ene hang sammen med Sehesteds ambassade til Frankrig og fandt udtryk i De la Gardies frygt for, at det skulde lykkes den danske rigsskatmester at knytte en nærmere alliance mellem dette rige og den danske arvefjende. Den anden havde sit udspring i den merkantilistiske strømning i fransk politik.

Som tidligere nævnt havde franske undersaatters handel paa Østersøomraadet og de nordiske lande spillet en minimal rolle i sammenligning med

Nederlændernes og Briternes. Der bestod vel et fransk »Compagnie du Nord«, oprettet i 1644 »pour entreprendre le commerce des baleines et chiens de mer dans les contrées du Nord«; men det havde hele sin tid maattet kæmpe haardt baade med nederlandsk konkurrence og ringe tilslutning i hjemlandet, og havde 1660 ikke et eneste skib i fart. Og en anonym plan fra 1647 om at oprette et større og stærkere kompagni, som kunde føre de franske exportartikler til Norden og hjemføre trælast, tjære, jern og kobber, blev lige saa lidt til virkelighed som Foucquets tanke om at gøre det bestaaende Nordkompagni til bærer af denne handel. Det vigtigste udslag af direkte fransk handelssamkvem med Norden var de køb af krigsskibe i Sverige, som fandt sted under dronning Christina for den franske kronens regning.

For Colberts handels- og marinepolitik maatte Norden og Østersøbækkenet staa som et af de hovedomraader, hvor fransk egenskibsfart og egenhandel burde sættes ind for at trænge den nederlandske fragtfart til side. Vi ser da ogsaa, at tanken om direkte handelsforbindelse med Østersølandene er bærende hos ham strax efter hans overtagelse af finansledelsen. Hans hovedredskab paa dette felt blev Antoine de Courtin, søn af en fransk finansembedsmand, som 1645 havde fulgt sin onkel, den franske gesandt Chanut, til Sverige og dér var blevet ansat som sekretær først hos dronning Christina og derpaa hos Karl Gustav, hvis resident i Paris han var 1656–59. Allerede før Københavnsfreden traadte han i fransk tjeneste, skønt han først september 1661 fik sin formelle afsked fra den svenske. Courtin, som gennem sin hustru, der havde været Ludvig XIV.s legesøster, havde tilknytning til det franske hof, var en meget arrogant personlighed. Baade Mazarin og Karl Gustav førte til tider heftige klager over ham og hans virksomhed, og han havde senere skarpe sammenstød saavel med sin kollega Terlon som med danske og svenske statsmænd. Men han havde erhvervet sig et ikke ringe kendskab til nordiske forhold og anbefalede sig herved til Colbert, som vedblev at holde haanden over ham.

Allerede i begyndelsen af 1650'erne havde Courtin til den franske regering indgivet en memoire, som beskæftigede sig med fransk politik ud fra et kommercielt synspunkt. Han vendte sig heri skarpt imod den Cromwellske navigationsakt og Englands stræben efter at tilrive sig et almindeligt handels- og søfartsmonopol. Specielt fremhævede han, hvor farligt det var for alle andre nationer, hvis England skulde gøre sig til herre over Sundet, »unique passage de l'Océan dans la Mer Baltique« og særligt vigtigt for Nederlænderne, som ad den vej fik de skibsmaterialier og ammunitionsvarer og det korn, som de behøvede saa vel til deres eget forbrug som til deres exporthandel. Under disse forhold foreslog Courtin, at Frankrig, »qui

fournit par son abondance et fertilité un nombre infini de denrées et marchandises aux étrangers, et qui a plus d'intérêt au commerce qu'aucun autre état, puisque la plupart des nations qui l'avoisinent, trafiquent de ses superfluités, et ne lui apportent que fort peu de chose qui lui manque», skulde foreslaa Generalstaterne en liga mellem det, dem, Danmark og Hansøstæderne, »pour s'opposer unanimement aux entreprises de l'Angleterre qui vont a leur commun dommage«. Sverige vilde uden tvivl blive skinsyg over en saadan liga; men det burde ikke holde Frankrig tilbage; den stred ikke mod de fransk-svenske traktater, og man kunde give Sverige tilsagn om efter mulighed at lade ligaen varetage ogsaa dets interesser, »et c'est tout ce qu'elle en pourroit raisonnablement esperer«.

Denne memoire viser, at Courtin ikke var alt for velsindet mod den nordiske stat, i hvis tjeneste han var, og at han gik ud fra den grundopfattelse, at en fransk handelspolitik maatte bygge paa forbund med Nederlænderne, hvis fragtfart den franske export ikke kunde undvære. Han var her i modstrid med Colbert og hans store planer om skabelsen af en fransk egen-skibsfart, og det skulde ogsaa vise sig, at den store franske merkantilist i sin kommercielle Østersøpolitik ikke mente at kunne forbigaa Sverige. Der kom ogsaa følere i denne retning fra svensk side. I november 1658 mindede den daværende svenske rigsskatmester De la Gardie Terlon om, at den franske diplomat De la Thuillerie under hans ophold i Frankrig paa Mazarins vegne havde talt om en svensk-fransk vareudvexling – af tjære, master, hamp, jern og kobber mod salt, vin, klæde og andre franske produkter – med udelukkelse af de nederlandske mellemmand. Terlon skrev til Mazarin om samtalen og udtalte i brevet, at han ogsaa vilde skrive til »M. Colbert« – kardinalens daværende sekretær og økonomiske faktotum – om sagen. Først i 1661 tillod imidlertid de indre og ydre forhold Colbert at tage den op for alvor. Fra dette aar stammer en memoire, som er opsat i anledning af overvejelser indenfor den franske marinestyrelse om køb af skibsfornødenheder i Norden mod udvexling af franske varer. Som forhold, der vanskeliggjorde en fransk-nordisk samhandel, nævntes her de nordiske købmænds kapitalmangel, som umuliggjorde det for dem at betale større varepartier kontant, og den miskredit, som det franske salt nød i Sverige, hvor man ikke ansaa det for saa godt egnet til fiskesaltning som det portugisiske, i handelen med hvilket desuden en række af Sveriges fornemste mænd var interesseret. Det tilraadedes under disse omstændigheder at sende en erfaren mand, kyndig i Nordens forhold og sprog og egnet til diplomatiske forhandlinger, til de nordiske lande for at undersøge deres handelsforhold og forhandle »secretement« med fyrster, kompagnier og private om vareydelse til bestemte »entrepots« eller »magasins« mod forskud og i bytte

mod aftalte franske varekvanta (salt, akvavit m. m.). Som velegnet til sæde for et saadant magasin nævntes Gøteborg paa grund af dets vestgaaende skibsfarts frihed for Sundtold og dets centrale beliggenhed mellem Norge, Sverige og Danmark. Heldigst var det at slutte aftaler med fyrsterne, da hensynet til den franske konge i saa fald vilde give denne og hans undersaatte bedre køb, man slap for told, og overenskomsterne blev nøjagtigere udført. De nordiske fyrster vilde ogsaa derved høste en gevinst, som nu tilfaldt Nederlænderne. Gesandten burde have kreditiver til kongerne af Sverige og Danmark, kurfyrsten af Brandenburg, hertugen af Kurland og de hanseatiske byer, og forhandlingerne maatte holdes strengt hemmelige, da Nederlænderne, hvis de fik nys om dem, uvægerligt vilde krydse planerne. Hvis den franske konge ønskede det, kunde man ogsaa lade bygge skibe for hans regning i Danmark, Sverige eller Kurland.

Denne memoire blev grundlaget for den instrux, som Colbert 17. september 1661 lod opsætte for Courtin som resident hos de nævnte fyrster og byer. Hans opdrag motiveredes med, at »la mer Baltique est d'une extrême importance pour faciliter le negoce«, og at kongen af Frankrig ved direkte handel paa de nordiske lande for ringe udgift og til gavn for fransk skibsfart kunde faa de produkter, som hans flaade behøvede. Courtin skulde derfor søge at knytte disse lande nærmere til Frankrig og opfordre dem til, »par l'interêt qu'ils ont, de ne laisser point, comme ils font, usurper leur traffique, à l'entreprendre eux memes par une commutation reciproque des marchandises de leur pays avec celle de ce royaume«. Han skulde først gaa til Sverige og der, i henhold til en medgivet memoire, faa sluttet en 3-aarig traktat om gensidig vareudvexling. De svenske varer skulde betaales dels af det pengefond, som stilledes til Courtins raadighed, dels i varer, som franske skibe førte til de magasinpladser, hvor de indkøbte svenske varer skulde samles til nærmere fastsat tid. Kun saafremt regeringen stillede sig afvisende, maatte han slutte med kompagnier eller private købmænd. Tilsvarende traktater skulde derpaa afsluttes med de andre Østersøstater: Kurland, Danmark-Norge osv., helst saaledes at alle de indkøbte varer førtes til én bestemt stabelplads – hvortil Gøteborg syntes mest egnet – til afhentning ved franske skibe. Ogsaa mod krigsskibe, egnede til den franske flaade, og bygning af saadanne skulde Courtin have blikket rettet.

Hermed var anslaget givet til det mærkelige afsnit i fransk handelspolitik, der hedder »Colbert og Norden«. Courtin ankom til Stockholm i juni 1662 og overgav strax efter en memoire om den projekterede handel. I det svenske raad var meningerne delte. De la Gardie, rigsdrosten og Tott støttede planen som et middel til at knytte Sverige og Frankrig nærmere sammen, og Bengt Skytte mente, at en vareudvexling som den foreslaaede kunde

bringe den svenske skibsfart i vejret. Men Rosenhane frygtede, at den vilde komme i modstrid med de handelsforhandlinger med England, som nu var i gang, og rigsskatmester Bonde var meget skeptisk. Han kritiserede stærkt det franske salt, mente ikke, Sverige havde brug for mange franske varer, og frygtede, at en vareudvexling mellem kronerne vilde være til skade for den private svenske handel. Til ham sluttede sig paa det sidste punkt kommercekollegiet, som i øvrigt fandt en direkte svensk-fransk samhandel mellem private købmænd særdeles ønskelig, og hans to rentemestre Chronberg og Henrik Thun, og det besluttedes da, at disse herrer skulde overtage handelen i kronens navn. Courtin mente bag de vanskeligheder, som han mødte, – bl. a. betoningen af, at Sverige ikke savnede et marked for sit kobber og altid fik dette betalt kontant – at spore modarbejde fra hollandsk side og engelske løfter om at ville hjælpe Sverige til at blive enehersker ved Østersøen. Han erfarede ogsaa, at der var dem i raadet, som ønskede en svensk-engelsk-portugisisk alliance, »c'est à dire un complot pour partager entre eux au prejudice des autres le commerce du monde«, og fremhævede overfor Colbert nødvendigheden af at betale en stor del af de svenske vareleveringer kontant. Skønt den franske finansleder klagede over sin konges øjeblikkelige pengevanskeligheder, gik han da ogsaa ind paa at sende Courtin vexler til et beløb af 100.000 livres, især til indkøb af kobber, som de franske flaademagasiner især havde behov for. Men samtidig befalede han sin resident at gøre ivrig propaganda for det franske salt, hvoraf han sendte to skibsladninger fra La Rochelle til Stockholm for at udvexles mod svenske varer, og foreslog ham at tilbyde de fornemste svenske ministre en vis mængde deraf pr. aar som gave. Naar det 20. (30.) december 1662 trods vanskelighederne lykkedes at faa en traktat i stand, skyldtes det dels den svenske regerings ønske om et større kontant kobbersalg til den franske krone, dels den omstændighed, at man fra fransk side efter Colberts ønske gjorde den samtidig af Terlon forhandlede venskabstraktat afhængig af handelstraktatens afslutning.

Traktaten, der gjaldt for tre aar, bestemte, at der skulde oprettes magasiner for vareudvexlingen i Gøteborg, Landskrona, La Rochelle og Bordeaux. Varerne skulde ved transit betale 1/8 % i stabelafgift, ved forbrug i landet de sædvanlige toldafgifter; men de fritoges for efter traktatafslutningen indførte toldforhøjelser – en bestemmelse, hvorved man fra svensk side af hensyn til Nederlænderne havde været noget betænkelig – og det aftaltes, at man skulde fremme brugen af fransk salt i Sverige bl. a. ved at give dermed lastede svenske monterede skibe de samme toldprivilegier, som de nød ved indførelsen af det portugisiske. Hvad betalingen angaar, skulde parterne i august-september udvexle lister over de vareleverancer,

som de ønskede for det kommende aar, og den franske resident eller hans kommissærer skulde samtidig hermed betale kongen af Sveriges repræsentanter kontant eller pr. vexel $\frac{1}{3}$ af den samlede pris for de svenske varer; resten skulde betales ved varenes aflevering i Gøteborg eller Landskrona i maj-juni pr. kontant, pr. vexel eller i franske varer. Sverige fik herved sit kontantbetalingsprincip gennemført i ret stort omfang, hvad Courtin overfor Colbert forsvarede med, at de svenske varer gennemgaaende var af mindre rumfang end de franske, saaledes at man ved ren varebetaling f. ex. maatte give 25 skibsladninger salt for kobber til en værdi af 100.000 rdl. Til gengæld lovede den svenske konge at betale fragt og risiko for indtil 600 læster (heri 250 læster kobber) af de svenske varer, som Frankrig ønskede leveret i Gøteborg og Landskrona. Kunde kongerne ikke præstere de bestilte varer i det ønskede omfang, skulde de søge at faa dem fremskaffet gennem private købmænd og fabrikanter.

Paa et punkt kunde Colbert ikke faa sin vilje ført igennem. Han kunde ikke opnaa de samme toldprivilegier for franske saltskibe som for svenske. Det stred, hævdede man fra svensk side, mod Elbingelucidationerne og vilde fremkalde klager fra nederlandsk side, saaledes som det allerede havde været tilfældet med de toldbegunstigelser, som man – som en extraordinær venskabshandling mod den franske konge personlig – havde tilstaaet de to La Rochelleskibe. Men i øvrigt har han forsynet de fleste artikler i Courtins udkast med sit sirligt skrevne »bon«. Og han udtalte i anledning af de privilegier, som gaves de svenske med fransk salt ladede skibe, sit haab om, at det vilde fremme den indbyrdes samhandel og bringe købmændene til at »se instituer peu à peu en la place des deux rois, qui est ce que leurs Majestés doivent plus consider en cette affaire«.

Selv om det ikke var meget store varekvanta, som i de følgende aar udvexledes i Gøteborg under 1662-traktaten, saa havde dog den store Franskmands energi faaet skabt en begyndelse til en mere aktiv fransk deltagelse i det nordiske handelsliv. Courtin afrejste i aaret 1663 fra Stockholm til Gøteborg, hvor han førte forhandlinger med Thun om vareudvexlingen. I september meldte han den svenske konge, at han nu begav sig til det danske hof, hvor kongen af Frankrig ønskede, at han skulde opslaa sin hovedresidens, »pour etre comme au milieu de la commission qu'il a plu à Sa Majesté de me confier«. Paa dette tidspunkt var der allerede afsluttet en dansk-fransk handelstraktat; men det var sket ikke i København, men i Paris, hvor de to landes finansministre havde været dybt inde paa drøftelsen af muligheden af en dansk-fransk samhandel.

Siden Ulfeldt i slutningen af 1640'erne virkede for en tilnærmelse mellem Danmark og Frankrig, havde forholdet mellem disse stater været præ-

get af fjernhed og kølighed. Frankrig var Sveriges traditionelle allierede og havde under krigen 1658–60 støttet, hvad man fra dansk side ansaa for svenske interesser. Der var imidlertid under fredsforhandlingerne opstaaet en intim forbindelse mellem Frankrigs gesandt i Norden Hugues de Terlon og den danske »neutrale« i den svenske lejr, og Terlon havde sekunderet Schesteds bestræbelser for at skabe en dansk-svensk forstaaelse. I september var de to mænd et par dage mødtes under dronning Christinas ophold i København, og da Terlon i februar paa tilbagevejen fra Sverige paany passerede den danske hovedstad, var han blevet modtaget med store æresbevisninger af Frederik III. og havde tilskrevet den svenske regering, at rigsskatmesteren bar paa en dyb taknemlighed mod Karl Gustav og var besluttet paa at gøre alt, hvad han »med ære« kunde for at bevare foreningen og det gode forhold mellem de to nordiske kroner. I samme brev anbefalede han afstaaelsen af Hven til den danske dronning. Terlon vendte hjem til Paris som anerkendt expert i nordiske forhold, og han var »persona grata« hos baade Lionne og Colbert og især hos den sidste. Der er vidnesbyrd om, at han ved det franske hof gjorde sig til talsmand for en tilnærmelse ikke blot til den ene, men til begge de nordiske stater.

Paa dansk side synes der ikke at have været større tilbøjelighed til at gøre Frankrig avancer, selv om Simon de Petkum i november 1661 mindede Frederik III. om, at han før sin afrejse til England i foraaet 1660 havde tilraadet at sende en ambassade til Paris for at lykønske til dauphinens fødsel, og at kongen havde bifaldet sagen. Naar undtages de Ahlefeldtske forhandlinger i England holdt Danmark sig i ydrepolitisk henseende passiv i det første halvandet aar efter Københavnfreden. Det indre omdannelsesarbejde og finansnøden havde sikkert en væsentlig andel heri; men tillige herskede der indenfor regeringen stor usikkerhed m. h. t. statens fremtidige orientering udadtil. Rantzau var østrigsksindet og Reetz Hollænder, og man havde alliancer med begge sømagter. Derved blev man staaende. Da Petkum i juli 1661 meddelte, at D'Estrades, den franske ambassadør i London, som sin forgænger Bordeaux, til ham klagede over, at kongen af Danmark saa længe ikke havde sendt nogen gesandt til Frankrig, ved hvilken undladelsessynd han »donnait un grand avantage à d'autres, qui ne lui voulaient pas beaucoup de bien«, ses det heller ikke at have ændret passiviteten overfor Frankrig. Men nogle maaneder senere kom der en direkte henvendelse fra fransk side. Lionne skrev 29. september (9. oktober) et brev til grev Rantzau, hvori han lykønskede ham til hans ny stilling som dansk »premier ministre« og samtidig udtalte, at Terlon havde givet meddelelse om kongen af Danmarks »parfaite disposition . . . d'aimer et de considerer la France«. Dette havde hos Ludvig XIV. fremkaldt ønsket om at »lier une

bonne union et correspondance avec elle«, og han havde betonet overfor den svenske gesandt grev Tott, at hvis Sverige vilde ændre Københavnfreden eller forstyrre Danmarks fred, vilde han »religieusement« opfylde sin garanti for freden i Norden og yde Danmark sin hjælp. Lionne bad Rantzau holde dette hemmeligt for andre end Frederik III. selv.

Brevets omtale af Terlon viser, at han havde sin andel i den franske avance; men det er tillige bemærkelsesværdigt at konstatere dets relative samtidighed med udarbejdelsen af instruxen for Courtin til hans sendelse til Norden og med afslutningen af den fransk-svenske Fontainebleautraktat. Baade af kommercielle og politiske hensyn ønskede Ludvig XIV.s regering at bevare freden i Norden ved at knytte begge de nordiske stater til sig.

En maanedes tid senere havde Terlon faaet nys om, at Hannibal Sehested var rejst til England »sans emploi«. »Mais comme c'est une personne d'esprit et fort habille, et qui est bien avec l'Angleterre, il pourroit bien y estre allé pour quelque secrette negotiation«. Maaske, gisnede Terlon, for at modarbejde de svensk-engelske forhandlinger – skønt den Braheske traktat i virkeligheden blot var »civilité«. »Jeg har undladt at fortælle Dem«, tilføjede han i sit brev til Lionne af 19. oktober (18. november), »at Hr. Hannibal Sehested, Danmarks storskatmester, er blevet genindsat i sin konges naade af mig, og at jeg derfor nok kunde faa en del ting at vide af ham«. Han havde skrevet til Sehested i London og vilde vise Lionne svaret.

Lionnes brev traf Rantzau paa Bornholm, hvor han befandt sig for at tage indbyggerne i ed til kongen. Hans svar er dateret København 31. december 1661. Han havde meddelt Frederik III., hvad Ludvig XIV. havde udtalt til grev Tott, og det var nu den danske konges ønske at forny den gamle alliance med Frankrig. Det var derfor planen at sende »quelqu'un« til Frankrig med en lykønskning i anledning af dauphinens fødsel. Med hvilke følelser den kejserligsindede rigsgreve paa aarets sidste dag har skrevet dette brev, kan ikke fuldt sikkert fastslaaes. Men det er mærkeligt køligt i tonen. Den »quelqu'un«, han talte om, var hans rival rigsskatmesteren, til hvem der 21. december var udfærdiget ordre om at holde sig rede til med det allerførste at gaa paa en sendelse fra London til Paris. 28. december opsattes en udførlig instrux for Sehested som dansk gesandt til det franske hof. En betydningsfuld nyorientering i dansk ydrepolitik stod for døren.

Haagkoncerterne, som dikterede den nordiske fred i 1660, var udtryk for, hvad de tre vestmagter kunde enes om. Af disse magter støttede Nederland Danmark i det omfang, som Generalstaternes interesser tillod, mens Frankrig og den engelske republik i væsentlige henseender lod sig bestemme af hensynet til Sverige. Efter freden havde England under sin ny konge i no-

gen grad forandret fortegn i sin nordiske politik, mens den franske regering, til dels under indflydelse af Colberts planer om at skabe en fransk storhandel paa Østersøen, stillede sig venligere til Danmark end før og endte med at indbyde det til en nærmere alliance. England ønskede imidlertid lige saa lidt at støde Sverige fra sig, som Frankrig agtede at bryde med sin gamle allierede. For begge disse stater var det en forudsætning i deres nordiske politik, at de nordiske riger bevarede freden indbyrdes; kun derved fik alliancer med dem sin fulde værdi, hvad enten de, som for Englands vedkommende, overvejende havde handelsformaal for øje eller, som for Frankrigs, tillige havde politisk-dynastiske motiver. Begge de to stater stod desuden, om end i forskellig grad, i et økonomisk modsætningsforhold til Nederland. Her var et punkt, hvor deres interesser kunde mødes med baade Danmark-Norges og Sveriges. Men det gjaldt fremtidig for de nordiske stater som for Frankrig, at det økonomiske modsætningsforhold parredes med et økonomisk afhængighedsforhold, for Danmarks vedkommende tillige med et politisk og et finansielt. Hvilken holdning de i fremtiden skulde indtage overfor vestmagterne, afgang af flere faktorer. En af de vigtigste blandt disse var forholdet mellem de to riger indbyrdes.

Et fælles træk for dem begge var deres behov for fred, Danmark for at foretage den reorganisation, som krigene, landetabene, finansnøden og den politiske og sociale splittelse gjorde nødvendig, Sverige for at ordne sin regering og statshusholdning efter den store erobrerkonges død, indlemme de nyvundne lande i rigslegemet, genopbygge sit næringsliv og sætte sit forsvarsvæsen i stand til at værne de vidtstrakte, af fjendtlige stater omgivne grænser. Et fælles træk var tillige den indgroede mistillid, som de to landes regeringer nærrede til hinanden. At det maatte være en hovedopgave for Sverige at fastholde de skaanske provinser og Bahus len, som gav det eneherredømmet over den skandinaviske halvøys syddel og berøvede Danmark dets gamle landbro til Norge, stod lige saa fast for de svenske statsmænd, som de fandt det naturligt, at Danmark skulde gribe enhver lejlighed, som frembød sig, til at genvinde det tabte. Det var derfor, nu som tidligere, en hovedtendens i svensk politik at holde Danmark nede ved at modarbejde en øgning af den danske militærmagt og hindre det i at styrke sig ved alliancer med fremmede stormagter. Den tanke, som en svensk raad i 1642 havde givet udtryk, at det ene riges position i Europa betingedes af det andets, fandt i 1660'erne ingen aaben talsmand paa svensk side, og følelsen af, at de trods alt kunde have visse vigtige fællesinteresser, havde meget svært ved at bryde igennem de lag af mistro, nag og rivalitet, som udviklingen havde aflejret.

Men Danmark var ikke den eneste stat, overfor hvilken den svenske re-

gering følte nødvendigheden af at have forsvaret rede. Trods vaabenstilstanden i 1658 og den fred, som efter flere vanskeligheder i 1661 sluttedes i Kardis, og trods tsarrigets indre svaghed, som svenske rejsende og agenter med tilfredshed konstaterede, stod Ruslands fremtrængen til Østersøkysten gennem det svenske Ingermanland, Polen eller det polske vasalhertugdømme Kurland stadig som en fremtidig faremulighed. Polen var vel saa svækket, at det nu i sig selv havde ophørt at virke som en trussel; men samtidig aabnede dets svaghed en mulighed for, at det kunde komme i en Sverige fjendtligsindet nabostats magt, i Ruslands, Brandenburgs eller Kejserens. Frygten herfor dannede grundlaget for de Bielkeske allianceforhandlinger i Warszawa og for den fransk-svenske Fontainebleautraktat. Med det polske spørgsmaal forbandtes det om det svenske »dominium maris Baltici«. De sidste krige havde vist, at Sverige maatte affinde sig med, at der vedblev at bestaa en selvstændig dansk-norsk sømagt, og det var ikke lykkedes Karl Gustav at faa Østersøen afspærret for vestmagternes krigsflaader. Men ingen af de andre Østersøstater havde nu en flaaede af betydning. En kejserlig eller russisk erobring af Polen eller en russisk erobring af de svensk-baltiske provinser kunde ændre dette, og Sverige saa ligeledes skævt til de forhandlinger, som den fremragende russiske statsmand Ordyn-Nasjtjokin ogsaa efter Kardisfreden førte med den maritimt og kommercielt interesserede hertug Jakob af Kurland – med hvem ogsaa Frankrig og Brandenburg søgte at knytte forbindelser – om oprettelse af en russisk flaaebasis i hans land. Selv om disse planer, i lighed med den brandenburgske kurfyrstes bestræbelser efter at skabe en søhandel og en flaaede i Østpreussens havne, endnu i en aarrække blot blev drømme, følte den svenske formynderregering nødvendigheden af at styrke den svenske flaaede for at underbygge sit maritime højhedskrav. Trods de programmer, som opstilledes, og de anstrengelser, som udfoldedes, var imidlertid ved Den skaanske Krigs udbrud i 1675 den svenske flaaede stadig den dansk-norske underlegen.

Dominium-maris-kravet havde jo imidlertid ikke blot en maritimt-strategisk, men ogsaa en kommerciel side. Johan Risinghs tidligere citerede ord om, at det svenske dominium var »som dødt og øde« uden kommercierne, var udtryk for de ledende svenske statsmænds synspunkter og ønsker, ogsaa efter at Karl Gustavs svensk-baltiske imperiumsplaner, der bl. a. omfattede Sveriges kontrol med kornhandelen over Danzig, maatte skrinlægges. De gav den svenske handelspolitik en brod mod Nederländerne og blev et vigtigt incitament i forholdet mellem Sverige og Generalstaterne og de andre vestmagter. Men den kommercielle dominiumstanke rummede ogsaa en brod mod Rusland. Den russiske export af korn, hamp, hørfærø, vox, talg, huder, pelsværk og orientalske varer burde atter ledes fra Archangelsk

til de baltiske havne, frem for alt Riga, og derved tages ud af hænderne paa Nederländerne, som fra o. 1650 helt beherskede denne handel. Selv om det endelige maal maatte være at bringe denne export til svenske købmænd og svenske skibe, saa var det dog hensigtsmæssigt, saa længe svensk kapital og tonnage ikke magtede opgaven, at søge støtte hos fremmede handelsnationer. I første linje maatte der her blive tale om England og dets fra Archangelsk fordrevne Ruslandshandel. Men ogsaa Danmark kunde vindes for tanken, thi enhver øgning i Østersøhandelens volumen fandt et direkte udtryk i Sundtoldindtægterne. Ønskeligheden af ad denne vej at udvide de svensk-baltiske havnes handelsomsætning traadte saa meget stærkere frem, som Oderhandelen over Stettin led under de brandenburgske toldpaalæg i Neumark og den ny Oder-Spree-kanal, som førte størstedelen af den schlesiske handel til Elben og Hamburg; de svenske projekter om ved en kanal at føre Elbomsætningen over Eldefloden til Wismar blev paa papiret.

Støtte Sveriges og Brandenburgs interesser saaledes sammen i kommerciel henseende, saa var dog modsætningsforholdet mellem de to stater af videregaaende art end det rent merkantile. Brandenburg havde som Rusland en stræben mod Østersøens kystlande, og den store kurfyrstes inderste og kæreste drøm var den om enebesiddelsen af Pommern. Her laa den sidste og afgørende anstødssten for den tilnærmelse mellem Sverige og den stærkeste af Nordtysklands stater, som kurfyrsten i de første aar af 1660'erne gjorde forsøg paa at tilvejebringe, selv om ogsaa andre forhold, bl. a. hans planer om en brandenburgsk kandidatur i Polen, bidrog til at holde den gensidige kulde ved lige. Brandenburg var dog ikke en stat, som uden flere og stærke allierede kunde tænke paa at angribe de svensk-tyske besiddelser, og det samme gjaldt de lüneburgske hertuger, der ved Sveriges besiddelse af Bremen og Verden lukkedes ude fra Nordsøen; de sidstes modsætningsforhold til den svenske stormagt neutraliseredes ogsaa betydeligt ved deres tilslutning til Rhinforbundet. Endnu svagere stod hertugerne af Mecklenburg-Schwerin og Mecklenburg-Güstrow, mod hvem Sverige havde tvister om retten til licensopkrævning i de mecklenburgske havne, den krigiske biskop af Münster Johann Bernhard von Galen, som i sin stadige trang til landudvidelse havde interessekonflikter med baade Sverige, Nederland og Danmark (med det sidste land om fremtidsbesiddelsen af grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst), og den lille hertug af Jülich og Kleve af slægten Pfalz-Neuburg, som i øvrigt paa grund af stridigheder med Brandenburg søgte tilnærmelse til Sverige.

De enkelte nordtyske stater betød saaledes ikke nogen alvorlig trussel mod de svensk-tyske besiddelser. Kun ved politisk samvirken mellem dem ind-

byrdes og med andre større og stærkere stater kunde der skabes grundlag for en aktion med det maal at drive Sverige ud af Tyskland. Nogen fare i saa henseende var der ikke længere fra den habsburgske kejsermagt, som koncentrerede sin energi om kampen mod de fremtrængende Tyrker, og hvis indflydelse i riget var i stadig dalen. Endnu paa Stockholmrigsdagen i efteraaret 1660 udpegede den svenske regering overfor stænderne Kejseren som rigets farligste fjende; men de tyrkiske sejre i Siebenbürgen 1661–62, og den kølighed, som efterhaanden indtraadte i Sveriges forhold til Frankrig, bidrog stærkt til indenfor raadet at neddæmpe de antihabsburgske stemninger; svenske købmandskredes interesser i handelen paa Spanien virkede i samme retning. Nogen intimere tilnærmelse til Gustav Adolfs og Karl Gustavs gamle hovedmodstander fandt ganske vist ikke sted. Sverige optraadte indenfor riget som en hovedrepræsentant for de protestantiske interesser og for de fyrster, som ønskede kejsermyndigheden beskaaret; dets krav om investitur og paastand om overhøjhed over staden Bremen og dets tvister med Brandenburg om Pommerns grænser mødte kølighed i Wien, og da investituren endelig i april 1664 fandt sted, skete det uden at det bremske spørgsmaal afgjordes. Den svensk-habsburgske modsætning i Polen vedblev ogsaa at gøre sig gældende. Men Sveriges forhold til Habsburg havde tabt den skarphed, som prægede det i Karl Gustavs tid.

Dette hang for en stor del sammen med, at Kejseren i lighed med Brandenburg opskræmtes over Frankrigs stadig stærkere fremtrædende udvidelses- og magtstræben, den, som fandt udtryk i Ludvig XIV.s indgriben i Polen og hans pengehjælp til Portugal, hans krav om ogsaa i etikettespørgsmaal at anerkendes som Europas første monark, hans konflikter med Pavestolen og frem for alt hans forsøg paa at faa sin dronnings arveafkald paa de spanske besiddelser formelt ophævet. Trods det spanske hofs bestemte afvisning (august 1662) fastholdt den franske konge dronningens arveret og udledede i kraft af den af franske jurister opstillede højst omtvistelige »devolutionsret« heraf hendes ret til dele af de Spanske Nederlande efter Filip IV.s død, uanset at der nu var født denne en ny mandlig tronarving – den ulykkelige svækling, der som kong Karl II. ved sin blotte existens i en menneskealder fik det uløste spanske tronfølgespørgsmaal til at ride Europa som en mare. Skønt Sverige næppe direkte truedes af nogen større fare ved de franske planers realisering, vandt den tanke dog terræn i svenske raadskredse, at et fransk overherredømme af lignende omfang som det gamle habsburgske var lige saa skadeligt baade for Europas og dets egne interesser som dette. Gammelsvensk protestantfølelse og uvilje mod den franske absolutisme forenedes her med harme over den, som man mente, noget overlegne optræden, som de franske statsmænd og deres gesandt Ter-

lon havde vist ved forhandlingerne om Fontainebleautraktatens ophævelse, i en voxende antifransk stemning hos flere raader med den gamle, i diplomatiske sendelser til baade Tyskland og Frankrig skolede Matthias Biörenklou i spidsen. Selv om den svenske regering stadig under De la Gardies og Totts fane betragtede alliancen med Frankrig som rigets ydrepolitiske hovedstøtte, især hvad faren fra russisk side og dets stilling i Tyskland angik, saa traadte det efterhaanden mere og mere frem, at det svensk-franske forbund havde rifter, som maaske med tiden kunde blive større og dybere.

En af disse rifter skyldtes den fransk-nederlandske entente, som van Beuningens traktat af april 1662 gav udtryk for. Næst efter Habsburg havde Karl Gustav i Nederland set den svenske stormagtstræbens hovedfjende, og begivenhederne havde i det hele givet ham ret. Og selv om formynderregeringen begravede hans videregaaende imperiumsplaner med ham, bestod der vedblivende en dyb interessekonflikt mellem Sverige og Nederland, frem for alt af merkantil natur. Denne konflikt kunde vel ikke i skarphed sidestilles med den engelsk-nederlandske. Sverige var ikke som England en konkurrent, som paa en række omraader var naaet op paa siden af Nederland og kunde drømme over at overfløje det, og kunde svenske statsmænd undertiden glemme den svenske industris og den svenske søhandels udstrakte afhængighed af nederlandske penge, kreditter og skibe, skulde kredse blandt landets næringsdrivende nok huske at minde dem derom. Sverige havde heller ikke en økonomisk leder som Colbert, der med genial kraft og haardnakkethed arbejdede frem mod det maal at befri sit lands omsætning og produktion fra udenlandsk konkurrence. I almindelighed var den svenske regerings medlemmer enige med den kloge og forsigtige Haagresident Appelboom, naar han betonede, at søfart og handel lader sig »intet forcera och tvinga utan kan väl efter handen ock så småningens men intet med en studs eller krig diverteras, och faller intet heller just i dens händer, som violenter och med makt därefter jagar« – ord, som danner en mærkelig kontrast til de sætninger, hvori George Downing fasthamrede sin aggressive merkantilisme.

Men det var dog stadig og fremdeles fremtidsmaalet for den svenske handelspolitik at bringe vareudvexlingen mellem de svenske besiddelser og udlandet paa svenske hænder, og man var klar over, at Nederländerne her var hovedkonkurrenterne, som baade sad inde med hovedparten af denne udvexling og havde udnyttet krigsbegivenhederne i Norden til at sikre sig deres kommercielle magtstilling ogsaa i fremtiden og holde svensk foretagssomhed nede. Elbingtraktaten og især dens »elucidationer« var rettet mod den svenske skibsfartspolitik fra Oxenstiernas tid, og den nederlandske flaaedes truende tilstedeværelse i Østersøen havde tvunget formynderregeringen

til at ratificere begge aftaler (juni 1660). Elucidationerne anerkendte vel privilegierne for de svenske hel- og halvfri skibe; men de begrænsede samtidig de toldprivilegier, som gaves svenske kompagnier og undersaatte, til kun at gælde importen af de i privilegierne specificerede, ikke andre paa samme fartøjer indførte varer. Og de fastslog 1640-tariffens gyldighed for baade ind- og udgaaende varer, saaledes at alle derudover indførte afgifter skulde være lige for svenske og nederlandske undersaatte. Dette betød, at Sverige ikke kunde tilstaa sin egenskabsfart væsentlig større begunstigelser end de allerede eksisterende, og at alle ny toldpaalæg vilde bidrage til at udligne forskellen mellem den og de nederlandske skibe. Den herved skabte konflikt mellem skibsfartspolitikken og det fiskale behov, som i de vanskelige reorganisationsaar efter 1660 gjorde sig stærkt gældende, skabte et had mod Elucidationstraktaten, denne »lapis offensionis«, som Appelboom sagde, der deltes af næsten alle Sveriges statsmænd og handelskredse. Man følte sine hænder bundne og kongens regalieret krænkede. Elucidationerne blev for Sverige, hvad Christianopolstraktaten og traktaten om trælasttolden var for Danmark-Norge. De tre traktater – alle fremgaaede af Generalstaternes udnyttelse af striden i Norden – danner en hovedbaggrund for det forhold, som i første halvdel af 1660'erne udviklede sig mellem republikken ved Zuidersøen og de nordiske riger, og disses ydrepolitik forstaas ikke til bunds, hvis man ikke stadig har denne baggrund for øje. At elucidationsbestemmelserne i rigt omfang blev omgaaet af de svenske toldmyndigheder og købmænd bidrog vel til i praxis at indskrænke deres betydning en del, men deres existens og de gentagne klager, som omgaaelserne fremkaldte fra nederlandsk side, hindrede ikke desto mindre i en aarrække enhver forstaaelse mellem Sverige og Generalstaterne.

Andre stridspunkter kom til. Den hollandske »veilgeld« var stadig, skønt den 1655 var nedsat, ved at paalægge de svenske Østersøvarer højere afgifter end tilsvarende varer fra andre egne (som f. ex. norsk kobber), en følelig byrde for Sveriges exporthandel. Nyoprettede svenske monopoler (som det oktober 1662 oprettede tobaksmonopol) gav anledning til nederlandske klager som stridende mod handelens frihed, og den nederlandske Stockholmsresident – fra 1662 den berømte filolog Nicolaas Heins – fulgte alle svenske kompagni- og andre handelsprojekter med samme aarvaagne mistillid som hans kollega Le Maire i Helsingør fulgte tilsvarende danske. Det svensk-afrikanske kompagnis proces mod Westindische Compagnie, som paa den svenske regerings vegne førtes af en særlig agent i Haag, Silfvercra, slæbte sig af sted som et stadigt akkompagnement til de andre tvister, sideløbende med Glückstadtkompagniets klager. Og som modstykke mod Heinsius' klager over brud paa elucidationerne rejste Sverige krav

om erstatning til det svenske Guineakompagni for Ny-Nederlændernes erobring af kompagniets nordamerikanske koloni »Nya Sverige« og om vederlag for den hjælp, som Generalstaterne ifølge Elbingtraktaten burde have ydet Sverige i dets krig mod Rusland, og fremdrog forskellige mindre klagemaal af anden art. Især fra sommeren 1662 var den gensidige meningsudvexling i kraftig gang.

Det skal senere vises, hvilken betydning den svensk-nederlandske modsætning fik for udviklingen af forholdet mellem Sverige og England. Hvad der her skal betones, er den parallelisme, som paa en række punkter er til stede mellem de to nordiske staters forhold til Nederland. Var den rent merkantile modsætning mellem Sverige og Nederland – naar bortses fra Guinea – større end den mellem den sidste stat og Danmark, fordi svensk handelspolitik var mere aktiv og maalbevidst end den dansk-norske, led til gengæld Danmark fiskalt haardere under de skranker, som traktaterne satte for dets toldforhøjelser, og det havde desuden i Nederland en stor og ubønhørlig kreditor.

Den mulighed for en politisk samvirken mellem de to riger i forholdet til Generalstaterne, som herved skabtes, stødte imidlertid paa stærke hindringer. En af disse var, at Danmark stadig maatte søge sin støtte i forsvarsforbundet med Nederland, saa længe det ikke havde nærmere alliance med andre stormagter; 1661-traktaten med England var her kun en begyndelse. Men hertil bidrog ikke mindst den danske regerings stadige frygt for ny angreb fra naborigetets side, som havde sit modstykke i svensk mistillid til dansk politik.

Hvad angaar tanken om en tilbageerobring af de tabte provinser, saa slap den danske kongefamilie den vel aldrig, før kong Frederik IV., belært om dens uigennemførlighed, blev nødt til at affinde sig med København-fredens dansk-svenske grænser. Men den var i 1660'erne ikke aktuel, kun et fremtidsperspektiv. Den bornholmske vederlagssag gik ogsaa i orden ved de forhandlinger, som i foraaet 1661 førtes i Malmø mellem danske og svenske kommissærer under ledelse af Hannibal Sehested og generalguvernør Steenbock. Der fremsattes vel fra dansk side forskellige krav, især om ydelse af vederlagsgodset ikke blot i Skaane, men ogsaa i Halland og om ophævelse af ikke-alienationsbestemmelsen, der af Frederik III. ansaas for et indgreb i hans bornholmske suverænitæt, som den svenske regering ikke vilde tilstaa, og da den danske dronning gennem Sten Bielke og Sehested gjorde Karl Gustavs løfte til hende om at nyde indtægterne af Hven, som de svenske kommissærer i maj 1660 havde lovet at støtte, gældende, nød det heller ikke fremme. Forhandlingerne om, hvilket skaansk gods der skulde

tages i vederlag, gav ogsaa anledning til nogen meningsforskel. Men 5. maj 1661 naaedes enighed, og 8. maj kunde ratifikationerne udveksles.

I hvilken grad skabte de skaanske provinsers afstaaelse i national henseende et aabent saar? Hvad provinsernes befolkning angaar, har den bedste kender af det skaanske nationalitetsproblem sammenfattende udtalt, at »vi i tiden 1660–70 sjældent sporer danske handlinger eller blot danske ord; en sløvhedens og mistillidens aand hvilede over befolkningen«. Flertallet af de skaanske adelige blev ved statsomvæltningen 1660 tilskyndet til at aflægge ed til den svenske krone, og vederlagsgodsets afhændelse til for største delen svenske adelsmænd fremmede en indvandring af disse. Den mere bevidste nationalfølelse havde i denne tid i de fleste lande fortrinsvis hjemme hos adelen, men var hos denne nært knyttet til stands- og slægtfølelsen; den uddybede modsætning mellem kongemagt og indfødt adel i Danmark bidrog derfor stærkt til at løsne de baand, som bandt den skaanske adel til moderlandet, selv om det hører til undtagelserne at træffe en saa udpræget og skarp danskfjendtlighed blandt dens medlemmer, som den, Ebbe Ulfeldt lagde for dagen i det svenske raad, hvoraf han 1661 blev medlem. Den forholdsvis ringe forskel mellem de to landes sprog og kultur lettede ogsaa overgangen fra det ene undersaatsforhold til det andet, om end den skaanske adelskultur i denne periode vedblev at bevare et dansk præg. Hos præsterne, hvis store flertal stadig var dansk-skaansk, og hos borgerne spores heller ikke nogen stærkere dragning tilbage mod Danmark. Stærkest ytrer utilfredsheden sig hos bønderne, der tyngedes af skattetryk og store jordebogsaftgifter. I begyndelsen af 1670'erne bidrog vanskelige økonomiske konjunkturer – den skaanske øxneexport tog af, til dels paa grund af toldforhøjelser og temporære udførselsforbud, og byernes handel viste i det hele tilbagegang – til ogsaa hos adelige og borgerlige at skabe stemninger mod det svenske herredømme. Men de rejsninger, som under den skaanske krig fandt sted til fordel for den danske konge og hans hær, udgik dog overvejende fra almuen, og dæmpedes uden større vanskelighed, hvorefter en mere radikal forsvenskningsspolitik tog sin begyndelse.

Vanskeligheder og forhandlinger gennem den danske resident i Stockholm gav den svenske regerings forbud mod, at ubeedigede i Danmark bosatte adelsmænd var formyndere for umyndige slægtninge i Skaane (1661) anledning til, og det samme gjaldt dens kassation af domme, der fældedes i Danmark vedrørende skaansk gods. Men af større betydning for de to staters indbyrdes forhold var dog disse sager ikke.

Vi har set, at der før Københavnsfreden var en stærk uvilje i den københavnske borgerstand mod de skaanske provinsers afstaaelse, og den svenske

resident Duwall konstaterede i september 1660, at sorgen over tabet stadig var til stede. Men ligesom borgerskabets ledere energisk havde krævet en fred, selv med Østdanmarks tab, saaledes var baade under stændermødet og senere i danske borgerkredse ønsket om fredens bevarelse det, som overvejede alle andre. Det borgerlige krav om en radikal reduktion af den hvervede hær umuliggjorde jo ogsaa enhver tilbageerobningsstræben. At Skaane og de skaanske byer blev udland, mindskede handelsforbindelsen mellem dem og København og det øvrige Danmark; men de danske borgere ønskede ikke af den grund og for at tilfredsstille den rent nationale sorg, som deres bedste mænd vel følte ved gamle danske landskabers tab, at indrette det danske militærapparat og den danske udenrigspolitik med en fremtidig revanchepolitik for øje. Deres program var indkvarterings- og skattebyrdernes nedgang, sikkerhed for tilbagebetaling og forrentning af deres fordringer paa kronen og en forbedring af handelens og de øvrige erhvervs vilkaar. Kun en varig fred gav en borgen for, at dette kunde opnaas. Det var derfor sikkert ikke blot en øjeblikkelig krigstræthed, som laa bag ved det indtryk, som baade Duwall og andre fremmede diplomater, som Brandenburgeren Marwitz og Franskmanden Terlon 1660–62, rapporterede til deres regeringer: at den almindelige danske befolkning ikke nærrede noget nag mod Sverige og ikke ønskede nogen ny krig med naboriget. Det er paa baggrund heraf berettiget at anse de smædeskrifter, som fra dansk side fremkom mod Sverige og dets afdøde konge, som udtryk for stemningen i bestemte, hoffet og militærpartiet nærstaaende kredse – paa samme maade, som det er utilladeligt at se en almindelig borgeropinion bag de smædeskrifter, som før statsomvæltningen rettedes mod den danske adel. Samtidig findes der imidlertid vidnesbyrd om mistro til den svenske fredsvenlighed. I begyndelsen af januar 1661 gik der rygter i Helsingør om svenske angrebsplaner, bl. a. mod Norge; i marts gik talen i København, at de svenske havde noget for mod Bornholm og Bremen; i april hørte Duwall i Helsingør »sælsomme nouvelles« om et mislykket svensk angrebsforsøg paa Glückstadt; i maj var det svenske krigsskibe i de bornholmske farvande, som vakte frygt; i juni-juli rygter om et kombineret svensk-gottorpsk angreb. Og atter og atter kom i de følgende aar med mellemrum tilsvarende rygter op og skabte større eller mindre panikstemning.

Denne stemning udgik imidlertid for en stor del fra det danske hof og dets militære raadgivere og søgtes med flid holdt i live af disse. Et vigtigt motiv herved var at neddæmpe den modstand, som krigskollegiets militærprogram vakte, og dette havde, som vi har set, til dels nok saa meget sit grundlag i indre- som i ydrepolitiske forhold. Frygten for en modrevolution plagede Frederik III. og hans nærmeste mindst lige saa stærkt som fryg-

ten for et nyt svensk angreb. Duwall erfarede, at naar det københavnske borgerskab i november 1661 fik ordre om at holde sig rede dag og nat, samtidig med at vagterne om byen fordobledes, og borgerne fik befaling til at indgive skriftlig anmeldelse om alle hos dem boende udlændinge, motiveredes det vel med den uro, hvortil nogle i Sverige afskedigede officers ankomst gav anledning; men den egentlige aarsag var en anden. »Alt dette praktiseres af de herværende officerer for at forebygge en reduktion, hvorpaa stænderne driver stærkt«. I april og juni 1662 førte han og hans handelskollega i Helsingør Peter Chambers rygterne om stærke svenske nyrustninger tilbage til samme motiv. Det var naturligvis danske, som her var hans kilder; vi ejer intet direkte skriftligt dansk udsagn i denne retning; men vi har en betydningsfuld antydning. 20. august 1664 vovede den danske resident i Stockholm Jens Juel i et brev til Frederik III. at raillere over de siden fredsslutningen stadig kurrerende rygter om svenske angrebsplaner. »Enten nu sligt kommer fra *folk hos os selv, som ved sær korrespondenser meget validere vil eller anden interesse søger*, eller og det kommer og udsprede fra nogen herfra for altid at holde os i fejde, er Gud bekendt . . .« Juel var dansk adelsmand og Hannibal Sehesteds nevø; han maatte udtrykke sig forsigtigt. Men hans opfattelse skinner dog tydeligt igennem.

I samme brev betoner han, at frygten paa svensk side for danske »desseiner« var endnu større end den, der kom til orde i Danmark. Den svenske raadsprotokol vidner om denne frygts tilstedeværelse og styrke og om, at den øgedes ved den danske statsomvæltning, da denne mod forhaabning syntes at skulle føre til en dyrkelse af den kongelige danske statsmagt. Den spillede en vigtig rolle ved Sveriges tilnærmelse til Frankrig og England og forsøget paa at vinde Karl II. for en garanti af Københavnsfreden; den bidrog ogsaa til at gøre det forsigtigere i sin politik over for Nederland, i den tanke, at dette kunde blive en støtte for Sverige i tilfælde af en nærmere dansk-engelsk alliance. Men frem for alt prægede den Sveriges holdning overfor hertugen af Gottorp.

De gottorpske lande vilde ved opretholdelse og videre udbygning af Karl Gustavs alliance med hertug Frederik III., hvis søn og arving Christian Albrecht var den svenske enkedronnings broder, ikke blot danne en strategisk bro mellem Sveriges tyske besiddelser paa begge sider af Elben, men fremfor alt tjene som et bolværk mod danske angreb paa disse besiddelser og som en udfaldsport for svenske angreb paa den jyske halvø, saafremt saadanne blev nødvendige.

Efter at Gottorp med svensk hjælp havde tiltvunget sig suveræniteten over sine slesvigske amter, og kong Frederik III. mod sit raads ønske ogsaa

havde ophævet sin slesvigske dels lensbaand til den danske krone, var forholdet mellem Danmark og Hertugdømmerne i hovedsagen rent dynastisk bestemt. At Slesvigs almue var overvejende dansk, bidrog i en tidsalder, hvor almuen ikke besad megen national rigsfølelse, kun i meget ringe grad til at paavirke problemstillingen. Frederik III. og hans raadgivere i Hertugdømmerne, blandt hvilke statholderen grev Christian Rantzau og hans svigersøn og vicesatholder Frederik Ahlefeldt var de ledende indenfor adelen, saa derfor spørgsmaalet dels ud fra kongeslægten, dels ud fra Hertugdømmernes særinteresser. Man ønskede den ny gottorpske suverænitet ophævet og hertugens militære og politiske selvstændighed reduceret til tilstanden før Svenskekrigene. En støtte for denne stræben fandt man i opretholdelsen af den gamle fællesregering over prælater, ridderskab og stæder, paa hvilken ogsaa ridderskabet af stands- og forfatningshensyn lagde en særlig vægt. Men for kongen og de mænd indenfor ridderskabet, som knyttede sig til ham, stod det som en hovedopgave at give den danske konge-hertugmagt hovedindflydelsen i denne fællesregering, især hvad de af fællesdelen med eller uden landdagens samtykke til forsvaret udskrevne skatter angik. Her ved vilde kongen kunde hindre, at Gottorp fik de militære magtmidler, som var en forudsætning for bevarelsen af dets politiske selvstændighed, og dermed forringe dets betydning for Sverige som dettes allierede ved det danske monarkis sydgrænse. I øvrigt mødtes de kongelige og de gottorpske raader i ønsket om fredens opretholdelse for Hertugdømmernes samlede omraade; de første saa blot garantien for denne fred i et kongeligt hegemoni, de sidste i et stærkt Gottorp, som kunde holde de kongelige overgrebs- og angrebstendenser stangen.

Hannibal Sehested havde i maj 1660 taget ordet for en dansk-gottorpsk udsoning, og i forbindelse hermed havde der været tale om et ægteskab mellem hertug Christian Albrecht og en af Frederik III.s døtre. I de følgende maaneder opstod der imidlertid ny spænding mellem kongen og hertugen. Den første paalagde prælater og ridderskab en plovskat til sin hærs underhold og aftakning uden at spørge hertugen eller stænderne (september-oktober 1660) og lod den inddrive ved sine soldater. Gottorp klagede herover og over, at kongen disponerede over hele skatten uden at lade den nedlægge i den fælles landekiste i Kiel til lige deling mellem de to landsherrer; ligeledes over de kongelige indkvarteringer i stiftet Lübeck, som tilhørte hertuglinjen og var fri rigsstad, og paa det slesvigske kapitels gods. Paa sin side rejste kongen protest, da hertugen i september udskrev en landdag i Kiel til januar 1661, med den begrundelse, at fællesregeringen for aaret 1660–61 tilkom ham. Ved nytaarstid 1661 foretog dog kongen, vistnok ikke uden indflydelse fra den ny rigsskatmester, et forsøg paa ud-

soning. Han sendte Rantzau og sin vicekansler i Glückstadt, Helm, til Gottorp med ordre til at faa ordnet stridspunkterne. Helst saa han, at plovskattens beløb indtil 3 eller 2 maaneder frem i tiden alene tilfaldt ham, og han henviste som støtte for dette krav til, at han ikke kunde lade Hertugdømmerne være uden forsvar, saa længe hans naboer var stærkt rustede; i nødsfald maatte forhandlerne dog gaa med til, at hertugen fik 1/3 af beløbet, eller i værste fald, halvdelen, mod at de saakaldte »afdelte« herrers (de sønderborgske hertugers) kontingent tilfaldt kongen. Ogsaa m. h. t. fællesregeringen maatte de, dog først efter nogen modstand, bøje sig. Var enighed opnaaet paa disse punkter, skulde de stille en rømning af Lübeck stift i udsigt. Men tillige skulde Rantzau sondere stemningerne for en deling af fællesomraadet.

Det sidste punkt stod i modstrid med den holdning, som den danske regering havde indtaget under forhandlingerne med Gottorp i foraaet 1658, hvor den havde henvist spørgsmaalet om fællesskabets ophævelse til underhandling med landdagen, som man vidste vilde modsætte sig den. Hannibal Sehested udtalte i sit politiske testamente, hvor han gentog sit raad om en ægteskabsforbindelse mellem de to linjer, at denne vilde lægge grunden til en forstaaelse mellem disse, som gav mulighed for »un partage qui, ostant l'indivis, osteroit source de la division«. Sehested var altsaa for en deling som det bedste middel til at sikre en varig modus vivendi mellem de to stater. Om han derved blot har tænkt paa en deling af fællesdelen eller hans tanker er gaaet videre til en fremtidig deling, som gav Gottorp hele Holsten og Danmark hele Slesvig og saaledes skilte det danske monarki ud fra det tyske rige, giver hans efterladte papirer ingen mulighed for at skønne sikkert om. Tanken var saa radikal, at Frederik III. og hans tyske ministre vilde have vist den fra sig som absurd, og Sehested var derfor i alle tilfælde afskaaret fra at give den udtryk. Men i betragtning af den radikalisme, han viste i sit syn paa forholdet Danmark-Norge og Danmark-Sverige, er det svært af afvise den formodning, at han kan have næret den i sit hjerte. Han var jo, i lighed med det rigsraad, som han havde tilhørt og havde bidraget til at fælde, en fjende af danske engagementer til den tyske side. Men hvad fællesskabets ophævelse angaar, har denne sag utvivlsomt været paa tale mellem ham og Frederik III. i tiden efter Københavnsfreden, og det ligger da nær at se hans indflydelse i ordren til Rantzau. At den i sit indhold var saa rent foreløbig og ganske uforbindende, skyldtes maaske bl. a., at greven som ridderskabets førstemand maatte være en modstander af delingstanken.

Rantzau fik i en biinstrux ogsaa ordre til at sondere, om hertugen skulde være villig til at afstaa øen Femern til kongen, og i saa fald tilbyde den

kongelige halvdel af Slesvig domkapitel og eventuelt tillige en holstensk by (Lütkenburg) og en sum penge som vederlag. Det var et mageskifte, hvorved Danmark vilde styrke sin maritime position i Østersøen mod afstaaelser paa fastlandet, som for størstedelen var omgivet af hertugelige amtsomraader, og havde været en stadig kilde til strid. Maaske kunde det blive indledningen til andre mageskifter, som for begge parter betød en konsolidering af deres splittede besiddelser. Tør man ogsaa her spore Sehesteds haand?

M. h. t. det vigtigste af de rejste spørgsmaal, det om fællesskabets ophævelse, naaede man ikke til en løsning. Hertugen stillede sig vel i princippet velvillig, men henviste til stændernes modstand og overdrog det til kongen at overvinde denne og foreslaa den nærmere delingsmodus. Skønt Rantzau og den gottorpske kansler og førende statsmand, Kielman, blev enige om, at Hertugdømmernes privilegier intet indeholdt, som hindrede en deling, kan man ikke afvise den tanke, at greven til Breitenburg næppe har lagt megen energi i denne sag, der mødte saa stærk uvilje blandt hans standsfæller. Bedre udsigt var der til Femernmageskiftets gennemførelse, selv om man fra gottorpsk side krævede et større territorialt vederlag, end Rantzau og Helm var bemyndiget til at tilstaa. Derimod vilde Gottorperne, skønt den franske gesandt Terlon efter sit under ophold i København i februar 1661 afgivne løfte støttede de danske fordringer, som yderste indrømmelse kun give kongen plovskatten i endnu 2 maaneder, naar hertugen i de følgende 8 maaneder fik $\frac{2}{3}$ af fællesskatten, heri indbefattet de afdelte fyrsters kontingenter. Omkring 20. februar 1661 rejste Rantzau til København for at faa nærmere instrux.

Men nu blandede Stockholm sig i sagen.

Allerede i juli 1660 havde dronning Hedvig Eleonora ladet sin broder vide, at den svenske resident i Danmark vilde faa ordre til at varetage de gottorpske interesser, og 4. august fik Duwall, som to dage forinden havde faaet kreditiv og instrux til København, befaling om at anmode den danske konge om, i henhold til freden, at føre sine tropper ud af de gottorpske lande. I oktober fremførte Christian Albrecht sine klagemaal i breve til søsteren og den svenske regeringsraad i Bremen, Kleihe, og i december gentog han dem gennem sin til Stockholm sendte rejsesekretær Pauli, som tillige skulde antyde sin herres tilbøjelighed til en nærmere alliance med Sverige. Paulis memoriale af 2. februar bevirkede, at den svenske regering lod Duwall overrække Frederik III. en skrivelse, hvori den bad ham om at lade hertugen nyde sin ret efter fredstraktaten (13. februar), samtidig med at den befalede sin resident i Frankfurt at virke for hans optagelse i Rhinforbundet. Den danske regering svarede beroligende: de kongelige tropper

havde allerede rømmet hertugens lande, og alle tvister var netop ved at blive bilagt. Men netop nu fik man i Stockholm nys om Femernforhandlingerne, og der gik ogsaa rygter om en dansk-gottorpsk ægteskabsforbindelse. Det svenske raad blev alvorligt opskræmt ved udsigten til at miste sin gamle allierede og se Femern, som man skildrede som et vigtigt forbindelsespunkt mellem de tysk-svenske provinser, især Wismar, og de gottorpske lande, paa danske hænder. Duwall fik befaling til at protestere mod Femern-mageskiftet i København, og Kleihe sendtes, skønt bl. a. rigsskatmester Bonde var meget betænkelig ved en indblanding, med støtte af De la Gardie, Tott og P. J. Coyet til Gottorp for at hindre enhver dansk-gottorpsk tilnærmelse og tilbyde hertugen en alliance »tam offensive quam defensiva et contra quoscunque« (april 1661).

Kielman var ikke helt glad ved den svenske optræden, som truede med helt at vælte de indledede, for Gottorp meget vigtige forhandlinger med Danmark; men Gottorp besad paa den anden side ikke en saadan sikkerhed for en venskabelig dansk holdning i fremtiden, at det turde afvise det svenske tilbud. Resultatet, ved hvilket ogsaa Tott, som paa sin sendefærd til Paris gjorde ophold paa Gottorp, medvirkede, blev derfor en svensk-gottorpsk alliancetraktat af 24. maj 1661. Den forpligtede parterne til Københavnsfredens opretholdelse, ogsaa m. h. t. alle de af hertugen vundne fordele, og til ikke at slutte nogensomhelst ensidige eller for den anden part skadelige aftaler. Hertugen skulde underholde en veløvet militæ og holde sine fæstninger i god stand. Til gengæld vilde Sverige af al evne staa ham bi, naar det gjordes behov, og de svenske øverstkommanderende i Bremen, Pommern og Wismar skulde have ordre til paa hans opfordring ufortøvet at sende ham troppehjælp. Brød den danske konge freden og led nederlag, burde Sverige erkende hertugens ret til de kongelige dele af Hertugdømmerne.

Det viste sig, da traktaten i juni forelagdes raadet i Stockholm, at Kleihe og Tott var gaaet for vidt baade ved den dispositionsret, den gav hertugen over de svensk-tyske stridskræfter, og ved den brod mod Danmark, som den sidstnævnte bestemmelse rummede. Kielman lod sig da ogsaa formaa til, at denne bestemmelse udgik af traktaten mod, at en svenske regering i en særlig skrivelse godkendte hertugens ret til de kongelige dele; men han fastholdt den militær-rekvisitoriske bestemmelse, og i november gav Sverige sin generalguvernør i Bremen ordrer i overensstemmelse hermed.

Gottorp havde paany bundet sig til Sverige, mod at dette paatog sig vidtgaaende forpligtelser overfor hertugen, og grundlaget var saaledes indtil videre slaaet bort under de dansk-gottorpske udsoningsbestræbelser. Duwall fik nu ordre til i København at indgive en skarp protestskrivelse mod

den danske konges optræden overfor Gottorp, ogsaa i Femernsagen, som hidtil efter gottorpsk henstilling var tilbageholdt, og skønt Rantzau og Helm i maj fik instrux om at øge det danske vederlag for Femern og gøre væsentlige indrømmelser i skattesagen, var et mageskifte overfor en svenske protest nu udelukket. Det kom 28. juni til en foreløbig overenskomst i skatte-spørgsmaalet, som med visse indrømmelser til kongen, som skulde holde ham skadesløs for, at hertugen i sine amter havde et halvt tusinde plove mere, end han havde i sine, i det hele opfyldte de gottorpske fordringer. Samtidig enedes man om en deling af Slesvig domkapitel. Men forholdet mellem Gottorp og København var i de følgende aar udpræget køligt. Det fremgaar af Sehesteds udtalelser til Duwall i juni 1661 i anledning af den svenske memoriale, at han var harmfuld baade over hertugens og Sveriges optræden. Affæren maa have bidraget til at styrke hans overbevisning om, hvor nøje det svenske og det gottorpske problem hang sammen, og at de kun lod sig løse under ét.

Det spørgsmaal, som foruden det skaanske og det gottorpske, som til baggrund havde den danske konges kun af den øjeblikkelige nødsituation tilbageholdte ønske om at genvinde, hvad der paa monarkiets øst- og sydfront var tabt af hans fædrene arv, vejede tungest til i forholdet mellem Nordens stater, var Sveriges toldfrihed i Sundet, som ikke blot betød en mindskning af de danske toldindtægter, men nu, som tidligere, gav anledning til rivninger mellem de danske toldembedsmænd og de svenske skipper og købmænd. Det var navnlig certifikaterne for de varer, som svenske undersaatler lastede i fremmede skibe, der var en kilde til strid, og især fandt Helsingørtolderne stadig noget at indvende mod de i Riga og Reval udstedte certifikater. De svenske residerter indrømmede i flere tilfælde kritikkens berettigelse, og der er uden tvivl gaet betydelige nederlandske varemængder toldfrit gennem Sundet, dækket af bedrageriske svenske certifikater. Det eneste middel til at komme ondet effektivt til livs var en ophævelse af den svenske frihed, og den danske regerings tanker bevægede sig ogsaa i denne retning. Indenfor det svenske raad synes imidlertid P. J. Coyet at have været den eneste aabne talsmand for en saadan løsning, og det skulde vare et par menneskealdre, før det lykkedes Danmark at tvinge den igennem. Ogsaa opkrævningen af oplagsafgift for svenske magasinvarer i København og af toldafgifter af svenske varer i danske provinsbyer var blandt de klagepunkter, som Sveriges residerter fremførte. En større rolle spillede dog i begyndelsen af 1660'erne et andet spørgsmaal.

Fra Trediveaarskrigens tid havde den svenske krone haft en postkommisær i Helsingør til at befordre svenske breve gennem de danske lande til Hamburg, og Brømsebrofredens art. 20 stadfæstede dens ret hertil og til

at have sine postbude løbende mellem den svenske grænse og Hamburg »uden hinder, ophold eller inkvisition«. I marts 1661 krævede Duwall med henvisning til denne traktatbestemmelse kongeligt dansk pas for svenske ridende postilloner paa Hamburgruten, men mødte modstand hos kansler Reetz. Og da statskollegiet fik spørgsmaalet til behandling, udtalte det, at postrettigheden var et regale, som en suveræn ikke kunde indrømme andre, at art. 20 ikke gav Sverige den paastaaede ret til at have ridende poster i Danmark, og at saadanne kunde føre mange onde konsekvenser med sig; kollegiet mente ikke, man kunde strække sig videre end at lade den svenske konge benytte den danske ridende post. 6. april gav Reetz og Rantzau Duwall svar i overensstemmelse hermed. Duwall forstod, at man var bange for svensk spionage, men sporede tillige indflydelse fra den danske generalpostmester Klingenberg, som frygtede en mindskning af sin egen profit. Overfor denne gruppe, hvortil ogsaa Gabel sluttede sig, fandt Svenskerne imidlertid støtte hos rigsskatmesteren og den tyske kansler Lente. Sehested »undrede sig i høj grad over, at man vilde gøre nogen vanskelighed her, hvor bogstaven var saa klar«, og Lente havde en heftig ordstrid om sagen med den danske kansler. Det lykkedes Sehested at vinde ogsaa Schack og Gabel for større eftergivenhed, da Duwalls gottorpske memoriale af 27. maj 1661 paa ny syntes at skulle hærde den danske modstand i postsagen. Da denne efter kongens ordre 22. juni atter var under drøftelse i statskollegiet, trængte imidlertid den mildere kurs igennem, og kollegiet udtalte sig nu for at tilstaa den svenske konge, hvad han ønskede, naar han »nabovenligen« ansøgte derom og ikke gjorde paastand om nogen ret, eftersom en ridende svensk post ikke var Danmark til større skade end en agende. Postbefordringen skulde dog ske ved danske undersaatter og den danske konge have en tilsvarende ridende post gennem Skaane, Halland og Bahus len til Norge, naar han rejste anmodning derom. Kongens svar til Duwall af 1. juli fulgte kollegiets betænkning. Poststriden blussede i øvrigt kort efter op i en ny form ved Duwalls klager over, at den kongelige tolder i Assens krævede told af pakker, som den svenske post medførte, og ved flere lejligheder havde underkastet hans brevæske visitation.

Sagen med den ridende post har sin hovedinteresse derved, at den kaster noget lys over stemningen overfor naboriget hos de forskellige danske ministre. Det er ganske vist tydeligt, at naar Duwall samtidig efter sin regerings ordre fordrede udlevering af de svenske soldater, som efter freden havde taget dansk krigstjeneste, stammede de vanskeligheder, som dette krav mødte, især m. h. t. soldater fra Sveriges tyske besiddelser, i første linje fra rigsfeltherre Schack og krigskollegiet; men Schack synes her nok saa meget at have været bestemt af rent militære motiver som af principiel anti-

svenskhed. En saadan følelse synes derimod at have været til stede hos Reetz. Naar han i november 1660 udtalte til Duwall i anledning af de svenske soldater, at man var tilfreds, at Sverige havde ikke blot dem igen, men ogsaa en del af den øvrige danske hvervede styrke, var det den danske adelsmands medfødte had til de tyske militære og en militært underbygget absolutisme, som stak foden frem. Og hans ved samme lejlighed udtalte redebonhed til at befordre større enighed mellem de nordiske kroner – »thi at begge disse nordiske kroner vedbliver at være i uenighed og misforstaaelse, har ingen uden tertius godt af« – havde næppe dybere rod i hans sind. Sehested advarede kort efter, da talen var om modstanderne af en dansk-svensk forstaaelse ved det danske hof, Duwall mod kansleren: »med den mand var der intet venskab at slutte, eftersom han havde et sind à part, var meget egenkærlig og lidet sociabel«. Da Reetz i juni 1661 paa den danske dronnings vegne stod fadder til den skaanske generalguvernør grev Stenbocks datter, blev han vel – fortæller Duwall – »saa trohjertig, at han blandt andre kontestationer beklagede sig over, at han hos de svenske blev omtalt som en, der var os meget ilde affektioneret; han bevidnede højt, at han aldrig havde anden intention end at raade til et oprigtigt venskab mellem begge kroner, og ønskede, at det kun maatte gaa og ske efter hans vilje«. Men ét er, hvad man siger ved et svensk daabsgilde, noget andet, hvad man siger og gør i den københavnske hverdag. Reetz' antagonisme mod rigsskatmesteren gjorde ham til dennes modstander ogsaa i ydrepolitikken, men han fastholdt sin antisvenske holdning ogsaa efter Sehesteds død. I begyndelsen af 1670'erne var han blandt de raader, som støttede den kongelige revanchepolitik.

Af de øvrige dansk-adelige ministre stod paa det tidspunkt rigsadmiral Henrik Bielke paa samme side; men Bielke var en mand uden megen fasthed og spillede i 1660'erne en ganske ubetydelig rolle i de ydrepolitiske overvejelser. Rigsdrost Gersdorff, som Duwall fandt »oprigtig i gerning som i ord«, ombyttede snart den nordiske politiske skueplads med en fjernere og mere ophøjet, og rigsraad Otte Krag, den konservative danske adels intellektuelle hovedkraft, som i en diskussion med Duwall i oktober 1660 om stridskræfterne paa begge sider af Sundet og om Karl Gustavs sidste »ruptur«, som den svenske resident motiverede med det danske fredsbrud i 1657, endte med at sige, »at det ene med det andet burde nu være glemt«, kom kun til at følge dansk politik fra en oppositionel afkrog. Det samme gjaldt hans partifæller indenfor den »antimonarkiske« adel. En af disse, den gamle rigsraad Olaf Parsberg, som gennem sine sønner havde nogen tilknytning til de unge danske prinser, besøgte i marts 1661 Duwall for at udtrykke sit ønske om en dansk-gottorpsk ægteskabsforbindelse, »hvorefter

han haabede, at der skulde blive lagt grundvold til et stadigt og fortroligt venskab mellem Danmark og Sverige, som altid havde været og endnu var hans ønske«. Parsberg overlevede dog kun faa maaneder denne udtalelse, og de svenske tendenser, som spores blandt hans standsfæller, synes i første linje at have været bestemt ved haabet om i Sverige at finde en støtte mod den ny enevældige kongemagt. Claes Tott skrev i maj 1661 fra Gottorp, at det kunde ventes, at de misfornøjede indenfor den danske adel vilde samle sig om hertugen, og kort efter indberettede den skaanske generalguvernør til sin regering, at »nogle fornemme af den danske adel« havde ønsket at vide, hvilke forhaabninger de kunde gøre sig om svensk støtte i den modrevolution, som ikke kunde udeblive i Danmark. Nu var der en saadan lejlighed, som maaske aldrig vilde komme igen, havde de udtalt, til at Sveriges konge og krone fik alle de tre nordiske kongeriger under sin protektion. Disse udslag af den danske adelsoppositions stemninger gjorde stærkt indtryk baade paa Gottorp og i Stockholm, men den svenske regering undlod dog klogeligt at indlade sig nærmere med de utilfredse danske, og det synes ogsaa kun at have været de mest yderliggaaende hedsporere blandt disse, som har troet paa muligheden af en ny omvæltning i Danmark. Nogen afgørende betydning for forholdet mellem de to riger fik den aristokratiske opposition i Danmark ikke.

Anvender vi »postsagen«s prøvesten, ser vi rigsskatmesteren som hovedrepræsentant for den forsonligere holdning overfor naboriget. Paa samme side som han virker kansler Lente og tillige kongens livlæge dr. Bülche, to mænd, som senere støtter hans kandidatur til førsteministerembedet. Man tager næppe fejl ved ogsaa at søge ærkebiskoppen, Sehesteds hovedstøtte i den indre politik, og præsideat Nansen paa denne side. Gabel, der af Duwall karakteriseres som »den rette mignon du roi«, »uden hvem intet kan udrettes her ved hoffet«, gjorde til at begynde med modstand, men vandtes for eftergiveness af Sehested og Schack. Sehested betegnede ham i 1666 som en mand, der var »mediocrement versé dans les affaires étrangères«, en dom, der bekræftes fra anden side. Gabel var opportunisten, som støttede den sag, som i øjeblikket syntes ham den stærkeste i raadskollegiet og hos kongen, krydsende sig frem mellem de forskellige store ministre med det maal for øje at finde den politik, som paa en gang tjente hans egne aspirationer og enevældens befæstelse bedst. Som vi skal se, var han klog nok til i den ydrepolitiske orientering paa flere punkter at slutte sig til Sehested mod Rantzau og Reetz. Noget fast stade i ydrepolitisk henseende havde han endnu ikke vundet; men hans hele stilling paalagde ham hensyntagen til de stemninger indenfor kongefamilien og hoffet, som ansaa et opgør med Sverige for en fremtidsopgave. Opgaven kunde imidlertid ikke løses i en

nær fremtid, og Gabel lod sig derfor vinde for bestræbelser, der gik ud paa at skabe en foreløbig modus vivendi med naboriget. Schack var den officielle chef for militærpartiet og tilhørte vistnok i 1670'erne regeringens revanchefløj, om end han indtog en forsigtigere holdning end Reetz og Bielke. Men tilbageerobring af de skaanske provinser spillede for denne slesvig-holstenske adelsmand personlig næppe en mere afgørende rolle end for hans unge standsfælle Frederik Ahlefeldt; han var her, som Gabel, opportunisten, som fulgte hoffets stemninger, og hans kendskab til baade europæisk og nordisk ydrepolitik var meget ringe. Han saa det som sin opgave at opretholde en stærk kongelig hær; men mod hvem denne hær skulde anvendes, om dens øjemed skulde være offensivt eller defensivt, maatte politikerne afgøre. Efter alt at dømme har han imidlertid foreløbig ikke anset den i stand til at deltage i nogen krig, og Schack maa derfor vistnok i 1660'erne opfattes som tilhænger af en fredspolitik. De egentlige militære hedspor maa søges blandt andre af hoffets og hærens personer; Duwall nævner i maj 1661 generallojtnant Hans v. Ahlefeldt som en af dem. Til samme side hørte efter alle vidnesbyrd den schlesiskfødte generalauditør Paul Tscherning, som stod Gabel nær.

Hannibal Sehested havde under sine forhandlinger i København og Stockholm i 1660 aabent og utvetydigt taget ordet for en fremtidig politisk samvirken mellem de nordiske stater. Han fastholdt i sine udtalelser efter statsomvæltningen denne politik. Strax efter sin udnævnelse til rigsskatmester underrettede han den svenske rigskansler herom og om statsomvæltningen. Han betonedede, i overensstemmelse med den opfattelse, som den danske regering lagde saa stor vægt paa, at omvæltningen var sket med alle stænders samtykke uden mindste urolighed, »ce qui fait voir que c'est un affaire de Dieu«. Efter kongens ønske havde han derpaa nu slaet sig ned i Danmark; men forsikrede, at han efter al sin evne vilde tjene Sveriges krone og ved alle midler stræbe at opretholde »une eternelle amitié entre deux royaumes voisins et qui doivent tousjours vivre en bonne alliance«.

Overfor Duwall anslog Sehested de samme strenge. Da den svenske resident 14. november kom til København og lod sig melde hos den ny rigsskatmester »for at spørge, hos hvem man nu skulde søge adresse til kongen, og om han ikke vilde paatage sig den umage«, aflagde Sehested ham samme aften visit. Under denne »bevidnede han sit oprigtige venskab imod Sverige og sagde, at hvis han saa, at han kunde bidrage noget til en god korrespondance og fortrolighed, og han da ikke pousserede dette paa alle maader saa vel for Sveriges som for Danmarks interesses skyld, da handlede han som den utaknemligste i verden. Thi Sverige og Danmark var som to brødre, der skulde dele en arv imellem sig, og ikke gerne saa, at

nogen fremmed kom imellem, som vilde fratage enten den ene eller den anden af dem noget«.

Billedet er digterisk, og der gives derved den følelse, som laa bag, en særlig klang af ægthed. Duwalls referat er ganske kort og oplyser ikke, om Sehested gjorde nærmere rede for, hvad han forstod ved »den fælles arv«. I videste forstand var meningen jo utvivlsomt de nordiske folk og deres landomraade; men man tager næppe fejl i den formodning, at merkantiliteten Sehested har lagt et specielt økonomisk indhold i billedet. Det var folke- og statsvelstanden i Norden og i første linje handelen paa Østersøen, i Kattegat og paa Norgeskysten, han havde for øje. Den burde de nordiske stater i enighed dele og ikke, som hidtil, lade fremmede tage dens bedste del. Tankegangens slægtskab med Karl Gustavs og de svenske handelspolitikeres ønske om et svensk-baltisk økonomisk imperium er indlysende; men Sehested, som havde oplevet sammenbruddet af den store konges storsvenske politik og nu atter var blevet dansk-norsk statsmand, tænkte sig den ensidigt svensk-nordiske politik ændret til en svensk-dansk-norsk. Oversat i praxis vilde det sige, at de nordiske stater i fællesskab skulde emancipere deres erhvervsliv fra det nederlandske dominium og sikre deres skibsfarts frihed og trivsel. Det var et meget stort program, som den ny danske finansminister her oprullede. Duwall viste intet tegn til, at han forstod det, og det blev, saa vidt vi kan konstatere, heller ikke genstand for diskussion i det svenske raad.

Men Duwall fik i den følgende tid det indtryk, at rigsskatmesteren mente det alvorligt med sine svenskvenlige forsikringer. 2. december svor Sehested paa, at hans konge var fast besluttet paa at underholde et oprigtigt venskab med Sverige og kritiserede de vanskeligheder, man gjorde ved at afskedige de svenske soldater i dansk tjeneste, »eftersom det her skulde falde vanskeligt at underholde en saadan hob folk«. Og 14 dage senere gav Duwall ham det skudsmaal, at han baade i ord og gerning lagde sin oprigtighed for dagen og viste sig »meget flittig og villig i, hvad der kan tjene til god enigheds befordring«. Sehested bad ham tro, at hvis han mødte nogen misforstaaelse, var den danske konge uden skyld deri, »men snarere nogle andre«. Ogsaa i sagen med den ridende post ydede Sehested, som nævnt, efter evne residenten sin støtte. Men Duwall fik baade i denne og ved andre lejligheder et levende indtryk af, at rigsskatmesteren havde mange fjender. Allerede i slutningen af november 1660 ytrede han selv med et skuldertræk til residenten, at han ansaa sin stilling »som en komedie«, hvori han ikke vidste, hvor længe han kunde »agere«, og i februar 1661 hørte Duwall flere vidnesbyrd om, hvor ilde set Sehested var hos mange – skønt man maa »indrømme ham, at han med al flid vaager

over Hs. Majestæts bedste, lader sig sit embede være magtpaaliggende og næsten er den eneste mand af expedition ved hoffet«. En maaned senere klager Duwall over, hvor vanskeligt det var for ham »at komme efter noget her; de, som gerne vil omgaas med mig, tør ikke for mistankens skyld«. Og i maj hedder det: »Alle gør sig vrangne impressioner om os, som vi nu atter skulde have noget i sinde imod dem«. Duwall undtog dog her udtrykkelig Sehested, »som næsten daglig er hos mig«, og som i et brev meddelte den danske konge, som da var paa Falster, Duwalls erklæring, at de svenske rustninger alene skyldtes Sveriges frygt for Rusland. Men samtidig afgik der, fortalte Sehested, et andet brev, »som helt anderledes udtødte Ed. Majt.s hensigt at sætte sig i postur mod Rusland«; Duwall gættede paa Hans v. Ahlefeldt som afsenderen.

Det var ikke alene overfor Duwall, at Sehested slog paa ønskeligheden af en dansk-svensk forstaaelse. Da han i marts 1661 var i Malmø for at indlede de skaanske vederlagsforhandlinger, havde han en længere samtale med generalguvernør G. O. Stenbock. Han skildrede i denne den almindelige danske mistillid til Sverige; man havde i Danmark den faste overbevisning, at de svenske ikke var til sinds at bringe »den bornholmske handel« til afslutning, men tragtede efter ny krig med naboriget, og han havde sin konges ordre til at udforske, hvad hensigt de svenske flaaadebevægelser ved de skaanske kyster havde, og hvorfor Sverige holdt saa mange tropper i Skaane og Bremen. Da Stenbock henviste til faren fra russisk side, fik han det indtryk, at Sehested personlig anerkendte dette argument og ikke troede paa svenske angrebsplaner mod Danmark. Rigsskatmesteren kom derefter ind paa den danske regeringsforandring og betonedede, at kongen i Danmark nu havde friere hænder til at oprette en nærmere alliance med Sverige, end der nogen sinde før havde været mellem de to kroner, »og sagde, hvorledes deres magt da kunde blive; at de siden ikke havde behov at passe stort paa deres naboers trusler, og hvorledes han altid fra den første time, han kom i raadet i Danmark, altid havde raadet dertil, som hans breve, han fra Norge til hoffet i Danmark skrevet havde, vel skulde udvise det, at Danmark ingen alliance nyttigere var end med Sverige«. Men den daværende situation og regering umuliggjorde, hvad der nu helt vel lod sig udføre. Det var blot ikke muligt for Danmark at gøre det første skridt; thi hvis Sverige saa drog sig tilbage, vilde Danmark være mere udsat end nogen sinde før »og deraf skulde tage aldeles ruin«. Sverige burde gøre avancen, hvad der kunde ske ved, at en svensk gesandt til et andet land en passant stillede den danske konge forslag i denne retning og nævnte vilkaarene for et forbund, uden at nogen fremmed stat fik nys derom. Sehested nævnte Claes Tott og Niels Brahe i denne forbindelse. Et saadant for-

bund var ikke blot »for det evangeliske væsens skyld helt nødtigt«; men vilde ogsaa »være uudsigeligt nyttigt for begge kronernes sikkerheds skyld«.

Stenbock indskrænkede sig til i almindelige vendinger at udtale sit ønske om en bedre forstaaelse mellem de nordiske riger, men lovede at underrette den svenske rigsdrost om Sehesteds udtalelser. Sehested bad da om, »at det saa maatte blive menageret, at der for ham (som uden det noksom trues i Danmark) ikke maatte opstaa nogen fare deraf«. Paa Stenbocks bemærkning, at den danske ambassade i England maaske udrettede saa meget, at Danmark ikke begærede en alliance med Sverige, eller vilde kunne hindre en saadan, svarede han, at det snarere var hans mening, at den kunde befordre den. Han kom til sidst atter ind paa de indre forhold i Danmark i den hensigt, efter hvad generalguvernøren forstod, at vise, at der ikke var nogen virkelig fare for en adelig modrevolution.

Har Sehested haabet, at hans henvendelse til Stenbock skulde faa svenske ouverturer som de nævnte til følge, blev han skuffet. Da Pehr Brahe 1. april lod Stenbocks beretning om samtalen oplæse i raadet, udtalte han som sin formening, »at kongen i Danmark der igennem intet andet søger end formedelst en saadan »wyster« (sic!) alliance at have ryggen fri og konservere sig ved sin suverænitet«. Brahe begik her en fejl, som var almindelig blandt tidens svenske statsmænd, og som blev gentaget af senere svenske historikere, nemlig den at gaa ud fra, at Sehested i et og alt delte sin regerings anskuelse og alene var exponent for disse. Den danske statsmands forsøg paa at bringe rigerne sammen strandede – nu som senere – paa den indgroede indbyrdes mistillid. – Med ikke ringe gusto gaves der i samme raadsmøde meddelelse om, at den skaanske adelsmand Joachim Beck havde faaet et brev fra sin kone i København, hvorefter det almindelige borgerskab og haandværkerne rejste modstand mod magistraten og »gjorde ét med adelen«, og rigskansleren refererede det meget mørke billede, som den tyske general Würtz gav af tilstanden i Danmark. Han »holdt for god maxime for Sverige, at saadan division kunde konserveres i Danmark«.

Sehested ophørte dog ikke med overfor Duwall at præke en nordisk forstaaelses sag. 1. juli fik han udvirket et konciliant svar baade i postsagen og sagen med de svenske soldater. To dage efter indberettede Duwall en samtale med »en god ven«, som efter sagens natur ikke kan være nogen anden end rigsskatmesteren. Denne fremhævede i anledning af residentens memoriale om de to sager, at en af hovedaarsagerne til den gensidige misforstaaelse var, at man »havde alt for rude stil« paa begge sider. I øvrigt erklærede han, at Danmark havde Sveriges venskab behov frem for noget andet; dets tilstand nødvendiggjorde nemlig alliancer, og Sverige var at fo-

retrække for en med England, Nederland eller nogen anden stat. Han »svor paa sin sjæls salighed«, at kongen af Danmark selv ofte havde ønsket at være forsikret paa Sveriges venskab, i hvilket fald han vilde »kvittere« alle andre forbindelser og forbinde sig saaledes med Sverige, at det skulde blive »et indissolubelt baand«. Blandt andre argumenter fremførte han, at han ikke troede, at hverken Holland eller England i tilfælde af en ny dansk-svensk konflikt var til sinds »at spandere saa mange millioner for vore quereller, som de har gjort, men maaske vilde søge deres egen interesse i disse lande os begge til største skade«. Til Duwalls betoning af, at Sverige var villigt til godt venskab og til at modtage danske avancer, replicerede Sehested, at det ikke var saa let for Danmark som for Sverige at gøre saadanne, da i saa fald maaske »nogen anden potentat strax skulde fatte deraf ombrage, tage affære og søge det samme hos os og saaledes kuldkaste al deres esperance«. »Men vilde vi blot give det mindste vink om, at det var kronen Sveriges rette alvor, saa vilde han forsikre mig, at det paa denne side skulde med højeste magt og alvor drives«.

Faa dage efter fulgte Sehested og hans unge datter med andre herrer og damer den svenske resident et stykke paa vej ved hans afrejse til Helsingør. Ved afskeden betonedede han, at »alle de fornemstes konsilier« ikke havde andet øjemed end et oprigtigt venskab med Sverige, og »at aldrig noget hverken her eller udenlands skulde foretages, som i mindste maade kunde blive Ed. kgl. Majt. og kronen Sverige til præjudits; var der nogle af bouliant humør, som søgte andet at ville seminere, saa var de kun af ringe konsideration, og [det] kunde med tiden maaske blive dem selv til ruin og fordærv«.

Det var de sidste ord, som Hannibal Sehested fik anledning til at sige Sveriges repræsentant, før han i slutningen af juli afsejlede til Norge paa den rejse, hvorfra han først i februar 1662 skulde vende tilbage til København. De giver et løfte, som gjaldt baade den danske regering og dens diplomati i udlandet. Det blev, hvad det sidste angaar, Sehested selv, som kom til at varetage denne side af sagen.

Men hvem skulde varetage de danske interesser i Stockholm? Det er et vidnesbyrd baade om usikkerheden i dansk ydrepolitik og om de indre stridigheder i landet, at Danmark stadig ikke havde nogen repræsentant ved det svenske hof, skønt Sverige allerede fra september 1660 havde haft en resident i Danmark. Kort efter Duwalls ankomst var ganske vist Sehesteds søstersøn Jens Juel udset til posten, som dog aabenbart laa under hans aspirationer, idet kongen i brev af 1. oktober 1660 gav ham løfte om, »saa snart han begærede det, eller saa snart en ham tjenlig charge ved hoffet blev ledig, at maatte hjem igen forløves og dertil bruges«. Men under stæn-

dermødet fremkom der et krav, som vistnok oprindelig stammede fra personer i centraladministrationen, som var modstandere af Sehested, om at posten maatte blive besat med en borgerlig, og hvad enten nu dette eller andet var hovedaarsagen, trak sagen ud. I marts 1661 hørte Duwall, at der var tale om en jysk borgerligfødt resident ved navn Broberg; i april og maj nævntes derimod den aldrende norsk-adelige diplomat H. V. Rosenvinge; mod aarets slutning samlede rygterne sig om den i kancelliet og arkivet ansatte tidligere Herlufsholmrektor Zacharias Lund. Juel var i foraaaret 1661 sin onkels højrehaand ved Malmøforhandlingerne om Bornholm-vederlaget og lagde i flere breve rigsskatmesteren sin fremtid paa sinde, samtidig med, at han forsikrede ham om sin troskab. Det blev til sidst Juel, som gik til Stockholm; men det skete først, da der var indtraadt en afgørende ændring baade i Danmarks ydrepolitiske orientering og i Hannibal Sehesteds stilling.

III. HANNIBAL SEHESTED I ENGLAND. KARL II.S AVANCER TIL SVERIGE OM EN HANDELSTRAKTAT. SEHESTED OG RANTZAU. INSTRUXERNE TIL DEN FRANSKE AMBASSADE.

VED DET SKAANSKE landsting i midten af december 1660 talte landsdommer Magnus Dureel med »en fornem mand, som kom fra København«. Han fortalte, »at mellem rigsmarsken Schack og Hannibal Sehested er temmelig ond salve om deres embedes præeminents. Item at den danske adel lurede helt og holdent paa vore compartementer her i Skaane, saa at dersom man hensigtsmæssigt (skiälelighen) dem og de andre stænder med haandterede, skulde dette værk i Danmark lide saa stor anstød, at man skulde desperere om dets fortgang. Hannibal Sehested har ogsaa af kongen selv og hans fornemste raader store suspicioner paa sig, og paa ham beror det altsammen«. 9. januar 1661 skrev Duwall fra Helsingør, at den danske konge var rejst til Falster med dronningen og hele det kongelige hus. Blandt de aarsager, som man angav hertil, var én, at kongen ved en seddel, som han selv havde fundet i vinduet i sit forgemak, skulde være blevet advaret imod visse personer, »blandt hvilke Hr. Sehested ogsaa skal være nævnet«, og at kongen havde foretaget rejsen »till att kunna medh bette vanger sikh«. Allerede i november 1660 havde residenten sporet, at Sehested var »i stor discredit hos adelen, som gerne, om den kunde, skulde ville gøre ham nogen »otienst«. I den følgende tid modtog han flere vidnesbyrd om, at rigsskatmesteren havde bitre fjender, og i juli gik disse saa vidt, at de i anledning af et rygte om, at de svenske var faldet ind i Holsten, udsprede i København, »at det var en stempling af Hr. Sehested«.

Hannibal Sehesteds stilling i det første halvaar efter hans overtagelse af rigsskatmesterembedet, den tid, da han lagde grunden til det ny régimes statshusholdning og forvaltning, var i sandhed vanskelig. Han havde flertallet blandt den gamle adel, militærpartiet og kredse ved hoffet og i centralforvaltningen mod sig, og han havde ikke længere, som paa stændermødet, en organiseret borgergruppe bag sig. Det første stød mod hans position var rigsfeltherrens »præeminents« frem for rigsskatmesteren, det andet grev

Rantzaus kaldelse til København og udnævnelse til »overstatholder« og medlem af samtlige kollegier i forbindelse med »enevoldsarveregeringsakten«s betoning af den absolutte kongemagt, som juridisk frigjorde kongen for pligten til fremtidig at høre de danske stænders mening. Som tidligere nævnt, var det sikkert hans haab at blive Gersdorffs efterfølger som regeringens hoved. Da rigsdrosten 19. april 1661 døde, forblev hans embede imidlertid ubesat, og det var ikke Sehesteds navn, som man satte i forbindelse med det. Duwall erfarede, at det to gange var blevet tilbudt den holstenske greve; men at han havde afslaaet det, »foretrækkende profitten for æren«. Ogsaa baron Goës havde hørt, at kongen »inklinerer til at gøre grev Rantzau til rigsdrost«; men Rantzau syntes utilbøjelig til at overtage chargen, »skønt æren og æstimationen er greven meget kær; han vilde hellere gaa som ambassadør til Wien, naar der skulde sendes en saadan dertil. Jeg mener dog, at han til slut lader sig overtale«. Nogle dage senere meddelte han, at Rantzau virkelig havde afslaaet æren, dels paa grund af Danmarks bedrøvelige tilstand »og de store vanskeligheder, hvori alt her stikker«, dels paa grund af »den store subjektion«, som embedet førte med sig. I juni sagde man i København, at det nok blev Corfitz Ulfeldt, som kom til at beklæde embedet. Dette rygte var naturligvis ganske vildt, og i begyndelsen af juli nævntes paa ny Rantzau. Goës hørte nu, at han skulde være villig til at overtage embedet under navnet »overstatholder«, og at han skulde en tur til Bornholm, vistnok bl. a. for at forhandle med Ulfeldt. Der kan heller ikke være tvivl om, at Frederik III. foretrak sin rigsgrevelige Holstener, den fornemste og rigeste af alle hans undersaatte og en mand, hvis loyalitet mod kongehuset var hævet over enhver mistanke, og som stod helt uden for de danske partikampe. Men man opsatte det afgørende skridt, til regeringens hovedkraft var ude af landet.

Endnu i begyndelsen af maj mente man, at kongen selv vilde rejse til Norge for der at modtage stændernes hyldning; men 26. juni udtalte Sehested til Duwall, at kongens rejse var tvivlsom; blev den ikke til noget, maatte han (Sehested) eller en anden tage derop i stedet. I begyndelsen af juli vidste man, at det var kronprinsen, ledsaget af rigsskatmesteren og andre, som skulde gaa til Norge. 22. juli kom prinsen med sit følge til Helsingør, og den 25. lettede skibene anker. I midten af maaneden meddelte Duwall sin regering, at nogle embedsmænd havde taget afsked fra dansk tjeneste, og at andre agtede at gøre det samme, saaledes obersterne Tott og Urne og den store skaanske godsejer Iver Krabbe, »som alene af jalousi, da de ser fremmede og især Holstenerne at blive dem foretrukne, foranlediges til at kvittere det danske parti og søge avancement under kongen af Sverige«. I august erfarede han, at grev Rantzau havde faaet sæde

over Schack i statskollegiet; dog skulde han ikke hedde rigsdrost eller hofmester, hvilke titler skulde afskaffes, men statholder over Danmark og Norge. Den 23. udnævnte kongen ved haandskrivelse greven til »unsern Premier Ministre jedoch unter dem titul unsers Ober Stadthalters«.

Regeringsændringen synes at have været forbundet med tanker om en ny og haardere kurs over for den indfødte adel. Man skred nu haardt frem mod den uforsigtige Kaj Lykke, og der gik rygter om, at rigsfiskalen havde stævnet den afdøde rigsmarsk Anders Billes arvinger og andre for retten – i det øjemed, som Duwall hørte, at kunne konfiskere deres godser. Et spørgsmaal, hvis afgørelse trængte paa, og som var genstand for stærk meningsforskel mellem rigsskatmesteren og de militære myndigheder, var det om fastsættelsen af hærbudgettet. Her begyndte der i august drøftelser under Rantzaus og Schacks ledelse, som førte til den tidligere nævnte, uholdbare ordning af november 1661. Men tillige søgte man nu at faa en for kronen fordelagtig ordning i stand med den paa Hammershus fangne Corfitz Ulfeldt. I september sendtes Rantzau til Bornholm for at modtage hyldingsed til kongen af øens indbyggere og for at forhandle med den prominente fange. Efter langvarige forhandlinger underskrev Ulfeldt 27. oktober en saakaldt »deprekation«, stilet til kongen, hvori han – altsaa uden hensyntagen til den amnesti og de øvrige begunstigelser, som han tidligere havde krævet i henhold til Roskilde- og Københavnfreden – erkendte sine forseelser, som han bad kongen »af pur naade« tilgive ham, gav afkald paa sin hustrus navn, titel og vaaben og afstod en stor pengefordring og en række godser, deriblandt det til Leonora Christinas mødrearv hørende Lellinge. Ved et nyt, fra København sendt underkastelsesdokument, som han maatte underskrive 14. december, aftvang kongen ham yderligere afstaaelser i gods og løsøre, og efter sin ankomst til København maatte han 21. december sætte sit navn under et tredje aktstykke, hvori han og hans hustru »udi deres frihed« stadfæstede, hvad der var aftvunget af dem. De fik anvist det Kirsten Munkske arvegods Ellensborg paa Fyn som opholdssted og forpligtede sig til ikke at forlade øen uden kongens tilladelse.

Det er indlysende, at den med svogeren trufne ordning maatte være Sehested meget ukærkommen. Han havde strax efter Københavnfreden hævdet den opfattelse, at dens generalamnesti maatte gælde ogsaa Ulfeldt, og at ogsaa Roskildeartiklen om dennes restitution bevarede sin retskraft. Nu blev svogeren og svigerinden behandlet som forbrydere, der dyrt maatte købe deres fred af kongen. Leonora Christina maatte afstaa en del af sin mødrearv og den rang og titel, der var tillagt hende som Christian IV.s datter. I fald Sehesteds fjender fik held til at rejse en anklage mod ham for hans handlemaade 1658–60, kunde han og hans hustru frygte en tilsva-

rende behandling. Og det var jo muligt, at man kunde aflokke Ulfelderne oplysninger, som fandtes egnede til at inkriminere ham. At der i alt fald gik rygter om noget saadant, ses af et nyhedsbrev, som ved aarsskiftet 1661–62 indløb til den engelske regering, og som fortalte om Ulfeldts overenskomst med den danske konge. »Indtil han har aflagt regnskab for sine tidligere handlinger, skal Hr. Sehested, hans svoger, gaa til Frankrig som extraordinær ambassadør. Han er nu i England, hvor han er som landsforvist, i det mindste som fjernet fra det danske hof, hvortil han ikke tør vende tilbage uden tilladelse«.

I hvilket omfang Sehested ved sin afrejse til Norge har været klar over, hvad der forestod, lader sig ikke oplyse. Og har han haft planer om at gaa til England, har han i alt fald ikke før rejsen meddelt den svenske resident, for hvem en saadan oplysning paa baggrund af rigsskatmesterens ydrepolitiske udviklinger maatte have den største interesse, noget derom. Den tidligste meddelelse om rejsen stammer fra Frederik III. og skriver sig fra 24. august 1661, dagen efter Rantzaus udnævnelse til førsteminister. Under denne dato lod kongen udfærdige en skrivelse til rigsskatmesteren, hvori han udtalte, at han havde erfaret, at Sehested gerne vilde gøre en rejse til England for at takke Karl II. for den naade, denne tidligere havde vist ham, og derfor anmodede den danske konge om permission og om en anbefalings-skrivelse til kongen af England. Han tillod derfor Sehested at rejse til England »auff eine Zeit« og vedlagde en skrivelse til Karl II. og et rejsepas. Han udtalte til slut sin tillid til, at Sehested »Ewer Unns wolbekanten dexterität (randtilføjelse i koncepten: undt verspürten treuwe) nach, in allem und jedem, wass zu beforderung unserer interessen daselbsten vorfallen möchte, gebührender massen vigiliren, undt allemahl von darauss fleis-sig an Unss referiren werdet«. Brevet til den engelske konge, af samme dato, meddeler Sehesteds ønske om personlig at frembære sin tak og hans des-aarsag tilstaaede rejseorlov »ad certum tempus«. Frederik III. bad Karl II. vise Sehested sin naade, ogsaa for den danske konges skyld, og laane ham øre og bistand, saafremt han under sit ophold skulde se lejlighed til at fremme begge rigers vel.

13. september modtog Duwall, som tidligere havde meddelt sin regering, at prinsen var kommet hjem fra Norge den 7., men at Sehested, Reetz, Svane og Bülche blev deroppe for nogle indviklede retssagers skyld, et brev fra rigsskatmesteren om, at denne vilde gaa direkte fra Norge til det engelske hof i privat ærinde. Residenten troede dog, at »någhat publico löper der under«. 17. september kom Sehesteds kolleger i den norske kommission til Helsingør, og samtidig indløb et nyt brev fra ham til Duwall, der forklarede, at rejsens formaal var at takke Karl II. for hans tidligere gunst

mod Sehested privat. Den 26., over en maaned efter rejsetilladelsen og anbefalingsbrevet, sendte Frederik III. Sehested en kopi af den Ahlefeldtske traktat, for at han kunde have en rettesnor under sine forhandlinger i London. Han gav ham samtidig ordre til at holde et vaagent øje med de svensk-engelske forhandlinger og modvirke alt, hvad der i dem kunde være til Danmarks skade. Et samtidigt brev til Petkum gav denne ordre til at gaa rigsskatmesteren til haande og meddele ham al sin viden, især om de nævnte forhandlinger.

Det maatte være en hovedopgave for Danmark, naar landet besluttede sig til en mere aktiv alliancepolitik, at sondere forholdene i England, hvis forhandlinger med Sverige kunde give anledning til uro. En mere egnet person til en saadan sondering end Sehested fandtes heller ikke; han havde staaet Karl II. nær og havde aaret før haft tanker om at aflægge ham et besøg. Goës mente ogsaa »allerede for længst« at have mærket paa Sehested, at han gerne vilde gøre en rejse til England, især før Karl II.s portugisiske ægteskab blev saa vidt fremmet, at der ikke længere var chancer for en dansk prinsesse. »Det kunde ogsaa være, at han havde hensigter i retning af at bortgifte sin eneste datter, som han elsker over al maade, paa de kanter, thi hertil og ogsaa til at blive i for ham selv i det lange løb synes det ikke, at dette land staar ham an«. Vi sporer her den bitterhed, som de sidste maaneders udvikling havde samlet hos rigsskatmesteren. Men det er samtidig næppe muligt at skille hans rejse fra den kendsgerning, at der var omstændigheder, som lod Frederik III. og Rantzau anse det for heldigt at holde ham i alt fald nogen tid i udenlandsk karantæne. Og dette bestyrkes ved den melankoli, som prægede rigsskatmesteren, efter at han i slutningen af oktober – via Holland – var ankommet til London. Hans modtagelse her var i øvrigt tilfredsstillende nok; flere medlemmer af hoffet udtrykte overfor Petkum deres glæde over hans ankomst, og da residenten notificerede Karl II. denne, erklærede denne: »Je sçai qu'il est icy; il est fort mon ami«. Kort efter meldte Petkum hjem, at rigsskatmesteren havde »libre acces« hos kongen, »en tout temps et presque en tout lieu«, en udtalelse, som stadfæstes af den nysankomne svenske resident Leijonbergh, som fortæller, at Sehested omgikkes dagligt »heel familiariter« med kongen og var »hvar dagh uthi hofwet och hoos alla uthy stort anseendhe«. Et udtryk for Karl II.s velvilje gav ogsaa hans 8. november daterede svar paa den danske konges anbefalingskrivelse for Sehested. Han betonede her sin store affektion for denne fra den første gang, de mødtes, »da vi levede i det fremmede«, baade paa grund af hans store iver i hans, den engelske konges tjeneste, og især paa grund af »det oprigtige og ærlige sindelag, som han stadig og i sandhed, som det anstod sig en tro og hengiven minister,

nærede mod Deres Højhed«. Han glædede sig over, at Sehested, der havde gjort sig saa fortjent af begge kongehuse, ikke blot nu var genindsat i kongens naade, men var opløftet til saa højt et embede, der var hans trofasthed værdigt, saa meget mere, som Karl II. ikke tvivlede om, at han baade kunde og vilde gøre de to dynastier store tjenester i fremtiden. For at give ham bedre lejlighed dertil, havde kongen fornyet den ham i sin tid givne fri adgang til ham som hans egen hofmand (*proprio domestico*) og vilde i alt, hvad der angik Danmark og begge rigers vel, laane ham villigt øre. – En skrivelse af denne art fra den konge, som var Frederik III.s nærmeste allierede og slægtning blandt Europas monarker, var intet daarligt aktiv for Sehested og gjorde sikkert ogsaa sin virkning.

Sehested traf under sit Englandsophold ogsaa den svenske ambassadør Nils Brahe ved dennes afrejse i Gravesend og fik lejlighed til at forvise sig om, at den nys sluttede engelsk-svenske traktat intet indeholdt, som kunde krænke Danmark. Og hvad angaar de engelske Hamborgkøbmænds fordring paa den danske konge, som Sehesteds gamle fjende fra hans norske statholdertid Anthony Knipe virkede energisk for at inddrive, erklærede Karl II., at de paagældende var nogle »coquins« og fik dem til at gaa ind paa at nøjes med betaling af renten indtil videre, hvorefter Sehested overlod Petkum og rentemester Henrik Müller at ordne sagen. Har Sehested, som Goës mente, haabet paa at kunne faa Karl II. gift med en dansk prinsesse, saa var det ganske vist nu for sent, da den portugisiske ægteskabs-traktat var sluttet i juni. Men hans melankoli havde dybere aarsager end den eventuelle skuffelse herover. Det fremgaar af et brev fra Petkum til Frederik III. af 20. december, at rigsskatmesteren »i nogen tid havde været meget bekymret (*fort troublé*)«, fordi man havde skrevet til ham, at hans fjender og misundere arbejdede paa at »give ugunstige fortolkninger af hans bedste hensigter«.

Den 6. havde residenten meddelt, at Sehested havde været indelukket med Karl II. i hans kabinet i tre dage; han vidste ikke, hvad der var forhandlet, men henviste til Sehesteds egne breve. Der er ingen breve fra Sehested bevaret fra dette Englandsophold; men der findes en lille note fra Karl II. til lordkansler Clarendon, som utvivlsomt stammer fra denne tid. Den lyder: »6 at night. Send me Hanibal Sestats two papers of proposals he gaue me concerning himselfe, for he desires to haue them againe, being as it appears to me ashamed of them, you haue them, for I lefte them with you the day we spoke of his concernes«.

Formodentlig har Sehested faaet sine »proposalls« tilbage og brændt dem. De eksisterer i alt fald ikke mere, og efterverdenen maa da forblive uvidende om deres indhold og om, hvorfor kongen af England fik det ind-

tryk, at Sehested skammede sig over dem. Men hvad de nu end er gaaet ud paa – sandsynligheden taler for et tilbud om at gaa i engelsk tjeneste og virke til fremme af engelske interesser i Norden – er deres baggrund klar: det var fortvivlelsen over paa ny at miste fodfæstet i Danmark, udsigten til paa ny at skulle vandre den hjemløses og skamplettedes vej. Og naar Sehested forlangte dem tilbage, yder en passage i Petkums fornævnte brev af 20. december maaske en nok saa god aarsagsforklaring som den af Karl II. konstaterede skamfølelse – skønt denne naturligvis bør have sin plads paa den danske statsmands kreditside. Petkum skriver nemlig, at den sidste post havde givet Sehested modet tilbage, »eftersom Hr. rentemester Gabel forsikrer ham paa Deres Majt.s vegne, at De anser ham for en god undersaat og trofast tjener«.

Ulfeldterne havde altsaa ikke fortalt noget for Sehested graverende eller, i fald de havde det, mente Frederik III. ikke af den grund at kunne give afkald paa den eneste virkelige statsmand, som Danmark ejede. Saa meget mindre, som reflexen af Gabels brev hos Petkum viser, at det danske hofs tanker bevægede sig i retning af den ambassade til Frankrig, som Petkum, senest i brev af 8. november, havde tilraadet, og som Lionnes skrivelse til Rantzau tilskyndede til. Petkum skrev, at Sehested troede, at det vilde være til kongens tjeneste, om han fik lov at tage til København, før han sendtes til Frankrig eller anvendtes i nogen forhandling i England, idet han – »med megen ret, synes det mig« – ansaa det for nødvendigt, at kongen blev nøje underrettet om de engelske forhold, de engelsk-nederlandske forhandlinger, det portugisiske ægteskabs chancer og dets betydning for forholdet mellem England og Spanien, før han tog sine beslutninger. »Hans Exc. siger mig ogsaa, at han ikke godt kan være meget længe borte fra Deres hof uden i forvejen at have bragt en smule orden i sine privatsager, uden stor skade for ham. Under alle omstændigheder tror jeg, at han ikke vil undlade at gøre alt, hvad det maatte behage Deres Majt. at befale ham, med stor redbonhed, men for bedre at bevare Deres Majt.s respekt vil han faa brug for nogle penge, og for at tjene Deres Majt. vel, henstilles det til Deres Majt.s behag at give ham ordentlige instruxer, thi jeg finder ham meget frygtsom m. h. t. at gøre noget paa egen haand og uden udtrykkelig ordre«.

Der hviler et skær af tragikomik over det forhold, at Danmarks rigsskatmester, rigets tredjehøjeste embedsmand, var nødt til at fremføre sine ønsker for kongen gennem residentens pen.

Allerede 3. december havde Petkum meddelt, at Sehested vilde tage til Flandern og derfra til Danmark, hvis han ikke fik modordrer hjemmefra. Han fejrede julen i England som en efterspurgt gæst i de fornemme kredse

og afrejste ved nytaarstid til Flandern og Antwerpen, hvor hans hustru opholdt sig. Først efter afrejsen modtog han Frederik III.s ordre af 21. december om at blive i England og dér holde sig rede til den sendelse til den franske konge, hvortil kongen »med det allerforderligste« vilde bruge ham, og den paafølgende instrux af 28. december, som paabød ham strax at begive sig til Frankrig. Da Petkum fik meddelelse herom, raadede han Sehested til at faa den franske sendelse fra haanden, før han vendte tilbage til England. I samme brev tillod han sig en kritik af regeringen i København, idet han betroede Sehested, at han snart var ked af at være resident længere, »principalement puisque je ne croy pas vivre le jour pour voir qu'en nostre cour on veuille s'appliquer aux affaires estrangeres avec le soing que nostre condition et la conjoncture presente des affaires de l'Europe le requierent«. Sehested har her utvivlsomt været enig med ham. Han har muligvis selv nu forestillet regeringen i København ønskeligheden af, at han kom hjem, før ambassaden til Frankrig fandt sted. I hvert fald modtog han i Flandern hjemordre, hvad han meddelte den engelske konge i et brev fra Antwerpen. 7. februar 1662 indtraf han i København.

Vor sikre viden om indholdet af de samtaler, Hannibal Sehested havde med den engelske konge og hans statsmænd, er yderst ringe. Det fremgaar af Petkums brev til ham af 31. januar 1662, at han da stod i brevvexling med statssekretæren for Skotland Lord Lauderdale og Lord Wentworth, med hvem han havde knyttet forbindelse allerede i 1654, og Leijonbergh meddeler, at han i selskabslivet omgikkes ogsaa kongens broder hertugen af York og den irske vicekonge Ormonde; men som vi har set, havde han ogsaa haft langvarige drøftelser med Karl II. og med lordkansler Clarendon. Efter sagens natur maa disse drøftelser, bortset fra Sehesteds private anliggender, have bevæget sig om de engelske interesser i Norden og de nordiske stater indbyrdes forhold, og det kan, ud fra vor viden om hans senere udtalelser til lordkansleren og hans kolleger og hans syn paa forholdet mellem Danmark og Sverige, anses for givet, at han har betonet, at det var Danmarks interesse at tilstræbe en udsoning med naboriget, og at England og begge de nordiske stater havde vigtige merkantile fællesinteresser overfor Nederlænderne. Vi tør endvidere sætte det i forbindelse med de Sehestedske forhandlinger, naar Clarendon faa dage efter rigsskatmesterens afrejse foreslog Petkum en dansk-engelsk handelstraktat, hvorved man ydede hinandens undersaatter gensidige begunstigelser. Petkum bad sin konge sende instrux til ham eller en anden derom; men man har i København øjensynligt opsat dette spørgsmaal til Sehesteds hjemkomst for at behandle det i sammenhæng med den ydrepolitiske stilling i det hele.

Hvad Sverige angaar, vakte Sehesteds Engelsrejse udpræget mistillid.

Vi staar her over for et forhold, som gjorde sig gældende, saa længe Hannibal Sehested vedblev at virke i dansk politik. Flertallet af den svenske regerings medlemmer troede ikke paa den danske statsmands forsikringer om venskab mellem rigerne. Man gik ud fra, at den danske politik nødvendigvis maatte beherskes af revanchetanken, at den til stadighed lurede paa lejlighed til at sige Sverige tak for sidst og til at modarbejde det og dets interesser ved de fremmede hoffer, og i erkendelse af, at Sehested var den danske regerings største kraft og betydeligste diplomatiske begavelse hæftede den sin mistillid først og fremmest ved ham. Under en diskussion i det svenske raad 4. september 1661 om hærreduktionen paapegede rigsdrosten, at den ny danske forfatning gjorde kongen »mægtig konsiderabel, Sverige i fremtiden til stor fare«, og foreslog at gøre Nederländerne opmærksomme paa, hvad ogsaa de havde at frygte »af den absolutessen, helst udi kommercierne«. Rigskansler De la Gardie sluttede sig til sin kollega: stændermagten i Danmark havde altid tidligere holdt kongen tilbage og meget hjulpet Sverige; men Sverige var dog ikke i øjeblikket i stand til »med eftertryk« at modarbejde den ny forfatning i naboriget. Han tilføjede som sin mening, »at Danmark intet står till at troo, icke heller de remonstrationer, som för detta af Hannibal Sehestedt gjorde ähro, uthan honom mehra sökia till att giöra syn Herre och Konungh mechtigh, och således syne consilia secreta dölja, medh externa specie«. Under den videre drøftelse fremdrog rigsdrosten muligheden af en nærmere dansk-engelsk forbindelse og mente, at en saadan vilde animere Holland til at modarbejde »Regis Daniaë absolutum imperium«. Det var et udslag af den almindelige svenske mistillid til Danmark, naar baade Leijonbergh og hans regering mistænkte Sehested for at have pustet til den engelske harme i anledning af Nils Brahes flagsag; rigsraad Bengt Skytte mente endog, at Sehested direkte havde fremkaldt sammenstødet og beskyldte ham desuden for at have modarbejdet en svensk-engelsk handelstraktat. Leijonbergh fik ordre til at holde øje med, hvad Danskerne foretog sig.

Der er intet som helst vidnesbyrd om, at Sehested havde nogen del i Brahes rencontre, og han bedyrede selv senere overfor Duwall sin uskyld paa dette punkt. Og hvad de svensk-engelske handelsforhandlinger angaar, gjorde han overfor Leijonbergh aabent rede for sin stilling. Han havde erfaret, at dennes forgænger Friesendorff havde fremsat forslag om »immuniteter« for britiske købmænd i svenske besiddelser og om at gøre Gøteborg, Wismar, Narva og Riga til stabelpladser for deres handel. I saa fald var det ikke mere end billigt, at han skaffede sig underretning og forebyggede, at der foretoges noget til skade for Danmark-Norge. I øvrigt betonedede han baade overfor residenten og de svenske, som opholdt sig i London og med

hvem han fik arrangeret en sammenkomst hos Leijonbergh, at han nærrede »en stor affektion til hele nationens lykke og medgang«.

Leijonbergh slap dog ikke sin mistro. Da han efter Sehesteds afrejse modtog den førnævnte ordre om at udspionere hans aktioner, skrev han til Stockholm, at der ikke var tvivl om, »at ikke Hr. Sehested her noget brygget og ageret haver og ved sin tilbagekomst atter vil agere imod Sveriges interesse«, hvis han fandt lejlighed dertil. »Hans venskab og familiaritet udi hoffet er stor, og kunde intet instrument capablere findes noget ondt at brygge paa dette sted end han«. Leijonbergh fortalte i denne sammenhæng, at Sehested havde forhandlet om et ægteskab mellem sin datter og den unge hertug af Richmond, som kun var strandet, fordi den danske rigsskatmester ikke kunde præstere en tilstrækkelig medgift. Leijonbergh trøstede sig dog med, at England næppe vilde lægge sig ud med et saa mægtigt rige som Sverige. Han fandt ogsaa senere, at man ved det engelske hof tvivlede om Sehesteds tilbagekomst, og at hans almindelige anseelse ikke var saa stor, som det i begyndelsen lod til. Han havde næppe udrettet synderligt »in publicis«, men indskrænket sig til at »kontraminere« eventuelle svensk-engelske handelsaftaler.

At Sehested i alt fald ikke havde svækket trangen paa engelsk side til at faa saadanne aftaler i stand, viste sig dog snart efter hans afrejse. I begyndelsen af februar 1662 kom »to fornemme personer, den ene en fornem statsmand, den anden en fornem købmand« – det viste sig senere, at den første, som ønskede sit navn hemmeligholdt for den svenske regering, var Sir George Carteret, vice-chamberlain, admiralitetsraad og direktør i det afrikanske kompagni – til Leijonbergh for at sondere muligheden for en ny nærmere handels- og marinetraktat. Bag denne henvendelse laa dels ønsket om en engelsk handelsexpansion i Østersøen med tilbagetrængen af Nederlænderne, dels sikkert ogsaa den voxende følelse af, at et nyt opgør med Generalstaterne maaske stundede til. De engelsk-nederlandske forhandlinger syntes, som baade Petkum og Leijonbergh sporede, at støde paa uovervindelige vanskeligheder. Den førstnævnte, som forgæves vedblev at arbejde for en afskaffelse af Eastland Company's ny afgiftspaalæg paa fremmede varer, skrev 14. marts hjem, at parlamentet nu havde frigivet handelen paa Østersøen og Hamburg indtil aarets slutning og derved temporært ophævet baade Eastlandkompagniets og de engelske Hamburgkøbmænds monopol, og han satte dette i forbindelse med ønsker om at faa de flest mulige skibsmaterialer til landet, før det kom til krig med Nederland. Det var netop varer af denne art, som spillede hovedrollen i Carterets forhandlinger med Leijonbergh, og naar den første krævede dem strengt hemmeligholdt, var det for at Hollænderne ikke skulde faa nys derom. Carterets

og de af ham repræsenterede engelske handelskredses plan gik ud paa oprettelsen af et stort handelskompagni med baade engelske og svenske deltagere til overtagelse af den indbyrdes samhandel med stabelpladser i Gøteborg, Landskrona og Harwich. Fra engelsk side erklærede man sig villig til store indkøb af hamp, jern, tjære og beg.

I det svenske raad var Bengt Skytte, som under og efter sit Londonophold energisk havde ivret for en saadan organiseret samhandel, begejstret for de ny projekter, mens Bonde, som før, var skeptisk: Englænderne vilde tage gevinsten i et saadant foretagende, og de svenske købmænd vilde stille sig afvisende; resultatet vilde ogsaa blive, at Nederlænderne vilde søge deres behov for jern og kobber andetsteds. Rigsdrosten var dog mod en afvisning af de engelske avancer, og Leijonbergh fik i marts ordre til at tage de ham stillede forslag ad referendum. Samtidig sendtes der ham en af Skytte opsat skrivelse, hvis indhold han dog kun maatte forelægge Englænderne som udtryk for sin private opfattelse. Den betonedes Englands og Sveriges religiøse og merkantile fællesinteresser, muligheden for England af gennem en udvidelse af sin handel i Norden at kunne slaa den nederlandske konkurrence ned og den for Sundtolden frie udførsel af russiske og baltiske varer, som kunde finde sted over Gøteborg i engelske eller svenske skibe. Som betingelser opstilledes nødvendigheden af en udstrakt kredit til svensk handel, saaledes som den ydedes fra nederlandsk side, af at England lod skibe bygge i Sverige og af, at Archangelskhandelen overflyttedes til Østersøen. Carteret stillede sig velvilligt overfor tanken om et større engelsk forskud, udkastede tanken om en fælles engelsk-svensk bank med en kapital paa 1 mill. £, dels i penge og dels i varer, og førte Leijonbergh til hemmelig audiens hos Karl II., der viste stærk interesse for hele planen, som han erklærede havde beskæftiget ham i nogle maaneder; han havde kun indviet Clarendon og Carteret i den og bad residenten bevare den yderste hemmelighedsfuldhed. Leijonbergh var ogsaa hos Clarendon, som ønskede at vide, om de svensk-hollandske aftaler stod i vejen for planens udførelse, og bad residenten snarest muligt skaffe sig den nødvendige fuldmagt fra sin regering. Under de følgende forhandlinger med Carteret foreslog Leijonbergh at sende en engelsk gesandt til Sverige; men Englænderne stillede krav om nærmere forslag fra svensk side, saa at man kunde enes om hovedpunkterne; England vilde saa sende en ambassadør til Stockholm for dér at slutte ikke blot en handelstraktat, men en »plus estroit« forbindelse, hvorved det garanterede Sveriges Østersøsuverænitet og forpligtede sig til at yde det troppehjælp mod angreb i Pommern, Livland eller andre steder. Skønt regeringen i Stockholm forbød Leijonbergh at komme dybere ind paa sagen, før et engelsk traktatudkast var oversendt den til betænkning,

lod han sig dog – som det synes efter Skyttes tilskyndelse – bevæge til at overlevere Carteret en memoriale, der forbandt den engelske plan om et fælles kompagni med de Skytteske krav og aabent betonedede det som planens formaal at drage Østersøhandelen fra Nederländerne. I juli opsatte de to herrer paa grundlag heraf i fællesskab et traktatudkast, som vandt Karl II.s og Clarendons bifald; den sidste var dog betænkelig ved Leijonberghs krav om toldlighed for svenske med engelske undersaatte i britiske besiddelser og deres fritagelse for navigationsakten og forbeholdt sig at drøfte de forskellige punkter med engelske købmænd.

Ganske anderledes var den modtagelse, som Leijonberghs memoriale fik i Stockholm, hvor den i raadet underkastedes en sønderlemmende kritik, som ikke mindst rettede sig mod de farlige ord om Nederländerne. Han fik en skarp tilrettevisning og ordre til at frigøre sig fra sine egne forslag (2. juli 1662). Samtidig udtalte kommercekollegiet sig mod den nævnte forskudssum (200.000 £) som alt for ringe, mod kompagnitanken – da handelen »per naturam bør være fri« – og mod et af Carteret (paa Skyttes initiativ) fremsat forslag om en svensk-engelsk fællestraktat med Rusland til Nederlændernes udelukkelse fra Ruslandshandelen som stridende mod Sveriges traktater med Generalstaterne. Frygten for konflikter med disse gjorde sig ogsaa stærkt gældende i raadet; men den ellers saa forsigtige Bonde ansaa det ikke for uhensigtsmæssigt at faa oprettet et rent engelsk kompagni, som ydede forskud til svenske købmænd og derved hjalp dem til at kunne konkurrere med Nederländerne i det frie marked, og forhandlingerne i London fortsattes. Et udkast paa 17 punkter, som Carteret i august overgav Leijonbergh, vandt dog ikke større bifald i Stockholm end residentens memoriale. Det gik ud paa oprettelse af et rent engelsk kompagni til handel paa Sverige og dets besiddelser med samme friheder som svenske undersaatte og med eneret til opkøb af svenske og over de svensk-baltiske havne udførte russiske varer og monopol paa klæde- og saltindførsel i Sveriges besiddelser; de udførte varer skulde betales med engelske og engelsk-ostindiske varer efter et fastsat prisforhold – altsaa et tilsvarende vareudvexlingsprincip, som Colbert samtidig gjorde sig til talsmand for. Hvad Sverige fik til gengæld var en bestemmelse om, at 1/3 af vareudvexlingen skulde finde sted paa svenske skibe, og fiskeprivilegier ved de engelske kyster; om nogen fritagelse for navigationsaktens bestemmelser var der ikke tale. Det hele karakteriseredes i det svenske raad som et forsøg paa at skabe et engelsk Østersøhandelsmonopol og som helt og holdent stridende mod Sveriges interesser, og Leijonbergh fik ordre til at lade hele forhandlingen falde (september). I de følgende maaneder søgte Carteret forgæves at faa et positivt svensk svar.

England havde dog opnaaet noget, nemlig at sondere stemningerne paa svensk side for en ny traktatmæssig underbygning af den engelske Østersøhandel. Man havde – hvad Clarendon i juli over for Leijonbergh betonedede ønskeligheden af at vide – undersøgt, om den svenske konge havde fri dispositionsret over sine undersaatters handel, og om der bestod statutter eller alliancer med fremmede nationer, som hindrede, at engelske købmænd kunde faa forkøbsret til svenske varer frem for de nederlandske. Resultatet var paa væsentlige punkter blevet negativt.

Den Leijonbergh-Carteretske forhandling har en særlig interesse ved at udgaa fra Karl II.s kabinet i strengeste forstand; kun hans kansler og vicekammerherre var indviet i den. Den engelske konge udtalte i begyndelsen af april til Leijonbergh, at han i nogle maaneder havde omgaaedes med planen; men ikke vidste, hvorledes han skulde begynde, saaledes at Holland ikke fik noget at vide; han havde derfor kun betroet Clarendon og Carteret sagen. Søger vi det tidsmæssige udgangspunkt for kongens overvejelser, naar vi tilbage til den tid, da Hannibal Sehested var i London. I begyndelsen af juli 1662 ankom den danske rigsskatmester atter til den engelske hovedstad. I maanedens slutning havde Leijonbergh en samtale med Clarendon, som lovede, at residenten snarest skulde faa de engelske propositioner og samtidig anbefalede »secrete«», »efter Hannibal Sehested nu ankommen er, som ogsaa noget i disse dage udi sin visite hos mig – sagde han – røre monne om den frugt og nytte, som skulde kunne flyde af en estroite venskab mellem Danmark, Sverige og England, og saa som vel kunde hænde, at han paa samme discours med Eder herefter komme kunde, anser jeg det for bedst i tide at vare Eder derom«. Kansleren lovede, at Sehested ikke skulde faa noget at vide om de engelsk-svenske underhandlinger, som foruden selve forhandlerne kun kongen og hertugen af York kendte til. I en paafølgende samtale med Carteret erfarede Leijonbergh, at vicekammerherren oprindelig fandt kongen og Clarendon tilbøjelige til at optage Danmark i den forhandlede traktat; men da det var umuligt at forhandle »conjunctim« med begge under bevarelse af den nødvendige sekreterie, blev det besluttet først at bringe sagen til afslutning med Sverige »som den mægtigste, og siden den anden dertil invitere«. Umiddelbart efter modtog Leijonbergh et besøg af Sehested, som meget stærkt fremhævede ønskeligheden af en dansk-svensk-engelsk entente. Vi vender senere tilbage til den danske statsmands udtalelser. Det betydningsfulde er her Carterets udtalelse om, at tanken fra kongens og Clarendons side oprindelig havde været en forhandling med begge de nordiske riger, noget som stadfæstes ved den ouverture, som Clarendon i januar 1662 gjorde Petkum, og at denne tanke opstaar under Sehesteds første besøg ved

det engelske hof, da han omgikkes i saa stor fortrolighed med Karl II. og hans omgivelser.

Vi sporer her den første antydning af det, som skulde blive grundtanken i Hannibal Sehesteds politik, efter at hans forsøg paa at lægge grunden til en nordisk forstaaelse gennem en svensk avance til den danske konge var strandet: at gøre begge de nordiske stater til medlemmer af en alliance, hvori England var den tredje magt, og som baseredes paa alle de tre staters merkantile modsætningsforhold til Nederland, en alliance, som skulde hjælpe de nordiske »brødre« til at sikre sig den fælles »arv«, hvorm han havde talt til Duwall. Da vejen mellem København og Stockholm var spærret, maatte initiativet udgaa fra London.

Sehested havde imidlertid ved nytaarstid faaet overdraget en anden opgave, nemlig en ambassade til Frankrig.

Den instrux, som under 28. december 1661 var opsat for ham i Danske Kancelli, gik ud paa følgende: Han skulde strax efter at have modtaget den begive sig fra England til Paris. Paa vejen skulde han dog gøre ophold i Haag og notificere De Witt og de andre nederlandske statsmænd sin ambassade til Frankrig. Samtidig skulde han søge underretning om, hvilket haab der var om et heldigt udfald af de nederlandske traktatforhandlinger med Frankrig og England og, i fald de tegnede godt, skaffe Danmark optagelse i dem; i modsat fald og hvis Generalstaterne stod i fare for at indvikles i krig, burde Danmark tage sine forholdsregler derefter. I Frankrig skulde Sehested takke for Frankrigs virksomhed ved den nordiske fredsslutning og lykønske kongen til freden med Spanien, ægteskabet med den spanske infanta og fødselen af en dauphin. Han skulde derefter betone »det ældgamle venskab« mellem Danmark og Frankrig og udtrykke den danske konges ønske om, »nu vi udi vores suveræne arveregering er indtraadt«, at søge det bestaaende forbund fornyet og forbedret, til hvilken ende han skulde begære kommissærer udnævnt til forhandling herom paa grundlag af et oversendt traktatudkast. Det paabødes ham ogsaa med flid at efterforske, »om noget i Frankrig kunde findes og i værk stilles, hvorved trafikken i vore riger og lande kunde tiltage og forbedres«, og sende kongen udførlig underretning derom. Ligeledes skulde han sondere, om Ludvig XIV. var villig til, at Frederik III. og han fremtidig gav hinanden majestætstitel. Han skulde samtidig søge at faa opsporet indholdet af den af Tott sluttede fransk-svenske traktat. Hvad der ellers kunde forefalde, som ikke var specificeret i denne instrux, henstilledes »efter dens intention og mening« til Sehesteds »egen bekendte prudentz og fornuftige betænkende at forrette«. Hvad der ikke »herundinden kunde forstaas at være begreben«, skulde

han tage ad referendum. Han skulde søge alt tilendebragt i den kortest mulige tid og derpaa indsende udførlig relation til kancelliet.

Det omtalte traktatudkast er formodentlig identisk med det, som i foraaet 1662 medgaves Sehested fra København. Dette bygger i hovedsagen paa traktaten af november 1645, med tilføjelse af nogle bestemmelser til gavn for danske undersaatte, som opholdt sig i Frankrig, m. h. t. religionsøvelse og arv og for begge landes undersaatte i tilfælde af krigsudbrud mellem de to stater (frist til afvikling af handelsforretninger) og ved procedure for handelsdomstolene. I tilfælde af, at en af kongerne kom i krig, skulde der forhandles om regler for handelens førelse under denne. Begge riger skulde give hinanden mestbegunstigelsesret m. h. t. privilegier og handelsbetingelser. Der var altsaa tale om en almindelig, i defensiv henseende lidet betydende venskabstraktat efter de gamle linjer, med nogle supplerende handelsbestemmelser, idet der dog paa sidstnævnte omraade gaves Sehested ordre til at sondere terrænet nærmere. De motiver, som laa bag beslutningen om ambassaden var aabenbart, foruden den gennem Lionne modtagne indbydelse, især at forebygge, at Danmark inddroges i en krig mellem Nederland og de andre Vestmagter, og at udforske omfanget af Sveriges ny traktat med Frankrig. Den tilnærmelse til dette, som instruxen gav udtryk for, var ikke af revolutionerende art, selv om den synes at være faldet den østrigskindede grev Rantzau for brystet. Han udtalte i hvert fald kort efter til den svenske resident i Hamburg Vincent Møller, at han agtede at tage sin afsked, og den brandenburgskfødte diplomat i svensk tjeneste Esaias Pufendorf erfarede nogen tid senere i samme by, at greven sagdes snart at ville miste sit førsteministerembede.

Blandt grundene til at Sehested ønskede at rejse hjem, før han tiltraadte ambassaden, nævnte Petkum hans ønske om at give Frederik III. nærmere underretning om Englands forhold og politik. Dette spillede uden tvivl ogsaa en væsentlig rolle for rigsskatmesteren. Ikke blot var England som aktiv deltager i Østersøhandelen og stor flaademagt af større betydning for de danske og nordiske interesser, paa hvilke Sehested lagde hovedvægten, end Frankrig. Det var ogsaa ved den nære forbindelse mellem kongehusene og den nys sluttede alliancetraktat et bedre og sikrere udgangspunkt for en dansk ydrepolitisk nyorientering end Ludvig XIV.s traditionelt til Sverige knyttede rige. Men hertil kom tillige de forbindelser, som Sehested personlig havde med den engelske konge og hans hof. I hvilken grad han havde formaaet at gøre sig til mellemmand mellem Karl II. og sin egen konge, fremgaar af den rekreditivskrivelse, som den engelske konge 31. december lod udfærdige for ham. Den roste, med henvisning til kongens tidligere skrivelse af november, i stærke ord Sehesteds ædle byrd, sjældne begavelse,

udstrakte sprogkundskaber, sikre og omfattende viden og usædvanlige statsmandsevner, baade hvad inden- og udenrigske anliggender angik, og udtalte, at han altid vilde være Karl II. kærkommen som gesandt, naar et vigtigt spørgsmaal var paa bane, hvad kongen allerede havde givet et bevis paa ved den daglige fri adgang til sig, som han havde tilstaaet ham, og de fortrolige samtaler, han havde haft med ham. Skrivelsen meddelte desuden, at Sehested havde vægret sig ved at modtage de gunstbevisninger, som den engelske konge havde ønsket at tildele ham, fordi han følte sig bundet til Frederik III. ved sit høje danske statsembede. Den sluttede med en bøn til den danske konge om altid at vise ham, hans hustru og datter sin særlige gunst og naade, ogsaa for kongen af Englands skyld, og skænke ham endnu større midler til sin husførelse, end han allerede havde faaet.

At denne skrivelse i lighed med senere tilsvarende fra det engelske kancelli sandsynligvis er udfærdiget paa grundlag af Sehesteds udkast, er mindre afgørende end det faktum, at Karl II. har sat sit navn under den. Hannibal Sehested havde ikke faaet sin datter gift med en engelsk stormand, og han havde indtil videre renonceret paa at træde i engelsk stats- eller hofstjeneste. Men den kendsgerning forblev, at han besad en position i England, som ingen anden dansk besad eller nogen sinde kunde haabe at opnaa. Det gav ham en stærk støtte baade overfor Frederik III. og overfor sine danske fjender, og det gav hans politik en ganske særlig hældning mod London, selv om denne hældning ingenlunde skyldtes udelukkende personlige motiver.

Karl II.s skrivelse berører et forhold, som ogsaa Petkum var kommet ind paa: rigsskatmesterens usikre økonomiske stilling. Det vides ikke, hvorledes man i København havde tænkt sig hans franske ambassade finansieret; men selv om man ser bort herfra, var det en nødvendighed for Sehested at faa sine private indkomster bragt i vejret. Hans existensgrundlag bestod, foruden af hans hustrus arvegodser, som efter hans skildring var stærkt medtagne, og hans fordringer paa kronen, paa hvis konto der siden oktober 1660 ikke ses at have fundet nogen udbetaling sted til ham, alene af de 6000 rdl. p. a., som var hans gage som rigsskatmester.

Sehesteds stilling var, da han i februar 1662 kom tilbage til København, væsentlig bedre, end da han i juli 1661 forlod byen, og det ikke blot paa grund af Karl II.s anbefaling. Det Rantzauske régime led af store svagheder. Den Ulfeldtske overenskomst havde fundet sted bag dronningens ryg og havde ophidset Sophie Amalie stærkt mod førsteministeren. Hærordningen var bygget paa et militærbudget, som landet umuligt kunde bære, og Duwall hørte, at der havde været et skarpt sammenstød i den anledning mellem rigsfeltherren og ærkebiskop Svane, og at Schack og feltmarskal

Eberstein var stærkt uenige i reduktionsspørgsmaalet. Reetz ivrede for en videre organisation af kollegiestyrelsen, som ikke blev til noget. Finansstyrelsen var i forfald, og de norske byers andragender henlaa stadig ubehandlet. Den københavnske borgerstands spidser var i oprør over Trellunds angreb paa det Islandske Kompagnis privilegier, og der gik rygter om, at hoffet nu ogsaa vilde indskrænke selve stadens privilegier. Rygter om, at der paatænktes en omfattende baade mod levende og døde rettet undersøgelse af de forseelser, som var begaaet i sidste krig, satte samtidig den danske adel i ny uro. Riget trængte i højeste grad til en fast og ordnende haand, og Duwall tilskrev i december 1661 den svenske rigsdrost i anledning af et rygte om, at Sehested snart vendte hjem, at han vel havde mange fjender; men »er alligevel, saa meget jeg forstaar, en drivende (driffwande) minister og par consequent uundværlig for kongen«.

Rigsskatmesterens haand sporedes da ogsaa, saa snart han atter havde sat foden paa hovedstadens grund. Den islandske kompagnitvist bragtes til en for Københavnerne tilfredsstillende afslutning, de norske anliggender toges op til drøftelse med norske deputerede, en mere radikal hærreduktion fandt sted paa Sehesteds indtrængende forestillinger, som nu til en vis grad synes at have faaet dronningens støtte, Sehested fremsatte planer om bortforpagtning af amtmandseembederne, og forberedelser blev truffet til udskrivning af den ny matrikelskat. Kort efter Sehesteds hjemkomst skrev den plønske udsending Otto Mauritius, at han og Rantzau »begehen sich zimblich« og i fællesskab havde mæglet mellem Schack og Eberstein; men allerede i februar sporede Duwall, at Sehested steg i dronningens gunst, og at grevens kredit var synkende, og at han vilde sælge sit hus i København og maaske rejse til Wien for dér at skaffe sig en fyrstetitel. Han kom sjælden til hoffet, »foregivende sin upasselighed, som han siger af dette steds usunde luft sig foraarsager; det gaar ham meget haardt til hjertet, at hans consilier bliver aldeles intet fulgte eller æstimerede«. Kort efter meddelte han, at Rantzau vilde gøre en kurrejse til Sauerbrunnen, og at dronningen havde vist Sehested den naade at indbyde ham til middag paa sin landgaard sammen med kongen. Man ymtede allerede om, at han skulde være »premier ministre«, da Rantzaus aktier stadig sank, mens Sehested var »over al maade laborieux«. Der var ogsaa tale om, at en anden skulde gaa til Frankrig i hans sted, da man nødig vilde miste ham ved hoffet. Duwall erfarede samtidig, at finanserne i hans fraværelse var kommet i saa stærkt uføre, at det var umuligt at skaffe midlerne til den franske ambassade.

Det lykkedes ved forhandlinger med kronens finansielle forbindelser, især dens faktor i Amsterdam Gabriel Marselis at skaffe i hvert fald nogle af de

likvide midler, som en større diplomatisk sendefærd nødvendiggjorde. Men samtidig opnaaede rigsskatmesteren ved intercession af dronningen, Gabel og sine specielle venner ærkebiskop Svane og dr. Bülche den bedring af sin privatøkonomiske stilling, hvortil Karl II. havde anbefalet ham. 18. marts 1662 gav Frederik III. ham paa de nævnte tre mænds indstilling kongebrev for ham og hans arvinger paa St. Knuds Kloster i Odense med tilliggende gods, som før regeringsforandringen havde været tillagt kongens kansler, for at han deraf, som det hed i indstillingen, kunde have »stor tilhøjelpning til hans gælds aflæggelse og itzige hans stands vedligeholdelse, saasom Eders Kongl. Majst.s respekt det udkræver«.

Det er et vidnesbyrd om, at dette maatte drives igennem bag ryggen af rigsskatmesterens modstandere, at skødet paa godset, for at »forekomme al jalousi og snak« pro forma udfærdigedes til den engelske konges skotske faktor i Amsterdam Sir William Davidson, som ejede gods i Norge og havde pengemellemværende med den danske krone.

I maj fulgte som et tydeligere tegn paa kongens naade, motiveret med de tjenester, Sehested havde ydet ham og hans fader, en udvidelse af rigsskatmesterens adelige vaabenskjold og et nyt vaaben for hans hustru. Der var rygter fremme om, at vaabenændringen skulde være ledsaget af tildeling af grevelig titel og rang til ægteparret, noget som Sehested dog bestred overfor Duwall, »ytrende, at han ansaa det for unødvendigt at trage efter en stand, der ej medførte nogen rang eller préséance her i riget«. Hans benægtelse var rigtig; det blev først ni aar senere, at enevælden satte blomst i en dansk grevestand. Men han var – tiden skulde vise det – ikke fuldt saa ligeegyldig overfor den fine titel, som han gav Svenskeren at forstaa.

Vistnok har det været Sehesteds inderste ønske at blive i Danmark, saafremt han kunde blive regeringens ubestridte leder. I juni 1662 skrev han efter sin ankomst til Amsterdam til Terlon om det sygdomsanfald, han havde i foraaaret, og tilføjede, at han en tid lang havde troet, at kongen af den grund vilde have taget en anden til ambassaden, »comme je le souhaittais fort pour beaucoup de considerations«. Ordene kunde tyde paa, at sygdomsanfaldet, »en oförmodelich accident«, skrev Duwall, som bandt rigsskatmesteren til sengen en uges tid og efterlod ham »något swagh«, og som indtraf kort efter, at hans instruxer i april forelaa færdige, havde politiske motiver, selv om det mægtige arbejdspress, han havde udfoldet siden sin hjemkomst, nok kan tænkes at have fremkaldt et temporært sammenbrud, i lighed med dem, for hvilke han flere gange senere var offer. Men endnu var Rantzau førsteminister, og rigsskatmesteren vidste, at han stadig havde fjender, som lurede paa at angribe ham, naar lejlighed gaves. Der var

heller ingen anden, hvem man kunde betro den ambassade, som kongeparret nu var stærkt opsat paa. Til Duwall udtalte han allerede i marts, at han var besluttet paa efter sin sendefærd, »hvorigennem han mener at kunne vise hele verden, at hans disgrace ikke har kunnet forhindre ham i at komme til gunst igen og beklæde de fornemste charger hos sin herre«, at »danke af og sætte sig ned et eller andet sted i stilhed«. Det var en melodi, han før havde anslaaet. Duwall var noget tvivlende – »hvad al denne hans dessein vil blive, vil tiden vise« – og undrede sig med mange stærkt over, »at han, tvært imod deres maximer, som søger at sætte sig i kredit og æstime – hvori han ogsaa ved sin flid og virksomhed saa temmelig har reusseret – vil forlade hoffet og give sine uvenner frihed til at drive deres spil«. Men sikkert har sider af Sehesteds sind følt sig lokket stærkere af det store spil, der udspillede i Europas hovedstæder, end af intrigerne i det lille København og af det Sisyfosarbejde, det var at bringe de danske finanser paa den fod, som han ønskede. En meget vigtig side af Danmarks fremtid laa jo ogsaa paa ydrepolitikkens omraade, og Sehested havde her bestemte maal, som kun han selv havde forudsætninger for at realisere.

Hans første handling paa dette felt var, at han nu endelig fik sendt sin søstersøn som resident til Stockholm. Jens Juels kreditiv er dateret 28. februar 1662. Hans instrux af samme dato paabyder ham at forsikre den svenske regering »om alt, hvis godt venskab og naboskab paa vores side kan underholdes og forbedres med og at vinde dronningen og de fornemste ministres yndest og fortrolighed, og han skulde af yderste evne afværge og undgaa »alt det som kan foraarsage eller give nogen misforstand mellem begge disse nordiske kroner« og »lade al nabovenlig fortroligheds underhold være sit fornemste forsæt«. En »sekrete instruktion« af 3. marts udførte det sidste nøjere. Juel skulde omhyggeligt udforske, hvilke ankeposter de svenske ministre havde mod Danmark, erklære, at han havde speciel befaling til at fornemme sligt, og betone, at hans konge intet højere ønske havde end at forebygge alt, hvad der kunde give aarsag til mistanke og i mindste maade forhindre »det fortrolig naboskab og venskab, som vi paa vores side at underholde fuldkommen intentionerede ere«. Han skulde samtidig flittigt udforske »de svenske freds og fejdes consilia«, Sveriges rustninger og formaalet med dem og dets forbindelser med Frankrig, England, Nederland, Brandenburg, Gottorp og andre stater. Men han skulde tillige skaffe sig underretning »om deres kommerciers beskaffenhed og anordning, hvorved enten trafikken paa Sverige kunde i vore riger og lande forbedres eller anden nytte til kommerciernes flor og fremtarv her samsted skaffes«.

Disse instruxer er helt i den nordiske fredspolitikks aand, for hvilken rigsskatmesteren havde gjort sig til talsmand, og vi møder i den sidste bestemmelse den tanke om en kommerciel samvirken, som ogsaa var kommet frem i hans udtalelser til Duwall og i hans drøftelser med det engelske hof. Da Juell i april – ogsaa til hans sendelse kneb det med at skaffe midlerne – afrejste til den ny virkeplads, som, med afbrydelser, gennem en menne-skealder skulde blive hans, gav onkelen ham anbefalingsbreve med til den svenske rigsdrost og kansler. I det første undskyldte Sehested, at den brev-vexling, han under sit Stockholmophold havde aftalt med Brahe, var ble-vet afbrudt ved hans Englandsrejse og nu vilde blive det ved hans forestaa-ende ambassade. Men det var hans haab, at Brahe med tilfredshed havde erfaret »mine i mellemtiden udførte aktioner og foretagne forretninger« og ogsaa fremtidig vilde nære tillid til, »at saaledes som jeg hidtil paa det tro-ligste har medvirket fremfor alt andet til disse nordiske kroners bestandige fortrolighed og gode nabolige korrespondens, saaledes vil jeg udføre de negotia, som jeg nu gaar i gang med, i lighed med de allerede forrettede, ene og alene i dette øjemed«. Han kunde forsikre, at hans søstersøn »med det mig bekendte, oprigtige og sincere gemyt« vilde arbejde i samme sags tjeneste.

Der er et spor af, at Sehested umiddelbart forinden har stræbt at imøde-komme Sverige i de stadig af Dureel fremførte klagepunkter vedrørende vi-sitationen af den svenske post i Assens og de svensk-tyske soldater i dansk tjeneste. I den første sag gik Frederik III. i overensstemmelse med stats-kollegiets betænkning ind paa, at brevsækkene slap for visitation og varer, tilhørende den svenske konge, for told; i den anden afviste ganske vist baade kollegiet og han det svenske udleveringskrav; men kollegiets oprindelige be-tænkningssudkast indeholdt en passus om, at Sverige »vel, naarsomhelst nogen reduktion igen foretages, kunde derudi videre gratificeres«. Det kan ikke være tvivl underkastet, fra hvem denne passus stammede, heller ikke, hvilke kræfter som fik den udskudt.

Overfor Duwall talte Sehested vedblivende nordisk fællesskab. Han frag-lagde sig bestemt beskyldningen for at have modarbejdet Nils Brahe i Lon-don og bedyrede sit »sincere venskab« med Sverige, idet han bad Gud for-dømme ham, om hans consilier eller desseiner sigtede til andet maal end at skabe et fortroligt venskab mellem de to riger. Umiddelbart før han tog afsked med residenten for at tiltræde sin lange rejse, gentog han i stærke ord det samme: »han saa ingen højere interesse for sin konge og sit fædre-land« end dette. Og Duwall var nu efterhaanden blevet tilbøjelig til at tro ham og mente, at han vilde fastholde denne politik, naar han blot først kunde bringe sig i tilstrækkelig kredit hos kongen og dronningen. Den

unge svenske resident, der i sine breve har tegnet et billede af sig selv, som stadfæster baron Goës' ros over hans »habilitet und gute qualiteten«, og hvem Sehested aldrig skulde gense, delte her skæbne med dem af sine landsmænd, med hvem rigsskatmesteren kom i berøring gennem længere tid. Anderledes dømte man i Stockholm.

Paa ny havde Sehested, før han kastede sig ind i den europæiske storpolitik, aflagt broderløftet til Sverige, og han havde faaet anbragt sin paa-lideligste mand paa Stockholmposten, en mand, som ikke skuffede ham. Der var en anden stat, mod hvilken han saa smaat begyndte at hvæsse strids-øxen. Sehested skulde efter sin instrux ogsaa aflægge besøg i Holland. Det var ganske vist ingenlunde meningen at indtage en fjendtlig holdning over for den allierede republik, og Frederik III. sendte 8. april Generalstaterne en skrivelse, hvori han bebudede sin rigsskatmesters ambassade til England og Frankrig og i den anledning udbad sig en redegørelse for Staternes forhold til disse to magter, for at han kunde indrette sine konsilier derefter, da han varmt ønskede det indbyrdes venskab mellem alle de tre stater bevaret. Men Haag og Amsterdam var, som forholdene laa, alligevel to hvepsere for Danmark. Dels var der den standende Afrikastrid og de norske toldtvister, dels hang de nederlandske gældsfordringer som en truende sky over de danske finansers i forvejen mørke himmel. Den gamle Hollandsexpert H. V. Rosenvinge meddeler i en memoriale af 7. juni 1662, at han i marts fik ordre til at meddele statskollegiet en specification over danske modfordringer. I junimemorialen udregnede han disse til 132.488 rdl. for subsidierestancen fra 1654 og de udgifter, som dens ikke-betaling m. m. havde paaført kongen, og 87.144 rdl. for de hvervepenge, som i 1658 var givet forgæves ud i Holland, fordi Generalstaterne havde forbudt de danske hvervninger, med paaløbende renter til 1662. Her var en ganske smuk sum, med hvilken man indledningsvis kunde møde ubekvemme hollandske krav. Men tillige foretog Rosenvinge beregninger over de tab, som den danske statskasse led ved de nederlandske omgaaelser af trælast- og skibsmaalingstraktaterne. Han havde ved den ommaaling af skibe, som han efter kongelig ordre 1656 lod foretage i Amsterdam fundet, at 67 skibe, som havde gjort mindst 3 à 4 rejser p. a. til Norge, tilsammen var 1930 læster større, end den oprindelige maaling angav. Her burde, hvad ogsaa 1658-traktaten gav Danmark ret til at fordrø, aabnes ny forhandlinger, som skaffede den danske krone erstatning og sikkerhed mod ny bedragerier i fremtiden. Erstatning burde ogsaa gives for den »inestimable og ubodelige skade«, som var tilføjet den danske konge ved, at Generalstaterne 1659 havde nedlagt forbud mod afsejling af de af ham i Holland lejede 72 troppetransportskibe. Og af de fynske byer havde alene Odense betalt over

60.000 rdl. til de nederlandske soldaters underhold, skønt soldaterne selv skulde holde sig med mad og øl af de soldpenge, der ydedes dem af den nederlandske gesandt. Endelig tillod Rosenvinge sig at pege paa det usømmelige i, at de Herrer Stater vedblev at forholde prinsesse Frederikke Amalie hendes faddergave.

Som tidligere anført, lod Sehested ogsaa i april 1662 de norske deputerede i København forelægge en del spørgsmaal – om ophævelse af de hollandske toldsedler mod assignation af tolden i en enkelt havn, om forhøjelse af speciedalernes værdi med 4 sk. ved den nederlandske toldbetaling og om privilegier til fremme af den indenlandske skibsfart – som indeholdt en brod mod Nederland. Om Guineastriden lod Frederik III. i april Sehested, Reetz, Nansen og Gabel forhandle med Le Maire; der opnaedes naturligvis ikke enighed; men kongen gav 20. maj Sehested ordre til at søge tvisten afgjort ad fredelig vej, helst ved upolitiske arbitri og kommissærer fra begge sider; kunde det ikke udvirkes, skulde han søge at opnaa et andet »expedient«, saa der ikke opstod videre »vidtløftighed« af sagen. Det var et fromt ønske, og tiden skulde vise, at den dansk-nederlandske modsætning i det hele var af dyberegaaende karakter, end man i København var til sinds at aabne blikket for. Men for rigsskatmesteren blev den en baggrund for hele hans diplomatiske system.

Om de ydrepolitiske drøftelser, som ved denne tid fandt sted mellem Frederik III. og hans raadgivere, vides intet direkte. Abbé Paulmyer skrev senere i sine memoirer til den franske regering paa grundlag af Sehesteds udtalelser, at Frederik III. »fastholdt mod hele sit raad det foreslag, som den nævnte Hr. grev Sehested dér fremsatte, om at søge den alliance med Frankrig, som senere blev sluttet i 1663. Og det, som da skabte saa stor modstand hos medlemmerne af hans raad, var, at de forestillede sig, at Svenskerne besad en saadan plads i Frankrigs hjerte, at Danskerne ingen kunde finde dér«. De udtalelser af rigsskatmesteren, paa hvilke Paulmyer bygger, faldt paa et tidspunkt (1666), da Danmark var bundet til Frankrig og Generalstaterne i den engelsk-nederlandske krig, og da Sehested af al magt stræbte at blive persona grata ved det franske hof og bortjage det indtryk, at han havde ført en »engelsk« politik. Der er, som vi har set, intet i de samtidige kilder, som direkte fører oprindelsen til tanken om en dansk-fransk alliance tilbage til ham. Det er dog samtidig tydeligt, at han i foraaet 1662 var blevet talsmand for denne alliance, dog saaledes, at den indgik som et supplement til alliancen med England. Og han har nu stræbt at faa den givet et videre indhold, end det var forudsat i hans instrux af december 1661.

Denne instrux stadfæstedes vel med faa ændringer 9. april 1662 –

blandt tilføjelserne var en passus om, at Sehested skulde holde »god correspondents og venskab« med de fremmede ministre paa de steder, hvor han skulde forhandle, »i særdeleshed med de franske, engelske, svenske og stattske« – men der udfærdigedes tillige under 22. marts en særlig »sekrete instruktion«. Den udtalte, at man burde paapege overfor den franske regering, hvorledes Danmark ved at holde sig neutral kunde gøre Frankrig en stor tjeneste, idet da »Sverige desbedre kunde agere for Frankrig og have ryggen sikker«. Tog Danmark nemlig Kejsereis parti, »blev Sverige gjort intet til at assistere Frankrig«; Danmark kunde i saa tilfælde »drage flere til sig og for situationens skyld remorere (∴ forhale) Svenskens secours til lands og vands«. Viste Frankrig herefter tilbøjelighed til »nærmere forretning«, skulde Sehested »sit yderste lade være angelegen Frankrig til subsidier at inducere, af aarsag, at Danmark for den kejserske invasion fik at være armeret og vore folk paa grænsen med stor omkostning Frankrig og Sverige til bedste parat at holde«. Han skulde tillige sondere, hvilken hjælp i tropper og penge Danmark kunde vente af Frankrig, hvis det »mod forhaabning« blev overfaldet af Kejsereis eller andre. Ligeledes skulde han sørge for, at dansk hjælp, som i kraft af den bestaaende traktat ydedes Nederland i en krig, ikke af Frankrig eller Sverige blev anset for »nogen ruptur eller fjendskab«, »efterdi saadant ikke er usædvanligt«.

»Kongen udi England saa vel som Frankrig maa han in privato colloquio saa vidt forsikre om Vores desseis, at Vi intet mere ønsker end god fortroenhed mellem begge Deres Majestæter, saa vel som mellem Danmark og Holland for at garantere en nærmere og bedre alliance med Sverige. Dog dersom de tillige skulde geraade udi nogen offentlig krig med Holland, at Vi da vilde bete Os saa mod begge Deres Majestæter, at de ingen ombrage skulde tage over Vores alliance med Holland. Ved hvilken occasion Vores ambassadør sig udi bedste maader skal beflicte hos kongen udi England anseelige og aarlige subsidier til at gøre Danmark desto mere considerable til veje at bringe«.

»Og eftersom man her ikke kan vide, hvad casus og hændelser Vores ambassadør ved dette fransøske hof til Vores avantage kunde forekomme, hvorudiblandt maaske nogle kunde findes til Vores interessers forbedring inklinerede og af saadan natur, at Vi slet ingen forhal derom først til Os at referere vilde tillade. Da maa Vores ambassadør, som Vores naadigste intention ej mindre end Os hans troskab og iver til Vores tjeneste at forfremme er bekendt, udi saadan tilfald saadanne propositioner imodtage og slutte, dog at England og Holland ikke choqueres«.

En analyse af denne instrux efterlader ingen tvivl om, at den i sine grundtræk er præget af Sehested, ligesom den vidtgaaende fuldmagt, som

dens sidste bestemmelse gav ham, vidner om, i hvor høj »kredit« han nu stod hos Frederik III. De stærke subsidieønsker, som kommer til orde i den, staar ganske vist ikke helt i samklang med den kritik, han i sit politiske testamente rettede mod denne side af dansk politik. Det maa dog erindres, at kritikken bygger paa de erfaringer, som Sehested senere høstede, at man vidste, at Sverige gennem mange aar havde været subsidieret af Frankrig og sandsynligvis i Fontainebleautraktaten havde faaet ny subsidieløfter, at ingen bedre end Sehested vidste, i hvor høj grad det danske statsbudget havde behov for tilskud, og at der ad denne vej maaske kunde opnaas et kontant vederlag for de penge, som ambassaden kostede. For kongen var, som det skulde vise sig, subsidiespørgsmaalet et hovedpunkt. Hvad Frankrig angaar, gaar instruxen ud fra den svensk-franske alliance som det givne. Og tanken bliver da, at Danmark som Frankrigs allierede mod subsidier og, i nødsfald, vaabenhjælp kan støtte denne alliances formaal – i Tyskland eller Polen – ved en velvillig neutralitet og troppesamlinger i Holsten. Fra en direkte samvirken med de to magter mod Kejseren tages der afstand; men der regnes med den mulighed, at Danmarks holdning kan medføre hans angreb paa det. Var instruxen ikke ligefrem østrigskfjendtlig, antydede den dog en vending i Danmarks politik i forhold til Wien, og det er forstaaeligt, at Rantzau og hans meningsfæller har ytret stærk betænkelighed ved den. M. h. t. forholdet til Sverige og Vestmagterne erklæres det for et hovedformaal at skabe »en nærmere og bedre alliance med Sverige«. Det var i fuld overensstemmelse med rigsskatmesterens udtalelser til svenske. Den nærliggende mulighed, at en dansk-fransk tilnærmelse kunde vække jalousi i Stockholm, berøres ikke. Baade den dansk-engelske og den dansk-franske entente skulde tjene til at »garantere« de nordiske staters alliance. Vi skimter her en tankegang, som vi mødte under Sehesteds forhandlinger i London; men Frankrig er nu kommet med i den engelsk-nordiske forbindelse. En forudsætning herfor maatte være, at der bevaredes et godt forhold mellem England og Frankrig, og Sehested skulde da ogsaa baade i London og Paris fremhæve dette som sin konges ønske. Han maa under sit sidste Londonbesøg have faaet det indtryk, at muligheden herfor ikke fattedes. En Sehested medgivet skrivelse fra Frederik III. til Karl II. af 15. april, som takkede for de venskabsforsikringer, han havde givet gennem Sehested, og udtalte, at denne vilde meddele ham motiverne til ambassaden til Frankrig, betonedede ogsaa, at disse var »grundede paa den gode forstaaelse, som jeg ved er til stede mellem D. Majt. og dette kongerige«. Svarende hertil og til ønsket om opretholdelsen af det dansk-engelske venskab paalagdes det Sehested ikke i Paris at slutte noget, som kunde »choquere« England. Men det samme paalagdes ham ogsaa m. h. t.

Nederland. At Sehested har troet, at en engelsk-nederlandsk krig i længden kunde undgaas, er tvivlsomt – Petkums seneste indberetninger tydede ikke i denne retning – men instruxen vidner om, at den danske regerings flertal meget nødig saa en saadan krig mellem sine to allierede. I øvrigt er den overfor denne eventualitet ret tvetydigt affattet. Danmark betinger sig af Frankrig og Sverige ret til at yde Generalstaterne den aftalte traktathjælp; men lover samtidig England og Frankrig, hvis de skulde komme i krig med Staterne – man gik altsaa ud fra, at deres fællesinteresser overfor disse var stærkere end de baand, som knyttede Frankrig og Nederland sammen – at den dansk-nederlandske alliance ikke skulde blive dem til skade. Modsætningsforholdet mellem de to sømagter skabte her et crux, som kunde gøre Danmarks stilling meget vanskelig. Her laa et af den danske og, som det skulde vise sig, ogsaa den svenske ydrepolitikks største fremtidsproblemer.

Uden tvivl har Sehested indtaget et mindre nederlandsk-venligt standpunkt end flertallet af sine kolleger med Reetz – om hvem Duwall hørte, at han foretrak kronprinsens hofmester Christoffer Parsberg som Danmarks ambassadør til Vesteuropa frem for rigsskatmesteren – i spidsen. Naar en hemmelig biinstrux af 9. april bemyndigede ham til at forhandle med den engelske – og hvis det ikke førte til resultat – da med den franske – konge om at overtage 5 danske krigsskibe mod passende vederlag, var det dog sikkert mere Frederik III.s pengetrang end nogen antihollandsk tendens, som laa bag. Da der efter Sehesteds afrejse naaede rygter om en eventuel fremtidig engelsk-fransk spænding til København, forbød en ordre af 1. juli rigsskatmesteren at tale om de danske krigsskibe i Paris, og Sehested undlod da ogsaa at forfølge sagen videre i England med den motivering, at det var heldigst for Danmark at beholde sin flaade i sin egen haand.

I begyndelsen af april var Sehesteds instruxer i orden; saa kom hans sygdom og derpaa forhandlinger med de norske deputerede og med Le Maire. I maanedens slutning rygtedes det, at ogsaa prins Christian skulde ud paa en rejse til England og Frankrig, saaledes at Sehested fik den opgave at berede vejen for ham ved de to hoffer. Beslutningen maa ses som et tegn paa kongeparrets tillid til Sehested, og prinsefærden vilde ogsaa bidrage til at kaste glans over hans ambassade. I midten af maj afrejste Sehested over Fyn til Ribe for der at afvente prinsen og hans følge og indskibe sig til Holland. Vistnok af helbredshensyn foretrak han dog til sidst landvejen. I begyndelsen af juni var han i Amsterdam. Hans ambassadesekretær var Conrad Biermann, som øjensynligt var valgt paa grund af sit tidligere tjenesteforhold til Terlon.

IV. SEHESTED I HOLLAND OG ENGLAND. ARTIKEL 3.
DEN ENGELSK-NEDERLANDSKE TRAKTATS AFSLUTNING.
SEHESTEDS DRØFTELSE AF DET DANSK-SVENSK
PROBLEM MED KARL II. OG CLARENDON.
CARLISLE'S SENDELSE TIL RUSLAND OG NORDEN

BAADE I AMSTERDAM og i Haag forhandlede Sehested, sekunderet af den danske gesandt Peter Charisius – en mand, som i en aarrække havde beklædt denne post og havde gode selskabelige forbindelser, men som baade manglede energi og politisk intelligens, – om Guineasagen, hvor han fandt ringe vilje til indrømmelser fra Westindische Compagnies side. Samtidig bebudedes der klager over den maade, hvorpaa skibsmaalingen praktiseredes i Norge. Sehested raadede sin regering til at komme disse klager i forkøbet ved at fremdrage de daglige nederlandske toldunderslæb i Norge. Charisius burde have 1658-traktatens skibsmaalingsbestemmelser oversendt til vejledning, og generaltoldforvalter Knoff burde sættes til at forfatte en redegørelse for alle de danske gravamina vedrørende Norges-tolden. Ogsaa kravet om subsidierestancen fra 1654 og om assignationen af de nederlandske fordringer paa en enkelt norsk havn burde fremdrages. Hvad skibsmaalingen angaar, erfarede han, at Hollænderne havde indført adskillige »noviteter« til skade for Danmarks toldintrader. Et andet spørgsmaal rejste sig under den conference, som rigsskatmesteren i Haag havde med raadspensionær De Witt.

De Witt, som med hensyn til Guineahandelen stillede sig saa vidt villig, at han udtalte ønsket om en overenskomst, som tillod Glückstadt-kompagniet at handle paa Guineakysten, naar det blot ikke anvendte skibe, som stammede fra og var udrustede i Holland, og heller ikke var uvillig til en anden ordning af de nederlandske assignationer paa de norske tolde end billetsystemet, hvis man fra dansk side kunde foreslaa en praktikabel saadan, var paa to punkter stejl. Han bestred, at Danmark havde nogen ret til at kræve flere subsidier fra 1654, end det allerede havde faaet. Men fremfor alt betonede han, at art. 3 i Ahlefeldts traktat med England, som forpligtede Danmark til ikke at yde Englands fjender nogen som helst hjælp, var i bestemt modstrid med den dansk-nederlandske alliance, som

forpligtede det til at yde Generalstaterne en fastsat hjælp mod ethvert angreb.

Sehested gjorde gældende, at den dansk-svenske fredstraktat af 1660, for hvilken Generalstaterne var garanter, indeholdt en tilsvarende bestemmelse, og spurgte derpaa, hvad der skulde blive af Danmark, hvis det forenede sig med Nederland, og Sverige omvendt tog Englands parti. De Witt var sikker paa, at Frankrig aldrig vilde tillade en nærmere engelsk-svensk alliance, baade paa grund af »de planer, som det kunde have andetsteds« og sin traktat med Staterne. Han troede heller ikke, at England-Sverige vilde vove en krig mod Nederland-Danmark, naar de sidste var »bien unis«. Og vilde Danmark ikke opfylde sine allianceforpligtelser, kunde det naturligvis heller ikke vente Generalstaternes hjælp, naar det fik brug derfor. Hertil svarede Sehested, at Danmark efter sidste krig var saa svækket, at det ikke med sin bedste vilje kunde yde Nederland den fastsatte traktathjælp, en indvending som De Witt imødegik med, at man eventuelt kunde enes om vilkaar, som var mere gunstige for Danmark, i lighed med de under den sidste engelsk-nederlandske krig aftalte.

Det store problem om Danmarks stilling i en kommende krig mellem sømagterne – og Sehested fremhævede i breve til Frederik III., at en saadan mulighed var nærliggende – rejste sig her. Han forestillede kongen, at han herom maatte have den bestemte instrux, hvorom han forgæves havde mindet før sin afrejse: om kongen i tilfælde af en konflikt mellem sømagterne vilde »sidde stille«, saafremt begge parter lod sig nøje dermed, eller tage parti med den part, »som mest vilde offerere« – thi han kunde umuligt uden hjælp eller subsidieforskud opfylde sine allianceforpligtelser mod Generalstaterne. »Og vilde endda vel være betænkeligt noget derudi at resolvere, med mindre Sverige ogsaa tog parti at holde med den største force, helst nu som Holland mener at have Frankrig til ven og stor jalousi at begyndes udi England mod Frankrig over samme alliance med Holland«. Der var dog mange, som mente, at denne alliance – nemlig den fransk-nederlandske alliancetraktat af april 1662 – ikke betød saa meget, og at Ludvig XIV. i tilfælde af en engelsk-nederlandsk krig vilde fortolke den, som han fandt mest hensigtsmæssigt. Desuden var der den mulighed, at de to sømagter var saa kloge at komme til en overenskomst, da en krig mellem dem vilde bringe andre nationer fordele og medføre deres egen ruin. Foreløbig burde man fra dansk side søge at bilægge tvisten og derved søge egen fordel eller »sidde stille for at konsultere desto bedre, hvis med Sverige og Frankrig er at bestille«. I øvrigt fandt Sehested ingenlunde situationen ugunstig for Danmark. Tværtimod: »Ed. kongl. Majt. skal næppe-ligen udi mange aar herefter finde saadan occasion at betjene sig af, naar

den maa vel tages i agt«. Og han sporede, at den danske konge »formedelst sine rigers situation tages mere og mere udi konsideration ved disse konjunkturer og langvarende differentier mellem England og Holland«.

Da Sehested efter en tur til Antwerpen – for at træffe forberedelser til sin Frankrigsfærd – i slutningen af juni var vendt tilbage til Holland, havde han en ny samtale med De Witt, som ønskede den omstridte artikel 3 fortolket ved en erklæring af Frederik III. om at ville »fuldbyrde traktaten uden nogen limitation eller exception«, saaledes at artiklen kun gjaldt i tilfælde, hvor England eller Danmark var de angrebne parter. Sehested forsikrede, efter hvad raadspensionæren skrev til de nederlandske gesandter i London, om »syne goede inclinatie end affectie« mod Generalstaterne og sin gode vilje til at tilfredsstille dem. Men det fremgaar af hans breve til sin regering, at han saa store vanskeligheder herved, og at hans sympatier mindre laa paa nederlandsk end paa engelsk side. Han pressede nu og efter sin afrejse til Maaslandssluis, overfartsstedet til England, i begyndelsen af juli meget stærkt paa at faa nærmere instruxer fra København om det nævnte punkt og om Danmarks politik overhovedet i forholdet England-Nederland, saa meget mere, som George Downing lod ham forstaa, at England i tilfælde af en krig ikke vilde nøjes med, at Danmark ikke direkte hjalp Generalstaterne, men kræve, at det nægtede deres undersætter brugen af sine havne og alle de andre fordele, som de drog af Danmark-Norge.

Sir George holdt nu efter dette et længere foredrag for den danske statsmand, hvori han betonedede, at »Hans herres ganske dessein var at limitere de Hollænders magt og kommercier saa vel udi Sundet og Østersøen som udi Kanalen, efterdi de paa en femten aars tid aldeles haver ruineret de engelske kommercier, og at de til den ende havde taget mere reflexion paa Ed. kongl. Majt. end paa nogen anden herre«. Svigtede Danmark mod forventning England, var dette imidlertid forsikret om, at Sverige ikke vilde tøve med at indgaa en nærmere alliance med England mod Nederland. Kongen af England »maatte formedelst forberørte interesse udi Sundet og Østerøen endelig være forsikret enten paa Danmarks eller Sveriges force« og foretrak Danmarks, idet han samtidig haabede, at dettes interesse, hvad enten de engelske forhandlinger med Generalstaterne førte til brud eller traktatafslutning, »saaledes kunde tages udi agt, som man det selv begærede«, og den dansk-hollandske alliance ændres »saa vel som visse konditioner om kommercielle paa Danzig og udi Norge samt saltets indførsel fra Portugal anderledes at kunne indrettes til Ed. kongl. Majt.s og undersaaternes største nytte«. Sehested tilføjede til dette referat af Englændernes udtalelser som sin egen opfattelse, at »man næppelig saa

snart finder saadan occasion igen noget at negociere, thi det maa Ed. kongl. Majt. forlade sig til, at England gerne saa Ed. kongl. Majt. at have nogen mere frihed udi den alliance med Holland, for at gøre Ed. kongl. Majt. mere konsiderabel«. I et samtidigt brev til Christoffer Gabel bad han om instrux til at arbejde paa en overenskomst mellem de to sømagter, som fjernede krigsfaren. Lykkedes det at faa en saadan i stand, burde man »lade kongen af England arbejde med den plan han har om at befri os fra Hollænderne (de nous desgager des Hollandais)«, saaledes at Danmark ikke var nærmere bunden til dem end til England. I modsat falde vilde England benytte Sverige til at naa sit maal, »at gøre skibsfarten i Sundet og i Østersøen lige, idet det ikke kunde taale, at Hollænderne dér har større fordele end det«. Kom det til et brud, hvor Nederlænderne stod som angriberne, burde Danmark erklære England, at det vilde rette sig efter art. 3, forudsat at den engelske flaade kom først til Sundet, »som for at tvinge os til at handle saaledes«. Den kasus, at England var angriber, kunde Sehested kun møde med et spørgsmaal: vilde Frederik III. da udføre, hvad alliancetraktaten med Nederland forpligtede ham til, eller forblive neutral? Men, som anført, havde han allerede tidligere fremhævet umuligheden af det første alternativ.

Uddrager man kvintessensen af Sehesteds lange skrivelser fra Holland og supplerer dem med hans stadige omkvæd til Duwall, har man grundlinjerne i den ydre politik, som var hans, saa længe han øvede indflydelse indenfor den danske regering. Danmark burde benytte den lejlighed, som det engelsk-nederlandske modsætningsforhold skabte, til at emancipere sig fra Nederland – politisk, finansielt og økonomisk. Det kunde ikke ske, saa længe Danmark og Sverige stadig lurede som fjender paa hinanden og søgte hver sit parti i Europa; de maatte gaa sammen i værnet af den fælles »arv«. Danmark burde helst undgaa at inddrages direkte i en krig og i alt fald ubetinget, hvis det derved kom paa modsat side af Sverige. Det burde søge sin hovedstøtte i England, den stat, hvis merkantilt betonedede politik gjorde en nøjere tilslutning til de nordiske magter til en nødvendighed for det. Usikker var endnu Frankrigs holdning; her stod den nærmere sondering tilbage; men det stod klart for Sehested, at kun ved en politisk samvirken med Sverige kunde Danmark høste nogen virkelig fordel af alliancen med dette rige. Betoningen af det nødvendige i, at de nordiske riger virkede paa samme linje kommer naturligvis stærkere frem i udtalelsen til Duwall end i skrivelserne til den danske regering, hvor Sehested i betragtning af de stemninger overfor naboriget, som var herskende hos dennes flertal, maatte udtrykke sig meget forsigtigt paa dette punkt. Hans politik maatte ogsaa tage hensyn til disse stemninger, til frygten for nye svenske angreb,

til rivalitetsfølelsen overfor Sverige. Men det var tillige ønskeligt at vise Sverige, at Danmark var en stat, som betød noget og kunde opnaa resultater baade i England og Frankrig, maaske ogsaa at løse de baand, som bandt Sverige til den sidste stat, thi desto større blev tilskyndelsen for det til at gaa ind i ententen med England-Danmark. Her vil dog først studiet af Sehesteds virken i de følgende aar kaste fuldt lys over hans politiske tankegang.

Den mand indenfor den danske regering, til hvem Sehested specielt henvendte sig om instruxer, var kongens »mignon«, rentemester Christoffer Gabel. Det var Gabel, hvis brev til rigsskatmesteren i december 1661 havde lettet hans londonske nedtrykthed; men i foråret 1662 kan hans holdning overfor Sehested ikke sikkert efterspores. Vi har set, at han var mellem dem, som anbefalede udlægget af St. Knuds Kloster til Sehested; men paa andre punkter synes han at optræde blandt rigsskatmesterens modstandere. Mauritius, den førnævnte Plønuksending, mener i april at kunne skelne tre partier ved det danske hof. Om Sehested samlede sig de danske adelsmænd og raader – det var vel en virkning af Rantzaus regime, forbundet med Juel'ernes indflydelse indenfor det yngre slægtled. For sig stod Theodor Lente og den holstenske diplomat Ditlev Ahlefeldt. Gabel regnede Mauritius for grevens tilhænger. I marts hørte Duwall, at Gabel sluttede sig til Schacks modstand mod general Ebersteins virken for rytteriets reduktion, som naturligvis havde Sehesteds bifald. Kort efter Sehesteds rejse skulde, efter hvad man fortalte Svenskeren, kongen have lovet Rantzau intet at foretage sig i statens eller hoffets anliggender »uden hans kommunikation«; men i juni rejste greven til de varme bade i Tyskland og var dermed i virkeligheden ude af dansk politik. Ikke længe efter fik ogsaa Lente permission til en kurrejse, og 1. juli konstaterer Duwall: »Gabel alene fører nu hele værket, med manges klage«. Residenten betonedede, at grundlaget for hans indflydelse var kongens tillid til ham, men at dronningen ikke var ham synderlig naadig, »ligesom der ogsaa meget gives Hendes Majestæt skyld for de andre ministres mécontentement«. Det er temmeligt tydeligt, at kongens favorit har benyttet stridighederne mellem Sehested, Rantzau og Schack til at lavere sig selv frem. Han var imidlertid nødt til at regne baade med rigsskatmesterens uundværlighed og med den position, han nu indtog hos kongeparret og især hos dronningen, og der fandt før Sehesteds afrejse samtaler sted mellem de to mænd, som synes at have haft karakter af en slags politisk alliance, en alliance, som Sehested underbyggede ved at hjælpe rentemesteren til visse, ikke nærmere kendte pekuniære fordele.

Det var Gabel, som under Sehesteds ambassade var Frederik III.s fortroligste og mest formaaende raadgiver. Hans skøn om ydrepolitiske forhold

var meget usikkert; men han havde vistnok allerede nu en hældning mod Hollænderne. Han havde støttet Jonas Trellund i hans fra hollandsk side finansierede angreb paa Islandskompagniet, og Hollænderne var den fremmede nation, som raadede over de største kapitaler og havde den mest omfattende pengeforbindelse med Danmark-Norge og den danske krone. Gabel droges altid mest til den side, hvor pengene sad. Han havde desuden i sin tid, i 1658, været med, da Generalstaterne ved deres berømmelige flaaadesendelse under Obdam viste, hvad det dansk-nederlandske traktat-system kunde betyde i politisk praxis. Gabel har sikkert spillet en vigtig rolle i det møde i statskollegiet 30. juni 1662, hvor kongen forelagde kollegiet det spørgsmaal, hvilken stilling Danmark burde indtage i tilfælde af en engelsk-hollandsk krig. De øvrige deltagere var den prohollandske Reetz, den farveløse Bielke og de, hvad ydrepolitikken angaar, lidet kyndige Svane og Nansen. Af kongebrevet til kollegiet fremgik det, at Frederik III. helst vilde holde sig neutral, hvilken holdning man overfor begge parter kunde motivere med rigernes medtagne tilstand efter sidste krig. Kollegiets betænkning sluttede sig hertil, idet det tillige – med optagelse af en tanke, som var udtalt i konceptet til kongens brev, men senere udeladt, maaske fordi Generalstaterne som svar paa kongens skrivelse af 8. april havde erklæret, at fremmed mægling ikke var nødvendig – tilraadede, at kongen optraadte som mediator mellem sine to allierede. Lykkedes mæglingen ikke, burde han »formedelst tilbørlige motiver« lade Sehested »søge begge parternes konsens til at sidde stille og som neutral potentat sig forholde«.

Dagen efter sendtes der en ordre til Sehested i overensstemmelse hermed, ledsaget af fuldmagt til at tilbyde dansk mægling, dog først naar han havde sonderet begge parters villighed til at modtage den. Samtidig fremkaldte frygten for et brud mellem Frankrig og England »som den ting, hvorved facies rerum aldeles vil blive omskiftet«, den fornævnte ordre om ikke at tale til den franske konge om leje af danske krigsskibe. Kom de to stater i krig, burde ogsaa Prins Christian vende tilbage til København eller rejse til Oldenburg, og Sehested skulde sende en betænkning om situationen, saa at hans instruxer eventuelt kunde blive ændret.

Naar Sehested blev i England, hvortil han ankom 11. juli 1662, i henvend to maaneder, skyldtes det hans ønske om før sin afrejse at se udfaldet af de engelsk-nederlandske traktatforhandlinger. Man var nu, efter at have forhandlet i næsten to aar, ved at naa til enighed om en traktat, som gik uden om de afgørende stridsspørgsmaal eller lod dem henstaa til videre forhandling ved kommissærer fra begge sider. Netop i begyndelsen af juli blussede imidlertid striden paa ny op ved, at Englænderne krævede ret til videre politisk forhandling af en sag om to i 1640'erne af det hollandsk-

ostindiske kompagni erobrede engelske skibe, som efter nederlandsk opfattelse allerede for længst var afgjort. De nederlandske ambassadører van Hoorn og van Gogh truede med at forlade landet. Skønt Sehested i overensstemmelse med sine ordrer tilbød dem sin mægling, vægrede de sig dog ved at acceptere den, da de ikke var bemyndiget hertil af deres regering, og de stillede sig ogsaa uvillige til tanken om Danmarks optagelse i traktaten. Det var »un traité plâtré«, udtalte van Hoorn, »pour éviter presentement une rupture et guerre ouverte«, og den danske konge havde jo allerede traktater med begge stater. Ogsaa De Witt var bestemt imod at udsætte traktatafslutningen for eventuelle danske ouverturers skyld. Og da han i anledning af en meddelelse fra gesandterne om, at Sehested »meget gerne skulde se, at der skabtes en tripelalliance mellem England, Danmark og De Forenede Nederlande« fremsatte den tanke, at de to sømagter i forening, saafremt Karl II. var villig dertil, kunde garantere Danmark den i den dansk-nederlandske traktat fastsatte forsvarshjælp, idet de samtidig garanterede hinanden mod en forhøjelse af Sundtolden i overensstemmelse med Haagkoncerten, afviste Sehested forslaget med henvisning til, at Danmark havde langt fordelagtigere betingelser i sin traktat med England end i den med Nederland. Han anvendte imidlertid efter gesandternes ønske og i overensstemmelse med sin instrux sine bona officia hos den engelske konge og hans ministre for at faa den forhandlede traktat bragt til afslutning og hindre et fredsbrud. Begge parter stod imidlertid fast paa deres standpunkter, og Sehested havde allerede i slutningen af august bestemt sig til at afrejse uden at afvente udfaldet, da der indtraadte en vending. Han fortæller selv, at gesandterne 26. august bad ham om endnu en gang ved hans sidste afsked med det engelske hof at anbefale deres sag. Karl II.s svar paa Sehesteds henvendelse var, at han var rede til at gøre »alt hvis raisonnable og muligt var«, men vilde være undskyldt, hvis det kom til et brud. Da Sehested den 28. meddelte gesandterne dette svar, blev de »meget perplex« og erklærede ufortøvet at ville forestille deres principaler den fare, som truede, hvis den engelske fordring ikke opfyldtes; i mellemtiden vilde de opsætte at begære de allerede udfærdigede rekreditiver af kongen. Samme dag traf Sehested hos enkedronning Henriette Marie – der var paa besøg i London – kongen og meddelte ham sin samtale med Nederlandene. Karl II. bad ham da skrive til Frederik III., at traktaten sikkert vilde blive sluttet denne uge. Han havde samme morgen talt med Clarendon derom og befalede de engelske kommissærer at bringe den til ende snarest muligt, naar den nederlandske ilpost kom tilbage med en saadan resolution, at han med ære og reputation kunde samtykke deri. Han lovede, at man fra engelsk side ikke vilde fremsætte noget nyt krav, og at han »udi betragtning af Ed.

kongl. Majt.s interesse« hellere vilde afslaa noget end spænde al ting for højt; afstaa fra noget, som Generalstaterne havde indrømmet Cromwell, kunde han dog ikke. Skønt »de fornemste udi parlamentet saa og de rigeste udi London« dagligt pressede ham frem mod et brud, havde han dog »paa disse tider derudi større betænkende« og vilde ikke blot slutte med Nederland paa de nævnte vilkaar, men haabede, at der ved Sehesteds tilbagekomst fra Paris kunde slutes »noget gavnligt« til den danske konges tjeneste mellem alle tre stater.

Den 29. modtog Sehested om bord i hertugen af Yorks brigantine paa Greenwich's red en note fra de nederlandske ambassadører, som erklærede, at sagerne stadig stod som ved gaarsdagens samtale. Men den 30. kunde han sende Clarendon en meddelelse om, at Nederlænderne havde sendt deres hushovmester med bud til ham, at der var ankommet en expres fra Generalstaterne med de nødvendige ordrer til traktatens afslutning. Han bad samtidig kansleren i sit eget eller Karl II.s navn takke Frederik III. for de danske officier, idet han tilføjede, at Clarendon jo selv kunde indse, »at dette kun kunde have en for mig meget fordelagtig virkning ved vort hof«. I et brev fra Calais af 4. september mindede han paa ny kansleren herom.

Det ser ud, som om Sehested vilde give sin konge – til hvem han 1. september skrev, at han ikke havde været »entièrement inutile« ved den engelsk-hollandske traktatafslutning – det indtryk, at det var hans samtale med ambassadørerne 28. august, som havde fremkaldt de ny ordrer fra Generalstaterne. Dette er urigtigt. Allerede 26. august (5. september ny stil) havde Hollands Stater, indkaldt til extraordinær samling paa foranledning af det hollandske fredsparti, besluttet i formen at acceptere den engelske bestemmelse om de to skibe, hvorom raadspensionær De Witt samme dag afsendte meddelelse til van Hoorn; og 29. (8. september) var han og Downing enedes om, at traktaten skulde undertegnes i overensstemmelse med den engelske udfærdigelse, hvorpaa der skulde slutes en særakt om skibssagen. Tilbage bliver Karl II.s af Sehested refererede udtalelse, at hensynet til Danmark bidrog til at stemme ham eftergivende og opgive nye fordringer. Men betydningen heraf svækkes ved den kendsgerning, som ogsaa Sehested berettede hjem, at saavel kongen som hans kansler efter evne søgte at afværge et brud mellem de to sømagter. Det var fredspartierne i begge lande, som fik den engelsk-nederlandske traktat af 2. september 1662 i stand og derved udskød den konflikt, som dele af den engelske handelsverden ved deres fordringer nær havde bragt til udbrud.

Dette var uden tvivl i overensstemmelse med Sehesteds ønsker; men naar de nederlandske ambassadører til De Witt roser hans gode sindelag overfor

Generalstaterne, var det ikke helt fortjent. Det burde have vakt deres eftertanke, at han i sine samtaler med dem gentog sin udtalelse til De Witt om, at kongen af Danmark var udelukket fra at yde Nederlænderne hjælp efter traktaten i sin nuværende stand, »hvori de selv havde efterladt ham ved den sidste fred med Sverige«, og tilføjede, at Danmark i en engelsk-nederlandsk krig maatte have hænderne fri for at »give agt paa, hvad vore naboer vilde gøre«. Ligeledes, at han overfor dem fremførte klager over Generalstaternes behandling af Danmark m. h. t. subsidieresten, prinsesserpensionen og den stil, de tillod sig at anvende i skrivelser til den danske konge – han nævnte her de sidste missiver vedrørende saltkompagniet og Guineatvisterne.

Hans forhandlinger med de engelske statsmænd kredsede ogsaa om de modsætninger, som var til stede mellem baade England og Danmark paa den ene og Nederland paa den anden side. Clarendon sagde i sin første samtale med Sehested 15. juli, at han ikke ønskede nogen »explikation« af Ahlefeldttraktatens art. 3, betonedede betydningen af en politisk samvirken mellem England og Danmark og kom ind paa »den gunstige beliggenhed« af den danske konges lande og stræder »for handelen i Østersøen og de norske havne«, hvorom han lovede senere at ville underholde Sehested nærmere. Samme dag var Sehested hos den gamle soldat og sømand Monck, hertugen af Albemarle, som hævdede, »at man her lagde mere vægt paa kongen af Danmarks person og hans staters beliggenhed end paa nogen anden magt«. Om aftenen tog han ud til Hampton Court, hvor kongen opholdt sig, blev introduceret af »min gamle ven grev Wentworth« og modtaget med overstrømmende glæde »en particulier et domestique«. Ved en samtale paa tomandshaand efter breakfast næste morgen udtalte Karl II. efter at have læst Frederik III.s kreditivskrivelse for Sehested, at ingen uden hertugen af York og Clarendon skulde indvies i den danske statsmands forhandlinger. Paa Sehesteds spørgsmaal om forholdet mellem England og Frankrig erklærede han, at han var i bedste forstaaelse med den franske konge. Det samme betonedede kansleren i en længere samtale, som den danske ambassadør nogle dage senere havde med ham i London. Clarendon lagde her ogsaa eftertryk paa, at England nu var saa vidt forsikret om Sveriges tilbøjelighed til et nærmere forbund med England, at Danmark ikke behøvede at frygte for at blive stillet over for en svensk-nederlandsk alliance. Hvad de planer angik, som Frankrig og Sverige kunde have andetsteds, mente han ikke, at England og Danmark berørtes deraf. Derimod havde Nederland i høj grad aarsag til »at befrygte nogen god fortroenhed mellem Ed. kongl. Majt. med England og Sverige tillige saa vel for deres samtlige magt til søs som deres rigers situation og belejlighed af kommer-

cierne, naar derom ret blev negocieret, som han forment at kunne ske til alle tre kroners største nytte«. Clarendon kom ogsaa ind paa rygter om, at prins Christian skulde giftes i Frankrig og hans søster med kurprinsen af Sachsen. Sehested mente, at de begge var for unge til giftermaal endnu.

I den engelske kanslers udtalelser, som de refereres af Sehested, tegner sig den plan om en dansk-engelsk-svensk entente med front imod det nederlandske handelsimperium, som vi har sporet som den inderste kerne i Sehesteds politiske tankegang. Maaske har Sehested i sine breve til København »redigeret« dem; men paa et par punkter var Clarendons ord inspireret af Downing. Denne havde i et brev til kansleren fremhævet ønskeligheden af, at den danske kronprins blev gift med en prinsesse af Oranien, en plan, hvori denne slægt var stærkt interesseret, og saaledes knyttedes nærmere til den stuart-oraniske familiekreds – efter Downings mening et godt middel »to ballance De Witt and his pension«. Og naar Clarendon kom ind paa »de norske havne«, var foranledningen sikkert et brev fra Downing af 15. (25.) juli, som skildrede de fordele, som skibsmaalingsbestemmelserne gav de hollandske Norgesfarerskibe frem for de engelske. Det var »of great moment«, hævdede Downing, at faa denne sag forhandlet med Sehested, saaledes at England her – som paa andre omraader af den nordiske handel – fik de samme privilegier som Nederländerne. 29. juli (8. august) erklærede Downing, at England maatte have en traktat om skibsmaalingen med Danmark i lighed med den dansk-nederlandske, og fremhævede, at Karl II. kunde kræve større imødekommenhed af den danske konge end Staterne, da hans alliancetraktat med Danmark, modsat Generalstaterne, paalagde ham en ensidig hjælpeforpligtelse. Hollænderne »do deal with them as with children«, var hans skarpe, men ikke helt urigtige karakteristik af de dansk-nederlandske forhold. Clarendon takkede 31. juli residenten for de givne oplysninger om maalingen, der var ham ganske ny, da de købmænd, som raadspurgtes ved forhandlingerne med Ahlefeldt, mærkeligt nok intet havde nævnt derom. Han vilde drøfte denne sag nærmere med Sehested, »who communicates with all imaginable freedom with mee«.

Skibsmaalingsproblemet fandt ingen endelig afgørelse under Sehesteds ophold i London; sandsynligvis er det blevet udsat til efter hans tilbagekomst fra Frankrig. Men 26. juli præsenterede Sehested Karl II., da han var i enrum med ham i hans kabinet, en memoire, som behandlede en lang række spørgsmaal, og som kongen gav Clarendon til betænkning og drøftelse med den danske rigsskatmester. Ifølge Sehesteds referat af denne memoire i brev til Frederik III. kom han her først ind paa spørgsmaalet om art. 3. Han betonedede, hvor store interesser England havde i Norden »saa-

vel m. h. t. sin handel som m. h. t. sine maritime styrker« i tilfælde af et brud med Nederland, og at det var nødvendigt i tiden at overveje Danmarks stilling »for at undgaa de ubehageligheder som kunde rejse sig af Generalstaternes omtalte krav«. Hvad angik Danmarks optagelse i den engelsk-nederlandske traktat, var han villig til at afstaa derfra, hvis kongen af England ønskede det – forudsat at denne vilde drage omsorg for, at Danmark ikke blev udsat for angreb af Sverige og Generalstaterne samtidig, »eftersom vi kun kan gøre os haab om meget lidt venskab fra Frankrigs side« og kun meget svag hjælp af Østrig, især hvis England kom i konflikt med Spanien eller fik indre uroligheder at kæmpe med. I en sømagtskrig maatte Danmark enten forblive neutralt eller sikres, at Sverige forbandt sig med England. Kunde Danmarks og Sveriges flaadere forenes med Englands paa visse vilkaar, vilde det være umuligt for andre magter at rokke eller splitte et saadant forbund. For at naa hertil, var det dog nødvendigt »en smule bedre at regulere ligevægten (adjuster la balance) mellem D. Majt. og Svenskerne, end man havde gjort det ved den elendige Haagkonvention (la meschante convention de la Haye), som idet den gav os freden samtidig foreskrev os love og grænser, som var fuldstændig stridende mod fornuften og mod Hs. Majt. af Storbritanniens interesser. Jeg vil paa dette punkt udtale til D. Majt, at det som overbeviser mig om, at dette forbund (cette conjonction) ikke er aldeles umuligt, er at raadet her, som ved, at Sverige ikke har megen velvilje for Hollænderne, og tværtimod har en temmelig betydelig handel med Portugal, er paa nippet til at acceptere de tilbud, som Svenskerne i nogen tid har gjort dem [Englænderne], idet intet andet til dato har hindret dem deri end den jalousi, som dette vilde give Polen og Kurfyrsten af Brandenburg, paa hvilke de dog ikke vil lægge saa stor vægt, naar de har Danmark og Sverige for sig, ud fra den opfattelse, som de nærer, at handelen mellem England, Danmark og Sverige er langt mindre uforenelig (incompatible) end den mellem hver af disse tre stater og Hollænderne«.

De følgende punkter i referatet beskæftiger sig med den eventuelle leje af danske krigsskibe til England og Sehesteds fremhævelse overfor Clarendon af, at Danmark, trods sin flaadens svækkelse i sidste krig, stadig havde et ret antageligt antal gode skibe, som i forening med dets venners søstridskræfter vel var i stand til at forsvare de danske farvande, ønskeligheden af ansættelse af engelske residenter ved de nordiske hoffer, de engelske købmænds, især Hamburgkompagniets, fordringer paa den danske krone, som Sehested tilbød at godtgøre i jordegods paa samme maade, som det var sket med andre statskreditorer, samt Frederik III.s ønske om, at han og den engelske konge, i betragtning af den ham overdragne absolutte magt,

des om at give hinanden majestætstitel – et ønske som Karl II. beredvilligt opfyldte. Sehested fremhævede ogsaa, at han overfor de engelske statsmænd havde erklæret, at Danmark intet vilde forhandle og slutte i Frankrig, som stred mod dets gode forstaaelse med England. Han kom derefter tilbage til art. 3 og Danmarks optagelse i traktaten mellem England og Generalstaterne og raadede sin konge til at udsætte denne sag, »indtil man saa en bedre og mere fordelagtig konjunktur for England og D. Majt. til at tage de nødvendige forholdsregler, og i mellemtiden sikre sig overfor Frankrig og Sverige uden at tabe Englands og Hollands venskab ved en forhastet eksplikation af den nævnte art. 3. »Thi D. Majt. bør være overbevist om, at hvis De forlader eller krænker Hs. Majt. af Storbritannien, vil – bortset fra den aarsag, man vil give ham til at beskyldes os for utaknemlighed og det onde, som der vil være at frygte fra hans side – Svenskerne ikke unnlade at drage sig en saadan anledning til nytte, og at vi samtidig udfører det, som Hollænderne – for at sige det uden anden lidenskab end den, som jeg bør have for D. Majt.s interesser – fordrer, hvilket er at skille os fra England og enhver anden magt for at holde D. Majt. til stadighed i behov af og afhængig af deres hjælp og forgodtbefindende, saaledes som de tilstrækkeligt giver sig til kende ved den erstatning, de kræver for udgifterne i en ulykkelig krig og en elendig fred. Jeg er dog ikke af den mening, at D. Majt. helt skal bryde den alliance, De har med dem, men kun, at De bør søge at gøre den mere fordelagtig for Dem uden at indskrænke den, som De har med England, og at De bør have blik for den fordel, der vil være ved at indtræde i den gode forstaaelse, som øjensynligt vil finde sted mellem England og Sverige, og for den ringe nytte, som De har af den omtalte alliance med Hollænderne, saaledes som den nu er, idet der ikke er noget forhold mellem den forpligtelse, som De har til at hjælpe dem mod alle dem, som kan angribe dem – som er i stort tal – og den, som de har til at yde D. Majt. hjælp mod alle Deres fjender, eftersom der næsten ikke er andre end Sverige, som De høver af frygte«.

Den store kat viser sine kløer i denne skrivelse, men gør det forsigtigt, thi den er skrevet til den danske regering, hvis flertal hang fast ved den nederlandske alliance. Af særlig interesse er Sehesteds ord om en regulering af »ligevægten« mellem Danmark og Sverige, forbundet med en kritik af Københavnsfredens grænsebestemmelser. Han kom paa ny ind paa dette punkt i et brev til sin konge af 1. august, hvor han refererede en ny samtale med Clarendon. Kansleren lovede her, at Danmarks interesser skulde blive varetaget i tilfælde af en nærmere engelsk-svensk alliance, saaledes at det intet skulde have at frygte fra svensk side, »men snarere at haabe store fordele for alle de tre stater«. Clarendon udtalte efter Sehesteds gengivelse

– »og dette er siden blevet stadfæstet overfor mig af kongen selv i fortrolighed« – at »Sveriges planer var store og vidtsvævende (grands et vastes) og lidet gunstige for Hollands interesser, og at man heller ikke vidste, hvilke følger det fik, som var forhandlet i Frankrig med dette kongerige; det var af den aarsag bedre, at D. Majt. endnu undlod at komme frem med (dissimulast) den skade, De havde lidt ved de sidste krige, indtil en tid og til konjunkturer, som var mere egnet. Vaabenlykke og sejre var nemlig usikre døgnfluer (les armes et victoires estant journalieres); men naar der viste sig udsigt til at bringe tingene en smule mere i ligevægt igen, kunde D. Majt. være ganske sikker paa denne kronens venskab og hjælp, hvorom man kunde tale mere udførligt sammen ved min tilbagekomst hertil fra det franske hof, saavel som om andre ting, angaaende handelen og privates pengefordringer«.

Naar Sehested her rører ved revanchetanken, maa der skelnes imellem, hvad han skrev til sin konge, hos hvem denne tanke stadig var levende, hvad han udtalte til Englands konge og kansler, og hvad han inderst inde selv mente om sagen. Da der i 1664, i henhold til de drøftelser, som Sehested efter sin tilbagekomst fra Frankrig havde haft med den engelske regering og Sir George Downing i Haag, var afsendt engelske gesandter til København og Stockholm, kom Clarendon i et brev til Sehested af 24. december 1664 ind paa spørgsmaalet om Englands garanti for Københavnsfreden. »Jeg maa lykønske Dem til«, hedder det her, »at De nu er saa nær ved at have bragt Deres egen plan i stand, at sikre de to konger af Danmarks og Sveriges nuværende tryghed ved deres samtykke til kongen, min herres garanti for den mellem dem sluttede fred, saaledes at de derved kan befri sig fra de misfordele, hvorunder de begge led fra deres for mægtige naboers side. Jeg tilstaar, at jeg var meget ængstelig for, at Hollænderne stadig vilde være i stand til at vække skinsyge mellem kronerne og derved fortsætte deres overgreb mod begge, ved at overtale den ene til at være ked af den fred, hvori den var saa stor en taber, og den anden til at stræbe yderligere at svække en nabo, som den havde udæsket, indtil han skulde blive mindre i stand til at gøre indvendinger. Men alle disse mine bekymringer forsvandt, da Deres Excellence forsikrede mig før Deres afrejse til Frankrig og stadfæstede det samme for mig efter Deres tilbagekomst, at kongen, Deres herre, var saa fast besluttet paa ikke at vige fra den fred, han sidst havde sluttet med Sverige, hvor skadelig den end var for ham, at Hs. Majt. var meget villig til og ønskede, at kongen, min herre, vilde være garant overfor Sverige for, at freden skulde blive retteligt overholdt fra hans side, hvis han ligeledes fik sikkerhed for, at Sverige loyalt vilde holde sig til den, saaledes at de begge maatte blive i stand til at gribe den gunstige lejlighed til deres

fælles bedste, som Deres klogskab forudsaa inden kort tid vilde frembyde sig. Dette fik kongen, min herre, til at anvende al sin omhu og behændighed for at bevæge Sverige til samme tilbøjelighed og stemning, og saa snart han havde bragt det i stand og havde det samme ønske under kongen af Sveriges haand, at Hs. Majt. vilde være garant ogsaa for ham, fandt Hs. Majt. Det betimeligt at sende sine ekstraordinære udsendinge til begge hoffer. Og paa dette grundlag, den fælles tillid hos begge hine konger til Hs. Majt.s garanti for begge, bygger sig alle vore forhaabninger og vor tillid til et godt resultat i Østersøen«.

Den samme fremstilling gentog kansleren i et brev til den daværende engelske gesandt i København Sir Gilbert Talbot af januar 1665; han tilføjede, at Petkum senere havde givet den samme forsikring som Sehested. Det viste sig imidlertid nu, at Frederik III. rejste modstand mod garantien, skønt han erklærede ikke at ville bryde freden med Sverige, og Sehested hævdede nu overfor Talbot, at han ikke overfor den engelske konge havde udtalt noget ønske om dennes garanti for Københavnsfreden. Han paaberaabte sig til støtte sine hos Clarendon efterladte papirer. »Jeg vil aldrig beskyldte Hannibal Sehested for at have sagt noget til mig, som han nægter at have sagt«, svarede Clarendon herpaa, »men jeg maa nødvendigvis udtale, at kongen og jeg tager i højeste grad fejl, hvis han ikke lagde det som grundlag for alle de konsilier, han mente burde forfølges med hensyn til Danmark og til os, at Danmark ikke havde mindste tanke eller hensigt om at krænke den traktat, men var besluttet paa at finde sig i den, hvor ufordelagtig den saa end var, og i dette øjemed mere end en gang udtalte ønsket om, at kongen, vor herre, vilde give kongen af Sverige sit ord paa, at den skulde blive overholdt – og hvor vidt dette afviger fra en garanti, kan jeg ikke begribe«. Saa vidt kansleren kunde se, havde det danske hof stadig samme beslutning og burde derfor ikke hænge sig i, hvad der alene var en formssag. »Jeg ser lidet haab om, at de med nogen magtanvendelse vil være i stand til at faa de steder igen, de har afstaaet ved den traktat; men jeg ser haab om, at de med gensidig tillid til hinanden under kongens garanti (obligation) begge vil kunne befri sig fra den undertrykkelse, de har lidt af Hollænderne, og at, naar Svenskerne skal finde det nødvendigt at gaa i lag med et eller andet stort krigerisk foretagende, hvad de ikke længe kan undvære, og i hvilket kongen, vor herres, kraftige hjælp vil være nødvendig for dem, Hs. Majt. da muligvis kan bevæge dem til, med et heldigt udfald for øje, at give slip paa de steder, som de har faaet fra Danmark paa saa urimelige betingelser, og hvis paa saadant et tidspunkt saadan en mellemkomst, naar den hjælp, han kan yde dem, er et værdifuldt vederlag for, hvad han foreslaar, ikke vil kunne udvirke noget,

tvivler jeg paa, at Danmark vil finde et mere sandsynligt middel, og jeg er sikker paa, at garantien ikke er og ikke kan være nogen hindring for saadan en mellemkomst«.

Sehesteds breve til Frederik III. maa læses med den kommentar, som Clarendons udtalelser giver. Det fremgaar af begge kilder, at han saa vel over for det engelske som over for det danske hof har betonet nødvendigheden af en politisk samvirken mellem de nordiske stater i den foreliggende europæiske situation. Han har utvivlsomt ogsaa udtalt i London, at Danmark ikke vilde bryde freden med Sverige og bede Karl II. forsikre den svenske regering herom. Men han har tillige – det sidst anførte brev fra Clarendon bekræfter det – laaet paa en eventuel senere dansk-svensk grænseregulering gennem Englands venskabelige mellemkomst og modtaget tilsgagn fra engelsk side i denne retning. Hvor meget han har troet paa muligheden af en saadan regulering, om hvilken han efter hele sin stilling og stemningerne i København var næsten nødt til at give Frederik III. haab, er et andet spørgsmaal. I sit politiske testamente, der bygger paa udtalelser til Paulmyer fra foraaet 1666, afviste han muligheden. I en samtale med den svenske resident Gambrotius Hirschenstierna i Paris i december 1662 udtalte han sit haab om, at man i Danmark engang vilde aabne øjnene og se, hvor nødvendigt det var at sætte sig i ret fortrolighed med Sverige »og ganske glemme det forbigangne«. Og da han i august 1663 talte med Hirschenstiernas efterfølger Leijonskiöldh, erklærede han, at »uanset der var mange, som han kaldte faibles esprits, saa vel paa den ene som paa den anden side, der ikke kunde saa hastigt glemme, hvad der i krigstid var sket en og anden imod, og i særdeleshed paa deres side dem, som ikke kunde glemme tabet af nogle provinser, saa holdt han dog alligevel for, at hver og en, ret betænkt, paa begge sider turde være vel tilfreds med det, som nu er. Og om noget var et ønske, var det alene det, at de nu erhvervede provinser ogsaa i fortiden havde tilhørt Sverige«. En saa skærende radikalisme i opfattelsen af det nordiske mellemværende vovede Sehested naturligvis ikke at komme frem med i København. Men sikkert er det, at hans politik i 1660'erne er bestemt af ønsket om en dansk-svensk tilnærmelse, og han skyder alt andet ud i en svævende fremtid.

I sine udtalelser til Leijonbergh under Londonopholdet 1662 slog han meget stærkt paa ønskeligheden af en dansk-svensk-engelsk forstaaelse og anvendte samtidig stærkere udtryk om Nederland end i brevene til Frederik III. Da han under en visit hos den svenske resident udtalte sit ønske om ogsaa at fremme Sveriges merkantile interesser, og Svenskeren diplomatisk replicerede, at han »ikke tvivlede om, at rigsskatmesteren vilde »obligere« Sverige med det, som kunde ske uden præjudits for kongen af Dan-

mark og ham selv, svarede Sehested »med en ed«, »at hans intention var i alt at konfirmere og stadfæste venskabet mellem Danmark og Sverige, og at han haabede at lægge dertil en saadan grund, inden hans rejse blev fuldendt, at den til Sveriges største contentement skulde afløbe. Han saa ved disse konjunkturer intet højere, end at mellem Danmark, England og Sverige et estroit forbund og forstaaelse indrettedes, som alle ondsindede [ill willige], i særdeleshed Hollænderne, skal have i tøjlen, som nu intet andet gør, end at udraabe alle kongen i Danmarks, ja, de svenskes aktioner ligeledes, for fredsbrud, saa snart som man kan have tanker om at gøre og fundere noget til vore undersaatters og landets velfærd«. Han havde mærket, at baade England og Sverige gjorde »en stor reflexion« paa hinanden, og tvivlede ikke om »at kunne nogen remarquabel tjeneste i den sag med tiden gøre«. Hans hverv var nu at følge udfaldet af de engelsk-nederlandske forhandlinger. Afsluttedes de ikke før hans afrejse til Frankrig, vilde han efter at have aflagt en »kompliment« dér, vende tilbage og maaske blive i England vinteren over. Tillige kom han – det er første gang, denne sag nævnes fra dansk side – ind paa Courtin's sendelse til Norden. Gik denne, som det saa ud til, ud paa at oprette »en særdeles commercie-bourse mellem Danmark, Frankrig og Sverige, i særdeleshed skibsbyggeri for Frankrigs vedkommende«, tegnede det til, at Ludvig XIV. vilde aabne traktatforhandlinger med Danmark, og Sehested havde derfor ordre til »interimsvis« at indlade sig i saadanne. Og han »formodede dem saa at ende dér og siden i Sverige, at man ogsaa der skulde have preuven af hans oprigtige zele«.

Hverken Leijonbergh eller hans regering vovede at tro, at den danske statsmand røbede sine inderste »intentioner« for en svensk gesandt. Som vi skal se, var dette imidlertid virkeligt tilfældet, ogsaa hvad den bebudede Stockholmrejse angaar. Vi sporer desuden her, hvorledes Sehested ogsaa overfor Colberts kommercielle fremstød i Norden anlagde »den fælles arv«s synspunkt. Hvad forholdet til England angaar, førte en bemærkning af Leijonbergh ham ind paa et problem, som fra dette synspunkt var af stor betydning. Svenskeren klagede over navigationsaktens virkninger m. h. t. den svenske skibsfart, hvortil Sehested svarede, at han saa det som en opgave at faa dansk-norske undersaatte befriet fra dens bestemmelser, hvad der i kraft af mestbegunstigelsesartiklen i den sidste svensk-engelske traktat vilde medføre ogsaa de svenskes befrielse. Han sagde intet om, hvorledes han vilde faa England til at gaa med til en forholdsregel, der vilde give de nordiske skibes fragtfart paa Østersøomraadets ikke-nordiske lande en saa stor og for Englands egen Østersøfart saa truende begunstigelse. Har han haabet, at viljen til at ramme den nederlandske tonnage skulde faa Karl II.s regering til at gøre denne indrømmelse?

M. h. t. forholdet England-Nederland synes de svævende traktatforhandlinger og hans kendskab til den nederlandske fløj ved det danske hof i nogen grad at have præget rigsskatmesterens udtalelser i brevene hjem. 1. august gav han udtryk for den opfattelse, at Danmark blev nødt til at tage parti for én af parterne i en engelsk-hollandsk krig, men saaledes at man var sikker paa, Sverige kom paa samme side. Han fandt ikke, at »D. Majt. kan være i sikkerhed uden denne betingelse«, men overlod i øvrigt kongen selv valget af det parti, som syntes ham mest fordelagtigt, »for ikke i fremtiden at blive dadlet for mine egne meninger«. Han tilføjer i et andet brev af samme dato: »Hvad Holland angaar, da tror jeg vist, at baade Frankrig og Sverige, saa vel som England vilde limitere deres [altsaa Hollændernes] kommercier, saa vidt enhver af kongernes interesser det udfordrer, hvorved E. k. Majt. ikke bør at negligeres«. En uge senere meddelte han, at Karl II., hvem han havde besøgt paa Hampton Court, havde lovet i tilfælde af et brud med Generalstaterne at faa disse til at staa som angriberne, hvad der vilde lette det for Danmark at indtage en neutral stilling. Han vilde ogsaa, hvis Nederland pressede paa en eksplication af art. 3, tænke paa en udvej, som tillod Danmark at afvise de hollandske fordringer om hjælp; men man maatte først vide, hvad Frankrig og Sverige vilde gøre, og hvilket udfald Sehesteds ambassade til Frankrig vilde faa. Efter hans tilbagekomst derfra kunde man tage de nødvendige forholdsregler og ogsaa slutte en handelstraktat. I et nyt brev fra Hampton Court af 15. august betoner han nødvendigheden af at faa det danske traktatsystem med Nederland ændret, saaledes at det ikke stred mod den dansk-engelske alliance, og saaledes at der blev truffet ny aftaler om tolden, der gav den danske krone større indtægter. Han mente ikke, det sidste var umuligt at opnaa, da man fra engelsk side lod ham forstaa, at man var klar over de store fordele, som skibsmaalingsbestemmelserne gav Nederländerne, og over de sidstes »collusions« med de svenske i Sundet, til skade baade for Englands handel og de danske toldintrader. Og man kunde sikkert her vente støtte af Frankrig, som maatte ønske at udvide sin meget ringe skibsfart i de nordiske farvande. Det vilde imidlertid være hensigtsmæssigt, »da denne affære er en smule delikat«, at prøve forhandling med Nederland, før man gjorde brug af Frankrig og England, »for at se, om de, i betragtning af de solide argumenter, man kunde fremføre, ikke vilde af sig selv bekvemme sig dertil og handle saaledes, at vi bliver dem alene forpligtede derfor«. Maaske vilde – skrev han 22. august – Generalstaternes vanskelige stilling bevæge dem til af sig selv at tilbyde Danmark en fornyelse af alliancen paa gunstigere vilkaar for dette end de ældre traktaters. I saa fald raadede han dog Frederik III. til at afvente udfaldet af de engelsk-nederlandske

forhandlinger og hans egen underhandling i Frankrig samt »hvad de nuværende konjunkturer til slut kan føre til«. »Det er ikke min mening at raade Ds. Majt. til at desgoutere og chokere de nævnte Hollændere aldeles, thi dette er saa fjernt fra mine tanker, at jeg anser deres venskab for at være nødvendigt og meget nyttigt for Dem saa vel paa grund af deres magt som for den store handels skyld, som de har med D. Majt.s undersætter. Men min plan er alene at forestille Dem tingenes tilstand, for at De i saa henseende kan tage solide og faste forholdsregler til Deres interessers bedste, og vise Dem de egnede midler til at bringe de nævnte Hollændere til at behandle Deres Majt. mere gunstigt i fremtiden i de affærer, De har med dem, med bevarelse af deres venskab uden at præjudicere det, som Deres Majt. underholder med andre fyrster og stater«. Han bad Frederik III. sende ham sin betænkning over alt dette samt kopier af den danske og den norske toldrulle baade til ham selv i Paris og til Petkum i London, for at de kunde have dem ved haanden ved deres forhandlinger.

Det var, før han fik sikkerhed for, at det blev alvor med den engelsk-hollandske traktat. Da det tegnede til dens snarlige afslutning, udtalte han sit haab om, at kongen under hans rejse i Frankrig kunde »forbinde sig vel med England og Holland til søs og med Frankrig, saa vidt de andre frontierer kan vedkomme, at være forsikret for al attaque«. Han talte ogsaa om en tripelalliance mellem Danmark og de to sømagter, dog saaledes at Danmark ved Englands hjælp fik tornene trukket ud af traktaterne med Nederland. Man maa ogsaa her rejse det spørgsmaal, om hans udtalelser til regeringen hjemme helt ud dækkede hans opfattelse. Han havde baade fra nederlandsk og engelsk side erfaret, at den ny traktat ikke betød en standsning i de to landes kommercielle konflikter, at der altsaa ikke var de bedste varsler for en saadan tripelalliances fremtid. Det afgørende var for ham uden tvivl stadig tanken om, med støtte af England og Sverige, at faa traktaterne med Generalstaterne ændret. Men dette var fremtidsmusik, betinget af forholdenes videre udvikling, og hjemme holdt man jo stadig fast ved Staterne. 20. august gav Frederik III. fra Nykøbing, hvor han nød de falsterske efteraarsjagter, sin ambassadør ordre til vel helst at undgaa en explikation af art. 3, men i nødsfald faa Englands tilladelse til at den begrænsedes til de tilfælde, hvor det blev angrebet. Var England uvillig hertil, skulde han trække sagen ud, saa Danmark ikke blev tvunget til »de choquer aucun de ces deux estats«. Et lignende udpræget neutralt stode skildrede Frederik Ahlefeldt som den danske regerings i det første brev, der kendes fra ham til rigsskatmesteren, dateret København 29. august 1662. »Alt gaar ud paa, at man helst stadig vil leve i god forstaaelse med hele verden og engagere sig eller erklære sig mindst muligt«. Sehe-

steds plan om en ændring af toldaftalerne med Nederland havde ganske vist behaget kongen meget, men kun, forudsat, at det kunde ske uden at »chokere« Generalstaterne for stærkt. Man vilde sondere De Witt derom og gjorde sig haab om Frankrigs støtte.

Det var sandsynligvis en utopi, at de Herrer Stater godvillig skulde give afkald paa de fordele, de havde aftvunget Danmark i vanskelige tider. At prøve Frankrigs holdning blev nu Sehesteds opgave.

Sehested havde i Holland og England haft flere breve fra sin ven Terlon, som forsikrede om Ludvig XIV.s ønske om en nærmere alliance. Da Terlon i august passerede Danmark paa sin vej til Stockholm for at faa den Tottske traktat ophævet, overrakte han i Nykøbing Frederik III. en venskabelig skrivelse fra sin konge; men havde, som den danske konge, lidt skuffet, lod Sehested vide, »nichts meldtwürdiges an Uns vorgebracht«. Vigtigere var de samtaler, som Sehested havde med den franske Haagresident D'Estrades, som var kommet til London for at slutte handelen om Duinkerken. Han lagde overfor den danske statsmand eftertryk paa sin regerings ønske om »une parfaite intelligence« med England, »pour pouvoir faire reussir ses desseins ailleurs«, et ønske, som Sehested fandt et modstykke til ved det engelske hof, baade hos kongen, kansleren og den gamle enke-dronning Henriette Marie, Henrik IV.s datter, som lovede at virke baade for en engelsk-fransk og en engelsk-dansk forstaaelse, og udkastede tanken om et ægteskab mellem prins Christian – der kort efter Sehesteds afrejse ventedes til London – og en prinsesse af Orléans. Den franske diplomat – en af sit lands fineste og mest erfarne – udtalte ogsaa, efter hvad Sehested berettede hjem, at han kunde vente den mest hjertelige modtagelse i Paris. Han tillagde, at hvis Danmark havde haft en gesandt dér under sin sidste krig med Sverige, kunde det sikkert have opnaaet en bedre fred. »Man maatte dog ikke vige ud af sin vej for det, som var sket, men tie stille med det tab, man havde lidt, i forventning om en kommende mere gunstig konjunktur«. Det var en lignende tone, som Sehested, til husværelse for sin konge, havde aflokket Clarendon, og den betød næppe mere. Til Lionne skrev D'Estrades, at Sehested havde udtalt at have ordre til at give Ludvig XIV. »carte blanche«, og at den danske konge var fast besluttet paa at forbinde sig med den franske konge. »C'est«, var hans karakteristik af Sehested, »un homme qui parle fort et qui bat bien du poids«.

Før Sehested forlod England, foreslog han Clarendon til afgørelse af tvisterne mellem engelske og dansk-norske undersaatte at faa oprettet »a Court of Marchands«, en sag, som han ogsaa lagde Petkum paa hjerte. I øvrigt bad han kansleren holde ham underrettet om D'Estrades' forhandlinger og lovede til gengæld at avisere Clarendon om alt, hvad der passe-

rede under hans ophold i Frankrig. Petkum fik baade af Sehested og Frederik III. ordre til at føre flittig korrespondance med rigsskatmesteren og – hed det i kongens brev – i sine forhandlinger rette sig efter dennes »anvisning og befalinger«. Det var tydeligt, at Sehested, selv om han drog over Kanalen, ønskede at bevare ledelsen af den dansk-engliske politik i sin haand, og at han vedblivende i England saa hovedhjørnestenen for dansk udenrigspolitik.

Englands politik i forholdet til Norden fik i maanederne efter Sehesteds afrejse en mere passiv karakter. Dette hænger for Sveriges vedkommende sammen med den afvisning, som de Carteretske forslag mødte i Stockholm, men der er næppe tvivl om, at Karl II. og Clarendon ogsaa har ønsket at udsætte videregaaende skridt til Hannibal Sehesteds bebudede tilbagekomst. Petkum fandt ikke den engelske regering meget imødekommende i handelsspørgsmaal. Det kom ikke til forhandlinger om den af Sehested foreslaaede handelsdomstol; baade han og Leijonbergh klagede paa ny over overgreb fra Eastland Company's side mod nordiske købmænd, og det vakte misfornøjelse hos Frederik III., at Karl II. modtog udsendinge fra Hamburg sammen med andre hanseatiske gesandter som en fri rigsstats ambassadører og tog byen under sin beskyttelse, da den dog var »unsere erbunderthänige Stadt«. Ogsaa, at britiske købmænd i modstrid med Islandkompagniets monopol drev handel paa Island, gav anledning til danske klager; i øvrigt lod Frederik III. i Haag fremføre tilsvarende klager over nederlandske monopolbrydere. Petkum havde vanskeligt ved at gøre sig gældende ved det engelske hof, hvor hans personlige kredit ifølge Leijonbergh ikke var stor, og man sporer i hans breve en stærk skepsis baade overfor England og overfor en dansk-fransk tilnærmelse, det sidste noget i modstrid med den iver, han selv havde udfoldet for at faa en ambassade til Ludvig XIV. i stand. En maaned efter Sehesteds afrejse advarede han mod et eventuelt forsøg fra fransk side paa at lokke Sehested til ved subsidier at slutte en alliance mod Østrig og mod at sende prins Christian, der nu opholdt sig ved det engelske hof, til Paris, af frygt for at Ludvig XIV. skulde beholde ham som gidsel, til Sehested var gaaet ind paa de franske fordringer. Han ønskede, udtalte han i et senere brev, ikke at modarbejde rigsskatmesteren, men følte sig forpligtet til at fremkomme med sit syn paa tingene. Til den brandenburgske gesandt Christopher von Brandt, som var indtaget mod Sehested paa grund af den hemmelighedsfulde maade, hvormed denne overfor ham havde omgivet sine underhandlinger i London, gik han videre og betegnede den danske ambassadør som en mand, der efter sin sædvane »trakterede magnas nugas magno conatu« og vilde ende med at støde Danmarks gamle allierede i Tyskland og andetsteds for hovedet.

Petkum søgte for sin konservativt-ydrepolitiske opfattelse, der næppe er uden sammenhæng med hans nederlandske fødsel og med hans fortrydelse over at blive undergivet Sehesteds ordrer, støtte hos den engelske kansler. Da han efter Sehesteds ønske sonderede denne om forholdet mellem England og Frankrig og stillede ham det spørgsmaal, hvad Danmark skulde gøre, hvis Frankrig ønskede forbund med Danmark-Sverige med front mod Kejseren, kunde han med tilfredshed melde rigsskatmesteren, at Clarendon »var af den mening, at freden var nødvendig og nyttig for os«, og skrive til København, at kansleren havde udtalt, at Danmark uden fare kunde holde sig neutralt, saa længe England og Generalstaterne var venner. Han fremhævede ogsaa, at den ny engelske statssekretær Henry Bennet, snart efter Lord Arlington, som i efteraaret 1662 afløste den gamle Nicholas, og hans venner – i modsætning til Clarendon – var spansksindede, i lighed med flertallet af rigets befolkning. Petkum var dog ikke mere konsekvent i sit standpunkt, end at han, da Clarendon noget senere paa hans meddelelse om, at forholdet mellem Frankrig og Sverige var ved stærkt at kølnes, ytrede, at i saa fald var der jo mulighed for en dansk-fransk tilnærmelse, sluttede sig til denne tanke og skrev hjem, at Karl II. maaske kunde bevæges til at tiltræde forbundet. Trods denne vaklen er der dog ingen tvivl om, at den danske resident i England ved sine depecher til København mere bidrog til at hæmme end til at støtte Sehesteds forhandlinger i Frankrig.

I foraaet 1663 kunde Leijonbergh og Petkum melde deres hoffer, at de nordiske lande vilde faa besøg af en engelsk overordentlig ambassadør i skikkelse af Jarlen af Carlisle. Det var imidlertid, skønt Carlisle ogsaa skulde besøge Stockholm og København, tsarhoffet i Moskva, der var hans første maal, og Petkum erfarede, at det især var Muscovy Company, som stod bag sendelsen, og at det afholdt en stor del af dens udgifter, og det var forgæves, at han stræbte at faa ambassaden dirigeret først til Danmark. Carlisle's kreditiver og instruxer er dateret 25. og 30. juni 1663. Hans hovedopgave var at faa genoplivet de engelske handelsprivilegier i Rusland, men han skulde paa hjemvejen baade i Stockholm og København tilkendegive Karl II.s ønske om en udvidelse af de bestaaende traktater, som kunde skabe og fremme et intimere venskab og et mere omfattende handelssamkvem. Selv om instruxen her var meget almindeligt holdt, var den dog udtryk for en fornyet engelsk politisk aktivitet i Østersøomraadet og Norden. Den bidrog sammen med en genopblussen af spændingen mellem de to sømagter i Vesten til at skabe den atmosfære, som Hannibal Sehested mødte, da han noget over et aars tid efter sin afrejse fra Greenwich paa ny satte sin fod paa engelsk grund.

V. DE DANSK-FRANSKE TRAKTATER. SEHESTED OG COLBERT. LA ROCHE THUDESQUIN. ABBE PAULMYER

SEHESTED ANKOM INKOGNITO til den franske hovedstad 11. (21.) september og tog bolig i hertugen af Luynes' hotel, som han lejede for sit og prinsens ophold. 29. september holdt han sin højtidelige entré i byen, og 2. oktober havde han tiltrædelsesaudiens hos kongen og dronningen og derpaa hos hertugparret af Orléans og en række andre franske fornemheder. En anonym korrespondent skrev, at »hoffet er meget tilfreds med hans person og optræden«. Den aldrende kavaler havde altsaa ikke glempt den etikette og anstand, han havde lært, da han for over 20 aar siden, i Richelieus dage, gjorde Ludvig XIV.s fader og hof sin opvartning.

Den unge konge var meget naadig ved audiensen. Han sagde, at han varmt ønskede venskab med Danmarks konge »formedelst den reflexion, han gjorde paa de nordiske kvarterer« og med glæde vilde høre de forslag, rigsskatmesteren maatte overbringe om en nærmere alliance, hvorved »han selv vilde være premier ministre og resolve alle dubies«. Dette kunde maaske nok behøves, thi Sehested fik strax efter indtryk af, at der mellem de franske ministre herskede en rivalitet, som maa have mindet ham om forholdene paa Slotsholmen hjemme. Den gamle Loménie de Brienne, som endnu officielt var »secrétaire des affaires étrangères«, skønt han ikke havde sæde i statsraadet (conseil d'en haut), hvor Lionne foredrog de udenrigske sager, sendte sin »commis« til den danske ambassadør med bøn om, at denne selv vilde foreslaa de kommissærer, med hvem han skulde forhandle, nemlig foruden Brienne selv marskal Villeroy og Colbert. Sehested var dog saa klog at overlade kongen valget, i rigtig erkendelse af, at man ingen vegne kom uden Lionne. Resultatet blev: Brienne – hvem Lionne forgæves havde søgt at faa udelukket –, Le Tellier, Lionne og Colbert. Blandt disse fandt Sehested de to første udpræget danskvenlige, mens Lionne – som i et brev til Terlon af 17. (27.) oktober gav Danskeren det skudsmaal, at han syntes at være »un fort galant homme« – forekom ham

mere reserveret. Han udsurgte, sammen med prinsen af Condé, den berømte exfrondør, feltherre og »prins af blodet«, nøje den danske statsmand om Danmarks land- og sømilitære styrke, og om det var tilstrækkeligt ubundet af Kejseren og Brandenburg til at slutte en alliance med Frankrig. Det sidste spørgsmaal besvarede Sehested med ja, men tilføjede, at hvis Frankrig vilde, at man helt brød forbindelse med to, maatte man vide, hvad man saa fik til gengæld.

Sehesteds første breve hjem fra Frankrig er præget af tre hovedmomenter. Det ene er den nys sluttede engelsk-nederlandske traktat, set paa baggrund af den danske regerings ønske om bevarelsen af et venskabeligt forhold til begge sømagter. Det andet er hans haab, som bestyrkedes ved hans samtaler med franske statsmænd, om, at man kunde regne med fortsat venskab mellem England og Frankrig. Det tredje er erkendelsen af, at forudsætningen for en dansk-fransk alliance var den indtraadte kølighed i forholdet mellem Frankrig og Sverige og nødvendigheden af at vise det franske hof, at det kunde have lige saa stor nytte af Danmarks som af Sveriges venskab. Han fremsatte paa ny tanken om en dansk-engelsk-nederlandsk tripelalliance, dog saaledes, at alliancen med Nederland og de forpligtelser, den paalagde Danmark, ændredes efter mønster af den engelske. Men han gjorde samtidig opmærksom paa, at Westminstertraktaten mellem sømagterne var et skrøbeligt kar – »un traité plâtré pour quelque temps« – og at Danmark derfor næppe kunde undvære en tilslutning til en af de store fastlandsmagter, Frankrig eller Kejseren. Han bad Frederik III. selv overveje, hvem af dem der stod stærkest i Tyskland, og hvem der bedst kunde yde hjælp eller tilføje mest skade, ved egne eller allierede tropper, hvis Holsten og Jylland truedes af indfald. Det er ikke svært at se, hvilket svar han her ønskede at lægge kongen i munden, og han rejste en yderligere pegpind, naar han gentog sit tidligere forslag om en engelsk intervention i det dansk-nederlandske mellemværende, og tilføjede, at det var ønskeligt at sondere Frankrigs holdning i det samme spørgsmaal. Samtidig fremhævede han, at den polske arvefølge maaske var den eneste grund, som Frankrig havde til at bevare Sveriges venskab, og at en dansk-fransk alliance næppe vilde faa Sverige til at slaa sig til Østrig – Sehested havde jo instrux om intet at forhandle i Paris mod Sveriges interesser –, men maaske nok kunde bidrage til at gøre det knap saa »considerée« ved det franske hof. Maaske kunde Danmark ogsaa støtte Frankrigs polske politik ved troppelaan eller tilladelse til hvervning i kongens lande – mod visse betydelige modfordele – eller love det hjælp til at fjerne Brandenburg fra Kejseren, eventuelt indtræde i Rhinforbundet, hvorved man sikrede Holsten og Jylland mod angreb og mindskede Sveriges pondus i Tyskland.

Sehested anslaaer her de fleste af de strenge, han skulde komme til at spille paa overfor den danske og den franske regering for at faa den alliance i stand, han var sendt til Paris for at slutte. Man lægger særligt mærke til antydningen af det ønskelige i at svække Sveriges position i Frankrig og Tyskland, som synes at staa i modstrid med alle Sehesteds tidligere udtalelser om velvilje mod Sverige og om dansk-svensk fortrolighed og venskab. Ordene maa imidlertid ses i lyset af den omstændighed, at de er skrevet til det danske hof, for hvis betragtning en svækkelse af Sveriges truende magt var ikke blot ønskelig, men nødvendig, og at det, som nævnt, var en forudsætning for at vinde den franske regering for den alliance med subsidier, som Frederik III. og hans omgivelser ønskede, at værdien af Danmarks venskab stillede op mod værdien af Sveriges, saaledes at vægtskaalen mest muligt bragtes til at synke til fordel for det første. Og en løsnen af det svensk-franske baand var ikke i modstrid med tanken om en engelsk-nordisk entente. Tværtimod: jo mere Sverige følte sig utilfreds med sin gamle allierede, jo mere maatte det tilskyndes til at knytte sig nærmere til England – og til Danmark som Englands allierede. M. h. t. Frankrig havde han i sin memoire til Karl II. og referatet deraf i brev til Frederik III. udtalt, at »nous ne pouvions esperer que fort peu d'amitié de la France«. Hovedvægten af en alliance med Ludvig XIV. maatte blive at sikre Danmark mod et svensk angreb derved, at begge de nordiske stater blev den franske konges allierede – thi at Frankrig skulde opgive den baade i dets tyske og dets polske politik saa vigtige alliance med Sverige for Danmarks skyld, var ikke at vente. Lionne bad ogsaa kort efter Sehesteds ankomst Terlon forsikre i Stockholm, at man intet vilde forhandle mod Sveriges interesse. Det var ogsaa Terlons indtryk at de samtaler, han i efteraaret 1661 havde med danske paa sin rejse gennem Danmark, bl. a. med flere af ministrene, som stærkt betonede værdien af Frankrigs venskab frem for Østrigs, at man paa ingen maade ønskede et brud med Sverige og var rede til at overholde Københavnsfreden. Det var da muligt, fremhævede han, for Frankrig at knytte forbund med begge de nordiske stater. Lionne mærkede sig da ogsaa i sin første konference med Sehested med tilfredshed, at det af Danskeren overleverede traktatudkast intet indeholdt, som kunde vække Sveriges skinsyge, hvortil Sehested svarede, at hans konges mening paa ingen maade var at give Sverige ombrage ved denne traktat, men at sikre sig Sveriges venskab end yderligere. – Alliancen med Frankrig havde da for Danmark først og fremmest defensiv værdi. Men i emancipationsbestræbelserne overfor Nederland, dette hovedpunkt i den Sehestedske politik, maatte England være hovedstøtten, selv om Colberts ny handels-

politik – som rigsskatmesteren allerede havde antydet – indeholdt lovende momenter i denne henseende.

Colberts interesse for en udvidelse af den franske Østersøhandel gav sig udtryk i den første konference, som Sehested – 14. oktober – havde med sine kommissærer. Sehested overleverede her disse det af ham medbragte udkast til en handels- og venskabstraktat, suppleret med nogle tilføjelser paa den dansk-engelske og den nederlandsk-franske traktat og nogle, som han efter egen overvejelse fandt raadeligt at indsætte. Han kom derpaa i diskussion med sin franske finansministerkollega, hvem han bl. a. maatte oplyse om, at redemptionstraktaten nu var ophævet, og at Sverige ikke havde del i Sundtolden. Det, som interesserede Colbert mest, var den af ham selv fremhævede omstændighed, at Nederlænderne nød store fordele fremfor andre m. h. t. udførelsen af tømmer fra Norge til deres skibsbygning – altsaa det samme, som Downing ikke blev træt af at minde sin regering om. Sehested gik let hen over dette punkt, »i den formening at det endnu ikke var tid til at røre denne streng«, for ikke at vække mishag i Holland, og fordi den franske regering i lighed med den engelske sikkert før eller senere vilde se sin interesse af at tvinge Nederland til en for Danmark gunstig ordning.

Dagen efter skrev Colbert til raadmændene (les échevins) i Rouen, at der var kommet en dansk ambassadør med forslag om en handelstraktat til gavn og nytte for begge rigers undersaatte. »Da Hs. Majts hovedmaal ved denne forhandling er at fremme deres vel, som beskæftiger sig med handel paa fremmede lande og drage nytte af denne ouverture til at genoprette søfarten (le trafic) i vore havne, hvor den var blevet næsten ødelagt af den lange krig«, bad ministeren Rouenraadmændene konferere med byens største købmænd, som havde bedst kendskab til den nordiske handel, om hvad man kunde indsætte i denne traktat, og sende ham en memoire derom. En lignende henvendelse fandt sted til myndighederne i Dieppe og La Rochelle, og samtidig gav den energiske handelsminister de franske repræsentanter i Norden Courtin og Terlon ordre til at sende ham memoirer om de nordiske landes forhold.

De franske Atlanterhavsbyers købmænd stillede sig ret skeptisk til de fordele, som kunde høstes af en videregaaende handelstraktat med Danmark, hvad exporten fra dettes lande angik. De fra La Rochelle udtalte, at byen i lang tid ikke havde haft direkte handel med de nordiske lande, at de danske exportvarer – korn, kvæg og kvægprodukter – var uden værdi for Frankrig, og at de norske – fyrreplanker, master og tjære – kunde faas bedre i Sverige og de preussiske lande. Derimod var det vigtigt, at Frankrig

fik de samme toldbegunstigelser i Sundet som Nederlænderne og helst som dansk-norske undersaatte, og ønskeligt, at franske fik ret til fri handel paa alle danske besiddelser, ogsaa »det gamle og ny Grønland«, der var underlagt dansk monopol, og ret til, som Nederlænderne og Englænderne, at lande og udsmelte tran paa de norske kyster, skønt – tilføjedes det – de franske fiskere mest fiskede i rum sø. Hvad den franske export angaar, gjorde de opmærksom paa, at Danmark fik det meste af sin vin og akvavit og af sit salt fra Frankrig – men paa nederlandske skibe. Den rouenske memoire fremsatte i det hele tilsvarende synspunkter, men lagde dog mere vægt paa det norske egetømmer, for hvilket man ønskede det fra Christian IV.s tid bestaaende udførselsforbud ophævet. M. h. t. Sundtolden saa man helst, at franske skibe fik samme frihed som de svenske. Dieppekøbmændene mente, at de norske varer var af saa stort læsteomfang i forhold til værdien, at man i Frankrig ikke kunde bygge skibe store nok til at gøre exporten af dem rentabel og konkurrere Nederlænderne ud. Dog burde Frankrig have de samme toldfordele, som de norske trælasttraktater gav Nederlænderne, og ret til udførsel af store master (over 18 palmer) fra Norge, og ligeledes samme fordele m. h. t. tranudsmeltning.

Mere i Colberts aktive aand var de »considerations« angaaende Danmarks forhold og Sehesteds ambassade, som Courtin 22. november 1662 fra Stockholm sendte sin regering. Hovedparten af Courtin's memoire drejede sig ganske vist om de politiske motiver, som maatte tilskynde Frankrig til en alliance med Danmark. Men han fremhævede tillige, at Danmark var »porten til Østersøens handel, i hvilken det er en stor fyrstes ære og interesse at tage del og høste erfaring som de andre«. Danmark kunde vel ikke yde saa meget kobber og jern som Sverige; men det havde godt tømmer i Jylland og Holsten og gode master og bjælker i Norge, kunde ogsaa »i nødsfald« yde korn. Hertil kom hvalfangsten under Island, som Nederlænderne havde gjort sig til herre over til skade for den baskiske fangst. Og baade Danmark og Norge kunde aftage en stor kvantitet fransk salt til saltning af kød og fisk, naar dette først blev indført dér i stedet for det, som i Sverige, almindeligt anvendte portugisiske. Courtin foreslog derfor fri handel for danske og norske undersaatte i franske havne, oprettelse i La Rochelle eller Rouen og i Helsingør af henholdsvis danske og franske kongelige magasiner med privilegier, som for den ene part svarede til, hvad den tilstod den anden, og en lempelse for danske skibe m. h. t. 50-sous-afgiften mod Sundtoldfrihed for franske skibe, det sidste motiveret med, at den franske skibsfart gennem Sundet var saa ringe.

Ogsaa Terlon mente i sin ligeledes i Stockholm affattede betænkning af 25. november 1662, at Frankrig kunde have nytte af en handelstraktat med

Danmark, der gav franske undersaatte de samme privilegier som danske eller i det mindste nederlandske eller svensk-pommerske. Fransk vin vilde sikkert finde god afsætning, og det var ikke umuligt at faa Danmark til at aftage fransk salt, naar det blev raffineret og bleget. Modsat Courtin lagde han ingen vægt paa de danske udførselsprodukter; men mente til gengæld, at Norge kunde yde Frankrig ikke blot master og al slags trælast baade til skibsbygning og brændsel, men ogsaa kobber, en god mængde jern og endog noget tjære. Han fremhævede ogsaa Københavns beliggenhed ved Østersøens munding og anbefalede ansættelse af en fransk konsul dér og oprettelse af magasiner for varer fra de andre Østersølande, udstyret med toldprivilegier.

For begge de to franske diplomater traadte dog aabenbart det politiske moment mere i forgrunden end det merkantile. De skrev for Lionne nok saa meget som for Colbert. Terlon, som her var den kyndigste, betonedede, at statsomvæltningen havde givet den danske regering langt større enhed og fasthed end før, at den danske flaaede, skønt stærkt svækket af den sidste krig, besad gode udviklingsmuligheder, og at landet havde flere gode fæstninger, men at hæren paa grund af dets fattigdom var stærkt indskrænket (5000 md. i begge riger var Terlons stærkt underdrevne tal). Skønt adelen sikkert havde vilje til opstand, var det næppe svært for kongen at holde den nede, naar han fik støtte af England og Frankrig, selv om den begunstigedes af Sverige og Nederland, som begge gerne saa den gamle tilstand genoprettet; desuden var de fornemste adelige og den holstenske adel knyttet til hoffet. Hvad angaar freden i Norden, var det Terlons opfattelse, at den blev af lang varighed, fordi hverken England eller Generalstaterne af hensyn til deres Østersøhandel vilde tillade Sverige at bryde den og gøre sig til Østersøens eneherre. Det var ogsaa Frankrigs store interesse at søge den opretholdt og hindre, at den ene af Nordens konger udvidede sig yderligere paa den andens bekostning. Danmark havde alliance med Generalstaterne, underbygget af Nederlændernes mangeaarige handel paa Østersøen og Norge og ved flere nederlandske laan til den danske krone; men kongen var meget misfornøjet med deres holdning i sidste krig, der udelukkende dikteredes af deres handelsinteresser, og traktaten opretholdtes »mere i kraft af det skin af velvilje (*la bienséance*), som kongen af Danmark vil bevare, efter hvad han selv har udtalt ved bestemte lejligheder, end i kraft af nogen tilbøjelighed, og Hannibal Sehested, som er i Frankrig, kender kernen i denne sag (*le fin de ceste affaire*), og har endog ymtet noget derom til Hollænderne under sin forhandling i England; han kender til fuldkommenhed denne nation, da han har haft at gøre med den, da han var vicekonge i Norge«. – Her er reflexer af Sehesteds samtaler med den franske diplo-

mat, da de omgikkes i den svenske lejr, og af hans brevvevling med Terlon under Londonopholdet.

Kun ønskeligheden af nederlandsk hjælp i tilfælde af et brud med Sverige opholdt, fortsatte Terlon, endnu den dansk-nederlandske forstaaelse. Af lignende skrøbelig natur var Danmarks forbindelse med Østrig, af hvilket det ogsaa følte sig svigtet i sidste krig, men som det blev nødt til at slutte nærmere alliance med, hvis Sehesteds ambassade til Frankrig slog fejl. Derimod saa den danske konge sin bedste ven i kongen af England og havde sidste aar sluttet en traktat med ham. Han søgte nu ogsaa tilslutning til Frankrig og dette sikkert først og fremmest for at sikre sig mod Sverige. En alliance med Danmark var ogsaa Frankrig nyttig – selv om den danske konge bevarede sine forbund med Østrig, England og Nederland – dels paa grund af handelen, men tillige fordi den vakte Sveriges skinsyge og derved tvang det til større føjelighed overfor fransk politik i Tyskland end tidligere. I et brev til Lionne af samme dato tilføjede Terlon: »Hr. Hannibal Sehested er en verdensmand (un fort galant homme) og saa habil som nogen i Norden; han er en mand, som staar ved sit ord, og det er hans konge ogsaa, saa at han endog sætter sin stolthed deri (et mesme s'en piquant), og da man skylder Danmark garantien [for Københavnfreden], kan man let forhindre, at disse to [nordiske] konger kommer i krig; det afhænger af kongen [af Frankrig], og det er til hans fordel«.

Mens Terlon ved siden af det merkantile hensyn saa Frankrigs hovedinteresse af en alliance med Danmark deri, at den bidrog til at opretholde freden i Norden og gjorde Sverige til en villigere tjener for Frankrigs tyske politik, mente Courtin ogsaa, at man kunde have mere positive politiske fordele af den. Ved et forbund med kongen af Danmark, der var et af de mægtigste medlemmer af det tyske rige, styrkede Frankrig sin position over for Kejseren og hans parti og kunde eventuelt drage ogsaa Danmarks venner, de hanseatiske byer, Lüneburgerne, Brandenburg, Sachsen og England over paa sin side. Det var ogsaa m. h. t. det polske tronfølgespørgsmaal af største nytte at have Danmark paa sin side; thi en isoleret svensk troppeintervention i Polen vilde kun have til følge at rejse baade Polakkerne, Kejseren, Brandenburg og Danmark mod Sverige. Med Danmark i ryggen kunde derimod en fransk flaade – eventuelt øget med engelske, nederlandske og danske skibe – ankre op for Danzig og landsætte fodfolktropper, som kunde suppleres med rytteri fra Sverige, Danmark og Brandenburg og forsynes med levnedsmidler fra Danmark. Courtin foreslog derfor at slutte en alliance med Danmark, der forpligtede dette til deltagelse i en væbnet intervention mod brud paa den westfalske fred, til at give franske krigsskibe fri adgang til sine havne og til mod en fastsat vederlagssum

at forene 20 veludrustede og med tropper forsynede krigsskibe med en fransk flaade i Østersøen, naar Frankrigs interesse fordrede det. Til gengæld kunde Frankrig love Danmark troppe- og pengehjælp, indtil en sikker og hæderlig fred var opnaaet, hvis det blev angrebet paa grund af sin udførelse af alliancen, eller hvis Københavnfreden blev brudt af nogen, og fastsatte subsidier, saa længe det stillede sin flaade eller tropper til Frankrigs eller den fælles interesses tjeneste.

Courtins forslag rummer den første kendte skitse til en videregaaende fransk-dansk subsidietraktat, til Danmarks inddragelse i det franske alliancesystem med bestemte aktive forpligtelser overfor Tyskland og overfor Polen. Men, som ovenfor vist, havde allerede Hannibal Sehested overfor sin regering udkastet tanker i denne retning. Københavnhoffet viste sig imidlertid forsigtigt tilbageholdende. En instrux af 27. september paabød Sehested at afholde sig fra alle ouverturer for ikke at forurolige Danmarks allierede. Han skulde blot i almindelige vendinger udtale ønsket om en venskabs- og handelstraktat og love, at Danmark intet vilde slutte mod Frankrigs interesser, forudsat at det kunde »finde nogen fordel og sikkerhed i dets venskab«. Ønskeligt var det, om han kunde udvirke en artikel, der svarede til art. 3 i den dansk-engelske traktat. Stillede Frankrig videregaaende forslag, skulde han afvente kongens ordre.

Sehested nødtes da indtil videre til at begrænse sine forhandlinger til handelstraktaten, skønt han tillagde denne mindre betydning. Den var, skrev han til Gabel, ikke i sig selv ambassaden værd »paa grund af de ringe kommercier mellem begge kroners undersaatte«, selv om han – som det hed i et senere brev til kongen – arbejdede paa »at betænke middel, hvorledes trafikken imellem begge kroner udaf de varer, som kommer fra Østen og sendes did udigennem Sundet, kunde ved en god forveksling give nogen nytte til København, som dertil frem for andre stæder udi ganske Europa er belejlig og ved indvaanernes egen flid, helst nu de nyder de sidste kongelige privilegier, vel kunde befordres og ved min hjemkomst remonstreres«. Det afgørende var den nærmere politiske alliance. Naar Sehested overfor sin regering saa stærkt fremholdt værdien af denne, var det uden tvivl de ovenfor anførte motiver, som spillede hovedrollen. Den vilde give Danmark øget sikkerhed mod Sverige og samtidig bidrage til at give det ensidige svensk-franske forbund mindre vægt i europæisk politik. Han betonedede atter og atter den voxende kølighed mellem Frankrig og Sverige og hævdede, at Frankrig naar det var sikkert paa Danmark, vilde behandle Sverige endnu mere »fièrement« end før, da det haabede gennem den danske alliance at kunne drage ogsaa Sachsen, Brandenburg og Pfalz over paa sin side. Vi ser, hvorledes en side af Courtins betragtninger allerede var fremme

i Paris, før hans memoire naaede derved. Men Sehested gik videre og fremholdt, hvorledes Sverige ved en saadan udvikling kunde komme i fare for at miste sine tyske besiddelser. Dette blev naturligtvis skrevet for at stemme Frederik III. og hans raadgivere gunstigt for alliancen, selv om Sehested sandsynligvis uden større sorg vilde se en eventualitet i møde, som bidrog til at skabe større ligevægt mellem de nordiske stater, uden at den behøvede at hindre deres i fællesskab udøvede overherredømme i Østersøen, og som gjorde Sverige til en mere rent nordisk magt.

Vigtigst var imidlertid den sikkerhed, som alliancen med Frankrig – der, som Sehested betonedede, skulde være rent defensiv – vilde give Danmark, saafremt man, hvad han mente, kunde gaa ud fra, at Frankrig vilde bevare et godt forhold til baade England og Nederland. Hvad angaar den engelsk-nederlandske modsætning udtrykker Sehested sig i brevene fra denne tid, med henvisning til den under hans auspicer sluttede traktat, meget optimistisk. Men samtidig gentog han sin tanke om, at Danmark ved Englands og Frankrigs diplomatiske og fredelige hjælp kunde faa sine traktater med Generalstaterne ændret, saa at de baade i politisk og økonomisk henseende blev mindre byrdefulde, og bad Petkum sondere Clarendon om muligheden heraf. Clarendons svar var, efter Petkums gengivelse, ikke meget lovende, og alt taler for, at Sehesteds udtalelser til hjemmet om en engelsk-nederlandsk-fransk entente som den bedste sikkerhed for Danmark bevidst har undervurderet den fortsatte merkantile spænding mellem de to sømagter, og at han har forudset, at man maatte regne med ny konflikter. Den danske regering hørte imidlertid ikke gerne tale om nogen mere direkte partitagen mod Generalstaterne, og ogsaa den i april sluttede fransk-nederlandske alliance med dens brod mod England manede, selv om Frankrig stadig udskød ratifikationen, til forsigtighed. Man maatte her sejle meget forsigtigt frem og afvente forholdenes udvikling. Om disse holdt Sehested sig med flid underrettet ved en udstrakt brevveksling med Petkum i London, Charisius og den af Frederik III. lønnede nyhedsskriver Abraham de Wicquefort i Haag og Juel i Stockholm.

I Sehesteds virken for alliancen med Frankrig maa det rent personlige moment ikke overses. Dens virkeliggørelse var blevet et prestigespørgsmaal for ham, saa meget mere, som han erfarede, at bagtalere og misundere stadig arbejdede paa at undergrave hans stilling i Danmark, rygter som sikkert fik øget betydning paa baggrund af den utilfredshed blandt de gamle raader og adelen, hvortil den ny rangforordning af november 1662 gav anledning, borgernes og almuens klager over de ny skatter og den modstand, som krigskollegiet rejste mod hærreduktionen. Tvivlsomt er det, om Duwall har hørt rigtigt, naar han erfarede, at Sehested nærede frygt for at

Corfitz Ulfeldt, som havde faaet tilladelse til at bruge varme bade i udlandet og kort efter Sehested var ankommet med sin hustru til Paris, skulde have faaet hemmelige instruxer om at forhandle noget »à part« ved det franske hof. Men givet er det, at svogerens ophold i den franske hovedstad, hvor han omgikkes flere af de franske ministre, to gange havde audiens hos Ludvig XIV. og sendte denne en række projekter til ophjælpning af Frankrigs finanser og handel, det sidste bl. a. ved, at Duinkerken med udelukkelse af andre fremmede nationer fik monopol paa hele skibsfarten til Norge, saa vilde end disse projekter var, kom rigsskatmesteren en del paa tværs. Og han hørte ogsaa, at ægteparret – med hvilket han ikke synes at have plejet nogen personlig omgang – udtalte sig meget nedsættende om ham, noget, som bestyrkes ved den uvenlige stemning, som Ulfeldt efter andres vidnesbyrd nærede mod svogeren. Saa vidt man kan spore nogen fornuftig plan i den danske exrigshofmesters privatpolitik, gik denne ud paa at skabe ham selv en position i Frankrig og samtidig diskreditere Sehested dér og hos Frederik III. Overfor denne sidste bad han saaledes rigsadmiral Bielke fremhæve, at England og Frankrig aldrig kunde faa fællesinteresser med Danmark, og at kongen gik sin undergang i møde ved at forlade sine gamle allierede. Hvorledes hans plan om et fransk monopol paa Norgeshandelen vilde virke i Amsterdam, kom Ulfeldt i denne forbindelse ikke ind paa.

Sehested søgte sin støtte hos Gabel, der stadig mere blev hovedvægten til indflydelse hos den danske konge, hos Lente, der nu var vendt hjem fra sin kurrejse, og hos dronningen, overfor hvem ærkebiskop Svane, dr. Büliche og kammertjener Jacob Petersen var hans agenter. Han mindede om, at kongen før hans afrejse havde udtalt, at det var nødvendigt at tage parti, og bad indtrængende om »et positivt klart svar og resolution«. Nu var det øjeblik kommet, da man kunde opnaa en intim alliance med Frankrig, og det var bedre at bestemme sig til noget vist »end stadig at blive stikkende i saadan armod uden raad og daad for til sidst efter tabet af mange gode occasioner gennem et eller andet dubiøst forslag og bekymrede objectioner at blive ganske merpriseret og forladt«. Han betonedes endnu en gang, at hans agt ikke var at inddrage Danmark i krig, men alene at betrygge dets stilling.

Sehested kunde henvise til, at Frankrig ønskede en nærmere alliance. I oktober lovede Brienne at opsætte en memoire til Ludvig XIV. med argumenter derfor, og ikke længe efter tilbød kommissærerne i konference med Sehested Danmark en saadan alliance. En uges tid senere havde han besøg af Lionnes »premier commis« Bigorre, der bad ham forsikre kongen af Danmark om den franske konges faste »dessein« om at slutte en defensiv

alliance med ham mod alle, som angreb Frankrigs interesser i Tyskland. Baade Brienne og Le Tellier udtalte sig stærkt i samme retning, med fremhævelse af, at handelstraktaten var alene til Danmarks fordel. Paa sidste punkt fik de tilslutning fra Colbert, der sagde, at der næsten ingen fransk handel paa Norden fandtes, og at Frankrig kunde faa sine Østersøvarer til bedre køb af Nederlændere, Svenskere og Hanseater end ved at hente dem selv. Men han tilføjede, at det var rart, om den danske konge vilde tilstaa franske skibe en frihavn i sine lande, som ejede mere bekvemt beliggende havne end Landskrona og Gøteborg, og derved spare dem for den længere Østersørejse. 3. november kom saa Lionne, som, efter hvad Sehested konstaterede, stræbte at gøre sig til forhandlingernes leder, og erklærede, at Ludvig XIV. gjorde handelstraktatens afslutning afhængig af alliancen. Han fralagde sig for sit vedkommende beskyldningen for at være mere stemt for Sverige end for Danmark, fremhævede den sikkerhed, alliancen vilde yde dette, og betonedede at dens formaal alene var det defensive at værne freden i Tyskland. Presset saa vidt gik Sehested, der stadig var uden nærmere instruxer hjemmefra, yngre end 27. september, ind paa at overlevere sine kommissærer et allianceudkast, der var formet over den dansk-engliske alliance, men samtidig, i overensstemmelse med hans instrux, indeholdt en forpligtelse for Frankrig til at give Danmark subsidier i fredstid, og opnaaede samtidig løfte om et fransk udkast. Da han 14. november aflagde Ludvig XIV. en gratulationsvisit i anledning af, at den franske konge havde faaet en datter, sagde kongen, at han havde tilbragt sidste aften til kl. 9 over Sehesteds udkast og havde fundet nogle ændringer nødvendige. Det viste sig ved næste conference, hvor hovedvanskeligheden laa. Lionne ansaa det for udelukket, at Frankrig kunde yde fredssubsidier til gengæld for danske løfter, som begrænsede sig til ikke at hjælpe Frankrigs fjender, bl. a. fordi en saadan gavmildhed vilde kunne bringe Sverige til at bryde med det, og Sehested, der næppe blev overrasket herover, skrev da hjem, at han overfor en fortsat afvisning i subsidiesagen vilde indskrænke sig til at arbejde for en fransk hjælpeforpligtelse i lighed med den engelske. Men samtidig meldte han, at Lionne stærkt anbefalede Danmark at indtræde i Rhinforbundet, hvilket kunde ske i stor hemmelighed og uden at andre end forbundets tyske hoved, kurfyrstbiskoppen af Mainz, fik avis derom og alene forpligtede Danmark til at deltage i forsvaret for den tyske fred, uden nogen som helst offensive b hensigter. I et brev til dronning Sophie Amalie af samme dato (20. november (1. december)) appellerede han til hende: kongehuset burde ikke forsømme en god lejlighed til at slutte »quelque chose de solide« med Frankrig og ikke vige tilbage, hvis man ikke strax opnaaede alle de fordele, man ønskede.

Da han skrev disse ord, havde han allerede modtaget resultatet af overvejelserne i Frederik III.s kabinet (ordre af 1. november). Han skulde holde sig til septemberinstruxen og nøjes med at sende videregaaende franske forslag hjem. Ogsaa en optagelse i den fransk-nederlandske alliancetraktat skulde han undgaa, til han havde forvisset sig om, at den intet indeholdt, som kunde krænke England. Derimod greb man i København med iver tanken om, at Frankrig og England – som paa eget initiativ – skulde søge at befri Danmark for de nederlandske traktaters ufordelagtige artikler. I en ledsagende billet lod Gabel dog forstaa, at man kunde tænke sig en nærmere alliance med Frankrig, der tillod Danmark at hjælpe sine gamle venner og opfylde sine traktatforpligtelser, dog saaledes at Sehested fortroligt meddelte Ludvig XIV. de grunde, Frederik III. havde til hverken at yde Kejseren eller Brandenburg hjælp. En uge senere (8. november) vovede man sig et lille skridt videre: Sehested maatte overfor en fortsat fransk pression i største hemmelighed og som af sig selv meddele en af sine kommissærer, at Frederik III. var villig til løftet om ikke at hjælpe Frankrigs fjender, naar England, Nederland og Sverige undtoges, og Kejseren – overfor hvem han i øvrigt havde hænderne fri – ikke omtaltes. Men forudsætningen maatte saa være, at Danmark garanteredes mod angreb fra alle, som kunde tage anstød heraf og fik saa store subsidier af Frankrig, at det kunde holde en tilstrækkelig hær til sit forsvar.

Da Sehested i begyndelsen af december modtog den sidstnævnte ordre, svarede han, at han nu ventede ordre om at tage afsked, naar handelstraktaten var afsluttet. Han lod forstaa, at en alliance, som sikrede Danmark franske subsidier, var umulig paa dette grundlag, som ikke gav Frankrig nogen reelle fordele af betydning. Derimod følte han sig sikker paa, at der kunde opnaas subsidier ved, som Lionne foreslog, at indtræde i Rhinforbundet og forpligte sig til en nærmere fastsat troppehjælp, hvis Kejseren brød den westfalske fred. Et defensivt forbund af denne art krænkede hverken Sverige, England eller Nederland og var afgjort at foretrække frem for at forblive i en tilstand, hvor man hverken sikrede sig hjælp fra Frankrig eller Kejseren, hvis behov gjordes. Man burde modtage et fransk tilbud, der gav Danmark lige saa meget, som Frankrig ydede Sverige. »Jeg ser ikke, hvilke argumenter, jeg kan benytte mig af til at overtale dette hof til mere«, saa meget mere som man fra fransk side klagede over kronens finansnød og samtidig viste frygt for at støde Sverige fra sig.

Sehesteds forestillinger havde, allerede før hans breve med planen om Rhinforbundet naaede København, begyndt at gøre et vist indtryk der. En ordre af 18. november fastholdt vel endnu det ønskelige i at undgaa alle videregaaende forpligtelser, men bemyndigede dog i nødsfald Sehested til

at indlade sig i forhandlinger om en alliance til forsvar for freden i Tyskland, forudsat at Frankrig paatog sig en fuldstændig garanti for alle kongens besiddelser og gav Danmark betydelige aarlige subsidier, som skulde tage deres begyndelse, saa snart traktaten ratificeredes. Han maatte imidlertid intet slutte, før det opsatte udkast var hjemsendt, og videre ordrer derom givet ham, og en samtidig skrivelse fra Gabel lagde stærkt vægt paa, at der opnaaedes »une parfaite garantie et quantité d'argent«.

Efter modtagelsen af denne ordre indgav Sehested, som tidligere i en memoire til sine kommissærer havde bedt om et endeligt svar baade angaaende de omtvistede punkter i handelstraktaten og hans udkast til alliancen, 13. december en memoire til den franske konge, hvori han krævede en definitiv resolution. Ludvig XIV. lovede i den hemmelige audiens, som Sehested samme dag havde hos ham, at fremskynde handelsforhandlingerne, men ventede i alliancesagen nærmere danske forslag. At give Danmark subsidier blot for ikke at hjælpe Frankrigs fjender var »point practicable«. Man havde, hævdede kongen – ikke helt i overensstemmelse med sandheden, da den netop ved denne tid afsluttede abolitionstraktat i Stockholm jo tilstod Sverige fortsatte, omend stærkt reducerede, fredssubsidier – afslaaet at yde Sverige subsidier for langt større forpligtelser end de af Danmark tilbødte, og den engelsk-danske traktat indeholdt jo heller intet om penge. At Lionne samtidig bebudede nogle ny franske forslag, hævdede ikke den vanskelighed, som Sehested befandt sig i, saa længe han bandtes af den danske regerings ønske om at faa store subsidier uden at træde afgørende over paa fransk side, og han havde ved aarsskiftet 1662–63 et stærkt anfald af melankoli.

Saa stærkt var dette anfald, at han maatte søge sengen »formedelst svagheit udi mit hovede af kontinuerlig skrivelse og nattevægt, som ved denne vanskelige negotiation er endelig fornøden«. Den depechemængde – og det var ofte depecher, som i længde mindede om brochurer – som under Parisopholdet udfærdigedes i Sehesteds kancelli, vidner om, at hans ord om det stærke arbejdspress ikke er mundsvejr. De paa dansk affattede breve til kongen personlig er baade skrevet og indført i kopibogen af rigsskatmesteren selv. En slægten Rantzau tilhørende dame (»Elisabeth de l'Annonciade celeste«) har i et brev til greven paa Breitenburg givet Sehesteds ydre billede i denne tid, sat op imod Ulfeldts. Mens denne og hans hustru tog livlig del i det franske selskabsliv, saas rigsskatmesteren ikke dér. »Pour Mr. Sestet, on dit que c'est une personne elegante qui harangue bien devant le Roy, et quand il est sorti d'aupres Sa Majesté, il se renferme dans sa chambre ou cabinet pour travailler à ses propres affaires, et se tient sur sa gravité. Mr. D'Oulefelt generalement parlant estoit plus aymé, parce

qu'il est plus sociable, qui est une chose que la nation française ayme fort«. Til udfyldning af billedet kan anføres, at inventariet over Sehesteds efterladte ejendele ved hans død tre aar efter paa hans sidste rejse til den franske hovedstad omtaler et par briller og et antal kalotter.

Paa ny spurgte Sehested hjem, om han skulde tage sin afsked, naar handelstraktaten var afsluttet, eller maaske blive her uden ambassadørcharge, hvad hans vanskelige pengeforhold stærkt kunde tale for. Han længtes inderlig efter en afslutning og »engang [at] vorde entlediget fra denne meget besværlige negotiation, som saa mange og adskillige deres meninger maa vorde undergiven«.

Det var i sin sengeliggende tilstand, at Sehested første gang modtog besøg af den svenske resident Stephan Gambrotius Hirschenstierna, der var ankommet til Paris i slutningen af august, dels for at faa Fontainebleau-traktaten ratificeret, dels for at udforske øjemedet med den danske rigsskatmesters forhandlinger. I første henseende naaede han ikke sit maal, hvad der bidrog til at øge hans mistillid til de Sehestedske forhandlinger, skønt Lionne forsikrede ham, at Frankrig intet vilde slutte til Sveriges skade. Han trøstede sig dog med, at Sehested syntes at mishage det franske hof, baade fordi han intet foreslog om prins Christians ægteskab med en fransk prinsesse – en plan, som ifølge Hirschenstierna Terlon havde fremsat – og fordi hans »conduite« ikke var efter ønske. Da Lionne meddelte Hirschenstierna, at Sehested klagede over, at Svenskeren ikke havde aflagt ham visit, oprettede denne 18. december forsømmelsen. Sehested modtog ham med megen varme og skitserede paa ny sit nordiske udsonings- og forstaaelsesprogram, klagede over, at Frankrig var »for skrupuløst« i dets underhandlinger med Danmark og erklærede ved afskeden, at Sveriges konge og krone »vilde med tiden selv erfare nytten af hans negotiation«. Man havde længe i Danmark næret betænkelighed ved at sende en ambassade til Paris af frygt for at give Sverige »ombrage«. Han havde imidlertid altid hævdet det modsatte og endelig faaet drevet sin vilje igennem. Han bad Hirschenstierna oftere gentage sit besøg.

Med handelstraktaten var man ved denne tid ikke saa langt fra at naa et resultat, selv om dette ikke fuldt ud svarede til, hvad Colbert og de vestfranske købmænd havde ønsket. I spørgsmaalet om Øresundstolden opgav man vel fra fransk side kravet om frihed; men man krævede ret til i løbet af 6 maaneder efter traktatens ratifikation at vælge, hvilken anden nation – med undtagelse af Sverige – man vilde ligestilles med, hvorefter tolden ikke maatte forhøjes for franske undersaatte, selv om den blev det for den paagældende nation. Sehested hævdede heroverfor, at de 1645 af Nederland og Frankrig opnaaede toldruller havde været til stor skade for den

danske krone, og at han i alt fald ikke kunde gaa ud over dem. Han berørte herved et problem, der var meget vanskeligt baade i finansiel og politisk henseende, og som hang sammen med det store spørgsmaal, om en ændring af Christianopeltoldsatserne kunde opnaas. En differentialtold til Frankrigs fordel vilde vække baade Nederlands og Englands protest, men kunde med engelsk-fransk støtte de nederlandske toldsatser ændres, kunde der maaske gives de to kongeriger begunstigelser. En bestemmelse, som indsattes i den endelige traktat, kaster her lys over Sehesteds syn. Der var i den dansk-engelske traktat af 1661 (§ 13) forbeholdt begge parter ret til toldforhøjelser, forudsat at de tilstod hinanden lighed med alle andre nationer. Fra fransk side ønskede man denne ret, som Sehested havde indsat i sit udkast, neutraliseret ved en bestemmelse om, at toldsatserne ikke maatte forhøjes; men Sehested fastholdt den, med henvisning til, at afgifterne efter 1645-traktaterne ved en anden artikel var fastslaaet som gældende, og ændrede den engelske traktats begrænsede tilføjelse om bevarelse af lighed med alle andre nationer til: »forudsat intet indføres, som strider mod nærværende traktat«. Alt afgang her af den fremtidige politiske udvikling. Et andet krav, om at franske skippere i landet skulde betale told efter skibets læstedrægtighed og ikke efter varespecifikationer, saafremt Nederlænderne nød samme fordel, afviste Sehested med henvisning til, at læstetoldbetalingen kun var indrømmet Nederlænderne ved den norske trælastudførsel, ikke i Sundet. Hvad trælastudførelsen angaar, fik franske skippere de samme rettigheder m. h. t. skibsmaaling og toldbetaling som de nederlandske nød ifølge traktaterne af 1645 og 1647, paa betingelse af, at de ikke begik toldsvig. Kravet om frihed for afgifter og visitation for franske skibe paa Elben erklærede Sehested sig villig til at indrømme, hvis Frankrig vilde yde Danmark samme krigshjælp som England. Derimod kunde han m. h. t. det franske ønske om ret til køb af egetømmer og master af enhver størrelse ikke give Frankrig større privilegier end England, Nederland og dansk-norske undersaat-ter besad.

Twister skabte Colberts krav om ophævelse af forbudet mod at besejle de forbudte havne paa Island og i Norge, som var forbeholdt kongens egne undersaat-ter og om religionsfrihed og fri religionsøvelse for franske købmænd og diplomater i Danmark uden en tilsvarende frihed for danske i Frankrig – et udslag af den uniformistiske kirkepolitik, som mere var Ludvig XIV.s og hans gejstlige raadgiveres, end den var finansministerens. Paa det sidste punkt maatte Frankrig bøje sig; for det førstes vedkommende maatte Sehested til sidst lade artiklen om de forbudte havne udgaa, idet der dog indsattes en passus, som opretholdt de privilegier, som var givet bestemte danske og norske byer, købmænd og kompagnier. Paa lignende

maade fik det franske hvalfangerkompagnis skibe ret til at søge ind i norske, islandske og grønlandske havne, forudsat at det danske hvalfangerkompagnis privilegier ikke krænkedes. Derimod gik Sehested kun delvis med til det franske krav om privilegielighed i den danske konges lande nu og i fremtiden med alle andre nationer – undtagen Sverige – og dansk-norske undersaatte og om ikke-ændring af de engang givne privilegier. Han fik bestemmelsens første del gjort gensidig, men udelod omtalen af de til dansk-norske givne privilegier og forbudet mod at foretage ændringer. Der laa et handelspolitisk program bag dette.

Et »expedient« til fremme af dansk-norsk handel, som Sehested i et brev til kongen meget stærkt anbefalede, fandt udtryk i bestemmelsen om, at de to parter undersaatte frit maatte handle med hinandens fjender mod fremvisning af behørig søpas og varespecifikationer, saaledes at kun kontrabandeverer kunde konfiskeres. Fra kontrabandebegrebet undtoges udtrykkeligt alle levnedsmidler, inklusive vin og salt. Dog gjaldt friheden kun skibe tilhørende en af parternes undersaatte, ikke varer, tilhørende dem, i fjendtlige skibe. Det her fastsatte princip (»frit skib giver fri ladning, ufrit skib ufri ladning«) svarede til, hvad Frankrig havde tilstaaet Nederland ved traktaten af 1662; men fandtes hverken i den dansk-engelske traktat af 1661, som forbød enhver tilførsel af varer til den anden parts fjender, eller i den svensk-engelske traktat af samme aar, som knæsatte det saakaldte »consolato del mare«-princip, hvorefter det neutrale flag ikke værnede fjendtlig ladning. Naar Sehested i dette tilfælde tillagde det saa stor betydning, har han sandsynligvis især tænkt paa bestemmelsens værdi for den dansk-norske skibsfart i tilfælde af en krig mellem Frankrig og Spanien. Der kan i øvrigt ikke være tvivl om, at han, om muligt, ogsaa gerne vilde have det anerkendt af England. Da han i slutningen af november 1662 talte om at forlade Frankrig, naar handelstraktaten var afsluttet, ønskede han at gaa til England for at sondere, om man dér kunde opnaa de samme handelsprivilegier som af Frankrig. Bevilgedes de Danmark, især hvad handelen i krigstid angik, havde man »et visse fundament, hvorpaa kommerciernerne udi begge riger kunde vorde ret stabilerede«. Han betonedes, at England havde afslaaet Nederland dem. Han udviklede ikke nærmere, ud fra hvilke synspunkter han desuagtet kunde nære haab om, at Danmark kunde opnaa mere. Ogsaa her maatte den fremtidige politiske udvikling give svaret. Da Sehested 30. januar (9. februar) 1663 paa ny kom ind paa ønskeligheden af at udvirke tilsvarende privilegier i England som i Frankrig, der vilde have saa meget desto større betydning, som England jo havde en langt mere omfattende »trafik« paa Danmark-Norge, gav han imidlertid et fingerpeg. »Og naar saadant ret bliver indrettet, som

jeg formener at kunne ske imellem alle fire kroner til enhver deres interesse tilbørligen at maintainere den ene med den anden, saa formoder jeg ogsaa underdanigst, at de Hollænder skal give bedre køb og ikke tale saa store ord eller skrive saa haarde breve og foreskrive andre konger, hvad dennem selver lyster, til deres profit alene«. Vi sporer paa ny tanken om opgøret med Nederland som den centrale i Sehesteds ydrepolitik.

Ved den artikel i hans udkast, som tilstod dansk-norske samme toldfrihed i Frankrig, som indfødte, Nederlændere og Frankrigs andre venner, maatte Sehested finde sig i en tilføjelse, som opretholdt det franske hvalfangerkompagnis privilegier og 50 sous-afgiften af fremmede skibe. Paa det sidste punkt viste Colbert sig ikke imødekommende overfor Danmark.

Da Colbert 26. december overgav Sehested den renskrevne traktat, viste det sig, at der var indsat ting, som rejste ny vanskeligheder. Det gjaldt dels spørgsmaalet om de forbudte havne, hvor Sehested maatte gaa med til den tidligere omtalte udelukkelse af forbudsartiklen. Men tillige krævedes der, at de danske toldsatser ikke maatte forhøjes før udgangen af 1685 – en bestemmelse, der var hentet fra Christianopoltraktaten –, at franske skibe og varer mod forevisning af specifikationer ikke maatte underkastes visitation og ophold i Helsingør, at franske skippere og købmænd – i lighed med de engelske – ikke skulde være forpligtede til at betale Sundtolden før deres tilbagekomst fra Østersøen, og at franske varer ikke i danske besiddelser skulde betale højere told end de undersaatterne tilhørende. Paa disse punkter maatte Sehested give efter; men det lykkedes ham at faa genindsat et par fra fransk side udeladte artikler, som sikrede arven efter de af den ene parts undersaatte, som døde i den andens lande, og tilstod Danmark de samme privilegier m. h. t. handel og afgifter, som Frankrig havde tilstaaet Nederland og herefter tilstod nogen anden nation. Han opnaaede ogsaa, at Colbert gik med til at lade nogle ændringsforslag, der var fremsat af tilkaldte franske købmænd, falde. 6. (16.) februar 1663 fandt underskrivelsen sted.

For Danmark var hovedgevinsten ved traktaten utvivlsomt bestemmelserne til gunst for dets skibsfart i krigstid. For Frankrig betød den, at det fik de samme privilegier i de danske lande som Nederland og England. Om der paa grundlag heraf kunde voxte den større franske skibsfart paa Østersøen og Norge op, som Colbert drømte om, maatte fremtiden vise. Traktaten indeholdt herom den bestemmelse, at de to konger skulde paa enhver maade hjælpe og fremme hinandens undersaatte handel og virke for, at de gensidig tilførte hverandre hinandens varer. Men Colbert havde tillige foreslaaet Sehested oprettelse af gensidige frihavne og magasiner og overgivet ham et udkast derom, som Sehested sendte hjem, idet han anbe-

falede, at det forelagdes erfarne danske købmænd til nøje overvejelse. »Efter mit skøn er det det rigtige og næsten det eneste middel til at bringe handelen i flor og føre velstand ind i D. Majt.s stater«. Det vilde opmuntre kongens undersaatte til at lægge større vind paa søfart og paa at bygge eller købe skibe for selv at føre deres varer til fremmede, saaledes at det ikke, som nu, alene skete ved nederlandsk tonnage. Man burde imidlertid til prøvelsen udtage mænd, som ikke havde forbindelse med Nederlænderne, da projektet ikke stemmede med disses interesser. Hverken Colberts udkast, som sandsynligvis har haft de samme grundlinjer som den af Courtin i Sverige sluttede vareudvexlingstraktat, eller den betænkning derom af »nogle af de kyndigste og i trafikken bedst erfarne personer«, som Frederik III. 23. december sendte Sehested, synes at være bevaret. Men det fremgaar af Sehesteds breve, at betænkningen ikke stillede sig afvisende, selv om den foreslog færre magasinsteder, end Colbert ønskede, og at Colbert især lagde vægt paa, at den danske konge forpligtede sig til at aftage et større kvantum fransk salt og vin. Forhandlingerne herom kom til at spille en betydelig rolle i den følgende tid.

Baade Sehested og Ludvig XIV. havde under underhandlingerne om handelstraktaten udtalt, at Danmark her fordrede de samme privilegier som Generalstaterne, men at disse kun havde opnaaet saadanne privilegier mod meget vidtgaende allianceforpligtelser. Da handelstraktaten endelig sluttedes, var allianceforhandlingerne ogsaa skredet et godt stykke frem. Man havde endelig i København bemyndiget Sehested til, hvis de ældre ordrer viste sig uigennemførlige, at modtage det franske forslag om indtrædelse i Rhinforbundet, dog paa betingelse af, at den franske konge fik forbundet udvidet saaledes, at alle den danske konges lande garanteredes mod angreb derved, og gav ham et betydeligt subsidieforskuud (ordre af 16. december 1662). Det sidste lagde Gabel særlig vægt paa: »point d'argent, point de Suisses«. Frederik Ahlefeldt fremhævede samtidig i et fra sin slesvigske gaard Graasten skrevet brev til rigsskatmesteren, at hovedbetænelighederne mod Danmarks indtræden i Rhinforbundet skyldtes, at man ikke derved vandt sikkerhed mod Sverige og samtidig stødte en del gamle allierede fra sig; han bifaldt imidlertid en defensivalliance med Frankrig, som sikrede Danmark reel hjælp, ogsaa, om det behøvedes, mod Sverige.

Efter at Sehested i januar 1663 havde modtaget de ny ordrer, forhandlede han daglig med Lionne – ofte i kongens nærværelse – paa grundlag af et af denne opsat udkast til alliancetraktaten. Det kastede en vis glans over forhandlingerne, at den danske kronprins i januar ankom til Paris og blev modtaget med store æresbevisninger af kongen og hoffet. Sehested

fremhævede som sit hovedsynspunkt, at Danmark burde sikres ved »assistance reelle« fra Frankrig og dets tyske allierede, især mod eventuelle onde hensigter fra Sveriges side. Men man maatte samtidig undgaa, at Sverige tog anstød og skilte sig fra Frankrig, og helst ogsaa, at der ikke gaves Kejseren aarsag til klage; dog var han enig med Lionne i, at alliancen burde sluttes i største hemmelighed og helst snarest muligt, saa de to nævnte stater ikke forinden fik nys om den. Han lagde i sine breve til København stærkt vægt paa, at Frankrig, trods ophævelsen af den Tottske traktat, ønskede at bevare venskabet med Sverige, og tillige regnede med et fortsat godt forhold til baade England og Nederlandene.

Det viste sig hurtigt, at hovedvanskeligheden var subsidiespørgsmaalet. Lionne, som i januar meddelte Hirschenstierna, at Frankrig ønskede Danmark optaget i Rhinforbundet for at fjerne det fra Østrig, hvad der vilde være til største gavn for de fælles interesser og specielt for Sverige, forsikrede ham samtidig, at subsidier af Frankrig vilde Sehested »hoc tempore« ikke opnaa, »saa kunde han gøre saa mange instantias, som han vilde«. Og han fik ret. Det var forgæves, at Sehested fandt tvivlsomme franske gældsposter til Danmark fra 1625 frem og henviste til Frankrigs rigdom, værdien af Danmarks ny regeringsform og geografiske beliggenhed, de store tilbud, som stadig gjordes det af Østrig og Spanien, og den nødvendighed, som alliancen satte det i af at opretholde sin nuværende hærmagt, hvad der var umuligt, uden fremmed hjælp, og af at øge sin flaade. Ligeledes, at han overfor den gentagne franske henvisning til, at Frankrig ikke kunde give Danmark, hvad det nægtede Sverige, gjorde gældende, at dette havde større egeninteresse af den westfalske freds opretholdelse end Danmark. Han fremhævede ogsaa de fordele, som Frankrig kunde vente af handelstraktaten og af gennemførelsen af Colberts magasin- og vareudvexlingsplan. Det blev denne sidste, hvortil han klyngede sit haab om at udvirke pekuniære fordele, da alle andre udveje var slaaet fejl. Hans egne forhaabninger om at opnaa de af Frederik III. ønskede fredssubsidier var fra første færd ikke store; han fandt det hensigtsmæssigt at meddele, at sekretær Biermann var af samme mening, og koncentrerede sin energi om at vise den danske konge, hvilke politiske fordele alliancen bød ham. Han haabede at have givet den en saadan form, »at ingen bedre og stærkere alliance hidindtil skal være oprettet imellem E. kgl. Majt. og nogen anden stat, mens at E. kgl. Majt. ved samme alliance skal være mere konsiderabel hos alle andre herrer og stater«; men henstillede i øvrigt – med den bitre skuldertrækning, som ikke var usædvanlig hos ham – alt til kongens eget skøn, »efterdi andre formener, E. kgl. Majt. kan have større avantage med alliancer paa andre steder«.

Saaledes i januar. I februar mente han dog, at hvis den franske regering pressede ham til at slutte, før han modtog kongens tilladelse, burde han maaske risikere det hellere end at ødelægge et værk, om hvis nytte han var absolut overbevist. Ved denne tid arbejdede han energisk paa at faa sat Frankrigs subsidie- og troppehjælp i tilfælde af Danmarks inddragelse i en krig mest muligt i vejret og at opnaa en omfattende garanti mod alle angribere. I maanedens slutning var han naaet saa vidt, at et udkast kunde oplæses for Ludvig XIV. til endelig resolution; men da var han ogsaa saa udmattet af baade handels- og allianceforhandlingerne, at han atter maatte søge sengen en 14 dages tid. Herfra sendte han Ludvig XIV. en memoire, som forlangte den tilbudte subsidiesum yderligere øget og opnaaede ogsaa en forhøjelse. 6. (16.) marts kunde han skrive hjem, at han om to dage vilde sende Biermann til København med baade handelstraktaten og allianceudkastet. Da imidlertid breve fra Gabel skildrede Frederik III. som »un peu melancolique« ved de svindende udsigter til øjeblikkelige subsidier, og rentemesteren tvivlede om, at han vilde slutte alliancen uden saadanne, medsendte han et udkast, som var formet over den dansk-engelske alliance. Maaske har det bragt ham nogen trøst i hans egen melankoli, at Gabel samtidig forsikrede, at kongen var meget tilfreds med hans omhu og flid, og bad ham ikke agte paa »de onde beretninger, som en og anden enten af enfold (par innocence) eller af slet hensigt (par dessein) lader tilflyde Deres Excellence«. Han saa i alt fald deraf, at favoritten endnu ikke kunde undvære hans erfaring og arbejdskraft.

Allianceudkastet var underskrevet af Lionne og forsynet med en egenhændig efterskrift af ham, der lovede, at kongen af Frankrig vilde antage det uforandret, hvis Frederik III. gjorde det samme. Det fastslog nøje venskab mellem de to stater; ingen af dem maatte indgaa forbund eller traktater til hinandens skade og skulde optage hinanden i deres fremtidige forbund med andre. De maatte ikke yde hinandens angribere krigsunderstøttelse af nogen art; men deres undersaatte skulde dog have ret til at fortsætte deres handel med den anden parts fjender. Den sidste bestemmelse var et udslag af Sehesteds merkantile neutralitetspolitiske tankegang. Den 7. art. udtalte, at kongen af Frankrig ønskede at bevare og stadig mere befæste den fred mellem Danmark og Sverige, der var sluttet ved hans mediation, især fordi han var overbevist om, at den kunde bidrage meget til at haandhæve den westfalske fred. Han saa derfor intet bedre middel til at fuldbyrde dette snævrere forbund, end at kongen af Danmark forenede sig med Frankrig om at værne den tyske fred, paa hvilken Danmarks tryghed for en stor del syntes at bero. Og den danske konge lovede paa sin side inden tre maaneder efter traktatens ratifikationsudvexling at erklære, om han

ønskede optagelse i Rhinforbundet som hertug af Holsten. I mellemtiden vilde Frankrig søge sagen ordnet med forbundets andre medlemmer saaledes, at kongen af Danmark strax efter de tre maaneders udløb kunde indtræde som medlem, naar man var blevet enig om den hjælp i tropper og penge, han skulde yde forbundet. Hvis der imidlertid fra kongens eller forbundsfyrsternes side »af grunde, som ingen nu kunde forudse«, opstod uenighed om vilkaarene for hans indtræden, som hindrede den, skulde han desuagtet sammen med Frankrig og Sverige gøre alt for at bevare freden i Tyskland og i tilfælde af brud paa den i løbet af 2 eller højst 3 maaneder forene sine tropper i det overenskomne antal med de to kongers, hvis de i fællesskab nødtes til at føre krig i Tyskland, eller med Frankrigs, hvis det alene blev det. Han maatte i saa fald heller ikke slutte stilstand eller fred uden deltagelse eller samtykke af Frankrig og Sverige eller Frankrig alene. Til gengæld forpligtede Frankrig sig til at anvende mindst samme krigsstyrke som Danmark og formaa Sverige til det samme og at yde Danmark visse aarlige subsidier, saa længe krigen varede, om hvis størrelse man senere skulde enes; det maatte ikke slutte stilstand og fred uden Danmarks samtykke og vilde stræbe at faa Sverige til at indgaa paa det samme. I tilfælde af angreb paa den danske konges lande skulde Frankrig, ligegyldigt hvem angriberen var, yde ham al den hjælp, som situationen udfordrede og dets egen stilling tillod, indtil han havde faaet en tilfredsstillende fred; hindredes det i at bringe vaabenhjælp, skulde det give aarlige subsidier. Saa vidt muligt lovede Frankrig at faa ogsaa Rhinforbundets andre medlemmer til at yde Danmark hjælp. Hvis kongen af Danmark paa grund af alliancen blev angrebet eller krænket i sine rettigheder af fyrster i eller uden for riget før, under eller efter krigen, paatog Frankrig sig ikke blot de samme hjælpeforpligtelser som under denne, men vilde ogsaa ved andre midler, bl. a. omfattende krigeriske operationer mod angriberens land eller andetsteds hjælpe sin allierede til en god fred, og det vilde tillige, saa snart ratifikationerne var udvexlet, søge at formaa Sverige og de andre forbundsmedlemmer i forening eller enkeltvis til at yde Danmark samme hjælp, som hvis krigen førtes i Tyskland.

En følgende artikel betonedes alliancens rent defensive karakter, at den kun angik freden i Tyskland, og at parternes traktater med andre stater skulde forblive i kraft. England, Nederland og andre rigsfyrster, især Sachsen, Brandenburg og Pfalz, fik adgang til at tiltræde forbundet, naar begge konger og de øvrige forbundne gav deres samtykke dertil. Den westfalske freds religionsbestemmelser skulde forblive uændrede. Forbundets gyldighed sattes til 10 aar.

Disse bestemmelser havde for Frankrig den værdi, at de knyttede Dan-

mark til dets tyske alliancesystem, hvad der væsentligt styrkede dette og bidrog til at neutralisere antifranske stemninger hos stater som Brandenburg og Sachsen. For Danmark var deres hovedbetydning, at de gav det en ikke ringe betryggelse mod, at Sverige kunde benytte uroligheder i Tyskland til et nyt angreb paa det – noget, for hvilket der stadig ytrede frygt i danske hof- og militærkredse. Herved og ved den øgede pondus, de gav Danmark som Frankrigs med Sverige sideordnede allierede i Tyskland, kunde de maaske ventes at ville vække nogen misstemning i Sverige – hvor megen, lod sig ikke forudse. Men den franske regering gik i alt fald ud fra, at denne misstemning lod sig overvinde, og i virkeligheden gav jo alliancen ogsaa en øget sikkerhed for Sveriges rigstyske besiddelser, især hvad angreb paa disse fra Danmarks side, i forbindelse med Kejseren eller andre tyske fyrster, angik. Hvis Sveriges politik overfor Danmark og Tyskland var fredens, kunde det ikke rejse afgørende indvendinger mod traktaten.

Den franske regering agtede da ogsaa at forelægge den svenske denne, naar den var fuldbrydet. Derimod fandt den det, for, som Sehested skrev, at forebygge »adskillig jalousi og prætensioner hos nogle andre«, heldigst at bestemmelserne om størrelsen af de gensidige fransk-danske hjælpeforpligtelser optoges i 4 sekrete artikler. Den gensidige troppeydelse under krig i Tyskland skulde være 6000 mand fodfolk og 2000 ryttere, de aarlige franske subsidier under samme krig 200.000 rdl., der skulde øges til 300.000 rdl. i tilfælde af det i traktaten omhandlede angreb paa Danmark under denne. Angrebes det paa grund af traktaten, skulde Frankrig yde det mindst den nævnte troppestyrke og 200.000 rdl. i aarssubsidier.

Sehested opbød al sin overtalelsesevne for at faa Frederik III. til at acceptere den alliance, han havde faaet i stand. Det var i dette øjemed, han slog paa en streng, som han vidste var til stede i kongens bryst. Han fremhævede, at kongen ikke blot ved at antage den sikrede sine grænser mod al fjendtlig overlast baade i Danmark-Norge og Holsten, men desuden »muligt herefter finder bedre tid og lejlighed noget igen at rekonstruere og sine grænser extendere«. Det var et fremtidsperspektiv, som det – ligesom i brevene fra London – kunde være opportunt at holde op for revanche-tankens tilhængere i København; men som Sehested, som tidligere vist, næppe personligt tillagde stor vægt. Langt større vægt besad utvivlsomt for ham tilføjjelsen: »Og kan Ed. kgl. Majt. udi en og anden tilfald være sin egen kongl. suverænitet og absolut regering langt bedre mægtig end tilforne mod dennem, som Ed. kgl. Majt. udi sine egne riger ligesom haver villet foreskrive, hvis dennem selver lystede«. Adressen er ikke svær at finde. I den memoriale, som han 9. (19.) marts udfærdigede for Biermann ved dennes hjemsendelse med traktaterne, instruerede han ham om overfor

kongen »fornemlig [at] demonstrere den store sikkerhed og nytte som denne alliance udi fredstid kan give Hans kgl. Majt. for at fatte og dirigere saadanne consilia hos sig selv, at regeringen indvortes efter det udvortes konformerer paa gode og faste fundament, som uden denne alliance ikke vare lette at finde«. Man fejler næppe ved i disse ord at se et fingerpeg i retning af en yderligere hærreduktion, maaske ogsaa en antydning af, at alliancen med den mægtige fastlandsmagt kunde tjene til at fjerne enhver frygt for, at den ny regeringsforms danske modstandere kunde finde støtte fra fremmede magters side. Afslog kongen traktaten, udmalede Sehested den situation, han vilde befinde sig i ved en krig i Tyskland, naar Frankrig og Sverige forenede deres vaaben for at »enclavere« Danmark, og »den store avantage, som Sverige derover vilde tilvoxe med største apprehension til Danmark ved nærmere forbund med Frankrig samt ringe eller ingen hjælp fra det hus Østrig, men forbunden til Hollands diskretion samt Englands uvisse resolutioner . . .«

Sluttelig kom han ind paa sin forestaaende rejse til England, hvis hovedopgave maatte være at faa udvirket handelsartikler, som svarede til de dansk-franske, og som »mellem begge herrer Danmark og England højelig behøves«. »Foruden«, hed det, »hvis ved begge kroner Frankrigs og Englands fælles konsens udi Holland kunde negotieres til en bedre og gavnlig[ere] alliance end den krone Danmark med dennem haver«, baade hvad hjælpeforpligtelsen og toldbestemmelserne angik. Desuden ansaa han det for heldigt, at der med England kunde træffes aftaler, der svarede til Colberts magasinplan, saaledes at engelske magasiner oprettedes i Glückstadt, København og nogle norske havne. Det var ikke en kommende revanche overfor Sverige, der optog rigsskatmesterens tanker. Det var, nu som før og senere, en frigørelse fra afhængighedsforholdet til Nederland og en udvikling af rigernes handel i ly af traktater, der sikrede deres fred.

Da Hirschenstierna 21. februar aflagde ham et nyt besøg, fremhævede han paa ny Danmarks ønske om fred og venskab med Sverige. Han nævnte, at Lionne havde foreslaaet det et nærmere forbund med Frankrig, men at dets tilstand ikke tillod sig at skille sig fra sine gamle venner, før der var garanteret det videre fordele af de ny, og at det derfor endnu var tvivlsomt, hvorvidt hans konge kunde vindes for de foreslaaede franske betingelser. »Frankrig kunde imidlertid aldrig gøre sig mere fortjent af Sverige end ved at forene hans konge med sig paa de foreslaaede vilkaar, saa at Sverige, i al fald det nødtes til at foretage en aktion, ikke skulde have noget at frygte af Danmark. Og der laa et skæbnevink i dette, at Danmark nu havde kæmpet tre gange ulykkeligt med Sverige. Det tænkte derfor nu snarere paa at glemme end at hævn det forbigangne, skønt det aldrig turde undlade

at tage vare paa sit forsvar«. Sehested var her saa aaben overfor den svenske resident m. h. t. det fransk-danske forbund, som forholdene tillod, og hans udtalelser om forholdet mellem de nordiske riger laa i hvert fald nærmere hans overbevisning end det revanchehaab, han flagede med overfor København. Hirschenstierna sendte Lionne en latinsk rapport om samtalen. Nogle maaneder senere gengældte han rigsskatmesterens fortrolighed ved at meddele ham, at han havde anbefalet den gottorpske hertug at lade sig optage i Rhinforbundet sammen med kongen af Danmark.

Traktaternes hjemsendelse gav Sehested lidt af en ferie oven paa anstrengelserne, selv om hans sindsligevægt naturligvis led en del under uvisheden om deres modtagelse i Danmark. Rygter hjemmefra om, at han skulde have dristet sig til at underskrive handelstraktaten ikke blot uden kongens ordre, men mod hans befaling, bl. a. »om religionens frihed«, viste ham ogsaa, at hans fjender i København stadig var i aktivitet, og han led stadig under svigtende finanser. Hans tidligere forslag om efter Biermanns afrejse at opgive sin ambassadørcharge, hjemsende det meste af sit følge og fremtidig optræde som privatmand afviste Frederik III. Han trøstede sig, som han skrev til kongen, ved det haab at kunne vise, at ambassadens tid og udgifter ikke var saa ilde anvendt, »som andre muligt det beskriver«. 19. marts havde han den glæde at gense en gammel bekendt, efter hvis komme han efter sit udsagn til Hirschenstierna havde længtes meget, nemlig den fra Sverige med den ny, indskrænkede svensk-franske traktat hjemvendende chevalier de Terlon. Terlon røbede ham, at der kun var ladet Sverige en ringe rest tilbage af de til det polske foretagende lovede subsidier, og Sehested meldte hjem, at det var hans indtryk, at subsidiebetalingen, hvis den dansk-franske alliance kom i orden, næppe vedblev længe. I øvrigt havde han en række drøftelser med Colbert om magasinplanen og den fransk-danske vareudveksling, om hvilken den franske minister ivrigt ventede den danske konges endelige resolution. Han meddelte i april, at Courtin havde faaet ordre til at gaa fra Sverige til København for at forhandle derom; men denne ordre maa senere være efterfulgt af andre, der dirigerede Franskmanden til Hamburg, Lübeck og de baltiske stater. Uden tvivl har Sehested ønsket forhandlingerne opsat til sin hjemkomst.

17. maj kom Biermann tilbage til Paris. Han medbragte Frederik III.s ratifikation af handelstraktaten (dateret 25. april); men den instrux af 27. april, som han medførte, rejste en del indvendinger mod allianceudkastet. Kongen mente, at det indviklede ham i for »vidtløftige forpligtelser« og var egnet til at vække huset Østrigs harme mod ham; desuden var de lovede subsidier langt fra tilstrækkelige. Danmarks hjælpeforpligtelse burde derfor begrænses til de tilfælde, da selve Frankrig eller dets besiddelser i

Tyskland blev angrebet fra tysk side mod den westfalske fred. Vilde Frankrig ikke gaa med hertil, burde Sehested forlange forbundet saaledes ændret, at Sverige, for at sikre Danmark mod angreb fra det, blev forpligtet til at optræde sammen med Frankrig og Danmark under krig i Tyskland, eller at Frankrig sikrede Danmark mod ethvert svensk angreb, selv om det kun skete i almindelige udtryk i de sekrete artikler. Subsidierne i tilfælde af krig i Tyskland burde forhøjes til 400.000 eller mindst 300.000 rdl. p. a., og Sehested skulde søge at faa udvirket den førstnævnte subsidiesum ogsaa i tilfælde af angreb paa Danmark og skaffe kongen valget imellem fransk hjælp i tropper eller penge. Hvem der skulde forstaas ved angriber, maatte ogsaa nærmere præciseres. Hvad angaar Danmarks forpligtelser overfor den westfalske fred, burde de indskrænkes til de brud paa denne, som indtraf efter alliancens afslutning, ikke omfatte eventuelt allerede stedfundne. Da kongen havde sikker underretning om, at Sverige nød franske fredssubsidier, skulde Sehested ogsaa vedblive at kræve saadanne for Danmark eller – hvis Frankrig fastholdt sin benægtelse af dette forhold – søge at opnaa et fransk laan paa 400.000 rdl. eller hvad man kunde udvirke mod kongens obligation og paa gunstige afbetalingsvilkkaar.

Sehested lagde ved modtagelsen af denne instrux ikke skjul paa sin ærgrelse og fremhævede, at de ønskede ændringer for største delen svarede til, hvad Frankrig trods hans anstrengelser bestemt havde afslaaet. Han mødte da ogsaa, da han paa ny sonderede de franske statsmænd og 30. maj (9. juni) overgav Ludvig XIV. en memoriale, som var formet over hans sidste instrux, stærk modstand mod de ny krav. Man benægtede stadig, at Frankrig gav Sverige subsidier i fredstid, som begrundelse for ikke at kunne give Danmark dem, og Lionne – som i marts havde afkøbt Brienne hans statssekretærcharge for 300.000 livres og nu var den ubestridte leder af forhandlingerne – erklærede, at kun som omfattende ethvert brud paa freden i Tyskland havde alliancen værdi for Frankrig. Understøttelse af Danmark med franske tropper mod ethvert angreb var, naar det drejede sig om angreb fra svensk side, saa godt som umuligt; her stod Danmark sig bedre ved at faa subsidier til selv at hverve tropper for. Frankrig var dog villig til at give en stærk garanti mod alle farer fra Sveriges side og vilde ogsaa prøve at faa Sverige til at overtage de samme forpligtelser overfor tyske fredsbrud som Danmark. Det lykkedes ogsaa Sehesteds anstrengelser at faa subsidiesummen ved et svensk angreb i fredstid forhøjet til 400.000 rdl. – dog saaledes at troppehjælp saa bortfaldt – og udvirke løfte om fransk hjælp med 2000 ryttere, 6000 fodfolk og 200.000 rdl. p. a. samt en stærk diversion i Sveriges tyske lande eller Sverige selv, hvis dette angreb Danmark under dets deltagelse i en tysk krig. Før han modtog Frederik III.s

ordre af 30. juni, der bemyndigede ham til at slutte paa disse vilkaar, hvis bedre ikke kunde opnaas, men dog samtidig bød ham vedblive at virke for fredssubsidier – hvoraf han maatte tilbyde Lionne $\frac{1}{5}$ af første aars rate og $\frac{1}{10}$ af de følgende aars –, drev han tillige subsidiesummen for en dansk intervention i Tyskland op paa 250.000 og til sidst, i en privat audiens hos Ludvig XIV., paa 300.000 rdl. aarlig. Den franske garantiforpligtelse mod angreb paa Danmark fra hvilken som helst side før, under og efter krigen i Tyskland formuleredes i almindelige udtryk i traktatens art. 13, dog uden at subsidie- og troppestørrelsen nærmere specificeredes. Men i den 4. sekrete artikel nævnedes forpligtelsens gyldighed i tilfælde af et svensk angreb og de ydelser, som Frankrig i hvert af de ovennævnte tilfælde paatog sig, nemlig 400.000 rdl. p. a. ved et svensk angreb før eller efter krigen i Tyskland og lige saa meget samt en diversion i Sveriges besiddelser med mindst det troppet, hvormed det skulde deltage i den tyske krig, ved et svensk angreb under denne. Til gengæld skulde Danmark, selv om Sverige afviste det forsøg, som Frankrig i følge hovedtraktatens art. 10 skulde gøre paa at faa det til at deltage i en fælles aktion i Tyskland med samme styrker som Danmark, ved Frankrigs side, uden Sverige, udkæmpe krigen i Tyskland, mod at Frankrig holdt det skadesløst for alle krænkelser og tab (sekret art. 3).

Den endelige traktat, som underskrevs 24. juli (3. august) 1663, havde i sine hemmelige artikler faaet en stærkere brod mod Sverige end den oprindelige, selv om denne brod var af ren defensiv natur. Det skyldtes, som vi har set, den danske regerings ordrer, og den franske var kun modstræbende gaaet med dertil. Sehested fik til gengæld overalt i hovedtraktaten indsat, at Danmark skulde optræde i Tyskland sammen med Frankrig og Sverige, ikke med Frankrig alene, foruden den førnævnte bestemmelse om, at Frankrig skulde bevæge kongen af Sverige til at paatage sig samme armatur og defension som Danmark. Der er ikke tvivl om, at dette stemte vel overens med den franske regerings ønsker, og at dens hovedmaal med traktaten, foruden at svække det kejserlige parti i Tyskland ved at drage Danmark fra det, var at sikre freden mellem de nordiske stater og derved sætte dem begge i stand til som Frankrigs allierede at tjene dets interesser mod øst. De hemmelige artikler indeholdt, hvad man maatte betale Danmark derfor, og maatte naturligvis holdes skjult for Sverige, selv om traktaten som helhed og i sin grundtanke ikke bares af nogen antisvensk tendens. Men der er heller intet vidnesbyrd om, at Hannibal Sehested, hvis udtalelser i brevene til København jo maa læses »cum grano salis«, ikke for sit eget personlige vedkommende har set den dansk-franske alliance under samme synsvinkel. Lionne var i hvert fald, i lighed med Karl II. og Lord

Clarendon, blevet overbevist om, at den danske statsmand oprigtigt vilde arbejde for fred og samvirken mellem Nordens stater, og ligesom sin engelske kollega lagde han dette til basis for sin nordiske politik.

Da Hirschenstierna i maj 1663 forlod Paris, opsatte han efter Lionnes anmodning en memoire om de spørgsmaal, som laa Sverige paa hjerte. Residenten fremhævede heri sin regerings frygt for et dansk fredsbrud og bad derfor Frankrig om ikke at slutte en traktat med Danmark, som hindrede Sverige i at besvare et dansk angreb paa dets tyske provinser; samtidig lovede han, at Sverige nøje vilde overholde freden med Danmark. Han betonedede tillige ønskeligheden af en fransk garanti for hertugen af Gottorps besiddelser og faren ved at optage for mange medlemmer med modstridende interesser i Rhinforbundet. Bag denne memoire laa en instrux fra den svenske regering af 21. februar, som befalede ham at modvirke Danmarks optagelse i Rhinforbundet, i tilfælde af hvilken Sverige vilde foretrække at udtræde. Han skulde betone Danmarks afhængighed af Østrig, dets paa flere punkter med Frankrigs modstridende interesser og sandsynligheden af, at det til sin tid vilde søge revanche af Sverige. Af sidste grund ansaa Sverige det for nødvendigt for sin sikkerhed at kunne møde et dansk angreb med et modangreb paa Holsten og Jylland; men dette motiv – det for Sverige mest afgørende – skulde Hirschenstierna dog skjule og kun fremføre mere almindelige argumenter mod Danmarks optagelse i det fransk-tyske forbund.

Lionne besvarede Hirschenstiernas memoire med en meget udførlig skriftlig redegørelse i den franske konges navn, som fremhævede dennes glæde over, at Sverige var besluttet paa at holde fred under sin konges mindreaarighed, lovede fransk bistand m. h. t. de svenske tvister med Nederland, raadede Sverige til forsigtigt maadehold i striden med Bremen og udtalte, at Frankrig stadig var rede til samvirken i Polen, selv om det var bedst at se den nuværende krise dér an i nogen tid. Hvad Danmark angaar »tror Hans Majt. sig forpligtet til at aflægge det sandhedsvidnesbyrd, at han i al den tale, som Danmarks ambassadør har holdt her siden sin ankomst, og i alle hans forhandlinger, hos Hans Majt. eller nogen af dem, som denne har anvendt til forhandling med ham, aldrig har bemærket andet end et fuldstændigt og brændende ønske fra kongen af Danmarks side (det er selve de ord, som den nævnte ambassadør altid har anvendt) ikke blot om ubrødeligt at overholde den sidste fred, som sluttedes ved Hans Majt.s mediation mellem kronerne Sverige og Danmark, men om at knytte et meget snævert venskab og en oprigtig union med Sverige. Han bad endog Hans Majt. om at være mellemmand (entremetteur) derved og borgen derfor, og ambassadøren har desuden tit og ofte erklæret, at han ikke troede, at alt det, som han kunde forhandle og slutte i Frankrig, kunde faa sin endelige fuldend-

delse paa den maade, som man ønskede det i København, med mindre han selv gjorde en ny rejse til Stockholm for dér at forhandle og slutte de samme ting, hvortil Hans Majt. paa ny vil opmuntre ham ved hans afrejse, hvis man da har sluttet en anden traktat med ham foruden den under tegnede af rent kommerciel art; men man ved endnu ikke med sikkerhed udfaldet af denne anden traktat, som er udkastet, før Biermanns tilbagekomst fra den rejse, han har tiltraadt til Danmark. Man vil blot udtale, at det maal, som Hans Majt. sætter sig, er at fjerne, om muligt, kongen af Danmark fra den tilknytning, han indtil nu har haft med dem, som hverken elsker Frankrig eller Sverige, at bevæge ham til i saa høj grad, som det er muligt, at forene sit venskab og sine interesser med begge«.

Det er anden gang, vi hører om Sehesteds plan om en rejse til Stockholm. Begge gange var det i udtalelser til fremmede; hans breve til København har intet derom.

Som et andet øjemed med den dansk-franske alliance nævnte Lionne sin konges ønske om at hindre Danmark i at bryde Københavnsfreden under Karl XI.s mindreaarighed, hvortil den udkastede traktat vilde være et sikkert middel, saaledes at Sverige ved en fransk-svensk fællesaktion i Tyskland ikke behøvede at øge sine garnisoner i Skaane eller andre grænselände af frygt for Danmark. Overfor dette vilde Hirschenstiernas forsikringer om Sveriges fredsvenlighed ogsaa have den bedste virkning. Den franske konge kunde forsikre, at hvis han havde fundet den danske ambassadør af nogen anden mening m. h. t. Sverige end den nævnte, vilde alle hans forhandlinger i Frankrig være afsluttede, før de begyndte. Sverige var jo den, som havde høstet størst fordel af Københavnsfreden og var mest interesseret i dens opretholdelse. Og man kunde forsikre Sverige, at der ikke i traktatudkastet fandtes nogen artikel, som forhindrede det i, hvis det nogen sinde skulde blive angrebet af Danmark, at sende tropper fra sine tyske besiddelser mod det fra hvilken side, det ønskede. Hvis Danmark blev angriberen, vilde Frankrig ogsaa hjælpe Sverige i overensstemmelse med sin garanti for Københavnsfreden.

Uden den kommentar, som denne skrivelse giver, forstaas Hannibal Sehesteds dansk-franske traktat ikke. Den havde til forudsætning det køligere forhold, som i de sidste aar havde udviklet sig mellem Frankrig og Sverige, og den relative svaghed, hvormed formynderregeringen forlenede den svenske stat; men den betød ikke, at Frankrig opgav Sveriges venskab for Danmarks. Sehested har nu, som senere, da han udkastede tankerne i sit politiske testamente, været ganske klar herover. Han har ønsket og arbejdet for, at Frankrig – som England – skulde faa gunstigere tanker om Danmarks ressourcer og allianceværd i forhold til Sverige end forhen. Det

var dette ønske, forbundet med ønsket om at sætte sig fastere i sin dronnings gunst, der bragte ham til ivrigt at gribe en af Frederik Ahlefeldt udkastet tanke om at virke for Sophie Amalies broder hertug Johan Frederik af Lüneburgs kandidatur til den polske krone, en tanke, som vandt Frederik III.s billigelse, og hvis muligheder Sehested efter hans ordrer i juli-august 1663 sonderede ved det franske hof, saafremt dette skulde opgive den franske tronfølge i Polen. Han betegnede i den memoire, som han 6. (16.) august udfærdigede for den med traktaten hjemsendte Biermann, denne sag som meget vigtig, da den ikke kunde genere Danmarks forhold til England og Nederland, »mens aldeles forsikrer os mod Sverige og gør deres venskab med tiden inutil hos Frankrig«. Disse ord, som var formet for at gøre indtryk paa den danske kongefamilie, skal naturligvis ikke forstaaes efter bogstaven. Thi Sehested vidste jo meget vel, at selv om den danske dronnings broder fik sæde paa den usikre polske kongetrone, kunde Danmark ikke være sikker paa polsk hjælp mod fremtidige svenske angreb, og at Sveriges allianceværdi for Frankrig gjaldt ikke alene Polen, men ogsaa Tyskland. Men han havde ret i, at Danmarks værdi for Ludvig XIV.s politik kunde øges paa denne maade, og derfor vedblev Braunschweigerhertugens kandidatur ogsaa senere at beskæftige ham, selv om dens udsigter ikke viste sig særdeles lovende. Men udover dette havde hans politik ikke nogen antisvensk tendens, og langt vigtigere end en usikker »grænseregulering« i fremtiden – hvis han nogen sinde har troet paa dens mulighed – stod for ham hævdelsen af de nordiske folks interesser, fremfor alt paa merkantilt omraade. Hans senere diplomatiske virksomhed i England og Nederland kom til at vise dette.

Det havde været Sehesteds plan, da han forlod det engelske hof, at vende tilbage dertil efter sin forretning i Frankrig og lægge grunden til en videregaaende kommerciel og maritim samvirken mellem England og Danmark-Sverige. Saaledes havde Clarendon forstaaet ham, og hans depecher til Frederik III. fra Paris udtrykker hans ønske om i England at faa sluttet ny handelsaftaler.

Da traktaten var ved sin afslutning, havde han imidlertid ændret sine planer i saa henseende. Han foreslog nu Frederik III., at han skulde nøjes med i England at aflægge et komplimentsbesøg og opsætte forhandlingerne dér til bedre tid og lejlighed. En i alt fald delvis forklaring herpaa synes at findes i memoiren for Biermann af 6. august. Han taler her først om, at han blev nødt til næste vinter at rejse til Brabant og Frankrig-England »at disponere mine egne privat affaires, som meget ere embrouillerede og mine meubles alle vegne pantsatte«. Og senere i memoiren paalægger han Biermann at tale fortroligt med Gabel angaaende Sehesteds »egen particularie

affaires og desseins . . . efter hvis jeg tilforne haver talt med hannem selv, førend jeg rejste til England, og han allerede havde begyndt at negociere paa mine vegne hos Kongl. Majt. paa de samme vilkaar, som da blev omtalt, forsikrendes Hans kongl. Majt., at hvor jeg er udi verden, at jeg skal leve og dø en tro og oprigtig tjener til Hans kongl. Majt. og det ganske kongl. hus og intet mere søge end at kunne ervise noget, som kan tjene til min egen og mit huses ære ved saadan troskab og constance efter saa megen overvunden ulykke, og konservere den kongl. naade, som jeg, Gud være æret, ved et redeligt comportement mod alle andre deres envie og medisance omsider haver erhvervet, foruden at hazarden mig paa ny til større uro og forandring, hvilket jeg formoder, at rentemester Gabel som eneste og fortroede ven saaledes vil præparere og mesnagere udimod min hjemkomst, at jeg maa finde en naadig øvrighed og erlange min dessein til Hans kongl. Majts. egen bedre og større tjeneste, end hvis jeg ellers kan præstere udi den charge, jeg nu betjener«.

Disse ord viser, at Sehested tilstræbte et andet embede end rigsskatmesterens, og at han allerede før sin afrejse gennem Gabel havde stræbt at paavirke kongen i denne retning. Var det – hvad ordene »hvor jeg er udi verden« kunde antyde – hans gamle statholderskab i Norge, han stiledede imod, eller var det det danske førsteministerembede med eller uden rigsdrosttitel, der dannede maalet for hans stræben? De afsluttende ord i citatet peger nærmest hen paa det øverste rigseembede, men udelukket er det næppe, at Sehested kan have tænkt sig at forene dette med det norske statholderskab paa samme maade, som grev Rantzau forenede det med statholderskabet i Hertugdømmerne. Han vilde derved vinde en position og skabe sig en økonomisk basis – thi hvad der siges om de med Gabel forhandlede »vilkaar« angik sikkert en for ham mere tilfredsstillende ordning af hans gældsmellemværende med kronen – som i langt højere grad end før vilde give ham en lederstilling i dansk-norsk politik.

Hvad han havde udrettet i Frankrig, maatte tjene til at støtte hans ønske om en saadan ophøjelse. Han undlod ikke med Lionne og Ludvig XIV. som talerør – paa samme maade, som han i England benyttede Karl II. – at sætte sin person og sine fortjenester i passende relief. Lionne vidnede i et brev til Frederik III. af 6. (16.) august, hvori han udtrykte sin glæde over traktatens afslutning, at Sehested »har virket derved ikke blot som en stor statsmand (en grand ministre) med usædvanlig dygtighed og nidkærhed for at fremme Deres Majt.s interesser, men i den grad ogsaa som sand adelsmand og mand af ære, og at han her efterlader et minde om sin person og en tilfredshed med hans optræden, som altid vil være os uendelig kært og betydningsfuldt«. Og kongen skildrede ham kort efter i et brev

med samme adresse som »i lige grad aktiv, habil og velunderrettet om tingenes betydning«. Men Sehested opnaaede tillige af den franske konge en glansfuld titel, som svarede til den, som Ulfeldt og Rantzau havde erhvervet sig i det kejserlige kancelli, og som afgav saa smuk en folie for rigets højeste embedsmand. Ved patent af 22. (12.) august 1663 ophøjede Ludvig XIV. Hannibal Sehested under henvisning til »den iver og dygtighed, De har ladet se«, og hans høje byrd for ham og hans mandlige og kvindelige efterkommere i fransk grevestand med ret til at erhverve jordegods og faa det anerkendt som grevskab i hvilken fransk provins, han ønskede.

Den tanke kan næppe afvises, at Sehested har regnet med, at forholdene hjemme kunde blive saa lidet tilfredsstillende for ham, at det ikke var nogen skade til at have en retræte for sig og sin hustru og datter som medlemmer af den franske højadel. Men i første linje har han dog sikkert tænkt, at den ny værdighed skulde omgive hans person med øget glans ved det danske hof og i Frederik III.s øjne. Det fremgaar ogsaa af et brev fra Ludvig XIV. til den danske konge af samme dato som patentet, at det oprindeligt var tanken strax at give Frederik III. meddelelse om udnævnelsen. Det hed i brevet, at Sehested kun havde modtaget den paa betingelse af, at hans konge samtykkede deri. Men dette brev kom aldrig Frederik III. i hænde, og Sehested opsatte, som det fremgaar af en senere brevveksling mellem Terlon og Lionne, stadig at give denne meddelelse om sin franske ophøjelse, til han fandt lejligheden egnet dertil; talen var da ogsaa om at genudfærdige patentet med dato in blanco, saa Sehested selv kunde ind sætte den. Han har tydeligvis frygtet, at kongen, saa længe han ikke fuldt ud havde naaet sine ønskers maal, skulde mistænke ham for planer om at søge fransk tjeneste.

Sehesteds forsigtighed var saa meget mere paa sin plads, som han ved denne tid modtog foruroligende meddelelser hjemmefra. Han taler i memoiren for Biermann om et »latinsk brev«, hvorom han ønsker nøjere underretning. Dette brev er sikkert det samme, hvortil en udateret koncept underskrevet »H. S.« er bevaret, og som hvis forfatter flere vidnesbyrd synes at udpege ærkebiskop Hans Svane. Med den motivering, at der er »periculum aliquod in mora«, skildrer det – med bøn om, at forfatterens person maa forblive ukendt – de »machinationer«, som er paa færde mod rigsskatmesteren. Der var personer i ambassadørens omgivelser, som skrev hjem, at hvad han forhandlede og sluttede i Frankrig var uden nytte og »blotte illusioner«, og deres bagvaskelser vandt udbredt tiltro ved hoffet. Fra England havde desuden Petkum skrevet til en af de fornemste ministre i København, »at alt hvad D. Exc. har forhandlet i England ikke er til

gavn for kongen af Danmark, og at D. Exc. søger at indgive sin konge forhaabninger, som ikke har og aldrig kan faa noget grundlag«. Formodentlig var han inspireret af Sehesteds danske fjender, som havde vist kongen hans breve. En person blandt kongens omgivelser havde endvidere fortalt brevskriveren, at man havde modtaget breve fra Stockholm »og alle kopierne af hine breve, som Sveriges kong Karl gav D. Exc. om Deres sikkerhed og Deres godsers restitution og lignende dokumenter, givne D. Exc.«, hvilket stærkt havde ophidset baade kongen og dronningen og især den sidste. Og man gav, for at gøre Sehesteds navn forhadet hos befolkningen, ham skylden for alle de stedfundne skattepaalæg. Endelig skulde flere adelige skriftligt have erklæret kongen, at Sehested i sidste krig havde opfordret dem til ting, som var til stor skade og ruin for Hans Majt., hvad der havde foranlediget en hemmelig enquete fra kongens side hos hans fynske og sjællandske adelsmænd; en spore hertil søgtes i en ytring af Terlon, om at han havde hørt af Karl Gustav, at Sehested havde lovet denne at faa den danske adel til at give sig under ham. Terlon fremviste ogsaa under sit sidste ophold i København brev fra »en stor minister i Paris«, hvorefter Sehested til nogle stormænd dér ved hoffet havde erklæret, at han, saa snart han var vendt hjem fra sin ambassade, skulde være »første statsminister i Danmark«, og at han »havde fem punkter mod grev Rantzau, gennem hvilke denne kunde miste baade sit hoved og sin ære«; ligeledes at han, naar han opnaaede førsteministerværdigheden, vilde finde midler til at forene Danmark og Frankrig i et forbund. Brevskriveren endte med at advare Sehested mod Biermann, som under sit sidste ophold hjemme ikke havde talt som hans ven. »Han, med hvem D. Exc. havde saa lang en samtale den sidste dag, før D. Exc. drog herfra, har betydet mig alt dette med opfordring til at underrette D. Exc. derom«.

De sidste ord synes, sammenholdt med det citerede stykke af memoiren for Biermann, at sigte til Gabel og stemmer med dettes ord om denne som Sehesteds »eneste og fortroede ven«. Hvad der i øvrigt er sandt og usandt i det meddelte, er svært at skille. Vi har set, at Petkum ikke i sine breve til kongen var nogen ubetinget tilhænger af Sehesteds politik, og at Sehested havde mange fjender i Danmark, som med iver greb enhver lejlighed til at ramme ham, staar ogsaa fast. Det falder derimod svært at tro, at Terlon med vilje skulde have udspremt noget ondt om sin ven rigsskatmesteren, men udelukket er det næppe, at han ved et drikkelag har ladet ord falde, som er blevet udnyttet af dennes fjender; »det latinske brev« synes at antyde noget saadant. Det er endeligt troligt nok, at Sehested til de franske ministre har antydet, hvilke forhaabninger han gjorde sig om at blive den danske politiks leder; han gav derved sig selv og sine forhaabnin-

ger øget pondus og Frankrig haab om, at det aftalte vilde blive udført fra dansk side. Alt i alt var den venskabelige paamindelse hjemmefra egnet til at faa jorden til at brænde under rigsskatmesterens fødder og til i øjeblikket at koncentrere hans opmærksomhed stærkere om de hjemlige end om de storpolitiske forhold.

En anden omstændighed kom til, som brevet ikke nævner. Sehested giver i den oftere nævnte memoire Biermann instrux om ogsaa at skaffe ham underretning om »Ulfeldts intrigues«. Talen er her om Corfitz Ulfeldts henvendelser til kurfyrsten af Brandenburg med meddelelse om den oprørske uro, som herskede blandt alle stænder i Danmark, og tilbud om under senere aftalte vilkaar at gøre sin indflydelse gældende i det øjemed at faa kurfyrsten valgt til Danmarks konge. Det var en syg hjernes spind; men det københavnske hof blev ved Frederik Wilhelms loyale underretning om det skete grebet af panik. Henvendelser fandt sted til den engelske og spanske regering om Ulfeldts og hans families paagribelse, sagen blev forelagt højesteret, og 24. juli 1663 faldt dens dom, hvorefter den tidligere rigshofmester og hans børn skulde berøves deres adelige værdighed og alt deres gods og han selv miste hovedet og parteres, naar han fangedes; foreløbig skulde hans billede henrettes og mishandles.

Tre dage tidligere havde Frederik III. sendt Sehested en kort meddelelse om svogerens forræderi. Rigsskatmesteren modtog underretningen »med største forundring« og udtalte senere i brev til kongen, at han »med største fortræd og forundring« havde erfaret »den execrable trahison, som aldrig tilforn været hørt udi Danmark og af hvert ærligt menneske bør at detesteres, endogsaa imod dennem, som naturen nærmere end ved svogerskab haver sammenføjet«. Saaledes maatte han naturligvis skrive til sin konge, og sikkert er det, at han ikke havde aarsag til at være den forvildede svoger og hans hustru meget venligsindet. Men der var engang bundet baand mellem ham og dem, som for verdens øjne bestod endnu, og hele affæren kastede en skygge over den danske adel, som han ved sin fødsel tilhørte. Hans stræben blev derfor at vise, at han var saa langt fra at have noget maskepi med Ulfeldts onde anslag, at han tværtimod med flid søgte at efterspore, hvad andet af lignende natur der kunde være eller havde været i gære.

Han var, skrev han i sit svar paa kongens meddelelse om svogerens forbrydelse (af 7. (17.) august 1663), blevet ikke mindre bestyrtet over nogle meddelelser »fast udaf lige natur og vilkaar«, som var givet ham selv i største fortrolighed, og hvorom han henviste til et medfølgende chifferbrev. Længe havde han raadført sig med sig selv og Biermann, om han skulde opsætte at skrive derom, til han fik sikrere underretning, med fare for at

beskyldes for at have holdt sagen skjult for kongen, eller strax meddele den og derved udsætte sig for beskyldningen for »al for stor kuriositet at avisere alle saadanne intrigues«. Efterretningen om Ulfeldts anslag havde imidlertid »desto mere konfirmeret mig i at tro, hvis man mig her beretter, endog jeg daglig kan befinde endogsaa med mig selv (uden nogen comparaison at gøre), at malicer og artificer ere nu saa store og gemene, at man næppelig ved, hvad eller hvem man vel skal tro«. Han vilde derfor nøje udforske sagen som »ærlig og oprigtig tjener« og intet skjule for kongen, »hvo som helst det endogsaa skulde angaa«.

Saaledes rejste Sehested den saakaldte La Roche Thudesquin-sag. Det er ikke udelukket, at Ulfeldtaffæren et øjeblik virkelig har faaet ham til at tro, at denne sag havde videre forgreninger, end tilfældet var; men det synes lige saa troligt, at han fremdrog den nævnte sag som et slags skjold mod enhver mistanke om, at han havde del i anslag af denne art. Chifferbrevet og Sehesteds senere meddelelser gav følgende oplysninger: En fransk »demoiselle« Marie Madeleine Langlois, der havde tilknytning til franske hofkredse og af Sehested betegnes som »une personne d'intrigue«, i La Roche's udtalelser ved forhøret i København 1664 som »plustost une putaine qu'une dame d'honneur«, havde henvendt sig til Biermann og begæret Sehested i tale. Sehested fandt hendes udtalelser, som hun supplerede med et skriftligt memorandum, meget forvirrede, men fik dog ud deraf, at hun beskyldte en landsmand, David de Marryes, Sieur de la Roche Thudesquin Dornano, som en tid havde været kommandant i Nakskov, og 1662 var ankommet fra Danmark til Frankrig, for at have tilbudt Ludvig XIV. at bringe ham i besiddelse af en række danske fæstninger (især Kronborg, Nakskov, Glückstadt og Trondhjem). La Roche erklærede at have nøje forbindelse med kommandanterne og andre officerer i disse fæstninger og skildrede stemningen i mange danske kredse som stærkt fjendsk mod Frederik III. Ludvig XIV. havde gennem demoisellen afvist La Roches tilbud; denne var derpaa rejst tilbage til Danmark og havde derfra skrevet flere breve til hende om sagen og sendt hende en liste over ca. 20 officerer i dansk tjeneste, som var vundet for planen. For nylig havde han atter været i Paris, men var paa ny blevet afvist af den franske konge. Nu var han, sammen med en medsammensvoren, Beranger, i Nederland, hvor man skulde være villig til at slutte en overenskomst med ham, og ogsaa hertugen af Gottorp skulde have sat sig i forbindelse med ham. Han havde vist hende planer af de nævnte fæstninger, som han havde faaet af en person, som var i stor gunst hos Frederik III. (un homme qui est en grand faveur aupres du Roy de Dannemark), og et brev fra Kronborgs kommandant Ejler Holck, som viste denne som deltager i anslaget.

Sehested udfoldede i de følgende maaneder, støttet af Ludvig XIV. og Lionne, stor energi for at faa sagen udforsket ved forhør af »demoisellen« og andre for at faa La Roche og Beranger paagrebet. Forhørene bragte ingen ny afgørende beviser frem; Sehested fandt ved ny afhøring af Mlle Langlois »intet solide eller bevisligt . . . til nogens conviction«, og heller ikke en undersøgelse af La Roches i Paris efterladte papirer tjente til at implicere nogen person i dansk tjeneste, hvad Sehested udtrykkeligt beto- nede i brev til Frederik III. Stor vanskelighed voldte det at faa de anklagede arresteret. Sehested opsporede, at de var i Bruxelles, og sendte en fransk adelsmand, der var i hans tjeneste, Saint Victor, dertil, som, efter at de Spanske Nederlandes guvernør marquien af Caracena havde givet sin til- ladelse, 6. september lod dem arrestere. Men Caracena vilde ikke uden or- dre fra Madrid tillade, at de førtes fra Bruxelles, og kunde først i decem- ber 1663 sende Frederik III. meddelelse om, at tilladelsen var indløbet, og at den danske regering kunde lade dem afhente. Juni 1664 kom de til Kø- benhavn, hvor La Roche anbragtes i Blaataarn, og hvor de underkastedes forhør af Gabel og nogle danske jurister. Dette forhør tjente, skønt de begge erklærede sig uskyldige i nogen konspiration mod Danmark, paa visse punkter til at stadfæste Mlle Langlois' udsagn om La Roche's bevægelser, og givet var det ogsaa, at han – gennem statssekretæren Le Tellier – havde gjort den franske konge tilbud af den nævnte art. Men det hele var øjensyn- lig blot en militær fransk eventyrers forsøg paa at lave penge ved politiske plattenslagerier, og ingen person i dansk tjeneste kunde overbevises om at have haft nogensomhelst landsforræderisk forbindelse med ham. Hvad Ulfeldt angaar, paastod La Roche bestemt, at han ikke havde haft det mindste at gøre med ham, og der kendes intet vidnesbyrd i modstrid her- med. Han besøgte ganske vist – efter hendes senere fortælling – Leonora Christina i Dover Castle, hvor Karl II. i juli 1663 havde ladet hende arre- stere som et første skridt til at udføre Frederik III.s anmodning om hendes udlevering, den han, saa nødigt han end vilde, ikke kunde afslaa sin allie- rede. Men grevinden, som ikke fik lejlighed til at tale paa tomandshaand med Franskmanden, satte ikke hans besøg i forbindelse med mandens af- færder.

De to fanger udleveredes ikke længe efter forhøret til den franske konge, der indsatte dem i Bastillen. Da de havde formaaende fortalere blandt franske stats- og hofmænd, fik Lionne gennem den daværende danske re- sident i Paris Marcus Gjøe til sidst udvirket en kongelig dansk benaadnings- akt for dem, saaledes at de to løse fugle, hvis historiske hovedbetydning havde været i et vanskeligt øjeblik at give Hannibal Sehested lejlighed til

at lægge sin loyale iver for dagen, omsider kunde flagre ud til de letlevende lag i Seinestaden, hvor de hørte hjemme.

Haardere blev kongedatterens skæbne. Og hendes syge mand forfulgtes som et jaget dyr af den danske regerings agenter, indtil han i februar 1664 endte sit bittert-groteske liv i en baad paa Rhinen. Hannibal Sehested havde en gang aflagt vidnesbyrd om, at svogerparrets lidelser gjorde ham ondt. Maaske gemte han endnu medlidenhed i sit hjerte; men han havde ikke raad til at vise den. Da det i begyndelsen af september 1663 meddeltes ham, at Ulfeldt opholdt sig i Paris, indberettede han det strax til Frederik III. og Gabel og sendte spioner ud for at indhente nærmere oplysninger. Ogsaa nogle personer, som muligvis kunde være svogerens børn i forklædning, lod han udspjæde. Det hele viste sig dog at være blind alarm – hvad han maaske hverken undrede sig over eller var ked af. Først ved denne tid (7. (17.) september) kom kongens officielle meddelelse om dommen over Ulfeldt ham i hænde, skønt den var dateret 25. juli, tillige med Frederik III.s anmodning til Ludvig XIV. om at lade forræderen paagribe, hvis han var i Frankrig, noget, hvorover Sehested ikke dulgte sin undren, og som vistnok stod i sammenhæng med det danske hofs mistillid til ham som Ulfeldts svoger og standsfælle og maaske ogsaa med nogen uvished m. h. t. Ulfeldts forbindelser med det franske hof. Ludvig XIV. udsendte strax de nødvendige ordrer til sine guvernører, og Sehested fik paa ny, da svogeren udsendte et forsvarsskrift mod dommen, lejlighed til at vise sin energi i sin konges tjeneste, ved under en engelsk adelsmands pseudonym at udarbejde en gendrivelse af et punkt i dette, vedrørende beskyldningen mod Ulfeldt for at have tilegnet sig en pengesum, som Frederik III. i sin tid havde sendt den landflygtige Karl II.

Ulfeldtsagen var et kedeligt intermezzo, som kunde give Sehesteds danske fjender anledning til at stille svogergruppen under ét op som en samling personer, paa hvem der aldrig kunde stoles, og derved nære de »machinationer«, som allerede var i gang mod rigsskatmesteren. Det viste sig imidlertid nu, som i 1661, at Frederik III., hvilken tiltro han saa har tillagt beskyldningerne mod Sehested, ikke kunde undvære denne hverken i den ydre eller den indre politik. Allerede 8. august gav han Sehested tilladelse til at nøjes med i England »en passant« at aflægge en kompliment i hans navn, »med mindre I selv eragte og befinde kunde noget frugtbarligt, og som strækker sig til Vores interesses fornødne befordring, der af Eder at kunne behandles«. Og 15. september fulgte en skrivelse, som roste Sehesteds »flid, dexteritet og tilbørlige omhu« ved den franske forhandling, bifaldt den med Biermann hjemsendte traktat og lovede ufortøvet at over-

sende ratifikation. Der medfulgte et brev til Karl II., som undskyldte, at Sehested ikke kunde gøre længere ophold i London, da »nærværende tid og lejlighed« ikke tillod »nogen negotiations afhandling«. Noget senere indløb brev fra Biermann, der angaaende det af Sehested udtalte ønske om efter sin hjemkomst at faa rejsesorlov til Flandern betonedet, at hans nærværelse i København var nødvendig »for at bringe orden i en stor mængde sager«, saa meget mere, som grev Rantzau var »fort maladif«, og Frederik Ahlefeldt skulde til Holsten for sine privataffærsers skyld. Biermann bad Sehested stole paa, at det kun var for kongens og hans egne affærsers vel, at hans nærværelse ønskedes. »Jeg forsikrer Dem som mand af ære, at jeg aldrig har hørt et eneste ord, som kunde give mig den mindste mistanke om det modsatte«. I slutningen af oktober meldte Biermann, at han havde besørget breve fra Sehested til Gabel og Ahlefeldt videre til adressaterne, og at den sidstnævnte havde lovet at tale med kongen og Gabel om rigsskatmesterens pengeforlegenhed. De to herrer havde dog samtidig afslaaet personligt at skrive til Sehested, Gabel med den undskyldning, at han intet havde at skrive om, »og desuden altid befandt sig overlæst med forretninger«.

Sehested gav senere Gabel det skudsmaal, at han var en dovenlars; men man tør vel nok i hans og Ahlefeldts forsigtighed spore et udslag af den nervøse atmosfære, som efter den Ulfeldtske udladning endnu hang over København. Til Christoffer Parsberg, som havde været prins Christians hofmester under udlandsrejsen, – hvorfra prinsen i august var vendt hjem til København –, bevidnede Ahlefeldt i stærke udtryk, at han var Sehesteds oprigtige ven og erklærede, at hoffet var meget tilfreds med hans franske resultater; han ønskede nu blot rigsskatmesteren hjemme igen »for at se vidnesbyrd derom og modtage det almindelige bifald, som alle lader blive ham til del«. Parsberg meddelte i samme brev (af 3. november), at grev Rantzau laa syg af feber, og at mange tvivlede om hans helbredelse. En uge efter kunde Biermann melde førsteministerens død.

Indeholdt den politiske vejrhane Biermanns breve tilskyndelser for Sehested til snarest at vende hjem, gælder det samme i endnu højere grad de bevarede breve fra rigsskatmesterens gamle og paalidelige venner. Ærkebiskop Svane takkede ham 27. oktober for to breve, der laa til ham, da han kom til hovedstaden efter i 14 dage at have været »forvist« til landemoder, og forsikrede ham om »et redeligt gemyt og skyldig redbonhed« i al hans tjeneste. »Gud give, jeg maatte være saa lykkelig med forderligst at fornemme Ed. Excell.s glædelig hjemkomst til os igen, skulde det være ikke mig alene, men alle dennem, som Ed. Excell. og det gemene bedste gerne ser, en stor glæde«. Blandt disse var dr. Bülche og Joachim Irgens,

og der var ogsaa visse norske sager, som gjorde Sehesteds hjemkomst overmaade ønskelig. Bl. a. var der nogle personer, som havde »højliggen efterstræbet« rigsskatmesterens højrehaand i Norge Niklas Poulsen, »endog jeg sandelig for Gud aldrig andet haver kunnet fornemme, end han jo haver en ærlig intention til Hans kongl. Majst.s interesse af muligste flid at befordre«. Faa dage efter lod Bülche Sehested vide, at hans hjemkomst vilde være højst kærkommen. Han tilføjede, at han har erfaret, at den unge engelske dronning var død, hvad der vilde give rigsskatmesteren lejlighed til »at bevise Hans kongl. Majt. og det kongl. arvehus sin troskab. Sapienti satis«. Den lille dronning fra Portugal var bestemt til at overleve sin gemal, saa Bülches velmente raad var her uden værdi. Men ti dage senere gentog han, samtidig med at han meldte grev Rantzaus død, stærkt sit ønske om at se Sehesteds hjemkomst fremskyndet. »Sapienti satis. Hendes kongl. Majt., vor allermaadigste dronning saa det vel ogsaa gerne. Sapienti pauca. Fronte capillata est post hæc occasio calva«. Den lærte doktors (ikke helt korrekte) citat af et antikt distichon lader sig vanskeligt oversætte; men den græske idé som ligger bag, er bl. a. udtrykt i et middelalderligt marmorrelief fra domkirken i Torcello ved Venezia, hvor man ser den forbillende Bios (livstiden) blive grebet ved pandelokken af en yngling, som kranses af sejrns gudinde. Den sejrspris, som kaldte Sehested hjem, var posten som Rantzaus efterfølger.

Naar Sehested trods Frederik III.s ordre af 11. august om strax at tiltræde rejsen til England endnu opholdt sig i Paris et par maaneder efter traktatens afslutning, skyldtes det dels Thudesquinsagen og Ulfeldtjagten. Men tillige fik han ordre til at fortsætte underhandlingerne om hertug Johan Frederiks polske kandidatur og til at gendrive klager fra gottorpsk side over opførelsen af fæstningen Preisort (Frederiksort) ved Kielfjorden samt til at træde i nærmere føling med den brandenburgske gesandt v. Blumenthal, der paa sin herres vegne undersøgte mulighederne for en fransk-brandenburgsk forstaaelse. Blumenthal nærede ringe tillid til Sehested og fandt Danmarks indblanding unyttig, ja, skadelig, og rigsskatmesteren synes paa sin side ikke at have været særlig ivrig for at fremme de nævnte forhandlinger, der efter hans mening var »af nogen eftertanke«. Brandenburg hørte ikke til de stater, som han tillagde væsentlig betydning for dansk politik, og det fejler næppe, at han saa med nogen bekymring paa de antisvenske tendenser hos den store kurfyrste. Han anbefalede dog, efter sin egen og Blumenthals meddelelse, i almindelige vendinger gesandstens affærer til det franske hof; hvad han sagde derom i sine samtaler med Lionne, ved vi ikke. M. h. t. den polske affære naaede han naturligvis ikke længere end til de førnævnte almindelige udtryk for mulig fransk velvilje

i fremtiden; Lionne betonede nødvendigheden af, at hertugen først vandt den polske dronning for sig, og gjorde nærmere forhandlinger afhængige af, at Sehested fik et særligt kreditiv dertil. Et saadant ses dog ikke at være sendt ham. Og det fremgaar af den instrux, hvormed Lionne i sommeren 1664 sendte Terlon til København, at Sehested havde »erkendt og rentud tilstaaet, i kraft af flere for ham fremførte argumenter, at opløftelsen af en fransk prins paa Polens trone vilde være mere fordelagtig for kongen af Danmark, i betragtning af den snævre alliance, han havde sluttet med kongen [af Frankrig], end hertugen af Lüneburgs kandidatur, skønt det var hans svoger«. Man maatte nemlig frygte, at den samtidige optræden af denne og en fransk prins i tilfælde af den polske konges død vilde støtte fjenderne af begge kandidaturer i deres bestræbelser efter at bringe tronen til en tredje kandidat, som var uønskelig for baade Frankrig og Danmark eller maaske endog efter at foretage en deling af Polen. Om dette skrev Sehested intet til København, utvivlsomt for ikke at skuffe de forhaabninger, som navnlig dronningen satte til broderens kandidatur, før det blev nødvendigt.

Der var andre sager, som laa mere centralt i Sehesteds politiske interessefære. Et hovedpunkt maatte være den videre udførelse af den sluttede alliancetraktat. Herom kunde han allerede 6. (16.) august meddele, at Ludvig XIV. strax efter dens ratifikation vilde sende en ambassadør til Danmark »at koncertere og slutte alt, hvis til begge kroners sikkerhed ved denne sidste alliance er bleven akkorderet med Sverige og de andre konfødererede at behandle«, men ønskede den danske konges betænkning, før instruxen udfærdigedes. Sehested var temmelig sikker paa, at gesandten blev Terlon, en mand, som kunde yde baade Frederik III. og hertug Johan Frederik gode tjenester, »naar han ret vorder menageret«. Lionnes gode vilje overfor Danmark, fortsatte Sehested, var utvivlsom, da det var »en fast maxime allerede vedtagen her udi hoffet«, at man af det »baade til lands og vands udi adskillige tilfælde kan have større og snarere assistens end udaf Sverige, naar alene Krone Frankrig dertil forskyder behørlige middel udi visse baarschaft, hvorpaa ej heller er at tvivle . . .«

Her møder vi atter den modstilling af Danmark og Sverige og af deres værdi for Frankrig, som Sehested fandt det hensigtsmæssigt at lægge vægt paa i sine skrivelser hjem. Vi har set af Lionnes memoire til Hirschenstierna, under hvilken synsvinkel Frankrig saa paa alliancen, og da instruxen for Terlon 1. (11.) august 1664 endeligt blev udfærdiget, betonede den stærkt, at et hovedformaal med den var at sikre Sverige mod ethvert dansk fredsbrud, og at Frankrig stadig regnede med det fransk-svenske forbund som en hovedhjørnesten i sin politik. Terlon skulde ganske vist ikke meddele

den svenske regering traktatens hemmelige artikler »présentement«; men selve traktaten, som han skulde forelægge den til tiltrædelse, var »hele grundlaget for alliancen, hvortil de nævnte hemmelige artikler kun er en uvæsentlig tilføjelse (un léger accessoire), som det ikke har mindste betydning for Sverige at vide«. »Traktatens blotte indhold og en simpel gennemlæsning af den vil tilstrækkeligt vise Svenskerne det ovenfor sagte, at Hans Majestæt deri har haft Sveriges specielle nytte mere for øje end sin egen«. I øvrigt skulde Terlon gøre den svenske regering opmærksom paa, at traktaten var saaledes affattet, baade hvad dens indhold og udtryk angik, at den kunde siges ikke at naa sin endelige fuldbyrdelse, før Sverige gav sit samtykke til den. Dette kunde ske enten ved, at de nordiske konger ved kommissærer fra begge sider sluttede en ganske tilsvarende traktat, med henvisning til den fransk-danske, eller ved at kongen af Sverige paa et exemplar af denne paategnede en erklæring i ligelydende form til kongen af Frankrig og kongen af Danmark, hvorved han forpligtede sig til at overholde og udføre dens artikler. Terlon skulde faa Frederik III.s fuldmagt til at give Sverige valget mellem de to maader. Men han skulde se at faa den sidste gennemført »som den hurtigste og mest sikre«. Foretrak imidlertid den danske konge den første maade, skulde han faa ham til at sende en ambassadør eller kommissær til Sverige med fuldmagt til at forhandle og slutte den ny traktat. »Det synes, som om Hr. Hannibal Sehesteds person vilde være mest egnet hertil, ikke blot som den, der er bedst underrettet om hele sagen, men som interesseret i for sin egen private hæders skyld at se et værk af denne betydning bragt til lykkelig fuldendelse, i hvilket han allerede har haft saa stor en andel. Og Hr. Sehested har desuden, da han var her, ofte erklæret, at han af denne grund endnu engang ønskede at gøre en rejse til Sverige«.

Disse ord fører os atter ind paa en side af Sehesteds forhandlinger i Paris, hvorom hans depecher til København intet melder. Der er naturligvis ikke tvivl om, at han var ganske klar over det franske syn paa traktaten, og hele det billede af hans nordiske politik, som hans udtalelser paa Københavnfredens tid til det politiske testamente danner, berettiger til den opfattelse, at han i det væsentlige har delt dette syn. Alliancen med Frankrig skulde blive et led i den lænke, han vilde smede mellem Nordens hovedstæder, et middel til at faa Sverige i tale ad andre veje end den spærrede direkte vej mellem København og Stockholm. Vi ejer vidnesbyrd om, at han ansaa den første af de to af Lionne nævnte fremgangsmaader, vel at mærke, naar han selv blev Danmarks ambassadør til Stockholm eller i alt fald fik ledelsen af forhandlingerne dér i sin haand, som den mest effektive. Der er heller ikke tvivl om, at han under Parisopholdet har stræbt at

vinde Terlon for sine synspunkter. Et studium af denne ambassade i Norden vil vise det. At han samtidig i sine samtaler med de franske statsmænd efter evne har fremhævet Danmarks værdi for Frankrig, politisk, strategisk og kommercielt, er en sag for sig. Det var ud fra alle synspunkter hans politiske pligt.

Sehested tillod sig i det sidst nævnte brev ikke at tvivle om, at kongen af Frankrig kunde formaas til at yde »fornøden baarschaft«. Han var, da fredssubsidier ikke kunde opnaas, nødt til at indskrænke sine bestræbelser til at opnaa et laan paa gunstige vilkaar, idet han dog tillige atter kom ind paa den tidligere nævnte subsidierestance fra Christian IV.s tid, for hvilken han hævdede, at der i sin tid var givet den daværende Parisresident Peder Vibe »gode og visse obligationer, som siden ved en og anden forsømmelse er bleven omsider ganske forglemte og tildels derudaf ilde mesnagerede«. Hvorvidt Sehested har ret i det sidste, kan ikke konstateres; men han synes ikke at have fundet den franske regering mere villig til at anerkende den gamle fordring end før. Hvad laanet angik, havde han tidligere antydnet, at det maaske kunde finde sted i sammenhæng med den Colbertske vareudvexlingsplan, og førte nu en række forhandlinger derom med sin franske finanskollega, til hvem Ludvig XIV. havde henvist ham. Hans tanke var at faa et betydeligt kontant forskud for senere leverede varer. I en memoire til den franske konge af 29. september (9. oktober) udviklede han, hvorledes Colbert havde erklæret, at den franske finanstilstand ikke i øjeblikket tillod en laanydelse, men dog gav haab om, at det maaske kunde finde sted senere, naar Courtin havde undersøgt, hvilke midler Danmark ejede til tilbagebetaling i varer. Sehested ønskede nu at vide, naar omtrent laanet kunde ydes, i hvilke former tilbagebetalingen skulde ske, og hvilke dansk-norske varer Frankrig ønskede. Han lagde meget stærkt eftertryk paa den absolutte nødvendighed af tilskud til de danske finanser, der var saa haardt ramt af den sidste krig. Paa grund af alliancen med Frankrig vilde man intet laane af Østrig – om dettes vilje til nu første gang i historien at yde Danmark et statslaan talte rigsskatmesteren ikke –, og den engelske konges tilstand tillod ham ikke at optræde som laangiver til fremmede fyrster. Hvad Nederland angaar, var de tidligere dér optagne laan saa byrdefulde i kraft af den store renteydelse og pantsættelsen af kronens bedste indtægter, at man yderst nødigt vilde søge et nyt laan dér. Før afsendelsen viste han under et besøg i Vincennes Colbert denne skrivelse og bad ham om at støtte anmodningen; laanet var, hævdede han, ogsaa til Frankrigs nytte og skulde blive nøjagtigt tilbagebetalt. Det franske svar synes at være gaaet ud paa at henvise sagen til de forhandlinger, som Courtin, der i slutningen af september eller begyndelsen af oktober endelig var kommet

til København, havde instrux om at føre der. Sehested overgav i begyndelsen af november Lionne et ny memoire om sagen og bad samtidig Colbert udvirke de nødvendige ordrer til residenten. Sin konge gav han haab om, at der om nogle maaneder sikkert kunde ventes et positivt resultat af disse forhandlinger, »eftersom denne kronens indkomst snart bringes udi saadan vis skik, at Hans Majt. uden nogen undskyldning kan præstere, hvis han mig fortrøstet til Ed. kgl. Majt.s undsætning«.

Det var øjensynligt Sehested meget om at gøre selv at komme til at lede de københavnske forhandlinger om laan og vareudvexling. Han bad Lionne om selv at maatte overbringe Courtin hans ordre og sendte udenrigsministeren et udkast dertil. Følgen var et brev fra Lionne til Courtin af 13. (23.) november, der bebudede Sehesteds snarlige ankomst til København. »Han er af en saa aktiv aand og saa energisk en forretningsmand (si appliqué aux affaires), at jeg skulde tage meget fejl, om han ikke snart vil give os fyldigere stof end i øjeblikket til at underholde en meget regelmæssig og meget omfattende brevvexling«. Hvad angaar handels- og laaneforhandlingerne, skulde Courtin i øvrigt søge sine ordrer hos Colbert, da disse sager laa helt under hans ministerium, og han forstod dem »uden sammenligning bedre end jeg«. Fra Colbert afgik der samtidig ordrer til Courtin, som efter dennes kvitteringsbrev angik »de forholdsregler, jeg skal tage sammen med Hr. Sehested, naar han kommer hjem«. Lionne bebudede desuden, at Terlon snart vilde blive sendt til Sverige via København. Før sin afrejse lagde Sehested endnu en gang den franske finansminister indtrængende laanesagen paa sinde, samtidig med, at han bad om snarest at faa Terlon sendt til København »for at udføre traktaterne«. Men han søgte tillige, lige som paa sin ungdoms ambassade til Madrid og under sit norske statholderskab, kontakt med den praktiske handelsverden og fik fat paa en i Paris boende købmand »le Sr. Janse« (Jansen?), som længe havde handlet paa Holsten, Danmark og Norge. Han forestillede denne for Colbert og bad ham anbefale ham ved hoffet og skaffe ham rejsemidler til København, for at han dér kunde deltage i handelsforhandlingerne, bl. a. hvad farten til Island og Grønland angik, hvori man ved det franske hof var specielt interesseret. Han vilde, lød hans afskedsord til sin store franske kollega, gøre alt for at faa oprettet »en god og solid ordning mellem de to stater og deres besiddelser (leurs dependances), og »jeg nærer ikke mistvivl om udfaldet, hvis Deres Exc. vil yde os gunstig hjælp«.

At Colbert omfattede tanken om en mere omfattende handelsforbindelse mellem Frankrig og Danmark med levende og energisk interesse, kom de følgende aar til at vise. For Sehested spillede foruden det rent merkantile moment, der fik sin naturlige plads i hans almindelige stræben efter med

tiden at trænge Nederlandene ud af Danmark-Norges transithandel, haabet om ad denne vej at skaffe sin konge en del af de likvide pengemidler, som Gabel saa indstændigt krævede, og som den danske statshusholdnings hof- og militærbudget i deres nuværende omfang svært kunde undvære, en afgørende rolle. Det blev tillige et diplomatisk prestigespørgsmaal for ham at faa klemte kontanter ud af den franske statskasse; hans opnaaelse af førsteministerstillingen i Danmark kunde afhænge af det held, han her havde. »Point d'argent, point de Suisses« var jo Gabels og Frederik III.s parole. Endnu et spørgsmaal, som fremtiden skulde afgøre, var, hvad købmænd og fiskere i Danmark-Norge vilde sige om Frankrigs i denne sammenhæng vigtigste exportartikel, saltet.

Sehested var under sine forhandlinger med de franske ministre efter aliancetraktatens afslutning kommet ind paa yderligere et spørgsmaal, nemlig det om den guineiske handel. Som tidligere omtalt havde Sehesteds forhandlinger herom i Haag, der efter hans rejse til England fortsattes af Charisius, ikke ført til noget resultat. Man viste fra nederlandsk side ingen imødekommenhed overfor det danske ønske om at lade striden komme for »neutrale arbiters«, skønt den nederlandske resident i Danmark Le Maire anbefalede sin regering en saadan fremgangsmaade, da de danske klager var ugrundede, og Westindische Compagnie derfor kun kunde vinde ved en upartisk retsafgørelse. Og samtidig fortsatte de gensidige kampe paa Guineakysten, som til sidst tvang Glückstadtkompagniet til helt at indstille sin skibsfart. Kompagniet sendte klage paa klage til København; i begyndelsen af 1663 kom direktør Vincent Klingenberg dertil for at imødegaa de af Le Maire paa det nederlandske kompagnis vegne fremlagte aktstykker; det danske kancelli udfærdigede skrivelse efter skrivelse til Le Maire og Charisius om sagen, og Charisius forhandlede og snakkede med de nederlandske »regenter« og Westindische Compagnies repræsentanter i Haag og Amsterdam, indtil hans i forvejen ikke alt for stærke – og vistnok af overdreven vinnydelse ofte paavirkede – hoved blev ganske fortunlet. Lige vidt kom man, og det vakte ny uro i Danmark, da Charisius skrev, at man sagde ham, at de nederlandsk-svenske Guineatvister maatte afgøres, før en ordning kunde træffes med Danmark, da Sverige muligvis havde en ældre ret til de omtvistede pladser. De Witt havde med sin matematiske logik udviklet for den tunge Dansker, at Roskildefredens art. 11 paabød tilbagegivelse af alle fra Sverige under krigen erobrede lokaliteter, og at Københavnsfredens art. 19 stadfæstede alle den ældre freds artikler; den sidste fred fritog blot Danmark for at betale en erstatningssum. Naturligvis var det ikke raadspensionærens mening hermed at ville hævde, at pladserne tilkom

Sverige, thi Westindische Compagnie besad en endnu ældre ret til dem. Charisius vidste hverken ud eller ind.

Charisius holdt, saa godt han formaaede, Sehested underrettet om de nederlandske affærer, og Sehested ydede ham til gengæld raad og vejledning. Det blev rigsskatmesterens tanke, at her var et punkt, hvor man kunde drage nytte af den ny alliance med Frankrig. Han kom overfor Colbert og andre ind paa den værdi, som en mere omfattende Guineaskibsfart vilde have for Frankrig, en tanke, som vandt god anklang hos den franske merkantilist, og søgte samtidig at faa iværksat en fransk støtteaktion for de danske klager i Haag. I maj 1663 meddelte han Frederik III., at han havde talt med Terlon om Guineasagen, og spurgte, om han skulde henvende sig til det franske hof derom. I juni imødegik han et i brev til Charisius De Witts fortolkning af Københavnfreden og fik samtidig Terlon til at skrive til den franske Haaggesandt D'Estrades, at han ikke skulde imødekomme den anmodning, som var rettet til ham fra svensk side om at støtte de svenske Guineakrav, før Charisius havde meddelt ham de danske synspunkter. Han meddelte samtidig, at Lionne havde lovet Sehested, at Ludvig XIV. skulde give D'Estrades instruxer om sagen. D'Estrades udtalte ogsaa senere paa Charisius' forespørgsel, at han sad inde med saadanne instruxer, men synes forsigtigt at have holdt sig tilbage fra mere aktiv indblanding, til han havde nærmere rede paa berettigelsen af henholdsvis de danske og de svenske krav. Her var en dansk-svensk interessemodsætning; men den opvejedes for begge parter af deres fælles aktion mod det nederlandske kompagni; den svenske agent Silvercrona opfordrede endog Charisius til i en ny memoire at fordre de af Nederlænderne besatte forter tilbagegivet Danmark; han vilde saa erklære den nederlandske regering, at de to nordiske stater vel nok kunde enes indbyrdes om retten til dem.

15. september 1663 rettede Frederik III. en ny henvendelse til Karl II. om engelsk støtte i den afrikanske sag, ledsaget af en udførlig latinsk redegørelse for de danske klager, og bad samtidig Ludvig XIV. om hans mellemkomst gennem D'Estrades. Sehested fik ordre til efter evne at søge denne anmodning fremmet baade i Paris og London og bad i oktober Charisius sende ham en nøje redegørelse for hele sagen og om Sveriges og Englands stilling i Guineaspørgsmaalet. Han vidste, at Ludvig XIV. havde givet D'Estrades ordrer om at støtte de svenske interesser; men kongen vilde dog ikke mindre støtte Danmarks, »og man maa haabe, at naar disse herrer fire store konger tager del i en affære, der er saa retfærdig som denne Guineahandel, at de da vil skænke dem den skyldige eftertanke«. I november sendte han Charisius en memoire, han havde overgivet Ludvig XIV.

om sagen og en afskrift af den franske konges ny ordre til D'Estrades. Den guineiske sag var det første punkt, hvor Sehested lod det alliancesystem, der var maalet for hans diplomatiske virksomhed, træde i aktion mod »disse herrer« ved Zuidersøen.

Den 7. september 1663 skrev Sehested til Frederik III., at han havde sendt en skrivelse til Frederik Ahlefeldt, som den bedst underrettede om de sager, som han havde tænkt at forhandle under sit ophold i London »efter hvis her udi dette hof over kommercierne er bleven akkorderet«, og bedt Ahlefeldt underrette kongen til videre resolution. Om Ahlefeldt har gjort dette, vides ikke; men rigsskatmesteren modtog i hvert fald ingen videre resolution. Muligvis har dette bidraget til den misstemning, hvori han befandt sig, da han 4. november 1663 modtog afskedsvisit af den ny svenske resident i Paris Augustin Leijonskiöld.

Leijonskiöld var sendt til Frankrig i juni 1663 med det formaal at faa Ludvig XIV. til at støtte Sverige overfor Kejseren, navnlig i spørgsmaalene om Bremen og Pommern, og i elucidationsstridighederne med Nederland og i det hele betone de to staters fællesinteresser. Men tillige skulde han søge Gottorps krav om en specialgaranti for Københavnfreden opfyldt og modvirke, at flere stater og især Danmark optoges i Rhinforbundet. Sehested har sandsynligvis forstaaet, at Svenskeren ikke havde ordrer, som udtrykte svensk tillid og velvilje overfor Danmark. Ved Leijonskiölds første opvartning hos ham 31. august søgte han i alt fald meget stærkt at slaa enhver mistillid ned. Han redegjorde »vidtløftigt« for sin »negotiations but her paa dette sted, hvilken han vilde overtale mig til at tro havde fra begyndelsen og lige til enden været saa sincer og oprigtig, at Ed. kongl. Majt. og Sveriges krone ikke mindre nytte og gavn deraf skulde kunne have at forvente, end Kongl. Majt. i Danmark, idet han her alene havde søgt en alliance, som skulde kunne gøre venskabet mellem Sverige og Danmark saa meget fastere og ingenlunde blive til Sveriges præjudice«. Herpaa følger, i Svenskerens referat, de tidligere anførte mærkelige ord om de skaanske provinser. »Imidlertid mente han, at begges interesser højt fordrede en fuldkommen god correspondance baade for etablissementet af kommercierne som for deres almindelige sikkerhed«. Det var toner, Sehested havde ladet klinge før. Men han pegede nu ogsaa paa den skaanske adel som et bindeled mellem landene, da den ved slægtskabsbaand var knyttet til den danske, og flere blandt den besad eller arvede gods i begge riger. Dette var noget nyt: det af Sverige erobrede Skaane et middel til udligning af modsætningerne. Et meget stort fremtidsperspektiv, som en gang skulde blive virkelighed. Men hvilke forudsætninger havde det for at realiseres i de første aaringer efter 1660? Terlon sagde efter Sehesteds død om ham, at han var »quel-

quiefois visionaire«. I denne samtale havde han fjerne syner. Knap saa langt fra sin virkeliggørelse var en anden ved denne lejlighed af ham fremsat tanke. »Til en saadan god intelligence, mente han, kunde ogsaa fremdeles meget hjælpe, om man søgte at kontrahere et giftermaal mellem Edl. kongl. Majt. og nogen frøken af Danmark«. Tanken førtes ud i livet 17 aar senere; men en blodig krig mellem de to stater laa imellem, og ikke mange flere aar hengik, før den ny fulgte paa. »Sidst, efter at han med nogle ord havde gjort en protestation om sin herres, kongens i Danmarks gode intention og oprigtighed imod Ed. kongl. Majt., kom han meget vidtløftigt ind paa at tale om sig selv, engagerende baade sjæl og liv og ære og redelighed derpaa, at han aldrig skulde findes utaknemlig for alle de naadesbevisninger, han saa vel af Eders kongl. Majts. højsaligste Hr. fader, som ogsaa siden af Edl. kong. Majt. havde undfanget, og at man for den skyld kunde være sikker paa ham, at han af alle sine kræfter stedse skulde arbejde paa at opretholde og befæste venskabet mellem begge riger«.

Stærke ord er ikke altid udtryk for sand overbevisning hos den, som udsiger dem. Men Hannibal Sehested var altid ens i sine udtalelser om Nordens stater, naar han talte om deres forhold til andre end personer ved det kongelige danske hof. Og til sidst, da han troede, han skulde dø, sagde han det samme til en fransk ven, for at denne kunde bringe det videre til Frederik III.

At Sehested i denne samtale blottede meget af sin sjæl, fremgaar ogsaa af hans udtalelser om »Ulfeldts attentat og den over ham fældede dom«. Han lod sin svenske gæst forstaa, at »han næsten skammede sig over den precipitance, som man havde brugt i Danmark om den sag, efter som alle pa dette sted [altsaa i Paris] er overbevist om, at man ingen fuldkommen preuve har haft, hvorved man har kunnet overbevise ham om skyld i det, hvorfor han er dømt«. »Hvorleder det nu forholder sig hermed«, tilføjer Leijonskiöld, »saa synes det mig, at hr. Sehested er ikke lidet perplex over dette væsen, og maaske for den aarsags skyld bliver her noget længe«.

Et langt stærkere indtryk af sørgmodighed fik Leijonskiöld dog ved afskeden med den danske statsmand. Efter at have gentaget sine forsikringer om sin taknemlighed mod Karl Gustav og sit ønske om i gerningen at vise, hvor god svensk han var, udtalte han, at han efter sin hjemkomst vilde søge at »retirere sig fra affærerne« og leve som privatmand. Hans ambition var nu tilfredsstillet ved, at han havde vist hele verden, hvorledes han havde været uskyldig i sin tidligere unaade, derved at hans herre kongen havde behaget at bruge ham paa »alle de fornemste steder i Europa«, fra hvilken virksomhed han havde skilt sig paa en saadan maade, at han mente, kongen var tilfreds dermed. »Hvorledes det nu er i sig selv«, er Leijonskiölds

kommentar, »lader jeg tiden afgøre, men jeg finder ham meget melankolsk, og alle andre skønner ogsaa af hans miner, at han maa have fært af noget ondt hjemme«.

At det virkeligt forholdt sig saaledes, fremgaar af Sehesteds brev til Frederik III. af 6. (16.) november 1663, hvori han meddelte, at han nu havde taget endelig afsked med det franske hof og næste dag vilde afrejse via Calais til London. Han klagede over, »at adskilligt om mig spargeres udi nogle skriftlige gazetter, som tid efter anden divulgeres min negotiation og comportement udi dette hof vedkommende«. Man skrev bl. a., »at jeg en anden og højere stand udi denne konges tjeneste her havde affakteret, og saadant allerede udmod Ed. kgl. Majt.s egen naadigste vilje og samtykke dumdrigt accepteret, hvilket ved min egen hjemkomst ved bedre og sandfærdigere bevisning langt anderledes skal befindes«. Den franske konge havde vel i betragtning af hans »solemnelle ambassade« og den sluttede alliance villet honorere ham med »sit kongl. patent og vaaben, samt anden mærkelig dekoration til en kongl. afmindelse for mig og min posteritet«. Men skønt »saadanne graces her udi hoffet ved andre lige akter stedse haver været brugelige«, havde Sehested dog ikke villet acceptere det uden sin konges samtykke, »mens skal næst Guds hjælp leve og dø udi hvad raad eller stand jeg er, med al oprigtig troskab udi største devotion«. Vi har her aarsagen til, at det franske grevepatent ikke meddeltes Frederik III. Og trods de beroligende skrivelser fra Biermann og andre nærede rigsskatmesteren altsaa stadig uro for sin fremtid, da han i november 1663 atter gik til det engelske hof.

En sag, som Sehested lagde vægt paa til opretholdelse og videre udbygning af den nyskabte dansk-franske forbindelse, var ansættelsen af en dansk resident i Paris. Han havde tidligere betegnet ambassadens rejsemarskalk, den unge danske adelsmand Marcus Gjøe, som egnet til denne stilling og gentog i august 1663 sin anbefaling. Nogen udnævnelse af Gjøe fandt dog ikke sted før efter Sehesteds hjemkomst til København, og Sehested fandt derfor en anden mand til at varetage danske interesser i Paris og sende ham og den danske regering regelmæssige efterretninger om franske forhold. Han havde, som han skrev til Frederik III. 30. oktober (9. november) 1663 »ladet ordre hos en abbé de Paulmyer at holde correspondens med secretario Biermann«, indtil en dansk resident var udnævnt.

Det er en mærkelig skikkelse, som her dukker op i Hannibal Sehesteds og den danske ydrepolitikks historie. Jean-Baptiste Paulmyer, en 30-aarig mand af normannisk adelslægt, var indehaver af et kanonikat (La Pluyère) i stiftet Lisieux og af abbediet Orchagnes i stiftet Toul. Det er Voltaire,

som har udtalt, at en fransk abbé er et mærkeligt amfibium, og det var da aabenbart heller ikke de rent kirkelige interesser, som var de overvejende hos den unge Norman. Han var i 1664 nødt til at føre proces om beva-relsen af sit kanonikat, fordi han 1662-63 deltog i nogle væbnede stridigheder, som grev d'Aspremont førte med hertugen af Lothringen om besiddelsen af sit grevskab, og hans fjender bebrejdede ham ved denne lejlighed ogsaa, at han stod i tjenesteforhold til den ikke-katolske konge af Danmark. Han synes ogsaa at have tilbragt det meste af sin tid i Paris, hvor han havde tilknytninger bl. a. til kongens broder hertugen af Orléans, for hvem han udførte forretninger, og til admiral Duchesne. Heller ikke de »dames d'intrigue«, som færdedes i Louvre's og Versailles' korridorer, var ham fremmede; han kendte demoiselle Langlois og var muligvis den, som gjorde Biermann opmærksom paa hendes viden om La Roche Thudessquins projekter, kom ogsaa sammen med den madame de Choissy, som efter hendes søn historieskriveren og Siammissionæren abbé Timoléon de Choissy's vidnesbyrd hørte til dem, som i særlig grad nød den unge Ludvig XIV.s tillid og var hans raadgivere i forskellige anliggender. En mand af selskabet, men efter alt at dømme ikke nogen roué, velanskrevet hos en række af den franske kirkes fremstaaende mænd. Paulmyer's herskende lidenskab var dog ikke deltagelsen i hoffets liv og intriger; hans sjæl brændte for et fjernere maal, som paa en ejendommelig maade hang sammen med denne ejendommelige persons afstamning.

1503-05 foretog den normanniske adelsmand Binot Paulmyer de Gonneville fra Honfleurs en expedition til Brasilien og blev under denne af stormene drevet ud af kurs, saa at han landede paa en hidtil ukendt kyst et sted syd for ækvator. Hans bevarede rejseberetning viser ved sine etnografiske skildringer, at det af ham besøgte folk var sydamerikanske Indianere. Han medtog paa hjemfærden nogle indfødte, bl. a. »kongesønnen« Essomeric, hvem han adopterede som sin søn. Denne Indianer, som ægtede en fransk pige, var abbé Paulmyers oldefader. Da den unge Jean-Baptiste voxede til, blev det hans stadige drøm at genfinde det land, som var hans fædres, og udbrede den kristne lære dér. 1663 udgav han en bog, dediceret pave Alexander VII. og indeholdende Sieur de Gonnevilles rejseberetning, hvori han tog ordet for en kolonisering og kristning af »la terre australe méridionale, antarctique et inconnue«. Denne livsinteresse førte Paulmyer i forbindelse med franske søfartsinteresserede mænd, den førnævnte Duchesne, Madagascars kolonisorator Etienne de Flacourt o. a. og med de købmandskredse, især i Normandiet, som var interesseret i etableringen af en fransk handel til exotiske lande, og gennem dem ogsaa med Colbert. Da han i et af sine breve til Sehested anmoder denne om at ud-

spørge danske og norske skibsfarere om deres eventuelle viden om »Austral-landet«, er det ikke usandsynligt, at hans forbindelse med den danske ambassadør i sin oprindelse havde samme årsag. I øvrigt havde han en ældre slægtning Robert Paulmyer, der 1658 omtales som værende i svensk tjeneste. Han var lønnet korrespondent for den danske konge i Paris fra 1663 til 1670. 1673, da han opholdt sig i Köln under den dér sammentraadte fredskongres, henvendte den danske gesandt Meyercrone sig efter ordrer fra Griffenfeld og Biermann til ham for gennem hans medium at sondere mulighederne for en dansk-fransk forstaaelse i den situation, som var skabt ved det fransk-engelske angreb paa Nederland 1672. Han skrev ved den lejlighed til den danske rigskansler, at han havde tilbragt »fire aar paa rejser i fjerne lande«. Kort efter skal han være død. Han fandt selv næppe sit »terre australe«; men det vedblev at spøge i franske mod det fremmede og ukendte orienterede sind længe efter hans død, og flere expeditioner som Bouvets i 1739 og Kerguelens i 1771 søgte – uden held – at naa dertil.

De i det danske Rigsarkiv bevarede talrige breve fra Paulmyer til Sehested og Biermann indeholder en rig fylde af meddelelser om franske forhold i 1660'erne og ikke mindst om de handelskompagnier, som i denne periode oprettedes eller projekteredes af Colbert og deri interesserede franske købmænd, blandt hvilke abbéen havde gode forbindelser. For dansk historie har han sin hovedinteresse derved, at han især under Sehesteds sidste ophold i Paris 1665–66 kom til at staa Hannibal Sehested nær. Han var den danske statsmands beundrer, nød til en vis grad hans fortrolighed og blev efter Sehesteds død den, der – med den stilistiske evne, som baade hans bog og hans breve viser – udformede de udtalelser af den afdøde, som er blevet kaldt »Hannibal Sehesteds politiske testamente«.

VI. »LE CONCERT DE TROIS«. SEHESTED OG JOHAN DE WITT. SEHESTED OG DOWNING

DA SEHESTED I november 1663 atter kom til London, forefandt han dér en situation, der var noget ændret siden hans afrejse. Clarendon var stadig lordkansler og besad stadig den officielle overledelse af engelsk indre og ydre politik; men en anden og yngre mand, den i oktober 1662 til sekretær for de udenrigske sager – sammen med Morice – udnævnte Sir Henry Bennet, 1663 Lord Arlington, vandt paa det sidste omraade voxende indflydelse hos Karl II.

Mens det var en hovedartikel i Clarendons ydrepolitiske trosbekendelse, at England frem for alt burde bevare en venskabelig forstaaelse med Frankrig – uden dog at blive pekuniært afhængigt af denne stat eller lade den faa indflydelse paa indre-engelske spørgsmaal – gik Arlington, som 1659–60 havde været sin konges udsending i Madrid, for at være »pensioner of Spain« og skjulte ikke, at han ikke var en ven af Frankrig. Han, som vistnok var den blandt sin tids Englændere, som havde bedst overblik over europæisk politik, og som, hjulpet af sin dygtige undersekretær Joseph Williamson, med stor energi, flid og organisationstalent, fik bragt en langt bedre orden end før i Englands diplomatiske kancellitjeneste, var tillige en modstander af Clarendons anglikanske kirkelovgivning, fordi han paa sin kølige facon var en aandeligt rummelig mand og maaske havde nogen hældning over mod katolsk side. Han stod under den aldrende kansler i moralsk henseende – han samlede sig en meget stor formue i sine forskellige embeder – hvad der næppe skadede ham hos kongen; men han var et langt større diplomatisk talent. Den engelske indrepolitiske historie 1662–67 faar i væsentlige henseender sit præg ved hans og hans tilhængeres stræben efter at skubbe Clarendon ud af kongens gunst. Der gik en lang tid, før det lykkedes, thi Karl II. glemte ikke, hvad han skyldte sin og sin faders kansler, skønt dennes alvorsfulde mentormine ofte gav ham lejlighed til spot og vittigheder, og Clarendon var ogsaa gennem sin datters

ægteskab med hertugen af York knyttet med slægtsbaand til kongehuset.

Skønt Arlingtons udnævnelse medførte en større kølighed i forholdet til Frankrig, under indflydelse af hvilken de bestaaende merkantile og andre modsætninger gjorde sig stærkere gældende, tvang Englands stilling det dog til, saa vidt muligt, at holde fast ved den entente med Frankrig, som havde udviklet sig i begyndelsen af 1660'erne. Spanien saa stadig en fjende i England og fortsatte krigen mod dets allierede Portugal og dettes engelske hjælpetropper, samtidig med at det understøttede mauriske angreb paa den nyerhvervede engelske middelhavsfæstning Tanger; og i Vestindien var der mere eller mindre aaben krigstilstand mellem de to staters undersaatler. Saa længe denne modsætning vedvarede og ikke var afløst af det forbund med Spanien, som havde mange tilhængere i engelske Citykredse, og saa længe den engelsk-nederlandske spænding vedblev at være dominanten i ørigets forhold til omverdenen, turde England ikke indlade sig paa at udæske Ludvig XIV. Tanken om, at England og Nederland og Europa som helhed havde en fælles interesse i at hindre, at de Spanske Nederlande var den store fastlandsmagts bytte, var ikke fremmed for de engelske statsmænd – vi har set, at selv det nederlandske handelsvældes argeste modstander, George Downing, hørte til dens talsmænd. Men der var ikke i øjeblikket mange forudsætninger for, at den skulde blive til virkelighed i en almeneuropæisk antifransk koalition, og mindst af alt syntes de to sømagter at kunne gaa sammen.

Johan De Witts indstilling overfor Storbritannien, dets hof og regering var en blanding af foragt og mistillid. Han saa de nederlandske interesser truet baade fra fransk og engelsk side, men den store landmagt stod for ham baade som den farligste modstander i tilfælde af en konflikt og som den sikreste og solideste allierede mod alle andre udefra truende angreb. Den europæiske koalition mod Ludvig XIV.s stræben efter landudvidelser og overherredømme i Europa, som i aarhundredets slutning blev løsenet i næsten alle europæiske kabinetter, og som spanske og kejserlige diplomater – bl. a. den begavede Østriger baron Lisola – begyndte at slaa til lyd for, troede den store matematiker ikke paa. Spanien var en lige saa umulig allieret som England, en stat, som kun paalagde de lande byrder, som forbandt sig med det, og Kejseren havde paa ny sine hænder fuldt optagne af Tyrkerne, som i sommeren 1663 truede hans arvelande. De Witts hovedmaal blev derfor at faa skabt en ordening med Frankrig, som i tilfælde af den spanske konges død ikke lod dette skyde sine grænser i Belgien alt for langt frem mod republikken. Til ud paa foraaet 1664 forhandlede han, dog uden at opnaa enighed, med D'Estrades herom. Og da Downing, der nu vendte tilbage til Haag efter siden den engelsk-nederlandske traktats af-

slutning at have opholdt sig et aar til i hjemlandet, i oktober og november 1663 sonderede ham om det flamske spørgsmaal, og om muligheden for en engelsk-nederlandsk forstaaelse paa dette punkt, lod De Witt hans udtalelser gaa videre til D'Estrades.

De Witts holdning gjorde det lettere for England at give sine tvistepunkter med Nederland friere tøjler, samtidig med, at man indenfor den engelske regering regnede med, at det belgiske problem vilde hindre Frankrig i at yde Generalstaterne den diplomatiske og, om det værste skete, militære hjælp, som 1662-traktaten lovede, i noget større og mere generende omfang. Man savnede paa engelsk side heller ikke blik for den brod mod Nederland, som den fremspirende franske merkantilisme ejede.

Det viste sig inden længe, at van Hoorn havde haft ret, naar han overfor Sehested kaldte Westminstertraktaten af september 1662 for »un traité plâtré«. Den engelske handel pressede paa og vilde have plads paa de omraader, hvor Nederlænderne havde overtaget, eller skubbet dem ud, hvor forholdet stod lige eller i Englands favør. Og handelssynpunkterne havde siden Cromwells tid i stigende omfang nationens og dens fornemste repræsentanters øre, selv om de ivrigste Anti-Hollændere stadig fandtes blandt de gamle Cromwellianere. »Coûte que coûte«, sagde den gamle feltmarskal Lord Albemarle, hvem Karl II. skyldte sin trone, og som ellers var en yderst besindig mand, til en hollandsk gesandt, »England must be allowed its share in world trade«. De gamle tvister fik nyt liv. Forrest i kampen gik East India Company, hvis aktionær brændte af begær efter at indvinde det forspring, som den nederlandske konkurrent havde faaet i aarene før 1660, og som gennem Downing førte ny klager over baade gamle og ny overgreb fra dettes side frem i Haag. Men ogsaa indenfor andre omraader af engelsk erhvervsliv gjorde kampen mod Nederlænderne sig gældende. I de levantinske handelsbyer paaførte engelske købmænd dem en hidsig konkurrence, og det samme gjaldt de portugisiske besiddelser i Amerika. 1662 fik Royal African Company overdraget ved kongeligt charter hele den vestafrikanske kyst fra Salé til Kap det gode Haab, hvad der naturligvis skabte hidsige sammenstød med Westindische Compagnie, hvis guvernør bestred enhver engelsk ret til at handle her; samme efteraar hindrede han et engelsk kompagni i at ud- og indlade varer paa Guineakysten. Aaret efter fik kompagniet en ny skikkelse med York som præsident og kongen med Arlingtons formandsgruppe og flere storkøbmænd som aktionærer; men da dets skibe under konvoj frem paa sommeren naaede kysten, var dets fort Cape Coast Castle erobret og et andet fort belejret af Nederlænderne. Det besluttede da at træde kraftigt op og sendte i september 1663 den førnævnte kaptajn Holmes af sted med ordre til at beskytte engelske handels-

skibe, om nødvendigt, med magt; han fik dertil overladt tre skibe af den kongelige flaaede. Januar 1664 erobrede han et par nederlandske forter, og i maj var hele Guldkysten, med undtagelse af fortet Elmina, i hans magt. Han havde ikke kongelige ordrer for sin optræden; men det kompagni, der havde udsendt ham, stod alligevel kronen saa nær, at det hele betænkeligt lignede en statsaktion. Ogsaa de engelske fiskeriinteresser rejste klager og krav paa nederlandsk bekostning. Lovforslag til beskyttelse af silde- og andet fiskeri indbragtes i Parlamentet, og i december 1663 udtalte Council of Trade i en rapport til kongen, at en genoplivelse af Englands fiskeri ikke var muligt uden efter en krig med Generalstaterne. Fordringer fremkom om beskyttelse for den engelske linnedindustri mod hollandsk konkurrence, hvad Staterne besvarede ved at forbyde import af de finere engelske klædevarer.

Endnu ønskede næppe nogen ansvarlig engelsk statsmand krigen og sidst af alle kongen og Clarendon, der frygtede dens følger for landets indre ro. Men den laa i luften, og udveje til med undgaelse af en direkte krigerisk konflikt at ramme handelskonkurrenten var sikre paa at vinde bifald baade hos nationens flertal og hos dens ledere.

Simon de Petkum, som i efteraaret 1663 var rejst til Danmark for sine privataffærers skyld, var ikke i tvivl om, at udsigten til et fredeligt forhold mellem de to sømagter i fremtiden ikke var den bedste. I breve fra København til Joseph Williamson, med hvem han – vistnok snarere paa Englænderens end paa eget initiativ – havde faaet en korrespondance i gang, nævner han, at Williamson i sine breve til ham har klaget over det nederlandske handelsvælde, som baade England, Danmark, Sverige og Frankrig led under. Det var sandt, indrømmede Petkum, der med henvisning til Philippe de Commines' memoirer sidestillede Nederlænderne nu med Hanseaterne før i tiden, og der var to midler mod ondet. Det ene var aaben krig med Generalstaterne, det andet, at nabostaterne ved »bon ordre« drog handelen fra de nederlandske købmænd. Hvad krigen angaar, mente han imidlertid, at England maatte føre den alene eller eventuelt i forbindelse med Frankrig, thi hvad de nordiske stater angik, havde Sverige kun et barn til konge, og Danmark maatte baade paa grund af sin svækkelse og regeringsforandringen blive i fred. Hvad angaar det andet middel, havde Frederik III. efter hans, Petkums, forslag netop planer om at lokke nederlandske købmænd, fiskere og haandværkere til Danmark. Tre uger senere (12. december) skrev han, samtidig med at han sendte den engelske undersekretær den danske suverænitetssagt af 1661 i latinsk oversættelse, at hans konge ønskede at købe engelske krigsskibe for master, tjære og andre dansk-norske produkter. I øvrigt havde han underholdt sig med »mon grand

amy«, som m. h. t. en mulig engelsk-nederlandsk krig udtalte nogle ord, som Petkum ikke vovede at betro papiret, men som indeholdt alt, hvad England kunde ønske af ham, og meldte, hvad Williamson vilde faa bekræftet, naar »ye North country gentilman« kom til København. Men, sluttede Petkum forsigtigt, Williamson maatte huske hans tidligere breve »and consider what one kan doe, as well as what his affection or inclination promptes him to doe«.

Disse breve viser, at Petkum for Danmarks vedkommende stod paa neutralitetens standpunkt. »Ye North Country gentilman« er aabenbart Lord Carlisle, som var stedt paa rejsen til Rusland; hvem »amy«en er, er usikkert, men man gætter paa Gabel. Det betydningsfuldeste ved brevene er imidlertid den interesse fra den engelske regerings side overfor Danmark og dets forhold til Nederland, hvorom de bærer vidne.

Den samme interesse træder frem i Downings breve fra Haag til Clarendon og Arlington. I september kritiserede han i brev til den sidste skarpt Nederlændernes behandling af fremmede stater og især Danmark, skønt de skyldte den danske konge mere end alle andre, fordi han gav dem saa store handelsprivilegier i alle sine lande og desuden paa deres anstiftelse havde indladt sig paa den sidste krig med Sverige, der kostede ham den bedste del af hans rige. Noget senere kom han ind paa det nederlandske forbud mod handel paa Guinea og foreslog, at man, naar Sehested kom til London, skulde faa Danmark til at overlade England sin ret til Cabo Corso, og i november, da han havde modtaget sin konges ordre om, i henhold til Frederik III.s anmodning at støtte Glückstadtkompagniet, foreslog han Charisius, at man overdrog England ogsaa Frederiksborgfortet, saaledes at de danske fik fri ret til at handle dér. I øvrigt var hans raad at foretage fælles repressalier, hvad han haabede Sehested i London kunde faa truffet aftale om. Han nævnte i denne sammenhæng, at man i Haag nærede stærk frygt for, at Karl II. skulde slutte traktater med Danmark og Sverige vedrørende baade Guinea og Østersøhandelen. Downing ansaa saadanne traktater for ubetinget nødvendige og mente, at alene rygter derom vilde have en gavnlig virkning, hvor han var. Hvad den engelske handel paa Norden angik, betonedede han nu som tidligere, hvor nødvendigt det var, at England opnaaede regler for maaling og læstemærkning af skibe til Norge, som svarede til de Nederland tilstaaede. Desværre, skrev han 21. november (1. december), havde Sehested vistnok en meget begrænset fuldmagt og vilde kun blive kort tid i England, men Downing haabede dog, at nogen kunde sluttes om de nævnte punkter eller – hed det 1. (11.) december – i alt fald »a grymass made for some time«. I øvrigt frygtede han, at Sehested – i lighed med D'Estrades – vilde sætte De Witt's venskab over Englands. Downing

udarbejdede nu – det var 15. (25.) december i brev til Arlington – en udførlig redegørelse for de engelske interesser i Norden og Østersøen. En skibsmaalingsordning vilde bidrage mere end noget andet til at øge Englands skibsfart, da handelen paa Norge og Østersøen paa grund af varernes sværlighed beskæftigede saa stort et antal skibe og skaffede det træ, England behøvede til sin skibsbygning. De engelske skibe burde som de nederlandske maales i hjemlandet, nemlig i London, hvor alle Norgesfarerne fra Ipswich, Yarmouth, Lynn, Hull og Newcastle før eller senere kom, bl. a. for at udlosse kul. Samtidig lagde Downing den største vægt paa den nederlandske Norgesfarers skibstype – »of a great length and of a greate hold, fitt for that trade«. Han skildrede derpaa Navigationsaktens følger m. h. t. den nordiske handel. Den havde vel fortrængt Nederlænderne som befordrere af nordiske varer til engelske havne, men i stedet for engelske skibe var det dansk-norske og svenske, der var blevet deres afløser. For hvert skib, tilhørende Eastlandkompagniet eller »the Norway merchants«, der ankom til Themsen med nordisk-baltiske varer, kom der 6–10 svenske eller dansk-norske skibe. Downing foreslog som et af midlerne mod denne misere at ophæve Eastlandkompagniets monopol, hvis det ikke anvendte udelukkende engelsk tonnage. I øvrigt havde engelske skibe det fortrin, at de paa hele rejsen til Norden kunde benytte samme vind – vesten- eller sønden- – mens de nederlandske skibe for at komme ud af deres havne maatte oppebie østenvinden; proviantpriser og sømandshyre var desuden, mente Downing, mindre i England, hvad der opvejede den engelske skibskosts bedre kvalitet. Men skibene burde ombygges efter den nederlandske model og have de samme toldprivilegier som Nederlænderne.

Downing slutter sin lange memoire med de tidligere citerede stærke ord, hvori han sværger til merkantilpolitikens ideer. Hans forslag gjaldt Englands, ikke de nordiske staters interesse og gik til dels paa tværs af denne. Men han vilde, for at fremme den engelske skibsfart og slaa den nederlandske ned, i underhandling med disse stater. Hvilke compensationer England kunde yde for tilstaaede fordele, maatte Nordboerne selv komme frem med. Downing kom ikke ind derpaa.

Ser man bort fra disse muligheder for interesse modsætning, var der øjensynligt god jordbund i England for en nordisk minister, der som Hannibal Sehested kom for at tale handel. At England ikke tog de skyldige hensyn til nordisk skibsfart, fik han strax, efter at han – 9. (19.) november – var ankommet til London, vidnesbyrd om gennem klager fra nogle Bergenkøbmænd, der efter hans opfattelse havde lidt stor uret. Men hans tanke svævede, sin vane tro, ud over disse mindre spørgsmaal og slog tag i Guinea-situationen og den merkantile modsætning til Nederland, som efter hans

mening var fælles for England og Frankrig. Frankrig var nemlig, hævdede han 20. (30.) november, i brev til Frederik III., med henvisning til antydninger i sine breve fra Paris, ivrigt optaget af at bringe sin handel i vejret, hvad der inden længe maatte føre det i tvister med Nederland. Der var da haab om, at man med baade engelsk og fransk støtte kunde bringe West-indische Compagnie til raison.

20. (30.) november havde han audiens hos Karl II., som strax lod ny ordre udfærdige til Downing i Guineaspørgsmaalet. Og efter hvad Sehested beretter, stadfæstede kongen kraftigt hans syn paa hele situationen. Han og kongen af Frankrig var, sagde han, besluttet paa med magt at skaffe sig deres ret af Nederländerne, som »hindrer alle kongers undersaatte udi deres næring for at være alene herrer over kommercierne alle vegne inden og uden for Europa«. Ganske paa samme maade udtalte York, Clarendon og Arlington sig til den danske rigsskatmester i samtaler, som denne lovede ved sin hjemkomst at referere nærmere for sin konge. I øvrigt haabede han, skrev han 27. november (7. december), at faa sendt specialordre til Downing om i Haag at konferere med ham »om adskilligt, som han tilforn haver aviseret hid til hoffet med mig at maatte negotieres til nærmere behandling hos E. k. M. selv«, da kongens ordre ikke tillod Sehested i øjeblikket at føre en saadan forhandling, »som ellers vel havde været fornøden for begge kroners største interesse«. Han skjulte ikke, at den politiske stilling indeholdt vanskeligheder. Man drøftede daglig i det engelske Privy Council ikke blot Guineasagen, men ogsaa de tvister mellem England og Frankrig, som fiskerispørgsmaalet gav anledning til, og som Nederland søgte at uddybe. Alt dette kunde let fremkalde »adskillige store handeler«, som det var magtpaaliggende for Frederik III. at overveje »for sin egen kongelige interesse med Holland, saa vel som begge kroner England og Frankrig, hvorudi vores naboers desseins ufejlbar vilde konkurrere«. Han vilde sondere den franske gesandt i London Comminges og i Haag baade Downing, De Witt og den spanske ambassadør.

Hvad der er kernen i hans tankegang, antydede han i sit sidste brev fra London (af 15. (25.) december). Han havde udførligt drøftet baade Guineasagen, den nederlandske politik og Frankrigs »sentiment« med Clarendon og Arlington og havde forstaaet den førstnævntes »fornuftig mening om E. k. M.s vilkaar med Sverige saa vel som Holland kommercierne angaaende«. Clarendon mente, at der »ved god og sekret underhandling« kunde findes »saadant expedient . . . til E. k. M.s nytte, sikkerhed og velstand, at intet fra enten af begge sider herefter skulde være at befrygte, mens E. k. Mt. udi adskillige maader meget dristigere kan disputere sin ret og højhed udimod Holland og deres skadelige præntioner, naar begge kro-

ner England og Frankrig derudi fandt deres interesse, at hindre den korruption, som hellers kunde ske mellem Sverige og Holland til nogen farlig konjunktion udimod E. k. Mt.« Efter sit forslag vilde han i Haag konferere nærmere med Downing, for at der efter hans hjemkomst eller Carlises ankomst til Danmark kunde sættes forhandlinger i gang. Karl II., York og Clarendon ønskede desuden, at Sehested vilde føre en stadig korrespondance med Clarendon og Downing.

Der er to ting, som Sehested ikke meddeler i dette brev. Den ene er hans hævde af Danmarks absolutte fremtidige fredsvilje overfor Sverige, den, der ifølge Clarendons førnævnte brev var »the foundation« for Englands nordiske politik. Den anden er den animositet, som han i London lod komme frem mod Nederlænderne. Den franske gesandt Comminges skildrer ham som »fort irrité« mod dem og erfarede, at han »paa enhver maade (par toute sorte de voies) søgte at faa dette hof til at forene sig med hans herre kongen og kongen af Sverige for at afvende deres planer« samt skabe hindringer for et nyt nederlandsk projekt paa at opnaa eneret i alle den tyrkiske sultans lande. Tilsvarende rygter hørte den brandenburgske udsending Christoph von Brandt. Efter hans beretning til kurfyrsten af 14. januar 1664, skrevet efter Sehesteds afrejse fra London, havde Danskeren stillet baade det franske og engelske hof forslag om, »paa hvilken maade muligvis Hollænderne kunde udelukkes quoad exportationem fra de engelske, franske, danske, svenske og D. kurf. Højheds havne, og paa hvilken fod disse fem magter kunde forene sig om dette punkt, og hvorledes dette, saafremt det var praktikabelt, vilde være mest fordelagtigt for England«. Man havde i England svaret ham, »at da Frankrig allerede stemte derfor (schon darzu stimmeth), kunde han sondere, hvorvidt han i saa henseende kunde bringe det hos Danmark, Sverige og D. kurf. Højhed; derefter skulde det ikke mangle paa England«. Brandt forefandt imidlertid en del skepsis, »da Hr. Sehested er en mand, som udkaster og begynder mange ting, men bringer lidet i stand«.

Om det er Sehesteds norske statholdervirksomhed eller hans rolle ved statsomvæltningen og gerning i skatkammeret – ting, hvorom Brandenburgeren vidste meget lidt – som Brandt sigter til med denne karakteristik, er uvist. Han blev i alt fald snart efter stærkere interesseret i Sehesteds Londonforhandlinger. En gammel kavallérveteran fra den engelske borgerkrig, nemlig Karl II.s onkel prins Ruprecht af Pfalz, som øjensynligt havde brandenburgske sympatier, talte nemlig til ham »om et forbund mellem England, Danmark, Sverige, D. kurf. Højhed og de øvrige protesterende kurfyrster og stænder i det Romerske Rige« og gav ham en kreditivskrivelse til kurfyrsten desangaaende. Brandt besluttede derfor at fremskynde sin rejse

hjem for snarest muligt at aflægge mundtlig beretning til Frederik Wilhelm.

Han forstod, at selv om prinsen lod forslaget fremkomme som sit eget, havde han dog befaling af kongen til at fremsætte det, »især da han paa mine indvendinger (Einwürffe) og spørgsmaal har udladt sig saa vidt, at Hannibal Sehested havde paataget sig at vinde det danske og svenske hof for dette værk, og at, hvis alle protesterende stænder i Riget ikke kunde bringes dertil, saa dog nogle af dem eller ogsaa D. kurf. Højhed alene kunde indtræde i dette forbund«. Brandt rejste derfor efter Sehested til Haag. »Men han har intet videre villet lade sig mærke med, end at han skønnede, at det ikke var Englands interesse at extendere denne sag ogsaa til Tyskland, det vilde gøre bedre i at rette sine reflexioner alene paa det baltiske hav og dem, der havde andel deri«. I øvrigt var han »for hoven« (zu hochmütig) til at udtale sig nærmere, men lovede dog at tilraade at give kurfyrsten underretning, »hvis noget i denne sag fremkom ved det danske hof«.

Vi ser her tegne sig konturerne af en plan til et forbund mellem de stater, der stod i merkantilt modsætningsforhold til Nederland eller af andre grunde kunde ønske at stække de Herrer Staters magter. Sehested selv nævnte i sit brev til Frederik III. Frankrig mellem disse stater; i sit referat af prins Ruprechts udtalelser udelod Brandt denne magt. Det skyldtes maa-ske den tyske prins' kølighed overfor Frankrig, men det er næppe udelukket, at det tillige er udtryk for en mindre tillid til Ludvig XIV.s holdning m. h. t. Nederland indenfor den engelske regering, end den, som Sehested skildrede i sine rapporter hjem. Der er spor af, at Sehested selv har tvivlet om, at Frankrig vilde indtræde i et forbund af denne art, thi et brev til ham fra abbé Paulmyer af 2. (12.) december 1663, som berører disse tanker, hviler tydeligt paa udtalelser af ham til abbéen og paa de direktiver, han har givet for dennes sonderinger. Paulmyer skrev, at det var den almindelige mening i Paris, at Danmark, England og Sverige kunde skaffe sig reparation af Nederland i Guineasagen ved en fællesoptræden, hvad Sehested selv havde betegnet som det bedste middel. »Det synes, at hvis nogen ting er i stand til at forsinke eller hindre en saa nyttig samvirken (un concert si utile) for alle tre, saa er det, at der mangler en haand, som giver denne kugle et skub for at faa den til at rulle og naa frem til det attraaede maal«. Der fandtes næppe i hele Europa, fortsatte Paulmyer, nogen mere egnet hertil end Sehested, der sattes saa højt baade af den danske og den engelske konge, og Paulmyer haabede, at han under sit ophold i London kunde »lægge bygningens grund og forberede dens materiale«. Man kunde paa én og samme dag arrestere alle nederlandske skibe i København, London og Stockholm og derved tvinge Westindische Compagnie til at bøje

sig. Følgen af »ce coup royal« kunde kun blive en underhandling, som Nederlænderne havde interesse af at faa afgjort hurtigst muligt. En arbitrator vilde blive nødvendig, og ingen var mere skikkaet hertil end alle parternes fælles allierede, kongen af Frankrig. Paulmyer bad Sehested tro, at han ikke sagde disse ting »for egen regning (de mon chef), uden noget godt grundlag – jeg tør ikke udtale mig yderligere. D. Exc. skal blot vide og jeg siger Dem det fra god haand, at denne tre-koncert (ce concert de trois), som De selv tidligere har haft i tanken, ikke vil blive misbilliget her, og at arbitragen her vil blive modtaget med glæde og anset baade som en ære og som et middel, hvorved man maaske tillige (incidemment) og uden at standse ved Guineahandelen alene kunde naa til et almindeligt reglement for skibsfarten til alle Indier og adskillige andre lande, hvor Hollænderne gør sig brede (s'en font accroire) under paaskud af de mægtige etablissementer, de har dér«. Et følgende brev af 6. (16.) december gentog det førstes forsikringer om Frankrigs holdning; man mente, at hvis koncertplanen skulde lykkes, »maatte det uden tvivl være gennem D. Exc.s virken, hvis De bifalder den og ser udsigt til et heldigt resultat«. Kongen af Frankrig, vilde i saa fald modtage underretning derom med glæde, »det forsikrer man mig fra god kilde«.

Hvad Frankrigs holdning overfor Danmark og Sehested selv angik, kunde Paulmyer i januar 1664 meddele rigsskatmesteren, at Terlon, fra hvem han vedlagde et brev, havde lovet at holde sit ord til Sehested om ikke at rejse til København, før denne var ankommet dertil, og gerne forinden vilde konferere med Sehested paa en af dennes fynske gaarde eller andetsteds. Hans instruxer svarede, erklærede han, ganske til »det udkast, som De kender« – alene med undtagelse af, at Sehested personlig fik større ros i den endelige udfærdigelse, og de paabød ham »at handle i forstaaelse (agir de concert) med D. Exc. i den underhandling, for hvis skyld han sendes til Danmark«. I et følgende brev (af 22. januar (1. februar)) taler abbéen i gaader. Han takker for modtagelsen af en udførlig depeche fra Sehested i London, »som det i Deres særlige haandskrivelse behager Dem at kalde »les essays de Mr. Bertrand«, og hvori jeg ser ex unqve Leonem. Jeg spaar deraf, at D. Exc. vil faa den tilfredsstillelse deri, som De lovede Dem fra den første dag, De udtømte ham (le vida) i Paris, noget som kun tjener til at stadfæste for mig den bemærkning, jeg har gjort, at mellem mange høje egenskaber, hvormed Gud i særlig grad har begunstiget Deres Excellence, er den at kunne foretage en hurtig og skønsom vurdering af personer noget ganske for sig«.

Er det de Colbertske handelsplaner og deres betydning for Norden, som behandles i de omtalte essays, hvis autornavn øjensynligt er fingeret? Det

kan ikke sikkert siges, da Sehesteds brev til Paulmyer ikke kendes; men i et brev fra abbéen til Biermann af 29. januar (8. februar) meddeler han, at Sehested fra London har sendt ham en redegørelse for Guineahandelens store profitmuligheder. Han lod ogsaa Biermann vide, at der var ved at dannes et fransk kompagni for handel paa Sydamerika, som gerne saa »de bonnes liasons« med de danske kompagnier, og at personer, der nød ministrenes tillid, af kongen var udnævnt »til at arbejde paa nogle vigtige projekter vedrørende handelen« og havde udtalt ønsket om, at Danmark, England og Sverige vilde samvirke for at opnaa en erstatning for den uret, de alle tre havde lidt. Disse personer »havde en tanke, i hvilken eller en meget lignende jeg mindes at have fundet Hans Exc. Hr. Sehested, da han var her«, nemlig at de tre konger efter et sidste diplomatisk forsøg i Haag, saafremt dette mislykkedes, i fællesskab skulde udstede kaperbreve (lettres de represaille) mod Nederländerne og paa en aftalt dag arrestere alle de nederlandske skibe i de tre hovedstæder; ved de paafølgende forhandlinger i Haag kunde de da faa ordnet ogsaa de andre krav, de havde paa Nederland, »især m. h. t. handelen, som disse herrer lidt efter lidt i løbet af de sidste 60 aar har gjort sig til herrer over«. Det fremgaar af et af Paulmyers breve til Sehested, at én af de vigtigste interessenter i de sydamerikanske handelsplaner var en mand, med hvem rigsskatmesteren under sit Parisophold havde staaet i forbindelse, nemlig Bibaud, der ikke længe efter blev en af de fire direktører i Colberts »Compagnie des Indes Orientales«.

»M. h. t. den hemmelighed, der er mellem Hans Britanniske Majestæt og D. Exc.« skrev abbéen 22. januar (1. februar) til Sehested, »er den bemærkning, som De behagede at gøre, værdig Deres fuldendte kløgt (prudence consommée); da jeg i øvrigt har forudset betydningen af den ouverture, som D. Ex. i store træk og antydningssvis (en gros et obscurement) har haft den godhed at gøre mig derom, har jeg intet sagt desangaaende«. Han havde blot meddelt Lionne den tilbøjelighed til oprigtigt venskab med Frankrig, som rigsskatmesteren konstaterede paa engelsk side, hvad den franske udenrigsminister bad ham takke Sehested for; han havde selv fra anden kant tilsvarende oplysninger. En uge efter lagde Paulmyer vægt paa Colberts voxende indflydelse og henstillede efter raad af en Colbert nærstaaende embedsmand Du Fresne, at Sehested af og til skrev til denne minister. Det var siden Sehesteds afrejse især »le retablissement du commerce«, som stærkt optog Colbert, og han havde overfor en rig Rouenkøbmand af Paulmyers bekendtskab aabenbaret en plan om at faa oprettet et kompagni til handelen paa Ostindien og Kina. Til den samme havde han sagt, at den franske konge gerne vilde erhverve den dansk-ostindiske fæstning Dansborg. Paulmyer bad i anledning af disse planer Sehested skaffe den franske

finansminister et i haandskrift foreliggende arbejde om det nederlandske Ostindiekompagnis styreform, hvorefter Charisius vidstes at eje et exemplar, en trykt bog af en Groningerborgmester om søfart og skibe og andre nederlandske værker af merkantil interesse. Hvad ham selv angik, meddelte Paulmyer, havde han faaet henvendelse om ogsaa at deltage i det store kommercielle genrejsningsarbejde, hvortil han var villig »baade paa grund af den tilbøjelighed, jeg har til at undfly lediggang, og fordi det er noget, som kan være nyttigt for Frankrig og ogsaa ved siden af (incidemment) for det, som D. Exc. pønser paa m. h. t. Danmarks og Norges handel«.

Paulmyers breve kaster lys over de tanker, som beskæftigede Sehested før og efter hans afrejse fra Paris. Vi ser som kernepunktet i hans tankegang det nordisk-engelske samarbejde med front mod den nederlandske merkantile overmagt i almindelighed og mod den politiske afhængighed, hvori Generalstaterne holdt de nordiske stater og mest Danmark – det som allerede under hans tidligere ophold i England var kommet frem. Fra Frankrig haabede han i alt fald paa en velvillig neutralitet, støttet paa sin viden om Colberts begyndende merkantilpolitik, som før eller senere vilde komme i udtalt modsætning til den nederlandske handel og skibsfart. Han har uden tvivl ønsket at undgaa, at nogen af de nordiske stater inddroges i en krig, og han fandt baade hos Karl II. og Clarendon ringe tilbøjelighed til en ny engelsk krigerisk konflikt mod Nederland. Men han ønskede at stille Generalstaterne overfor en »concert de trois« mellem Storbritannien og de to nordiske stater og derved – muligvis i nødsfald ved fælles repressalier af den af Paulmyer nævnte art – at tvinge dem til eftergivenhed og indrømmelser paa baade det ene og det andet punkt. Skulde en krig alligevel komme, var Danmark sikret mod fjendtligheder fra Sveriges side ved sit forbund med Frankrig, og begge de nordiske stater kunde da udnytte konflikten til at aftvinge Generalstaterne traktatmæssige indrømmelser og til at udvide deres egenskibsfart.

Hele Hannibal Sehesteds politiske virksomhed led imidlertid under den grundsvaghed, at hans position indenfor den danske regering ikke var fast, saaledes at han kunde forme et program med sikkerhed for, at Frederik III. vilde gøre det til sit, og endvidere under de nordiske staters indbyrdes mistillid. Paa det sidste punkt maatte han sætte sin lid til, hvad Frankrig og England fra hver sin kant kunde udrette for at faa en samvirken i stand, og til hvad hans egen eventuelle sendelse til Stockholm formaaede. Hvad det første angaar, maatte det, trods alle angreb fra hjemlige fjender, styrke hans stilling, at han gennem sine forhandlinger i London og Paris havde skabt Danmark ny statslige forbindelser og tillige knyttet personlige baand, som ingen anden dansk minister besad. Men han fandt det dog nødvendigt

paa ny at lade sin konge faa et indtryk af det sidste. Den gunst, som Karl II. under hans tidligere ophold havde vist ham, gjorde sig ogsaa nu gældende. Han sejlede med kongen paa Themsen, fortæller den svenske legationssekretær Adam Mägerle – residenten Leijonbergh var som sin danske kollega Petkum i efteraaret 1663 rejst hjem paa orlov –, og da han ikke havde ført sine kareter over fra fastlandet, skænkede Karl II. ham en af sine. Han og hans hustru og datter, som var med ham, nød tillige den »extraordinære ære«, at de fik lov at køre helt ind i Whitehalls indre gaard, hvad ellers kun kongefamiliens medlemmer havde ret til, og han var, sammen med greven af Waldeck, kongens gæst ved en revy over livgarden, der blev afholdt til ære for de to herrer. Derimod er det tvivlsomt, om Mägerle har ret, naar han skriver, at Karl II. havde givet Sehested 5000 £ som lønrestance for hans tjenesteydelser i 1656. Der vides ikke andetsteds fra noget herom, Mägerle kan her kun have sin viden fra rygter, og summen synes paa baggrund af den engelske konges finansnød uforholdsmæssig stor. Det er ogsaa tvivlsomt, hvad man skal give for Mägerles og Brandts fortællinger om, at Sehested søgte at faa sin datter gift med en ung mand af den engelske højadel – Brandt nævnte bl. a. kanslerens søn Viscount Cornbury, som faderen dog foretrak at se knyttet til en indflydelses- og godsrig engelsk familie – selv om de ikke klinger utrolige. Foruden at hans elskede Christiana Marias fremtid derved sikredes i passende overensstemmelse med hendes byrd, vandt han jo selv et nyt holdepunkt i engelsk selskabsliv, der – om alt gik galt hjemme – ved siden af den franske grevetitel maaske kunde lette ham en retræte. Men frem for alt søgte og opnaaede Sehested atter en fin anbefalingsskrivelse fra Karl II. til Frederik III. Den engelske konge bad heri denne, samtidig med, at han meddelte, at de af den danske konge ønskede ordrer til Downing i Guineasagen var afsendte, indtrængende om at have tillid til sin rigsskatmester som den mest egnede til at knytte et nærmere venskabsbaand mellem de to riger. »Thi der er visselig ingen, som med større flid og iver plejer at virke for vore fælles interesser«. Til denne i latin affattede skrivelse føjede kongen en egenhændig fransk haandskrivelse, hvori han lykønskede til Sehesteds held i Frankrig og udtrykte sin tilfredshed med, »at de ting, som han havde foreslaet mig paa sin sidste rejse, befinder sig i samme stand, saa at de kan forhandles, naar det synes Dem godt«. Udtalelser om Sehested, svarende til den førstnævnte skrivelser, fulgtes af kongens ønske om, »at D. Majt. ikke bliver skinsyg over den agtelse og det venskab, som jeg nærer for ham; jeg har jo kendt ham fra lang tid tilbage som en udmærket mand og en mand af ære, og er saaledes interesseret i alle de velgerninger og fordele, som De lader blive ham del«.

Der findes i det engelske rigsarkiv et brev fra Sehested til Arlington (af 6. december 1663), hvormed han sender ham udkast til Karl II.s to svarbreve. Han beder sin »grande presumption« undskyldte med, at formaalet alene er at sætte ham i stand til at uddybe den indbyrdes forstaaelse. Arlington sendte i en udateret skrivelse, som uden tvivl er fra denne tid, de ønskede breve, men da Sehesteds koncepter ikke kendes, kan det ikke ses, hvor slavisk de er fulgt.

Arlingtons brev kaster desuden lys over nogle af de handelspolitiske ønsker, som han i sine samtaler med Sehested havde fremsat. Han minder denne om de 4–500 læster tjære fra Bergen, Trondhjem, Nordmøre, Stavanger og Christiania, som England ønskede aarligt at aftage til gennemsnitsprisen for de sidste syv aar, om de ligeledes ønskede 50–60 store master p. a., om tilladelse til aarligt at sende 3–4 engelske skibe til Island og om udvidelse af terminerne for engelske købmænds ret til at sælge klæde og andre fabrikater i de danske lande, som hidtil var begrænset til maanederne april og oktober. Maaske vilde, tilføjede han, de engelske købmænd kunne fremsætte flere fordringer, som han lovede at skrive til Sehested om, naar denne kom til København. Han fremhævede betydningen af gensidig imødekommenhed og lovede, at man fra engelsk side vilde gøre passende gengæld.

Hvornaar og hvor de forhandlinger skulde finde sted, som skulde traktatfæstne disse og andre punkter, var næppe definitivt fastsat, da Sehested 8. januar 1664 forlod England. Hans damer blev foreløbig i London, og de havde ifølge Comminges haab om, at han vilde vende tilbage til byen i løbet af fire maaneder. Var dette hans plan, ændredes den imidlertid under begivenhedernes udvikling. Hannibal Sehested gensaa aldrig sine engelske venner.

Sehesteds hverv i Holland gjaldt i første linje den guineiske sag. Men denne var jo ingenlunde det mest betydende af de mellemværender, som var til stede mellem Generalstaterne og Danmark. Der var hele toldspørgsmaalet: den for Danmark fiskalt ufordelagtige ordning af den norske trælasttold, som tillod saa omfattende besvigelser fra de nederlandske købmænds side, og Christianopoltraktatens fastlæggelse af Øresundstolden til satser, der laa langt under, hvad Christian IV. en tid havde tilladt sig at tage, og under, hvad man i den danske regering ønskede at faa ud af denne indtægtskilde. Der var de baand, hvormed det nederlandske traktatsystem og den politiske afhængighed af handelsrepublikken hæmmede en dansk-norsk merkantilpolitik. Og der var gældsspørgsmaalet. En del af den af den danske konge anerkendte gæld var, som tidligere nævnt, funderet paa tolden i Norge og

i Sundet, saaledes at renterne skulde betales ved toldfritagelse for de skibe, som af de hollandske admiraliteter udstyredes med beviser for, at de havde erlagt den skyldige told i hjemlandet. Men der klagedes fra nederlandsk side over, at de danske og norske toldere ofte nægtede at tage hensyn til de medførte toldfrihedssedler, og hvad den ikke saaledes funderede gæld angaar, udeblev rentebetalingen. Den danske krone kunde ikke og havde heller ikke megen vilje til at præstere disse betalinger. Og da St. Hansdag 1663 amortiseringen af de 210.000 rdl., som var ydet i forskud af Generalstaterne i henhold til Redemptionstraktaten, skulde begynde med det første aarsafdrag paa 50.000 gylden (o. 20.000 rdl.), fandt heller ingen betaling sted hverken af afdragssummen eller de resterende renter, hvad der i september 1663 fremkaldte en skarp klage til Hollands Stater fra Amsterdams admiralitet. Den samlede danske gældsbyrde af disse anerkendte fordringer opgjordes i begyndelsen af 1665 til henved 1 mill. rdl.

Hertil kom imidlertid den fordring, som Generalstaterne rejste om erstatning for den hjælp, som 1658–60 var ydet Danmark ud over den direkte traktatforpligtelse, og som hverken var fastsat eller anerkendt fra dansk side. Og tillige krævede de betaling – 120.000 rdl. – for de varer, som den danske konge 1652 havde beslaglagt i de i København anholdte engelske skibe og siden ladet sælge for sin regning, idet Staterne i sin tid, efter freden i 1654, var gaaet ind paa at betale England beløbet. Heller ikke denne fordring var den danske regering beredt til uden videre at anerkende, da, som den hævdede, Generalstaterne havde garanteret den mod følgerne af anholdelsen, der havde medført, at danske og norske skibe var blevet anholdt i England, hvad der paaførte danske undersaatte et tab, som i april 1664 beregnedes til 169.000 rdl., mens salget af de engelske varer kun havde indbragt 118.000 rdl. Anerkendt var heller ikke de krav, som nederlandske officerer og soldater rejste paa extrasold i anledning af deres deltagelse i de fynske krigsoperationer i 1659–60.

Som tidligere nævnt, havde H. V. Rosenvinge i juni 1662, sikkert paa rigsskatmesterens initiativ, opstillet en beregning over, hvilke modfordringer man var i stand til at rejse fra dansk side; men man synes indenfor regeringen i København at have været meget ængstelig ved at føre disse fordringer for kraftigt frem. Man var imidlertid nødt til at svare noget paa de gennem residenten Le Maire fremførte klager over ikke-betalingen af gælden, og man lagde da særlig vægt paa de subsidier, man mente at kunne kræve af Generalstaterne for de i 1654 foretagne rustninger, udover hvad der var ydet af staterne til og med juli det nævnte aar, da den dansk-engelske fred først var sluttet i september; disse subsidier var med renter m. m. af Rosenvinge beregnet til 132.000 rdl. De Witt afviste bestemt dette krav,

som man fra dansk side bl. a. støttede med, at med undtagelse af provinserne Holland, Geldern og Drente havde de andre provinser opfyldt deres pligt; hvad en og anden provins havde gjort »bij inadvertentie ofte door stercke inductiven middelen« gav, hævdede han, ikke hans danske majestæt noget retskrav. Han ledsagede denne afvisning (i brev til Le Maire af 17. (27.) juli 1663) med en opregning af alle de nederlandske fordringer, for hvilke Frederik III. endnu ikke havde udstedt obligationer, bl. a. erstatningen for den udover traktaten mod Karl Gustav ydede hjælp, som han tillod sig at anslaa til flere millioner rdl.

Da man i Haag ikke kunde være uvidende om den danske stats svigtende betalingsevne, skal den sidste fordring næppe opfattes alt for bogstaveligt; man vilde blot vise Danmark, at dets stilling helt igennem var debitorens, som kun kunde bygge paa den store kreditors velvilje uden at indlade sig paa selv at stille krav. Le Maire udtalte da ogsaa sin tvivl om, at Danmark kunde betale den nævnte fordring, saa længe det anvendte alle sine midler til at opføre fæstninger og til at holde en hær, som han for Danmark og Norge anslog til 25.000 md.

Naar man fra dansk side atter fremdrog subsidierestancen, var aarsagen den, at Frederik III. tidligere havde henvist de hollandske købmænd, hvis varer han under den sidste krig havde udtaget til sit og rigets behov, til betaling af denne restance, og at disse købmænd nu pressede stærkt paa at faa, hvad de havde til gode. Efter at Hollands Stater september 1662 havde overgivet et udvalg af sin midte købmændenes klager til betænkning, meddelte de i november s. a. Charisius, at de, hvis kongen af Danmark ikke gav prompte ordre til betaling, vilde være besluttet paa at skaffe deres undersaatter satisfaktion ad anden vej. Da en saadan ordre udeblev, sendte de i marts 1663 Frederik III. et nyt maningsbrev og lod samtidig indhente de hollandske admiraliteters betænkning om, hvorledes summen kunde skaffes ved tilbageholdelse af tolden i Øresund eller andre af den danske konges toldsteder; til kongen skrev man, at man i nødsfald vilde anvende »andere wegen end middelen«. I de følgende maaneder søgte baade De Witt og Amsterdampensionæren Vogelsangh, der som tidligere gesandt i Danmark var expert i dettes anliggender, gennem Charisius at presse den danske regering til satisfaktion, men uden resultat; man afviste fra dansk side, som før, betalingen paa subsidierestancen. 18. (28.) juli tog derpaa Hollands Stater, under henvisning til, at henvendelserne til Frederik III. og Charisius var forbleven frugtesløse, den beslutning, at konvoj- og licenteopkræverne i Amsterdam, Enkhuizen og Medemblik af de paa Østersøen og Norge handlende nederlandske skibe mod udstedelse af toldfrisedler skulde opkræve, ikke blot, hvad de ifølge overenskomsten med kongen af Dan-

mark af 1657–58 var berettigede til, men desuden alt hvad de købmænd, hvis varer var beslaglagt i København, skulde betale i told i Helsingør og de norske havne. De indkomne penge skulde overdrages Hollands »kommitterede raader« og, naar et beløb af o. 200.000 gylden (o. 80.000 rdl.) var samlet, fordeles mellem de nævnte købmænd mod udlevering af den danske konges til dem udstedte obligationer.

Denne beslutning, som strax efter iværksattes, var udslag af en praxis, som tidligere for bestemte gældsfordringers vedkommende var godkendt af Frederik III.; men mens der i disse tilfælde forelaa kongelige danske resolutioner, som bemyndigede til en saadan fremgangsmaade, tillod de hollandske stater sig her uden at have indhentet kongens samtykke at disponere over hans toldintrader. Og skønt Charisius i april havde adviseret sin regering om, at admiralitetskollegierne overvejede skridt af denne art, synes beslutningen af juli 1663 hverken af ham eller Staterne at være bragt til dens kundskab, før den af sine toldere modtog klager over de ny toldsedler, som præsenteredes af nederlandske skippere. Charisius erklærede senere ikke at have faaet underretning om dem.

Det hollandske syn paa den danske statsmagt som en negligibel og af Generalstaterne ganske afhængig størrelse har næppe nogen sinde fundet et stærkere udtryk, saa meget man end maa anerkende de private hollandske købmænds ret til at faa betaling for deres varer.

At man desuden fra nederlandsk side vilde frakende de danske myndigheder enhver ret til særlig begunstigelse af danske erhverv, fremgaar samtidig af de klager, som Le Maire i sine breve til Staterne rejste over den københavnske oplagsordning, over de toldprivilegier, som 1662 tildeltes et paa Christianshavn nyoprettet sæbesyderi, over en s. a. indført toldforhøjelse paa 3 styver pr. pund af importeret raffineret sukker, over en i København indført konsumtionstold af fremmede drikkevarer, der beskattede nederlandske købmænd dobbelt saa højt som de københavnske m. m. Le Maire saa i alt dette et vidnesbyrd om, at man ønskede at fremme dansk handel og industri paa nederlandsk bekostning, og det vakte, som Charisius i marts 1663 skrev til Frederik III., stor »alteration« hos mange i Holland. At dette ikke var grebet helt ud af luften, viser en resolution, som vedtoges af Generalstaterne 11. (21.) december 1663, og som henviste dels til Le Maires klager, dels til indberetninger fra den nederlandske ambassadør Boreel i Paris og residenten Heins i Stockholm. Disse rapporter gik, som det hed, ud paa, at de nordiske konger og deres undersaatte arbejdede paa at berøve Nederländerne Nord- og Østersøhandelen og bringe den til dem selv. Man henskød sagen til nærmere overvejelse, men gav ved samme tid Le Maire ordre om at holde et vaagent øje med Terlon, naar han kom til

København. Le Maire svarede imidlertid (18. (28) december 1663) beroligende. Eventuelle franske projekter til skade for nederlandsk handel vilde næppe finde tilslutning i Danmark, da erfaringen viste, at dette »seer politijcklijck« vidste at afvise alle forslag, som tjente til at gøre Sverige mægtigere, selv om de medførte nogen fordel for kongens eget rige og egne undersaatte. Fra Sverige var der derimod virkelig fare, thi dér søgte man paa alle maader at underminere Nederlændernes handel.

Le Maires syn var, i alt fald for Danmarks vedkommende, det samme, som De Witt og hans regentgruppe var tilbøjelig til at anlægge. »Divide et impera« var Generalstaternes gamle parole i nordisk politik, og man saa ingen aarsag til at frygte, at den ikke skulde vedblive at holde stik. At det kunde være opportunt at gøre Danmark indrømmelser, faldt i øjeblikket ikke raadspensionæren ind. Københavnregeringens holdning var heller ikke egnet til at forurolige ham. Da Le Maire i januar 1664 overgav Frederik III. en skrivelse fra Generalstaterne, hvori disse krævede betaling af de forfaldne gældsposter, lod Frederik III. svare, at han intet højere ønske havde end at betale. Men krigen og efter den fæstningsbyggeriet og hærudgifterne havde ganske udtømt hans ressourcer. Han vilde imidlertid udnævne kommissærer til forhandling med residenten og se at finde en udvej til at fyldestgøre Staterne og admiraliteterne.

De Witts holdning bar præg af det nævnte syn, da Hannibal Sehested i januar kom til Haag og fik ham i tale.

Sehested ankom o. 20. januar til Delft og lod her Charisius kalde til sig for at blive orienteret om Guineasagens standpunkt. Residenten kunde svare, at den stod som før, og at der ikke var megen udsigt til nederlandske indrømmelser; den eneste forandring var, at direktør Vincens Klingenberg 18. januar var ankommet fra Glückstadt for at forsvare sit kompagnis sag. Fra Delft rejste rigsskatmesteren til det gods, som Frederik III.s hollandske faktor Gabriel Marselis beboede ved Haarlem, for at faa midler til at hjælpe paa ambassadens finansnød. Udgiften var desværre, som han skrev til Biermann, blevet større, end han havde ønsket, men var dog »absolut nødvendig i denne situation« og vilde maaske en dag vise sig at være nyttigt anvendt. I øvrigt optraadte han, for at undgaa en række unyttige visitter og besværligheder, ikke i Holland som ambassadør, men som kongen af Danmarks rigsskatmester, d. v. s., forklarede han hjem, ikke som »personne publique«. 25. januar var Sehested i Haag, hvor D'Estrades var saa høflig at aflægge ham førstevisitten. Franskmanden lo-vede energisk støtte i Guineasagen; men fandt ikke Generalstaterne meget tilbøjelige til at antage fremmed arbitrage og beklagede desuden, at han

ikke kunde samvirke med Downing, før denne vilde indrømme ham »la présence«. Dagen efter fik Sehested besøg af Englænderen.

Det tør vel siges, at Sehested i hele Europa havde svært ved at finde en person, der var saa rede til at se med lignende øjne paa Nederlænderne, som han selv. Der var ogsaa i den energiske paagaenhed og trangen til at anlægge store synspunkter og store maal for den politiske handlen et vist »valgslægtskab« mellem de to mænd, den nørrejydske adelsmand med den norske statholderfortid og den vidstrakte merkantile og finansielle erfaring, forbundet med stor fordomsfrihed, og den ny-englandsk opdragne puritanske ex-feltpræst, som efter et omskifteligt liv ogsaa var havnet i diplomatiet. Downing er »une personne vigoureuse en tout ce qu'il entreprend«, skrev Sehested til Biermann, »un des plus habiles hommes et plus universels«, hed det i et brev til Arlington. Han mente ogsaa, at Downings forestillinger, trods hans velkendte »fierté« og »orgueil«, vilde udrette mere hos Staterne i Guineasagen end D'Estrades' »civilités«. Frederik III. burde derfor hædre ham med et brev, som han havde hædret den franske gesandt, skrev Sehested til Biermann, som han bad tale med Gabel derom, dog – hed det betegnende nok – uden at nævne Sehesteds navn.

Allerede i de to mænds første samtale drøftedes der spørgsmaal, som gik udover Guineasagen. Vi vender senere tilbage dertil.

Paa sit Haagopholds tredie dag (27. januar (6. februar)) modtog rigsskatmesteren besøg af raadspensionæren. Sehested havde allerede forinden overfor en række besøgende Generalstatsdeputerede været inde ikke blot paa Guineaffæren, men ogsaa paa den sidste egenmægtige tilbageholdelse af danske toldindtægter, det danske subsidiekrav og den aarlige faddergave til prinsesse Frederikke Amalie, som staterne havde lovet hende, men som, trods stadige henvendelser gennem Charisius, endnu ikke var betalt. Nu tog han i samtaler med De Witt 27., 29. og 30. januar alle disse sager op til drøftelse.

Han kritiserede skarpt Westindische Compagnie's overgreb paa den danske Guineafart og bestred bestemt raadspensionærens paastand om, at Danmark ikke havde nogen ejerret over Cabo Corso, samtidig med, at han advarede Nederland mod at søge at vække splid mellem Danmark og Sverige paa dette punkt. Overfor De Witts kategoriske erklæring om, at Generalstaterne aldrig vilde underkaste sig udenlandsk mediation i denne sag, men var villig til forhandlinger mellem de to kompagniers repræsentanter, suppleret med Charisius fra dansk og den hollandske kommitterede for søsager Huygens fra nederlandsk side, udtalte han ogsaa, at han for sit vedkommende kun saa to veje: mægling af fælles allierede eller væbnet aktion med

det formaal at skaffe sig selv ret. Men i brev til Biermann skjulte han ikke, at han opfattede sagen noget anderledes end Glückstadtkompagniets interessenter. »For at sige heri min beskedne mening, tror jeg, at man efter vel at have vejret og betragtet enhvers ret vil finde, at alle befinder sig i nogen uret, thi det er ikke nok at høre forskellige retfærdiggørelser fremsat, hvis de ikke støttes af noget bevisgrundlag«. Han ansaa det derfor for bedst, at hvert kompagnis prætensioner prøvedes af dets lands domstole. Nederlænderne vilde vistnok ikke modsætte sig fri dansk handel paa Guinea, naar ingen varer medførtes, som var indladet eller købt i Holland. Her synes Sehested maaske at have set noget for optimistisk paa Westindische Compagnies holdning overfor fremmede, men han kunde henvise til, at De Witt havde udtalt, at han for sin person ikke vilde gøre vanskeligheder ved at lade danske undersaatte handle paa kysten med egne skibe og varer, naar de ikke »generede« det nederlandske kompagnis havne og fæstninger. I øvrigt er hans standpunkt klart: skulde man fra dansk side deltage i den indbringende afrikanske handel, burde det ske for indenlandsk og ikke for hollandsk interlooper-regning. Vanskeligst synes det at være – skrev han – at faa Nederlænderne til at indrømme Danmarks ret til Cabo Corso, som vistnok ved sin gode havn var en hovedbetingelse for handelen. Men maaske kunde her den engelske flaadeseendelse til Guinea afgøre tvisten saaledes, at kongens undersaaters handel ikke led skade. Karl II. havde om denne sendelse og om Guineaproblemet meddelt Sehested en række enkeltheder og i fortrolighed fremsat forslag, som han skulde lade gaa videre til Frederik III. efter sin hjemkomst, og i hvis forhandling ogsaa Downing skulde deltage.

Sehested troede da næppe paa et gunstigt udfald af den skrivelse fra Frederik III. af 16. november 1663, som han nu overleverede Generalstaterne, og som udtalte ønsket om en bilæggelse af alle tvister i mindelighed, og af de forhandlinger mellem Charisius og Klingenberg og nederlandske kommissærer, som blev følgen deraf, skønt flere prominente Nederlændere vilde give ham haab derom, og skønt Abraham Wicquefort i brev til Frederik III. indstændigt fraraadede ham at optræde i samvirken med England og Downing, en person, som af Generalstaterne var saa ildeset, at de aldrig vilde taale hans indblanding i ikke-engelske anliggender. De svundne aars erfaringer var ikke lovende, og det skulde vise sig, at det ogsaa i de følgende aar viste sig umuligt at opnaa enighed mellem de to kompagnier og de to stater, som stod bag dem.

Langt skarpere end i Guineakonflikten faldt dog Sehesteds ord til raadspensionæren i toldtilbageholdelsessagen. Han betegnede de Herrer Staters fremgangsmaade i denne sag som noget ganske uhørt og som »saa meget

mere utaalelig, som min herre kongens reputation aabenlyst er interesseret deri sammen med den agtelse, som hans nabokonger og allierede bør vise hans suveræne regering«. I virkeligheden var den mere egnet til at fremkalde et brud end ligefremme væbnede repressalier, thi Staterne havde jo da ikke en traktat med kongen af Danmark, ifølge hvilken de kunde lade sig betale ved at give billetter i stedet for toldpenge og derved lægge haand paa hans krones vigtigste rettigheder. Han tilraadede De Witt at faa denne sag ordnet, før de med hans herre allierede konger fik nys om et saadant overgreb mod »hele standens reputation«.

Der var ikke siden tiden før Torstensonkrigen talt i en saadan tone paa Danmarks vegne i Haag.

De Witt begrundede Staternes handlemaade med, at man i to aar for-gæves havde søgt betaling hos den danske konge, at købmandskreditorerne pressede voldsomt paa, at fremgangsmaaden var i overensstemmelse med folkeretten, og at man mente, at den var den letteste og lempeligste til at faa gælden betalt, – i stedet for, som et af de hollandske admiraliteter havde foreslaaet, at lade den inddrive ved udsendelse af krigsskibe. I øvrigt var vistnok nu $\frac{2}{3}$ af den sum, hvorom det drejede sig, skaffet til veje paa denne maade.

Sehested fastholdt sit syn paa Nederlændernes optræden som ulovlig og krævede de oppebaarne summer tilbagebetalt. Samme dag fremdrog han under en middag hos prinsen af Tarent sagen overfor flere hollandske statsmænd, bl. a. den førnævnte Huygens og den utrechtske deputerede G. van Reede heer van Amerongen – der senere blev sit lands gesandt i Danmark, og som den følgende dag under et privatbesøg hos rigsskatmesteren lovede at tjene Danmarks interesser, saa meget det stod i hans magt. De var, efter Sehesteds skildring, alle enige om at betegne det tagne skridt som forhastet og som stridende mod den danske konges suveræne rettigheder. Vi sporer her den gruppe indenfor nederlandsk politik, som stod i en vis modsætning til de amsterdamske handelskredse, som i denne sag var raadspensionærens bagmænd. I den anden samtale, to dage efter (29. januar) tilstod raadspensionæren da ogsaa, at man var blevet drevet frem af »les importunes instances de quelques particuliers de la province«, der endog gik saa vidt, at han modtog »insultes« af dem i sit hus. Han indrømmede ogsaa, at man burde have meddelt Charisius resolutionen; at det ikke var sket, skyldtes en forsømmelse af hans, raadspensionærens, sekretær. Nogle dage senere tog han, efter at sagen paa ny havde været til drøftelse i samtalen den 30., til Amsterdam for at forhandle med denne bys regenter derom. Mere end løfter om at forhandle sagen venskabeligt med Charisius kunde Sehested ved hans tilbagekomst dog ikke opnaa, og rigsskatmesteren tillod sig 9.

(19.) februar at spaa Frederik III., at residenten sikkert vilde finde adskillige vanskeligheder under denne forhandling.

I den første samtale kom De Witt efter drøftelsen af toldtilbageholdelsen ind paa den danske statsgæld til Nederlandene og lod derved Sehested forstaa, at »han vilde gøre sig betalt paa samme maade og ad samme vej«, som han havde praktiseret ved købmændenes fordringer. Røgsskatmesteren svarede, at den danske konge alene opsatte en betaling af de summer, hvortil han havde forpligtet sig, fordi han ikke havde midler til at betale dem. Staternes egenmægtige optræden tvang ham imidlertid nu til at faa et almindeligt gældsopgør, en »likvidation«, i stand, før han foretog nogen yderligere udbetaling. Herpaa svarede raadspensionæren blot med at udtale haabet om, at alt vilde kunne ordnes »par la douceur«.

Hvad subsidierestancen angaar, mødte Sehested hos flere tilbøjelighed til at gøre Danmark indrømmelser; men De Witt stod her stejlt paa sin tidligere afvisning af ethvert dansk krav. Derimod indrømmede han, efter først at have henvist til, at prinsessepensionen var assigneret forskellige private Nederlændere – bl. a. admiral Obdam, som dog overfor Sehested svor paa ikke at ville modtage noget deraf »baade af hensyn til sin ære og den respekt, han skyldte kongen af Danmark« –, at man ikke godt kunde vedblive at foreholde Frederikke Amalie disse penge, og lovede senere en for Danmark tilfredsstillende ordning. 30. januar bragte han Sehested en hollandsk resolution om, at den skulle udbetales Charisius.

Under drøftelsen om Guineaspørgsmaalet og gældsmellemværendet kom De Witt paa ny ind paa den dansk-engelske traktats art. 3 og udtalte haabet om, at man nu endelig vilde faa den tidligere begærede eksplikation, som fjernede dens uforenelighed med Danmarks allianceforpligtelse overfor Nederland samt tillige nogen oplysning om, hvad Sehested havde forhandlet i Frankrig og England. Sehested undveg at svare paa disse prekære spørgsmaal ved at udtale, at raadspensionæren, der var saa klog og erfaren en statsmand, vel selv kunde skønne, at han ikke her kunde aflægge beretning om, hvad han havde udrettet, før han havde aflagt mundtlig rapport til sin konge; i øvrigt henviste han til indberetningerne fra de Herrer Staters gesandter i de to lande. Da De Witt den 30. atter rejste sit spørgsmaal, henviste Sehested ham til Frederik III.; men fastholdt samtidig dennes ret til i en eventuel engelsk-nederlandsk krig selv at skønne om, hvem der var angriber. Han udtalte i øvrigt ønsket om, at Generalstaterne vilde sætte kongen af Danmark i stand til at modstaa sine fjender og befri ham »fra de skadelige og ulidelige betingelser, som de sidste krige har tvunget ham til at samtykke i til skade for sine suveræne rettigheder og sine aarlige indtægter, efter som det staa fast, at der kunde findes meget lette og bekvemme

midler (des moyen fort aisés) til at opnaa, at min herre kongen frigjorde sig for sin gæld, gav sit land lindring (soulageait son pays), øgede sine sparemidler og blev i stand til at hævde sig sammen med sine allierede uden at forblive bundet af alle de betingelser, som stadig maa vejes mod hinanden hvert øjeblik og ved hver anledning«.

Om raadspensionæren forstod disse dunkelt antydede ord er uvist, men tiden skulde vise, at han i alt fald ikke tillagde dem større betydning.

Man kan ikke sige, at Sehested under de her gengivne samtaler mellem de intellektuelle hovedrepræsentanter for den vesteuropæiske stat, som nu stod paa sin magts og sin rigdoms tinde, og den nordiske stat, som i alliance med den havde sat saa meget til, optraadte udæskende. Charisius' referater af samtalerne, under hvilke han var til stede, tillader her en kontrol med hans egne. Men de to mænd var udpræget kølige overfor hinanden, og bag Sehesteds udtalelser, som bag hele hans diplomatiske virksomhed efter 1660, laa tanken om, at en politisk, finansiel og med tidens hjælp ogsaa kommerciel frigørelse af den nyorganiserede danske stat fra den mægtige handelsrepublik ved Zuidersøen var en nødvendighed.

Stærkt kom denne tanke frem i de samtaler, som han i de samme dage havde med Englands gesandt i Haag. Vor kilde til dem er dels Sehesteds breve til Biermann, Frederik III., Downing og Arlington, dels Downings til den sidstnævnte og til Clarendon. I Sehesteds breve spores en vis tendens til at fremhæve Downings initiativ i det, der drøftes og planlægges, men forudsætningen for det er dog, som han 5. (15.) februar skriver til Arlington, det som han havde forhandlet med Karl II. og hans statsmænd i London.

Downing erklærede sig efter sin konges ordrer rede til at tage sig af de danske Guineainteresser i Haag; men han erklærede – ifølge Sehested –, at det var nødvendigt at gaa videre. Der maatte slutes en hemmelig traktat mellem Danmark og England til forsvar for handelens frihed »og for at sætte skik paa (ranger) de Herrer Staters stolthed snarere end at anvende nogen mediation«. I øvrigt tilbød han ogsaa at yde sin hjælp i subsidierest- og toldtilbageholdelsesspørgsmaalene. Han haabede saa, at Carlisle – som var hans svoger – kunde slutte den nødvendige traktat i København. Han fremhævede – med endnu større iver end i sine udtalelser i 1662, om hvilke Sehested i sit referat mindede Biermann –, at der burde oprettes »une forte correspondance« mellem Danmark og England, ikke i første linje paa grund af kongens slægtskab, men paa grund af Englands permanente merkantile modsætning til Nederland, som gjorde det nødvendigt for det at have et intimt forbund med den magt, som var Sundets herre. Det maa enten blive Danmark eller Sverige; men kongen af England ønskede

i øjeblikket særlig et forbund med Danmark, »af frygt for, at hvis der først blev sluttet en venskabstraktat med Sverige, vilde Danmark derpaa komme for sent«. Sehested fandt Englænderens forslag »fort plausible«, saaledes forstaaet, at Danmark, hvis det ikke vilde støtte England militært under en krig, i alt fald undlod at yde dets fjender hjælp. Thi, skrev han til Biermann, Nederlænderne var overbevist om, at den danske konge »ikke kunde leve uden i en almindelig afhængighed af deres interesser og i et stadigt behov af deres hjælp«, og det var hensigtsmæssigt at give dem et andet indtryk. Dette vilde han ikke skjule for kongen, ikke paa grund af Downings udtalelser, men »i kraft af det skøn, som jeg selv har dannet mig derom og de store interesser, som jeg finder forbundet dermed«. Men, tilføjede han, kongen maatte naturligvis selv tage bestemmelse.

I en senere samtale (2. (12.) februar) udtalte Downing, at Karl II. i sit kabinet havde besluttet at gøre sig til herre over Guineahandelen med magt; han haabede snart at kunne sætte 40 krigsskibe i søen og holde 40 andre rede foruden 20 fregatter, som skulde hævde Østersøhandelens frihed. Downing skildrede her uden tvivl de engelske krigsforberedelser i overdrevne farver. Sehested bemærkede til Biermann, at han i England havde iagttaget, at alle Londons købmænd og hele adelen ønskede et brud med Nederland og var villige til at yde pengemidlerne dertil, hvis kongen vilde overlade deres administration til parlamentets kommissærer; men at han ikke havde fundet kongen eller hans fornemste ministre ivrige for krig. Imidlertid raadede Downing Danmark til foreløbig at holde sig i ro uden at slutte sig til nogen af parterne; saa vilde England tage sig af dets interesser, naar behov gjordes. Men det skulde søge at frigøre sig for sine forpligtelser til Staterne. Han berørte, skriver Sehested, ogsaa en passant de veje, ad hvilke man burde skille Sverige fra Generalstaterne, »idet han skønnede, saa vidt han forstod og hans kløgt var til, at det var her man maatte begynde for at kunne have aarsag til at haabe paa en fast genoprettelse af min herre konges storhed og nogen lejlighed til at formindske hans tab (à Le faire remonter sur Ses pertes)«.

Atter her, i et brev, hvis formaal er at vinde Frederik III. for en alliance med England, hvori Sehested saa Danmarks chance, stikker revanche-tanken sin hestefod frem, her lagt i munden paa en engelsk statsmand. Sehested vidste, at man ikke drev det danske hof nogen vegne, uden at man aflagde denne tanke sin skyldige reverens. Og udtrykkene er, som de af samme art, vi før har mødt, yderst forsigtige, vage og, hvad tankens udførelse angaar, projicerede ud i en uvis fremtid. Sehested kendte baade Englands og Frankrigs syn paa de nordiske stater og deres forhold. Downings breve til Arlington og Clarendon indeholder da heller intet om det nævnte

punkt, men fremhæver stærkt betydningen af at vinde baade Danmark og Sverige som Englands allierede. Og han betoner, at Sehested overfor ham har betegnet kongen af England som mediet til at knytte dem sammen.

Naturligvis kom Englænderen, hvad der ikke fremgaar af Sehesteds beretning, under samtalerne ogsaa ind paa skibsmaalingsspørgsmaalet. Sehested tilstod, at han havde søgt at faa de engelske ministre bort fra ønsket om en ændring her for Englands vedkommende, men indrømmede samtidig, at en ordning som den nederlandske vilde give England store fordele, da Nederlænderne nu ikke betalte $1/2$ – senere skrev Downing: ikke $1/4$ – saa meget som Englænderne i told i Norge. Downings betoning af, at England til gengæld for sit venskab burde have mindst de samme fordele som Nederland, kunde Sehested heller ikke afvise. Han bad Downing skriftligt opsætte sine tanker om en traktat til beskyttelse af Afrikahandelen med artikler om skibsmaalingen og tjenende »in generall ye promoting and increasing the trade betuixt England and the Sound«.

Efter nedskrivningen heraf, fortsatte Downing sit brev til Arlington af 5. (15.) februar, modtog han fra Sehested et brev til den engelske statssekretær. Det var hans indtrængende ønske (he was most mighty desirous), at Downing selv var i København, naar Carlisle ankom dertil, for personligt at kunne deltage i afslutningen af den traktat, som skulde befri Danmark for afhængigheden af Nederland og knytte det nøje til England. Hertil var Downing rede, thi hele sagen var af saa stor betydning, at han var villig til at ofre den »ye best of my thoughts« – »nor can every one do it« – og modne og forberede den ved stadig korrespondance med Arlington. Men ogsaa Sverige maatte knyttes til England, for gik det med Nederland, var intet vundet ved forbundet med Danmark. Og der var nu ypperlig stemning derfor i begge lande. Downing maatte derfor gaa baade til Stockholm og København og vilde ordne det saaledes, at han kunde være borte fra Haag 3–4 maaneder. Endnu et p. s.: Dette vilde bringe Hollænderne til ræson . . . »ye mystery of this States greatness is ye Sound and Norweigh trade«. – Sehesteds brev til Arlington meddelte, at alt nu var gennemdrøftet med Downing, og at han med næste post vilde gøre rede for enkelthederne. Han var begejstret for Downing og ønskede ham bemyndiget til og instrueret om at tage del i Carlisle's forhandlinger i København, »estant tres assureé que nous y concluerons quelque chose de grandissime consequence pour les interests de leur majestés«.

Et brev fra Sehested til Downing af 4. (14.) februar giver et slags program for den refererede samtale. Sehested vender sig heri fra Guineasagen til Karl II.s ønske om »la bonne intelligence, qui devoit estre cémentée« mellem England og Danmark, og hvorom kongen havde medgivet Sehe-

sted breve, dels til Frederik III. og dels til Downing, for at man kunde forhandle med ham om alle de enkeltheder, han ansaa for nødvendige til udførelse af planen om at fremme de to landes samhandel og trænge den nederlandske konkurrence tilbage. Kongen af England og hans ministre, bl. a. Clarendon, Albemarle og Arlington, mente, at Englænderne kunde gøres eneraadende i handelen paa de danske farvande uden derved at blive til skade for den danske konges undersaatter, saaledes som Nederlænderne var det. Kongen selv havde desuden lovet at hjælpe Danmark og holde det skadesløst, hvis Nederland blev skinsyg over den engelsk-danske forbindelse og maaske fik Sverige med sig til fjendtligheder mod Danmark. Sehested ansaa det for »meget rigtigt og nødvendigt, at Deres negotiation bliver knyttet til Hr. grev Carlisle's, Deres svoger og extraordinær ambassadør til Norden«, hvorom han ogsaa havde talt med Karl II., hertugen af York, prins Ruprecht, kansleren, Albemarle og Arlington o. a., og vilde derfor fra tid til anden skrive til Downing om sagernes gang.

Her er endnu ikke tale om Downings sendelse til København, men at tanken herom havde været fremme allerede under hans og Sehesteds første samtale 26. januar, fremgaar af Charisius' brev til Frederik III. af 29. januar (8. februar). Efter dette erklærede Downing ved denne lejlighed, at han saa vel »i det guineiske værk som i andre sager mellem begge høje potentater var rede til at traktere og negociere nærmere med Hans Excellence og ogsaa til at præparere noget konsiderabelt, og præsentere (hvis det naadigst behagede Hans kongelige Majestæt af Storbritannien) gerne selv at ville gøre en rejse til Deres kgl. Majt.s hof for ved sin Hr. svoger Hr. ambassadør Carlisle's ankomst at handle om, hvad der kunde være nødvendigt til nærmere forbund«.

Hvem der rejste tanken om Downings nordiske sendelse, kan herefter synes usikkert. Men allerede 28. januar (7. februar) skrev Sehested til Frederik III., at han havde meddelt Downing, hvad Karl II. havde »hemmelig fortroet« ham, Sehested, at forhandle hos den danske konge før Carlisle's ankomst til Stockholm, »og bemeldte Carleils [sic!] instruktion derefter at maatte rettes, saa vel som Downing selv at bekomme tillige kommission med ambassadøren Carlisle udi E. k. M.s hof over alting at traktere og slutte det, som bedst og gavnlige kunde eragtes«. Da Charisius er en meget middelmaadig og ofte uklar referent, taler de fleste indicier for, at initiativet udgik fra Sehested. Det var ogsaa ham, som havde den største interesse af at spille en trumf som George Downing ud i København. Men Downing selv var fyr og flamme for ideen. 18. (28.) februar skrev han til Clarendon, at »ye business of ye North« var det vigtigste af alle Englands udenrigske anliggender, og at netop nu tiden var inde til at vinde baade Dan-

mark og Sverige, da begge laa i strid med Nederland og til dels af samme aarsager. Sehested havde ogsaa til ham udtalt sit ønske om, at kongen af England blev midlet til at knytte dem sammen ved at vinde dem begge for sig. Clarendon var enig med ham i, at »the subject matter of that treaty (d. e. den, der skulde forhandles i Norden) is of no lesse might then the securing the best trade of Christendom to this nation, if the same be dextrously managed, and it is true, that if it be not managed with singular dexterity, it will come to nothing«. Han ansaa ogsaa Downing for bedre egnet til værket end nogen anden og baade Sverige og Danmark vel stemte, »at least when there shall be a confidence created in them of each other«. Men da hovedmængden af de varer, England behøvede, kom fra Sverige, maatte sagen først forhandles dér. Downing maatte ogsaa gaa til Norden, før Carlisle kom der, da der maatte handles hurtigt for ikke at give Nederländerne færtten af noget – »for you knowe, they have a party in Denmark able to struggle with the King himselfe, which is another reason, that if it be begon there, it will have no successe« (18. marts 1664). Downing fastholdt imidlertid, at der burde begyndes i Danmark. Det holdt Sehested stærkt paa som sin konges bestemte ønske, det vilde i betragtning af de for England saa fordelagtige bestemmelser i den sidste traktat med Danmark ogsaa være krænkende for dette at handle anderledes. Danmark var efter Downings opfattelse ogsaa handelsmæssigt vigtigere for England end Sverige; ogsaa det havde meget jern og kobber og dertil det norske tømmer, der vilde stige i betydning dag for dag, eftersom Englands eget træforraad tog af. Og fremfor alt havde det Sundet, »which is the key of the Baltique« (1. april).

12. februar oversendte Downing Arlington en memoire, som han efter Sehesteds ønske havde indgivet i Generalstaterne til støtte af de danske Guineakrav. Samtidig meldte han med tilfredshed, at Sehested var nu »utterly fallen out with them here«, og fremmalede de storartede følger, som en trælasttraktat som den nederlandske vilde have for engelsk skibsfart og skibsbyggeri. »And then: Good night, Amsterdam!« Samme dag sendte Sehested den engelske konge en udførlig redegørelse for alle de dansk-nederlandske tvistepunkter og udtrykte sin glæde over Downings iver for de fælles interesser. Han bad kongen give Downing de nødvendige ordrer vedrørende disse interesser, »saa vel i Sundet som i Norge og overalt andet steds udenfor og indenfor Europa«, samt i god tid sende ham og Carlisle de nødvendige instruxer. Af Nederländerne, skrev han i samme brev, besvarede hans klager kun med udflugter og udsættelser.

Hvad Sehested skrev til Frederik III. om Danmarks politik kunde ifølge den almindelige europæiske situation og den kendsgerning, at han vidste, at

han havde modstandere ved det danske hof, kun blive antydende. I det førnævnte brev af 28. januar (7. februar), hvori han fremhævede ønskeligheden af Downings sendelse til København, mente han at have forberedt alt saaledes, at kongen »uden nogen hazard eller engagements, enten denne stat sig beter vel eller ilde, ved disse adskillige differentier kan finde god appuy«. En hovedopgave blev nu efter alliancen med Frankrig og forhandlingerne med England at forebygge en alliance mellem Sverige og Nederland. 1. (11.) februar kom han atter m. h. t. en endelig partitagen fra dansk side ind paa rigtigheden af Sveriges holdning. En svensk-engelsk nærmere alliance kunde sikkert for længst være sluttet, hvis Karl II. ikke havde haft »saa stor regard paa E. k. Mt.« Men i det, som Carlisle skulde forhandle i Stockholm og København, vilde kongen sikkert »finde den største avantage frem for nogen anden. Thi det er fuldkommen vist, at England søger den samme but med Holland, som Frankrig med det hus Østrig, hvilket uden E. k. Mt.s saavel som kronen Sveriges hjælp ikke vel kan ske og derfor højelig er fornøden udi tide at betænke middel, hvorved Krone Sveriges venskab (som ikke er ret stor) med Holland aldeles kan forhindres«. Hvad de guineiske stridigheder angik, vilde England nu ofre dem større interesse end nogen anden, og det kunde let ske, at de vilde give anledning til »mange slags mærkelige konsekvenser, som jeg underdanigst ikke førend tiden er, understaar mig at specificere, men haaber endnu at leve den dag, at E. k. Mt. selv ikke skal rejcere mine ringe forslag, som Gud ved er op-rigtige, og dersom de ikke alle skal lykkes, da fattes det hverken paa flid eller troskab til E. k. Mt.s og sit høje kongl. hus«. Ganske vist, tilføjede han 4 dage efter, hvis Generalstaterne inden længe vilde ordne helt sit mellemværende med Danmark i mindelighed og til dettes tilfredshed, »da holder jeg saadant for det sikreste«. »Men dersom de imod al ret og billighed sig vil opiniastere og søge at præsumere videre, end E. k. Mt.s respekt og højhed vel kan taale eller muligt ved afhandlingen af samme differentier formene med ny erbydelse at engagere E. k. Mt. til nærmere traktater mod dennem, som E. k. Mt. sig bedre kan forlade paa, da synes mig underdanigst bedst, at E. k. Mt. derudi noget trainerer til at fornemme deres rette mening og desse in saa vel som andre allieredes gode betænkende, og hvad E. k. Mt. hos den ene eller den anden kan forvente«.

Desværre var Sveriges resident i Haag Harald Appelboom hjemme paa orlov, saaledes at Sehested ikke efter sin hidtidige praxis overfor Sveriges repræsentanter fik anledning til overfor denne, den svenske regerings fineste og i alle merkantile spørgsmaal kyndigste diplomat, at aflægge sin fællesnordiske trosbekendelse. Han maatte nøjes med til det svenske afrikanske kompagnis agent Silfvercrona at udtale sit haab om, at det ikke skulde

lykkes Generalstaterne at skabe uenighed mellem Danmark og Sverige. At dette var hans alvor, fremgaar med fuld tydelighed af hans forhandlinger med Englands statsmænd, som det var fremgaaet af dem med Frankrigs. Den plan for dansk ydrepolitik, som tegnede sig for ham, forudsatte et nordisk samarbejde.

17. (27.) februar 1664 afsejlede Hannibal Sehested paa en galiot fra Amsterdam til Ribe. Tre uger efter ankom han til København, hvor han ventedes med spænding af hoffet. Det var et stort og indviklet spil, som laa for ham. Han stiledede mod posten som Danmark-Norges politiske leder, og han havde sat baade Terlon og Downing stævne i København og paa-tænkte en rejse til Stockholm – alt for at knytte traadene i et stort væv, som skulde føre til en nordeuropæisk »concert«, en politisk blokdannelse, med ham som sjæl og ledende agent. I denne nordiske liga, hvis maal var at frigøre de nordiske stater for Nederlands politiske og økonomiske indflydelse, skulde Danmark-Norge og Sverige virke sammen; men dens centrum skulde være i København. Danmark, hvis statsform han i 1660 havde bidraget til at give en anden skikkelse, skulde udadtil genvinde en del af den prestige, som det siden den ulykkelige krig i Tyskland havde sat til.

Maalet var stort. Men vanskelighederne var ikke mindre.

Tillæg

Hannibal Sehested og den danske ydrepolitik
1660–66

Den 13. september 1666 gl. stil ramtes den 57-aarige danske rigsskatmester, dvs. Danmark-Norges finans- og økonomiminister Hannibal Sehested, paa det tidspunkt extraordinær sendemand i Paris, under en formiddagskøretur til Passy af et slagtilfælde og udaandede snart efter.

Seks-syv uger senere, 26. oktober og 2. november 1666, sendte kong Frederik III.s franskfødte korrespondent i Paris, abbé Jean de Paulmyer, to breve til den danske konge. Disse breve findes nu i Rigsarkivet i København.

Abbéen oplyser, at brevene refererer tanker, som Hannibal Sehested i dyb fortrolighed aabenbarede ham sidste foraar, da han ramtes af et apoplektisk slag og af lægerne var forberedt paa en snarlig gentagelse og paa døden, med det formaal, at tankerne skulde meddeles hans kongelige herre. Da rigsskatmesterens tilstand siden bedredes noget, uddybede han i flere samtaler det sagte.

Det fremgaar af Sehesteds breve til Frederik III., at den danske statsmand efter i midten af marts at have været sengeliggende af »en heftig pleuresi« den 9. april ramtes af et meget farligt »tilfald ud af en heftig defluxion paa min ganske højre side, som lod mig nogle timer kold og fast aldeles sanseløs, ligesom af et slag uden nogen synderlig haab til livet«.

Om sygdommens aarsager antyder Sehesteds breve og Paulmyers breve til statssekretær for udenrigske anliggender i det tyske kancelli Conrad Biermann direkte, at den i første linie skyldtes dels overanstrengelse og skuffelser under rigsskatmesterens forhandlinger med franske statsmænd om at skaffe Danmark subsidier af Frankrig under den krig, det fra februar 1666 som Frankrigs og Hollands allierede førte mod England, dels det tryk, som den danske konges og det danske hofs kulde over for ham lagde paa hans sind. Ogsaa den svenske Parisgesandt Esaias Pufendorf skrev 30. marts til rigskansler Magnus Gabriel de la Gardie, at den danske statsmands sygdom »mehr ex animo als corpore herrühret«. Og da sygdommen i september havde ført til døden, udtaler den franske udenrigsminister De Lionne i et brev til den franske gesandt i København Terlon det samme.

Sehesteds samtale med Paulmyer om hans »sidste vilje« (der ogsaa angik hans rent private anliggender) maa have fundet sted strax efter det kriti-

ske anfald 9. april, de senere samtaler vel især i tiden indtil 29. april, da rigsskatmesteren var bundet til sin seng og sit værelse. Fra da af og til sit dødsøjeblik var Sehested, som hans voluminøse depecher og breve til København vidner om, uophørligt optaget af sine diplomatiske forhandlinger. De nævnte breve viser tillige – hvad det ikke er uvigtigt at konstatere – at sygdommen ikke i mindste maade øvede en svækkende indflydelse paa Sehesteds aandsevner.

Det var en aldrende mand, som følte dødens vingesus meget nær, men i besiddelse af fuld aandsklarhed, som i sit sengekammer i et parisisk borgerhus betroede sin franske fortrolige sine dybestliggende tanker om dansk og nordisk politik.

I indledningen til det første af de to breve, som af deres første udgiver 1823 kaldes Hannibal Sehesteds »politiske testamente«, betoner Paulmyer stærkt, at rigsskatmestren mente, at disse tanker maaske vilde have større virkning, naar han var død, end da han levede. Naar Sehested havde holdt dem tilbage, skyldtes det dels dette, dels en maaske overdreven frygt for, at de skulde mistydes og tilskrives »Ou à quelque interest privé, ou à quelque inclination étrangère, ou au souvenir de quelquee privileges abolys, dont jouyssoient autrefois les gentilshommes danois, du nombre des quels il avoit l'honneur d'être . . .«

Disse meget betydningsfulde ord har som baggrund Sehesteds forhold til kong Frederik III. og de stærke brydninger inden for den danske regering, som havde medført, at han 10. november 1665, ti maaneder før sin død, havde forladt København mere eller mindre i unaade. Jeg skal senere redegøre for denne baggrund.

Den første og vigtigste ting, som Sehested efter Paulmyers referat i sin dødsstund ønskede at lægge sin konge paa sinde, var en radikal nedskæring af hærens rytteri og fodfolk, til, hvad rigets forsvar krævede, nærmere bestemt, til en effektiv styrke i de vigtigste fæstninger. Den nuværende store hvervede hær udpinte, som det udførligt udmales, landet, først og fremmest bondestanden. De vældige hærudgifter drog midler bort fra mere nyttige omraader af statslivet og tvang kongen til en for rigets uafhængighed skadelig subsidiepolitik. Og til bevarelse af den indre ro var ingen større staaende hær nødvendig. »La nation danoise n'avoir pas de penchant au remuement«, og ogsaa stændersplittelsen gjorde forsøg paa at kuldkaste den i 1660 skabte monarkiske statsordning frugtesløse. Hertil kom, at det var næsten hele Europas interesse, at den danske stat og den danske kongemagt opretholdtes.

Samtidig med, at kongen indskrænkede sin landmagt, burde han udbygge sin flaade, »hvad der vilde gøre ham til herre udadtil og følgelig ogsaa ind-

adtil«, og hvad der naturligt dikteredes af hans landes ø- og halvønatur og store kyststrækninger og af handelens interesser. Som sømagt var Danmark ogsaa en mere værdifuld allieret for Frankrig end som landmagt, mens det modsatte var tilfældet med Sverige.

Naturligvis maatte der for rigsskatmesteren som for enhver tænkende statsmand i fortid og nutid bestaa den nøjeste sammenhæng mellem det finans- og militærpolitiske program og det ydrepolitiske system, han gik ind for.

Som et vigtigt led i dette system tilraader Sehested at søge genoprettet det venskabelige forhold mellem de to regerende hertuger i Slesvig og Holsten, kongen af Danmark og hertugen af Gottorp, den unge Christian Albrecht, ved et ægteskab mellem denne og en af kongens døtre. Det var uigennemførligt ved vaabenmagt at berøve hertugen den 1658 vundne suverænitet over hans del af Slesvig uden sammenstød med Sverige og Vestmagterne, som havde garanteret de sidste nordiske fredstraktater. Men en ægteskabsforbindelse kunde maaske med tiden gengive kongen hans gamle indflydelse over de gottorpske hertuger og befri ham for en række stridigheder, som kun kunde volde ulykke. Man kunde ogsaa naa til en deling af den bestaaende fællesregering eller til en ordning af denne, som stemmede mere med fyrsternes interesser over for adelen og andre stænder.

Sehested havde ogsaa betroet Paulmyer at meddele Frederik III., at han under sin sidste sendefærd klart havde set, at baade Frankrig og Holland ikke ugerne saa rivalitet mellem Danmark og Sverige, men samtidig ikke vilde taale, at nogen af de nordiske stater foruroligede hinanden. Han sluttede heraf, at en krig i Norden enten vilde blive bragt ret hurtigt til ophør eller afsluttet paa en maade, som kun gav parterne meget ringe fordele.

»Dette, velovervejet, var hans tanke, at intet var mere nyttigt for Deres Majt. og for Sverige end at leve sammen i den størst mulige enighed og god samvirken«.

Ved et saadant forbund, som deres fælles interesse krævede, kunde Nordens to kronede magter imødegaa de fremmede magters »divide et impera«-politik, blive herrer i eget hus, paa søfartens omraade blive ombejlet af alle og især Englændere og Hollændere og i fremtidige søkrige faa vægtskaalen til at synke til den side, de ønskede.

Ved første blik kunde det synes meget svært at bygge bro over det gamle fjendskab. Men Sehested havde i Sverige ikke truffet nogen statsklog mand, som ikke forstod nytten af et nordisk forbund og ikke nogen brav mand, som ikke ønskede det som de to staters sandeste og væsentligste interesse. De svenske forstod desuden, at de danske alliancer med Frankrig, Holland og andre gav Sverige ringe mulighed for ny erobringer paa Danmarks be-

kostning og tvært imod udsatte det for at lide tab, hvis det indlod sig i en angrebskrig.

Modstand mod et nordisk forbund, som burde være snævert, stedse-varende og arveligt, var snarere at vente fra stormagternes side end fra Sveriges, som maaske netop ved erkendelsen af denne modstand kunde vinde for tanken. Det burde derfor sluttes i største hemmelighed. Men efter afslutningen syntes det hensigtsmæssigt at lade en med begge allieret stormagt, »tel que seroit le Roy Tres Chrestien«, være garant. I øvrigt vilde sikkert ogsaa baade England og Holland, naar forbundet var sluttet, være ivrige for at yde deres garanti.

Skulde det nordiske forbund, som Sehested ansaa for »la source du repos, du bonheur et de la grandeur des Couronnes du Nord«, blive til virkelighed, maatte imidlertid kongen af Danmark bestemme sig til to ting:

- 1) Udslette fordums tab helt af sit minde. De var nemlig uoprettelige, med mindre der indtraf en helt ekstraordinær eller uforudset omvæltning i Europas statssystem.
- 2) Optraadte Danmark og Sverige sammen med en fælles allieret, burde de militært optræde adskilte og uden at skabe hindringer for hinanden. Førtes krigen baade til lands og vands, burde Danmark virke til søs, Sverige til lands.

Sehested udtalte, skriver Paulmyer, at han tidligere over for kongen havde berørt »quelques points de ceux cy dessus, ou du moins quelques unes de leurs circonstances«, men ikke havde expliceret sig »assez a fonds ny a son gré, ne l'ayant bien osé«.

Abbéens andet brev til Frederik III., det af 2. november, vedrører overvejende Sehesteds ønske om en dansk bondefrigørelse og om en ny dansk forfatningslov, som forudsatte rigsstænders medvirkning i lovgivning og styrelse. Jeg kan herom henvise til min »Hannibal Sehested« I.

Et supplement, eller maaske bedre en pendant til Paulmyers to breve til den danske konge, danner en længere af ham egenhændigt nedskrevet opsats, som nu findes i den store samling af Colberts efterladenskaber »Mélanges de Colbert« i Bibliothèque Nationale, og som tydeligt er overleveret til et medlem af den franske regering, sandsynligvis Colbert, til hvem abbéen vides at have haft særlig tilknytning. Den er trykt efter en for C. F. Allen taget ikke helt fejlfri afskrift i Thyra Sehesteds »Hannibal Sehested«. Titlen er »Mémoires de diverses choses . . . pour le interêts de France«, bygget paa udtalelser af »feu Monsieur Hannibal de Sehestett«. Skriftet er udateret, men baade titel og indhold viser, at det er affattet ikke længe efter Sehesteds død, efter al indre og ydre sandsynlighed omtrent samtidig

med de to breve til den danske konge. Det er altsaa galt, naar Birger Fahlborg i sin bog »Sveriges yttre politik 1660-1664« (1932) og i hans fodspor Georg Landberg i afhandlingen »Johan Gyllenstiernas nordiska förbundspolitik« (1935) henlægger dets udarbejdelse til Sehesteds Parisambassade 1662-63.

Af de fire afsnit, hvori »Mémoires« er delt, giver det første en række træfsikre karakteristikker af det danske hofs og den danske regerings hovedpersoner. Kilden kan her kun være Sehested. De følgende afsnit, som behandler de fordele, Frankrig kan have af alliancer med Danmark og Sverige med særlig fremhævelse af de fordele, Danmark bød, bygger uden tvivl paa argumenter, Sehested har fremført for at skaffe den danske konge de subsidier, hans ordrer bød ham virke for, især til underhold af den store hvervede hær, som rigsskatmesteren brød staven over; men de er samtidig tydeligt præget af den interesse, Paulmyer som den danske konges lønnede korrespondent havde af at fremme en nærmere fransk-dansk forbindelse. Men paa en række punkter stemmer tankegangen i »testamentet« og i »Memoires« overens. Vilde Frankrig have nytte af Sverige og Danmark, maatte det knytte begge til sig og holde begges indbyrdes angrebslyster i tømme. Det burde ikke blande sig i deres mindre tvister – som den om Holsten-Gottorp – men lade dem forstaa, at det altid vilde vende sig imod den af dem, der optraadte som angriber, og »behændigt og blidt« fra den danske konges sind fjerne den misforstaaelse, som den danske Parisresident Marcus Giøe havde næret hos ham, at Frankrig for at skabe større ligevægt mellem Danmark og Sverige kunde hjælpe ham til at generobre nogle af de til Sverige afstaaede landsdele. Stærkt betones de to nordiske staters fælles interesse af et nært og stedsevarende indbyrdes forbund, og der henvises til, at Karl X. Gustav, da han saa, at han ikke kunde erobre Danmark, havde givet udtryk for denne erkendelse. Til dette parti af »Mémoires« vil jeg senere vende tilbage.

Sverige havde afvist at tiltræde den dansk-franske af Sehested afsluttede alliancetraktat af 1663; men svensk-danske forbundsforhandlinger var i 1665 ført meget nær deres afslutning og gik kun i stykker, fordi Frederik III. vilde, at en stormagt gik med som fælles garant, hvad man fra svensk side modsatte sig. England havde ved samme tid søgt at faa et saadant forbund i stand som det sikreste middel til at ødelægge Hollands handel og nedslaa dets flaademagt, og Holland havde i sin tid virket for et nordisk forbund, rettet mod England. Men Sverige vilde ikke have Holland med, og kongen af Danmark ikke England. Begge vilde foretrække Frankrig som forbundets tredie partner og garant.

For Gottorpspørgsmaalets vedkommende er Sehesteds tankegang, som

den fremstilles i »Mémoires«, ganske den samme som i »testamentet«, og Sehested beklagede, siger Paulmyer, dybt, at den danske konges nag over den af Gottorp vundne suverænitet var nok »til at faa ham til at foretage forskellige ting til skade for sine mest afgørende interesser« og til sorg for baade Hertugdømmernes og Danmarks befolkning, som inderligt ønskede freden paa halvøen bevaret ved venskab mellem de to fyrstehuse. Eftertryk lægges ogsaa paa Sehesteds betoning af nødvendigheden af en radikal reduktion af den danske landmilitærmagt og hans ønske om, at den franske konge vilde lade sin danske broder forstaa dette, bl. a. fordi der derved skabtes mulighed for en foregelse af den dansk-norske flaademagt.

Nordiske historikere har, siden Hannibal Sehesteds »politiske testamente« i 1823 offentliggjordes, gentagne gange rettet opmærksomheden paa det, naturligvis ikke mindst i »skandinavismens« tid. Set paa baggrund af de dybe nationalstatslige modsætninger i Norden siden unionsopløsningen og de blodige krige, hvori de indtil 1720 fandt udtryk, kan det heller ikke frakendes interesse, at Danmark-Norges finans- og økonomiminister og uden al fornuftig tvivl tidens rigest begavede danske statsmand, fra dansk side den virksomste kraft ved afslutningen af freden i København 1660, der – som tiden skulde vise, for stedse – sikrede Sverige besiddelsen af de erobrede gammeldanske landsdele øst for Sundet, sex aar efter denne fred gør sig til talsmand for den opfattelse, at det var de nordiske rigers højeste interesse, at der sloges en glemselens streg over Østdanmarks tab, og at de paa dette grundlag forenedes i et fast og varigt forbund.

Blandt de kritiske spørgsmaal, som rejser sig ved studiet af Paulmyers to breve og han »Mémoires«, melder sig først det, i hvilken udstrækning de giver et ægte udtryk for Hannibal Sehesteds tankegang.

Selvfølgelig er det her umuligt at se bort fra den kendsgerning, at de skyldes en fransk pen. Jeg har i første bind af min Sehestedbiografi givet et rids af abbé Jean Paulmyers historie og begavede personlighed. Her maa jeg nøjes med at fremhæve, at han, der da var i begyndelsen af 30'erne, fra oktober 1663 paa Sehesteds initiativ knyttedes til den danske statstjeneste som korrespondent i Paris, en stilling, han bestred til 1670, at Sehested, til hvem han bl. a. knyttedes ved sin stærke interesse for søfart og handelspolitik, allerede den gang, fra 1663, indviede ham i sider af sine politiske planer, og at han under rigsskatmesterens sidste Parisophold 1666 i følge baade sine egne breves og andre vidnesbyrd var den, der ejede mest af den skuffede og bitre danske statsmands fortrolighed. Til den daværende danske Parisresident Marcus Giøe, der var lieret med hans politiske fjender i København, stod Sehested paa den slettest tænkelige fod.

Over for to afsnit i Paulmyers tre skriftstykker er det muligt at foretage en kontrol af, hvor paalideligt han refererer Sehested. De i »Mémoires« givne karakteristiker af personligheder i Danmark er overordentlig træfsikre, og det er absolut udelukket, at de kan skyldes nogen anden hjemmelsmand end rigsskatmesteren. Endvidere stemmer alt, hvad abbéen lægger denne i munden m. h. t. indre danske problemer, paa det nøjeste overens med Sehesteds standpunkter, som de kendes fra andre kilder. I hvilket omfang vi for de ydrepolitiske betragtningers vedkommende ejer et tilsvarende sammenligningsmateriale, vil jeg indtil videre lade staa hen. Jeg vil her nøjes med at pege paa, at den stærke betoning, især i »Mémoires« af det ønskelige i et dansk-fransk venskab, vanskeligt lader sig helt skille ud fra den kendsgerning, at Paulmyer var Franskmand – og tillige, som hans lange brevrække til regeringen i København 1663-70 viser, en højst patriotisk og kongetro Franskmand – og vanskeligt lader sig skille fra den kendsgerning, at Danmark – meget mod Sehesteds vilje – i februar 1666 var havnet i et forbund med Holland, der forpligtede det til krig mod England paa fransk og hollandsk side, samtidig med at Sverige var knyttet ved forsvarsforbund til England. Det skjules helt – skønt Paulmyer ikke var uvidende derom – at Sehesteds hovedkraft i de nærmest foregaaende aar havde været viet arbejdet for en nordisk-engelsk tripelalliance. Bemærkelsesværdigt i denne sammenhæng er det, at mens det nordiske forbund i »Memoires« belyses fra fransk interessenssynspunkt, nævnes Frankrig i brevet af 26. oktober til Frederik III. som garant for dette kun som en eventualitet blandt flere. Man tør heri se et indicium for, at abbéen i dette brev har gengivet den afdøde danske statsmands »politiske testamente« til hans konge i alt væsentligt i overensstemmelse med Sehesteds ord.

Grundideen i baade brevet og i »Mémoires« er tanken om »une union« eller »une alliance ... étroite, perpetuelle et héréditaire« mellem Nordens riger, motiveret ved deres fælles interesser. At Sehested paa sit dødsleje skulde have ønsket at lægge sin konge denne tanke paa sinde, hvis den ikke stemte med hans dybeste overbevisning, maa sikkert betegnes som en psykologisk helt uholdbar anskuelse. Herom synes da ogsaa de historikere, som har behandlet »testamentet« enige. Naar spørgsmaalet stilles om Sehesteds forhold til den nordiske forbundstanke siden sin udnævnelse til rigsskatmester i oktober 1660, hører imidlertid enigheden op. Danske historikere – jeg nævner særlig A. D. Jørgensen, J. A. Fridericia og Knud Fabricius – er enige i at tillægge Sehested det »politiske testamente«s tankegang allerede fra det tidspunkt, da han i 1660 paa ny fik sæde i den danske regering. Fridericia tilføjer imidlertid i Danmarks Riges Historie IV: »Medens han [Sehested] virkede i sin gerning, var hans tale en anden. Vel var han

imod et fredsbrud med Sverige, men hvad han tilraadede, var at skabe Danmark en tryk stilling over for den gamle modstander. Den faktiske mod-sætning, han kom i til andre danske statsmænd, var ikke saa dyb, som udtalelserne i testamentet kunde bringe til at tro. Den bestod mere i spørgs-maalet om midler end om maal«. Denne dom godtages uden videre af Birger Fahlborg: »det omdömet torde i själva verket vara svårt att jäva«. Paa hvilket grundlag, Fahlborg ved siden af Fridericias autoritet bygger disse sikre ord, vil jeg i anden forbindelse komme ind paa.

Mens Fahlborg ikke tør benægte muligheden af, at »Sehested redan på ett tidigt stadium av sin diplomatiska verksamhet i djupet av sitt medvetande arbetat med liknande tankar, dem han, efter år av mödor och besvikelser, äntligen lät få sitt slutgiltiga uttryck i sagda »testamente«, har en yngre svensk historiker, Georg Landberg, i sin afhandling om Johan Gyllenstierna fra 1935 fremsat et helt nyt tolkningsforsøg. For ham er Sehesteds politik 1666 bestemt ved ønsket om »at bereda Danmark diplomatisk revansch och med anknytning till Frankrike och England låta det nyss så hårt trängda landet tage ledningen i Norden och tränga Sverige tillbaka«. Kildemæssige beviser for denne opfattelse fremlægger Landberg, der saa godt som udelukkende bygger paa Fahlborg og anden trykt litteratur, ikke. Det er berettiget for saa vel dette som andre afsnits vedkommende at henregne hans bog til kategorien: spekulativ historieforskning. Med den i dette og andre arbejder af Landberg fremtrædende næsten patologiske trang til i politiske meningstilkendegivelser at søge blott »konjunkturföreteelser« opfatter han nu ogsaa Sehesteds »politiske testamente« som en saadan. For Sehested i Paris i foråret 1666 gjaldt det om at vinde Frankrigs støtte og garanti mod et frygtet svensk angreb fra Bremen. Det gjaldt tillige om sammen med Holland og Frankrig at agere mod England. Hertil kom, at frygt for Sverige, kombineret med stærk dansk revanchelyst havde været en særlig paafaldende aarsag til, at den engelske forbundsplan var mislykket. Derfor kastede Hannibal Sehested sig – »i desperation om man så vill« – ind i tanken om en mere eksklusiv nordisk forstaaelsespolitik om den for fremtiden eneste mulige vej.

Det er min hensigt i disse forelæsninger at prøve rigtigheden af de her fremsatte opfattelser. Jeg vil imidlertid til dem føje endnu en vurdering af Sehesteds politiske stræben i aarene nærmest før »testamentet«s tilblivelse, fremsat af en samtidig. Vurderingen stammer fra en meget kyndig, skarp-sindig kender af tidens nordiske og europæiske politik, den sachsiskfødte lærde og diplomat Esaias Pufendorf – en ældre broder til Samuel Pufendorf – fra ca. 1660 i svensk tjeneste og fra foråret 1665 svensk legationssekretær i Paris, hvor han flere gange havde haft længere samtaler med Sehested.

I oktober 1667, et aars tid efter Sehesteds død, var Pufendorf og den danske resident i Paris Marcus Giøe sammen ved en fest, der afholdtes i den kejserlige legation i anledning af en ærkehertugs fødsel. Pufendorf udtalte ved denne lejlighed til Danskeren i dennes referat: »Jeg glemmer aldrig det, salig rigens skatmester har sagt mig, som var en viis og vel intentioneret minister, nemlig at han passerede i Danmark pour mauvais Danois, fordi han proponerede enighed med Sverige, og skal samme salig afdøde have sagt: »pour estre bons Danois nous pauvres conseillers ne scavent autre chose que crier contre les Suedois«. Samme salige herre, sagde Pufendorf, havde engang bragt det saa vidt, at de tvende kroner vilde sig ret forene og traktere over indbyrdes bedste, men det er blevet abrumperet, je ne scay par quel conseil«.

Er Pufendorfs syn det rigtige – eller er Fridericias – eller er Landbergs det? Det er disse spørgsmaal, jeg vil søge at besvare. Jeg vil søge at bestemme Sehesteds indsats i den danske ydrepolitik 1660-66, idet jeg saa vidt muligt benytter alt det materiale, som findes i europæiske offentlige og private arkiver til belysning af problemet – selv om det, jeg kan give i denne forelæsningsrække, naturligvis kun kan blive et rids. Som baggrund for den Sehestedske ydrepolitik er det imidlertid nødvendig først i korte træk af skildre Sehesteds psykologiske og politiske forudsætninger og hans stilling inden for den danske regering.

Hannibal Sehested er født 1609 som ætling af en gammel nordjysk storbonde- og adelsslægt, »de Maltessønner«, der er saa dansk, at det vistnok er umuligt blandt hans forfædre at paavise en person af ikke-dansk æt. Naar jeg betoner dette, er det, fordi Landberg karakteriserer ham som »en internationell diplomatisk kondottiär« og herved øjensynligt bygger paa Fahlborgs ord: »Sehested har aldrig velat binde sig vid någon ort, vore själv nästan främmande i Danmark och ville ställa det ock for sina barn fritt att tjäna var de ville«. Fahlborg citerer som kilde et brev fra den svenske Københavnresident Gustav Duwall af 19. december 1660. Han overser imidlertid, at den danske statsmand, som udtaler sig i nævnte retning til Duwall, ikke er rigsskatmesteren, men rigsdrost Joachim Gersdorff, hvis fader var en indvandrer fra Lausitz. Det er desværre ikke det eneste eksempel paa, at den nævnte svenske historiker for at underbygge en kær thesis paa det groveste mistolker en kilde.

De, der har læst min »Hannibal Sehested«, I, vil vide, hvor dybt rod-fæstet Sehested altid følte sig i dansk og nordisk tradition. Men de vil tillige vide, hvordan han tidligt fik et mere frigjort syn og en videre horisont end sine adelige standsfæller, dels gennem sin drengeopdragelse i et bor-

gerligt miljø, dels gennem lange udenlandsrejser i ungdomsaarene, dels endelig i kraft af medfødte anlæg. Da han i 17-aarsalderen i en latinsk takketale tog afsked fra sin mentor gennem seks aar, den begavede teolog og humanist Christen Jensen, skriver han her bl. a.: »Det var Eder, som aabnede øjnene paa mig ved at afdække en række gængse meningers taage-skyer«. Disse ord er essentielle til forstaaelse af noget afgørende i Hannibal Sehesteds psyke. Han udviklede tidligt en fordomsfrihed i politiske, sociale og religiøse anskuelser, som i datidens Danmark næppe har sin lige. Den gjorde ham til talsmand for vidtgaaende tolerance overfor fremmede indvandrere af ikke-luthersk konfession, den gav ham, adelsmanden, forudsætninger for intimt samarbejde med dansk-norske borgere baade som norsk statholder og senere som rigsskatmester, den aabnede hans blik for nødvendigheden af en stærkere statsmagt og dybtgaaende administrative reformer. Den lagde sig ogsaa for dagen i hans syn paa dansk ydrepolitik.

Jeg har i min bog meddelt en række udtalelser af udenlandske, ikke mindst franske, statsmænd, som giver udtryk for en høj værdsættelse af Sehesteds politiske intelligens. I sit brev til udenrigsminister Lionne ved budskabet om Sehesteds død kalder den franske gesandt i København Terlon ham »incomparable« og langt overlegen alle andre danske ministre. Men Terlon skriver i anden sammenhæng, at rigsskatmesteren var »quelquefois bigearre et visionaire«. Ogsaa disse ord er væsentlige til forstaaelse af Sehesteds psykologi. Han var fra sin ungdom de store syners mand. Hans norske statholderskab, der gør epoke i norsk historie, hans afgørende administrative reformer, hans planer til omdannelse først af Norges, dernæst af Danmarks forfatning og statsret afgiver vidnesbyrd herom. Det »politiske testamente« følger sig ind i rækken af disse vidnesbyrd.

Betydningsfuldt til forstaaelse af Sehested er ogsaa hans stærke vesteuropæiske orientering og den dominerende rolle, som ønsket om at fremme dansk-norsk handel og skibsfart spillede i hans politiske tænkning. Hans ungdoms tre udenlandsrejser gik alle til Vest- og Sydeuropa, og der er ikke vidnesbyrd om, at han har besøgt Tyskland paa andet end gennemrejse. Det dansk-norske riges vej til ros og magt var for ham søen og dens handelsveje, ikke Trediveaarskrigens tyske virvar. I hans depecher og breve beskæftiger han sig kun med tyske problemer, naar den kongelige oldenborgske dynastipolitik tvinger ham dertil og da altid med kendelig uvilje. I skibsfartens og storhandelens spørgsmaal førtes han ind ved sin første store ambassade til Spanien 1640-41 og endnu mere ved sin stilling som norsk statholder 1642-51, efter at han var blevet kong Christian IV.s svigersøn (gift med kongens og fru Kirsten Munks datter Christiane, en yngre søster til Leonora Christina). Hans indlæg fra 1646 for oprettelse af norske

privilegerede defensionsskibskompanier til fart paa Spanien og Portugal med trælast og fisk i bytte mod salt og vin er den ældre danske merkantilismes udførligste og betydeligste programskrift. Ud fra den tanke, at »Danmark og Norge ligger som nogle ødepladser at regne, imod hvis nytte og brug der kunde stiftes og fortsættes«, gaar han i skrift og virke utrætteligt ind for alle forholdsregler, som kan bringe rigernes handel, skibsfart, bjergværker og landbrugsproduktion i flor. Følgende ord i det store indlæg er ikke langt fra at give kvintessensen af hans politiske tænkning: »Hvor trafikken tager til, der prospererer undsaatterne; hvor undsaatterne prospererer, der haver herrer affektion, og hvor affektion og middel ere mellem undsaatterne tillige, der kan en god herre intet fattes, men bliver der ved konsiderabel baade inden og uden riget, hos venner og uvenner«. En intensiv erhvervspolitik i merkantilistisk, skibsfartsprotektionistisk aand danner fra først til sidst underbunden i hele Hannibal Sehesteds politiske tankeverden. Og tidligt saa han det som en hovedopgave at befri norsk og dansk udenrigshandel og skibsfart for det herredømme, som Hollænderne – som Hanseaternes arvtagere – havde vundet over baade Østersø- og Norgeshandelen, og fra de traktater, hvormed handelsrepublikken siden Brømsebro og Christianopol baandlagde den danske krones told- og handelspolitiske bevægelsesfrihed – hvad der bl. a. medførte, at hans norske defensions-skibskompanier maatte ophøre.

I forholdet til udlandet var den danske adel og dens regerende hovedrigens raad gennem 16. og 17. aarhundrede overvejende indstillet paa fred, ikke mindst af hensyn til den danske landbrugsexport. Kr. Erslevs store tre binds samling af »Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie« vidner tilstrækkeligt herom. Fra svensk side naar Sven Ulric Palme i sin grundige disputats »Sverige och Danmark 1596-1611« til samme resultat, samtidig med at han viser, hvorledes følelsen af et nordisk adelsfællesskab og ønsket om afgørelse af de indbyrdes dansk-svenske tvister ved grænsemøder af raader fra begge sider et godt stykke ind i 17. aarhundrede gjorde sig gældende inden for det danske rigsråd. Forsøgene paa at genoprette unionen ved en dansk erobring af Sverige var Danmarks kongers – Frederik II.s og Christian IV.s – og deres nærmeste, oftest tyske raadgiveres politik. Det samme gælder hele den politiske stræben, som sammenfattes i parolen om et dansk »dominium Maris Baltici«. Og Christian IV.s bestræbelser for at udvide kongehusets magtområde i Nordtyskland med det tyske hertugdømme Holsten som udgangspunkt: striden om Hamburgs rigsumiddelbarhed, ønsket om beherskelse af Elben og Weser, erhvervelsen af tyske stifter – Bremen, Verden, Osnabrück – for kongens yngre sønner og dermed for dynastiet mødte hos rigsråadsflertallet en stadig ind-

groet mistillid. Blandt aarsagerne hertil var, at kongen i denne politiks tjeneste fortrinsvis gjorde brug af holstenske og andre tyske raadgivere, at det af raadet helt uafhængige tyske kanceillis indflydelse derved øgedes, og at den sydvendte expansionspolitik, i lighed med en aggressiv holdning mod Sverige, nødvendiggjorde en større hvervet hær, paa hvilken kongemagten kunde støtte sig i den standende strid om statsmagtens fordeling mellem konge og raadsadel. Kongernes angrebskrige mod øst og syd fandt sted uden raadets samtykke eller med et stærkt raadsmindretal imod sig. Der er talrige vidnesbyrd om, at Sveriges expansion i Balticum og senere i Nordtyskland vakte bekymring i raadets kreds. Men raadsflertallets midler til sikring mod de farer, som herfra kunde true Danmark-Norge, var aldrig en offensiv krigerisk politik, men præventive alliancer med Hansestæderne, Holland og England. Og den nationale bondemilits, som raadet efter Kalkmarkkrigen fik organiseret, og for hvilken tidligere rigskansler Arild Huitfeldt i sin »Danmarks Riges Krønike« saa varmt havde taget ordet, skyldtes rent defensive formaal. Stadig er omkvædet i raadets udenrigske svar – betænkninger paa Christian IV.s krigeriske propositioner og krav om midler til en udvidet hvervet militærstyrke – at man ikke bør udæske Sverige.

Der er intet spor af, at Hannibal Sehested som rigsraad og statholder i Norge, d. v. s. i tiden 1640-51, afgørende har fjernet sig fra raadsflertallets ydre politiske grundindstilling, naar undtages hans merkantilt bestemte modsætningsforhold til Holland. Han udtalte i det andragende, han 19. august 1658, efter at være blevet svensk fange, rettede til Karl Gustav, at det »altid haver været min mening og votum, saa længe jeg var betroet udi danske consiliis . . . at slutte en fast alliance mellem begge kroner«. Han gentog siden den samme paastand i en samtale, han i marts 1661 havde med generalguvernør Gustav Otto Stenbock i Malmø. Kildematerialet tillader os hverken at stadfæste eller afsvække paastanden. Det er ogsaa umuligt at bestemme, i hvor høj grad det skyldtes Sehesteds eget initiativ, naar hans første diplomatiske sendelse i 1636 gjaldt rigskansler Axel Oxenstierna i Wismar og havde det formaal at sondere den svenske regeringschef om muligheden for et ægteskab mellem barkedronningen Christina og hertug Frederik, den senere kong Frederik III. Lige saa lidt kan vi sikkert afgøre, i hvilken grad hans uvilje mod at gaa som Christian IV.s fredsforhandler til Osnabrück i 1642 var dikteret af frygt for at blive et redskab for kongens, af raadet kritiserede antisvenske politik. Som norsk statholder ledede han 1643-45 Norges forsvar mod de svenske angreb med saa stor kraft, at krigens navn i norsk folkemund blev »Balsefejden«. Men naar han i april 1645 foreslog at vinde Holland for hjælp til Danmark, var det med den motivering, at man skulde stræbe »kommerciernes forhindring at afskaffe og

enighed mellem rigerne at plante«. Og han forudser i en anden betænkning fra samme tid, at det kan »ved uvisse traktater og for megen sikkerhed og forhaabning tabes, som siden aldrig med nogen vores egen magt, som vi kunde bringe til veje, kunde igen rekuereret«. Kort efter Brømsebrofreden motiverede han over for sin fætter, kansler Chr. Thomesen, sit ønske om en gennemgribende reorganisation af den norske militær- og civilforvaltning med, at »denne fred er umulig, at den kan vare længe, efter mit tykke, hvor gerne vi endog selv vilde, og vi synes ligesom at være nødt til ingen mere hævn at kunne tænke paa formedelst den avantage, fjenden haver udi hænderne og daglig mere tilvoxer«. Mærkelige udtalelser, der kaster som et projektørlys frem mod det politiske testaments tanke om, at de tabte østdanske provinser sandsynligvis for stedse maatte afskrives.

I 1647 befalede Sehested sin mønsterskriver paa Akershus Jørgen v. Delden, der skulde forhandle om grænsefastlæggelse med Dalarnas landshøvding Johan Berndes, at søge at overbevise denne og andre svenske om, at man i Danmark ikke tænkte paa noget fredsbrud, da »landene er fordærvet, pengenes middel borte, og de danske og norske inklineret af naturen til fred«. Da han kort efter fik sendt sin søstersøn Peder Juel som dansk resident til Stockholm, medgav han ham et brev til rigsdrost Pehr Brahe. Han skrev heri, at han havde erfaret, at rigsdrosten altid havde været stemt for venskab mellem de nordiske riger, og at »jeg for min person intet mere eftertraar end at kontribuere alt, hvad muligt og billigt til samme gode venskabs underhold kan være«. Da rigsraad Bengt Skytte, som paa Stockholmrigsdagen 1643 havde talt mod angrebet paa Danmark, i efteraaret 1649 besøgte København, lod Sehested ham vide, at man paa dansk side langt hellere vilde have forstaaelse med Sverige end med Holland. Atter præludeer til testamentets tankegang, præludeer, hvis oprigtighed intet i Sehesteds virksomhed og udtalelser i disse aar taler imod.

En side af Sehesteds forhold til Sverige, som ikke kan forbigaas i denne sammenhæng, er hans fra 1640erne ofte udtalte beundring for svensk politik, statsstyre og forvaltning. Den fandt bl. a. udtryk deri, at han tog den svenske kollegieordning til forbillede baade ved indretningen af et norsk rentekammer paa Akershus 1647 og af det ny dansk-norske skatkammerkollegium i 1660. Der er ogsaa vidnesbyrd om, at han fulgte den svenske merkantilistiske erhvervs politik med levende interesse. I hans erkendelse af Sveriges overlegenhed paa de nævnte felter over det af indre splittelse hærgede Danmark bør man sikkert søge et hovedmotiv til Sehesteds skeptiske syn paa Danmarks muligheder for at generobre det tabte. Forenes denne skepsis med hans ofte udtalte overbevisning om, at en regerings hovedmaal bør være at øge folkets materielle velstand, er vejen slet ikke lang til en

politik, der sigtede mod en samvirken mellem de nordiske riger til værn for, hvad Sehested senere kaldte deres fælles »arv«.

Jeg skal her ikke følge de indre brydninger i Danmark, som 1651 tvang Sehested til at fratræde baade sin norske statholderstilling og sit sæde i raadet, omtrent samtidig med og ikke uden forbindelse med bruddet mellem hans svoger Corfitz Ulfeldt og den kongelige regering. Kun to momenter har afgørende betydning i vor sammenhæng: den kyniske maade, hvorpaa kong Frederik III. slog haanden af sin tidligere medarbejder i bestræbelserne for ved en norsk stænderbeslutning at gøre Norge til et arverige, da det stod klart, at raadets flertal af frygt for Sehesteds norsk-monarkiske politik ikke vilde nøjes med mindre end hans fuldstændige fjernelse fra regeringen, og den kendsgerning, at Sehesteds utrættelige forsøg gennem ni aar paa atter at vinde kongens naade og sæde i regeringen viste sig frugtesløse. Begivenhederne i 1651 kastede deres dybe skygge over forholdet mellem Frederik III. og tidens betydeligste danske statsmandsbegavelse ogsaa efter forsoningen i 1660. Og den politik, som førte til krigserklæringen mod Sverige 1657 og de to skæbnesvangre Karl Gustavkrige, fulgte Sehested kun som tilskuere, fuld af bitter kritik mod magthaverne i København.

Blandt de ting, han foretog sig i unaadens aar, er de interessanteste hans forsøg paa under et besøg i London 1654-55 at faa kontakt med lordprotektoren Cromwell med hvem han havde flere lange samtaler paa grundlag af Englands interesse i den nordisk-baltiske handel og søfart, hans senere forsøg paa at bane vej for en genindsættelse af den fordrevne kong Karl II., Frederik III.s nevø, og de nære forbindelser, han knyttede med Stuartkongen og hans exilhof, under ophold i Vesttyskland og Flandern 1655-58. Disse forbindelser, som fremmedes ved slægtskabet mellem Karl II. og Sehesteds hustru, Christian IV.s datter, skulde senere faa stor betydning, da Sehested efter restaurationen som rigsskatmester atter dukkede op i London.

For de omstændigheder, som knytter sig til Sehesteds tilfangetagelse ved svenske tropper i Roskilde i august 1658, hans ophold som »neutral person« i den svenske lejr 1658-60 og hans deltagelse i de dansk-svenske fredsforhandlinger 1658-60, først med Karl Gustavs kommission, siden med Frederik III.s, har jeg gjort udførlig rede i hin »Hannibal Sehested« I. Mens den i svensk tjeneste indtraadte Corfitz Ulfeldt snart blev genstand for den svenske konges dybeste mistillid, vandt den »neutrale« Sehested, der vel søgte og fik kongens protektion og tilsagn om hjælp til restitution i Danmark-Norge, men gjorde sin ansættelse i svensk tjeneste betinget af en svensk erobring af det danske rige, i stigende grad Karl Gustavs bevaagenhed og fortrolighed. Efter Haagkoncerterne maj-juli 1659, hvorved de

tre vestmagter Holland, Frankrig og England forbandt sig om at tvinge de nordiske riger til fred paa grundlag af Øresundsgrænsen og efter Nyborg-nederlaget i november samme aar var det tidspunkt inde, da Svenskekongen mente med fordel at kunne gøre brug af Sehested. Han skrev til de svenske fredsforhandlere Schering Rosenhane og Sten Bielke, at han ønskede, at Sehested skulde deltage i fredsforhandlingerne, og at de med fuld tillid skulde give ham meddelelse om alle tvistepunkter, »saa som hele sagen der oppaa hænger, at partierne maa faa gustum til værket«.

Vi ejer ingen samtidige kilder, som belyser de forudgaaende forhandlinger mellem den svenske konge, der vilde lægge den dansk-norske stat under Sverige eller under Sveriges politiske førerskab, og den i øjeblikket i den nordiske konflikt »neutralt« stillede Dansker med de vide syner og den frodige fantasi. Men alt taler for, at et hovedpunkt i disse samtaler har været den tanke, som Sehested i Paulmyers »Mémoires« fra 1666 tilskriver Karl Gustav, »at siden den ene af Nordens to konger ikke kunde ødelægge den anden, vilde det fineste politiske træk, de kunde gøre, være at holde vel og oprigtigt sammen«, saaledes at ikke, som nu, nabomagterne skulde profitere af deres uenighed, men de selv sættes i stand til at »ordne deres toldafgifter efter behag som andre suveræner« og blive »overherrer over handelen i Norden og Østersøen«. Det var jo et svensk ikke blot politisk-militært, men ogsaa økonomisk »imperium Maris Baltici«, der havde været det yderste maal for Karl Gustavs stræben, som det havde været Axel og Erik Oxenstiernas. Vestmagterne og i første linie Generalstaterne havde sat bom for dette maal, med benyttelse af de nordiske staters indbyrdes strid. Den eneste vej til maalet syntes at være at gøre det fælles for Nordens riger. Alle Hannibal Sehesteds politiske og personlige forudsætninger maatte lægge ham en politik efter disse linier nær.

I lyset af den her skitserede udvikling af Sehesteds politiske tankegang, af hele hans psyke og hans mærkelige dobbeltstilling mellem de to riger synes det mig en berettiget antagelse, at den fællesnordiske, »skandinaviske«, trosbekendelse, han paa sit dødsleje gav fuldt og aabent udtryk i det »politiske testamente«, har faaet sin endelige og afgørende udformning under indtryk af begivenhederne 1657-60 og af den geniale svenske konges personlighed og syner. Det er samtidig givet, at han efter den fred, som han ogsaa af rent personlige grunde maatte ønske som middel til at komme ud af sin vanskelige stilling og faa »restitution« i Danmark, vilde faa bedre betingelser for at komme til at indtage en ledende stilling i dansk politik, naar denne førtes i den nordiske samvirkens tegn.

I Karl Gustavs førnævnte skrivelse til Rosenhane og Bielke af 18. november 1659 om Sehesteds deltagelse i fredsforhandlingerne bør man lægge sær-

lig vægt paa fremhævelsen af det ønskelige i, at »partierne«, altsaa de krigsførende nordiske stater, fik »gustum« til fredsværket. Det var ved betoningen af de nordiske fællesinteresser over for den danske konge og ledende danske personligheder, at Sehested i første linie havde betingelse for at yde en indsats.

Jeg skal ikke her i enkeltheder følge fredsforhandlingerne før og efter Karl Gustavs død i februar 1660. Naar freden 27. maj 1660 kunde undertegnes i København, og naar den fik de bestemmelser, den fik, er baggrunden styrkeforholdet mellem de nordiske stater, Vestmagternes Haagkoncerter og den i foraaet foreliggende diplomatiske og strategiske situation, ikke mindst den engelsk-hollandske og hollandsk-svenske spænding, der truede med at forlænge krigen uden fordele for Danmark, og dets forbundsfæller Brandenburgs og Polens særfredsforhandlinger i Oliva. Men Sehested havde, især efter at han 5. maj havde opnaaet hemmelig audiens hos Frederik III. og faaet dennes instrux og løfte om naade, som »mediateur og oppermester« (den hollandske officer van Beverens udtryk) spillet en afgørende rolle ved – med tilbageskydning af Vestmagternes og især Hollands gesandter – at styrke den danske fredsvilje og skabe dansk-svensk enighed om fredsvilkaarene. Dette var, som talrige vidnesbyrd i akterne viser, sket til stadigt akkompagnement af melodien: varig fred og oprigtigt venskab mellem Nordens riger. Den synges nu ogsaa af rigshofmester Joachim Gersdorff og andre danske ministre. Men dybest i klangen toner den i Sehesteds udtalelser til svenske statsmænd, allerstærkest i hans ord til den svenske regering i Stockholm 17. juni 1660, da han var sendt op for at forhandle om et vederlag for Bornholm i skaansk adelsgods. Han udtalte her, efter sin egen nedskrift af talen, sit haab om, »at alting derhen lempes, at begge disse nordiske riger, samt deres gode og tro indbyggere af alle stænder maa fortroligen række hverandre haand og med indbyrdes enighed flittigen anvende alle deres midler til at samle saadan styrke igen, udimidlertid de have fred, hvormed de med unerede forcer desto bedre kunde imodstaa alle dem, som deres fælles velstand herefter vilde hindre og forstyrre«.

Ved vurderingen af disse ord som udtryk for en ægte overbevisning lægger jeg vægt paa fremdragelsen af rigernes stænder og deres »fælles velstand«, altsaa betoningen af de produktive samfundsklassers materielle fællesinteresser. Det stemmer med Sehesteds altid stærkt erhvervsbestemte politiske syn og tillige med det samarbejde mellem statsmagten og borgerstanden, for hvilket han som norsk statholder havde gjort sig til talsmand, og som faa maaneder efter blev et hovedprogram for statsomvæltningen i København. I samme aand bad han efter sin hjemkomst fra Stockholm i brev til Pehr Brahe af 25. august, »at vor Herre vilde velsigne disse riger

med langvarig fred og rolighed, at alting maa komme udi en god og op-
rigtig fortroenhed blandt alle stænder til begge rigers gavn og bedste«. Og
et halvt aar senere, efter sin udnævnelse til rigsskatmester, udtalte han i be-
gyndelsen af 1661 til den svenske resident i København Gustav Duwall –
en af de svenske, som endte med at fatte tillid til hans nordiske hjerte:
»Sverige og Danmark er som to brødre, der skal dele en fælles arv mel-
lem sig og ikke gerne ser, at nogen fremmed kommer imellem, som vil
afhænde enten den ene eller den anden af dem noget«.

Under sit ophold i Stockholm i juni-juli 1660 omgikkes Sehested højt
venskabeligt med de svenske raadsherrer, ikke mindst rigsdrost Pehr Brahe,
som fire aar senere, i september 1664, da man i raadet drøftede, om re-
geringens medlemmer skulde gøre genvisit hos den engelske ambassadør
Lord Carlisle, udtalte, at han kun én gang havde aflagt en visit af denne
art, nemlig til Hannibal Sehested, »men det skedde allenast en particulier,
effter han war en godh wen medh b:te Sehestedt«. I det førnævnte brev
af 25. august 1660 fra Sehested til rigsdrosten sendes der hilsener til »grev
Tott, grev Gabriel, grev Nils, Gustav Bielke, Rosenhane, Sten Bielke og
alle andre gode venner«. Jeg har i min bog »Statsomvæltningen i 1660«
fremført en række sandsynlighedskriterier for, at det i svensk sprogform i en
række afskrifter i danske og svenske biblioteker og arkiver bevarede skrift
»Somnium Gersdorphianum«, »Gersdorfs drøm«, er blevet til under Sehe-
stedes Stockholmophold efter samraad mellem ham og svenske venner og
med en litterært begavet svensk pennefører. Det er en politisk-apokalyptisk
novelle, som skildrer en drøm, den danske rigshofmester Joachim Gers-
dorff havde i sin have ved København 1. juli 1660. I drømmen følte han
sig henflyttet til det bjerg Parnassus i Phocis, hvor hans tunge tanker kred-
sede om det store ydrepolitiske nederlag, som hans konge og han selv havde
lidt. Ved musernes venlige bistand fik han spaadommens gud Apollo og
»hele collegium deorum« i tale og lejlighed til at høre deres mening om
Danmarks fremtid. Baade Apollo og hans kollegaer paapegede, efter en
sønderlemmende kritik af det danske fredsbrud i 1657, at det var umuligt
for Danmark at generobre de skaanske provinser og Bahuslen, til hvis ind-
lemmelse i og assimilering med Sverige der allerede var truffet virksomme
foranstaltninger – der skildres meget udførligt og korrekt i ca. 1/3 af skrif-
tet – at Sverige havde regenter og raader, »dem i Danmark langt over-
legne i forstand, erfaring og alt ufortrødent arbejde til det almenes op-
komst«, og at Sverige i militær henseende var Danmark mere end voxent.
Danmark burde derfor efter denne dag undgaa al tvist med den svenske
nation, og søge sin sikkerhed i alliancer med stater, der havde fælles in-
teresser med det, i første linie en stor sømagt som England eller Holland

eller en af dem, og det burde herefter beflitte sig paa at have »en konsiderabel søstat mere end nogen militie til lands«.

Det nære slægtskab mellem grundtankerne i dette skrift og dem i Sehesteds »politiske testamente« seks aar senere ligger aabent i dagen.

For Hannibal Sehesteds afgørende rolle under det stændermøde i København september-oktober 1660, som medførte, at den danske krone overdroges Frederik III. og hans efterslægt arveligt, og at udarbejdelsen af en ny forfatning lagdes i hans haand, hvorefter Sehested 26. oktober udnævntes til rigens skatmester, har jeg gjort udførligt rede i min »Statsomvæltningen« og i første bind af min Sehestedbiografi.

Der fandt under stændermødet et nært samarbejde sted mellem Sehested og borger- og præstestanden under ledelse af Københavns første borgmester Hans Nansen og Sjællands biskop Hans Svane, Sehesteds ungdomsven. Sehested har utvivlsomt andel i de reformønsker, som fra borgerlig side fremførtes, og han følte sig som minister forpligtet til at virke for deres gennemførelse. Fra de store forfatnings-, forvaltnings- og finanspolitiske spørgsmaal skal jeg her se bort. Men vigtigt er i denne sammenhæng alle stænders enstemmige krav om en radikal reduktion af den store hvervede hær, saaledes at den indskrænkedes til fæstningsgarnisonerne, organisering af en national bondemilitis og en landstorm og forsvarsalliancer med fremmede stater. Her er altsaa tale om en rent defensiv krigsordning, og svarende hertil rejses kravet om »en sikker og bestandig freds holdelse«.

I dette krav laa implicit et afkald paa generobring af de til Sverige tabte landsdele. Alle foreliggende vidnesbyrd om stemningerne inden for den danske borgerstand i de to følgende tjaar – længere strækker mine undersøgelser sig ikke – viser da ogsaa, at denne borgerstand, trods smerten ved afbrydelsen af familie-, venskabs- og økonomiske baand til folkefællerne øst for Sundet, ikke ønskede freden brudt ved en revanchekrig. Man havde faaet nok af krig i det hærgede og udpinte land og dets byer. Den hyldest, som efter fredsslutningen blev Sehested til del i skrift og tale som »fædrelandets redningsmand« (patriæ servator), kom fra hjertet, og enhver bestræbelse fra hans side for at bedre forholdet til nabomagten i øst var sikker paa den danske borgerstands og utvivlsomt ogsaa den i ydrepolitiske spørgsmaal ordløse bondestands tilslutning. Ved Sehesteds død betoner Terlon den sorg, den vakte i den københavnske befolkning.

Naar der fra 1670erne hos enkelte spores udtryk for en revanchestemning, skyldes de enten propaganda fra hoffets kreds eller paavirkning fra det, som man med et moderne udtryk kan kalde modstandsbevægelsen i selve Skaane. Saa vidt det kan skønnes efter de ikke mange bevarede vid-

nesbyrd, har ogsaa inden for den danske adel, der som stand ramtes haardt af statsomvæltningen og efterhaanden i stigende grad fortrængtes fra statens øverste styre af kongernes tyske yndlinge, fredsønskerne været de overvejende. Der var dem, der – som generalguvernør Stenbock i juni 1661 indberettede til Pehr Brahe – drømte om en ny Kalmarunion under svensk scepter, der var andre, som talte om at slaa sig ned i Skaane og blive svenske, der var endelig dem, der – som kansler Peder Reetz og rigsraad Oluf Parsberg – over for den svenske resident Duwall udtrykte ønsker om et oprigtigt dansk-svensk venskab. Om tilstedeværelsen af saadanne ønsker hos sig og sine venner forsikrede i januar 1661 den daværende danske gesandt i London, Hertugdømmernes vicestatholder Frederik Ahlefeldt, Christian V.s senere storkansler, den svenske resident Friesendorff, idet han udførligt udviklede, at »disse riger havde aldrig floreret højere og gjort sig konsiderablere saa vel inden- som udenlands, end naar de havde holdt oprigtigt venskab indbyrdes, og det ene ikke havde været jaloux over det andets fremgang, som i Gustav I. og Friderici I. tid.«, og at »nu var Gud ske lov grænserne rigtige og befæstede af naturen selv, og vi i Norden kunde bedst give andre den balance, som vi nu maatte modtage af dem, fordi vi langt bedre kunde undvære dem, end de os«. Det klinger helt Sehestedsk, og usandsynligt er det ikke, at den tyske Slesviger Ahlefeldt som de andre unge adelsmænd, der i disse aar samlede sig om rigsskatmesteren, har været paavirket af dennes ræsonnementer. Alt hvad der vides om Frederik Ahlefeldt, synes vistnok at vise, at hans ønske altid har været fredens bevarelse, saa antigottorpsk hans indstilling end var.

Det er imidlertid sjældent i historien, at et folkeflertals ønsker har bestemt staternes politik. Og har Sehested drømt om at føre stænderprogrammet fra 1660 til sejr, lærte han snart, at hans konges veje ikke var hans. Rigsskatmesteren blev, som K. Fabricius uden overdrivelse har skrevet, »grundlæggeren af det danske kollegiestyre, som herskede lige til 1848«, og han bragte ved geniale finansreformer, især vældige krongodsudlæg til privat eje, statens gæld af vejen og indtægt- og udgiftsbudgettet til at balancere. Det lykkedes ham imidlertid ikke at gennemføre den stænderforfatning, som han og de borgerlige førere i 1660 havde ønsket, selv om Frederik III. først 14. november 1665, fire dage efter at rigsskatmesteren som en politisk slagen mand havde forladt København, fandt sig stærk nok til at underskrive den absolutistiske »kongelov«. Frederik III. havde som koadjutor og ærkebiskop i Bremen tilegnet sig en nordtysk territorialfyrstes forestillingsverden og indstilling; under paavirkning af hans dronning, Sophie Amalie af Lüneborg, blev hans maal en kongelig enevælde, støttet paa en hvervet hærstyrke under tyske generaler og paa raadgivere fra

Holsten, som var rede til at knytte sig til den kongelige politik: i første række statholderen i den kongelige del af Hertugdømmerne, grev Christian Rantzau, som efter rigsdrost Gersdorffs død august 1661 blev »premierminister«, krigskollegiets høje militærpersoner og fremfor alle kongens mangeaarige kammerskriver og mest fortrolige yndling Christoffer Gabel, 1660 rentemester, fra august 1664 statholder i København og medlem af gehejmerraadet, en mand, hvem hans søn Frederik Gabel senere rigtigt karakteriserede med de ord, at »han hverken var rigsraaderne eller riget Danmark, men ene og alene kong Frederik III. med ed og pligt forbunden«.

Parolen for denne tyske, absolutistiske, mod den hidtil magtejdende danske adel i kampfront vendte kongelige raadgiverkreds gav et af dens medlemmer, den schlesiskfødte generalauditør Paul Tscherning 1662 i ordene: »Gaar nu militien til grunde, vil civiletaten snart følge efter, thi vana consilia sine armis, og som forholdene er, maa den fremtidige regeringsform i alle henseender mainteneres ved kaarden«.

Med den trossætning, at den ny statsform kun kunde opretholdes med en stor lejhær – en paastand, mod hvilken, som vi har set, Hannibal Sehested i det »politiske testamente« skarpt vendte sig – forbandt sig kongeparrets stadige frygt for et nyt svensk angreb, en frygt, som efter talrige vidnesbyrd underblæstes af krigskollegiet som argument for at hindre en hærreduktion. Det hjalp ikke, at saavel statholder paa Akershus Iver Krabbe som den danske resident i Stockholm Jens Juel, i overensstemmelse med kendsgemningerne, fremhævede, at der næppe under Karl XI.s formynderregering var sandsynlighed for ny angreb fra øst. Frygten holdtes stadig i live og blussede bl. a. voldsomt op, da det danske hof i foraaet 1663 fik meddelelse fra kurfyrst Frederik Wilhelm af Brandenburg om de tilbud, Corfitz Ulfeldt havde gjort ham om at skaffe ham den danske krone, noget, som unægtelig ikke var i svensk interesse.

Ønsket om at sikre sig mod Sverige er ved siden af de indrepolitiske bevæggrunde et dominerende motiv i Frederik III.s militærpolitik. For dette motiv traadte under monarkiets daværende svaghedstilstand revanchemotivet, ønskerne om genvinding af det tabte, foreløbigt tilbage. Men at det levede i kongeparrets sind som et fremtidsprogram, er utvivlsomt. Det viser ikke blot det oldenborgske dynastis politik i de følgende taaer, men forsøgene paa at afværge den af Sverige og Gottorp søgte Vestmagtgaranti for Københavnfreden. Af de to maal for en kommende revanchepolitik, det skaanske og det gottorpske, var det sidste tydeligt – hvad ogsaa Paulmyers »Memoires« viser – det, som for Frederik III. traadte i forgrunden. Den suverænitet, som hertugen af Gottorp ved svensk hjælp 1658 havde opnaaet gennem ophævelsen af Slesvigs gamle lensbaand til den danske

krone, maatte bringes til ophør som en nødvendighed for, at kongehuset kunde genoptage den expansionspolitik paa nordtysk grund, til hvilken Frederik III.s hjerte altid i særlig grad havde været knyttet, og for hvilken som førstemaal tegnede sig erhvervelsen af grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst, forberedt ved arveaftaler af 1649 mellem Danmark, Gottorp og den barnløse grev Anton Günther af Oldenburg.

Set paa baggrund af den kendsgerning, at det overvejende flertal inden for alle stænder i baade Danmark-Norge og Hertugdømmerne var enig i kravet om »en fast og varig freds holdelse«, maa de ved hoffet nærede revancheønsker – og i ganske særlig grad, for saa vidt de forbandtes med nordtyske expansionsplaner, der altid havde været baade adel og menigmand i Danmark fremmede – opfattes mere som dynastisk end som nationalt bestemte. I hvilket forhold de stod til, hvad tiden kaldte »la raison d'etat«, vil jeg opsætte at tage stilling til.

Vi har set, at en hovedartikel i Sehesteds »politiske testamente« var formaningen til kongen om at nedskære den gevorbne hær til, hvad hovedfæstningernes garnisoner behøvede, og at denne formaning stemmede nøje overens med det enstemmige stænderkrav fra 1660. Dette krav døde ikke efter det store stændermødes opløsning i december 1660, men fremførtes i de nærmest følgende aar med stor styrke i andragender til kongen af baade borger- og præstestand og fandt støtte hos fremtrædende repræsentanter for det slesvigholstenske ridderskab. Dets hovedtalsmand inden for regeringen var i disse aar rigsskatmester Hannibal Sehested. Tiden tillader mig ikke i enkeltheder at redegøre for den kamp om militærbudgettet, som 1660-62 førtes mellem rigsskatmesteren paa den ene og krigskollegiet paa den anden side, og hvorom saa vel de to kollegiers arkiver som de fremmede gesandters indberetninger aflægger utvetydige vidnesbyrd. Det lykkedes Sehested, med kraftig fremhævelse af befolkningens svigtende økonomiske evne og det ulidelige skatte- og indkvarteringstryk, baade i 1661 og 1662 at bevæge kongen til paabud om hærreduktioner. Hans modstandere blandt de højeste militære – »martialisterne«, som Esaias Pufendorf i en indberetning til Stockholmregeringen fra marts 1665 kalder dem – fik imidlertid under rigsskatmesterens fraværelse fra Danmark i diplomatiske sendelser de kongelige befalinger stærkt afsvækket, og den aarlige gennemsnitsudgift til hær og fæstninger var ved Sehesteds død i 1666 i alt ca. 600.000 rdl., dvs. næsten 45 % af samtlige danske statsudgifter, mens flaaden maatte nøjes med 15 %.

Enevældens Danmark var blevet en militærstat, samtidig med, at dens regering blev overvejende tysk og kongeloven af 1665 satte punktum for enhver tale om stændersk deltagelse i statsstyrelsen. Denne udvikling betød et

nederlag for Hannibal Sehested og for stænderprogrammet af 1660. Den ledsages af en stadig svækkelse af rigsskatmesterens indflydelse paa Frederik III. og en stedse mere tilspidset kamp om regeringsmagten mellem Sehested og den kongelige yndling Christoffer Gabel. I denne kamp kunde Sehesteds modstandere udnytte hans saakaldte »fortid« imod ham: de beskyldninger, som havde ført til hans fald som norsk statholder i 1651, hans tilhørsforhold til den danske adel og til »svigersønnepartiet«, hans ophold i den svenske lejr 1658-60 og beskyldninger for der at have virket til Danmarks skade. Det er til alt dette, han sigter, naar han i det »politiske testamente« som begrundelse for, at han ikke med fuld aabenhed havde udtalt sig til kongen om sin nordiske forbundsplan og andet, nævner »Le peur qu'on m'interpréte sinistrement la sincerité de ses sentimens, et qu'on ne l'attribuast, ou à quelque interest privé, ou à quelque inclination étrangère, ou au souvenir de quelques privileges abolys . . .«. Denne frygt var, som jeg udførligt har vist i min »Hannibal Sehested«, I, visseligt velbegrundet.

Sin konges fulde tillid opnaaede han aldrig, dels af de nævnte grunde, dels fordi Frederik III.s sky og mistænksomme natur frygtede at lade sig rive med af en aand, som hans tyske territorialfyrstetankegang ikke kunde overskue. Paa Gabel – sin gamle tjener fra Bremertiden – var han derimod i enhver henseende sikker.

At Sehested som rigsskatmester, saa vidt hans indflydelse rakte, stræbte at virkeliggøre det militærprogram, som stænderne krævede, og som han i sine ord til kongen paa dødslejet fuldt gjorde til sit, efterlader kildematerialet ingen tvivl om. Det var for landmilitærets vedkommende et rent defensivt program, bygget i første linie paa en national bondemilits, suppleret med fæstningsgarnisoner. Naar Georg Landberg som hovedmotiv for den dansk-franske alliance, Sehested i 1663 afsluttede i Paris, ser en stræben efter at gøre Danmark »ledande i nordisk diplomati«, begaar han en afgørende metodisk fejl ved overhovedet ikke at stille rigsskatmesterens ydrepolitik i forhold til hans militær- og finanspolitik. Danmarks betydning som allieret for Frankrig beroede først og fremmest – som tilfældet var med Sverige som fransk forbundsfælle – af den landmilitære støtte, det kunde yde fransk politik i Tyskland. Gennemførtes Sehesteds militærprogram, vilde muligheden for en saadan støtte imidlertid blive meget stærkt reduceret. Hertil svarer, at Sehested baade i »Testamentet«, i Paulmyers »Mémoires« og i sin finansministerielle budgetlægning lægger den afgørende hovedvægt paa flaaden som hovedled i den dansk-norske krigsforfatning. Jeg vil senere vende tilbage til dette punkt. En anden hovedfejl i baa- de Fahlborgs og Landbergs og til dels ogsaa Fridericias vurdering af den Sehestedske ydrepolitiks motiver, er at de for Fahlborgs vedkommende helt,

og for Landbergs og Fridericias vedkommende for meget ser bort fra, at Sehesteds vaklende position gjorde det tvingende nødvendigt for ham i sine breve og mundtlige udtalelser til Frederik III. og sine ministerkollegaer at udtrykke ideer, som stod i modstrid med den kongelige politiks inderste maal, med den yderste forsigtighed. Det var nødvendigt at aflægge baade den af krigskollegiet nærrede frygt for ny svenske angrebsplaner og kongehusets hvilende, men ikke døde attraa efter revanche, en skyldig reverens.

Det bliver naturligvis under disse omstændigheder uhyre svært at bestemme, hvad der i Sehesteds ydrepolitiske handlinger og udtalelser skyldes hans inderste overbevisning om, hvad der var den bedste danske politik, og hvad der skyldes det hensyn til stemninger ved Frederik III.s hof, som altid maatte tages. Det er min overbevisning, at man kan hente en betydningsfuld vejledning, dels i hans militærpolitik, dels i hans historie før statsomvæltningen i 1660: hans med gammel dansk adelstradition stemmende uvilje mod kongehusets nordtyske expansionspolitik, hans stærke betoning af rigernes erhvervsinteresser i pagt med merkantilismens evangelium og det stærkt indtryk, han ikke mindst under sit ophold ved det svenske hovedkvarter og sin deltagelse i fredsforhandlingerne havde faaet af, at de nordiske stater havde en fælles interesse af at frigøre sig baade politisk og økonomisk fra Vestmagternes og især Hollands formynderskab, endelig hans høje vurdering af svensk politik og statsstyre. Der er, hvis vi i hans politik efter 1660 kan spore tendenser, som stemmer med disse forudsætninger, grund til at tro, at de hænger sammen med noget centralt i hans tankegang.

Der bestod i aarene efter 1660 i europæisk storpolitik blandt mange andre modsætninger mellem staterne to af særlig afgørende art. Den ene var det gamle rivalitetsforhold mellem huset Habsburg – i dets to linier Østrig og Spanien – og det franske kongehus Bourbon. Ludvig XIV.s franske magtudvidelsespolitik, hvis endemaal var det engang af kejser Karl V. efterstræbte universalmonarki, satte sig især tre opgaver. Den første og største var erhvervelsen, i kraft af dronning Maria Theresias arveret, af Spaniens vældige besiddelser – i første omgang, med støtte i de saakaldte devolutionsretsteorier, af dele af de spanske Nederlande. Den anden var udvidelsen af Frankrigs indflydelse i Tyskland, hvor kardinal Mazarin gennem det 1658 oprettede Rhinforbund havde skabt det et klientel af vesttyske fyrster, omfattende ogsaa den svenske konge som hertug af Bremen og Verden, og i det tyske rige som helhed, for hvis statsordning den franske konge ved den westfalske fred var indtrådt som garant. Den tredie opgave var Polens indlemmelse i den franske indflydelsessfære ved, helst »vivente rege«, at faa en fransk prins valgt til polsk konge, naar den sidste barnløse Vasa-

konge Johan Casimir døde. Til opnaaelse af disse og andre politiske maale raadede Frankrig over Europas mest fastsluttede og folkerigeste statssamfund, dets største staaende hær og dets finest udviklede diplomatiske maskine, ledet af den smidige og rastløs arbejdsomme udenrigsminister Hugues de Lionne, den egentlige hjerne bag hele denne politik.

Siden 1631 havde Sverige været et hovedled i det franske alliancesystem. Det havde vundet sine besiddelser i Tyskland og Balticum med fransk subsidiehjælp, og det var sammen med Frankrig garant for den westfalske fred og medlem af Rhinforbundet. Ingen af de to allierede var imidlertid interesseret i, at den anden vandt alt for stor magt i Mellem- og Østeuropa. For Sverige gjorde her baade hensynet til dets egne og den tyske protestantiske stænderverdens interesser sig gældende. Frankrig maatte paa sin side ønske at forblive den ledende partner i allianceforholdet. Et middel hertil vilde være at knytte ogsaa det andet nordiske rige, Danmark-Norge, til det franske alliancesystem, og vi skal se, at planer herom var fremme hos Lionne ikke længe efter, at Danmark ved statsomvæltningen 1660 syntes paa vej til at vinde større statslig og militær styrke, parret med synspunkter af handelspolitisk natur, som fremførtes af hans finansministerkollega Colbert. Men det franske standpunkt er fra første færd og ogsaa siden: ikke Sverige eller Danmark, men Sverige og Danmark, begge forbundne med Frankrig og dermed med hinanden. Man tabte ved det franske hof heller aldrig af syne, at Sverige som Nordeuropas stærkeste landmilitærmagt var bedre egnet end Danmark til i Tyskland og Polen at tjene Frankrigs formaal.

Den anden hovedmodsætning i denne tids europæiske politik var de to sømagters, England og De forenede Nederlandes rivalitet om »herredømmet paa havet«. Baaret frem af storkøbmands- og rederinteresser i begge lande havde den engelsk-hollandske handels- og skibsfartsmodsætning ført til krigen 1652-54, da de nævnte interesser efter kongedømmets afskaffelse kunde paavirke britisk politik med langt større kraft end før. Den traadte stærkt frem under den nordiske konflikt 1655-60, og den tabte ikke sin styrke efter Stuartkongedømmets genoprettelse i maj 1660. Karl II. var personligt stærkt interesseret i den engelske flaademagts udvikling og forstod, at han her maatte følge »the interest of the nation«. Cromwells navigationsakt fornyedes i skærpet form, og en række andre forholdsregler toges til fremme af engelsk handel, skibsfart og fiskeri og med front mod handelsrepublikken. Da efter lange, flere gange af brud truede, forhandlinger en handelstraktat mellem de to magter i september 1662 afsluttedes, lod den de vigtigste stridspunkter baade i Europa og de fremmede verdensdele staa uafgjorte. Den hollandske statsleder og det republikanske købmandspatri-

ciats fører, raadspensionær Johan de Witt, var ikke til sinds at bøje sig, nu da den hollandske handels blomstring havde naaet sin middagshøjde, men samtidig truedes fra mange sider, og statens gældsbyrde var tyngende stor. Inden længe gik de to landes storkompagnier til aaben kamp mod hinanden paa Amerikas østkyst, paa den vestafrikanske Guineakyst og i Ostindien. Udsigten til en ny krig rykkede truende nær.

Østersøhandelen var for Holland og dets handelscentrum Amsterdam, som det hed i en hollandsk betænkning fra 1646, »de siele van de gehele negotie, waeraen alle andere commercien ende traffiquen dependeren«, i kraft baade af det antal skibe, den beslaglagde og de fragtede varers – især kornets og skibsmaterialierne – økonomiske og maritime betydning. Til selve Østersøhandelen kom den stærkt voxende export af tømmer og andre trævarer fra det norske sørland, fiskeexporten fra Bergen, exporten via Gøteborg og omsætningen med Rusland over Archangelsk, hvorfra det i 1640'erne var lykkedes Hollænderne at fordrive Englænderne. Naar de hollandske redere og skippere – som bl. a. Øresundstoldregnskaberne viser – havde evnet at tilrive sig det meste af Østersøhandelen som Hanseaternes arvtagere, skyldtes det deres absolutte overlegenhed i handelsteknik og kapitalrigdom, gode kommissionsforbindelser, egnede skibstyper, lave fragtpriiser samt de fordele, de ved traktater, takket være handelsrepublikkens indgriben i de nordiske staters indbyrdes krige, havde formaaet at sikre sig.

At Englands nordisk-baltiske politik stærkt intensiveredes i Cromwell-tiden, og at dets merkantilt interesserede statsmænd med residenten i Haag Sir George Downing som hovedtalsmand stærkt fremhævede nødvendigheden af netop her at rette et hovedslag mod den hollandske konkurrent, kan ikke undre. Heller ikke, at de hertil ønskede de nordiske staters medvirken. Cromwell havde sluttet forbund med Karl Gustav, bl. a. fordi Danmark fra 1649 var bundet ved forsvarstraktat til Holland og dets kongeslægt til lige var nært beslægtet med Stuarterne – den henrettede Karl I. var Christian IV.s søstersøn. Restaurationen 1660 genoprettede den dansk-engelske dynastiske forbindelse, hvad man fra dansk side ikke undlod at udnytte. Karl II. og hans statsmænd, blandt hvilke flere havde tjent under Cromwell, forstod imidlertid lige saa godt som Lionne, at de nordiske rigers nytteværdi som allierede afgang af, om man kunde knytte begge til henholdsvis engelsk og fransk politik. Meget klart fandt dette udtryk i en betænkning, som Cromwells statssekretær John Thurloe kort efter kongedømmets genoprettelse udarbejdede til brug for den ny kgl. regering om »the affairs of the North«. Protektorens plan var, siges det her, efter en fredsslutning i Norden at faa »The Dane induced to a conjuncture with Sweden and to favour his designs, the others England and France becoming sponsors

of the peace and amity between them«, samtidig med at Danmark befriedes fra sin afhængighed af Holland.

Vi har i Sehesteds »politiske testamente« 1666 mødt den tanke, at det af ham ønskede nordiske forbund skulde styrkes ved, at en stormagt tiltraadte det som garant. Her finder vi tanken som et led i Thurloes beskrivelse af Cromwells politiske system. Det er tilladt i denne forbindelse at mindes de samtaler, som Sehested 1654-55 havde med den store protektor i London. Thurløe taler imidlertid om to »sponsorer«, England og Frankrig. Dette har den naturlige baggrund, at de to vestmagter 1657-60 var allierede baade mod Spanien og i den nordiske konflikt, og at de ikke var konkurrenter i Østersøhandelen, hvor den engelske aktivitet laa langt bag efter den hollandske, og Frankrig saa godt som ingen aktiv skibsfart havde.

1661 fik Frankrig en stor minister, som med utrættelig energi og konsekvens stræbte at underbygge dets stormagtsstilling ved en storslaet udvikling af fransk handel, skibsfart og industri. For Colbert stod ikke mindre end for Downing og andre engelske merkantilpolitikere den hollandske »trafik« og ikke mindst den hollandske Østersøskibsfart som det Karthago, over hvis ruin vejen for andre stater gik til erhvervelse af deres andel i verdens rigdomme. Colbert skulde snart vise dette i sin skibsfarts- og tariffpolitik. For Hannibal Sehested og andre fremmede statsmænd, som i første halvdel af 1660erne besøgte Paris, og for abbé Jean Paulmyer, der fra 1663 i sine relationer til den danske regering holdt denne udførligt underrettet om Colberts erhvervspolitiske foranstaltninger, kunde det se ud, som om der var ved at udvikle sig en fransk-hollandsk merkantil interessemodsatning, som ikke gav den engelsk-hollandske meget efter. Ikke mange aar efter havde denne modsætning sin store andel i det angrebsforbund, som Ludvig XIV. og Karl II. 1670 sluttede mod handelsrepublikken. Med Colberts merkantilpolitiske linie krydsedes imidlertid den dynastipolitiske, hvis maal var kampen mod Habsburg, i første omgang erobringen af dele af de spanske Nederlande. Det var haabet om, naar det belgiske problem ved den spanske kong Filip IV.s død blev aktuelt, at kunne vinde De Witts regering for neutralitet eller kompromis, som fra Lionnes side var hovedmotiv til den fransk-hollandske forsvarsalliance, som sluttedes i april 1662 – selv om ogsaa et vist interessefællesskab mod et britisk »Dominion of the Seas« spillede med ind. En større kølighed indtraadte ogsaa ved denne tid i forholdet mellem England og Frankrig, skønt de begge ydede Portugals frihedskamp mod Spanien deres støtte. Hvilken holdning Frankrig vilde indtage, saafremt den mere og mere spændte atmosfære, som gjorde luften lummer i Londons og Amsterdams børser og kompagnikontorer, skulde

føre til en krigerisk udladning ogsaa i Europa, var dog endnu længe ganske uvist. Baade i Stockholm og København kunde man – ogsaa efter at sømagtskrigen i marts 1665 var erklæret – kun gisne. Her laa den store ukendte faktor.

Birger Fahlborg har i sin bog om »Sveriges yttre politik 1660-1664« givet en udførlig skildring af Sveriges internationale forbindelser 1660-64. Han viser, at det var den for den lille Karl XI. indsatte formynderregerings, rigsraadets og stænderflertallets opfattelse, at offensivens og expansionens tid var forbi, i alt fald saa længe »minorenniteten« varede, og at opgaven nu blev at bevare, betrygge og udvikle det vundne, sanere finanserne og indrette rigsforsvaret efter den ny situation. En virkelig fare for, at Sveriges fred uden dets egen vilje i de nærmeste aaringer efter 1660 skulde blive brudt og dets grænser alvorligt krænket, var ikke til stede. Man nærede ganske vist en dyb overbevisning om, at den danske konge ikke i det lange løb vilde slaa sig til taals med Øresundsgrænsen og Gottorps suverænitæt og saa med nogen uro paa den ny danske enevælde som egnet til at give nabomagten større militær slagkraft. Aabenbart maatte det dog for alle klartskuende være, at Danmarks kræfter endnu lang tid ikke vilde tilade det en revanchekrig. Det samme gjaldt, trods de handels- og andre stridigheder, som fulgte i Kardisfredens kølvand, det af indre uro og fortsat krig med Polen optagne Rusland. Med Polen var de afgørende konfliktspørgsmaal definitivt løst ved Olivafreden og adelsrepublikkens uhjælpelige indre svaghed. Hovedproblemet blev nu at hindre et kongevalg, som bragte landet inden for østrigsk, russisk, brandenburgsk og helst ogsaa fransk indflydelsessfære. Et varigt svensk-brandenburgsk venskab umuliggjordes ved Sveriges beherskelse af Odermundingerne og den bedste del af Pommern, men den store kurfyrste stod 1660-66 ret isoleret baade i og uden for riget og var nødt til at søge svensk støtte. I det stændersplittede Tyskland havde Sverige, der følte som en fremmed magt paa tysk grund, vel ikke mange oprigtige venner, men dets militære position var foreløbig saa stærk, at det ikke havde alvorlig grund til at frygte fra nogen kant, heller ikke fra Kejseren, hvis stilling i riget var stærkt svækket, og som 1663-64 truedes i sine arvelande af det ny Osmannerfremstød.

Naar den Habsburgfrygt, som endnu paa Stockholmrigsdagen 1660 havde fundet veltalende udtryk, faa aar efter traadte stærkt i baggrunden og afløstes af tilnærmelser fra begge sider, skyldtes det ikke blot kejsermagtens svaghed, de konfessionelle motivers svindende indflydelse og svenske ønsker om kejserlig støtte i den svensk-tyske politik, bl. a. i den standende strid om staden Bremens anerkendelse af svensk overhøjhed. Stærkt vir-

kede hertil ogsaa den voxende frygt rundt om i landene for Frankrigs ærgerrige expansionsstræben, og en afkøling af forholdet mellem den franske og den nordiske stormagt.

Det gamle svensk-franske venskab genoplivedes vel ved Fontainebleau-traktaten af september 1661, der sikrede Sverige ret betydelige franske subsidier baade i fred og krig mod svensk væbnet støtte til den franske politik i Polen, samtidig med at den garanterede det mod angreb paa dets baltisk-tyske besiddelser og fra Danmark. Udviklingen i Polen gik imidlertid snart efter de franske interesser saa stærkt imod, at Ludvig XIV. i december 1662 gennemtvang Fontainebleau-traktatens ophævelse og afløsning af en ny venskabstraktat, der vel bevarede den franske garantiforpligtelse, men nedskar subsidierne til 100.000 rdl. aarligt i 5 aar, ydet for Sveriges varetagelse af dets garanti for den westfalske fred. Naar det svenske raad – hvor hovedfortalerne for bevarelse af den franske alliance var rigskansler Magnus Gabriel de la Gardie og Claes Tott – indlod sig paa, ganske vist mere i formen end i realiteten, at træde i et pensionærforhold til Frankrig, var en af aarsagerne uden tvivl de dansk-franske allianceforhandlinger, Hannibal Sehested ved denne tid førte i Paris. Da traktaten mellem Danmark og Frankrig i juli 1663 forelaa afsluttet, vakte den, som vi skal se, den dybeste harme og mistillid i Stockholm. I forbindelse med forskellige franske overgreb mod protestantismens interesse i Tyskland bidrog den til at svække baandet mellem de gamle forbunds- og vaabenfæller Frankrig og Sverige. Skarpest udtryk for et antifransk og et prohabsburgsk standpunkt gav i raadet dettes bedste kender af det tyske riges forhold, den lærde Matthias Biørenklou. Svensk politik stod ved en skillevej, netop da det andet store modsætningskomplex i Europa, det mellem vestens to sømagter, nærmede sig en krise.

Fahlborg har med rette fremhævet, at da hverken et dansk eller et svensk militært »dominium Maris Baltici« havde vist sig realisabelt, og det samme var tilfældet med Karl Gustavs forsøg paa ved Roskildefredens art. 3 at proklamere Østersøen som et svensk-dansk »mare clausum«, saa forblev Hollænderne som før voldgiftsdommere paa dette hav. Den hollandske historieskriver Lieuwe van Aitzema giver udtryk for det samme, naar han 1663 i anledning af De Witts skarpe afvisning af den danske konges forsøg i 1660 paa at faa Haagkoncertbestemmelserne ændret til Danmarks fordel skriver: »det var faktisk, som om han (Frederik III.) saa vel som Sverige stod under formynderskab (under voogdye) af denne stat«.

Bl. a. Øresundstoldregnskaberne viser, at ogsaa økonomisk var Østersøherredømmet paa hollandske hænder. Hollandsk tonnage gjorde sig ganske vist svagere gældende i exporten fra det egentlige Sverige end fra de

finsk-baltisk-tyske havne, vel til dels takket være Axel Oxenstiernas og hans kommercekollegiums skibsfartsprotektionistiske toldlovgivning. Den svenske merkantilpolitikens maal var imidlertid at lade svensk skibsfart overtage hele omsætningen mellem de svenske Østersøbesiddelser og deres oplande og Vest- og Sydeuropa, samtidig med at den russiske export fra Archangelsk blev tvunget ned til Riga, Reval og Narva, hvad man over for England betonedede, at baade det og kongen af Danmark – gennem den voxende Øresundstold – vilde have fordel af.

Et middel til at fremme den svenske egenskibsfart var de begunstigelser, som toldrullen af 1645 ydede svenske, især monterede skibe. Med udnyttelse af for Sverige ugunstige politiske konjunkturer havde Generalstaterne imidlertid aftvunget Karl Gustav Elbingtraktaten af 1656 og især »elucidationerne« til den af 1659, som væsentligt begrænsede den svenske toldpolitikens frihed og begunstigelserne for svenskejede skibe. Selv om traktatbestemmelserne paa en række maader blev omgaaet i praxis, følte »elucidationerne« som et dybt ydmygende indgreb i den svenske konges »regalier«. Andre aarsager til strid var den »veilgeld« som fra 1645 oprævedes i hollandske havne af alle paa Østersøen sejlende skibe, og overgreb fra det hollandske Vestindische Kompagnies side mod svenske etablissementer og skibe paa Guineakysten. Det var vel en udbredt anskuelse i svenske købmandskredse, at man ikke kunde undvære hollandsk kapital, kredit og tonnage – en anskuelse, som havde en virksom talsmand i den svenske resident i Haag Harald Appelboom, 1653-64 tillige Gøteborgs »borggreve«. Men navnlig »elucidationerne« var, som ogsaa Appelboom gav udtryk for, en »lapis offensionis«, som paa baggrund af regeringens stadig opretholdt merkantilpolitisk program og det nag, som Hollands indgriben i krigen 1658-60 til Sveriges skade havde skabt, udelukkede en nærmere svensk-hollandsk forstaaelse.

Ganske naturligt var der baade fra svensk og fra engelsk side stemning for en fortsættelse og en udbygning af den under Cromwell skabte tilknytning. Den svenske Londonresident Friesendorffs Ouverturner fandt velvillige ører hos den ny kongelige regering i London (og statssekretær William Morice, tidligere en af protektorens mænd, talte endog i juli 1660 om at lægge grunden til en offensiv og defensiv svensk-engelsk alliance). Ikke længe efter indtraf imidlertid et dansk gesandtskab i London, og fra da af knyttedes Englands forhandlinger med de to nordiske stater saa nøje sammen, at det er rigtigt at skildre dem under eet.

Den danske ydrepolitik 1660-1700 er kun sparsomt og fragmentarisk udforsket. Et dansk sidestykke til Fahlborgs alsidige undersøgelse fattes gan-

ske. Det nyeste større bidrag, afdøde rigsarkivar L. Laursens store udgave af Danmark-Norges Traktater 1523-1693 (fortsat af C. Christiansen til 1698), giver kun de forhandlinger, som førte til traktatafslutning, og bygger saa godt som udelukkende paa akter i det danske rigsarkiv og paa trykt litteratur. Og de tre Griffenfeldbiografier af O. Vaupell, A. D. Jørgensen og K. Fabricius er for ydrepolitikens vedkommende alle meget løst underbyggede og lider af betydelige skævheder i opfattelsen, hvad der bl. a. hænger sammen med, at tiaaret før Griffenfelds magtperiode er saa lidt kendt.

Skal jeg forsøge paa grundlag af arkivundersøgelser at give et rids af Danmarks ydrepolitiske forbindelser i aarene nærmest efter 1660, svarende til Fahlborgs vue, er et slaaende træk det gennemgaaende kølige forhold til de gamle allierede i det store nordiske opgør 1657-60: Kejseren, Polen, Brandenburg og Holland, hvis hjælp i afgørende øjeblikke ikke havde svaret til forventningerne.

I de sager, som især laa den danske konge i egenskab af hertug af Holsten paa sinde, mødte han hos Kejseren og rigshofraadet i Wien en stadig sej modstand. Det gjaldt hans og Gottorps krav om at faa session paa rigsdagene blandt de saakaldte »alternerende« fyrster, deres gamle krav om overhøjhed over Hamburg og deres forsøg paa at faa anerkendt den arveret til grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst, hvorom de 1649 i forening havde sluttet overenskomst med den sidste oldenburgske greve af den yngre linie Oldenburg, Anton Günther, der døde 1667 uden ægte livsarvinger. Til den anden habsburgske hovedmagt Spanien var forholdet venskabeligt, men uden gensidige forpligtelser ud over handelsaftaler. 1662 lykkedes det, sikkert paa initiativ af Hannibal Sehested, hvis skatkammerkollegium ogsaa fungerede som kommercekollegium, at opnaa samme frihed for danske købmænd, som Hanseater og Hollændere nød i den spanske kronens lande.

Hovedtalsmanden for en nærmere tilslutning til Habsburg var inden for den danske regering den holstenske rigsgrev Chr. Rantzau til Breitenburg, kgl. statholder i Hertugdømmerne og fra august 1661 til sin død november 1663 Frederik III.s »premier ministre«. Han var imidlertid stærkt sygdomssvækket og uden politisk begavelse, opholdt sig desuden kun i kortere perioder i København. Skønt han i kraft af sin rigdom og sin slægts traditionelle tilknytning til kongehuset i høj grad nød Frederik III.s gunst, vilde Rantzau ikke være en uovervindelig hindring paa vejen mod en antihabsburgsk orientering, hvis stærke grunde skulde anbefale en saadan. Det samme gjaldt den af kongen lidet afholdte kansler Peder Reetz, hvem Sehested karakteriserer som »espagnol de gravité et d'inclination«.

Til Polen og Rusland er Danmarks forhold i denne periode præget af

en udtalt indbyrdes fjernhed. Der gik i september 1660 i Stockholm rygter om, at den sendefærd, tsar Alexei i juni s. a. lod gaa til København, skulde foreslaa den danske konge en offensiv og defensiv alliance. I danske og russiske akter er der dog kun tale om et venskabsforbund i vag almindelighed, og hverken da eller senere i Frederik III.s tid fandt nogen dansk-russisk traktatafslutning sted. Lige saa lidt ses tsarens anmodning juli 1665 om dansk mægling i den russisk-polske krig at have medført noget skridt fra dansk side. Da den danske dronnings yndlingsbroder hertug Johan Frederik af Lüneburg i 1663 søgte at interessere Ludvig XIV. for sin tronkandidatur i Polen, gav Frederik III. den daværende ambassadør i Paris Hannibal Sehested ordre til at yde ham diplomatisk støtte. Jeg vil senere faa lejlighed til kort at berøre dette incident.

Inden for den tyske statsverden bevarede det danske kongehus det traditionelle venskab til de protestantiske kurfyrster af Sachsen og Brandenburg. Da den første, efter Fahlborgs udtryk, laa »utanför Sveriges politiske aktionskrets«, og Brandenburg i sin isolering saa sig henvist til en venskabelig modus vivendi med Sverige, skabtes der indtil videre ikke herved politisk gnidningsflader mellem de nordiske riger. Større fare frembød i saa henseende det nære forhold mellem det danske hof og dronning Sophie Amalies brødre, hertugerne af Braunschweig-Lüneburg. Disse havde med dyb uvilje maattet finde sig i Sveriges erhvervelse af Bremen-Verden, som dannede en barriere mellem deres land og Nordsøen, og var interesseret i at hindre en yderligere svensk magtudvidelse her ved staden Bremens underkastelse under den svenske krone. En saadan vilde ogsaa komme det danske kongehus' dynastiske expansionspolitik i Nordtyskland paa tværs, idet halvdelen af det bremiske stadsomraade laa paa venstre Weserbred og grænsede umiddelbart op til Oldenburg-Delmenhorst. Foreløbig samarbejdede imidlertid Sverige og Lüneburgerne, der begge tilhørte Rhinforbundet, i protestantismens og den tyske »stænderlibertets« interesse.

Langt mere afgørende var det svensk-danske modsætningsforhold, som knyttede sig til det lille hertugdømme ved Danmarks sydgrænse, Holsten-Gottorp.

Den holsten-gottorpske stat var fremgaaet af delinger inden for kongehuset Oldenburg i 1544 og 1580 i modstrid med baade det slesvigholstenske ridderskabs og det danske rigsråds ønsker, med den følge, at de to linier, den kongelige og den gottorpske, begge fik amter i baade det danske kronland Sønderjylland eller Slesvig og det tyske rigslen Holsten, mens de adelige frøkenklostre, de ridderskabelige godser, de større stæder, den øverste jurisdiktion, den almindelige lovgivning, skatterne og militærvæsenet var underlagt de to hertugers fællesregering. I en tid, da udviklingen over alt

i Europa gik i retning af samlede og centraliserede nationalstater, stod de to hertugdømmers statsordning som et middelalderlevn, og det maatte blive en næsten naturgivet politik for de gottorpske hertuger at opnaa fuld suverænitet og frigøre sig fra den kongelige omklamring, saa meget mere som den kongelige politik atter og atter udsatte dem for krige, hvori de var uden andel. Af denne gottorpske politik fremgik den tilnærmelse til Sverige, som fandt udtryk i ægteskabet mellem Karl X. Gustav og hertug Frederik III.s datter Hedvig Eleonora 1654 og det svensk gottorpske forbund af 1657, som 1658 og 1660 skaffede det gottorpske hertughus suverænitet over dets del af Slesvig. Det danske rigsraad, som altid med dyb uvilje havde set paa forbindelsen mellem Slesvig og Holsten, som i praxis efterhaanden berøvede det enhver indflydelse syd for Kongeaaen til fordel for det kongelig-hertugelige tyske kancelli, havde ogsaa ønsket fællesregeringen ophævet, men stødte her paa modstand fra Hertugdømmernes ridderkab.

I sit »politiske testamente« giver Hannibal Sehested sin konge det raad at affinde sig med den af hertugen vundne suverænitet, da hverken Sverige eller Vestmagterne her vil taale en ændring af fredsbestemmelserne, at vinde hertugens venskab ved at give ham en af sine døtre til ægte og derpaa, om muligt, skride til en »deling af det udelte«. I Paulmyers »Memoires« tales der om hertugdømmernes befolknings frygt for et nyt dansk angreb under paaskud af de stridigheder, hvortil fællesregeringen stadig gav anledning, og om den glæde, en ordening vilde vække ogsaa hos alle danske.

Sandsynligvis har det for abbé Paulmyer været lige saa svært at forstaa det slesvig-holstenske spørgsmaal til bunds, som det i 19. aarhundrede var for lord Palmerston og andre engelske og franske statsmænd. Han lader Sehested tilraade »un partage, qui ostant l'indivis, osteroit la source de la division«. Der sigtes hermed aabenbart i første linie til fællesregeringens ophævelse. En radikal fjernelse af »la source de la division« vilde imidlertid tillige kræve en omdeling af begge hertugliniers amter, saaledes at de kongelige fortrinnsvis kom til at ligge paa overvejende dansk omraade, nord for Ejderen, de hertugelige fortrinnsvis i det rent tyske Holsten. En saadan ordening vilde svare til rigsraadets ønsker og vilde ligge nær op ad det 19. aarhundredes ejerdanske program, som nu paa ny faar liv i den sydslesvigske bevægelse. I 1675 forhandlede Griffenfeld med de gottorpske raader paa et grundlag, som delvis gik i denne retning. Det er imidlertid sikkert, at det danske kongehus aldrig for alvor har ønsket en ordening, som formidskede dets position i Holsten og dermed berøvede det et vigtigt udgangspunkt for dets nordtyske expansionspolitik. Dets senere politik over for Gottorp viste til fulde dette.

At »testamentet«s plan til løsning af det gottorpske problem ikke var en »konjunkturföreteelse« fremgaar af, at Sehested allerede i foraaaret 1660 var inde paa beslægtede tanker. Det ses af en samtale, han 7. maj 1660, under Københavnfredsforhandlingerne, havde med den gottorpske rejsesekretær Petrus Pauli, og som denne refererer i et ikke hidtil af forskningen fremdraget brev til sin regering. Sehested kritiserede i samtalen meget skarpt den kongelige regerings hidtidige politik over for Gottorp, som efter hans udsagn kun skyldtes nogle faa, hvormed han tydeligvis sigter til kongens holstenske raader. Han havde nu selv over for Frederik III. talt hertugens sag og »auff eine mariage gedeudet«. Af rigshofmester Gersdorff erfarede Pauli det samme, og Gersdorff udtalte til den engelske gesandt Algernon Sidney: »Nous traiterons le Duc de Holstein en fils de la maison«.

Sehested fik som rigsskatmester intet direkte at gøre med det gottorpske spørgsmaal, som behandlede af kongens tyske raader. Vi skal dog se af Paulmyers »Memoires«, at sagen stadig beskæftigede ham, og at han, da han i november 1665 tiltraadte sin sidste sendefærd, overtalte kongen og dronningen til at lade ham aflægge besøg paa Gottorp og sondere hertug Christian Albrecht om ægteskabssagen. Strax efter sin afrejse fik han imidlertid modordre.

Jeg skal ikke her komme nærmere ind paa de dansk-gottorpske forhandlinger i 1660erne, over hvike Kielerhistorikeren Hermann Kellenbenz har givet en i grundlinierne rigtig oversigt i sin bog »Holstein-Gottorff, eine Demäne Schwedens . . . 1657-1675« (1940). Den viser, at der i januar 1661 fra dansk side indleddedes forhandlinger om en ophævelse af fællesregeringen og om et mageskifte, som gav kongen øen Fehmern, og at ægteskabsplanen ogsaa ventileredes. En dansk-gottorpsk udsoning, for hvilken der var adskillig stemning blandt hertug Christian Albrechts raadgivere og især inden for det slesvig-holstenske ridderskab, vakte imidlertid den stærkeste uro i Stockholm. For svensk politik var Gottorp baade en barriere mod fremtidige danske fremstød mod syd og udfaldsport for svenske angreb gennem halvøen. Hertil kom, at sikringen af hertug Christian Albrechts suverænitet var en dynastisk æressag for hans søster, enkedronning Hedvig Eleonora, som det siden blev det for hendes søn Karl XI. – det eneste punkt, hvor kongehusets dynastiske interesser, i stærk modsætning til forholdet i Danmark, øvede afgørende indflydelse paa statens politik. Resultatet blev, at Sverige i maj 1661 næsten paatvang Gottorp en mod Danmark rettet gensidig forsvarstraktat, der forpligtede begge parter til ikke at inklade sig paa ensidige eller for forbundsfællen skadelige aftaler af nogen art.

I de følgende aar arbejdede den gottorpske regering, hvis ledende personlighed var regeringspræsidenten Johan Adolf Kielman, støttet af Sverige,

men paa grund af Danmarks modstand uden held, paa af Frankrig, England og Holland at opnaa specialgarantier for traktaterne af 1658 og 1660. Haand i haand hermed gik fra 1663 dets forsøg paa ved Sveriges og de vestlige stormagters mellemkomst at faa sløjfet et af Frederik III. mod hans i 1648 afgivne løfte genopbygget fæstningsanlæg ved Kielfjord, Friederichs-ort (tidligere Christianspreis). Det var den danske konges svar paa den svensk-gottorpske traktat og, i forbindelse med hans modstand mod specialgarantien, et vidnesbyrd om, at han ikke havde opgivet sine planer om et krigerisk opgør med sin tidligere vasal.

Samtidig hermed fandt der imidlertid et dansk-gottorpsk samarbejde sted over for Hamburgs rigsstadskrav og i den oldenburgske arvesag, og ægteskabsrygterne vedblev at svirre. Under sin ambassade i 1662–63 i Paris søgte Sehested, bag sin konges ryg, gennem den franske regering at faa ægteskabssagen fremmet. Det fremgaar af den instrux, som Lionne i juli 1664 udfærdigede for Terlon som gesandt til København og Stockholm, og som – hvad jeg siden skal vise – havde Sehesteds forhandlinger med den franske udenrigsminister til forudsætning. Det paabydes her gesandten at undersøge »les véritables causes de la jalousie qui est entre la maison royale de Danemark et celle de Holstein-Gottorp, et si elle pourroit s'éttouffer par le moyen de quelque mariage . . .« Dette forsøg slog fejl paa grund af Gottorps stærke afhængighed af Sverige og det danske kongepars stærke nag mod hertugen, som Sehested over for Paulmyer beklagede. Ifølge abbéens »Mémoires« lykkedes det rigsskatmesteren, før han i november 1665 tiltraadte sin sidste sendelse til Vesteuropa, at faa kongeparrets tilladelse til at lægge vejen om ad Gottorp og der sondere hertugen og hans raader om muligheden for »une bonne réunion«, befæstet »par l'hyménée«. Strax efter fik han dog ordre til at opsætte sagen til sin hjemrejse. Som vi skal se, faldt den ydrepolitiske linie, for hvilken han da gjorde sig til talsmand, bedre i traad med et forsøg paa fredelig løsning af den dansk-gottorpske konflikt, end den politik, som mod hans ønske sejrede i København.

Den kritesituation, som indtraadte i Norden 1665–66, viste imidlertid de gottorpske statsmænd den fare, hertugdømmet stod i for pludselig at skulle opfylde sin forbundspligt mod Sverige som følge af en svensk politik, paa hvilken de kun kunde øve ringe indflydelse, samtidig med at Frankrig, Generalstaterne og Brandenburg som Danmarks allierede afviste en specialgaranti, og Sveriges bremiske politik led nederlag. Da Frederik III.s nu dominerende raadgiver Christoffer Gabel forstod, at baade Sverige og Vestmagterne vilde hindre en væbnet dansk aktion mod Gottorp, gjorde han Sehesteds gottorpske politik til sin og fik i oktober 1667 baade et forlig om Friederichsort m. m. og ægteskabet mellem hertug Christian Albrecht og

Frederik III.s næstældste datter i stand. At fællesregeringen ikke ophævedes, skyldtes modstand fra Gottorp, som nu i Hertugdømmernes fælles landdag og stænder søgte en støtte mod overgreb fra kongehusets side.

At denne frygt var begrundet, kom 1670ernes og 80ernes danske aggressionspolitik mod Gottorp til at vise. Sehested manede i »testamentet« kongen til at ofre »les ressentiments privez au bien public«, dvs. at lade dynastipolitikken træde i baggrunden for en national dansk politik. Det tysk-orienterede, af holstenske og andre tyske raadgivere omgivne oldenborgske kongehof var ikke til sinds at gøre dette, først og fremmest fordi herredømmet over Holsten var en forudsætning for videre expansion mod syd.

For svensk politik – bortset fra den kongelige svenske dynastiinteresse – havde forbundet med Gottorp netop sin betydning som middel til at modvirke en saadan expansion med de farer, den indebar for de svenske besiddelser i Nordtyskland, i første linie Bremen-Verden, Frederik III.s gamle ærkebispedømme, hvis tab havde været et hovedmotiv til hans krigserklæring i 1657.

Kun hvis det danske kongehus opgav sin nordtyske magtudvidelsespolitik, lod den dansk-svenske konflikt om Gottorp sig løse ad overenskomstens vej. At dette var en nødvendig forudsætning for realiseringen af Sehesteds plan om et permanent nordisk forbund, har han naturligvis indset, selv om han kun røber det indirekte ved i »testamentet« overhovedet ikke at berøre den tyske linie i den kongelige danske politik. At hans ønske her var i god overensstemmelse med gammel dansk rigsraadstradition, har jeg tidligere vist. Hvad han vilde sætte i stedet, var en merkantil og maritim politik, bygget paa de nordiske staters fælles interesse i den økonomiske og politiske beherskelse af Østersøområdet.

Fra Hannibal Sehesteds norske statholdertid havde erhvervspolitikken ligget i centrum af hans interesser. Det samme var tilfældet, efter at han 1660 havde overtaget stillingen som chef for Danmark-Norges finans- og økonomikollegium. Havde han den gang, i 1646, skildret Danmark og Norge som »nogle ødepladser at regne, udimod hvis nytte og brug der kunde stiftes og fortsættes«, saa gjaldt dette i skærpet grad nu, da krigen havde hærget landene og især Danmark, samtidig med at der fra 1640erne indtraadte synkende afsætningskonjunkturer for det danske korn og de danske øxne. Riget besad dog stadig to exportvaregrupper, som var verdensartikler, den norske salt- og tørfisk og frem for alt trælasten fra det norske sørland. At intensivere afsætningen af disse artikler og at bringe den paa norske borgeres hænder bliver en hovedside i rigsskatmesterens merkantilpolitiske stræben, og der spores i saa henseende et meget nært samarbejde mellem ham og norske borgerkredse og den 1664 udnævnte unge norske

statholder, Frederik III.s naturlige søn Ulrik Frederik Gyldenløve, der i samraad med Sehested genoptager dennes defensionsskibsplan fra 1646. Hvad man vil til livs, er den overmægtige hollandske konkurrence. Programmet fremsættes klart i et andragende fra de norske købstæder fra august 1661, overleveret rigsskatmesteren under hans ophold i Christiania og næppe blevet til uden hans medvirken. Her kræves defensionsskibsprivilegierne genindført, og toldfordele ogsaa for almindelige norske skibe, »at de ej med alle skulle fares af søen, som ellers endelig er at befrygte, om ej anderledes, (saa) formedelst med andre nationer oprettede pacta«. Andragendet fremhæver samtidig, at den engelske navigationsakt var til fordel for norsk skibsfart ved dens mod hollandsk fragtfart rettede bestemmelser. Ganske tilsvarende krav og klager fremføres af de københavnske borgere, bl. a. i anledning af, at det var lykkedes hollandsk diplomatisk pression at faa ophævet et privilegeret københavnsk kompagni til indførelse af salt.

Naar de norske borgere i nævnte andragende klager over de »med andre nationer oprettede pacta«, sigtes der til de handels- og toldprivilegier, som Holland efter Brømsebro havde formaaet at aftvinge den danske regering. Christianopeltraktaten af 1645 fastsatte, samtidig med at den fixe rede Sundtolden til meget lave satser for de næste 40 aar, almindelig toldlighed for hollandske og dansk-norske undsaatter. To aar efter gjorde den af Corfitz Ulfeldt i Haag 1647 afsluttede traktat om den norske trælast for at vinde Generalstaternes politiske venskab den hollandske Norges-handel meget vidtgaaende og skæbnesvangre indrømmelser. De hollandske skipper skulde paa de sædvanlige norske ladesteder kunne købe deres last af hvem de vilde, i strid med de norske byers stræben efter at samle al udenrigshandel i stæderne, bl. a. som middel til at holde lasten i rimelig pris. Alle paa Norge sejlsende hollandske skibe skulde i hollandske havne maales af en blandet dansk-hollandsk kommission og i sejlbjælke og for- og agterstavn have indbrændt et tal, der angav drægtigheden i læster. Da nu trælasten, modsat korn eller salt, ikke formaaede at udfylde alle tomrum, skulde der ved toldbetalingen fradrages $1/5$ af det indbrændte drægtighedstal, uden hensyn til, at en betydelig mængde trælast kunde anbringes paa dækket. I exporttold skulde fremtidig betales, paa grundlag af det indbrændte og i maalebrev og certer angivne læstetal, i rdl. pr. læst træ eller »vette Waren« (beg, tjære, huder, talg m. m.) – en meget stærkt nedsat sats i forhold til den ældre. Importtolden skulde være lig den af dansk-norske undsaatter betalte. En mestbegunstigelsesklausul lovede Hollænderne de samme toldlempelser, som kongen senere tilstod ikke blot andre fremmede nationer, men ogsaa sine egne undsaatter.

Ved disse bestemmelser sattes der i virkeligheden en bom for enhver aktiv merkantilistisk dansk-norsk skibsfartspolitik. Her laa den store slagside af den 1649 afsluttede dansk-hollandske forsvarstraktat, som skulde beskytte riget mod et nyt svensk angreb. Den politisk-militære afhængighed af staterne medførte da ogsaa, at den danske regering snart efter – trods beretigede norske og danske borgerprotester – maatte ophæve privilegierne for de af Sehested oprettede defensionsskibskompagnier, som siden for det københavnske saltkompagni. Men ogsaa i finansiel henseende blev baade Christianopol- og trælasttraktaten skæbnesvangre. Den første nedsatte meget stærkt Øresundstoldens provenu. Samtidig begyndte der fra norske toldere og købmænd at indløbe klager over, at trælastbestemmelserne – som skulde gælde for 40 aar – gav anledning til toldbesvigelser i vældigt omfang. Det kan, som Johan Schreiner har vist i sin bog »Nederland og Norge« (fra 1935), paavises, at de indbrændte læstetal laa meget væsentligt under de tal, som skipperne angav, naar de i hollandske notarialkontorer sluttede befragtningskontrakter sattes mod skibets faktiske tonnage. Snart gik ogsaa skibsværfterne ved Zuiderzøen i gang med at bygge Norgesfarere af en helt ny model, med bredere og dybere for- og agterpartier, »of a greater length and of great hold, fitt for that trade«, som Sir George Downing i december 1663 forklarede lord Arlington. »The new model« var i stand til at rumme en langt større last, end maalecerterne angav, og denne overskudslast gik fri for told. I en paa Hannibal Sehesteds initiativ af dansk-norske toldkyndige 1664 afgivet udførlig betænkning beregnes kronens tab i told ved bedragerier af denne og anden art til 200.000 rdl. aarligt, dvs. over $\frac{2}{3}$ af den samlede aarlige norske toldindtægt 1663-64, for de 17 aar siden 1647 i alt $3\frac{1}{2}$ mill. rdl., svarende til 70 % af den danske statsgæld pr. 1660. Disse summer hviler naturligvis paa et skøn, men sandsynligheden taler for, at de ikke ligger alt for langt fra sandheden. Forhandlinger i Haag 1657-58 om en ændring i skibsmaalingsbestemmelserne førte paa grund af den danske kronens politiske afhængighed af handelsrepublikken ikke til noget resultat.

Et andet stridsspørgsmaal gjaldt et af Frederik III. 1659 i Glückstadt oprettet Dansk afrikansk Kompagni og de overgreb, som dets skibe og faktorer paa Guineakysten var genstand for fra det hollandske Westindische Compagnies side. Naar Generalstaterne hævdede, at størstedelen af aktiekapitalen var indskudt af Hollænderne, som paa denne maade søgte at omgaa det hollandske kompagnis privilegier, var dette uden tvivl til dels rigtigt. Men der var ogsaa dansk, holstensk og hamburgsk kapital med, og kompagniet repræsenterede, efter at det af Christian IV. oprettede Ostindi-

ske Kompagni var sygnet hen, det danske monarkis eneste handelsaktivitet i fremmede verdensdele. I kampen mod her at blive trængt helt ud af Hollænderne forenedes danske interesser med baade svenske og engelske.

Nok saa meget betød dog de baand, som traktaterne af 1645 og 1647 paalagde den danske handels- og toldpolitik, og tillige det knugende tryk, som hollandske gældsfordringer lagde paa de efter 1660 udpinte danske finanser. Jeg skal ikke i enkeltheder udrede, hvorledes disse fordringer, som fra hollandsk side i 1665 opgjordes til ca. 1.400.000 rdl., var opstaaet. En oversigt herover findes i Laursens traktatværk. Det afgørende er, for det første, at man fra dansk side kunde fremføre en række modforordninger, bl. a. for udeblevet hollandsk alliance- og subsidiehjælp 1658-60, som, naar de underslæb, som i ly af skibsmaalingstraktaten var begaaet i Norge, regnedes med, langt oversteg de beløb, Generalstaterne mente at have til gode, for det andet, at det var en umulighed for den udpinte danske statskasse at amortisere og forrente gælden, endelig, at De Witt og hans kolleger stejlt afviste den af Danmark ønskede »likvidatie«, en almindelig opgørelse af fordringer og modfordringer. Under trykket af sin politiske svagheit maatte den danske regering samtidig 1660-61 gaa ind paa en ordning, hvorved en del af de hollandske fordringer forrentedes med 5 % at betale af Øresundstolden, mens renter og afdrag af andre oppebares i den form, at hollandske skibe destinerede til Norge og Østersøen betalte Norges- og Sundtold i de hollandske admiraliteter og derpaa ved de norske toldsteder og i Helsingør passerede toldfrit mod at fremvise admiraliteternes kvitteringer.

Takket være den indbyrdes magtkamp mellem Nordens riger var Danmark-Norge havnet i et politisk og finansielt afhængighedsforhold til Generalstaterne, som disses officielle historieskriver Aitzema med rette karakteriserede i ordene, at den danske konge stod under Staternes »voogdye«, og som bringer de holstenske panteherrers og Hanseaternes herrevælde i det 15. aarhundredes Danmark i erindring. En fremmed uvildig iagttager, den franske resident i København Antoine de Courtin, hvis opgave var at virke for Danmarks opfyldelse af dets allianceforpligtelser mod Holland, skrev i oktober 1665 til udenrigsminister Lionne om det danske af Sehested formulerede krav om ophævelse af alle de bestaaende dansk-hollandske traktater: »A la vérité le Roy de Danemark a de tres puissantes et de tres justes raisons pour y obliger les Hollandois«.

Der var i København og Helsingør som i Stockholm og Gøteborg adskillige borgere, hvis handelsvirksomhed var afhængig af hollandsk kapital, kredit og tonnage. Der var ogsaa inden for den danske regeringskreds mænd – de fremmede, ogsaa de hollandske gesandter, fremhæver særlig kansler Peder Reetz, senere statholder Gabel – for hvem forsvarsalliancen

med Generalstaterne stadig stod som en urokkelig hovedhjørnesten i rigets ydrepolitiske system. Men der var samtidig, ogsaa hos Frederik III. selv, en bitter følelse af, at man i sidste krig var ladt i stikken af Hollænderne, og at en politisk, finansiel og økonomisk frigørelse fra det hollandske aag var nødvendig. For Hannibal Sehested som rigsskatmester og diplomat blev denne frigørelse et hovedmaal. I en politik med dette sigte frembød England og Sverige sig som naturlige allierede. Muligvis ogsaa Colberts Frankrig.

For et dansk-svensk forbund, hvis første formaal for Danmarks vedkommende skulde være at skaffe det fri raadighed over dets told- og handelspolitik, var der imidlertid en ikke uvigtig anstødssten til stede. Sverige havde ved Stettinfreden 1570 faaet sikret sin gamle toldfrihed i Sundet. Ved Brømsebrofreden 1645 afskaffedes, samtidig med at de to nationers toldfrihed i hinandens lande ophævedes, de varecertifikater, der tidligere var afkrævet svenske skippere, og Sundtoldfriheden udstraktes til samtlige svenske besiddelser. Roskilde- og Københavnstraktaterne udvidede yderligere den svenske toldfrihed derhen, at ogsaa fremmede varer i svenske skibe skulde være toldfri, og certifikater kun kræves for svensk gods i fremmede skibe. Disse bestemmelser betød et tab for den danske statskasse, som øgedes i takt med den svenske egenskibs fart og exporthandels væxt. Men hertil kom, som Helsingørtolderne klagede over, at hollandske og andre fremmede varer i betydeligt omfang passerede Sundet toldfri under dække af betegnelsen svensk gods i certifikaterne. At ikke blot muligheden for bedragerier af denne art, men selve den svenske toldfrihed skabte et alvorligt hul i det danske told- og finanssystem, stod naturligvis klarere for rigets skatmester end for nogen anden. Vi skal se, at han, selv om opgøret med Holland for ham var hovedsagen, ikke glemte, at der her var et problem, som krævede en løsning.

Naturligt nok var den stormagt, med hvilken den danske regering efter Københavnfreden først søgte nærmere føling, Karl II.s England, saa meget mere som den engelske konge og hans raadgivere i maj 1660, før den nordiske fredsslutning baade over for Generalstaterne og over for den danske resident i London, den hollandskfødte Simon de Petkum, havde tilkendegivet vilje til at yde Danmark hjælp til at opnaa en bedre fred. Haabet herom bortfaldt naturligvis efter fredsslutningen, og det blev ogsaa snart klart, at den engelske Østersøpolitik, i overensstemmelse med Thurloes Cromwellske program, var indstillet paa tilknytning til begge de nordiske riger.

Hvilken indflydelse Sehested i tiden fra 7. maj 1660, da han fik Frederik III.s instrux som fredsforhandler, og til han, efter statsomvæltningen,

26. oktober som rigsskatmester atter indtraadte i dansk statstjeneste, har øvet paa den danske regerings ydrepolitiske planer – bortset fra fredsforhandlingerne – er det svært sikkert at bestemme. Interesse i saa henseende har et par udtalelser fra ham. Dagen før fredsslutningen, 26. maj, bebudede han i et brev til de svenske kommissærer Rosenhane og Sten Bielke sin rejse til Stockholm for at forhandle om Bornholms vederlag samt »tage afsked, før jeg forlader disse egne for andetsteds at lægge en god grund til det, som kunde tjene til fortsættelse af det gode venskab mellem disse to kroner ved en ny for baade den ene og den anden stat saare nyttig og nødvendig forbindelse«. I Stockholm søgte og fik han af den svenske regering et »testimonium«, der bevidnede, at han siden sin tilfangetagelse i august 1658 ikke havde gjort sig skyldig i nogen handling, som stred mod hans danske undersaatstroskab. Det svenske raad udstedte testimoniet, som 23. juni indførtes i raadsprotokollen, bl. a. med den motivering, at Sehested nu »trækker til England, hvor han kan gøre kongen, der ham helt vel er bekendt, gode officia for Sverige«. At Sehested havde planer om en rejse til England, hvis konge han 1655-58 var kommet til at staa nær, fremgaar ogsaa af, at han, da det efter hans hjemkomst til København i juli 1660 stadig stod usikkert, om han kunde overvinde sine gamle fjenders modstand og vinde sæde i regeringen, 25. september fik et anbefalingsbrev fra Frederik III. til Karl II. Set paa baggrund af hans stærke fremhævelse i Stockholm af nødvendigheden af en nordisk forstaaelse, maa de planer, han i forbindelse med sin forestaaende Englandsrejse har udkastet for sine svenske venner, have drejet sig om at vinde England for tilknytning til begge de nordiske stater, naturligvis med mere eller mindre udtalt front mod Holland.

Nogle maaneder efter sin rigsskatmesterudnævnelse var Sehested i marts 1661 i Malmø i anledning af forhandlingerne om det skaanske gods, som skulde gives i vederlag for Bornholm. Han betonedede ved denne lejlighed over for generalguvernør Stenbock med stor styrke sit ønske om et dansk-svensk forbund. Men sagde han: Danmark kunde ikke søge det hos Sverige, »aff orsak att om Sverige skulle draga sig tillbakas, och aff en sådan alliance intet bleffwe, så wore Danmark wärre utsatt än någon tidh tillförende, ock der aff skulle tage aldeles ruin«. Bedre udsigt vilde det have, om en svensk statsmand – som f. ex. Claes Tott eller grev Nils Brahe – paa gennemrejse i Danmark gjorde den danske konge ouverturer og »någarlunda utlätt sig om conditionerne«. Da Stenbock ytrede, at den danske ambassadør i England maaske kunde udrette saa meget, at Danmark ikke begærede nogen alliance med Sverige, »sade (Sehested) sig snarare mena, den skulle kunna meer befordra dät samma«.

At der ikke fra den danske konge kunde ventes forbundsavancer, var

sikkert. Og fra Sverige udeblev de ouverturer, som Sehested anbefalede. Sehesteds slutningsord til Stenbock, om, at der via England kunde banes vej for en dansk-svensk tilknytning falder imidlertid i traad med, hvad han den foregaaende sommer havde udtalt i Stockholm. Hermed kan sammenstilles, hvad den engelske lordkansler Clarendon i december 1664 skrev til Sehested om deres samtaler i London 1662 og 1664, nemlig at man fra dansk side ønskede at »the King my master would be garanty to Swede that the peace should be justly observed on his part, if hee might be likewise secured that Sweede would faithfully adhere to the same, that soe might both be ready to embrace those opportunities for their mutuall benefitt, which your wisdome foresaw would in a short time be offered«. Vi møder her det »politiske testamente«s tanke om en stormagt som garant for det nordiske forbund, den tanke, som vi paa engelsk hold har mødt i Th. Thurloes betænkning fra sommeren 1660. Herfra og til tanken om, at en stormagt kunde være tilskynder til forbundet, var vejen imidlertid ikke lang. Vi skal senere undersøge, om Sehesteds diplomati lader sig tyde som et saadant »approche par voies intermédiaires« – hvad der vilde være i overensstemmelse med den fremgangsmaade, han anvendte i norsk og dansk indre politik. Selv udtalte Sehested i marts 1666 til den svenske Paris-resident Esaias Pufendorf, at »Danmark ikke havde villet indlade sig i noget reelt hverken med Frankrig eller England, med mindre man havde kronen Sverige som socius«, og hvorpaa han, skriver Pufendorf til De la Gardie, »vidtløftigt fortalte mig sine negotiationer i England og Frankrig fra begyndelsen til enden«.

Udtalelser af Sehested i samme aand til svenske diplomater fra hele perioden 1660-66 er overleveret i et antal af omkring en snes. Jeg maa nøjes med at citere et par af dem. Til residenten Duwall i København – der i lighed med Pufendorf endte med at tro paa oprigtigheden af hans forsikringer – udtalte han i juli 1661 bl. a. – i god overensstemmelse med sine ord til Stenbock i Malmø marts 1661 – at det ikke var saa let for Danmark som for Sverige at gøre avancer, da i saa fald maaske »nogen anden potentat strax skulde fatte deraf ombrage, tage affære hos os og saaledes kuldkaaste al deres esperance«. »Men vilde vi (d. e. Sverige) blot give det mindste vink om, at det var kronen Sveriges rette alvor, saa vilde han forsikre mig, at det paa denne side skulde med højeste flid og alvor drives«. I en samtale med Augustin Leijonskiöld i Paris i august 1663 tog Sehested det skaanske problem ved hornene – som Frederik Ahlefeldt to aar før havde gjort det over for Friesendorff i London. »Uanset der var mange, sagde han, som han kaldte faibles esprits, saa vel paa den ene som paa den anden side, der ikke kunde saa hastigt glemme, hvad der i krigstid var sket

en og anden imod, og i særdeleshed paa deres side dem, som ikke kunde glemme tabet af nogle provinser, saa holdt han dog alligevel for, hver og en, ret betænkt, paa begge sider turde være vel tilfreds med det, som nu er. Og om noget var at ønske, var det alene det, at de nu erhvervede provinser ogsaa i fortiden havde tilhørt Sverige. Imidlertid mente han, at begges interesser højt fordrede en fuldkommen god korrespondance baade for etablisementet af kommercierne som for deres almindelige sikkerhed«. Hvad Skaane angaar, pegede Sehested ogsaa paa den skaanske adel som et bindeled mellem landene – altsaa det af Sverige erobrede Skaane som et middel til udligning af den gamle svensk-danske modsætning, unægtelig et meget stort fremtidsperspektiv. Fra den tanke om en genoprettelse af Kalmarunionen, som visse danske adelige i juni 1661 havde fremsat over for Stenbock i Skaane, tog Sehested derimod afstand i et foredrag, han under et sygeleje i Paris i december 1662 holdt for residenten Stefan Gambrotius Hirschenstierna. De to riger vilde, refererer Hirschstierna paa sit tysk, »conjunctim sich viel besser mainteniren können, alls wenn Schweden vndt Dennemarck solten vnter einem haubte seyn, dass würde bey jedermann gar zu grosse jalousie erwecken«. Men »er hoffte, man würde in Dennemarck einmahl die Augen aufthun, vndt sehen, wie nöthig es wehre, sich mit der Chron Schweden in rechte vertraulichkeit zu setzen, vndt der præsteritorium gantz zu vergessen. Wenn beyde Chronnen sich mit einander woll verstunden, wehren sie so redutabel, dass andre vielleicht ihre freundschaft würden zu suchen nöthig haben«.

Georg Landberg karakteriserer Sehesteds udtalelser til Leijonskiöld, som han kender fra et kort uddrag i Fahlborgs bog, som »tämligen ihåliga fraser«. Han synes herved at overse, at tankegangen i rigskanslerens udtalelser til svenske diplomater, er ganske den samme, som den, han paa dødslejet endelig vovede at lægge sin konge paa sinde. Og »testamentet« anser Landberg, som anført, for et ægte udtryk for Sehesteds anskuelser, ganske vist en »konjunkturföreteelse«, bestemt ved situationen i april 1666. Udtalelserne staar ogsaa i naturlig sammenhæng med Sehesteds forudsætninger, som jeg her har skildret dem, og med hans politiske tankegangs hele merkantilistiske underbund – forudsætninger, som synes den spekulative svenske historiker ukendte, ligesom han er ukendt med rigsskatmesterens uhyre vanskelige stilling ved det danske hof, der paradoxalt nok gjorde det lettere for ham at blotte sine inderste tanker for svenske og for engelske og franske end for sin konge og sine ministerkolleger. Landbergs tanke, at meningstilkendegivelser som de citerede blot er camouflage for en i sin grund mod Sverige rettet politik, synes ogsaa at forudsætte en næsten utrolig politisk naivitet hos den danske statsmand. Men hvad har da deres formaal

været? Lad os som ren arbejdshypotese gætte paa, at Sehested ad denne vej ønskede at lade regeringsherrerne i Stockholm vide, at han stadig fastholdt de tanker om nordisk forstaaelse, som han havde givet udtryk for under sit besøg i den svenske hovedstad, og maaske fremkalde de Ouverurer fra svensk side, som han over for Stenbock og Duwall havde betegnet som ønskelige. Den afgørende prøve maa imidlertid være en undersøgelse af, hvorvidt Sehesteds diplomati, saaledes som det kan udledes af det samlede kildemateriale, banede vej for eller modarbejdede et nordisk samarbejde.

Sehesteds Stockholmsrejse holdt ham borte fra København fra 5. juni til 24. juli 1660. Han kan altsaa have øvet indflydelse paa den instrux, som i slutningen af maj, umiddelbart efter fredsslutningen, udarbejdedes for vicesatholder Frederik Ahlefeldt som gesandt til London. Ahlefeldt skulde lykønske Karl II. til hans tronbestigelse og, hvis han fandt ham gunstigt stemt for en nærmere alliance, bebude ankomsten af en dansk rigsraad som forhandler. Var der med denne »rigsraad« tænkt paa Sehested, som unægtelig havde bedre forudsætninger end nogen anden dansk for at vinde den engelske konge? I saa fald har hans fjender under hans bortrejse modarbejdet en saadan plan, thi 20. juni og 5. juli fik Ahlefeldt fuldmagt og instrux til forhandling af en forsvars- og handelstraktat.

Ahlefeldt blev under sit Londonophold fra august 1660 til februar 1661 snart klar over, at den engelske konge og regering ønskede venskab ogsaa med Sverige for »kommerciernes« skyld, selv om man var interesseret i det dansk-norske riges opretholdelse og villig til foreløbig ikke at bevilge Sveriges anmodning om engelsk garanti for Københavnfreden. Den den 11. februar 1661 afsluttede alliance- og handelstraktat var for saa vidt til Danmarks fordel, som engelske undersaatte kun opnaaede ligestilling med de mest begunstigede fremmede nationer, ikke, som hollænderne, med dansk-norske undersaatte, ligesom begge konger udtrykkelig beholdt deres fri ret til paalæg af toldafgifter. Det var ogsaa i Danmarks favør, at forsvarspligten – med en saadan styrke til lands og vands, som dets stilling maatte kræve – gjordes ensidig for England. Men naar den holdtes i saa almindelige udtryk og begrænsedes til den danske konges »nuværende besiddelser«, laa tydeligt den forudsætning bag, at et videregaaende forbund til sikring af de engelske Østersøinteresser maatte indgaas med baade Danmark og Sverige. Naar man fra dansk side gik ind paa bestemmelsen i traktatens art. 3, om at ingen af de to konger eller deres undersaatte maatte yde hinandens fjender hjælp af nogen som helst art, en bestemmelse, som vakte stærkt anstød i Holland, er det et udtryk for en begyndende dansk emancipationspolitik over for handelsrepublikken. Det samme gælder det løfte, man

fik om Englands støtte i gældsmellemværendet med Holland og i Guinea-tvisterne. Der er tegn til, at Sehested ønskede at gaa videre paa denne bane, thi en 18. december 1660 afsendt ordre til Ahlefeldt om at sondere muligheden for videregaaende dansk-engelske handelsaftaler skyldes temmelig sikkert ham, der noget over en maaned før havde overtaget rigsskatmesterembedet. Ahlefeldt fraraadede dog foreløbig dette med henvisning til, at det vilde vække anstød i Holland.

Under Ahlefeldts Londonophold og i den nærmeste tid derefter var Sveriges holdning til England præget af en vis reservation, skønt der til residenten Friesendorff fra engelsk side blev fremsat forslag til en udvidet samhandel. Aarsagen er øjensynlig dels Englands nølende holdning i garantispørgsmaalet, dels en indflydelsesrig raadsgruppes – rigsskatmester Gustav Bondes, rigskansler de la Gardies og Claes Totts – utilbøjelighed til at støde Holland. Da Nils Brahe i september 1661 kom til London som ambassadør, gjaldt hans instrux kun afslutningen af en almindeligt holdt venskabstraktat, og den i oktober s. a. sluttede engelsk-svenske traktat indskrænkede sig i det væsentlige til fornyelse af en af de ældre traktater af 1654 og 1656.

Saaledes laa situationen, da den danske rigsskatmester til alles undren i slutningen af oktober dukkede op i London.

Jeg har i min »Hannibal Sehested«, I, vist, at naar rigsskatmesteren 24. august 1661, en maaned efter at han paa kongens vegne var rejst til Christiania for der at forhandle med de norske stænder og modtage deres arvehylding, modtog en skrivelse, hvori Frederik III. udtalte, at da han havde erfaret, at Sehested gerne vilde gøre en rejse til England for at takke Karl II. for den naade, denne tidligere havde vist ham, tillod han Sehested at rejse til England »auff eine Zeit« – saa er baggrunden herfor en aktion mod rigsskatmesteren fra hans fjenders side, som hang sammen med en krise i forholdet mellem hoffet og den danske adel, og som medførte, at Frederik III. 23. august, dagen før den Sehested sendte rejseorlov, udnævnte Holsteneren grev Christian Rantzau til sin førsteminister. Skønt det paalagdes Sehested under sit Englandsophold »in allem und jedem, wass zu beforderung unserer interessen daselbst vorfallen möchte, gebührender massen (zu) vigiliren«, og et samtidigt brev til Karl II. bad denne laane Sehested øre, saafremt han under sit ophold skulde se lejlighed til at fremme begge rigers vel, og skønt Sehested en maaned senere, 26. september, fik tilsendt kopi af Ahlefeldts traktat som rettesnor og ordre til at hindre, at der mellem England og Sverige sluttedes noget til Danmarks skade, saa var meningen med det hele aabenbart en slags midlertidigt exil. Dette

stadfæstes ved den dybe melankoli, som ifølge residenten Petkums indberetninger prægede rigsskatmesteren under hans Londonophold, den omstændighed, at hans eneste forbindelse med det danske hof – saa vidt det ses – fandt sted gennem residentens breve, og den ved engelsk materiale – egenhændigt brev fra Karl II. til Clarendon, brev i Clarendon Papers, Oxford – oplyste kendsgerning, at Sehested har haft planer om at tilbyde den engelske konge sin tjeneste, men bad om, at faa de af ham til kongen og lordkansler Clarendon leverede »two papers of proposals« tilbage, da han i december 1661 modtog et brev fra rentemester Gabel, som – efter Petkums referat – »forsikret ham paa Deres Majestæts vegne, at De anser ham for god undersaat og en trofast tjener«.

Incidentet viser til fulde, hvor vanskelig rigsskatmesterens stilling i Danmark var, men tillige, at Frederik III., da det kom til stykket, ikke mente endnu at kunne undvære hans tjeneste. Vi skal se, hvad det var for et hverv, han netop nu agtede at betro Sehested.

Fra Sehesteds Londonophold fra slutningen af oktober til slutningen af december 1661 kendes ingen breve fra ham selv af politisk interesse. Men saavel Petkums og den svenske resident Leijonberghs indberetninger som to skrivelser fra Karl II. til Frederik III. af 8. november og 21. december viser, hvor fortrolig hans omgang med den engelske konge og statsmænd som lordkansler Clarendon, den skotske statssekretær lord Lauderdale og den irske vicekonge lord Ormonde var. Ifølge Petkum var Sehested i begyndelsen af december i tre dage indelukket med kongen i hans kabinet. I sine breve til Frederik III. siger Karl II., at han havde givet den danske statsmand adgang til sig »som vor egen tjener«, betoner sin vilje til, hvad der angik Danmark og Norge, altid at laane Sehested ører, fremhæver hans »oprigtige og ærlige sindelag« mod den danske konge og beder denne altid vise rigsskatmesteren, hans hustru og datter sin særlige gunst og naade og yde ham mindre sparsomme midler til hans husførelse. Disse breve kaster baade lys over Sehesteds prekære stilling ved det danske hof og viser, i hvor høj grad Karl II. regnede med hans bistand i Englands nordiske politik.

Om indholdet af Sehesteds forhandlinger med den engelske konge og hans statsmænd kan vi kun gisne. Men den svenske resident Leijonbergh beretter, at Sehested var meget stærkt interesseret i de svensk-engelske handelsforhandlinger og fik arrangeret en sammenkomst med de i London boende svenske købmænd, hvor han forsikrede, at han nærede »en stor affektion til hele den svenske nations lykke og medgang«. Om oprigtigheden heraf tillod den mistænksomme svenske resident sig dog at tvivle, samtidig

med at han skrev til rigskansler De la Gardie: »Hans venskab og familiariet udi hoffet er stor, og kunde intet instrument capablere findes noget ondt at brygge paa dette sted end han«.

Ved nytårstid 1662 rejste Sehested til Antwerpen, hvor han siden han i 1650erne havde skaffet sig en honorær spansk generalsbestilling besad et hus. Ca. en maaned senere, i begyndelsen af februar 1662, indledede Karl II.s vice-chamberlain, admiralitetsraad og direktør i Royal African Compagny Sir George Carteret sammen med Londonkøbmanden Cutler i dyb hemmelighedsfuldhed forhandlinger med Leijonbergh om en vidtgaaende svensk-engelsk handels- og søfartstraktat og oprettelsen af et stort svensk-engelsk handelskompagni med stabelpladser i Gøteborg, Landskrona og Harwich. Planen mødte i det svenske raad overvejende skepsis, men forhandlingerne fortsattes dog efter ønske af rigsdrost Pehr Brahe, ivrigt sekunderet af den stærkt engelsk-orienterede Bengt Skytte. Leijonbergh havde i den forbindelse, introduceret af Carteret, en hemmelig audiens hos Karl II., som viste planen den største interesse og erklærede, at den havde beskæftiget ham i nogle maaneder, og at han kun havde indviet Clarendon og Carteret i den. Leijonbergh var ogsaa hos Clarendon, som ønskede at vide, om aftaler mellem Sverige og Holland stod i vejen for planens udførelse. Af Carteret erfarede han, at man ønskede forslag fra svensk side og derefter vilde sende en ambassadør til Stockholm for at forhandle ikke blot en handelstraktat, men et snævrere forbund, der garanterede Sveriges Østersøsuverænitet og dets baltiske besiddelser. Jeg skal ikke her komme nærmere ind paa disse forhandlinger, som er ret udførligt skildret af Fahlborg, og under hvilke Leijonbergh, under tilskyndelse af Bengt Skytte, i juli 1662 sammen med Carteret opsatte et traktatudkast, fra hvilket raadet og kommercekollegiet i Stockholm tog stærkt afstand, især paa grund af dets antihollandske tendens og frygten for et engelsk Østersøhandelsmonopol. I august fik Leijonbergh ordre til at afvikle forhandlingerne. Naar Landberg anser det for utvivlsomt, at det er Sehested, som fra juli 1662 paa ny var i London, som har fremkaldt et engelsk udkast af august med krav om vidtgaaende begunstigelser for engelsk handel i den hensigt foreløbigt at faa de svensk-engelske forhandlinger stillet i bero ud fra sine »ideer om en ännu vidare nordisk allians«, tør jeg ikke afvise muligheden af, at han har ret – selv om flertallet i det svenske raad allerede tidligere af de anførte grunde havde vist frygt for at indlade sig for vidt med England. Baade den politiske situation i Europa og Sehesteds personlige forhold gjorde det paa dette tidspunkt ønskeligt, at de engelsk-nordiske forhandlingers afslutning udskødes.

Men der er en anden sammenhæng, som hverken Fahlborg eller Land-

berg har blik for. Karl II. udtalte i begyndelsen af april 1662 til Leijonbergh, at han i nogle maaneder havde omgaaedes med den store plan, før han i begyndelsen af februar lod Carteret fremsætte den for den svenske resident. Det fører os tilbage til de sidste maaneder af 1661, da Hannibal Sehested var i London og førte dybt fortrolige forhandlinger med den engelske konge og hans nærmeste raadgivere. I juli 1662, da Sehested atter var i London, betroede endvidere Clarendon Leijonbergh, at planen oprindelig havde været at optage Danmark i den forhandlede traktat, men da det var umuligt at forhandle »conjunctim« med begge de nordiske riger med bevarelse af den nødvendige »secretesse«, blev det besluttet først at bringe sagen til afslutning med Sverige »som den mægtigste og siden den anden dertil invitere«. Sammenstilles disse to udtalelser med den kendsgerning, at Clarendon i begyndelsen af januar 1662, faa dage efter Sehesteds afrejse, over for residenten Petkum slog paa ønskeligheden af en vidtgaende engelsk-dansk handelstraktat, falder det meget svært ikke at spore Sehesteds virke bag hele den engelske aktion. Naar denne en maanedes tid efter mundede ud i avancer alene til Sverige, kan det muligvis forklares ved, at Clarendons ouverturer til Petkum ikke fremkaldte noget svar fra det danske hof, hvis planer netop nu samlede sig om en helt ny alliancetilknnytning, og maaske ogsaa ved, at Leijonbergh ved denne tid mente at spore en vis skuffelse fra engelsk hold over, at Sehesteds fuldmagt havde været meget mere begrænset, end man var gaaet ud fra.

Er min antagelse rigtig, har Sehested under sit Londonophold stræbt at vinde Karl II.s regering for den engelsk-nordiske tilknnytning med i første linie merkantilpolitisk formaal og antihollandsk brod, hvortil vi har mødt de første antydninger under den danske statsmands drøftelser i Stockholm i sommeren 1660.

Naar Sehested kort før nytår 1662 forlod London, skyldtes det, at Frederik III. ønskede hans diplomatiske evne sat ind paa et andet felt. Den 20. december 1661 skrev Petkum fra London, at han havde erfaret, at denne vilde sende rigsskatmesteren som ambassadør til Frankrig. Sehested mente imidlertid, skrev residenten videre, at det var til kongens tjeneste, om han først fik lov at rejse hjem til København, før han sendtes til Frankrig eller anvendtes til nogen forhandling i England, idet han – med rette, var residentens opfattelse – ansaa det for nødvendigt, at kongen underrettedes nøje om de engelske forhold og de engelsk-hollandske forhandlinger, før han tog sine beslutninger.

Først i Antwerpen modtog Sehested en kgl. ordre, af 21. december, der bød ham blive i England og der holde sig rede til en sendelse til Paris. En uge efter modtog han en instrux af 28. december, som befalede ham

strax at tiltræde sendefærden. Hans eller Petkums forestillinger maa imidlertid have virket i København, thi i et udateret brev fra Antwerpen kunde Sehested meddele Karl II., at han havde faaet hjemordre. 8. februar var han atter i den danske hovedstad.

I sine »Mémoires« fra 1666 skriver abbé Paulmyer, at den danske konge »gennemtvang mod hele sit conseil det forslag, som nævnte hr. grev Sehested gjorde ham om at søge den alliance (med Frankrig), som siden sluttedes i 1663«. Med disse ord som kilde har al senere historieskrivning hævdedet, at tanken om en dansk-fransk alliance udgik fra Hannibal Sehested. Det er imidlertid en kendsgerning, at Frederik III. tog beslutningen om at sende Sehested som gesandt til Frankrig paa et tidspunkt, da rigsskatmesteren i næsten et halvt aar, siden sin affart til Norge i juli 1661, havde været borte fra det danske hof i (halv eller hel) unaade og, som det synes, kun stod i forbindelse med kongen gennem Londonresidenten Simon de Petkums pen. Hertil kan føjes, at en af de sidste handlinger, Sehested foretog sig før sin afrejse til Christiania, var at medunderskrive en betænkning af statskollegiet af 12. juli 1661, som bestemt fraaadede Frederik III. at følge en opfordring fra hans svoger hertug Chr. Ludvig af Braunschweig-Lüneburg til at indtræde i det af Frankrig ledede Rhinforbund, da dette »store vidtløftigheder og inkonvenientier kunde med sig føre« og let indvikle kongen »udi nogen fremmed krig«. Af dem som medunderskrev betænkningen hørte kun én, kansler Peder Reetz, til dem, hvem Sehested senere betegnede som antifranske, og betænkningens form tyder paa, at det er Sehested selv, der har dikteret den.

I Paulmyers ord i »Mémoires« ligger tendensmotivet lige for. Den dansk-franske alliance var, da den nedskreves, mod Sehesteds ønske blevet hovedhjørnестenen i Frederik III.s alliancesystem. Sehested var da nødsaget til at virke inden for dette systems rammer og have interesse af over for franske statsmænd at staa som dets hovedforkæmper. I øvrigt siger ordene ikke, at initiativet til den danske tilnærmelse udgik fra rigsskatmesteren, kun at kongen gik ind for traktaten af 1663 i dens af Sehested afsluttede form.

Jeg har i min afhandling »Colbert og Danmark 1661-65« i »Festskrift til Erik Arup« (1947) vist, at det første skridt til en dansk-fransk tilnærmelse efter 1660 udgik fra Colbert og fandt udtryk i en instrux af 7. (17.) september 1661 for Antoine de Courtin, tidligere diplomat i svensk tjeneste og ved denne tid den franske finansministers hovedraadgiver m. h. t. nordisk-baltiske handelsforhold. Ved instruxen ansattes Courtin som fransk resident i Sverige, Danmark, Brandenburg, Kurland og Hansestæderne med det formaal at slutte gensidige traktater med de nævnte stater om vareudvexling med Frankrig. Hans opdrag motiveredes med, at erfaringen vi-

ste nytten af alliancer mellem Frankrig og »Nordens kroner«, og at »Østersøen er af overordentlig betydning for handelens fremme«. Om Courtins forhandlinger i Stockholm og København henviser jeg til nævnte afhandling. De førte for Danmarks vedkommende ikke til traktatafslutning og spillede i Sehesteds politik kun en sekundær rolle.

Kort efter udfærdigelsen af instruxen for Courtin og næppe uden sammenhæng med denne skrev Colberts ministerkollega Lionne 29. september (9. oktober) et brev til grev Chr. Rantzau, hvori han lykønskede ham til hans udnævnelse til dansk »premier ministre« og stærkt betonedede Ludvig XIV.s ønske om at »lier une bonne union et correspondance« med den danske konge. Derfor havde Lionne over for den svenske ambassadør grev Tott fremhævet sin vilje til i henhold til sin garanti for Københavnsfreden at yde Danmark sin hjælp, hvis Sverige angreb det. Lionne bad Rantzau holde dette hemmeligt for andre end Frederik III. selv.

Bemærkelsesværdigt, ved siden af den nære tidsforbindelse med Courtin-instruxen, er den kendsgerning, at Lionne skrev sit brev 17 dage efter, at Fontainebleautraktaten havde genoprettet det gamle fransk-svenske forbund. Frankrig ønskede altsaa at knytte ikke blot Sverige, men ogsaa Danmark til sig, og dette baade ud fra handelspolitiske motiver og som led i Lionnes antihabsburgske alliancesystem. Et grundlag herfor skulde være opretholdelsen af freden mellem de nordiske riger ved Frankrigs garanti for den sidste fredsslutning.

Rantzau var, da Lionnes brev kom til Danmark, i kongens ærinde paa Bornholm. Først omkring 1. december 1661 ankom han derfra til København. Overvejelserne i det kgl. conseil om denne sag er os ganske ukendte, men 28. december udstedtes instruxen for Sehested, og 31. december svarede Rantzau den franske udenrigsminister, at hans konge ønskede at forny den gamle alliance og vilde sende en gesandt til Ludvig XIV. for at lykønske i anledning af dauphinens fødsel.

I hele dette forspil til de dansk-franske allianceforhandlinger havde Hannibal Sehested ingen som helst andel. Initiativet var fransk, og sendelsen til Frankrig blev paatvunget ham af det danske hof og afbrød udførelsen af de planer fra hans side, der knyttede sig til en engelsk-nordisk entente.

Under Sehesteds tre maaneders ophold i København februar-maj 1662 styrkede han stærkt sin position bl. a. ved gennemførelsen af vigtige finansreformer. Det lykkedes ham ogsaa at overbevise kongen om nødvendigheden af en betydelig hærreduktion, som ganske vist efter hans bortrejse kun i begrænset omfang udførtes. Der udtaltes blandt fremmede diplomater i byen undren over, at rigsskatmesteren ved igen at forlade landet vilde give sine fjender frit spil til paa ny at virke mod ham i stedet for at udnytte konge-

parrets naade til at opnaa stillingen som den sygdomssvækkede grev Rantzaus efterfølger. Selv betroede Sehested ikke længe efter afrejsen i et brev af juni 1662 den franske gesandt Terlon, at han en tid troede, at kongen vilde udse en anden til sendelsen, »som jeg stærkt ønskede for mange aarsagers skyld«. Det var da i kraft af Frederik III.s bestemte vilje og mod sit inderste ønske, at Sehested i begyndelsen af maj 1662 tiltraadte sin ambassade til Paris. Men Sehested har utvivlsomt, da hans sendelse blev en uundgaaelig kendsgerning, ønsket at vise det danske hof, at han ved det franske hof var i stand til at opnaa fordele for Danmark og derved styrke sin politiske stilling i hjemlandet.

Hans oprindelige instrux af 28. december 1661, som med uvæsentlige ændringer stadfæstedes 9. april 1662, bemyndigede ham kun til at slutte en lidet vidtgaende forsvars- og venskabstraktat efter mønster af den, som var afsluttet kort efter Brømsebrofreden i november 1645, suppleret med en række handelsbestemmelser. Hertil føjedes imidlertid i marts 1662 en »sekrete instruktion«, som tydeligt er et kompromis mellem Sehesteds nordiske tankegang og de østrigsk og hollandssindede elementer inden for kongens raadgiverkreds og Frederik III.s og hans krigskollegiums stærke ønske om at udvirke subsidier til den hvervede hærs underhold. Det paalagdes Sehested at fremhæve over for den franske regering, at Danmark ved at holde sig neutralt dækkede Sverige i ryggen, naar det sammen med Frankrig agerede mod Kejseren. Viste Frankrig herefter tilbøjelighed til »nærmere forretning«, skulde han søge at opnaa fredssubsidier til underhold af tropper ved den danske sydgrænse »Frankrig og Sverige til bedste«, endvidere hjælp i tropper og penge, hvis Danmark blev angrebet af Kejseren eller nogen anden. Han skulde sørge for, at dansk hjælp, ydet Holland i kraft af forsvarsalliancen med dette, ikke af Frankrig eller Sverige blev anset for »nogen rupture eller fjendskab«. Kongerne af Frankrig og England skulde han privat forsikre, at Frederik III. helst saa »god fortroenhed« mellem begge og mellem Danmark og Holland »for at garantere en nærmere og bedre alliance med Sverige«. Kom de i krig med Holland, maatte han imidlertid forsikre dem, at »de ingen ombrage skulde tage over vores alliance med Holland«; i denne forbindelse skulde Sehested søge at opnaa subsidier ogsaa af England. Videregaaende franske forslag maatte han kun acceptere paa det vilkaar, at »England og Holland ikke choques«.

Instruxen minder i sin forsigtighed om en dans mellem æg. Sikkert er imidlertid, at den i sin ordlyd faldt i god traad med de af Sehested udtalte ønsker om dansk-svensk forstaaelse. Hertil svarer, at det nu endelig, for første gang siden 1656, lykkedes rigsskatmesteren at faa sendt en dansk re-

sident til Stockholm. Den udvalgte blev hans egen søstersøn og meget nære ven Jens Juel, en lidt yngre broder til den siden saa berømte admiral Niels Juel, uden tvivl den fineste begavelse blandt sit slægtled af danske statsmænd, men ligesom broderen i deres egenskab af danske adelsmænd gendstand for mistillid fra hoffets side. I Juels instruxer (af 28. februar og 3. marts 1662), der utvivlsomt var formede af Sehested, paalagdes det ham af yderste evne at afværge og undgaa »alt det, som kan foraarsage eller give nogen misforstand mellem begge disse nordiske kroner«. Samtidig skulde han udforske Sveriges forhold til de europæiske hovedmagter og til Gottorp samt »de svenskes kommersiers beskaffenhed og anordning, hvorved enten trafikken paa Sverige kunde i vore riger og lande forbedres eller anden nytte til kommersiernes flor og fremtarv her sammesteds skaffes«. I et anbefalingsbrev, som Sehested medgav søstersønnen til rigsdrosten, udtrykte han haab om, at denne med tilfredshed havde erfaret »mine i mellemtiden«, d. e. siden de to mænds samvær i Stockholm i 1660, »udførte aktioner og foretagne forretninger«, og ogsaa fremtidig vilde have tillid til, »at saaledes som jeg hidtil paa det troligste har medvirket frem for alt andet til disse nordiske kroners bestandige fortrolighed og gode nabolige korrespondance, saaledes vil jeg udføre de negotia, som jeg nu gaar i gang med, i lighed med de allerede forrettede, ene og alene i dette øjemed«. Med tilsvarende forsikringer tog rigsskatmesteren afsked med en anden svensk, som var blevet hans ven, den unge resident Gustav Duwall. »Det är ock wähl probabelt«, skrev Duwall til rigskansler De la Gardie, »att han desse consiliis wähl inhærera skall, nähär han allenast först kan bringa sigh så wida i credit hoos Hans Majt. Kungen och Drottningen, att hans rådhw bliffwe antagne . . .«.

Duwall havde nu i næsten to aar virket som svensk resident i Danmark og havde, som hans breve viser, vundet et godt indblik i stemninger og tilstande baade i og uden for hoffets kreds. Han var ikke ukendt med det danske kongepars syn paa Københavnsfreden. Endnu mindre var Hannibal Sehested dette. Han var klar over, at enhver, som vilde virke i dansk politik, maatte tage et skyldigt hensyn til dette syn, ikke mindst han selv, paa hvem mistanken for 1658-60 at have været mere »svensk«, end det stemte med troskaben mod det danske kongehus, stadig hvilede.

Under sine forhandlinger i Haag og Amsterdam i juni 1662 mødte Sehested hos Generalstaterne og De Witt en stejl afvisning af de danske krav og klager. Raadspensionæren angreb desuden stærkt art. 3 i den dansk-engelske traktat. Kvintessensen af det politiske syn, som tegner sig i Sehesteds lange depecher til Frederik III. er: Danmark bør med Englands støtte udvirke »nogen mere frihed udi den alliance med Holland« og emancipere sig

told- og handelspolitisk. Det bør helst undgaa at inddrages direkte i en sømagtskrig og ubetinget undgaa at inddrages paa modsat side af Sverige. Maaske kunde ogsaa Frankrigs støtte over for Holland vindes, da den almindelige mening var, at Ludvis XIV. i tilfælde af en engelsk-hollandsk krig vilde fortolke sine allianceforpligtelser mod Holland, som hans interesser bød.

Meget stærkt fremhæver Sehested i disse breve nødvendigheden af, at Danmark og Sverige i en ikke-sømagtskrig kommer paa forskellig side. Kun antydningssvis fremskimter samtidig den tanke om en nordisk samvirken, som saa stærkt præger hans udtalelser til svenske statsmænd og – som vi skal se – ogsaa engelske og franske. Han har selv i det »politiske testamente« angivet de aarsager hertil, som var en følge af hele hans stilling. At skyde disse aarsager til side ved et studium af hans korrespondance og hans diplomati, er utilladeligt.

I England opholdt Sehested sig fra begyndelsen af juli til begyndelsen af september 1662. Han deltog i de afsluttende forhandlinger om den engelsk-hollandske traktat af september 1662 i kraft af en kgl. ordre af 1. juli, som befalede ham at tilbyde dansk mægling og tillige i tilfælde af en krig søge begge parters samtykke til, at Danmark forblev neutralt. Sehested var klar over, at traktaten kun var en vaabenstilstand, men fik samtidig det rigtige indtryk, at hverken Karl II. eller hans kansler ønskede krig.

Men kongen og Clarendon lod ham tillige i meget fortrolige samtaler, hvori efter Karl II.s ønske kun hans bror hertugen af York indviedes, vide, at man var saa vidt forsikret om Sveriges tilbøjelighed til et nærmere forbund med England, at Danmark ikke behøvede at frygte for at blive stillet over for en svensk-hollandsk alliance, og Sehested refererede med eftertryk i et brev til sin konge kanslerens ord om, at Holland i høj grad havde aarsag til »at befrygte nogen god forstaaelse mellem Ed. kgl. Majt. med England og Sverige tillige saavel for deres samtlige magt til søs som deres rigers situation og belejlighed af kommercierne, naar derom ret blev negotieret, som han forment at kunne ske til alle tre kroners største nytte«.

26. juli overgav Sehested, da han var i enrum med Karl II. i dennes kabinet, kongen en memoire, som Clarendon siden fik til betænkning, men som nu kun kendes gennem Sehesteds referat i brev til Frederik III. Heri betones nødvendigheden af, at Danmark i en krig mellem sømagterne forblev neutralt eller sikredes, at Sverige forbandt sig med England. Fra engelsk side fremhævedes, at hvis de nordiske rigers flaaeder kunde forenes med England paa visse vilkaar, vilde det være umuligt for andre magter at rokke eller splitte et saadant forbund. Sehested tillod sig at lade Frederik III. vide, at hans ringe mening gik i samme retning, og advarede stærkt mod en

dansk eftergiveness over for Holland, »hvilket er at skille os fra England og enhver anden magt for at holde D. Majt. til stadighed i behov af og afhængig af »Hollændernes« hjælp og forgodtbefindender, saaledes som de tilstrækkeligt giver til kende ved den erstatning, de kræver for udgifterne i en ulykkelig krig og en elendig fred«.

I samme memoire undlod Sehested ikke, efter hvad han skrev til Frederik III., at nævne nødvendigheden af »en smule bedre at regulere ligevægten mellem D. Majt. og Svenskerne, end man havde gjort det ved den elendige Haagkonvention, som, idet den gav os freden, samtidig foreskrev os love og grænser, som var fuldstændigt stridende mod fornuffen og med Hs. Majt.s af Storbritanniens interesser«. I en senere samtale, refereret i brev til Frederik III. af 1. august, skal Clarendon, efter at have fremhævet et engelsk-nordisk treforbunds fordele, have udtalt og Karl II. siden gentaget, at det var »bedre, at D. Majt. endnu undlod at komme frem med den skade, De havde lidt ved de sidste krige, indtil en tid og til konjunkturer, som var mere egnede. Vaabenlykke og sejre er nemlig usikre døgnfluer, men naar der viste sig udsigt til at bringe tingene en smule mere i ligevægt igen, kunde D. Majt. være ganske sikker paa denne kronens venskab og hjælp . . .«.

Om hvilke ord, der mellem Sehested og Clarendon var faldet om Københavnfreden, udspandt der sig siden ved nytåars tid 1665 en diskussion, da den daværende engelske gesandt i København Sir Gilbert Talbot hos kongen af Danmark mødte modstand mod en engelsk garanti for den nævnte fred. I den anledning skrev lordkansleren 24. december 1664 til Sehested: »at han havde været ængstelig for, at Hollænderne stadig skulde formaa at lamme de nordiske rigers kraft ved at holde deres indbyrdes strid i live. »Men alle disse mine bekymringer svandt, da D. Exc. forsikrede mig før Deres afrejse til Frankrig og stadfæstede for mig efter Deres tilbagekomst, at kongen, Deres herre, var saa fast besluttet paa ikke at vige fra den fred, han sidst havde sluttet med Sverige, hvor skadelig den end var for ham, at Hs. Majt. var meget villig til og ønskede, at kongen min herre vilde være garant« for fredens overholdelse fra begge sider, »saaledes at de begge maatte blive i stand til at gribe den gunstige lejlighed til deres fælles bedste, som D. Exc.s visdom forudsaa inden kort tid vilde frembyde sig . . . Og paa dette grundlag . . . bygger sig alle vore forhaabninger og vor tillid til et godt resultat i Østersøen«.

Den samme fremstilling gentog Clarendon i et brev til Talbot af januar 1665. Sehested hævdede imidlertid, idet han henviste til sine hos Clarendon efterladte betænkninger, at han ikke havde fremsat ønske om engelsk garanti for Københavnfreden. I et følgende brev til Talbot af 7. februar bestred Clarendon ikke den formelle rigtighed heraf, men fastholdt, at Se-

hested »lagde det som grundlag for alle de consilier, han mente burde følges m. h. t. Danmark og til os, at Danmark ikke havde mindste tanke eller hensigt om at krænke den traktat, men var besluttet paa at finde sig i den, hvor ufordelagtig den saa end var, og i dette øjemed mere end én gang udtalte ønsket om, at kongen vor herre vilde give kongen af Sverige sit ord paa, at den skulde blive overholdt«. De danske havde, fortsatte kansleren, liden udsigt til med magt at genvinde de afstaaede lokaliteter (places), men muligvis kunde, naar Svenskerne fandt det nødvendigt at gaa i lag med »some vigorous enterprize, which they cannot long be without« og da behøvede kongen af Englands hjælp, denne bevæge dem til »med et heldigt udfald for øje at give slip paa de steder (those places), som de har faaet fra Danmark paa saa urimelige betingelser«.

Clarendons fremstilling, som maa være rigtig, viser os, hvor kritisk man maa være ved benyttelsen af Sehesteds breve til det danske hof som kilde til hans diplomati. Han turde ikke undlade at fremføre sin konges revancheønsker, men var naturligvis lige saa klar som Clarendon over, at en ændring af Københavnfreden ved vaabenmagt havde ringe mulighed for sig. I sit »politiske testamente« gav han dette bestemte udtryk. Lige saa lidt kunde man paaregne Englands hjælp hertil paa anden maade end den af Clarendon antydede. At Sehested skulde have næret illusioner om, at Sverige nogen sinde som vederlag for engelsk vaabenhjælp skulde tilbagegive Danmark de erobrede landskaber, er dog helt utænkeligt. Man fristes til at tro, at det er noget helt andet, han har slaæet paa under sine drøftelser med engelske statsmænd. Det fremgaar nemlig af et brev fra gesandten Talbot til statssekretær Morice af 4. juli 1665, at denne sidste havde stillet Sehested »the redemption of the Sound« i udsigt, altsaa en ophævelse baade af den engelske og den svenske Sundtoldfrihed mod et aarligt pengevederlag i analogi med den ordning, som 1649-53 bestod med Holland. En saadan vederlagsordning fremsattes netop under forhandlingerne med Talbot som krav fra dansk side. For Sehesteds merkantilpolitiske tankegang laa netop her, naar revanchepolitiken opgaves, hovedanstødsstenen for en varig dansk-svensk forstaaelse. Men var der noget, den gamle kavalerstammand Clarendon ikke havde forstand paa og minde for, var det handels- og toldspørgsmaal.

Over for den svenske Londonresident Leijonbergh fremsatte Sehested i samtaler juli-august 1662 med stor styrke Danmarks og Sveriges fællesinteresser i forholdet til Holland. Det bedste middel til at hævde disse var et »estroit forbund« mellem de nordiske riger og England. Muligvis kunde ogsaa Frankrig her gøre nytte. I saa fald formodede han at kunne slutte en

traktat i Paris »og siden i Sverige, at man ogsaa der skulde have preuven af hans oprigtige zele«.

Om denne planlagte rejse til Stockholm skrev Sehested intet til København. Ikke desto mindre spillede den, som det skal vises, en vigtig rolle i hans overvejelser.

Hannibal Sehesteds forhandlinger i Paris september 1662-november 1663 er skildret udførligt i Laursens traktatværk. Her skal kun hovedpunkter antydes, ogsaa fordi disse forhandlinger spiller en sekundær rolle i forhold til det, som tydeligere og tydeligere tegner sig som centret i hans diplomati: det engelsk-nordiske forbund rettet mod Hollands politiske og økonomiske »voogdye«.

Sendelsen til Frankrig var paatvunget Sehested af Frederik III. Men baade den før omtalte instruxændring og rigsskatmesterens breve til kongen og Gabel fra Paris viser, at han agtede at bruge den til at slutte en nærmere dansk-fransk forbindelse og derved styrke sin position baade ved det danske og det franske hof. Et udtryk herfor er det, at han efter alliance-traktatens afslutning udvirkede et fransk grevepatent for sig og sin efterslægt, sikkert især for derved at komme rangmæssigt paa højde med sin holstenske rival rigsgrev Rantzau, hovedfortaleren for bevarelsen af Danmarks tilknytning til Hamburg. Et hovedønske hos Frederik III. og hans favorit Gabel var at opnaa franske subsidier som hjælp til underhold af den hvervede hærstyrke. Rigsskatmesteren, som i sin kamp med krigskollegiet havde faaet gennemført en hærreduktion, men langt fra ned til det minimum, der var hans og stændernes program, kunde dele subsidieønsket, for saa vidt som dets opfyldelse vilde tjene til at aflaste det ordinære militærbudget. Men han var fra første færd klar over, at man intet opnaaede uden mere vidtgaaende forpligtelser. Et hovedmotiv for ham var samtidig, at den franske alliance kunde tjene til at betrygge Danmark og Hertugdømmerne mod det svenske angreb, for hvilket frygten red det danske hof som en mare. Maaske kunde den tillige bidrage til at føre Danmark og Sverige sammen som Frankrigs allierede og derved støtte dannelsen af det nordisk-engelske forbund. Baade Clarendon og Karl II. havde forsikret ham, at der stadig bestod en god forstaaelse mellem London og Paris, og det stærke indtryk, han modtog af Colberts antihollandske merkantilpolitik, pegede ikke i retning af en fransk partitagen for Holland i en kommende sømagtspolitik.

Hele det sidstnævnte motivkomplex har vi mødt i Sehesteds udtalelser til engelske statsmænd og til Leijonbergh ikke mindst i planen om at afslutte ambassaden til Vesteuropa med en diplomatisk mission til Stockholm. I hans

breve til det danske hof, hvor han vidste, at pro-østrigske, pro-hollandske og anti-svenske tendenser spillede saa stor en rolle, maatte det naturligvis træde i skygge for argumenter af anden art: nødvendigheden for riget af at have en stormagtsallieret paa fastlandet, som kunde sikre det mod angreb fra syd, Frankrigs fortrin i saa henseende frem for Kejseren, hvis hjælp i sidste krig havde betydet saa lidt, muligheden af at kunne vinde Frankrigs diplomatiske bistand ved en opgørelse med Holland. Hertil føjer sig fremhævelsen af, at det fransk-svenske venskab under udvikling i Polen var præget af en afkølingsproces – den, som under Sehesteds ophold i Paris førte til ændringen af Fontainebleautraktaten i december 1662 – og at en dansk-fransk alliance uden at drive Sverige i Østrigs arme maaske kunde bidrage til at gøre det mindre »considerée« ved det franske hof. Den indtræden af den danske konge som hertug af Holsten i Rhinforbundet, som man fra fransk side ønskede, kunde desuden sikre Hertugdømmerne og Jylland mod angreb og mindske Sveriges pondus i Tyskland. Men han betoner tillige atter og atter i sine breve, at Frankrig stadig tillagde venskabet med Sverige stor værdi, og at det ikke var i Danmarks interesse at bryde dette venskab.

I februar 1663 kunde Sehested undertegne en dansk-fransk handels-traktat, i hvilken baade han og Colbert saa et udgangspunkt for en udvidet samhandel mellem rigerne. Naar alliancetraktaten først kunde undertegnes 24. juli (3. august) 1663, skyldtes det langvarig modstand ved det danske hof, fra Rantzau, Gabel, Reetz, mod at forlade det gamle alliancesystem og mod at opgive det ørkesløse haab om at opnaa franske subsidier i fredstid. Det var for at bryde denne modstand, at Sehested for første og eneste gang under sin franske ambassade rykkede ud med det argument, at kongen ved at antage traktaten ikke blot sikrede sig mod angreb, men desuden »muligt herefter (kunde) finde bedre tid og lejlighed noget igen at reku-pere og sine grænser extendere«.

Traktaten motiveredes med Frankrigs ønske om at befæste den fred mellem Nordens riger, som var sluttet ved dets mediation, og som var et middel til bevarelse ogsaa af den westfalske fred. Kongen af Danmark skulde inden tre maaneder erklære sig rede til optagelse i Rhinforbundet som hertug af Holsten. Hindredes denne optagelse, skulde han dog forene en aftalt troppstyrke med Frankrigs og Sveriges, hvis de nødtes til at gribe til vaaben mod brud paa den tyske fred, mod franske subsidier, saa længe krigen varede. Mod angreb paa det danske monarki vilde Frankrig yde al nødvendig hjælp i tropper eller penge, og det skulde formaa Sverige eller andre medlemmer af Rhinforbundet til ogsaa at yde hjælp. Det betonedes, at alliancen var rent defensiv, at den danske konges forpligtelser kun angik

den tyske freds opretholdelse, og at traktaten ikke skulde være til skade for hans andre traktatforbindelser. Fire »sekrete« artikler bestemte, at den gensidige troppehjælp i Tyskland skulde være 8000 md. mod 300.000 rdl. i franske aarssubsidier under krigen. Danmarks forpligtelse gjaldt ogsaa, hvis Sverige mod forventning ikke indtraadte i en fælles aktion. Angrebes Danmark før eller efter krigen af Sverige, skulde subsidierne øges til 400.000 rdl. aarligt; fandt angrebet sted under fransk-dansk fællesaktion i Tyskland, eller angrebes Danmark før eller efter krigen baade af Sverige og andre magter, skulde subsidiehjælpen suppleres med mindst den i hovedtraktaten lovede forsvarshjælp.

Naar de sekrete artikler, der skjultes for Sverige, fik en mere udtalt anti-svensk brod end det udkast, hvorom Sehested og Lionne oprindeligt var enedes, skyldtes det ordre fra København. Til gengæld fik Sehested i hovedtraktaten fjernet den af Lionne indsatte bestemmelse om, at den danske konges forpligtelse i Tyskland gjaldt ogsaa, hvis Sverige ikke deltog i aktion. Og traktaten var, selv om de hemmelige artikler skjultes for Sverige, som helhed og i sin grundidé ikke baaret af nogen antisvensk tendens. Lionne betonedede meget stærkt dette i et udførligt skrevet svar, han i maj 1663 overgav den svenske resident Hirschenstierna paa en memoire fra denne, som bad den franske konge ikke slutte en traktat med Danmark, som hindrede Sverige i at besvare et dansk angreb paa dets tyske provinser. Frankrigs formaal var at forene de to nordiske riger som dets allierede. At Sverige stadig maatte forblive Frankrigs hovedallierede, gav Lionne i hele sin følgende politik udtryk for, og for Sehested stod dette naturligvis ganske klart.

Fahlborg skriver i sit førnævnte værk: »I sine uttalanden om Sverige var Sehested alltid till ytterlighet försiktig«. Det er rigtigt. Over for hoffets revanchepolitik var Sehested nødt til at være det. »En gång åtminstone tycks han emellertid ha blottat sin innersta mening, nämligen inför sin sekreterare och förtrogne Bierman i ett privat memorial, uppsatt till dennes tjänst vid hans resa till Köpenhamn i och för avhämtandet av konung Fredriks ratifikation. »Vi må«, heter det där, »försäkra oss mot Sverige och göra dess vänskap med tiden inutil hos Frankrike, H. kongl. Maj.:t och dess hus till större avantage, säkerhet och reputation«.«

Fahlborg begaar her, bortset fra hans fuldstændige ukendskab til Sehesteds forudsætninger og hans forhandlinger i England, to alvorlige fejl. Han sætter helt urigtig den nævnte passus i forbindelse med den dansk-franske alliancetraktat, og han ser helt bort fra dens historiske baggrund. Jeg har skildret denne i min »Hannibal Sehested«, I. Rigsskatmesteren havde i sommeren 1663 fra venner i København, bl. a. ærkebiskop Hans Svane, modtaget efterretninger om sine fjenders virke, som næsten lammede

ham, og som havde forbindelse med højforræderiprocessen mod hans svoger Corfitz Ulfeldt og en panisk frygt ved hoffet for et nyt svensk angreb. Det hed i disse efterretninger bl. a., at Sehesteds uvenner havde beskyldt ham for under sit ophold i Karl Gustavs lejr at have virket for at faa den danske adel til at give sig under den svenske konge, og at man fra Stockholm havde modtaget kopier af de protektionsskrivelser, som Karl Gustav havde givet ham, hvilket havde bragt kongen og dronningen og især den sidste i den største ophidselse. Hvad der nu paalægges Biermann i den omtalte memorial, dateret 6. august, er slet ikke at argumentere for traktaten – det gjorde Sehested selv i en samtidig udførlig skrivelse til Frederik III. – men med Gabels bistand at overbevise kongen om rigsskatmesterens »troskab og constance efter saa megen overvunden ulykke«, samt tillige at fremhæve Sehesteds gode vilje til i h. t. kongens ordre ved det franske hof at støtte dronning Sophie Amalies yndlingsbroder hertug Johan Frederik af Lüneburgs plan om at blive Frankrigs kandidat til den polske kongekrone.

Det er om denne lüneburgske kandidatur, ikke om den dansk-franske alliance, at Sehested i memorialen udtaler, at den »aldeles forsikrer os mod Sverige og gør dets venskab med tiden inutil hos Frankrig«. Da han skrev disse ord – hvis tydelige hensigt er at genvinde dronningens gunst – havde Lionne allerede ladet ham forstaa, at den lüneburgske kandidatur ikke var i Frankrigs interesse. I november 1664 fik den franske gesandt i København efter ordre Frederik III. overbevist herom, og Sehested udtalte ved denne lejlighed til Terlon, ifølge dennes referat, at han udelukkende havde arbejdet for kandidaturen, fordi den behagede dronningen.

Atter et eksempel paa, hvilke kritiske problemer, studiet af Hannibal Sehesteds udenrigspolitik stiller. Landberg, som kun kender memorialeudtalelsen fra Fahlborg, tør modsat denne ikke tillægge den nogen betydning som udtryk for den danske statsmands inderste overbevisning. For ham ligger det afgørende vidnesbyrd om den antisvenske tendens i Sehesteds politik i »hela underhandlingen bakom Sveriges rygg«. Sehested havde jo imidlertid for længst konstateret, at de to regerings dybe indbyrdes mistillid spærrede enhver direkte vej mellem København og Stockholm. Farbar var alene vejen »par approche indirecte«, gennem fælles allierede. Hvordan han atter og atter lod de svenske diplomater, han mødte, vide, at han maalt var dansk-svensk forstaaelse, har vi set.

To momenter, som de nævnte svenske historikere ogsaa overser, er disse: Skulde Danmark paa nogenlunde jævnbyrdig fod med Sverige vinde optagelse i det fransk-svenske alliancesystem, maatte Sehested med stort efter-

tryk fremhæve fordelene ved en alliance med Danmark for de franske statsmænd. Og desuden: Skulde Sverige vindes for det nærmere forbund med England, som var Sehesteds hovedformaal, var det ingen skade til, at det ikke følte sig alt for knyttet til Frankrig. I øvrigt fremhævede Sehested i en samtale, han i oktober 1665 havde med den svenske resident i København Gustav Lilliecrona, at »Franckryket aldrig skulle negligera Sweries wenskap«, og at han havde »den förhopningen, att Danmarcks alliance medh Franckrykett sikh medh tidhen skulle explicera, huadh retta intention der till waritt hadhe; och så Swerie derigenom blifwa persuaderatt, att Franckrykett inthett så myckitt Danmarck för sin egen estat rechercherat hafwer, såsom igenom den wenskapen Danmarcks förtroligheet medh Swerie att facilitera, af huilchen dette sedhan een så säker och considerabel assistens hadhe att förwenta«. Dette var et helt korrekt udtryk for Frankrigs nordiske politik.

I sit førnævnte svar til Hirschenstierna af maj 1663 skrev Lionne, at Sehested ofte havde erklæret, at »han ikke troede, at alt det, som han havde forhandlet og sluttet i Frankrig, kunde faa sin endelige fuldendelse paa den maade, som man ønskede det i København, med mindre han selv gjorde en ny rejse til Stockholm for der at forhandle og slutte de samme ting . . .«. Da Sehested i november 1663 tog afsked fra det franske hof, var det en aftale mellem ham og den franske udenrigsminister, at denne rejse skulde finde sted. Til sin konge nøjedes rigsskatmesteren med at bebude en fransk ambassade til begge de nordiske hoffer, som efter al sandsynlighed vilde blive betroet hans franske ven fra Københavnfredsforhandlingernes tid, chevalier Hugues de Terlon.

Da Hannibal Sehested i november 1663 paa ny indtraf i London, var der vist fornyet aktivitet fra engelsk side i Østersøomraadet ved jarlen af Carlisles sendelse til Rusland i sommeren 1663 for at faa genoplivet Muscovy Companys gamle handelsprivilegier. Paa hjemvejen skulde Carlisle i Stockholm og København tilkendegive Karl II.s ønske om intimere venskab med de nordiske stater. Samtidig skærpedes næsten fra dag til dag de kommercielle og maritime stridigheder mellem de to sømagter, ikke mindst i Vestafrika. For saa vidt den Sehestedske politik byggede paa tilslutning til baade England og Frankrig, kunde det vække betænkelighed, at vestens to kroner syntes paa vej til at fjerne sig fra hinanden. Den ny statssekretær for udenrigske sager, lord Arlington, gjaldt for at være »spansk«, og de fransk-belgiske erobningsplaner begyndte at vække uro i London. Det var dog samtidig den herskende opfattelse i England, at Generalstaterne ikke i krigstilfælde kunde regne med den franske alliancehjælp, og Sehested styr-

kedes gennem abbé Paulmyers brev fra Paris i den anskuelse, at Colberts merkantilpolitik vilde skærpe det kommercielle og handelspolitiske modsætningsforhold mellem Frankrig og handelsrepublikken.

Endnu ønskede ingen ansvarlig engelsk statsmand krigen. Men alle midler til at ramme rivalen uden krig var sikre paa bifald i Citys handelskredse og hos politikkenes ledere. Virksomst i saa henseende var nu som før Haag-residenten Sir George Downing. I breve til Clarendon og Arlington hamrede han paa Østersø- og Norgeshandelens betydning og nødvendigheden af ny handelsaftaler med de nordiske stater.

Downings breve har sikkert deres andel i den stærke stemning for en »god og sekret underhandling« med Danmark og Sverige, som Sehested i London mødte hos baade kongen, lordkansleren og Arlington. Da han ikke havde instrux om at inklude sig i nærmere underhandling i London, blev aftalen, at han i Haag skulde konferere med Downing om hovedpunkter ved en fremtidig traktatforhandling. Hvad han ikke omtaler i sine breve til det danske hof, er hans gentagne forsikringer til engelske statsmænd om, at Frederik III. var fast besluttet paa at overholde Københavnsfreden. Ej heller de stærke antihollandske udtalelser, han fremsatte, eller den opmærksomhed, som hans plan om at forene England og de nordiske stater mod det hollandske handelsdominium vakte i Londons hof- og diplomatverden. Den brandenburgske gesandt v. Brandt fik af kongens tyske onkel prins Rupert af Pfalz at vide, at Sehested havde paataget sig »at fremme dette værk ved det danske og svenske hof«, og rejste efter rigsskatmesteren til Haag for at sondere ham nærmere, men fik en ret kold modtagelse: »Det var«, sagde Sehested, »ikke Englands interesse at extendere denne sag til Tyskland; det vilde gøre bedre i at rette sine reflexioner alene mod Østersøen og dem, som havde del i denne«. Med hvilke følelser Frederik III.s gamle forbundsfælle, den store kurfyrste, læste dette ny nordiske »dominium Maris Baltici«-program, er desværre skjult for os.

Da Sehested ved juletid 1663 forlod Whitehall, medbragte han en meget varm anbefalingssskrivelse fra Karl II. til sin konge og en fransk haandskrivelse fra samme til samme, hvori den engelske konge udtrykte sin tilfredshed med, at »de ting, som han (Sehested) havde foreslaaet mig paa sin sidste rejse, befinder sig i samme stand, saa at de kan forhandles, naar det synes Dem godt«.

I Holland fandt rigsskatmesteren ikke større lyst til at gøre Danmark indrømmelser end i 1662. Et særligt skarpt ordskifte havde han med De Witt i anledning af, at Hollands stater i juli 1663 havde besluttet at anvende toldfriseddelmetoden til betaling af hollandske købmænd, hvis varer den danske regering havde beslaglagt under sidste krig, og som Frederik III.

havde henvist til betaling af de subsidierestancer, han hævdede at have til gode i Holland. Beslutningen, som disponerede over danske toldindtægter, var ikke meddelt regeringen i København, før den gennem sine toldere modtog klager over de nye toldsedler – et stærkt udtryk for den hollandske ringeagt over for den danske statsmagt.

Det vil forstaaes, at Sehested og Sir George Downing – »un des plus habiles hommes et plus universels«, skrev Sehested til Arlington – under de planlagte samtaler i Haag kunde mødes i et fælles ønske om at tvinge handelsrepublikken til raison. Vore kilder til disse samtaler er dels Sehesteds breve til Frederik III., statssekretær Biermann, Downing og Arlington, dels Downings breve til Clarendon og Arlington. Der er visse karakteristiske afvigelser mellem de to grupper. Naar Sehested saaledes i brev til Biermann tillægger Downing den ytring, at Sveriges fjernelse fra Holland var et middel til at genoprette den danske konges storhed og »Le faire remonter sur ses pertes«, saa har Downing intet herom. Men Sehested vidste, at man ikke drev det danske hof nogen vegne uden at aflægge revanchetanken sin reverens. Downing fremhæver derimod meget stærkt Sehesteds ønske om, at kongen af England maatte »be a means to knitt (the Northern Crowns) together between themselves«. Og ogsaa Sehested betoner i sine breve til København nødvendigheden af at inddrage Sverige i det dansk-engelske forbund. I sin rapport lader Sehested Downing fremsætte det som Karl II.s ønske, at forhandlingerne skulde begynde i København, mens Downing siger, at det var Sehested, som vandt ham for denne plan, bl. a. ved at fremhæve den norske trælasthandels betydning og Danmarks besiddelse af »the key of the Baltique«. Sehested lagde ogsaa stor vægt paa, at Downing selv kom til København, hvad Downing overfor sin regering erklærede sig højst villig til, da – som han skrev til Clarendon – »ye business of ye North« var det vigtigste spørgsmaal i britisk udenrigspolitik. »Zeisted and I had exceeding much discourse upon this, and he did assure me that he made no doubt that we might be able so to worke and dispose the King of Denmark as that he might see it to be his interest that it should be so . . . and that the King (of England) should endeavour and employ himselfe in working ye like between Sweden and Danmarke«.

Før Hannibal Sehested 17. februar 1664 afsejlede fra Amsterdam til Ribe, sendte han Karl II. en udførlig redegørelse for de dansk-hollandske tvistepunkter og bad kongen give Downing ordrer til varetagelse af de fælles interesser samt i god tid sende ham og den fra Rusland hjemvendende Carlisle de nødvendige instruxer til forhandling i Norden. Til Frederik III. skrev han, at hvis De Herrer Stater inden længe vilde ordne hele deres mellemværende med Danmark-Norge til dettes tilfredshed, »da holder jeg

saadant for det sikreste«. Vedblev de imidlertid at staa stejlt og tillod sig »at præsumere videre end E. k. Mt.s respekt og højhed vel kan taale«, burde kongen se tiden an og prøve, hvad han »hos den ene eller den anden kan have at forvente«. I Carlisles og Downings forhandlinger i Stockholm og København vilde han sikkert »finde den største avantage frem for nogen anden. Thi det er fuldkommen vist, at England søger den samme but med Holland, som Frankrig med det hus i Østrig, hvilket uden E. k. Mt.s saavel som kronen Sveriges hjælp ikke vel kan ske«.

Abbé Paulmyer havde i december 1663 fra Paris skrevet til Sehested om den plan om en dansk-engelsk »concert de trois«, hvori rigsskatmesteren havde indviet ham. Abbéen tillod sig at mene, at den overgik Mazarins Rhinforbund i konceptionens storhed: »Det synes, at hvis noget er i stand til at forsinke eller hindre en for alle tre saa nyttig samvirken, saa er det, at der mangler en haand, som giver denne kugle et skub for at faa den til at rulle og naa frem til det attraaede maal«. Det var unægtelig lykkedes Hannibal Sehested at give kuglen et skub. Men hans haab om at kunne anvende den vældige Sir George som stormbuk over for regeringerne i Stockholm og København skulde ikke gaa i opfyldelse.

Det skyldtes, som Downings breve viser, ikke aftagende interesse hos ham for den nordiske plan. Det fremgaa ogsaa af de energiske ouverturer, han fremsatte over for de svenske repræsentanter i Haag, Matz og Appelboom, hvem han bebudede sin egen ankomst til Norden. Appelboom, som var mod brud med Holland, forholdt sig meget reserveret, men i raadet i Stockholm fandt, som vi skal se, de engelske avancer en mere modtagelig jordbund. Naar Downings nordiske sendefærd udsattes og til sidst opgaves, var aarsagerne flere. Han ønskede, i overensstemmelse med Sehested, at lægge »the foundation« til forbundet i København. Herimod indvendte Clarendon bl. a., utvivlsomt byggende paa information fra Sehested, at Hollænderne »have a party in Denmark able to struggle with the King himselfe, which is another reason that if it be begun there, it will have no successe«. Mere afgørende var imidlertid, at den engelske regering krævede, at Downing for ikke at krænke ambassadøren Carlisle skulde rejse under paaskud af et privat ærinde, mens Downing fastholdt, at han enten vilde forhandle efter Carlisles afrejse fra Norden eller sidestilles denne som medambassadør. Hertil kom vel ogsaa, at den i foraaet 1664 voxende spænding mellem sømagterne gjorde det vanskeligere for ham i længere tid at være borte fra Haag. I maj-juni deltog han under en orlov i London i udarbejdelse af instruxer for en sendefærd til de nordiske hovedstæder. 9. juni 1664 skrev den franske Londongesandt Comminges til Ludvig XIV., at hvis Downing ikke fik satisfaktion i Holland, »il a ordre de passer

en Danmark«. Men i slutningen af juli meddelte Clarendon den danske resident Petkum, at det var besluttet at sende som extraordinære gesandter Sir Gilbert Talbot til København og Henry Coventry til Stockholm. I august udfærdigedes deres kreditiver, og i september indtraf de i de nordiske hovedstæder.

Det er sandsynligt, at de herved begyndte sideløbende separatforhandlinger i Stockholm og København var egnede til i højere grad at overvinde svensk mistillid end en diplomatisk aktion, som begyndte i København. Men ingen af Downings to afløser ejede hans kraft og evne, og den svigtende kontakt og rivalitet imellem dem skulde faa skæbnesvangre følger for realiseringen af Sehesteds engelsk-nordiske ententeplan.

Jeg har i bogen »Hannibal Sehested«, I, udførligt skildret den kamp om »de ti fod fliser i kongens kabinet«, som efter rigsskatmesterens tilbagekomst til København 12. marts 1664 udspillede mellem ham og den kongelige favorit Christoffer Gabel. Gabels største aktiv i denne kamp var Frederik III.s gennem et kvart århundrede prøvede tillid til sin tyske tjeners troskab mod ham og mod den kongelige enevælde, der var hans maal. Kongen vilde, skrev i 1665 den engelske gesandt Talbot, intet gøre uden Gabel, »not that he buildeth søe much upon his judgement as his fidelity«. Hermed stemmer næsten ordret Sehesteds karakteristik af forholdet i Paulmyers »Mémoires«; men Sehested tillægger over for Frederik III.s ofte ubeslutsomme sind Gabel evnen til at faa vægtskaalen til at synke efter sit ønske. En tilsvarende tillid kom kongen af grunde, jeg før har nævnt, grunde, som hang sammen med baade rigsskatmesterens adelige afstamning og med hans tilhørsforhold til det gamle »svigersønneparti« og med hans forfatnings-, forvaltnings- og militærpoltiske syn, aldrig til at nære til Hannibal Sehested, selv om dennes »great persuasive power« – Talbots udtryk – nu som før øvede sin indflydelse. Bag Gabel stod – med undtagelse af dronningen, som hadede ham – størstedelen af hoffets mest tyske personel, krigskollegiets høje tyske officerer, den hollandsksindede kansler Reetz, der var en dyb uven af Sehested, o. a., bag Sehested den dansk-norske borgerstand, præstestandens myndige leder ærkebiskop Hans Svane, kongens livlæge Peter Bülche, den tyske kansler Lente og en kreds af yngre danske adelige, med hans søstersønner Jens og Niels Juul i spidsen. Det var et første nederlag for Sehested og hans parti, at det lykkedes Gabel at hindre, at rigsskatmesteren blev den i november 1663 afdøde grev Rantzaus efterfølger som kongens førsteminister. Embedet besattes ikke, men Gabel overtog efterhaanden en stor del af dets funktioner, efter at han i august 1664 var udnævnt til statholder i København med sæde i gehejmerradet.

I ydrepolitisk henseende droges Gabel altid stærkest mod det tyske rige, bl. a. fordi tysk var det eneste sprog, han fuldt beherskede. Fra gammel tid havde han desuden intime hollandske kapitalforbindelser. Samtidig blev fra 1664 i stigende grad den nyudnævnte statssekretær for udenrigske anliggender Conrad Biermann baade hans klient og faktotum. Biermann, senere adlet v. Ehrenschild, var en præstesøn fra Baden-Durlach, var 1654-60 sekretær hos de to franske gesandter d'Avaugour og Terlon og fulgte 1662-63 Sehested som ambassadesekretær til Paris. Naar Talbot karakteriserer Biermann som »a pensioner of France«, indeholder denne karakteristik det rigtige, at Biermann gennem sin lange og indflydelsesrige virksomhed i dansk ydrepolitisk tjeneste, som først afsluttedes med hans død i 1698, altid gjorde sig til en tjener for kongehusets aggressive dynastipolitik, men med stadig betoning af, at denne fremmedes bedst ved nøje tilslutning til Frankrig. Sammen staar Gabel og Biermann og den afdøde Chr. Rantzau som de første i den lange række af den danske enevældes højtbetroede tyske statstjenere, en række, som først afsluttes med den yngre Bernstorffs død i 1797.

Det er mig umuligt her at fremlægge bevismaterialet, i første linie hentet fra de franske, hollandske, engelske og svenske gesandtindberetninger, i hele dets udstrækning. Dette materiale gør det imidlertid utvivlsomt, at den hovedmodstand, Sehested mødte i sin kamp for at vinde Frederik III. for sin engelsk-nordiske forbundsplan, stammede fra Gabel-Biermann, støttet paa de ikke faa tilhængere af bevarelsen af venskabet med Holland inden for regeringen og dele af borgerstanden. Men denne modstand kunne, som vi skal se, hente vigtige argumenter i usikkerheden af baade Frankrigs og Sveriges holdning.

Jeg har tidligere vist, hvorledes stemningerne i det svenske raad 1663-64 var ved at svinge fra Frankrig og over mod Kejseren. Den mistillid til baade Frankrig og Danmark, som Sehesteds dansk-franske alliancetraktat skabte, bidrog stærkt til at uddybe de antifranske stemninger, for hvilke Matthais Biörenklou var hovedtalsmand. Overbevisningen om Sveriges og Frankrigs overvejende interessefællesskab paa fastlandet gjorde sig dog stadig gældende, især hos den svenske ydrepolitikens egentlige leder, rigskansler Magnus Gabriel de la Gardie, og Fontainebleutraktatens afslutter, Claes Tott. Samtidig bevægede tendenserne inden for raadet, under indtryk af de stærke engelske avancer til baade Leijonbergh i London og Appelboom i Haag og af de stadig uafgjorte svensk-hollandske mellemværender, især elucideringsstriden, sig mere og mere i retning af nærmere tilslutning til England. I »sekreta utskottets« betænkning paa Stockholmrigsdagen i august 1664 betegnedes vel bevarelsen af venskab med baade England og Holland

som det bedste. Men holdt Hollænderne fast ved deres »enormiteter«, og Englands venskab gav kongen passende midler i hænde, burde regeringen tage rigets bedste i agt i overensstemmelse med konjunkturerne.

En lille maanedstid efter, i september 1664, naaede Henry Coventry og snart efter lord Carlisle fra Rusland frem til Stockholm, samtidig med, at Sir Gilbert Talbot modtoges af Hannibal Sehested i Helsingør. Først i oktober kom den bebudede franske gesandt Terlon til København, vel fordi Lionne ønskede at afvente Sehesteds ankomst til den danske hovedstad og maaske ogsaa udviklingen af den engelsk-hollandske spænding.

Skønt Englænderne kom Terlon i forkøbet, er det dog hensigtsmæssigt at behandle denne sendelse først.

Lionnes instruxer for Terlon af 1. (11. august 1664 viser, at den franske udenrigsminister bedømte chancen for Sveriges tiltrædelse af den fransk-danske traktat (hvis hemmelige artikler, der blot var »un léger accessoire« til hovedtraktaten foreløbig skulde holdes skjult for den svenske regering) meget optimistisk. Terlon skulde betone, at traktaten sikrede alle svenske besiddelser mod angreb fra Danmark, brød dettes gamle alliance med Østrig og ved den lovede danske samvirken paa tysk grund gav Sverige større bevægelsesfrihed her, at den franske konge altid vilde anse Sverige for »sin første ven og vigtigste og sikreste allierede«, og at de to konger stadig havde betydelige fællesinteresser baade overfor kejslerlige angreb paa den tyske »stænderlibertet« og i Polen. Tiltrædelsen til traktaten kunde hurtigst og lettest ske ved, at den svenske regering paategnede den en erklæring herom. Foretrak kongen af Danmark imidlertid afslutningen af en overensstemmende dansk-svensk traktat, burde Hannibal Sehested, som ofte i Paris havde udtalt ønsket herom, sendes til Stockholm for at slutte en saadan. I Danmark skulde gesandten bl. a. udforske Sehesteds »anseelse« hos sin konge og dennes sande hensigter over for Sverige, i Sverige, om dette i en fællesaktion i Tyskland ønskede at forene sine tropper med Danmarks eller helst vilde operere adskilt.

Det fremgaar af breve fra Paulmyer og Terlon, at Sehested havde ønsket og efter den franske gesandts ankomst til København stadig ønskede at ledsage ham til Stockholm. At instruxerne for Terlon intet indeholder herom, kan muligvis bl. a. skyldes, at den svenske resident Hirschenstierna over for Lionne havde udtalt frygt for, at den danske statsmand, »eftersom han er artificiel, maaske let kunde gennemtrænge chevalierens aabenhjertighed i alting«. Men Terlon søgte selv, da Frederik III. under hans ophold i København udtalte, at han vilde give ham rigsskatmesteren med til Stockholm som sin kommissær, at afværge dette. Sehested var, skrev han til Lionne, »habile«, men hans »impetuosité et son humeur hautaine« kunde skade for-

handlingerne i Sverige, hvor man desuden i hans deltagelse vilde se et vidnesbyrd om en dansk-fransk »liaison«. Det mishagede rigsskatmesteren stærkt, fortsætter Terlon, at denne fraraadede ham hans ledsagelse, »idet han vilde, at man i alt skulde følge hans mening og troede, at intet blev vel gjort, uden hvad han gjorde«. Over for kongen motiverede Terlon sit standpunkt med, at rigens skatmester ikke kunde undværes i København – hvilket i øvrigt, som han skrev til Lionne, var hans overbevisning. Lionne bifaldt i sit svar paa sine egne og Ludvig XIV.s vegne gesandstens argumenter: en rejse af Sehested til Stockholm opsattes bedst, til Terlon havde forberedt jordbunden.

Om det vilde være lykkedes Sehested ved sin »persuasive power« at gøre indtryk paa de svenske raader – som han havde gjort det under forhandlingerne i 1660 – lader der sig intet sige om. Men hans formaal med rejsen kan kun have været ønsket om at overbevise den svenske regering om, at hans politik sigtede til begge de nordiske staters interesse. Det er en nærliggende antagelse, at han i saa henseende ikke blot havde traktaten med Frankrig, men ogsaa og vel især de engelsk-nordiske forhandlinger for øje. Terlon synes at have næret mistanke i denne retning, naar han i et brev til Ludvig XIV. mod Sehesteds Stockholmsrejse bl. a. indvendte, at han var en mand, »som ikke kan leve uden altid at foreslaa noget nyt«, og samtidig med skinsyge mente at spore et samspil mellem rigsskatmesteren og ambassadøren Carlisle, som nys var ankommet fra Stockholm til København.

Da Terlon afslog Sehesteds medarbejderskab, blev aftalen, at han paa egen haand skulde søge Sveriges tilslutning til traktaten. Fremkom der fra svensk side forslag i de tre staters interesse, vilde han foreslaa underhandling med dansk deltagelse i Malmø, Landskrona eller Helsingborg. Afslog Sverige traktaten, vilde han strax vende tilbage til København for der af afvente sin konges nærmere ordre.

At Sehested har næret større forventninger til, hvad Terlon kunde udrette i Stockholm, er vel tvivlsomt. I lighed med de svenske raader havde han ikke alt for høje tanker om den lille gaminagtige sydfranskmands, »then lilla stensquättan«, som Biörenklou kaldte ham, diplomatiske evne. Og han kendte gennem sin søstersøn, den danske resident i Stockholm Jens Juul, som i foraaet 1664 havde haft hjemorlov for at aflægge rapport og nu fra den svenske hovedstad stod i privat korrespondance med ham, ret nøje stemningerne inden for den svenske regeringskreds. De la Gardie udtalte ogsaa kort efter Terlons ankomst til Stockholm i begyndelsen af december til Juul, at »de mange fremmede medici snarere skulde skade end gavne«.

Det svenske svar paa Terlons memorial af 7. december og hans »discours« for kommissærer af raadet af 14. december, som efter en række drøftelser i raadet endeligt meddeltes den franske gesandt i en af Biörenklou udarbejdet latinsk skrivelse, dateret 12. februar 1665, var en i formen høflig, men klar afvisning. Man roste formaalet at bevare den tyske fred og at bestyrke den intime »correspondentia« mellem Sverige og Danmark. Der fandtes imidlertid bestemmelser i traktaten, som hverken stemte overens med den westfalske freds eller de nordiske rigers sikkerhed, som begrænsningen af Danmarks forpligtelser til tvister, opstaaede i riget efter traktatens ratifikation, og det om en fælles krigsførelse bestemte. Herom maatte der forhandles saavel mellem samtlige Rhinforbundets medlemmer som mellem Frankrig og Sverige, og Sverige og Danmark særskilt. Disse mangedobbelte forhandlinger mellem protestantiske fyrster kunde imidlertid give stødet til en ny katolsk liga og give Kejseren anledning til at kræve en ny »rigs-krigsforfatning«. Sagen maatte derfor udsættes og lod sig kun tilendebringe med største forsigtighed. I den betænkning af Biörenklou, som laa til grund for dette svar, var »secretæ rationes« for afvisningen angivet. Her fremhævedes den franske konges forpligtelse til at yde Danmark forsvarshjælp og virke for, at en saadan ogsaa ydedes det af Sverige og andre Rhinforbundstater, som stridende mod Sveriges interesser; det for Sveriges ære krænkende i, at andre disponerede over det, bl. a. ved at der aabnedes adgang for stater som England, Holland, Sachsen, Brandenburg og Pfalz til optagelse i traktaten; Danmarks hældning mod de katolske stater og bestemmelserne om en svensk-dansk fællesoptræden i krig. »Sehesteds formaal«, slutter Biörenklous opsats, »synes at have været et helt andet, end der lovedes ved første blik, nemlig at udkaste Sverige af Tyskland og indtræde i dets sted«. Med de sidste og mest afgørende ord kan sidestilles, hvad rigskansler de la Gardie i maj 1666, da den kongelige danske politik havde medført, at Sverige befandt sig i forsvarsforbund med England mod en fransk-hollandsk-dansk koalition, udtalte til den franske ambassadør Arnauld de Pomponne: »at alt dette var en følge af en plan, som Hr. Hannibal Sehested havde udkastet for lang tid siden: at sætte Danmark i Sveriges sted«. Endvidere De la Gardies og andres udtalelser i det svenske raad og til Terlon i januar-februar 1665, at Frankrig havde svigtet Sveriges interesser ved at give Danmark vaaben i hænde og ved at optage det i Rhinforbundet samt ved at afvise en garanti for Gottorp, at Frankrigs løfte til Danmark om hjælp mod enhver angriber betød en krigserklæring mod Sverige, og at man formodede, at der til traktaten knyttede sig for Sverige skadelige hemmelige bestemmelser.

Det vil ses, at den i »riksens råd« fremherskende opfattelse af den inder-

ste intention i Sehesteds politik falder ret nøje sammen med den af Landberg hævdede. Men dette er naturligvis ikke noget bevis for, at den er rigtig. Raadets fejlsyn er imidlertid mere undskyldeligt end Landbergs, idet det havde at gøre med den kongelige danske politik, som det i væsentlige henseender vurderede rigtigt, og ikke havde de forudsætninger, som vi ejer, for at bestemme brydningerne inden for den danske regeringskreds og den modsætning, hvori rigsskatmesteren stod til kongehusets nordtyske expansionspolitik og den kongelige militærpolitik. Vanskeligere falder det at forstaa den i raadet udtalte frygt for, at Danmark nogen sinde skulde faa samme allianceværdi for Frankrigs tyske politik som Sverige. Tanken herom afviste Pomponne i den førnævnte samtale med De la Gardie, i god overensstemmelse med Lionnes instruxer, bestemt. Og Sehested gjorde sig aldrig illusioner om noget andet.

Medvirkende i det motivkomplex, som bestemte det svenske svar, var naturligvis den gennem længere tid hos Biörenklou og andre opsamlede mistænksomhed over for den franske magtudvidelsestrang paa Tysklands og Belgiens bekostning og den af Biörenklou fremhævede tendens hos Frankrig til at »disponere over« Sverige som en vasal, hvortil kom Terlons manglende instrux til at forhandle om en ny subsidietraktat angaaende Polen og til at love fransk støtte til en svensk aktion mod Bremen. Men det spillede uden tvivl ogsaa en rolle, at man netop nu i Stockholm var ved at tilendebringe et forsvarsforbund med England, rettet mod Frankrigs allierede Holland, og at Coventry over for Biörenklou havde betegnet Sehesteds forhandlinger i Frankrig som »meget suspekter«, med den tilføjelse, at naar England og Sverige blev enige, skulde Danmark nok slutte sig til deres parti.

For Gabel og Biermann var, som den første i marts lod den svenske resident Lilliecrona forstaa, det svenske svar næppe en skuffelse. For dem var det afgørende den franske alliance i sig selv, ikke forsøget paa at forene Sverige og Danmark gennem fransk medium. Hvad Sehested angaar, fremgaar det af baade Courtins og Lilliecronas breve, at han stærkt kritiserede Terlons diplomati, og Courtin lod efter Terlons ønske for at forekomme »les reflexions et les projets de M. Sehested« Frederik III. vide, at Ludvig XIV. ønskede videre skridt forbeholdt ham, ikke forhandlet i København. Centret i Sehesteds diplomati var imidlertid netop den nordisk-engelske entente. Alliancetraktaten med Frankrig var vel hans værk, men han var af omstændighederne mere end ved eget initiativ blevet drevet til at virke for den. Den traadte nu i baggrunden for det, som for ham var hovedmaalet. I brev af 6. april fortæller Lilliecrona den svenske rigskansler om en midtdag, residenten Courtin afholdt kort efter Terlons tilbagekomst fra Stock-

holm til København. Terlon udbragte her en skaal for »l'union de trois couronnes«. Sehested vilde, at han skulde indflette ogsaa den fjerde krone i skaalen, men Terlon svarede: »elle pése trop pour les autres«.

Dette ordskifte giver et ganske godt prælude til de følgende maaneders diplomatiske spil i de nordiske hovedstæder.

Instruxerne for Coventry og Talbot til Stockholm og København synes ikke at være bevaret, men det fremgaar af de to gesandters forhandlinger, belyst ved baade engelsk, svensk og dansk materiale, at de i fortsættelse af Sehesteds drøftelser i London og med Downing i Haag skulde søge at forene de nordiske stater i et mod Holland rettet forbund med England og som grundlag herfor garantere begge Københavnfreden. Med begge skulde der slutes handelstraktater, som sikrede den engelske Østersø- og Norges-handel vigtige fordele paa Hollands bekostning. Talbot skulde dog gaa videre og søge afsluttet en offensiv alliance med Danmark mod Holland. Om Sverige kunde formaas til det samme, maatte afhænge af udviklingen og de dansk-svenske forhandlinger. At det i en engelsk-hollandsk krig vilde være af afgørende betydning for England at kunne spærre baade Østersøen og Norge for hollandske skibe og derved berøve handelsrepublikken baade kornet fra Danzig og trælasten og andre skibsfornødenheder, behøver ingen nærmere paavisning.

Naar de forslag, som fra september 1664 i Stockholm fremsattes af Coventry, en kort tid i forening med den fra sin resultatløse Ruslandsrejse hjemvendte lord Carlisle, mødte stærk velvilje i Sveriges regering og raad, skyldtes det den gunstige politiske baggrund: den stadig uløste svensk-hollandske modsætning, ønsker om at faa Archangelskhandelen draget ned til de baltiske havne og muligvis den engelske Hamburgstabel til Stade, trangen til en vis emancipation fra Frankrig og – som bl. a. De la Gardie betonedede i raadet – ønskeligheden af »att hafwa en puissance maritime, ne Dania posset nocere, när det combinerade sig med England«. Beroligende virkede Coventrys forsikringer om, at hans konges maal kun var at tvinge Holland »til raison«, ikke dets ruin, om at hans forhold til Frankrig var godt. Ligeledes hans erklæring om, at han var bemyndiget til at garantere Københavnfreden og hans imødekommelse af det svenske ønske om ikke »to be open to the Danish resident, because he is a nephew to Hannibal Zestedt«. Der maatte, betonedede han over for sin regering, først slutes en engelsk-svensk og en engelsk-dansk forbundstraktat; først derpaa kunde arbejdet paa at forene de to nordiske kroner begynde.

Inden længe sluttede raadets flertal sig til tanken om forbund med England, for hvilket den til at begynde med betænkelige Biörenklou snart blev en hovedforkæmper, øjensynlig især drevet af sin antifranske indstilling.

Skønt Coventry ikke havde fuldmagt til at imødekomme de svenske ønsker om Archangelskhandelen, til støtte til en aktion mod Bremen og engelsk garanti for Gottorp, naaede man 1. marts 1665, tre dage før den engelske krigserklæring til Holland udstedtes, til undertegnelse af en traktat. Man fremskyndede afslutningen, som De la Gardie udtalte i raadet, for ikke at overrumples af en fredsslutning mellem sømagterne, og for at ikke Frankrig skulde forpurre værket. »Man bør ikke«, sagde han, »som Appelboom mener, altid wara neutral«, »tage occasionen i agt«, »revangera sigh på Hollandh« og vise Frankrig, at man kunde slutte baade offensive og defensive traktater uden at »blessera« det.

Foruden bestemmelser til fremme af begge landes handel, bl. a. om stabelpladser i Gøteborg og Plymouth – bestemmelser, som naturligvis langt fra gav partnerne alle de friheder og rettigheder, som de hver for sig ønskede – indeholdt traktaten, der sluttedes paa ti aar, følgende hovedartikler: gensidig forsvarshjælp i Europa med 4.000 md. fodfolk eller ækvivalent i penge, skibe eller krigsfornødenheder, der efter overenskomst kunde øges, hvis angriberen fik hjælp af en allieret – ret for parterne til at føre krigsskibe ind i og afhænde tagne priser i hinandens havne og til at hverve krigsfolk og leje, bygge og købe skibe og krigsfornødenheder hos hinanden, mens det skulde være forbudt begges fjender; med disse maatte der dog handles frit, undtagen alene kontrebande. Som garant for Københavnsfreden skulde kongen af England først ved venskabelig mellemkomst, derpaa, om nødvendigt, med magt skride ind mod den, der krænkede denne fred. Med begge kongers samtykke maatte kongen af Danmark indtræde i traktaten. Ligeledes enhver anden stat, der kunde enes med de to konger om betingelserne.

Til traktaten sluttede sig en hemmelig artikel, hvori England lovede hjælp til Elbingelucidationernes ophævelse og til at søge at formaa Frankrig til det samme. Modsatte nogen stat sig ophævelsen, skulde de to parter yde den i traktaten fastsatte hjælp mod modstanderen og dennes allierede – dog (hed det efter ønske af De la Gardie og Claes Tott) Frankrig undtagen – og fortsætte krigen, til fuld satisfaktion var opnaaet.

Skønt denne traktat ikke forpligtede Sverige til brud med Holland, med mindre det fandt godt at anse dette for angriber, gav den dog England betydelige maritim-strategiske fordele og indeholdt en alvorlig trussel mod handelsrepublikken. I raadet følte afslutningen som et skridt af stor og afgørende vægt, baade fordi forbundet kunde indvikle Sverige i krig under »minoreeniteten« og fordi det – trods den De la Gardieske-Tottske klausul – bidrog til at løse det svensk-franske alliancebaand.

Sin fulde værdi for England vilde forbundet dog først faa, naar Danmark knyttedes til det.

Hannibal Sehested havde paa to maader andel i Coventrys svenske traktat, dels ved sin intensivering af Englands nordiske politik, dels ved det bidrag, hans franske traktat havde ydet til inden for det svenske raad at øge stemningen for emancipation fra Frankrig. Det forsøg, hans »indirekte diplomati« havde gjort paa gennem Frankrig at opnaa tilknytning til Sverige, syntes at være slaaet fejl. Vilde vejen over England vise sig lige saa resultatløs?

Det var forudsat fra engelsk side og ogsaa udtrykt i den svensk-engelske traktat, at den tiltraadtes af Danmark. Skønt Tott, Nils Brahe og lidt tvivlende Gustav Bonde – »efter kongen i Danmark blifwer derigenom stor« – havde udtalt betænkelighed derved, vandt denne tanke ogsaa raadets flertal for sig ud fra den betragtning, at de to nordiske riger havde fælles interesser over for Holland og af at sikre freden i Østersøen og – som De la Gardie udtalte til Jens Juel, »at der ikke som hidindtil os leges [dvs. love] burde foreskrives over vort eget«. Det var Hannibal Sehesteds gamle prækentext, som her lød i svensk mund. 15. marts 1665 fastslog rigskansleren i raadet, at Sveriges sikkerhed »oförgripeligen« krævede, at man supplerede den engelske traktat med en svensk-dansk. De dansk-svenske stridspunkter – han nævnte dagen efter toldsvigen i Sundet under dække af den svenske toldfrihed, den svensk-gottorpske traktat og den beskyttelse, Sverige ydede Corfitz Ulfeldts børn – maatte dog ved traktatafslutningen skydes til side, og traktaten begrænses til de fælles interesser under disse »konjunkturer«. Bl. a. af den grund ønskede man direkte svensk-dansk forhandling, uden hverken den af Coventry foreslaaede engelske eller den af Terlon foreslaaede franske mellemkomst. Bedst var, mente Biörenklou, at forhandlingen fandt sted i Stockholm med residenten Jens Juel, hvad raadet bifaldt. I ordrer til Leijonbergh i London og Lilliecrona i København af december 1664 var tanken dog ogsaa fremme om et svensk-dansk grænsemøde »more antiquo et tenore pactorum«.

Af Jens Juel, som fra første færd med hele sin sjæl gik ind for den dansk-svenske forstaaelse og stadig fremhævede, at der ikke var tvivl om oprigtigheden paa svensk side, var Hannibal Sehested fra januar 1665 underrettet om De la Gardies avancer over for residenten. 25. februar meddelte han, at rigskansleren foreslog forhandlinger gennem ham (Juel) i Stockholm og Lilliecrona i København, med senere inddragelse af de engelske gesandter begge steder. Han ønskede hjemorlov for at faa instruxer.

For første gang, siden Sehested 17. juni 1660, for næsten fem aar siden,

i Stockholm havde manet til en nordisk politik, der med »unerede forcer« værnede rigernes »fælles velstand«, forelaa der fra svensk side ønske om en saadan politik. Han havde selv i høj grad bidraget til at skabe forudsætningerne for dette ønskes fremkomst. Afgørende blev nu den kongelige danske regerings holdning.

Desværre mangler vi til belysning af dansk politik en saa vidunderlig kilde, som den svenske raadsprotokol er. Vort materiale er, ved siden af de sparsomme af traktatforhandlingerne fremgaaede udkast og andre traktater, dels den danske regerings ordrer og instruxer til gesandterne i udlandet, dels og ikke mindst de fremmede sendemænds indberetninger fra København. Foruden statsarkiverne i København, Stockholm, Paris, London og Haag har jeg her benyttet fire værdifulde engelske privatsamlinger: Clarendon og Rawlinson Papers i Oxford, Coventry Papers paa Longleat, markien af Bath's slot i Wiltshire, og Clifford Papers paa Ugbrooke Park i Devon.

For det dansk-hollandske mellemværende, over hvilket Sehested i foraaet 1664 lod udarbejde betænkninger og beregninger med stærkt anti-hollandsk brod, har jeg tidligere redegjort. Alle fremmede gesandtberetninger fremhæver enstemmigt og stadig rigsskatmesteren som hovedforkæmperen for en antihollandsk og proengelsk politik. Hvad kong Frederik III. angaar, maatte han baade af finans- og militærpolitiske grunde ønske et pres udøvet paa Holland for at drive det til inødekommenhed over for de danske fordringer. En antisvensk revanchepolitik var endnu kun fremtidsmusik; foreløbig var hans rige for svagt dertil. Men i hans stadige frygt for et svensk angreb bevarede forsvarsalliancen med Holland stadig sin store værdi, og hertil kom hans stærke frygt for, at Holland, hvis Danmark indgik et nærmere forbund med England, kunde søge et forlig med Sverige og optræde paa dets side mod Danmark. Frygt for en tilsvarende dansk politik var til stede paa svensk side og danner en hovedfaktor under de dansk-svenske forhandlinger, som førtes. Den rolle, hollandsk kapital og tonnage og det hollandske afsætningsmarked spillede for dansk-norsk økonomi, vejede ogsaa til baade for kongen og de hollandsksindede kredse inden for regeringen og borgerstanden. Et andet vigtigt motivkomplex for den kongelige politik skabte den ny alliance med Frankrig. Den afgav en vægtig sikkerhedsmargin over for Sverige og kunde maaske en gang tjene den kongelige dynastipolitik over for Gottorp og i Nordtyskland, men naturligvis kun saa længe det var i Frankrigs interesse at yde Danmark sin støtte. En meget vigtig rolle maatte derfor den franske konges stillingtagen i sømagtskonflikten spille.

Ludvig XIV.s længe af historikerne omstridte politik i saa henseende synes overbevisende udredet af Japikse og Pagés. Sømagtskrigen kom ham og Lionne meget ubelejligt, da de ved at yde Holland den lovede traktathjælp risikerede at drive England sammen med Østrig-Spanien til modstand mod den fransk-belgiske expansionspolitik, mens ikke-ydelsen kunde drive Holland samme vej med fare for den franskorienterede De Witt-regerings fald og en oranisk restauration. Lionnes politik blev derfor: energisk fredsmægling, saa længe en saadan syntes at have udsigter; slog den fejl, da kraftig bistand til Holland for hurtigt at ende krigen og hindre begge parters indgriben i de spansk-belgiske erobringsplaner, som blev aktuelle ved kong Filip IV.s død i september 1665. Det var, som Japikse skriver, »une politique à double face«, og først i juli 1665 lod Lionne de nordiske regeringer forstaa, at en aktiv fransk indsats paa hollandsk side kunde ventes.

Som før nævnt, var inden for den danske regering hovedtalsmændene for at følge Frankrigs politik og for forlig med Holland Christoffer Gabel og Conrad Biermann. Herom efterlader kildematerialet ingen tvivl. De kunde støtte sig paa kansler Reetz og vistnok ogsaa den kgl. statholder i Hertugdømmerne Frederik Ahlefeldt. Som forkæmper for et dansk-svensk-engelsk forbund, der kunde fremtvinge det danske riges fuldstændige told- og handelspolitiske emancipation af Holland og en tilfredsstillende gældsopgørelse, dog helst uden at de nordiske riger inddroges i krigerske handlinger uden for deres egne farvande, udpeger kilderne, som anført, lige saa tydeligt Hannibal Sehested. Ogsaa hans nære personlige forhold til det engelske hof maatte drive ham frem i denne retning. Den engelske gesandt i København Sir Gilbert Talbot var en gammel ven af ham og havde efter brev fra statssekretær Will. Morice til Sehested af august 1664, hvad der stadfæstes af brev fra Talbot til Arlington af 21. januar 1665, ordre »to steer his proceedings by your advice«. Skønt Talbot nu og da lod sig forvirre af den kendsgerning, at de skriftlige og mundtlige svar, han modtog af sine to kommissærer Sehested og Gabel, er præget af de stærke brydninger inden for regeringen og kunde mistænke Sehested for at være for »fransk«, er dog hans slutdom, da rigsskatmesteren for sidste gang forlod København i november 1665: »I believe well of the man: although I know, he must cutt a feather in Holland«.

En tilsvarende loyalitet i omtalen af Sehested præger den historiske indledning »A True Deduction« til den krigserklæring, det engelske »Privy Council« besluttede udstedt mod Danmark 19. september 1666, faa dage efter at budskabet om Sehesteds død naaede London. I et utrykt latinsk modskrift mod den engelske »Deduction«, dateret Hamburg 15. november

1666 og forfattet af pseudonymet Hieronymus Euripediuss paa grundlag af information fra den Gabel-Biermannske regering i København, hedder det om Sehested, at han med »et uforsonligt had mod Hollænderne tumlede med planer, der var til skade for deres republik, og saasom han var i besiddelse af en beundringsværdig politisk dygtighed og en dristig og utrættelig aand som forhandler, arbejdede han med al flid paa at drage alle forhandlingerne med England til sig mod kongen af Danmarks andre ministres vilje«.

Hvad Sehesteds forhold til tanken om det nordiske forbund angaar, fortjener det at anføres, at Jens Juell, som i alle sine breve fremtræder som en varm tilhænger af dette forbund, baade i en samtale med De la Gardie, referat af denne i raadet i juli 1665, og efter Sehesteds død i et brev til den afdødes bitre fjende Biermann gav udtryk for sin varme beundring for morbroderen som statsmand. I marts 1665 overraskedes samtlige danske residenter i udlandet af en kongelig ordre, som under trussel om kongens store unaade forbød dem at korrespondere med nogen anden end ham personlig og statssekretær Biermann. Lilliecrona kunde en maanedstid senere oplyse den svenske rigskansler om, at Terlon, som stod Biermann nær, til ham havde udtalt, at der ofte fra København sendtes Juell ordrer, »hvilcke ett bifogatt H. Hanibals brief förändrade heller och arresterade«.

De sidste vidnesbyrd fører os direkte ind i den indre- og ydrepolitiske magtkamp ved det danske hof, uden hensyn til hvilken det er helt umuligt at forstaa disse aars danske ydrepolitik. Hvert skridt, som blev taget af den danske regering i forholdet til udlandet, maa ses i lyset dels af denne kamp, dels af kongens og Gabel-Biermanns indgroede mistillid til svensk politik og frygt for at komme i modsætning til Frankrig. Hvad angaar Sehesteds personlige indstilling til den dansk-franske alliance, som han havde været redskab til at slutte, saa er det tydeligt, at han ogsaa efter det afvisende svenske svar har regnet med Frankrigs ønske om at forene de nordiske kroner som en faktor, der kunde faa betydning. Da imidlertid Frankrigs vilje til at yde Holland aktiv hjælp og dermed muligheden for et fransk brud med England traadte stærkere frem, spores der hos ham en tendens til emancipation fra det franske formynderskab, som minder om den svenske. Paa den kongelige expansionspolitik i Tyskland saa han med traditionel dansk uvilje, og han delte ikke hoffets frygt for ny svensk aggression. Han tillagde derfor alliancen med Frankrig mindre værdi end Frederik III. og Gabel-Biermann. I det »politiske testamente« og i Paulmyers »Mémoires« betoner han stærkt, at et nordisk forbund vilde være i stand til at beherske de nordiske farvande. Nøjagtig samme tanker møder vi hos den franske udenrigsminister, naar han i instrux for Terlon af 30. juni 1665 skriver at

»une nouvelle liaison plus étroite« mellem Sverige og Danmark »rendit leurs deux couronnes maîtres de la mer Baltique« og derved i stand til hurtigt at bringe sømagtskrigen til afslutning.

Ud fra denne tankegang maa hans politik i krigsaaret 1665 ses.

Talbot kunde i begyndelsen af sine forhandlinger, som fra dansk side førtes af Sehested og Gabel, og hvori iøvrigt kun Biermann var indviet, melde hjem, at Frederik III. udtalte en bestemt vilje til samvirken med England for at afkaste Hollands aag. Men da han rykkede frem med sin regerings ønske om et »hemmeligt fast forbund« til Østersøens frihed og med det formaal ved dansk-engelske handelsaftaler at drage den nordisk-baltiske handel ud af Hollændernes hænder, traadte den danske konges frygt for Sveriges politik og usikkerhed med hensyn til Frankrigs og hans ønske om at bevare retten til fri handel med Holland under krigen stærkt frem. Disse forhandlinger er ret udførligt skildret i Laursens traktatværk paa grundlag af dansk aktmateriale og af H. L. Schoolcraft paa grundlag af materiale i »Public Record Office« i hans afhandling »England and Denmark 1660-1667«.

Jeg kan ikke her gaa i enkeltheder, men blot fremhæve, at det, som Talbots breve viser, tydeligt er rigsskatmesteren, som virker for det nærmere forbund, Gabel-Biermann, som holder igen. Blandt de fra dansk side fremsatte krav er de om engelsk afvisning af garanti for Gottorp, engelsk pression paa Sverige for at faa det til at ophæve traktaten med Gottorp af 1661 og engelsk støtte i striden om Holstens overhøjhed over Hamburg utvivlsomt mere udtryk for kongens ønsker end for, hvad Sehested ansaa for opnaeligt. Derimod falder det inden for rammen af den Sehestedske told- og merkantilpolitik, naar det fra dansk side fremhævedes, at det vilde lette dannelsen af et dansk-svensk-forbund, hvis Sverige kunde formaas til at opgive sin toldfrihed i Sundet, eventuelt mod et aarligt pengevederlag som middel til at komme toldsvigen til livs, og at de nordiske lande og England gjordes til ét toldomraade med lighed for alle tre rigers undersaatere i hinandens lande – unægteligt en meget stor, men ogsaa paa baggrund af hele tidens nationalstatlige selvafrænsningstendens unægteligt svært realisabel idé. Helt i det Sehestedske militærprograms aand er det ogsaa, naar Talbot skrev til Clarendon og Morice, at Danskerne, hvis det engelsk-nordiske forbund kom i stand, kunde »withdraw alle theyre garisons which now devour theyre whole revenue« og udruste 30-40 skibe i stedet.

Et udtryk for Sehesteds politik var det, naar man afviste de fra december 1664 gentagne gange fremsatte hollandske krav om ydelse af alliancehjelpen med henvisning til, at aggressorsspørgsmaalet først maatte afgøres,

og hele det dansk-hollandske mellemværende ordnes. Det lykkedes ham ogsaa at faa den tidligere berørte strid om Englands garanti for Københavnsfreden bragt til afslutning paa en maade, som Frederik III. slog sig til taals med. Det skete ved et brev af Karl II. til den danske konge af 17. marts, hvori den engelske konge forsikrede, at hans hensigt med garantien ikke var »de préjudicer à aucun de vos droits ou interests«, og at den »n'incommoderoit point vos affaires, ny moins quelle n'empescherait de vous rendre tous les bons offices de frère et d'amy jusques à mon dernier possible«. Det svarede i al sin vaghed til, hvad Clarendon i januar havde skrevet til Talbot om en mulig engelsk venskabelig mellemkomst over for Sverige. Det er en helt ubegrundet gisning af Schoolcraft, som ukritisk følges af Laursen, at der skulde være fremkommet en engelsk udtalelse om, at garantien kun gjaldt freden i Norden, men at England vilde hjælpe Danmark til en generobring af de skaanske provinser, hvis Sverige brød freden.

For at skabe større klarhed over Sveriges holdning til Coventrys forslag, hvorom den engelske Stockholmsgesandt holdt sin kollega i København meget sparsomt underrettet, rejste Talbot paa Sehesteds initiativ i februar 1665 til Jönköping for efter aftale at træffe og drøfte stillingen med Coventry. Coventry indfandt sig imidlertid ikke, hvad hans regering siden beklagede. Han begrundede udeblivelsen med, at han led stærkt af podagra, og med at han ikke turde afbryde sine forhandlinger i Stockholm og vække mistanke paa svensk side. Det sidste argument var næppe uden bund i virkeligheden, men det blev baade nu og siden til skade for engelsk politik, at gesandten i Stockholm viste saa ringe vilje til samarbejde med sine kollegaer i København.

Saa længe Sveriges stilling endnu var usikker, var det umuligt at drive Frederik III. til mere udtalt partitagen for England. Det eneste, Talbot og Sehested foreløbig opnaaede, var en hjemkaldelsesordre af 21. februar til alle dansk-norske undersaatte i fremmed tjeneste. Den ramte især hollandske orlogs- og handelsskibe og fremkaldte da ogsaa skarpe protester fra hollandsk side. Samtidig erfarede Lilliecrona, at Sehested i forbindelse med pengestærke mænd havde oprettet et kompagni med en kapital paa 100.000 rdl., som skulde opkøbe i England opbragte hollandske skibe og sætte dem ind i farten paa Norge og andre steder »at udføre deres varer«. Kompagniet maatte imidlertid opgives, fordi den hollandske resident Le Maire af Generalstaterne fik ordre til at true med, at man vilde opbringe saadanne skibe som god prise.

Det fremmede ikke Sehesteds politik, at Gabel fra december 1664 til 7. marts 1665 var paa en sendelse til Holsten, og at kongen, som Sehested betroede Talbot, ikke tillod, at forhandlingerne fortsattes uden statholderens

deltagelse. Heller ikke, at Lionne, hvem man gennem residenten i Paris Marcus Giøe lod sondere om Frankrigs holdning til Sømagterne, med betoning af, at Danmark ønskede et fuldstændigt told- og gældsopgør med Holland og kunde opnaa et saadant ved forbund med England og Sverige, erklærede først efter udfaldet af den franske mæglingsambassade til London at kunne give et endeligt svar. Og et nyt moment kom til, da Generalstaterne i begyndelsen af februar besluttede at sende en ambassadør, Amerongen, til København, og at den danske resident i Haag, Charisius, mente at vide, at han vilde blive instrueret om at gøre Danmark store indrømmelser. I København virkede samtidig Terlon og Courtin mod England, og da Talbot i marts kunde meddele, at den engelsk-svenske traktat var afsluttet, var han endnu ikke i stand til at sige noget nærmere om dens indhold. Samtidig konstaterede Englænderen, at spændingen mellem Sehested og Gabel efter den sidstes hjemkomst var voxende. »Hannibal dare not act too forwardly, for feare of the common enmity against him«.

Den handelstraktat, som endelig 29. april afsluttedes, gav vel England visse fordele under krigen, men gik langt fra saa vidt i saa henseende som den i Stockholm sluttede, og var et ringe vederlag for den hemmelige separatartikel af 3. maj, som Talbot lod sig bevæge til at undertegne, og som sikrede Danmark engelsk flaaidehjælp, hvis nogen forulempede eller angreb det paa grund af handelstraktatens bestemmelser – en bestemmelse, som var dikteret af Frederik III.s mistillid til Sverige – og tillige forpligtede England til ikke at slutte fred med Holland, før Danmark havde faaet fuld satisfaktion af dette. At Karl II.s regering skulde give saa meget for saa lidt, var ikke at vente, og Talbot forstod da ogsaa, før man fra London lod ham dette vide, nødvendigheden af at drive Danmark videre frem. Det fremgaar af en senere udtalelse af ham, at Sehested havde givet ham løfter i den retning. Men de memoirer og udkast, som i maj udveksledes mellem gesandten og hans to kommissærer, førte ikke sagen videre.

Den 3. april afgik ordre til Jens Juel i Stockholm, som efter hans ønske bød ham at komme til København i anledning af de svenske forbundsouverturer. Kort efter udtrykte Sehested til Lilliecrona sit haab om, »att till den godha dessein, som han så länge recommenderat hadhe, een lyckelig begynnelse skulle göras; deraf skulle ock spöras, att han medh uprichtigheet söker denna förtroligheeten emellan begge cronorna att stifta, och den affection emoot Swerie att tesmoignera, som man honom inthett tilltror«. De forhandlinger, som i dagene omkring 1. maj førtes mellem ham og søstersønnen, og som belystes ved to udkast til »memorial« for denne, et af 1. maj med Juels bemærkninger, et andet af 4. maj, viser hans ønske om at drive baade sin egen konge og Sverige til nærmere forbund med

England. Dette ønske, forbundet med ønsket om at faa fuld klarhed over Sveriges holdning til sømagtskrigen, maa nemlig ligge bag hans forslag om, at de dansk-svenske forhandlinger fandt sted under deltagelse af de engelske gesandter og paa grundlag af forslag fra disses side, selv om han sandsynligvis tillige har haabet ad denne vej at faa spørgsmaalet om den svenske Sundtoldfrihed løst. Det fremgik imidlertid saa vel af Juels bemærkninger til det første udkast, som af hans forhandlinger med De la Gardie, efter at han ca. 20. maj var vendt tilbage til Stockholm, at man fra svensk side fastholdt ønsket om svensk-danske forhandlinger om de fælles interesser, før England inddrog som »mediator«, og at man ikke ønskede spørgsmaal, som var afgjort ved de ældre traktater, oprippet. Den svenske Sundtoldfrihed maatte, erklærede De la Gardie til Juel, staa fast, men Sverige var rede til at forhandle om afskaffelse af fremmedes misbrug af denne frihed, et tilbud, hvortil senere raadets flertal sluttede sig. Et bestemt krav fra svensk side var imidlertid, at Juel fik instrux og fuldmagt.

Den 12. juni opfyldte Frederik III. dette krav. Det paalagdes i instruxen Juel at begære forslag fra svensk side. Kun hvis dette afsloges, skulde forslag fremsættes af Coventry og Talbot. Juel skulde samtidig udtale sin tillid til, at Sverige ikke vilde forhandle og slutte noget med Holland uden Danmarks deltagelse i forhandlingerne. Hvad angaar meddelelse om forhandlingerne til Terlon, vilde man gaa »*pari passu*« med Sverige. Den sidste bestemmelse svarer til Sehesteds samtidige udtalelse til Lilliecrona, at man ikke af hensyn til Frankrig burde undlade »*denna intention så warsamt att ställa i wärket*«.

Instruxen er stadig præget af en ikke ringe dansk reserve. Men Frederik III. erklærede ved denne tid til Lilliecrona, at det var hans faste hensigt at bringe Juels forhandlinger til »*en reel effect*«, og Terlon skrev samtidig til Lionne: »*Cette cour pancheroit, si elle osoit, pour l'Angleterre*«.

Bag dette stemningsomsving til fordel for den Sehestedske politik laa dels den store engelske søsejr ved Lowestoft 3. juni, som gjorde et meget stærkt indtryk i København, dels, at forhandlingerne med den hollandske ambassadør Amerongen havde vist, at hans opdrag kun var at kræve alliancehjælpen af Danmark, og at han ikke havde instrux om at tilbyde dette mindste »*satisfaktion*«, dels endelig at Lionnes udtalelser til Marcus Giøe i Paris stadig var præget af den største usikkerhed. Nogen betydning har det vistnok ogsaa haft, at man nu endelig gennem Talbot fik kendskab til den svensk-engelske forbundstraktat, dog naturligvis uden dennes hemmelige artikel.

I denne situation iværksatte Talbot en energisk aktion for at drive den danske konge frem. Han afkrævede i et memorandum af 14. juni denne

en skriftlig erklæring om, at han i henhold til sine tidligere løfter vilde slutte et forbund med England og Sverige til hævvelse af handelens frihed i Østersøen. Han foreslog desuden, at man stillede den hollandske gesandt Amerongen et ultimatum med hensyn til Hollands opfyldelse af de danske fordringer. Det hollandske svar vilde utvivlsomt blive negativt, og Danmark havde da al gyldig grund til at bryde med de Herrer Stater. Gesandten pegede samtidig paa, at der om meget kort tid vilde aabne sig en gunstig lejlighed for Frederik III. til at skaffe sig erstatning for alle de tab, Holland gennem tiderne havde paaført ham. En stor hollandsk Ostindieflaade med ladinger til flere millioner værdi var paa hjemfart og maatte i næste maaned søge norsk havn for at undgaa den engelske krigsflaade, der beherskede Nordsøen. Talbots forslag var nu, at man snarest i hemmelighed sluttede det snævrere dansk-engelske forbund, men at Danmark først erklærede krig mod Holland, naar Ostindieflaaden laa i norsk havn. Frederik III. burde derpaa med engelsk bistand bemægtige sig den og dele byttet lige med sin engelske allierede. »Dolus an virtus, quis in hoste requirat«, slutter dette bemærkelsesværdige aktstykke.

Samme dag aflagde Sehested og Gabel i en fællesskrivelse rapport til Frederik III. om deres konference med Talbot. De havde i denne erklæret den danske konge rede til forhandlinger om et snævrere forbund, forudsat at Sverige tiltraadte dette, og England garanterede ham fuld opfyldelse af fordringerne til Holland og sikkerhed mod angreb fra nogen side. 16. juni fik Talbot en officiel note af samme indhold. I ingen af de to akter er der tale om forslaget om en aktion mod den hollandske Ostindieflaade. Frederik III.s accept af dette forslag kendes kun fra et chifferbrev, gesandten 17. juni sendte lord Arlington og fra Talbots »Narrative«, forfattet i 1666, nu i British Museum. Chifferbrevet findes nu ikke længere i samlingen af Talbots breve i »Public Record Office«. Det kendes imidlertid fra hans »letter-book« i Bodleian Library i Oxford. Det var ukendt for Schoolcraft, som, byggende paa den engelske »Deduction« af 1. oktober 1666, lader forslaget fremkomme fra Frederik III. I brevet skildrer Talbot: »This King catcheth at ye proposall and desireth me to propose it to his Ma:ty in his name, which I make choice to doe through Yr. Lordship, humbly desiring that it may be managed with that secrecy, which the nature of the thing requireth, and that I may have the King's speedy answer to it«. Talbots »Narrative« er i alt væsentligt overensstemmende hermed. Den sætter hans samtale med den danske konge til 14. juni, mens den i brevet er udateret.

Ingen af stederne antyder Talbot, at andre end han selv er forslagets ophavsmænd. Fra den Gabel-Biermannske regerings side antydes det imidlertid i modskriverne mod den engelske »Deduction«, at Hannibal Sehested

stod bag det. I Hieronymus Euripediuss' førnævnte skrift fra november 1666 siges, at Talbot »længe havde hemmelige samtaler og raadslagninger med ham (Sehested) om at bemægtige sig Hollændernes skibe, som fandt tilflugt i Norges havne . . . Disse ting blev i begyndelsen forhandlet mellem dem hemmeligt og uden kongen af Danmarks vidende«. Noget senere skriver historiografen Vitus Bering i sin pseudonymt i Paris 1667 udgivne piece »De Bello Dano-Anglico«: »si (Hannibal) consilia injussus miscuerit cum Talboto, & alter alterum, uterq; regem suum eluserit«. I senere dansk historieskrivning synes kun én forfatter at tilskrive Sehested planen, dog uden nærmere begrundelse, Knud Fabricius i »Det danske Folks Historie« V (1929), uændret optrykt i Schultz Danmarkshistorie III. Naar jeg slutter mig til Fabricius' opfattelse, er mine motiver følgende: 1) Talbot tegner sig i hele sin bevarede brevvexling som en lidet »uppslagsrik« mand, mens det modsatte er karakteristisk for Sehested. 2) I januar 1664 skrev abbé Paulmyer fra Paris til Biermann, at nogle franske handelsexperter havde drøftet »en tanke, hvilken eller en meget lignende jeg mindes at have hørt fremsat af Hs. Exc. Sehested, da han var her«, nemlig at de nordiske konger og England efter et ultimatum til Holland paa en aftalt dag skulde beslægtlægge alle de hollandske skibe i de nordiske hovedstæder. 3) Alene ved et kup af denne art syntes der for Sehested mulighed for at føre sin antihollandske politik til sejr inden for det kongelige conseil. 4) Hele Talbots memoire af 14. juni med forslag om ultimatum til Amerongen o. s. v. synes inspireret af Sehested.

Talbot antyder i memoiren, at der kunde rettes moralske angreb paa planen. Tidens folkeretslige syn var imidlertid i saa henseende mindre strikt end senere tiders. Efter at den saakaldte »Bergenaffære« var udspillet, refererede rigskansler De la Gardie 7. september 1665 i raadet en samtale med Jens Juel. »Ego förde honom till sinnes, att dett för ingen ringa lycke å Dannemarcks syda holles borde, att de Smirna- och Ostindiska skeppen i Bergen hamnadt hade, förändes een stoor skatt och warandes till antalet intet litet considerable. Till äfwentyr wiste hans konung af denne avantage sig wäl betjena«. Kort før, 25. august, skrev Marcus Giøe fra Paris til Frederik III., at Lionne tydeligt lod ham forstaa, at man i Frankrig ikke vilde tage den danske konge ilde op, om han skaffede sig satisfaktion ved at arrestere de hollandske skibe i Bergen. Mærkes bør ogsaa, at Talbots forslag var, at angrebet først skulde finde sted umiddelbart efter et dansk brud med Holland. Naar planen iværksattes uden denne forudsætning, var aarsagen, at Frederik III. ikke kunde beslutte sig til et saadant brud.

I England vakte planen naturligvis stor glæde. Arlington skrev 30. juni til Talbot, at Karl II. accepterede den fuldt ud, hvad enten Frederik III.

erklærede sig mod Holland eller ikke, og vilde give sin flaaede de nødvendige foreløbige ordrer. Da Talbot 10. juli modtog Arlingtons brev, gjorde han skridt til pr. skib at advisere den engelske flaaede om Ostindiefarernes ventede ankomst. »The King of Denmark hopeth that this will be a sure testimony of his kindness to England«.

Naar de ved denne tid genoptagne allianceforhandlinger med Talbot – ret udførligt skildrede hos Laursen – ikke førte til resultat, efterlader de fremmede gesandtindberetninger fra København ingen tvivl om, at aarsagen hertil var den modstand, som Sehested fra Gabel-Biermann mødte i kampen om kongens vakkende sind. Et middel fra de to mænds side var at fremsætte krav til England, som de lige saa vel som Sehested vidste, at det og Sverige ikke kunde gaa ind paa: at England, hvis Sverige svigtede forbundet, skulde føre krig mod det, til Danmark havde faaet oprejsning for alle de tab, Sverige havde tilføjet det, at det skulde modvirke en svensk aktion mod Bremen og faa den svensk-gottorpske traktat ophævet som betingelse for en dansk anerkendelse af hertugens suverænitet. Lige saa utænkeligt er det, at Sehested skulde have anset det for muligt, at kongen af England, trods de store forpligtelser, som krævedes af ham mod baade Holland og Sverige, vilde acceptere den bestemmelse i det danske traktatudkast, at kongen af Danmark skulde forblive neutral i den nuværende krig. Paa andre punkter, som maa anses for stemmende med Sehesteds ønsker: den engelske Sundtolds afløsning mod et fast aarligt vederlag, støtte til, at Sverige opgav sin Sundtoldfrihed mod et tilsvarende vederlag, tilbageførelse af den hollandske Sundtold til 1642-satserne – kom Talbot derimod de danske kommissærer langt i møde.

Til Terlon, som ansaa Sehested for helt »engelsk«, udtalte rigsskatmesteren i slutningen af juni, at Danmarks handelsinteresser kunde medføre, at det sluttede sig til den svensk-engelske traktat, og at han var af den anskuelse, at det var i Frankrigs interesse at gøre det samme. Over for Lilliecrona gentog han sin tidligere afvisning af, at Danmark skulde lade sig lede af Frankrigs »egennyttige dictamen«. Det var ogsaa paa Sehesteds initiativ, at Amerongen kaldtes til audiens hos kongen og dér af rigsskatmesteren blev gaaet skarpt paa klingen med hensyn til Hollands vilje til at opfylde de danske fordringer, med den følge, at ambassadøren – dog uden resultat – indtrængende forestillede Generalstaterne nødvendigheden af indrømmelser.

Hvad saa end Sehested kunde mene om ønskeligheden af ikke at lade dansk politik diktere af Frankrig, er det imidlertid tydeligt, at Frankrigs holdning spillede en afgørende rolle for Gabel-Biermann. At England 3. juni sluttede et offensivt forbund mod Holland med den krigerske biskop

Bernhard v. Galen af Münster var ikke fremmede for Sehesteds politik, fordi kongen frygtede et münstersk angreb paa Delmenhorst. Frederik III. frygt for, at Sverige skulde falde fra England og udsone sig med Holland støttedes ikke ved Juels rapporter fra Stockholm. Efter De la Gardies forsikringer til den danske gesandt, som stadfæstes af raadsprotokollen, var der meget ringe sandsynlighed for, at den til Stockholm sendte ekstraordinære hollandske gesandt Isbrands vilde formaa at tilfredsstille de svenske fordringer. Paa den anden side var det ikke lykkedes Coventry at drive Sverige til et videregaaende forbund med England og brud med handelsrepublikken, bl. a. fordi han ikke havde instruxer m. h. t. Archangelskhandelen, og man fra engelsk side var imod at give subsidier til en svensk aktion mod Bremen, fordi man ønskede de svenske land- og søkræfter rettet mod Holland. Juels breve viser samtidig, sammenholdt med raadsprotokollen, at Sverige oprigtigt ønskede en forstaaelse med Danmark til Østersøens sikkerhed – hvad man ogsaa i en kongelig skrivelse af 5. juli lod Frederik III. vide – men at forudsætningen var, dels at de indbyrdes tvistepunkter kom til at hvile – om misbrug af Sundtoldfriheden var man dog villig til at forhandle – dels at man havde sikkerhed for, at Danmark bandt sig mindst lige saa fast til England som Sverige. Juel tilføjede, at Coventry lod ham vide, at Sverige havde lovet ham intet »solide« at slutte med Danmark, før dette var sket, og at han (Coventry) derfor ikke havde søgt at fremme de svensk-danske forhandlinger, skønt han havde ordre dertil.

Da den hollandske returflaade fra Batavia, 11 rigtladede skibe under kommando af kommandør Pieter de Bitter, 20. juli efter at være sejlet nord om Skotland satte kursen mod Bergen, havde Frederik III. endnu ikke kunnet tage beslutningen om at indtræde i krigen paa Englands og Sveriges side. Samtidig var han bundet af sit løfte til Karl II. om en aktion mod de hollandske skibe, som let kunde føre til brud med republikken. Af dette dilemma og af kongens lyst til andel i det rige bytte fremgik de aftaler og ordrer 18.-24. juli, som gav hele aktionen en anden og ogsaa efter datidens folkeret langt mere angribelig karakter end Talbots og Sehesteds oprindelige forslag. Frederik III. erklærede sig 18. juli rede til at gaa ind paa Talbots begæring om, at England fik samme ret som Holland til at føre tage priser til kongens havne. Men til gengæld maatte Talbot den 20. udstede en højtidelig erklæring om, at engelske krigsskibe eller kapere ikke maatte angribe eller beskadige noget skib i kongens havne, selv om de tilhørte Englands fjender, og at kongen af England havde givet alle sine skibskaptajner streng ordre til at vise alle fyrsters og især den danske konges havne tilbørlig respekt. Hertil sluttede sig efter kongens ønske 22. juli en ny erklæring af gesandten om, at det forventede bytte skulde deles ligeligt mel-

lem de to konger, at kongen af England vilde garantere sin danske broder mod al den skade, som kunde flyde af overfaldet, aldrig tillade, at han blev tvunget til at levere det tagne bytte fra sig og være indforstaaet med, at kongen af Danmark offentligt og højlydt klagede over brud paa traktaten mellem England og Danmark og krænkelse af hans suverænitet. Sin ære kunde han redde ved at skyde skylden paa og desavouere sine skibskaptajner.

Den 20. juli fik Talbot fra hoffet meddelelse om, at en stor hollandsk flaaede om 3-4 dage ventedes til Bergen. Allerede samme dag sendte han pr. skib sin sekretær til den engelske hovedflaadens chef lord Sandwich med et brev, som meddelte dette og i øvrigt henviste til sekretærens mundtlige rapport. Samme dag afgik breve fra Frederik III. til Norges statholder Gyldeuløve og guvernøren i Bergen general Claus Ahlefeldt, som bød dem ved alle passende midler at holde de hollandske skibe tilbage i de norske havne. 23. juli, efter modtagelsen af Talbots erklæring af den 22., udstedte endelig kongen enslydende ordrer til de to mænd, som henviste til et medfølgende brev fra Talbot til den engelske overresident Sandwich og befalede dem kun paa skrømt at protestere mod den engelske admirals angreb paa Hollænderskibene, »mais en effet vous conniverez à tout ce qu'il fera«. Over for Hollænderne skulde de forklare den dansk-norske passivitet ved den fare, en modstand vilde udsætte Christiania eller Bergen og en stor del af Norge for, samtidig med at den vilde gøre kongen af England, »qui est présentement maître de la mer«, til rigets fjende. Det omtalte brev fra Talbot til Sandwich, dateret 24. juli, underrettede admiralen om hele slagplanen.

Om »Bergenaktionen«, som oplyses udførligt ved en række aktstykker og beretninger, hvoraf nogle af de vigtigste er samlede i den hollandske marinehistoriker I. C. M. Warnsinck's bog »De retourvloot van Pieter de Bitter« (1929), mens andre fra Cliffordarkivet paa Ugbrooke Park er udnyttet i Cyril Hughes Hartmann's »Clifford of the Cabal« (1937), kan jeg ikke gaa i enkeltheder. De afgørende træk er: 1) at Sandwich, da han 30. juli seks engelske mil fra den norske kyst fik underretning om en stor hollandsk flaadens ankomst til Bergen og strax derpaa sendte en eskadre paa 20 skibe under Sir Thomas Teddeman ind for at angribe den, endnu ikke havde anden viden om »planen«, end der var meddelt ham fra det engelske hof paa grundlag af Talbots brev til Arlington af 17. juni, gaaende bl. a. ud paa, at Frederik III. var rede »to declare his treaties broken with Holland«. 2) at den kgl. ordre til Ahlefeldt af 23. juli og Talbots brev af 24. juli først kom Ahlefeldt i hænde 14 dage senere, 7. august. Da Englænderne, efter frugtesløse forhandlinger med guvernøren 31. juli-3. august, foretog et angreb 3. august paa de i Bergens havn liggende ostindiske returskibe og ca.

40 andre rigtladende hollandske skibe fra Vestindien, Middelhavet, Spanien og Portugal, lod Ahlefeldt dem derfor beskyde fra byens fæstning og forter, samtidig med at Hollænderne gav kraftig ild, med den følge, at de led betydelig skade og maatte retirere til Herlø, 5 sømil fra byen. De forhandlinger, som fandt sted, efter at ordrerne fra København 7. august var naaet frem til Ahlefeldt, førte ikke til en saadan enighed om betingelserne, at Teddeman turde vove et nyt angreb. At ordrenes fremkomst, saaledes som Hartmann mener i sin Cliffordbiografi, med hensigt skulde være forsinkede, er der ingen grund til at tro. Talbot benægter i sin »Narrative« dette; deres farttid København–Bergen var, naar landruten som den sikreste, benyttedes, ret normal, og det var i København umuligt at forudse, at nogle dages forsinkelse vilde betyde noget fra eller til. Sværere er det at frikende Ahlefeldt, som tilhørte Gabel–Biermanns parti og var en gammel fjende af rigsskatmesteren, for kollusion med Hollænderne; ifølge hollandske kilder tog han sig ogsaa senere betalt af dem.

Først 15. august naaede efterretningen om Bergenslaget pr. skib frem til København. Indtil da var den kongelige politik præget af forventningen om en aktion, som vilde give Danmark et vigtigt pant i hænde mod Holland, og som let – mod Gabel–Biermanns ønske – kunde medføre et brud med dette. 21. juli, tre dage før afsendelsen af de afgørende ordrer til Ahlefeldt og Gyldenløve, havde Terlon i audiens paa Rosenborg meddelt hovedindholdet af to instruxer fra Lionne af 20. og 23. juni, som viste, at Frankrig endelig havde fastlagt sin politiske linie over for de to nordiske stater. Terlon skulde med henvisning til faren for et engelsk herredømme over alle have, opfordre baade Danmark og Sverige til at sende ambassadører til London for at støtte den franske fredsmægling, og til, hvis denne slog fejl, at forene sig med Frankrig og spærre Sundet for alle engelske skibe. Danmark burde tillige opfylde sine allianceforpligtelser mod Holland. Ludvig XIV. lovede til gengæld Danmark en endnu kraftigere garanti mod et svensk angreb end den i 1663 givne og støtte til at faa Øresundstoldsvigen ophævet. Men Terlon skulde tillige virke for at faa Sverige til at tiltræde 1663-traktaten efter at dennes bestemmelser om Danmarks medgaranti for den westfalske fred og dansk-svensk militærsvirke i Tyskland – øjensynlig hovedanstødsstenen for Sverige – var ophævet. Baade m. h. t. de danske og de svenske fordringer til Holland havde den hollandske ambassadør i Paris van Beuningen lovet satisfaktion, hvis de to magter forpligtede sig til en spærring af Sundet.

Terlons henvendelse formaaede ikke at standse afsendelsen af ordrerne til Norge. Og det svar, som 1. august – atter paa et tidspunkt, da udfaldet af Bergenaktionen var ganske ukendt – afsendtes til Lionne i form af en

ordre til residenten Marcus Giøe, hvoraf han skulde give den franske udenrigsminister kopi, krævede – i overensstemmelse med Hannibal Sehesteds standpunkt – fransk støtte til ophævelse af alle de bestaaende dansk-hollandske traktater som forudsætning for enhver forhandling om dansk forsvarshjælp til handelsrepublikken. Skete det ikke, kunde den danske konge blive nødt til at tage »d'autres mesures« og »employer des voyes extraordinaires«.

Det var i god overensstemmelse med den her indtagne holdning, som Terlon ikke var i tvivl om skyldtes Sehested, at der 3. august afgik instrux til Juel i Stockholm om at overgive de svenske kommissærer et traktatudkast mod et tilsvarende fra svensk side. Udkastet foreslog med henvisning til det engelske forslag om en engelsk-nordisk »tripelalliance« et dansk-svensk forbund til sikring af »kommerciernes fri løb og conservation« og haandhævelse af begge kroners »jura, tolde og rettigheder« i Østersøen og de dansk-norske farvande. Begge parter, Sverige og Danmark, skulde hertil stille et antal skibe, suppleret med det dobbelte tal fra engelsk side. Ingen af dem maatte slutte nogen overenskomst med Holland uden den andens vidende og samtykke, og overenskomsten skulde garanteres af England, som ikke maatte slutte fred uden at have skaffet begge fuld satisfaktion. England og Sverige skulde arbejde for afskaffelse af al toldsvig i Sundet og Norge og for, at Holland betalte samme told som før Brømsebrofreden. Frankrig skulde kunne indtræde i forbundet. Handlede en af parterne mod dets bestemmelser, skulde de to andre forene sig mod den »frafaldne«. Forbundspligten skulde ogsaa gælde, hvis der efter en engelsk-hollandsk fredsslutning opstod »brouilleries«, der angik dets formaal.

Jeg ser i dette traktatudkast et nogenlunde rent udtryk for, hvad Hannibal Sehested ansaa for ønskeligt og opnaeligt. Noget mere har Gabel-Biermann præget det udkast til dansk-engelsk traktat, som 8. august overleveredes Talbot – og som mærkeligt nok synes helt ukendt for Laursen. Her kræves saaledes engelsk modstand mod en svensk aktion mod Bremen, og det betones, at forbundet ikke maa være til skade for Danmarks traktat med Frankrig eller andre stater. Men de andre krav om antisvensk brod er nu opgivet, og selv om der ønskes engelsk støtte til, at kongen af Sverige paa lagde sine undersaatte told af fremmede varer i svenske skibe eller gik ind paa ophævelse af den svenske toldfrihed i Sundet mod et aarligt pengevederlag, tilføjes det, at man fra dansk side var villig til at opsætte disse punkter til senere, hvis England ansaa det for nødvendigt for at faa det engelsk-nordiske »treforbund« i stand, som ogsaa kongen af Danmark saa varmt ønskede. Hvad angaar de danske krav til Holland, svarer udkastet til det til Juel sendte. Det gør det ogsaa i betoning af, at kongen ikke øn-

skede at bryde med Holland, før han var tilstrækkeligt provokeret, og ønskede frihed til handel paa Holland undtagen for krigskontrebande. Talbot lod i sine breve Arlington og Morice forstaa, at det næppe var muligt at drive den danske konge videre end til i forening med Sverige at sikre Østersøhandelens frihed for alle. I denne forbindelse fremhævede han, at Sehested »is unstable here and hath many enemies at court«.

Et udtryk for dette, altsaa for, at Gabel-Biermann vedblev at øve en afgørende indflydelse paa Frederik III.s sind, var det svar, som man 10. august gav Terlon paa hans tre uger gamle henvendelse. Kongen betonedede ganske vist her, at Hollands stadige afvisning af hans fordringer gav ham ret til at »benytte sig af midler, som andre foreslog ham«, men han erklærede sig samtidig rede til efter Frankrigs ønske at sende en af sine ministre til England for at deltage i fredsmæglingen, i haab om, at den franske konge vilde bevæge Holland til at yde ham satisfaktion. Ved samme tid erfarede Terlon af Amerongen, at rigsskatmesteren, hvem den franske gesandt ansaa for »fort Anglois«, til Hollænderne havde udtalt, at det ikke var i Frankrigs interesse at mægle fred mellem sømagterne, og baade Terlon og Lilliecrona refererer et voldsomt sammenstød mellem Sehested og den franske gesandt, som beskyldte hinanden for at give Frederik III. et vrangt indtryk af Frankrigs virkelige politik. Sehested skulde ogsaa, mente Lilliecrona, have udtalt, at Frankrig »så tracterede sina allierade, att the wel orsak hadhe sådan wenskap att förändra«.

Budskabet om Bergenkatastrofen, som kom til København 15. august, var naturligvis et alvorligt slag for Sehesteds politik. Paa Frederik III. virkede det helt lammende, sikkert mindre paa grund af det mistede bytte end af frygt for, at Karl II. skulde tage hævn ved at offentliggøre den trufne aftale. »For a monthe together«, skriver Talbot i sin »Narrative«, »he look't like Death, as well he might«. Gesandten var i audiens 18. august, hvor han skød skylden paa admiral Teddeman, men derpaa flygtede kongen, som han plejede i oprevne øjeblikke, til Frederiksborg, og undgik i den følgende tid Talbot, hvis forhandlinger gik helt i staa. Samtidig virkede Gabel-Biermann ved underhandlinger med Amerongen og Terlon for at bane vej for en dansk-hollandsk forstaaelse, og Frederik III. meddelte 14. september den hollandske ambassadør, at han havde besluttet at sende gesandter til England og Holland for at deltage i fredsmæglingen – fra andet hold erfarede Amerongen, at der var tale om Sehested og H. V. Rosenvinge – og ønskede at vide, hvorvidt Holland vilde komme de danske ønsker i møde. I antiengelsk retning virkede paa samme tid efterretningerne om den pestepidemi, som greb om sig i England og tvang hoffet til at forlægge residensen fra London til Salisbury. Og fra Paris meldte Giøe,

at Lionne var blevet harmfuld over ordren af 1. august, for hvilken han gav Sehested skylden, og at Ludvig XIV. havde taget definitiv beslutning om at yde Holland hjælp, naar England, som det ventedes, afviste de sidst fremsatte fredsbetingelser. Men Giøe lod samtidig forstaa, at Frankrig ikke kunde gøre sin hjælp til Holland afhængig af, at republikken gav Danmark satisfaktion, og at van Beuningen bestemt afviste ændringer i de dansk-hollandske traktater. Det var imidlertid, skrev Terlon kort før sin afrejse til Stockholm til Lionne, absolut nødvendigt at befri den danske konge for »l'esclavage, dans lequel les Hollandois le tiennent«. Og Sehested forsikrede Talbot, »that it should never be in the power of France to persuade (the king) to forsake the English interest«.

Det fremgik ogsaa af Juels indberetninger fra Stockholm, at det dansk-svenske forbund afgang af en bestemt dansk partitagen for England, selv om man fra svensk side nu som før ønskede en svensk-dansk overenskomst, før de engelske gesandter fik del i forhandlingerne. Raadsprotokollen viser, at der stadig i raadet var flertal for en traktat mellem de nordiske riger til sikring af den fri Østersøhandel, og at man var rede til forholdsregler mod Sundtoldsvigen samt til at garantere kongen af Danmark »præsentem statum«, dvs. den ny danske regeringsform, da man – som rigskansleren udtalte – dog alligevel ikke kunne ændre den. Men saavel udtalelserne i raadet som det traktatudkast, der overgaves Juel i bytte mod hans, viste tillige, at man som De la Gardie udtalte 4. oktober, nærrede en rodfæstet mistanke om, at Kongen af Danmark »uthi realiteten dependerar« af Frankrig. Den antifranske linie i svensk politik med Biörenklou som hovedrepræsentant traadte samtidig frem i den modstand, som Terlons forslag om svensk fredsmægling og en spærring af Sundet for England mødte.

Men De la Gardie havde dog ikke opgivet haabet om at opnaa baade franske og engelske subsidier til den militæraktion mod Bremen, som var besluttet 29. juli, og som i aarets sidste maaneder forberedtes ved betydelige troppeoverførsler til Pommern. Rigskansleren motiverede denne aktion med, at England derved »encourageras«, »Holland pousseras till en raissonable traktat« og Brandenburg tvinges over paa svensk side. Kort efter gav biskoppen af Münsters offensiv mod Holland Frankrig mulighed for at yde republikken landmilitær hjælp, og kong Filip IV.s død i september 1665, som gjorde spørgsmaalet om »den spanske arv« aktuel, maatte stærkt tilskynde det til en saadan indgriben. I november fandt de franske troppers opmarch sted. Her var mulighed for baade fransk-svenske, svensk-engelske og svensk-danske interessekonflikter. Og set fra det engelsk-nordiske maritimforbunds standpunkt var det til skade, at Sverige engageredes saa stærkt paa fastlandet.

Saaledes laa situationen, da Frederik III. udsattes for en ny og voldsom pression fra engelsk side. Karl II., Arlington og Clarendon var, efter at Sir Thomas Clifford, Arlingtons nære ven og siden medlem af »Cabal«-ministeriet, som havde deltaget i Bergenaktionen, i Salisbury havde aflagt rapport om denne, der gav haab om, at de hollandske returskibe endnu kunde erobres, besluttet at gøre endnu et forsøg paa at drage Danmark over paa det engelske parti. Cliffords instrux, dateret Salisbury 29. august 1665 – bevaret blandt Cliffords Papers paa Ugbrooke Park – bød ham med et hurtigtsejlende skib at begive sig til København og der, om nødvendigt med trussel om et engelsk-dansk brud, som efter al sandsynlighed vilde medføre ogsaa et brud mellem Sverige og Danmark, og fransk offentliggørelse af Bergenplanen, at bevæge Frederik III. til med fuld støtte af den engelske flaaede at iværksætte en ny aktion mod de hollandske skibe i norske havne, om nødvendigt saaledes, at hele byttet tilfaldt Danmark. Var kongen rede dertil, skulde Clifford og Talbot tilbyde ham »the strictest union and alliance that can be devised«, og Englands bistand til at faa den nordisk-engelske tripelalliance afsluttet. Lykkedes det at komme til enighed med Danmark, skulde Clifford sammen med Coventry i Sverige faa dette rige til at tiltræde det i København sluttede. Afviste Frederik III. de engelske forslag, skulde Sverige bevæges »to joyne in the revenge«. Med instrux og fuldmagt fulgte en skrivelse fra Karl II. til Hannibal Sehested af 27. august, der udtrykte overbevisningen om, at rigsskatmesteren vilde yde Clifford al nødvendig bistand. »Soe have the matter handled that we may be friends for ever and I have many occasions to make good the promise I have given you of being truly yours C. R.«.

Jeg kan umuligt her i detaljer følge de dramatiske forhandlinger, som fandt sted, efter at Clifford 13. september var kommet til København. Schoolcraft og Laursen giver hovedlinierne, men kender ikke det betydningsfulde materiale, som findes i Coventry og Clifford Papers paa Longleat og Ugbrooke Park; Hartmann har vel i sin Cliffordbiografi benyttet dette materiale, men fremdrager ikke tilstrækkeligt dets vidnesbyrd om de vældige anstrengelser, Sehested i bitter kamp med Gabel-Biermann udfoldede i et sidste forsøg paa at realisere sin treforbundsplan. Utvivlsomt har haabet om med den engelske konges støtte at kunne befæste sin position ved det danske hof spillet en vigtig rolle for ham. »If all things goe well between us«, skrev Clifford 8. november fra Stockholm til Arlington, »Count Hannibal Sehested will expect some intimation of the King our Master's kindnes to him and performance of our promise in disposing of his daughter«. De følgende ord i brevet viser, at den ægtefælle, Sehested i første linie havde i kikkerten for sin elskede Christiane Sophie, var lord Arlington selv,

og han haabede at kunne skaffe 40.000 £ i medgift. Dette ændrer dog ikke den kendsgerning, at det engelsk-nordiske forbund gennem hele hans rigsskatmestertid kan paavises som centrum i hans ydre politiske tankegang, først og fremmest som det eneste effektive middel til varigt at frigøre den danske stat og den dansk-norske handel fra hollandsk formynderskab. Hans kamp med Gabel-Biermann for at bringe dette forbund i stand fremtræder ogsaa utvetydigt i Courtins og Lilliecronas breve fra København fra september-oktober.

Af kampen om Frederik III.s pinefuldt usikre sind og hans frygt for et brud med England og dets følger fremgik den af Clifford, Talbot, Sehested og Gabel 18. oktober 1665 undertegnede traktat. De to konger forpligtede sig herved til annullering og glemsel af det i Bergen skete og til et offensivt og defensivt forbund mod Generalstaterne. Al dansk-norsk handel med Holland forbødes. Parternes krigs- og handelsskibe fik fri adgang til hinandens havne og ret til at forfølge fjendtlige skibe derind og erobre dem med lige deling af byttet, hvis havnenes forter ydede bistand; angreb paa i en havn liggende skibe maatte dog kun finde sted efter opfordring af fæstningskommandanten. Saa snart Sverige havde erklæret Holland krig, vilde England sende 12 krigsskibe til den danske konges disposition, det første aar paa engelsk, derefter paa dansk bekostning. I subsidier skulde Danmark det første krigsjaar have 400.000 rdl., derpaa 200.000 rdl. aarligt mod Sundtoldfrihed for engelske købmænd under krigen og fem aar derefter. Den danske konge skulde med sin flaaede beskytte sine egne farvande og engelske skibe der, men kun, hvis han fandt det i fælles interesse, forene den eller dele deraf med den engelske. England vilde ikke slutte fred med Holland, før Danmark havde faaet alle sine fordringer opfyldt, bl. a. de danske toldrettigheders tilbageførelse til status pr. 1642. Det skulde derefter være herre over sin toldpolitik, dog at britiske undersaatler ikke besværedes højere end nu. Frankrig og Sverige skulde kunne tiltræde forbundet paa de vilkaar, hvor om man kunde enes. En forudsætning for den danske konges tiltræden var, at kongen af Sverige indtrådte i offensiv krig mod Holland, »ad societatem belli offensivi contra foederatos Belgas accedat« ved skriftlig erklæring i gyldig form og forpligtede sig til ikke at slutte fred eller nogen anden overenskomst med Holland uden Englands og Danmarks samtykke. Ratifikation skulde finde sted i København inden to maaneder efter Sveriges brud med Holland.

Sehested paaførte ved at drive denne traktat igennem sit land en forpligtelse til krig. Forhandlingerne havde imidlertid vist, at dette var den eneste vej til at opnaa engelsk bistand til den fulde emancipation fra Holland. Der var desuden al grund til at tro, at et engelsk-nordisk treforbund af den plan-

lagte art – uanset det i maritim henseende omtrent hjælpeløse Frankrigs holdning – vilde formaa meget hurtigt at tvinge handelsrepublikken til fred. De nordiske rigers »union«, hedder det i hans »politiske testamente«, »seroit capable de faire pancher la balance de quel costé ils voudroient, lors qu'il y auroit des guerres maritime en Europe«. Lionne var af samme mening. Et forbund mellem Danmark og Sverige, skrev han i sin instrux for Terlon af 30. juni 1665, »rendit leurs deux couronnes maitresses de la mer Baltique« og kunde ved at spærre Sundet for en af sømagterne tvinge denne til snarlig fred. Hvor lidenskabeligt Sehested ønskede den engelsk-nordiske samvirken realiseret ses bl. a. af hans forslag om, at traktatens bestemmelser om dansk-engelsk militær samvirken i dansk-norske havne og om de Danmark lovede subsidier ikke meddeltes Sverige. Coventry kritiserede med rette en saadan fremgangsmaade som betænkelig. Men forslaget kan ikke have haft andet formaal end at fremme en svensk partitagen paa linie med den danske, saafremt England og Sverige ikke kunde enes om bestemmelser af lignende art. I øvrigt indeholder traktaten ingen bestemmelser, som kan siges at rumme en antisvensk brod.

Med den afsluttede traktat, med hvis bestemmelser Arlington og Morice senere i breve til Clifford og Coventry erklærede sig indforstaaet, selv om de lovede subsidieydelse var »a little burthosome«, rejste Clifford, strax efter undertegnelsen, til Stockholm. En ordre til Juell af 23. oktober, der befalede ham i alt at agere »communicatis consiliis« med Clifford »til dette trefold forbunds beslut«, fremhævede samtidig nødvendigheden af snarest at skaffe klarhed over Sveriges forhold til Holland og Frankrig; om nødvendigt skulde Juell anvende ilpost. Fra Sehesteds standpunkt var en hurtig afgørelse saa meget mere nødvendig, som det var lykkedes Gabel, Biermann og Reetz at formaa Frederik III. til, uden tvivl i høj grad i overensstemmelse med hans inderste ønsker, at holde vejen til en overenskomst med Frankrig-Holland aaben. Over for Englands trusler og pression og rigsskatmesterens »persuasive power« stod stadig, kraftigt næret fra fransk side, mistanken om, at Sverige kunde forlige sig med Holland, og frygten for, at man ved en tilslutning til England vilde miste Frankrigs venskab og garanti og eventuelle fremtidige bistand ved udførelsen af kongehusets expansionspolitik i Nordtyskland.

Det gjorde ogsaa indtryk, at kongens svoger, hertug Georg Wilhelm af Braunschweig, 9. september sluttede en traktat med Holland om troppehjælp mod Münster, samtidig med at Frederik III. selv sendte greven af Oldenburg et kompagni til forsvar af Delmenhorst. Stærkt virkede uden tvivl ogsaa en skrivelse fra Lionne til den danske konge af 1. september gl. stil, der som svar paa »ultimatomet« af 1. august henviste til udenrigs-

ministerens udtalelser til Giøe om Frankrigs vilje til at yde Holland alliancehjelpen, og Giøes breve, som paa grundlag af disse udtalelser meget kraftigt argumenterede for en tilslutning til fransk politik. Hertil kom, at Generalstaterne ved en resolution af 22. september under fransk pression, lovede afhjælpning af toldsvigen og stillede en gældsopgørelse og en garanti for Oldenburg-Delmenhorst i udsigt.

Men allerede før meddelelsen herom indløb, kunde Amerongen melde til Haag, at en hollandsksindet dansk minister havde røbet ham Cliffords forslag om offensiv alliance, og at kongen agtede at sende generalpostmester Paul Klingenberg til Holland for at forhandle om satisfaktion, uanset at Sehested havde søgt at hindre denne sendelse som nytteløs og kun egnet til at gøre Danmark mistænkt i England. Flertallet af ministrene var, fandt Amerongen, Generalstaterne hengivne, og det samme indtryk fik han af kongeparrets holdning, da han i slutningen af september havde afskedsaudiens i nærværelse af Gabel og kansler Reetz, men ikke af Sehested. 23. september, kort efter at forhandlingerne med Clifford-Talbot var begyndt, modtog Amerongen fra kongen en skrivelse, som meddelte, at han næste dag vilde sende generalpostmester Klingenberg til Holland, og haabede at ambassadøren vilde fremskynde sin hjemrejse for hos sine principaler at virke for, at der ydedes Danmark satisfaktion. Natten mellem 26. og 27. september afrejste derpaa Klingenberg i dyb hemmelighed fra København, som han selv skriver: »eftersom velbaarne hr. statholder von Gabel om aftenen tilforn havde fra Frederiksborg ladet hannem . . . advertered, at det var H. k. M.s naadigste vilje«.

Klingenbergs instrux, dateret 22. september, befalede ham ganske vist at stille Generalstaterne et ultimatum: han skulde inden 14 dage efter overleveringen af sin memorial kræve deres kategoriske resolution om opfyldelse af alle de danske fordringer, bl. a. ophævelse af alle tidligere traktater om handelen og tolden. Afsloges dette, skulde han imidlertid forblive i Haag og afvente nærmere ordre. Og en paafølgende ordre af 10. oktober, opsat paa et tidspunkt, da forhandlingerne med Clifford-Talbot var ved at sprænges, nedsatte de danske fordringer betydeligt og stillede forsvarshjælp i udsigt.

Kort efter underskrivelsen af traktaten med England 18. oktober konstaterede Lilliecrona en dyb divergens mellem Sehested og Gabel. Den sidste mente, at »den prætenderade satisfaktion af Holländarna kunde liquel tagas«, selv om treforbundet blev til virkelighed, mens Sehested gjorde gældende, »att all förnöyelse, som Holländarna uthi närwarandes conjunctur kunde och wille gifwa, wore icke att befrya desse nordiske cronor för continuation af förra tidhers insult och forfång«. Den samme modsætning træ-

der frem i den franske resident Courtins breve fra oktober-november, hvor Sehested betegnes som »tout à fait Anglois«, Gabel-Biermann som Frankrig og Holland hengivne.

Samtidig begyndte rygterne at svirre om, at rigsskatmesteren skulde sendes til England via Holland og maaske siden til Paris. Sehested benægtede over for Talbot og Lilliecrona ikke deres rigtighed, men lod samtidig tydeligt forstaa, at han modsatte sig at forlade København, før resultatet af Cliffords mission i Stockholm kendtes. Baade Courtin og Talbot fik ved samme tid det indtryk, at rigsskatmesteren blev en mere og mere ensom mand, og Talbot mærkede, at hans tanker kredsede om »at finde hvile for sin datter og sig selv i England«. 28. oktober skrev Talbot til Morice, at der om Sehesteds instruxer »hath passed som heat be twixt him and the stateholder«. I breve af 31. oktober og 4. november meddelte han, at rigsskatmesteren ikke vilde rejse, før man kendte Sveriges resolution. Det var ogsaa Lilliecronas opfattelse. Sehested afventede, skrev residenten 30. oktober til De la Gardie, med stor utaalmodighed, hvordan Cliffords opdrag blev modtaget i Sverige.

Naar Frederik III. endelig 6. november satte sit navn under instruxer for Sehested, var det sidste og afgørende motiv uden tvivl en ordre fra Lionne til Courtin af 20. oktober, som residenten 4. november oplæste for den danske konge i gehejmeaudiens. Den bød ham sige, at den franske ambassadør i Haag D'Estrades havde ordre til effektivt at støtte Klingenberg, at en stor fransk troppestykke snart vilde rykke Holland til undsætning mod Münster, og at den franske konge advarede sin danske broder mod at føre en saadan politik, at han og Frankrig kom paa modsat side. »Kongen af Danmark«, skrev Courtin, »lyttede i enerum til mine ord med aandeløs opmærksomhed« og erklærede, at man ikke behøvede at frygte, at han skulde følge nogen anden politik end Frankrigs.

Der er næppe tvivl om, at disse ord giver udtryk for den beslutning, hvori Frederik III. efter de sidste maaneders sindsoprivende usikkerhed og vaklen, der som den svenske rigsraad Sten Bielke under sit besøg i København i april 1666 konstaterede, havde gjort ham til en magrere mand end han var i 1660, definitivt var havnet. Men derved var ogsaa muligheden for, at Sehesteds engelske-nordiske treforbund kunde blive til virkelighed, reduceret saa stærkt, at Gabel-Biermann allerede var ved at staa med palmerne i hænde.

Den kamp var ved at være til ende, som havde tilspidset sig i spørgsmaalet, om den danske ydrepolitik skulde stræbe i samvirken med Sverige og England at opnaa fuld frigørelse fra Holland og sætte stændernes »velstand« som hovedmaal, eller om dens ledestjerne skulde være den kongelige mod

expansion i Nordtyskland rettede expansionspolitik, forbundet med fremtidig revanche over for Sverige. Indadtil var de store spørgsmaal, om rigets fremtidige forfatning skulde give plads for stændersk medvirkning i lovgivning og styrelse, og om kongen vilde give tyske og ikke-danske raadgivere hovedindflydelse i sit conseil. 14. november 1665 satte Frederik III. sit navn under enevældens »kongelov«. Det var fire dage efter, at den statsmand, som i sin personlighed og sin politik forenede sider af dansk adels-tradition med danske borgerønsker, den sidste statsmand af dansk æt, som i over en menneskealder kom til at gribe dybere ind i dansk politik, forlod kongens København. Det var, skrev Courtin til Lionne, da han meddelte Sehesteds afskedsvisit, den almindelige mening, »at denne rejse i virkeligheden blot er et hæderligt paaskud for kongen af Danmark til endeligt at skille sig af med hele denne familie Sehested«. En uge efter afrejsen skrev Talbot til Arlington: »Det er alles mening her, at Hannibal Sehested ikke mere vil vende tilbage hertil. Han har dog skrevet til mig fra Hamburg om at tale hans sag hos denne konge og prins«, men: »Gabell would governe alone, all be it hee is very unable«.

Gabel-Biermann var nu i stand til at sørge for, at Sehested fra sin bortrejse 10. november 1665 til sin død i Paris 13. september 1666 ikke kom til at øve nogen nævneværdig indflydelse paa den kongelige politik.

Men naturligvis søgte Sehested stadig gennem sine mange og lange breve til kongen at slaa et slag for sine anskuelser. Hans instruxer gav ham visse holdepunkter herfor. Han skulde først i Haag virke for at skaffe Danmark satisfaktion efter de sidste ordrer til Klingenberg og tilbyde dansk fredsmægling. Efter højst 14 dages ophold i Haag skulde han gaa til London og der, samtidig med at fremhæve den gode vilje, Frederik III. havde vist ved at slutte traktaten med Clifford, søge at faa Karl II. til ogsaa at acceptere den danske fredsmægling. Modtoges den, skulde han sammen med de franske gesandter eller alene energisk virke for en fred, som sikrede Danmark opfyldelse af dets krav til Holland. Var Sverige ikke til at formaa til mere end defensiv-alliance med England, skulde han sondere, med hvilken øget hjælp i penge og skibe, England vilde lønne Danmarks forbliven ved Cliffordtraktaten. Erklærede Sverige sig som forudsat i nævnte traktat, skulde han forhandle om en mulig forbedring af de danske vilkaar og i øvrigt afvente kongens »mere specielle ordre og instruktion« efter tidernes beskaffenhed.

De sidste ord er aabenbart de vigtigste i dette kompas, hvis viser skiftevis pegede i nord, syd, øst og vest. De ordrer, som rigsskatmesteren modtog, efter at han efter en højst anstrengende rejse gennem Hamburg, Bremen, Oldenburg og Friesland i begyndelsen af december naaede Amsterdam og

Haag, viste, at Gabel-Biermann søgte ethvert middel til at undslippe Cliffordtraktatens politik. De fremhævede, at den svenske regering ikke vilde erklære sig, før den kendte omfanget af Englands krav til Holland, og at Cliffords lange ophold i Stockholm ikke stemte med hans løfte om inden tre uger at være tilbage i København, endvidere at Karl II. havde rappelleret Talbot – en hjemordre, som skyldtes Clifford-Talbots mistrøstige indberetninger før traktatafslutningen, og som strax efter tilbagekaldtes. Sehested var imidlertid, da han i Haag erfarede, at Klingenberg var stemt for at gaa ind paa tilbud fra hollandsk side, som under indtryk af Englands stadig truende overlegenhed til søs, fransk pression og rygterne om Cliffordtraktaten gik langt videre end før, men ikke gav Danmark den ønskede handels- og toldpolitiske frihed, ikke til sinds at opgive sin politik. Han betonedede i brev til Frederik III. af 8. december meget stærkt den fare, som truede Danmark fra et forenet England-Sverige. Vel var, skrev han ironisk, »min forstand alt for ringe noget at raade«, men han tillod sig det haab, at kongen »mesnagerer alting vel paa begge sider, indtil man klarlig ser, hvad Sverige resolverer, og hvorledes værket udi England enten til fred eller fejde sig videre lader anse«. Med bidende spot udtrykte han samtidig i brev til Biermann sin beklagelse af, at Gabel ikke bærede ham med en linie: maaske vilde statholderen mindes ham, »quand il aura éprouvé les nouvelles amitiés, qui ne sont pas toujours les meilleurs et les plus seures«. At raadspensionær De Witt aflagde ham besøg og tilbød at overlade Danmark en væsentlig del af de alliancesubsidier, Frankrig skyldte Holland, gjorde ikke indtryk paa ham. Kongen burde, skrev han 11. december, forblive neutral, til man erfarede udfaldet af forhandlingerne i Sverige og Englands holdning over for en fransk-dansk eller en dansk mediation. Selv higede han til England og forlagde kort efter sin residens først til Delft og Rotterdam, derpaa til Ostende. Længselsfuldt afventede han efterretninger fra Stockholm, samtidig med, at han med henvisning til de forhandlinger, som førtes i Paris under Karl II.s franske moder, enkedronning Henriette Maries auspicer, søgte at indgyde sin konge mistillid til fransk politik. Frankrigs plan var at profitere af sømagtskrigen eller vinde en af sømagterne for derpaa desto lettere at inddrage de nordiske stater »udi sine andre desseins«. Saa klart saa den mand, som i traditionel dansk historiskrivning altid fremstilles som ophavsmand til den franske linie i dansk ydrepolitik.

I Ostende modtog Sehested ordrer fra København af 5., 6., 9. og 12. december, der meldte, at Clifford var rejst fra Stockholm uden til Juel at meddele andet, end at Sverige krævede fuld klarhed over Englands hensigter over for Holland, og begærede subsidier, at England havde begaaet over-

greb og tilbageholdt dansk-norske skibe i sine havne, at Terlon virkede for en fransk-dansk-svensk tripelalliance, at Lionne ifølge Giøes breve var sikker paa Sveriges tilslutning til Frankrig-Holland eller i hvert fald dets neutralitet, at Frankrig havde hjemkaldt sine gesandter fra England og fuldt ud vilde opfylde sine allianceforpligtelser mod Holland, at Holland ved Frankrigs og Lüneburgs troppehjælp var sikret paa landsiden, at Brandenburg var ved at slutte alliancetraktat med Frankrig, og at der ikke var udsigt til engelsk forbund med Spanien og Østrig. Til forholdet England-Sverige og Sverige-Frankrig vil jeg vende tilbage. I øvrigt stemte meddelelserne med kendsgerningerne. Alligevel unddrog Sehested sig den kongelige ordre om at overtage »die Ober-Inspection« over de dansk-hollandske forhandlinger i Haag om overenskomst og alliance, bestred bestemt sandsynligheden af svensk tilslutning til Frankrig-Holland, fastholdt sit ønske om at gaa til England for at faa opklaret mysteriet omkring Cliffords mission og fremholdt meget stærkt ønskeligheden af stadig at holde vejen til overenskomst med England aaben. Først da han i midten af januar 1666 i det vinterlige fiskerleje atter modtog ordre til at rejse til Paris for der at udvirke fransk garanti for den dansk-hollandske alliance og dens følger og subsidier til danske landrustninger, maatte han med bitterhed erkende, at den Gabel-Biermannske politik definitivt havde sejret.

I det dansk-hollandske traktatkomplex, som Klingenberg 1. februar 1666 afsluttede i Haag, spillede den stærke pression, for hvilken Frankrig ud-satte begge de to stater, en afgørende rolle. Lionne forstod fuldt vel, ikke mindst da han fra København havde faaet Cliffordtraktaten meddelt, som han i december skrev til D'Estrades, at en dansk tilslutning til England »seroit d'un préjudice infini et pour la chose en soi et pour les suites, si la mer Baltique nous étoit fermée«. Det var ud fra samme syn, at han ved denne tid sendte den højtansete diplomat, siden hans efterfølger som udenrigsminister, Arnauld de Pomponne i ekstraordinær ambassade til Sverige. Sehested havde kalkuleret galt, naar han saa længe vedblev at tro paa usandsynligheden af en effektiv fransk støtte til Holland og et fransk brud med England. Det bør imidlertid tjene til hans undskyldning, at Ludvig XIV. og Lionne først efter svære anfægtelser og langvarige mæglingsforsøg tog den endelige beslutning, og at den problematik, som modsætningen mellem Colberts merkantile linie og kongens og Lionnes antihabsburgske ekspansionsstræben skabte i solkongens politik, først senere skulde træde klart frem. Paulmyers breve viser, hvor svært han og de parisiske og normanniske storkøbmænd, han omgikkes, havde ved at tro, at kongen vilde gaa til krig med England, og de skildrer Colbert som en fjende af krigsbeslutningen. Sehested var imidlertid rede til at føre sin engelsk-nordiske treforbunds-

politik igennem uden hensyn til Frankrigs modstand. Det spørgsmaal, hvorledes treforbundet, hvis det var blevet til virkelighed, vilde have paavirket solkongens politik, skal jeg ikke her fordybe mig i.

Traktaterne af 1. februar forpligtede Danmark til aaben krig mod England og til at angribe alle engelske skibe i dansk-norske havne og i rum sø, eventuelt til en flaadeforening med Holland, alt mod ret betydelige subsidier. Hertil føjedes en fransk garantiakt af 5. februar, hvorved Ludvig XIV. lovede at garantere den dansk-hollandske overenskomst, erklære England krig – hvilket skete umiddelbart efter – og med al sin styrke vende sig mod enhver magt, der under krigen angreb Danmark. Det skulde vise sig, at fransk diplomati var stærkt og smidigt nok til at sikre Danmark mod en engelsk-svensk fællesoptræden mod det – Sverige blev i juli 1666 af Frankrig tvunget til en neutral stilling i den paagaende søkrig – men ikke til at hindre, at den dansk-norske export og skibsfart udsattes for højst alvorlige vanskeligheder. Til gengæld maatte Frederik III.s regering acceptere en gældsordning med Generalstaterne, der vel slettede de mest tyngende hollandske fordringer, men henskød afgørelsen af betydelige pengekrav paa begge sider til senere forhandlinger og fransk arbitrage. Det dansk-afrikanske kompagni fik et kort livsfrist til 1679, hvorefter dets etableringer skulde tilfalde dets hollandske konkurrent. Trælasttraktaten af 1647 forblev i kraft til 1685, men med visse ændringer, som skulde modvirke toldsvig, og en ubetydelig forhøjelse af toldsatsen pr. læst (1/8 rdl.). Øresundstolden forblev urørt, og om den told- og handelspolitiske emancipation, som havde været et hovedformaal for Sehested, var der ikke tale. Han undlod ikke over for sin konge at paapege dette, og i samtale med Esaias Pufendorf kritiserede han hele Haagtraktatkomplekset sønder og sammen.

Havde imidlertid hans engelsk-nordiske »trefold forbund« liggende inden for de politiske muligheds grænser, saafremt ikke Gabel-Biermann, men han havde sejret i kampen om kongens sind og hjerte?

Afgørende var her dels den svenske regerings holdning, dels Englands politik. Tiden tillader mig ikke en udførlig redegørelse. Et studium af den svenske raadsprotokol og af rigsregistraturen viser, at Sveriges regering og raad følte situationens vanskeligheder meget stærkt. »Svårare deliberation« lød rigsdrostens ord efter en indgaaende raadsdiskussion 7. november 1665, »hafwer iag aldrig bywånat, sedan sal. K. Gustaf Adolph rådslog de bello Germanico«. Trods de, dog stadig ikke tilfredsstillende, indrømmelser, som gjordes af Holland, bl. a. elucidationernes ophævelse, trods Terlons stærke pression, trods De la Gardies og Claes Totts dybe betænkeligheder ved at komme i modsætning til Frankrig, trods indtrykket af den franske vaabenhjælp til Holland, trods de engelsk-habsburgske forhandlingers frugtes-

løshed, trods det engelske Muscovy Company's modstand mod Archangelsk-handelens flytning til Balticum, er det alligevel min opfattelse, at det vilde være lykkedes Biörenklou, støttet bl. a. af rigsdrosten, rigsmarsk Wrangel og Bengt Oxenstierna, at drage Sverige ind i det af England ønskede offensive forbund, hvis man havde været sikker paa Danmarks holdning, og hvis der fra engelsk side var udfoldet den nødvendige diplomatiske kraft og smidighed. Rigskanslerens votum i raadet 2. december var, efter gennemgang af de i kanslikollegiet opsatte »rationes pro et contra«: afslutning af den offensive alliance med England, som Danmark foreslog i den tro, at Sverige af hensyn til Frankrig ikke kunde, saaledes at Sverige »blifwer sigh likh och Dania der emot eluderat och prostituerat«, dog med ret for Sverige til at slutte overenskomst med Holland under forudsætning af, at den først ratificeredes ved fredsslutningen, og at man søgte at afholde Frankrig fra brud med England.

En stærkt medvirkende aarsag til, at Gabel-Biermanns politik kunde sejre i København, var den engelske Stockholmgesandt Henry Coventrys holdning. Dette er undgaaet de engelske historikeres opmærksomhed, som har behandlet England-Sveriges forhold ved denne tid, baade Schoolcraft, Hartmann i hans Cliffordbiografi og Keith Feiling i hans i mange henseender svage bog »British Foreign Policy 1660-1672« (1930). Derimod lægger baade Talbot og Jens Juel hovedskylden for »treforbund«planens sammenbrud [nogle ord maa her være glemt i teksten], og naar De la Gardie, efter at de dansk-hollandske traktater var blevet kendt i Stockholm, i raadet rettede et lidenskabeligt angreb paa engelsk politik, kommer det ud paa det samme.

Coventry var fra første færd krænket i sin sjæls inderste over at skulle forenes »in commission« med lord Arlingtons ven Clifford, saaledes at Clifford kom »as my inspector or my director, which must be attributed to some misdemeanour of mine«. Han satte i den anledning sine venner i England, vistnok især sin indflydelsesrige broder Sir William Coventry, i bevægelse og nægtede at forhandle paa grundlag af Cliffords instruxer, som var stilet til denne alene, skønt fuldmagten gjaldt dem begge. Skønt instruxen bemyndigede de to gesandter til at tilbyde Sverige »such conditions on our part as may oblige them thereunto« (d. e. til et offensivt forbund) og undertegne »any articles of agreement with that crown as upon the place you shall both together judge fit«, og skønt Clarendon i brev til Coventry af 4. oktober havde skrevet, at England nu bedre end før var i stand til at yde Sverige subsidier og vilde »make a hard shift to comply with them« (d. e. de svenske krav), indtog Coventry derfor – skønt han trods visse mindre indvendinger fandt Cliffords traktat brugelig som forhandlingsgrundlag

– det standpunkt, at det var lønløst at forhandle med Sverige, før han eller Clifford – thi selv ønskede han rappel – var udtrykkeligt bemyndiget til at tilbyde Sverige subsidier, som mindst stod paa højde med dem, der tilbødes Danmark. Han indrømmede i brev til Morice af 8. november, at Talbot havde sluttet en subsidietraktat paa grundlag af Cliffords instrux, men »whatsoever others doe de facto, I shall doe nothing but what I think I may doe de jure«.

Resultatet blev, at Arlington maatte bøje sig for Coventrys venner og hjemkalde Clifford for at aflægge rapport, før han overhovedet havde haft lejlighed til forhandlinger med de fra svensk side udnævnte kommissærer af raadet. Han afrejste – meget modstræbende – i begyndelsen af december fra Stockholm, var en hel maaned om at finde skibsløjlighed i Gøteborg paa grund af isvanskeligheder og andet og landede først 28. januar 1666, tre dage før de dansk-hollandske traktater afsluttedes, i Scarborough.

Cliffords bortrejse, hvorom Coventry kun meddelte Juel og Talbot, at den skyldtes nødvendigheden af at informere den engelske regering, førend man protesterede til Sverige, indtog en fremtrædende plads blandt Gabel-Biermanns argumenter for at motivere forhandlingerne og overenskomsten med Holland; man saa deri, som det stærkt betones i ordrerne til Sehested og Klingenberg, et afgørende vidnesbyrd om, at Sverige kun søgte at vinde tid. At dette argument ikke var uønsket for Frederik III.s raadgivere, er en sag for sig. For Sehested var Cliffords afrejse og de engelsk-svenske forhandlingers udsættelse et mysterium, hvortil han i sine breve stadig vender tilbage, og som han ønskede bemyndigelse til at rejse til England for at opklare.

Sværere er det at bestemme den Coventryiske udsættelsespolitikens virkninger i Stockholm. De la Gardies førnævnte votum i raadet af 2. december for afslutning af offensiv alliance med England er tydeligt inspireret af det, dog ikke fuldstændige kendskab, han inden Cliffords afrejse havde faaet til dennes traktat. Lige saa tydeligt er det, at den omstændighed, at Coventry ikke vilde stille Sverige bestemte forslag, før han modtog instruxer, gav Terlons forestillinger, meddelelsen om Pompones snarlige ankomst, Generalstaternes indrømmelser og mistilliden til det danske hofs holdning, som snarere styrkedes end svækkedes ved Coventrys udtalelser, øget mulighed for at øve indflydelse paa de svenske konsilier. Først efter at rigets raader 18. december var skiltes for i en maaned at fejre jul paa landet, modtog Coventry brev fra Clarendon af 7. december og instruxer af 22. december, som bemyndigede ham til at tilbyde Sverige de samme subsidier som Danmark, hvad enten der sluttedes en tripelalliance eller en offensiv alliance med Sverige alene, tilladelse for Sverige til at bevare venskabet med Frank-

rig, til en alliance med Spanien sikrede det lige saa store eller større fordele, og et løfte om at virke for Archangelskhandelens flytning. Det fremgaar af begge aktstykker, at de samme tilbud kunde være gjort paa grundlag af Cliffords instrux af 29. august 1665.

Coventrys udsættelsespolitik bidrog ogsaa i forbindelse med Sehesteds afrejse fra København til at lægge en lammende haand paa Juels forhandlinger om den dansk-svenske traktat. Da saa endelig Coventry, efter at raadet 16. januar 1666 atter var samlet, erklærede sig rede til forhandling paa grundlag af Cliffords traktat, var det ikke de bestemmelser i denne – bl. a. om Øresundstolden – mod hvilke De la Gardie tidligere havde rejst visse indvendinger – som hindrede »treforbundet«s afslutning. Det viser baade Juels breve, Sten Bielkes rapporter om forhandlingerne med den danske resident, udtalelserne i raadet og Coventrys breve. Det afgørende var den stadig voxende mistanke om, at regeringen i København førte en politik, som ikke var »treforbundet«. Trods denne mistanke kom alligevel budskabet om, at Frederik III. definitivt havde sluttet sig til Frankrig-Holland mod England som et chock for de svenske raader. »Danmark må säya hwad the wilja, the kunne inthet befrya sikh ifrån trolössheten«, udbød De la Gardie rystet i raadet 17. februar, samtidig med at han manede til at »öpna vårt hierta om nerwarande tyden, och hwad fara tilstundar der igenom för desse Nordiske ryken, at Danmarck sådana consilier desse tyder taget hafwer«.

Det haardeste slag var dog Haagtraktaterne for den danske resident Juel, som længst muligt havde bevaret haabet om, at treforbundet skulde blive til virkelighed. 10. februar indbød han Coventry og nogle svenske raader til middag og bad den engelske gesandt, saafremt han fra København skulde faa ordrer af andet indhold end før, »that I would not believe he had death otherwise than ingenuously and honourably with me, that he was a minister as I was, and we must act according to commands, wheter according to our judgments or no«. Juels breve til Biermann vidner ogsaa om, hvor svært det faldt ham efter Frederik III.s ordre at skulle meddele det svenske raad motiverne til Danmarks tilslutning til Holland-Frankrig, »da vores faste haab om det H. k. Mt. foreslagne trefold forbunds tidige beslut længere blev forhalet, end vores højeste interesse kunde taale«, med stærk betoning af Cliffords bortrejse og hans og Coventrys passive holdning. Juels meddelelse fandt sted 22. februar til de af raadet udnævnte kommissærer, hvis førstemand var kanslirådet Johan Gyllenstierna. Residenten undlod ikke at give Biermann del i den skarpe kritik, de udtalte af dansk politik. Faa dage efter raadede han til en ny negotiation med Sverige som »det sikreste«. I maj blev Juel syg, og Bengt Horn udtalte i raadet den formening, at sygdommen kom »af Danmarks galne procedere, hwilcket går ho-

nom hårdt till hiertat och högeligen bedrøfwer«. Da budskabet om Sehesteds død naaede Stockholm, lod Juel Biermann vide, at den afdøde var »un de ceux qui estoient plus capables pour servir le Roy dans les affaires d'estat«. Tre uger efter fortalte De la Gardie i raadet, at Juel 23. oktober aflagde ham et besøg, »och så mycket han (H. Riks-Cantzlern) af hans discusser kunde förnimma, tyckte han honom wara en godh dansk adelsman uthi sitt hierta, hwilcken fuller medh orden intet fullkomligen uthlät sig, dock likwäl icke mörckeligen gaf till förstå, att der hans konung finge någon wederwärdighet att nappas med, skulle han intet misunna honom«. De givne citater har interesse som vidnesbyrd om Juels tilslutning til morbroderens nordiske forbundspolitik. I denne politik laa kimen til det 1693 af Juel i Stockholm sluttede væbnede neutralitetsforbund. I hvilket omfang Juel under sine mange og lange resident- og gesandtophold i den svenske hovedstad har været formidler mellem det Sehestedske idékomplex og dem, for hvilke siden Johan Gyllenstierna gjorde sig til talsmand, er et spørgsmaal, som fortjener undersøgelse.

Det falder uden for min opgave at skildre den stærke uro, som Haagtraktaterne vakte inden for den svenske regering, Sten Bielkes sendelse til København for at formaa Frederik III. til neutralitet, den mislykkede »bremiska kriget« og de planer, som i marts-april var fremme om et svensk subsidieforbund med England for ved angreb gennem Holsten at hindre Danmark i krigerske aktioner. Grundlinierne er givne i K. G. Lundquists arbejder. Münsters fred i Kleve i april, den dansk-brandenburgske defensivalliance i maj, den forhandlede kvadrupelalliance mellem Danmark, Holland, Brandenburg og Lüneburg (afsluttet i oktober), den engelske flaadens nederlag ved Northforeland i juni, men frem for alt Pompones diplomati i Stockholm fremtvang den svenske neutralitetserklæring af 17. juli 1666, der med henvisning til dets af England accepterede fredsmediation forpligtede Sverige til ikke at foretage fjendtlige skridt mod nogen af de krigsførende parter. Jeg skal heller ikke følge de linier, som kan drages fra det engelsk-svenske forbund af 1665 til Haagtripelalliancen 1668 og videre frem til den engelsk-fransk-svenske alliance mod Holland af 1672. Det alt dominerende træk er den franske stats styrke, det franske diplomatis behændighed og de nordiske staters »jalousie mutuelle«, som hindrede enhver nordisk fællesoptræden til værn for det, Hannibal Sehested kaldte den »fælles arv«.

Jeg anser det heller ikke for nødvendigt at redegøre for Sehesteds diplomatiske virke i Paris fra januar 1666, der brat afbrødes ved hans død i september. Den maatte naturligvis føje sig ind i rammen af den Gabel-Biermannske, af Frederik III. knæsatte politik; dens fra København dik-

terede hovedformaal blev at skaffe subsidier til en dansk-fransk-hollandsk flaadeforening.

I sine breve til Frederik III. turde han naturligvis kun mellem linierne antyde, at hans eget politiske syn forblev det samme. Det gjorde han bl. a. ved i et brev af 9. marts, kort før sit første sygdomsanfald, udførligt at referere, hvad den svenske resident Esaias Pufendorf – som i sine breve til De la Gardie siden efteraaret 1665 stærkt var gaaet ind for et snævrere nordisk-engelsk forbund – under et besøg hos ham havde udtalt. Pufendorfs mening var, at England, Danmark og Sverige havde bedre forudsætninger for et varigt forbund end Frankrig, Danmark, Sverige og Holland, da Hollands maal ikke var at skabe et fast venskab mellem Danmark og Sverige, men snarere at holde dem »en jalousie et de les balancer, et que la France pourroit peut estre bien avoir un semblable dessein«. Hvad Sehested under samtalen sagde til Pufendorf, der oplyser, at det var rigsskatmesteren, som lod ham kalde til sig, fortæller den svenske diplomat udførligt i breve til rigskansleren. Sehested sagde bl. a., at »Eine aufrechte und sincere Freundschaft zwischen den nordischen Cronen« havde været forudsætningen for hele hans politik. »Ich liess Ihn diese seine Thesin der länge nach deduciren, wie er mich denn seine Negociation in England und Frankreich von Anfang biss zu Ende weitleuftig erzehlte« . . . »E. Hochgraafliche Excellenz kann ich in genere dieses affermiren, das es fast unmöglich ist grössere Contestation von Freundschaft und sincerer Intention zu machen als H. Hannibal gethan«. Men, tilføjede Pufendorf med god grund: »gesetzt das Hr. Hannibal es für seine Person gut meine, so stellen sich doch die andern Dänischen Ministri nicht dergestalt an, das man sich ihres guten willens so gross zu erfrewen hätte«. Ved samme lejlighed fremkom Sehested med en bidsk kritik af de dansk-hollandske traktater og udtalte stærk frygt for et engelsk-svensk angreb paa Danmark-Norge. Det var i den givne situation hans haab, at Pomponne vilde formaa at holde Sverige tilbage fra brud med Danmark.

En maaned efter samtalen med Pufendorf ramtes rigsskatmesteren af det første alvorlige slagtilfælde, som Europas berømteste læge Guy Patin og hans kolleger mente, var forvarsel om døden. Da han efter sit lange sygeleje atter kunde forlade sit værelse, opsøgte han i begyndelsen af juni den nys til Paris ankomne ekstraordinære svenske ambassadør grev O. W. Königsmarck. Over for denne erklærede han, at det var »calumniæ«, at den danske konge skulde ønske at komme i »contestation« med Sverige under de nærværende konjunkturer. »Nun lasse ich«, skrev Königsmarck 8. juni til sin regering, »diese Declaration in seinem Werth und Unwerth gerne beruhen, könnte auch wohl vielleicht seyn, dass H. Hannibal selbst nichts

anders wüste, als dass es ein ernst sey; allein die Conduite der andern dänischen Ministren und dees Residenten Giöe alhier, so der erwehnten königlichen Declaration, als auch dem Hannibalischen Sinceriren zuwieder, machet mich billich glauben, quod anguis in herba lateat«.

Königsmarck var altsaa, som Pufendorf og tidligere deres kollegaer i København Duwal og Lilliecrona, begyndt at forstaa, at den Sehestedske politik var et, den kongelige danske politik noget andet.

Den 30. marts, en halv snes dage før Sehesteds slagtilfælde, skrev Pufendorf til De la Gardie, at rigsskatmesteren til gode venner udtalte sig »als halv desperat« og lod forstaa, »als wenn er gerne sehe, dass diese Demarche (d. v. s. Frederik III.s tilslutning til Frankrig-Holland) den autoribus consiliorum nicht woll bekäme, auch nicht sogar ungeneigt wäre diese unglückliche Partey gantz und gar zu quittiren«. »Diess ist gewiss, dase seine Schwachheit mehr ex animo als corpore herrühret«.

Jeg vender tilbage til den problemstilling, som jeg gav i min første forelæsning. Det er rigtigt, at Sehested i marts-april 1666 frygtede et engelsk-svensk angreb paa Danmark-Norge. Men Landbergs hypotese, at det »politiske testamente« som en »konjunkturföreteelse« er fremgaaet af denne frygt, er ikke rigtig. Testamentets umiddelbare forudsætning er en anden, nemlig Sehesteds vished for, at han snart skulde dø og derfor ikke behøvede at lægge baand paa sin sidste mening. Han fastholdt »testamentet«s tanker i sine samtaler med abbé Paulmyer, ogsaa efter at den kortvarige angrebsfare var drevet over, og da hans breve til Frederik III. gennemstrømmes af ét hovedønske, ønsket om at faa lov til at dø i Danmark. Thi tankegangen i det »politiske testamente« er – bortset fra den franske tendens i det, som dikteres af den dansk-franske-hollandske alliance, som mod Sehesteds ønske nu var en kendsgerning, og af »testamentet«s penneførers, abbé Paulmyers, franske nationalitet – identisk med den tankegang, som havde dannet grundlag for hans politik siden 1660. Det var en nordisk forbundspolitik, han søgte at bringe til veje.

Vil man forsøge en vurdering af denne politik og denne tankegang, melder der sig forskellige synsvinkler.

Ser man den i forhold til den direkte foreliggende situation, opgøret mellem vestens sømagter, saa har Fahlborg i sin værdifulde afhandling »Ett blad ur den svenska handelsflottans historia 1660-1675« vist, at Sverige, takket være forbundet med England, under krigen 1665-67 var i stand til varigt at øge sin egen skibsfart. For Danmark og især for Norges trælast-export medførte krigen en katastrofal afsætningskrise, da de hollandske skibe for størstedelen udeblev, uden at hjemlig tonnage i større omfang kunde sættes i stedet. Og det tilbagefald i den handels- og toldpolitiske af-

hængighed af den nederlandske republik, som Haagtraktaterne indebar, varede ved aarhundredet ud og længere, trods de bestræbelser, som Jens Juel, fra 1670 sjælen i det ny kommercekollegium, helt i morbroderens aand udfoldede for at bryde denne afhængighed. Dette er klart og overbevisende belyst i den nys afdøde danske historiker Carl S. Christiansens monumentale værk »Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie under de to første Enevoldskonger«, II (1922), afsnittet om »Tolden«.

A. D. Jørgensen har i sin biografi af Griffenfeld II (1894) om Sehesteds politiske system udtalt: »Planen indeholdt en frugtbar tanke. En tilnærmelse mellem de nordiske riger var i høj grad ønskelig, oprettelsen af varig fred betydelige ofre værd«, ikke mindst for at »give vor materielle udvikling i det hele et stort opsving«. Men, indvender Jørgensen: »Det vilde have været en selvopgivelse af Danmark og Norge, om de for enhver pris havde bundet sig til et forsvars- endsige et angrebsforbund med det uformelige rige, som for tiden var samlet under Vasakongens spir«. Hertil er at sige, hvad Jørgensen overser, at Sehested udtrykkelig i sit politiske testamente ønsker Danmarks militære forbundspligt begrænset til sømilitære operationer, og til at holde ryggen fri for Sverige under dets krige paa fastlandet.

Der kan imidlertid rejses andre indvendinger. Sehested havde allerede som ganske ung mand proklameret sin frigjorthed for »en række gængse fordømmes taageskyer«. Han havde i december 1662 over for Hirschenstierna erklæret dem for »faibles esprits«, som ikke kunde glemme svundne fejder og tabet af nogle provinser. Han saa her for meget bort fra, at hver tid i historien beherskes af sine »gængse fordømmes taageskyer«, og at menneskenes flertal bestaar af »faibles esprits«. Den tid, som var hans, absolutismens gennembrudstid paa det europæiske fastland, satte den nationalstatslige »raison d'état« og fyrsternes dynastipolitiske expansionsstræben i højsædet som aldrig før. En politik, der som hans tog alle stænders »velstand« og en nordisk »fælles arv« til ledestjerne, gik for stærkt imod de herskende fordomme – eller, om man hellere vil: de tidsbestemte stadier i den historiske udvikling – som maatte have deres tid – deres lange tid – til at rase ud, selv om det var lykkedes ham ved en fællesnordisk udnyttelse af 1660'ernes konjunkturer at give – som der stod i Karl Gustavs introduktionsskrivelse for den danske »neutrale« af november 1659 – »parterne« »gustum til værket«. Terlons karakteristisk af Sehested som »quelquefois bigearre et visionaire« var ud fra det 17. aarhundredes forudsætninger ikke ubegrundet.

Ser man sagen paa langt sigt, forskydes dog vurderingspræmisserne ikke uvæsentligt. Alliancen med Frankrig satte aldrig det danske kongehus i

stand til at kaste Gottorp ud af Slesvig og Holsten. Det skete først, da dybtgaaende omvæltninger i Østeuropa, som det var umuligt for Sehested og hans tid at forudse, havde gjort en moskovitisk storstat til en hovedfaktor i europæisk politik og bragt det storsvenske rige i Balticum og Tyskland til fald. Og Holsten, Oldenburg, Delmenhorst, Hamburg blev ikke – saa lidt som det tyske Sydslesvig – og kunde ikke blive varigt knyttet til Danmark, for hvilket enevældetidens forbindelse med tyske lande overvejende var til skade i baade folkelig og materiel henseende. Hvad de skaanske landes fremtid angaar, var det jo Sehested, som fik ret. Ikke en gang Danmarks forbund med Peter den Stores Rusland formaaede her at ændre Københavnfreden i Danmarks favør. Disse gamle danske, nu svenske, lande blev, da fejdernes tid var endt, hvad Sehested havde forudset, at de kunde blive, en bro til gensidig forstaaelse mellem Sveer og Daner.

Da Danmark i 1864 mistede Slesvig, søgte det danske folk trøst og haab i ordene: »Hvad udad tabtes, skal indad vindes«. Det program for en intensivering af næringslivet, som laa heri, var efter tabet i 1660 ogsaa den dansk-norske rigsskatmesters. Da Finland 1809 blev revet fra Sverige, satte Tegnér som fremtidsmaal: »at inom Sveriges gräns eröfra Finland åter«. Sehesteds politik var at »generobre Skaane«, dvs. komme over krafttabet ved dets afstaaelse, inden for rammen af et fast nordisk politisk og økonomisk samarbejde.

Jeg skal her ikke skildre den nynordiske tankes spiring under onde og efterhaanden bedre væxtvilkaar; knyttet til navne som Jens Juel, Johan Gyllenstierna, Ivar Rosenkrantz, Povl Vendelbo Løvenørn, A. P. Bernstoff – og videre frem.

Martin Weibull har i sin fine og banebrydende afhandling fra 1870 »Freden och förbundet i Lund 1679« karakteriseret Johan Gyllenstierna som en statsmand, der evnede at »blicka genom seckler«. Jeg vover at forene den danske statsmand Hannibal Sehested med sin svenske efterfølger i denne karakteristik.

Den kongelig-oldenborgske dynastipolitik er nu »en saga blott«. Jeg tør vel sige det samme om Gustav Adolfs og Axel Oxenstiernas kortvarige tysk-baltiske storrige med nordtysk expansion som maal. Hannibal Sehesteds nordiske program har lyslevende aktualitet den dag i dag.

Kildehenvisninger og anmærkninger

UTRYKTE KILDER

(med angivelse af anvendte forkortelser. Så vidt muligt er kilde- og litteraturfortegnelsen opstillet på samme måde som i 1. bind. Bemærkede fejl og unøjagtigheder er rettet).

RIGSARKIVET, KØBENHAVN (R. A.):

KONGEHUSETS OG RIGETS ARKIV:

Christen Skeel Albrechtsens Landebog for Sjælland 1638-53 (*Sj. Landebog*).

DANSKE KANCELLI (*Dsk. Kanc.*):

Kancelliafdeling (til 1660 18. okt.); kgl. Resolutioner og Expeditioner:

Sjællandske, skaanske, fynske, smaalandske, jyske og norske Registre og Tegnelser (*Sj. R., Sk. R., F. R., Sm. R., J. R., N. R., Sj. T., Sk. T., F. T., Sm. T., J. T. og N. T.*).

Indkomne Breve 1640-50.

Koncepter og Indlæg til Registre og Tegnelser 1651-60.

Sjællandske, skaanske, fynske, smaalandske og jyske henlagte Sager 1651-60.

TYSKE KANCELLI, UDENLANDSK AFDELING (T. K. U. A.) (-1676-):

Frankrig:

A. II. 1643-69 Akter og Dokumenter vedrørende det politiske Forhold til Frankrig.

B. 1662 Sept. - 1663 Juli og 1664 April - 1665 Okt. Gesandtskabsrelationer fra Ambassadeur extraordinaire Hannibal Sehested og Relationer til denne fra Korrespondent Abbed Jean de Paulmyer.

1663 Nov. - 1664. Relationer med Bilag fra Korrespondent Abbed Jean de Paulmyer.

1665-66, 1667-1670 Maj. Relationer med Bilag fra Korrespondent Abbed Jean de Paulmyer og Legationssekretær Johan Dirichsen.

1666 Jan.-Maj, Juni-Sept. Gesandtskabsrelationer fra Ambassadeur extraordinaire Hannibal Sehested.

1666 Maj - 1667 Aug. Gesandtskabsrelationer med Bilag fra Resident Simon de Petkum.

C. Ambassadeur extraordinaire Hannibal Sehesteds Gesandtskabsarkiv:

1662 April - 1663 Jan., 1663 Marts - 1664 Febr. Alm. Kopibøger over Instruktioner, Ordre og Relationer samt andre ind- og udgaaende Skrivelser.

Nederlandene:

B. 1642-60 Gesandtskabsrelationer og Beretninger fra Gabriel Marselis, Righshof-

mester Corfitz Ulfeldt, Amtsforvalter i Steinburg Amt Jacob Steinmann, Ditlev v. Ahlefeldt samt de extraordinære Ambassadører Otte Krag og Godske v. Buchwald.

RENTEKAMMERET (SKATKAMMERKOLLEGIET): *R. K. B.* 1660–79:

(Anm.: I parentes er anført numrene fra Jens Holmgaards registratur: Rentekammeret, I, Danske og norske afdelinger 1660–1848. (Vejledende arkivregistraturer, XII), 1964. I øvrigt benyttes opstillingen og betegnelserne fra Hannibal Sehested, I, således at der ikke altid er overensstemmelse mellem de her benyttede betegnelser og registraturrens).

I. 1660 13/11–1662 28/2, 1661 14/12–1669 12/11. Deliberationsprotokoller (*R. D. P. I a, II*). (211.1–2).

1660–69 Originale kgl. Resolutioner. (*O. R.*) (211.6).

1660–67 »Registrering over Kong. Ma:tz Naadigste Missiver til Riigenns Schattmester och Dett Kongl. Cammer-Collegio« (*Registrering*) (211.32).

1660–66 Bilag til Kopibog over kgl. Missiver til Rigsskatmesteren og Kammerkollegiet (1660–61 nr. 1–200) (*Bilag*). (211.33–36).

1660–79 Kgl. Reskripter til enkelte eller flere af Kammerkollegiets Medlemmer. (211.18–20).

1660–79 Kammerkollegiets originale Forestillinger, hvorpaa ikke er faldet kgl. Resolution, samt ikke underskrevne Forestillinger. (213.1).

1660–64 Missivebog (213.6–7).

II. 1662–64 Brudstykke af en Bestallingsbog, indeholdende Bestallinger for højere Embedsmænd (Rigsraader m. v.) (212.20a).

1660 11/11–1667 28/4 Rentekammerets Expeditionsprotokoller I–IX (nr. 1–1108 og 1–3124) (*R. E.*). (212.2–10).

1660 27/11–1662 9/3 Norsk Expeditionsprotokol (*R. no. E.*) (212.82).

1660–62 »Ordrer etc.«, Kopibog over Rentekammerets udgaaende tyske kgl. Expeditioner (*Ordrer etc.*) (212.83).

III. 1660 24/11–1663 14/7 Missivebog.

V. 1660–79 Diverse Korrespondance-Sager IV. (215.7).

1660–79 Diverse Breve, Dokumenter og Akter vedkommende partikulære Personer, Litra A–Ø. (*Breve*) (215.24).

1665–67 Kopibog over Skatkammerets Assignationer og Ordre (216.108).

Kammerretten.

Generalfiskal Søren Kornerups embedspapirer m. v. (39.167).

LANDETATEN, KRIGSKOLLEGIET:

1660–61 Indkomne Breve.

1660–61 Registrerede Sager, der ikke har kunnet anbringes i: Indkomne Breve.

1660–78 Instruktioner og Ordonancer, originale og i Afskrift.

»Protocollum consilii militaris hab. Hafniæ d. 1. Febr. 1660« (Forhandlingsprotokol, ført af Herman Meier 1660 1/2–1661 31/12 (*Prot. cons. milit.*)).

PRIVATARKIVER:

Schack, Hans, Greve.
Rhuman, Hans (her: Rhumans dagbog).

DET KONGELIGE BIBLIOTEK, KØBENHAVN (*K. B.*):

Gl. KGL. SAML. 907, fol.; 2700, 4°; 2711, 4°; 2714, 4°.

NY KGL. SAML. 1008.

ADD. 845, 4° Excerpter og afskrifter fra arkiverne i Haag, Paris, Berlin, Dresden, Hannover, Marburg, Oldenburg, Schwerin, Wien m. m., ved J. A. Fridericia.

ULDAL, 389, 4°.

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET, KØBENHAVN (FIOLSTRÆDE)

ACTA CONSISTORII

RIKSARKIVET, OSLO (*N. R. A.*):

KANCELIET, REALAVDELING:

5. Betænkninger, Rapporter, Memorialer m. v. til Kongen m. fl. b, 1646–1693, nr. 3 b, 12, 20, 23, 24, 25, 27.
24. Skovvæsen etc.
25. Udkast til Hannibal Sehesteds Memorial 1648 11/5 m. m.
29. Toldvæsen.

STATHOLDERSKABETS ARKIV (til 1704):

Autoriserede Kopibøger for Stathaldarskabet 1662–1712. 1. 8/2 1662 – Okt. 1679.
Relasjonsprotokoll.
Indkomne Sager, Pk. 6–17 (1640–1665).

RIKSARKIVET, STOCKHOLM (*S. R. A.*):

1659–66 RIKSREGISTRATUR

SKRIVELSER TILL KUNGL. MAJ:T.:

Danica:

- 1646–54 Magnus Dureels brev till K. M.
1660–62 Gustav Duwalls brev till K. M.
1663–66 Gustav Lilliecronas brev till K. M.
1657–64 Kommissarien i Helsingør Peter Chambers' brev till K. M. och rådet.
1666 Riksrådet Sten Bielkes brev till K. M. och beskickningsberättelse.

Gallica:

1665-67 Esaias Pufendorfs brev till K. M.

DE LA GARDIESKA SAMLINGEN:

Magnus Gabriel de la Gardies koncept.
Skrivelser till Magnus Gabriel de la Gardie.
Skrivelser till Mattias Biörenklou.

SKOKLOSTERSAMLINGEN:

Skrivelser til Pehr Brahe.

STAATSARCHIV, KIEL:

PLOENER-ARCHIV A VII, 97, 201 a.

HAUS-, HOF- UND STAATSARCHIV, WIEN (*H. H. S.*):

DÄNEMARK, C. 14:

Berichte Goës an Kaiser Leopold I, 1660 1/1-25/12.

TRYKTE KILDER OG FREMSTILLINGER

Alle citerede værker og med enkelte undtagelser alle afhandlinger er medtaget. Med kursiv er angivet den form, hvori værket eller afhandlingen citeres, når der er benyttet flere værker af den samme forfatter.

- Aarsberetninger* fra det kgl. Geheimearchiv, indeholdende Bidrag til dansk Historie af utrykte Kilder. Udgivne af C. F. Wegener. II, 1856–60.
- Aitzema, L. van:* Historie of Verhael van Saken van Staet en Oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden. II–IV (1633–63). IN 's Gravenhage 1669.
- Andresen, Ludwig, og Walter Stephan:* Beiträge zur Geschichte der Gottorfer Hof- und Staatsverwaltung von 1544–1659. I–II (Quellen und Forschungen, XIV–XV, 1928).
- Appelinstansernes Embedsetat* 1660–1919. Udgivet af Rigsarkivet. 1928.
- Arup, Erik:* Danmarks historie. III. Udgivet af Aksel E. Christensen, 1955.
- Aschehoug, T. H.:* *Statsforfatningen* i Norge og Danmark indtil 1814. (Norges offentlige ret, I. afd.), Christiania 1866.
- Aschehoug, T. H.:* *Statistiske studier* over folkemængde og jordbrug i Norges landdistrikter i det 17. og 18. aarh. (Tillægshäfte til Statsøkonomisk Tidsskrift 1890, s. 27 ff.).
- Aubert, L. M. B.:* Norges folkeretslige stilling. Efter forfatterens død udg. ved Ebbe Hertzberg, Kristiania 1897.
- Baasch, Ernst:* *Holländische Wirtschaftsgeschichte.* (Handbuch der Wirtschaftsgeschichte. Hrsg. von Georg Brodnitz), Jena 1927.
- Becht, H. E.:* Statistische gegevens betreffende den handelsofmet var de Republiek der Vereenigde Nederlanden gedurende de 17^e eeuw (1579–1715). Profschr., 's Gravenhage 1908.
- Becker, P. W.:* Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik den Tredies Regering af udenlandske Archiver. I–II, 1847–57.
- Bircherods dagbøger:* Uddrag af Biskop Jens Bircherods historisk-biographiske Dagbøger for Aarene 1658–1708, udg. ved Christian Molbech, 1846.
- Birket Smith, S.:* Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie. Med bidrag til hendes Ægtefælles og hendes nærmeste Slægts Historie. I–II, 1879–81.
- Jørgen Bjelkes selubiografi:* Generallieutenant Jørgen Bjelkes Selvbiografi. Udg. af J. A. Fridericia, 1890.
- Bloch, J.:* Stiftamtmand og Amtmand i Kongeriget Danmark og Island 1660–1848, 1895.
- Bobé, Louis:* Slægten Ahlefeldts Historie. Udarbejdet paa Foranledning af Lehnsgreve C. J. F. Ahlefeldt-Laurvig. IV, 1901.
- Brünnich, Morten Thrane:* Kongsberg Sølvbergværk i Norge, dets Opdagelse 1623 og dets Udvidelse indtil Værkets Jubelaar 1723, 1826.

- Bruun, Carl*: Kjøbenhavn. En illustreret Skildring af dets Historie, Mindesmærker og Institutioner. I-II, 1887-90.
- Bruun, Chr.*: Curt Sivertsen *Adelaer*. En historisk Undersøgelse, 1871.
- Bruun, Chr.*: Nye Bidrag til Curt Adelaers Historie. (Danske Samlinger, 2. r. 5, 1876-77, s. 1-23).
- Bruun, Chr.*: Gunde *Rosenkrantz*. Et Bidrag til Danmarks Historie under Frederik den Tredie, 1885.
- Bruun, Chr.*: *Enevældens Indførelse* i Danmark og Kongelovens Tilblivelse. Nogle Bemærkninger i Anledning af Skriftet: Kongeloven og dens Forhistorie, 1887. Budstikken, 1823.
- Bugge, Alexander, Frederik Scheel, Roar Tank, Jac. S. Worm-Müller*: Den norske sjøfarts historie fra de ældste tider til vore dage, I, Kristiania 1923.
- Bull, Edv.*: Kristianas historie. Utgit til 300-aars jubileet 1924 av Kristiania kommune. II, 1624-1740, Oslo 1927.
- Bøggild-Andersen, C. O.*: *Statsomvæltningen i 1660*. Kritiske Studier over Kilder og Tradition, 1936.
- Bøggild-Andersen, C. O.*: Christian IV's Tidsalder. (*Schultz Danmarkshistorie*. Red. af Aage Friis, Axel Linvald og M. Mackeprang), III, 1942, s. 1-170).
- Bøggild-Andersen, C. O.*: Colbert og Danmark 1661-65. Et Bidrag til Belysning af den ældre Merkantilismes Handelspolitik. (Festskrift til Erik Arup den 22. November 1946, 1946, s. 194-224).
- Christiani, Wilhelm Ernst, und D. H. Hegewisch*: Geschichte der Herzogthümer Schleswig und Holstein unter dem Oldenburgischen Hause, IV, Kiel 1802.
- Christiansen, Carl*: Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie under de to første Enevoldskonger. I-II, 1908-22.
- Christiansen, Carl*: *Formuesforhold* i Danmark under de første Enevoldskonger 1660-1700, 1941.
- Daae, Ludvig*: Thronhjems Stifts geistlige Historie fra Reformationen til 1814, Trondhjem 1863.
- Daae, Ludvig*: Et anonymt politisk skrift omtrent fra 1649 og dets sandsynlige forfatter. ((Norsk) Historisk Tidsskrift. Udgivet af Den norske historiske Forening, 4. r. 4, 1907, s. 192-200).
- Dahl, Flemming*: Hovedtræk af Stadens Forfatningshistorie fra Frederik III's til Christian X's Tid, i: Københavns Bystyre gennem 300 Aar. I, 1648-1958, 1943.
- Dansk biografisk Lexikon, tillige omfattende Norge for Tidsrummet 1537-1814. Udgivet af C. F. Bricka, I-XIX, 1887-1905 (*D. B. L. (Bricka)*).
- Dansk biografisk Leksikon. Redigeret af P. Engelstoft, I-XXVII, 1933-44. (*D. B. L.*).
- Danske Magazin. Nye danske Magazin. 1745 ff. ((*Nye*) *Dsk. Mag.*).
- Danske Samlinger for Historie, Topographi, Personal- og Litteraturhistorie. I-VI, 1865-71; 2. r. I-VI, 1871-79. (*Dsk. Saml.*).
- Deichmann, Carl*: Nogle Efterretninger om de norske Guld-Ertzer. (Skrifter udi det Kiøbenhavnske Selskab, XI, s. 93-122).
- Dillen, J. G. van*: Bronnen tot de geschiedenis der wisselbanken (Amsterdam, Middelburg, Delft, Rotterdam), 2. deelen, s' Gravenhage 1925.
- von Eberstein, Ernst Albrecht*: Kriegsberichte des königl. dänischen General-Feldmarschalls Ernst Albrecht von Eberstein aus dem zweiten schwedisch-dänischen Kriege. Herausgegeben von L. F. Freiherrn von Eberstein, 2. Ausg., Berlin 1891.

- Elzinga, S.*: Het voorspel van den oorlog van 1672. De economisch-politieke betrekkingen tusschen Frankrijk en Nederland in de jaren 1660–1672, Haarlem 1926.
- Erslev, Kr.*: *Danmark-Norges Len og Lensmænd* 1596–1660, 1885.
- Erslev, Kr.*: Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid. II–III, 1887–90.
- Fabricius, Knud*: *Skaanes Overgang* fra Danmark til Sverige. Studier over Nationalitetsskiftet i de skaanske Landskaber i de nærmeste Slægtled efter Brømsbro- og Roskildefredene. I (1645–1660), 1906.
- Fabricius, Knud*: *Kongeloven*. Dens Tilblivelse og Plads i Samtidens natur- og arvetlige Udvikling. En historisk Undersøgelse, 1920.
- Fabricius, Knud*: *Kollegiestyrets Gennembrud og Sejr 1660–1680*. (Aage Sachs (red.): Den danske Centraladministration. Udgivet i Anledning af den danske Kancellibygningens 200-Aars Dag, 1921, s. 115–251), 1921.
- Fabricius, Knud*: Enevældens Dæmring og den ældre Enevælde. (Det danske Folks Historie, skrevet af danske Historikere, V. bind, 1929, s. 3–266).
- Fabricius, Knud*: Enevældens Dæmring og den ældre Enevælde. (*Schultz Danmarks-historie*. Red. af Aage Friis, Axel Linvald og M. Mackeprang, III, 1942, s. 235–524).
- Fabritius, Albert*: Danmarks Riges Adel, dens Tilgang og Afgang 1536–1935. En Studie i dansk Adels-historie, 1946.
- Fahlborg, Birger*: Sveriges yttre politik 1660–1664, 1932.
- Fahlborg, Birger*: *Ett blad* ur den svenska handelsflottans historia 1660–1675. (Sjöfartsmuseet, Göteborg, I), 1933.
- Falck, N.*: Handbuch des Schleswig-Holsteinischen Privatrechts, III, Altona 1835.
- Feiling, Keith*: British Foreign Policy 1660–1672, London 1930.
- Fogtmann, Laurids*: Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve for Danmark og Norge, I, 1660–70, 1806.
- Forordninger*, som ere udgangne siden recessen anno 1643 den 8. martij oc til anno 1664 den 8. martij. Trykt hos Henrick Gøde, 1664.
- Forordninger*, som er udgangne siden recessen anno 1643 den 8. martij oc til 1666. Trykt hos Henrick Gøde, 1667.
- Fridericia, J. A.*: Frederik III og Enevældens indførelse. (Historisk Tidsskrift, 5. r. 6. 1886–87, s. 715–816).
- Fridericia, J. A.*: *Historisk-statistiske Undersøgelser* over Danmarks Landboforhold i det 17de Aarhundrede. (Historisk Tidsskrift, 6. r. 2, 1889–90, s. 469–622).
- Fridericia, J. A.*: *Adelsvældens sidste Dage*. Danmarks Historie fra Christian IV's Død til Enevældens Indførelse (1648–1660), 1894.
- Fridericia, J. A.*: Danmarks Riges Historie 1588–1699. (Danmarks Riges Historie. IV).
- Fussing, Hans H.*: Fyns folketal under Karl Gustav-krigene. (Fortid og Nutid, IX, 1931–32, s. 242–50).
- Fussing, Hans H.*: Øernes befolkning under Karl Gustavkrigene. En kirkebogsundersøgelse. (Hist. Tidsskr., 11. r. 1, 1944–46, s. 287–333).
- Fussing, Hans H.*: Stiernholm len 1603–61. Studier i krongodsets forvaltning, 1951.
- Gigas, Emil*: Grev Bernardino de Rebolledo, spansk Gesandt i Kjøbenhavn 1648–1659. 1883.
- Gøde: Forordninger, trykt hos Henrik Gøde 1664 og 1667, se *Forordninger*.
- Hammerich, Fr.*: Præsident Hans Nansen den Ældre. (Historisk Tidsskrift, 3. r. 1, 1858–59, s. 131–260).

- Hartmann, C. H.*: Clifford of the Cabal. A life of Thomas, first lord Clifford of Chudleigh, Lord High Treasurer of England (1630-1673), 1937.
- Historiske Meddelelser om København*, 1908 ff.
- Historisk Tidsskrift. Udg. af Den danske historiske Forening. (*H. T.*)
- Hjelholt, Holger*: Falsters Historie. II. Fra Enevældens Indførelse til Udgangen af det 18. Aarhundrede, 1935.
- Hofman, Hans de*: Samlinger af publique og private Stiftelser, *Fundationer* og Gavebreve udi Danmark og Norge, VIII, 1762.
- Holberg, Ludvig*: Den berømmelige Norske Handel-Stad *Bergens Beskrivelse*, 1737.
- Holberg, Ludvig*: *Dannemarks Riges Historie*, I-III, udg. af I. Levin, 1856.
- Holck, Preben*: Cort Adeler, 1934.
- Holm, Edvard*: Danmark-Norges indre Historie under Enevælden fra 1660 til 1720. Indledning til den dansk-norske Stats Historie fra 1720-1814. I, 1885.
- Hübertz, J. R.* (udg.): Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus. II, 1845.
- Ipsen, A.*: Die alten Landtage der Herzogthümer Schleswig-Holstein von 1588-1675. Nach dem handschriftlichen Landtagsacten bearb. von -, Kiel 1852.
- Japikse, N.*: Louis XIV et la guerre anglo-hollandaise de 1665-1667. (Revue historique. Trente-troisième année, vol. 98, Paris 1908, s. 22-60).
- Johnsen, Oscar Alb.*: *De norske stænder*. Bidrag til oplysning om folkets deltagelse i statsanliggender fra reformationen til enevældet (1537-1661). (Videnskabs-Selskabets Skrifter, II, Hist.-filos. klasse, 1906, nr. 5).
- Johnsen, Oscar Alb.*: *Hannibal Sehesteds statholderskab 1641-1651*. Et tidsskifte i Norges historie, Kristiania 1909.
- Johnsen, Osc. Alb.*: *Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548-1661*, I, Oslo 1929.
- Johnsen, Oscar Albert*: *Norwegische Wirtschaftsgeschichte*, Jena 1939.
- Juridisk Arkiv*. Udgivet af Christian Krogh. I, 1803.
- Jørgensen, A. D.*: Peter Schumacher Griffenfeld. I-II, 1893-94.
- Jørgensen, Poul Johs.*: Dansk Retshistorie. Retskildernes og Forfatningsrettens Historie indtil sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede. 2. udg., 1947.
- Kjøbenhavns Diplomatarium. Samling af Dokumenter, Breve og andre Kilder til Oplysning om Kjøbenhavns ældre Forhold før 1728. Udgivet af O. Nielsen. I-III og V-VI, 1872-84. (*Kbh.s Dipl.*).
- Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark. Fra Reformationen til Nutiden, II, 1648-1688. Udg. af F. J. West, 1908. (*Kr. Sk.*)
- Landberg, Georg*: Johan Gyllenstiernas nordiska förbundspolitik i belysning av den skandinaviske diplomatiens traditioner. Uppsala 1935.
- Lauridsen, P.*: Slesvig og Kronen 1660-1671. En historisk Undersøgelse, 1906.
- Laursen, L.*: Danmark-Norges Traktater 1623-1750 med dertil hørende Aktstykker. II og V-VI, 1912-23.
- Lavisse, E.*: Histoire de France illustré depuis les origines jusqu'à la Révolution. Publ. avec la collaboration de Bayet (o. fl.). VII. E. Lavisse: Louis XIV, de 1643 à 1685, Paris 1911.
- Liljefalk, Axel*: Bidrag til Flaadens Historie i Tiden mellem Freden til København og den skaanske Krigs Udbrud. (Tidsskrift for Søværnen, 1912, s. 397-433).
- Lind, H. D.*: Kong Frederik den Tredjes Sømagt. Det dansk-norske Søværns Historie 1648-1670, 1896.

- Lindbæk, J.*: Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660–1676. I (1660–1670), 1903–04.
- Linvald, Axel*: Bistrup. Byens Gods 1661–1931. 1932.
- Lorenzen, Vilh.*: Christiansburg. Et dansk Byanlæg i Oldenburg i 17. Aarhundrede. (Historisk Tidsskrift, 10. r. 5, 1939–41, s. 464–75).
- Lorenzen, Vilh.*: *Vore Byer*. Studier i Bybygning fra Middelalderens Slutning til Industrialismens Gennembrud. 1576–1870, III, 1953.
- Lundqvist, Karl Gustaf*: Sveriges krig med staden Bremen och politik i samband därmed åren 1665–66, Stockholm 1893.
- Lundqvist, Karl Gustaf*: Sveriges neutralitetsförklaring år 1666 under kriget mellan England och Holland. Norrköping 1899.
- Mackeprang, M.*: Christian IV's Ridderakademi og Skolen. Skolens Historie 1665–1737. (Sorø. Klosteret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne. Skrevet af gamle Soranere. I. Tiden før 1737, 1929, s. 374–502 og 503–47).
- Mandix, Jacob*: Haandbog i den danske Landvæsenret, 2. udg., I, 1813.
- Matzen, Henning*: Kjøbenhavns Universitets Retshistorie 1479–1879. I–II, 1879.
- Meddelelser fra det norske Rigsarchiv*, indeholdende Bidrag til Norges Historie. I, 1870.
- Militairt Repertorium, 2. r., 5. Aargang, 1847, 1848.
- Munch, P.*: Købstadsstyrelsen i Danmark fra Kristian IV's tid til det 18. aarhundredes midte (1619–1745), 1900.
- Munthe, C. O.*: Hannibalsejden 1644–45. Den norske hærs bloddaab, 1901.
- Munthe af Morgenstjerne, O. v.*: Ulrik Frederik Gyldenløve, 1944.
- Nielsen, O.*: Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse. V. Aarene 1660–1699, 1889.
- Norges historie, fremstillet for det norske Folk. Af A. Bugge, E. Hertzberg, Osc. Alb. Johnsen, Yngvar Nielsen, J. E. Sars og A. Taranger. Kristiania 1909–17.
- Norsk kunsthistorie, fremstillet af Harald Aars, A. W. Brøgger m. fl., I, Oslo 1925.
- Norske Rigs-Registranter, tildeels i Uddrag. Udgivne efter offentlig foranstaltning af Otto Gr. Lundh og E. A. Thomle. VII–XII, Christiania 1880–91. (NRR).
- Norvin, William*: Københavns Universitet i Reformationens og Orthodoxiens Tidsalder. I–II, 1937–40.
- Nøyagtig Efterretning om souverainetet, eller hvad som har tildraget sig paa Kiøbenhavns Mode fra den 10. Sept. til den 17. Nov. Anno 1660. 1760.
- Pagès, G.*: A propos de la guerre anglo-hollandaise de 1665–1667. (Revue historique. Trente-troisième année, vol. 98, Paris 1908, s. 61–71).
- Pedersen, Tord* og Odd W. Thorson: Drammen. En norsk Østlandsbys udviklingshistorie. II. Ny udg., Drammen 1962.
- Rasmussen, O. F. C.*: Optegnelser over Gisselfeld, 1868.
- Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France 1648–1789. II. Suède, par A. Geffroy, 1885. XIV. Danemarck, par A. Geffroy, 1895.
- Riegels, N. D.*: Forsøg til Femte Christians Historie som en Indledning til Fierde Friderichs ved Etatsraad Høyer, 1792.
- Hans *Rhumans dagbog*. Udg. af Chr. Bruun i: Dagbogsoptegnelser fra Rigsdagen 1660. (Danske Samlinger, 2. r. 2, 1872–73, s. 112–34). (Se ogsaa under utrykte kilder, Rigsarkivet, Privatarkiver).
- Rockstroh, K. C.*: Udviklingen af den nationale Hær i Danmark i det 17. og 18. Aarhundrede. I. (Tiden 1614–1670), 1909.
- Rothe, Caspar Peter*: Kong Christian den Femtes skrevne Befalinger og Anordninger

- eller *Reskripter* for Dannemark fra Høystsammes Regiærings lykkelige Begyndelse d. 9de Febr. 1676 til Dødsdagen d. 25de Aug. 1699, 1776.
- Rothe*, Caspar Peter (udg.): Det Spørgsmaal: ved hvilke Midler kan Kongerne af Danmark bedst forebygge, at den indførte Souverainitet ikke stødes omkuld; bevaret 1669 af en stor Jurist og Publicist [Herman Conring]. (Minerva, 1792, III, s. 172-81).
- Rørdam*, Holger Fr.: *Kjøbenhavns Universitet's Historie* fra 1537 til 1621. II-IV, 1868-77.
- Rørdam*, Holger Fr.: Danske *Kirkelove* samt Udvalg af andre Bestemmelser vedrørende Kirken, Skolen og de fattiges Forsørgelse fra Reformationen indtil Christian V's Danske Lov. 1536-1683. III, 1889.
- Samlinger* til Det norske Folks Sprog og Historie. Fjerde bind, 1836. Femte bind, 1837.
- Sars*, J. E.: Udsigt over det norske folks historie, IV, Christiania og København, 1891.
- Schreiner*, Johan: Nederland og Norge 1625-1650. Trelastutførsel og handelspolitik. Skrifter utg. av Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo, II, Hist.-filos. klasse, 3, 1933.
- Schoolcraft*, Henry L.: England and Denmark 1660-1667. (English Historical Review, XXV, 1910, s. 457-79).
- Secher*, V. A.: Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende, 1558-1660. II og V-VI, 1889-1918.
- Secher*, V. A., og Chr. *Støchel*: Forarbejderne til Kong Kristian V.s Danske Lov, I, 1891-92.
- Sehested*, Thyra: Hannibal Sehested. En Beretning efter trykte og utrykte Kilder. I-II (II: Bilag), 1886.
- Sickenga*, F. N.: Bijdrage tot de geschiedenis van de belastingen in Nederland, Leiden 1864.
- Statholderskabets Extraktprotokol* af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650. Udg. fra det norske Rigsarkiv. I-II, 1906.
- Steen*, Sverre: Det norske folks liv og historie gjennem tidene. V. Oslo 1930.
- Steenstrup*, Johs, C. H. R.: Vornedskabet hos den danske Bonde. (Historisk Tidsskrift, 5. r. 6, 1886-87, s. 339-462).
- Suhm*, P. F.: Nye Samlinger til den danske Historie, udg. ved R. Nyerup, I, 1792. Sønderjyllands Historie, fremstillet for det danske Folk. Under redaktion af Vilh. la Cour, Knud Fabricius, Holger Hjelholt og Hans Lund. III, 4. 2.
- Tank*, R.: Se *Bugge*, A., m. fl.
- Thomas*, Marie Simon: Onze ijslandsvaarders in de 17de en 18de eeuw. Bijdrage tot de geschiedenis van de Nederlandsche handel en visscherij, Amsterdam 1935.
- Waitz*, Georg: Schleswig-Holsteins Geschichte in drei Büchern, II, 2, Göttingen 1852.
- Vaupell*, O.: Den danske Hærs Historie til Nutiden og den norske Hærs Historie til 1814. I, 1872.
- Vedel*, Sophus: Den Dansk-Norske Højesterets Historie under Enevælden fra 1661 indtil 1790, 1888.
- Werlauff*, E. C.: Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek i Kiøbenhavn. 2. udg., 1844.
- Wessel Berg*, Fr. Aug.: Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1813. Udgivne i Udtog, I (1660-1746), Christiania 1841.
- Wilcke*, J.: Møntvæsenet under Christian IV og Frederik III i Tidsrummet 1625-1670. (Numismatisk Forenings Medlems-Blad, VIII, 1924).

KILDEHENVISNINGER OG ANMÆRKNINGER

De benyttede forkortelser findes anført i forkortelseslisten s. 563–65, de citerede forfattere og værker i listen over trykte kilder og fremstillinger s. 493–98.

s. 3:

Sehesteds stilling: H. S., I, s. 302, 338.
Synet paa rigernes militærmagt: H. S., I, s. 302, 321, 332 ff, 366 f, 376.

Fr. III.s tyske raadgivere: H. S., I, s. 304, 324 ff, 339, 367 ff, 374 ff, 385 ff, 414 ff, 424 ff, 433 ff, 444 ff.

H. S.s syn paa forfatningen: H. S., I, s. 450 ff, 465 ff.

H. S.s usikre position: H. S., I, s. 348 f, 363 ff, 374 ff.

Fr. III. og adelen: H. S., I, s. 364, 388 f, 405 ff, 413, 427 f; jfr. »det latinske brev«, H. S., I, s. 403 ff.

H. S.s indflydelse paa statens styre og den politiske kurs: H. S., I, s. 271–97, 298 ff.

s. 4:

H. S.s mindskede indflydelse: H. S., I, s. 303 f.

Landshøvding Magnus Dureels beretning dec. 1660: H. S., I, s. 303.

H. S.s stilling dec. 1660–febr. 1662: H. S., I, s. 311, 360–73.

H. S. i København febr.–maj 1662: H. S., I, s. 374–83.

H. S.s navn under kongeordrer: R. K. B., 1660–79, I, 1660–61 Bilag.

H. S.s store sendefærd og hans fjenders virksomhed: H. S., I, s. 385–423.

Statskoll.s virksomhed og opblomstring: H. S., I, s. 328, 345, 442. Kun undtagelsesvis er kgl. ordrer til skatkammerkoll. paraferet af H. S. (*Registrering*, nr. 641, 1664 8/8; nr. 660, 1664 24/6).

s. 5:

Testmann og Schumacher: H. S., I, s. 450–53.

H. S.s sidste sendefærd: H. S., I, s. 460 ff.

H. S. og Hertugdømmernes styre: H. S., I, s. 318, jfr. nedenfor s. 113, 122.

H. S.s forhold til adelen: Mémoires, T h. S e h e s t e d, II, s. 482.

s. 6:

Forholdet til Peder Reetz: H. S., I, s. 320, 338, 440, se nedenfor s. 187, 249–50, 280.

Forholdet til den yngre generation: H. S., I, s. 359 f, 397 ff.

Mauritius' beretning april 1662: H. S., I, s. 377.

Krabbes udtalelser: Iver Krabbe til H. S., Akershus 1662 15/2, 22/3, 26/4, Relationsprotokol 1662–79, N. R. A.

Iver Krabbe: DBL, XIII, 1938, s. 177 f og de dertil anførte kilder.

Duwalls udtalelse: Duwall til Pehr Brahe, Helsingør 1661 16/7, Becker, I, s. 252; jfr. samme til Karl XI, 1661 16/7, sstds.

Gabels tilnærmelser til den danske adel 1669: Fabricius: Kollegiestyret, s. 216; A. D. Jørgensen, I, s. 188 ff.

s. 7:

Enighedstanken i det københavnsk-borgerlige indlæg okt. 1660: H. S., I, s. 287.

September-projektet: H. S., I, s. 259 (halv toldfrihed for adelen).

Svanes ord til rigsraadet 13. okt. 1660: H. S., I, s. 286.

Kbh.s privilegier 1658 og 1659: Kbh.s Dipl., I, s. 698–99, V, s. 454; *O. Nielsen*, V, s. 101–23.

Indfødsretsprincipperne 1660: Statsomv. s. 76, 78, 79, 409.

Hærens nedskæring: Se nedenfor, s. 67–71.

H. S.s ønske om en indfødt udskrevet hær: Th. Sehested, II, s. 457 ff, jfr. nedenfor s. 74–76.

Konge og adel: Se H. S., I, s. 244–45, 387–89.

Det »politiske testamente«: Th. Sehested, II, s. 454.

H. S.s udtalelser om dommen over Ulfeldt: H. S., I, s. 412.

Kaj Lykke: H. S., I, s. 364.

Gunde Rosenkrantz: Jfr. Bruun: G. Rosenkrantz, s. 162 ff, 173–74; *Lindbæk*, I, s. 237; jfr. *H. S.*, I, s. 428

s. 8:

Det »politiske testaments« ord til kongen: Th. Sehested, II, s. 458 f; jfr. *H. S.*, I, s. 359; jfr. *Mémoires*, Th. Sehested, I, s. 500.

H. S.s forslag om reformer i bøndernes kaar: Th. Sehested, II, s. 456, 470.

Ændringen i de adelige lensmænds stilling: Se s. 51–54.

Den nyoprettede højesteret: H. S., I, s. 337; *A. D. Jørgensen: Griffenfeld*, s. 100, 154, 458, 466.

Bestallinger af 17. april 1662, afregninger m. m.: Bestalls prot. 10, 133; Duwall til K. M., Helsingør 1662 14/10, Becker, I, s. 311.

Rigsraadernes stilling: Vedel, s. 376, 388; jfr. *H. S.*, I, s. 428.

De adelige privilegier af 24. juni 1661: Fogtman, I, s. 38–43.

De adelige privilegiekrav af 17. okt. 1660: Statsomv., s. 421 f. og de der givne henvisninger. *H. S.*, I, s. 294.

Afskriften af privilegiekravene med anmærkninger: Statsomv., s. 421 f. og de der givne henvisninger. At de nævnte anmærkninger i afskriften af adelens postulata i *Rhumans dagbog*, s. 77–80

(lit. X) maa stamme fra tiden før rigsdrost- og rigshofmesterudnævnelsen af 26. okt., synes at fremgaa af, at deres forfatter billiger kravet (hentet fra haandfæstningen) om, at kongen altid vilde have en rigshofmester, en kansler og en rigsmarsk af dansk adel, uden at nævne andre rigsebedsmænd, jfr. *Statsomv.*, note 1186.

s. 9:

De 1670–71 indførte skatteprivilegier: Holm, I, s. 154–58; *Christiansen*, I, s. 315.

s. 10:

Rostjenesten: Statsomv., s. 420; *Erslev*, III, s. 493.

Det borgerlige krav af okt. 1660: Statsomv., s. 419, jfr. s. 420 (det københavnske forslag, der indskrænker sig til, at privilegiefrihederne ikke fremtidig afhændes). Den daværende konrektor i Roskilde, senere, fra ca. 1/2 1661, generalfiskal Søren Kornerup vil i en betænkning have baade herreds- og birketing afskaffet og retsplejen paa landet underlagt nærmeste bys øvrighed samt alle kirketiender tillagt kronen. Søren Kornerups papirer, nr. 1 A, RA.

s. 11:

Opfyldelsen af Københavns borgeres krav om ret til at erhverve adelsgoods med adelige rettigheder: Statsomv., s. 419, 421.

Privilegier for borgerstanden 24. juni 1661, § 8: Fogtman, s. 48.

Overvejselserne om fiskalretten: se s. 14.

Utilfredsheden med adelsprivilegierne: Göes 1661 23/7, Add. 845, 4°, KB.; Duwall til K. M. Helsingør 1661 2/8, Becker, I, s. 256; jfr. *Statsomv.*, s. 419.

s. 12:

Rigsskatmesterens syn paa beskatningsproblemerne og statens udgiftsbudget, især hvad militæruddgifterne angaar: R. E., 1662 4/7, nr. 313–15; *Krigskoll.*,

- Indk. Sager, 1662 8/10, 21/12, nr. 236, 285, 1663 19/2, 28/4, nr. 97, 166; jfr. *Statsomv.*, s. 294 f; Th. Sehested, II, s. 456 (H. S.s testamente), se nedenfor s. 62-71.
- Skattebrev af 28. april 1663: R. E.*, 1663 28/4, nr. 714; *Forordninger*, s. 117 ff; jfr. *R. E.*, 1664 14/2, nr. 1677; Christian sen, I, s. 298; sml. Holm, I, Henvisn. s. 29 (note 28); Mandix, I, s. 483.
- Rangforordningen af 25. maj 1671: Sj. R.; Rothe: Christian den Femtes Reskripter*, s. 110, 119; A. D. Jørgensen, I, s. 389 ff, 496.
- Kongebrev til Körbitz 10. okt. og 29. nov. 1662: Fogtman*, I, s. 109, 111; *Kbh.s Dipl.*, II, s. 377 f, V, s. 32.
- Duwall om utilfredsheden hos medlemmer af det gamle rigsraad: Duwall til K. M., Helsingør 1662 7/10, Becker*, I, s. 310 f; jfr. *H. S.*, I, s. 388, 604.
- s. 13:
- Privilegier for kongelige betjente 23. nov. 1661: Kbh.s Dipl.*, III, s. 543-44; jfr. frdg. 1662 6/3, *Forordninger*, s. Cccc II-III.
- Retsinstanserne under højesteret: Lindbæk*, I, s. 4-5; *Secher og Støchel*, I, s. 1-8.
- Den første lovrevisionskommission: Secher og Støchel*, I, s. 5 ff.
- Højesteret: Vedel*, s. 16; *Lindbæk*, I, s. 4; *Appellinstansernes Embedsetat 1660-1919*, s. 82, 83, 85, 90, 96, 97.
- Duwall om Sehested: H. S.*, I, s. 311.
- Landsdommerne:*
Den først udnævnte borgerlige landsdommer er prof. Villum Lange for Nørrejylland; han udnævntes 1/8 1661; 4/8 indførtes princippet paa Lolland-Falster, 24/8 paa Fyn, 9/1 1662 paa Langeland, senest paa Sjælland, nemlig 10/2 1668 (sstds., s. 75).
- s. 14:
- Klagen fra de adelige kommissionsmedlemmer (1661): Secher og Støchel*, I, s. 9-10; erklæring, ledsaget lovkommissærernes ekstrakt om søgelse og eksekution af gæld 1661 12/12, sstds, s. 51-53.
- Den sene indkaldelse af kommissionsbetænkningen af 12. dec. 1661: Kongen til Chr. Rantzau 1662 3/5 om at statskoll. skulle afgive erklæring om lovkommissærernes ekstrakt om søgelse og eksekution af gæld af 12/12 1661, Secher og Støchel*, I, s. 55; *Lindbæk*, I, s. 76.
- Spørgsmålet om fiskalretten: Kgl. missive til lovkommissærerne 1661 21/10, disses betænkning 1661 28/10, kongens »Project« 1661 24/10, Secher og Støchel*, I, s. 39-40, 40-46, 264-80 (her gengives lovkommissionens anmærkninger og Kornerups modbemærkninger.
- Kornerups projekt: Kongen til Rantzau 1662 3/3, Lindbæk*, I, s. 72; kongen til lovkommissionen 1662 5/4, *Secher og Støchel*, I, s. 55; *Fabricius: Kongeloven*, s. 229-32.
- Bestemmelse af forholdet mellem generalprokurør og generalfiskal: Ordre til Scavenius og Kornerup, R. E.*, 1662 13/10, nr. 454-55; jfr. *Christian sen*, I, s. 75. Om Kornerup, se i øvrigt *H. S.*, I, s. 327, 586. Kornerups »Project« af 24/10 1661 er i hans egen haand underskrevet »Eders Excellentzers ydmygste tjener Søren Cornerop«. Texten [ulæseligt ord] taler [ulæseligt ord] om »eders Excellences til mig gjorde Begiering sidst forleden 22. October« (*Secher og Støchel*, I, s. 595). Adressaten synes ikke at være grev Rantzau, der da var i kongens ærinde paa Bornholm (*Birket Smith*, II, s. 66 ff).
- s. 15:
- Den anden lovkommissions virksomhed: Secher og Støchel*, I, s. 56 ff.
- De i kommissionen omhandlede spørgs-*

- maal*: De adelige kommissærers betænkning 1663 16/2, Secher og Støchel, I, s. 84–91. Peder Lassens betænkning om pant 1663 17/2, sstds., s. 153–57; hans og H. Ernsts betænkning 1663 17/2, sstds., s. 157–60. Behandlingen af stridspunkterne i statskoll., sstds., s. 169–71; Lindbæk, I, s. 119 f.
- Behandlingen i statskoll. 30. mar.–19. juli 1664*: Secher og Støchel, I s. 57 f, 249–56; de adeliges erklæring 1664 9/7, sstds., s. 256 f; Lindbæk, I, s. 171, 175–82, 184.
- Fristen for indløsning i lovkommissionsbetænkningen af 16. febr. 1663*: Secher og Støchel, s. 67.
- Bevarede koncepter* til det samlede statskollegiums betænkning: af 2. april, af 9. juli.
- Ændringer med hensyn til indløsningsfristen*: Secher og Støchel, I, s. 251; Lindbæk, I, s. 180, note b.
- s. 16:
- Underskrifterne under betænkningen om Nakskov 1664*: Lindbæk, I, s. 174. Selv om koncepten er dat. 4/4 1664, er det sandsynligst, at underskriften først har fundet sted 4/7. Den næste betænkning, hvis underskrifter er bevaret, er fra 23/10 1664, sstds., s. 188, 191. Her underskrev foruden de 4 nævnte adelsmænd af adelen feltherre Schack og den nyadlede statholder Gabel.
- Frdg. af 19. juli 1664: Forordninger*, 1664, s. Cccc–Cccc II, Frdg. om jordegodsets taxt, udi udlæg oc indførsel i Danmark.
- Statskoll.s betænkning af 14. juli 1664*: Lindbæk, I, s. 182 f.
- Udvidelsen af lovkommissionen 1. okt. 1664*: Kongebrev til Reetz, Krabbe, Svane og Nansen og til lovkommissionen af 1662 1664 1/10, Secher og Støchel, I, s. 258 ff, jfr. s. 58.
- Den 3. lovkommission*: Sstds., s. 281 ff. [Ud for: »Rigsskatmesterens forhold til den danske gejstlighed bestemtes i høj grad at hans nære forhold til ...« står: »NB. NRE 61 27/1. R. K. B. 1660–79. Bilag 660 14/12. R. K. B. (1660–69), Div [?, to ulæselige ord] H. Sv. til kgl. [?] 1661 juli.«]
- Sorø Akademi og Skole: Mackeprang*, s. 482 ff.
- Fr. III. til Jørgen Rosenkrantz 29. juni 1661*: *Nye Dsk. Mag.*, IV, s. 216–17.
- s. 17:
- »*Genoprettelsen*« af *Sorø Akademi 1663*: *Nye Dsk. Mag.*, IV, s. 221; *Dsk. Kanc.*, Henl. Sager 1662 17/11; *Sj. T.*, 1662 13/11, nr. 470, 1663 16/6, nr. 233; *Sm. T.*, 1662 30/11, nr. 90.
- Akademiets gods*: *Konc. i indlæg til Sm. T.*, 1663 23/4; *Konc. til Sj. T.*, 1663 24/12 (ved Henl. sager); *Mackeprang*, s. 486.
- Kommissionen af okt. 1664*: *Nye Dsk. Mag.*, IV, s. 223, 35; Lindbæk, I, s. 195.
- H.S.s forhold til Sorø Akademi*: *Nye Dsk. Mag.*, IV, s. 224 ff; *Mackeprang*, s. 494–95.
- Akademiets økonomiske forhold*: *Nye Dsk. Mag.*, IV, s. 227, 230, 236–38; *Mackeprang*, s. 487–92. Rentemestrenes dubia 1664 14/12 i Dok. vedr. Sorø Akademis Regnskabsvæsen 1664–66 (Rentekammerarkivet. Heri forarb., dat. 18/2 1665, til den i *Nye Dsk. Mag.*, IV, s. 236–38, trykte »Forespørgsel«). *Akademiregnskaberne 1664–65* (regnskab med kvitteringer, restancekvitteringer 24/12 1664, 21/2 1665, 14/2 1666); *Sj. T.*, 1665 30/12, nr. 667; *R. E.*, 1665 2/1, nr. 1801,
- Ordre af 2. jan. 1665 til H.S., Reetz, Svane og Scavenius*: *H.S.*, I, s. 439, 441; Lindbæk, I, s. 237.
- Scavenius' forslag af 31. dec. 1664*, i hans renskrift og med hans underskrift, er trykt i *Nye Dsk. Mag.*, IV, s. 231. Tre egenhændige forarbejder hertil: *Nye Dsk. Mag.*, IV, s. 234–35 (udat.),

et nært beslægtet (udat.), et dat. 1664 30/12 (nært beslægtet med forslag af 31/12 1664). De utrykte forslag findes i Dok. vedr. Sorø Akademis Regnskabsvæsen 1664-66; (Rentekammerarkivet); Mackeprang, s. 492-94, 495 f; *Kr. Sk.*, II, s. 216.

s. 18:

Spændingen mellem H. S. og Gabel: H. S., I, s. 441 ff.

Fr. III.s befaling til kansleren og ærkebispem: *Nye Dsk. Mag.*, IV, s. 244. *Godsudlæg til dækning af fordringer paa akademiet i 1665:* Mackeprang, s. 490-92; *Nye Dsk. Mag.*, IV, s. 245.

Akademiets »suspension«: Mackeprang, s. 496 f.

Akademisagen 1670-71: Lindbæk, II, s. 105-11; Mackeprang, s. 498 ff. *Christian V.s ridderakademi i København:* Holm, I, s. 403-07.

Niels Trolle og Otte Krags betænkning af 16. febr. 1663: Secher og Støchel, I, s. 85.

s. 19:

Lettelserne for gejstligheden: H. S., I, s. 342, 589; jfr. Fogtman, s. 19; jfr. *Sj. R.*, 24, nr. 407-12; Hofman: *Fundationer*, VIII, s. 561; Rørdam: *Kirkelove*, III, s. 418. Ved kongebrev af 1660 23/11 til bisperne i Danmark var der indrømmet gejstligheden ret til at afkorte hovedskatten i indkvarteringsbyrden: Fogtman, I, s. 117.

Mariager Klosters len: Følgrebrev til H. S. 1660 14/12 (det er paraferet af H. S.), *R. K. B.*, 1660-79, I, *Bilag*, jfr. *R. E.*, nr. 81 (fol. 53 v.-54 v); Fogtman, I, s. 17 f. Ved en af H. S. paraferet kgl. ordre af 1661 2/2 fik kammerkoll. ordre til at lade besigtige og lade de nødvendige reparationer foretage: *R. K. B.*, 1660-79, *Bilag* (E, nr. 259).

Præsternes virksomhed ved konsumtionsopkrævningen: Forordninger, 1661 7/5

XXXIII ff; *H. S.*, I, s. 342 (hvor fremstillingen ikke er helt korrekt) og 589; Christiansen, I, s. 356; jfr. Hübertz, II, s. 154-55; jfr. Lindbæk, I, s. 11ff.

Opkrævningen af hovedskatten af 5. nov. 1660: *Sj. T.*, 1660 5/11, nr. 1271; Christiansen, I, s. 330.

Ordre til bisperne i Norge 27. jan. 1661: *R. E.*, fol. 33 v-34 r.

Ordre til bisper og lensmænd i Danmark maj 1661: *R. E.*, 1661 31/5, nr. 793, jfr. 794; jfr. *R. D. P.*, Ia, 1661, bl. 137; Christiansen, I, s. 285.

s. 20:

Kongebrev af 19. aug. 1664: Kbh.s Dipl., VI, s. 400. Samtidig fik byens kommandant Fr. v. Ahlefeldt ordre til at lade officererne levere sognepræsterne tilsvarende lister for garnisonens vedkommende: sstds., s. 400. 1664 29/8 fik han ordre til at levere den egentlige specifikation til ærkebispem, sstds., s. 401. *Sj. T.*, XXXVII, nr. 433, nr. 415; Fogtman, I, s. 142.

Anvendelsen af gejstligheden i verdslige sager: Holm, I, s. 376 ff; kgl. ordre til bisperne 24/4 1660, *R. E.*, 1661 24/4, nr. 561, 1661 3/5, nr. 623.

Gejstlighedens privilegier af 24. juni 1661: Fogtman, I, s. 43-96.

Privilegieforslaget af okt. 1660: Rhumans dagbog, s. 80-81 (lit. Y).

Kongebrev til bisperne i Jylland og Fyn og til ærkebiskop H. Svane 15. juli 1661: Secher og Støchel, I, s. 10 f.

Gejstlighedens inddragelse i lovevisionsarbejdet: Statsomv., s. 402.

Erklæring fra biskop og præster i Ribe Stift 2. sept. 1661: Sstds., s. 11-39.

s. 21:

H. Svane til Frederik III. u. dat.: *R. K. B.*, 1660-79, V., *Diverse Breve, Dokumenter og Akter vedk. partikulære personer.* Brevet var skrevet ikke længe efter Sva-

- nes hjemkomst fra Norge (om den se *H. S.*, I, s. 362).
- [Ud for: »At noget kongebrev herom ikke ses at være udstedt . . .« står: »NB. Kongebrev herom? Sj. T.? sept. okt. 1661«.]
- Brøstfældige norske kirkers reparation: kongebrev til Trondhjem kapitel 1662 19/2 og til lensmændene i Norge 1662 20/2, N. T.*, nr. 23–24 (fol. 62 r-v); jfr. *Fogtman*, I, s. 69.
- Afskaffelse af tiggeri for dørene: Kbh.s Dipl.*, III, s. 555 f.
- Fr. III.s og Chr. IV.s gæld til Københavns fattiggasse: Christiansen: Formuesforhold*, s. 85.
- Frdg af 24. okt. 1662: Sj. R.*, nr. 185; jfr. *Fogtman*, I, s. 110; *Rørdam: Kirkelove*, III, s. 447 ff.
- Kongebreve til lensmænd og lensforvaltere og til stiftsskriverne i Danmark 13. nov. 1662: Fogtman*, s. 110.
- Striden om patronatsherrernes ret til præste-gaardsbygningerne: Lindbæk*, I, s. 115–17.
- Kongebrev til lensmænd og amtsforvaltere 13. nov. 1662: Sj. T.*, 1662 13/11, nr. 442.
- Frdg af 19. jan. 1664: Forordninger*, 1643–70, bl. Vv; *Rørdam: Kirkelove*, III, s. 456 ff.
- s. 22:
- Kongebrev til bisperne 22. jan. 1664: Sj. T.*, *Fogtman*, I, s. 132.
- [Ud for: »Svane var imidlertid ogsaa indviklet i et modsætningsforhold af anden art . . .« står i margenen: »NB Fogt[man] 1663 9/1, 14/7, 1664 22/12 1666 21/5«.]
- Aabent brev af 24. juli 1662: Kbh.s Dipl.*, III, s. 561.
- Fr. III. til H. Svane 14. juli 1663: Kbh.s Dipl.*, VI, s. 385.
- Fr. III. til H. Svane 18. marts 1664, til Körbitz 25. april 1664: Kbh.s Dipl.*, II, s. 396, 397; jfr. *Fr. III. til Svane 1665 17/4, sstds.*, s. 407.
- Fr. III. til H. Svane 24. aug. 1664: Kbh.s Dipl.*, VI, s. 401.
- Overenskomst af 2. maj 1665: Kbh.s Dipl.*, VI, s. 407.
- Frdg af 22. dec. 1664: Kbh.s Dipl.*, III, s. 623.
- Fr. III. til H. Svane 21. maj 1666: Kbh.s Dipl.*, VI, s. 414 f.
- Hans Svanes forhold til H. S.: H. S.*, I s. 417.
- s. 23:
- Titus Bülche kirkekommissarius i Norge: Aabent brev 1662 19/7, Fogtman*, I, s. 81 f. – *Wessel Berg*, s. 17.
- Aabent brev 1662 16/8: Sj. R.* nr. 144; *Fogtman*, I, s. 100.
- Fr. III. til H. Svane 17. sept. 1662 om gejstlig inspektion over Bornholm: Sj. T.*, XXXVI, nr. 377.
- Fundats om præsteenerne i Sjællands stift 24. sept. 1662: Sj. R.*, nr. 165; *Fogtman*, I, s. 103–08.
- Intrigerne mod H. S. foraaet 1663: H. S.*, I, s. 403; jfr. *Gabels kølighed, H. S.*, I, s. 414 ff.
- Betænkning i statskoll. 14. marts: Lindbæk*, I, s. 167–71.
- Aabent brev af 5. april 1664 om friheder for de gejstlige i købstæderne i Aarhus stift: J. T.*, nr. 35; *Fogtman*, I, s. 135–36.
- Stiftsskriverens regnskabsaflæggelse fra juli 1664: Bevilling af 1664 11/7 for stiftsskriveren i Sjælland, Hans Christopher, at nyde 2½ rdl. (i stedet for 1 td. rug) af hver kirke, Fogtman*, I, s. 139. Reskript til stiftsskriver Jesper Nielsen ang. inspektion med kirkerne i Aarhus kapitels gods, som i betaling er eller vorder udlagt; samt ellers om kirkers tiende aarlig med sognefolkene at akkordere: 1664 18/7; *J. T.*, nr. 82, *Fogtman*, I, s. 139. Reskript til stiftsskriver Anders Madsen ang. aarlig at akkordere med sognefolkene om kirkers tiender, 1664 26/7, sstds., s. 140; *Christiansen*, I, s. 152 (ikke kildeangivelse).

Gabels forhold til Jacob Petersen: H. S., I, s. 434.
Paul Würtz' ansættelse: H. S. I, s. 436 ff.

s. 24:

Stadfæstelse 28. febr. 1665 paa Chr. IV.s brev af 17. sept. 1641: Fogtman, I, s. 150.

Ærkebispens præsident i universitetets konsistorium: Kongebrev til rektor og professorer 1665 26/4, Dsk. Mag., 5. r. 3, s. 203; Sj. T., nr. 175, jfr. H. S., I, s. 449 f; Fogtman, I, s. 156.

Bemyndigelse af 14. nov. 1665 for Københavns magistrat: Kbh.s Dipl., VI, s. 411.

Det teologiske fakultets censur-virksomhed: Aabent brev 1665 24/11, Fogtman, I, s. 168.

Svanes hindring af gudstjenestefrihed: H. S., I, s. 340.

Ribegejstlighedens intolerance: Secher og Støchel, I, s. 24 f. (1661 2/9).

Antoine de Courtin til Colbert: Bøggild-Andersen: Colbert og Danmark, s. 207 f.

Statskoll. drøftelse af gudstjeneste- eller samvittighedsfrihed og behandling af borgmester Chr. Nielsens supplik af 6. nov. 1664 og H. Müller og Paul Klingenbergers betænkning dat. 20. nov. 1664 (3.-25. jan 1665): Lindbæk, I, s. 205, 210, jfr. s. 200, 238. [? skal være 208]. Jfr. Fabricius, s. 126.

Den ældre enevældes indstilling til spørgsmaalet om gudstjenestefrihed: Lindbæk, II, s. 25, 27 f, 56, 59, 62, 127-38, 224-28, 381, 388; Holm, I, s. 349 ff; Fabricius, s. 126.

s. 25:

Privilegierne (landstingspriv.) af 6. maj 1665 og andre privilegier af 31. maj 1665: J. R., nr. 19, 25.

Benaadninger tilstaaet Fredericia ved aab. brev af 31. maj 1665: J. R., nr. 19, 25 (1665 31/5); Fogtman, I, s. 158.

[Ud for: »De benaadninger som ved aabent brev af 31. maj 1665 tilstodes Fredericia, fulgte paa dette punkt« står i margenen »NB Hvem fulgte de?« Teksten er her søgt udfyldt.]

Domkapitlerne: P. Johs. Jørgensen, s. 413-16, 538 f.

Kapitelrepræsentanternes stilling 1660: Statsomv., s. 75, jfr. H. S., I, s. 255. Septemberprojektet: Statsomv., s. 404; jfr. H. S., I, s. 259.

Forslag af okt. 1660: Statsomv., s. 418 og de der givne henvisninger.

Rhumans dagbog: Dsk. Saml., 2. r. 2, s. 123, 124, 126, 129; Statsomv., s. 102 f.

Ordren til skatkammeret 28. jan. 1661 (paraferet af H. S.): R. K. B., 1660-79, I, Bilag; Registrering, nr. 122; R. E., nr. 245.

Ordre til skatkammeret af 8. febr. 1661 (paraferet af H. S.): R. K. B., 1660-79, I, Bilag; Registrering, nr. 150; R. E. nr. 271.

s. 26:

Befaling til amtmænd og bisper 31. maj 1661: R. E., 1661 31/5. Er nævnt i frdg. 1666 25/1 (Forordninger, s. Sssss), hvorefter der endnu ikke var tilbørlig rigtighed. Adkomstbreve i orig. skulde indleveres paa skatkammeret.

Kapitlernes privilegieforslag 21. nov. 1660: Rhumans dagbog s. 120-24 (lit. Ap); Statsomv., s. 421.

Kongebrev til kapitlerne af 13. marts 1662: Fogtman, I, s. 69 f.

[Ud for afsnittet om kapitlernes indsendelse af jordebøger står i margenen: »Skal undersøges i R. E., 1662, Registrering, og R. K. B. 1660-79, I. Bilag til kopibog. NB. Kronens skøder: Udlæg af kapitelsgods«].

Inddragelsen af kapitlernes fællesgods: R. E., 1664 26/10, nr. 1673; se R. K. B., 1660-79, I, Bilag og R. E.; Christiansen, I, s. 452 f; jfr. reskript til stiftsskriver Jesper Nielsen 1664 18/7 om inspektion med kirkerne i Aarhus kapitels gods, som i betaling er eller

- vorder udlagt, Fogtman, I, s. 139; se *J. T.*, nr. 82.
- Udlæg af kapitelsgods: Kr. Sk.*, II, s. 212 (24/11, 30/11 1664), 271 f. (24/1 1665), 220 (10/2 1665), 222–23 (2/3, 7/3, 9/3 1665), 226–27 (8/7 1665) osv.
- Universitetets holdning under stændermødet: Statsomv.*, s. 32 f., 76, 94, 121 ff., 164, 346 ff.; *H. S.*, I, s. 247, 257 f., 259; Matzen, I, s. 94–95, 325–28; Norvin, I, s. 97–99.
- Universitetets supplik 17. okt. 1660: Suhm*, I, s. 237; Bruun: *Enevældens Indførelse*, s. 36 f.; *Acta consistorii*, 1660 17/10.
- Universitetsprivilegiernes drøftelse i statskoll. 28.–31. okt. 1664: Dsk. Mag.*, 5. r. 3, s. 199–202; Lindbæk, I, s. 191–95. H. S. var sandsynligvis til stede, da statskollegiet 12/2 1661 behandlede Nykøbing Falsters hospitals og skoles økonomiske forhold; og 1664 21/11 medunderskrev han en betænkning om midler til at fremme Fredericia skole: Lindbæk, I, s. 6 og 195–98.
- Universitetets statutter: Matzen*, I, s. 94–98; jfr. *Dsk. Mag.*, 5. r. 3, s. 207 (1667 29/6. studieskat til univ. paa 1 rdl. af kirkerne i Fyn og Norge som erstatning for de naadensaarsindtægter, der fragik ved kapitalsgodsets salg).
- s. 28:
- H. S.s samarbejde med Københavns borgere under statsomv.: H. S.*, I, s. 220, 296 f., 355.
- Samarbejde mellem rigsskatmesteren, ærkebisp og den københavnske magistrat: H. S.*, I, s. 306 f.
- Hovedskatten af 5. nov. 1660: Sj. T.*, 1660 5/11, nr. 1271, lit. A–B; *Kbh.s Dipl.*, II, s. 352; Rhuman, *Dsk. Saml.*, 2. r. 2, s. 123; Riegels, s. 97 ff.; *Fridericia: Adelsv.*, s. LXVII, note 50; Christiansen, I, s. 329 f. H. S. er ganske vist ikke blandt de af Rhuman nævnte forhandlere om hovedskatten, men rigsskatmesteren kan have været med til at forberede forslaget om denne.
- Forordningen om konsumtionskat af 18. nov. 1660: H. S.*, I, s. 305 f.
- Forordningen om stempelpapir af 28. nov. 1660: H. S.*, I, s. 306. *Sj. R.*, nr. 297; *Forordninger*, s. mmm–mmm III.
- Stempelforordningen af 18. jan. 1661: Sj. R.*, 1661 7/1, nr. 5; 1661 18/1, 19/1; *RDP, Ia*, fol. 58 v–60 r (1660 29/12); Christiansen, I, s. 430 f.
- s. 29:
- Fr. III.s interesse for hovedstaden: Statsomv.*, s. 79. *Sj. R.*, 1660 19/12, nr. 312, jfr. *Kbh.s Dipl.*, III, s. 509; *R. E.*, 1660 27/12, nr. 178, 1661 19/1, nr. 228; *Forordninger*, s. 23 f.
- Skatte- og militærpolitikken: Se s. 62 ff.*
- Begunstigelserne til Københavns fattigvæsen marts 1662: Se ovenfor, s. 21.*
- Møde i statskoll. 19.–23. april: Lindbæk*, I, s. 11–15.
- Indrømmelser til bønder og borgere: Frdg. om »Forandring udi siste paabudne consumption« 1661 7/5, Forordninger, 1663–70, s. XXXIII (§ 11); Sj. R.*, 1661 7/5, nr. 100.
- Københavns stabelrettigheder, se s. 11.*
- Frdg. af 12. febr. Sj. R.; Forordninger s. Rrr IV–VI. [Desuden står der: NB. R. E.]. Forordningen stadfæstede, med tilføjelser, en ældre frdg. af 1658 30/3: Secher, VI, s. 374 f.*
- Kravet om, at bønderne efter evne skulde tilfredsstille deres kreditorer: Denne fordring afskrevet i en københavnsk »memorial« fra okt. 1660 (Gl. kgl. Saml. 907, 2°, § 8, jfr. Statsomv., s. 419–20; H. S., I, s. 287).*
- Borgernes klage over bestemmelserne i frdg. af 12. febr. 1661: Lindbæk, I, s. 7–9, 10 f.*
- Indhentning af stændernes raad: H. S.*, I, s. 289, jfr. 254 (Gersdorffs aabningstale 10/9 1660).

s. 30:

H. S.s andel i den første lovrevisionskommissions sammensætning: Se ovenfor, s. 13.

Ordre til præsidet, borgmestre og raad i Kbh. 22. febr. 1661: R. E., nr. 343. [Herefter står der: NB Paraf. af H. S.?«], jfr. nedenfor s. 118–19.

Andragendet af 24. marts 1661: Afskr. Gl. kgl. Saml. 2711, 4°.

Københavns privilegier af 24. juni 1661: Kbh.s Dipl., I, s. 770–74.

Københavns privilegier af 24. marts 1659: Sstds., s. 702–04.

Skrivelse til Kbh. af 12. nov. 1661: Linvald, s. 13–14; Kr. Sk., II, s. 112–16; jfr. Kbh.s Dipl., I, s. 772–73.

H. S.s forstaaelse af stændernes krav i 1660: Se H. S., I, s. 253, 255, 266.

s. 31:

Tilfredsheden med privilegierne i København: Becker, I, s. 254.

»*Kongelig residens- og fri rigsstad:* Ikke gentaget i det kbh.ske oktober-indlæg, se ovenfor.

Privilegier af 23. nov. 1661 for de kongelige betjente: Kbh.s Dipl., III, s. 543–45.

Ryterne om planer om indskrænkning af de københavnske privilegier: Duwall, Helsingør 1662 30/1, Becker, I, s. 275.

Kgl. tjenere i magistratsembeder: O. Nielsen, V, s. 415 ff., bl. a. nr. 437 (Peter Holmer, raadmand 12/12 1663), 417 (Peder Resen, borgmester 22/8 1664), 428 (Balthazar Sechman, raadmand 8/12 1664), 422 (Titus Bülche, borgmester 1/8 1665); jfr. A. M. Hjørring, Kbh.s Dipl., V, s. 742.

Borgmestre og raads indstilling af 4. jan. 1659: Fridericia: Adelsv., s. 403.

Borgerlige indlæg fra okt. 1660: H. S., I, s. 263; Statsomv., s. 409, 418, 421.

Det kbh.ske forslag okt. 1660: H. S., I, s. 273–75.

De 32 mænds artikler af 30. nov. 1661:

Kbh.s Dipl., III, s. 546–57; Dahl, s. 21, 27, 35 ff.

Renovationsagen: O. Nielsen, V, s. 62–72; frdg., cit. O. Nielsen, s. 63; Lindbæk, I, s. 5 f., 198 f.

s. 32:

Statskollegiets betænkning af 24. nov. 1664: Lindbæk, I, s. 198–99.

Forordning af 13. dec. 1664: O. Nielsen, V, s. 66.

Beskikkelse af raadstueskriver 15. aug. 1669: Kbh.s Dipl., VI, s. 513, jfr. O. Nielsen, s. 413 f.

Kongebrev af 22. febr. 1666: R. E., nr. 2426–29, jfr. 1666 15/11, nr. 2849; sml. Christiansen, I, s. 231; O. Nielsen, V, s. 411 ff.

Stridigheder mellem magistrat og stadsøverste: Kbh.s Dipl., VI, s. 394 f.

Borgervæbningen: O. Nielsen, V, s. 459–63.

Garnisonens overtagelse af vagttjenesten: Kbh.s Dipl., VI, s. 444; O. Nielsen, V, s. 458.

Borgerskabets pligt til at skaffe kvarterer: O. Nielsen, V, s. 106; Kbh.s Dipl., VI, s. 347, 348, 351; Peter Chambers 1662 20/5 og 24/6, Becker, I, s. 292, 296; Bilag til Lilliecrona til M. G. de la Gardie, Kbh. 1665 13/2, Becker, II, s. 53; Prot. cons. milit., 1661 12/2, 16/3, 2/4, 20/6, 25/6.

s. 33:

Udvidelsen og udbygningen af Københavns kastel: Kbh.s Dipl., VI, s. 343, 361–62, 363, 366; O. Nielsen, V, s. 1–2; Peter Chambers, Kbh. 1661 17/7, Becker, I, s. 254.

Lilliecrona, Kbh. 1663 7/4, 28/5, 1664 16/6, 28/12: Becker, II, s. 2 f., 4, 32, 50.

Citadellet og borgernes klager: Duwall til KM, Helsingør 1662 8/2, Kbh. 1662 4/3, Helsingør 1662 22/3, 19/4, 28/5, Kbh. 1662 4/7, Helsingør 1662 30/7, 4/9, 15/9; Becker, I, s. 276, 279 f,

282, 286, 293 f., 300, 307, 309; Peter Chambers, Kbh. 1662 15/5, Becker, I, s. 291; O. Nielsen, V, s. 10-15; *Kbh.s Dipl.* VI, s. 374, 377; *Dsk. Mag.*, 3. r. 1, s. 282; *Kbh.s Dipl.*, III, s. 595, II, s. 415-16; *Dsk. Saml.*, 2. r. 3, s. 35. Jfr. *Hist. Medd. om Kbh.*, I, 1907-08, s. 489 ff., II, 1909-10, s. 219 ff., IV, 1913-15, s. 202 ff. *Militært Repertorium*, 2. rk. 5, s. 357-460. Hammerich, s. 229-30. C. Bruun, II, s. 176-81. Ruse fik 1662 17/4 skøde paa et »stycke jord och grund til en byggepladtz, liggendis her inden festningen, den runde kirche paastaar«: *Kbh.s Dipl.*, III, s. 557; jfr. Duwall, Kbh 1662 22/2, Becker, I, s. 278; *Kbh.s Dipl.*, II, s. 372 f.

Om fæstningen: Lorenzen. Vore Byer, III, s. 284 ff.; Lilliecrona til KM, Kbh. 1663 30/4, 28/4, 28/5, 1664 18/7, 28/12, 1667 15/11, Becker, II, s. 2, 3, 5, 35 f., 50, 207; O. Nielsen, V, s. 11, 30-34; *Kbh.s Dipl.*, III, s. 542, 578-79, 611-12, VI, s. 381, 382, 385, 390, 391, 454-55.

Forhandlingerne om kastellet i krigskoll. fra 1660: Prot. cons. milit., 1660 28/12, 1661 30/4, 7/5, 9/5, 25/5, 1/6, 15/6.

Ordre til skatk. 27. jan. 1661 (paraferet af H. S.): *R. E.*, nr. 243; *R. K. B.*, 1660-79, I, *Bilag*, jfr. Christiansen, I, s. 448.

s. 34:

Udlægget af Aarhusgaard: Kr. Sk., II, s. 80-83.

Kammerkoll.s betænkning af 13. febr. 1661: R. D. P., I a.

Fr. III. til H. S. 17. april, 25. april 1661 (paraferet af H. S.): *R. K. B.*, 1660-79, *Registrering*, nr. 389, 393.

Schacks meddelelse til krigskollegiet 30. april 1661: Prot. cons. milit., 1661 30/4.

Statskoll. behandling af krigskoll.s betænkning af 30. april 1661: Lindbæk, I, s. 16-21. I skatkammerets be-

tænkning af 4/5 (sstds., s. 19-20), der sandsynligvis ikke afgik, er holdningen overfor krigskoll. betænkning mindre reserveret end i betænkningen af 5/5 (sstds., s. 20-21).

Ordre til H. S. 18. maj, 23. maj 1661: R. K. B., 1660-79, I, *Bilag*, 1661 18/5, 23/5 (paraferet af H. S.); jfr. *R. E.*, nr. 651, 372, 274 og orig. kgl. skrivelse 1661 20/5, 25/5, til generalkrigskommissær Otto Pogwisch 1661 25/5, *R. K. B.*, 1660-79, *Missivebog*, nr. 25, 33, 34; *R. D. P.*, I a, 1660 6/5; *R. K. B.* 1660-79, *Bilag*, kgl. ordre til H. S. 1661 5/5 (paraferet af H. S.). *Sml. Christiansen*, I, s. 508-09.

s. 35:

Underhandlingerne med Ruse: Duwall, Kbh. 1661 7/6, 25/6, Helsingør 1661 12/7, 19/7, Becker, I, s. 243 f, 248, 252, 254; P. Chambers, Kbh. 1661 12/7, Becker, I, s. 217. Krigskoll. Indk. Sager, 1661, nr. 370, orig. kontrakter 1661 26/7, 1663 3/4 og 1664 20/4 (afregn., V, 40 b); jfr. Christiansen, I, s. 509. I overslaget 1663 henstod 40.000 rdl. til Københavns og 10.000 rdl. til de andre befæstninger i landet. Da pengene ikke var til stede, maatte Ruse betaales af hofetatens midler: Christiansen, I, s. 509.

Henvendelse til kongen fra københavnsk gejstlig og borgerlig side efter febr. 1662: Se nedenfor s. 66-67.

H. S. om marskal Turennes og prinsen af Condé's syn paa fæstninger i store byer: Abbé Paulmyer til Frederik III., Paris 1666 2(12)/11, Th. Sehested, II, s. 466-68.

H. S.s mistillid til de hvervede officerer og soldater: sstds., s. 456 (Paulmyer til Fr. III, Paris 1666 26/10 (5/11)).

Hans afvisning af muligheder for danske oprørsbevægelser: Sstds., s. 458-59.

s. 36:

De 15 og de 19 privilegiekrav fra køb-

- stæderne: Statsomv., s. 421, med de der givne henvisninger.*
- Randbemærkningerne til de 15 »postulata« er bevaret i afskrift: Uldall 389, 4°, s. 142-52, K. B.*
- Adelens bevarelse af retten til at stalde øxne paa sine bønders foder: Se ovenfor, s. 10-11.*
- s. 37:
- Det store septemberprojekt: H. S., I, s. 258-64; Statsomv., s. 77-79, 403-10.*
- Det borgerlige udkast af 21.-22. sept. 1660: H. S., I, s. 267; Statsomv., s. 80.*
- Fr. III.s uvilje mod købstadmøder: Fr. III. til lensmanden Hugo Lützou 1661 1/3, Sj. T., cit. P. Munch, s. 72 f.*
- Chr. IV.s købstadforordning af 1619: Jfr. P. Munch, s. 38 ff. Det borgerlige udkast af 21-22/9 1660 ønsker andre valgt »med en del af de bedste borgeres betænkende«, hvilket er udeladt i kraven af 24/10.*
- Kongebrev af 23. febr. 1661: Fogtman, I, s. 30.*
- s. 38:
- Fritagelse for pligtkørsler: Ogsaa Gunde Rosenkrantz havde i sit indlæg fra foraaet 1660 foreslaaet borgernes fritagelse for pligtkørsler: Statsomv., s. 24.*
- Den kongelige udnævnelsesret: Se P. Munch, s. 74.*
- Sehested og den norske skydsfærd: H. S., I, s. 70 f.*
- Eksempler paa, at byerne alligevel maatte yde ægt og hoveri: Christiansen, I, s. 230-31.*
- Amtmændenes forhold til byerne: P. Munch, s. 74 ff; Christiansen, I, s. 152.*
- Taxationskommissionerne: Christiansen, I, s. 289 ff; P. Munch, s. 75 f.*
- Zahl- eller krigskommissærerne og proviantkommissærerne: Christiansen, I, s. 156; P. Munch, s. 76.*
- Tolderne: Christiansen, I, s. 159.*
- Magistraternes sammensætning: P. Munch, s. 77, 102 f.*
- Magistratslønninger: P. Munch, s. 77, 78. Jfr. bevilling for magistraten i Aalborg paa forskellige indtægter 1661 28/8, J. R., nr. 86; Lindbæk, I, s. 26 (1661 21/8); bevil. for borgmestre og raad i Nyborg 1664 13/1 paa accise og skibbropenge, Rothe: Christian den Femtes Reskripter, s. 186 ff.; Lindbæk, I, s. 149 f.; Fogtman, I, s. 131 f; do. for Korsør 1664 17/11: accise- og passagepenge til borgmestre og raad, Sj. R., nr. 178, jfr. Lindbæk, I, s. 185 f; Fogtman, I, s. 143 f; bev. for borgmestre og raad i Køge paa accise 1664 13/12, Fogtman, I, s. 145; bev. for borgmestre og raad i Aalborg 1664 30/12 (2 sk. af hver td. sild og korn udskibet, 1/2 sk. af hver sletdalers værd af andre varer), Fogtman, I, s. 148; bev. for borgmestre og raad i Slangerup 1665 2/6 (af hver rdl.s værd, der ind- og udskibes, 1 sk., halv til havnen og skibbroen, halv til dem), Fogtman, I, s. 158.*
- Konsumtionen: Christiansen, I, s. 355 f.*
- s. 39:
- Forening af byfoged- og byskriverembeder med herredsfoged- og herredsskriverstillinger: P. Munch, s. 78, 199, 200 (Nakskov, Assens, Svendborg).*
- Landstingsretten: P. Munch, s. 76.*
- Titlen »præsident«: P. Munch, s. 76 (titlen bruges i Nyborg 31/12 1663; i Fredericia 14/6 1665; i Ribe 18/7 1667).*
- Statskoll. betænkning af 25. jan. 1665 om borgmester Chr. Nielsens supplik af 1664 6/11 og H. Müller og Paul Klingenbergers betænkning og forslag af 20. nov. 1664: Lindbæk, I, s. 200-17, jfr. statskoll. betænkning 1664 29/2 om tre supplikker fra indbyggerne i Frederiksodde, sstds., s. 153-60. 6/5 1665 fik Fredericia borgerskab landstingsret: J. R., nr. 19. 31/5 1665 fik byen en række andre begunstigelser: J. R., nr. 25.*

Christen Thomesens betænkning om statbel retten 1636: Erslev, II, s. 433.

s. 41:

Statskoll. betænkning om konsumtionen 23. april 1661: Lindbæk, I, s. 11–15.

Nakskovs supplik af 10. febr. 1664 og statskoll.s betænkning af 4. april 1664 (datoen senere ændret til 4/7): Lindbæk, I, s. 172–74.

Kongebrev af 18. aug. 1664: F. R., nr. 46–47. Nakskovmagistraten androg tillige med henvisning til et missive af 1660 8/10 og et kongebrev til Nykøbing af 1661 2/4 om, at det maatte paabydes dem, der i krigstiden havde nydt frihed for indkvartering eller kontribution, nu at erlægge deres skyldighed. Dette anbefalede statskoll., og det indførtes ved kongebrev af 1662 18/8, jfr. Hjelholt, II, s. 39.

Bevilling til Nyborg magistrat paa bropenge m. m.: Kongebrev 1664 13/1, Rothe: *Christian den Femtes Reskripter*, s. 186 ff; jfr. Lindbæk, I, s. 148–51.

Memorialer fra magistraten i Korsør 1. marts 1664 og uden dato og statskoll. betænkning derom 23. okt. 1664: Lindbæk, I, s. 184–88.

s. 42:

Kongebrev 17. nov. 1665: Sj. R., nr. 178. *Statskoll. betænkning 21. april 1662*: Lindbæk, I, s. 73–85.

Bevilling for borgmester og raad i Aalborg 30. dec. 1664: F. R.; Fogtman, I, s. 148. 1665 2/6 bevilgedes der borgmester og raad i Slangerup af hver rdls værd, som ind- og udskibedes i byen, 1 sk., halv til havnen og skibbroen og halv til dem selv: Fogtman, I, s. 158.

Nedsættelse af raadsmedlemmernes antal (Nyborg 1665 5/12, Slagelse 1666 10/2, det sidste sted efter andragende fra borgmestrene): P. Munch, s. 77 ff, 197, 200.

Borgerudvalgene: P. Munch, s. 78 f.

Skattebyrderne: De kgl. kommissioner til at taxere byerne: R. E., 1661 26/2, nr. 365–71. Ny kommissioner til taxering af baade by og land: R. E., 1661 4/8, nr. 851, jfr. 1661 22/8, nr. 865, 1661 26/8, nr. 872. Befaling til kommissærerne 1662 6/4, R. E., nr. 183, om at mødes med generalkrigskommissær O. Pogwisch og fastsætte aarlige skattebeløb pr. boslod, jfr. Christiansen, I, s. 286.

s. 43:

Gunde Rosenkrantz' forslag: Statsomv., s. 24; H. S., I, s. 244.

Christian IV. og bondereformerne i Danmark: H. S., I, s. 75, 516.

Borgernes indlæg af 25. sept. 1660: Statsomv., s. 79–80; H. S., I, s. 266 f.

Københavnske memorial af okt. 1660: Statsomv., s. 420, 417.

Købstædernes »postulata« af 24. okt. og 21. nov. 1660: Statsomv., s. 421.

Søren Kornerups »projekt til kronens velfærd« u. dat.: Kammerrettens arkiv, Søren Kornerups Embedspapirer; afskrift i *Gl. kgl. Saml.* 2714, 4°, jfr. Fabricius: *Kongeloven*, s. 318 f, hvor den begrænsede karakter af Kornerups forslag overses. Projektet er efter skatkammerets oprettelse, da dette nævnes af Kornerup.

»Project neuer regierungs policey«: Statsomv., s. 105, 202.

Bønskfet af 15. nov. 1660: Riegels, s. 112–14; *Gl. kgl. Saml.* 2700, 4°.

H. S.s interesse for bøndernes kaar: H. S., I, s. 260. Tilsvarende raad gav et par aar efter den berømte tyske filosof og retslærde Herman Conring Frederik III.: Rothe: *Minerva*, 1792, III, s. 181. I vornedskabsomraadet var der mest øde jord og de største skyld- og skatterestancer: Steenstrup, I, s. 439. Restancerne var samtidig størst, hvor der var kongelige residenser: Christiansen, I, s. 223 f.

s. 44:

Instrux for den almindelige landkommission 17. jan. 1661: Medd. fra det norske Rigsarchiv, I, s. 58 (§ 11).

Frdg. af 8. febr. 1661: Forordninger, s. Rrr IV-VI (med dato 1662 12/2); jfr. R. E., 1661 8/2, nr. 297; jfr. Secher, VI, s. 374 f. Tidligere bestemmelser til sikring af bønderne ved godsudlæg var givet i nov. 1660 og jan. 1661, se Sj. R., 1660 13/11, nr. 286, 18/11, nr. 294, 1661 7/11, nr. 26.

Københavnske kreditorers indvendinger: Se ovenfor, s. 29.

Frdg. af 1. maj 1662: Forordninger, s. Gggg I-II.

Frdg. af 31. marts 1661: Forordninger, s. Vvv I-II; R. E., 1661 31/3, nr. 473.

Enevældens omsorg for bondestanden: Holm, I, s. 140 f., Henvvisninger, s. 26 f.

s. 45:

Forordning om lenenes administration 16. febr. 1661: Forordninger, s. Sss II-IV; R. D. P. Ia, 1661 14/2 (fol. 74 v-76 v); O. R., 1661 14/2, nr. 21.

Modstanden mod pengeafløsning: R. D. P., Ia, 1661 14/2 (fol. 76 r); O. R., 1661 14/12 (nr. 21), underskrevet af H. S., Sten Hohendorff, M. Friis, Henrik Müller.

Frdg. om arbejdspenge: R. E., 1662 28/4, nr. 201; R. E., 1662 4/7, nr. 402.

s. 46:

Kongebrev af 18. maj 1665 om forhøjelse: R. E., 1665 18/5, nr. 2064; jfr. Sj. R., 1665 16/6, nr. 277; R. E., 1665 17/6, nr. 2105; sml. Christiansen, I, s. 229, note 51.

[Ud for afsnittet om forpagtning af lagedaardsjorderne og bøndernes pligtarbejde staar i margenen: »NB. Har R. E. 1662 4/7 noget herom?«]

Frdg. af 31. mar. 1661: Se ovenfor.

Gennemførligheden af en udstykning til bønder: Imod taler det store antal af »øde« bøndergaarde.

Om bøndernes ægt- og arbejdsbyrder, især til kronen, flaaden og slottets behov: Statsomv., I, s. 229-31.

Hans Hansen (Osten)s forslag: Hjelholt, II, s. 15 f., 8. Jfr. Fridericia, Historisk-statistiske Undersøgelser, s. 477 ff.

s. 47:

Selvejerspørgsmaalet i 1660'erne: Christiansen, I, s. 221.

Fæstebondeklager fra udlagt krongods: Christiansen, I, s. 222 f.

Forbud mod salg af vornede og mod nedlæggelse af landsbyer og gaarde - forbud mod landgildens inddragelse: O. F. C. Rasmussen, s. 173-74 (Holm, I, Henvvisninger, s. 27).

Ordre om kongevejen mellem København og Frederiksborg: R. E., 1661 1/2, nr. 251.

Ordre vedr. vejene »overalt i riget«: Frdg. 1665 6/5, R. E. og Forordninger, sml. Holm, I, s. 164 og Henvvisninger, s. 30; jfr. frdg. 1664 30/12 om kongevejen til Korsør og i Roskilde og Ringsted amter, der »ganske forkøres; de kgl. brevidere og de »ved samme veje særdeles forordnede husmænd« skulde have opsyn med, at kun de, som det var tilfaldt, kørte ad disse veje.

s. 48:

Pesten: Fussing, 1931-32, s. 247 ff; Fussing, 1944-46, s. 290 ff.

Adelens og samfundets stilling omkr. 1660: Fabricius: Schultz Danmarkshistorie, III, s. 376 ff, 477 ff.

s. 49:

Købstædernes formueforhold: Christiansen: Formuesforhold, kap. I; den nævnte beregning: s. 54 ff. Fabricius, s. 33-34 og 142 ff.

Om ridefogder og slotsskrivere og skrive: Se Fussing: Stiernholm len, s. 109 f.

Lensmændenes stilling: Bøggild-Andersen: *Schultz Danmarkshistorie*, III, s. 156 ff; *Fridericia*, s. 321 ff; *Christiansen*, I, s. 173 ff; *P. Munch*, I, s. 54, jfr. s. 72; *Erslev: Danmark-Norges Len og Lensmænd*.

s. 50:

Lensmandens virksomhed: *Fussing: Stiernholm len*, s. 100–133 og 154–58; *Poul Johs. Jørgensen*, s. 348 ff.; *Arup*, II, s. 533 ff., 539, 543 ff., 554 ff., 599, 627, 675, III, s. 136, 138.

Christian IV.s lensreformer og deres nederlag: *Erslev: Danmark-Norges Len og Lensmænd; H. S.*, I, s. 75, 92, 97; *Fussing: Stiernholm len*, s. 100 f.

Lenssystemets svagheder: *Fussing: Stiernholm len*: indtægt, udgift og overskud og revision, s. 133–54.

Gunde Rosenkrantz' forslag fra foraaaret 1660: *Statsomv.*, s. 25; *H. S.*, I, s. 244.

s. 51:

Det store forslag af 17. sept. 1660: *Statsomv.*, s. 404; *H. S.*, I, s. 259.

De borgerlige deputeredes indlæg af 25. sept. 1660: *Statsomv.*, s. 79 f.; *H. S.*, I, s. 266–67.

Det ny skatkammerkoll.s opgave: *Statsomv.*, s. 416 ff.; *Riegels*, s. 57 ff.; *Fridericia, 1886–87*, s. 736; *Fridericia: Adelsv.*, s. 514, LXVI; *Bruun: Enevældens Indførelse*, s. 42.

Bestemmelserne om raaderne og de gejstlige len i håndfæstningen 1648 (art. 4, 36): *Aarsb.*, II, s. 112, 116.

Renteritaxten: *R. D. P.*, I a, 1661 10/2, 14/2; *O. R.*, nr. 20 b, 21; *Christiansen* I, s. 145.

Den ny renteritakst og drøftelserne af lenssystemet: *R. D. P.*, I a, 1661 10/2, 14/2, fol. 70–73, 74–76; *O. R.* 1661 10/2, 14/2, nr. 206, 221; *Frdg.* 1661 16/2, s. 31 ff. 1661 9/2 fik Sehested ordre til at lade udarbejde en ny taxt for beregning af lenenes indtægter ved bortforpagtning eller pantsætning: *R. K. B.*,

1660–79, I, *Bilag; R. E.*, nr. 274 (parafereferet af H. S.).

Kongebrev af 8. febr. 1661: *R. E.*, 1661 8/2, nr. 297; jfr. *Secher*, VI, s. 374 ff. *Frdg.* 1661 12/2, *Forordninger*, s. Rrr IV–VI.

Frdg. af 16. febr.: *R. D. P.*, I a, 1661 14/2, fol. 74 ff.; *Forordninger*, 31 ff.; *Christiansen*, I, s. 145 f.

Tilladelsen for lensmændene til at dyrke jorden ved bøndernes arbejde: *R. E.*, 1661 31/3, nr. 473; *Christiansen*, I, s. 147.

10/3 havde skatkammeret, i anledning af skrivelse fra lensmanden paa Antvorskov Hugo Lützow, tilstaaet, at han paa egen kredit købte bygsæd til ladegaardens og siden betalte den af ladegaardens udbytte, hvad kongen bifaldt: *R. D. P.*, I a, 1661 10/3, fol. 91–92. Sehested har ikke underskrevet denne beslutning.

s. 52:

Skrivelsen, der ledsagede frdg. af 14. febr. 1661: *R. E.*, 1661 14/2, nr. 317; jfr. *frdg.* 1661 16/2, *Forordninger*, s. 31 ff.; *Christiansen*, I, s. 146.

Gabels ophold i Hertugdømmerne: *Christiani und Hegewisch*, IV, s. 201 ff.

[Ud for afsnittet om Gabels ophold i Hertugdømmerne står i margenen yderligere: Ipsen: Die alten Landtage, 306 ff? Waitz: Gesch. Schleswig-Holstein, II, 2, 665? P. Lauridsen: Slesvig og Kronen, 16 ff.]

Fr. III. til H. S. 20. juli 1661: (parafereferet af H. S.): *R. K. B.*, 1660–79, I, *Bilag; Registrering*, nr. 303; *R. E.*, nr. 817. *Sml. Christiansen*, I, s. 147, hvor brevet urigtigt er dateret 30/7 1661.

Ordre om at indsende lenenes jordebøger: *R. E.*, 1661 20/1, nr. 200, 201; *R. D. P.*, I a, 1661 14/6, fol. 137.

»Amter«, »befalingsmænd« og »gaarde«: *R. K. B.*, 1660–79, I, 1661–62, *Fr. III.* til skatkammerkoll. 1662 19/2 (parafe-

- ret af H. S.); *Missivebog* 1660–66, nr. 352; *R. E.*, 1662 19/2, nr. 68.
- Forandringen af amter i Danmark*: Bloch, passim; Christiansen, I, s. 147.
- Forandringer af amter i Norge*: Christiansen, I, s. 148.
- s. 53:
- Om forpagningssystemet*: Se ovenfor, s. 45–46. Naar Christiansen (I, s. 145) anfører det i 1650'erne brugte brandenburgske forpagningssystem som eventuelt forbillede, overser han, at tanken om en bortforpagtning af lenene allerede var fremme hos Christian IV. I Nederland forpagtede man 1625–37 1/4 af akcise og landafgifter bort og vendte 1687 i udvidet form tilbage til dette system: Baasch, s. 179 f.; Becht, s. 143 ff.; Sickenga, s. 127 ff. I Frankrig var skatteforpagningssystemet stærkt udviklet og en [ulæseligt ord] for den der fundne finansforvaltning: Lavisse, III, 1, s. 38 f., 78 ff., 199 f., 202 ff.
- Bortforpagtningen af amter*: Duwall 1662 16/4, Becker, I, s. 285: »Sehested skal arbejde paa en plan til en bortforpagtning af alle forleneringer her i riget; efter denne skulde lensmanden eller forpagteren have henved 1000 rigsdaler i behold om aaret som løn for sin tjeneste«.
- Befalingsmandens regnskab og bøndernes afløsning af arbejdsydelser*: Kgl. reskript til kammerkoll. 1662 28/4 (parafert af H. S.): *R. K. B.*, 1660–79, 1661–62 28/4, nr. 201, jfr. 1662 4/7, nr. 201, jfr. 1662 4/7, nr. 402; Christiansen, I, s. 148 f.
- Bortforpagtning af len*: Bloch, passim; Skanderborg amt: H. S., I, s. 342, 589; Christiansen, I, s. 149 f.
- Om Kalundborg len*: Betænkning af H. S., Chr. Rantzau og Gabel, 1661 25/4, *O. R.*, nr. 27.
- Faa af lensmændene gik over i de ny be-*
- falingsmænds kreds*: Riegels [Bøggild-Andersen har blot skrevet: Chr. V, men henvisningen synes at passe på Riegels: Christian V], s. 150; Bloch, passim.
- Amtsskriverne*: Christiansen, I, s. 151 ff., 155 ff.; Fabricius: *Schultz Danmarkshistorie*, s. 360.
- s. 54:
- Reduktion af de gamle lensmænds myndighed*: Christiansen, I, s. 152 ff. Paa Bornholm beholdt amtmanden stillingen som kommandant og befalingsmand over hærstyrken: Bloch, s. 46; Christiansen, I, s. 158.
- Bystyrelsen*: Christiansen, I, s. 154, 156; P. Munch, I, s. 74 ff, 96 ff.
- Konsumtionen og tolden*: Christiansen, I, s. 156–60.
- s. 57:
- Rigsskatmesteren og statens finanser*: Fr. III. til H. S. 1660 29/10, *R. K. B.* 1660–79, I, *Bilag* 1660–61; *R. E.*, nr. 3; Fr. III. til H. S. 1660 9/11, *R. K. B.* 1660–79, I, *Bilag* 1660–61.
- Forhandlingerne i kammerkoll. 13. nov. 1660*: *R. D. P.*, Ia, 1660 13/11, jfr. 14/11, fol. 9; *R. E.*, 1660 16/11, 8/12, 14/12, nr. 5, 60, 80; *O. R.*, 1660 13/11, nr. 1.
- Forhandlingerne i kammerkoll. 19. nov. 1660*: *R. D. P.*, Ia, 1660 19/11, jfr. 20/11, fol. 13–15, jfr. *O. R.*, 1660 19/11, nr. 2 og 3; *R. E.*, 1660 19/11, nr. 11, 15. *Bilag* 1660 19/11 (Nakskov fæstning).
- Kammerkoll.s betænkning af 22. nov. 1660*: *O. R.*, 1660 22/11, nr. 5 (6); jfr. Fr. III. til H. S. 1660 24/11, *R. E.*, nr. 24.
- Fr. III. til H. S. 22. nov. 1660*: *R. E.*, nr. 20, jfr. 21.
- s. 58:
- Skatammerets anmodning af 26. nov. 1660*: *O. R.*, 1660 26/11, nr. 6 (7).

- Fr. III.s befaling 24. nov. 1660: R. E., 1660 24/11, nr. 23.*
- Forhandlingerne i kammerkoll. 3. dec. 1660: R. D. P., I a, 1660 3/12, fol. 25–27, jfr. 30, 32–33 (8/12), 34–35 (14/12); O. R., 1660 3/12, nr. 7 (8); jfr. Vogelsangh til Gen.st. 1660 25/12, Becker, I, s. 435.*
- Forhandlingerne i kammerkoll. 5. dec. 1660: R. D. P., I a, 1660 5/12, fol. 28 f.; jfr. O. R., 1660 5/12, nr. 8 (9); R. E., 1660 4/12, nr. 33 f.*
- Hærens underhold og indkvartering: Frdg. 1660 9/8 om underholdning af militis og fodfolk, Forordninger, 1660, s. Aaaa III–Bbbb I. Frdg. 1660 23/10, Forordninger s. Kkk III–Lll III. Krigskoll., Indk. sager, 1660 4/12, nr. 385, 1661 1/3, nr. 105, 10/3, nr. 125, 22/3, nr. 149 (jfr. 29/4, nr. 215) 4/5, nr. 235; jfr. Vaupell, I, s. 61 ff (Christiansen, I, s. 507, note 15). Prot. cons. milit., s. 13–19 (12/1 1661); Vaupell, I, s. 57 ff, 74. Christiansen, I, s. 173 f, Rockstroh, s. 408 f.*
- Hovedskatten og konsumtionen i København: Christiansen, I, s. 330 f., 354 ff., 507; jfr. ordre til H. S. 1661 18/5. Konsumtionsmidlerne skulle indtil videre anvendes til fæstninger, garnisoner og hofspisningen: R. E., nr. 654.*
- s. 59:
- Ordre til H. S. 19. nov. 1660: R. K. B., 1660–79, I, Bilag; R. E., nr. 15. Kgl. breve til Johan Lehn 1660 30/10, admiralitetsraad og renteskriver Jens Lassen 1660 2/11, kancelliforvandt Jørgen Reitzer 1660 10/11, Registrering, nr. 7, 8, 9.*
- Befaling til rigsdrosten 9. dec. 1660: Sj. T., 1660 9/12, nr. 1350.*
- Udat. brev til de fire rigsebedsmænd: Sstds.*
- Forhandlingerne med stænderudvalget 12. og 13. dec. 1660: Acta consistorii 1660 12/12, 13/12; Lindbæk, I, s. 3; Fridericia, 1886–87, s. 676 f.;*
- Goës, 1660 25/12, ny stil, 1661 1/1 ny st., H. H. S.*
- Garnisonen: Efter et overslag af kommissarius Severin (Søren) Lauridsen, dat. 1661 22/12, beløb den aarlige udgift til den københavnske garnisons underhold sig til 10.636 rdl., efter et anonymt overslag af 1661 19/2 til 10.553 rdl.: Krigskoll., Registr. sager, der ikke har kunnet anbringes i: Indkomne Breve, 1660–61.*
- Om indkvarteringen, se bl. a. Sj. T., 1660 1/11, 5/11, 6/11, 7/11, 18/11, 21/11, 29/11, 1661 16/2, 29/3, 3/4, 37, nr. 1217, 1270, 1274–76, 1305, 1310, 1325, 86 (indlæg), 191, 203 (indlæg), 360; Rhumans dagbog, Dsk. Saml., 2. r. 2, s. 124–29.*
- Duwall til H. k. M. 11. dec. 1660: Becker, I, s. 215 (sammenholdt med orig. i S. R. A., Danica).*
- s. 60:
- H. Th. Sadolins dagbog 1661: Ny kgl. Saml. 1008.*
- Kontakt med David Melving: O. R., 1660 14/12; R. D. P., I a, 1661 21/4, fol. 103; Missivebog, 1661 30/4, nr. 171; Christiansen: Formuesforhold, s. 65.*
- Kontrakt med H. Müller, S. Marselis og P. Klingenberg: Ordre til H. S. 1660 16/12 (paraferet af H. S.), R. K. B., 1660–79, I, Bilag; R. no. E., 1660 16/12 (fol. 7–9); R. E., nr. 93, 94; R. D. P., I a, 1660 17/12, fol. 47–49; O. R., 1660 17/12, nr. 14; R. E., 1660 18/12, nr. 104, jfr. nr. 105–09.*
- Rentemester Mogens Friis' kredit: Ordre til H. S. 1660 24/12, R. E., nr. 133, jfr. nr. 139 (25/12), 664 (1661 31/5), 797 (1661 15/7); jfr. Vogelsangh til Gen.st. 1661 1/1, 5/2 ny stil, Becker, I, s. 435, 437.*
- Hærreduktionen: Vogelsangh til Gen.st. 1661 29/1, 5/2, 12/2 ny stil, Becker, I, s. 436 f. Goës 1661 15/1 ny stil (om den slesvig-holstenske deputation, om*

militærbyrden i Hertugdømmerne etc.)
 Esaias Pufendorff til M. G. de la Gardie
 1661 19/2 (*S. R. A.*).

Fr. III. til Schack 11. jan. 1661 (paraferet
 af H. Meier): Krigskoll., Indkomne
 Breve 1661.

*Forhandlingerne i krigskoll. 12. jan., 15.
 jan. 1661: Prot. cons. milit., s. 13-23;
 Rockstroh, I, s. 412-13; Fabricius,
 Kollegiestyret, s. 209.*

s. 61:

Duwall og Goës om rygterne: Duwall
 1661 9/1, Becker, I, s. 217; Goës
 1661 22/1 ny stil; jfr. Esaias Pufendorff
 til Karl XI, Stade 1665 30/3,
S. R. A., Gallica: »... dazu kamen die
 Martialisten, die umb sich necessair zu
 machen, von allerhand neuen Machina-
 tionen der Cron Schweden, meist aus
 dem übel gegründeten Principio, dass
 dieser Nation Wolfarth ohne Krieg
 nicht zu erhalten stünde, dem König
 und Hr. Gabel die Ohren anfüllten«.

Den kgl. instrux 15. jan. 1661: Rock-
 stroh, s. 413; *Prot. cons. milit.,* 1661
 15/1, 16/1, 17/1, 19/1 (s. 19-23).

Ordre til Schack 1661 18/1 (paraferet af
 H. S.): Krigskoll., Indkomne Breve 1661
 (indført *R. E.*, nr. 197).

Ordre til Sehested 18. jan. 1661: *R. E.*,
 nr. 198. I brev til Schack 1661 20/1
 (paraferet af H. S.) fastsætter Fr. III.
 koll.s embedslønninger: Krigskoll., Ind-
 komne Breve 1661.

Ordre til Schack 26. jan. 1661: *R. E.*, nr.
 243. Thuresen fik i maj 1664, sand-
 synligvis paa Sehesteds initiativ, bevil-
 get en besoldning paa 2000 rdl. aarlig,
 hvoraf halvdelen af de til militien be-
 stemte midler: *R. E.*, 1664 17/5, 1271,
 jfr. 1275.

Reduktionens udførelse: Rockstroh,
 s. 413; jfr. Duwall 1661 1/2, 6/2, 8/2,
 16/2, Becker, I, s. 218, 219, 220,
 221; Goës 1661 26/2 ny stil, *H. H. S.*

Afskedigelsen af danske adelige: Duwall
 1661 11/3, Becker, I, s. 224. Ogsaa

i admiralitetet sporede Duwall en ten-
 dens til afskedigelse af danske adelige:
 sstds, s. 221 (20/2 1661); Goës 1661
 26/3, 9/4, 14/6, 16/7; Goës havde for-
 modet, at en aftakning vilde ramme
 danske adelige »welches nicht anderes
 als neue Klagen und Verbitterungen ver-
 ursachen kann«, Goës 1661 15/1,
H. H. S.

Kammerkoll.s forestilling 13. febr. 1661:
R. D. P., Ia, fol. 69. De 500 rdl. var
 bestemt som udlæg til krigskommissær
 Søren Lassen: *Prot. cons. milit.* 1661
 9/2 (upag.). Da bevillingen til garni-
 sonen i København kun forsløg til 13
 af de 14 kompagnier, havde kongen re-
 solveret, at det 14. kompagni skulle ind-
 kvarteres i byen: sstds.

s. 62:

*H. Meier til Schack 2. marts, 9. marts,
 30. marts 1661:* Privatarhiver, Hans
 Schack, *R. A.* Jfr. *H. S. I*, s. 299.

Rygter om forestaaende svenske angreb:
 Duwall 1661 9/2, 15/3, Becker, I, s.
 223, 224 (sammenholdt med originalen,
 der er dateret 15/3); Le Maire til Gen-
 st. 1661 3/5, Becker, I, s. 437 f., 439;
 Goës, 1661 2/4 ny stil, *H. H. S.*

Duwall om hæren: Duwall 1661 9/3,
 Becker, I, s. 223 f., jfr. samme 20/4,
 24/4 1661, sstds, s. 232, 233.

Nedrustningskrav: 1661 2/3 behandlede
 i krigskollegiet en supplikation fra bøn-
 der i Ringsted herred om fritagelse for
 indkvartering, en skrivelse til kongen
 af 24/2 fra borgm. og raad og borger-
 skab i Stubbekøbing med bøn om lind-
 ring i indkvarteringsbyrden og supplik
 til kongen fra amtmand Christoffer Lin-
 denov i Nykøbing, hvori han klagede
 over, at hans bønder blev graveret af
 militæret og bad om remedering: *Prot.
 cons. milit.*, 1661 2/3, s. 29-30. 16/3
 oplæste Chr. Rantzau i kollegiet kgl. re-
 skript om garnisonen i Kbh. Da der
 rejstes det spørgsmål, hvorfor landet ikke
 skulle bidrage dertil, bemærkede Thure-

- sen, at landet allerede var for meget graveret. Rantzau og hans øvrige kolleger fastholdt dog, at byrden burde fordeles paa hele landet: *Prot. cons. milit.*, 1661 16/3, s. 33-35; jfr. optegnelse om krigskoll.s votum 1661 16/3 i Krigskoll., Registr. sager, der ikke . . ., 1660-61.
- Thuresens andragende i krigskoll. om borgerskabets klager: Prot. cons. milit.* 1661 13/2 (upag.).
- Kongens ordre 9. marts 1661: Krigskoll.*, Fr. III., Reskripter til enkelte personer, O. Pogwisch 1660-64.
- Aftakningerne: Christiansen, I*, s. 504. Jfr. Duwall 1661 22/3, 12/4, 20/4, 4/5, Becker I, s. 227, 232 f., 234-37 (specifikation over den dansk-norske hærstyrke), s. 237. Esaias Pufendorff skrev 1661 19/2 (fra Gottorp) til Magnus Gabriel de la Gardie, at den stedfundne hærreduktion i Danmark ikke betød noget, da den maanedlige kontribution til hæren derved kun mindskedes med 20.000 rdl. Man ville snart blive nødt til at reducere yderligere (*S. R. A.*, De la Gardies arkiv).
- Om aftakningen i Hertugdømmerne: Se ogsaa Eberstein*, s. 340-49, 352-54, 365 f., 370-78 og Chr. Rantzau til H. Schack, Breitenburg 1661 13/7, Privatarkiver, Hans Schack, R. A.
- Forslag af Chr. Rantzau, Hans Ahlefeldt og Christoffer Gabel om reduktioner i Hertugdømmerne* (ikke store), paraferet 1661 13/4: *Krigskoll.*, Indk. Breve 1661. Jfr. H. Meier til Schack 1661 9/3, Privatarkiver, Hans Schack, R. A.
- Optagelser af yderligere lån april-juni 1661: Ordre til H. S.* 1661 11/4, 22/4, *Registrering*, nr. 207, 393 (Texeira); *Christiansen, I*, s. 444, note 9; Skatkammerkollegiet til de Lima 1661 14/5, *Missivebog*, nr. 23; *Christiansen, I*, s. 444, note 9. Ordre til H. S. 1661 4/6; *Bilag; R. E.*, nr. 671; ordrer til Selio Marselis, Gabriel Gomez, J. Irgens 1661 21/5, *Missivebog*, nr. 27-29; ordrer til A. B. Berns enke og arvinger, Gabriel Gomez, Selio Marselis 1661 31/5, *Ordrer etc.*; *R. E.*, nr. 665, 667; *R. D. P.*, I a, 1661 31/5, 1/6, fol. 122, 131.
- s. 63:
- Gabels forstrækning: Ordre til H. S.* 1661 11/6, *Bilag; R. E.*, nr. 702.
- Forhandlinger i krigskoll. 31/5 1661: Prot. cons. milit.*, s. 54-57, jfr. s. 58-61 (6/6 1661). 2/4 1661 behandledes i krigskoll. klager fra oberstløjtnant Niels Rosenkrantz, oberstløjtnant Christopher Holck og stadsmajor Birch om den københavnske garnisons nød: *Prot. cons. milit.*, 1661 2/4, s. 37. 20/6 berettes det, at garnisonen i Kbh. i to maaneder intet havde faaet (sstds., s. 62 ff). Samme dag forhandlede en klage fra borgerskabet paa Christianshavn over besværing fra den kgl. garde (sstds., s. 64). Da indkvarteringen i Kbh. 22/6 var paa tale, erklærede Thuresen: »borgerskabet ønsker lindring m. h. t. indkvarteringen, fordi de fattige bærer byrden alene og rige ikke«, og tilsvarende skøn lyder i byrdens fordeling (sstds., s. 64-66). 25/6 drøftedes, hvad der skulde ydes i penge i stedet for indkvartering (s. 66). 13/7 proponerede Schack selv kongens forslag i statskoll. at udgifterne maatte sættes efter indtægterne. Det skulle bl. a. overvejes, om garnisonen kunde lægges paa landet (s. 72-73).
- Rygter om et svensk indfald i Holsten: Goës* 1661 14/5 ny stil; Duwall 1661 7/6, Becker, I, s. 243.
- Klage fra Helsingørs borgm. og raad 1661 u. dat. og 4/5* over indkvarteringsbyrden: *Krigskoll.*, Indk. Breve, 1661; Duwall 1661 10/7, Becker, I, s. 250.
- Udat. skrivelse* (begyndelsen af aug. 1661), egenhændigt underskrevet af Hans Schack, Jørgen Bielke, Fred. Ahlefeldt, Otto Pogwisch, Poul Tscherning og Fred. Thuresen: Privatarkiver, Hans Schack R. A., C 3, Sager vedr. Hæren

i alm. og Krigsretssager (læg: Krigskoll.). Om dateringen, se *H. S.*, I, s. 366–67, note (s. 596).

s. 64:

Om Sehesteds stilling i juli–aug. 1661: Se *H. S.*, I, s. 366–67, note (s. 596).

Aftakningen i juli: *Rockstroh*, s. 414. *Fr. III. til Schack 1. aug. 1661* (parafeteret af Th. Lente): Krigskoll., Indk. Breve 1661. I statskoll.s arkiv er intet fundet om et møde som det nævnte.

Forhandlingerne i krigskoll. 2. aug. 1661: *Prot. cons. milit.*, s. 77; *Rockstroh*, s. 414; *Christiansen*, I, s. 504. *De senere forhandlinger*: 1661 8/8, 10/8, 21/9, *Prot. cons. milit.*, s. 79–85, 96–97.

Kommissionsforhandlingerne: *Lindbæk*, I, s. 24–26.

s. 65:

Forhandlingerne om den norske hærs størrelse og indretning paa grundlag af Claus Ahlefeldts memoire 1661 15/10, 19/10, 9/11: *Prot. cons. milit.*, s. 101–07, 110. Om den norske hærs og de norske fæstningers forhold, se i øvrigt Claus Ahlefeldt til *Fr. III.*, Christiania 1661 16/2, 2/3 (2), 9/3, 13/7; til krigskoll., Christiania 1661 6/4, 20/4, 18/5, 30/5, til Schack, Christiania 1661 10/8, 24/8, til H. Meier Christiania 1661 4/5, til grev Fr. Ahlefeldt, Bergen 1661 20/6 og hans »Kurtz Extract von Ihr königl. Maytt. jetzigen Milice in den Erb-Reich Norwegen« (udat.), Krigskoll., Indk. Breve 1661.

Forhandlinger i »kongens gemak« 7. nov. 1661: *Prot. cons. milit.*, s. 111–12. *Forhandlinger om den norske forsvarsordning 1661 26/11*, *Prot. cons. milit.*, s. 115–16. Om Norge, se overslagene i lægget »Norwegische Militair«.

Reduktionen i nov. 1661: *Christiansen*, I, s. 505; *Rockstroh*, I, s. 415; *Fr. III.* til O. Pogwisch 1661 13/11, Krigskoll., *Fr. III.*, Reskr. til enkelte

personer, O. Pogwisch 1662 5/4. »Cammerordre, nach welcher Ihre Königl. Maytt. zu Dennemark-Norwegen allergnädigst wollen, dass den in Denemarck, Norwegen auch Schleswig und Hollstein stehende so geworbene alls ausgeschriebene Soldatesque zu Ross und Fuss sambt anderen darbey bestelten Kriegsofficiren tractiret werden sollen. De dato Copenhagen d. 12. Novemb. 1661«; »Militair Estat des Königreich Dennemark wie dieselbe eingerichtet der 13. Novembris anno 1661«, Krigskoll., Registr. sager, der ikke ..., 1662–64, læg »Project von reduction im majo 1662«. »Ihr K. Maytt. Militair Estat von Reich Danmark« (1661 nov.), Krigskoll., Registr. sager, der ikke ..., 1660–61.

Om reduktionen i nov.: Jfr. Duwall 1661 8/11, 12/11, 21/11, 26/11, 3/12, 14/12, *Becker*, I, s. 266, 267, 268, 270. Rantzau nævnes af Duwall (*Becker*, I s. 270) som en af de ivrigste for rytteriets aftakning.

Om reduktionen i Norge: Se overslagene i lægget »Norwegische Militair Estat betreff[ende] Sachen«, »Project Ihrer Königl. Maytt. zu Denemarck Militair Estat im Königreich Norwegen, mense Novembri 1661«, forsynet med H. Meiers paategning om, at dette projekt 23/12 1661 paa slottet i kongens nærværelse var revideret og derpaa godkendt af krigskoll.s medlemmer (aarlige samlet udgift 81.790 rdl.), sstds., og projekt til norsk militærstat 1662 6/1 (aarlige udgift 89.667 rdl.), Krigskoll. Registr. sager, der ikke ..., 1662–64, læg: »Project von reduction im majo 1662«. Efter »des Feldherren votum auf Ihre Maytt. proposition« 1662 8/3 [H. Meiers haand], Krigskoll., Registerede Sager, der ikke ..., 1662–64, beløb kontributionen til »militien« sig i rede penge pr. maaned i Danmark 39.559 rdl., i Norge 7.814 rdl., Hertugdømmerne 13.685 rdl., d. e. pr. aar hen-

holdsvis 474.708, 93.768 og 164.220 rdl.

s. 66:

Fæstningerne: Lindbæk, I, s. 16–21; Christiansen, I, s. 508–10; Rockstroh, s. 421 ff. Ordre til H. S. 1661 18/1, 5/5, 18/5, *Bilag*; jfr. *R. E.*, nr. 684, 1662, fol. 155; *R. D. P.*, I a, 1661 6/5, fol. 111. Ordre til rentemestrene 1661 4/1; *R. E.*, nr. 1. Ordre til skatk. 1662 29/8, *R. E.*, nr. 394, 1663 19/12, nr. 1007. Ordre til skatk., Iver Krabbe og Erik Banner 1663 10/4, *R. E.*, nr. 683–85 (Halden); Fr. III. til Krigskoll. 1662 14/3, 1663 17/11, Krigskoll., indkomne Breve, 1663 A–E. 1661 30/4 meddelte Schack krigskoll., at kongen havde erklæret sig ang. fæstningsbyggerierne og vilde tale med skatkammeret om midlerne. I de følgende dage fandt i koll. indgaaende fæstningsdrøftelser sted: *Prot. cons. milit.*, 1661 30/4, 7/5, 9/5, 25/5, 1/6, 15/6, 22/6, s. 39, 41–50, 53, 57, 61 f., 64–66; jfr. sstds., 1661 13/8, 15/10, s. 85–88, 101–03.

Ruse og kastellet: *DBL*, X, s. 358–61 og de der anførte kilder, især *Kbh.s Dipl.*, II, III, V, VI; *Hist. Medd. om Kbh.*, I, 1907–08, II, 1909–10, IV, 1913–15, 2. rk. 4, 1929–30; *H. T.*, 10. rk. 5, 1939–41, s. 464–75; C. Bruun, I–II. Jfr. Duwall 1661 7/6, 12/7, 17/7, 19/7, 29/10, 1662 14/5, 30/7 (samt brev fra Peter Chambers af samme dato), Becker, I, s. 243 f., 251, 254, 264, 290, 307. *Københavns borgere og hærreduktionen*: Duwall 1662 8/2, 22/3, 19/4, 28/5, 4/7, 4/9 15/9 og Lilliecrona 1663 20/4, Becker, I, s. 276, 282, 286, 293 f., 300, 309; II, s. 2, 3. Duwall til Magnus Gabriel de la Gardie 1662 8/2 (De la Gardies arkiv). Her nævnes ogsaa Svane blandt citadellets modstandere. I skrivelsen fra Københavns borgere til Schack 1661 30/9 klager de over i 3 maaneder uden betaling at have leveret brød til garnisonen: Krigskoll., Ind-

komne Breve 1661. 1661 16/12 bad borgere og raad i Holbæk om nedsættelse af kontributionen: sstds.

Duwall om skarpe ord mellem Svane og Schack: Duwall 1661 26/11, Becker, I, s. 267.

Sehested kom tilbage til København 7. febr. 1662 kl. 8 aften: Otto Mauritius til hertug Johan Adolf 1662 8/2, Staatsarchiv, Kiel, Ploener-Archiv, A VII, 97. Duwall, 1662 15/2, 19/2, 4/3, Becker, I, s. 276 f, 279.

Ebersteins og Schacks strid: O. Mauritius 1662 15/2, Staatsarchiv, Kiel, Ploener-Archiv, A VII, 97.

Duwall om en hærreduktion: Duwall 1662 8/2, Becker, I, s. 276.

Jørgen Bjelke tilhænger af en hærreduktion: Jørgen Bjelkes selvbiografi, s. 174 ff.

Om modsætningen mellem Eberstein paa den ene og Schack og krigskoll. paa den anden side: Se grev Eberstein til Fr. III, skrivelse 1663 3/7, hvor E. takker for kongens meddelelse om, at han ikke skal staa under feltherrens kommando eller modtage ordrer fra krigskollegiet, men kun dependere af kongen alene: Eberstein, s. 385 f.

Buchwald og Sehested: H. S., I, s. 283, 376. Buchwald synes her at tilhøre »Dronningens parti«.

Udtalelsen, at Gabel skulle støtte rigsfeltherren: O. Mauritius til Johan Adolf af Pløn, Kbh. 1662 11/3, Staatsarchiv, Kiel, Ploener-Archiv, A VII, 97.

Duwall om reduktion af rytteriet: Duwall 1662 15/2, 19/2, 1/3, Becker, I, s. 276 f., 279.

s. 67:

Otto Mauritius til hertug Johan Adolf 9. marts 1662: Staatsarchiv, Kiel, Ploener-Archiv, A VII, 97.

Sehested og Rantzau: O. Mauritius 1662 15/2, jfr. 25/3. Sml. Duwall 1662 1/3. Saavidt residenten kunne mærke, formindskedes grev Rantzaus kredit meget. Og han kom under foregivende af upas-

selighed sjældent til hove: »det gååhr honom myckedt hårdt till hjertet, att hans consilier blij aldeles inthet følgde eller æstimerade, och tör dett wåhl hända, att han, effter förrättadt ambassade till Wien, icke kommer hijt til häffwedt mehr« (S. R. A., Danica, jfr. Becker, I, s. 278).

Duwall om rigsskatmesterens forestilling:
Duwall 1662 8/3, Becker, I, s. 280.

s. 68:

Fr. III. til H. Schack 6. marts 1662 (orig., uden paraf.): Krigskoll., Indkomne Breve, 1662.

Schacks svar paa kongens proposition, »des Feldtherren votum auf Ihr Maytt proposition« [H. Meiers haand] 1662 8/3: Krigskoll., Registr. sager, der ikke . . ., 1662-64, læg. »Project von reduction in majo« 1662, jfr. Rockstroh, I, s. 415.

s. 69:

Duwall om en »remonstrance«: Duwall 1662 8/3, Becker, I, s. 280 f.

Pogwisch's erklæring: »Otto Pogwisches erklæringh paa H. Maytt ordre omb militien, N. 2«, dat. København 1662 20/3 (egenh.), Krigskoll., Indkomne Breve, 4, Breve fra flere end 2, 1662. Den kgl. ordre til Pogwisch er ikke fundet, men gengives her efter referat i erklæringen.

Kongens ordre til Rantzau, Sehested og Gabel 17. marts 1662: Deres indlæg af 1662 24/3 (se nedenfor).

Det aabne brev af 19. marts 1662: R. E., nr. 127 (fol. 346-49).

Rantzaus, Sehested og Gabels erklæring: »Greffue Rantzou, Rigens Skatmester och Rt. Gabel Erklæring paa Otto Pogwisches indlegh omb militien«, dat. København 1662 24/3 (manuskript uden underskrifter): Krigskoll., Indkomne Breve, 4, Breve fra flere end 2, 1662.

s. 70:

Fr. III. til H. Schack 10. april 1662 (orig.,

parafert af E. Kragh): Krigskoll., Indkomne Breve, 1662.

Projektet af maj 1662: »Project von reduction in majo 1662«, »Alleruntertænigste vorschlag« etc. 1662 20/6 (nedsatte fra 455.308 rdl. til 362.843 rdl.), overslag, dat. juni 1662 (367.308 rdl.), »Cammer-ordre« af 17/6 og 22/6 1662; Krigskoll., Registrerede sager, der ikke . . ., 1662-64; Christiansen, I, s. 506-07. Duwall og Peter Chambers 1662 13/6, 21/6, 24/6, 27/6, 1/7, 4/10, 18/10, 24/10, Becker, I, s. 294, 295, 296, 297, 309 f., 312 f.

s. 71:

Om den norske hærs forhold: Se Claus Ahlefeldt til krigskoll. 1662 8/2-15/11 (18 breve), til Fr. III. 1662 15/2-15/11 (12 breve), til Schack 1662 15/2, 22/3, 31/10, 8/11. Ahlefeldts memoire om den norske hærs behov 1662 8/1 (kopi): Krigskoll., Indkomne Breve, 1662.

H. Meier til Schack, 1662 (dato bortrevet, april?) og 26. aug. 1662: Privatarkiver, H. Schack R. A. Sml. Fabricius, s. 209; Rockstroh, s. 417.

Claus Ahlefeldt til Schack 8. juli 1662: Sstds.; Fabricius: Kollegiestyret, s. 209.

Poul Tscherning til Schack 12. juli 1662: Fabricius, Kollegiestyret, s. 209.

»Somnium Gersdorphianum«: Se H. S., I, s. 231-34.

De ny matrikelskatter, se nedenfor, s. 113-14.

Stemningen i København i maj 1662: Peter Chambers, København 1662 20/5, Becker, I, s. 292.

Peter Chambers, København 28. juni 1662: Becker, I, s. 295 f. 25/10 1662 fik generalkrigskommissær Otto Pogwisch ordre til, i anledning af købstædernes klage over skatten og dens fordeling, at gøre forslag til en mere rimelig fordeling: R. E., 1662 25/10, nr. 409.

s. 72:

Lilliecrona om adelen: Lilliecrona 1663 18/6, Becker, II, s. 6 f.

Lilliecronas designation over den danske hærstyrke: Lilliecrona 1663 13/2, Becker, II, s. 52; jfr. designationerne s. 52-56.

Uviljen mod citadellet: Peter Chambers 1662 15/5, Becker, I, s. 291.

Panikken juni 1663: Le Maire, 1663 20/6, 3/7, 4/9 ny stil, Becker, II, s. 287 f., 290; jfr. Birket Smith, II, s. 130 ff.

Panikken febr. 1665: Lilliecrona, 1665 20/2, 23/2, Becker, II, s. 59 ff.

Le Maire sept. 1663: Le Maire, 1663 25/9, Becker, II, s. 290 f.

s. 73:

Aaboskæppen: Christiansen, I, s. 295 og H.S., I, s. 414 f.; Rockstroh, I, s. 425 f.

Den ny indtægtsfordeling af april 1663: H.S., I, s. 323.

Vanskelighederne med at faa de til militiens underhold bestemte skatter ind: Kommission til Iver Krabbe, Ove Bielke, Claus Ahlefeldt og Erik Banner 1662 30/5, 1663 28/4, R.E., nr. 277, 711.

Ordre til Erik Banner 16. april 1664: R.E., nr. 1204; jfr. ordre til Johan Garman 1664 5/3 og til oberst H. J. Schiø(d)t 1664 26/3, R.E., nr. 1128, 1147. Ordre til skatkammerkoll. 1664 29/3, R.E., nr. 1169.

Ordre til U. Fr. Gyldenløve 28. okt. 1664: R.E., nr. 1676, jfr. nr. 1677, 1800, 2036-37.

Cicignon: Rockstroh i DBL., V, s. 256-58; *Norsk kunsthistorie*, I, s. I, s. 284 ff.

[Et ark, med henvisninger til og citater af kilder vedrørende »Svenske militærforhold« er ikke medtaget. Den citerede kilde er Relasjonsprotokoll, 1662-79 Statholderskabets Arkiv, N. R. A., fol. 2 r, 12 v, 37 r-v, 49 v.]

Ordre til U. Fr. Gyldenløve 14. jan., 10. febr., 11. febr., 12. maj, 3. juni 1665:

R.E., nr. 1817, 1901, 1903, 2050, 2083. Jfr. Ordre til H.S. og Gabel 1664 26/11 (det norske rytteris underhold), til Erik Banner 1665 8/2, 10/2, 12/5, til Gyldenløve, Claus Ahlefeldt, Erik Banner og generalmajor Reichwein m. fl., 1665 12/5, 14/5, R.E., nr. 1712, 1894, 1902, 2051, 2052, 2053.

Gyldenløves reformforslag af 22. nov. 1664: Lindbæk, I, s. 221 ff.; Christiansen, I, s. 509-10.

Erik Banner: Christiansen, I, s. 170-73; om hans [ulæseligt ord] strid med fogeden Niels Bendtsen ang. kontribution til rytternes underhold, se bl. a. I. Krabbe til Reetz, Akershus 1663 7/3 (*Rel. prot.* 1662-79, fol. 44 v-45 v), do. do. 1663 14/3 (fol. 47 v-48 r), do. do. 1663 4/4 (fol. 50 v-51 r), do. do. 1663 11/4 (fol. 57 r-v) (ønskede at holde Reetz underrettet, »eftersom ieg ej paatuiffler, at commiss. Banner jo schrifferu flittig neer til hoffue oc angiffuer kandsche meget i hastighed, som ej schall befindes saa i lengden at vere . . .), do. do. 1663 25/4 (fol. 59 r), do. do. 1663 8/5 (fol. 61 v-62 v).

Det af Sehested oprettede norske kommissariat: se nedenfor, s. 130 ff., 143, 149-50.

s. 74:

Ordre til Claus Ahlefeldt 12. maj 1665: R.E. nr. 2060 (parafereet af Mogens Friis).

Pas til søen til nedrejse til København 12. jan. 1666: R.E., nr. 2346, jfr. ordre til Gyldenløve, Fuchs og Reichwein 1665 17/5, R.E., nr. 2059, om at bilægge nogle mellem Claus Ahlefeldt og Erik Banner opstaaede tvister; jfr. Bobé, IV, s. 39 og Bilag, s. 46.

Statholderens indflydelse paa de finansielle spørgsmaal: Christiansen, I, s. 66, jfr. H.S., I, s. 324-25, 434.

Paul Würtz' ansættelse som feltmarskal: Se H.S., I, s. 437, 447.

Testamentet: H.S., I, s. 410, med note s. 613.

- Forsvarsskriftet fra 1650: H. S., I, s. 123–26.*
- H. S.s enesteskat for almuen: H. S., I, s. 85.*
- Forslaget om en national hær m. m., dat. Hamburg 26. april 1661* (4 beskrevne sider i oktav): Privatarkiver, H. Schack, E. Personlige papirer og diverse sager, R. A. Jvf. Rockstroh, I, s. 418. Rockstrohs her fremsatte formodning, at forfatteren kan være rigsraad Gunde Rosenkrantz, maa absolut afvises. Rosenkrantz' stil er en ganske anden (jfr. Bruun: *G. Rosenkrantz*, s. 25–27, 37 ff. og *Statsomv.*, s. 418); han havde i 1660 taget ordet for en stor hvervet hær (*Statsomv.*, s. 243 f.), og vort skrift har følgende postskriptum: »I daeg otte dage aflagde en rigens raad aff Schwerig sin visite hoes primarium hujus urbis, ist hier wol angenohmen«, hvad Rosenkrantz umuligt kunde have skrevet uden at anføre navnet paa den svenske dignitar – postskriptum'et synes at være sat for at levere et slags bevis for, at skriftet er blevet til i Hamburg. Skriftet, der et sted har en marginal tilføjelse, synes at være originalt, ikke afskrift. Skriften er lille og ret gnidret.
- s. 75:
- Det store projekt af 17. sept. 1660: H. S., I, s. 261 f., 263.*
- Tiendebortfæstningen: Christiansen, I, s. 224.*
- s. 76:
- Drøftelsen om og indrettelsen af landmilitisen: Prot. cons. milit. 1661 22/6, 3/7 (s. 65 f., 68–69).*
- Krigskoll.s »proposition« 22. juni 1661: Krigskoll., Indk. Breve, 1661.*
- Militisen og udskrivningen: Rockstroh, s. 418 ff.; Christiansen, I, s. 345–50, 512 f. (Bornholms væbning).*
- Fr. III. til krigskoll. 14. jan. 1663: Krigskoll., Indk. Breve, 1663 A–E.*
- Norge: Christiansen, I, s. 378 f.; Saml., IV, s. 50 ff.*
- s. 77:
- Kommissionen af maj 1664: Rockstroh, s. 428.*
- Hærens udgifter 1661–70: Christiansen, I, s. 507, 514 ff.*
- Indkvarteringen: Sstds., s. 350 f.*
- Adelige indlæg 19. sept. 1660: Cit. Lind, s. 204; jfr. Statsomv., s. 74, note 193.*
- Septemberprojektet: H. S., I, s. 258–67. Lind, s. 204 f. Om den af Lind nævnte deputation fra Københavns borgerskab af 30. okt., se Statsomv., s. 418 f.*
- Ludvig Lorenz' indtægtsbeløb: Ordre til H. S. 1661 8/2 (paraferet af H. S.), Bilag; R. E., nr. 272.*
- s. 78:
- Hjælpen til flaadens i april 1661: R. D. P., I a, 1661 13/2, fol. 69, 15/4, fol. 99. Ordre til H. S., 1661 12/4, R. E., nr. 525. R. D. P., I a, 1661 21/4, fol. 103.*
- Nedskæringen af Holmens budget: Ordre til H. S. 1661 4/6, R. E., nr. 671, til H. Bielke 1661 18/6, R. E., nr. 714, til admiralen paa Holmen 1661 7/6, til Niels Juel 1661 21/6, Missivebog, nr. 59, 65.*
- Budgettet af 1662: Budstikken, 1823, sp. 632 ff.*
- Ordre til H. Bielke 13. maj 1662, til skatkammeret 13. maj 1662: R. E., nr. 235, 236; Holck, s. 110; Lind, s. 216 f.*
- Flaadens budget 1661–63: Christiansen, I, s. 330 f.; Lind, s. 211 f., 216, 220. 1663 22/8 fik de norske landkommisærer Niklas Poulsen og Johan Garman ordre om ikke herefter at befatte sig med de til soldater udlagte midler: R. E., nr. 840.*
- Budgettet af 28. april 1663: se ovenfor, s. 73.*
- Flaadeudgifterne 1642 og 1651: Fridericia: Adelsv., s. 192.*
- Holmens og tøjhusets officerer og folks og Niels Juels tilgodehavender: Ordre*

til skatkammeret 1663 7/12; *R. E.*, nr. 970; 1664 10/6, *R. E.*, nr. 1310.
Ordre til skatk. 26. sept. 1664: *R. E.*, nr. 1626.
Militær eksekution over for købstæder: Ordre til skatkamm. og til generalmajor Fr. v. Ahlefeldt 1664 18/10, *R. E.*, nr. 1661-62.
Peter Chambers 17. juli 1661: Becker, I, s. 253; jfr. Liljefalk, s. 399 ff.

s. 79:

Duwall 26. april 1662: Becker, I, s. 287.
Biinstrux for Sehested 9. april 1662: Fr. III. til H. S. 1662 1/7, H. S. til Fr. III. 1662 26/7. Se nedenfor s. 277-80, jfr. H. S., I, s. 384 og 603. Jfr. Lind, s. 218 f.
Rygterne om flaadens forfald: P. Chambers 1662 20/5, Becker, I, s. 292. Ved samme tid skulde H. Bielke have skrevet til Chambers om flaadens forfald og udtalt »Det er nødvendigt at holde saa mange ryttere og knægte, hvorved skibe ruineres helt i grund«: Liljefalk, s. 401.
Aktiviteten ved flaadens forfald: Duwall 1662 18/10, Becker, I, s. 312. Lilliecrona 1663 18/6, Becker, I, s. 7; Jacob le Maire 1663 24/2, Becker, II, s. 287.
Cort Adellers ansættelse: H. S., I, s. 336, 388 f.
Den ny indtægtsfordeling mellem etaterne af april 1663: H. S., I, s. 323.
H. Meier til Schack 9. marts 1663: Privatarkiver, H. Schack, R. A.
Om Cort Adellers ansættelse: Se Holck, s. 89-109. Hans hypotese om Sehesteds initiativ, sstds., s. 90 ff. Adellers brev til Ahlefeldt, Amsterdam 1663 23/1 ny stil - hvis betydning i denne sammenhæng Holck helt overser - sstds., s. 92-93.

s. 80:

De danske admiralers tilsidesættelse: Lilliecrona 1663 24/9, Becker, II, s. 20. Jfr. Holck, s. 159 ff.

Flaadens forfald: Holck, s. 113 ff.; Becker, II, s. 64, 66, 72, 77, 79, 100 f. (Lilliecrona), s. 293 f., 298, 301, 302 f. (Le Maire og Amerongen).
Bielkes og Friis' erklæring af 26. nov. 1665: Krigskoll., Indk. Sager, søetaten vedrørende 1665-75.
Flaadens finanser 1663 ff: Christiansen, I, s. 531-34.

s. 81:

Kongefamiliens, hoffets og civilforvaltningens udgifter: Christiansen, I, s. 62, 64, 478 f.
Borri: DBL, III, s. 509-11 og den der citerede litteratur; Christiansen, I, s. 479.
Dronningens indtægter: Christiansen, I, s. 479 f; Hjelholt, II, s. 1 ff.
Udgifterne til de kongelige børn og prinsesseskatterne: Christiansen, I, s. 480 f., 332 ff.
Kongefamiliens personlige fornødenheder: Christiansen, I, s. 482.
Forsøgene paa at skabe et hofreglement: Ordre til H. S. 1660 24/11, 1661 5/4, R. K. B., 1660-79, I, Bilag; R. E., 1660 27/11, nr. 32, 20/12, nr. 112; R. D. P., I a, 1661 22/3, fol. 96-97; O. R. 1661 27/3, nr. 24 a. Ordre til Körbitz og Sehested 1662 28/4, til skatk. 1662 29/4 (paraferet H. S.), R. K. B., 1660-79, I, Bilag; R. E., nr. 203, 207. Ordre til Schack 1664 28/11, nr. 1718; Christiansen, I, s. 483-84; Lindbæk, I, s. 108 f.

s. 82:

Hoflønninger, hofudgifter og hofspising: Christiansen, I, s. 488-90, 544. 28/6 1664 fik skatk. ordre til at delibere om, hvorledes Ringsted amt bedst kunde anvendes til hofetatens fornødenhed, »efterdi ingen barschaft i forraad er till des indrettelse«; jfr. skatkammerets betænkning 1664 15/7, Kammerkoll., Orig. forestillinger; jfr. R. D. P., I a, 1664 30/3, fol. 31-33, 1664 14/7, 14/7, fol. 44-45.

- De samlede hofudgifter:* Christian-
sen, I, s. 49 f.
- Rigsraadets kritik 1655:* Fridericia:
Adelsv., s. 199, jfr. 197f.
- Fridericias ord om Frederik III.s kongedømme:* *Adelsv.*, s. 549.
- Lønnings- og udgiftsopgivelserne:* Christian-
sensen, I, s. 492-502 og 540-44,
jfr. 231; Holck, s. 101 f.
- Hans Svanes formaning til tronfølgeren:*
H. S., I, s. 341.
- s. 83:
- Lensmændenes nettoudbytte 1642:* Fri-
dericia: *Adelsv.* s. 61.
- s. 84:
- Gerdorffs aabningstale 10. september 1660:*
Statsomv., s. 74.
- H. S.s instrux for kammerkoll. af 8. nov.*
1660: *Aarsb.*, II, s. 155 f., jfr. *H. S.*, I,
s. 315-19.
- Opgørelse pr. 31. dec. 1660:* Christian-
sensen, I, s. 442; Christiansen:
Formuesforhold, s. 58.
- Det dansk-nederlandske pengemellemvæ-
rende:* Laurson, VI, s. 63 ff. Se ne-
denfor s. 185-88, 276.
- s. 85:
- De udenlandske kreditorer:* Christian-
sensen: *Formuesforhold*, s. 60 ff. jfr.
nedenfor s. 90 ff.
- De indenlandske fordringshavere:* Chri-
stiansen: *Formuesforhold*, s. 58 ff.
Artikler om flertallet af de nævnte i
DBL.
- [I margenen ud for omtalen af dronnin-
gens fordring på 2.273 rdl. har Bøg-
gild-Andersen anført: »NB 70.000 Laa-
land-Falster«. Af Hjelholt, II, s. 2,
fremgår, at Frederik III. var kommet til
at skyldte dronning Sophie Amalie godt
75.000 rdl., hvorfor hun ved kongebrev
af 1. maj 1661 fik overladt Lolland og
Falster som pant.]
- Schacks fordring:* *R. D. P.*, I a, 1664 17/6,
fol. 40-41.
- Hans v. Ahlefeldt og v. Eberstein:* Ordre
til Schack 1662 19/3, *Registrering*, nr.
370-71.
- Jørgen Bielke:* Ordre til Schack 1662
16/10, *Registrering*, nr. 449.
- s. 86:
- De adelige fordringer:* Omtalt i lensfor-
valtningen, s. 51 ff.
- Traktat af 3. juli 1660:* Laurson, V, s.
385 ff., jfr. *H. S.*, I, s. 225-27.
- Sehesteds og Mogens Friis' møde med
Stenbock i Malmø aug. 1660:* *H. S.*, I,
s. 235.
- Ordre til H. S. 1. jan. 1661 og til H. S.,
Rantzau, Mogens Friis og Gabel 1. jan.*
1661: *R. E.*, nr. 234, 279.
- Ordre til H. S. 6. febr. 1661:* *R. E.*, fol.
46.
- Ordre til samme 1661 8. febr.: Bilag* (para-
feret af *H. S.*).
- Fuldmagt for Mogens Friis og Jørgen
Reetz 24. febr. 1661 og instrux til de
samme 24. febr. 1661:* *R. E.*, nr. 362-
63. Her nævnes Jens Juel som forhand-
ler, ikke som Laurson (V, s. 412)
angiver Ove Juel.
- Fuldmagt for H. S. 5. mar. 1661:* *R. E.*,
nr. 392. Orig. i *T. K. U. A.*, Sverige,
A II 44, Akter og Dokumenter vedr.
det politiske Forhold til Sverige 1660-
62.
- Malmøforhandlingerne:* Laurson, V,
s. 412-31 og de der citerede kilder; kgl.
missive og ordrer til de danske kom-
missærer i Malmø 1661 25/3, 26/4, 3/5,
7/5, 8/5, 12/5; til Mogens Friis 1661
21/5, 31/5, 18/6; kvittancer til kommis-
særerne 1661 10/7; den danske ratifika-
tion 1661 12/5, *R. E.*, nr. 446, 576,
577, 612, 624, 630, 660, 661, 666, 715,
779, 658; missive til kommissærerne i
Malmø juni 1661, til Stenbock 1661 juni,
23/6, 12/7, *Missivebog*, nr. 76, 75, 67,
83; ordre til skatk. 1662 20/4, *R. K. B.*,
1660-79, I, *Bilag*; Christiansen,
I, s. 450. *Riksregistratur* 1661 27/3, 1/4,
15/5. Goës til Leopold I, 1661 19/3,

- 2/4, 16/4, 7/5, 21/5 ny stil. *Add.* 845, 4°, *KB*; jfr. Fabricius: *Skaanes Overgang*, I, s. 157-62. Duwall 1661 6/5, Becker, I, s. 238. Akter og Dokumenter vedr. Forhandlingerne i Malmø angaaende Vederlaget for Bornholm (1660 14/7-1661 22/3). Indkomne adelige Breve til Malmø-kommissionen 1661 7/2-20/8 og uden dat. *T. K. U. A.*, Sverige, A II 44, Akter og Dokumenter vedrørende det politiske Forhold til Sverige 1660-62. H. S. til kommissærerne Mogens Friis, Jørgen Reetz og Jens Juel 1661 22/3, 25/3, 3/4, 12/4, 17/4, 23/4, 5/5, 8/5, 14/5, 4/6, 14/6, 20/6, til G. O. Stenbock 1661 22/3; Pakke vedr. forhandlingerne i Malmø 1661 14/3-19/5 (vistnok i Jens Juels haand); Fr. III. til kommissærerne 1661 26/4 (parafert af H. S.), 24/6 (do.); G. O. Stenbock til H. S. 1661 22/6; G. O. Stenbock til Pehr Brahe, Malmø 1661 9/3, 19/3, 21/3, 10/4, 11/6. Skoklostersamlingen II qu 3. nr. 3, Riksdrots Grev P. Brahes d. y. Bref från svenska Herrar, Litt. R-W, suppl. till Nr. 20-24 in fol., E 8239.
- s. 87:
- Krongodset og toldindtægterne ved 1660:* Jfr. Fridericia, s. 459; Christiansen, I, s. 403.
- Konfirmation paa kontrakt med H. Müller, Selio Marselis og Paul Klingenberg med konsorter 16. dec. 1660:* *R. no. E.*, fol. 7-9; kongebrev til H. Müller og Selio Marselis og til en række norske embedsmænd 1660 18/12, sstds., fol. 9-12; jfr. *R. E.*, 1660 14/12, nr. 84.
- Selio og Gabriel Marselis:* Ordre til H. S. 1661 11/4, *R. no. E.*, fol. 66-67; jfr. *Registrering*, nr. 207; *R. D. P.*, I a, 1661 15/4, fol. 99; ordre til H. S. 1661 3/2, *R. no. E.*, fol. 48; pantebrev til Selio og Gabriel Marselis 1661 22/2, sstds., fol. 53-55; kontrakt med Gabriel Marselis 1662 24/12, *R. E.*, nr. 555.
- G. Marselis:* *R. E.*, 1663 22/1, 27/1, 18/4, nr. 587, 594-95, 698.
- A. B. Berns' enke og Leonhard Marselis:* Kongebrev til de nævnte 1661 9/11, *Ordre etc.* (betalingen for det norske salt); kammerkoll. betænkning 1662 7/3, fol. 124; jfr. *R. D. P.*, I a, 1661 1/6, fol. 133, 1662 28/2, fol. 160-61; ordre til Selio Marselis og rentemestrene 1661 4/6, *Missivebog*, nr. 54; ordre til skatk. 1662 10/5 og kongebrev til A. B. Berns' arvinger og Leonhard Marselis 1662 10/5, *R. E.*, nr. 225-27.
- Bortassignationer og pantsættelser til kreditorer:* *Forest.*, 1660 14/2, post 7, *O. R.*, 1661 23/9, post 30; ordre til H. S. 1661 17/1, *R. E.*, nr. 196, jfr. 195 og Fridericia, s. 24 f.; ordre til Marturin Dupont 1661 22/1, *Missivebog*, nr. 6; assignationerne til Gabriel Gomez 1661 18/10 (3), *R. E.*, nr. 975-76; jfr. ordre til H. S. 1661 23/9, *Registrering*, nr. 331 og *R. E.*, nr. 974; *R. D. P.*, I a, 1662 28/2, fol. 163.
- s. 88:
- Jacob og Isak de Lima:* Ordre til skatk. 1662 26/2, 14/3, *Registrering*, nr. 378, 365; ordre til skatk. 1662 26/3, *Bilag.*
- Emanuel Texeira:* *Forest.* og *Reskr.* 1661 2/5, *O. R.*; ordre til Chr. Gabel 1662 1/5, *R. E.*, nr. 213; jfr. de tre obligationer til Texeira 1662 24/4, *Ordre etc.*; *R. E.* 1662 22/4, 24/4, 27/4, 2/5, nr. 192, 196-99, 213; Christiansen: *Formuesforhold*, s. 67.
- Jøachim Irgens:* Ordre til Ove Bielke 1662 26/2, *R. no. E.*, fol. 123-24, jfr. *R. E.*, 1662 10/4, nr. 172.
- Henrik Müller:* *Forest.*, 1662 28/1, post 11, *O. R.*; ordre til skatk. 1662 3/2, 1664 30/1, *Registrering*, nr. 345; se *R. E.*, nr. 1001, jfr. Christiansen, I, s. 463.
- Hans Svane:* Ordre til H. S. 1661 12/7.
- Hans Nansen:* Kgl. benaadning af 1662 20/4, *R. E.*, nr. 191, *R. E.*, nr. 783.
- Mogens Friis:* *Forest.*, 1660 19/12, post 9, 1661 23/9, post 18-19, *O. R.*; *R. D. P.*, I a, 1662 11/9, fol. 14-16; ordre til

- H. S. 1661 31/5, 15/7, nr. 664, 797; jfr. *Christiansen*, I, s. 463.
- Jens Lassen*: Ordre til H. S. 1661 18/2, *Registrering*, nr. 164; do. 1662 6/4, *R. E.*, nr. 161; *R. D. P.*, I a, 16/2, 1/5, fol. 11-13.
- Fred. Ahlefeldt*: Ordre til amtskriveren i Pinneberg og paa Hanerau 1661 7/5, *R. E.*, nr. 626, 627. Aabent brev til Fr. Ahlefeldt 1665 10/3, *R. E.*, nr. 1948.
- Chr. Rantzau*: *Christiansen*, I, s. 463.
- Hans Hansen og Jakob Petersen*: Ordre til Peter Scavenius 1664 20/4, *R. E.*, nr. 1224.
- Gabel*: Ordre til skatk. 1663 19/10, *R. E.*, nr. 914, jfr. nr. 910, 915. Ordre til skatk. 1664 7/6, 1/8, *R. E.*, nr. 1295, 1466; jfr. *Christiansen*, I, s. 462 f.
- Dronningen*: *Christiansen*, I, s. 463.
- Gælden til Nederland*: se s. 185-88.
- Gældens forrentning og afbetaling*: *Christiansen*, I, s. 542.
- Krongodssets omfang i Danmark i 1660*: *Fredericia: Historisk-statistiske Undersøgelser*, s. 499 ff.
- H. S.s initiativ i forbindelse med krongodsudlæg 1649-50*: Se *H. S.*, I, s. 100 ff.
- Det store septemberprojekt: Statsomv.*, s. 404.
- s. 89:
- Skatkammerkoll.s møde nov. 1660*: *R. D. P.*, I a, 1660 19/11, fol. 10; 1660 22/11, *O. R.*, nr. 5.
- Ordre til H. S. 30. nov. 1660: Bilag*; *R. E.*, nr. 37 (parafereet af H. S.).
- Kongens billigelse 5. dec. 1660 af kammerkoll.s forslag*: *R. D. P.*, I a, 1660 5/12, fol. 29; *Forest.*, 1660 5/12, post 3, *O. R.*
- Henrik Müller og hans pantegods*: Ordre til H. S. 1660 8/12; *Bilag* (parafereet af H. S.); *R. E.*, nr. 58. Henrik Müllers memorial til Peter Reetz 1668 6/11, *Lindbæk*, I, s. 350.
- Den mecklenborgske diplomat Fr. Vieregg skrev 1660 24/11 til statssekretær Heinr. Schäfer i Schwerin, at Sehested arbejdede paa at indløse de fra den danske og norske krone pantsatte amter og godser og udlægge jord i de holstenske amter, hvis penge ikke slog til (*Fredericias Excerpter*, Add. 845 a, *K. B.*).
- Udlægget af Ørum len*: Ordre til H. S. 1660 4/12, jfr. 14/12, 18/12, 20/12, *R. E.*, nr. 53, 84, 103, 158; *R. D. P.*, I a, 1660 5/12, 14/12, 19/12, fol. 28-29, 37-40, 51-53; *Christiansen*, I, s. 445 f.; *Christiansen: Formuesforhold*, s. 60, 67; *Forest.*, 1660 19/12, post 1-2, *O. R.*; *Kr. Sk.*, II, s. 116 f. Til A. B. Berns enke og arvinger og Leonhard Marselis udlagdes dec. 1661 godset Bardenfleth i Holsten for 120.000 rdl.: »Kauffbrief« af 1661 21/12, *Orderer etc.* Endelig udlæg først 1/10 og 22/11 1661: *Kr. Sk.*, II, s. 108-10, 118-21).
- Christiansen om Sehested*: *Christiansen*, I, s. 58.
- s. 90:
- Frederik III.s skridt tilbage*: Ordre til H. S. 1661 6/1, *Sj. T.*, nr. 19; *Christiansen*, I, s. 446 f. *Christiansen* har ret i, at godsudlægget »lignede en statsbankerot«; men hans tvivl om, hvorvidt det »kunne staa for en højere moralsk domstol«, forstaar jeg - naar den foreliggende finansielle nødsituation og den kendsgerning, at kronens kreditorer maa formodes at have faaet rigtig dækning for deres fordringer - ikke berettigelsen af.
- Krongodsudlæggene i Fr. III.s første regeringsaar*: *H. S.*, I, s. 101.
- Forhandlingerne med G. Gomez, de Lima'erne, J. Irgens, S. Marselis og Paul Klingenberg*: Ordre til H. S. 1660 14/12, 1661 23/1, *R. E.*, nr. 78-80, 229; *R. D. P.*, I a, 1660 14/12, 19/12, 24/12, fol. 36-40, 57 f.
- s. 91:
- Kammerkoll. til Fr. III 24. dec. 1660*:

R. D. P., I a, 1660 24/12, fol. 57–58.
Betænkninger om det pantsatte krongods:
 Ordre til statholder Niels Trolle 1660
 22/12 om at forfatte en rigtig forteg-
 nelse over kronens pantsatte gods i
 Norge, *R. E.*, nr. 116; ordre til H. S.
 1660 6/1, 9/1, *Bilag*.

s. 92:

Henrik Müllers klage: H. Müller til
 P. Reetz 1668 6/11, *Lindbæk, I*, s.
 349–52.

*Konfirmation af kontrakt med H. Müller,
 Selio Marselis og Paul Klingenberg med
 konsorter 16. dec. 1660:* *R. E.*, fol. 7–9;
 Christiansen, I, s. 444 f. Ifølge
 Goës udtalte Sehested, at assignationer-
 nes inddragelse alene fandt sted for at
 undersøge fordringernes billighed. Goës
 mente dog, at man agtede at bruge de
 herved ledigblevne indtægter, indtil det
 lykkedes at finde til andre midler til
 afholdelse af de nødvendige udgifter.
 Goës 1660 18/12 ny stil, *H. H. S.* og
 Add. 845, 4°, *KB*.

Aabent brev 12. jan. 1661: *R. E.*, nr. 182;
Forordninger, s. 24 f.

Ordre til H. S. 5. maj 1661: *Bilag;* *R. E.*,
 nr. 617 (her dat. 6/5); jfr. ordre til H. S.
 1661 28/4, sstds., nr. 588; jfr. *R. D. P.*,
I a, 1661 6/5, fol. 111.

Udlæg og vilkaarene for udlægget: Aabent
 brev 1661 15/1, *R. E.*, nr. 188. Ordre
 til H. S. 1661 16/1 (paraferet af H. S.),
 1661 16/1 (paraferet af H. S.), *Bilag;*
R. E., nr. 190; jfr. *R. D. P.*, *I a*, 1661
 jan., fol. 62. 1661 5/7 fik Sehested
 ordre til at lade expedere kgl. aabne
 breve til dem, der begærede jura patro-
 natus og birkeret for udlæg: *R. E.*, nr.
 755. Ordre til H. S., 1661 26/1 om ind-
 løsning af pantsat og udlagt gods paa
 Sjælland, især i Københavns, Kronborgs
 og Frederiksborgs len med andet »os
 ubelejligens gods« paa andre steder; *Bi-
 lag etc.* (paraferet af H. S.), *R. E.*, nr.
 240.

Krongodset til H. Müller 1661: *R. E.*,
 1661 23/1, 26/1, nr. 230, 240; *Lind-
 bæk, I*, s. 350 f., jfr. 347 ff, 352 ff.
 Christiansen, I, s. 448.

Udlæg til Gabriel Marselis: *R. E.*, 1661
 27/1, 29/3, nr. 243, 466, skøde 1661
 5/4. Christiansen, I, s. 448 f;
 Christiansen: *Formuesforhold*, s.
 60.

Udlæg til Schack: Christiansen:
Formuesforhold, s. 62.

Om krongodsudlæggene i almindelighed
 henvises til Christiansen: *Formues-
 forhold*, s. 57 ff.; samme, I, s. 448 ff.
 og *Kr. Sk.*, II, passim.

*Benaadning til Hans Svane paa Ebberød-
 gaard m. m. 6. okt. 1661:* *R. E.*, nr.
 968 (ikke hos Christiansen: *Form-
 uesforhold*).

s. 93:

H. S.s norske gods: Ordre til oversekretær
 Erik Krag 1661 23/2, *R. no. E.*, fol.
 52 f.

*En række eksempler paa henholden af
 kreditorer:* Christiansen: *Form-
 uesforhold*, s. 64 ff.

*Ordre til skatk. 4. marts og 14. marts
 1662:* *R. E.*, nr. 134, 139, jfr. *Bilag*
 (paraferet af H. S.).

Om de forskellige fordringer, se bl. a.
R. D. P., *I a*, 1662 28/2, fol. 159–64.
Forest. 1662 28/1, *O. R.*; Ordre til
 skatk. 1662 15/4, *Bilag;* *R. E.* nr. 155;
 Christiansen: *Formuesforhold*, s.
 83 ff.

Ordre til skatk. 4. april 1662: *Bilag.*
 (H. S. paraferet).

Do. 5. april 1662: *Bilag.* (H. S. paraferet).
 Jfr. ordre til statholder Iver Krabbe
 1662 6/4, *R. E.*, nr. 160.

s. 94:

*Ordre til skatk. 23. april og 28. april
 1662:* *Bilag* (paraferet af H. S.), *R. E.*,
 nr. 193, 201. Jfr. Christiansen,
 I, s. 293.

Jørgen Bielkes fortælling: Jørgen Bjelkes

- Selvbiografi*, s. 170 f.; *Nye Dsk. Mag.*, II, s. 132.
- Udlæg 1662 og 1663: Christiansen: Formuesforhold*, s. 83–87.
- Kongebrev til statskoll. 15. marts 1663: Statskoll., Indk. skrivelser; Lindbæk, I*, s. 108 f.
- Kgl. ordre til skatkammeret og forskellige norske embedsmænd 21. marts 1663: R. E.*, nr. 659–63.
- G. Marselis' fordring assigneret paa Drammen toldsted: Kontrakt med G. Marselis 1662 24/12, R. E.*, nr. 555.
- s. 95:
- Kammerkoll.s forest. 1664 4. april: Orig. Forestillinger.*
- Reglerne for udlægget 1664: Ordre til skatkammeret 1664 13/6, 14/6 (2), 15/6, 6/8, 1/12, nr. 1315, 1314, 1301, 1320, 1484; R. D. P., Ia, 1664 15/7, fol. 43; Frdg. 1664 19/7, 1/12, Forordninger, s. 154 ff., 172 f.; Lindbæk, I, s. 182 f.*
- Kapitelsgodset: Statsomv.*, s. 424; ordre til skatkammeret 1664 26/10, nr. 1673. 1661 28/1 havde Sehested faaet ordre til at undersøge, hvor meget kongen skyldte kirker, skoler, kapitler og fattige, for at gælden kunde afbetales eller forrentes ved udlæg af gejstligt gods, og 1661 8/2 ordre til at tilvejebringe specifikation over alle, der var forlenet med gejstligt gods, kirker eller tiende eller save: *Bilag* (paraferet af H. S.); *R. E.*, nr. 271. 1661 21/5 fik bisperne ordre til at indsende specifikation over alle benaadninger til den gejstlige stand: *R. E.*, nr. 793; jfr. *Christiansen, I*, s. 442 f., 452.
- Udlægget 1664–69: Christiansen, Formuesforhold*, s. 87–93; *Christiansen, I*, s. 452–55, 458–60.
- Udlægget i Holsten: Christiansen, I*, s. 454; *H. S.*, I, s. 439.
- De norske bønders godskøb: Ordre til statholder Iver Krabbe og kansler Ove Bielke 1662 7/11, R. E.*, nr. 478. Om udlæg til norske borgere, se bl. a. de 1663 2/10 udstedte konfirmationer paa godsudlæg i Norge, *R. E.*, nr. 1186.
- Udlæggene i Norge: Christiansen, I*, s. 453 f.; Statholder Iver Krabbe til Fr. III., Akershus 1662 15/11 (*Rel. prot.* 1662–79, fol. 26 r), til rentemesteren 1662 15/11 (sstds., fol. 26 r–v); samme til samme 1662 22/11 (sstds., fol. 29 r–31 r); samme til samme 1662 6/12 (sstds., fol. 33 r–v) (adelige bød hinanden over ved køb af det pantsatte gods); samme til samme, Akershus 1663 9/1, (fol. 37 v–38 r) (skulde iflg. kgl. ordre af 3/1 lade pengene for det solgte gods gaa til landkommisærerne, for at de kunde lade dem gaa videre til Teixeira); samme til Rantzau, Flensborg 1663 13/1 (fol. 38 v.) (stadige overbud), til rentekammeret 1663 24/1 (fol. 39 r.), til rentemesteren 1663 13/2 (sstds., fol. 42 r); Gyldenløve til H. S., Akerhus 1664 29/10 (sstds., fol. 76 v), samme til samme 1664 3/11 (fol. 77 v–78 r).
- s. 96:
- Krongodsets formindskelse: Fridericia*, s. 478.
- Krongodsførgelse: Christiansen, I*, s. 456–58, 540 f.
- Kaj Lykke-sagen: DBL, XV*, s. 9–12, og de der anførte steder.
- Gabel og Rantzausholm: Ordre til skatkammeret 1664 7/6 (paraferet af Mogens Friis), 1664 28/6 (paraferet af H. S.) 1665, 8/10, O. R. (paraferet af H. Müller), R. E.*, nr. 1295, 1342, 2238; ordre til skatkammeret 1664 19/7 (paraferet af H. S.), *O. R.*
- s. 97:
- Christiansen om krongodsudlæggets betydning: Christiansen, I*, s. 458–60.
- Den gamle adels godstab: Fabricius*, s. 234–35, 241–42; *Christiansen, I*, s. 459 f., s. 221 ff., 219.
- Regeringens praxis at give godsejerne medhold: Se ovenfor, s. 46–47.*

s. 98:

Om ægt- og arbejdsbyrderne, især i hofamterne: Christiansen, I, s. 228-31.

s. 99:

Kronens indtægter 1656: Christiansen, I, s. 219; Fridericia: *Adelsv.* s. 198-99.

Gennemsnitsindtægten af krongodset: Christiansen, I, s. 217-18.

Arbejdspenge: Forordning 1662 4/7; ordre til lensmændene 1665 18/5 og til Johan Christoph von Körbitz 1665 17/6, R. E., nr. 402, 2064, 2105; *Sj. T.*, 1665 18/6, nr. 277; Christiansen, I, s. 224 f. *Septemberprojektet om ægt- og arbejdsbyrder*: *Statsomv.*, s. 404.

H. S.s forsøg paa at realisere en udstykning af kronens ladegaarde: Ovenfor, s. 45-46.

s. 100:

Beskyttelsen af bønderne mod kreditorerne: *Sj. R.*, 1660 13/11, nr. 286, 18/11, nr. 294, 1661 7/1, nr. 26.; *Forordninger*, 1661 8/2, s. 29 f.; R. E., 1661 8/2, nr. 297, 31/3, nr. 473; Lindbæk, I, s. 7-10; Christiansen, I, s. 228. Se ovenfor s. 29, 44.

Körbitz's erklæring 30. maj 1661: Indlæg til kgl. reskripter til kammerkoll. 1668 21/9; jfr. Christiansen, I, s. 230, 232.

Jordebogsindtægterne i Norge og Hertugdømmerne: Christiansen, I, s. 232-43.

s. 101:

Møntpolitikken: Christiansen, I, s. 249 ff. Wilcke, s. 120-33, 191-98. Forordningen af 1665 17/6, *Forordninger*, s. 198 f.; den er paraferet af Henrik Müller, jfr. R. E., nr. 2107.

Forelæggelsen for de i København forsamlede norske borgerdeputerede: *Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 327. Jfr. nedenfor, s. 144-45.

[Ud for afsnittet om møntpolitikken står i margenen: »NB. Drøftedes møntproblemet i England efter 1661?«]

I Holland var der i aug. 1659 gennemført en møntregulering, der gav kurantmønten en fast kurs: van Dillen, I, s. 83 ff. (Becht, s. 213).

Møntindtægten: Christiansen, I, s. 256.

De nævnte regaleindtægter: Christiansen, I, s. 256-81.

s. 102:

Trælast og tjæretiende: Christiansen, I, s. 417-28.

Konsumtionen: Christiansen, I, s. 354-72; Lindbæk, I, s. 11-15, 252; *Forordninger*, s. 23 f., 42 ff., 90 ff., 204 ff., 211 f., 235 ff.; *Forordninger*, s. Bbbb III. Om klagerne over konsumtionen, se bl. a. Goës 1661 9/4, 30/4, 15/4 ny stil.

Gabriel Gomez: Christiansen, I, s. 430 f., jfr. H. S., I, s. 329.

s. 103:

Stempelpapirsafgifterne: Christiansen, I, s. 429-35. *Forordninger*, s. Mmm-Mmm III. Forhandlingerne i kammerkoll. om stempelafgiften 1660 29/12 lededes af H. S., mens 1664 26/2 kun rentemestrene er til stede: R. D. P., I a, 1660 29/12, fol. 58-60, 1664 23-26/2, fol. 19-20.

Hovedskatten: Christiansen, I, s. 329-31; Duwall til K. M. 1660 nov., til Pehr Brahe 1660 30/11; Vogelsangh til Genst. 1660 25/12, Becker, I, s. 212 f., 434 f.

Tanken om en matrikelskat paa stændermødet: *Statsomv.*, s. 414, 405 f., 79 f.; *Nøyagtig Efterretning om Souverainitet*, 1760, s. 21. Jfr. H. S., I, s. 261. Om den holstenske skatteplovsaftag, se N. Falck, III, s. 564; jfr. *Sønderjyllands Historie*, III, s. 25, 30, 42, 48, 158, 160.

s. 104:

Forhandlinger i København om kontribution til hærens underhold: H. S., I, s. 306-07.

Kongebrev til rigens drost 13. dec. 1660:
Lindbæk, I, s. 3.

Ordre til H. S. 17. dec. 1660: Registrering, nr. 60; *R. D. P., Ia*, 1660 18/12, fol. 50 f.

Betænkning af H. S. og Mogens Friis 20. nov. 1660: R. D. P., Ia, fol. 54-57.

s. 105:

Aabent mandat om indlevering af jordebøger 10. jan. 1661 og ordrer til lensmænd, købstæder, kapitler, bisper og universitetet 20. jan. 1661: R. E., nr. 200-04.

Ordre af 26. febr. 1661 om taxationen: Ordre til landkommissærerne bisperne, købstæderne og til Otte Krag, Axel Urup, Iver Krabbe, Ove Juel, Gunde Rosenkrantz, Jørgen Rosenkrantz og Otto Pogwisch 1661 26/2, *R. E.*, nr. 365-71.

Ordre til bisperne 31. maj 1661 og til lensmændene 31. maj 1661: R. E., nr. 93-94; R. D. P., Ia, 1662 14/6, fol. 137.

Fr. III. til statskoll. 3. juli 1661: Sj. T., nr. 362; Lindbæk, I, s. 23.

s. 106:

Møde i statskollegiet 7. juli 1661: Lindbæk, I, s. 23.

Ny matrikuleringskommissioner af 4. aug. 1661: »Summaria over korntiendens indrettelse« 1661 4/8; aabent brev 1661 21/8, til Henrik Bielke 1661 26/8, *R. E.*, nr. 831, 865, 872.

Hærreduktion til debat: Ovenfor, s. 60-70.

De ny supplerende kommissioner: R. E., 1661 29/10, 9/11, 12/11, nr. 998, 1027-28, 1032.

Ordre til kommissærerne 6. april 1662: R. E., nr. 183.

Skattesatsens forhøjelse: R. E., 1662 4/7, nr. 313.

Købstadskatter: Jørgen Reetz' indberetning 1662 22/10, i pakken Ekstrakter etc., jfr. Krigskollegiet, Indk. Sager

1662 31/8, nr. 208. Forslag 23/4 1662 om »progressiv« beskatning, se ovenfor.

s. 107:

Matriklen 1664 og dens udarbejdelse: Christiansen, I, s. 287-89.

Ordre til en række adelsmænd og borgmestre 11. april 1664: R. E., nr. 1797 (paraferet af H. S.). 1664 15/5 fik kommissærerne til taxtens opsættelse, hvorefter hartkornsskat skulle beregnes, ordre til at revidere vægt- og maalsystemet: *R. E.*, nr. 1267, jfr. 1727 (1664 2/12), 1752 (1664 12/12). 1664 1/8 fik admiralitetsraad Paul Klingenberg ordre om i skatkammeret at indgive sin mening og forslag om matrikelværket i Danmark, *R. E.*, 1664 1/8, nr. 1464.

Mangler ved matrikelskatten: Klager fra byernes raad over matrikelskattens fordeling mellem dem: bl. a. ordre til skatkammeret 1664 10/12, *R. E.*, nr. 1751. *Ordre til H. S. 2. dec. 1660: Bilag* (paraferet af H. S.).

H. S. og Johan Garman: H. S., I, s. 80, 116, 208 f., 519, 536, 568.

Om Niklas Poulsen: Se H. S., I, s. 114, 417, 534.

s. 108:

Ordre til H. S. 14. dec. 1660: R. E., nr. 86. 17/12 fik Jørgen og Ove Bielke brev om at komme til København, *Sj. T.*, nr. 229.

Henrik Bielkes udnævnelse til rigsraad: Vogelsangh til Gen.st. 11/12 1660, Becker, I, s. 434.

Indkomsterne af Norge: Vogelsangh til Gen.st. 1660 18/12 ny stil, Becker, I, s. 434; *Jørgen Bjelkes Selvbiografi*, s. 167-69.

Indlæg fra kammerkoll. 16. jan. 1661: R. E., fol. 15-17, jfr. *R. D. P., Ia*, 1662 jan., fol. 62 f.

s. 109:

Instruxen for landkommissærerne: Se nedenfor, s. 130-33.

Almindeligt skattebrev 17. jan. 1661, brev

til købstæder, lensmænd, kansler Ove Bielke, Villum Mechlenburg, alle 16. jan. 1661, til Claus Ahlefeldt 17. jan. 1661: *R. no. E.*, fol. 22-25, 29-30, 31; *Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 60-65 (brevet til købstæderne og det almindelige skattebrev).

»Almindelig commission udi Norge« 16. jan. 1661: *R. no. E.*, fol. 17-21; *Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 51-60.

s. 110:

Ordre til H. S., 27. jan. 1661 og til de »almindelige commissarier over alt riget« 27. jan. 1661: *R. no. E.*, fol. 31-33; *Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 65-67; jfr. ordre til bisperne i Norge 1661 27/1, *R. no. E.*, fol. 33-34.

Kommissionsindberetningerne sept. 1661: *Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 68-183; *Saml.*, IV, s. 22-44; *Sj. T.*, 1662 30/5, nr. 218. Deres anvendelse ved ligningen: jfr. ordre til amtmændene i Norge 1664 18/1, *R. no. E.*, nr. 1041.

s. 111:

Kgl. ordre til statskollegiet 18. okt. 1661: Statskoll.s arkiv, jfr. *R. no. E.*, nr. 977; Lindbæk, I, s. 29; jfr. ordre til landkommissærerne 1661 19/10, *R. no. E.*, nr. 981. *Sml. Christiansen*, I, s. 305 f.

Den nævnte memorial synes desværre nu at være gaaet tabt.

H. S., Sten Hohendorff, Chr. Gabel og Henrik Müller til de nævnte norske borgere 28. april 1662 og de norske repræsentanters erklæring 9. maj 1662: *Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 312-28.

Ordre til H. Bielke, Niels Trolle, J. Bielke, Iver Krabbe og Niklas Poulsen 6. dec. 1662 og 2. febr. 1663: *R. E.*, nr. 527, 529, 530, 599.

Skattebrev for Norge 30. jan. 1664: *R. E.*, nr. 1055, jfr. 1056-60. Iver Krabbe til Fr. III., Akershus 1663 31/1 (*Rel. prot.* 1662-79, fol. 39 v-40 v): fraraadede

højere skat end sidste aar, selv om skydsfærden afskaffedes. Landet var forarmet ved krig og misvæxt. Iver Krabbe til Schack 1663 21/2 (do., fol. 42 v-43 v): Do.

s. 112:

Skydsfærden: Andragende af de norske købstæder, Christiania 1661 8/8, *Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 40; kommissionsbetænkninger fra Christiania lagdømme 1661 4/9, Frederiksstads lagdømme 1661 27/8, Tønsbergs lagdømme 1661 12/9, Skiens lagdømme 1661 27/8, Agdesidens lagdømme 1661 17/8, Stavanger lagdømme 1661 30/7, Trondhjems len 1661 1/8: *Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 71, 76, 85 f., 100, 122, 129 f., 142, 146, 160 f., 165 f; *Saml.*, IV, 32, 39, 41 f. Ordre til Iver Krabbe og Ove Bielke, *R. E.* 1662 30/7. Forordning om skydsfærds afskaffelse og gæstgiveriets indrettelse: *R. E.* 1663 21/9, 1665 2/5, nr. 472, 870, 2034; jfr. Christiansen, I, s. 301 f. Erklæring af statholder Iver Krabbe og kansler J. Bielke om skydsfærdens afskaffelse, Akershus 1662 30/12 (*Ret. prot.* 1662-79, fol. 34 v-36 v.): Modtaget [?] kgl. miss. 30/7 1662 om afskaffelse af skydsfærd uden undtagelse, undt. naar kongen og de kgl. højheder med hofstat rejste gennem landet. Men hvordan med rejser af statholder, kansler og lensmænd i kgl. hverv? Forslag, at skydsfærden i saa fald i byerne betaltes af byfogeden, paa landet af fogeden. Fogeden og hans tjenere skulde i stedet for friskyds nyde 2 setninger korn eller 1 rigsort af hver fuldgaard i fogderiet, sorenskriveren 1 setting korn eller 12 sk. af hver fuldgaard (nordenfjelds fisk til værdi af 1/2 rigsort pr. fuldgaard). Fogderne skulde efter gammel skik tilholde almuen at holde broer, veje og stier ved alfarvej i orden og sætte milekors ved alfarvej. Paa visse steder skulde ordineres gæstgivere, som skulde

- befordre den rejsende for penge til lands og vands. Gæstgiverne fri for al Fr. III., Akershus 1663 31/1 (*Rel. prot.* 1662-79, fol. 39 v-40 v): fraaraadede indkvartering i fest- og højtid og for udskrivning for egne personer og to voxne drenge, jfr. stath. Iver Krabbe til rentem., Akershus 1663 3/1 (sstds. fol. 36 v-37 r).
- Erklæringen af 9. maj 1662: Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 315, 325.
- »Rytterdaleren«: *R. E.*, 1663 3/10, nr. 884; *Christiansen*, I, s. 302.
- Matrikelsagen i Norge: R. E.*, 1662 30/7, 1664 18/1, 1664 5/3, nr. 487, 1041, 1042, 1127, jfr. *N. R.*, 1663 30/9, nr. 94.
- Gyldenløves reformforslag af 22. nov. 1664 med statskollegiets erklæring 4-10. jan.* 1664: *Lindbæk*, I, s. 228 f., jfr. nedenfor s. 156-59.
- Skattebrev 30. jan. 1664: R. E.*, nr. 1055, jfr. 1056-60.
- s. 113:
- Matrikelkommissionen nedsat paa ny samt skattebrev for 1665: Ordre til Gyldenløve og landkommissærerne* 1665 20/1 og 23/1 og skattebrev 1665 24/1, *R. E.*, nr. 1850, 1851, 1852-57; *Budstikken*, 1823, sp. 590-92; *Aschehoug: Statistiske studier*, s. 27 ff. (cit. *Christiansen*, I, s. 291).
- Gyldenløves memorial 1. febr. 1666: Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 343.
- Schacks, Gabels og Henrik Müllers erklæring 28. febr. 1666: sstds.*, s. 359 f., jfr. *R. E.*, nr. 1666, 25/3, jfr. 2615; jfr. *Christiansen*, I, s. 290 f., 304 f., 321 ff., 313.
- Matrikelsagen i Hertugdømmerne: Christiansen*, I, s. 291 f.
- Om matrikelskattens lignings- og opkrævningsmaade og indtægt* henvises til *Christiansen*, I, s. 292-300 (Danmark), 300-07 (Norge), 307-08 (Hertugdømmerne).
- Skattebrevet af 4. juli 1662: R. E.*, nr. 313-15; jfr. *Christiansen*, I, s. 293 f. Fr. III. til Otto Pogwisch 1662 4/7 (2 breve [der synes kun at eksistere ét brev]: *Krigskoll.*, Fr. III., *Reskripter* til enkelte personer, O. Pogwisch, 1660-64, jfr. samme til samme 1662 25/10 (indstilling af militær eksekution over for Nyborg og Korsør) og 25/10 (købstadklager over den ny skat; den skulde efter disse fordeles ligeligere mellem købstæderne): sstds.
- s. 114:
- Maltaccisen: Christiansen*, I, s. 296; jfr. ovenfor s. 102-03.
- Christiansen om behandlingen af det øde og forarmede gods: Christiansen*, I, s. 294-95.
- Militær eksekution for skatterestancer eller trusler derom: Aabent brev* 1662 3/10, *R. E.*, nr. 441, jfr. 467; *R. E.*, 1664 16/4, nr. 1204; 1664 15/8, 18/10, nr. 1571, 1661, jfr. nr. 1662; ordre til skatk., 1664 16/7, *Bilag*.
- Sehesteds ord i det politiske testamente: Th. Sehested*, II, s. 956.
- Skæppekornsskatten: Ovenfor* s. 73 og *Christiansen*, I, s. 295, 298 f.
- s. 115:
- Frederik III. til Schack, H. S. og Gabel 1. okt. 1664 (afskrift) og den nævnte betænkning 3. okt. 1664: (koncept): Krigskoll.*, Indk. Breve, 1664, H-Ø. *Christiansen* har ikke fundet en saadan extramaanedsskat, jfr. *Christiansen*, I, s. 298-300.
- Skattebrevene til byerne: Se ovenfor.*
- Søskatten: Lindbæk*, I, s. 110 f.
- Skatterne i Norge: Christiansen*, I, s. 300-07.
- Skatterne i Hertugdømmerne: Christiansen*, I, s. 307-08. I skrivelse til den slesvig-holstenske krigskommissær Henrik v. der Wirth, dat. Itzehoe 1665 3/11, klagede Godske v. Buchwald stærkt over indkvarteringsbyrden og den høje kontribution i Hertugdømmerne: *Krigskoll.*, Indk. Breve, 1665.

s. 116:

Skatten 1666-70: Christiansen, I, s. 308-14, jfr. 327 f.

Flaaden i krigsaarene: Christiansen, I, s. 532, 534; Lind, s. 237-91; Holck, s. 137, 155 ff., 178.

Baadsmandsudskrivning: Christiansen, I, s. 341-45.

Præsterytterskatten og rostjenesten: Christiansen, I, s. 338 f.

Troppestyrken i Hertugdømmerne: Christiansen, I, s. 571.

Fæstninger og magasiner: Christiansen, I, s. 573 f.; jfr. om fæstningerne i Hertugdømmerne 1665: *R.E.*, 1685 1/4, nr. 1976-79.

s. 117:

Prinsesseskatte: Christiansen, I, s. 331-36.

Kreds- og tyrkerskatter: Christiansen, I, s. 337 f.; Ipsen, s. 87 f., 324 f.

Danmarks almindelige skattebyrde: Christiansen, I, s. 373-77, jfr. 312; Christiansen: *Formuesforhold*, s. 103 f. Aschehoug (cit. Christiansen, I, s. 376). Sml. ovenfor, s. 202 ff., 113-14.

s. 118:

Toldpolitikken og toldforvaltningen: Christiansen, I, s. 378 ff.; *H.S.*, I, s. 69, 156-57, 324.

Toldrullen 1655: Secher, VI, s. 194 ff.; oplagsretten: art. 11 (s. 247).

Ordre til toldforvalterne sønden- og nordenfjelds (Daniel Knopf og Herman Garman) 20. febr. 1661: *R. no. E.*, fol. 52.

Ordre til Daniel Knopf og Leonhard Lauridsen 22. febr. 1661: *R.E.*, nr. 342. Allerede 1660 17/12 fik generaltoldforvalter søndenfjelds Daniel Knopf ordre til at lade alle tolderne i hans omraade indlevere en rigtig fortegnelse over toldindtægterne 1/5-31/12 1660 og de derpaa givne assignationer: *R.E.*, nr. 137.

Ordre til præsident, borgmestre og raad i København 20. febr. 1661: *R.E.*, nr. 343. *Lignende ordre til Mikkel Langemack, Jens Boysen og Johan Smidt 1661 20/2*: *R.E.*, nr. 344.

s. 119:

Gabel og Trellund: Se *H.S.*, I, s. 375, 386.

Om Gabels forhold til Holland, henvises til *H.S.*, I, s. 386.

Ordre til Henrik Müller, Herman Garman og Daniel Knopf 20. marts 1662: *R.E.*, nr. 132. Ejendommeligt er det, at generaltoldforvalter for Danmark Mikkel Langemack, der fungerede til 1665 (Christiansen, I, s. 54), ikke er medlem af kommissionen.

Christiansens formodning om de tre toldkyndiges betænkning: Christiansen, I, s. 383 note 13.

Konsumtionen paa fremmede drikkevarer og oplagsretten: *R.E.*, 1662 20/12; *Forordninger*, s. 90 ff., jfr. 1662 26/11, nr. 514 og *Sj. R.*, 1662 22/5, nr. 200.

Vinhandlernes ansøgning 26. april 1662: Indlæg til *Sj. T.*, jfr. Christiansen, I, s. 390.

Begrænsningen af oplagsretten vakte en del uvilje i København: Peter Chambers, 1662 15/5, Becker, I, s. 291.

s. 120:

De nævnte traktater: se *H.S.*, I, s. 52, 55-56, 166-67, nedenfor s. 183-84.

Traktaten med England 1661 og Frankrig 1663: Laursen, V, s. 389-410 og 465-80 og 486-527. Sml. nedenfor s. 211-14 og 318-28.

Sundtolden: Christiansen, I, s. 405 ff.

Anvisninger paa toldindtræderne: Se ovenfor s. 87-88.

Obligationerne til Hollands og Westfrieslands stater og Generalstaterne, toldsedlerne og de paastaaede danske toldtab som følge af 1647-traktaten og nederlandske toldunddragelser: Laursen,

VI, s. 60-66; jfr. *R. E.*, 1662 11/6, nr. 249; *Becker*, I, s. 438-440. Jfr. ovenfor, s. 84-85 og nedenfor, s. 184-85.

s. 121:

Toldindtægten 1661-70: *Christiansen*, I, s. 401-05.

Den norske trælsthannels omfang: *Johnsen*: *Norwegische Wirtschaftsgeschichte*, s. 252-55; *Bull*, II, s. 71 ff.

Øresundstoldindtægterne: *Christiansen*, I, s. 408-10.

s. 122:

Twisten med Sverige om toldspørgsmaal: *Sj. T.*, 1660 5/12, 21/12, 1665 3/11, 1667 13/12, 1668 11/3, 29/3, 8/4, 9/4, 9/6, nr. 1344, 1387, 551, 725, 192, 239, 282, 289, 475; *Lindbæk*, I, s. 304-15; *Becker*, II, s. 204, 208, 229, 230; *Werlauff*, s. 41 ff.; se nedenfor, s. 233-35, 246.

[Ud for omtalen af nedgangen i Øresundstoldindtægterne staar i margenen: »NB. Nedgang i skibspassager gennem Sundet 1661 ff.].

Hertugdømmernes told- og licentindtægter: *Christiansen*, I, s. 411-16; *Waitz*, II, s. 661 f.; *Andresen*, I, s. 390-92, 398.

De danske fordringer paa Nederland: *Laursen*, VI, s. 66.

Alliancetraktaten af 1. febr. 1666: Se *H. S.*, I, s. 461 og nedenfor, s. 477-78.

Traktaten af 1. febr. 1666 og de nederlandske subsidier: *Laursen*, VI, s. 75-105; *Christiansen*, I, s. 210 f., 438-40. Sml. nedenfor, s. 478.

s. 123:

Erstatningssummen i H. S.s spanske traktat: Ovenfor, s. 39-42.

De spanske penge: *Gigas*, s. 350-61; *Christiansen*, I, s. 211-23; II, s. 298 f.

De mecklenborgske fordringer: *Christiansen*, I, s. 213-16.

Den nederlandske stats finansnød:

Baasch, s. 189-90. Se ovenfor og *Christiansen*, I, s. 462-65.

s. 124:

Gabel: *Christiansen*, I, s. 462f.

Dronningen: sstds., s. 463; *Hjelholt*, II, s. 47 ff.

Sir William Davidson: *H. S.*, I, s. 381 f., 429, 601 f., 618, nedenfor, s. 165, 167, 273.

Statens laan: *R. D. P.*, I a, 1661 20/8, fol. 145, 1661 3/12, fol. 18; *R. E.*, 1661 23/6, 5/7, 13/7, nr. 736, 755, 792, 1663 24/1, 1664 20/1, nr. 588, 1045; *Forordninger*, s. 249 f.; *Aitzema*, XIII, s. 402 ff.; *Laursen*, VI, s. 197-212, 317. De eng. residenter i Hamburg til *H. S.* 1660 9/11, 21/12, 1661 9/4, 27/6, 5/7, juli, 10/7, til *Fr. III.* 1662 15/12; *Karl II.* til *Fr. III.* 1664 5/2; *Fr. III.s* obligation 1661 10/7, *Fr. III.s* aabne brev 1663 23/1.

Beregning over gælden 1663: *R. K. B.*, 1660-79, V Div. Korrespondancesager., obligationer til de engelske købmænd.

Fr. III.s efterladte skat: *Christiansen*, I, s. 464 f., 479; *Dsk. Saml.*, 2. r. 3, s. 59.

Den samlede statsindtægt: *Christiansen*, I, s. 468-71.

s. 125:

Statsgælden 1675: *Christiansen*, I, s. 543 f.

De samlede statsudgifter 1661-75: *Christiansen*, I, s. 545-49.

s. 126:

Om Plessen: Se *Christiansen*, II, s. 97 ff.; *DBL*, XVIII, s. 395-401.

s. 129:

H. S.s ønske om atter at faa sin gamle norske statholderstilling: Jfr. *H. S.*, I, s. 288.

Kundgørelsen til de norske stænder af 16. nov. 1660: *N. R.* 1660-71, nr. 150, trykt i *Juridisk Arkiv*, 1803, s. 9-11; jfr. miss. til lensmændene i Norge 1660 16/11; *N. T.*, 1660-71, nr. 222.

- Enevoldsarveregeringsakten: H. S., I, s. 308 f.*
- Kundgørelsen 18. dec. 1660: N. T., nr. 231, trykt Fogtman, I, s. 17; jfr. miss. til lensmændene i Norge 1660 18/12, N. T., nr. 232; jfr. Aubert, s. 37, note 3; Aschehoug: Statsforfatningen, s. 577; Johnsen: De norske stænder, s. 312-14.*
- s. 130:
- Revisionen af begge rigers toldruller: Ovenfor, s. 118-19.*
- Salttolden i det nordenfjeldske: Ordre til Herman Garman og Leonhardt Lauridsen 1661 8/1, 10/1.*
- Benaadning for Bergens borgere 10. jan. 1661, 4. febr. 1661 (ved denne skattede byen tillige til byens havn, dens tiliggende grunde og jordskylden deraf): R. E., nr. 176, 178, 177, 290. Benaadningen for Bergen m. h. t. salttoldens ophævelse dog allerede i april 1663; ordre til Ove Bielke 1663 17/4, til Herman Garman 17/4, R. E., nr. 692, 693.*
- Kammerkollegiets forestilling 16. jan. 1661: jfr. ovenfor.*
- Landkommissærinstruxen af 17. jan. 1661: Jfr. ovenfor, s. 108-10.*
- Instrux for Niklas Poulsen og Johan Garman, dat. 1661 16/1: R. no. E., fol. 25-29.*
- s. 132:
- Forordning om stempelpapir for Norge 3. febr.: R. no. E., fol. 34-42. 1661 14/1 fik konsumtionsforvalter Ludvig Lorentz brev om, at de penge, der var destineret til militien i Norge, skulde leveres til de kommissarier, som var forordnede til at annamme dem og udgive dem til militien: N. T., 1660-71, nr. 7.*
- H. S.s instrux for generalkommissariatet paa Akershus af 1646: se H. S., I, s. 78-80.*
- Om Jørgen Bielke: Se Rockstrohs rammende karakteristik i DBL, II, s. 590-93; Jørgen Bjelkes Selvbiografi, s. 169.*
- Om landkommissionsinstruxen: Se i øvrigt Christiansen, I, s. 165-67.*
- s. 133:
- Ordre til Niklas Poulsen og Johan Garman 27. jan. 1661: R. no. E., fol. 33.*
- Den forandrede instrux 1. jan. 1661 (sic!): R. no. E., fol. 34-37.*
- Bestallinger for Niklas Poulsen og Johan Garman 1. jan. 1661 (sic!): R. no. E., fol. 38 f.*
- Den aflagte ed 29. jan. 1661: R. no. E., fol. 38-39.*
- De to renteskrivere: Ordre til skatk. 1661 3/2, Bilag (paraferet af H. S.); R. no. E., fol. 44.*
- Pas for Niklas Poulsen til Norge 7. febr. 1661: R. no. E.: fol. 46-47.*
- Striden mellem Garman og Knopf om stiftsskriverembedet i Oslo: Ordre til H. S. 1661 4/2, R. E., nr. 312; jfr. nr. 313, 10/2; R. no. E., fol. 47; til Daniel Knopf 1661 10/2, sstds., fol. 48.*
- Garmans bestallingsbrev 1650 21/3: jfr. H. S., I, s. 519.*
- [Ud for omtalen af Garman staar i marginen: »NB Garmans bestallingsbrev 1650 20/3 N. R. R. Hvornaar fik Knopf sit? N. R. R.? eller N. T. eller N. R.? NB. Knopf N. B. L.«.]
- Sehested og Knopf: Nedenfor, s. 146, 150, 159-61.*
- Om Sehested og Biermann: Se nedenfor, s. 152, 160, 280, 332-34, 338.*
- Ordre og instrux for Johan Garman 7. marts 1661: R. no. E., fol. 56.*
- s. 134:
- Forordning om kommerciem 28. marts 1661 R. no. E., fol. 59-60; R. E., nr. 454.*
- Forordning om toldforvalterens embede i Norge 28. marts 1661: R. E., nr. 458; R. D. P., I a, 1661 30/3, fol. 97-98; O. R., 1661 30/3, nr. 24 b.*
- Kongsberg sølvværk: Ordre til de norske*

bjergmyndigheder 1661 9/3, 30/3, 3/4, 6/4, 12/4, 17/6, aabent brev 1661 6/4, *R. E.*, nr. 412, 469, 489, 500, 503, 517, 690; *R. D. P.*, I a, 1661 11/4, fol. 99. Duwall 1661 12/7, Becker, I, s. 250 f. Instrux for sølvbjergværket 1663 4/9, jfr. ordre til Brostrup Giedde 1663 4/9 og til Iver Krabbe 1663 4/9 (ang. landevejen fra Elster til Kongsberg), *R. E.*, nr. 891, 892, 894; til oberbergmester Johannes Barth og H. S. Hassius 1663 4/9 (skulde forfatte en bjergværksordning), *R. E.*, nr. 899; jfr. nr. 898, 900-04 (forskellige forhold bjergværket vedrørende); 1664 24/2, *R. E.*, nr. 1107 (ang. nogle nyfundne gange). 1664 14/5 fik bjergraad Peter Beyer rejseпас for at »opsøge adskillige søelff och kaaber ertz gänge udj wordt rige Norge och dets prøffue udj worris eget cammer att leffuere»: *R. E.*, nr. 1259, jfr. 1263. Ordre til H. S. 1661 7/6 og til de norske bjergværksraader 1661 20/8, *R. no. E.*, fol. 91, 77-78.

Gyldenløves syn: *R. E.*, 1666 14/3, nr. 2599; *Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 347, 372, 374.

Ditlev Bülche: *R. E.*, 1666 27/9, 2/10, nr. 2781, 2784; jfr. Brünnich, s. 60, 144 ff.; Deichmann, s. 203 ff.; Christiansen, I, s. 256 f.

s. 135:

Forpagtningen af kongens tiendekobber 1661: 11/4, *R. E.*, nr. 571, jfr. 512-14; 1661 3/4, nr. 153.

Henrik Ehms tilbud: *R. E.*, 1662 28/11, 1663 19/5, 22/10, 18/11, nr. 517, 745, 917, 953; Christiansen, I, s. 258.

Privilegium for Joachim Irgens og hans arvinger, København 14. marts 1661: *N. T.*, 1660-70, nr. 30.

Landkommissærernes instrux 16. jan., 1. jan. 1661, § 9: *R. no. E.*, fol. 27, 36.

Jakob Madsen: D a a e i *N. H. T.*, 1906, s. 196-200. Aabent brev i anledning af Jakob Madsens memorialer om reformer i Norge 1661 6/5 og rejseпас for

Jakob Madsen 1661 6/5; *R. no. E.*, fol. 72-73; ordre til Jakob Madsen, fiskal i Norge, 1661 19/10, *R. E.*, nr. 984; instrux for Jakob Madsen som fiskal i Norge 1663 31/3, *Aarsb.*, II, s. 169 f., senere for Søren Christensen Schmidt som generalfiskal 1664 21/1, *Aarsb.*, II, s. 170 f. Jfr. Christiansen, I, s. 76 og *H. S.*, I, s. 532, 586. Statholder Iver Krabbe modsatte sig to stævninger, som fiskal Jakob Madsen ønskede udtaget mod hele almuen i Gudbrandsdalen: Iver Krabbe til Reetz, Akershus 1662 17/5, *Rel. prot.*, 1662-79, fol. 11 r; samme til samme 1662 24/5 (sstds.); samme til samme 1662 7/6 (17/6?) (sstds., fol. 13 r-v).

s. 136:

Højesteret: Se *H. S.*, I, s. 337.

Norske højesteretsager: Brev til lensmændene i Norge 1661 4/7, *N. T.*, nr. 47.

Niels Trolle: *DBL*, XXIV, s. 314-16; Duwall 1660 17/10, 19/10, 4/12, 1661 9/3, Becker, I, s. 204 ff., 214, 223, 259; Lindbæk, I, s. 5; Vedel, s. 23 ff.

Niels Trolle rigsraadets ordfører i okt. 1660: Se *H. S.*, I, s. 286.

Ordre til Niels Trolle 28. marts 1661: *R. no. E.*, fol. 61 f.; ordre til landkommissærerne 1661 28/3, sstds., fol. 61; konfirmation paa Niels Trolles kontrakt 1661 30/4, sstds., fol. 68-69; ordre til Niels Trolle 1661 28/6 (Niels Trolle, der for nogen tid siden var forlovet at tage til Norge for at bruge private anliggender, skulle strax komme ned igen for at afvente videre ordre og befaling), *N. T.*, nr. 51.

Ordre til Niels Trolle 12. juli 1661: *R. E.*, nr. 784. 1661 21/8 fik Trolle tilladelse til efter sin forretning i Norge at maatte begive sig til Jylland for der at forrette sine nødvendige ærinder: *N. R.*, nr. 70.

Iver Krabbe: *DBL*, XIII, s. 177 f.; Duwall 1660 okt., 1661 16/7, Becker, I, s. 202, 252. Iver Krabbes bestalling som kasserer i statskoll., statholder i

Norge og lensmand paa Akershus 1661
17/9: *Bestallingsbog* 6 a, fol. 23 ff.
Instrux som statholder 13. nov. 1661:
Aarsb., II, s. 167–69. Iver Krabbe fik
samtidig med statholderudnævnelsen
sæde i statskoll., hvor han fungerede til
1665 19/7; jfr. *Lindbæk*, II, s. 639.
Krabbe til H. S., *Akershus* 15. febr. 1662:
Rel. prot., 1662–79, fol. 2 r; jfr. samme
til samme, *Akershus* 1662 22/3 (sstds.,
fol. 8 v) (ved omtalen af H. S.s fore-
stående ambassade: »at haffde ieg gi-
ven mest« osv.), jfr. samme til samme,
Akershus 1662 26/4 (sstds., fol. 10 v).

s. 137:

Fr. III.s opgivelse af rejsen til Norge: Se
H. S., I, s. 360–61.
*Instrux for prins Christian og hans led-
sagere* 19. juli 1661: *N. R.*, nr. 78, trykt
i *Juridisk Arkiv*, I, 1803, s. 11–18.
*Suverænitetssakten for Norge, Island og
Færøerne*, dat. 1661 7/8 og 1662 27/7
og 14/8: *Aarsb.*, II, s. 143–50.
Tillægsinstrux af 21. juli 1661: Neben-
instruction til Norge for Ko.Mas raad
och commiss., Kbh. 1661 21/7, *N. R.*,
nr. 72.
Instrux for H. S. 22. juli 1661: *R. E.*, nr.
828.

s. 138:

Arvehyldingshøjtideligheden i Christiania
(om rejsen til Christiania, *H. S.*, I, s.
361–62): *Bircherods dagbøger*, s. 72
(1661 5/8); *Holberg*: *Dannemarkes
Riges Historie*, III, s. 354; *Aarsb.*, II,
s. 143–50; *Johnsen*: *De norske stæn-
der*, s. 316.
De norske stænder og suverænitetssakten:
Aarsb., s. 578; *Sars*, IV, s. 48;
Aubert, s. 41; *Johnsen*: *De nor-
ske stænder*, s. 316 ff.
*Diskussionen om den statsrettlige karakter
af den norske suverænitetssakts under-
skrivelse og arvehyldingen*: *Johnsen*:
De norske stænder, s. 326 ff.

s. 139:

Instrux af 19. juli 1661: *Juridisk Arkiv*,
I, 1803, s. 11–18.
Den norske adel: Jfr. *Goës* 1661 6/8:
»Der adel in Norwegen ist sehr abge-
kommen, und die jenige, die noch vor-
handen, under welchen die Bielke die
fürnembste, seindt alle in würebliche
königl. dienste, und von denselben be-
nificirt, derowegen zu glauben, dass die
difficulteten, die hierin etwa voffallen
möchten, umb so viel leichter werden
zu superiren sein!«
Det gejstlige andragende af 8. aug. 1661:
Daae, s. 222–30; jfr. *Medd. fra det
norske Rigsarchiv*, I, s. 28 f.; *Daae*,
s. 112 f., 222; *Johnsen*: *De norske
stænder*, s. 320–22.

s. 140:

Kammerkoll.s indlæg 16. jan. 1661: *R.
no. E.*, fol. 16 (§ 3); kongebrev til alle
købstæder i Norge 1661 16/1: sstds.,
fol. 24–25. Sml. ovenfor, s. 108.
*De norske købstæders generalsupplikats af
1656*: *Johnsen*: *De norske stænder*,
s. 293, 299; jfr. *H. S.*, I, s. 538.
*De norske købstæders fælles andragende
af 8. aug. 1661*: *Medd. fra det norske
Rigsarchiv*, I, s. 30–43; jfr. *Johnsen*:
De norske stænder, s. 323–25.

s. 142:

*O. A. Johnsen om det store norske bor-
gerandragende*: *Johnsen*: *De norske
stænder*, s. 324–25.
De mindre supplikationer: *Johnsen*:
De norske stænder, s. 325. Andragender
fra Arendal, Bergen, Skien, Stavanger,
Trondhjem o. a. byer i Kanc. Realafd.
12, *Kjøbstæderne b.*, enkelte byer,
N. R. A. »De allernøvendigste kiøbste-
dernes i Norge almindelige oc endrech-
tige begieringer«, *Dsk. Kanc.*, skap 15,
pk. 47, *N. R. A.*, trykt i *Medd. fra det
norske Rigsarchiv*, I, s. 48–49; endosse-

ret af Reetz (ikke af Sehested, som i *Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 48, note 1, formodet): »Extract aff alle kiøbstedernis underd. forslag och begieringer udi Norge«. At denne »extract« skulde være blevet til paa grund af de kongelige kommissærers betænkelighed ved det almindelige andragende, som *Johnson: De norske stænder*, s. 325, mener, er usandsynligt. Det store andragende nedsendtes jo til København, og ekstrakten har ikke karakter af noget [ulæseligt ord] indlæg.

s. 143:

H. S. s udenlandsrejse sept. 1661–febr. 1662: H. S., I, s. 362–74. I brev til rigsmarskal Korbitz, Akershus 1662 22/2 (*Rel. prot.*, 1662–79, fol. 3 r.) bad Iver Krabbe ham søge fremskyndet svar paa de ved sidste herredag indleverede supplikationer.

Statskoll.s udsættelse af drøftelsen af den af H. S. og de norske landkommissærer udarbejdede memorial: Ovenfor, s. 111.

Ordre til lensmændene i Norge 19. okt. 1661, til landkommissærerne 19. okt. 1661, til de forrige kommissarier ved militien 19. okt. 1661: R. E., nr. 980, 983, 981, 982.

Ordre til Niklas Poulsen 9. nov. 1661: R. E., nr. 1026.

Haldens supplik 15. nov. 1661 og statskoll.s betænkning 27. jan. 1662: Lindbæk, I, s. 51–55.

Den ny supplik og betænkningen i statskoll.s kommission 1665: Sj. T., nr. 62, 86; *Lindbæk*, I, s. 250.

De ny privilegier for Halden: N. R., nr. 64.

De kontorskes privilegier: Lindbæk, I, s. 35–37, 72, 91 f., 122–25.

Andragende fra Bergen 12. juni 1661, 27. maj 1662 og uden dato: Kanc., Realafd. 12, Kjøbstæderne b, Bergen, N. R. A.; 1661 6/12, 1662 21/2: *Statskoll.s arkiv, R. A.*; *Christiansen*, I, s. 387–89.

s. 144:

Matrikulerings- og skydsfærdsspørgsmaal: Ovenfor, s. 113 og 111–12.

Forhandlingerne i statskoll. i begyndelsen af marts 1662: Duwall 1662 1/3, Becker, I, s. 278 f.; *Lindbæk*, I, s. 67, 72 f.

[I margenen ud for afsnittet om forhandlingerne i statskoll. i begyndelsen af marts 1662 staar: »NB Prot. [eller port.] af Reetz i *Dsk. Mag.*, 3. r. IV, 1854«. Peder Reetz's navn forekommer flere gange i det anførte bind af *Dsk. Mag.*, i rigsraad Christen Skeels dagbog, ført i rigsraadet 1649–59; som det fremgaar, ligger dagbogens notater flere aar forud for de omtalte forhandlinger i statskoll., og hvad Bøggild-Andersens notat gaar paa, har ikke kunnet afgøres].

Behandlingen af og interessen for de norske byers forhold: Kongebreve til Rantzau 1662 25/3 og 28/4, Sj. T. nr. 124; *Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 43 f.; *Sj. T.*, nr. 180.

[Ud for omtalen af det »lille norske stændermøde« i København staar i margenen: »NB var de indkaldt. NB. N. T., N.R.«].

Skatkammerets spørgsmål vedrørende skatterne m. m.: Ovenfor, s. 111–12.

H. S., Sten Hohendorff, Christoffer Gabel og H. Müller til Niklas Poulsen og 19 andre norske kommitterede 28. april 1662: Medd. fra det norske Rigsarchiv, I, s. 313.

De kommitteredes betænkning Kbh. 9. maj 1662: Sstds., s. 314–28.

s. 145:

De ved arvehyldingen fremsatte ønsker om et statskoll.: Kravet om et sådant, hvad der nu mentes dermed, forekommer ikke i købstædernes andragende af 1661 8/8, men derimod i det gejstlige andragende af samme dato, som ikke ses at have været genstand for behandling i København, sml. ovenfor, s. 139.

Bortforpagtningen af kongens tiendekobber i april 1661: Ovenfor, s. 135.

s. 146:

Assignment paa indtægten af bestemte toldsteder: Ovenfor, s. 87–88.

Det store danske septemberprojekt: H.S., I, s. 257–66.

Daniel Knopfs betænkning om stabelstads- og kommerciespørgsmålet (propositionens punkt 11): Sstds., s. 329–31. H. Garmans memorial er ikke kendt, jfr. Bull, II, s. 236 f.

s. 147:

Sehesteds ambassade til Vesteuropa: Laursen, V, s. 488 f., jfr. nedenfor, s. 277 ff.

Sehesteds rejseforberedelser og rejsens udsættelse: Duwall 1662, 15/2, 22/2, 1/3, 22/3, 26/3, 29/3, 2/4, 12/4, 19/4, 23/4, 26/4, 30/4, 14/5, Becker, I, s. 276, 278, 282, 283, 286, 287, 289, 290; jfr. *Birkerods Dagbøger*, s. 77 f. En af statskoll. efter 21/4 1662 afgivet betænkning om H. S. er desværre gaaet tabt: Lindbæk, I, s. 75.

H.S.s sygdom: Duwall 1662 19/4, 26/4, Becker, I, s. 286 f.

Statskoll.s betænkning om andragendet af 8. aug. 1661: Lindbæk, I, s. 77–90; jfr. *Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 44–48.

s. 148:

De norske købstadprivilegier af 30. juli: Fogtman, I, s. 83–98.

Privilegier for Bragernæs 30. aug. 1662: Sstds., s. 101 f. Jfr. Bull, II, s. 292 ff., især 295 (citatet).

s. 149:

Den norske toldrulle af 8. april 1662: Forordninger, A–K.

Afskaffelse af al told- og accisefrihed: Forordning af 1662 30/7, R. E., 1662, nr. 362, 492, jfr. 493.

Niklas Poulsens forslag af 28. juni 1662

og statskoll.s betænkning af 6. sept 1662: Lindbæk, I, s. 92–102.

Landkommisariatet: Ordre til H. S. 1661 9/6, R. E., nr. 697; ordre til statholder Iver Krabbe 1662 22/3, til skatkammeret 1662 22/3, R. E., nr. 137–38; Christiansen, I, s. 167–74. 18/2 1662 anbefalede grev Rantzau landkommisær Johan Garman til statholder Iver Krabbe, der lovede »udj alle occasioner at favorisere och verre bemelte commissario til tienniste for greffuens schyld«: Iver Krabbe til Rantzau, Akershus 1662 15/3 (*Rel. prot.*, 1662–79, fol. 7 r–v).

Ordre til tolderne i Norge 30. juli 1662: R. E., nr. 302.

s. 150:

Erik Banner og den norske hærs finanser: Christiansen, I, s. 170–73, jfr. *DBL*, II, s. 131 f. Om hans strid med Niklas Poulsen, se ogsaa Erik Banner: *Allerunderdanigst svar til Kongl. Mayst. paa Nicolaus Poulsens erklæring angaaende militien her udj Norge*, Frederiksstad 1662 16/8 (kopi); Niklas Poulsen til Fr. III., København 1662 28/8, Statskoll., Indk. Breve, 1662. Erik Banner til H. Meier 1663 11/7, til Schack 1663 15/8, Krigskoll., Indk. Breve, 1663, A–E, til H. Meier 1664 29/10, sstds., 1664, A–G; Niklas Poulsens memorial til Schack, København 1663 11/4; samme til H. Meier 1663 14/11, Krigskoll., Indk. Breve, 1663, F–Ø (cit.).

Niklas Poulsens forsvar for landkommisariatet: Indkom. skriv til krigskoll. 1662 16/12, nr. 284.

Bortforpagtning af danske amter paa H. S.s initiativ: Ovenfor, s. 46.

Planen om bortforpagtning af fogderierne i Norge: Jfr. *Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 157 (Indberetning fra Agdesiden 1661 17/8).

H. S.s opgivelse af bortforpagtning af fogderierne i Norge: Ovenfor, s. 93–96.

s. 151:

Toldindtægterne: Medd. fra det norske Rigsarchiv, I, s. 120 (Kommissarieindberetning for Frederiksstads lagdømme 1661 24/8), 144 f. (do. for Skiens lagdømme 1661 27/8), 159 f. (do. for Agdesidens lagdømme 1661 17/8), 182 (do. for Bergens lagdømme 1661 12/6); *Saml.*, IV, s. 37 (do. for Trondhjem len 1661 4/8); jfr. ovenfor s. 118–21.

Statskollegiets votering og betænkning om forpagning af tolden paa tobak, tobakspiber, leer og skæreknive 28. april 1663: Lindbæk, I, s. 117–19.

Supplik fra Københavns magistrat og en del af de 32 mænd 1. okt. 1663 og statskoll.s betænkning 16. nov. 1663: Lindbæk, I, s. 126–31. Jfr. Christensen, I, s. 394 f., hvor Sehested skildres som forpagningssystemets hovedforkæmper.

Genoptagelsen af bortforpagningstanken: Ordre til skatkammeret 1664 23/8, R. E., nr. 1535.

s. 152:

Trælasttienden og sav- og deleskatten: Christensen, I, s. 235 f., 417 f. *Andragende af 8. aug. 1661 om savskattens forpagning: Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I s. 37 (§ 16), jfr. Lindbæk, I, s. 29.

Den ny deleskat: reskript til statskoll. 1661 18/10 (Pakken Statskoll., Dokumenter).

Forhandling om dens omdannelse: R. E., 1662 12/10, nr. 452, jfr. 453, 1663 25/4, 8/7, 5/9, nr. 703, 774–75, 920–21; jfr. Krigskoll., Indk. sager, 1663 25/4, nr. 162; Christensen, I, s. 418 f.

Daniel Knopfs tilbud og forhandlingerne derom og forordningen af 18. jan. 1664: R. E., 1664, 18/1, 22/1, 30/1, nr. 1040, 1050, 1062–65; *Forordninger*, s. 127 ff. 1664 23/2 fik landkommissærerne ordre til ikke mere at befatte sig med trælasttiendens oppebørsel: *R. E.*, nr. 1106; Christensen, I, s. 419–20; *Medd. fra det norske Rigsarchiv*,

I, s. 346. Nordenfjelds skulde savskat og tiendelast oppebæres in natura af og leveres til søetaten: *R. E.*, 1664 8/6, nr. 1296. 1665 fik amtsskriver i Trondhjem amt Iver Baltzersen bemyndigelse til her (med undtagelse af Romsdalen) at akkordere med savbrugerne om en vis årlig afgift i stedet for tienden: Christensen, I, s. 423.

Klage over Daniel Knopfs forpagning: N. E., 1664 18/6, nr. 1326.

Gyldenløves reformforslag af 22. nov. 1664 og statskoll.s betænkning 4–10. jan. 1665: Lindbæk, I, s. 232 f.

Niels Pedersens klage og statskoll.s betænkning 15. febr. 1665: Sstds., s. 247–50.

s. 154:

Søren Christensen Schmidts memorial 30. febr. 1664, behandlet i skatkammerkoll. 1664: R. D. P. II, 1664 30/2, fol. 26–29.

Klager over særskatter o. a. kontributioner: Steen, s. 261, 284 ff., 275 ff.; *Saml.*, V., 495 ff.; *N. H. T.*, 5. r. 1, s. 32; *Statholdersk. Extraktprot.*, I, 31 ff.; *Gyldenløves virksomhed i Norge: Norges Historie*, V, 37 ff.

Statskollegiets betænkning 6. sept. 1662: Se ovenfor.

Preben von Ahnens privilegium: Lindbæk, I, s. 111–15, *N. R.*, nr. 45–46.

De kontorskes privilegier: Lindbæk, I, s. 122–125. Jfr. ovenfor, s. 143.

s. 155:

Frederik Bremers privilegium paa krudtmøller: Lindbæk, I, s. 136–45; Christensen, I, s. 278.

Strid mellem ham og Daniel Knopf: Iver Krabbe til Reetz, Akershus 1663 28/2, Rel. prot. 1662–79, fol. 43 v.

Sehesteds diplomatiske virksomhed og forstadierne til gældsopgøret med Nederland: Nedenfor, s. 185–90.

Den finansielle situation i foråret 1664 og godsudlæggene: Ovenfor, s. 95–97, 106–07, 112–15.

Rygter i København i juni 1663: Lilliecrona 1663 2/7, Becker, II, s. 7.
Gyldenløves statholderinstrux 18. mar. 1664: Aarsb., II, s. 172 f., jfr. Munte, s. 19 ff.

s. 156:

Daniel Knopfs memorial til Gyldenløve om trælasthandelen, Skien 16. aug. 1664: Gyldenløve til H. S., Akershus 1664 3/9, vedlagt ovennævnte memorial, en memorial fra Niklas Poulsen om samme sag, en betænkning om Akershus amts intrader, et forslag om Nordlandshandelens overflytning til Trondhjem og Peter Dreyers projekt om skindmanufaktur, Kanc., Realafd., 5, Betænkninger, Rapporter, Memorialer m. m. til kongen m. fl., b. 1646–1693, 3 b, N. R. A. Peter Dreyers projekt, dat. 1664 2/9: Kanc., Realafd., 20, Næringsveje i Alm., 4 a; Gyldenløve til Fr. III. Akershus 1664 3/9.

Ordre til Henrik Bielke, Iver Krabbe, Jørgen Bielke, Peter Bülche, Johan Garman og Tage Lambertsen 12. sept. 1664: R. E., nr. 1590.

Betænkninger fra de tre første og de tre sidste 21. okt. 1664: Kanc., Realafd., 5, Betænkninger, Rapporter, Memorialer m. m., 6. 1646–1693, 3 b (vedlagt de ovennævnte memorialer), N. R. A.; [ulæseligt ord] paa 1. betænkning »Miss. til Gyldenløve om en Deel deraff den 3. 10br. 64«.

s. 157:

Defensionsskibene: Fr. III. til Gyldenløve 1664 31/12, til Gyldenløve og Ove Bielke 1665 5/1, Kanc., Realafd., 5, Betænkninger, Rapporter, Memorialer m. m. til kongen m. fl., b. 1646–1693, N. R. A.

Gyldenløves store reformforslag 22. nov. 1664, med statskoll. betænkning: Lindbæk, I, s. 217–37; kongebrev 1665 2/1, Sj. T., nr. 2.

s. 158:

Kronens kobbertiende: Ovenfor, s. 135.
 Christiansen, I, s. 258 f.
Forslaget om en ny skattetaxation: Ovenfor, s. 111.

s. 159:

Den ældre plan om en officiel prisfastsættelse: H. S., I, s. 67.
Bevilling til Christiansand paa 5 % i stedet for trælasttiende: N. R., 1665 10/3, nr. 29.

s. 160:

Tilbagekaldelsen: R. E., 1665 1/4, nr. 1981, jfr. *Medd. fra det norske Rigsarchiv*, I, s. 346, noten. Christiansen, I, s. 431 og H. S., I, s. 621.
 [Ud for omtalen af tilbagekaldelsen af 1. april 1665 staar i margenen: »NB. Hvem er R. E. 1665 1/4, nr. 1981 paraferet af?«].

Kongebrev til statskoll. af 11. april 1665: Sj. T., nr. 145; jfr. Lindbæk, I, s. 254.

Forordningen af 20. april 1665: R. E., nr. 1995, jfr. 1994; *Forordninger*, 190 ff. Daniel Knopf var 1665 16/2 kaldt til København i anledning af forhandlinger om toldvæsenet: R. E., nr. 1911. I memorial af 1665 23/3 til rentemester Mogens Friis protesterer Knopf kraftigt mod den Christiansand givne bevilling og klager over den »daglige fortræd, forbandelse og forfølgelse« for hvilken han er genstand. Jfr. hans memorial af 1665 17/4, R. K. B., 1660–79, I; O. R., 1660–1669 (læg 1665).

Niels Pedersen kommerce direktør i Christiansand: Bull, II, s. 237 ff.; jfr. ovenfor, s. 152; jfr. Christiansen, I, s. 422.

Hans betænkning, dat. København 27. sept. 1664: Kanc., Realafd., 5, Betænkninger, Rapporter, Memorialer m. m. til kongen m. fl., b. 1646–1693, N. R. A.
Hans betænkning 23. nov. 1664 23/11: Bull, II, s. 239 f.; 268.

Kommercedirektørerne: N. R., 1665 22/3, 25/3, 8/4, nr. 36–39, 62, jfr. *Bull*, II, s. 240.

s. 161:

Ordrer til Gyldenløve, generaltoldforvaltrene og kommercedirektørerne i Norge 25. april 1665: R. E., nr. 2018–19 (paraferet af Henrik Müller).

Forordningen om trælasthandelen 2. okt. 1665: N. R., 1665 2/10, nr. 148.

Kommercedirektørernes senere skæbne: Bull, II, s. 245.

Fr. III til Gyldenløve og Ove Bielke jan. 1665: Kanc., Realafd., 5, Betænkninger, Rapporter, Memorialer m. m. *N. R. A.*

Defensionsskibsprivilegier af 12. juli 1647: Se H. S., I, s. 68, 511.

Gyldenløves overenskomster om defensionsskibe med borgere i Trondhjem og Christiania 6. febr. og 24. febr. 1665: Kanc., Realafd., 5, Betænkninger, Rapporter, Memorialer m. m., *N. R. A.*

s. 162:

Statskoll.s betænkning 6. marts 1665: Lindbæk, I, s. 253.

Statskoll.s betænkning af 9. juli 1662 om det norske købstadsandragende af 8. aug. 1661, art. 33, om defensionsskibe: Lindbæk, I, s. 89, se ovenfor, s. 140 ff.

Gyldenløves forslag af 22. nov. 1664: Lindbæk, I, s. 228.

Statskoll.s betænkning 6. marts 1665: Lindbæk, I, s. 253.

s. 163:

Traktatforhandlingerne med Talbot: Laursen, VI, s. 15 f.

Gyldenløves memorial 1. febr. 1666 II, art. 10: Medd. fra det norske Rigsarchiv, I, s. 341.

Schacks, Gabels og Henrik Müllers betænkning af 28. febr. 1666: Sstds., s. 359.

Gyldenløves argumenter mod frygten for

toldafgang: forslag 22. nov. 1664, II, art. 8, Lindbæk, I, s. 226 f.

s. 164:

Den danske udenrigspolitik 1665–66: Laursen, VI, s. 60 ff; jfr. nedenfor, s. 455–82.

Defensionsskibene efter 1670: Bull, II, s. 281 ff. *Tord Pedersen*, ny udg., I, s. 227 ff.; *Tank*, I, s. 424 ff. *Christiansen*, I, s. 274–76; *Holberg: Bergens Beskrivelse*, s. 120, jfr. 108.

Saltkompagniet 1655: Bruun: C. Adelaer, s. 285 f.; *Holck*, s. 165 f.; *Forordninger*, 1655 6/9; *Kbh.s Dipl.*, III, s. 443–48. Landkommissærerne til rigsrådet 1656 28/6, *Sj. Landebog* [er en fejl, der findes i *Fridericias* henvisning i *Adelsv.*, noter, s. XXVI; skal i stedet være: *Kanc.*, Erklæringer og Betænkninger, afgivne af Rigets Raad og stænder, 1648–60. Jfr. *H. S.* I, s. 155–156, 549–50]. *Secher*, VI, s. 465.

Fr. III.s løfte 1657 om at ophæve saltkompagniet: H. S., I, s. 166, 554.

[Ud for omtalen af hollænderne og saltkompagniet står i margenen »NB. Holl. diplomatica«].

Saltkompagniets memorial 17. dec. 1661 og statskoll.s betænkning 19. dec. 1661: Lindbæk, I, s. 45–51.

s. 165:

Ophævelsen: Forordninger, 1643–70, fol. Eeee f.

Saltkompagniets toldmatorium: Ordre til skatkammeret 1662 5/5 (paraferet af *H. S.*), *R. E.*, nr. 222.

Om salthandelsforhandlingerne med Frankrig: Se nedenfor, s. 306–07.

Nedgangen i Christianias toldintrader fra 1664 til 1665: Bull, II, s. 252. Ifølge memorial fra Gyldenløve til Daniel Knopf 1665 7/3 kom der, »formeldede amtmanden mig«, ingen skibe til Norge for at hente trælast, hvorfor det under straf blev befalet savene kun at skære

- 1/2 eller 1/3 af den norske produktion. Jfr. Dan. Knopfs memorial til K. M. 1665 8/4, R. K. B., 1660-79, I, O. R., 1660-1669 (lægt 1665).
- Ordre til Sehested og Gabel 11. aug. 1665: Sj. T.*, nr. 38 b.
- Frdg. om saltkompagniet af 16. aug. 1665: Sj. R.*, nr. 140-41; *Forordninger*, s. 200 ff. Jfr. *Sj. T.*, 1665 30/8, 3/10, nr. 435-36, 498; *R. E.*, 1666 5/5, nr. 2548.
- Adelers og Trellunds forbindelse med familien Pelt og andre hollandske huse: H. S.*, I, s. 389, 604.
- s. 166:
- Adelers saltindførselsprivilegier af sept. 1663: Bruun: Nye Bidrag til Curt Adelaers Historie*, s. 12-15; jfr. Bruun: *C. Adelaer*, s. 379 f.; Holck, s. 96 ff., 167 f. Christiansens formodning (I, s. 271), at ideen om saltkompagniet maaske stammer fra Davidson, synes uden grundlag. Davidsons af Lilliecrona 1664 21/4 og af le Maire 1664 3/5 nævnte forhandlinger med Sehested og Gabel (Becker, II, s. 24, 293) endte, saa vidt det kan ses, senere med leverancer fra ham til kronen, jfr. ordre til Peter Charisius 1664 8/5, *R. E.*, nr. 1245. I brev af 1665 1/8 fra Davidson til sekretær Jos Mellvann (S. R. [ulæseligt tal eller forkortelse], fol. 386) meddeler Davidson, at han ankom til København for 3 uger siden for at inddrive nogle fordringer paa den danske krone. [To ulæselige linjer.] Holcks paastand (s. 167), at »Kongen forsøgte at bevæge Adeler til at interessere sig for salthandelen« er helt naiv.
- Hollandske laan til svensk koffardiskibsfart under krigen: Fahlborg: Eet blad*, især s. 16 ff., 32 f.
- Om anvendelse af »camouflage« ved hollandsk handel paa Island: Se Thomasas*, s. 129.
- Bergenplanen: Laursen, VI*, s. 19 ff., og de dér citerede kilder, og *H. S.*, I, s. 454-56, 626 og nedenfor, s. 461-70.
- s. 167:
- Terlons memoire 21. juli 1665: Frankrig, A II 8, R. A.*
- Fr. III.s svarnote 10. aug. 1665: Sstds. Jfr. Becker, II*, s. 312 ff.; Laurssen, VI, s. 72. Se videre nedenfor.
- Om Davidson: Sml. H. S.*, I, s. 382, 429.
- Saltkompagniets senere skæbne: Christiansens, I*, s. 272-73; Lindbæk, I, s. 265-68; Bruun, s. 285 ff.
- Sept. 1666 konfiskeredes Davidsons ejendom i Danmark og Norge: Ordre til statholderen 1666 28/9 (ikke som Holck, s. 172, har: 28/2), R. E.*, nr. 2783.
- s. 168:
- Om Adelers processer med Trellund og Davidson og saltkompagniets do., se Bruun: C. Adelaer*, s. 297 f.; Holck, s. 173 f., 175 f.; Christiansen, I, s. 272 f.
- Peder Albertsens andragende til Fr. III., København 20. maj 1664: Kanc., Realafd.*, 23, Skovvæsen og Savbrug i alm., 22 b, nr. 41 b. *N. R. A.*
- s. 169:
- Statskoll.s betænkning 27. juni 1664: Lindbæk, I*, s. 174-76.
- H. S.s toldpolitiske trosbekendelse: H. S.*, I, s. 67.
- Statskoll.s betænkning af 24. april 1665: Lindbæk, I*, s. 254-56.
- Kongebrev af 3. maj 1665: Lindbæk, I*, s. 254; *Sj. T.*, nr. 151.
- Sehesteds defensionsskibsbetænkning 1646, art. 4: H. S.*, I, s. 64-68; Johnsen: *Aktstykker*, I, s. 611; jfr. ovenfor, s. 80-81.
- Trælastkompagniet i Christiansand: Jørgen Bjelkes Selubiografi*, s. 79 ff.; Jørgen Bielke til Erik Krag, Christiansand 1654 18/7, 6/12, *Dsk. kanc.*, Indkomne Breve, *R. A.*
- Daniel Knopfs betænkning: Bull, II*, s. 120.

s. 170:

Den anonyme betænkning: Sstds., 120 f. Bull formoder, at ogsaa denne betænkning er af Knopf, men stilen synes afvigende fra hans sædvanlige. Da jeg ikke kender originalen, kan jeg dog ikke udtale nogen bestemt mening om spørgsmaalet.

Daniel Knopfs forslag 1662 om et kommercekoll.: Ovenfor, s. 146.

Peter Dreyers projekt 2. sept. 1664: Kanc. Realafd., 20, Næringsvejene i alm., 4 a, N. R. A. Betænkning af Henrik Bielke, Iver Krabbe, Jørgen Bielke, Peter Bülche, Johan Garman og Tage Lambertsen, København 1664 21/10: Kanc. Realafd., 5, Betænkninger, Rapporter, Memorialer m. m. til Kongen m. fl. b. 1646-1693, 3 b. N. R. A.

s. 171:

Dreyers projekt, Christiania 2. nov. 1664: Kanc. Realafd., 20, Næringsvejene i alm. 4 b.

Bull's vurdering: Bull, II, s. 243.

Statskoll.s betænkning 1665 18. jan.: Lindbæk, I, s. 237 f.

Peter Dreyers forslag 28. jan. 1665: Kanc. Realafd., 20, Næringsvejene i alm. 4 a. *Statskoll.s betænkning:* Lindbæk, I, s. 245-46.

s. 172:

Privilegierne af 27. febr. 1665: N. R., nr. 21.

Dreyers udnævnelse til præsident og kommercedirektør: N. R., 1665 25/3, nr. 38.

s. 185:

Statsgælden til Nederland: se ovenfor s. 84-85, og nedenfor, s. 276.

s. 186:

Tanken 1662 om at anvise Staterne et bestemt norsk toldsted: se ovenfor, s. 120-21, 144.

s. 191:

Den svensk-gottorpske traktat af maj 1651: se nedenfor, s. 244-45.

s. 211:

De norske borgeres syn paa navigationsakten: se ovenfor, s. 141.

s. 221:

Frankrigs tilståelse af en formindskelse af skibsafgiften og garanti for fiskeretten: se ovenfor, s. 207.

s. 227:

Sveriges handelsforhandlinger med England juni 1662: se nedenfor, s. 265-69.

s. 236:

Elbingtraktaten og dens elucidationer: se ovenfor, s. 216, 229; H. S., I, s. 186.

s. 237:

Den hollandske veigeld: se H. S., I, s. 54.

s. 238:

Ikke-alienationsbestemmelsen: se ovenfor, s. 87.

s. 240:

Rygterne, der viste mistro til den svenske fredsvenlighed: se ovenfor, s. 60-61.

s. 251-52:

Duwall om Sehested: se H. S., I, s. 311.

s. 258:

Ordningen med Ulfeldt nov. 1661: se H. S., I, s. 369, 374.

s. 261:

De engelske Hamburg-købmænds fordring paa den danske konge: se ovenfor, s. 215. *Anthony Knipes virke:* se H. S., I, s. 369.

s. 264:

Nils Brahes flagsang: se ovenfor, s. 216 og H. S., I, s. 368.

s. 291:

Leje af danske krigsskibe til England: se ovenfor, s. 280, 286.

D'Estrades i London for at slutte handelen om Duinkerken: se ovenfor, s. 206-07.

- s. 300:
De Carteretske forslags modtagelse i Stockholm: se ovenfor, s. 265-67.
- s. 305:
Redemptionstraktaten: se *H. S.*, I, s. 56-57, 109.
- s. 306:
50 sous-afgiften: se ovenfor, s. 201, 203, 207, 220-21.
- s. 310:
Frankrigs udskydelse af ratifikationen af den fransk-nederlandske alliance: ovenfor, s. 221.
- s. 311:
Dronningen, ærkebiskop Hans Svane, dr. Peter Bülche og kammertjener Jakob Petersen: se *H. S.*, I, s. 391, 417, 434.
- s. 314:
Den i Stockholm i dec. 1662 afsluttede abolitionstraktat eller venskabstraktat mellem Frankrig og Sverige: se ovenfor, s. 223-24, 227-28, 231, 279.
- s. 339:
Gottorps klager over opførelse af fæstningen Preisort (Frederiksort): se ovenfor, s. 66.
- s. 346:
De mærkelige ord om de skaanske provinser: se ovenfor, s. 295.
- s. 355:
Lord Carlisle paa rejse til Rusland: se ovenfor, s. 301, og *H. S.*, I, s. 421-22.
Cabo Corso: se ovenfor, s. 176, 178-80 og *H. S.*, I, s. 199.
- s. 356:
Downings merkantilpolitiske ideer: se ovenfor, s. 205-06.
- s. 358:
Clarendons tidligere nævnte brev: se ovenfor, s. 293-94.
- s. 365:
Redemptionstraktaten: se *H. S.*, I, s. 56-57, 109.
Generalstaternes krav om erstatning for hjælpen 1658-60: se ovenfor, s. 185, 186.
Nederlandske krav i anledning af deltagelse i de fynske krigsoperationer 1659-60: se ovenfor, s. 186.
- s. 367:
Overenskomsten 1657-58 med kongen af Danmark vedr. renter og afdrag gennem Norges- og Sundtold: se ovenfor, s. 185.
Den københavnske oplagsordning: se ovenfor, s. 189.
- s. 369:
Den aarlige faddergave til prinsesse Frederikke Amalie: se ovenfor, s. 188.
- s. 383:
Jean de Paulmyers to breve til den danske konge: Trykt i *Nye Dsk. Mag.*, IV, 1823, s. 279-94, og i *T. h. Sehested*, II, s. 453-71.
- s. 386:
Paulmeyers opsats, skrevet til et medlem af den franske regering: Trykt i *T. h. Sehested*, II, s. 472-509.
- s. 387:
Birger Fahlborg om Paulmyers opsats: Fahlborg, s. 439.
Georg Landberg om Paulmyers opsats: Landberg, s. 51.
- s. 389:
Fredericia om Sehesteds nordiske politik: *Fridericia*, s. 519.
- s. 390:
Birger Fahlborg om Sehesteds nordiske politik: Fahlborg, s. 9.
Georg Landberg om Sehesteds nordiske politik: Landberg, s. 65.

- s. 419:
Betænkning 1664 om kronens tab i told:
 Bull, II.
- s. 420:
De hollandske fordringer 1665: Laur-
 sen, VI, s. 63 ff.
- s. 424:
*Landberg om Sehesteds udtalelser til Lei-
 jonskiöld:* Landberg, s. 52.
- s. 428:
*Landberg om det engelske udkast af au-
 gust 1662:* Landberg, s. 54.
- s. 437:
*Sehesteds forhandlinger i Paris september
 1662–november 1663:* Laur sen, V,
 s. 486–512, og ovenfor, s. 302 ff.
- s. 439:
*Fahlborg om Sehesteds udtalelser om Sve-
 rige:* Fahlborg, s. 443.
- s. 447:
*Lionnes instruxer for Terlon af 1. (11).
 aug. 1664:* Trykt i Recueil des instruc-
 tions, Suède, II, 1885, s. 45–51, med en
 udat. »mémoire«, trykt sstds, XIII,
 1895, s. 3–15.
- s. 455:
*Ludvig XIV.s stillingtagen i sømagtskon-
 flikten:* Se afhandlingerne af Japikse
 og Pagès. ovenfor, s. 496 og 497.
- s. 457:
*Sehesteds og Gabels forhandlinger med
 Talbot 1665:* Laur sen, VI, s. 1–37.
 Schoolcraft, s. 457–79.
- s. 462:
*Knud Fabricius om Sehesteds plan:
 Schultz Danmarkshistorie,* III, s. 379.
- s. 463:
Allianceforhandlingerne med Talbot:
 Laur sen, VI, s. 5 ff.
- s. 482:
Lundquists arbejder: Se litteraturlisten,
 s. 497.
- s. 485:
*A. D. Jørgensen om Sehesteds politiske
 system:* Griffenfeld, II, s. 4–5.

Indholdsoversigt

OVERSIGT OVER INDHOLDET AF BIND 1 OG 2

BIND I

1. Bog:

HANNIBAL SEHESTED OG DEN DANSK-NORSKE STATS PROBLEMER
INDTIL HANS FALD 1609-1651 1

I. Læreaar. Danmarks samfund og stat. Svigersønnegruppen 3

Odense og Vejle. Chr. Jensen, s. 4. – Sorøtiden, s. 5. – De første udenlandsrejser, s. 6. – Rejsen med Valdemar Christian, s. 7. – I rigens raad. Studieudbytte, s. 8. – Personlighed. Jens Steen Sehested, s. 9. – Den danske adel, s. 10. – Rigsraad og kongemagt, s. 11-12. – Forholdet mellem stænderne, s. 13. – Christian IV.s politik, s. 14. – Svigersønnerne, s. 15. – Corfitz Ulfeldt, s. 16. – Hannibal Sehested »monarkist«, s. 17.

II. Rivaliteten i Norden. Østersøproblemerne. De nordiske riger og Europa 18

Danmark og Sverige, s. 19. – Rigsraadet og ydrepolitiken, s. 20. – Østersøhandelen, s. 21. – Det nederlandske handelsdominium, s. 22. – Andre staters handel, s. 23. – Danmarks handel, s. 24. – De danske byer. Hertugdømmerne, s. 25. – Norges erhvervsforhold, s. 26. – Christian IV.s merkantilisme, s. 27. – Dansk-nederlandsk modsætning, s. 28. – Sveriges udenrigshandel, s. 29. – Den svenske handels- og skibsfartspolitik, s. 30. – Sundtolden. Nederland og Norden, s. 31. – Christian IV. og rigsrådet, s. 32. – Christian IV og Gustav Adolf, s. 33. – Danmark-Nederland-Sverige, s. 34. – Axel Oxenstierna og Danmark, s. 35.

III. Hannibal Sehested og den danske ydrepolitik 1636-51. »Hannibalsfejden« 36

Sendelse til Oxenstierna, s. 37. – Danmark-Norge og Spanien, s. 38. – Ambassade til Madrid, s. 39. – Den dansk-spanske traktat 1641, s. 40. – Handelen paa Spanien og Ostindien, s. 41. – Den spanske forretningsgang, s. 42. – Toldforhandlingerne med Nederland, s. 43. – Det norske statholderskab, s. 44. – Ægteskab. Torstenssonkrigen, s. 45. – Det norske forsvar, s. 46. – Fredsunderhandling. Sehested i København, s. 47. – Sehested og kongen, s. 48. – Flaadesendelse til Norge. Raadsafstemning, s. 49. – Fortsat krig i Norge, s. 50. – Kritik og forsvar, s. 51. – Brømsebro og Christianopol. Sehesteds fremtidssyn, s. 52. – Forholdet til Sverige, s. 53. – Forholdet til Nederland, s. 54. – Traktaten med Nederland 1647, s. 55. – Ulfeldt til Haag 1649, s. 56. – Alliance- og redemptionstraktaterne, s. 57.

IV. Norges statholder og det norske samfund. Sehesteds merkantilpolitiske stræben og samvirken med de norske stænder 58

Norges stat og samfund, s. 59. – De danske indvandrere, s. 60. – Det spanske salt. Marselierne, s. 61. – Selio Marselis, s. 62. – Defensionsskibene. Tolerance, s. 63. – »Relation om defensionsskibe«, s. 64. – Sehesteds merkantilpolitiske ideer, s. 65–67. – Defensionsskibene, s. 68. – Industriprotektionisme. Københavns privilegier, s. 69. – Bjergværkerne, s. 70. – De norske bønder. Skydsfærden, s. 71. – Sehesteds norske politik, s. 72. – Statholderen og de norske stænder, s. 73.

V. Sehesteds politiske samarbejde med Christian IV. Norske forvaltningsreformer. Statholderen og den norske borgerstand 74

Spliden i Danmark. Konge og statholder, s. 75. – Adelen kritik, s. 76. – Sehesteds finanspolitik. Hans pengefordringer, s. 77. – Christian IV. paa Akershus, s. 78. – Generalkommissariatet, s. 79. – Det norske finansstyre, s. 80. – Christian IV. og fru Kirsten. Raadet og Sehested, s. 81. – Det svenske forbillede. Accisesagen, s. 82. – De norske krigsregnskaber, s. 83. – Norges forsvarsbudget. Lensreformen, s. 84. – Forsvarsordningen i Norge, s. 85. – Statholderen og de norske stænder, s. 86. – Borgerstanden. Postordningen, s. 87. – Sehested og Danmark–Norge, s. 88.

VI. Indrømmelser til den adelige opposition. Frederik III. og den norske statholder. Sehesteds godssamling 89

Odensemødet 1647. Sehested og Ulfeldt, s. 90. – Sehesteds indrømmelser, s. 91. – Christian IV.s nederlag, s. 92. – Ulfeldts stilling. Kongen og Sehested, s. 93. – Christian IV.s død. Svingersønneaktionen, s. 94. – Hertug Frederik, s. 95. – Sehesteds stilling, s. 96. – Haandfæstningen, s. 97. – Angreb paa Sehested, s. 98. – Arveretten til Norge, s. 99. – Krongodsudlæg, s. 100. – Statholderen og stemningerne i Norge, s. 101. – Hyldingen i Christiania, s. 102. – Norske tilkendegivelser for arveretten, s. 103. – Det anonyme consilium, s. 104–105. – Sehested og arverets-tanken, s. 106. – Sehested i kongens gunst, s. 107. – Sehested og Ulfeldt, s. 108. – Svingersønnernes stilling, s. 109. – Sehesteds godssamling, s. 110. – »Som en konge i sit rike«, s. 111. – »Trafiken og kommercierne til befordring«, s. 112.

VII. Angrebene paa statholderen. Kamp og fald 113

Heinrich Rogge, s. 114. – Andre angreb, s. 115. – Anders Bille. Anthony Knipe, s. 116. – Rigsraadet og det norske forsvar, s. 117. – Krav om regnskabsundersøgelse, s. 118. – Aktion mod svingersønnerne, s. 119. – Arveretten, s. 120. – Prins Christian tronfølger, s. 121. – Accisen. Københavns protest, s. 122. – Ny angreb i raadet, s. 123. – Sehesteds forsvarsskrift, s. 124. – Defensionsskibene og Norges forsvar, s. 125. – Regnskabsrevisionen, s. 126. – Undersøgelse i Norge, s. 127. – De ikke bogførte »skatter«, s. 128. – Dinasagen. Kongen og Sehested, s. 129. – Kongens intervention, s. 130. – Rigsraadets holdning, s. 131. – Kongens afgørelse, s. 132. – Sehesteds revers, s. 133. – Skyldspørgsmålet. Krigsregnskaberne, s. 134. – Sehesteds indtægter, s. 135. – Hannibal Sehested og Norge, s. 136. – Hans statholderskabs betydning, s. 137. – Statholderen – rigsskatmesteren, s. 138.

2. Bog:

HANNIBAL SEHESTEDS STRID FOR OPREJSNING. KRIGEN I NORDEN, FREDEN I KØBENHAVN OG BORNHOLMS VEDERLAG. 1651-1660 139

I. Unaadens aar indtil den danske krigserklæring mod Sverige i juni 1657 141

Ulfeldts flugt. Sehesteds vaande, s. 142. – Til Norge, Hamburg og Lübeck, s. 143. – Henvendelser til raadet, s. 144. – Braunschweigerne. Kongens tilsagn 1654, s. 145. – Henvendelser til Karl II. og Whitelocke, s. 146. – Besøg i London, s. 147. – Deltagelse i det engelske selskabsliv, s. 148. – Mellemand mellem Karl II. og Cromwell, s. 149. – Forhold til hustruen og hendes slægt, s. 150. – I Karl II.s kreds, s. 151. – Til Madrid, spansk general, s. 152. – Hjem til Danmark, s. 153.

II. Udviklingen i Danmark. – Krigen med Sverige. – Roskildefreden og Karl Gustavs fredsbrud 1658 154

Frederik III.s politik. Finanser og forsvar, s. 155. – Stagnation i erhvervslivet. Rigsraadet, s. 156. – Danmark og Sverige, s. 157. – Dansk afhængighed af Nederland, s. 158. – Den engelsk-hollandske krig, s. 159. – Oxenstierna om dansk-svensk forbund, s. 160. – Karl Gustavs krig mod Polen, s. 161. – Dureels forhandlinger. Danske stemninger, s. 162. – Danmark og Nederland. Elbingtraktaten, s. 163. – Danmarks fredsbrud. Sehested i København, s. 164. – Sehesteds møde med Karl Gustav, s. 165. – Danmarks forhold til Nederland, s. 166. – Roskildefreden, s. 167. – Gæring i det danske samfund, s. 168. – Hannibal Sehested hos Frederik III., s. 169. – Hans stilling og fremtidsplaner, s. 170.

III. Hannibal Sehested som »neutral person«. Krigens gang, vestmagternes politik og fredsforhandlingerne indtil Karl Gustavs død 171

Sveriges fredsbrud. Sehesteds tilfangetagelse, s. 172. – Forhandlingerne i Ringsted, s. 173. – Sehesteds fredsbestræbelser, s. 174. – Fredsforsøget strander, s. 175. – Sehested søger Karl Gustavs protektion, s. 176. – Hans begrundelse, s. 177. – Karl Gustavs resolution, s. 178. – Det etiske problem, s. 179. – Svenske og danske beskyldninger, s. 180. – Sehested genoptager sine fredsbestræbelser, s. 181. – Hans ønske om pas til Brabant, s. 182. – Karl Gustavs tilsagn, s. 183. – Stormagternes holdning. Rhinforbundet, s. 184. – Frankrig, England og Nederland, s. 185. – Haagkoncerterne, s. 186. – Frugtesløse fredsforhandlinger, s. 187. – Sehesteds ønske om udsoning med Frederik III., s. 188. – Hans skrivelse til den danske konge, s. 189. – Nyborgslaget. Sehested deltager i fredsværket, s. 190. – Karl Gustav og Sehested, s. 191. – Det nordiske problem, s. 192. – Sehesteds krav, s. 193. – Karl Gustavs instrux, s. 194. – Fredsforhandlingerne, s. 195. – Sehesteds argumenter for fred, s. 196. – Hans ønske om dansk ansættelse, s. 197.

IV. Freden i København 198

Karl Gustavs død. Svenske fredsonsker, s. 199. – Det nordiske program, s. 200. – Fredsparti i København, s. 201. – Forhandlingerne genoptages. Corfitz Ulfeldt, s. 202. – Gottorp. Engelsk-nederlandsk modsætning, s. 203. – Generalstaternes

»formynderskab«, s. 204. – Sehesteds møde med de danske fredsforhandlere, s. 205. – Jens Juul. Sehested i København, s. 206. – De svenske skibes anholdelse, s. 207. – København kræver fred, s. 208. – Sehested for direkte dansk-svenske forhandlinger, s. 209. – Sehested og de svenske kommissærer, s. 210. – Kommissærernes erklæring af 4. maj, s. 211. – Audiens hos Frederik III., s. 212. – Instruxen af 7. maj, s. 213. – Gottorp. Bornholm, s. 214. – Stemningerne i København, s. 215. – De sidste forhandlinger, s. 216. – Udkastet til en særakt, s. 217. – Sten Bielkes kritik, s. 218. – Sehested og Gersdorff, s. 219. – »Fædrelandets redningsmand«, s. 220.

V. Hannibal Sehested i Stockholm. – Bornholms vederlag. – Corfitz Ulfeldt og hans hustru. – Det nordiske program. – Sehesteds fremtidsudsigter 221

Den nordiske trosbekendelse, s. 222. – Sehested og nordens problemer, s. 223. – Corfitz Ulfeldt og Leonora Christina, s. 224. – Forhandlingerne om Bornholm, s. 225–26. – Traktaten af 3. juli 1660, s. 227. – Ulfeldts benaadning, s. 228. – Ulfeldtparrets flugt. Sehesteds »testimonium«, s. 229. – Fremtidsplaner, s. 230. – »Gersdorffs drøm«, s. 231. – Dansk ydrepolitik. Skaanes fremtid, s. 232. – En dansk statsomvæltnings farer, s. 233. – Ulfeldtparrets fængsling, s. 234. – Forhandlinger i Malmø. Pensionsforhøjelsen, s. 235. – Fremtidsudsigter, s. 236. – Rejseplaner, s. 237.

3. Bog:

STÆNDERMØDET 1660 OG ARVERIGET 239

I. Stemninger og tilstande i København og Danmark 241

Finanserne. Hæren. Kongens planer, s. 242. – Regeringsforholdene. Rigsraadet, s. 243. – Gunde Rosenkrantz' forslag, s. 244. – Adelen og kongemagten. Reetz. Gersdorff. Schack, s. 245. – Borgerstand og adel. Københavns privilegier, s. 246. – Hans Nansen. Den lærde stand, s. 247. – Hans Svane, s. 248. – Arveriget. Kongeparret og folket, s. 249. – Statsomvæltningens problem, s. 250.

II. Stændermødet aabnes. – Skatteforhandlingerne. »De konjurerede under Københavns frihed«. Reformprojektet af 17. september og borgernes indlæg af 25. september 251

Forbrugsskatteplaner. Hæren, s. 252. – Stænderne samlet. Hannibal Sehesteds udtalelse, s. 253. – Gersdorffs aabningstale, s. 254. – »De konjurerede«, s. 255. – Sehesteds andel i begivenhedsforløbet, s. 256. – Den københavnske tradition, s. 257. – Striden om skattefriheden, s. 258. – Det store reformprojekt: finanserne, s. 259. – Vornedskabet, s. 260. – Militærforfatning. Grundskat. Besparelser, s. 261. – Statsgælden. Finanskontrol. Borgerkrav, s. 262. – Fredspolitik. Stænderforfatning. Landeværn. Højesteret, s. 263. – Forvaltningsreformer, s. 264. – Projektets karakter og herkomst, s. 265. – Reformprojektet og Hannibal Sehested, s. 266. – Borgernes vaklen. Indlægget af 25. sept., s. 267. – De »konjurerede«s taktik, s. 268.

III. Adelen vigen i privilegiespørgsmaalet. Forslaget om arveriget. Den adelige modstand brydes. Haandfæstningen tilbageleveres kongen. Arvehyldingen 269

Adelsfronten splittes, s. 270. – Bevægelse for at frigøre kongen, s. 271. – Hannibal Sehesteds stilling, s. 272. – Uenighed om skattesatserne, s. 273. – Udkastet af 4. okt. Rigsbogholder og arverige, s. 274. – Udkastets herkomst. Frederik III.s holdning, s. 275. – Mødet i Bispegaarden, s. 276. – Christoffer Gabel. Gersdorff og rigsraadet, s. 277. – Stændermøderne 8. oktober, s. 278. – Akten af 8. oktober, s. 279. – Akten tilsendes raadet, s. 280. – De »konjungerende« hos raadet og kongen, s. 281. – Hannibal Sehested og Frederik III., s. 282. – Tvangsforholdsregler. Goës' mægling, s. 283. – Forhandlinger. Kongens standpunkt, s. 284. – Raadet bøjer sig, s. 285. – Mødet i »den grønne sal« 13. oktober, s. 286. – Svanes, Nansens og Sehesteds taler, s. 287. – Forskellige indlæg og forslag, s. 288. – Spørgsmaalet om den ny forfatning, s. 289. – Udvalgsrådet 14. oktober, s. 290. – Meningsforskelligheder, s. 291. – Forfatningsværket overdrages kongen, s. 292. – Sehesteds stilling. Haandfæstningen kasseres, s. 293. – Arvehyldingen, s. 294. – Aftengildet. Sehested hyldes, s. 295. – To københavnske gruppebilleder, s. 296. – »Gud gav lykke ved Eder«, s. 297.

IV. Hannibal Sehested bliver rigsskatmester. Den ny regering. Stændermødets opløsning. Enevoldsarveregeringsakten. Stænderprivilegierne 298

De ny rigsembesmænd, s. 299. – Arverigets første ministerium, s. 300. – Rigsskatmesterembedets placering, s. 301. – Skatkammer og kancelli, s. 302. – Skatkammer og krigskollegium, s. 303. – Kongen svigter den danske linie, s. 304. – De sidste stænderforhandlinger, s. 305. – Rigsskatmesteren og stænderne, s. 306. – Stændermødet opløses, s. 307. – Enevoldsarveregeringsakten, s. 308. – Det danske folk og enevælden, s. 309. – Stænderprivilegierne, s. 310. – Stemninger i landet. Hofintriger, s. 311.

4. Bog:

DEN NY REGERING OG DENS MÆND. STRIDEN OM »DE TI FOD FLISER I KONGENS KABINET«. HANNIBAL SEHESTED OG CHRISTOFFER GABEL. 1660–1666 313

I. Skatkammerkollegiet 315

Skatkammerinstruxen, s. 316–17. – Dens kilder, s. 318. – Generalprokurøren, s. 319. – 1. kollegiemøde. Hævdelse over for kancelliet, s. 320. – Forhold til krigskollegiet, s. 321. – Kammersagernes fordeling, s. 322. – De fire kasser, s. 323. – Rentemestrene, s. 324. – Christoffer Gabel, s. 325. – Grev Christian Rantzeu, s. 326. – Andre assessorer og embedsmænd, s. 327. – Deliberationsprotokollen og de andre bøger, s. 328. – Renteskriverne. Gabriel Gomez, s. 329. – Dobbelt bogholderi, s. 330. – Kammerret og revision, s. 331.

II. De andre kollegier. – Regeringskredsen. – Gehejmerraaet 332

Krigskollegiet. Claus Ahlefeldt, s. 333. – Krigskollegiets instrux, s. 334. – Twist med skatkammeret, s. 335. – Admiralitetet. Paatænkt kommercekollegium, s. 336. – Højesteret, s. 337. – Danske og tyske cancelli, s. 338. – Lente, Biermann og Testmann, s. 339. – Consistorialkollegiet dødfødt, s. 340. – Ærkebiskop Svanes kritik, s. 341. – Dronningens parti. Svane og Sehested, s. 342. – Statskollegiet, s. 343. – Dets sammensætning. Jens Juel, s. 344. – Statskollegiets virksomhed, s. 345. – »Gehejmerraaet«, s. 346. – Den ny centralforvaltning, s. 347.

III. Hannibal Sehested og hans stilling. Christian Rantzau førsteminister. Sehesteds Englandsrejse 1661 348

Aarsagerne til Sehesteds vanskelige stilling, s. 349. – »Sindet«, s. 350. – »Les algarades«, s. 351. – Den store arbejder, s. 352. – Hannibal Sehested og kvinderne, s. 353. – Christiane Sophie. Rigsskatmesteren og de unge, s. 354. – »Vor store minister«. Slægten, s. 355. – Corfitz Ulfeldt og hans familie, s. 356. – Frederik III. og Corfitz Ulfeldt, s. 357. – Sehesteds udtalelser til Stenbock, s. 358. – Hæren og roen i riget, s. 359. – Spørgsmaalet om Gersdorffs efterfølger, s. 360. – Christianiafærden, s. 361. – Plan om rejse til England, s. 362. – Frederik III.s skrivelser, s. 363. – Kaj Lykke. Corfitz Ulfeldt, s. 364. – Spørgsmaalet om en »kongelov«, s. 365. – Forfatningssagen. Krigskollegiets angreb, s. 366. – Rantzau premierminister, s. 367. – Sehested i London, s. 368. – Hans uro, s. 369. – Karl II.s note, s. 370. – Plan om ambassade til Frankrig, s. 371. – Karl II.s rekreditiv, s. 372. – Hannibal Sehested og England, s. 373.

IV. Sehested, Rantzau og Gabel. – Sehesteds økonomiske forhold. – Det ny vaaben 374

Den danske »konfusion«, s. 375. – Sehesteds reformer, s. 376. – Rantzaus stilling. Partiforholdene, s. 377. – Sehested førsteminister?, s. 378. – Ydrepolitikkens problemer, s. 379. – Sehesteds økonomiske forhold, s. 380. – St. Knuds Kloster, s. 381. – Det ny vaabenskjold, s. 382. – Grevestand?, s. 383.

V. Hannibal Sehested i Frankrig 1662–63. Gabel og Sehested. Hoffet og den danske adel. Corfitz Ulfeldt i Paris 384

Forhandlinger og traktater, s. 385. – Gabels indflydelse, s. 386. – Brydninger i Danmark, s. 387. – Den danske adel i modvind, s. 388. – Cort Adeler. Kongelovsdrøftelser, s. 389. – Centralstyrets opløsning. Sehesteds ydrepolitik, s. 390. – Sehested og Sophie Amalie. Jacob Petersen, s. 391. – Corfitz Ulfeldts rejsetilladelse, s. 392. – Hans nag til Sehested, s. 393. – Ulfeldt i Paris, s. 394. – Sehesteds dom om svogerens færd, s. 395. – Hans skaansomhed, s. 396.

VI. Fremtidsplaner. – Udnævnelsen til fransk greve. – »Det latinske brev«. – Ulfeldts »intrigues«. – La Roche Thudesquin. – Jean Paulmyer 397

Prins Christian i Paris, s. 398. – Ulrik Frederik Gyldenløve, s. 399. – Sehesteds

fremtidsplaner, s. 400. – Hjemme – eller ude?, s. 401. – Fransk anerkendelse, s. 402. – Grevepatentet, s. 403. – Det latinske brev, s. 404. – Karakteren af dets meddelelser, s. 405. – Ulfeldt-katastrofen, s. 406. – La Roche Thudesquin, s. 407. – Jean Paulmyer, s. 408–09. – Det politiske testamente, s. 410.

VII. Hannibal Sehested og Ulfeldtparret. Forholdene i Danmark. Sehesteds mismod. Rantzaus død. Besøg i London 1663 411

Sehested og Ulfeldterne, s. 412. – Uro i Danmark, s. 413. – Rantzaus Schack Gabel, s. 414. – Sehested og Gabel, s. 415. – Frederik Ahlefeldt, s. 416. – Svane og Bülche, s. 417. – Rantzaus død, s. 418. – Den franske grevetitel, s. 419. – Premierministerspørgsmaalet, s. 420. – Sehesteds ydrepolitiske planer, s. 421. – Ophold i England, s. 422. – Karl II.s venskabsbeviser, s. 423.

VIII. Hjemkomsten 1664. Det ydrepolitiske problem. Otto Sperling og Gunde Rosenkrantz. Sehesteds pekuniære mellemværende med kronen. Gabel statholder. Magtkampen tilspidses 424

Førsteministerposten. Fr. Ahlefeldt, s. 426. – Gabels uhøflighed. Sperlingsagen, s. 427. – Gunde Rosenkrantz, s. 428. – Sehesteds rejseplaner, s. 429. – Hans gældsopgør med kronen, s. 430. – Hans pengenød, s. 431. – Kronen og Sehesteds arvinger, s. 432. – Gældsopgørelse med Gabel, s. 433. – Gabel statholder, s. 434. – Biermann. De fremmede gesandter, s. 435. – Ydrepolitiske modsætninger, s. 436. – Jacob Petersens fald, s. 437. – Feltmarskal Würtz. Fr. Ahlefeldt, s. 438. – Gabels rejse. Forhandlinger med Talbot, s. 439. – Sverige og den dansk-franske traktat, s. 440. – Gabels »alterering«. Melving, s. 441. – Sehesteds skibskompani. Kammerkollegiets forfald, s. 442. – Sehested og de danske residerter, s. 443.

IX. Esaias Pufendorf om Danmarks hof og regering. Forbund med England eller Nederland? Testmanns opsats om rigsstænder. Peder Schumacher. Bergenaktionen (aug. 1665) 444

Kongefamilien. Sehested og Gabel, s. 445. – Gyldenløve. Gabels intriger, s. 446. – Gabels program, s. 447. – De dansk-engelske forhandlinger, s. 448. – Rygter om Sehesteds ophøjelse, s. 449. – Testmanns opsats, s. 450. – En dansk rigsforsamling, s. 451. – Hvem inspirerede Testmann?, s. 452. – Peder Schumacher kammersekretær, s. 453. – Ydrepolitikken. Sehested og Gabel, s. 454. – Gabel og Biermann. Sehesteds damer, s. 455. – Bergenaktionen, s. 456. – Frederik III. vender sig til Nederland–Frankrig, s. 457.

X. Forbundstraktaten med England. – Hannibal Sehested til Vesteuropa november 1665. – Traktaten med Generalstaterne. – Gabels regering. – Kongeloven 458

Cliffords traktat. Klingenberg til Holland, s. 459. – Sehested til Holland, s. 460. – Hans instrux. Traktaten med Nederland, s. 461. – Sehested og det danske hof, s. 462. – Gabels regering, s. 463. – Tilstanden i Danmark, s. 464. – Kongeloven

14. nov. 1665, s. 465. – Tiden for dens underskrivelse, s. 466. – Sehesteds forfatningsplan, s. 467.

BIND II

5. Bog:

RIGSSKATMESTEREN OG RIGERNES STÆNDER. ÆNDRINGER I DEN STEDLIGE FORVALTNING. 1660–1666 1

I. Rigsskatmesterens stilling og indflydelse. Forholdet til adelen og dennes stilling 3

Rigsskatmesterens indflydelse, s. 4–5. – Rigsskatmesteren og adelen, s. 6. – Indfødsretsprivilegierne, s. 7. – Adelenes stilling. Lensmændene, s. 8. – Adelenes privilegiekrav. Privilegierne af 24. juni 1661, s. 9. – Adelenes privilegier af 24. juni 1661, s. 10–11. – Rangforordningen 1662, s. 12. – Lovrevisionskommissionen af 1661, s. 13. – »Fiskalretten«, s. 14. – Lovrevisionskommissionen af 1662, s. 15. – Forordning om jordegodstaxten af 1664, s. 16. – Ridderakademiet i Sorø, s. 17–18.

II. Rigsskatmesterens forhold til gejstligheden. Gejstlighedens stilling .. 19

Gejstlighedens privilegier af 24. juni 1661, s. 20. – Gejstligheden. De fattige i København, s. 21. – Gejstligheden, s. 22. – Hans Svane og hans indflydelse, s. 23. – Hans Svane og gudstjenestefriheden, s. 24. – Domkapitlerne, s. 25. – Universitetet og professorerne, s. 26–27.

III. Rigsskatmesterens forhold til borgerstanden. Københavns og provinskøbstedernes stilling 28

Borgerstanden, s. 29–30. – Københavns privilegier, s. 31. – Københavns magistrat og renovationsvæsenet, s. 32. – Københavns kastel, s. 33. – Københavns kastel og finansieringen, s. 34. – Københavns kastel og Sehesteds opfattelse, s. 35. – Provinskøbstedernes privilegiekrav 1660, s. 36. – Det almindelige købstadandragende af 1660, s. 37. – Borgerstandens privilegier af 1661, s. 38. – Betænkning om Fredericia 1665, s. 39–40. – Betænkning om Nakskov 1664, s. 41. – Betænkning om Odense 1662, s. 42.

IV. Rigsskatmesterens forhold til bondestanden. Bøndernes stilling 43

Bondestanden. Rigsskatmesterens syn, s. 44. – Bondestanden og kronens ladegaarde, s. 45. – Bortforpagtning og udlæg af krongods, s. 46. – Kronens bønder, s. 47.

V. Tilstanden efter Karl Gustavkrigene. Ændringerne i lokalforvaltningen. Lenssammenlægninger. De ny amter 48

Adelenes tab. Sehesteds stilling, s. 49. – Lensforvaltningen. Lenene, s. 50. – Lensindtægterne. Lensmændene, s. 51. – Ladegaardene. »Amter« og »befalingsmænd«, s. 52. – Amtsforpagtningen. Lenssammenlægninger, s. 53. – Amtsskrivere. Amtmænd. Stiftsamtmænd, s. 54.

6. Bog:

RIGSSKATMESTEREN OG STATENS FINANSER. 1660-1666 55

I. Statens finanser. Udgifterne til hæren. Arbejdet for en hærreduktion. Udgifterne til flaadene, kongefamilien og hoffet, embedsmændene 57

Hæren og udgifterne til den, s. 58-59. - Nødvendigheden af en hærreduktion, s. 60. - Krigsraadernes modstand, s. 61. - Skatkammerets krav om nedskæring, s. 62. - Krigskollegiet imod skatkammerkollegiet, s. 63. - Reduktion, s. 64. - Hærudgifterne, s. 65. - Fæstningerne, s. 66. - Arbejdet for hærreduktion, s. 67-69. - Hærreduktionen. Militærbudgettet, s. 70. - Krigskollegiets bitterhed, s. 71. - Svenske residerter om misfornøjelse, s. 72. - Hærudgifter, s. 73. - Gabels udnævneelse, s. 74. - Anonym opsats 1661, s. 75. - Ændringer inden for hærvesenet, s. 76. - Udgifterne til hæren og flaadene, s. 77. - Flaaden, s. 78. - Flaaden. Cort Adeler, s. 79. - Cort Adeler, s. 80. - Udgifterne til kongefamilien og hoffet, s. 81. - Udgifterne til hoffet og embedsmændene, s. 82. - Udgifterne til embedsmændene, s. 83.

II. Statens gæld. Krongodset. Bortassignationer og pantsættelser, krongodsudlæg og krongodsershvervelser 84

Den udenlandske og indenlandske statsgæld, s. 85. - Den indenlandske statsgæld, s. 86. - Pantsættelserne og bortassignationer, s. 87-88. - Udlæg af krongods, s. 89-91. - Indløsninger af pantegods, s. 92. - Behandling af kreditorer, s. 93. - Fortsatte udlæg af krongods, s. 94-95. - Kronens godsershvervelser, s. 96. - Følgerne af krongodsudlæggene, s. 97-98.

III. Kronens indtægter. Krongodset. Regalierne. Konsumtionsskatterne. Matrikelskatterne. Byskatterne. Extraordinære skatter. Toldindtægterne. Tilgodehavender og laan 99

Regeringen og bønderne, s. 100. - Indtægterne af regalierne, s. 101. - Handels- og industrimonopoler. Konsumtionsskatten, s. 102. - Konsumtionsskatten. Hovedskatten, s. 103. - Plan for en matrikelskat, s. 104. - Jordebøger og taxationer, s. 105. - Matriklerne af 1662, s. 106. - Matriklen af 1664, s. 107. - Indtægterne af Norge, s. 108. - Norske skatter, s. 109. - Norske indtægter, s. 110. - De norske skatter, s. 111. - Gyldenløve om skatterne, s. 112. - Matrikelskatterne, hartkornsskatterne, s. 113-14. - Byernes skatter, s. 115. - Ny ekstraordinære skatter, s. 116. - Skattemidlernes anvendelse, s. 117. - Toldindtægterne, s. 118. - Den ny norske toldrulle 1662, s. 119. - Indskrænkninger i toldindtægterne, s. 120. - De samlede toldindtægter, s. 121. - Statens udenlandske fordringer og laan, s. 122-23. - Statens ny laan, s. 124. - Statens samlede udgifter i 1660'erne, s. 125. - Sehesteds indsats, s. 126.

7. Bog:

RIGSSKATMESTEREN OG NORGE. 1660–1666 127

I. Reformprogram for Norge. Landkommissariatet. Arvehyldingen i Christiania 1661. Stændernes ønsker 129

Reformprogram for Norge, s. 130. – Instrux for norske landkommissarier, s. 131. – Modstand mod landkommissariatet, s. 132–33. – Forordning om kommercielen 1661, s. 134. – Udnævnelsen af fiskal i Norge, s. 135. – Norges statholder, s. 136. Arvehyldingen i Norge 1661, s. 137. – Arvehyldingen i Christiania, s. 138. – Andragende fra gejstligheden, s. 139. – Andragende fra købstæderne, s. 140–42. – Landkommissariatet. Norske købstadønsker, s. 143. – Arbejde med Norges anliggender, s. 144. – Betænkning af 1662, s. 145–46. – Statskollegiets betænkning af 1662, s. 147. – Privilegier for de norske købstæder 1662, s. 148. – Ny norske toldrulle af 1662, s. 149. – Det norske landkommissariat, s. 150. – Toldforpagtnings-spørgsmaalet, s. 151. – Trælasttiende og savskat, s. 152. – Trælasttiende, s. 153.

II. Voxende slendrian i Norge. Gyldenløves og Sehesteds reformarbejde. Det norske erhvervsliv 154

Gyldenløve Norges statholder, s. 155. – Gyldenløves reformarbejde, s. 156. – Sehested og Gyldenløves reformarbejde, s. 157–58. – Gyldenløves reformarbejde, s. 159. – Kommercedirektører, s. 160. – Ordningen af trælasthandelen, s. 161. – Defensionsskibe, s. 162–63. – Saltkompagniet 1655, s. 164. – Saltkompagniet 1665, s. 165–67. – Saltkompagniet 1665 en fiasko, s. 168. – Statskollegiets arbejde for norsk erhvervsliv, s. 169. – Kompagnier i Norge, s. 170. – Planer om manufakturer i Norge, s. 171. – Statskollegiet om Dreyers projekt, s. 172.

8. Bog:

HANNIBAL SEHESTEDS VIRKSOMHED I DANSK-NORSK YDREPOLITIK. 1660–1664 173

I. Guinea-sagen og dens baggrund 175

Carlofs expedition, s. 176–77. – Det kgl. dansk-afrikanske Kompagni, s. 178. – Klager over West-indische Compagnie, s. 179–80. – Skibsbeslaglæggelsen, s. 181–82

II. De nordiske stater og udlandet 183

Nederlands syn på statsomvæltningen, s. 184. – Danmarks gæld til Nederland, s. 185. – Dansk-nederlandsk strid om gælden, s. 186. – Fornyet forhandling om gældsspørgsmaalet, s. 187. – Danske modfordringer, s. 188. – Ny stridspunkter med Generalstaterne, s. 189. – Forholdet til kejseren, s. 190. – Kejserens stilling i Europa, s. 191. – Brandenburg, s. 192. – Brandenburgs politik, s. 193. – Hertugerne af Braunschweig-Lüneburg, s. 194. – Polen. Rusland, s. 195. – England, s. 196. – England. Simon de Petkum, s. 197. – Karl II. af England, s. 198. – Karl II.s

holdning, s. 199. – Thurloes betænkninger, s. 200. – Englands nordiske politik, s. 201. – Europæisk politik, s. 202. – England og Nederland, s. 203–04. – Sir George Downing, s. 205–06. – England og Frankrig, s. 207. – England og Danmark, s. 208. – Dansk-engelske forhandlinger, s. 209. – England og Sverige, s. 210. – Genoptagne dansk-engelske forhandlinger, s. 211–12. – Den dansk-engelske traktat 1661, s. 213. – Simon de Petkum, s. 214. – England og Sverige, s. 215. – Den svensk-engelske traktat 1661, s. 216. – Frankrigs førende stilling, s. 217. – Frankrigs handelspolitiske maal, s. 218. – Colberts handelspolitik, s. 219. – Handelsstridigheder, s. 220. – Fransk-nederlandske forhandlinger, s. 221. – Frankrig og Sverige, s. 222. – Fontainebleautraktaten, s. 223. – Sveriges holdning til Frankrig, s. 224. – Antoine de Courtin, s. 225. – Fransk interesse for Norden og Østersøen, s. 226. – Colbert og Norden, s. 227. – Fransk-svensk handelstraktat 1662, s. 228–29. – Frankrigs forhold til Danmark, s. 230–31. – Haagkoncerterne. Danmark og Sverige, s. 232. – Sveriges stilling, s. 233. – Sveriges handelspolitik, s. 234. – Sveriges stilling i Nordtyskland, s. 235. – Sverige, Frankrig og Nederland, s. 236. – Nederland og Norden, s. 237. – Sverige og Nederlandene, s. 238. – Skaanes overgang, s. 239. – Borgerkrav om fred, s. 240. – Hoffets militærprogram. Svensk frygt, s. 241. – Sverige og Gottorp og Danmark, s. 242. – Sehesteds syn paa Gottorp, s. 243. – Forhandlinger med Gottorp, s. 244. – Svensk-gottorpsk alliancetraktat 1661, s. 245. – Svensk toldfrihed i Sundet, s. 246. – Den svenske postrute, s. 247. – Stemningen over for Sverige, s. 248. – Sehesteds holdning, s. 249–50. – Sehesteds ønske om dansk-svensk forstaaelse, s. 251–52. – Sehesteds bestræbelser mislykkes, s. 253. – Sehesteds fortsatte bestræbelser, s. 254. – Dansk Stockholm-resident, s. 255.

III. Hannibal Sehested i England. Karl II.s avancer til Sverige om en handelstraktat. Sehested og Rantzau. Instruxerne til den franske ambassade 256

Sehested i vanskelig stilling, s. 257. – Grev Rantzau overstatholder, s. 258. – Ordningen med Ulfeldt, s. 259. – Sehesteds Englandsrejse, s. 260. – Sehesteds »proposals«, s. 261. – Sehesteds ønske om rejse til København, s. 262. – Resultatet af Englandsrejsen, s. 263. – Svensk mistillid, s. 264. – Engelsk-svenske handelsforhandlinger, s. 265–66. – Svensk afvisning af forhandlingsresultaterne, s. 267. – Engelske planer, s. 268. – Sehesteds ambassade til Frankrig, s. 269. – Sehesteds forudgaaende Københavnrejse, s. 270. – Sehesteds stilling 1662, s. 271–72. – Sehesteds økonomiske stilling, s. 273. – Jens Juel resident i Stockholm, s. 274. – Sehesteds ny løfter til Sverige, s. 275. – Opgørelse med Holland, s. 276. – Ydrepolitiske drøftelser, s. 277. – Instruxen for Sehesteds ambassade, s. 278. – Instruxens maalsætning, s. 279. – Sehesteds afrejse, s. 280.

IV. Sehested i Holland og England. Artikel 3. Den engelsk-nederlandske traktats afslutning. Sehesteds drøftelser af det dansk-svenske problem med Karl II. og Clarendon. Carlisle's sendelse til Rusland og Norden 281

Sehesteds forhandlinger med de Witt, s. 282. – Sehesteds forhandlinger med Downing, s. 283. – Sehesteds udenrigspolitik, s. 284. – Sehested og Gabel, s. 285. –

Sehested i England, s. 286–87. – Den engelsk-nederlandske traktat 1662, s. 288. – Sehesteds forhandlinger i England, s. 289–91. – Sehested til Frederik III., s. 292. – Sehested om revanchetanken, s. 293. – Garanti for Københavnfreden, s. 294. – Sehesteds syn paa Københavnfreden, s. 295. – Sehesteds inderste »intentioner«, s. 296. – Sehesteds stilling til en engelsk-hollandsk krig, s. 297. – Sehested om forholdet til England og Holland, s. 298. – Sehesteds forhandlinger med Frankrig, s. 299. – Englands politik over for Norden, s. 300. – Petkums opfattelse, s. 301.

V. De dansk-franske traktater. Sehested og Colbert. La Roche Thudesquin. Abbé Paulmyer 302

Sehesteds forhandlinger i Frankrig, s. 303. – Sehesteds maal i Frankrig, s. 304. – Den første konference, s. 305. – Courtins rapport fra Stockholm, s. 306. – Terlons rapport fra Stockholm, s. 307. – Courtins forslag, s. 308–09. – Sehesteds virke for alliancen med Frankrig, s. 310. – Ulfeldts virksomhed, s. 311. – Planer om fransk-dansk alliance, s. 312. – Frederik III.s reaktion, s. 313. – Sehesteds arbejdspress, s. 314. – Hirschenstierna, s. 315. – Forhandlinger om fransk-dansk handelstraktat, s. 316–17. – Den fransk-danske handelstraktat 1663, s. 318–19. – Forhandlinger om alliancetraktat, s. 320. – Allianceudkastet, s. 321–22. – Alliancens betydning, s. 323. – Hirschenstiernas andet besøg, s. 324. – Traktaternes hjemsendelse. Sehesteds stilling, s. 325. – Frederik III.s ændringsforslag, s. 326. – Den endelige fransk-danske traktat 1663, s. 327. – Svensk frygt, s. 328. – Frankrigs maal, s. 329. – Sehesteds ændrede planer, s. 330. – Sehesteds fremtidsplaner, s. 331. – Sehested truet, s. 332. – Det latinske brev, s. 333. – Ulfeldts intriger, s. 334. – La Roche Thudesquin-sagen, s. 335–36. – Ulfeldt-sagen, s. 337. – Sehesteds hjemkomst afventes, s. 338–39. – Afslutning af alliancetraktaten, s. 340. – Sveriges inddragelse, s. 341. – Sehesteds nordiske politik, s. 342. – Forhandling om fransk laan, s. 343. – Sehesteds maal, s. 344. – Guineasagen, s. 345. – Samtale med Leijon-skiöld, s. 346–47. – Sehesteds uro for fremtiden, s. 348. – Abbé de Paulmyer, s. 349–50.

VI. »Le concert de trois«. Sehested og Johan de Witt. Sehested og Downing 351

Englands og de Witts stilling, s. 352. – De Witts holdning, s. 353. – Truende engelsk-hollandsk krig, s. 354. – Engelsk interesse for Danmark, s. 355. – Englands interesser i Norden, s. 356. – Modsætningerne til Holland, s. 357. – Planer om forbund med Holland, s. 358–59. – Essays om handelen, s. 360. – Handelsplaner, s. 361. – Sehesteds tanker om nordisk-engelsk samarbejde, s. 362. – Gunstbevisninger i England, s. 363. – Engelske handelsønsker, s. 364. – Hollandsk-danske strids-punkter, s. 365–66. – Hollands negligering af Danmark, s. 367. – Sehested i Hol-land, s. 368–69. – Guineaspørgsmaalet, s. 370. – Toldtilbageholdelsessagen, s. 371. – Andre stridspunkter, s. 372. – Samtaler med Downing i Haag, s. 373–75. – Tanker om engelsk sendelse til Norden, s. 376. – Sehested til Frederik III., s. 377–78. – Sehested tilbage til Danmark, s. 379.

Tillæg

HANNIBAL SEHESTED OG DEN DANSKE YDREPOLITIK 1660–1666 . . . 381

Registre

FORKORTELSESLISTE

indeholdende kilde- og litteraturforkortelser m. m. i bind 1 og 2 (jfr. kilde- og litteraturfortegnelsen, hvor der på den *alfabetiske* plads forekommer flere forkortelser, der ikke er optaget i listen her).

- A. aff. étr.:* Archives des affaires étrangères, Paris.
- Bilag:* Rentekammeret, 1660–79, I, 1660–61. Bilag til kopibogen over kgl. missiver til Rigsskatmesteren og Kammerkollegiet.
- BL:* The Bodleian Library, Oxford.
- BM:* The British Museum, London, Manuscript Department.
- BN:* Bibliothèque Nationale, Paris.
- DBL:* Dansk biografisk Leksikon, red. af Povl Engelstoft under Medvirksomhed af Svend Dahl, I–XXVI, 1933–44.
- DBL (Bricka):* Dansk biografisk Lexikon, tillige omfattende Norge for Tidsrummet 1537–1814, udg. af C. F. Bricka. I–XIX, 1887–1905.
- DKUA:* Danske Kancelli. Udenlandsk Afdeling.
- Dsk. Kanc.:* Danske Kancelli.
- Dsk. Mag.:* Danske Magazin. Udg. af Det kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. 1.–7. række, 1745 ff.
- Dsk. Saml.:* Danske Samlinger for Historie, Topographi, Personal- og Litteraturhistorie. Udg. af Chr. Bruun, O. Nielsen, A. Petersen og S. Birket Smith. I–VI, 1865–71; 2. rk. I–VI, 1871–79.
- Egenh. Br.:* Kong Christian IV's egenhændige Breve. Udg. ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia. I–VI og Tillæg, 1887–91.
- Forest.:* Forestillingsliste, Rentekammeret, 1660–69 Originale kgl. Resolutioner.
- Gen. st.:* Generalstaterne.
- Goës:* Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Dänemark, C. 14: Berichte Goës an Kaiser Leopold I 1660 1/1–25/12. (Se også Det kongelige Bibliotek, København, Add. 845, 4°).
- FR:* Danske Kancelli, Fynske Registre.
- Frdg.:* Forordning.
- FT:* Danske kancelli, Fynske Tegnelser.
- Gen. st.:* Generalstaterne.
- H. S.:* Hannibal Sehested.

- H. S., I.:* Hannibal Sehested, bd. I.
- HHS:* Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien.
- H. T.:* Historisk Tidsskrift. Udg. af Den danske historiske Forening. 1.-10. rk., 1839 ff.
- J. R.:* Danske Kancelli, Jyske Registre.
- J. T.:* Danske Kancelli, Jyske Tegnelser.
- Kanc. Bb.:* Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551-1639. I Uddrag udgivne ved C. F. Bricka, L. Laursen og E. Marquard, 1885-1944.
- KB:* Det kongelige Bibliotek, København.
- KM og Kungl. Maj:t.:* Kungliga Majestät.
- Kbh.s Dipl.:* Kjøbenhavns Diplomatarium, udg. af O. Nielsen. I-VIII (med to registerbind), 1872-87.
- Kr. Sk.:* Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark. Fra Reformationen til Nutiden, II, 1648-1688, Udg. af F. J. West, 1908.
- Krigskoll.:* Krigskollegiet.
- Missivebog:* Rentekammeret, 1660-79. I. 1660-64 Missivebog.
- N. B. L.:* Norsk biografisk leksikon. Red. Edv. Bull, Anders Krogsvig, Gerhard Gran m. fl. I-IX, 1923-40.
- NHT:* (Norsk) Historisk Tidsskrift. Udg. af Den norske historiske Forening. 1871 ff.
- N. R.:* Danske Kancelli, Norske Registre.
- N. R. A.:* Riksarkivet, Oslo.
- N. R. R.:* Norske Rigs-Registranter tildels i Uddrag VII-XII (til 1660), 1880-91.
- N. Saml.:* Norske Samlinger, udgivne af et historisk Samfund. I-II, 1849-60.
- N. T.:* Danske Kancelli, Norske Tegnelser.
- Nye Dsk. Mag.:* Nye danske Magazin. Se Dsk. Mag.
- O. R.:* Rentekammeret, 1660-69. Originale kongelige Resolutioner.
- Ordre etc.:* Rentekammeret, Ordre etc., Kopibog over Rentekammerets udgaaende tyske kgl. Expeditioner.
- P. R. O.:* The Public Record Office, London.
- Prot. cons. milit.:* Landetaten, Protocollum consilii militaris hab. Hafniæ d. 1. Febr. 1660.
- RA:* Rigsarkivet.
- R. D. P. Ia:* Rentekammeret 1660-79, I, 1660 13/1-1662 2/12 Deliberationsprotokol.
- R. D. P. II:* Rentekammeret 1660-79, I, 1661 14/12-1668 8/9 Deliberationsprotokol.

- R. E.:* Rentekammeret, 1660–67 Rentekammerets Expeditionsprotokoller I–IX.
- Registrering:* Rentekammeret, 1660–67 Registrering over Kong. Ma:tz naadigste Missiver til Riigens Schattmester och Dett Kongl. Cammercollegio.
- Rel. prot.:* Riksarkivet i Oslo, Statholderskabets arkiv (til 1704): Autoriserede kopibøger for Stathaldarskabet 1662–1712. I. 8/2 1662–okt. 1679. Relasjonsprotokoll.
- R. K. B.:* Rentekammeret (Skatkammerkollegiet).
- R. no. E.:* Rentekammeret. 1660 27/11–1662 9/3 Norsk Expeditionsprotokol.
- SBL:* Svenskt biografiskt lexikon. Red. av Bertil Boëthius. I ff., 1918 ff.
- SHT:* (Svensk) Historisk Tidsskrift. Utg. af Svenska historiska Föreningen, 1881 ff.
- Sj. Landebog:* Kongehusets og Rigets Arkiv, Christen Skeel Albretsens Landebog for Sjælland 1638–53.
- Sj. R.:* Danske Kancelli, Sjællandske Registre.
- Sj. T.:* Danske Kancelli, Sjællandske Tegnelse.
- Skatkammerkoll.:* Skatkammerkollegiet.
- Sk. R.:* Danske Kancelli. Skaanske Registre.
- Sk. T.:* Danske Kancelli. Skaanske Tegnelse.
- Sm. R.:* Danske Kancelli. Smaalandske Registre.
- Sm. T.:* Danske Kancelli. Smaalandske Tegnelse.
- S. R. A.:* Riksarkivet, Stockholm.
- sstds.:* sammesteds.
- Statsomv.:* C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen i 1660. Kritiske Studier over Kilder og Tradition, 1936.
- Terlon:* Mémoires du chevalier de Terlon. Pour rendre compte au Roy de ses négociations, depuis l'année 1656, jusq' en 1661. I–II, Paris 1681.
- Th. S.:* Thyra Sehested: Hannibal Sehested. En Beretning efter trykte og utrykte Kilder. I–II (II: Bilag), 1886.
- TKUA:* Tyske Kancelli, Udenlandsk Afdeling.

STEDNAVNEREGISTER

I registeret er følgende stednavne udeladt: Norge, Norden og Københavns slot.

En stjerne ved henvisninger til bind 1 betyder, at der er tale om planchen ud for den paagældende side.

- A**abygge, I: 83
Aachen, I: 146, 600
Aakær, II: 86
Aakær len, II: 92
Aalborg, I: 25, 276, 279, 329; II: 39, 42; 509, 510,
Aalborghus, I: 338
Aarhus, I: 6, 25, 273*, 276; 289; II: 39, 504, 505
Aarhus stift, II: 504
Aarhusgaard, II: 508
Aarhusgaard len, II: 34, 92
Aarsmarke, I: 430
Aastrup, I: 355
Abrahamstrup, II: 32
Accra, II: 176, 178
Afrika, I: 22; II: 175, 177, 205, 441
Agdesiden, I: 156, 194, 526; II: 60, 87, 169; II: 530, 539
Aker og Follo fogderi, I: 530
Akershus, II: 499, 520, 527, 530 f., 534, 536, 538, 540
Akershus len, I: 109 f, 118, 128, 131, 133, 135, 144, 194, 199, 381, 520, 530 f., 536, 540, 542, 561; II: 136
Akershus stift, I: 127; II: 133, 150
Alsace, I: 185
Alsted, I: 206
Amager, I: 555
Amerika, II: 175, 180, 353, 407
Amsterdam, I: 7, 21 f., 28, 39, 54, 56 f., 61, 65*, 158 f., 163, 169, 382, 386, 388 f., 392, 424, 490, 549, 551, 554, 559, 598, 600, 602-604, 616 f., 628; II: XVIII, 84, 124, 167, 176 f., 179, 185, 188, 220 f., 272 f., 276, 280 f., 311, 344, 365 f., 371, 377, 379, 407 f., 433, 443, 475, 522, - Keisersgracht, I: 603
Anamabo, paa Guldskysten, II: 176
Andrarum, I: 27
Antwerpen, I: 147-149, 151 f., 166, 169, 173, 371, 546, 548, 554, 596, 598, 602, 604, 618; II: 201, 262 f., 283, 428-430
Antvorskov, I: 81, 524; II: 57, 92, 512
Anvers, I: 548
Archangelsk, I: 22, 494; II: 233, 266, 407, 411, 451 f., 479
Arendal, I: 518; II: 536
Arensburg, I: 3, 16*, 355
Aspremont, I: 409 f.
Assens, II: 247, 275, 509
Australien, I: 409
- B**aden, I: 339
Baden-Durlach, II: 446
Bahus og Bahus len, I: 3, 8, 44, 50, 83, 87, 108, 110, 167, 202, 232, 491, 502, 503, 521, 530 f., 536; II: 232, 247, 399
Bakke kloster, II: 87
Balslev kirke, I: 618
Baltiske lande, se Østersølandene
Bardenfleth gods, II: 525
Batavia, II: 464
Bath, II: 454
Belgien, se Nederlandene
Bergen, I: 21, 23, 25 f, 38, 63, 80, 87, 102, 107, 441, 444, 454, 456-458, 464, 466, 494, 496, 512, 601, 620, 624, 626; II: 60, 73, 87 f., 118, 130, 133, 143-145, 149, 156, 161, 164, 166 f., 191,

- 356, 364, 407, 462, 464-466, 471, 517,
534, 536, 539, 542
- Bergenhus, I: 93, 115, 456
- Bergenhus len, I: 380, 536, 540; II: 94
- Berlin, II: 192
- Bidstrup, II: 92
- Biskayske Bugt, I: 67
- Bjørnkær, II: 32
- Bleking, I: 52, 178, 202, 232
- Boller, I: 81, 144, 150, 355, 547
- Boltinggaard, II: 86
- Bombay, II: 202
- Bordeaux, II: 228, 230
- Bornholm, I: 48, 52, 119, 139, 181, 185 f.,
194, 199, 202, 204, 210-214, 216, 218-
221, 223-228, 230, 234 f., 242, 324,
356, 358, 360, 364, 539, 557, 565 f.,
569-574, 596; II: XIV, 13, 23, 47, 53,
58, 62, 83, 86 f., 92, 96, 116, 231, 240,
255, 257 f., 398, 422, 431, 501, 504,
513, 524
- Bosjö kloster, I: 33*
- Brabant, I: 152, 182, 189, 236 f, 400; II:
330
- Bragernes, I: 110, 112, 114, 513, 523, 530,
535; II: 538
- Brahetrolleborg, se Rantzausholm
- Brandenburg, I: 36, 95, 161, 166 f., 171,
174, 184-186, 199, 203, 231 f, 319, 391,
395, 405, 554, 557, 563, 584, 611; II:
191-195, 200-201, 222, 233-235, 274,
303, 308 f., 313, 322 f., 339, 398, 412,
416, 430, 449, 469, 477, 482. - Se også
Preussen.
- Brasilien, I: 41, 150, 409; II: 176, 349
- Bratsberg, I: 83, 342
- Braunschweig, I: 93, 95, 145, 147, 184,
200, 375, 391, 437, 545, 548, 605, 623;
II: 193
- Breda, II: 196, 200, 203
- Breitenburg, I: 112, 326, 357, 413, 594,
614; II: 191, 412, 516
- Breitenfeld, I: 36
- Bremen, I: 32, 36, 43, 47, 52, 89, 95, 157,
164 f., 184, 232, 256, 550, 553, 590,
628; II: 143, 191, 222, 234 f., 240,
244 f., 252, 328, 346, 390, 393, 409,
413, 450, 452, 463 f., 467, 469, 475
- Bremen-Verden, II: 194, 224, 413, 417
- Brobyværk, I: 27
- Bruges, se Brügge
- Brunla len, I: 127, 518, 540
- Bruxelles, I: 7, 38, 147-149, 152, 182,
189 f., 407, 490, 502, 545 f., 548, 558,
612; II: 196, 336
- Brügge, I: 149, 152, 392 f., 396, 525, 548,
606, 611
- Bromsebro, I: 18 f., 30, 47, 50, 52, 157,
167, 185, 192, 504 f., 550; II: 120, 393
- Buskerud, I: 530
- Bygdøy, I: 17*
- Bøhmen, I: 104
- Bøvling, I: 355, 432
- Cabo Corso, paa Guldskysten, I: 199; II:
176, 178-180, 355, 370
- Calais, I: 418; II: 288, 348
- Cambridge, I: 489
- Cape Coast Castle, tidligere Carlsborg,
fæstning paa Guldskysten, II: 180, 353
- Carlsborg, senere Cape Coast Castle,
fæstning paa Guldskysten, II: 176, 179
- Catalonien, I: 40
- Celle, I: 545, 623
- Charlottenlund, I: 342
- Chatham, I: 368
- Christiania, se Oslo
- Christianopel, I: 52, 55, 68, 74, 156, 506;
II: 120, 393
- Christians amt, I: 530
- Christiansborg, fæstning paa Guldskysten,
II: 178
- Christianspris (se ogsaa Frederiksort), I:
428; II: 66
- Christianssand, I: 63, 156, 435, 621; II:
133, 145, 152 f, 159-161, 169, 540, 542
- Clausholm, II 92
- Cleve, I: 629
- Cong, bjerg paa Guldskysten, II: 178
- Cormantin, fort paa Guldskysten, II: 180
- Coromandel, I: 41
- Coruña, I: 39
- Dalarne, I: 53; II: 395
- Dansborg, I: 41, 501; II: 175, 361
- Danzig, I: 21, 24, 29, 161, 163, 543, 597;

- II: 124, 192 f, 200, 233, 283, 308, 413, 451
 Delft, II: 205, 368, 476
 Delmenhorst, I: 232, 456; II: 234, 403, 412, 464, 472 f, 486
 Deventer, I: 64
 Devon, II: 454
 Dieppe, II: 306
 Ditmarsken, I: 426
 Dover, I: 148, 613; II: 336
 Dover Castle, I: 408
 Dovrefjeld, I: 9
 Dragsholm, II: 47
 Drammen, I: 71, 110-112, 523, 536; II: 87, 94, 527
 Drente, II: 366
 Dresden, I: 413, 614; II: 178
 Driven, norsk elv, I: 9
 Drogden, I: 207
 Dronningborg amt, II: 92
 Dronningborg len, II: 92
 Dunkerque (Duinkerken), I: 7, 38 f., 63, 392, 394, 472, 490, 502; II: 201-203, 207, 221, 299, 311
- E**bberrødgaard, II: 92, 526
 Edgehill, I: 9
 Eidsvold, I: 70, 513
 Eidsvold værk, I: 512
 Ejderen; II: 414
 Ejdersted, I: 570
 Eker, I: 110, 112
 Eker, norsk gods, I: 127, 523
 Eker jernværk, I: 70
 Elben, I: 32, 34, 38, 47, 52, 157; II: 169, 211, 234, 241, 316, 393
 Elbing, I: 163, 186, 193, 195, 203, 215 f., 553, 561
 Eldefloden, II: 234
 Ellensborg, I: 369, 392, 575; 606 f.; II: 258
 Elmina, fort paa Guldkysten, II: 180, 354
 Elster, II: 535
 Emden, II: 176
 Engelviken, I: 529
 England, I: 6-8, 21-24, 31 f., 38-41, 43, 54, 57, 74, 143 f., 146-149, 151 f., 158 f., 161, 167, 184-187, 191, 194, 201, 205-207, 211 f., 215, 227, 229-332, 236 f., 271, 279, 294, 328, 339, 348 f., 362 f., 368-373, 376, 381, 384, 392 f., 397 f., 400, 402 f., 412, 416, 420-422, 424-426, 429, 431, 435 f., 439 f., 442, 444-446, 448 f., 451-461, 467, 472, 489 f., 498, 500 f., 506, 511, 514, 516, 544 f., 552, 554, 559, 561, 568, 570, 577, 581, 589 f., 595-598, 603-605, 607, 609, 611, 615-617, 621, 626-628; II: XI-XIV, 4, 31, 52, 66, 76, 79 f., 88, 93, 101, 111, 115, 120 f., 141, 148 f., 152, 155, 163, 165, 167-172, 180 f., 183, 187, 190, 191-94, 196-221, 225 f., 228, 230-232, 236, 238, 241, 254, 259-263, 265-271, 276 f., 279-287, 289-293, 295-301, 303, 304, 307 f., 310 f., 313, 316-318, 320, 322, 324, 329-332, 337, 339, 344 f., 351-359, 361 f., 364 f., 370, 372-379, 383, 386 f., 389 f., 394, 396 f., 399, 406-408, 411, 416, 421-423, 425-429, 432-436, 439, 441 f., 444, 446 f., 449-465, 467-484, 528, 532
 Enkhuizen, II: 188, 366
 Eschwege, I: 499
 Estland, I: 19
- F**alster, I: 12, 167, 184, 311, 549, 570; II: 17, 46, 53, 60, 81, 86, 99, 116, 124, 252, 256, 501, 523
 Fehmern, I: 47; II: 243, 245 f., 415
 Feldballe birk, II: 34, 92
 Finland, I: 18, 21, 28 f., 59, 229, 437, 497, 486
 Finmarken, I: 137; II: 101, 154
 Firenze, I: 409
 Flandern, I: 152, 362, 370, 549; II: 4, 262 f, 338, 396
 Flensborg, I: 95, 145, 154, 377, 535, 545, 549; II: 527
 Follo, se Aker og Follo fogderi, I: 530
 Fontainebleau, I: 611; II: 222
 Forenede Provinser, se Nederlandene
 Fosseholm, I: 110
 Frankfurt a. M., I: 165, 319, 553; II: 244

- Frankrig, I: 6-8, 16, 21-23, 25, 33, 39, 41, 47, 54 f., 67, 74, 81, 142 f., 152, 157, 159-161, 179, 184-186, 188, 194, 200, 203, 206, 211, 215, 222, 229, 232, 237, 260, 279, 327 f., 354, 369-372, 374 f., 377-379, 384-386, 391, 393, 397-400, 402-405, 407, 411, 417, 419 f., 422-425, 429, 431 f., 435 f., 439 f., 443, 445 f., 448, 451, 455-462 f., 466, 472, 489, 495, 506, 514, 552, 554, 582, 584, 589, 592, 596, 598, 603, 605, 609, 611, 617, 626, 628; II: XI-XIII, 6, 79, 95, 120 f., 149, 155, 163, 167, 171, 177, 187, 190, 192-195, 199-209, 212, 217-227, 229-233, 235 f., 241, 259, 262 f., 269 f., 274, 276-280, 282-286, 289-293, 296-301, 303-335, 337, 340-342, 344-346, 351-354, 357-363, 372, 378 f., 383, 385, 387, 389 f., 397, 404-408, 410, 416, 421, 423, 429-432, 434-442, 444, 446, 448-457, 459 f., 462 f., 466-469, 471-474, 476-481, 483-485, 513, 532, 541 f.
- Fredericia, se Frederiksodde
- Frederiksborg, I: 17*, 48*, 65*, 69, 80 f., 81*, 93, 108, 115, 128, 208*, 272*, 273*, 306, 336*, 337*, 353*, 448*, 449*, 457, 492, 507 f., 512 f., 520 f., 524, 527, 533, 535; II: 33, 47, 57, 468, 473, 511
- Frederiksborg, fæstning paa Guldkysten, II: 178, 179, 355
- Frederiksborg len, II: 526
- Frederiksgave kobberværk, I: 512
- Frederikshald, se Halden
- Frederiksholm kastel, Norge, II: 153
- Frederiksodde (Fredericia) I: 165-167; II: 24 f., 34, 39 f., 48, 66, 116, 505, 506, 509, 557
- Frederiksort (Friederichsort, Christianspreis eller Preisort, se ogsaa Christianspris), II: 66, 339, 416, 530, 538
- Frederikstad, I: 26; II: 66, 143, 539
- Friesland, I: 628, 475
- Frijsenborg, II: 92
- Fritsø, I: 46, 518
- Froens savværk, I: 534
- Fyn, I: 46, 167, 170-172, 186 f., 190, 251 f., 268, 306, 342, 380 f., 384, 464, 557, 560, 586, 589, 601, 620; II: 34, 40, 49, 65, 96 f., 188, 258, 280, 501, 503, 506
- Færøerne, I: 25, 137, 348, 386; II: 101 f., 166, 536
- Føns kirke, I: 618
- Galicien, I: 39
- Gambia, II: 180, 208
- Gamlebyen ved Oslo, I: 63
- Gascogne, I: 174
- Gavnø, 64*, 491
- Geldern, II: 366
- Generalstaterne, se Nederlandene
- Gischenhagen, gods i Holsten, I: 620
- Giske, norsk gods, I: 110
- Glimminge, I: 3
- Glommen, I: 199
- Glücksborg, I: 353, 501, 541, 548
- Glückstadt, I: 7, 34, 38 f., 44, 95, 109, 120, 129, 146, 154, 184, 199, 309, 357, 364, 380, 407, 450, 473, 490, 505, 596; II: 5, 85, 92, 169, 175-179, 181, 215, 237, 240, 243, 281, 324, 335, 368, 370, 419
- Gotland, I: 19, 52, 157, 202, 520
- Gottorp, I: 33, 52, 162, 165, 167 f., 171, 202 f., 205, 207, 214, 228, 241, 310, 320, 327, 354, 357, 360, 407, 427 f., 491, 552, 554, 565, 567, 569, 583, 594; II: 191, 194, 241 f., 245 f., 249, 274, 346, 402 f., 409, 412, 414-417, 433, 449, 452, 454, 457, 486, 516. - Se ogsaa Hertugdømmerne
- Graasten slot, I: 623; II: 319
- Gravesend, I: 368; II: 261
- Greenwich, II: 288, 301
- Gripsholm, I: 499
- Grønland, I: 25 f.; II: 306, 343
- Gudbrandsdalen, I: 70, 512 f., 530, 589, 535
- Guinea, I: 23, 28, 199, 202, 204, 210, 216, 218, 379, 423, 473, 563, 566, 569, 600; II: XIV 175-181, 183, 189, 214, 238, 281, 289, 344 f., 353, 355-357, 359, 361, 368-370, 372, 374, 375, 377, 407, 411, 419, 426

- Guldkysten, II: 175, 354
- Göteborg, I: 46 f., 49-51, 67, 99, 116, 193, 197, 199, 503, 551, 561, 564, 566; II: 227-229, 264, 266, 312, 407, 411, 420, 428, 452, 480. - Högskola, II: XVII
- H** Haag, I: 28, 49, 55-57, 78, 117, 149-153, 169, 185-188, 190, 192, 195, 199 f., 203 f., 206, 210, 215, 243, 256, 349, 382, 398, 421, 423 f., 427, 431, 504, 507, 537, 546, 548 f., 553 f., 558 f., 562, 591, 593, 597, 602, 604, 607, 609, 616-618, 627, 629; II: XIII, 73, 123, 177, 179-182, 186, 188, 196 f., 200, 203, 205, 231, 236 f., 269, 276, 281, 291, 293, 300, 310, 344 f., 352 f., 355, 357-359, 361, 366, 368, 371, 373, 375, 378, 407, 411, 418 f., 433, 442-444, 446, 451, 454, 459, 473-477
- Haarlem, I: 604; II: 368
- Haderslev, I: 43, 501
- Haderslevhus, I: 36, 499, 501, 513
- Halden (Frederikshald), I: 73, 199, 506, 510, 535; II: 66, 143, 518, 537
- Halland, I: 5, 52 f., 87, 117, 157, 235; II: 238, 247
- Hallingland, I: 194
- Halskov, II: 34
- Hamburg, I: 23 f., 32, 39, 61, 87 f., 109, 119, 123, 143-146, 150 f., 228, 236, 278, 329, 369, 375, 390, 424, 427, 438, 459 f., 462, 473, 477, 500, 504, 515, 536, 538 f., 544-549, 575, 577, 591, 597-600, 603, 605, 611, 616-622, 628; II: 34, 61, 63, 74, 76, 85, 92, 102, 124, 143, 169, 176-179, 191, 196, 215 f., 234, 246 f., 265, 270, 300, 325, 393, 412, 416, 437, 451, 455, 457, 475, 486, 521, 533
- Hammer gods, I: 110
- Hammershus, I: 119, 234, 356, 396; II: 96, 258
- Hampton Court, II: 289, 297
- Hanerau, II: 525
- Hannover, I: 591
- Hardanger, I: 110
- Harwich, II: 266, 428
- Hedemarkens amt, I: 110, 530-532
- Helgeland, II: 168
- Helmstädt, I: 450
- Helsingborg, I: 184, 224, 237, 241, 434, 448
- Helsingør, I: 7, 12 f., 21, 24 f., 39, 98, 120, 123, 142, 162, 166 f., 194, 209, 218, 232, 237, 301, 311, 361 f., 364, 367, 435, 441, 462, 506, 513, 517 f., 524 f., 527 f., 535, 538 f., 543, 552 f., 556-558, 561-563, 568, 571, 573, 595, 597, 620, 624 f., 628; II: 29, 42, 60, 85, 120, 164, 185, 237, 240 f., 246, 254, 256 f., 259, 306, 318, 367, 420, 447, 499-501, 507, 508, 516
- Herjedalen, I: 52, 202
- Herlufsholm, II: 255
- Herlöv, II: 466
- Hertugdømmerne, I: 12, 14, 23, 25, 47, 49, 52, 88 f., 95, 120, 154 f., 165, 189, 203, 242 f., 300, 304, 318, 321, 323, 326, 328 f., 331, 339, 342, 346, 375, 416, 438, 452 f., 491, 496, 513, 538, 545, 549, 584, 617, 623; II: 5, 52, 58, 60-62, 65 f., 68, 70 f., 77, 82-84, 95, 97; 102 f., 113, 115-118, 122, 124 f., 170, 188, 194, 196, 213, 242-245, 331, 388, 400, 402 f., 412, 414, 417, 437 f., 455, 512, 515-517, 528, 531-533. - Se ogsaa Slesvig, Gottorp og Holsten
- Hertzberg, I: 547
- Hessen, I: 184, 499, 629
- Hevringholm, I: 620; II: 96
- Hindsgavl, II: 53
- Hisingen, I: 519
- Hjortholm mølle, I: 27
- Hobro, II: 97
- Holbæk, II: 518
- Holland, se Nederlandene
- Holsten, I: 11 f., 15, 33, 45, 105, 112, 119 f., 143, 154, 164 f., 228, 253, 318, 338, 353, 359, 382 f., 385, 419, 426, 438 f., 521, 528, 594, 621, 623; II: 17, 24 f., 63, 95, 104 f., 117, 191, 194, 243, 256, 279, 303, 306, 322 f., 328, 338, 343, 385, 387 f., 393, 402, 412-414, 416 f., 438, 457 f., 482, 486, 516 f., 525, 527. - Se ogsaa Hertugdømmerne

- Homilly, sogn i Frankrig, I: 408
 Honfleur, I: 409; II: 349
 Horbelev, II: 60
 Horchagras, se Orchasse Grace
 Horsens, I: 248
 Hull, II: 356
 Husby kirke, I: 618
 Husum, I: 327, 437, 570
 Hvalør, I: 83
 Hven, I: 211, 216 f., 569, 571; II: 230, 238
 Hvidehavet, I: 494
 Højris, I: 3
 Hørsholm, I: 216 f., 329, 378; II: 53, 81,
 Hørsholm len, I: 93, 211, 526, 569, 571
- I**strup (senere Jægersborg, teksten anfø-
 rer Charlottenlund), I: 342
 Idre sogn, I: 46, 53, 202, 503, 506
 Ikalaborg, I: 200
 Indien, se Ostindien
 Ingermanland, I: 19, 163; II: 233
 Ipswich, II: 356
 Irland, I: 149, 215
 Island, I: 25, 105, 137, 323, 348, 386,
 496, 543; II: 101 f., 166, 300, 306, 316,
 343, 364, 536
 Italien, I: 6 f., 16, 142 f., 237, 260, 490,
 605; II: 217
 Itzehoe, I: 5, 439, 570, 575 f.; II: 531
 Iversnæs, se Wedellsborg
- J**amaica, II: 202, 207
 Jemteland, I: 48, 52, 117, 202, 506
 Juelsrud jernværk, I: 70
 Jylland, I: 5, 45, 47, 74, 87, 143, 165,
 171, 181, 187, 189, 251-253, 338, 381,
 460, 464, 557, 583, 589; II: 23, 34, 46,
 61, 122, 188, 303, 306, 328, 438, 503
 Jönköping, I: 566; II: 458
- K**almar, I: 31
 Kalundborg, I: 271, 544, 579; II: 53, 513,
 Kalundborg slot, I: 150, 547
 Kalø slot, II: 92
 Kanada, II: 208
 Kanal, den engelske, II: 283, 300
 Kap det gode Haab, II: 353
 Kardis, II: 222, 233
 Karthago, II: 408
 Kassel, I: 184, 608
 Kattegat, I: 159; II: 251
 Kerteminde, I: 190
 Kiel, I: 170, 189, 427, 439, 517; II: 88,
 242, 339, 518
 Kina, II: 221, 361
 Kleve, II: 482
 Kolding, I: 142 f., 165, 380, 544, 549,
 553, 556; II: 87 f.
 Koldinghus, I: 143; II: 40
 Kongelv (Kungälv), I: 107
 Kongsberg, I: 70, 120, 535; II: 535
 Kongsberg sølvværk, I: 538; II: 101, 134,
 534
 Kopperberget, I: 499
 Korsør, I: 170, 172, 190, 198, 246, 555,
 560, 626; II: 34, 39, 41 f., 66, 509-511,
 531
 Krogdalen, I: 518
 Kronborg, I: 180, 187, 193 f., 407, 538,
 561, 595; II: 34, 57, 60 f., 66, 335
 Kronborg len, II: 526
 Kurland, I: 23, 161; II: 227, 233, 430
 København, I: 12 f., 17, 24 f., 28, 31, 32*,
 43 f., 46 f., 51, 54, 56-58, 60-62, 69 f.,
 73, 76, 80, 82 f., 87, 94, 96, 101, 103,
 105, 108, 114, 116-119, 121-123, 125 f.,
 128, 128*, 129 f., 138 f., 141, 143-145,
 147, 150, 152-154, 156, 159, 162, 164 f.,
 169 f., 172-175, 177, 180-184, 187,
 189, 191, 193-195, 197 f., 200, 202,
 207-209, 212, 214 f., 217, 219-221,
 228 f., 233-235, 237, 241, 243-246,
 248 f., 251-256, 258 f., 262 f., 265,
 270-272, 272*, 273-276, 278-280, 282,
 287, 288*, 288, 289*, 289, 293, 295 f.,
 300, 303, 307-310, 318, 324, 326, 337,
 341-346, 348, 351, 353-357, 359,
 364 f., 369-371, 374, 376-379, 384 f.,
 387, 389, 397-400, 403, 405, 407, 413,
 415, 417, 419-422, 425 f., 431 f., 434-
 436, 438-444, 446, 448 f., 454-456,
 458-462, 464*, 464-466, 472, 502, 504-
 509, 512 f., 519 f., 523, 525, 527, 530 f.,

- 533-535, 537-540, 544 f., 547, 549, 551, 553, 555-559, 563 f., 567-581, 583, 591, 593-600, 603-605, 608-612, 614-628; II: XIV, 3-6, 10 f., 13 f., 17, 20-24, 28-31, 34-39, 44 f., 47 f., 54, 57, 59 f., 65 f., 70-72, 75 f., 80-82, 85, 87, 90-93, 96, 100-104, 107, 111-113, 116, 118 f., 129, 131, 133, 136, 141, 143, 147, 151, 156 f., 159-161, 164, 166-168, 175, 187 f., 190, 193, 197, 209, 212, 221, 229-231, 240, 244-246, 250, 253, 256, 258, 262 f., 269-272, 274, 277, 280, 283, 286, 290, 293-295, 298, 301, 307, 309, 313, 319-321, 323-325, 327, 329, 332, 333, 335 f., 338, 340, 343 f., 348, 354, 355, 359 f., 364 f., 367 f., 373, 375 f., 378 f., 383 f., 388 f., 392, 395 f., 398-402, 409, 412 f., 416, 420, 422 f., 425, 429-431, 437, 439-441, 443-445, 447 f., 450 f., 453-456, 458-460, 463, 66, 468, 470 f., 473-477, 479, 481 f., 484, 499, 500, 504-508, 511, 514-516, 518-520, 526, 528, 529, 532, 535-543
- København - amt, II: 98, 100. - Blaataarn, I: 359, 408, 412, 414, 427; II: 336. - Bremerholm, I: 114, 299, 335, 514, 535; II: 22. - Bryggernes lavshus, I: 278. - Bryghuset, I: 299; II: 71. - Christianshavn, I: 70, 120, 253, 281, 387; II: 11, 21 f., 85, 367, 516. - Citadellet, I: 604. - Frue kirke, I: 91. - Frue Plads, I: 276. - Garnisonen, II: 87, 90. - Holmen, I: 27, 61, 206, 315 f., 321, 336, 389, 464; II: 57, 63, 77-80, 138, 521. - Kannekestræde, I: 342; II: 17. - Kastellet, II: 33, 35, 66, 507-508, 518. - Konventhuset, I: 278. - Købmagergade I: 431 f., 618, 620. - Magasinhuset, I: 299. - Nørreport, II: 32 f. - Proviantgaarden, II: 77. - Regensen, I: 326, 589. - Rosenborg, I: 97*, 117, 212, 289, 346, 435, 464*, 465, 526, 569; II: 466. - Skarnholmen, I: 534. - Slotsholmen, I: 295, 449. - Tøjhuset, I: 299; II: 77, 80. - Universitetet, I: 528 f. - Vesterport, I: 172, 175. - Østerport, II: 32
- Køge, I: 172; II: 32, 509
- Köln, I: 7, 145 f., 149-151, 184, 410, 545 f., 548, 612; II: 231, 350
- Königsberg, I: 21
- Landskrona, I: 199, 201, 207, 241, 577; II: 72, 210, 228 f., 266, 312, 428, 448
- Langeland, I: 8, 112, 184, 251, 381; II: 501
- Langesund, II: 87
- La Pluyère, I: 408
- La Rochelle, II: 228 f., 305 f.
- Larvik, II: 87
- Lausitz, I: 245; II: 391
- Leiden, I: 489
- Levanten, I: 23; II: 208
- Libau, I: 21
- Lier, I: 110, 530
- Lille Bælt, I: 31, 159, 165, 167
- Lilledal, I: 512
- Lisieux, I: 408 f., 612; II: 348
- Lister, I: 194
- Listerdyb, I: 46
- Litauen, I: 161
- Livland, I: 19, 29, 33, 163, 200; II: 266
- Lolland, I: 12, 47, 167, 184, 268, 504, 524, 549; II: 17, 34, 46, 53, 81, 86, 99, 116, 124, 501, 523
- London, I: 6 f., 144*, 147 f., 150, 161, 164, 353, 362, 368, 371, 379, 390, 398, 404 f., 411, 416, 418, 421 f., 435, 443, 455 f., 459, 507, 545 f., 577, 595, 597 f., 600, 603, 605, 607-609, 611, 616, 621; II: 13, 73, 144, 167, 178, 181, 196-198, 200-203, 206, 208-210, 213 f., 216, 230 f., 260, 264, 266-269, 271, 275, 279, 283, 287-290, 295, 298-300, 310, 323, 338, 345 f., 348, 351, 355-362, 364, 373 f., 396, 401, 408, 411, 421, 425-429, 437, 441 f., 444, 446, 451, 453-455, 459, 466, 468, 475, - Westminster Palace, I: 144*, 146, 160, 551, 597 f. - Whitehall, I: 422; II: 442
- Longleat, slot i Wiltshire, II: 454, 470
- Lorraine, I: 145, 409
- Lothringen, se Lorraine

- Lowestoft, I: 454, 626; II: 460
 Lublin, I: 164
 Lundegaard, I: 169, 180, 380, 554, 557, 601
 Lutter am Barenberg, I: 5
 Luynes, I: 384
 Lübeck, I: 18, 20, 24, 29, 31, 33, 36, 143 f., 173, 237, 498, 544; II: 85, 92, 143, 178, 191, 242 f., 325
 Lüneburg, I: 24, 41, 95, 105, 145, 184, 200, 375, 437, 545, 548, 605, 623; II: 193, 308, 401, 477, 482
 Lyng og Broby sogne, I: 287
 Lynn, II: 356
 Lütkenburg, II: 244
 Lützen, I: 33, 45
 Læren, I: 602
- M**
 Maaslandssluis, II: 283
 Madagascar, II: 349
 Madrid, I: 39 f., 42, 152, 164, 382, 500, 549; II: 123, 336, 343, 351
 Mainz, I: 184; II: 221
 Malines, I: 151, 548
 Malmø, I: 24 f., 180, 202, 224, 228, 234–236, 241, 324, 354, 356, 358–360, 393, 565, 571, 575, 577, 593 f., 606; II: 72, 86, 133, 210, 238, 252, 255, 422 f., 448, 523, 524
 Malta, I: 196
 Mandal, I: 194
 Mardijk, II: 201
 Margaard, I: 81*
 Mariager kloster, II: 19, 503
 Marokko, II: 208
 Marstrand, I: 26, 522
 Mauritshuis, II: 196
 Mecklenburg, I: 331
 Medemblik, II: 366
 Middelhavet, I: 22; II: 466
 Midtskog skanse, I: 506
 Mors, II: 16
 Mosel, I: 21
 Moskva, I: 421; II: 222, 301
 Mostamark jernværk, I: 602
 Münster, I: 68; II: 234, 472, 474, 482,
 Mähren, I: 45
- Møgeltønder, II: 92
 Møn, I: 144, 169, 184, 492; II: 13, 53, 116
- N**
 Nakskov, I: 184, 187, 407; II: 16, 39, 41 f., 57, 66, 335, 509, 510
 Nakskov fæstning, II: 513
 Nassau, I: 150, 377
 Narva, I: 33; II: 264, 411
 Nedenæs, I: 194
 Nederlandene, I: 6 f., 17, 20–24, 31–34, 38 f., 41, 43–45, 47, 49 f., 52, 54–57, 64, 66–68, 89, 92, 101, 109, 115, 119, 124, 141, 143, 146, 150–152, 156–166, 171, 174, 178, 181, 184–187, 189, 191 f., 199, 201–204, 207, 209, 212, 215, 231–233, 237, 242, 271, 275, 277, 319, 328, 363, 367 f., 372, 379 f., 384 f., 388, 390, 393, 407, 420–425, 427, 429, 431, 437–440, 442–445, 448–450, 453–463, 467, 473, 489, 498, 500 f., 504–507, 510 f., 516, 526, 536, 543, 545, 550–554, 557, 559–561, 563, 566, 569 f., 582, 584, 596 f., 590, 593, 602 f., 605, 608 f., 615, 617, 619, 621, 623 f., 626–629; II: IX, XI–XIV, 80, 84, 88, 101, 108, 115, 120–125, 144, 149, 155, 162–167, 169, 171 f., 175, 180 f., 183–190, 192–194, 197, 199–209, 212–215, 217, 219–221, 226, 231–238, 254, 260, 264 f., 267–270, 274, 277–284, 286–293, 295, 297–299, 301, 303–305, 307 f., 310, 313, 315–320, 322, 324, 328, 330, 335 f., 342, 344, 346, 350, 352–359, 361 f., 364–379, 383, 385–387, 389 f., 394 f., 397–399, 405–408, 411 f., 416, 418, 420–422, 425 f., 428, 432–438, 441–444, 446 f., 449–469, 471–484, 513–515, 525, 528, 529, 532, 533, 539
 Nes sogn, I: 532
 Neumark, II: 24
 Nevers-Mantova, II: 195
 Newcastle, II: 356
 Nordhavet, I: 31, 158, 185
 Nordland, I: 21, 25, 137; II: 87, 101, 154, 191
 Nordmøre, II: 364

- Nordnes, I: 63
- Nordsøen, I: 23, 29, 31, 34, 38, 50, 56, 203, 207, 448; II: 193, 234, 413, 461
- Normandiet, II: 349
- Northforeland, II: 482
- Nyborg, I: 167, 190, 192, 198, 279, 282, 296, 392, 466, 560 f.; II: 34, 39, 41, 48, 66, 509, 510, 531
- Ny-England, II: 205, 208
- Nygaard, norsk gods, I: 110
- Nykøbing F., I: 407, 560, 570; II: 298 f., 506, 510, 515
- Nyköping, I: 499, 573
- Nymølle, I: 27
- Nøragergaard, I: 3, 489
- Nørre Broby, I: 602
- Nørre Karstofte, I: 518
- O**
- Odense, I: 4, 6, 12, 25, 69, 89, 163, 253, 276, 289, 306, 327, 381, 511, 515, 524, 539, 549, 598, 603, 626; II: 39, 42. – St. Knuds kirke, I: 603. – St. Knuds kloster, I: 342, 381 f., 429 f., 589, 602; II: XVI, XVII, 273, 285
- Oder, I: 157
- Oder-Spree-Kanal, II: 234
- Oldenburg, I: 232, 456, 581, 628; II: 234, 286, 403, 412 f., 472, 475, 486
- Oliva, I: 199, 202 f., 563; II: 398
- Opdal, I: 9
- Oplandene, I: 530
- Orchasse Grace (Orchagnes), I: 408; II: 348
- Orsu, paa Guldkysten, II: 178
- Oslo (Christiania), I: 26, 46, 54, 62 f., 73, 75, 79, 80*, 81*, 83, 86 f., 101–103, 107, 121, 143, 154, 274, 295, 360 f., 428, 496, 509 f., 512 f., 516, 518, 522 f., 529–531, 533–535, 538, 544, 595; II: XVI, 63, 78, 101, 129, 132 f., 137, 140 f., 144 f., 161 f., 165, 172 364, 418, 426, 430, 465, 517, 530, 534, 536, 540 f., 543; – Akershus, I: 3, 9, 45 f., 58, 60, 71, 76, 78–80, 80*, 83, 85–87, 99, 101 f., 107–110, 115 f., 118, 123 f., 127, 133, 144, 164, 209, 361 f., 380, 502 f., 509–511, 518, 521 f., 532 f., 535, 601, 609, 618; II: 107, 109 f., 131, 133–135, 138, 140, 143, 155 f., 395, 402. – Trefoldighedskirken, I: 103
- Oslo fjord, I: 362
- Osnabrück, I: 32, 44 f., 157, 501; II: 393 f.
- Ostende, II: 476
- Ostindien, I: 22, 34, 41, 454, 501; II: 175, 205, 221, 361, 407
- Ovesholm, I: 7
- Oxford, I: 6, 8, 45, 327, 489; II: 427, 454, 461
- P**
- Paris, I: 7, 78, 146, 323, 349–355, 357, 379, 382, 384, 386 f., 390–392, 394 f., 397 f., 403 f., 407–413, 418, 420–422, 426, 430–432, 436, 443 f., 447, 456, 461, 463, 548, 560, 591 f., 597, 601, 603, 604–608, 610–615, 617, 619, 623, 625, 627–629; II: XII, 10, 13, 23, 35, 73, 79, 117, 156, 165, 167, 203, 220 f., 224 f., 229–231, 245, 269, 279 f., 288, 295, 298–300, 303 f., 310 f., 314 f., 319, 325, 328, 333, 335–337, 339, 341, 343, 345 f., 348–350, 357, 359, 360–362, 383, 388, 390 f., 404, 408, 410, 413, 416, 423 f., 429, 432, 437 f., 442, 444, 446 f., 454, 459, 460, 462, 466, 468, 474–477, 482 f., 508, 545. – Bastillen, I: 408; II: 336. – Faubourg St. Germain, I: 592. – Louvre, I: 351, 592; II: 349.
- Parnassus i Phocis, II: 399
- Passy, I: 353, 461, 592 f.; II: 117, 383
- Pernau, I: 19, 21
- Pfalz, II: 309, 322, 449
- Phocis, I: 231
- Picardiet, II: 203
- Pinneberg, I: 225, 431, 619, 622; II: 88
- Plymouth, II: 452
- Pluyère, se La Pluyère
- Polen, I: 19, 30, 32–34, 151, 161–167, 174, 184–186, 188, 194, 203, 206, 231, 249, 294, 391, 552–554, 557, 563, 581; II: 192, 194 f., 200 f., 219, 222–224, 233–235, 279, 291, 308 f., 328, 330, 340, 398, 405 f., 409 f., 412 f., 438, 447, 450

- Pommern (herunder ogsaa Forpommern og Svensk Pommern), I: 33, 150, 157, 185, 187, 232, 437; II: 192, 234 f., 245, 266, 346, 409, 469
- Portugal, I: 21–23, 25, 38, 40, 68, 152, 363, 368, 399, 417, 511; II: 190, 202 f., 207, 215, 235, 283, 291, 339, 352, 393, 408, 466
- Preisort, se Frederiksort
- Preussen, I: 35, 161, 185. – Se ogsaa Brandenburg
- Pyrenæerne, I: 195
- Pyrenæiske halvø, I: 38, 495
- R**
- Randers, II: 85, 92, 97
- Rantzauholm (Brahetrolleborg), I: 434, 440, 620, 623 f.; II: 96, 527
- Regensburg, I: 43, 377
- Reins kloster, I: 518; II: 87
- Rendsborg, I: 357, 429, 450, 617
- Reval, I: 21; II: 58, 246, 411
- Rhinen, I: 21 f., 184, 345, 441, 558, 599; II: 192, 337
- Ribe, I: 12, 24 f., 142, 276, 289 f., 380, 384, 507, 544, 556, 603, 617; II: 20 f., 24 f., 39, 42, 87 f., 147, 280, 379, 443, 503, 509
- Riberhus, I: 143
- Riga, I: 19, 21, 29, 497; II: 234, 246, 264, 411
- Ringsted, I: 172 f., 555, 620; II: 53, 511, 515, 522,
- Rochelle, se La Rochelle
- Rochester, I: 148
- Rocq, sogn i Frankrig, I: 408
- Rollag præstegjæld, I: 535
- Romerike, I: 128, 532, 540
- Romsdalen, I: 110; II: 168, 539
- Rosenholm, I: 4
- Roskilde, I: 154, 167, 169, 171–174, 178, 184–188, 192, 195, 199, 202, 210 f., 216 f., 227, 234, 237, 242 f., 310, 357, 369, 554 f., 565, 576; II: 24, 43, 396, 500, 511
- Rotterdam, I: 158; II: 476
- Rouen, I: 399, 408, 413, 610, 612; II: 305 f.
- Rudkøbing, I: 500
- Rusland, I: 19, 21, 23 f., 27, 34, 161, 163, 231 f., 339, 421, 615; II: XIV, 195, 222, 233 f., 238, 252, 264, 301, 355, 407, 409, 412, 441, 443, 447, 486
- Rydhave, I: 3, 368
- Rygaard, I: 96*
- Rügen, I: 157
- Røros, I: 513; II: 135
- S**
- Saar, I: 21
- Sachsen, I: 36, 89, 391, 605; II: 308 f., 322 f., 353, 449
- Saint-Jacques de la Boucherie, I: 408
- Sala sølvgrube, I: 499
- Salisbury, I: 149, 546; II: 468, 470
- Saltø, II: 53
- Samsø, II: 92
- Sandviken gods, I: 110
- San Lucar, I: 38
- Sauerbrunnen, II: 272
- Scarborough, II: 480
- Schelde, II: 201
- Schwabach, I: 377, 413, 600, 614, 623
- Schwartzwald, I: 21
- Schweiz, I: 142
- Schwerin, II: 525
- Segeberg, I: 439, 620
- Sells kobberværk, I: 512
- Sem, norsk hovedgaard, I: 110 f., 127, 533
- Senlis, I: 608
- Setubal, I: 38
- Shetlandsøerne, II: 204
- Sicilien, I: 6
- Siebenbürgen, II: 235
- Siegen, I: 150
- Sierra Leone, II: 176, 179
- Silkeborg len, I: 45
- Sjælland, I: 12, 94, 99, 105, 144, 167, 169, 171, 184, 208, 225, 248, 252, 275 f., 306, 317, 342, 524, 549, 557, 581, 590; II: 19, 22 f., 37, 43, 48 f., 65, 67, 86, 91 f., 95, 97, 151, 501, 504, 526
- Sjællands stift, II: 504
- Skaane, I: 27, 45, 78, 192, 199–202, 204, 209–213, 218, 223, 225–227, 232 f., 235, 241, 303, 324, 358, 364, 549,

- 565 f., 575, 583, 594; II: 59, 72, 86, 197, 232, 238-240, 247, 252, 256, 329, 346, 400 f., 424, 486
- Skagerak, I: 23, 159
- Skanderborg, II: 86, 92
- Skanderborg amt, I: 342; II: 53, 95, 513
- Skien, I: 26, 87, 102, 529 f.; II: 530, 536, 538 f., 540
- Skotland, I: 23, 41, 215, 506, 545; II: 263, 464
- Skovsbo, I: 429
- Slagelse, I: 276; II: 37, 510
- Slangerup, II: 509
- Slesvig, I: 11, 15, 112, 119 f., 154, 164, 166, 168, 242, 245, 318, 338, 382 f., 426, 438, 554; II: 66, 117, 242-244, 246, 385, 402, 413 f., 486, 517. - Se også Hertugdømmerne
- Sokkelund herred, II: 23
- Solør, I: 531
- Sorø, I: 4-6, 8, 95, 112, 120, 220, 295, 308, 528; II: 16 f., Akademiet, II: XIII, 18, 27, 502, 503
- Spa, I: 143, 146
- Spanien, I: 6, 21-23, 25, 33 f., 38-41, 43 f., 56, 68, 99, 142 f., 147, 151 f., 156, 160, 179, 184, 190, 208, 237, 260, 279, 294, 363, 370, 382, 385, 391, 399, 451, 490, 496, 500 f., 507, 509, 511, 548, 581, 602, 611; II: 119, 123, 155, 190 f., 194, 201 f., 204, 207, 209, 217-221, 235, 262, 269, 291, 317, 320, 352, 392 f., 405, 408, 412, 455, 466, 477, 481
- Spanske Nederlande, se Nederlandene
- Speier, I: 20, 31, 337
- Spitzbergen, I: 25, 34
- Stade, I: 43, 164, 501, 587, 622, 624, 629; II: 216, 451, 515
- Stange sogn, I: 531
- Stavanger, I: 93, 520; II: 364, 530, 536
- Steinburg amt, I: 426, 473
- Stenalt, I: 355
- Stettin, I: 157, 179, 437, 556; II: 234
- Stjernholm len, II: 92
- Stockholm, I: 20, 29, 31, 54, 82, 143, 146, 159, 193*, 200, 206 f., 208*, 209, 218 f., 221 f., 224 f., 228-231, 233, 235, 237, 256, 345, 354, 356, 366, 379, 385, 404, 420-422, 425 f., 436, 443, 445, 449, 454, 459, 464, 497, 526, 530, 545, 565, 571-573, 575, 577, 583, 590, 593, 600, 605, 611, 615, 622, 624; II: 86, 176, 209, 223 f., 227-229, 237, 239, 241, 244 f., 249 f., 254 f., 265-267, 269, 274-276, 279, 293, 299-301, 304, 306, 310, 314, 329, 333, 341, 359, 362, 367, 375 f., 378 f., 395, 398 f., 402, 409 f., 413, 415 f., 420, 422 f., 425, 428 f., 431, 433, 437, 440 f., 444 f., 447 f., 450 f., 453 f., 458-460, 464, 467, 469 f., 472, 474, 476, 479 f., 482
- Store Bælt, I: 31, 159, 167, 198, 215, 440; II: 67
- Stralsund, I: 36; II: 191
- Strøm, gods, se Strømsø gods
- Strømsø, I: 110, 112, 115, 535 f., Strømsø gods, I: 523
- Stubbekøbing, I: 296; II: 515
- Størdal, I: 602
- Sulzbach, I: 565
- Sundfjord (Søndfjord), I: 342
- Sundfjord fogderi, II: 94
- Sundhordland (Søndhordland), I: 110
- Sundmør (Søndmør), I: 110
- Svavsted amt, I: 166, 203
- Svendborg, II: 509
- Sverige, I: 5, 12, 14, 18-22, 24, 28-36, 45-49, 52-54, 56 f., 59, 63, 67, 82, 87 f., 99 f., 105, 117, 122, 136, 141-143, 145, 149, 152-154, 157-162, 164, 167, 170 f., 173, 179, 182, 184-195, 199 f., 202-206, 209, 211-225, 227 f., 230-235, 241-243, 251, 264, 277, 279, 283, 294, 300 f., 319, 334 f., 339, 356-359, 363, 372, 379, 385, 400, 404, 421, 425, 428 f., 439 f., 445-448, 452-454, 459-461, 474, 477, 493, 497-499, 502, 504, 508, 513, 519, 529, 532, 543 f., 550-552, 554 f., 558, 564, 568, 572, 574, 590, 595, 97, 617, 627; II: IX, XIV, 7, 57, 67, 73, 87, 115, 155, 166-168, 171, 176, 185, 190, 192-198, 200-202, 208-211, 213, 216, 219, 221, 223-254, 257, 260, 263-268, 270, 274-276, 278-280, 282-285, 289, 291-301, 303-310, 312-315, 317, 319-330, 340 f.,

- 343-346, 354-355, 358-359, 361 f.,
368 f., 374 f., 377 f., 385-391, 393-397,
399 f., 402, 404, 406 f., 409-411, 413-
416, 421-426, 428-441, 443, 446-454,
457-461, 463 f., 466-472, 474-484, 524,
533
- Sydamerika, I: 22, 409; II: 361
- Särna sogn, I: 46, 53, 202, 503, 506
- Søgaard, I: 342, 577, 601
- Sølvitsborg, I: 178, 202
- Sønderborg, I: 129
- Sønderjylland, II: 92
- Søndfjord, se Sundfjord
- Søndmør, se Sundmør
- Sørland, I: 21
- T**aarnborg sogn, II: 41
- Taarnby, I: 342, 589
- Taasinge, I: 355
- Tacorari, paa Guldkysten, II: 176
- Tanger, II: 202, 352
- Telemarken, I: 513
- Teneriffa, I: 501
- Themsen, I: 422; II: 216 f., 356, 363
- Thy, II: 16, 89, 97
- Torcello, I: 418; II: 339
- Toscana, I: 7
- Toul, I: 408; II: 348
- Tranekjær, I: 8, 45, 112, 342, 490, 500,
534; II: 52
- Trankebar, II: 175
- Trier, I: 184
- Trittau, I: 165
- Trondhjem, I: 9, 26, 46, 155, 190, 199,
272, 407, 491, 496, 503, 557, 561, 602,
625; II: 87, 133, 139, 145, 156, 161 f.,
168 f., 186, 335, 364, 504, 536, 539,
540
- Trondhjem len, I: 150, 167, 181, 185 f.,
192, 194, 199, 202 f.; II: 86, 92
- Tryggevælde, II: 53
- Tune, I: 83
- Tybrind, I: 180, 380, 430, 602, 618
- Tyskland, I: 6, 12, 16, 23 f., 30, 32 f., 36,
45, 47, 95, 142, 157, 161, 165, 172, 188,
199, 232, 325, 385, 399, 489, 551, 606;
II: 67, 172, 190 f., 195, 201, 217, 219,
221 f., 235 f., 279, 285, 300, 303 f.,
308 f., 312, 314, 322-327, 329 f., 359,
379, 392-394, 396, 404-406, 409 f.,
413, 417, 438 f., 442, 447, 449 f., 454,
456, 466, 472, 475, 486
- Tyrkiet, II: 202
- Tønning, I: 203, 570
- Tønsberg, I: 26, 87, 102, 431, 496, 530;
II: 140, 144, 530
- Tønsberg len, I: 109
- U**etersen, I: 283
- Ugbrooke Park, II: 454, 465, 470
- Ungarn, I: 104, 142; II: 117
- Uppsala, I: 160, 551; II: 176
- Usedom, I: 157
- Utterslev, I: 556
- V**aldres, I: 194, 522
- Vang, I: 533
- Varberg, I: 49 f.,
- Varberg fæstning, I: 512
- Varberg len, I: 53, 506
- Warszawa, II: 222, 233
- Vartov, I: 220, 296
- Wedel, I: 165
- Wedellsborg (tidligere Iversnæs), I: 129*,
352*, 354, 380, 397, 430, 432, 593,
601 f., 618, 629
- Weichsel, I: 161
- Vejle, I: 4, 16*
- Vejlegaard, I: 380, 620
- Vemb, I: 83
- Venezia, I: 17, 418; II: 339
- Vendsyssel, II: 97
- Verden, I: 32, 84, 95, 157, 184, 590; II:
234, 393. - Se ogsaa Bremen-Verden
- Verne kloster, norsk gods, I: 110
- Versailles, II: 349
- Weser, I: 32, 52, 157; II: 393, 413
- Vestervig kloster, II: 92
- Vesterhavet, se Nordsøen
- Westfriesland, I: 166, 554; II: 84, 120,
123, 185, 532
- Vestindien, I: 22, 28, 41; II: 180, 205,
208, 352, 466

- Vestmannaøerne, II: 102
- Viborg, I: 276, 289; II: 39
- Wien, I: 7, 164, 355, 360, 374, 377, 398, 490, 594, 599, 600; II: 118, 190-192, 224, 235, 257, 272, 279, 412, 519
- Vik jernværk, I: 70
- Viken, I: 506
- Wilster, II: 178
- Wiltshire, II: 454
- Vincennes, I: 397; II: 342
- Visborg (gaard), I: 7, 355, 526
- Wismar, I: 7, 150, 157, 490, 499; II: 234, 245, 264, 394
- Wollin, I: 157
- Vordingborg, II: 32, 53
- Workum, I: 628
- Värmland, I: 47
- Västergötland, I: 47, 49
- Västervik, I: 30
- Y**armouth, I: 204, 206, 356
- Z**uidersøen, I: 20, 28, 55; II: 237, 346, 373, 419
- Ø**lstykke, II: 57
- Øresund, I: 12, 17, 19, 21, 23 f., 29-31, 34 f., 41, 43, 45, 47, 49, 52, 54, 56 f., 67, 74, 109, 146, 155, 158 f., 162 f., 166 f., 184-187, 192, 199, 202, 204 f., 210, 215-218, 225, 232, 237, 241, 299, 316, 322, 329, 439, 448, 473, 492, 494, 497, 500, 539, 568, 585; II: 72, 99, 120, 189, 200, 225, 246, 248, 283 f., 297, 306, 309, 315 f., 365 f., 373, 375, 377, 388, 397, 400, 421, 436, 453, 457, 466 f., 469, 533
- Ørholm, I: 437
- Ørslev kirke, I: 618
- Ørum len, II: 58, 89, 525
- Ørup I: 520
- Øsel, I: 3, 16*, 52, 157, 202
- Østerdalen, I: 46, 513
- Østersøen, I: 19-25, 28-31, 33 f., 38, 47, 49, 54, 56 f., 151, 157-163, 167, 174, 181, 184-186, 191, 194, 207, 372, 421 f., 448, 493-495, 497; II: XIV, 166, 184 f., 193, 200, 204, 206, 208, 211 f., 216, 222, 225 f., 228, 232-234, 236, 244, 251, 265-267, 270, 283 f., 289, 294, 301, 305-307, 309 f., 312, 318, 355 f., 366 f., 397, 410 f., 420, 431, 435, 442, 451, 453, 457, 461, 464, 467
- Østersølandene, I: 24, 29, 32, 67, 159, 161, 493, 495, 497; II: 406, 417, 479, 486
- Østkarelen, I: 19
- Østpreussen, I: 161, 200; II: 192, 233
- Østrig, I: 23, 151 f., 167, 171, 185, 232, 319, 557, 584; II: 190 f., 195, 206, 219, 224, 291, 300, 303 f., 308, 320, 324 f., 328, 342, 378, 405, 438, 444, 447, 455, 477
- Øvre Strøm, I: 110 f.

PERSONNAVNREGISTER

I registeret er følgende personer udeladt: kongerne Christian IV. og Frederik III. samt Hannibal Sehested.

En stjerne ved henvisninger til bind 1 betyder, at der er tale om planchen ud for den paagældende side.

- Aagesen, Niels, købmand i København, II: 85, 95
- Adeler, Cort Sivertsen, admiral, I: 336, 354, 388 f., 414, 449, 464, 588, 602, 604, 614; II: 79 f., 82, 165-168, 522, 541, 542
- Adolf, hertug af Gottorp, I: 11
- Ahlefeldt, Claus von, general, øverstkommanderende i Norge, I: 81, 304, 332 f., 337, 388, 446, 456, 519, 587 f., 602, 615, 625; II: XVI, 71, 73 f., 79 f., 109, 137, 141, 149 f., 155, 166 f., 464 f., 517, 519, 520, 530
- Ahlefeldt, Ditlev von, amtmand i Flensborg, I: 326, 377, 600; II: 285
- Ahlefeldt, Frederik, vicesatholder i Hertugdømmerne, statholder i København, I: 339, 342 f., 346, 368, 389, 391, 414-416, 420, 426 f., 434, 438 f., 448*, 449, 451 f., 465, 577, 588-590, 605 f., 615, 617, 623; II: 12, 52, 81, 88, 106, 124, 151, 194, 196, 208-215, 230, 242, 250, 281, 290, 298, 319, 330, 338, 346, 401, 423, 425 f., 516, 525
- Ahlefeldt, Frederik von, generalmajor, I: 137, 141, 149 f., 155, 166 f., 465 f., 517, 522
- Ahlefeldt, Hans von, general, I: 332, 587, 596, 620; II: 67, 85, 105, 250, 252, 516, 523
- Ahnen, Preben von, stiftsbefalingsmand i Nordlandene, II: 154, 539
- Aitzema, Lieuwe van, hollandsk historiskriver, I: 204; II: 410, 420
- Akeleye, Sigvard Gabrielsen, norsk adelsmand, I: 529
- Albemarle, George Monck, hertug af, medlem af Privy Council, II: 196, 199, 204, 210, 289, 353, 375 f.
- Albertsen, Peder, sognepræst i Tronhjem, II: 168 f.
- Albrecht, Henning, løjtnant, kommandant paa fæstningen Frederiksborg paa Guldskysten, II: 178
- Alexander VII., pave, I: 409, 613; II: 235, 349
- Alexei Feodorovitsj, tsar, I: 22; II: 195, 413
- Allen, C. F., historiker, I: 613; II: 386
- Amerongen, Godaert Adriaan, baron van Reede, heer van, deputeret, senere Generalstaternes gesandt i Danmark, senere ambassadør, I: 431, 449, 453, 455, 458, 459, 626, 627; II: 371, 459-463, 468, 473, 522
- Andersen (Ringkøbing), Anders, biskop over Aalborg stift, I: 276, 279, 300
- Andersen, Hans, foged i Øvre Romerike, I: 128, 540
- Andersen, Jacob, Vang præstegjæld, Norge, I: 532
- Andersson, Ingvar, svensk historiker, II: VII f.
- Anna, dansk prinsesse, dronning af Skotland og England, I: 146
- Anna af Østrig, enkedronning, I: 391, 397 f., 402, 607, 610, 612
- Anna Catharine, datter af Christian IV., troløvet med Frantz Rantzau, I: 119
- Anna Eleonora af Braunschweig-Lüneburg, hertuginde, I: 145

- Anne Marie Louise d'Orleans, hertuginde af Montpensier, I: 608
- Anne Sophie, prinsesse, datter af Frederik III., I: 214, 362, 389, 416, 595; II: 81, 117, 290
- Anton Günther, greve af Oldenburg, I: 581; II: 403, 412, 472
- Apollo, græsk gud, I: 231-234, 254; II: 399
- Appelboom, Harald, svensk resident i Haag, I: 349, 377, 553, 591, 593, 616 f.; II: 184, 236 f., 378, 411, 444, 446, 452
- Arenstorff, Frederik von, chef for kongens livgarde, II: 22
- Arlington, Henry Bennet, lord, statssekretær, I: 421, 423, 436, 454, 458, 460, 462, 590, 609, 616-618, 621-623, 625-628; II: 206, 301, 351-353, 355-357, 364, 369, 373-377, 419, 441-443, 455, 461-463, 465, 468, 470, 472, 475, 479 f.
- Arnauld de Pompon(n)e, Simon, fransk gesandt, II: 449 f., 477, 480, 482 f.
- Arup, Erik, historiker, I: 18; II: 430
- Ashley Cooper, Antony, se Shaftesbury
- Aspremont, greven af, I: 409; II: 349
- Augusta, hertuginde af Holstein-Glücksborg, I: 129, 353, 541, 548
- Avaugour, Charles d', fransk gesandt, I: 339, 527; II: 446
- Axelsson (Natt och Dag), Ake, svensk rigsraad, 34 f.
- B**altzersen, Iver, amtsskriver i Trondhjem, I: 602; II: 539
- Bang, Christian Steffensen, gejstlig forfatter, tidligere sognepræst i Romedal, I: 86, 522
- Banner, Erik, generalkrigskommissær, I: 446, 625; II: 73, 150, 518, 520, 538
- Bannermand, Johan, København, I: 568
- Bartet, fransk gesandt, I: 595
- Barth, Johannes, oberbergmester, Norge, II: 535
- Bartholin, Thomas, dr. med., læge, I: 8
- Bartskeer, Johan Didriksen, biskop over Viborg stift, I: 276, 281, 300, 306
- Bastiansen, Niels, sorenskriver i Bragernæs fogderi, I: 535
- Beck, David, portrætmaler, I: 49*, 192*
- Beck, Joachim, skaansk adelsmand, I: 27, 583; II: 253
- Beck, Sten, rentemester, I: 83, 502, 517 f.
- Beckmann, Joachim, oberolder i Hamburg, II: 85, 92
- Bentsen, Christen, raadmand i København, I: 513
- Bennet, Henry, se lord Arlington
- Bentzon, greve (? i Hamburg), II: 61
- Beranger, Jacques, La Roche de Thudessquins medskyldige, I: 407 f., 612; II: 335 f.
- Bering, Vitus, professor i historie, I: 320, 326 f., 586; II: 462
- Berndes, Johan, landshøvding i Dalarne, I: 53; II: 395
- Berneberg, Hamburg, I: 144
- Bernini, Giovanni Lorenzo, italiensk billedhugger, arkitekt og maler, I: 144*
- Berns, handelshus i Hamburg (se ogsaa Berns, Albert Baltser), I: 109, 504; II: 63, 85, 87, 89-91, 93, 95, 124
- Berns, Albert Baltser, købmand i Hamburg, I: 39, 61, 70, 109, 141, 601, 617
- Berns' enke, A. B., II: 516, 524, 525
- Bernstorff, A. P., statsmand, II: 446, 486
- Bertrand, Mr., muligvis pseudonym, II: 360
- Beuningen, Coenraad van, nederlandsk ambassadør, I: 159 f., 163, 171, 463, 550-553, 555, 628; II: 164, 203, 207, 221, 236, 466, 469
- Beveren, Johan van, hollandsk officer, I: 209, 213, 569, 572; II: 398
- Beyer, Peter, bjergraad, II: 535
- Bibaud, direktør i Compagnie des Indes Orientales, Paris, II: 361
- Bicker, amsterdamsk borgmesterfamilie, (brødrene Andries og Cornelis Bicker), II: 85
- Bicker, Catharina, g. m. Christian Ditlev Testmann, I: 452, 625
- Bidal, fransk resident i Hamburg, I: 390, 424, 605, 616

- Bielke, Gustav, svensk rigsraad, I: 226, 228, 574 f.; II: 399
- Bielke, Henrik, viceadmiral, senere rigsadmiral, I: 245, 252, 289, 311, 336, 343, 346, 361, 388, 392 f., 449, 453, 505 f., 537, 571, 578, 580, 583, 588, 590, 606 f., 625; II: 16, 24, 39, 41, 63, 78, 80, 102, 108, 112, 137, 139, 151, 162, 168, 171, 233, 248, 250, 286, 311, 521, 522, 529, 540, 543
- Bielke, Jens, norsk kansler, I: 51 f., 75, 93, 103 f., 127, 205, 503, 506, 513, 515 f., 524, 529 f., 532; II: 108
- Bielke, Jørgen, generalløjtnant, I: 9, 127, 156, 305, 332, 491, 530, 540, 587, 596; II: 66, 85, 94, 108, 112, 132, 152, 156, 160, 169, 397, 399, 422, 516, 518, 523, 526, 529, 531, 534, 540, 543
- Bielke, Ove, norsk adelsmand, søn af kansler Jens Bielke, I: 93, 343, 526, 624; II: 12, 88, 108 f., 136-139, 161-163, 520, 524, 527, 529, 531, 534, 541
- Bielke, Sten, svensk gesandt i København, I: 173, 187, 190, 194 f., 199, 204, 207, 210 f., 218, 221 f., 225, 235, 464, 476, 556, 560-573, 575-577, 628; II: 222, 238, 474, 481 f.
- Bielkenstierna, Claes, svensk admiral, I: 574
- Biermann von Ehrenschild, Conrad, Terlons sekretær, senere ambassadesekretær, I: 201, 339, 344, 350, 353, 355, 384, 397-401, 403-410, 413-419, 431, 434 f., 439, 446, 453, 455-458, 460-462, 464, 475, 561, 564, 589, 591-594, 601, 603, 605-608, 610-615, 618 f., 621, 624, 626-628; II: 3, 7, 133, 152, 160, 280, 320 f., 323, 325, 329 f., 332-335, 337 f., 348, 350, 360 f., 368-370, 373 f., 383, 439 f., 443, 446, 450, 455-457, 461-463, 466-468, 470-472, 474-482, 534
- Biermann, Johann, tysk diplomat, I: 298, 581
- Bigorre, fransk embedsmand, II: 311
- Bildt, Daniel Knudsen, norsk adelsmand, I: 491, 502
- Bildt, Vincens, norsk adelsmand, I: 533
- Bille, adesslægt, I: 382
- Bille, Anders, rigsmarsk, I: 51, 54, 57, 74, 77, 83, 92 f., 116, 122, 144, 155, 164, 168, 288, 364, 507, 515 f., 518, 520, 524, 526, 536, 539, 542, 544, 595; II: 258, 551
- Bille, Claus, lensmand, I: 3
- Bille, Sten Andersen, stadsmajor i København, I: 127, 253, 540
- Bios, livstiden, græsk mytologisk figur, I: 418; II: 339
- Birch, stadsmajor, II: 516
- Birket-Smith, S., biblioteksmand, historiker, I: 606 f.
- Bitter, Pieter de, hollandsk kommandør, II: 464 f.
- Biörenklou, Mattias, sekretær, regimentsraad i hertugdømmet Bremen, svensk gesandt, I: 477, 556, 564, 569, 627; II: 222, 224, 236, 410, 446, 448-451, 453, 469, 479
- Blome, Heinrich, amtmand i Rendsburg, I: 357, 594
- Blumenthal, Christoph Caspar Freiherr von, hofraad, brandenburgsk gesandt, II: 339
- Bojesen, Frederik, generaltoldvisitør, I: 86, 509, 523, 533
- Bonde, Gustav, svensk rigsskatmester, I: 225 f., 228, 565, 574 f.; II: 215, 222, 224, 228, 245, 266 f., 426, 453
- Bonneau, Honoré, fransk finans- og handelskommissær for den danske konge, I: 432, 591, 619, 628
- Bonrepaus: Usson, François d', marquis de Bonrepaus, fransk gesandt, I: 250
- Bordeaux, Antoine de, sieur de Neufville, fransk gesandt, I: 148
- Boreel, Willem, heer van Duinbeke, hollandsk ambassadør, II: 220, 367
- Borri, Franceseo Giuseppe, guldmager, II: 81
- Bourbonerne, fransk fyrsteslægt, I: 374, 402; II: 405
- Bouvet De Lozier, Jean Baptiste Charles, fransk opdagelsesrejsende, I: 409; II: 350

- Boyesen, Johannes, hofkammerer, I: 376, 473, 561, 563, 570; II: 66 f., 186, 329, 586; II: 85
- Boys, Lovys du, Hamburg, II: 178
- Boysen, Jens, norsk tolder, II: 119, 532
- Braëm, Gødert, købmand i København, I: 70
- Braëm, Johan, købmand i København, I: 70
- Brager, Peder, lensmand paa Brager næs, I: 535
- Brahe, Jørgen, rigsraad, I: 49 f., 515
- Brahe, Nils, svensk ambassadør i London, I: 368, 474 f., 477, 565, 595, 597; II: 215, 231, 252, 261, 264, 275, 399, 422, 426, 453
- Brahe, Pehr, svensk greve, rigsdrost, I: 53, 111, 198 f., 209*, 214 f., 218, 221, 225, 227 f., 231, 256, 275, 305, 368, 376, 379, 442, 477, 506, 541, 563, 565 f., 570-577, 583, 594, 599, 600, 609, 624; II: 224, 253, 395, 398 f., 401, 428, 499, 524, 528
- Brahe, Tyge, adelsmand, astronom, I: 4
- Brandt, Christoph von, brandenburgsk gesandt, I: 423, 611, 616; II: 300, 358 f., 363, 442
- Bredal, Erik, biskop i Trondhjem, II: 139
- Bredow, Joachim von, general, I: 168, 517
- Bremer (Bræmer), Frederik, tolder i Christiania, II: 155, 539
- Brienne, Alexandre Bernard de Loménie, commandeur de, fransk udenrigsminister, I: 16, 530, 610; II: 302, 311 f., 326
- Broberg, emne som dansk resident i Stockholm 1661, II: 255
- Brochmand, Hans, biskop over Aarhus stift, II: 23
- Brochmand, Jesper, biskop over Sjællands stift, I: 94, 105
- Brockenhuus, Oluf, landsdommer i Sjælland, I: 590
- Brodersen (Riisbriigh), Thomas, borgmester i Odense, I: 253, 258, 278, 583
- Bruun, Chr., biblioteksmand, historiker, I: 582
- Buchwald, Godske von, holstensk diplomat, landraad, klosterprovst, I: 192, 215, 283, 376, 473, 561, 563, 570; II: 66 f., 186, 196, 518, 531
- Bull, Edv., norsk historiker, I: 26, 112; II: 148, 171, 543
- Butler, James, se Ormonde
- Bülche, Ditlev, oberberghauptmand, søn af Peter Bülche, II: 134, 535
- Bülche, Peter, dr., kongens livlæge, I: 243, 285, 304, 341, 343, 361 f., 365, 367, 381, 391, 405, 417 f., 427, 438, 449*, 582, 589, 595 f., 602, 606, 615; II: 23-25, 39, 41, 134, 137, 139, 144, 153, 156, 158, 160, 162, 172, 249, 259, 273, 311, 338 f., 445, 540, 543
- Bülche, Titus, søn af Peter Bülche, II: 23, 504, 507
- Byssing, Rasmus, sognepræst i København, II: 22
- Bøgvad, Anders Nielsen, toldskriver i Helsingør, II: 85, 92
- Børtning, Peter, ridefoged, I: 364
- Bååt, Seved, svensk fredsdommer, U: 565
- Caracena, Luis Benavides de Canillo y Toledo, marqués de Fromista y de, guvernør i de spanske Nederlande, I: 237, 271; II: 336
- Cardenas, Don Alonso de, ambassadør, I: 151
- Carlisle, Charles Howard, Earl of, engelsk ambassadør, I: 421, 436, 574, 615, 621; II: XIV, 301, 355, 358, 373, 375, 378, 399, 441, 443 f., 447 f., 451
- Carl, se Karl
- Carlo Emanuele II, hertug af Savoyen, II: 217
- Carlof, Heinrich, guvernør over Sveriges Guinea-besiddelser, I: 199; II: 175-177, 180
- Carteret, George, Sir, engelsk vicechamberlain, admiralitetsraad, direktør i det afrikanske kompagni, II: 265-268, 300, 428 f.
- »Carthago«, øgenavn, brugt paa Corfitz Ulfeldt, I: 91, 525
- Catharina af Braganza, se Katharina af Braganza
- Chambers, Peter, svensk agent, I: 427,

- 476, 590, 617; II: 32, 71, 78, 241, 507, 508, 518, 519, 522, 532
- Chanut, Pierre Hector, fransk gesandt, I: 530; II: 225
- Charisius, Peder, dansk resident i Haag, I: 150, 169, 443, 473, 544-549, 554, 591, 597, 616-618, 627; II: 177, 180 f., 184, 188 f., 281, 310, 344 f., 355, 362, 366-373, 376, 459, 542
- Choissy, madame de, I: 612; II: 349
- Choissy, Timoléon de, abbé, historieskriver, Siammissionær, II: 349
- Christensen (Reenberg), Claus, se Reenberg
- Christensen, Laurids, godsforpagter, Norge, I: 534
- Christensen, Laurits, præst, I: 342
- Christensen, Severin, generalkrigskommisariatsskriver, I: 342
- Christian II., konge af Danmark, I: 3, 18, 45¹
- Christian III., konge af Danmark, I: 58, 106
- Christian, den udvalgte prins, I: 37, 89-91, 110, 524 f., 527
- Christian, kronprins, den senere Christian V., I: 104, 120 f., 154, 275, 288 f., 296, 304, 340, 361 f., 378, 384 f., 391, 397 f., 402 f., 426, 428, 432, 435-437, 440, 459, 462, 464 f., 471, 504, 532, 538, 595, 601-603, 606-611, 617, 621, 623, 629; II: XVI, 8, 12, 18, 20, 44, 78, 82, 87, 107, 111, 124 f., 137 f., 140, 147, 257, 259, 280, 286, 290, 300, 302, 315, 319, 338, 401, 536
- Christian Albrecht, hertug af Gottorp, I: 203, 205, 214, 228, 354, 360, 407, 427 f., 570; II: 117, 241 f., 244, 385, 402, 415 f.
- Christian Ludvig, hertug af Braunschweig-Celle (lüneburgsk hertug), I: 145, 147, 150, 545-547; II: 193 f., 234, 430
- Christiane, datter af Christian IV., g. m. Hannibal Sehested, se Sehested
- Christiansen, C., historiker, I: 266, 318 f., 327, 431, 579, 584, 586, 618; II: 46, 49, 89, 97, 100, 114, 116, 119, 124, 126, 132, 412, 485, 525, 531
- Christina, dronning af Sverige, I: 20, 36 f., 141, 147, 159-161, 237, 271, 493, 499, 502, 506, 519, 524, 533, 537, 539, 541, 544-546, 577, 579, 587; II: 175, 225, 230, 394
- Christopher, Hans, stiftsskriver, II: 504
- Chronberg, Börje Olofsson, svensk rentemester, II: 228
- Chronich, Niels Svendsen, lektor i teologi, I: 86, 522
- Cicignon, Johan Caspar, ingeniørofficer, II: 73
- Claeszoon, Jan, kommandant paa Guld-kysten, II: 178 f.
- Clarendon, Edvard Hyde, jarl af, lordkansler, I: 370 f., 384, 390, 421, 423, 478, 596 f., 604, 607, 621, 623, 625; II: XIV, 197, 200, 203 f., 207, 209, 212, 214, 261, 263, 266-268, 287-295, 299-301, 310, 328, 330, 351, 354 f., 257 f., 362, 373-377, 423, 427-429, 434-437, 442-445, 454, 457 f., 470, 479 f.
- Clausen, Henrik, kgl. og universitetsbogtrykker, I: 295
- Clemensden (Fischer), Clemend, forpagter af Skanderborg amt, I: 342, 589; II: 53
- Clement, Pierre, fransk historiker, I: 605
- Clifford, Thomas, Sir, engelsk specialudsending, I: 458-460, 627; II: 454, 465 f., 470-477, 479-481
- Colbert, Jean-Baptiste, fransk statsmand, I: 23, 67, 71, 112, 350, 385, 390, 409, 421, 425, 511, 605, 612, 622; II: XIII f., 24, 165, 205-208, 218-221, 225-230, 232, 236, 267, 296, 302, 304-307, 312, 315 f., 318-320, 324 f., 342 f., 345, 349 f., 360-362, 386, 406, 408, 421, 430 f., 437 f., 441 f., 477, 505
- Colepeper, John, 1st lord Colepeper, engelsk ambassadør, I: 149 f.
- Commynes, Phillippe de, fransk statsmand og historieskriver, II: 354
- de Comminges, Gaston Jean Baptiste, comte, fransk gesandt, I: 424, 616; II: 205, 357 f., 364, 444
- Condé, Louis II, prins af, I: 179, 610; II: 35, 195, 303

- Conring, Hermann, tysk statsretslærd, I: 450; II: 510
- Contarini, Ludovico, veneziansk gesandt, I: 530
- Cordoba, Don Luis Fernandez de, spansk guvernør paa Tenerifa, I: 501
- Cornbury, Edward Hyde, lord, senere 3rd Earl of Clarendon, I: 423; II: 363
- Cornelissen, Christian, overkøbmand, II: 178
- Courtin, Antoine de, fransk diplomat, I: 350-352, 420 f., 425, 428 f., 431, 438, 440, 444, 457, 459 f., 462 f., 591, 611 f., 617, 619, 622 f., 627 f.; II: 24, 165, 225-229, 231, 296, 305-309, 319, 325, 342 f., 420, 430 f., 450, 459, 471, 474 f., 505
- Courtois, fransk læge, I: 593
- Conventry, Henry, engelsk ambassadør, I: 425, 435, 459, 629; II: 445, 447, 450-452, 453 f., 458, 460, 470, 472, 479-481
- Coyet, Peter Julius, svensk diplomat, I: 546, 556 f., 583; II: 87, 245 f.
- Cramer, Joost, kommandant og direktør i Glückstadtkompagniet, II: 178 f.
- Cromwell, Oliver, engelsk lordprotektor, I: 144*, 146-149, 151 f., 160, 179, 184, 198, 368, 472, 545 f., 551; II: 185, 191, 196, 198-202, 204 f., 208-210, 212, 214, 225, 288, 353, 396, 406-408, 411
- Cromwell, Richard, engelsk lordprotektor, I: 472
- Cutler, købmand i London, II: 428
- D**aae, Ludvig, norsk historiker, I: 532
- Dalwig, Caspar Friedrich von, hessisk gesandt, I: 464 f., 608, 629
- Davidson, William, Sir, engelsk resident i Haag, I: 381 f., 429, 463, 601 f., 618; II: XVI, XVIII, 124, 165, 167, 273, 553, 542
- De Geer, Louis, svensk-hollandsk købmand og industrimand, I: 28, 46, 112; II: 175 f.
- De la Gardie, Magnus Gabriel, svensk rigsskatmester, I: 225, 319, 379, 420, 424, 427, 441, 449, 454, 465, 477, 556, 573 f., 576, 583, 598-600, 606, 615-619, 621-629; II: 215, 224, 226 f., 236, 245, 264, 383, 399, 410, 423, 426, 428, 433, 446, 448-453, 456, 462, 464, 469, 474, 478-484, 507, 515, 516, 518
- De la Gardie, Maria Eufrosyne, I: 573
- Delboe (de la Boe), Jacob, direktør i Glückstadtkompagniet, II: 177
- Delden, Jørgen von, generalmajor, I: 53, 506; II: 395
- De Lima, handelshus i Hamburg, II: 63, 78, 90, 516, 525
- De Lima, Isak, købmand i Hamburg, II: 85, 88, 524
- De Lima, Jacob, købmand i Hamburg, II: 85, 88, 524
- De Lima, Samuel, købmand i Hamburg, II: 85
- Diana, romersk gudinde, I: 352*
- Digby, Kenelm, Sir, engelsk forfatter, diplomat, I: 607
- Dirichsen, Johan, Hannibal Sehesteds sekretær, legationssekretær, I: 472, 591, 613
- Dolmer, Jens, forfatter, I: 102 f., 154, 295, 300, 549, 581
- Downing, George, Sir, Englands gesandt i Haag, I: 421-425, 604, 607, 609, 615-617; II: XII-XIV, 181, 198, 203-206, 236, 283, 288, 290, 293, 305, 352 f., 355-358, 363, 369 f., 373-379, 407 f., 419, 442-445, 451
- Dreyer, Peter, zahlkommissær, II: 156, 161, 170-172, 206, 540, 543, 559
- Duchesne, François, fransk admiral, I: 612; II: 349
- Du Fresne, fransk embedsmand, II: 361
- Dupont, Marturin, tolder i Ribe, II: 524
- Dureel, Magnus, svensk resident i Helsingør, senere skaansk landshøvding, I: 7, 32, 69, 78 f., 81 f., 90, 109, 115, 119, 125, 128-131, 142, 162, 164, 256, 303, 308, 357, 476 f., 498, 505-507, 511-514, 516-520, 523-525, 527 f., 530, 533, 535-544, 547, 550, 578, 581 f., 85; II: 4, 86, 262, 275
- Duwall, Gustav, svensk resident i Danmark, I: 232, 237, 256, 270, 282, 301,

- 303, 310 f., 325, 328, 344 f., 356, 360, 362, 364, 367, 374-478, 383, 385, 387 f., 390, 402, 435, 476, 578 f., 582 f., 586, 588-590, 594-596, 598-600, 603-609; II: 6, 12 f., 33, 59, 61-63, 66-68, 79, 144, 187, 240 f., 244-259, 264, 269, 271-275, 280, 284 f., 310, 391, 399, 401, 423, 425, 433, 484, 499-501, 507, 508, 513, 518, 522, 524, 528, 535, 538
- E**berstein, Ernst Albrecht von, greve, general, øverstkommanderende i Hertugdømmerne, I: 168, 243, 375 f., 438, 615; II: 66 f., 85, 272, 285, 518, 523
- Eding, Johan Vilhelm (teksten har Joh. Nik.), dansk resident i Haag, I: 537
- Eggertsen (Stockfleth), Hans, borgmester i Christiania, I: 81*, 86, 102, 509, 523, 533, 535; II: 140
- Ehm, Henrik, tiendeforpagter, II: 135, 158, 535
- Ehrenschild, se Conrad Biermann
- Ehrensteen, Edvard, svensk statssekretær, I: 200, 564, 566, 572, 591
- Eleonora Katharina, pfalzgrevinde, g. m. landgreve Frederik af Hessen-Eschwege, I: 499
- Elisabeth, prinsesse af Alençon, I: 398, 608; II: 299
- Elisabeth af Bøhmen, enkedronning, I: 151, 548
- Elisabeth de l'Annonciade celeste, se Rantzau, Hedvig Margrethe Elisabeth
- Elisabeth I., dronning af England, II: 191, 201
- Elisabeth Augusta, datter af Christian IV., g. m. Hans Lindenov, se Lindenov
- Enghien, Henri III. Jules af Condé, hertugen af, II: 195, 222 f.
- Erik XIV., konge af Sverige, I: 451 f.
- Ernst August, hertug af Braunschweig-Lüneburg, I: 145, 437, 545; II: 413
- Ernst Günther, hertug af Sønderborg, I: 129, 131, 142, 541, 543
- Ernst Heinrich, professor, assessor i Danske Kancelli, I: 5, 8, 338, 490; II: 15, 502
- Erslev, Kr., historiker, II: 393
- Esmit (Eschmidt), Johan, I: 621; II: 32
- Essomeric, indiansk kongesøn, I: 409; II: 349
- Estrades, Godeffroi d', fransk diplomat, I: 390, 605; II: 203, 207, 220, 230, 299, 345 f., 352 f., 355, 368 f., 474, 477
- Euripedijs, Hieronymus, pseudonym, II: 456, 462
- Evertsen, Hans, norsk krongodsforpagter, I: 534
- Eyck van, svensk-hollandsk købmand, II: 210
- F**abricius, Knud, historiker, I: 244, 292, 315, 318 f., 328, 331, 337, 346 f., 465 f., 531, 578 f., 582, 586-588, 590; II: 389, 401, 412, 462, 545
- Fadersdatter, Gyrvhild, norsk godsejer, I: 110
- Fahlborg, Birger, svensk historiker, II: 166, 387, 390 f., 404, 409-413, 424, 428, 439 f., 484, 544 f.
- Falck, Jeremias, kobberstikker, I: 49*, 192*
- Feiling, Keith, engelsk historiker, II: 479
- Ferdinand, se ogsaa Fernando
- Ferdinand II., af Habsburg, tysk kejser, I: 33
- Ferdinand III., af Habsburg, tysk kejser, I: 34, 43, 104, 152, 160-163, 165, 490, 501, 504-506, 514, 517, 520, 552
- Ferdinand II. Medici, storhertug af Toscana, I: 7, 409
- Fernando, spansk kardinalinfant, bror til Filip IV., I: 7, 490, 502
- Fetu, kongen af, Guldkysten, II: 176, 178
- Filip, hertug af Orléans, I: 402, 408, 612; II: 202, 349, 362
- Filip af Sulzbach, pfalzgreve, I: 545
- Filip IV., konge af Spanien, I: 7, 40-42, 44, 77, 152, 190, 294, 363, 382, 399, 490 f., 501 f., 507, 548 f., 559-565, 567, 570-572, 577, 581, 602 f.; II: 87, 123, 207, 221, 235, 408, 455, 469
- Fischer, Christian, vinskænk i Glückstadt, II: 85, 92

- Fischer, Clemend, se Clemend Clemend-
sen
- Flacourt, Etienne de, kolonisor af Ma-
dagascar, II: 349
- Fleetwood, Georg, baron, svensk diplomat,
II: 210
- Flemming, Jöran, svensk rigsraad, I:
225 f., 565
- Foss, Jens, dr., stadsfysikus i København,
I: 504
- Foss, Matthias, slotspræst, I: 375, 599
- Foss, Niels, dr., skaansk provincialmedi-
cus, I: 504
- Fouquet, Nicolas, fransk finansminister,
II: 202, 207, 218, 221, 225
- Franc, Sven, svensk adelsmand, protokol-
sekretær i raadskammeret, I: 476, 572-
574, 594, 626
- Frandsen, Lorents, kommerceidirektør i
Trondhjem, II: 161
- Franz Albrecht, hertug af Sachsen-Lauen-
burg, I: 492
- Frederik, Hannibal Sehesteds tjener, I: 591
- Frederik af Hessen-Eschwege, landgreve,
I: 499
- Frederik I., konge af Danmark, I: 11;
II: 213, 401
- Frederik II., konge af Danmark, I: 13, 31
- Frederik III., hertug af Gottorp, I: 166-
168, 171, 202 f.; II: 210, 241-245, 249,
328, 335
- Frederik IV., konge af Danmark, II: 238
- Frederik Hendrik, prins af Oranien, stat-
holder i Nederlandene, I: 505
- Frederik Wilhelm, kurfyrste af Branden-
burg, I: 36, 161, 184, 199 f., 215, 395,
405, 411, 558, 570, 611, 616; II: 72,
191, 193, 200, 203, 227, 233 f., 291,
334, 358 f., 402, 413
- Frederikke Amalie, datter af Frederik III.,
g. m. Christian Albrecht, hertug af Got-
torp, I: 214, 354, 537; II: 117, 188,
277, 369, 372, 417, 544
- Frederiksen, Boje, I: 509
- Fridericia, J. A., historiker, I: 122, 133,
137, 152, 172, 176, 179, 216, 247, 249,
264, 272, 307, 309, 365, 475, 540-543,
556, 571, 579, 583; II: 82, 389-391,
404 f.
- Friesendorff, Johan Frederik von, svensk
diplomat, II: 209-211, 213, 215 f., 264,
401, 411, 423, 426
- Friessen, Carl von, friherre, Dresden, II:
178
- Friis, Christen, til Kragerup, kongens
kansler, I: 326, 541
- Friis, Hans, oberst, I: 289; II: 61, 85, 92
- Friis, Johan, kongens kansler, I: 222
- Friis, Mogens, rentemester, I: 235, 302,
315, 320, 323 f., 336, 430, 442, 571,
577, 585, 601, 618, 620; II: 46, 52, 57,
60, 79 f., 86, 88, 92, 96, 100, 105, 107,
123, 511, 514, 520, 522-524, 527, 529,
540
- Friis, Povl, norsk kapellan, I: 522
- Fuchs, Adolf, kommandant paa Hammers-
hus, generalmajor, I: 364, 396; II: 520
- Fuensaldanha, Don Alonso Perez de Vi-
vero, conde de, spansk ambassadør, I:
151
- Fuente, Don Gaspar Teves Tello y Guz-
man, conde de Benasuza y Florencia,
marques de la, spansk ambassadør, I:
553, 565, 602 f.
- Fuiren, københavnsk borgerslægt, I: 248
- Fuiren, Vilhelm (Villum), raadmand i Kø-
benhavn, I: 297
- Gabel, Christoffer, kammerskriver, senere
statholder i København, I: 95, 119, 132,
135, 155, 162, 208, 214, 230, 243, 250,
256 f., 276 f., 285, 289, 296, 298, 300,
304, 306, 313, 318, 320, 322-324, 326,
328-330, 335, 336*, 338, 341-343,
345 f., 350, 364, 366 f., 370, 374 f., 377,
379-381, 384-390, 392, 394 f., 398-401,
403-405, 408, 411 f., 414-416, 424,
426 f., 431-450, 452-465, 465*, 466 f.,
474, 542 f., 549, 552, 568, 571, 576,
579, 581, 584-586, 588-590, 598, 600-
602, 604 f., 607-611, 613-615, 617 f.,
620-628; II: 3-7, 12, 16, 17 f., 23-25,
31 f., 34, 39, 41 f., 46, 52, 63-65, 69,
73 f., 78-80, 86, 88, 96, 100, 102, 106,

- 111, 113, 115, 119, 122-124, 144, 150 f., 155, 157, 160, 163-168, 181, 247, 249 f., 262, 273, 277, 284-286, 309, 311, 313 f., 319, 321, 330 f., 333, 336-338, 344, 355, 369, 402, 404, 416, 420, 427, 437 f., 440, 445, 450, 455-459, 461, 463, 466-468, 470-480, 482, 499, 502-505, 512, 513, 515, 516, 518-520, 523-525, 527, 530-532, 537, 541, 542
- Gabel, Frederik, søn af Christoffer Gabel, I: 250, 256, 277, 283, 293, 296, 450 f., 580 f., 625; II: 402
- Galareta, Martin de, sekretær i Flandern, I: 549
- Galen, Johan Bernhard von, biskop af Münster, II: 234, 464, 469, 482
- Gamarra y Contreras, Don Estervan de, mæstre de campo, general, I: 602
- Gardie, se De la Gardie
- Garman, Herman, norsk krongodsforpagter, tolder i Bergen, I: 80, 509, 534; II: 119, 144, 146, 150, 161 f., 168, 532, 534, 537, 538
- Garman, Johan, slots- og stiftsskriver, senere kontributionsforvalter, senere generaloldforvalter i Norge, I: 80, 86, 91, 108, 116, 209, 509, 513, 519, 523, 526, 531, 535 f., 542, 569, 595, 601, 619 f., 625; II: 107-109, 130, 133, 140, 149 f., 150, 156, 520, 521, 529, 534, 538, 540, 543
- Gaston, hertug af Orléans, Ludvig XIV.s farbror, I: 398
- Geelkerck, Isaac van, hollandsk ingeniør, I: 87
- Geer, se De Geer
- Georg Wilhelm, af Hannover, hertug af Braunschweig-(Lüneburg), I: 145; II: 193, 234, 472
- Gersdorff, Joachim, rigsraad, rigshofmester, 5, 109, 116 f., 122, 125, 142, 144, 147, 154, 156, 162, 164, 168, 174, 181, 183, 188, 193, 200 f., 205-207, 208*, 212-215, 218 f., 225, 227, 230-234, 245, 249, 252-254, 258, 265 f., 270, 274 f., 277, 279 f., 282-286, 289, 293, 298-302, 304 f., 337, 339, 342 f., 346, 360 f., 467, 378, 449, 475, 529, 535, 537, 540, 543-546, 548, 550, 552 f., 556-559, 564, 567-574, 576-579, 581 f., 588-589, 595, 624; II: 4, 28, 59, 84 f., 87, 92, 187, 248, 257, 391, 398 f., 402, 415, 506, 523
- Giedde, Brostrup, oberberghauptmand, I: 602; II: 134, 535
- Giedde, Ove, rigsadmiral, I: 48-51, 64, 77, 83, 92, 118, 180, 286, 293, 311, 335 f., 503-506, 515, 518, 520, 524-526, 530, 541, 557; II: 86 f., 92
- Giese, Frederik, sekretær i skatkammerkollegiet, I: 320, 327-329, 344, 586
- Giliusson, Johan, I: 595
- Giøe, Marcus Falksen, dansk resident i Paris, I: 350, 391, 398 f., 409, 414, 420, 431, 436, 443, 447, 456, 472 f., 591-593, 605 f., 608 f., 612, 619, 622, 624-628; II: 336, 348, 387-388, 391, 459 f., 462, 467-469, 473, 477, 484
- Goës, Johann von, baron, I: 169, 171, 183, 206, 215, 217, 256, 275, 283 f., 289, 292 f., 298, 300 f., 303, 305, 307, 309, 346, 353, 360, 362-364, 374, 467, 479, 552, 554, 556, 558-565, 567-572, 578, 580-583, 589 f., 593-597, 599, 629; II: 4, 59, 61, 190 f., 194, 257, 260 f., 271, 515, 516, 523, 526, 528, 536
- Gogh, Michiel van, nederlandsk ambassadør, II: 287
- Gomez, Gabriel, kgl. generalfaktor og hofprovisor i Hamburg, købmand og bankier, I: 329, 586; II: 28, 57, 85, 88, 89 f., 102 f., 124, 516, 524, 525, 528
- Gomez, Jakob, købmand, II: 63
- Gonneville, Binot Paulmyer de, normansk søfarer, I: 409; II: 349
- Goring, George, jarl af Norwich, engelsk politiker, I: 148 f., 546
- Gottorperne, fyrsteslægt, I: 11, 120, 227; II: 244
- Gresham, Thomas, Sir, engelsk købmand og finansmand, II: 101
- Griffenfeld, Peder Schumacher, oversekretær i Danske Kancelli, senere kongens bibliotekar og arkivar, senere kammersekretær, I: 112, 345, 353, 409, 444,

- 453, 464, 464*, 465, 467, 471, 593, 612, 626; II: 5, 132, 350, 412, 414, 499, 500
- Grindgand, Charles, I: 609
- Grüner, Peter, raadmand i København, I: 513
- Gustav I. Vasa, konge af Sverige, I: 18, 20, 72, 105, 222; II: 213, 401
- Gustav II. Adolf, konge af Sverige, I: 14, 19, 30, 32 f., 36 f., 45, 222, 451 f., 498, 578; II: 235, 478, 486
- Gustavsson, Arvid, protokolsekretær i det svenske raadskammer, I: 476, 572-574
- Gyldenløve, Elisabeth Sophie, g. m. Claus Ahlefeldt, I: 81, 332
- Gyldenløve, Hans Ulrik, Christian IV.s søn, I: 500
- Gyldenløve, Ulrik Christian, Christian IV.s søn, I: 527
- Gyldenløve, Ulrik Frederik, statholder i Norge, I: 9, 253, 282, 344, 398 f., 428, 440, 446, 465, 499, 602, 608 f., 623-625; II: 73 f., 92, 112 f., 118, 134, 152, 155-159, 161-166, 168, 170, 191, 418, 465 f., 520, 527, 531, 535, 540-541
- Gyldenstjerne, adelsslægt, I: 382
- Gyldenstjerne, Ebbe, adelsmand, I: 306
- Gyldenstjerne, Hannibal, lensmand paa Bahus, I: 3
- Gyldenstjerne, Henrik, rigsraad, I: 429, 618
- Gyldenstjerne, Mogens, kong Hans' flaa-dechef, I: 3
- Gyllenstierna, Johan, svensk kancelliraad, sen. rigsraad, II: 387, 390, 481 f., 486
- Günther, Frederik, oversekretær i Tyske Kancelli, dansk diplomat, I: 525, 537
- H**absburgerne, fyrsteslægt, I: 33, 152, 160, 374, 385, 498; II: 187, 190 f., 201, 219, 221, 224, 234-236, 405, 408, 412
- Haelwegh, Albert, kobberstikker, I: 208*, 449*, 465*
- Hammer, Laurits Jørgensen, sognepræst i Lyng-Brøby, I: 287, 290
- Hans, konge af Danmark, I: 3
- Hansen, Christoffer, borgmester i København, I: 61, 99, 207 f., 258, 278, 280, 289, 297, 330; II: 21, 92
- Hansen, Hans, lagmand i Bergen, I: 601, 620
- Hansen, Hans, proviantskriver, I: 621; II: 78, 85, 88, 95, 525
- Hansen (Osten), Hans, inspektør og forvalter paa Laaland og Falster, II: 46
- Hansen, Henning, norsk krongodsforpagter, I: 534
- Hansen (Aalborg), Jørgen, renteskriver, I: 320, 329, 585 f.
- Hansen, Laurids, fiskal paa Fyn, I: 586
- Hansen, Niels, norsk lagmand, I: 86, 523, 535
- Haren, Willem van, nederlandsk gesandt, I: 559, 563
- Hartmann, Cyril Hughes, engelsk historiker, II: 465 f., 470, 479
- Hassius, H. S., ? Norge, II: 535
- Haven, Michael van, portrætmaler, I: 337*
- Heckscher, Eli F., svensk historiker, I: 100
- Hedevig, kurfyrstinde af Sachsen, I: 502
- Hedewig Sophia, enkelandgrevinde af Hesen-Kassel, I: 629
- Hedvig, datter af Christian IV., g. m. Ebbe Ulfeldt, se Ulfeldt
- Hedvig Eleonora af Gottorp, g. m. Karl X. Gustav, dronning af Sverige, senere enkedronning, I: 149, 162, 181, 199, 203, 205, 211, 222 f., 225-228, 557, 566, 572-574, 576; II: 210, 244, 414 f.
- Heidemann, Johan, havneinspektør, II: 32
- Heimbach, Wolfgang, maler, I: 289*, 336*
- Heins (Heinsius), Nicolaas, nederlandsk filolog, resident i Stockholm, II: 237, 367
- Heinss, Valentin, bogholder i Glückstadt-kompagniet, II: 177
- Helkand, Rasmus Jensen, købmand i København, I: 61
- Helm, Johan, land- og regeringsraad, vicekansler i Glückstadt, II: 243 f., 246
- Helt, Nicolaus, admiral, I: 389, 588; II: 80
- Helwich, Caspar, nordmand, I: 513
- Hennequin, fransk udsending, I: 56, 506 f., 519, 524 f., 527 f., 531, 533

- Henriette Anne, hertuginde af Orléans, g. m. Filip af Orléans, I: 607; II: 202
- Henriette Maria, dronning af England, I: 398, 607; II: 202, 287, 299, 476
- Henrik, hertug af Gloucester, I: 169
- Henrik IV., konge af Frankrig, I: 451; II: 198, 202, 299
- Herfurt, Johan, foged i Kongsberg, I: 535
- Herland, Bertel Sørensen, medicinsk student, I: 478
- Hesse, Conrad, medlem af overretten i Glückstadt, I: 357, 453, 594, 626
- Heussen, Jaspas van, generaldirektør i Westindische Compagnie, II: 179-181
- Hildebrandt, Mathias, tysk præst paa Christianshavn, II: 22
- Hindsholm, Laurids Jacobsen, hofpræst, senere biskop over Odense stift, I: 108, 276, 278
- Hirschenstierna, Stefan Gambrotius, svensk resident i Paris, I: 394, 477, 607 f., 618; II: 295, 315, 320, 324 f., 328 f., 340, 424, 439, 441, 447, 485
- Hjerring, Anders Mathiesen, fattigpræst i Vartov, I: 220, 252, 296 f., 311, 581, 583
- Hoghusen, Henrik, svensk kommissær, I: 200, 215, 564
- Hohendorff, Sten, rentemester, I: 302, 315, 320, 323, 430, 442, 577, 585, 618; II: 17, 52, 78, 111, 144, 511, 530, 537
- Holberg, Ludvig, komedieforfatter, historiker, I: 576; II: 164
- Holck, Christopher, oberstløjtnant, II: 516
- Holck, Ejler, kommandant paa Kronborg, I: 407, 595, 604; II: 58, 335
- Holmer, Peter, raadmand i København, II: 507
- Holmes, Robert, engelsk kaptajn, I: 368, 597; II: 180, 353
- Honthorst, Gerard, portrætmaler, I: 353*
- Honywood, Sir Robert, engelsk gesandt, I: 562, 566; II: 197
- Hoorn, Simon van, nederlandsk ambassadør, II: 287 f., 353
- Horn, Bengt, svensk rigsraad, I: 225 f.; II: 481
- Hoven, Reinhold van, Trondbjem, I: 602
- Huitfeldt, Arild, rigens kansler, historiskriver, II: 394
- Hulle, A. van, portrætmaler, I: 208*
- Hume, Alexander, Sir, I: 546
- Hus, Wittekind, hofmester, sen. lagmand, I: 509, 531
- Huybert, Pieter de, nederlandsk gesandt, I: 559, 563, 569
- Huygens, hollandsk kommitteret, II: 369, 371
- Hyde, Anna, hertuginde af York, datter af Clarendon, g. m. den senere Jacob II., II: 352
- Hyde, Edward, se Clarendon
- Hyde, Edward, se Cornbury
- Høg, Just, rigsraad, I: 44, 49
- Høg, Mogens, rigsraad, I: 109, 172, 187, 555 f.
- I**ngwersen, Karsten, nordmand, I: 510
- Iode, P. de, kobberstikker, I: 208*
- Irgens, Joachim, dansk-hollandsk købmand, I: 26, 70, 99, 208, 272, 306, 320, 417, 430, 448, 451 f., 513, 529, 568, 603, 625; II: 57, 63, 78, 85, 88, 90, 92, 95, 135, 145, 158, 184, 338, 516, 524, 525, 535
- Isbrand(ts), Johan, hollandsk gesandt, II: 464
- Iserberg, Herman, købmand i København, I: 61
- J**akob, hertug af Kurland, II: 227, 233
- Jakob, hertug af York, I: 169, 368, 626; II: 203, 263, 268 f., 352 f., 357 f., 376, 434
- Jakobsen, Find, borgmester, II: 107
- Jakobsen, Knud, borgmester i Odense, I: 289, 306, 601
- Janse (Jansen?), købmand i Paris, II: 343
- Janus, Jacob, dr., kongens livmedikus, I: 542
- Japikse, Nicolas, hollandsk historiker, II: 455
- Jensen (Vejle), Christen, rektor, I: 4, 32*, 247 f., 285, 342, 350; II: 392

- Joachim Ernst, hertug af Pløn, I: 456
- Johan Adolf, hertug af Pløn, I: 354, 379, 456, 593, 598, 600, 626; II: 67, 518
- Johan Frederik, hertug af Braunschweig-Lüneburg, I: 145, 147, 200, 375, 391, 413, 437, 545, 547, 563, 591, 699, 605 f.; II: 193, 195, 234, 330, 339 f., 413, 440
- Johan Georg I., kurfyrste af Sachsen, I: 36
- Johan Georg II., kurfyrste af Sachsen, I: 256, 507; II: 413
- Johan Georg III., kurprins, senere kurfyrste af Sachsen, I: 389, 416; II: 81, 117, 290
- Johan Kasimir, konge af Polen, I: 161, 294, 581; II: 195, 406
- Johan Maurits, prins af Nassau-Siegen, I: 150
- Johann Phillip, Graf Schönborn, kurfyrstebiskop af Mainz, II: 221, 312
- Johnsen, Oscar Albert, norsk historiker, I: 72, 127, 132 f., 137, 532; II: 142, 536
- Josef, bibelsk figur, I: 429
- Juan d'Austria, Don, statholder i Nederlandene, I: 152, 165, 553
- Judelsbach, Joachim, norsk oberstløjtnant, I: 522
- Juel, adelsslægt, II: 285
- Juel, Erik, rigsraad, I: 3, 150, 206, 355, 511, 547
- Juel, Jens, dansk resident i Stockholm, I: 3, 17*, 67, 87, 205 f., 216, 230, 293, 337*, 341, 344 f., 351, 354, 379, 426, 443, 449, 453 f., 459, 474, 567, 576, 590, 593, 600, 624, 626 II: 6, 80, 86, 164, 241, 254 f., 274 f., 310, 402, 433, 445, 448, 453, 456, 459 f., 462, 464, 467, 469, 472, 476, 479-482, 485 f., 523
- Juel, Niels, admiral, I: 3, 17*, 206, 237, 293, 315, 336, 337*, 341, 345, 354 f., 388 f., 584, 588; II: 6, 78, 80, 433, 445, 521
- Juel, Peder, dansk resident i Stockholm, I: 53, 160, 206, 506, 526, 533, 535, 537, 541, 547; II: 80, 395
- Just, Hannibal Sehesteds tjener, I: 591
- Juul, Malte, adelsmand, I: 525
- Juul, Ove, lensmand paa Frederiksborg, assessor i Danske Kancelli, I: 289, 306, 338, 523, 529
- Jülich og Kleve, hertugen af, II: 234
- Jørgen, prins, Frederik III.s søn, I: 340, 437; II: 195
- Jørgensen, A. D., historiker, I: 428, 434, 451, 465, 625; II: 389, 412, 485
- Jørgensen, Claus, renteskriver, I: 329, 586, 620
- Jørgensen, Niels, norsk kapellan, I: 522
- K**abliau, Abraham, hollandsk købmand, generalbogholder i det svenske kammer, I: 330
- Kagg, Lars, svensk general, I: 50, 193
- Karl, kurprins, senere kurfyrste af Pfalz, II: 117
- Karl I., konge af England, I: 6, 8 f., 146, 158, 451 f.; II: 202, 407
- Karl II. Stuart, konge af England, I: 145*, 146, 148-153, 169, 179, 187, 210, 215, 227, 237, 271, 294, 362 f., 367-372, 380-382, 384, 390, 402, 411, 413, 421-423, 426, 430, 435, 441, 445, 449, 458 f., 461-463, 478, 545, 548 f., 568, 570, 581, 595, 597 f., 614-617, 621, 626, 628; II: XIV, XVIII, 68, 79, 148, 167, 181, 185, 192, 196-204, 206-216, 235, 241, 259-263, 266-271, 273, 278 f., 283, 287-296, 298-301, 304, 308, 327, 331, 336-338, 345, 351, 353-355, 358-364, 370, 374, 376-378, 396, 406-408, 421 f., 425-430, 432, 434 f., 437, 441-443, 452, 458 f., 462-465, 468, 470, 475 f.
- Karl IV., hertug af Lothringen (Lorraine), I: 145, 409; II: 349
- Karl V., tysk kejser, II: 405
- Karl IX., konge af Sverige, I: 105
- Karl X. Gustav, pfalzgreve, senere konge af Sverige, I: 20, 37, 81 f., 119, 131, 141, 151, 154, 161-163, 165-167, 169-182, 184-192, 192*, 193-198, 200-202, 204-206, 210-212, 219, 222, 226 f., 242, 246, 358, 393, 404, 418, 477, 493, 499, 506, 511-514, 517-520, 523-525, 527 f., 530, 533, 536-544, 547, 549 f.,

- 552-558, 560-562, 565 f., 568 f., 571, 576, 580, 591; II: XIV, 48, 72, 176, 210, 216, 221, 225, 227, 229 f., 233, 235 f., 238, 241, 248, 251, 294, 333 341, 347, 358, 366, 387, 394 396-398 405, 407, 410 f., 414, 440, 485
- Karl XI., konge af Sverige, I: 199, 211, 222-224, 226-229, 477, 563-576, 578, 582 f., 586-590, 593-597, 599 f., 603-605, 607-609, 613-618, 621-625, 627-629; II: 329, 402, 409, 415, 436, 471, 499, 515
- Katharina af Braganza, g. m. Karl II., I: 362, 368, 417; II: 202, 207, 339
- Kayser, Nanning, hollandsk ambassadør i København, I: 159, 551
- Kellenbenz, Hermann, historiker, II: 415
- Kerguelen, Yves Joseph de, fransk opdagesrejsende, I: 409, II: 350
- Kielman, Johann Adolph, sen. Kielman von Kielmannsegg, gottorpsk statsmand, I: 162; II: 244 f., 415
- Kielmannsegg, Johann Adolph Kielman von, se Kielman
- Kleihe, Schweder Dietrich, bremen-verdenske regeringsraad, sen. regeringspræsident, II: 244 f.
- Klein, Hans Petersen, raadmand i København, I: 280
- Klein, Mathias, Hannibal Sehesteds sekretær, sekretær i Tyske Kancelli, I: 432, 591, 620
- Klingenberg, Paul, generalpostmester, admiralitetsraad, dansk gesandt i Haag, I: 61, 88, 156 f., 172, 306, 335, 431, 459, 461, 463, 473, 550, 582, 588, 612, 619, 627 f.; II: 24 f., 28, 39 f., 58, 60, 79, 85, 87, 89-91, 95, 103, 115, 152, 162, 165, 168, 177 f., 247, 473 f., 475-477, 480, 505, 509, 514, 525, 529
- Klingenberg, Vincent, direktør i Glückstadt-kompagniet, II: 177 f., 344, 370
- Kloumand, Verner, købmand i København, I: 61, 99, 208, 529
- Knipe, Anthony, generaltoldforvalter i Norge, I: 116, 369, 536, 597; II: 261
- Knoff (Knopf), Daniel, generaltoldforvalter i Norge, I: 156, 339, 435, 446, 507, 509, 550, 619, 621, 625; II: 118 f., 133, 146, 150, 152-156, 159-162, 169 f., 281, 532, 534, 538, 540, 543
- Knudsen, Hans, Hannibal Sehesteds tjener, I: 432, 620
- Knudsen Skytte, Jens, provst i Lønborg, I: 288*
- Kok (Kock), Laurids, sognepræst, digter, I: 401
- Kok, Nikkel Helmer, generalvisitør ved Øresund, I: 492
- Kooymans, Isaac, deltager i Glückstadt-kompagniet, II: 177
- Kornerup, Søren, generalfiskal, I: 327, 364, 366, 375, 387, 389, 586, 596, 605; II: 14, 43, 500, 501, 510
- Krabbe, Gregers, rigsraad, statholder i Norge, I: 144, 136, 156, 492, 524, 533 f.
- Krabbe, Iver, statholder i Norge, I: 343 f., 463, 529 f., 628; II: 6 f., 12, 16, 41, 77, 107, 112, 136, 149, 155 f., 162, 171, 257, 402, 499, 502, 518, 520, 526, 527, 529-531, 534, 535-540, 543
- Krabbe Niels, adelsmand, I: 127, 540
- Krag, Erik, øverstesekretær i Danske Kancelli, I: 282, 285, 298, 338, 345, 427, 535, 572 f., 576, 581, 598, 617, 620; II: 18, 169, 208, 519, 526, 542
- Krag Niels, rigsraad, I: 109
- Krag, Otte, rigsraad, I: 5, 115, 130, 192, 215, 243, 254, 258, 280-282, 284, 463, 473, 500, 522, 538, 540-542, 544, 546, 558, 561, 563, 570, 578, 580, 628; II: 14 f., 18, 107, 186, 196 f., 248, 503, 529
- Kragelund, Peder Jensen, biskop over Ribe stift, I: 276, 278
- Kratz (»Cress«), Wolf Hieronimus von, oberstløjtnant, I: 491
- Kruse, Jørgen, adelsmand, I: 306
- Kruse, Vibeke, Christian IV.s elskerinde, I: 16, 75, 81, 94, 332, 527
- Kruse, Mogens, adelsmand, regimentschef, II: 61
- Kyros, persisk konge, I: 605
- Köln, gejstlige kurfyrste af, II: 221
- Königsmarck, Otto Wilhelm von, greve, svensk ambassadør i Paris, I: 191, 560; II: 215, 483 f.

- Körbitz, Johan Christoph von, hofmarskal, rigsmarskal, I: 168, 286, 304, 332 f., 338, 343, 361, 416, 439, 587; II: 12, 22, 58, 60, 65, 81, 100, 137, 155, 501, 504, 522, 528, 536, 537
- L**a Roche Thudesquin Dornano, David de Marryes, Sieur de, tidligere kommandant i Nakskov, I: 397, 406–408, 413, 416, 428, 473, 611 f.; II: XIV, 335 f., 339, 349 – Hans hustru: I: 612
- La Torre, D. Geronimo de, spansk statssekretær, I: 544, 553
- Lambert, Hans, købmand i Hamburg, I: 620
- Lambertsen, Tage, Bergen, II: 156, 540, 543
- Landberg, Georg, svensk historiker, I: 19; II: 387, 390 f., 404 f., 424, 428, 440, 450, 484, 544 f.
- Lane, George, I: 548
- Lange, Hans, adelsmand, I: 134
- Lange, Niels, generalkommissær paa Akershus, I: 46, 77 f., 83, 108, 118, 125–128, 130, 133 f., 476, 518 f., 533, 539 f., 542
- Lange, Villum, professor, tidligere præceptor for prins Christian, I: 289 f., 292, 338; II: 107, 501
- Langebek, Jacob, historiker, I: 532
- Langemack, Mikkel, generaltold- og konsumtionsforvalter, I: 322, 585, 588; II: 103, 119, 432
- Langlois, Marie-Madeleine, I: 407 f.; II: 335 f., 349
- Lassen, Hans, I: 620
- Lassen, Jens, renteskriver, kommissær ved Tøjhuset, admiralitetsraad, landsdommer, I: 156, 336, 429 f., 550, 588; II: XVIII f., 62, 85, 88, 95, 514, 525
- Lassen, Peder, højesteretsassessor, I: 337, 357, 546, 594; II: 15 f., 107, 502
- Laud, William, ærkebiskop af Canterbury, I: 8
- Lauderdale, John, 2nd Earl of Lauderdale, engelsk statsmand, II: 263, 427
- Lauremberg, Johannes, professor i matematik, digter, I: 5
- Lauridsen, Leonhard, tolder i Bergen, II: 118, 532, 534
- Lauridsen (Lassen), Severin (Søren), krigskommissær, II: 514–515
- Lauritsen, Morten, Christiania, I: 509; II: 140
- Lauritzen, Niels, borgmester i Christiania, II: 140, 144
- Laursen, L., historiker, I: 627; II: 412, 420, 437, 457 f., 463, 467, 470
- Lauzun, Antoine Nompar de Caumont de, fransk greve, I: 608
- Lavisse, Ernest, fransk historiker, I: 352, 591
- Leegaard, Christen Hansen, dr., rejsemedikus for prins Christian, I: 603, 610
- Leegaard, Hans Knudsen, Hannibal Sehesteds fuldmægtig, I: 610
- Lehn, Johan, købmand, II: 514
- Leiel, Villum, kommandant paa Dansborg, I: 501
- Leijonbergh, Johan, svensk resident, I: 368, 371 f., 477, 597 f., 598, 625; II: 260, 263–268, 296, 300 f., 363, 427–429, 436 f., 446, 453
- Leijonskiöld, Augustin, svensk resident i Paris, I: 412, 418, 477, 613, 615; II: 7, 295, 346 f., 423 f.
- Lente, Theodor, kammersekretær, senere oversekretær, tysk kansler, I: 95, 142, 148, 162, 243, 258, 301, 304, 306, 333, 338 f., 341, 343, 346, 377, 379, 385, 390, 392, 401, 414, 416, 438, 449*, 475, 542, 546, 589, 598, 600, 605, 609, 611, 613, 615; II: 64, 106, 151 f., 162, 247, 249, 285, 311, 445, 517
- Leonora Christina, datter af Christian IV., g. m. Corfitz Ulfeldt, se Ulfeldt
- Leopold I. af Habsburg, tysk kejser, I: 161, 169, 174, 184, 199, 206, 231 f., 256, 292, 354, 360, 385, 391, 402, 437, 439, 479, 554, 556, 558, 562 f., 567–571, 582 f., 589 f., 593–597, 599; II: 117, 190 f., 194 f., 201, 217, 219, 221 f., 233, 235, 278 f., 301, 303, 308, 313, 320, 323, 346, 352, 409, 412, 432, 438, 446, 449, 523

- Leopold Wilhelm, ærkehertug af Østrig, vicekonge i Nederlandene, I: 151 f.
- Lerche, Cornelius, dansk resident i Madrid, I: 40, 382, 474, 502; II: 123
- Liliencron, Andreas Pauli von, tidligere dansk og svensk generalauditor, dansk resident ved kejserhoffet, I: 354, 472, 594
- Lilliecrona, Gustav, svensk resident i Helsingør, I: 328, 398, 413, 415 f., 420, 424, 428, 431, 434 f., 437 f., 440-443, 446, 449, 455-460, 462 f., 465, 476, 586, 604, 608, 614-619, 621-629; II: 33, 72, 441, 450, 453, 456, 458-460, 463, 468, 471, 473 f., 484, 507, 518, 520, 522, 540, 542
- Lima, se De Lima
- Lindbek, Johannes, historiker, I: 590
- Lindenov, Christoffer, amtmand i Nykøbing, II: 515
- Lindenov, Elisabeth Augusta, datter af Christian IV., g. m. Hans Lindenov, I: 119, 150, 355, 541, 544, 547
- Lindenov, Hans rigsraad, I: 7 f., 16, 45 (fejlagtigt for Ebbe Ulfeldt), 49, 117, 119, 150, 355, 491 f., 524 f., 527, 536, 547
- Lindenov, Laurits, hofjunker, hofmester, I: 354, 499, 593 f., 609
- Lionne, Hugues de, fransk udenrigsminister, I: 351-353, 385, 390, 395, 399, 402, 407, 419-421, 424 f., 440, 459 f., 591 f., 594, 597, 605, 609-611, 614-617, 619, 621-623, 626-628; II: 195, 219, 222, 230 f., 262, 270, 299, 302, 304, 307 f., 311-315, 319-321, 324-329, 331 f., 336, 339-341, 343, 345, 361, 383, 392, 406-408, 416, 420, 392, 439-441, 447 f., 450, 455, 459 f., 462, 466, 469, 472, 474 f., 477, 545
- Lisola, Franz Paul de, østrigsk diplomat, II: 352
- Lorentz, Ludvig, konsumtionsforvalter, II: 77, 103, 521, 534
- Lorraine, hertugen af, se Karl IV.
- Louis-Joseph, hertug af Guise, I: 608
- Louise-Marie de Gonzaga, dronning af Polen, II: 195, 219, 222, 224, 340
- Louvois, François Michel Le Tellier, marquis de, fransk krigsminister, II: 219
- Lubbes, Eckerich Johan, generalmajor, Københavnskommandant, I: 252 f., 332 f., 585, 587
- Ludvig, Ludvig XIV.s søn, II: 230 f., 270, 431
- Ludvig XIII., konge af Frankrig, II: 302
- Ludvig XIV., konge af Frankrig, I: 179, 184, 222, 350-352, 372, 374, 385, 387, 391 f., 394-398, 402 f., 407 f., 411, 414, 419 f., 425, 448 f., 461, 575, 590, 592, 596, 604-607, 609 f., 613, 615 f., 618, 621, 623, 625-628; II: 79, 167, 202, 207, 217-219, 221-223, 225, 227, 229, 231, 235, 263, 269 f., 280, 282, 296, 299 f., 302, 304, 310-314, 316, 319, 321, 326-332, 335-337, 340-343, 345 f., 348 f., 352, 357, 359 f., 361, 405, 408, 410, 413, 431 f., 434, 444, 448-450, 450, 455, 466, 468 f., 474, 477 f., 545
- Ludvig, Johan, borger i København, I: 57
- Lund, Zacharias, sekretær i Danske Kancelli, I: 427, 471; II: 255
- Lundquist, Karl Gustaf, svensk historiker, II: 482
- Lundt, Hans Nickelsen, borgmester i København, I: 122
- Luynes, Louis Charles, hertug af, I: 384; II: 302
- Lydichsen, Anders, borgmester i Aarhus, I: 273*, 289
- Lykke, adelsslægt, I: 382
- Lykke, Anne, g. m. Claus Maltesen, I: 3
- Lykke, Kaj, adelsmand, I: 361, 364, 366, 434, 595; II: 7, 96, 258, 500, 527
- Lützens, Lucas, købmand i Hamburg, II: 179
- Lützwow, Hugo, lensmand, I: 542; II: 509, 512
- Løvenklau, Jørgen, generalproviantskommissær, II: 136
- Løvenørn, Povl Vendelbo, officer, statsmand, II: 486
- Mackeprang, M., historiker, II: 16
- Madsen, Anders, borgmester i Tønsberg, I: 431, 509, 619; II: 140, 144, 504

- Madsen, Jacob, borgmester paa Christianshavn, II: 85, 535
- Madsen, Jacob, kaptajn, ammunitionsskriver paa Akershus, senere fiskal i Norge, I: 532, 586; II: 135
- Mainz, kurfyrstbiskoppen af, se Johann Philipp, Graf Schönborn
- Maire, Jacob le, hollandsk resident, I: 367, 380, 427, 431, 436, 539 f., 596, 600 f., 617 f., 621-624; II: 72, 164, 181, 187, 189, 237, 277, 280, 344, 365-368, 458, 515, 520, 522
- Maltesen, Claus, Hannibal Sehesteds far, I: 3
- Maltesen, Sten, rigsmarsk, I: 3
- Mander, Karel van, maler, I: 9, 48*, 64*, 129*, 208, 214, 273*, 336, 491, 499*, 568, 576
- Marenholtz, Conrad Ascanius (Kurt Asche), brandenburgsk udsending, I: 346; II: 193
- Maria af Medici, I: 16
- Maria, prinsesse af Oranien, søster til Karl II., I: 169, 607
- Maria Elenonora, dronning af Sverige, I: 37, 45, 499, 502
- Maria Stuart, skotsk dronning, II: 198
- Maria Theresia, spansk infanta, g. m. Ludvig XIV. af Frankrig, I: 391, 397; II: 219, 235, 269, 302, 405
- Marryes, David des, La Roche Thudessquin Dornano, se La Roche Thudessquin Dornano
- Marselierne, handelshuse, I: 61 f., 70, 88, 109 f., 112, 133, 142, 158, 509, 546; II: 53, 58, 85, 97 f., 177
- Marselis, Gabriel, købmand, dansk faktor og resident i Amsterdam, I: 39, 61 f., 65, 141, 380, 429 f., 473, 513, 526, 535, 601, 604, 610, 618 f.; II: 34, 63, 87, 91 f., 94 f., 102, 124, 188 f., 272, 368, 524, 526
- Marselis, Gabriel (den ældre), købmand, og dansk faktor i Amsterdam, I: 61
- Marselis, Leonhard, købmand i Hamburg, I: 61; II: 87, 89, 93, 524, 525
- Marselis, Selio, købmand i Christiania, I: 26, 46 f., 50, 61 f., 83, 86 f., 112 f., 126, 170, 208, 306, 504-506, 509 f., 513, 522, 524, 526 f., 534, 555, 568; II: 60, 62 f., 87, 90 f., 102, 124, 152, 514, 516, 524, 525
- Marsvin, adelsslægt, I: 382
- Marsvin, Ellen, I: 16
- Marwitz, Dietrich von der, Hof- og Kammergerichtsrat, brandenburgsk gesandt, I: 215, 558, 570; II: 193, 240
- Matthesius, Heinrich, kronprinsens præceptor, I: 304, 343, 345
- Matthiesen, Jacob, huslærer, senere biskop over Aarhus stift, I: 6, 45
- Matz, Johan Caspar, svensk diplomat, I: 444, 477, 596
- Mauritius, Otto, plønsk udsending, I: 376 f., 379, 598, 600; II: 6, 67, 272, 285, 499, 518
- Mazarin, Jules, kardinal, fransk statsmand, I: 23, 96, 146, 184 f., 195, 507, 519, 524 f., 528, 531, 555-557, 570, 577, 591, 595 f.; II: 195, 202, 217-220, 222, 225 f., 405, 444
- Meadowe, Philip, Sir, engelsk diplomat, I: 163, 194, 553; II: 200
- Mecklenburg, Villum (Vilhelm), zahlkommisarius paa Akershus, I: 86, 108, 116, 509, 523, 533 f., 536; II: 108 f., 530
- Mecklenburg-Güstrow, hertugen af, II: 123, 234
- Mecklenburg-Schwerin, hertugen af, II: 123, 234
- Medina de las Torres, hertugen af, spansk minister, I: 602
- Meibom, Marcus, kgl. bibliotekar, II: 122
- Meier, Herman, sekretær i krigskollegiet, I: 332, 335, 344, 475, 587 f., 622; II: 62, 71, 77, 79, 515-517, 519, 522, 538
- Mellvann, Jos, sekretær, II: 542
- Melving, David, postmester, raadmand i Helsingør, I: 441, 597, 620, 624; II: 60, 514
- Mercher, Cort Heinrich, købmand i København, I: 432, 620; II: 85
- Meursius, Johannes, professor i historie og statsvidenskab, I: 5
- Meyerocrone, Henning, dansk gesandt, II: 350

- Mikkelsen, Morten, raadmand i København, II: 85
- Mirabeau, Gabriel Honoré de Riquetti, greve, fransk politiker, II: 49
- Molesworth, Robert, engelsk gesandt, I: 257, 276 f., 284, 307, 579 f.
- Moltke, Levin Claus von, gehejmerraad, holstenskk-gottorpsk gesandt, I: 569
- Monck, Georg, se Albemarle
- Montagu, Edward, engelsk admiral, senere jarl af Sandwich, I: 186, 187, 194, 626; II: 210, 465
- Montausier, markisen af, I: 605
- Montesquieu, Charles de Secondat, baron, fransk forfatter, II: 18
- Morian, Hendrik, generalpostmester i Norge, I: 87, 523
- Morice, William, engelsk statssekretær, I: 621, 623, 626; II: 209 f., 210, 215, 351, 411, 436, 455, 457, 468, 472, 474, 480
- Morley, George, dr., senere biskop af Winchester I: 150
- Mortensen, Peder, borgmester i Nakskov, II: 57
- Moss, Hans Pedersen, sorenskriver, I: 530
- Mouat, madame, skrædderkone, Paris, I: 353, 592 f.
- Mouritsen, Jens, byfoged i København, I: 297, 620
- Mule, Hans, kommunitetsøkonom, professor i Sorø, I: 6, 320, 326 f., 489, 586
- Munch, P., historiker, II: 38
- Munk, adelslægt, I: 382
- Munk, Kirsten, g. m. Christian IV., I: 6 f., 15 f., 75 f., 81, 90–92, 94, 119, 144, 150, 169 f., 172, 179, 181, 203, 224, 352, 355 f., 358, 368, 380, 491, 514, 516, 519, 525–527, 544–548, 554, 557, 560, 591, 601; II: 258, 392
- Mus, Niels, sorenskriver, I: 532
- Mye, Cornelis van der, andelshaver i Glückstadtkompagniet, II: 178
- Müller, Henrik, købmand, generaltoldforvalter, admiralitetsraad, I: 5, 26 f., 61, 69 f., 99, 109, 141, 156 f., 208, 258, 306, 323 f., 335, 430, 442 448, 512, 528, 529, 546, 550, 568, 585, 597, 618–621; II: 24 f. 39 f., 47, 52, 60, 79, 85, 87–93, 98, 101, 111, 113, 118 f., 123, 144, 162 f., 165, 261, 505, 509, 511, 514, 524–527, 530–532, 537, 540–542
- Mytens, Jan (Johannes), maler, I: 352*, 629
- Mägerle, Adam, svensk legationssekretær, I: 422 f., 477, 616; II: 363
- Möller, Vincent, svensk resident i Hamburg, I: 375, 477, 577, 600; II: 270
- Mörner, Karl, svensk rigsraad, I: 574
- N**
- Nani, Battista, veneziansk cavaliere, I: 530
- Nansen, Hans, borgmester i København, I: 61, 99, 122, 207 f., 247, 256 f., 265, 267, 273*, 276–283, 285, 287, 289, 294–298, 300 f., 304, 306–308, 324, 332, 343, 367, 380, 539, 568, 579–581, 585, 588, 600; II: 16, 21, 24 f., 28, 31, 38 f., 41, 64, 85, 88, 104, 151, 153, 158, 162, 165, 172, 181, 249, 277, 286, 400, 502, 506, 524
- Nason, Pieter, maler, I: 65*
- Neptunus, romersk gud, I: 232
- Nevers-Mantova, fyrstehus, II: 195
- Nicholas, Edward, Sir, engelsk statssekretær, I: 149 f., 546, 548, 604; II: 181, 209, 301
- Nielsen, Christian, borgmester i Fredericia, II: 24 f., 39, 505, 509
- Nielsen (Trellund), Find, borgmester i København, I: 61, 99, 208, 297; II: 92
- Nielsen, Hans, lagmand i Frederikshald, I: 535
- Nielsen, Jesper, stiftsskriver, II: 504, 505
- Nielsen, Peder, raadmand i København, I: 513
- Norman, Georg, pommersk generalsuperintendent, I: 18, 493
- Norwich, jarlen af, se George Goring
- O**
- Obdam, Jacob, baron van Wassenaer, hollandsk admiral, I: 183 f., 558; II: 189, 286, 372
- Olai, Ericus, se Erik Olsen Torm
- Oldeland, Hans, adelsmand, landsdommer, I: 620

- Oldeland, Melchior, rentemester, I: 83, 502, 517 f.
- Oldenborgerne, fyrsteslægt, II: 198, 208
- Olivarez, Don Gasparo de Guzman, hertug af, Filip IV.s førsteminister, I: 40-42, 152, 491
- Olsen, Erik (Ericus Olai), se Erik Olsen Torm
- Olufsen, Henrik, Hannibal Sehesteds forpagter paa Tybrind, I: 180, 557
- Oñate, hertugen af, I: 602
- Oranierne, fyrsteslægt, I: 150 f., 546; II: 196, 203
- Ordyn-Nasjtjokin, Afanasij Lavrentevitsj, russisk statsmand, II: 233
- Ormonde, James Butler, hertug af, tidligere vicekonge i Irland, I: 149, 368, 546; II: 197, 210, 263, 427
- Osten, Christian Günther von der, gehejmeraad, mecklenburgsk diplomat, I: 245, 578
- Oxe, Peder, rigshofmester, I: 179; II: 211
- Oxenstierna, Axel, svensk rigskansler, I: 7, 14, 19, 30 f., 34-37, 47, 49*, 67, 72, 79, 81 f., 111, 157, 159 f., 162 f., 198, 222, 477, 493, 498 f., 505-507, 511 f., 518-520, 523 f., 527 f., 533, 535 f., 538, 541, 544, 547, 551; II: 236, 394, 397, 411, 486
- Oxenstierna, Bengt, svensk greve, II: 479
- Oxenstierna, Erik, tidligere præsident for det svenske kammerkollegium, I: 37, 163; II: 397
- Oxenstierna, Gabriel, svensk rigsmarskal, I: 173, 574 f.
- Pagès, G., belgisk historiker, II: 455
- Palme, Sven Ulrik, svensk historiker, II: 393
- Palmerston, Henry John Temple, viscount, engelsk statsmand, II: 414
- Paludan-Müller, C., historiker, I: 576
- Pareel, Erik Jensen, Trondhjem, I: 602
- Parsberg, Christoffer, prins Christians hofmester, I: 378, 384, 397-399, 414, 416 f., 471, 601, 603, 606-608, 615, 620; II: 16, 18, 280, 338
- Parsberg, Oluf, rigsraad, I: 187, 202, 300, 492, 524, 581; II: 248 f., 401
- Patin, Guy, fransk læge, I: 592 f.; II: 483
- Pauli, Petrus (Peter Paulsen) hertugelig rejsesekretær, I: 214, 569; II: 244, 415
- Paulli, Simon, professor i botanik, anatomi og kirurgi, I: 465*
- Paulmyer de Gonneville, Binot, se Gonneville
- Paulmyer, Jean (Johannes Pulmierus), ri-delærer i Firenze, I: 409, 612
- Paulmyer, Jean-Baptiste, abbé, Hannibal Sehesteds fortrolige, I: 191, 198, 260, 351, 353, 359, 375, 397, 408-411, 426, 429, 431, 448, 466, 472, 544 560 f., 563, 569, 591-593, 606, 608 f., 611-613, 617-619, 621, 623, 628; II: XIV, 6 f., 35, 80, 277, 295, 348 f., 359-362, 383-389, 397, 402, 404, 408, 414-416, 430, 442, 444 f., 447, 456, 462, 477, 484, 508
- Paulmyer, Robert, I: 409, 612; II: 350
- Paulsen, Peter, se Petrus Pauli
- Pedersen, Mikkel, foged i Christiania, I: 535
- Pedersen, Niels, kommerceinspektør i Christiania, I: 602; II: 152 f., 159-161, 539, 540
- Pedersen, Peder, borgmester i København, direktør i Saltkompagniet, I: 265, 297, 579, 620; II: 92, 107
- Pedersen, Søren, norsk krongodsforpagter, I: 534
- Pedersen, Tord, norsk historiker, I: 71, 111, 523
- Pelt, Arnout, købmand i Amsterdam, I: 389, 604; II: 166, 542
- Pentz, Christian von, guvernør i Glückstadt, I: 7, 16, 33, 39, 109, 355, 419, 525, 533
- Pentz, Sophie Elisabeth, datter af Christian IV., g. m. Christian von Pentz, I: 119, 355, 537
- Pepys, Samuel, engelsk dagbogsforfatter, II: 201, 205
- Peter den Store, russisk tsar, II: 486
- Petersen, Jacob, kammertjener, dronning

- Sophie Amalies raadgiver, I: 341, 345, 391, 414, 416, 434, 437 f., 441, 444, 452, 589, 605 f., 608, 621 f., 624; II: 23, 88, 311, 505, 525
- Petkum, Simon de, dansk resident i London, I: 147, 148, 349, 353, 368-372, 403, 405, 431, 443, 472 f., 545 f., 548, 591-593, 595, 597 f., 611, 619, 621, 628; II: 152, 181, 197 f., 200, 209-212, 214 f., 230, 260-263, 265, 268, 270 f., 280, 294, 298-301, 310, 332 f., 354 f., 363, 421, 427, 429 f., 445
- Petterstorf, Alexander, oldenburgsk gesandt, I: 581
- Le Piccard, Hannibal Sehesteds franske kammertjener, I: 592
- Plessen, Christian Siegfred von, præsident for rentekammeret, II: 126, 533
- Plettenberg, Georg von, kejserlig gesandt, I: 50, 504-506, 514, 517, 520, 598
- Pogwisch, Henning, adelsmand, I: 5, 289 f., 306, 320, 322 f., 326 f., 586
- Pogwisch, Otto, generalkrigskommissær, gehejmeraad, I: 5, 289 f., 306, 321, 326, 333, 335, 342, 367, 414, 587, 596; II: 12, 54, 60 f., 64, 69 f., 73, 79, 106, 114 f., 508, 510, 516, 517, 519, 529, 531
- Posse, Gustav, svensk rigsraad, I: 225 f., 565, 575 f.
- Pouch, Ludvig, dr. med., kapitulær i Ribe, I: 289 f., 580; II: 25
- Poulsen, Niklas, landkommissær i Norge, I: 114, 376, 417, 535, 595, 601; II: 107-109, 111 f., 130, 133, 140, 143 f., 149 f., 156-159, 186, 339, 521, 529, 534, 537-540
- Povlsen, Mads, købmand i Randers, II: 78, 85, 92
- Probus, M. Valerius, romersk forfatter, I: 8
- Pufendorf, Esaias, svensk-tysk diplomat, I: 310, 325, 344, 366, 374 f., 437, 444-448, 477, 576, 583, 587, 589 f., 594, 596, 598 f., 622, 624 f.; II: 270, 383, 390 f., 403, 423, 478, 483 f., 515, 516
- Pufendorf, Samuel, svensk-tysk statsretslærer, I: 419; II: 390
- Pulmierus, Johannes, ridelærer, se Jean Paulmyer
- Raleigh, Walter, Sir, engelsk søfarer og politiker, II: 204
- Randel, Henrik, hofmester for Sorø Akademi, rigsraad, I: 109
- Rantzau, Christian, greve, generalkrigskommissær, senere statholder i Hertugdømmerne, senere overstatholder, I: 5, 112, 120, 154, 162, 300, 304, 311, 321 f., 324-326, 332, 335, 336*, 339, 342 f., 346, 348, 352, 357, 359-361, 364, 366 f., 369 f., 374-379, 385, 391 f., 398, 400, 402, 404, 411-413, 415-416, 418-420, 426, 449, 475, 479, 538, 545, 582, 585, 587-591, 594-596, 598-600, 604, 606, 614 f.; II: XIV, 3 f., 6 f., 34, 64, 67, 69, 74, 78, 86, 88, 101, 106, 124, 144, 149, 178, 187, 191, 194, 196, 230 f., 242-244, 246 f., 249, 257-260, 262, 270, 272 f., 279, 285, 314, 331-333, 338 f., 402, 412, 426, 431 f., 437 f., 445, 501, 513, 515, 523, 525, 537-538
- Rantzau Frantz, rigshofmester, I: 471, 508
- Rantzau, Hedevig, Margrethe Elisabeth, enke efter Josias Rantzau, abbedisse for Mariæ Bebudelseskloster i Paris, I: 352, 591; II: 314
- Rantzau, Henrik, rigsraad, I: 109, 125, 530, 540; II: 18
- Rantzau, Josias, marskal af Frankrig, I: 352
- Rasch, Claus, kgl. politimester, II: 32
- Rasch, Franz, sekretær i statskollegiet, I: 344, 582, 590; II: 15, 159
- Rasch, Martin, dansk resident i Hamburg, I: 143 f., 146, 473, 544-546
- Rawlinson, Thomas, bogsamler, II: 554
- Rebolledo, Bernardino di, spansk gesandt i København, I: 56, 129, 143 f., 164 f., 183, 507, 544, 549, 553, 556, 558
- Reede, Godaert Adrian van (sen. baron van), heer van Amerongen, se Amerongen
- Reenberg, Claus Christensen, borgmester i Viborg, I: 289

- Reetz, Frederik, rigsraad, I: 49 f., 536 f.
 Reetz, Jørgen, adelsmand, I: 327, 619 f.;
 II: 86, 523, 529
 Reetz, Peder, øverste rentemester, rigs-
 raad, senere kongens kansler, senere præ-
 sident i kancellikollegiet, I: 201 f., 244,
 252, 254, 285, 289 f., 292, 294, 298-
 302, 304 f., 315, 320, 324, 335, 337 f.,
 340, 343, 345 f., 357, 359, 361 f., 375,
 378, 380 f., 414-416, 426, 429, 434-
 436, 440, 453, 455, 462, 464, 465*, 547,
 564, 577 f., 581 f., 585, 588, 594-596,
 598, 600, 614, 622-624, 626; II: XVIII,
 3, 6, 8, 15-18, 22, 24 f., 39, 41, 77, 107,
 137-139, 144, 151 f., 158, 162, 171 f.,
 181, 187, 230, 247-250, 259-272, 280,
 286, 401, 412, 420, 430, 438, 445, 455,
 472 f., 499, 502, 520, 525, 535-537,
 539
 Reichwein, Georg, generalmajor, I: 491,
 530; II: 520
 Reinfranck, Matthæus Rudolph, sekretær
 i Tyske Kancelli, II: 85, 92
 Reinkingk, Dietrich, holstensk kansler, I:
 95, 120, 357, 364
 Reitzer, Jørgen, kancelliforvandt, II: 514
 Resen, Hans, professor, I: 94
 Resen, Peder, borgmester i København,
 II: 507
 Reventlow, Ditlev, tysk kansler, I: 44,
 490, 500 f., 504
 Rhuman, Hans, magister, kapitulær, sogne-
 præst i Aarhus, I: 288*, 289, 304; II:
 25, 500, 503, 505, 506
 Riber, Else Hansdatter, g. m. Christen
 Jensen, I: 4
 Richelieu, Jean Armand du Plessis de,
 fransk statsmand, I: 6 f., 17, 23, 96,
 198, 489, 596; II: 49, 201, 218, 302
 Richmond, se Stuart, Charles
 Risingh, Johan, svensk nationaløkonom,
 skribent, I: 31, 497, 511; II: 233
 Roche Thudesquin Dornano, se La Roche
 Thudesquin Dornano
 Rockstroh, Knud, officer, militærhistori-
 ker, I: 587; II: 521
 Rode, Peter Christian, dansk resident, I:
 473
 Rode, Steffen, købmand i København, II:
 85
 Rodsten, Markor, oberstløjtnant, chef for
 Tøjhuset, I: 315, 584
 Roe, Thomas, Sir, engelsk gesandt, I: 16,
 460, 492, 500
 Rogge (Rog, Roggen), Heinrich, Norge, I:
 114, 534 f., 551
 Rohmann, J. L., historiker, I: 576
 Rosenaker, svensk kammererer, I: 560
 Rosenhane, Schering, friherre af Ikala-
 borg, overstattholder i Stockholm, svensk
 diplomat, I: 187, 190, 194, 197, 199 f.,
 204-206, 208*, 209-211, 218, 223, 225,
 227 f., 233, 476, 560-571, 573-576; II:
 228, 397, 399, 422
 Rosenkrantz, Erik Holgersen, stiftsbe-
 falingsmand i Aarhus, I: 6, 489, 511
 Rosenkrantz, Gunde Holgersen, rigsraad,
 I: 243-245, 252, 254, 260, 264, 268 f.,
 280, 288, 424, 427 f., 434, 440, 511,
 544, 578, 617, 623; II: 7, 43, 52, 500,
 509, 510, 512, 521
 Rosenkrantz, Holger, rigsraad, I: 4 f.,
 247, 520
 Rosenkrantz, Ivar, statsminister, II: 486
 Rosenkrantz, Jørgen, hofmester for Sorø
 Akademi, I: 530, 542; II: 16-18, 502,
 529
 Rosenkrantz, Niels, oberstløjtnant, II: 516
 Rosenkrantz, Oluf Holgersen, adelsmand,
 I: 388
 Rosenkrantz, Palle, adelsmand, I: 510
 Rosenvinge, Henrik Villumsen, dansk am-
 bassadør, I: 147, 160, 379, 455, 458,
 502, 509, 546, 554, 600, 626 f.; II: 152,
 188, 196-198, 255, 276 f., 365, 468
 Rosenvinge, Sten Villumsen, norsk lens-
 mand, I: 83, 503, 510
 Roy, Gabriel de, spansk handelskommis-
 sær, I: 38
 Ruijter, se Ruyter
 Ruprecht, prins af Pfalz, engelsk kriger,
 II: 358 f., 376, 442
 Ruse, Henrik, se Rösensteen
 Ruyter, Michiel Adriaanszoon de, neder-
 landsk admiral, I: 186, 189, 199,
 207, 454

- Rüsensteen, Henrik (Ruse), ingeniør, fæstningsbygger, I: 332, 438; II: 33-36, 66, 508, 516, 518
- Rømer, M., I: 473
- Rötlin, Melchior, prins Christians kammersekretær, I: 601
- S**
- Sadolin, Hans Theophiliussen, sognepræst i Horbelev, II: 60, 514
- Saint Victor, fransk adelsmand, II: 336
- Sandwich, lord, se Edward Montagu, I: 626
- Sars, J. E., norsk historiker, I: 496
- Scavenius, Lauritz, professor, I: 94
- Scavenius, Peder, professor, højesteretsassessor, I: 326 f., 337, 389, 584, 586, 621; II: 14, 17 f., 501, 502, 525
- Schack, Hans, general, feltmarskal, I: 168, 231, 243-245, 252, 268 f., 277, 284 f., 289, 296, 302 f., 306-308, 321, 332, 335, 343, 346, 359, 367, 375-377, 387, 398, 414-416, 435, 437-439, 443, 447, 448*, 458, 464, 465* 475, 477 f., 580, 582, 587-589 596, 614, 623 f., 627; II: XVI, 3 f., 28, 34, 41, 47, 60-66, 68-71, 76, 82, 85, 92, 106, 113, 115, 151, 158, 163 247, 249 f., 256-258, 171 f. 285, 502, 508, 515-519, 521-523, 526, 530, 531, 538, 541
- Schenck von Winterstett(en), Friedrich, statholder, Hauptmann zu Burgsdorf, I: 545
- Schiødt, Hans Jacobsen, oberst, I: 595
- Schlippenbach, Christoffer Carl von, svensk general, I: 172 f.
- Schmidt, Søren Christensen, generalfiskal I; 586; II: 136, 154, 535, 539
- Schneider, Christopher, svensk postmester i Helsingør, I: 595 f.
- Schoolcraft, Henry L., engelsk historiker, I: 626; II: 457 f., 461, 470, 479
- Schreiner, Johan, norsk historiker, II: 419
- Schumacher, Peder, se Griffenfeld
- Schwerin, Otto von, brandenburgsk minister, gesandt, II: 192
- Schwertfeger, Johann, krigskommissær, II: 178
- Schütz, pfalzgreve Karl Gustavs korrespondent i Hamburg, I: 119, 477, 536, 538
- Schäfer, Heinr., statssekretær i Schwerin, II: 525
- Sechman, Balthazar, raadmand i København, II: 507
- Seckendorf, Veit Ludwig von, tysk statsvidenskabelig forfatter, I: 319
- Seefeld, Jørgen Christoffersen, landsdommer, senere rigsraad, I: 44, 125, 490, 492, 501, 540, 542, 590
- Seefeld, Jørgen Enevoldsen, hofjunker, senere lensmand paa Koldinghus, Hannibal Sehesteds svoger, I: 7, 143, 355, 490, 526, 543, 601
- Sehested, Axel, adelsmand, I: 293
- Sehested, Catharina, hofdame, g. m. Sivert Urne, I: 245
- Sehested, Christen Thomesen, se Thomesen
- Sehested, Christiane, datter af Christian IV., g. m. Hannibal Sehested, I: 7, 9, 44 f., 64*, 93, 95, 107, 110 f., 117, 119, 132, 142-144, 146, 150 f., 164, 170, 172 f., 176-179, 181 f. 188-190, 211, 217, 224, 230, 237, 351 f., 353*, 353, 371 f., 380, 382 f., 397, 399, 412 f., 422-424, 432, 438, 449 f., 455, 459-561, 490, 512, 527, 537, 542 f. 545, 547, 553, 557, 568, 591, 594, 596-598, 603 f., 607, 615 f., 618-620, 622, 625-629; II: 263, 271, 311, 332, 363, 392, 396, 427
- Sehested, Christiane Sophie, senere g. m. Wilhelm Frederik greve Wedell, I: 77, 108, 111, 131, 142-144, 151, 172 f., 176-179, 182, 189 f., 211, 217, 230, 352*, 353 f., 362, 368, 372 f., 397, 399, 422, 424, 432, 438, 455 f., 460 f., 517, 591, 593, 597 f., 607, 615 f., 622, 625 f., 628 f.; II: 254, 260, 265, 271, 332, 427, 470, 474
- Sehested, Christoffer, adelsmand, I: 620
- Sehested, Erik, adelsmand, I: 293
- Sehested, Jens Steen, oberst, digter, I: 10, 353 f., 491
- Sehested, Karen, g. m. Jørgen Seefeld, I: 6, 7, 95, 355, 490, 492, 527

- Sehested, Malte, adelsmand, Hannibal Sehesteds bror, I: 5, 93, 355, 368, 526
- Sehested, Mogens, lensmand paa Ribershus, I: 4, 6 f., 143, 355, 490 f., 543 f., 547
- Sehested, Sophie, g. m. Erik Juel, I: 3, 17*, 206, 355, 547
- Sehested, Thyra, historisk forfatterinde, II: 386
- Servien, I: 507, 527 f., 531 f., 533
- Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, første jarl af, engelsk statsmand, I: 626; II: 210
- Sidney, Algernon, engelsk gesandt, I: 194 f., 199, 204 f., 212, 214 f., 221, 224, 229, 562, 565 f., 570, 575; II: 187, 197, 415
- Silfvercrona, Johan Philipp, svensk agent i Haag, II: 237, 345, 378
- Skade, Ove, rigsraad, I: 304, 337, 427, 588
- Skeel, Christen Albretsen, rigsraad, I: 5, 109, 117, 120, 130 f., 172-175, 244, 248, 471, 539, 541, 555 f.; II: 537
- Skeel, Christen Jørgensen, adelsmand, I: 432, 619
- Skeel, Vibeke, g. m. Jens Juel, I: 345
- Skinkel, Morten, junker, I: 444, 465, 624, 629
- Skjoldborg, Christen, magister, lektor i Trondhjem, II: 139
- Skov, Mikkell, Frederik III.s generaladjutant, I: 286 f.
- Skytte, Bengt, svensk rigsraad, I: 54, 57, 506; II: 210, 215, 227, 264, 266 f., 395, 428
- Skytte, Jens Knudsen, provst i Lønborg, I: 288
- Slange, Niels, historiker, I: 250, 578
- Sleun, Christoffer, Corfitz Ulfeldts fortrolige, I: 576
- Slingelandt, Govert van, pensionær i Doordrecht, nederlandsk gesandt, I: 213, 559, 563 f., 567, 569 f.
- Smidt, Johan, norsk tolder, II: 119, 532
- Smidt, Samuel, bestyrer af faktoriene i de svensk-afrikanske besiddelser, II: 176-178
- Soop, Gustav, svensk rigsraad, I: 226, 574
- Sophie af Mecklenburg, Frederik II.s dronning, II: 123
- Sophie Amalie, dronning af Danmark, I: 93, 95, 97*, 101, 108, 120, 129, 145, 147 f., 154, 164, 174, 211, 217, 234, 237, 245, 249, 252, 257, 280, 283 f., 286, 295, 304, 307, 311, 325 f., 329, 359, 364, 374-379, 381, 385 f., 390 f., 395, 397 f., 404, 415 f., 418, 426, 430, 434, 436 f., 439 f., 444, 449 f., 455, 465, 527, 531, 533, 538, 541, 543, 547, 571, 580, 591, 598-600, 606-610, 622 f.; II: 4, 17, 20, 23, 66 f., 81 f., 85 f., 88, 99, 101, 124, 194, 230, 238, 248, 256, 271, 275, 285, 311 f., 330, 333, 339 f., 401, 413, 415, 440, 445, 522, 525, 533
- Sophie Elisabeth, datter af Christian IV., g. m. Christian von Pentz, se Pentz
- Southampton, Thomas Wriothesley, 4th earl of, engelsk lordskatmester, II: 214
- Spaen, Alexander Freiherr von, generalmajor, kurbrandenburgsk gehejmerraad, gesandt, I: 611
- Sparre, Erik, svensk landshøvding, I: 573
- Sperling, Otto (d. æ.), læge, I: 8, 424, 427, 435, 491, 500, 507, 525, 612, 614, 617
- Spittler, Ludvig Thimotheus, tysk historiker, I: 266, 579
- Sprechelsen, Lucas von, købmand i Hamburg, II: 85, 92
- Steen, Sverre, norsk historiker, I: 72
- Steinkuhl, Johan, købmand i København, generalbogholder, I: 330, 586
- Steinmann, Jacob, amtsforvalter i Steinburg amt, I: 473
- Stenbock, Gustav Otto, skaansk generalguvernør, I: 234-236, 356, 358 f., 477 f., 575-577, 583, 594; II: 86, 238, 248 f., 252 f., 394, 401, 422, 425
- Stille, Arthur, svensk historiker, I: 207
- Stockfleth, Hans, se Eggertsen
- Stockfleth, Henning, biskop over Oslo stift, I: 81*, 86, 102, 509, 522
- Stuarterne, skotsk-engelsk kongeslægt, I: 23, 398; II: 208, 213

- Stuart, Charles, hertug af Richmond, I: 148, 372, 598; II: 265
- Stub, Kjeld, sognepræst, Ullensaker præstegjæld, I: 503
- Stöcken, Henrik von, kammererer, I: 329, 618
- Swaen, Johan de, købmand i Amsterdam, II: 177
- Svane, Hans, ærkebiskop, I: 4, 99, 132, 208, 248, 254-258, 269, 272*, 275-279, 281-287, 288*, 289-292, 294, 296-298, 300 f., 304, 306 f., 326, 338-344, 349, 351, 361 f., 367, 375, 377, 381, 386, 391, 403, 417, 433, 452, 504, 529, 568, 578 f., 581, 589, 595 f., 599, 602, 606, 610, 615; II: 7, 16 f., 19, 21-25, 28, 41, 66, 76, 82, 85, 88, 92-94, 104, 106, 137, 139 f., 144, 151 f., 158, 162, 172, 249, 259, 171, 273, 286, 311, 332, 338, 400, 439, 445, 499, 502-506, 518, 522, 524, 526
- Svanning Hans Jensen, sognepræst i Beser, historiker, I: 8, 491
- Svanningus, Joh., se Hans Svane
- Svengel, Morten Sigismund, løjtnant, I: 438
- Sørensen, Hans, borgmester i København, I: 387, 604
- Sørensen, Jens, renteskriver, I: 430, 618
- Sørensen, Tobias, norsk krongodsforpagter, I: 534
- T**albot, Gilbert, Sir, gentleman i Karl II.s Privy Chamber, engelsk gesandt, I: 169, 325, 346, 422, 425, 435, 438 f., 440, 445, 448 f., 453-456, 458-460, 462-464, 478, 590, 593, 616, 621-623, 625-629; II: 163, 166, 294, 435 f., 445-447, 451, 455, 457-471, 473-476, 479 f., 541
- Tancke, Martin, tidligere dansk resident i Haag, I: 256, 266, 277, 473, 507, 578, 580; II: 188
- Taaiffe, Theobald, lord, senere jarl af Carlingford, engelsk royalist, I: 149
- Tarent, prinsen af, II: 371
- Teddeman, Thomas, Sir, engelsk admiral, II: 465 f., 468
- Tegnér, Esaias, svensk digter, II: 486
- Telemann, Henrik, rigsfiskal I: 584
- Tellier, Michel Le, fransk statssekretær, I: 610; II: 302, 312, 336
- Terlon, Hugues de, fransk ambassadør, I: 174 f., 180 f., 187, 189, 193-195, 199-201, 203, 207, 209 f., 217, 222, 228 f., 234-237, 311, 339, 346, 349-351, 355, 378, 390, 398, 404 f. 408, 419-421, 425, 428 f., 431-433, 435 f., 438 f., 443, 449, 457, 465, 555-557, 559, 561 f., 564, 566 f., 570, 573, 575-577, 583, 590-594, 597, 600, 605, 610-612, 615, 617-619, 621-623, 625, 627; II: 28, 167, 187, 224-226, 228, 230 f., 235, 240, 244, 273, 280, 299, 302, 304-308, 315, 325, 332 f., 340-343, 345 f., 360, 367, 379, 383, 392, 400, 416, 432, 440 f., 446-451, 453, 456, 459 f., 463, 466-469, 472, 477 f., 480, 485, 542
- Tetz, Gerrit van, deltager i Glückstadt-kompagniet, II: 177
- Testmann, Christian Ditlev, kammersekretær, I: 339, 344, 363, 444, 450-453, 464*, 466 f., 589, 595, 625; II: 5, 499
- Teixeira, Emanuel, hamburgsk finansmand, faktor, I: 380, 429, 601; II: 34, 63, 85, 88 f., 124, 516, 524, 527
- Thank, Jan Dirchsen, nordmand, I: 510
- Thomassen, Thomas, renteskriver, kammererer, I: 320, 329, 585 f.
- Thomesen (Sehested), Christian (Christian), kongens kansler, I: 3 f., 6, 8, 15, 17, 43, 45, 47 f., 50, 52, 54, 56 f., 60, 64, 76, 80*, 81*, 81-83, 88-93, 96, 98, 103, 116, 119, 130 f., 144, 147, 156 f., 158, 208, 247 f., 293, 490, 500-502, 504-507, 509 f., 514-518, 521, 523-527, 531-532, 534, 538, 541 f., 544 f., II: 39, 169, 395, 510
- Thomessen, Niels, magister, præst, I: 522
- Thott, Henrik, adelsmand, I: 502, 506, 509 f.; II: 86 f.
- Thott, Knud, oberst, II: 6
- Thott, Otto, adelsmand, I: 529
- Thott, Ove, regimentschef, II: 61

- Thott, Tage, rigsraad, I: 245, 525
- Thou, Jacques Auguste De, comte de Metlay, fransk ambassadør, II: 197, 220
- Thuillierie, de la, fransk diplomat, II: 226
- Thun, Henrik, svensk rentemester, II: 228 f.
- Thuresen, Frederik, stadshauptmand i København, I: 280, 289, 332, 587, 596; II: 32 f., 60, 62, 515, 516
- Thurloe, John, engelsk statssekretær, II: 200, 203, 407 f., 421, 423
- Tilly, Johan Tserclaes, greve af, feltherre, I: 5
- Toller, Niels, vicelagmand i Tønsberg, I: 431, 509, 619
- Torm, Erik Olsen (Ericus Olai), stiftsprovst i København, I: 279
- Torre, D. Geronimo de la, se La Torre
- Torstenson, Lennart, svensk feltherre, I: 14, 45 f., 63, 72, 95, 118, 123, 127, 168, 254, 331, 351, 502, 510
- Tott, svensk adelsslægt, I: 225
- Tott, Claes, greve, svensk rigsraad, ambassadør, I: 357, 573-575, 594; II: 215, 222-224, 227, 231, 236, 245, 249, 252, 257, 269, 299, 320, 399, 410, 422, 426, 431, 446, 452 f., 478
- Trampe, Frantz Joachim, general, I: 332, 587; II: 61
- Trautmannsdorff, Maximilian, greve, østrigsk diplomat, I: 504 f.
- Trellund, Jonas, købmand i København, admiralitetsraad, I: 336, 375, 386, 389, 588, 599, 602, 604; II: 119, 165 f., 168, 272, 286, 532, 541, 542
- Trellund, Peder, borgmester i Kalundborg, I: 271, 579
- Trolle, Corfitz, kammerjunker, I: 282, 581
- Trolle, Niels, rigsraad, Norges statholder, I: 118 f., 136, 164, 286 f., 290, 333, 377, 434, 463, 525, 533, 553, 587, 595, 628; II: 12, 14 f., 18, 107, 112, 136 f., 139, 144, 152, 156, 503, 526, 530, 535
- Tscherning, Paul, generalauditor, I: 214, 243, 332 f., 366, 388 f., 437, 587, 596, 624-625; II: 71, 74, 250, 402, 516, 519
- Turenne, Henri de Latour d'Auvergne, vicomte, marskal af Frankrig, I: 179, 394; II: 35, 508
- Tuxen, Lorentz, ridefoged paa Hørsholm, kammererer, I: 329, 586
- Tønnesen, Carsten, borgmester i Ribe, I: 289
- U**
- Uffeln, von, familie i Hamburg, II: 85, 92
- Ulfeldts (Leonora Christinas og Corfitz Ulfeldts) børn, I: 355-357, 427, 575 f., 594; II: 334, 337, 453
- Ulfeldt, Christian, søn af Corfitz Ulfeldt, I: 394, 396, 427, 607
- Ulfeldt, Christoffer, rigsraad, I: 524
- Ulfeldt, Corfitz, statholder i København, senere rigshofmester, I: 7 f., 16 f., 33*, 34, 39, 43, 47-49, 54-57, 60, 62, 68 f., 74-78, 81 f., 87, 89, 96, 100, 108 f., 112, 114-117, 119-121, 129, 131 f., 132, 135, 137, 141-143, 146 f., 154, 158, 164 f., 168, 178 f., 202 f., 211, 217, 221, 224, 228, 234, 236, 288, 302, 326, 352, 356-358, 361, 364, 368-370, 374, 378, 384, 391-397, 402, 405 f., 408, 411-413, 415, 419, 427 f., 471, 473, 475, 491-493, 499-502, 505-508, 512-514, 516, 518 f., 524-528, 533, 535, 537-539, 541, 543, 545, 547, 550, 553, 557, 560, 565, 571, 574-576, 594, 597 f., 600, 606 f., 611-614, 617; II: 7, 72, 96, 121, 185, 187, 193, 229, 257-259, 262, 271, 311, 314, 332, 334-337, 339, 347, 396, 402, 418, 440
- Ulfeldt, Ebbe, lensmand paa Bornholm, I: 7, 16, 45 (fejlagtigt anført som Hans Lindenov), 117, 119, 142, 168, 179, 224, 356, 393, 525, 527, 536 f., 539, 543, 574, 594, 606; II: 239
- Ulfeldt Ejler, dansk resident i Spanien, I: 500 f.
- Ulfeldt, Hedvig, datter af Christian IV., g. m. Ebbe Ulfeldt, I: 45, 119, 355, 537, 547, 591, 594
- Ulfeldt, Jacob Mogensen, generalkommisær, I: 78, 108, 518 f., 533
- Ulfeldt, Knud, rigsraad, I: 49, 493

- Ulfeldt, Laurids, bror til Corfitz Ulfeldt, I: 180, 511, 527, 557
- Ulfeldt, Leonora Christina g.m. Corfitz Ulfeldt, I: 16, 93-96, 108, 119, 129, 141, 144, 150 f., 164, 169, 202, 221, 224, 228 f., 234, 337, 352, 353*, 355-358, 364, 368-370, 374, 391-393, 395, 406, 408, 411 f., 414, 455, 492, 507, 525, 527, 533, 541, 544-548, 553 f., 557, 565, 574-576, 591, 594, 597, 607, 613 f.; II: 96, 258, 336, 392
- Ulfstand, Jens Holgersen, skaansk adelsmand, I: 3
- Ulrik, Christian IV.s søn, I: 32, 36
- Urne, Christian, landsdommer, I: 430, 601, 618; II: 6, 257
- Urne, Christoffer, rigskansler, I: 44 f., 144, 180, 294, 491, 502, 520, 524 f., 536 f., 644, 557; II: 8, 10, 12
- Urne, Frederik, lensmand i Trondhjem, I: 46, 503
- Urne, Jørgen, rigsraad, I: 44
- Urne, Knud, regimentchef, II: 61
- Urne, Sivert, rigsraad, I: 245, 252, 289, 304, 578
- Urup, Axel, artilleriofficer, I: 168, 201 f., 564, 581; II: 529
- Usson, François d', se Bonrepaus
- Valckenburg, Johan, »kommandør« i Westindische Compagnie, II: 179
- Waldeck (Wildungen), Georg Friedrich, greve af, domprovst til Halberstadt, I: 422; II: 363
- Valdemar Christian, greve, I: 5, 7, 102, 109, 145, 148, 150, 164, 179, 409, 499, 502, 524, 527, 533, 545, 547, 553
- Valette, Michel Achard de la, fransk romanforfatter, I: 575 f., 580
- Wallensbech, Henrik Madsen, ambassadepræst, I: 609
- Wallenstein, Albert, kejserlig generalissimus, I: 33, 160
- Vallestad, Engebret, Nes sogn, Øvre Romerike, I: 532
- Walter, Jürgen, holstensk oberstløjtnant, adelsmand, I: 129
- Vandal, Hans, professor, I: 389, 605
- Vandal, Johan, professor, I: 258
- Vane, Henry, Sir, engelsk politiker, I: 492
- Vane, Walter, Sir, engelsk udsending, I: 629
- Warnsinck, J. C. M., hollandsk marinehistoriker, II: 465
- Vasa, svensk adelslægt og kongeslægt, II: 195
- Wassenaer-Obdam, se Obdam
- Watson, John, I: 602
- Vaupell, O., oberst, militærforfatter, II: 412
- Wedell, Julius, lensgreve, kammerherre, I: 629
- Wedell, Wilhelm Frederik, lensgreve til Wedellsborg, g.m. Christiane Sophie Sehested, I: 354, 432, 474, 620
- Weibull, Martin, svensk historiker, I: 576; II: 486
- Weitz, Hieronymus, professor i Sorø, I: 220, 295, 581
- Venner, Thomas, Fifth Monarchy preacher, London, II: 213
- Wentworth, Thomas, baron Raby, earl of Strafford, engelsk gesandt, I: 146, 545; II: 263, 289
- Whitelocke, Bulstrode, Sir, engelsk gesandt i Stockholm, I: 146 f., 149, 160, 181, 491, 545 f.; II: 176
- Vibe, Peder, rentemester, I: 78, 80, 108, 114, 119, 128*, 131, 155, 474, 499-502, 513, 518 f., 533-535, 537, 541 f., 545-547, 549; II: 342
- Wicquefort, Abraham de, korrespondent, I: 473, 548, 617; II: 310, 370
- Vieregg, Fr., Mecklenburgsk diplomat, II: 525
- Vignoles, Hannibal Sehesteds tjener, I: 591
- Villadsen, Peder, provst i Slagelse, I: 276, 279
- William III., konge af England, se Vilhelm III.
- Vilhelm III., prins af Oranien, sen. konge af England, II: 192, 201, 203
- Vilhelmine Ernestine, g.m. Karl af Pfalz, II: 117

- Villeroy, marskal, II: 302
- Williamson, Joseph, engelsk undersekretær, I: 593, 595, 609, 622; II: 351, 354, 355
- Vincentius de Paulo (Vincent de Paul), ordensstifter, I: 408, 612
- Vind, Holger, viceskatmester, I: 328 f., 345; II: 16
- Vind, Iver, rigsraad, I: 49 f., 505, 515, 533
- Vind, Jørgen, rentemester, I: 9, 44, 491 f., 509
- Vinding, Rasmus, professor, højesteretsassessor, assessor i Dansk Kancelli, I: 306, 337, 389, 605; II: 16, 107
- Vinhofvers, Dina, letlevende kvinde, I: 129 f., 130, 141, 540, 543
- Wirth, Henrik von der, krigskommissær, II: 531
- Witt, Johan de, hollandsk statsmand, I: 161, 163, 185 f., 195, 204, 207, 390, 422, 424, 551, 553, 555, 559, 564 f., 567, 569 f.; II: XIV, 178, 180, 184, 186, 189, 197, 201, 205-207, 269, 281-283, 287-290, 299, 344 f., 352 f., 355, 357, 365 f., 368-372, 407 f., 410, 420, 433, 442, 455, 476
- Wittmack, Johan, oberst, II: 178
- Vogelsangh, Pieter, hollandsk gesandt, I: 231, 265, 275, 277, 283, 298, 301, 311, 343, 386, 559, 561, 563, 565, 580-582, 590; II: 58, 108, 184 f., 187-189, 366, 514, 528, 529
- Wolf (Wulff), Knud Johansen, raadmand og apoteker i Nyborg, I: 279 f., 282, 289, 295 f.
- Voltaire, François Marie Arouet, fransk forfatter, II: 348
- Wolzogen, ? zu Missingdorff, Matthias, I: 600
- Voss, Heinrich, oberstsvagtmester, I: 596
- Wrangel, Karl Gustav, svensk rigsadmiral, I: 172, 229, 298, 357, 393, 477, 575, 577, 581, 606, 629; II: 215, 479
- Vree, Matthias, dronning Sophie Amalies lakaj, I: 625
- Vries, Frederik de, nederlandsk resident i Helsingør og København, I: 162, 552
- Wuchters, Abraham, maler, I: 81*, 96*, 97*, 272*, 353*, 448*, 464*
- Wulff, Ernst Dietrich, I: 622
- Würger, handelshus i Lübeck, II: 92
- Würger, Heinrich, købmand i Lübeck, II: 85
- Würger, Joachim, købmand i Lübeck, II: 85
- Würtz, Paul, friherre til Örnholm, generaløjntant, vicegeneralguvernør i Pommern. I: 437 f., 447, 583, 622; II: 23, 74, 82, 253, 505, 520
- X**enophon, I: 605
- Z**eitwiber, Mathias, Hannibal Sehesteds tjener, I: 183
- Zomers, i Antwerpen, I: 618

